I ZVIJEZDE SMO DOSEZALI
II
REVOLUCIONARNI OMLADINSKI POKRET SREDNJE BOSNE
1941–1945.

UVOD

1. Pojam srednje Bosne sa osvrtom na njegov nastanak i razvoj

Pojam »srednja Bosna«, nastao je u toku narodnooslobodilačke borbe kao neposredna posljedica nastalih vojnopolitičkih prilika tokom razvoja ustanka od 1941. godine, nastankom i širenjem slobodne teritorije, te stvaranjem vojnih i partijskih, kao i drugih političkih rukovodstava za veća područja radi lakšeg i uspješnijeg rukovođenja, kako vojnim, tako i političkim aktivnostima na oslobođenoj, ali i neoslobođenoj teritoriji na ovom području.

”Pod 'srednjom Bosnom' podrazumjeva se teritorija oivčena na zapadu Vrbasom do njegovog ušća u Savu, na sjeveru Savom do ušća Bosne, na istoku rijekom Bosnom, a na jugu rijekom Lašvom, zahvatajući i teritoriju današnjih opština Busovače, Viteza, Novog Travnika i Travnika.

Partizanske jedinice na prostoru između rijeka Vrbasa i Bosne bile su u prvo vrijeme pod komandom Štaba narodnooslobodilačkih partizanskih odreda za Bosansku krajinu, zatim pod komandom Operativnog štaba za Bosansku krajinu, pa Štaba 1. bosanskog, odnosno kasnije 5. udarnog korpusa NOVJ. Partijsko-političkom aktivnošću na ovoj teritoriji rukovodilo je Povjereništvo Pokrajinskog komiteta KPJ za Bosnu i Hercegovinu, odnosno kasnije Oblasni komitet KPJ za Bosansku krajinu. Ove činjenice također ukazuju na jedinstvsnost vojne i političke aktivnosti na teritoriji 'srednje Bosne' “.[1]

Kada se počelo raditi na pripremi za izdavanje Edicije ”Srednja Bosna u NOB-u“ (prva knjiga objavljena je 1976, druga 1980, treća 1981. godine) tada se pod pojmom srednja Bosna podrazumjevala 21 opština, što se vidi iz Samoupravnog sporazuma Redakcionog odbora Edicije ”Srednja Bosna u NOB“ sa opštinama: Banjaluka, Bosanski-Brod, Čelinac, Derventa, Doboj, Kotor-Varoš, Laktaši, Maglaj, Modriča, Novi Travnik, Odžak, Prnjavor, Skender-Vakuf, Srbac, Teslić, Tešanj, Travnik, Vitez, Zavidovići, Zenica i Žepče. Srednja Bosna, kao geografska cjelina za vrijeme NOR-a predstavljala je zaokruženu teritoriju i za političko[2], i za vojno djelovanje. O tome govori podatak da je

---

[1] *Predgovor,*Redakcioni odbor, Srednja Bosna u NOB, glav. i odgov. urednik Slavko Odić, izdavač Vojnoizdavački zavod, Beograd 1976, knj. 1, str. 5.

[2] Izvještaj Okružnog komiteta KPJ Jajce Pokrajinskom komitetu KPJ BiH o organizovanju komiteta i njegovom području rada (od Livna i Glamoča do Teslića i Prnjavora), te mjerama poduzetim na formiranju

za ovu teritoriju već u početku NOR-a bio osnovan Okružni komitet KPJ, a vojno je srednju Bosnu prvo pokrivao Treći[3], u čijem sastavu je bila i srednja Bosna, a kasnije Četvrti. KNOP odred, kad je došlo do diobe Trećeg odreda na Treći i Četvrti KNOP odred, što je sprovedeno na konferenciji komandnog kadra, održanoj u Agićima, 6. februara 1942. godine.[4]

Srednja Bosna je, kao što se vidi, pored geografske i istorijske povezanosti sa Bosanskom krajinom, bila s Bosanskom krajinom usko povezana i političkim organizovanjem, pošto je, za vrijeme ustaničkih dana 1941. godine, istovremeno osnovan Okružni komiteti KPJ i SKOJ-a za srednju Bosnu, kada je to urađeno i za Kozaru, Drvar i Podgrmeč.

Kada su snage 12. krajiške brigade i Prnjavorskog odreda oslobodile Prnjavor, krajem septembra 1943. godine, ukazala se potreba da se dotadašnji okrug koji je pokrivao cijelu srednju Bosnu, podijeli na dva – Banjalučki i Prnjavorski okrug. Za ove nove okruge tada su osnovani okružni komiteti KPJ i SKOJ.a, okružni NOO odbori, komade područja za te nove okruge i druge odgovarajuće okružne institucije.

Srednja Bosna je osobena i po tome što u njoj pored Srba, Muslimana i Hrvata živi i znatan broj narodnosti: Poljaka, Ukrajinaca, Čeha, Slovaka, Nijemaca, Talijana i Mađara, pa se u masovnopolitičkom radu o tome uvek moralo vodilo računa, pa i u vrijeme NOR-a, što se pozitvno odrazilo na razvoj narodnooslobodilačkog pokreta i oružane borbe protiv njemačkih fašističkih osvajača i njihovih sluga ustaša i četnika na području srednje Bosne, pošto je u jedinice NOV i POJ postepeno stupalo sve više pripadnika nacionalnih manjina, a od 1944. godine Poljaci su imali i svoj bataljon, tzv. Poljski bataljon.[5] Naravno, taj princip ravnopravne zastupljenosti svih nacija, nacionalnih manjina i pojedinih konfesija primjenjen je i poslije oslobođenja.

2. Kraći pregled razvoja revolucionarnog omladinskog pokreta u BiH, posebno poslije Četvrte partijske konferencije BiH (1938), sa osvrtom na srednju Bosnu

Politički život u srednjoj Bosni, kao i širom Jugoslavije između dva svjetska rata, a posebno pred Drugi svjetski rat, razjedala je stranačka podjeljenost, koja se pretežno razvijala na antagonističkoj osnovi između pripadnika različitiha partija, kao i na osnovu nacionalne i konfesionalne pripadnosti, zbog čega su često postojale trzavice između pripadnika različitih nacionalnosti ili konfesija. Pored toga u sredinama sa pretežno srpskim stanovništvom djelovali su pojedinci koji su pripadali četničkoj organizaciji, a u nekim hrvatskim selima postojao je jak uticaj dijela katoličkog klera, koji je bio najreakcionarnije orijentisan, te pripadnici najreakcionarnije struje Hrvatske seljačke

---

partijske organizacije u partizanskim jedinicama u cilju njihovog učvršćenja. Zbornik NOR-a, tom IV, knjiga 3. dok. br. 76.

[3] Iz pisma Operativnog štaba NOPO za Bosansku krajinu upućenog Glavnom štabu BiH, od 5. marta 1942. godine, vidi se da je 3. KNOP odred zahvatao područje Donjeg Vakufa, Kupresa, pa preko Jajca, Jezera, Mrkonjić Grada, Glamoča, Ribnika, Sitnice, Manjače, Čemernice do Vrbanje i preko nje sve do Prnjavora, Teslića, Doboja i brodske pruge. Arhiv VII, Mikrofilm IRP BH 1/382.

[4] Pismo Operativnog štaba NOPO Bosanske krajine upućeno Glavnom štabu BiH, 5. marta 1942, Arhiv VII, Mikrofilm IRP BH 1/382.

[5] *Predgovor*, Redakcioni odbor, Srednja Bosna u NOB, knj. 1, str. 6.

stranke i dr. Mnogi običaji, posebno na selu, ponegdje su imali pečat srednjeg vijeka po nekim shvatanjima, a između njih i o porodici. Iako su pred Drugi svjetski rat ponovo sve više počeli prodirati uticaji revolucionarnog sindikalnog i omladinskog pokreta iz Banjaluke, Slavonskog Broda, Tuzle, Travnika i dr., ipak nije znatnije prodirao stav o obespravljenom položaju, posebno žena i omladine, pa nekog konkretnog masovnog političkog rada u vezi sa ovim, može se reći, da nije ni bilo, posebnbo na selu, a objektivno nisu ni postojali takvi preduslovi koji su to omogučavali.[6]

Razvijenost revolucionarnog radničkog pokreta u Banjaluci, a u njegovom okviru i revolucionarnog omladinskog pokreta, u periodu između dva svjetska rata, imala je neposredan uticaj na političke prilike u srednjoj Bosni, a samim tim i na političku aktivnost omladine, s obzirom da se ovaj uticaj najbolje mogao ostvarivati, prije svega, među mladima.

Srednja Bosna, u okviru revolucionarnih previranja na prostorima Jugoslavije, bila je pogodno tlo za uticaj revolucionarnih snaga okupljenih oko Saveza komunističke omladine Jugoslavije (SKOJ-a) i Komunističke partije Jugoslavije (KPJ), kako ranije, neposredno poslije njihovog osnivanja, 1919. godine, tako i kasnije. ”Do Prvog svjetskog rata, u Bosni i Hercegovini osnovano je 13 radničkih biblioteka i čitaonica. U Sarajevu ih je bilo 7… dok su radničke biblioteke i čitaonice postojale i u Tuzli, Banjaluci, Mostaru… Tesliću, Zenici…“[7]. Dakle, vidimo da je u nekoliko srezova (opština) srednje Bosne već prije Prvog svjetskog rata, djelovalo nekoliko radničkih biblioteka i čitaonica, što je svojevrstan indikator narastanja revolucionarne svijesti kod radničke klase i šire svih potlaćenih. ”U bibliotekama je bilo od po 100 do 1.000 primjeraka knjiga koje su izdavane radnicima na čitanje, a u čitaonicama su stajali na raspolaganju dnevna štampa i časopisi. U nekim radničkim bibliotekama u početku su prevladavala djela na njemačkom, a kasnije na srpskohrvatskom jeziku. Po sadržini dominirala su socijalistučka teorijska djela i općenito socijalna literature, uključujući i belatristiku Tada je u Bosni i Hercegovini kolalo oko 150 naslova socijalističke teorijske literature, koji su, zahvaljujući prevodilačkoj i izdavačkoj djelatnosti radničkih pokreta u Srbiji i Hrvatskoj i domaćoj radničkoj zadruzi Naprijed bila dostupna i radničkoj klasi u Bosni i Hercegovini. Među njima su se nalazila mnoga klasična djela marksističke i druge socijalističke literature: K. Marks: *Najamni rad i kapital*, *Kapital (*skraćeno izdanje), *Građanski rat u Francuskoj*; Mark-Engels: *Komunistički manifest*; F. Engels: *Položaj radničke klase u Engleskoj, Ludvig Fojerbah i kraj njemačke klasične filozofije, Porijeklo porodice, privatnog vlasništva i države*; K. Kaucki: *Ekonomska teorija Karla Marksa, Načeka socijalne demokratije, Osnovi socijalizma, Proletarijat i klasna borba*; A Bebel: *Kršćanstvo i socijalizam, Žena i socijalizam*, te radovi Plehanova, Roze Luksenburg, Lasala, Libknehta, Panekuka, Lafarga i dr. Takođe su čitani radovi jugoslovenskih

[6] Na primjer na području sreza Kotor-Varoš tada je od ukupnog broja stanovnika 27.236 bilo svega 11% pismenih, od toga 2.493 muškarca i 702 žene i to većinom one koje su živjele u varošicama ili u neposrednoj blizini škola (Statistički godišnjak 1931. godine). A pred Drugi svjetski rat bilo je zaposleno na srezu Kotor-Varoš samo desetak žena (dvije bolničarke i jedna babica, učiteljice, i nekoliko službenica i radnica u sreskom i opštinskim načelstvima i u rudniku Maslovare. Na srednjoškolskom školovanju bilo je svega nekoliko dječaka i djevojčica, dok su dvije djevojke bile na studijama.

[7] *Istorija Saveza komunista Bosne i Hercegovine*, Sarajevo 1990, knj. 1, str. 59.

socijalista: S. Markovića, V. Pelagića, D. Tucovića, V. Koraća, J. Demetrovića, S. Jakšića i dr.“[8]

Okružna partijska konferencija SRPJ(k), održana u Banjaluci 14. decembra 1919. godine u Socijalističkom radničkom domu, razmatrala je pokretanje partijskog lista *Crvena krajina*. Sekretar Pokrejinskog izvršnog odbora SRPJ(k) iz Sarajeva Franjo Raušer je referisao da se o pokrenutoj inicijativi složilo Centralno partijsko vijeće SRPJ(k) u Beogradu i, kako je odlučilo da jedan partijski list treba da bude po tematici namjenjen selu, takva uloga data je listu koji će početi da izlazi u Banjaluci s tim da djeluje na širem području, uključujući i srednju Bosnu. Ali, čim je počeo da izlazi po svom sadržaju on to nije bio, iako je bilo i napisa o selu i problemima seljaštva koji su se odnosili na težak ekonomski i socijalni položaj radnika po selima i na šumskim radilištima. Sudeći po svemu, uređivačka politika odredila je listu njegovu fizionomiju, a ne namjenjena uloga. Mada je na Okružnoj partijskoj konferenciji (14.12.1920), usvojena odluka da se zove *Crvena krajina,* list je prilikom izlaska prvog broja izašao pod nazivom *Narodni glas,* jer režim nije htjeo da prihvati predviđeni naziv lista. Izlazio je u tiražu od 2000 primjeraka po cijeni 4 krune, odnosno 1 dinar, pošto je to bio paritet između ove dvije valute. Od prvog broja, 10. aprila 1920. do posljednjeg broja 24. jula 1920, izašlo je ukupno 13 brojeva. Poslije Vukovarskog kongresa KPJ ovaj list je izlazio kao organ OK KPJ za okrug Banjaluku i tako je pokrivao uglavnom cijelu srednju Bosnu. ”U kratkom vremenskom periodu izvršio je ulogu mobilizatora radničke klase i informatora napredne javnosti, pa je zbog toga pojava ovog lista od izuzetnog značaja za širenje marksističke misli i jačanje revolucionarnih snaga na širem području Bosanske krajine.“[9]

U isto vrijeme u Bosni i Hercegovini, pored *Glasa slobode*, izlazili su *Bosanskohercegovački želježničar*, *Radnička volja*, *Narodno jedinstvo* i dr. tako da je u srednjoj Bosni u većim radničkim centrima, pored *Narodnog glasa,* takođe, postojala radnička štampa za koju su se radnici pretplaćivali. U to vrijeme bilo je uobučajeno da mlađi ljudi, odnosno omladinci ili članovi SKOJ-a za pojedine fabrike i sl. podižu od izdavača štampu za sve pretplatnike iz dotične fabrike ili neke institucije.

”Na sjednici CK SKOJ-a održanoj u februaru 1925. donesena je odluka da se pokrene list *Crvena zastava,* što je ozvaničio i Julski plenum. Međutim, pošto je u Zagrebu već izlazio list Socijalističke partije pod istim nazivom, to je on promjenjen u *Mladi boljševik.* Prvi broj je izašao 20 avgusta 1925. na slovenačkom, izvučen na ciklostilu u tehnici CK SKOJ-a u Zagrebu. Prvi broj na srpskohrvatskom jeziku izašao je 5, septembra iste godine. *Mladi boljševik* je izlazio u kontinuitetu sve do 1934. godine.“[10] List *Srp i čekić* pokrenula je grupa komunista u Beču, predvođena Mustafom Golubićem.Na Trećem kongresu KPJ (17-22. maj 1926) list je prihvaćen kao zvanično partijsko glasilo i štampan je od septembra 1926. Na osnovu zaključka Aprilskog plenuma CK SKJ prestao je izlaziti u aprilu 1927, a objavljivanje je nastvljeno u oktobru

---

[8] Ibid., str. 59-60.
[9] Ibro Ibrišagić, *Radnički pokret Banjaluke 1919–1921,* ”Banjaluka u novijoj istoriji“, Sarajevo 1978, str.272.
[10] Dr Nevenka Petrić, *I zvijezde smo dosezali,* Beograd 2001, knj. 1, str. 53-57.

1928. godine. Iz objavljenih sjećanja banjalučkih revolucionara[11] vidi se da je i ovaj list u Banjaluci i šire bio dosta čitan U septembru 1934, ovaj list je počeo da izlazi kao organ Pokrajinskog komiteta KPJ za Hrvatsku i Slavoniju.[12]

Narodna Pravda, nedeljni list za selo, u Banjaluci je počela izlaziti 1935. godine. Grupa naprednih intelektualaca Banjaluke pokrenula je inicijativu za izdavanje ovog nedeljnika. U redakciju su ušli Milorad Gajić, Safet Filipović, Nikica Pavlić, Vilko Vinterhalter i Branko Zagorac. Sve su to bili israzito sposobni mladi ljudi, članovi KPJ, a dvojica od njih su bili i istaknuti omladinski rukovodioci (Vilko Vinterhalter je bio sekretar MK SKOJ-a Banjaluka 1930-1933, a Nikica Pavlić sekretar sekretar MK SKOJ-a 1933-1934). I čitaoci ovog nedeljnika su bili većim dijelom mlađi ljudi, s obzirom na njegovu programsku orijentaciju. Tome je svakako doprinijeo Bogdan Jerković, njegov glavni urednik, Nenad Borić, odgovorni i tehnički urednik, kao i sam sadržaj lista. List je objavljivao članke o ekonomskom položaju seljaka, stanju u pojedinim preduzećima, stanju u školstvu, što je, između ostalog, posebno interesovalo mlade, kao i druga aktuelna pitanja. Prvi broj lista štampan je 15. jula 1935. u 2.500 primjeraka. Tiraž drugog broja je dvostruko uvećan, a treći i četvrti broj su štampani u 8.000, odnosno 10.000 primjeraka, dok je peti broj policija konfisikovala. Ovolikom intereseovanju doprinijela je programska orijentacija lista – težak život radnika i seljaka, zatim članci o osnivanju Narodnog fronta, s obzirom na jačanje fašističkih snaga u svijeti i u zemlji, uslovi života mladih na selu i u gradu. List je čitan širom srednje Bosne. Pojedinci su naručivali i po sto primjeraka, ne samo iz srednje Bosne, već iz cijele Bosanske krajine, a isto tako i iz Podgorice, Kragujevca i dr. Jedan od individualnih pretplatnika bio je i Maksim Gorki.

”Socijaldemokratska stranka Bosne i Hercegovine (SDS BiH), koja je bila među inicijatorima i gorljivim zagovornicima ujedinjenja jugoslovenskog proletarijata, pristupila je u skladu sa zaključkom njenog završnog kongresa u cjelini novoosnovanoj SRPJ (k), odlukom 112 delegata koji su na Kongresu ujedinjenja predstavljali radnički pokret Bosne i Hercegovine. U sastav SRPJ(k) iz Bosne i Hercegovine ušle su 23 mjesne partijske organizacije s preko 6.000 članova…“[13] Kao što se iz predhodnog teksta i fusnote vidi od navedene 23 mjesne organizacije iz Bosne i Hercegovine koje su stekle osnivački status na Kongresu ujedinjenja SRPJ(k), iz srednje Bosne je 8 mjesnih organizacija sa brojem svojih članova kako slijedi: Banjaluka 900, Travnik 128, Zenica 413, Jajce 196, Doboj 195, Zavidovići 240, Maslovare 155 i Derventa (broj članova za Derventu nije utvrđen). Dakle, na Kongresu ujedinjenja SRPJ(k), održanom od 20-23. aprila 1919. godine u Beogradu, iz BiH je bilo zastupljeno ukupno 23 mjesne organizacije koje su predstavljale ukupno 6.000 članstva, a od 23 zastupljene mjesne organizacije 8 mjesnih organizacija je bilo iz srednje Bosne, koje su ukupno predstavljale 2.227 članova (bez podataka za Derventu), što predstavlja 227 članova više od jedne

---

[11] *Banjaluka u radničkom pokretu i NOB*, knj. 1, Banjaluka 1981, i knj. 2, Banjaluka 1985.
[12] Dr Nevenka Petrić, *I zvijezde smo dosezali*, knj. 1, str. 57.
[13] (Sarajevo 2100, Tuzla 850, Mostar 246, banjaluka 900, Travnik 128, zenica 413, Fojnica 125, Jajce 196, Doboj 195, Brčko 100, konjic 54, Vareš 90, Prijedor 27, Zavidovići 240, Sjetlina-Pale 56, Trebinje 76, Kakanj-Zgošić 16, Maslovare 155, olovo 50, Foča 30; u Derventi, Drvaru i Brezi broj članova nije bio utvrđen).

trečine cjelokupnog tadašnjeg članstva SRPJ(k) u Bosni i Hercegovini. Ovaj podatak ukazuje na svojevrsnu indikaciju o stepenu revolucionarnog raspoloženja u 7 srezova na teritoriji tadašnje srednje Bosne, iako je područje srednje Bosne u to vrijeme, pogotovo neposredno poslije završetka Prvog svijetskog rata, objektivno bilo u veoma teškom ekonomskom položaju. Naročito pada u oči da je Mjesna organizacija SRPJ(k) u Maslovarama, tada maloj varošici, sa svojih 155 članova, ali sa veoma razvijenom industrijom ekploatacije šuma u okolini, takođe bila jedna od 23 mjesne organizacije koje su iz Bosne i Hercegovine na Kongresu ujedinjenja SRPJ(k), predstavljale cjelokupnu naprednu radničku klasu Bosne i Hercegovine.

”Revolucionarni radnički pokret u Bosni i Hercegovini, koji se tokom 1919. i početkom 1920. godine nalazio u usponu, imao je izrazito antikapitalistički karakter, pa je stoga predstavljao ozbiljnu prijetnju vladajućem režimu. Masovni politički protesti i štrajkački pokreti potresali su još nekosolidovani poredak u novostvorenoj državi, pa je buržoazija bila prinuđena na izvjesne ustupke radničkom pokretu, posebno u povećanju nadnica i zavođenju osmočasovnog radnog vremena. Vladajući krugovi su se, međutim, istovremeno pipremali za obračun s radničkim pokretom i KPj, oslanjajući se na policiju, žandarmeriju, vojsku i nacionaliste organizovane u narodnu gardu i nardnu odbranu. U borbi protiv revolucionarnog radničkog pokreta predstavnici vladajućeg režima su se služili i taktikom davanja izvjesne podrške reformistički i oportunistički ustrojenoj, režimu lojalnoj manjinskoj struji u radničkom pokretu Jugoslavije, odbnosno predusretljivim odnosom prema onim njegovim djelovima koji su stajali izvan i nasuprot SRPJ(k) i jedinstvenih sindikata… U procesu do svog drugog, odnosno Vukovarskog kongresa, SRPJ(k) postiže zapažene uspjehe u organizovanju i rukovođenju masovnim političkim akcijama, od kojih su mnoge predstavljale i oštre klasne okršaje… U drugoj polovini juna 1919. godine, kada su ukinute zabrane, počinje rad na obnovi partijskih i sindikalnih organizacija u Bosni i Hercegovini. Pošto su imovina i radnički domovi vraćeni radničkim organizacijama, 23. juna ponovo je počeo izlaziti *Glas slobode*. U isto vrijeme, radnička klasa Bosne i Hercegovine povela je odlučnu borbu za poboljšanje svog materijalnog položaja, odnosno za sklapanje što povoljnijih kolektivnih ugovora s poslodavcima. U tom cilju je u drugoj polovini 1919. godine (period juni – oktobar) organizovano više tarifno-štrajkačkih akcija rudara, grafičara, metalaca, radnika u šumskoj industriji, ugostiteljskih radnika, namještenika u Sarajevu, Tuzli, Bijeljini, Brčkom, Zenici, Brezi, Mostaru, Zavidovićima, Dobrljinu, Lješljanima, Maslovarama i Rogatici. To je bio dio od ukupno 125 tarifnih pokreta i štrajkova radnika u Bosni i Hercegovini u periodu legalnog djelovanja SRPJ(k), odnosno KPJ i njoj bliskih sindikalnih organizacija 1919–1920. godine.“[14] Kao što se vidi od ukupno 125 tarifno-štrajkačkih akcija, sprovođenih u periodu uspona revolucionarnog radničkog pokreta do polovine 1920. godine, ta revolucionarna akcija sprovođena je i u dva sreza srednje Bosne u Zenici i Zavidovićima, kao i u varoišici Maslovare.

Srednja Bosna je i u kasnijem periodu bila pogodno tlo za uticaj na mlade od strane revolucionarnih snaga marksističke orijentacije. Posebno u vrijeme kada je osnovana Centralna omladinska komisija pri CK KPJ od tri člana, koja je imala funkciju Privremenog centralnog rukovodstva SKOJ-a. Članovi te komisije su bili Ivo Lola Ribar,

[14] *Istorija Saveza komunista Bosne i Hercegovine*, knj. 1, str. 97-99.

sekretar, iz Srbije, Leo Mates iz Hrvatske i Boris Krajger iz Slovenije. S obzirom na postignute rezultate u radu ova komisija je odlukom CK KPJ, sredinom 1938, prerasla u CK SKOJ-a.[15] Ovo je predstavljalo značajan korak na konsolidaciji SKOJ-a, prevazilaženju dotadašnjih slabosti, kao što su sektašenje u prijemu novih članova koji su se dokazali u revolucionarnim aktivnostima koje su u to vrijeme bile aktuelne, posebno na razvijanju antifašističke svijesti među mladima, zatim podizanje svijesti u oblasti obaspravljenih radnih masa i dr. U okviru preduzimanih mjera za reorganizaciju SKOJ-a, Centralna omladinska komisija na čelu sa Ivom Lolom Ribarom, u drugoj polovini 1937, sebi je postavila glavni zadatak vaspitanje omladine u antifašističkom i demokratskom duhu i stvaranje veoma široke platforme za rad sa mladima, sa krajnjim ciljem stvaranja širokog i jedinstvenog revolucionarno-demokratskog omladinskog pokreta. Tako se već 1937. godine, širom Jugoslavije počelo sa stvaranjem aktiva SKOJ-a, prije svega, djelovanja mladih komunista kroz legalne forme rada, među svim slojevima omladine i u svim domenima života. Kako je u 1938. godini došlo do prerastanja Centralne omladinske komisije u Centralni komitet SKOJ-a, zauzet je stav da se pri nacionalnim (u stvari misli se na pokrajine) rukovodstvima KPJ osnuju omladinske komisije. U to vrijeme dolazi i do obnavljanja partiske organizacije u Crnoj Gori, obnovljen je PK KPJ za Srbiju, započet je rad na obnovi KPJ u Bosni i Hercegovini, pa je održana Četvrta pokrajinska konferencija KPJ,[16] što se veoma pozitivno odrazilo na započetu konsolidaciju KPJ i SKOJ-a u Bosni i Hercegovini. U to vrijeme, decembra 1938. godine, CK KPJ donijeo je svoju rezoluciju u kojoj je partijskim organizacijama ukazano na značaj i ulogu SKOJ-a u opštoj demokratizaciji narodnih masa u Jugoslaviji, polazeći od stava da omladinski pokret ima vidnu ulogu u odbrani nacionalne nezavisnosti i uspostavi antifašističkog i demokratskog raspoloženja masa, te da je jedan od najvažnijih zadataka KPJ da svestrano i aktivno podupire omladinski pokret.[17] Sve ovo neposredno je uticalo da je i u Bosni i Hercegovini došlo do konkretnijih organizacionih mjera. U 1938. godini PK KPJ za Bosnu i Hercegovinu formirao je Omladinsku komisiju u sastavu: Pavle Goranin, Rato Dugonjić, Živko Jošilo i Avdo Humo, čiji je primarni zadatak bio da organizuje i koordinira rad na obnovi SKOJ-a u duhu novih smjernica, posebno na razvijanju novih formi rada za legalne aktivnosti mladih. "U tom periodu su formirani aktivi SKOJ-a u Sarajevu, Mostaru, Banjaluci, Tuzli, Bijeljini, Bihaću, Drvaru, Zenici, i Foči, a krajem 1939. godine fromiran je i Pokrajinski komitet SKOJ-a, čime je reorganizacija SKOJ-a u Bosni i Hercegovini, uglavnom, bila završena. U toku te reorganizacije, koja je predstavljala dugotrajan process, SKOJ se postepeno oslobađa jedne od svojih največih slabosti – sektaštva, koje je stalno otežavalo njegovo povezivanje sa širokim slojem omladine."[18]

"Početkom 1940. godine organizacije SKOJ-a u Bosni i Hercegovini, osim u Sarajevu, Mostaru, Banjoj Luci i Tuzli, nisu postojale. Zato je PK KPJ-a BiH nastojao da preko

---

[15] Dr Miroljub Vasić *Revolucionarni omladinski pokret u Jugoslaviji 1929-194*, Beograd 1977, str. 459-461.

[16] *Četvrta i Peta konferencija KPJ za Bosnu i Hercegovinu u istorijskom razvitku revolucionarnog pokreta 1938-1941*, Zbornik sa naučnog savjetovanja održanog u Mostaru 5. i 6. oktobra 1978, Sarajevo 1980. str. 452.

[17] Dr Miroljub Vasić *Revolucionarni omladinski pokret u Bosni i Hercegovini uoči napada fašističkih država na Jugoslaviju (1938-1941)*, Zbornik radova, Sarajevo 1980, str. 159-174.

[18] Dr Miroljub Vasić, n. d., str. 142-144.

partijskih organizacija i studenata – komunista ubrza njihovo stvaranje."[19] Kako je u tom periodu došlo do osnivanje oblasnih komiteta SKOJ-a u Jugoslaviji za određene regione, tada je osnovan i Oblasni komitet SKOJ-a za Bosansku krajinu, što je pospješilo ostvarivanje ovog novog kursa i na prostorima srednje Bosne.

Skojevski kurs kod Bugojna (avgust 1940) i učesnici iz Bosanske krajine

Prije održavanja VI zemaljske konferencije SKOJ-a (8. i 9. septembra 1940), a u znaku njenih priprema, jedan od najznačajnijih zadataka SKOJ-a u Bosni i Hercegovini, bio je kurs[20] za najistaknutije članove i rukovodioce SKOJ-a BiH, održan avgusta 1940. godine u šumi nedaleko od Bugojna, koji je trajao 7 dana, a zbog legalizovanja toga skupa registrovan je kod lokalnih vlasti kao omladinsko logorovanje. Neposredni organizatori kursa bili su: Pavle Goranin, Rato Dugonjić, Avdo Humo i Mahmut Bušatlija – istaknuti rukovodioci SKOJ-a Bosne i Hercegovine toga vremena. I ovaj kurs, i održavanje oblasnih konferencija SKOJ-a, kad je održavana i u Banjaluci. Među zabilježenim učesnicima navedenog kursa (zabilježeno je 13 učesnika iz Banjaluke i srezova Bosanske krajine) je i Salih Topić iz Bosanske Gradiške. Zatim, Asim Lošić iz Maglaja, Ovaj značajan događaj za revolucionarni omladinski pokret Bosne i Hercegovine, reflektovao se na sve sredine, negdje manje, negdje više u zavisnosti od stepena razvijenosti komunikacije između određene sredine sa PK SKOJ-a Bosne i Hercegovine i Oblasnog komiteta SKOJ-a za Bosansku krajinu – užeg biroa koji je vršio pripreme za održavanje Prve oblasne konferencije SKOJ-a za Bosansku krajinu koja je pripremana da se održi u istoj godini kada i ovaj kurs.

Šesta Zemaljska konferencija SKOJ-a i SKOJ u srednjoj Bosni

Šesta zemaljska konferencija SKOJ-a održana je 8. i 9. septembra 1940. godine u Zagrebu.[21] S obzirom na njen veliki značaj za razvijanje aktivnosti SKOJ.a na terenu, u 1940. godine – neposredno pred Drugi svjetki rat, navešćemo najbitnije zadatke koji su na njoj usvojeni. Prisustvovalo je oko 30 delegata iz svih krajeva Jugoslavije, među kojim je bilo najviše radnika (55% radnika, 36% intelektualaca i 9% zemljoradnika). U pripremama za ovaj skup održane su konferencije SKOJ-a u svih osam pokrajinskih organizacija (Srbija, Vojvodina, Hrvatska, Slovenija, Bosna i Hercegovina, Makedonija i Crna Gora). U toku priprema Šeste zemaljske konferencije u Jugoslaviji je održano 48 mjesnih, četiri pokrajinske konferencije i dva pokrajinska savjetovanja u čijem radu je učestvovalo oko 150 delegata. U istom periodu održano je i osam pokrajinskih konferencija KPJ na kojim je takođe razmatran rad SKOJ-a i doneseni odgovarajući zaključci. Godina 1940. označava porast broja članova i simpatizera SKOJ-a u svim pokrajinama, posebno u Bosni i Hercegovini.[22]

---

[19] Dr Miroljub Vasić, *Revolucionarni omladinski pokret u Jugoslaviji 1929-1941*, Beograd 1977, str. 656.
[20] Dr Nevenka Petrić, *I zvijezde smo dosezali*, GrafoMark, Beograd 2001, str. 226-227.
[21] Konferencija je održana u centru Zagreba (u Gajevoj ulici u prostorijama menze studenata Vojvodine koja još nije bila počela sa radom). Za tehničke pripreme bio je zadužen Leo Mates. Najpouzdaniji zagrebački skojevci služili su kao "javke", tj. dočekivali na stanici delegate i dovodili ih na mjesto održavanja Konferencije. Delegati su u istoj prostoriji spavali i hranili se (angažovana je bila kuvarica, član KPJ).
[22] Dr Nevenka Petrić, *I zvijezde smo dosezali*, GrafoMark, Beograd 2001, knj. I, str. 227-229.

U vrijeme održavanja Šeste zemaljske konferencije SKOJ-a u Jugoslaviji je bilo 17.800 članova SKOJ-a, što je predstavljalo najveći broj članova od njegovog osnivanja. Izabran je CK SKOJ-a od 14 članova i 3 kandidata.. U Biro je izabrano 7, a Ivo Lola Ribar je ponovo izabran za sekretara. U Biro iz Bosne i Hercegovine niko nije izabran, a u Plenum koji je brojao 7 članova iz Bosne i Hercegovine izabran je Rato Dugonjić. U usvojenoj rezoluciji pred SKOJ su postavljeni najaktuelniji zadaci:

– "da vodi neumornu političku agitaciju među najširim slojevima omladine; podiže njenu političku i borbenu svest i suzbija štetan uticaj građanskih partija i socijalističke partije u njenim redovima;

– "da suzbija sektaštvo u sopstvenim redovima, koje se manifestuje u precjenjivanju vlastitih snaga i isticanju zvučnih, neralnih parola;
– da posveti posebnu pažnju sitnim, svakodnevnim akcijama radne omladine koje predstavljaju jedini put za ostvarivanje čvrstog omladinskog jedinstva odozdo…" U narednih desetak zadataka detaljno se govori o svim aspektima političke borbe mladih u presudnim danima za očuvanje nezavisnosti zemlje. Interesantno je pomenuti kako se posebno traži da se "otklone slabosti u radu sa ženskom omladinom"., pošto se do tada rukovodstvo SKOJ-a skoro i nije bavilo tim aspektom svoje aktivnosti, a možda bi neko posebno istraživanje i potvrdilo da se uopšte nije bavilo ovim značajnim pitanjem. Rezolucija Šeste zemaljske konferencije, posmatrano u cjelini, predstavlja "akciono-politički program SKOJ-a i putokaz za aktivnost mladih komunista i cjelokupne demokratske omladine u narednim, po zemlju sudbonosnim danima."[23]

Danas ne raspolažemo preciznim podacima o sastancima u srednjoj Bosni koji su održavani neposredno poslije Šeste zemaljske konferencije SKOJ-a. Ali, kako je već djelovao Oblasni komitet SKOJ-a za Bosansku krajinu on je, svakako, bio pokretač određenih aktivnosti i na području srednje Bosne na sprovođenju zadataka Šeste zemaljske konferencije SKOJ-a. Na istoj liniji djelovali su brojni članovi SKOJ-a iz srednje Bosne koji su se školovali u srednjim školama u Banjaluci ili drugim sredinama ili koji su bili na studijama, a kad su dolazili u svoje rodno mjesto nalazili su načina da politički djeluju – što veliki broj srednjobosanskih boraca NOR-a to zna iz svojih ličnih kontakata sa tim skojevcima koji su u predratnim godinama veoma živo politički djelovali u mjestima svog rođenja i okolini. Tako, na primjer, krajem decembra 1940. godine, održano je savjetovanje o "narodnoj pomoći" u Tušnju kod Tuzle. U njegovom radu, između ostalih, učestvovali su i članovi SKOJ-a, odnosno mlađi ljudi članovi KPJ iz pojedinih srezova srednje Bosne – iz Maglaja je učestvovaoAsim Lošić, član KPJ, iz Zavidovića Ivica Kralj i dr.

Prva oblasna konferencija SKOJ-a za Bosansku krajinu, 1940. godine

Održana je u ljeto 1940. godine u Banjaluci, na padinama Starčevice, neposredno poslije održavanja Šeste zemaljske konferencije SKOJ-a. Prisustvovalo je oko 90 delegata. Referat o političkoj situaciji podnio je Niko Jurinčić, a izvještaj o radu SKOJ-a Ivica

[23] M. Vasić, n. d. 662.

Mažar. Za vrijeme održavanja konferencije naišla je policijska patrola. Skup je policiji predstavljen kao omladinski izlet, ali je policija ipak zahtijevala da se raziđu, pa je konferencija docnije, istog dana, nastavila rad na Borčevom igralištu, a potom uveče u kući Ferida Sačića Rozmana, gdje je izabrala i Oblasni komitet SKOJ-a za Bosansku krajinu, na čelu sa Ivicom Mažar.[24] Prema drugom izvoru, ova konferencija SKOJ-a održana je 15. septembra 1940. Hajro Kapetanović kaže da je bio učesnik Oblasne konferencije SKOJ-a, održane 15. septembra 1940, "…a 16. septembra primio me je konačno za člana KPJ Osman Karabegović." Dalje navodi: "Zajko Dizdarević išao je u Banjaluku dva puta. Prvi put na Oblasnu kopnferenciju SKOJ-a za Bosansku krajinu 15. septembra 1940.. Drugi put sredinom jula 1941. godine odveo je Zagu Umičević u Banjaluku u kuću policajca Atifa Hegića. Za ovog policajca bila je udata Ferida Dedić, sestra Šefika i Ferida Dedića. Hegić je rodom iz Bosanskog Novog i bio je spreman da nam čini pojedine usluge."[25] U vezi sa datumom održavanja Prve oblasne konferencije SKOJ-a za Bosansku krajinu, na osnovu navedena dva izvora vidimo da je održana nešto prije održavanja Šeste zemaljske konferencije SKOJ-a, tj. u ljeto 1940, a prema drugom izvoru održana je 15. septembra 1940. godine, što znači poslije održavanja Šeste zemaljske konferencije SKOJ-a, koja je održana 8. i 9. septembra. Tako, pojačana aktivnost u radu SKOJ-a u Bosanskoj krajini, posebno u gradu Banjaluci, može se uzeti kao povećana aktivnost SKOJ-a u pripremama Šeste zemaljske konferencije SKOJ-a, odnosno u sprovođenju njenih zaključaka.

U radu Hajre Kapetanovića o ovoj Oblasnoj konferenciji za Bosansku krajinu se kaže da je održana 15. septembra. Bilo je oko 90 učesnika, a iz Banjaluke je utvrđeno za 15 i to: Ivica Mažar, Dušanka Kovačević, Osman Karabegović, Rudi Kolak, Muhamed Kazaz, Šefket Maglajlić, Jusuf Selman, Ahmet Hadžihalilović, Zdravko i Brane Lastrić, Drago Lang, Živko *Živo* Preradović, Niko Jurinčić, Zvonko Dragomanović, Rade Ličina i drugi. Zatim, učesnici iz Bosanske krajine, za koje je utvrđeno da su bili: Boško Šiljegović, Fadil Šarić, i Milan Pilipović iz Bosanske Dubice;Ilija Došen iz Bosanskog Petrovca; Božo Narančić iz Suvaje kod Bosanske Krupe; Slobodan Marjanović i Ilija Stojanović iz Prijedora; Salih Topić iz Bosanske Gradiške; Veljo Stojnić u ime drvarske partijske organizacije; Hajro Kapetanović, Zaga Umičević i Žarko Zgonjanin iz Bosanskog Novog i drugi. Konferencija je počela referatom o spoljnoj i unutrašnjoj politiučkoj situaciji, koji je podnio student Ivica Mažar, sekretar Oblasnog komiteta SKOJ-a za Bosansku krajinu. U diskusiji su zapažena izlaganja Osmana Karabegovića, Nike Jurinčića, Muhameda Kazaza, Dušanke Kovačević …"[26]

Kao što se vidi, od 90 učesnika Prve oblasne konferencije SKOJ-a Bosanske krajine, utvrđena su imena samo za: 15 učesnika iz Banjaluke i 12 iz pojedinih srezova Bosanke krajine. Među navedenim imenima Banjalučana vidimo ime Žive Preradović[27] iz

---

[24] *Šehitluci '41, Oblasna partijska savjetovanja na Šehitlucima u junu i julu* 1941, fus. 16, str. 43.
[25] Hajro Kapetanović, *Oblasna konferencija SKOJ-a za Bosansku krajinu (u Banjaluc, 15. septembra 1940)*, "Omladina u antifašističkom pokretu Jugoslavije 1936-1945", zbornik radova sa naučnog skupa, Bihać 25-26. septembra 1969, str. 73-78.
[26] Hajro Kapetanović, n. d., str. 74-75.
[27] Živojin Preradović *Živo* (1916–1942), student prava, pripadnik revolucionarnog omladinskog pokreta u Banjaluci, gdje je primljen i u SKOJ i KPJ prije rata. Na Šehitlucima prisustvuje na partijskom savjetovanju 8.juna, na kome su razmatrane pripreme za dizanje ustanka 1941. u Bosanskoj krajini, kao i na

Vijačana, koji je bio, zaista, već stasao za političku borbu u banjalučkoj skojevskoj i partiskoj organizaciji u predratnim godinama, a u prvim ustaničkim danima jedan je od organizatora ustanka na opštinama područja Prnjavora i šire, i ime Saliha Topića iz Bosanske Gradiške. Od navedenih Banjalučana, učesnika Prve oblasne konferencije SKOJ-a, skoro svi su, u toku NOR-a, neki odmah u ustanku 1941, neki nešto kasnije, učestvovali u odsudnim bitkama, a 6-ro od navedenih su tokom NOR-a izginuli u srednjoj Bosni: Ivica Mažar, Muhamed Kazaz, Zdravko i Brane Lastrić, Živo Preradović, Rade Ličina.[28] Zatim, i učesnici sa pojedinih srezova Bosanske krajine dobar dio perioda NOR-a proveli su u srednjoj Bosni.[29] Prava je šteta što se nije uspjelo doći do potpunijeg spiska učesnika Prve oblasne konferencije SKOJ-a Bosanske krajine. Sigurno bi se pokazalo da je i iz srednje Bosne prisustvovalo znatno više delegata.[30]

"Na potrebu i značaj stvaranja organizacija SKOJ-a u svim većim mestima ukazala je Pokrajinska konferencija KPJ za Bosnu i Hercegovinu, održana 27. i 28. jula 1940. godine u Sarajevu. Na konferenciji je sekretar PK SKOJ-a Rato Dugonjić, podneo referat o SKOJ-u i usvojen je zaključak da se rad među omladinom mora smatrati važanim sektorom partijskog rada.«[31] Poslije ove konferencije ubrzan je rad na stvaranju novih organizacija SKOJ-a, pa već u jesen 1940. postoje organizacije SKOJ-a u Prijedoru, Zenici, Bihaću, Bosanskom Novom, , Bosanskoj Dubici, Bosanskom Petrovcu, Drvaru, Jajcu, Čapljini i Stocu. PK SKOJ-a je počeo izdavati svoj »Bilten«, preko koga je komunicirano sa organizacijama SKOJ-a, insistirajući na okupljanju najširih slojeva omladine.

Bez obzira kome od navedena dva izvora o vremenu kada je održana Prva oblasna konferencija SKOJ-a se u ovom slučaju može dati prednost, činjenica je da je Prva oblasna konferencija SKOJ-a Bosanske krajine održana ili u neposrednoj vezi sa pripremama ili sa sprovođenjem zaključaka Šeste zemaljske konferencije SKOJ-a.

Pokrajinsko savjetovanje SKOJ-a BiH i partijski kurs u Crepoljskom, 1940. godine

U 1940. godini, oktobra (ili novembra) mjeseca, održano je Pokrajinsko savjetovanje SKOJ-a u Sarajevu u čijem radu su iz Banjaluke učestvovali Osman Karabegović, Rudi Kolak (koji je tada bio sekretar Mjesnoig komiteta SKOJ.a u Banjaluci) i Dedo Gazić.[32]

---

posebnom Savjetovanju na Šehitlucim, održanom 13. juna 1941. za pripreme dizanje ustanka u srednjoj Bosni. Vojni komitet osnovan pri Oblasnom komitetu KPJ za Bosansku krajinu na čelu sa Kasimom Hadžić, odredio je, između nekoliko vojnih povjerenika za pojedine srezove (za Prijedor Velju Stojnića), za Jajce Nemanju Vlatkovića, za Bosanski Petrovac Iliju Došen i dr.) Živu Preradovića za vojnog povjerenika za srez Prnjavor. On je jedan od najznačajnijih organizatora ustanka 1941. godine u ovom srezu i šire. Cijela njegova porodica je učestvovala u NOR-u: otac Jovan, sveštenik, majka Desanka, brat Zdravko *Braco*, sestre Vasiljka *Beba*, Radmila *Seka* i dr. U 1941. postaje politički komesar Prnjavorske čete, a kasnije je na istoj dužnosti u Čečavskoj četi. Prilikom četničkog puča, u proljeće 1942. godine, ubili su ga četnici.

[28] Tokom NOR-a su izgubili život u srednjoj Bosni

[29] Boško Šiljegović, Zaga Umičević, Žarko Zgonjanin i drugi.

[30] Navedeni podaci preuzeti su iz knjige dr Nevenke Petrić, *I zvijezde smo dosezal*, Grafo Mark, Beograd 2001, str. 230-231.

[31] Dr Miroljub Vasić, *Revolucionarni omladinski pokret u Jugoslaviji 1929-1941*, str.656.

[32] Dr Dušan Lukač, *Banjaluka i okolica u ratu i revoluciji 1941-1945*,Banjaluka 1968, str.73.

U istraživanju nije utvrđeno koje su ličnosti iz Bosanske krajine, uključiv i srednju Bosnu, učestvovale u radu ovog savjetovanja. Ali, kako je u to vrijeme već bio izabran Oblasni komitet SKOJ-a za Bosansku krajinu, slobodno je pretpostaviti da su navedena tri predstavnika bili predstavnici Bosanske krajine.

Iz članka Rudija Kolaka *Partijski kurs na Crepoljskom 1940. godine* vidi se da je decembra 1940. godine on bio upućen iz Banjaluke na partijski kurs, zajedno sa Nikom Jurinčić i Kasimom Hadžićem, u Crepoljsko kod Sarajeva, koji je organizovao Pokrajinski komitet KPJ za Bosnu i Hercegovinu. Za Sarajevo su putovali autobusom, a zatim su dugo išli pješice u planinski dom na Crepoljsko, a predhodno nisu bili upoznati da će prisustvovati partijskom kursu koji će trajato oko dvije sedmice i to na planini (pa samim tim nisu bili prikladno odjeveni za zimske uslove, pošto je bio visok snijeg). Cijeli dom, zajedno sa odgovarajućim personalom, bio je angažovan za ovaj kurs.

Na kursu su bili, pored navedena tru polaznika iz Banjaluke, Slobodan Princip Seljo, Pavle Goranin, Zaga Blažić, Vaso Miskin i Milutin Đurašković iz Sarajeva (koje je Rudi Kolak poznavao). Ostale polaznike (iz Tuzle, Mostara i dr.) nije poznavao, a polaznici između sebe nisu se ni oslovljavali svojim imenima.

Predavač na kursu bio je Krsto Popivoda, koji je dnevno održavao po 2 – 3 predavanja. Poslije predavanja radilo se po grupama – izučavala se literatura i vođene su diskusije. Materijali za kurs su primljeni u samom domu po dolasku (skripta, brošure, “Proleter”, pojedine glave Istorije SKP(b), itd.). Po završetku kursa svi materijali morali su biti vraćeni uključiv i bilješke ako ih je neko imao.

Na kursu je disciplina bila dobra, a cijelokupan rad bio je dobro organizovan. U toku rada kursa Đuro Pucar Stari i Miha Marinko posjećivali su kurs. Rudi Kolak kasnije je saznao da je M. Marinko dolazio ispred višeg partijskog foruma da obiđe kurs, zatim da je Slovenac i da je zbog revolucionarnog rada već bio na robiji.[33]

Druga oblasna konferencija SKOJ-a Bosanske krajine

Početkom 1941. godine održana je Druga oblasna konferencija SKOJ-a za Bosansku krajinu u Banjaluci, u Gospodskoj ulici, najužem centru grada. Sudeći po usmenom izvještaju Brane Todić, sekretara Sreskog komiteta SKOJ-a i člana Mjesnog komiteta SKOJ-a za Bosanski Novi, konferencija je pokazala da su ispunjena očekivanja u vezi sa sprovođenjem zadataka sa Prve oblasne konferencije SKOJ-a za Bosansku krajinu. Uočeno je da su se počele sprovoditi pojedine akcije među seoskom omladinom, što je bio krupan napredak.

Nepunu godinu dana od Prve i Druge oblasne konferencije SKOJ-a za Bosansku krajinu, poslije Aprilskog rata i okupacije zemlje, uslijedili su takvi događaji da su svi učesnici ova dva naučna skupa mladih komunista pozvani da se uključe u borbu sa oružjem u ruci.

[33] Rudi Kolak, *Partijski kurs na Crepoljskom 1940. godine*, Sarajevo u revoluciji, Revolucionarni radnički pokret 1937-1941, Sarajevo 1976, str. 348-349. (Ovaj izvor bio je osnov za sve navedeno o ovom kursu).

Svi su se uključili u prve redove borbe, prema dobijenim zadacima, spremni da i život daju za odbranu svoje zemlje od okupatora i za svoje ideale. Najveći dio je pao u borbi, ne dočekavši slobodu i ostvarivanje ideala svoje mladosti.

Iznijeti presjek određenih događanja, na jugoslovenskoj sceni, u Bosni i Hercegovini i u Bosanskoj krajini, u okviru rukovodstava SKOJ-a i KPJ, između ostalog govore o temeljnim i užurbanim pripremama KPJ i SKOJ-a u Jugoslaviji, odnosno u Bosni i Hercegovini, pa tako i u Bosanskoj krajini, odnosno srednjoj Bosni, pripremajući se za nastupajuće događaje – odbranu svoje zemlje i ratni vihor do koga je uskoro došlo.

3. Položaj omladine u srednjoj Bosni prije Drugog svjetskog rata i kretanje i uspon revolucionarnog omladinskog pokreta

U nastojanju da se u srednjoj Bosni stvori mreža ilegalnih organizacija KPJ i SKOJ-a, odmah po njihovom osnivanju, poslije Prvog svjetskog rata, ostvarivane su veze sa pojedincima i grupama komunista, a zatim su stvarane osnovne i mjesne organizacije KPJ i SKOJ-a. A još prije toga ostvarivane su veze sa radnicima drvne industrije i rudnika, koji su u to vrijeme bili najviše eksploatisani.

Za bolju predstavu o razvijenosti proizvodnih snaga u srednjoj Bosni, dajemo slijedeće statističke podatke o zaostajanju Vrbaske u odnosu na sve druge banovine u Kraljevini Jugoslaviji, kao i u predhodnom periodu, što se sve neposredno odražavalo, prije svega, na položaj djece i omladine:

Naziv banovine	Do 1918.	1919–1938.
Hrvatska banovina	511	656
Dunavska banovina	490	510
Dravska banovina	453	403
Uprava grada Beograda	103	216
Drinska banovina	107	125
Vardarska banovina	43	113
Moravska banovina	64	94
Zetska banovina	16	36
Vrbaska banovina	44	35
Ukupno fabrika:	1.831	2.139[34]

Iz gornje tabele se vidi da je jedino u Dravskoj i Vrbaskoj banovini izgrađeno manje fabrika nego prije Prvog svjetskog rata, ali uočljiva je i razlika da je u Dravskoj izgrađeno 403, a u Vrbaskoj samo 35.

»Privreda na bazi kapitalističkog sistema u Bosni i Hercegovini, za razliku od privrede u susjednoj Hrvatskoj ili Srbiji, ima za vrijeme Austro-Ugarske, pa i stare Jugoslaviej, djelomično, specifičan vid – kolonijalni. Eksploatišu se šumska i rudna bogatstva na pljačkaški način i u dvostrukom smislu: kradu se prirodna bogatstva, izvozom sirovina, a zemlji se oduzima mogučnost da bi u prerađivačkoj industriji bar jedan dio profita bio

[34] Statistika industrije Kraljevine Jugoslavije, Beograd, 1941, str. 11–!2.

uključen u proširenu produkciju i ostao u zemlji. Kao takva, ova sirovinska industrija nije bila baza za proširenu reprodukciju. I šta vidimo? Vidimo devastaciju šuma i pljačku rudnika uglja i željeza. Sve bogatstvo stvoreno radom odlazi u đepove bečkih, peštanskih, tršćanskih, švajcarskih, belgijskih i drugih evropskih kapitalista i bankara. Da bi privukao kapital, austrougarski okupator daje svakojake najpovoljnije koncesije stranim kapitalistima i obećava im, što i čini, punu zaštitu u odnosu na pokret radništva za povećanje nadnica i smanjivanje radnog vremena. Ko je prokrstario šumske masive Vlašića, Čemernice, Borja, Crnog Vrha, Čavke vidjeće, i dan-danji, poslije pola vijeka, opustošene planinske kose, s ostacima velikih panjeva, gdje šuma nije više ni obnavljana.«[35] Sve ovo objektivno je uticalo na revolucionisanje radnika, posebno među radnicima drvne industrije i rudarstva. Na primjer, u listu »Glas slobode«, objavljenom 4. marta 1920. godine u Sarajevu, u članku »Bedno stanje radnika vrbanjske železnice kod Banjaluke« oštro se kritikuje odnos firme prema radnicima.[36] Zbog teškog položaja drvosjeća »Narodni glas«, organ SDS Banjaluke, 22. marta 1920. godine, šalje svoga novinara u Maslovare da piše o položaju radnika drvosječa. Do politizacije radnika na sječi šume, s obzirom na veoma teške uslove života, došlo bi i bez nastojanja iz Banjaluke da se politički organizuju u sindikat i druge političke organizacije. Jer, i pored stalnih žandarmerijskih kontrola i pritsaka, nije sprećavan politički rad. U izvještaju načelnika Kotarskog ureda Kotor-Varoš, upućenom Okružnoj oblasti Banjaluke, između ostalog se kaže: »... da se među radnicima dioničkog društva za proizvodnju drveta i parna pilana u Banjaluci - u planini Borja opaža neki komunistički pokret.«[37] Navodi se u tom izvještaju da taj pokret vode niži činovnici firme: Barta, Beroudi, Akselrat i još neke nove osobe u firmi. Naknadno, poslije pet dana u još jednom izvještaju govori se o organizovanju radnika u Borju, Maslovarama i Obodniku, te da u Borju ima 600 radnika »koji se u zadnje doba počeše organizovati u komunističku organizaciju – do sada ih ima organiziranih 120«. Za organizaciju u Maslovarama se kaže da samo naginju komunističkoj stranci, a u Obodniku da je organizacija sastavljena samo od željezničkih radnika, te da su radnici »ove godine mnogo radikalniji, agresivniji nego pršle godine.«[38]

Iako nije bila veća varoš, Maslovare su imale rudnik kamenog uglja i tzv. rudarsku koloniju u kojoj su bili naseljeni radnici iz Zagorja, Slovenije i drugih krajeva Jugoslavije. Struktura skoro cjelokupnog stanovništva u toj koloniji bili su proletri, kojim je životni standard zavisio isključivo od zarade u rudniku. Pored navedenih aktivnosti radnika 1920. godine i kasnije, odmah po završetku Prvog svjetskog rata Maslovare postaju značajan radnički centar, pošto se uporedo odvijala izgradnja šumske pruge i Rudnika mrkog uglja (osnovanog 1916. godine), koji je u to vrijeme zapošljavao dvostruko više (370) radnika nego rudnik Lauš u Banjaluci. U ovom rudniku osnovana je sindikalna organizacija i Povjereništvo Socijaldemokratske stranke (SDS). U vrijeme održavanja Šestog i zaključnog kongresa SDS, 17. aprila 1919, u Maslovarama je bilo

[35] Milan Gavrić *Predgovor*, Srednja Bosna u NOB, knj. 1, Beograd 1976, str. 22.
[36] Milan Vukimanović, *Akcije i štrajkovi pilanskih radnika između dva svjetska rata*, Vrbas 1947-1977, Banjaluka, str. 19, fusnota br. 7; Glas slobode br. 28 i 35/Istraživači su mišljenja da ima indicija da je ovaj članak pisao Đuro Đaković.
[37] Ibid., str. 20.
[38] ABK-OOBL-372/1920, i ABK-OOBL-385/1920.

155 članova SDS.[39] Početkom maja iste godine zabranjen je rad Mjesne organizacije SRPJ (k) u Maslovarama, ali opet je obnovljen krajem ljeta. Prvi štrajk rudara u Maslovarama održan je 25. juna 1919. godine, koji je nakon pregovora okončan slijedećeg dana. Izvršni odbor SRPJ (k) uputio je 11. novembra 1919. godine svojim mjesnim upravama i organizacijama uputstvo o političkom radu među zemljoradnicima na selu radi osnivanja seoskih organizacija. Tako, na Okružnoj partijskoj konferenciji SRPJ (k), održanoj 14. decembra 1919. godine u Banjaluci, učestvovao je jedan delegat SRPJ (k) iz Maslovara. Na konferenciji su, pored drugih aktuelnih pitanja, razmatrani agrarni problemi i usvojene su Smjernice za rad na selu, koje je od tada, u budućim partijskim aktivnostima, manje ili više, ostalo u središtu pažnje.[40] Na Mjesnoj konferenciji SRPJ (k) u Banjaluci, održanoj 14. aprila 1920. godine, izabran je Sekretarijat SRPJ (k), u koji je izabran i Dragutin Jakara. koji je do tada radio u Maslovarama.[41] Na proslavi Prvog maja 1920. godine u Maslovarama bilo je 150 učesnika, na planini Borja 50 šumskih radnika (uporedbe radi na proslavi u Bihaću je učestvovalo 200, Bosanskoj Dubici 80, Bosanskoj Krupi 60 itd.) U povjerljivom izvještaju Kotarski ured Kotor-Varoša obavještava da je na prvomajskoj proslavi u Maslovarama učestvovalo i 15 žena.[42] U toku ljeta 1920. godine učesnici Vukovarskog kongresa KPJ držali su predavanja partijskom članstvu o kongresnim odlukama. Jedan od delegata išao je u Maslovare i Obodnik da održi to predavanje.[43]

U Teslić je već u ranu jesen 1919. godine počela da djeluje Mjesna organizacija SRPJ (k) na čelu sa Franjom Kopićem, koja je 14. decembra iste godine organizovala veliku Protestnu skupštinu u Teslić protiv skupoće i za radnička prava, kojoj je prisustvovalo preko 200 ljudi.[44]

»U ljeto i ranu jesen 1919. radničke organizacije se ponovo stvaraju i oporavljaju poslije udarca koji im je zadao režim uoči Prvog maja. Jer, buržoazija je morala da pređe u dugotrajnu defanzivu sve dok ne konsoliduju svoj državni aparat i koliko-toliko savlada haotičnost u privredi. Tako je u prvoj polovini 1919. u Derventi već bila obnovljena mjesna organizacija SRPJ (k), s predsjednikom Milanom Novićem na čelu i Perom Uljičinim. Ali, i prije konstituisanja organizacije, u Derventi se razvijala politička i sindikalna aktivnost, što se da zaključiti iz raznih zborova i konferencija u avgustu iste godine. Potkraj 1919. u raznim mjestima srednje Bosne održavane su protestne skupštine protiv skupoće, policijskih proganjanja aktivista i sl. Na jednoj takvoj skupštini u Teslić, 14. decembra 1919, bilo je prisutno preko 600 radnika i seljaka.[45] U Doboju se, pored obnavljene partijske organizacije, razvio i poseban komunistički pokret žena, koje su 18. oktobra 1919. održale osnivačku skupštinu, na kojoj su izabrale mjesni odbor svoje

---

[39] Upoređenja radi u to vrijeme kad je u Maslovarama bilo 155 članova, povjereništvo u Jajcu je imalo 196, u Prijedoru 27, dok je u Banjaluci Mjesna organizacija SDS brojala 900 članova.
[40] Milan Vukmanović, *Društveno-političke prilike u periodu austougarske okupacije i između dva svjetska rata*, Opštine Kotor-Varoš i Skender-Vakuf u NOB-u 1941-1945, NIGRO Glas, Banjaluka1986, str. 45.
[41] Narodni glas, Banjaluka, 2/1920; Glas slobode, Sarajevo, 123/1920.
[42] ABK-OOBL, prez. 471/20, telegram Kotarskog ureda u Kotor-Varošu, prez. 195/20 od 7. maja, ABiH-ZV, prez. 5549/1920.
[43] Milan Vukmanović, n. d., fusnota br. 174, str. 48.
[44] Glas slobode od 27.12.1919.
[45] "Glas slobode", br. 185 i 191 iz 1919. godine

organizacije.[46] Plimu radničkog pokreta nisu mogle zaustaviti policijske mjere u vezi sa zabranom proslave Prvog maja. Za taj polet radničkog pokreta u srednjoj Bosni bio je karakterističan i štrajk rudara u Maslovarama krajem juna. Vlasti su odmah intervenisale. Pošto im je sreski načelnik iz Kotor-Varoša obećao da će se njihovim zahtjevima udovoljiti, rudari su, poslije jednodnevne obustave posla, nastavili rad.[47]«[48]

Na proslavi Prvog maja 1920. godine u Tesliću, u defileu je učestvovalo 470 osoba, a među njima i 120 žena, što je bila svojevrsna indikacija razmaha pokreta. U Tesliću je održana Protestna radnička skupština, protiv ukidanja 8-časovnog radnog vremena, 18. jula 1920. godine, u čijem radu je učestvovao i Mitar Trifunović Učo, poznati radnički tribun toga vremena. O uticaju KPJ u Tesliću govori i podatak o izborima za Ustavotvornu skupštinu na kojim je svo radništvo glasalo za listu KPJ na kojoj je bio kandidat Mitar Trifunović, koji je u tuzlanskom izbornom okrugu, kao komunistički prvak izabran za poslanika Ustavotvorne skupštine. U teslićkoj drvnoj industriji, na sjeći šume, bilo je tada zaposleno oko 3000 ljudi iz oklnih sela, na radilištima u Crnoj Rijeci, Blatnici, Lađevci, Krivaji, Nikolinom Potoku, Velikoj Jasenici, Maloj Jasenici, Dobroj Vodi, Stupnici, Šabajkovcu, Zeleniki i Inovi. Poslije Obznane, 30. decembra 1920. godine, kada je kraljevska vlada zabranila djelovanje političkih organizacija komunističke orijentacije, direkcija Destilacije je tada otpustila sve komuniste sa posla i, zajedno sa njihovim porodicama izbacila ih iz radničkih stanova i počela da ih ucenjuje - da se uključe u Socijaldemokratsku stranku, nastalu oko lista »Zvono«. Tako se do aprila 1921. godine u nju uključilo oko 200 dotadašnjih članova KPJ, pa je aktivnost KPJ u Tesliću tada prestala.[49] Kada je poslije donošenja Zakona o zaštiti države (21. avgusta 1921. godine) zabranjena KPJ u zemlji, tada je i u Teslićui počela da djeluje ilegalna komunistička grupa, koja je otkrivena jula 1924. godine, čiji članovi su tada uhapšeni ili protjerani.[50]

U Kraljeviji Jugoslaviji, zbog njenih klasnih i nacionalnih suprotnosti, nije bilo uslova za klasnu diktaturu buržoazije, pa je već na samom početku njenog postojanja došlo do usvajanja Obznane. Velikosrpska hegemonistička buržoazija suzbijala je socijalističke težnje proletarijata, koje su postojale, kako prije osnivanja zajedničke države, tako i neposredno poslije njenog osnivanja, 1919. godine, pa se to proteglo kroz cijelu prvu deceniju njene vladavine policijskim terorom i sudskim zločinima. Od donošenja šestojanuarske diktature, 1929. godine, na početku druge i ujedno posljednje decenije Kraljevine Jugoslavije, država je svoj policijski režim proširila primjenom fašitičkih metoda i to ne samo prema komunistima već znatno šire. A to je ujedno značio kraj i posljednjih ostataka buržoaskodemokratskog političkog sistema.

---

[46] "Glas slobode", br. 234 iz 1919. godine
[47] Arhiv SR BiH, ZV, prez. br. 4 222/1919.
[48] Milan Gavrić, *Klasnoborbene i narodnooslobodilačke tradicije srednje Bosne,* Srednja Bosna u NOB, knj 1, Predgovor, str.44.
[49] Advan Hozić, *Teslić u NOB,* Teslić 1985, str. 48.
[50] Ibid.

Masovna nepismenost stanovništva, pošto je visoki procenat nepismenih bio ne samo među starijim stanovništvom, već i među mladima, u periodu između dva rata, predstavljala je podložno tlo za razne negativne uticaje.[51]

Kada je u maju 1928. godine URSS organizovao u Sarajevu »Radnički slet« fudbalskih i raznih drugih sportskih i kulturno-umjetničkih društava Bosne i Hercegovine, osnovana je radnička sportska zajednica, a u okviru takmičenja RSD »Borac« i RKUD »Pelagić« iz Banjaluke, u kojim su dugi niz godina vodeću ulogu imali komunisti, osvojivši kup, povezali su se sa odgovarajućim klubovima u srednjoj Bosni i putem saradnje i takmićenja su se sa klubovima i kulturno-umjetničkim društvima u Teslić u, Jajcu, Turbetu, Prnjavoru, Derventi i nekim drugim mjestima, razvijajući drugarske odnose, prije svega, u redovima mlade generacije. Kako su u svim tim sredinama postojale grupe simpatizera i aktivista KPJ, to je bila prilika da se putem kontakata sportskih i kulturnih društava, kroz legalne forme rada, ostvaruju i kontakti između mladih revolucionara, pa je to doprinosilo boljem organizovanju i političkih aktivnosti u svim spomnutim sredinama. Na ovaj način, pod uticajem banjalučke partijske i skojevske organizacije, razbijana je sektaška začaurenost KPJ i SKOJ-a, koja je u pojedinim vremenskim periodima, posebno prije proglašenja diktature kralja Aleksandra, 1929. godine, i u srednjoj Bosni, doprinijela da se manje ili više razvijeni radnički pokret u varošicama srednje Bosne više angažuje u revolucionarnim aktivnostima. U ovom periodu značajan je štrajk pretovarnih radnika na željezničkoj stanici u Bosanskom Brodu, koji su tražili skraćenje radnog vremena koje je do tada bilo 12 – 14 časova. Taj štrajk je bio 24. novembra 1928. godine, koji je nakon dva dana policija prekinula.[52]

Šestojanuarski državni udar – diktatura, 1929. godine, imao je glavni cilj da fizički uništi KPJ, SKOJ i njihove simpatizere i sljedbenike. U prvih nekoliko godina monarho-fašističke diktature protiv nje se borila KPJ, sa svojim sljedbenicima skoro sama, pozivajući široke mase da joj se suprostave.

Rukovodstva KPJ i SKOJ-a iz Banjaluke i Tuzle pokušavala su prvih godina diktature, 1929. godine kao i kasnije, da uspostave vezu sa progresivnim ljudima lijeve orijentacije, a i komunistima koji su se mjestimično nalazili u Teslić u, Bosanskom Brodu, Doboju, Derventi, Prnjavoru i drugim varošicama srednje Bosne, ali i manjim mjestima kao što su Maslovare, Šiprage i dr. »Banjalučka organizacija je koristila u te svrhe sindikalne organizacije, kulturno-prosvjetna i sportska društva…U tome povezivanju naročito su se isticali nogometni klub Borac i Kulturno umjetničko društvo Pelagić, u čijim su upravama bili najzastupljeniji članovi KPJ. Da navedemo samo nekoliko komunista čija se djelatnost u masama razvila u moćnu političku akciju, koja se širila i na dobar dio srednje Bosne. Bili su to Vjeko Bakulić, Abduselam Blekić Šandor, Veljko Đorđević,

---

[51] Nevenka Petrić, *Skoj i omladinski pokret u srednjoj Bosni*, neobjavljeni rad , Beograd, juna 1984, str. 3 (ukupan rad ima 142. strane). Rezultati popisa stanovništva 1931. godine. Prvi popis stanovništva poslije oslobođenja, obavljen 31.03.1948. godine, pokazao je, na primjer, na srezu Kotor-Varoš, da je tada na ovom srezu bez osnovne škole bilo 89,80%, sa osnovnom školom 9,50%, sa nižom srednjom 0,50 %, sa višom srednjom 0,10. %, sa fakultetom 0,002 %, a sa nepoznatom školom 0,001 %. Prema istom popisu na ovom srezu, djeca starija od 9. godina bila je su pismena 29,20 %, a nepismena 70,80 %.

[52] Milan Gavrić, *Klasnoborbene i narodnooslobodilačke trdicije srednje Bosne*, Srednja Bosna u NOB, knj. 1, str. 63

Fahrudin Đin, Safet Filipović, Abduselam Gvožđar, Osman Karabegović, Muhamed Kazaz, Ilija Lipovac, Stevo Nešić, Nikica Pavlić, Tomaš Perović, Pavo Radan, Vilko Vinterhalter i mnogi drugi.«[53]

»Da bi se u srednjoj Bosni što prije stvorio ilegalni partijski aparat i organizacije SKOJ-a, došlo je do povezivanja s pojedincima i grupama komunista, a zatim se prešlo na stvaranje mjesnih partijskih ili skojevskih organizacija u Bosanskom Brodu, Derventi, Sijekovcu, Doboju, Tesliću i po drugim mjestima i selima na teritoriji između rijeka Vrbasa i Bosne. To povezivanje s komunistima i komunističkim omladincima razvijalo se posredstvom mnogostranih političkih i drugih veza, kojima se KPJ služila već od 1938, izgrađujući narodni antifašistički front svih demokratskih i naprednih snaga u zemlji. Pored veza jakog studentskog pokreta Beograda i Zagreba, koji je putem svojih udruženja i klubova u unutrašnjosti, bez većeg rizika, legalno iskorištavan za povezivanje i stvaranje masovnog antifašističkog fronta, u mobilisanju komunista po mjestima i selima srednje Bosne, povezivanju i organizovanju pokreta, naročito su bile aktivne mjesne organizacije u Banjaluci, Travniku, Zenici, Tuzli i Slavonskom Brodu. Iskorištavane su tako reći sve veze: partijske, skojevske, sindikalne, sportske, kulturno-umjetničke, ženskih udruženja, studentske, srednjoškolske, zatim veze putem štampe, predavanja, zajedničkih izleta, planinarske, ferijalne, seljačko-zadružne i sve druge koje su proizlazile iz političkih nastojanja KPJ da radom i »odozdo« i »odozgo« stvori narodni antifašistički front, djelujući na lijevim krilima sitnoburžoaskih stranaka, kao što su bile Hrvatska seljačka stranka, Samostalna demokratska i Zemljoradnička stranka i demokratski orijentisani elementi u raznim udruženjima i pokretima, kao što su bili antifašistički pokret žena, Soko, Liga za mir i drugi.«[54]

»Ovaj uticaj banjalučke partijske organizacije na svrstavanje svih demokratskih, antirežimskih i antifašističkih snaga u srednjoj Bosni ne bi bio potpun ako ne bismo, bar u najkraćim crtama, spomenuli veliki politički rad komunista u redovima lijevih krila drugih političkih stranaka i njihovih pomoćnih organizacija. Intelektualci, studenti, srdenjoškolci i radnička i seljačka omladina radili su po direktivima banjalučkih komunista protiv sijanja vjerskog i nacionalnog razdora od strane reakcionarnih elemenata u Hrvatskoj seljačkoj stranci, frankovaca i klerofašista. Jak uticaj je imala KPJ iz banjalučkog centra i na omladinu u srpskim selima prnjavorskog, derventskog i njima susjednih srezova putem lijevog krila Zemljoradničke stranke i Samostalne demokratske stranke, odnosno putem kulturno-prosvjetnog društva Seljčko kolo, zadružnog pokreta i t. sl.«[55]

Uslijed ekonomske krize i među seljačkim masama došlo je do političkog previranja. Na primjer, u Derventi, maja 1932, pred zgradom sreskog načelstva, demonstriralo je oko tri hiljade seljaka koji su tražili pomoć u hrani pošto je glad bila zahvatila i pojedine slojeve stanovnika na selu.[56]

---

[53] Ibid, str. 68.
[54] Ibid., str. 73.
[55] Milan Gavrić, n. d., str. 75.
[56] Arhiv IRP Sarajevo, KI, broj 185-186.

U okviru ekonomske krize došlo je i do prekida procesa proizvodnje u srednjoj Bosni. »Tako je u Tesliću 17. maja 1932. godine Destilacija obustavila proizvodnju osamdeset peći, od ukupno stotinu, i otpustila veliki broj radnika.[57] Među rudarima u Maslovarama, početkom maja 1932, uslijed revolta pošto nisu dobili plate za mart i april, pripremljen je opšti štrajk. Željezničarima je odlukom Ministarstva saobraćaja 1933. godine bila rasturena njihova organizacija u sastavu Ujedinjenog saveza željezničara Jugoslavije – URSS-a. A kada su oni 1934. godine osnovali poseban Savez saobraćajnih i transportnih službenika, Ministarstvo je odmah i njega zabranilo. Tako su željezničari i dalje bili prepušteni na milost i nemilost raznih birokrata u direkcijama željeznica. Sve to se neposredno odražavalo i na stanje u srednjoj Bosni, pa je težak ekonomski položaj radnika doprinosio revolucionisanju radnih masa, kako u industriji i saobraćaju, tako i na selu, a sa njima i mladih.

»Bosanska krajina i srednja Bosna imali su svoje mjesto u jugoslovenskim tokovima protivrječnosti i suprotnosti, nalazeći se na dnu ekonomskog razvitka države. Na začelju se sve više učvršćivala i cjelokupna privreda i opšti društveni razvoj. U postojećim uslovima nije bilo izgleda da će se stanje osjetnije poboljšati. Niti jedna oblast društvenog rada nije ostala pošteđena od nabreklih ekonomskih i društvenih suprotnosti...«[58] U takvim uslovima bila je prisutna i glad, naročito u zimu i proljeće 1931/32, 1935/36 i 1939/40[59]. Zato je ban Vrbaske banovine 2. septembra 1932. godine , izdao naređenje da se u srezovima pored sreskih pripomoćnih zaklada, osnuju i opštinski koševi za prikupljanje i čuvanje hrane u koje se hrana dobrovoljno ulagala za davanje pomoći u hrani siromašnim zemljoradnicima. I u opštinama su osnivani odgovarajući odbori u jednakom broju od bogatih, srednjih i siromašnih seljaka na čijem čelu je bio opštinski načelnik, a slični i u selima na čelu sa opštinskim odbornikom iz dotičnog sela.[60]

»Cjelokupna privredna politika patila je od neorganizovanosti i lišenosti ćak i djelimičnih planova i programa iskorišćavanja poljoprivrednog, šumskog, rudnog, energetskog i drugog privrednog bogatstva i njihovog uključivanja u tokove razvitka proizvodnih snaga. Šanse Bosanske krajine i izvlačenje iz zaostalosti bile su u razvitku industrije, a ne u poljoprivredi, ma koliko se ona intenzivirala, a razvitku industrije nije se posvećivala čak ni minimalna pažnja.«[61] S obzirom na opštu privrednu nerazvijenost u srednjoj Bosni u tom periodu, navedena konstatacija se utoliko više odnosi na ovo područje.

Pored navedenih aktivnosti koje su dolazile iz Banjaluke i drugih većih centara, u srednjoj Bosni djelovale su i druge napredne snage. »Drugi jak uticaj na obnavljanje rada KPJ u godinama uoči rata, uz direktno povezivanje svih komponenti antifašističkog pokreta, dolazi u srednju Bosnu, a naročito u okolinu Bosanskog Broda i Dervente, iz Slavonskog Broda. Međutim, ovaj uticaj treba, na osnovu istorijskih činjenica, shvatiti

---

[57] "Jugoslovenski list", Sarajevo, broj 139/1932

[58] Milan Vukmanović, *Ekonomsko-društveni i politički odnosi u Bosanskoj krajini i srednjoj Bosni u godinama uoći aprilskog rata*, Zbornik radova naučnog skupa "Oblasna konferencija KPJ za Bosansku krajinu 21-23. februara 1942. godine u Skender-Vakufu, Banjaluka, 1982, str. 73., citirani tekst je na str. 74.

[59] ABK–Banska uprava Vrbaske banovine–II. Br. 7817/32 i III. Br. 8753/32 (BUVB).

[60] ABK–BUVB–III br. 19242/32.

[61] Milan Vukmanović, n. d., str. 92.

tako da su nosioci akcije stanovnici BiH, mada je plan rada, ono 'kako i šta' da se radi, u većini slučajeva poticao je iz OK KPH Slavonskog Broda. Uostalom, kao što smo vidjeli od samih početaka radničkog pokreta, a naročito od 1920, partijska, sindikalna i skojevska saradnja Dervente, Bosanskog Broda i Sijekavca s partijskim forumom u Slavonskom Brodu već je postala tako reći tradicijom dugom tri i po decenije.«[62]

Srednjoškolci iz Bosanskog Broda koji su išli u gimnaziju u Slavonskom Brodu još 1934. godine počeli su da rade na ostvarivanju onih aktivnosti koje je KPJ u gradu i po okolnim naseljima Sijekovca i Koraćama, sprovodila preko đačkih kulturno-umjetničkih i sposrtskih društava. Povezivanje članova SKOJ-a i KPJ iz Bosanskog Broda i Slavonskog Broda ostvarivao je metalski radnik Fric Pavlik i Mihajlo Javorski, članovi MK KPJ i Gradskog komiteta SKOJ-a u Bosanskom Brodu.[63]

Kako je banjalučka organizacija SKOJ-a, 1935. godine, bila brojčano i organizaciono najjača i najagilnija u Bosni i Hercegovini, i jedna od najorganizovanijih u Jugoslaviji – sa 56 članova u fabričkim, uličnim, srednjoškolskim i akademskim ćelijama, sa Mjesnim, Srednjoškolskim i Studentskim komitetom, tehnikom MK SKOJ-a, ilegalnom skojevskom bibliotekom i preko dvadeset ilegalno organizovanih aktiva sa preko 120 članova, od Banjalučana koji su u drugim sredinama odmah po dolasku (obično na studije) primani u članstvo KPJ (a teže u Banjaluci zbog drugačijih kriterijuma), a čim se vrate u Banjaluku imali su svoja stalna uporišta u svojim literarnim družinama, sportskim klubovima i sl. u kojim su bili aktivni prije odlaska iz Banjaluke, pa su se oni po svakom povratku u svoj grad, odnosno svoju sredinu, veoma ozbiljno angažovali u djelovanju revolucionarnog omladinskog pokreta.[64] Sve to, s obzirom na malu udaljenost mnogih sreskih mjesta i varošica od Banjaluke, kao na primjer: Laktaši, Slatina, Hrvaćani, Drugovići, Prnjavor, Vijačani, Teslić, Maslovare, Skender-Vakuf, Vrbanjci, Čelinac, Šiprage, Imljani, Kruševo Brdo i dr. i ostvarivanje raznovrsnih kontakata iz Banjaluke, putem gostovanja sportskih klubova, literarnih družina, KAB-a i sl., doprinosilo je politizaciji, odnosno revolucionisanju mladih i širokom razvijanju antifašističkog raspoloženja.

»Već na izborima za Ustavotvornu skupštinu Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, 1920. godine, opoziciona Zemljoradnička (težačka) stranka[65] je osvojila u prnjavorskom srezu jedan mandat: za poslanika je izabran Dragutin Janjić. Na slijedećim izborima ponovo je pobijedio zemljoradnički kandidat pop Đorđe Vranješević.«[66] Međutim, tek će u 1932. godini doći do značajnijih pregupisavanja oko Zemljoradničke stranke, posebno u vezi sa sudskim procesom nazvanim »Buna na Gradini«, pošto su se opozicione pristalice sastajale u Galjipovcima, na mjestu zvanom Gradina. Prilikom opštinskih izbora 1936.

---

[62] Milan Gavrić, n. d., str. 75.
[63] Slavica Hrečkovski, *Hronologija*, str. 83.
[64] Milan Vukmanović, *Akciona politička aktivnost revolucionarne omladine Bosanske krajine i reorganizacija političkog rada SKOJ-a 1934-1936. godine*, Arhiv Bosanske krajine (ABK) 210-005-014, str.33 i 34.
[65]Stevo Samardžija, *Opština Viječani*,Srednja Bosna u NOB, 1 knjiga, Beograd, 1976, str. 91; napomena br. 2: Zemljoradnička stranka osnovana je 1920. godine od grupe Mihaila Avramovića iz Srbije, Saveza težaka iz BiH i Težačkog saveza iz Dalmacije.
[66] Stevo Samarsžija, n. d. str. 91.

vođena je oštra borba naročito su zaoštreni odnosi između pristalica vladajuće JRZ i opozicione Zemljoradničke stranke, a pobjedio je kandidat Zemljoradničke stranke Vid Nježić, ugledan domaćin i trgovac iz Viječana. U angažovanju oko izbora 1936. godine značajnu ulogu odigrao je Živojin Živo Preradović, student prava i član KPJ iz Viječana, koji je imao već tada značajnu ulogu u okupljanju progresivne omladine na cijelom srezu Prnjavor, a u ovom periodu i oko opozicione Zemljoradničke stranke. U banjalučkim »Vrbaskim novinama« tada je pisalo da su komunistički elementi ometali normalno sprovođenje izbora u opštini Viječani.[67]

»Metalac Fric Pavlik, jedan od najaktivnijih proleterskih revolucionara na sindikalnom i svim drugim poljima aktivnosti KPJ na teritoriji Bosanskog Broda i Dervente, formirao je krajem 1937. godine partijsku ćeliju u koju su ušli dotadašnji skojevci Drago Vidošević i Mihajlo Javorski.[68] Ova ćelija je preduzimala brojne sindikalne akcije i jačala URSS-ov sindikat u borbi protiv Jugorasa i HRS-a, koji su se od 1939. godine u Jugostandardu čak fuzionisali da bi izazvali rascjep u područnici URSS-a...«[69]

U periodu od 1936. do 1938. godine pripadnici aktivista radničkog pokreta lijeve orijentacije, i ujedno pripadnici antifašističkog pokreta, čija aktivnost se odvijala u okviru Mjesne organizacije HSS, putem tog legalnog vida borbe, a pod rukovodstvom komunista, uspješno su vodili borbu protiv klero-fašista i nekih drugih desničarskih snaga unutar samog HSS, a istovremeno su se borili i protiv reakcionara iz Jugoslovenske muslimanske organizacije. Nakon održavanja Pokrajinske partijske konferencije za Bosnu i Hercegovinu, koja je održana 1938. godine u Mostaru, Mahmut Bušatlija je delegiran da u Travniku osnuje mjesnu partijsku organizaciju. Zatim, uskoro su pokrenute kombinovane razne legalne i ilegalne forme rada i u okolnim selima na padinama planine Vlašić, organizovanjem predavanja, posjeta, amaterskih pozorišnih grupa, pjevačkih i tamburaških sekcija i dr. U cjelokupnu ovu aktivnost bilo je uključeno oko 40. do 50. članova KPJ (1940. i 1941. godine) u Travniku i okolini, Imljanima, Koričanima, Krušenu Brdu i drugim selima prema Šipragama i Zenici gdje je djelovalo i oko dvadesetak skojevaca.[70]

Angažovanjem partijske organizacije iz Tuzle na obnavljanju partijskih i skojevskih organizacija, 1939. godine, osnovan je u Doboju aktiv SKOJ-a, a već 1940. godine imao je oko dvadesetak članova. Sa njima su bili u kontaktu Cvijetin Mijatović, Todor Vujasinović, Enver Šiljak i drugi. U jednom izvještaju je navedeno[71] da je u kući Hasana Čolića, omladinca iz Doboja, održan sastanak u čijem radu je učestvovao Enver Šiljak, radnik u Solani u Kreki, a prisustvovalo je 30 omladine. On je održao referat o ratnoj opasnosti i tom prilikom osnovan je uži sastav aktiva SKOJ-a. Uskoro su skojevci iz Doboja uspostavili tješnju vezu sa skojevcima u Teslići i Tešnju.

---

[67] Stevo Samardžija, n. d., str. 91.
[68] Slavica Hrečkovski, Hronologija, str. 81–82.
[69] Slavica Hrečkovska, Hronologija, str. 90.
[70] Navedeni podaci su iz citiranog članka Milana Gavrića.
[71] Fond CK KPJ za BiH, br. 4 028/48; Arhiv IRP, Sarajevo.

Pred Drugi svjetski rat, i pored pada režima šestojanuarske diktature, i dalje je prijetila opasnost od fašizma. Hitlerova Njemačka i Musolinijeva Italija vršile su veliki politički i vojni pritisak na Jugoslaviju, a pogotovo poslije stvaranja svoje »osovine Berlin – Rim«, kada su započeli oružanom silom i ratom da mjenjaju političku kartu Evrope. U tim uslovima pred građanske političare postavilo se pitanje profašističke ili antifašističke orijentacije i tada se Komunistička partija stavila na čelo svih antifašističkih snaga da ih okupi u borbi protiv ratnih opasnosti i razbijanja Jugoslavije. Paralelno sa ovim zbivanjima KPJ se, u svim sredinama gdje je postojala i djelovala u Jugoslaviji, stavljala na čelo svih antifašističkih snaga.

»U godinama uoči izbijanja Drugog svjetskog rata banjalučka organizacija KPJ je povezivala i predvodila sve društvene i političke snage u antifašističkoj borbii svojom aktivnošću zahvatala je i znatan dio srednje Bosne. Njen uticaj oko gornjeg toka i na desnoj obali Vrbasa bio je mnogostruk i raznolik. Prije svega iz Banjaluke se širio uticaj radničkog sindikalnog pokreta kojim su od 1935. godine, za razliku od centrale URSS-a u Sarajevu, u punoj mjeri rukovodili komunisti. I po broju štrajkova od 1935. do 1938. godine Banjaluka dolazi odmah iza Sarajeva, Mostara i Zavidovića. Ovi štrajkovi su emanirali duh klasne borbe na sve tri strane. Tri štrajka u preduzeću »Bosna-boa« u razdoblju od 1934. do 1938. imali su direktan uticaj na radništvo u srednjoj Bosni., pošto je ono kod te firme bilo zaposleno na sječi šume u masivima istočno od rijeke Vrbanje i učestvovalo u štrajkovima i tarifnim pokretima pokrenutim u pilanama u Banjaluci... Čitava ova borba odražavala se i na teritoriji srednje Bosne, a naročito na područjima istočno od Vrbasa, koja su ekonomski i politički gravitirala Banjaluci. Radom Mjesnog komiteta KPJ u Banjaluci, koji je tada po nalogu CK KPJ, privremeno vršio i funkciju Okružnog komiteta, na selu, a posebno među omladinom, pripremana je široka osnova za savez radnika i seljaka. Velik udio u toj akciji imali su napredni studenti i srednjoškolci. Klub akademičara Banjaluke (KAB), s preko stotinu aktivista, odigrao je veliku ulogu u stvaranju antifašističkog pokreta u Bosanskoj krajini i srednjoj Bosni, pa se takav pokret oko Skender-Vakufa, Kotor-Varoša i Prnjavora može smatrati njegovim organskim dijelom. Usmena i pismena propaganda komunizma i antifašizma ili je predhodila ili je bila rezultat velikog organizacionog pregnuća banjalučke partijske i skojevske organizacije. List »Narodna pravda«, s tiražom do 10.000 primjeraka, djelovanje KUD »Pelagić«, »Borčeve« spotrske veze i takmičenja, rad grupa studenata KAB-a i »Brazde«, velik broj letaka, rad u mjesnim čitaonicama, predavanja, izleti »Prijatelja prirode« i t. sl. – sve se to prenosilo i širilo istočno od Vrbasa. Poznate su veze KAB-a s Derventom, »Borca« s nogometnim klubovima u Tesliću, Prnjavoru i drugim mjestima. Svaka priredba ovih klubova, bila kulturno-prosvjetna ili nogometna doprinosila je daljem učvršćenju redova KPJ i SKOJ-a u mjestima gdje se gostovalo. Banjalučki »Borac« nije bio samo pobjednik nosilaca kupova u susretima unutar Radničke sportske zajednice BiH nego je postao i dominantna organizaciona snaga Banjalučkog nogometnog podsaveza, koji je imao 15 redovnih i 2 privremena kluba s 272 verificirana igrača. Takva pozicija »Borca« bila je izvojevana u teškim društvenim i političkim okršajima protiv režimskih ljudi u sportu i protiv vlastodržaca. I nije se tu radilo o tome da jedanaestorica s jedne i s druge strane zelenog polja zabijaju golove. Sve se više radilo o mobilizaciji antifašističkih snaga u redovima omladine. I po gradovima srednje Bosne je bio, na

primjer, rasturan letak za bojkot Olimpijade u fašističkom Berlinu, izdan i štampan u Banjaluci 1936. godine, s potpisima javnih radnika i sportskih klubova.«[72]

Veoma značajan uticaj banjalučke partijske organizacije i organizacije SKOJ-a bio je i putem doprinosa da se i u srednjoj Bosni mladi ljudi lijeve orijentacije uključuju u lijevo krilo drugih političkih stranaka i njihovih pratećih organizacija. Ta aktivnost u srednjoj Bosni odvijala se po neposrednim direktivama banjalučke partijske i skojevske organizacije. Ove aktivnosti bile su uperene i protiv sijanja vjerskog i nacionalnog razdora među hrvatskom omladinom od strane reakcionarnih elemenata – iz redova frankovaca i klerofašista koji su djelovali pod okriljem HSS-a, a među srpskom omladinom prnjavorskog, derventskog i njima susjednih srezova djelovalo se preko lijevog jrila Zemljoradničke stranke i Samostalne demokratske stranke, tj. putem preko kulturno-prosvjetnog društva Seljačko kolo, zadužnog pokreta i sl.

Kako su u srednjoj Bosni, nekoliko godina pred Drugi svjetski rat, a posebno od početka 1938. godine, oživjele revolucionarne aktivnosti pod neposrednim uticajem KPJ i SKOJ-a i u sreskim centrima gde nije postojala i djelovala organizacija SKOJ-a, u njima su djelovali samo pojedinci koji su bili povezani u svoje ćelije KPJ ili SKOJ-a u aktive SKOJ-a u Banjaluci, Zagrebu, Sarajevu, Travniku i sl., a koji su porijeklom, na primjer, iz Kotor-Varoša, Prnjavora i sl., pa su u tim svojim mjestima politički djelovali uvjek kad su se u njima nalazili. Dosadašnja istraživanja su pokazala, na primjer, da između dva svjetska rata u srezu Kotor-Varoš nije postojala organizacija SKOJ-a. Međutim, organizovane su brojne aktivnosti, pošto su pojedinci iz ovog kraja primljeni u SKOJ u sredini gde su se školovali – u školi ili u internatu, pošto u nekim slučajevima skojevska organizacija nije bila osnovana u školi, ali je postojala u internatu određene škole, zatim primani su gdje su se zaposlili, posebno u Banjaluci i Sarajevu, odnosno u srezu svog porijekla i sl.. Tako su, neposredno pred Drugi svjetski rat, politički djelovali članovi SKOJ-a na srezu Kotor-Varoš: Slavica Grubor, član SKOJ-a, Banjalučanka, zaposlena kao učiteljica u Kruševu Brdu, Omer Šehić, član KPJ, Davorin Koko Zekić, Vahid Korić drugi Kotorvarošani, banjalučka srednjoškola Zdravka Novković Seka, a pored njih politički su ilegalno djelovali i Jure Anić i Ljubo Reljić, koji će pod kraj 1941. godine biti primljeni u KPJ i drugi. Isto tako Mira i Vlado Jotanović (sestra i brat) iz Čečave, banjalučki đaci i članovi SKOJ-a, politički su djelovali prilikom školskih raspusta i drugih boravaka u svom mjestu i okolini, zatim Živojin *Živo*, Zdravko *Braco* i *Beba* Preradović (braća i sestra), banjalučki đaci iz Vijačana, članovi SKOJ-a (Živojin je pred Drugi svjetski rat bio i član KPJ), politički su djelovali u svom mjestu, ali i znatno šire– u tadašnjoj opštini Prnjavor iokolini.

Uz već navedeni značaj uticaja koji su vršili mjesni komiteti KPJ i SKOJ-a iz Banjaluke, u cijelom periodu između dva svijetska rata, na revolucionisanje i politizaciju mladih iz svih sredina srednje Bosne, zatim radničke klase i, kako se tada govorilo, poštene inteligencije, kroz razne forme rada, poseban uticaj na toj liniji imali su Kulturno-umjetničko društvo »Pelagić«, Sportsko društvo »Borac«, organizacija naprednih banjalučkih studenata KAB – »Klub banjalučkih akademičara«, napredni Ženski pokret

[72] Milan Gavrić, n. d., str. 75.

Banjaluke, zatim list »Narodna pravda« koji je pred rat, kako je već istaknuto, imao tiraž oko 10.000 primjeraka i drugi.

“Sredinom četvrte decenije prošlog vijeka preko 95% Muslimana bilo je za autonomiju Bosne i Hercegovine, posebno poslije pripajanja Dervente Hrvatskoj. I dio Srba u srednjoj Bosni, i oni koji su 1935. na izborima glasali za Vlatka Mačeka, koji je bio u opoziciji prema aktuelnoj vlasti, bili su se uzbunili protiv aktuelnog režima. Tu situaciju iskoristili su i krajnji nacionalisti iz srpskih političkih krugova i njihovi razni sljedbenici – advokati, trgovci, sveštenici i to na liniji jačanja četničkih organizacija, kao i profašistički elementi iz redova HSS, ustaše i frankovci u organizacijama tzv. Seljačke zaštite, Stijega hrvatskog bratstva i sl. Tako su se i u srednjoj Bosni određene snage pripremale za krvoproliće do koga je uskoro došlo, posebno 1941. i 1942. godine. »U okviru takvih političkih prilika, opterećenih ekonomsko-socijalnim i nacionalno-vjerskim problemima, jedina progresivna snaga koja se uhvatila u koštac s tim problemima bila je Komunistička partija Jugoslavije. Ona se putem naprednih srednjoškolaca, studenata, radničke omladine, revolucionarnih radničkih organizacija, kulturno-umjetničkih i sportskih društava bori za stvaranje Narodnog fronta.«[73]

Kad je krajem decembra 1940. godine vlada Cvetković-Maček zabranila URSS-ov sindkat u KPJ, na najvišem nivou, odlučeno je da se dotadašnje revolucionarno djelovanje aktivista u URSS-ovom sindikatu prenese u HRS-u i Jugoras i da se u njima treba boriti za jedinstvo radničke klase, te da komunisti treba da ulaze u sva režimska i druga omladinska i kulturna društva (Jugoslavenski soko, Hrvatski junak, Križarsko bratstvo itd.), kako bi se stvorila što šira baza za masovno političko djelovanje.[74]

Koncem 1940. godine u Slavonskom Brodu je osnovan Okružni komitet KPH. Na osnivačkoj konferenciji su učestvovali tada već afirmisani i skojevski rukovodioci na tom području Drago Vidošević i Mihajlo Javorski, a iste godine formiran je i Okružni komitet SKOJ-a za ovo područje. Tada je ovaj Okružni komitet KPH i Okružni komitet SKOJ-a postao nadležan i za organizacije KP i SKOJ-a Bosanskog Broda i Dervente, a za partijski rad na teritoriji bosanske Posavine bio je zadužen Mihajlo Javorski. Fric Pavlik je osnovao Mjesni komitet KPH od dotadašnje partijske ćelije za Bosanski Brod, postavši sekretar toga komiteta. Na inicijativu Cvijetina Mijatovića tada je osnovana partijska organizacija u Odžaku. Zatim, Mihajlo Javorski je osnovao partijsku organizaciju i Mjesni komiteta KP u Derventi.[75]

Pored proširene i učvršćene partijske organizacije u Bosanskom Brodu, do marta 1941. godine učvršćena je i proširena i organizacija SKOJ-a koja je imala oko 30–40 članova. »Nakon potpisivanja Trojnog pakta komunisti i skojevci su organizovali miting i demonstracije pred fabrikom »Jugostandard«. Masovni odziv stanovništva, a naročito radnika iz fabrike, ukazivao je na to da partijci i skojevci u Bosanskom Brodu imaju širok uticaj na mobilisanje i jedinstvo antifašističkih snaga. Kada se jugoslovenska vojska

[73] Slavica Hrečkovski, *Hronologija*., str. 83.
[74] Slavica Hrečkovski, Hronologija, str. 90.
[75] Milan Gavrć, n. d., str. 78.

raspala i zemlju zaposjele okupatorske trupe komunisti i skojevci bosanske Posavine su, po direktivama KPJ, pristupili pripremanju oružane borbe.«[76]

Iz svega iznijetog se vidi da je, pred Drugi svjetski rat, i na teritoriji srednje Bosne postojala mreža organizacija KPJ, odnosno skojevskih, sindikalnih, studentskih i drugih organizacija koje su okupljale napredne ljude, posebno naprednu omladinu. Tako su u datoj situaciji, poslije kapitulacije Kraljevine Jugoslavije, dolaska okupatorskih snaga Hitlerove Njemačke i uspostavljanja nove kvislinške vlasti tzv. Nezavisne države Hrvatske u čije okvire je pripojena i Bosna i Hercegovina, objektivno postojale takve snage koje su, uz pomoć iz centara kao što su Banjaluka, Bosanski Brod, Tuzla i ., a kao što će se u ovom radu kasnije vidjeti, posebno iz Banjaluke, bile sposobne da vrše politički uticaj i pokreću rodoljubive mase na borbu protiv okupatora i njegovih sluga.

4. Stanje u srednjoj Bosni poslije aprilskog rata 1941 godine i dalji razvoj antifašističkog pokreta

Bombardovanjem Beograda, 6. aprila 1941. godine, bez predhodne objave rata, nacistička Njemačka i fašistička Italija su započele agresiju na Jugoslaviju. Pavelić je dan ranije, 5. aprila 1941. godine, pozvao preko italijanske radio-stanice sve Hrvate u jugoslovenskoj vojsci da »...okrenu oružje protiv Srba.«[77] Istovremeno, obavještajne službe okupatora, želeći što više oslabiti moral i borbeni duh jugoslovenske vojske, širile su u istom cilju navedene i slične vijesti i mnoge glasine. Njemačka avijacija je 11. aprila bombardovala Banjaluku, Bihać i Prijedor, a sutradan i ostatke jugoslovenske avijacije na aerodromu Zalužani u neposrednoj blizini Banjaluke. Sa oko 250-300 vojnika i oficira, general Petar Nedeljković, 12. aprila 1941. još je pokušavao da organizuje odbranu za cijelu teritoriju Bosanske krajine. Ali, 13. aprila njemačka avijacija opet bombarduje Banjaluku i ostatke razbijenih jedinica jugoslovenske vojske u gradu i okolini.[78] Posljednji otpor njemačkim motorizovanim jedinicama u Bosanskoj krajini bio je 14. aprila koji je pružio 4. đački bataljon kod Mrkonjić-Grada, ali su ga njemačke snage razbile.[79] Ovaj izgubljeni rat, koji su neki nazvali »potporučnički« okončan je bez i jednog ozbiljnijeg otpora okupatorskim snagama koje su nadirale u Bosnu i dalje kroz nju. Jedan talijanski general u svom objavljenom radu »Rat i katastrofa Italije« je rekao: »Tamo gdje smo mislili da ćemo naići na vojsku naišli smo na prazninu, a gdje nam se pružila prilika da sretnemo neku jedinicu – u Kninu ili na albanskoj granici – bilo je vidljivo da ona pripada vojsci u rasulu, pobjeđenoj još prije borbe.«[80]

Kada je Kraljevska jugoslovenska vlada održala sjednicu na Palama kod Sarajeva, 13. aprila 1941. godine, predsjednik vlade general Dušan Simović je 14. aprila saopštio generalu Danilu Kalafatoviću da je kraljevim ukazom, 14. aprila 1941,[81] postavljen za načelnika Vrhovne komande. On je istog dana u 09,30 časova donio odluku:

---

[76] Milan Gavrić, n. d., str. 78.
[77] "Hrvatski narod", brojevi: 16. april, 5, 6. i 7. oktobar 1941. godine
[78] Velimir Terzić, *Jugoslavija u aprilskom ratu 1941;* Titograd, 1963, str. 528-530.
[79] Ibid., str. 541.
[80] Giacomo Zanussi, Guerra e catastrofe d'Italia, str. 97.
[81] Velimir Terzić, n. d., str.555.

»1. – Da odmah, ..., zatražimo prekid neprijateljstava s nemačkim i italijanskim trupama,
2.– Da preduzmemo sve potrebno za zaključenje časnog primirja s nemačkim i italijanskim trupama, ...«[82] Zatim, telefonski je naredio komandantima grupa armija i armija »...da se neprijatelj moli za primirje« i da mu se »...saopšti da naše trupe neće preduzimati napade«.[83]

Jugoslovenska vojska Kraljevine Jugoslavije kapitulirala je 18. aprila1941. godine, oko osamnaest časova. Kralj, vlada, brojni vodeći političari tadašnjih građanskih političkih stranaka sa porodicama, pobjegli su van Jugoslavije, ne ostavivši pri tom nikakvo saopštenje za javnost, poruku vojsci i narodu, neku proklamaciju ili slično. Umjesto njih to je učinio tadašnji načelnik Vrhovne komande general Kalafatović, koji je u svom saopštenju, 19. aprila 1941. godine, između ostalog, rekao: »Potpisivanjem ugovora o primirju jugoslovenska oružana sila ima da kapitulira bezuslovno i odvodi se u ratno zarobljeništvo (...). Organi žandarmerije i policije, koji su morali da napuste svoja mirnodopska mjesta imaju se smesta uputiti na svoje redovne dužnosti. U svojim mirnodopskim mestima moraju se odmah javiti nemačkim posadnim trupama (...). Vojnim licima je zabranjeno da napuste zemlju. Ko bude učestvovao u borbi protiv sila Osovine sa njim će se postupati kao s pobunjenikom (...). Sva uređenja i postrojenja vojne sile i privrede, uračunavši i saobraćajna sredstva, moraju se predati neoštećena (...).[84]

U vezi sa desetodnevnim »aprilskim ratom« njemački firer Adolf Hitler rekao je da je palo u njemačko zarobljeništvo 345.000 vojnika, podoficira i oficira kraljevske jugoslovenske vojske sa cjelokupnom opremom i kompletnim naoružanjem,[85] dok su Talijani zarobili oko 30.000 pripadnika takođe kraljevske jugoslovenske vojske[86]. Njemački gubici u aprilskom ratu nisu bili ozbiljniji: 151 poginuo, 392 ranjena i 15 nestalih.[87] Sa ovim gubicima Nijemaca može se napraviti poređenje sa njihovim gubicima u Jugoslaviji, samo u IV neprijateljskoj ofanzivi iz perioda NOR-a: «Još jedna usporedba: njemačka 369. i 717. pješadijska divizija i pukovska grupa 'Kinzelbach' iz 187. rezervne divizije imale su u prvoj fazi četvrte neprijateljske ofanzive ('Weiss I' - od 20. januara do 16. februara 1943. godine) 268 mrtvih, 646 ranjenih i 77 nestalih.«[88]

Poslije napada fašističke Njemačke na Jugoslaviju, 6. aprila 1941. godine, dakle prije kapitulacije jugoslovenske vojske, 10. aprila 1941. godine u Zagrebu je proglašeno osnivanje »Nezavisne Države Hrvatske« (NDH), kada je Vlatko Maček, prvak Hrvatske seljačke stranke[89] i potpredsjednik Jugoslovenske kraljevske vlade, uputio poziv organima vlasti u tzv. NDH da ostanu na svom poslu i sarađuju sa novom vlašću. Ovo je

---

[82] Ibid.
[83] Ibid.
[84] Naređenje Vrhovne komande Jugoslovenske vojske Kraljevine Jugoslavije br. 201/1941.
[85] Govor Vođe Rajha, održan pred Rajstagom 4. maja 1941; Beograd, 1941, str. 25.
[86] Velimir Terzić, n. d., str. 575.
[87] Slavko Odić, *Okupacija Bosne u aprilskom ratu 1941. godine,* Srednja Bosna u NOB, knj. 1, str. 174.
[88] Ibid., drugi pasus fusnote br.46.
[89] Hrvatska seljačka stranka (HSS) osnovana je 1904. godine da se bori za interese seljaka. Osnivači su bili braća Stjepan i Pavle Radić, a od 1928. godine na njeno čelo došao je Vlatko Maček. HSS je postala snažna opoziciona partija prema “beogradskom centralizmu”

omogučilo ustašama, koji su do tada bili pritajeni u Hrvatskoj seljačkoj stranci, kao i njenim jedinicama »Seljačkoj strazi« koja je otvoreno djelovala na uspostavljanju organa vlasti NDH, razoružavanju razbijenih snaga jugoslovenske vojske i sl.[90].

Uspostavljena je organizacija ustaške vlasti od ustaškog stožera (prvo za cijelu Vrbasku banovinu, a od avgusta 1941. za velike župe Sanu i Luku u Banjaluci), zatim ustaških logora za pojedine kotare ili veća teritorijalna područja i ustaških tabora za pojedine opštine. Na čelu tabora bili su tabornici, na čelu logora – logornici i na čelu stožera – stožernici.

5. Položaj omladine srednje Bosne za vrijeme okupacije

Proglašenje marionetske Nezavisne Države Hrvatske političkim nosiocem vlasti, za svakog poštenog čovjeka značilo je osnivanje političkog režima koji djeluje na bazi prinude i krajnjeg terora. Među stanovništvom je došlo do zaplašenosti i uznemirenja. Dolaskom dr Viktora Gutića na rad u Banjaluku, posebno je došlo do velikog talasa terora i progona srpskog stanovništva. "Prema njemačkim podacima, pored leševa vladike Platona i poslanika Dušana Subotića, zadnjih dana maja 1941. iz Vrbasa i Vrbanje izvučeno je još 58 leševa pobijenih Srba." [91] – kaže Slavko Odić.[92] Političko nasilje i fizičko likvidiranje srpskog stanovništva, kao i pripadnika drugih nacionalnosti i konfesija koji su bili protivnicci NDH, teško je pogađalo i omladinu i djecu. To se ogledalo u fizičkom maltretiranju, hapšenju, pa čak i fizičkoj likvidaciji i mladih ljudi i djece.

"Po običaju, ustaše su ponovo lagali, s ciljem da ljude smire i lakše izvrše novi zločin koji su pripremali. Noću 28/29. juna pohapsili su veliki broj pravoslavnih sveštenika banjalučkog i susjednih srezova, prebacili ih u Banjaluku i zatvorili u Kastel. Slijedećih dana i noći pohapsili su i mnoge banjalučke uglednije i imućnije Srbe. U Kastel su dovođeni i seljaci iz okolnih sela, koje su ustaše noću ubijali i bacali u Vrbas. Da bi izbjegli najgore, mnogi banjalučki Srbi su pokušavali, i poneki, uz podršku i pomoć poznanika i prijatelja, uspjevali, da napuste Banjaluku pojedinačno i u manjim grupama.

---

[90] U banovini Hrvatskoj bila je osnovana dobrovoljna vojska koju je osnovao Mačekov HSS, navodno u cilju zaštite, a, u stvari, to su 1941. godine bile jedine organizovane jedinice u NDH koje su, zajedno sa okupatorskom vojskom, razoružavale vojsku Kraljevine Jugoslavije, a negdje su to činile čak i prije dolaska okupacione vojske. Jedinice "Seljačke straže" su, nešto kasnije, poslužile kao baza za osnivanje ustaških jedinica, pošto su se u njih, od osnivanja NDH, infiltrilari pripadnici Pavelićevog ustaškog pokreta, ne direktno zato što je to Maček sa prvacima svoje stranke baš to želio, već je ovom događanju išao na ruku Mačekov naglašeni nacionalizam.

[91] Slavko Odić, *Junski dani u Banjaluci*, Srednja Bosna u NOB, knj. 1, str. 395.

[92] Slavko Odić, rođen je 1916, u Bihaću, student tehnike. U NOR-u borac, politički komesar voda, sekretar štaba brigade, politički komesar bataljona, pomočnik komandanta mjesta i područja, komandant područja, pomoćnik šefa obavještajnog centra štaba korpusa, ćlan Odjeljenja zaštite naroda pri Vrhovnom štabu NOVJ. Nosilac „Partizanske spomenice 1941", rezervni pukovnik. Poslije rata na radu u Ministarstvu unutrašnjih poslova, generalni konzul u Torontu, načelnik odjeljenja u DSIP-u. Objavio knjige „Dosije bez imena", „Neostvareni planovi" (prva nagrada „13. maj"– 1966) i „Desant na Drvar" (nagrada „22. decembar" – 1981) i mnoge članke na temu NOR-a u stručnim časopisima i publikacijama, kao i feljtone u dnevnoj i nedeljnoj šrampi. Zajedno sa Slavkom Komaricom objavio je više feljtona na teme NOR-a u dnevnoj štampi i knjige „Noć i magla – Gestapo u Jugoslaviji" i „ Bijele mrlje". Sada živi u Beogradu.

Polovicom jula počelo je i prisilno iseljavanje naših komšija i sugrađana. Pohapšene srpske porodice su odveli iz zatvora na Banjalučko polje, preko kojeg je išla željeznička pruga, i potrpali ih u vagone. Noću 12/13. jula prvi transport je napustio Banjaluku."[93] Ustaška zvjerstva – hapšenje i ubijanje nedužnih ljudi samo zato što su Srbi, započeto masovno iseljavanje Srba i najava novih transporta izazvalo je veliko negodovanje među građanima Banjaluke, bez obzira na nacionalnu i konfesionalnu pripadnost, kao i među vojnicima u domobranskim jedinicama u mjestu. S obzirom da su protesti i negodovanja bili veoma oštri to je prisililo domobranski Stožer Vrbaskog divizijskog područćja da 15. jula, nakon samo dva dana od otpreme prvog transporta Srba za iseljavanje, interveniše kod nadležnih vlasti u Zagrebu da se iseljavanje Srba "privremeno obustavi", odnosno odgodi za kasnije.[94]

Kako je Pavelić svojom servilnom ponudom obečao uključivanje jedinica oružanih snaga NDH za ratište na istočnom frontu u borbu protiv SSSR-a, a Hitler svojim telegramom od 1. jula 1941. godine odgovorio da tu ponudu prihvata, te da se dobrovoljci treba da uključe u pješadiju, avijaciju i mornaricu, na cjeloj teritoriji bivše Vrbaske banovine vođena je ova akcija, ali sa relativno slabim rezultatom.

Ličnosti koje su bile angažovane na pripremama ustanka, između ostalih pitanja, insistirali su na tome da mladi ljudi koje ustaške vlasti pozivaju u svoje vojne formacije ili dobrovoljačku miliciju, izbjegavaju da se odazovu. "Poslije sastanka na Šehitlucima Rade Ličina i ja smo prvih dana radili po selima oko Banjaluke i Kotr-Varoša… Održavali smo svakodnevno po selima sastanke s manjim ili većim grupama seljaka i s pojedincima; govorili im o političkoj situaciji i zbivanjima u svijetu i na ratnim poprištima i ukazivali na potrebu suprostavljanja okupatoru i ustašama… Odlazili smo i u muslimanska sela oko Kotr-Varoša, uspostavljali pojedinačne veze s mještanima, objašnjavali im situaciju i upozoravali ih da ne nasjedaju ustaškoj propagandi… Kako su ustaše u to vrijeme preduzimale mjere da po selima stvore dobrovoljačku miliciju, obično jačine desetak ljudi, oni su izrazili spremnost da nam to oružje predaju kada ga dobiju, s tim da će nas o tome obavjestiti… sjećam se da nam je muktar jednog sela javio jednog dana da dođemo po puške, da će ih on sakupiti od 'dobrovoljaca'…Uspostavili smo u Kotor-Varošu vezu sa Smiljom Macurom, učiteljicom, Banjalučankom; uz nju i Ljubu Zarića je formirana grupa s kojom smo stalno održavali vezu uz pomoć MileTtrkulje, koji je odlično poznavao ovaj teren i ljude. On se, skupa s Petrom Gajućem, vrlo aktivno angažovao u radu na ovom terenu… Nisam ih poznavao ranije, ali su mi ostali u sjećanju kao vrlo aktivni ljudi… dvojica finanaca, Jure Anić i Ljubo Reljić. Od Smilje smo saznali i uz njenu pomoć uspostavili i indirektno održavali vezu s Banjalučanima koji su se sklonili u Maslovare: Momirom Kaporom, Branom Moračom i njihovom braćom…"[95]

Jula mjeseca Viktor Gutić je sa saradnicima posjetio brojna sreska i manja mjesta i u srednjoj Bosni u cilju agitacije za prijavljivanje dobrovoljaca u vojne snage NDH. Napr. tada je Gutić sa saradnicima posjetio i varošicu Maslovare, u kojim je još radio rudnik kamenog uglja, a u rudničkom naselju živilo je najvećim djelom stanovništvo hrvatske

---

[93] Zvonko Odić, *Izvještaj o zločinu*, Srednja Bosna u NOB, knj. 1, str.335.
[94] Zvonko Odić, Ibid., str. 336.
[95] Slavko Odić, *Od sastanka u Dolama do partizanskog odreda*, Srednja Bosna u NOB, knj. 1, str. 548-549.

nacionalnosti, dok je u cijeloj opštini Maslovare živjelo pretežno stanovništvo srpske nacionalnosti. Tada je u Maslovarama održan politički zbor na kome je Gutić u okviru svoga govora uzviknuo da će drumovi poželjeti Srba, ali Srba više neće biti. Između ostalog, u kulturnom dijelu ovog zbora hor je pjevao odgovarajuće nacionalističke pjesme, a učenica Mirjana Peršić *Mira* izdeklemovala je odgovarajuću recitaciju u znak dobrodošlice gostima. Omladina srpske nacionalnosti, s obzirom na prilike, nije ni prisustvovala ovom zboru.

Uskoro, na zboru u Banjaluci, maja mjeseca, Gutić je držao govor pred opštinskom zgradom. "U sjećanje su mi naročito urezale neke Gutičeve prijetnje, kojima je 'začinjavao' svoj huškački govor protiv Srba, nastojeći da ih predstavi kao najgore zlikovce i najveće zlo ovoga svijeta, kao glavne krivce za sve što je u svojoj istoriji propatio hrvatski narod."[96]

Poslije uspostavljanja ustaške države omladina srpske nacionalnosti, u cijeloj državi NDH, nije imala nikakve šanse da se zapošljava, a i prije njihovog dolaska šanse za zapošljavanje u regionu srednje Bosne bile su minimalne, naravno iste za omladinu svih nacionalnosti. Nova vlast je vodila široku akciju slanja omladine na rad u Njemačku. Poslije oslobođenja, 1945. godine, brojni mladi ljudi, koji su tada, pod uticajem sračunate propagande otišli na rad u Njemačku, nikada se nisu vratili svojim kućama.

Osnivanjem NDH formirana je organizacija ustaške mladeži, kojom je trebalo da bude okupljena sva hrvatska i muslimanska omladina, dok omladina srpske nacionalnosti nije ni pozivana, ali kako se djelovanje NDH od samog osnivanja potpuno kompromitovalo u očima poštenog stanovništva (nezavisno od pripadnosti naciji, odnosno konfesiji), to se već 1941. godine odrazilo na prilično masovno osipanje omladine iz ove organizacije u NDH, pa tako i u srezovima srednje Bosne.

Ustaški režim je sav srpski narod proglasio svojim neprijateljem, pa je tako stavljen van zakona. Tzv. NDH je po svojoj svireposti i krvavim nedjelima predstavljala najokoreliji šovinizam na prostoru Hrvatske i Bosne i Hercegovine. Pored ostalog zahtjevalo se masovno protjerivanje cijelih porodica Srba u Srbiju, masovno su ubijani, posebno ugledniji ljudi kao i ljudi progresivnih pogleda,pored Srba i druge osobe, nezavisno od nacionalne pripadnosti i to bez ikakve presude, zatim vršen je pritisak na pokrštavanje Srba u katoličku vjeroispovjest i dr. Tako je nad Srbima istovremeno vršen trostruki genocid.[97]

Njemačke okupacione snage, odmah po dolasku u Jugoslaviju, aprila 1941. godine, počele su iseljavati Slovence širom Slovenije, posebno sa područja Maribora i okoline, Murske Sobota, Celja, Kamnika, Ljubljane, Gorice, Ptuja, Metlike i dr. u druge djelove Jugoslavije, u Srbiju, Bosnu i Hercegovinu i dr., pa tako i u srednju Bosnu. Ustaše su slovenačke prognanike preuzele u Slavonskom Brodu, Banjaluci i dr. i tada ih raspoređivali u Banjaluku, Teslić, Čečavu, Maslovare, Kotor-Varoš, okolinu Prnjavora i

---

[96] Vojin Hadžistević, *Događaji, mišljenja, osjećanja*, Srednja Bosna u NOB, knj. 1, str. 410.
[97] Slavko Odić, *Ustaški pokret i katolička crkva u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini*, Srednja Bosna u NOB, knj. 1, str. 247– 273.

dr. To nije bilo malo iznenađenje kad su se pojavili Slovenci – cijele porodice sa samo malo priručnih stvari koje su smjeli ponijeti sa sobom, ostavivši svoja cjelokupna imanja, kuće, stanove i sl. U njihovo novo boravište dopraćeni su pod ustaškom stražom. Na primjer, u Maslovare je stiglo petnaestak porodica, koje su smještene u barakama u rudničkoj koloniji i u kući svešteneka, koji je do tada već bio sa porodicom protjeran u Caprag, odnosno Srbiju. U Teslić je stiglo ukupno 216 muškaraca, žena i djece. Prvo su bili smješteni u hotel banje u Vrućici, gdje su ostali nekoliko dana, a zatim su razmješteni u okolna sela: Čečavu, Rastušu, Pribinić, Ukrinicu, dok je u Tesliću ostalo samo nekoliko porodica.[98] Nakon kraćeg vremena doseljeni Slovenci su se postepeno preseljavali u Slavoniju i Hrvatsko Zagorje. Ali, dok su još bili u srednjoj Bosni neki od njih su se povezali sa prvim organizatorima ustanka 1941. godine, tako da su poslije, dok su boravili u Banjaluci otišli u partizane.[99] Prognani Slovenci bili su pretežno zemljoradnici, ali među njima je bilo i zanatlija, radnika, učitelja, službenika, studenata i dr.

Kako u vrijeme priprema ustanka, tako i poslije, posebno posljednjih dana jula i početkom avgusta i docnije, 1941. godine, ustaše su vršile pokolje srpskog stanovništva masovnih razmjera, posebno u Banjaluci, Prijedoru, Sanskom Mostu, Derventi, Doboju i dr.[100]Tada je,na primjer, i na srezu Kotor-Varoš, između ostalih, pobijeno i dosta omladine i djece. Tako su ustaše zaklale Velimira (Ninka) Arsenić, starog 13 godina, decembra 1941. godine, na Lisini kod Korućana.[101] Nešto kasnije, aprila 1942. godine, ustaše su poklale u selu Lipovac iz porodice Gajić Mikajla: Rosu, rođenu 1929, Veljka, rođenog 1931, Petra, rođenog 1934, Joku, rođenu 1932 i Dušana, rođenog 1937; Gajić Mitra: Nedeljaka, rođenog 1930, Nevenku, rođenu 1934; Kojčinović Dušana: Novaka, rođenog 1933, Rosu, rođenu 1935, Spasu, rođenu 1937; kao i sasvim malu djecu rođenu 1941. godine: Gajić Mikajla, sin Đorđe, rođen 1941, Kojčinović Dušana, kčerka Savka, rođena 1941, te Kojčinović Dušana kčerka Mlađenka, rođena1941. godine. U istoj godini, 1941, u selu Tovladić, ustaše su poklale djecu Todora Bjelića: Savku, rođenu 1923, Blažu, rođenpg 1926, Jovu, rođenog 1929, Smilju, rođenu 1931, Savu, rođenog 1934, Ljubu, rođenog 1936, Jovicu, rođenog 1938. godine[102] i mnoge druge mlade ljude i djecu, znane i neznane žrtve ustaških i okupatorskih zvjerstava za vrijeme okupacije.
OVDE DODATAK, fajl o oslobađanju Kotor-Varoša
Uspostavljanjem totalitarnog Pavelićevog režima u takozvanoj Nezavisnoj državi Hrvatskoj, došlo je masovnih progona Srba, Jevreja i Roma, a i mnogih pripadnika hrvatske, kao i pripadnika drugih nacionalnosti i Muslimana koji nisu ispoljavali lojalnost prema Pavelićevom režimu. U svim tim progonima masovno je stradala i omladina. To je bio razlog više da se omladina koja je preživjela te progone,kasnije, kad su za to stvoreni uslovi, u danima ustanka, ili kasnije, opredjeljivala za saradnju sa NOP-om ili stupanjem u borbene jedinice NOV i POJ.

---

[98] Advan Hozić, *Teslić u NOB*, Teslić 1985, str. 68.
[99] Žiga Žagar, student iz okoline Maribora bio je u Maslovarama sa ostalim Slovencima. Otišao je u partizane iz Banjaluke, gdje su ga ustaše sprovele sa ostalim Slovencima iz Maslovara, kada su se povukle, 14. decembra 1941. godine, a prvi kontakt s antifašistima u vezi sa odlaskom u partizane uspostavio u Maslovarama prije odlaska za Banjaluku.
[100] ABK-inv.br.1017, fotokopija, RAVSSIGUR NDH, Pres.br. 1940/41.
[101] Kazivanje Ljuboja Arsenića autoru.
[102] Kazivanje Milenka Gajića autoru.

U takvoj opštoj, bezizlaznoj situaciji, zaplašenosti i beznađa narod je isčekivao neki izlaz. Tada je Komunistička partija Jugoslavije (KPJ) jedina znala i bila sposobna da ponudi prava, spasonosna rješenja za prilike nastale poslije 6. aprila, kada je naša zemlja okupirana, raskomadana, a Bosna i Hercegovina se našla u okvirima tada proklamovane tzv. Nezavisne Države Hrvatske.

PRVI DIO

UČEŠĆE OMLADINE SREDNJE BOSNE U PRIPREMAMA I U USTANKU 1941. DO NOVEMBRA 1942.GODINE

S obzirom na složenost i teške uslove za vrijeme narodnooslobodilačke borbe u srednjoj Bosni, u cijelom periodu od 1941-1945. godine, a posebno za vrijeme i poslije četničkih pučeva, sačuvano je malo dokumenata o NOB-u u toj sredini. »Arhiva partizanskih jedinica od prvih dana ustanka do juna 1942. godine nestala je u četničkim pučevima i iz toga perioda sačuvano je svega nekoliko izvještaja upućenih Glavnom štabu NOP odreda za Bosnu i Hercegovinu. Arhiva obnovljenog 4. krajiškog NOP odreda, odnosno Banjalučkog i Prnjavorskog NOP odreda, Motajičkog, Teslićko-tešanjskog i Derventskog NOP odreda, 14. i 18. srednjobosanske i Štaba 53. divizije propala je u drugoj banjalučkoj operaciji prilikom prodora neprijatelja iz Dervente preko Prnjavora i Klašnica. Tom prilikom propala je i arhiva 2. i 5. krajiške brigade koja se odnosila na srednju Bosnu, a koju su ove brigade, prilikom odlaska u istočnu Bosnu, ostavile u Štabu tada formirane 53. divizije. Propala je takođe i ranije zaplijenjena arhiva srednjobosanskih četničkih jedinica. Arhiva ustaških vlasti u Prnjavoru uništena je prilikom napada jedinica NOVJ na ovo neprijateljsko uporište u julu 1943. godine...«,[103] pa je sve navedeno u velikoj mjeri predstavljalo otežavajuću, odnosno ograničavajuću okolnost u vezi sa pisanjem ove monografije. Stoga dajemo, presjek događanja u određenim periodima u srednjoj Bosni, po abecednom redoslijedu srezova (a danas opština) koji su sačinjavali područje srednje bosne u periodu narodnooslobodilačke borbe – od 1941. do 1945. godine.

1. Napredna omladina srednje Bosne u predustaničkom periodu

Zbog boljeg sagledavanja događaja u vezi sa ustankom 1941. godine i kasnijih događanja tokom narodnooslobodilačke borbe od 1941–1945. godine, dajemo samo kraći presjek iz razvoja naprednog radničkog i omladinskog pokreta u određenim sredinama u predustaničkom periodu u srednjoj Bosni, po abecednom redoslijedu srezova, odnosno opština, i to 21. opštine, koje je Redakcioni odbor Edicije *Srednja Bosna u NOB*, na osnovu već ustanovljenog područja srednje Bosne tokom NOR-a, označio kao opštine koje pokrivaju teritoriju srednje Bosne, kako je ona bila koncipirana već 1941. godine, a tokom NOR-a i u borbenoj praksi i realizovana.To su slijedeće opštine: Banjaluka, Bosanski Brod, Čelinac, Derventa, Doboj, Kotor–Varoš, Laktaši, Maglaj, Modriča, Novi Travnik, Odžak, Prnjavor, Skender–Vakuf, Srbac, Teslić, Tešanj, Travnik, Vitez, Zavidovići, Zenica i Žepče.

---

[103] Srednja Bosna u NOB, knj. 1, Predgovor, str. 7.

Banjaluka

Pred Drugi svjetski rat osnovani su koncentracioni logori u Bileću i Lepoglavi i drugi u koje je zatvoren veliki broj jugoslovenskih komunista. U ovim logorima našli su se i mnogi banjalučki komunisti, kao i komunisti iz drugih mjesta Bosanske krajine, zbog čega je bilo mnogo protesta širom zemlje, kao i u Banjaluci. Da bi onemogučila protestne skupove i organizovano ispoljavanje neslaganja sa potezima Vlade Kraljevine Jugoslavije, ona je zabranila, ne samo klasne radničke sindikate, već i sva progresivna radnička, sportska i kulturnoprosvjetna društva. To su bili novi razlozi što je u mnogim sredinama uslijedio još burniji protest patriotskih snaga, kako protiv osnivanja koncentracionih logora, tako i za odbranu zemlje od fašističkih napadača – da se pruža otpor fašističkoj koaliciji. U Banjaluci, kao i širom Jugoslavije, najdominantnije snage u tim protestima predstavljali su radnički klasni sindikati i antifašistička omladina.

U ovom periodu zanimljiva je jedna pojava, koja nije bila tipična u predratnom revolucionarnom omladinskom pokretu u Banjaluci, ali i mnogo šire. Naime, u školskoj 1939-40. godini u samo jednom ženskom odjeljenju sedmog razreda u muškoj gimnaziji u Banjaluci, Dušanka Kovačević je, početkom 1940. godine, na jednom sastanku primila osam učenica u SKOJ. To su bile: Zdrava Korda, Lutfija Smailagić *Lutka*, Emilija Rebac, Simonida Jelić *Sida*, Vera Ugrenović, Stojanka Stefanović, Olga Petković (bila je na školovanju u Banjaluci, a iz Teslićaje došla) i Dušanku Ćumuru (znatno kasnije udatu Pirolić). Za sekretara je izabrana Zdrava Korda.[104] Rad ovog aktiva SKOJ-a uglavnom je bio orijntisan na objašnjavanje opasnosti od fašizma i njemačkih zavojevača, koji su već bili okupirali pola Evrope, zatim na političku borbu protiv ljotićevaca i frankovaca, koji su veličali uspjehe njemačke soldateske. Iako ovaj aktiv SKOJ-a tada nije bio povezan sa djelovanjem SKOJ-a u muškim odjeljenjima sedmog, kao i drugih razreda u muškoj gimnaziji skojevci su "prepoznavali" jedni druge po stavovima za koje su se borili, a posebno u borbi protiv stavova ljotićevaca i frankovaca. "S našim aktivom u gimnaziji radial je Dušanka Kovačević. Naročito mi je ostalo u sjećanju njeno objašnjavanje pakta između SSSR-a i Njemačke, jer je nama skojevcima bilo neobjašnjivo, ili bar vrlo teško shvatljivo, da Rusi sklapaju sporazum o prijateljstvu s njemačkim fašistima, protiv kojih mi skojevci svakodnevno vodimo ideološku borbu s frankovcima i ljotićevcima, i svima drugim desno orijentisanim."[105] U toku 1940. godine u skojevskoj organizaciji Banjaluke šire je sakupljana pomoć za španske borce koji su bili u logorima po Francuskoj. Pripremani su i paketi koji su slani španskim borcima na njihove predhodno dobijene adrese po logorima u Francuskoj (prije nego što je postala okupirana od Njemačke), a sve što je bilo sakpljeno za slanje ostavljano je u kući Dušanke Pirolić, čiji roditelji su tek bili doselili iz Tuzle, pa aktivnost njihove kćeri u SKOJ-u Banjaluke još nije bila poznata policiji. Sakupljan je i novac koji je Zdrava Korda slala na određenu adresu u Francusku.
Po uspostavljanju NDH, kad je školska omladina dobila tzv. "spomen-diplome" i kad su škole prestale sa nastavom, aktiv SKOJ-a ženskog odjeljenja sedmog razreda muške gimnazije u Banjaluci nastavio je sa radom sve dok, u uslovima novih okolnosti, kad je zemlja porobljena i vlast preuzele okupacione snage zajedno sa kvislinškom NDH – svaki

[104] Dušanka Ćumura-Pirolić, *Ženska skojevska grupa u gimnaziji*, Srednja Bosna u NOB, knj. 4 (u pripremi za štampu), str. 57. Autorka u ovom članku kaže da je možda još neka omladinka primljena, ali za nevedene se pouzdano sjeća).
[105] Dušanka Ćumura-Pirolić, Ibid., str. 57.

član SKOJ-a ovog aktiva postupno, u zavisnosti od prilika, samostalno, odvojeno krenuo je novim stazama borbe.[106]
U 1939. godini osnovan je aktiv SKOJ-a, takođe, samo od omladinki u internatu doma "Kola srpskih sestara" u Banjaluci. Na osnivanju toga aktiva radio je Mirko Kovačević, tada član MK SKOJ-a Banjaluke. U članku Olge Petković (kasnije udate Kondić) iz Teslića, vidi se da su, pored nje i njene dvije sestre Nade i Ljilje, bile učenice iz raznih mjesta srednje Bosne. Većim dijelom u SKOJ primljene su u školi koju su pohađale ili u ovom internatu u kome su stanovale. Tako su članovi ovog aktiva SKOJ-a postale: Mira Jotanović iz Čečave (primljena u SKOJ u Učiteljskoj školi 1939. koju je pohađala u Banjaluci), bila je sekretar ovog aktiva SKOJ-a, Olga i Nada Petković iz Teslića, gimnazijalka Olga primljena u gimnaziji u Banjaluci, Dana i Olgica Davidović iz Kaoca (Srbac) i Staka Krneta iz Prijedora. Nešto kasnije u ovaj aktiv primljena je u SKOJ i Brana Delić iz Vrhovine (Lika). Ovaj aktiv radio je na sprovođenju istih ili sličnih zadataka koje su sprovodili i aktivi SKOJ-a u školama koje su ove učenice, članovi SKOJ-a pohađale.[107]

Praćenjem rada SKOJ-a u srednjoj Bosni, u predustaničkom periodu, vidi se da su skojevke iz ovog aktiva u svojim mjestima imale značajnu ulogu u radu SKOJ-a. Na pr. Mira Jotanović je u Čečavi odmah nastavila da politički djeluje na rukovodnim mjestima. Uskoro je postala član Okružnog komiteta SKOJ-a za srednju Bosnu.Olga Petković i njena sestra Nada, po povratku u Teslić, odmah su se povezale sa istaknutim ličnostima u SKOJ-u Tesalića. O tome Olga Petković kaže: "S obzirom na to da smo ja i Nada bile skojevke mi smo više i bolje znale kakva nam opasnost prijeti od fašističke nemani, ako dođe do rata, pa smo se tako i postavile i, u susretima sa ljudima, a posebno omladincima, objašnjavale kakva nam opasnost prijeti. Osim nas, tu su bili i omladinci i omladinke: Milorad Mirković, Edo Blažek, Slavica i Jelena Rataj, i Zagorka Suvajac, Zagorka Ilić-Stjepanović, Adem Hercegovac i Edhem Pobrić. I Mira Jotanović je bila čest gost u Tesliću pa se s nama uvjek našla u tim danima… Pored Ede Blažeka, s nama su često kontaktirali Adem Hercegovac i Edhem Pobrić, a povremeno i Omer Kopić…"[108]

Povodom zabrana rada sindikata, sportskih i kulturnoprovjetnih institucija, KPJ i SKOJ u Banjaluci, kao i šire, održali su sastanke s rukovodstvima sindikata, upravama sportskih i kulturnoprosvjetnih društava, KAB-a i dr. zbog određene konsolidacije, kao i očuvanja imovine, inventara i sl. Uskoro, januara 1941. godine, održano je Oblasno partijsko savjetovanje KPJ za Bosansku krajinu, a nešto kasnije i SKOJ-a u cilju priprema za nastupajuće događaje.

Kada se preko radija saznalo za masovne demonstacije u Beogradu protiv potpisivanja Trojnog pakta, 27. marta 1941. godine, banjalučki komunisti – članovi KPJ, SKOJ-a i njhovi simpatizeri, odmah su pozvali narod da izađe na ulice. Među prvim izašli su radnici Tvornice duhana, sa na brzinu napisanim transparentima. Tako je pred nekoliko hiljada Banjalučana govorio Muhamed Kazaz, obučarsku radnik i član Oblasnog komiteta KPJ za Bosansku krajinu i Dušan Branković, poslanik zemljoradnika, a po svojim političkim ubjeđenjima i patriotskim osjećanjima bio je vatreni pobornik odbrane zemlje. Tako je u Banjaluci, na inicijativu KPJ, osnovan Odbor za odbranu zemlje koji su

---

[106] Dušanka Ćumura-Pirolić, Ibid., str. 58. i 59.
[107] Olga Petković-Kondić, *U đačkom internatu…*, Srednja Bosna u NOB, knj. 4, (u pripremi za štampu), str. 60.
[108] Olga Petković-Kondić, *Ibid.*, str. 62.

sačinjavali: prota Kecmanović, vođa Samostalne stranke, Kosta Majkić, vođa Radikalne stranke, Nikola Ljubučić, vođa HSS, Dušan Branković, vođa Zemljoradničke stranke , kao i još neki viđeniji građani. Svi oni su prihvatili da budu u ovom odboru, ujedno odajući priznanje komunistima koji su se jedini javno založili za odbranu zemlje od fašističkih okupatora.

U Banjaluci i neposrednoj okolini Oblasni komitet KPJ je organizovao nekoliko veoma značajnih savjetovanja, u junu i julu 1941, bitnih za neposredne pripreme ustanka u Bosanskoj krajini. "Jedno od najznačajnijih je održano 8. juna na kome je Đuro Pucar, član PK KPJ BiH upoznao prisutne sa značajem zaključaka Majskog savjetovanja CK KPJ u Zagrebu. Učestvovali su: Đuro Pucar, Branko Babić Slovenac, Kasim Hadžić, Ivica Mažar, Šefket Maglajlić, Osman Karabegović, Josip Mažar, Karlo Raojc, dr Vaso Butozan, Velimir Stojnić, Boško Šiljegović, Mićo Šurlan, Relja Lukić i Ljuban-Dragoljub Škundrić. Pozvani su takođe Ilija Došen i Mile Cimeša, ali nisu stigli iz tehničkih razloga."[109] Na ovom savjetovanju izabrano je i Oblasno vojno rukovodstvo u sastavu: Kasim Hadžić, Josip-Šoša Mažar, Osman Karabegović i Branko Babić Slovenac. Poslije savjetovanja, održanog 8. juna, održano je novo savjetovanja, na Šehitlucima, na kome je Bušatlija članovima Oblasnog vojnog rukovodstva govorio pretežno o vojnim pitanjima, a utvrđeni su i vojni povjerenici za srezove.[110]

Pada u oči da je iz srednje Bosne na ovom savjetovanju prisustvovao samo Živo Preradović i zadužen je, kao povjerenik, za srez Prnjavor.[111] Zašto je prisustvovao samo jedan delegat iz srednje Bosne?! Odgovor je nađen, u raspravi na Okruglom stolu "Oblasna partijska savjetovanja na Šehitlucima, u junu i julu 1941, o razvoju ustanka u Bosanskoj krajini"[112] održanom 1981. godine u Banjaluci. U raspravi je ukazano na značaj jednog savjetovanja koje je održano posebno za srednju Bosnu, 13. juna 1941. godine, takođe na Šehitlucima. "Među partijskim savjetovanjima koja su predhodila ustanku značajno je i jedno koje je u našoj istoriografiji ostalo nezabilježeno. Jednom prilikom upitao sam Đuru Pucara Starog za razloge odsustvovanja članova KPJ sa područja srednje Bosne na Oblasnoj konferenciji KPJ na Šehitlucima. Odgovorio mi je da je s njima održano posebno savjetovanje nekoliko dana kasnije, takođe na Šehitlucima. Odgovorio mi je da je s njima održano posbno savjetovanje nekoliko dana kasnije, ali da na njemu nije lićno prisustvovao. Savjetovanju je predsjedavao Kasim Hadžić, a za termin održavanja izabran je dan neke velike proslave u Banjaluci. Budući da u toku juna nije bilo drugih velikih proslava osim Antunova 13. juna, koja je organizovana kao državna i vjerska svećanost posvećena Anti Paveliću, Anti Starčeviću i sv. Anti Padovanskom, savtetovanje je moglo biti održano samo toga datuma. O ovom savjetovanju razgovarao sam sa Fikretim Dedićem, Stojanom Kovačevićem, i Vojinom Mitrovim, koji je došao sa bratom Dankom, ali je ostao u gradu. Učesnici se sjećaju da je na savjetovanju prisustvovalo 15–20 lica: Kasim Hadžić, Fikret Dedić, Petar Gajić, Husein Hodžić, Dušan Koščica, Danko Mitrov, Živojin Preradović, Milan Radman i

---

[109] Dr Zdravko Antonić, *Šehitlučki dogovori u sklopu opštih priprema za ustanak u Bosni i Hercegovini i Jugoslaviji 1941. godine*, Šehitluci '41, Banjaluka 1981, str. 15.

[110] Dr Zdravko Antonić, n. d., str. 16. Do sada nije pouzdano utvrđeno da li je ovo Oblasno vojno rukovodstvo osnovano 8. juna ili kad je došao Mahmut Bušatlija.

[111] Dr Z. Antonić, n. d., na pr. za srez Drvar zadužen je Ljubo Babić, Petrovac Ilija Došen, Ključ Radenko Stojnić itd.

[112] Oblasna partijska savjetovanja, Zbornik radova, Banjaluka 1981, str. 159.

drugi. Koliko se učesnici sjećaju na dnevnom redu savjetovanja bila je opšta politička situacija, odnos prema okupaciji i okupatoru, prikupljanje oružja, prijem u KPJ i još neka….”[113] Na svim savjetovanjima, održanim na Šehitlucima 1941, godine isistiralo se na prevazilaženju sektašenja prema mladim i da se agilni, provjereni ljudi, posebno mladi primaju za članove KPJ i SKOJ-a. “U sklopu tih zadataka, Kasim je posebno insistirao na prijemu novih članova u KP i SKOJ.”[114] Brojni kadrovi iz Banjaluke su već 1941. godine upućeni u srednju Bosnu kao organizatori ustanka, kao i na mnoge druge partijske i vojne dužnosti.[115]

Bosanski Brod

Kako je već u uvodnom dijelu rečeno, koncem 1940. godine u Slavonskom Brodu je osnovan Okružni komitet KPH, a na njegovoj osnivačkoj konferenciji su učestvovali tada već afirmisani skojevski rukovodioci na tom području Drago Vidošević i Mihajlo Javorski. Iste godine formiran je i Okružni komitet SKOJ-a za ovo područje. Oba - i Okružni komitet KPH i Okružni komitet SKOJ-a Slavonski Brod postali su tada nadležni i za organizacije KP i SKOJ-a Bosanskog Broda i Dervente, a za partijski rad na teritoriji bosanske Posavine bio je zadužen Mihajlo Javorski. Fric Pavlik je osnovao Mjesni komitet KPH za Bosanski Brod od dotadašnje partijske ćelije koja je djelovala u Bosanskom Brodu, postavši sekretar toga komiteta. Na inicijativu Cvijetina Mijatovića tada je osnovana partijska organizacija u Odžaku. Zatim, Mihajlo Javorski je osnovao partijsku organizaciju i Mjesni komiteta KP u Derventi.[116]

Skojevska i partijska organizacija Bosanskog Broda, poslije rušenja vlade Cvetković-Maček i potpisivanja Trojnog pakta s nacističkom Njemačkom, 29. marta 1941. godine, organizovale su masovan miting u tvornici Standard na kojem su, pored radnika te tvornice, učestvovali i građani Bosanskog broda i Sijekovca. Na predhodnom sastanku aktiva SKOJ-a, održanom pred odžavanje ovog mitinga, dogovoreno je da budu dva govornika – članovi SKOJ-a Robert Horn i Miro Vratarić[117]. Po završetku radnog vremena za desetak minuta napravljena je govornica i Robert Horn je izašao da govori. Iako je to bilo njegovo prvo javno istupanje, radnici su bili oduševljeni njegovim govorom. U fabričkom dvorištu su se prolamale parole »Dolje pakt«, »Dolje pakt«... i druge parole. Direktor fabrike dr Marić je pokušao da rasturi održavanje mitinga, nasrnuvši fizički na govornika Horna. Iskoristivši trenutnu situaciju na govornicu je izašao Miro Vračarić koji je, nastavivši započeti govor, pošto je prethodni govornik prekinut, uspješno obezbjedio dalji tok mitinga. Nakon tridesetak minuta došla je policija koja je rasturila miting tukući pendrecima i kundacima nasumice koga je stigla.[118]

---

[113] Milan Vukmanović, *Diskusija*, Šehitluci ’41, Banjaluka 1981, str. 159.
[114] Velimir Stojnić, Diskusija, Šehitluci ’41, Banjalčuka 1981, str. 161.
[115] Vidi: *Banjalučani u komitetima SKOJ-a – nosioci političke aktivnosti u radu sa omladinom u srednjoj Bosni i šire*, N. Petrić, I zvijezde smo dosezali, GrafoMark, Beograd, 2001, str. 314 – 317.
[116] Milan Gavrć, n. d., str. 78.
[117] Robert Horn je učestvovao u NOR-u. Poslije oslobođenja živio je u Zagrebu kao rezervni oficir, a Miro Vračarić je poginuo u partizanima, 1943. godine.
[118] Ivan Čičak, *Miting rastjeran pendrecima*, Srednja Bosna u NOB, knj. 1, str. 145-146. Podaci o mitingu preuzeti su iz navedenog članka.

Dan poslije njemačkog napada na SSSR, u blizini sela Sijekovca održan je sastanak sijekavačke partijske ćelije, koja je osnovana u predratnom periodu. Sastankom je rukovodio Fric Pavlik, sekretar Mjesnog komiteta KPJ Bosanski Brod, a prisustvovali su članovi ćelije Tončika Špoljar[119], Šaćir Pinjagić, Franjo Čičak i Ivica Čičak. Pavlik je prisutne upoznao sa zaključcima okružne partijske konferencije održane dan ranije na Brdu u blizini Slavonskog Broda. Po sjećanju Ivice Čička na ovom sastanku postavljeni su slijedeći zadaci:

" — učvršćivanje i proširivanje partijske organizacije, naročito organizacije u rafineriji nafte u Bosanskom Brodu;

— formiranje partijskih ćelija u selima u kojima one još ne postoje;
— smjelije primanje u Partiju provjerenih omladinaca i žena;
— podizanje ideološko-političkog nivoa članova Partije izučavanjem osnova marksizma-lenjinizma i Istorije SKP(b);
— pojačavanje rada na sakupljanju i sakrivanju oružja;
— čuvanje kadrova od hapšenja i sprečavanje progona srpskog življa;
— sprečavanje odlaska radnika na rad u Njemačku."[120]

Kako je na sastanku stavljen akcenat na prikupljanje oružja uskoro je kuća Ivice Čička u Sijekovcu pretvorena u ilegalno skladište (sa 100 ručnih bombi "kragujevki", desetak pištolja i znatne količine municije). Još u predrtanom periodu Bosanski Brod partijski je bio povezan sa Okružnim komitetom KPJ Slavnoski Brod. Zato je u predustaničkom periodu OK KPJ Slavonski Brod dao direktivu da se sve što se prikupi od oružja, municije i sl. prebacuje na planinu Dilj u Slavoniju i ta direktiva je prihvaćena i sprovođena.

U prikupljanju oružja, municije, sanitetskog materijala i sl. bilo je mnogo entuzijazma i sa strane davalaca i onih koji su dobiveno oružje, odnosno sanitetski materijal i drugo, otpremali do odredišta. Tako, na primjer, jednog dana skojevac Ivica Pipić obukao je ustašku uniformu, sjeo u kola i došao da preuzme veću količinu sanitetskog materijala od već ranije uspostavljene veze. Pošto je bio "zaštićen" ustaškom uniformom mladi skojevac je, zahvaljujući prije svega sreći, pošto je zadatak bio veoma rizičan,uspješno izvršio zadatak. I drugi, delikatni zadaci uspješno su izvršavani. Tako, na primjer, bilo je pozvano 50 kvalifikovanih radnika iz fabrike "Standard" da idu na rad u Njemačku. Kako su se članovi Partije i SKOJ-a angažovali da se osujeti ova akcija, putem ličnog ubjeđivanja uspjeli su da umjesto 50 ode samo 21 radnik (to su bili pripadnici njemačke nacionalnosti, pa tu ubjeđivanje nije pomoglo). Kad je izvršen popis srpskog stanovništva u cilju iseljavanja, pokrštavanja ili likvidacije, utvrđeno je da u Bosanskom Brodu ima oko 10.000 Srba. Prvo su počela masovna ubistva. U samom Bosanskom brodu, 25. avgusta 1941, ubijeno je 7 Srba (a dvoje je izvršilo samoubistvo zbog straha od mučenja). Sutradan su ustaše preko savskog mosta vodile grupu od 170 Srba iz Dervente i Bosanskog Broda, koji su u koloni bili povezani žicom. U toku prelaska preko mosta ustaše su poubijale oko 50 – 80 lica. Ostatak od grupe ostao je u životu slučajno, pošto se u blizini ovog događanja igrom slučaja našao Ilija Jurišić, ustaški logornik Bosanskog

---

[119] Prena jednom kazivanju Ivice Čička „Ustaše su, aprila 1945. godine uhapsile Tončiku i Stevu Špoljariuć i Dragu Vidošević, članove Mjesnog komiteta KPJ Bosanski Brod i prilikom povlačenja prema Zagrebu negdje ih uzput ubili."

[120] Ivica Čičak, *Iz rada partijske organizacije*, Srednja Bosna u NOB, knj. 1, str. 481.

Broda, dotrčao je do mosta i obustavio ustaško zločinačko orgijanje. U totalnom bezvlašću u Bosanskom Brodu, partijska organizacija došla je na ideju da se nekoliko uglednih Hrvata iz B. Broda pismeno obrati velikom županu župe Posavje da se prekine sa masovnim pokoljima ljudi. To pismo je glasilo: "Gospodine veliki župane! Kod nas je vlast izgubila glavu. Svi građani su predani na milost i nemilost neodgovornim ljudima koji su dobili oružje u ruke i rade što im je volja. Jučer, dne 26. pobijeno je u okolici Bos. Broda preko 80 nevinih ljudi, a sam Vrdoljak ubio je iz puške 15. ljudi. U zatvoru ima nekoliko stotina gdje ih strašno muče, tuku i užase prave. To nijesu ljudi koji su digli ustanak, nego mirno na poziv knezova i vlasti došli da se stave vlastima na raspoloženje i sada ih ubijaju. Zaklinjemo vas, da pređete u Bosnu i da vidite šta se radi i da zaštite nas Hrvate jer nas hapsi Kulturbund, odvodi u noć i nestaje i nas Hrvata, a kamoli Srba. Spasite naše duše ako još imate snage dok nije kasno. Hrvati Brođani."[121]

Mihajlo Bato Javorski iz partijske organizacije Bos. Broda, septembra 1941, uspostavio je vezu sa Ozrenskim partizanskim odredom. Veza je održavana preko punkta u selu Lipac. Ali, 31, januara 1942. ustaše su uhvatile dva kurira iz derventske partijske organizacije Vladu Šuput i Ivicu Faflet, koji su, vračajući se sa Ozrena, nosili propagandni materijal i poštu. Poslije ovoga uslijedila su hapšenja aktivista NOP-a – u Doboju 13, Derventi 9, a u Bos. Brodu uhapšen je Mihajlo Bato Javorski, što je bio težak udarac za partijsku i skojevsku organizaciju svatri sreza. Ipak, aktivnosti NOP-a su se i dalje uspješno nastavile.[122]

Čelinac

Poslije partijskih savjetovanja, održanih na Šehitlucima, 8. i 13. juna 1941, održan je i sastank Oblasnog komiteta KPJ za Bosansku krajinu 6. jula 1941. godine, takođe na Šehitlucimana, "…na kome je definitivno utvrđeno kako će se poći u ustanak… Početkom julskih dana na čelinačkom terenu pojavili su se drugovi: Niko Jurinčić, Danko i Vojin Mitrov, Drago Mažar, Rade Ličina, Milan Radman, Rudi Kolak, Slavko Odić, Branko i Zdravko Lastrić i drugi. Oni su se povezali s uglednim i naprednim ljudima ovog kraja. Među takvim ljudima posebno su se isticali: Miloš Dujić iz Čelinca, Nedeljko Savičić iz Opsječkog, Petar Dujić iz Čelinca, Mile Trkulja i Petar Gajić iz Lipovca, Milorad Radić iz Jošavke, Stanko Šljivić iz Potočana, Novak Pivašević iz Viječana i mnogi drugi. U tim ljudima našli su siguran oslonac i mogučnost daljnjeg proširivanja kruga organizatora ustanka. Na ovo područje došao je i Đuro Pucar-Stari. Naime, nakon šehitlučkih savjetovanja Đuro Pucar-Stari je otišao u Sarajevo (prisustvovao je sastanku 13. jula), a zatim po povratku u Bosansku krajinu išao je od Doboja, Kulaša, Viječana i Branešaca do Banjaluke. Upravo je tih dana na imanju Laze Mitrova u Branešcima (oko 20. jula) održan sastanak na kome su bili: Danko, Zorica, Vojo i Mara Mitrov, Živo i Braco Preradović, Braco Radić, Vid Nježić i Novak Pivašević. Velika je vjerovatnoća da je tom sastanku prisustvovao i Đuro Pucar-Stari. Po prićanju nekih učesnika toga

[121] Ivica Čičak, *Iz rada partijske organizacije Bosanskog Broda*, Srednja Bosna u NOB, knj. 1, str. 481 – 483. (Navedeni citat i sve što je predhodno zabilježeno o predustaničkim događanjima u Bosanskom Brodu u periodu poslije napada Njemačke na SSSR zasnovano je na ovom članku).
[122] Ivica Čičak, Ibid., str. 483.

sastanka, a i po pravcu kretanja Đure Pucara-Starog od Doboja prema Poniru i Šehitlucima, ima osnova za takvu tvrdnju."[123]

U prvoj polovini avgusta 1941. godine Miloš Matijašević pitao je Stojana Simića u Jošavci da li zna da su Krajišnici podigli ustanak. Tom prilikom mu je rekao da upravo dolazi od Voje Mitrova i Rade Radića koji su mu dali zadatak da obavjesti ljude da pripreme puške, pošto će se i u ovim krajevima dići ustanak. U Jošavci se već čulo o ustaškim zvjerstvima u banjalučkim zatvorima. Kad je Miloš obavjestio Stojana za sastanak, sa porukom Voje Mitrova i Rade Radića, koji će se toga dana uveče (oko 15. avgusta) održati na Poljani kod Selišta, sa ljudima za koje je pretpostavljao da su imali skrivene puške – i Stojanu je bilo sve je jasno i odmah je rekao: "Miloše, ja imam dvije puške i 75 metaka." U stvari, sastanaku, održanom na Maslištu pod Milovim brdom prisustvovali su Vojo Mitrov, Rade Radić, Milorad Radić *Braco*, koji su već bili u partizankoj jedinici i mještani Dragutin Radić, (sin Rade Radića, koji je docnije stradao u Jasenovcu), Dušan Novaković, Mirko Dabić, Vid Gavrić i Gostimir Stanković[124]

Derventa

Odmah poslije austro-ugarske okupacije u Derventu su počeli da dolaze radnici iz Austrije i Čehoslovačke, pošto se u Derventi od 1879. godine počelo sa izgradnjom novih privrednih objekata, a relativno bržem privrednom razvitku Dervente posebno je doprinijela izgradnja željeznice. Tako se u Derventi već 1909. godine osniva prva mjesna organizacija Socijaldemokratske stranke Bosne i Hercegovine, čiji su osnivači bili dva krojačka majstora Manojlo Grujić i Luka Đuran, zatim radnici Jako Vrdoljak, i Ivan Grgić, te stolarski radnici Asim Talić i Kasim Džananović. Osnivačkoj skupštini je prisustvovao Franjo Raušer iz Sarajeva, koji je tada bio član Glavnog odbora Socijaldemokratske stranke BiH. Iste godine osnovana je i sindikalna podružnica drvodjeljaca, a već 1911. godine dolazi do prvog lokalnog štrajka.[125] "U izvještaju Glavnog odbora Socijaldemokratske stranke Bih, podnijetom na IV kongresu stranke, koji je održan 30. juna i 1 jula 1912. godine, kaže se da je proslavi Prvog maja u Derventi prisustvovalo 20 lica, a zatim se navodi da u Derventi stranka želi osnovati "mladenačku organizaciju" i dodaje:

'Mi sa puno nade i pouzdanja gledamo na rad naših mladih drugova, uvjereni da će njihov rad biti okrunjen uspjehom i da će oni predstavljati cvijet radničke inteligencije.' Sredinom 1912. godine osnovan je u Derventi Savez mladih radnika. To se nimalo nije dopadalo poslodavcima, a naročito kleru. Dolazi do otpuštanja članova Saveza s posla i onemogučavanja učenja zanata… "[126]

Za vrijeme Prvog svjetskog rata aktivnosti Saveza mladih radnika i naprednog radničkog pokreta stagniraju. Ali, već 1919. godine dolazi ponovo do otvaranja Radnićkog doma i

---

[123] Dr Rajko Kuzmanović, *Ćelinac – putevi razvoja*, Narodnooslobodilačka borba, Čelinac 1986, str. 75-76.
[124]Iste noći u Poljani na Selištu okupilo se devetero mještana: Stojan Simić, Simeun, Dragoljub i Vaskrsije Railić, Ostoja (Savin) i Marko Babić, Milan Simić, Anđelko Gavrić, Aleksa Jovičić i Milan Jevđević koji su došli na sastanak sa Vojom Mitrov i Radom Radić, ali zbog pogrešne informacije o sastanku ovaj sastanak nije održan u Poljani kod Maslišta, već na Maslištu pod Milovim Brdom sa drugim učesnicima.
[125] Midhat Dizdarević, *Tradicije radničkog pokreta Dervente*, Srednja Bosna u NOB, knj. 1, str. 80.
[126] Midhat Dizdarević, n. d., str.80-81.

brojnih aktivnosti radnika, koji učestvuju u generalnom štrajku 21. februara 1919. godine. Njih na Kongresu ujedinjenja, održanom u Beogradu od 20. do 23. aprila 1919. godine, na kojem je osnovana Socijalistiućčka radnička partija (komunista) predstavlja Nikola Kovačević.[127]Osnovana je i organizacija žena-socijalistkinja, čija aktivnost postaje sve razvijenija, a posebno u okviru Kulturno-umjetničkog društva i drugim aktivnostima radnika.

Derventski radnici, a posebno mladi, bili su veoma aktivni tokom izborne kampanje za izbor Konstituante, 1920. godine. Članovi KPJ Petar Vagner, Milan Nović, Asim Talić, Ivan Grgić, Jako Vrdoljak, Jula Franjić bili su vrlo aktivni u ovoj predizbornoj kampanju, a najuspjeliji zbor održan je u Derventi 4. novembra 1920. godine. Na zboru je govorio Milan Vukomanović, sekretar Oblasnog vijeća KPJ iz Banjaluke, a kandidat KPJ bio je Jakov Lastrić, službenik Socijalnog zavoda iz Banjaluke, koji je na ovim izborima i pobjedio.

"Pored generalnog štrajka željezničara, u kojem su učestvovali i željezničariu Dervente, bilo je i drugih manjih štrajkova. U svim tim akcijama naročito se isticala omladina i prema postojećim podacima Derventa je po broju članova SKOJ-a bila među prvima."[128]

Među sindikalnim radnicima, početkom dvadesetih, u Derventi bili su najaktivniji Milan Nović, Kasim Kafedžić i drugi. U 1923. po zadatku, u Derventu na sindikalni rad dolazi Sabrija Nurkić, koji je ubrzo uspostavio vezu sa Đurim Đaković i Đurom Salajem, koji su tada, uz druge obaveze, rukovodili radničkim pokretom u Slavonskom Brodu, pa tako dolazi i do direktne saradnje između naprednih radničkih pokreta Dervente i Slavonskog Broda. U periodu između dva svjetska rata u Derventi su bila još tri značajna događaja. U 1926. godini u Učiteljskoj školi otkriven je marksistički kružok, pa je stoga ta škola premještena u Banjaluku. Veliki štrajk tekstilaca počeo je u Derventi 25. avgusta 1936. godine, koji je trajao sve do 22. februara naredne godine.

Kada je u Salvonskom Brodu u Tvornici vagona, 1939. godine, započeo štrajk u njenu su aktivno učestvovali i radnici sa derventskog područja, a građani Dervente i okolnih sela prikupljali su priloge za pomoć učesnicima toga štrajka, kako bi lakše istrajavali u svojim štrajkačkim zahtijevima.

Mihajlo Javorski, koji je poslije osnivanja OK KPJ i OK SKOJ-a za Slavonski Brod, 1940. godine, čiji je član bio, djelovao u Posavini, osnovao je partijsku organizaciju i Mjesni komiteta KP u Derventi.[129]

"Josip Kovaj i Mihajlo *Bato* Javorski, članovi Okružnog komiteta KPJ za Slavonski Brod, dolazili su prije rata na derventsko područje da bi formirali partijske ćelije. Njihovo djelovanje se naročito osjetilo poslije Pete zemaljske konferencije. U to vrijeme u

---

[127] Povodom učešća Nikole Kovačevića na Kongresu ujedinjenja, tadašnji minister unutrašnjih poslova Kraljevine SHS Svetozar Pribičević je tražio dopisom, upućenim Zemaljskoj vladi BiH, da mu objasni ko je dozvolio da taj boljševik, interniran iz Zagreba u Derventu na tri godine, napusti Derventu.
[128] M. Dizdarević, n. d., str. 81.
[129] Milan Gavrć, n. d., str. 78.

Derventi je boravilo i radilo više članova Partije i SKOJ-a koji su bili povezani u partijskim i skojevskim organizacijama drugih mjesta. Napredni omladinci Drago Begić, Anto Majstorović, Enver Ruždija, Mišo Kucijan, Ivo Šeremet, Dane Mandić, Omer Porobić Alijin i drugi djelovali su na liniji Partije. Osim njih, još 1938.. godine djelovala je grupa komunista povezanih s modričkom partijskom organizacijom. U toj grupi su bili Milka Radovanović, Đoko Savičević, Vojo Stupar i Đorđe Lopičić. Oni su svoju aktivnost usmjeravali prema omladini i naprednijim članovima Hrvatske seljačke stranke. Sastanke su obično održavali u Lugu, u kući naprednog seoskog pjesnika Mitra Popare."[130]

S obzirom na navedenu aktivnost u 1940. godini u Derventi je osnovana skojevska grupa, a malo kasnije i ćelija KPJ, a već polovinom marta 1941. godine osnovan je i Privremeni Mjesni komitet KPJ za Derventu. Međutim u 1940. godini, u Derventu je dolazio Cvijetin Mijatović iz PK KPJ Bosne i Hercegovine da derventsku skojevsku i partijsku organizaciju poveže sa partijskim rukovodstvom u Tuzli (pošto je od 1940. godine bila povezana za Okružni komiteta KPJ i Okružni koimitet SKOJ-a Slavonskog Broda). Ali iz praktičnih razloga i dalje se zadržala saradnja sa partijskim i skojevskim rukovodstvom u Slavonskom Brodu. U to vrijeme najprioritetniji zadaci u Derventi su bili osvajanje pozicija među školskom i radničkom omladinom, politički rad sa seoskom omladinom u okruženju Dervente i povezivanje sa tzv. lijevim krilima građanskih stranaka. U novonastaloj situaciji, 1941. godine, poslije potpisivanj Trojnog pakta, održane su masovne demonstracije na željezničkoj stanici, 1. aprila,. Noć prije, Drago Begić, Moni Eškenazi, Šlajme Buhalter i Ivo Šeremet po cijeloj Derventi su ispisali parole protiv Trojnog pakta.[131]

Poslije propasti Kraljevine Jugoslavije i nakon toga proglašenja NDH masovno je stradalo srpsko stanovništvo."U izjavi o ustaškim zvjerstvima u logoru u Slavonskoj Požegi, datoj 20. septembra 1941. godine 'pouzdani očevidac' je dao podatke i o ubistvu srpskih seljaka iz Novih i Bosanskih Ližana, Gornje i Donje Barice, Kostreša i drugih sela Dervetskih sreza… O načinu ubistva oko 700 seljaka iz navedenih srpskih sela 'pouzdani očevidac' je izjavio slijedeće: 'U logor su 27.8 dovedeni zarobljeni Srbi iz Bosne i smješteni u jednu baraku. Zarobljrnici su prilikom transportovanja teško zlostavljani i kada su stigli bili su krvlju obliveni. Očevicu nije poznato od koga, ali stiglo je naređenje da se dnevno mora likvidirati 20 zarobljenika. Ustaše su u barakama dnevno po nekoliko puta premlaćivali Srbe do besvjesti. Dnevno je odabirano po 20 ljudi i odvođeno na groblje, gdje su desetorica odmah ubijani. Preostalih deset su morali iskopati grobnice, ubaciti leševe u njih i sami u njih leći, poslije čega bi i oni bili ubijeni… Prilikom jednog uobičajenog zlostavljanja jedan zarobljenik je pokušao da otme pušku svom mučitelju. Kada je komandant logora Klajić (katolički sveštenik) saznao za to, naredio je da se svi logoraši pobiju mitraljeskom vatrom, i to dum-dum mecima. Čitav sat su izlazili iz baraka držani pod mitraljeskom vatrom. Izgled baraka poslije ove pucnjave ne može se opisati. Zidovi nastambi bili su poprskani komadićima mesa, mozgom i krvlju, a podovi prekriveni dijelovima tjelesa, koji se nisu mogli ni

[130] Midhat Dizdarević, *Od prvih ćelija do Mjesnog komiteta*, Srednja Bosna u NOB, knj. 4 (u pripremi za objavljivanje).
[131] Midhat Dizdarević, *n. d.*.

razaznati. Nastambe su tako dva dana čekale na dolazak novog trensporta zarobljenika, koji su morali očistiti barake."[132] Dajući ovih nekoliko istrgnutih isječaka iz navedenog članka, bila nam je namjera da istaknemo strahovita stradanja srpskog naroda sreza Dervente od bezočnog, zločinačkog režima NDH i još jednom da podsjetimo da je izopačenost toga režima prevazišla sve predhodne, gledano više vjekova unazad, uključujući i mračna vremena osmanlijskog osvajanja na prostorima Evrope.

Koristeći masovna ubistva, razne represalije, maltretiranja i zbog toga zaplašenost srpskog stanovništva, ustaška vlast ga je prisiljavala na pokrštavanje u rimokatoličku vjeru. S tim u vezi Kotarska oblast Dervente izvještava, 29. januara 1942. godine, o masovnom prelasku pravoslavaca iz Polja, Barica, Višnjika i Lužana, Šemsibegovih u rimokatolićku vjeru, zakazanom za 1. februar 1942. godine u katoličkoj župnoj crkvi u Derventi. Nakon dva dana, 2. februara 1942. godine, Kotarska oblast Derventa javlja da je tog dana župnik Franjo Momčinović obavio vjerski obred prelaska 400 pravoslavaca iz Polja na katolićku vjeru, te da je do 2. februara 1942. na užem području kotara ukupno 3.095 pravoslavaca prešlo na rimokatoličku vjeru.[133]

"Nama je Đurđevdan bio slava. Dođe i 6. maj 1942. godine.Prva slava od našeg 'pokrštavanja'. Pitamo oca šta ćemo: hoćemo li slaviti? "Slaviti, nego šta! – reče otac Teodor. Nismo klali pečenice, niti nam je ko dolazio od gostiju, ali smo se pomolili bogu pred slikom svetog Đurđa i okadili sliku zapaljenom svijećom. U kuči je bila tuga. Otac je plakao. Poslije, kako je prolazila koja ratna godina bilo je lakše.. U katoličku crkvu nijesmo išli, niti smo djecu krštavali. Slavili smo otvoreno. Tako smo Đurđevdan 1944. slavili kao nikad do tada. Kolo je igralo u dvorištu cijeli dan i cijelu noć, a u kući svega i svačega na stolu. Niko nije došao da nas spriječi. Pop Momčinović više 'nije imao vremena'. Sada je bila krnjava njegova Nezavisna Država Hrvatska: ispresjecali su je partizani – kako po Bosni, tako i po Hrvatskoj! Nije bio više siguran ni u samoj Derventi!"[134]

Doboj

"Prvnih nedjelja okupacije naša dobojska partijska ćelija, formirana u drugoj polovini aprila, u kojoj smo se nalazili Katarina *Beba* Veselić, Kojo Jotić, Branko Zarić, Mehmed *Meša* Vejzović, ja i, kao sekretar ćelije, stari i iskusni partijski radnik Štefko Mazurkijević, radila je ilegalno pod sličnim uslovima kao i u predratnom periodu. Sastajali smo se redovno… U tom periodu formirali smo i nekoliko novih aktiva SKOJ-a u gradu Bio sam zadužen da radim s jednim od njih. Sačinjavali su ga Hasan Čolić, ako me sjećanje ne vara, Vahida Čampara, i još jedan omladinac čijeg se sjećanja ne sjećam. Istovremeno smo naše akcije orijentisali na sabotiranje akcija okupatorskih i ustaških

[132] Zvonko Odić, *Izvještaj o zločinu*, Srednja Bosna u NOB, knj. 1, str. 336. (Iz ovog članka kao cjeline proizilazi da je pobijeno svih oko 700 seljaka, predhodno pokupljenih iz njihovih kuća iz sreza Dervente i dovedeno u logor u Slavonsku Požegu 27. avgusta 1941. Nastavljeno je ubijanje Srba, novih zatvorenika, tako da je do 20. septembra ubijeno još 50 Srba.

[133] Izvor za navedene podatke o pokrštavanju u Derventi je fusnota br. 1 u *Srednja Bosna u NOB*, knj. 1, str. 345, Napomena Redakcije.

[134] Milan Stojić, *Vraćanje u "svoju" vjeru*, Srednja Bosna u NOB, knj. 1, str. 345.

vlasti (naročito akcija usmjerenih na okupljanje omladine u ustašku mladež), i na naše pripreme za borbu, jer smo znali da će do nje, prije ili kasnije, morati doći."[135]

Sutradan po napadu Njemačke na SSSR, 23. juna 1941. godine, Todor *Tošo* Vujasinović se po predhodnom dogovoru, sreo sa Cvijetinom Mijatovićem na putu između Kreke i Tuzle. Od njega je saznao da su u Vojni komitet za tuzlansku oblast ušli Pašaga Mandžić, Ivan Marković *Irac*, Cvijetin Mijatović i on, odnosno Todor Vujasinović.. Već 15. jula su održali sastanak na kome je u ime PK KPJ Bosne i Hercegovune prisustvovao Uglješa Danilović i uskoro se ovaj komitet preselio u Šekoviće.[136] Pred rat su postojale partijske organizacije u Maglaju, Doboju, Gračanici i Zavidovićima sa članstvom, uglavnom, od zanatlijskih radnika, činovnika i đaka.[137]

"Noću između 30. i 31. jula 1941. godine pohapšena je prva grupa Dobojlija, komunista i simpatizera. Te noću uhapšeni su Štefko Mazurkijević, sekretar partijske ćelije u Doboju, Vojo Bogdanić, Vojislav Rađa, Nenad Trifković, Stevo Perendija, Nemanja Đurica, Vasko Đokić, Miloš Ivić, Kosmajac (imena mu se ne sjećam), Ljubo Marković, s Usore, geometar, član MK KPJ za Doboj, i njegov brat, kojem se sjećam imena, Vasilj Aladžić i Rajković. Osim njih, te noći je pohapšen i niz uglednih ljudi iz okolnih sela; iz Bušljetića Bogdan, Pavle, Simo i Milan Filipović i Veljko Urošević; iz Kostajnice Petar i Đorđe Žigić, iz Stanić-Rijeke Nenad, Savo i Nedjeljko Gavrić, iz Grapske Petar Joksimović, i iz Osječana Svetozar Lukić.. Obje ove grupe ljudi su poubijane u zloglasnom logoru u Gospiću, u avgustu, 1941. godine."[138] Poslije ovog hapšenja, iako su kružili glasovi da ih više neće biti, već 2. avgusta uslijedila su nova i to grupe viđenijih Srba, trgovačkih porodica, zatim hotelijere, sveštenike idruge. U isto vrijeme pohapšene su i jevrejske porodice iz Doboja, od kojih se niko nikad više nije vratio u Doboj.

U Doboju je partijska organizacija bila brojna. "U njoj su radili Mehmed Vejzović, Josip Jovanović, Ismet Kapetanović, apsolvent trgovačke akademije, Dedo Trampić, Vladimir Veslić, Štefko Mazurkijević, Soka Veselić, Čedo Jačimović, student, te nekoliko novoprimljenih članova, među kojima Obrad Božić, Lazo Smoljić i nekoliko kandidata."[139] Osjetivši organizovano djelovanje u gradu, vlasti su već u julu reagovale tako da su opet pohapsile u Doboju veću grupu simpatizera KPJ, s kojim je radio član KPJ Ćedo Jačimović. To su: Milan i Veljko Seksan, Miloje Seksan, Obrad Bjelkić-Spasojević, Ranko Pajdić, Novak i Damjan Mrkonjić-Mitrović, Miloš Kupres i Đorđe Đorđić. S njima je uhapšen i Čedo Jačimović. Dobojska grupa s Čedom Jačimovićem nalazila se u zatvoru Sreskog suda u Doboju. Dedo Trampić mi je pričao kako je dobojska partijska organizacija uspjela da im pripremi bjekstvo. Uz pomoć Envera Ruždije, činovnika Sreskog suda – inače našeg simpatizera i kasnije, od 1942. godine, člana Partije – stupili su u vezu s Jačimovićem i obavjestili ga o pripremama. Enver Ruždija je uspjeo da dođe do zatvorskih ključeva i da ih dostavi skojevcu Hasanu Čoliću,

---

[135] Adem Hercegovac, *Na prtijskom radu u Teslići*, Srednja Bosna u NOB, knj. 1. str. 454.
[136] Ovom prvom sastanku Vojnog komiteta za tuzlansku oblast zbog sprijećenosti nije prisustvovao Josip Jovanović iz Doboja, koji je, takođe, bio određen za člana ovog komiteta po navodima T. Vujasinovića.
[137] Todor *Tošo* Vujasinović, *Dobojski ustanak*, Srednja Bosna u NOB, knj, 1, dtr. 730.
[138] Kojo Jotić, *Stroj je ostao nepomičan*, Srednja Bosna u NOB, knj. 1, str. 305-306.
[139] T. Vujasinović, n. d. str. 732.

Čolić se privukao zatvoru, otključao vrata i tako omogučuio cijeloj grupi da pobjegne. Oni su se kod Bušletića prebacili preko rijeke Bosne, naoružali se i prikrivali u Cerovu gaju i na Dugoj njivi. Njihovom bjekstvu pomogao je i Mujo Kafedžić, koji je držao kafanu ispod Sreskog suda i koji je učinio i niz drugih usluga našim hapšenim drugovima."[140] Kako su Nijemci nedeljama prikupljali oružje od razoružane jugoslovenske vojske, prema prikupljenim informacijama , oko sto i pedest vagona municije i oružja je lagerovano u fabriku šećera u Usori i vojne magacine i barake u Barama ispod Doboja. Kako ovo naoružanje nije čuvao jači garnizon, a ni u Doboju nisu bile jače snage neprijatelja, Vojni komitet za tuzlansku oblast zauzeo je stav da treba izvršiti pripreme za oduzimanje ovog oružja i da to treba da postane glavna akcija za dogledno vrijeme. Prvo, zato da se sprijeći slanje odabranog oružja na istočni front (Nijemcima za rat protiv SSR-a), a, drugo, da se naoružaju prve partizanske jedinice u kojim je, u to vrijeme, mnogo ljudi bilo naoružano vilama, sjekirama, zašiljenim koćevima, capinima i sl. Todoru Vujasinoviću je bilo stavljeno u zadatak da razradi precizan plan za ovu akciju sa glavnim udarcem na Doboj i Usoru. Odlućeno je da Pašaga Mandžić, sa Husinjanima krene na dobojski sector i da rukovodi napadom na Doboj, noću između 22. i 23. avgusta 1941. godine. Izuzev stare tvrđave i tuzlanskih mostova cio grad je 23. avgusta do dvanaset sati bio oslobođen. Maglaj je oslobođen tek sutradan oko trinaest sati. Već sutradan, 25. avgusta, čulo se da neprijateljske snage napreduju u pravcu Doboja iz pravca Usore i drugih..

"Borba u Doboju je vođena tri dana, a u popodnevnim satima 24. avgusta uslijedila je eksplozija na Usori. Ozrenski ustanici su digli u vazduh šećeranu, u kojoj je bila uskladištena velika količina municije. Ustanici su se tri dana i tri noći slobodno kretali po Doboju. Otpor je pružan još samo iz željezničke i žandarmerijske stanice i iz Gradine… Opkoljenim ustašama je stigla pomoć najprije iz pravca Tuzle i Sarajeva, a tek 26. avgusta je stigla Durbešićeva pukovnija iz Dervente i Bosanskog Šamca… U Rudanci se neprijatelju odmah našao na usluzi ustaški agent Nikica Pupić. Ponovo je uspostavljena ustaška vlast s opštinskim predsjednikom Ilijom Grujom na čelu. I ovog puta su upućene poruke u sela da se odmah preda oružje i da se učesnici pobune jave opštini. Seoskim knezovima je naređeno da naprave spiskove pobunjenika, a svim muškarcima starijim od 16 godina – da dođu u opštinu da prime bijele trake s ustaškim pečatom, koje se moraju nositi preko rukava desne ruke, jer će svaki onaj koji ne bude imao ovu traku biti strijeljan. Neki su seljaci poslušali ovo naređenje i otišli da predaju oružje i prime traku. Oni koji su prvi došli zadržani su dok se i drugi ne jave. Kasnije su svi otjerani u ustaški zatvor u Doboju. Oko 70 ljudi iz ovih sela našlo se tih dana u zatvoru. Ustaški prijeki sud otpočeo je suđenje u Sokolskom domu u Doboju… Na smrt strijeljanjem osuđeno je 111 ustanika – muškaraca i žena. Kao organizatori pobune strijeljani su Rade Tomanić[141], Čedo Jaćimović, Obrad Božić, Milan Seksan i još neki… Tih dana, skupa s ljudima koje je ustaški pokretni prijeki sud osudio na smrt kao organizatore ustanka, strijeljani su i mnogi ustanici s područja bukovičke opštine: Jovan Kuzmić, Bogdan Kovačević, Jovan

[140] T. Vujasinović, n. d. str. 733.

[141] Marko Stokić, *Sela Bukovičke opštine u dobojskom ustanku*, Srednja Bosna u NOB, knj. 1, str. 754;da bi spasao svoju glavu dotadašnji Radetov saborac Nedo Tošić, izdao je Radeta ustašama, koje su ga uhvatile na spavanju.

Lazić, Tane Radulović, Milan i Dragoljub Mitrović, Čedo Gojković, Stanko Pejčić, Boško Mišurić, i destine drugih”[142]

Odbranu pohvatanih i uhapšenih ustanika pred sudom preuzeo je advokat Pravdić. Poi sijećanju Koje Jotića prve ruječi njegove odbrane bile su: “Gospodo, istorija je učiteljica života…. Mi moramo u našoj državi da pazimo šta radimo. Možemo li da osuđujemo i ubijamo nevine ljude? Ljudi koji sjede ovdje su nevini: ni kod jednog nioje pronađeno oružje. Čime ih onda teretite i osuđujete na smrt?” Ustaški sud, međutim, nije prihvatio Pravdićevu odbranu, pa je u jednom danu osudio 111 ljudi na smrt.[143]

Ustaše su u Doboj, pored prikupljenog oružja oko deset do petnaest kola, sakupljenog od pokolebanih boraca, dotjerali i oko dvije hilhade muškaraca, žena i djece koje su pohapsili kao odmazdu zbog ustanka u Doboju i susjednim odredištima. Pohvatani su i neki borci. Tako je grupa na čelu sa studentom Čedom Jaćimović u kojoj su bili Milan Seksan, Obrad Bjelkić, Ranko Pajdić, Damjan Nedić i Nedo Čakarević pohvatana. Prvo je dovedena u Gračanicu, koja je, takođe, bila oslobođena, a zatim su svi odvedeni u Doboj gdje su osuđeni na smrt i streljani, držeći se junački do posljednjeg časa. Četvrtog septembra na savjetovanju vojnih i političkih rukovodilaca izabran je Štab Ozrenskog odreda u sastavu. Komandant Todor *Tošo* Vujasinović, politički komesar Pašaga Mandžić *Murat*, a za zamjenika komandanta odreda Todor Panić.

Nešto kasnije u Biltenu Glavnog štaba NOPO Jugoslavije br. 5, od 8. septembra 1941, borci Ozrenskog partizanskog NOP odreda pročitali su, između ostalog, i slijedeće:

> “Izražavamo naše priznanje i zahvalnost Tuzlanskom (pogrešno, treba da stoji Ozrenskom – napomena T.V.) koji je svojim primernim junaštvom osvojio varoši Doboj, Maglaj i Gračanicu, čime je podigao jaki duh progonjenog naroda, zadao težak udarac i strah neprijatelju.
>
> Iz Glavnog štaba Narodnooslobodilačkih
> Partizanskih odreda Jugoslavije.”[144]

Kotor – Varoš i Skender –Vakuf

Društveno-ekonomske, političke i kulturne prilike na teritoriji današnjih opština Kotor-Varoš i Skender – Vakuf, pred Drugi svjetski rat, bile su opterećene krajnje nerazvijenom privredom, siromaštvom i visokim stepenom nepismenosti stanovništva.[145] Ni poslije Drugog svjetskog rata nisu bili mnogo bolji uslovi, pa je to bitno uticalo na težak položaj mladih između dva rata. Prvi popis stanovništva 1948. pokazao je da je bez osnovne škole bilo 89,80 stanovništva,[146] pa je to predstavljalo opterećenje za sva nastojanja bržeg razvoja.

---

[142] Marko Stokić, n. d., str. 753.
[143] Kosta Jotić *Kojo, U okupiranom Doboju*, Srednja Bosna u NOB, knj. 1, str. 479.
[144] T. Vujasinović, n. d., str. 738-745.
[145] Na srezu Kotor-Varoš u popisu 1910. godine od 18.366 stanovnika bilo je pismeno samo 773. stanovnika (674. muškarca i 99. žena) ili 4,2%.

[146] Prvi popis stanovništva poslije oslobođenja, obavljen 31.03.1948. godine, pokazao je da je na srezu Kotor-Varoš tada bez osnovne škole bilo 89,80%, sa osnovnom školom 9,50%, sa nižom srednjom 0,50 %,

Kako je Banjaluka, u kojoj je djelovao veoma razvijen revolucionarni radnički i omladinski pokret od samog osnivanja, 1919. godine, udaljena od Kotr-Varoša samo tridesetak kilometara, iz te sredine ostvarivan je manji ili veći uticaj, ostvarivani su kontakati, sudeći na osnovu konsultovanih izvora. Krajem čedrdesetih godina minulog vijeka, počeli su se osjećati ti uticaji, prije svega preko mladih Kotorvarošana koji su bili na školovanju u Banjaluci, Zagrebu i Sarajevu. Među njima su se isticali Nijaz Hadžiselimović, student, a malo kasnije Davorin Zekić *Koko,* na školovanju u Zagrebu,Vahid Korić u Banjaluci , Milan Mirić u Sarajevu i drugi.

"Uticaj na ovo područje, naročito u godinama pred Drugi svjetski rat, vršila je organizacija KPJ iz Banjaluke. U ovom kraju su kraće ili duže djelovali po zadacoma Partije naročito Fikret Dedić, Rudolf Kolak *Rudi*, Filip Macura, Šefket Maglajlić *Mirko,* Idriz Maslo, Miloš Popović, Đoko Pstrocki i dr. Ovi aktivisti su ostvarivali kontakt sa širokim brojem ljudi na terenu – sindikalnim aktivistima, radnicima i službenicima, učiteljima i pojedinim seljacima. Na taj način je vršen uticaj KPJ na šumske radnike i radnike rudnika Maslovare, na pojedine zanatlije u Kotor-Varošu, kao i na pojedine učitelje, iako u to vrijeme na tom području nije bilo partijskih organizacija."[147]

"Uoći aprilskog rata na području sreza Kotor-Varoš nije postojala organizacija SKOJ-a, ali su djelovali pojedini članovi SKOJ-a koji su u SKOJ primljeni u drugim sredinama. To su: Slavica Grubor, Nijaz Hadžiselimović, Vlado Ivanović, Vahid Korić, Milan Mirić, Đorđe Perović *Đoko,* Davorin Zekić *Koko* i dr. Uticaj Kluba akademičara Banjaluke (KAB) dosezao je i na područje sreza Kotor-Varoš. U 1939. i 1940. godini održane su priredbe KAB-a u Maslovarama, pa je i to, s obzirom na prezentovane sadržaje, imalo uticaja na stvaranje antifašističkog raspoloženja, prije svega mladih. A osnovna orijentacija u djelovanju članova SKOJ-a i napredne omladine tada je bila na razvijanju kod cjelokupne omladine antifašističkog raspoloženja."[148]

Počev od 1930. godine pa nadalje veoma pozitivan uticaj u ovom kraju vršili su pojedini učitelji, članovi SKOJ-a ili simpatizeri, koji su pripadali progresivnom dijelu inteligencije, a koji su bili povezani sa revolucionarnim radničkim i omladinskim pokretom u Banjaluci, sa inteligencijom koja je bila pod uticajem KPJ (*KAB, Pelagić*). Takvi su bili: Stojan Makić u Živinicama, Svetozar Đokić u Lipovcu, Radenko Stojnić u Grabovici, Milenko Miladinović u Javoranima, Slavica Grubor u Kruševu Brdu, Danilo Grumić u Vrbanjcima, Dobrila Martinović u Šipragama, Antonija Sautner *Tanja* u Podosoju, Smilja Macura u Maslovarama i Mara Kovačević i Anka Tešić u Kotor-

---

sa višom srednjom 0,10 %, sa fakultetom 0,002 %, a sa nepoznatom školom 0,001 %. Prema istom popisu na ovom srezu, djeca starija od 9. godina bila su pismena samo 29,20 %, a nepismena 70,80 %.

[147] Milan Vukmanović, *Društveno-političke prilike u periodu austrougarske okupacije i između dva svjetska rata*, Opštine Kotor-Varoš i Skender-Vakuf u NOB-u 1941-1945, monografsko koautorsko izdanje, Kotor-Varoš 1985, str. 50.

[148]Dr Nevenka Petrić, *Savez komunističke omladine Jugoslavije i omladinski pokret u ustanku i narodnooslobodilačkom ratu*, Opštine Kotor-Varoš i Skender-Vakuf u NOB-u 1941-1945, monografsko koautorsko izdanje, Kotor-Varoš 1985, str.183

Varošu.[149] Djelovanje ove grupe mladih učitelja ostavilo je dragocjene tragove, što će se pokazati i prvih ustaničkih dana.

U 1937. i 1938. godini, pošto se očekivalo da će Jugoslavija ući u rat, započeli su sa radom tromjesečni tečajevi za dobrovoljne bolničarke i bolničare, čiji je organizator bio Banovinski odbor Crvenog krsta.[150] Uz stručnu obuku ovi tečajevi su korišćeni za razvijanje antifašističkog raspoloženja kod polaznika, pošto je u Evropi već bjesnio rat. To su sprovodili spomenuti mladi učitelji, koji su bili članovi SKOJ-a, simpatizri, odnosno patrioti, s obzirom na tadašnje raspoloženje među mladim. Na primjer, u Maslovarama je organizovan takav tečaj, koji je pohađalo oko 25 djevojaka i nekoliko mladića, a predavač je bio dr Vladimir Čukac.[151] Dolazak omladine na ove tečajeve jedanput sedmično bila je prilika da se paralelno organizuju i druge aktivnosti. Tako je učiteljica Smilja Macura, unosila i druge sadržaje u cilju razvijanja antifašitičkog raspoloženja kod omladine.

Neposredno pred Drugi svjetki rat u Kotor-Varoš je dolazio nekoliko puta Đorđe Perović *Đoko* (član SKOJ-a od 1939, a KPJ od 1940), student na Zagrebačkom sveučilištu. Oko sebe je okupljao grupu omladine na koju je izvršio određeni uticaj, a rezultati toga djelovanja su se pokazali već 1941. godine. Pred rat u Kotor-Varošu je počela da djeluje grupa: Omer Šehić (član KPJ), službenik pošte, Jovo Lukrecija, službenik vojnog otsjeka, Anka Tešić i Smilja Macura, učiteljice i još neki, a s druge strane okupila se antifašistićka omladina: Zdravka Novković *Seka*, učenica (između ostalih, posebno se angažovala na opasnim kurirskim zadacima), Smail Zulić, opančarski radnik, Kerim Dizdar, Vahid Korić i drugi.

Poslije Majskog savjetovanja, koje je organizovao CK KPJ, početkom maja 1941. godine u vezi sa okupacijom zemlje, zaključci su prenijeti komunistima Bosanske krajine na poznatom savjetovanju u Šehitlucima, održanom 8. juna, a kako je iste godine13. juna održano i posebno savjetovanje o neposrednim pripremama za ustanak u srednjoj Bosni, sa komunistima iz srednje Bosne, na ovom savjetovanju iz sreza Kotor-Varoš prisustvovao je Petar Gajić.[152]

Poslije kapitulacije Vojske Kraljevine Jugoslavije i haosa koji je tada nastao i u Kotor-Varošu i drugim mjestima na strategijskom putu Banjaluka – Teslić, kao i širom Jugoslavije, ljudi su bili zbunjeni, iznevjereni. Okupljali su se oko radio-aparata (kojih je

---

[149] Milan Vukmanović, *n. d.*, str. 50.
[150] Vrbaske novine br. 1490, 1493/1938.
[151] Nastavni program za ove tečajeve obuhvatao jeanatomiju, fiziologiju, higijenu,, venerične bolesti, bojne otrove i zaštitu od njih, njegu bolesnika, organizovanje sanitetske službe i dr. Ove podatke navodimo na osnovu vlastitog saznanja autora, pošto je bila polaznica spomenutog tečaja.
[152] Petar Gajić, rođen je u Lipovcu, Čelinac, 1914, a ubijen od četnika u Rađićima, Skenfer-Vakuf, krajem maja 1942. godine. Prije rata bio službenik u Kotor-Varošu. Član KPJ od 1941. i bio je učesnik na partijskom savjetovanju na Šehitlucima, održanom 13. juna 1941. U NOB-u od prvih ustaničćkih dana i jedan je od organizatora ustanka 1941. godine na kotorvaroškom srezu. Od osnivanja Imljanske partizanske čete, 1941,do kraja maja 194, bio je njen politički komesar. Bolestan, pao je u ruke četnika, koji su ga na zvjerski način ubili.

tada u samom mjestu Kotor-Varoš bilo samo pet ili šest, a po opštinama samo po jedan ili dva) u nadi da će čuti neku dobru vijest.

"U Banjaluku sam ipak odlazio i sastajao se s poznatim drugovima. Prilikom jednig susreta s Radom Ličinom, on mi je rekao da je u gradu teška situacija, da je boravak u njemu postao opasan, da se neki drugovi kriju, a da će neki – zbog opasnosti da padnu u ruke ustaškoj vlasti – morati da napuste grad. U to vrijeme uspostavio sam vezu i sa Stojanom Stolom Kovačevićem, koji se u Banjaluci krio od policije. Trebalo ga je skloniti na sigurnije mjesto i izvući iz Banjaluke. Dogovorili smo se da se prebaci do mene u Lipovac. Stole se presvukao u šumarsko odijelo pa smo autobusom krenuli u Kotor-Varoš. Ja sam se dobro poznavao s Mehmedalijom Maralićem – vozaćem tog autobusa, i prehodno sam se s njim dogovorio da zaustavi u Babićima…Po selima su držani sastanci s uglednim i povjerljivim ljudima. Sjećam se da je jedne noći održan sastanak u Lipovcu, u jednom šumarku kod škole, na kojem su bili Rade Ličina,Petar Gajić, Stole Kovačević i Slavko Odić. U Lipovcu je održano nekoliko takvih sastanaka, na kojima je ljudima govoreno o političkoj situaciji i potrebi organizovane borbe s oružjem u ruci protiv ustaških nasilja.[153]

Među stanovništvom beznađe je bilo totalno sve do prvih vijesti da su se, na poziv KPJ, oko Banjaluke počeli okupljati komunisti – članovi KPJ i SKOJ-a i simpatizeri. Prvi je u KPJ sa kotorvaroškog sreza primljen Petar Gajić, a iz mjesta Kotor-Varoša, krajem 1941.godine, Ljubo Reljić[154] i Jure Anić[155]. "Negdje u novembru, igrom slučaja, upleo sam se u razgovor sa financima Ljubom Reljić i Jurom Anić. Pošto smo se međusobno 'otkrili', pokazalo se da oni imaju dobre veze s partizanima. Tek kasnije sam saznao da su oni krajem 1941. godine bili primljeni u Partiju, na jednom sastanku sa Dragom Mažar u selu Tovladići. Isto tako, opet slučajno, krajem 1941, povezao sam se sa Abdulahom-Avdom Bakalovićem, koji je u to vrijeme bio kandidat za KPJ... (u Kotor-Varošu, napom. autora)«.[156] Pred kraj 1941. godine, 24. novembra, u Kotor – Varošu je osnovan aktiv SKOJ-a od tri člana Zdravke Novković *Seke*, Drage Luburić i Stojanke Topolić.

Poslije Petra Gajića, prvi koji su otišli u partizane iz mjesta Kotor-Varoš bili su Kerim Dizdar[157], Davorin Zekić *Koko*[158] obadvojica iz uglednih, imučnijih porodica, pa je u

---

[153] Mile Trkulja, *Koga si vodio u šumu*, Srednja Bosna u NOB, knj. 1, str. 521-522.

[154] Ljubo Reljić, rođen u Jelsi, Hvar, 1918. a poginuo na Biokovu, Makarska, 1944.. Prije rata bio je finansijski namještenik u Kotor-Varošu. Član KPJ od 1941.Učesnik NOB-a od početka ustanka 1941. Posebno se isticao u ilegalnom radu u povezivanju simpatizera i saradnika NOP-a u Kotor-Varošu. Hapšen od ustaških vlasti. Sredinom 1942. iz Kozarca kod Prijedora otišao u partizane odakle je prebačen u Dalmaciju gdjeje ratovao u partizanskim jedinicama na području Biokova. Tu je i poginuo kao politički komesar bataljona.

[155] Jure Anić rođen je u Krasnom, Senj, 1917, kapetan bojnog broda u penziji. Prije rata finansijski namještenik u Kotor-Varošu. Član KPJ od 1941. Učesnik NOB-a od početka ustanka 1941. Ilegalno djelovao u Kotor-Varošu, gdje je početkom 1942. provaljen uhapšen i otpremljen u logor odakle je krajem iste godine pobjegao i odmah stupio u partizane u Slavoniji. U 1943. godini bio je sekretar Sreskog komiteta KPJ u Donjem Miholjcu. Kasnije je bio politički komesar brigade u Slavoniji.. Poslije oslobođenja zemlje ostao je da radi u JNA. Nosilac je više ratnih i mirnodopskih odlikovanja.

[156] Advan Hozić, *Kotorvaroški skojevci*, Srednja Bosna u NOB, knj. 4, (u pripremi za objavljivanje).

[157] Kerim Dizdar, rođen je 1920. godine u Kotor-Varošu, a poginuo juna 1942. u Vijačanima, Prnjavor. Završio je Nižu poljoprivrednu školu u Banjaluci. Iako je pripadao imučnijoj porodic (otac trgovac),

čaršiji iznenađenje bilo utoliko veće. U jesen 1941. u partizane je otišao i Ahmet Hadžihalilović, student. »Rat ga je zatekao kao studenta i on se ubrzo po okupaciji našao u partizanima. Jednoga dana poručio je Dragi Luburići meni da dođemo do kuće Stojanke Topolić, koja je stanovala u rejonu Svinjare. Nedaleko od Kotor-Varoša... Naime, bilo je to sve 24. novembra, na dan očeve slave... Drago i ja smo kod Stojanke čekali nekoliko sati., ali on nije došao na zakazani sastanak... Nakon tri dana dobila sam od Ahmeta ceduljicu kojom nam je javio da je bio spriječen da dođe kod Topolića kuće na sastanak jer je u selima gdje je trebalo da prođe naišao na ustaše i domobrane. Javio nam je, isto tako, da smo nas troje, Stojanka, Drago i ja, primljeni u SKOJ i da je na tom neodržanom sastanku trebalo o tome da nas obavjesti.«[159]

Pošto je Đoko Perović, kao Crnogorac, morao da napusti NDH iz Kotor-Varoša je otišao u Srbiju, ali se početkom decembra vratio i poslije sedam-osam dana prebacio se u Borje u partizane. »Đoko je s nama poslije toga redovno održavao vezu, stavivši nam u zadatak da sakupljamo municiju, vojnu opremu i sanitetski materijal. Smatrajući kao skojevka da mi je svaki povjereni zadatak i obaveza, uspostavila sam vezu s Bosom Nedić, koja je radila u bolnici... s Julijom Lazar... Sve je to slano u Maslovare, do kuće Viktorije Petrić, udate Kapor, a od nje je išlo partizanskoj četi u Borje. Za Skendersku četu je išlo putem kuće Topolića, u prvom redu Stojankinim angažovanjem.«[160]

Kako se krug simpatizera NOP-a povečavao, sve više su se među omladinom razvijale aktivnosti na sakupljanju sanitetskog materijala, oružja i municije, duvana, baterija, soli, novca i drugih potrepština za partizanske jedinice i prve partizanske bolnice.«Tada smo se našli nas nekoliko, skupno ili pojedinačno: Mustafa Karaselimović, Ćerim Imamović, Zijad Hadžiselimović, Teofik Korić, Vlasta Tvrz, Drago Luburić, Zdravka Novković *Seka*, Hajro Memišević, moj brat Arfan i ja...«[161]

Maslovare, kao nešto razvijenije u odnosu na druge opštinske centre kotorvaroškog sreza, imale su rudnik, koji je zapošljavao oko 200 radnika. Najveći broj rudara je bio pauperizovan, stanovali su u jednosobnim nekomfornim stanovima u trošnim barakama, obično bračni parovi sa mnogo djece. Tehnička i druga inteligencija Maslovara imala je bolje uslove života, zatim svoje tennis-igralište, kupalište na pregrađenoj rječici Kruševici, s uređenom plažom i kabinama, salu za ping-pong i slično.

Radnici rudnika uglja nisu imali svoju klasnu sindikalnu organizaciju (postojala je samo podružnica režimskih sindikata – Jugorasa); nekolicina iz njihovih redova i iz redova

---

opredjelio se za revolucionarni omladinski pokret. Tako je i u NOVJ stupio prvih dana ustanka 1941, kao borac 4. KNOP odreda, a zatim je bio borac Prvog proleterskog krajiškog bataljona.

[158] Davorin Zekić *Koko*, rođen u Kotor-Varošu, 1923. u porodici liječnika, a poginuo 1942. u zaseoku Pikelje,Skender-Vakuf. Prije rata bio je student u Zagrebu, gdje je bio uključen u napredni studentski pokret. U NOB-u od 1941, kao borac Imljanske partizanske čete. Politički djelovao i organizovao rad omladine u opštini Šiprage. Najuže sarađivao sa Petrom Gajić, Đorđem Perović *Đokom* i Vladom Ivanović u stvaranju prvih aktiva SKOJ-a u kotorvaroškom srezu. Život mu je prekinut u borbi sa četnicima – u punom naponu snage i revolucionarne ponijetosti.

[159] Zdravka Novković *Seka, Sanitetski materijal za partizane*, Srednja Bosna u NOB, knj. 3, str. 625-627.

[160] Ibid., str. 626,

[161] Advan Hozić, *n. d.*,Srednja Bosna u NOB, knj. 4 (u pripremi za objavljivanje).

činovništva uprave rudnika, koji su bili progresivnih političkih shvatanja, ili simpatizeri KPJ, razvijali su izvjesnu aktivnost u okviru Sokolskog doma, u raznim sekcijama, okupljajući oko sebe maslovarsku omladinu. Najaktivniji među njima bili su Dragan Bubić, radnik u elektrani, Nikola Dujić, jamski radnik, Milan Radić, rudarski električar, Ivan Galić, kovač u rudniku, Dragan Mirić, rudarski lagumaš, Miko Altarac, Ibrahim Tabaković, obućar, Tonka Sauter, učiteljica, Ladislav Jambrišek, student iz Zagreba, službenik u upravi rudnika i Banjalučanka Smilja Macura, učiteljica, komunista.

U Maslovare su počeli dolaziti i politički djelovati studenti banjalučkog KAB-a (Momir Kapor, Brane Morača), a KAB je 1940. godine, u toku zimskog studentskog odmora, dao u Maslovarama priredbu i organizovao usmene novine. Vlado Kapor, član SKOJ-a u Banjaluci, je jednom prilikom dolazio iz Banjaluke i za omladinu organizovao u Sokolskom domu takmičenje u gađanju puškom. Filip Macura, Banjalučanin, student na Univerzitetu u Beogradu, komunista, u predratnim godinama, više puta je dolazio u Maslovare, kod sestre Smilje Macure i, u datim okolnostima djelovao je u toj sredini. Svi navedeni bili su mladi ljudi i njihovo djelovanje bilo je među mladim, ali ne samo među njima.

Među omladinu je počela organizovanije da stiže i lijevo orijentisana literatura. Čitane su knjige "Nolita" i drugih izdavačkih kuća, vođene su diskusije o pročitanim knjigama i političkim događajima u zemlji i svijetu. Ovakvi razgovori bili su sve češći i među radnicima u "ferlezi".[162]

Nakon nekoliko dana poslije uspostavljanja ustaške vlasti u Maslovarama za ustaškog povjerenika postavljen Ivo Granić, a na dužnost predsjednika opštine, koju je do tada obavljao Vaso Patrić, postavljen je Jozo Karlović. Antisrpske izjave i govore Viktora Gutića, ustaškog stožernika u Banjaluci, prenosili su radio i štampa, a kasnije kad je Gutić došao u Maslovare i takođe i tu održao govor u istom duhu, među poštenim ljudima hrvatske i slovenačke nacionalnosti, a posebno među srpkim življem, zavladao je strah i osjećaj napuštenosti. Uveden je policijski čas, na ulici se nisu smjela vidjeti više od dva Srbina zajedno, počelo je pojedinačno pljačkanje Srba, zabranjena ćirilica. Pretresane su kuće mnogih maslovarskih Srba, među kojim porodice Vase Petrić i Gostimira Bubića. Ustaše su mobilisale grupu Srba i prisilili ih da počnu rušiti praoslavnu crkvu. Poslije prvog dana rušenja zvonika skinuto je zvono. Prve noći poslije skidanja zvono je nestalo i niko nije mogao otkriti gdje je. To je bio prvi svojevrstan vid otpora novoj vlasti. Sakrivanje zvona organizovao je Vaso Petrić sa grupom povjerljivih ljudi, koji su zvono noću odvezli znatno dalje od crkve i zakopali ga pored riječice Kruševice. Od skrivanja crkvenog zvona do prve partizanske oružane grupe – nije prošlo dugo vremena.

U maju 1941. u Maslovare su došli Momir Kapor i Brane Morača, koji su stanovali kod Momirovog brata Vase Kapora i njegove supruge Viktorije Petrić-Kapor i nastavili su politički djelovati, pošto su dolazili i ranijih godina. Došli su sa instrukcijama koje su dobijali neposredno od Nikice Pavlić, tada člana Mjesnog komiteta KPJ u Banjaluci. Po

[162] To je bio naziv za mjesto pred rudarskom jamom gdje su radnici prozivani prije silaska u jamu (nastala kao iskvarena riječ o njemačke riječi "Vrelesen (der Namen)" – proizvodnja. (Dio o Maslovarama preuzet iz članka Viktorije Glavaš i Nevenke Petrić, *Maslovare*, Srednja Bosna u NOB, knj. 1, str. 150 – 151).

povratku Dragana Bubića iz vojske, radnika, simpatizera KPJ, on im se pridružio,. "U prvo vrijeme ovom aktivnosšću su bili obuhvaćeni samo oni na koje se moglo sa sigurnošću osloniti i s kojima se moglo otvoreno o svemu razgovarati. To je bila porodica moga oca Vase Petrića, Draganovog oca Gostimira Bubića, moj muž Vaso Kapor i ja. Ovaj krug se postepeno širio, obuhvatajući naše prijatelje ili rođake, Dragana Mirića i njegovu porodicu, Milana Radića i njegovu porodicu, te pravoslavnog sveštenika Mirka Obradovića iz Maslovara, koji je, međutim, uskoro, zajedno s porodicom iseljen u Srbiju. Početkom juna održali smo sastanak kojem su prisustvovali Momir Kapor, Brane Morača, Vaso Petrić, Vaso Kapor, Petar Žmara, rudar iz Maslovara i ja."[163] Na sastanku je bilo govora o organizovanju otpora ustaškoj vlasti i okupatoru i o ljudima s kojim bi se u tom cilju trebalo povezati i sarađivati. Odlučeno je da se u rad, pored učesnika ovog sastanka uključe Sredo Jotanović iz Maslovara, Marko Stanišljević iz Lauša, zatim Luka Jurić iz Donjih Boraka i Blagoje Mikanović iz Boraka, a u radničkoj koloniji da se djeluje putem Ibrahima Tabakovića, obučara i Nikole Dujića, rudara, koji su javno osuđivali ustaške postupke.[164]

U junu i julu ova grupa se često sastajala u kući Vase Patrića ili u njegovom šljiviku , a kasnije i na pravoslavnom groblju u Maslovarama i tom prilikom je osnovan Opšrincki NOO za Maslovare, a za predsjednika je izabran Vaso Petrić. Pristupilo se prikupljanju novca i sa tom akcijom su rukovodili Vaso Kapor i Vaso Petrić. Tim novcem kupovani su so, cigarette i papir, i sve to je otpremano četi U prikupljanju priloga u koloniji su se istakli Ibrahim Tabaković i Ivan Galić, Petar Žmara i sveštenik Mirko Obradović.

"Uz pomoć Drage Luburića iz Kotor-Varoša, u junu mjesecu, uspostavljena je veza sa Nikicom Pavlić u Banjaluci i od njega je dobivena direktiva da se prikuplja oružje i da se povezuje sa ljudima koje treba pripremati za oružanu borbu.. U vezi s tim održan je u julu sastanak kod mlina Vase Patrić, na kojem su bili Momir Kapor, Brane Morača, Vaso Petrić, Vaso Kapor, Duka Kalabić i Dušan Jotanović iz Liplja. Na sastanku je bilo govora o radu na terenu i o ljudima za koje se, u povjerljivim krugovima, na osnovu pričanja drugih ljudi, znalo ili pretpostavljalo, da imaju oružje. Tako je napravljen spisak od dvanaest ljudi, koje bi trebalo obići i tražiti od njih puške. Brane Morača i Momir Kapor su obišli ove ljude ali su dobili samo dvije puške, jedan pištolj i šest bombi."[165]

"Iz Maslovara smo održavali vezu s Nikicom Pavlićem u Banjaluci uz pomoć mog mlađeg brata Vlade (člana SKOJ-a) i Drage Radovanovića, koji su ostali u gradu, te preko Nijaza Hadžiselimovića iz Kotor – Varoša i Smilje Macure, učiteljice iz Maslovara, inače Banjalučanke, koja se u ovo vrijeme također nalazila u Kotor – Varošu."[166]

Poruke koje su stizale iz Banjaluke od Nikice Pavlića, u Kotor-Varošu je preuzimao od odgovarajućih ličnosti Đuro Marković, radanik u rudniku u Maslovarama, inače živio je u Dabovcima. On ih je donosio u vrijeme kada ide na posao u rudnik, u dvije različite

---

[163] Viktorija Glavaš (rođena Petrić), *Povezivanje i priprema*, Srednja Bosna u NOB, knj. 1, str. 419.
[164] Ibid., *n. d.*, str. 420.
[165] Ibid., *n. d.*,
[166] Momir Kapor, *Nova orijentacija*, Srednja Bosna u NOB, knj. 1, str. 418.

smjene.U predhodno dogovoreno vrijeme s njim, kćerka i sin Vase Petrića, Nevenka i Vojislav Petrić su poruke preuzimali. Poruka je ostavljena pod jednim većim kamenom, a samo jednom je data iz ruke u ruku i sl. Tada su dva mlađa sina Gostimira Bubića, Đoko i Pero[167] obavljali kurirske poslove.

"Nastavili smo rad i negdje krajem jula dobili smo od Nikice Pavlića obavještenje da se približava trenutak stupanja u akciju, da su neki drugovi već izašli, da treba pojačati propagandu u selima i ubrzati prikupljanje skrivenog oružja. Ubrzo su u Maslovare došli Milan Morača i moj mlađi brat Vlado. Donijeli su poruku od Nikice Pavlića da se prebacimo u Tisovac. Raspitali smo se kod ljudi, koji su poznavali te krajeve, kojim pravcem bi bilo najbolje da idemo do Tisovca i utvrdili da bi bilo najbolje da krenemo pravcem Orahova – Živinice – Rađići – Javorani."[168]

Jedan događaj epizodnog karaktera govori o ozbiljnosti trenutka u kojim su se ponekad nalazila djeca u izvršavanju povjerenih zadataka. Na tavanu sušane za šljive Vase Petrića sklonili su se četiri druga, braća Momir i Vlado Kapor i Brane i Milan Morača, koji su se morali povući u ilegalnost. Dušanka, Nevenka i Vojislav Petrić, djeca Vase i Natalije Petrić, na smjenu su nosili hranu sakrivenim drugovima. U julu 1941.ustaše su kao pomahnitale svugdje zalazile i provjeravale sve što im je bilo sumnjivo. Tako je, jednog jutra, ustaša Zeba, kući Vase Petrića, umjesto sa ceste, pošao okolišno, sa suprotne strane – od riječice Kruševice, pored Vasinog mlina i sušane za šljive. Idući tako prema kući Vase Petrića sa neuobičajene strane, na putiću od sušane do kuće, sreo je Nevenku, koja je sakrivenim drugovima nosila doručak. Ustaša ju je i pitao za koga to nosi. Kad je čuo da je za mlinara i, zatim, pogledao sadržaj – u flaši kakao i palačinke od pšeničnog brašna, pitao je "Otkad se gospodski doručak nosi mlinaru?" Bez daljeg provjeravanja sjeo je i pojeo veći dio te hrane. Preostalu hranu Nevenka je odnijela drugovima na tavan sušane. Zbog nedovoljne budnosti toga ustaše spasena su četiri druga.[169]

Hapšenje, tuča zatvorenika u zatvoru, slanje u logore, pokušaj pokrštavanja, rušenje pravoslavnih crkava i sl, i na ovom srezu je ostalo kao gorko sjećanje na tzv. NDH. U vezi sa pokrštavanjem u jednom sjećanju nalazilo i slijedeće: "Osamnaestog jula 1941. godine došao je poziv u selo Kruševo Brdo da svi domaćini siđu kod škole u Čudniću. Tamo je iz Šipraga došao komandir žandarmerijske stanice Gudelj, s nekoliko žandara. Nas se iskupilo oko 150. Gudelj nam je kratko i tonom naredbe rekao: 'Vi se morate pokrstiti., inače vam ovdje nema mjesta! Bićete evakuisani, a sa sobom ćete moći ponijeti samo najnužnije stvari i hranu za dva dana!' Nastao je tajac…Izuzev dvojice, svi smo povikali: 'Nećemo u drugu vjeru, gospodine naredniče! Pobijte nas sve do jenog, otjerajte nas sve do jednog, ali mi ostajemo i dalje što smo i do danas bili.'…Žagor je među nama bio sve veći i Gudelj je najzad shvatio da ne može ništa postići.«[170]

---

[167]Tada je starosna dob navedenih bila je: Dušanka 17, Nevenka 14, Vojislav, 13, Đoko, 17 , Pero 16.
[168] Momir Kapor, *n. d.*, str. 420.
[169] Nevenka Petrić, *KPJ i SKOJ u političkom radu s djecom u centralnoj Bosni*, Djeca, rat, revolucija, Beograd 1980, str. 431–458, (citirani dio na str. 434).
[170] Marinko Pavlović, *Poziv na pokrštavanje*, Srednja Bosna u NOB, knj. 1, str. 296-297.

U „Hronologiji oslobodilačke borbe naroda Jugoslavije 1941-1945” zabilježeno je slijedeće: „Septembar p. (početak, nap. aut.) – U s. (selu, nap aut.) Maslovarama (kod Kotor-Varoša, na konferenciji 60 seljaka iz većeg broja okolnih sela izabrano je Opštinsko vijeće (Opštinski NO odbor) za Maslovare.” (str. 98) Pored ovog izvora u još jednom, veoma značajnom izvoru, nalazimo podatak o osnivanju Opštiskog revlucionarnog političkog odbora u Maslovarama 1941. godine, što se vidi iz slijedećeg:

„Kasim Hadžić

Izvještaj pol./itičkog/ komesara 1. čete[171]

... Izvještaj o političkoj situaciji i politički rad na selu. Politička situacija na selu je za nas odlična i svakim danom ide nama sve više u prilog, tako, da smo mi apsolutni gospodari na selu i već sada držimo vlast i svim srpskim selima kroy koja su naši odredi prošli. U muslimanskim selima stvari stoje drukčije... Sastanci se drže u svim okolnim selima gdje odredi postoje Na istim se drže referati prema partijskom materijalu koje smo do sada dobivali t. j. Letak C. K. Letak P. K. Bilten Štaba Nar./odno/ Oslob./odilačke/ Vojske Jugoslavije. Odmah se biraju rev./olucionarni/ politički odbori, tako da sada imamo u 16 sela rev./olucionarne/ pol./itiučke/ odbore koji su najčvršće veyani sa nama na Partijskoj liniji. Oni već sada predstavljaju vlast na selu, organiyuju ishranu odreda u tolikoj mjeri da u istinu naši odredi se bolje se sigurno bolje hrane nego građani. Hljeba imamo u tolikoj mjeri da ga ne možemo pojesti, mesa također nam nikad ne manjka, sira, kajmaka imademo dovoljno... Osim ishrane odbor organiyuje špijunažu protiv neprijatelja, organiyuje sklanjanje žita i stoke, iskuplja oružje, organiyuje vojsku ya partiyanske odrede, organizuje nar./odnu/ pomoć prikupljanjem novčanih dobrovoljnih priliga, u nekim selima prikupljaju rezervnu hranu za odred. Sela u kojim su organizovani rev.7olucionarni/ odbori obuhvatili su sektor od Bočca do Maslovara. Pored konferencija držane su sa uspjehom i široke konferencije na kojima je učestvovalo po 120. seljaka. Uporedo sa pomenutim konferencijama održana je u Maslovarama sa radnicima iz preduzeća rudnik na liniji Narodno Oslobodilačke Vojske. Date su instrukcije o formiranju udarnih grupa po strukama u preduzeću, daljnu vezu održavaće poli./ički/ delegat Drugog partizanskog odreda koji se nalazui na tzamošnjem sektoru. Uporedo sa stvaranjem rev./olucionarnih/ odbora stvaraju se i rev./olucionarni/ odbori omladine sa zadacima da u zajednici sa rev./olucionarnim selj./ačkim/ odborima sprovode sve zadateke koji se danas postavljaju. Na svim pol./itičkim/ konferencijama pol./itički/ delegat govori i po omladinskim pitanjima...Ovaj izvještaj obuhvata vrijeme od 31/VIII 1941. do 17/IX 1941. zaključno. ”[172]

Koncem aprila 1941. godine u Skender-Vakuf je iz Kotor-Varoša došla grupa naoružanih ustaša da sprovede pokrštavanje pravoslavnog stanovništva. Kako je u mjestu bila i žandarmerijska stanica poduzimane su i represivne mjere. Grupa ustaša počela je sa zlostavljanjem pojedinih građania.– Branka Crnomarkovića i Vida Kukolja, kao i drugih

---

[171] Izvještaj političkog komesara Prve čete za Bosansku krajinu, od 17. septembra 1941. godine, Zbornik dokumenata NOR-a, tom IV, knj. 1, document 162; Kasim Hadžić, Izvještaj poli./ičkog komesara 1. čete, Srednja Bosna u NOB, Banjaluka 1980, knj. 2, str. 55-63.
[172] Ibid., str. 57-58.

građana, a ustaška grupa odlazila je i u okolna sela da vrši nasilje nad narodom. Na zboru u Kotor-Varošu na kojem je Matko Petričević, kotarski predstojnik, rekao da se Srbima pruža prilika da prijeđu u rimokatoličku vjeru, pošto će u protivnom biti protjerani i da će sa sobom moći ponijeti stvari samo do pet kilograma. Tada se jedino glasno usprotivio jedan čovjek – Nikola Dukić, koji je odmah uhapšen, ali s obzirom na neka ranija poznanstva, uspio se osloboditi. U tim teškim vremenima bilo je hrabrih, poštenih ljudi. Kasim Korić, trgovac, grupi građana koja je poslije zbora ušla u njegovu trgovinsku radnju da pazari, otvoreno je savjetovao grupu seljaka da se ne pokrštavaju. Pri tom je govorio "Ko ne poštuje svoju vjeru, ne može poštovati ni tuđu!"[173]

"Već u julu su počele da kruže priče kako su planine Tisovac i Čemernica pune naoružanih ljudi. Pričalo se da su iz Banjaluke izašli komunisti i da bune narod na ustanak; da pripremaju oružanu borbu protiv okupatora i ustaša. Opštinski organi i "oružnička postaja", kako su nazivali dotadašnju žandarmerijsku stanicu, živjeli su u strahu i neozvjresnosti, jer je mjesto bilo prilično odvojeno i udaljeno od ostalih jačih ustaških garnizona. Priče koje su kružile brzo su se obistinile: 15. avgusta osvanuo je lijep sunčan ljetni dan; niko nije ni slutio šta će nam on donijeti. Oko 12. sati ćila se žestoka pucnjava od žandarmerijske stanice, koja se nalazila u blizini crkve i šume. Bilo nam je odmah jasno da se radi o napadu na žandarmerijsku posadu u Skender-Vakufu… Partizani su se istog dana povukli, a sutradan su žandari i ustaše… došli u našu kuću po moga oca Branka Crnomarkovića. Izveli su ga i na očigled majke Ljubice i nas troje djece počeli krvnički tući pušćanim cijevima i kundacima i gaziti nogama. Polumrtva su ga dovukli do kasarne, odakle su nam ga sutradan vratili. Uz pomoć komšija odveli smo ga u kotorvarošku bolnicu, gdje je, nakon dva-tri dana, podlegao zadobivenim povredama. Pored moga oca, toga dana su ustaše i žandari zatvorili iz našeg mjesta još i Todu Budića i Vida Kukolja. Iz okolnih sela u toku dana i noći pokupili su i zatvorili još oko tridesetak viđenijih ljudi."[174]

Pohapšene ljude su žandari morali da puste iz zatvora pod pritiskom muslimana, komšija uhapšenih. Kada su muslimani čuli kako se sa zatvorenicima strašno postupa, digli su svoj glas protiv mučenja komšija s kojim su muslimani vjekovima dobro živjeli zaprijetili su da će napustiti Skender-Vakuf ukoliko zatvorenike odmah ne puste. Tako su žandari pod pritiskom javnosti morali sve pohapšene da puste njihovim kućama.[175]

"U avgustu, poslije partizanskog napada na žandarmerijsku stanicu u Skender-Vakufu, ustaše su pohapsile nas petnaest Skendervakufčana. Pet dana po hapšenju sproveli su nas preko Kotor-Varoša u Banjaluku i zatvorili u Kastel, gdje se već nalazio veliki broj ljudi pohapšenih, na širem području Banjaluke. U Kastelu sam ostao 21 dan i bio očevidac mnogih događaja. Ustaše su noću dolazili u zatvorske prostorije i poimenično prozivali i

---

[173] Kasim Korić je imao dva sina koji su u predratnom periodu pripadali revolucionarnom omladinskom pokretu u Banjaluci. Sin Vahid je bio član SKOJ-a prije rata, a u partizane je otišao 1942. Drugi sin je u NOR stupio 1943. Kasim Korić bio je ugledni građanin. Prije Drugog svjetskog rata bio je predsjednik opštine Kotor-Varoš-

[174] Jovanka Crnomarković-Trkulja, *Ubili su mi oca*, Srednja Bosna u NOB, knj. 4, str. 173 (u rpipremi za štampu).

[175] Živka Kukolj-Podgorac, *Bili su prisiljeni da puste ljude*, Srednja Bosna u NOB, knj. 4, str. 201(u pripremi za štampu).

odvodili grupe zatvorenika. Ti se ljudi više nikada nisu vratili, niti se za njihovu sudbinu zna. Događalo se da ustaše i bez proziovanja noću odbroje, onako s reda, grupu zatvortenika i odvedu ih. Ni takve se grupe više nisu vratile…bio sam poslan na prijeki sud u Prijedoru. Nas 36 su zatvorili u školsku učionicu. Prve noći upali su među nas petorica ustaša. Najstariji među njima naredio je ostalima da rade od nas šta god hoće, ali da moramo ostati živi…”[176] Poslije okrutne torture i osude na smrt, Mihajlo se, ipak, našao u Skender-Vakufu. Iako se morao svaki dan javljati ustaškim vlastima, ubrzo se našao u partizanskoj četi s puškom u ruci.

Kako su se, pod pritiskom partizanskih jedinica, neprijateljske snage morale povući iz Skender-Vakufa 16. novembra, Maslovara 15. decembra i iz Šipraga 20. decembra, te tri veće varošice tadašnjeg sreza Kotor-Varoš, objektivno su stvoreni uslovi da tokom ustaničkih dana u ovoj sredini dođe i do punog razmaha omladinskog pokreta, u okviru širokog obuhvata cjelokupnog stanovništva manjim ili većim političkim aktivnostima.

Laktaši

Poslije okupacije, kao i u drugim sredinama srednje Bosne i šire, prva aktivnost bila je na sakupljanju oružja, žita, novca za pribavljanje potrebnih predmeta za partizanske bolnice, zatim baterije, hartiju za izdavanje biltena i druge svrhe.

“Banjalučka gimnazija, kao i ostale škole u gradu, predstavljala je predratnih godina značajno žarište naprednog omladinskog pokreta. Njene đačke organizacije, naročito literarnu družinu, uprkos nastojanjima školskih vlasti, grupa ljotićevaca, križara i sličnih da to spriječe, prožimale su napredne ideje. Mnogi đaci su u tom periodu postali simpatizeri Komunističke patije Jugoslavije i članova SKOJ-a. Među njima bio sam i ja.”[177] – kaže tadašnji omladinac Drago Đurđević iz Klašnica.

Za vrijeme školskog raspusta, a posebno ljetnjeg, pošto je najduži, omladina Laktaša, Klašnica, Seferovaca, Bosanskog Aleksandrovca, Topole, Kukolja, Velikog Blaška i drugih mjesta, odnosno sela, dolaskom u svoja mjesta aktivno je djelovala na prenošenju ideja koje su spoznavali u svojim literalnim družinama, na predavačkim tribinama KAB-a i dr. Đaci iz Klašnica i okoline – Radovan Vulin, Milan Dragić, Miloš Pejčinović, Trivun Lunić, Dragoljub Vidović, Đuka Stojanović, Milan Makivić i drugi, kao skojevci, međusobno nisu bili povezani, ali su pod uticajem koji je na njih vršen u banjalučkoj sredini u školama koje su pohađali, odnosno u krugovima gde su se kretali, djelovali na istoj liniji u svojoj sredini na Lijevču. Pored njih bili su aktivni u cijelom Lijevču studenti -komunisti Milorad i Slobodan Gajić, Bogrdan Jerković i Veljko Popović Svi oni su djelovali na đake iz svoje sredine - seosku omladinu, kao i na radnike koji su u toj sredini bili malobrojni. Kad su počele pripreme za ustanak Milanu Dragiću, u veliko Blaško, došli su iz Banjaluke Niko Jurinčić i Rudi Kolak, koji su sa odgovarajućim ličnostima razgovarali o pripremama za ustanak. Radovan Vulin je omladince iz Klašnica (Dragu Đurđevića) povezao sa Adilom Alagićem, banjalučkim komunistom, a u Bosanskom Aleksandrovcu bila je zaposlena Simonida *Sida* Jelić, banjalučka skojevka. U ovom

[176] Mihajlo Pavlović, *Dani nasilja*, Srednja Bosna u NOB, knj. 1, str. 282-283.
[177] Drago Đurđević, *Ptikupljanje žita i novca*, Srednja Bosna u NOB, knj. 1, str. 685.

kraju, punom političkog naboja – na svim stranama, aktivnosti su bile usmjerene, pored prikupljanja oružja i municije, na prikupljanje materijalne pomoći u novcu i žitu za potrebe partizana na Kozari i u srednjoj Bosni. Akcija na prikupljanju žita bila je toliko razvijena, na osnovu ustaške arhive, da su aktivisi NOP-a, presvućeni u domobranske uniforme "… išli danju kolima po selima i preuzimali žito i druge prehrambene proizvode. Lozinka je bila: "Dobar dan, ljudi. Imate li prodati šta za našu vojsku?" a odziv: "Dobar dan, vojnici. Ima, ima za dobru vojsku uvjek se nešto nađe".[178] Novac je sakupljan kod bogatijih trgovaca u Kukuljima, Aleksandrovcu, Razboju i drugim selima, a zatim je predavan Adilu Alagiću u Banjaluci.

"Paralelno sa drugim radom ja sam, po Vulinovoj direktivi formirao aktiv i rukovodio njime. U aktivu su bili Milan Dragić iz Blaška; Stevo Ratković, Mihajlo Skenderija, Stojan Protić, Živko Đurđević, Milorad Opačić, Jovo i Milan Đurđević i mnogi drugi iz Jakupovaca; Branko i Milorad Suručić, Predrag Novaković i drugi iz Laktaša – Riječana, te Milan Makivić iz Bakinaca. Od tog aktiva je koncem 1941. godine stvorena prva partijska ćelija, čiji je sekretar bio Predrag Novković, a kratko vrijeme poslije njega Branko Suručić. Nakon osnivanja Sreskog komiteta, Branka Suručića je na toj dužnosti zamjenila moja sestra Jela Đurđević.

U ove aktivnosti bio je uključen Slavko Mandić,[179] Radovan Vulin[180] iz Seferovaca, koji je dobijao veoma značajne partijske zadatke od MK KPJ Banjaluke. Bio je i na ličnoj vezi sa Đurom Pucarom. Pored organizovanja ilegalnog rada i uspoostavljanja veze između srednje Bosne i Kozare, radio je na tome da ustaški organi ne preuzmu sve viškove žita. Ova organizacija prikrivanja žita za potrebe NOR-a, koja je u 1941. uspostavljena, biće nastavljena i u narednim godinama. "Tokom ljeta radili smo na okupljanju naših ljudi, na propagandi ustanka, prikupljanju sredstava za Kozaru, objašnjavanju događaja na Istočnom frontu. Ustaše su vjerovatno pratile djelatnost većine

---

[178] D. Đurđević, n. d., str 687.

[179] Slavko Mandić (1910–1942), učitelj i pjesnik; još kao učenik objavljivao je pjesme u raznim listovima i časopisima. Još iz đačkih dana u Učiteljskoj školi bio je simpatizer komunista, a za člana KPJ primljen je 1940. ili 1941. godine. Učestvovao je na organizovanju ustanka na području Lijevča. Kad je bila provaljena cijela grupa u vez sa Banjalukom (Jovanka Čović *Žuta*, Radovan Vulin, Stanislav Rimac, Adil Alagić, i drugi) uhapsila ga je ustaška nadzorna služba. Optužni materijal protiv cijele grupe upućen je Pokretnom prijekom sudu u Zagreb 3. novembra 1941. godine pod br. 1295/41. Osuđen je na robiju 1942., upućen u Jasenovac i nekoliko dana docnije ubijen. (ovaj sadržaj preuzet iz fusnote br. 447, *Banjaluka u radničkom pokretu i NOB*, Zbornik sjećanja, knj. 1, Banjaluka 1981, str. 414).

[180] Radovan Vulin, rođen je 11. januara 1921. u Seferovcima kod Nove Topole, učitelj, revolucionar i književnik. U Učiteljskoj školi u Banjaluci držao je predavanja u Trezvenoj mladeži i Đačkom udruženju "Petar Kočić",dobijao je veoma značajne partijske zadatke od MK KPJ Banjaluke. Bio je i na ličnoj vezi sa Đurom Pucarom. Pored organizovanja ilegalnog rada radio je na organizaciji da ustaški organi ne preuzmaju viškove žita. Bio je sekretar, predsjednik i blagajnik Đačke zadruge, predsjednik đačkog udruženja "Petar Kočić", knjižnjićar Đačke knjižnice, i dr. U SKOJ je primljen u Učiteljskoj školiu drugom razredu, a u KPJ u početku četvrtog razreda. U školi je bio nosilac političkog rada.. Od aprilskog rata do juna djelovao je u selu Pištaline u Srezu Cazin, gdje je učetvovao u podizanju ustanka. Od juna djeluje u Lijevču i Potkozarju. Prisustvovao je na Oblasnoj konferenciji na Šehitlucima. Od kraja ljeta 1941. bio je na direktnoj vezi sa MK KPJ. U provali Mirka Lakića i Branka Mitrovića uhapšen je u Banjaluci 27. oktobra. U zatvoru UNS-a nemilosrdno je mučen. Umro je pod zagonetnim okolnostima 30 oktobra 1941. godine. (Ovaj sadržaj preuzet je iz fusnote br. 3, *Banjaluka u radničkom pokretu i NOB*, Zbornik sjećanja, knj. 2, Banjaluka 1985, str. 415).

od nas jer je u avgustu 1941. uslijedilo veliko hapšenje u Lijevče polju, kad je uhapšeno više desetina naših ljudi, koji su kasnije ubijeni u ustaškim logorima i zatvorima. Pošto sam se izvjesno vrijeme skrivao po selima, ponovo sam došao u vezu s Radovanom, pa me je on prebacio u Banjaluku i pomogao da stupim u vezu s partizanima u Tisovcu. Vidio sam se snjim dan prije odlaska u partizane; bio je zabrinut jer je imao mnogo zadataka, koje je trebalo izvršiti prije odlaska u partizane, a primjetio je da ga prate… tako sam se zauvjek oprostio sa njim."[181]

Krajem maja 1941. godine Milorad Gajić i Bogdan Jerković, veoma istaknuti aktivisti revolucionarnog omladinskog i radničkog pokreta u Banjaluci i Beogradu, našli su se u Klašnicama, gdje je Bogdan imao roditeljsku kuću za odmor. Održavali su vezu sa Nikicom Pavlić i Ivicom Mažar u Banjaluci, istaknutim članovima MK KPJ, koji su nešto ranije bili sekretari MK SKOJ-a u Banjaluci. Milorad je otišao u Banjaluku da sazna novosti, primi nove zadatke i sl. "Po povratku Milorad mi je rakao da smo odsada partijski povezani s Milanom Radmanom i da treba da pristupimo pripremama ustanka u Bosanskoj krajini… Kasnije sam… otišao u Banjaluku na sastanak zakazan na katoličkom groblju na Petričevcu… Sastanku su prisustvovali Niko Jurinčić, Milan Radman i još nekoliko drugova koje ja nisam poznavao. Prvi je govorio jedan drug s naočalima. Ostao mi je u sjećanju kao čovjek nižeg rasta…[182]Na sastanku je Niko određen da pomogne meni i Miloradu u radu na našem terenu. Poslije sastanka prenoćili smo kod Radmana i sutradan ujutro smo nas dvojica krenuli s Nikom u Klašnice."[183]

U predustaničkom periodu vojska NDH na čelu sa ustašama često je zalazila u sela, ubijala nedužne stanovnike, palila kuće, pljačkala sve što im je odgovaralo da pokupe… Tako su u Blašku Velikom, u 1941. godini, pobili 27 ljudi, 8 omladinaca ispod 18 godina i dvije žene.[184] Slično je bilo i u Poljašanima, zaseoku Blaška Velikog. "Ustaše su izdvojile moje sinove i s ostalim muškarcima ih potjerali na njivu Otrnjak, a nas žene i djecu u suprotnom pravcu, prema Turjanici. Naknadno su iz stroja izdvojili i vratili mi najmlađeg sina Boru, dijete od 14 godina… Poslije odlaska ustaša u pravcu Klašnica, ja sam došla među strijeljane: Mirko i Živko su bili mrtvi. Ćiro je preživio strijeljanje i teško ranjen sklonio se u svinjac. Otišla sam da prizovem snahe da ga izbavimo i spasimo. Za to vrijeme naišla je druga grupa ustaša. U svinjcu su našli ranjenog Ćiru, dotukli ga i zatim zapalili svinjac. U njemu je izgorio, ostavivši iza sebe petero nejake djece. Najstarije je imalo deset godina."[185]

Maglaj

U ljeto 1940. godine Petar Dokić, u saradnji sa Asimom Lošićem radio je na organizaciji omladinske priredbe s kulturnim programom, koja je trebalo da se razlikuje od svih dotradašnjih organizovanih u Maglaju, koje su organizovali "Gajret", "Uzdanica" i

[181] Drago Vidović, *Sjećanje na Radovana Vulina*, Banjaluka u radničkom pokretu i NOB, knj. 2, Banjaluka 1985, str.414-418.
[182] Bio je to Miljenko Cvitković Španac. Napomena Redakcije.
[183] Bogdan Jerković, *Nova veza i novi zadaci*, Srednja Bosna u NOB, knj. 1, str. 428-430.
[184] Đorđe Vukosavljević, *Pokolj u Blašku Velikom*, Srednja Bosna u NOB, knj. 1, str. 358-360.
[185] Ilinka Dragić, *Ostala sam bez sinova*, Srednja Bosna u NOB, knj. 1, str.362-363.

"Prosvjeta". U tom cilju organizovan je odbor, kao neki organizacioni komitet u koji su ušli: Asim Lošić, krojački radnik, studenti Milan Jovanović i Hamdija Stočanin, krojački radnik Ibrišim *Brišo* Obralić i još nekoliko članova iz redova omladine.

Osnovani su pjevački i recitativni hor i dramska grupa, a sa održavanjem proba počelo se u Sokolskom domu. Gledano iz današnje perspective bila je hrabrost sastaviti i izvesti program kakav je za svoju priredbu pripremala progresivna omladina Maglaja, što se vidi iz slijedećeg programa: Pozdravni govor – Hasam Smailagić zvani Hahbeg, krojački radnik; horska pjesma "Hej Soveni"; solorecitacija pjesme Alekse Šantića "O klasje moje" i pjesme "Mi mladi mi bismo života htjeli" – živa slika sa horskim recitalom; drama "Bau, vau"; horska pjesma "Omladinci, omladinke velik nas je broj"[186]Pored pripreme kulturnog programa, i obeybjeđivanja da ga vlasti odobre, poseban problem je bio publika, narošito prisustvo ženske muslimanske omladine. Ali, i to je riješeno tako što je svaki omladinac bio zadužen da dovede sestru i sestrinu prijateljicu. "… u to vrijeme, muslimanke nisu prisustvovale javnim skupovima. Zato smo se međusobno dogovorili da svaki od nas aktivnih učesnika dovede na priredbu svoju sestru, a ona da dovede svoju rođaku ili komšinicu. Pozvali smo omladinu i iz okolnih mjesta – Gračanice, Doboja, Tešnja, Žepča i Zavidovića, koja je stigla na sam dan priredbe…" Odziv je bio masovan iz samog Maglaja, kao i iz susjednih mjesta. Na priredbi u Sokolskom domu u publici je bio i sreski načelnik Mihajlo Nestorović i njegov zamjenik Ivica Simeon. Uprkos intervencijama cijeli program je ipak izveden. Sala Sokolskog doma se prolamala od aplauza. "Priredba se pretvorila u ono što smo željeli – u manifestaciju naprednog radničkog i omladinskog pokreta" – kaže Asim Lošić u svome članku o ovoj omladinskoj priredbi u Maglaju, u ljeto 1940. godine.[187] Poslije ove priredbe Asim Lošić je, zajedno sa Petrom Dokićem i Miloradom Savićem otišao na skojevski kurs, koji je održan u okolini Bugojna za skojevske kadrove cijele Bosne i Hercegovine. Krajem iste godine, Asim Lošić je jedini iz Maglaja prisustvovao Savjetovanju SKOJ-a Bosne i Hercegovine, održanom u Tušnju,[188] održanom u vezi sa organizaciojom "narodne pomoći".

Poslije pristupanja vlade Cvetković-Maček trojnom paktu dva prvaka napredne omladine Maglaja Milan Jovanović i Asim Lošić, napisali su pismo generalu Simoviću tražeći od nove vlade ":::: da pruži otpor fašizmu i zaključi savez sa SSSR-om. To pismo potpisalo je oko 30 napradnih maglajskih omladinaca."[189]

Asim Lošić je uskoro primljen u KPJ. On sam kaže: "Poslije povratka s kursa upoznao sam se s novim službenikom pošte u Maglaju Fikretom Dedićem. Često smo se sastajali i razgovarali. Jene večeri, oktobra 1940. godine, dok smo šetali od Donje čaršije do ispod Gradine, Fikret je saopštio Briši Obraliću i meni da smo primljeni u članstvo KPJ. Tako je te večeri formirana u Maglaju partijska ćelija. Sekretar ćelije bio je Fikret, a članovi Brišo i ja…"[190]

---

[186] Asim Lošić, *U Maglaju*, Srednja Bosna u NOB, knj. 1, str. 133 – 134.
[187] Asim Lošić, *n. d.*, str. 134.
[188] Asim Lošić, *n. d.*, str. 135.
[189] Asim Lošić, n. d., str. 135.
[190] Asim Lošić, n. d., str. 135.

Ibrašim Obralić *Brišo*, član partijske ćelije KPJ u Maglaju, prisustvovao je krajem maja 1941. godine na partijskom savjetovanju u Tuzli[191] i odmah po njegovom povratku pristupilo se sakupljanju oružja.

Na sastanku Vojnog komiteta za tuzlansku vojnu oblast, održanom 15. jula 1941. godine[192]odlučeno je da Todor *Tošo* Vujasinović ide u ozrenski kraj, a posebno u Maglaj. "Ja sam još kao dijete živio s roditeljima u Maglaju. Nekoliko raspusta proveo sam po ozrenskim selima, na Brezicama, u Panjiku. Godine 1937. i 1938. bio sam konfiniran u Bosdanskom Petrovom Selu, u čijoj mi je okolini, u Kakmužima, žena radial kao učiteljica… Bilo je to poslije moga povratka s robije u Sremskoj Mitrovici i jednoigodišnjeg boravka u Han-Pijesku."[193]

"Maglajska partijska ćelija je poćela s pripremama za borbu protiv okupatora i ustaša ubrzo nakon okupacije zemlje i stvaranja NDH. Pripreme su se svodile uglavnom na prikupljanje oružja. Naša veza s višim partijskim rukovodstvom, u to vrijeme, nije bila redovna, ali smo održavali manje-više stalan kontakt s Mjesnim komitetom KPJ u Doboju i s partijskom ćelijom u Zavidovićima. Sjeća, se da sam u junu 1941. otišao jednom prilikom u Doboj i sastao se s Ademom Hercegovcem…. Ubrzo poslije toga prisustvovao sam, kao sekretar maglajske partzijske ćelije, sastanku koji je bio sazvan u Tuzli i tom smo prilikom dobili uputstva za dalje prikupljenje oružja i novca i formiranje manjih udarnih grupa koje će u datom trenutku stupiti u akciju… Između 10. i 15. jula u Maglaj je došao Mahmut Bušatlija. Poznavali smo se sa studija i on me je potražio u pošti gdje sam radio kao službenik… Između 10. i 15. avgusta, kada su pripreme za poičetak oružane borbe bile već dobro uznapredovale, javljeno mi je telefonom iz Tuzle da ćeme idućeg dana na željezničkoj stanici u Doboju ćekati "Čokalija". Bio je to nadimak za Uglješu Danilovića…Dobijenu poruku (od Uglješe), koja je u stvari predstavljala naređenje Pokrajinskog komiteta KPJ za Bosnu i Hercegovinu, odmah sam prenio Toši Vujasinoviću. Tada je zaključeno da akciju započnemo 23. avgusta u zoru, istovremenim napadom na Doboj, Gračanicu i Maglaj. U tom trenutku u selima oko Maglaja je već bilo formirano nekoliko grupa od po 20 ljudi, koje su imale svoje komandire i s kojima je Pero Dokić uvježbavao razne borbene radnje. Te grupe su raspolagale s oko 60 pušaka i nešto revolvera i bombi. Istovremeno su ustaše u maglaju i okolini formirali i naoružali domaču miliciju, s oko 160 pušaka. Osim te milicije, u Maglaju se tada nalazila posada od 40 domobrana i jednog voda žandara. Međutim, pripremajući ustanak, mi smo našom agitacijom uspjeli da unesemo paniku u redove neprijatelja, naročito u redove milicije, u kojoj je bilo dosta ljudi nama naklonjenih."[194]

Desetak dana poslije napada Nijemaca na SSSR, krajem juna, skojevac iz Maglaja Miloš Nedić, došao je u Teslić kod brata, a u stvari, donijeo je proglas CK KPJ od 22. juna, kaže Adem Hercegovac.[195]

---

[191] U "Hronologiji oslobodilačke borbe naroda Jugoslavije 1941 – 1945" (Izdanje VII, 1964) piše "25. maja 1941. u Tuzli… održano savjetovanje partijskih aktivista tuzlanske oblasti…"
[192] T. Vujasinović, n. d., str. 730.
[193] T. Vujasinovič, n. d., str. 731.
[194] Fikret Dedić, *Iz Maglaja na Ozren*, Srednja Bosna u NOB, knj. 1, str. 745-747.
[195] Adem Hercegovac, *Na partijskom radu u Tesliću*, Srednja Bosna u NOB, knj. 1, str. 455.

Dolaskom ustaške vlasti u u NDH, počeo je odmah teror nad stanovništvom, posebno srpskom i jevrejskom."U tim teškim danima u Maglaju je živjela i radial grupa komunista, članova Partije i simpatizera.: Fikret Dedić,, Petar Dokić, Asim Lošić, Ibrašim *Brišo* Obralić i Šahbeg. Ubrzo sam i ja primljen u SKOJ. Imao sam u te ljude ogromno povjerenje. Često mi je Fikret, ili neki drugi od njih, u prolazu znao reći: - Pripazi se večeras! Značile su te riječi opomenu, upozorenje da bi ustaše i žandari mogli da hapse ili ubijaju, kao što su radili u maju… Zajedno sa Jevrejima, koje su najvećim dijelom dovodili iz Zavidovića. „… tjerani smo na prislini rad – da raskrčujemo ruševine. Jednog dana, početkom maja 1941. godine, u nekom kanalu je radio Branko *Brane* Ilić, sin uglednog maglaskog građanina i trgovca. Kad su ustaše naišle kraj njega, odveli su ga sa sobom. Više se nikad nije vratio u roditeljsku kuću. Ubili su ga na obali rijeke Bosne i bacilli u rijeku.. Kasnije su ubili Ukrajinca Vladu Đaduha, zatim braću Simiće – Dimitrija (Dimšu) i Svetozara (Svetu). Bile su to prve žrtve u Maglaju, maja 1941. godine… Kad su ustanici ušli u Maglaj… Moja majka Ljubica plakala je od radosti što čuje ustaničke puške i zvuk crkvenih zvona. Tog momenta moj otac Vojo uđe u sobu, noseći pištolj, štajer, trofej iz prvog svjetskog rata. Pružajući ga, reče: "Evo ti, sine, ovaj štajer.! Neka ti se nađe."[196]

"Partijsku organizaciju u Maglaju vodio je banjalučki komunista Fikret Dedlić. U njoj su, osim njega, bili Brišo Obralić, krojač, Asim Lošić, krojač, Šahbeg Smailagić i još neki. Za vrijeme raspusta s njima je radio i student agronomije Petar Dokić, čiji je otac živio u Bradićima kao željezničar. Sa Zavidovićima su održavali vezu uz pomoć Miloša Nedića, apsolventa geodetske škole, i Milorada Savića, skojevca, koji su živjeli u u Bočinji kod Maglaja. U njihovu partijsku organizaciju spadala je i Dušanka Vajić, učiteljica iz Trbuka. Ona je oko sebe okupljala nešto seoske omladine u tom kraju i s njom radila. Pomagali su joj u tom poslu Simo Milošević, bivši vatrogasac pilane u Zavidovićima, koji je poslije okupacije bio otpušten iz službe, i skojevac gimnazista Nikola Orlović."[197]

Zanimljiv je i slijedeći potez mladih ljudi iz Maglaja u vezi sa pristupanjem vlade Cvetković-Maček trojnom paktu. S tim u vezi Asim Lošić, u to vrijeme mladi član KPJ u Maglaju kaže slijedeće: "Vijest o pristupanju vlade Cvetković-Maček trojnom paktu primili smo i mi komunisti i većina građana Maglaja sa zabrinutošću i negodovanjem. Naša je radost stoga bila veća kada smo 27. marta saznali za događaje u beogradu. Milan Jovanović i ja napisali smo tada pismo generalu Simoviću tražeći od nove vlade da pruži otpor fašizmu i zaključi savez sa SSSR-om. To pismo potpisalo je oko 30 naprednih maglajskih omladinaca."[198]

Odžak

»Na dvanaestak kilometara sjeverno od Odžaka, u krajnjem sjeveroistočnom dijelu srednje Bosne, blizu ušća Bosne u Savu, leži selo Donja Dubica. Prije Drugog svjetskog rata selo je brojalo oko 800 domaćinstava. Godine 1937. u selu je otvorena 'Narodna

[196] Momir Lalević, *Evo ti, sine, štajer*, Srednja Bosna u NOB, knj. 1, str.769-770.
[197] T. Vujasinović, n. d., str. 731.
[198] Asim Lošić, *U Maglaju*, Srednja Bosna u NOB, Beograd 1976, knj. 1, str.135.

čitaonica' koju su organizovali studenti Milenko i Milka Ristić, djeca seoskog sveštenika, zajedno sa studentom medicine Drtagutinom Stankovićem i njegovim nerazdvojnim drugom iz Sarajeva Jankom Balordom...«[199] Ovi mladi ljudi su nabavili za čitaonicu knjige, među kojima su bile i knjige tada veoma popularne u krugovima napredne omladine »Mati«, »Kako se kalio čelik« i druge.

Pod uticajem navedenih studenata – političkih aktivista revolucionarnog studentskog pokreta pokretane su takve akcije koje su bile privlačne za mlade ljude. Pored čitaonice, organizovane su priredbe, sa odgovarajućim sadržajima. Na pr. U dramskoj sekciji izvedeni su pozorišni komadi: »Voda sa planine«, »Đido«, »Jazavac pred sudom«, »Seljak i june« i drugi.

Pored intenzivnog kulturnoprosvjetnog rada, žive riječi naprednih studenata, čitani su i ilegalni materijali – brošure, proglasi, kao i leci, sa sadržajima o aktuelnim političkim pitanjima, koje su izdavali viša partijska i skojevska rukovodstva. Tako je 14. oktobra 1939. godine Milenko Ristić, u kući svoga oca sveštenika, organizovao sastanak na koji je pozvao osam omladinaca, najistaknutijih aktivista: Savu Đurića, Vojislava Milojevića, Dragoslava Milojevića, Veljka Goranoviča, Ljubu Minića Mirka Goranovića, Živka Dragića i Vojislava Milojevića Antića. Mjesto održavanja ovog sastanka bilo je posebno pripremljeno da se stekne utisak svečanog događanja – bili su protrti bijeli stoljnaci, na stolovimavazne pune cvijeća. To je bio osnivački sastanak aktiva SKOJ-a sela Donje Dubice. Kasnije su sastanci obično održavani u kući Živka Dragića. Ovaj aktiv SKOJ-a poslao je svog člana Veljka Goranovića, kao delegata na Oblasnu konferenciju SKO-a za oblast Tuzlu, koja je održana 1940. godine, kada je bilo potrebno sve više razvijati antifašističko reaspoloženje i kod mladi, s obzirom da je Evropa već uveliko bila u ratu.

Kad se Milenko Ristić vratio iz Beograda, nastavio je da radi sa omladinom, pošto je on bio sekretar aktiva SKOJ-a u Donjoj Dubici. Pošto ga ustaše nisu uspjele nači Milenko se uspjeo prebaciti u Beograd, a sekretar aktiva SKOJ-a je postao Živko Dragić. Ovaj aktiv SKOJ.a je djelovao u toku cijelog ratnog periodu, povukavši se u duboku ilegalu. Primio je više omladinaca u SKOJ, ali tokom vremena većina je otišla u partizane. Primljene su i tri omladinke Ana Stanić (udata Kovačević), Ljubica Čečavac (udata Stanić) i Ljubica Božić (udata Prodanović). U aprilu 1944. godine ustaše su uhapsile sekretara aktiva SKOJ-a Živka Dragića, Vojislava Milojevića Antića i Tomu Kasapovića, zvjerski su ih mučili i ubili.[200]

»Uloga koju je u toku rata odigrala skojevska organizacija sela Donja Dubica i Novi Grad bila je velika: iz ova dva sela, od aprila do avgusta 1943., otišlo je u partizane – u Slavoniju, istočnu Bosnu i srednju Bosnu oko 70 mladića. Ni jedan mladić iz naših sela nije otišao u četnike u obližnji Vučjak.«[201]

U 1941. godini ustaše su u opštini Odžak sprovodile raciju i hapšenja. Po naređenju kotarskog predstojnika Montanija u ovoj opštini, 27. juna 1941, pohapšene su porodice

---

[199] Savo Đurić, Vojislav Milojević, *Skojevski aktiv Donje Dubice"*, Srednja Bosna u NOB, knj. 1, str. 139.
[200] Ibid., *n. d.*, str. 140- 141.
[201] Ivid., *n. d.*, str. 141.

Riste Tadića, Riste, Jele i Srete Bogdanovića, Jove i Peje Stankovića, Ignje Pavlovića, Milana Perića, Drage Rakića i Radvana Panića u selu Novi Grad, zatim u selu Dubici Porodice Steve Dragića, Nikole Stanića, Steve Debelog Dragića i u Modriči porodice Jove Blagojevića i Ljube Jankovića – kaže Vid Dević.[202] Ove porodice su dotjerane u Odžak uoči Vidovdana i strpane u osnovnu školu, a nekoliko je smješteno u zdravstvenu stanicu. Oba ova prostora bila su nepodnošljiva zbog prenatrpanosti mnogo osoba u mali prostor. U ovim izuzetno teškim uslovima za Srbe, pokazala se ljudska solidarnost građana Odžaka, prije svega muslimana, koji su sve činili da pomognu svojim komšijama, pohapšenim Srbima. Građani su donosili hranu i ostale potrepštine, a viđeniji i uticajniji građani sve su preduzimali da se uhapšeni Srbi puste na slobodu. Dok su srpske porodice bile uhapšene, muslimanske porodice su se izuzetno zalagale da zatvorenicima donose dosta hrane. Već poslije petnaest dana navedene srpske porodice su puštene na slobodu. Pod pritiskom Odžaklija ustaše su morale da ih puste. Ali, ustaše su i dalje upadale u srpska sela i nezaštićene građane premlačivali. Zato su viđeniji ljudi iz Odžaka u ta sela poslali naoružanu grupu ljudi koju je predvodio Uzeir-Bajo Porobić da štiti srpski živalj. Iako zaštićeni pod budnim okom svojih komšija – muslimana, ipak, tri godine kasnije, decembra 1944. godine, ustaše su sprovele svoj plan uništenja Srba. Upale su u sela Novi Grad, Dubicu i Trnjak i poklali oko780 Srba, djece, žena i muškaraca. Tako su tada stradale mnoge porodice, koje su u 1941. godini bile spašene od ustaških pokolja.??? Nađi izvor za fusnotu, koja treba ovde da bude.

Prnjavor

Kad je vlada Cvetković-Maček potpisala akt o pristupanju Jugoslavije Trojnom paktu, zbog čega je i u Prnjavoru i okolini došlo do velikog uznemirenja kod naroda, neku nadu na pomolu predstavljao je puč 27. marta 1941. godine. Kako je CK KPJ pozvao sve građane da se odupru okupatoru, rezervisti koji su pozvani da se jave svojim komandama, masovno su se odazvali i krenuli su u svoje jedinice. Među prvim su bili i Živojin *Živo* Preradović, poznati predratni komunista, koji je u određenim sredinama, u masama, već uživao ugled pametnog i poštenog političara i njegov mlađi brat Zdravko Preradović *Braco*, koji su odazivajući se na poziv otišli da se jave u svoje jedinice. Ljudi su se javljali i kao dobrovoljci. Među njima je bio i Stevo Samarđija, koji se sam, na svoju ruku, prijavio u jednu vojnu jedinicu kao dobrovoljac u Banjaluci i s njima krenuo u odbranu zemlje. Putovcali su preko Prijedora za Sunju. Vojska je bila razularena, nediscplinovana. Iz objesti su otvarali sanduke sa municijom i pucali u vazduh. Nigddje discipline. Nigdje starješina... Tako Stevo Samardžija[203] u Bosanskom Novom izađe iz voza i vrati se kući.

»S aprilskim ratom 1941. godine i okupacijom došli su teški dani za cijeli naš kraj, a naročito za Štrbce i susjedna sela, jer je u štrbačkom zaseoku Glogovcu bilo oko 400 kuća Nijemaca, do rata organizovanih u Kulturbundu, a po okupaciji i s vlastitim

[202] Vid Dević, *Štitili su nas*, Srednja Bosna u NOB, knj. 1, str. 236.
[203] Stevo Samardžija, *Bile su to iluzije*, Srednja Bosna u NOB, knj. 1, str. 221.

oružanim snagama. Dolaskom regularnih jedinica njemačke vojske posada u Glogovcu je ojačana.«[204]

Poslije ubistva Mirka Stanića pooštrene su mjere i nadzor nad srpskim stanovništvom, a zatim zatvarani su viđeniji ljudi. Prvo su uhapšeni Jovo Trivičević, Vojko Vranješević, Teodor Milojac, Vid Milojac, Risto Palikuća, Jovo Bjegojević, Ninko Kovačević i Pero Kovačević i svi su pobijeni. Bilo je još hapšenja, ali su kasnije pušteni kući osim dvojice – Uroša i Ljube Stanića koji su otjerani u Njemačku gdje su stradali. »Kasnije su uništavane cijele porodice. Kod Hartmanovog mlina, na Vijaci, nedaleko od Prnjavora, strijeljana je porodica Šikarac, zatim Vojko Vranješević, stric Rade Vranješević, narodnog heroja, i mnogi drugi. U Donjim Štrpcima poubijane su, na razne načine, porodice Dujaković, i još neke porodice – oko sedamdest ljudi, žena i djece.«[205]

Poslije rasula vojske Kraljevine Jugoslavije, kad se vratio i Živojin Preradović *Živo*, dogovaranje o sakrivanju oružja dobilo je organizovaniji karakter. Ubrzo se znalo da je u Gornjim i Donjim Viječanima sklonjeno još oružja. Skriveno oružje su imali: Novak Špirić, Jelenko Kusić, Savo Čereković, Blagoje Janković, Kostadin Pejašinović, Miloje i Vid Gavrić, Stevo Samardžija, Živojin *Živo* i Zdravko *Braco* Preradović, Vid Nježić, Ćeto i Branko Peulić i Ćeto Stojković. I pored prijetnji smrtnom kaznom od strane ustaša i Nijemaca, ovi hrabri ljudi, među kojim je bilo i veoma mladih, bili su već opredjeljeni borci protiv okupatora, za slobodu svoje zemlje, a nekoliko iz ove grupe će postati slavni komandanti i politički rukovodioci u narodnooslobodilačkom ratu svoje zemlje, a neki su rano izginuli.

Miloš Vujaković, zajedno sa Milošem Kostreševićem, došao je u Štrbce da sazna ko ima skriveno oružje. Zatim su otišli u Vučjak, gdje je Miloš Vujaković, danju, u gostioni Zvonimira Žnidaršića, održao sastanak s Mađarima i Srbima iz Štrbaca, na kome je razgovarano o pripremama ustanka.

Kako su se, obično noću, vojni obveznici počeli da vračaju svojim kućama, oni su počeli da sakrivaju puške. Jedne noći Stevo Samardžija dođe kući Boška Nikolića da ga pita da li ima pušku na prodaju. Kako je Boško pušku imao, brzo su se dogovorili i Stevo je dobio pušku. Naredne večeri Stevo opet dolazi Bošku i poziva ga da idu kući Radovana Repića, pa da zajedno idu da sakupljaju razbacano oružje oko Krčmarice i na Banjlučkom polju, ali nisu sakupili ništa, pošto su ustaše preuzele vlast i već je bio veliki rizik zadržavati se u gradu.

Među stanovništvom je zavladao strah i neizvjesnost. Uslijedila su masovna hapšenja.. »Dvadeset i osmog jula 1941. godine ustaše su u Viječanima uhapsili Vida Gavrića, Veljka Slijepčevića i mene i istog dana nas odvezli u Prnjavor... Dok smo silazili iz kola, uzeo je pušku u ruke i naredio nam da idemo kraj opštine, prema kotaru. Dotjerao nas je u osnovnu školu, gdje su se već nalazili Dušan Modić, Rajko Mileusnić, Rajko Lazić, Dušan Janjić, braća Stanko, Vaso i Mika Neimarević, Ignjatije Todorović, Miloš

[204] Čedomir Čolić, *Uništavane su čitave porodice*, Srednja Bosna u NOB, knj. 4 (u pripremi za štampu), str. 120.
[205] Čedomir Čolić, *Ibid.*, str. 121.

Milanović, Vaso Šikanić, Mito Albahari, Simo Marić, Pantelija Kovačević i još tridesetak pohapšenih ljudi iz Štrbaca, Potočana, Galjipovaca i ostalih sela prnjavorskog sreza i Prnjavora.«[206] Prnjavorćana je u Kastelu bilo preko osam stotina. Nešto kasnije ih je još 85 dovedeno. Prvih dana septembra, poslije velikih maltretiranja, gladovanja Prnjavorćani su pušteni sa obrazloženjem da u njihovom kraju vlada mir i da je zato odlučeno da ih puste kućama.[207]

Mnogi Prnjavorćani, kao i mnogi drugi ljudi koji su dolazak Nijemaca doživeli kao okupaciju, obezbjedili su sebi pušku i municiju.Tri Pivaševića su svaki sebi obezbjedili po jednu pušku i sakrili je na sigurno mjesto. Milan Pivašević je kupio od vojnika jugoslovenske vojske u rasulu za 300 dinara, koje je od majke teško dobio, pošto je znao da je majka skoro prodala kravu za 300 dinara i ostavila te pare da se nađu za neku veliku nuždu. Pušku sa municijom sakrio je u šupalj hrast. Uveče svom starijem bratu od strica, Novaku Pivaševiću, povjeri svoju tajnu, a on mu odgovori: »Neće tvoja 'šuša' biti sama u hrastu. Čim se smrači, donijećemo i moju. Kupio sam je danas na pruzi.«[208] Baš kad su dva brata pošli da Novakovu pušku prenesu u novo skrovište – šuplji hrast, na vrata pokuca treći brat pod punom ratnom spremom sa oružjem, koji stiže pravo iz Rajilovca.Tako su se, aprila 1941. godine, u šupljem hrastu našla tri karabina Pivaševića, koji su se pripremali za ustanak protiv okupatora i domaćih kvislinga.

U srednju Bosnu, poslije 1890. godine[209], kao i nešto kasnije, naseljeni su Poljaci, ali naseljavani su i Česi, Mađari, Nijemci i drugi. U prnjavoprskom i banjalučkom kraju sa pretežno poljskim stanovništvom naseljena su sela: Novi Martinci, Devetine, Dubrava, Rakovac, Kunova, Gumjera, Grabašnica, Jadovica, Kolonija Detlak, Naseobina Hrvaćani, Naseobina Lišnja, Mihaljevac Trošelji, Cerovljani, Bakinci, kao i još neka druga sela. Čim je počeo Drugi svjetski rat i Poljska porobljena, na cijelom srezu Prnjavor vođena je akcija preko Komitata za pomoć izbjeglicama iz Poljske, koji je bio pri Poljskom konzulatu u Zagrebu.Svi doseljeni Poljaci, kao i doseljenici drugih nacionalnosti ispoljili su solidarnost prema izbjeglim Poljacima u Jugoslaviju, kao i doseljenici drugih nacionalnosti.[210] Poslije zlikovačkog djelovanja NDH neposredno poslije rasula i kapitulacije Vojske Kraljevine Jugoslavije, svi pošteni građani osjećali su se ugroženo.
Između svih doseljenika mnogi su se u predustaničkim danim opredjeljivali da pomažu ustanike, a kasnije, kad je NOP i NOR ojačao, posebno poslije likvidacije četničkih snaga u srednjoj Bosni, nisu rijetku pripadnici nacionalnih manjina-doseljenika koji su pomagali NOP, odnosno koji su stupili i u jedinice NOV i POJ. Kasnije, između ostalog, osnovan je i jedan bataljon u čijem sastavu su bili samo Poljaci.

O zlodjelima ustaša mještana govori slijedeći primjer:
“Katolički praznici 1941. godine veselo su proslavljali u Maćinom Brdu, selu udaljenom oko dva kilometra od Prnjavora, naseljenom češkom nacionalsnom manjinom. Drugog

---

[206] Stevo Samardžija, *U banjalučkom kastelu*, Srednja Bosna u NOB, knj. 1, str. 298-299.
[207] Stevo Samardžija, *n. d.*, knj. 1, str. 298-304.
[208] Milan Pivašević, *Skladište u šupljem hrastu*, Srednja Bosna u NOB, knj. 1, str. 226.
[209] Berlinskim ugovorom od 13. jula 1878. godine BiH s Novopazarskim sandžakom stavljeni su pod okupaciju Aistrije; 7. aprila 1908. godine izvršena je od strane Austro-Ugarske aneksija BiH.
[210] Jan Kumoš, *Poljaci Prnjavorskog sreza*, Srednja Bosna u NOB, str. 152-154.

dana Božića, 26. decembra, bila je igranka. Među mladičima i djevojka našao se i moj devetnaestogodišnji sin Stevan, koji je od prvih dana okupacije ilegalno radio s omladinom prnjavorskog kraja. Neki od prisutnih ustaša su ga primjetili, izveli iz sale gdje je održavana igranka i odveli do Zihove ciglane. Tu su ga prvo opljačkali, a zatim toliko pretukli da je pao u nesvjest. Misleći da je mrtav, ustaše su ga bacile u jamu gdje je kopana zrmlja za izradu cigli, nabacili na njega cigle, komade smrznute zemlje, leda… Vrativši se nakon tog zločina na igranku, ustaše su se hvalili kako su udesili i poslali na onaj svijet jednog Srbina, jakog momka. Njihov razgovor čuo je domobran 10. satnije Fabijan, koji se često sastajao i razgovarao sa Stevom.[211] Prezimena mu ne znam. Bio je rodom iz Bravskog. Fabijan je odmah napustio igranku i pohitao na ciglanu. Stigao je u pravi čas. Stevo je, došavši svijesti, počeo jednom rukom da uklanja zemlju i cigle sa sebe. Fabijan mu je pomogao, izvukao ga iz jame, navukao mu svoj šinjel i polumrtvog ga odnio do kuće Čeha Bedana…”[212]

Srbac

Polovinu stanovništva Opštine Srbac, koja obuhvata teritoriju oko donjeg toka rijeke Vrbas, do rata su sačinjavali Srbi, a druga polovina bila je šarolika. Poljaci su bili najbrojnije naseljeni u Selištu, Rakovcu, Kunovu, Gumjeru i u Novom Martincu, ali bilo ih je nešto manje i u Nožičkom i Starom Martincu. Pored drugih nacionalnosti na ovoj opštini živjelo je i oko 30 njemačkih porodica.

„ Političke stranke između dva rata su bile aktivnije prilikom izbora, bilo opštinskih ili državnih. Nikakvog većeg uticaja nije imala nijedna politička partija. Za opštinske izbore je vladalo veće interesovanje jer se agitovalo i glasalo za poznatog viđenijeg domaćina. Stranka je zanemarivana. Važno je da je kandidat za predsjednika poznat i ugledan domaćin. U tome opredjeljenju glasanjem je prolazio u Opštinski odbor odbornik koji je uz kandidata za predsjednika. Ukoliko je kandidat orujentisan za zemljoradnika i za Srbiju i Jugoslaviju, imao je izgledne šanse da prođe na izborima.

Neke stranke su pokušavale, kao stranka „Borbaša”, Svetislava Hođare, da preko uglednih ljudi, kao što su Miroslav Gužvić iz Vlaknice i Vaso Aničić iz Sitneša, ostvare uticaj i osvoje glasove. Vaso Aničić je bio i kandidat za poslanika Nacionalističke stranke, kao što je bila Hrvatska seljaćka stranka (HSS) Vlatka Mačeka, poprilično su zatalasale narod ali ipak nisu uspjele da dobiju značajnu vlast. Iste su slabo prošle i na izborima 1935. kao i 1938. godine. Zemljoradnička stranka je imala nešto više uspjeha. Kandidat Zemljoradničke stranke na izborima, neposredno pred rat, bio je Jovo Petković

[211] Stevo Simić, iz Prnjavora. U prvim ustaničkim danima radio je sa omladinom, ilegalno, u Prnjavoru i okolini. Kad se malo oporavio poslije svega što su mu ustaše uradile, otišao je u partizane, gdje je nastavio i dalje da radi sa omladinom. Nakon godinu dana, decembra 1942, pao je u ruke četnicima u selu Srpcu gdje je bio osuđen na smrt. Omladinka Brana Savič, uz pomoć omladine Srpca pomogla mu je da pobjegne i priključuje se proleterskoj jedinici. Od februara 1943. bio je borac 2. bataljona obnovljenog 4. KNOP odreda, a u isto vrijeme njegove dvije sestre Dana i Milka bile su boric 1. bataljona istog odreda. Stevp je kasnije bio u 14. sredonjoboranskoj brigadi. Avgusta 1943. završio je partijski kurs u Šipragama. Poginuo je u napadu na Banjaluku, 20. septembra 1944. godine kod Kastela. Tada je bio komandant Motajičkog partizanskog odreda.

[212] Gospava Simić, *Živ zakopan*, Srednja Bosna u NOB, knj. 1, str. 365.

iz Poveliča, koji je pobjedio na opštinskim izborima i postao novi predsjednik opštine. Do tada je predsjednik bio Vladimir Davidović iz Kaoca, po ugledu i sposobnostima istaknutiji i viđeniji od Jove Petkovića, ali trgovci se nisu slagali sa njegovom politikom velikih opštinskih poreza na promet i trošarinu, koji je baš njih najviše pogađao. Mandat predsjednika opštine Srbac, Jove Petkovića, trajao je do aprila 1941. godine, kada je uspostavljena ustaška i okupaciona vlast Nezavisne Države Hrvatske. Jovo Petković je morao da izbjegne u Srbiju.

U selu je postojala jedna organizacija koja je nešto više zapamćena iz predratnog perioda. To je bila četnička organizacija koja je osnovana 1935. godine. Tada je u Lepenici organizovan odred od 50 četnika Koste Pećanca. Organizator odreda bio je Miladin Petrović, koji je u Drugom svjetskom ratu bio na terenu Motajice sa četnicima gdje je on bio i organizator i glavni ideolog četničkog pokreta. Formirani su četnički odredi i u Bos. Kobašu i u Srpcu. Srbački odred je organizovao predsjednik opštine Vladimir Davidović, koji je iz Kaoca… Organizacija se uskoro raspala raspadom Kraljevine Jugoslavije. Vlado Davidović je uskoro otišao u Beograd, jer mu je bio ugrožen život…”[213]

U opštem rasulu jugoslovenske vojske, mnogi domaći Nijeci, sposobni za vojsku, dolaze do oružja, a iz njihovih kuća su na radio-aparatima treštali njemački vojnički marševi i Hitlerovi i Gebelsovi govori.[214] “U selu Nožičko za predsjednika opštine postavljen je folksdojčer Peter Manc. On već u aprilu šalje 20 naoružanih foksdojčera u Šeškovce, gdje su pohapsili 18 Srba, koji su bili vojnici jugoslovenske vojske, ali su uspjeli izbjeći zarobljavanje.. Sve ih je otpremio u zarobljeničke logore, iz kojih su kasnije bili transportovani u Njemačku. Ubrzo su istu sudbinu doživjeli i mnogi drugi pripadnici jugoslovenske vojske s teritorije naše opštine.”[215]

Novi predsjednik opštine u Nožičkom, Nijemc Peter Manc, poslao je poziv svim građanima, koji su se vratili kući poslije rasula jugoslovenske vojske u aprilskom ratu 1941. godine, da se jave u opštinu s vojničkim odjelima i oružjem koje su iz vojske donijeli. Ne znajući o čemu se radi ljudi su se odazvali: iz Novog i Starog Martinca, Ćukala, Ilićana i Župskog Razvoja. Odazvalo se oko osam stotina ljudi. Kad su stigli njemački vojnici sa motociklima, uzevši svoje oružje na gotov’s naredili su da na jednu stranu izađu Hrvati, zatim Muslimani, a Srbi su morali ostati na mjstu. Njemački oficir je saopštio da Hrvati, Muslimani i ostali rimokatoličke vjere mogu da se vrate kućama. Srba je ostalo oko dvije stotine i pedeset. Njih je oko 100 njemačkih vojnika sprovelo u Banjaluku i smjestili su ih u zatvor Kastel. Kasnije su poslani na prisilni rad u Austriju, a otpremljeni su u izuzetno teških uslova putovanja - u stočnim vagonima i kad su stigli predati su “Arbatskomandama”[216] Od preostalih ljudi Peter Manc je formirao radne grupe sa po šezdesetak ljudi koji su morali raditi na njegovom privatnom posjedu, od šest sati ujutro do šest sati poslije podne. Sa sobom su morali donositi svoju hranu, a ako neko

---

[213] Mirko Sančanin,Gavro Majstorović, *Kaoci*, Banjaluka 2000, str. 98-99.
[214] Mićo Radonjić, *Švabe zauzimaju vlast u opštini*, Srednja Bosna u NOB, knj. 1, str. 329-330,
[215] Mićo Radonjić, *n. d.*, str. 230.
[216] Arbajtskomanda – radne komande po firmama preuzimale su grupe radnika za obavljanje određenih poslova.

zakasni ili izostane s posla strogo je kažnjavan tako što je stavljan u opštinski zatvor, sa obavezom da to vrijeme provedeno u zatvoru posebo nadoknadi – odradi na Mancovom imanju. "Vladavina" Petra Manca okončana je kada je u Nožičko stigao Novak Pivašević na čelu partizanske jedinice.[217]

"Donji Srđevići (Nožičko), malo srednjobosansko selo, prošarano pretežno brdskoplaninskim prevojima… Ljudi ovog sela doživjeli su svoje oslobođenje već u jesen 1941. godine…U ustaničkim danima 1941. neprijatelj je bio istjeran iz ovih krajeva. Na sve su se strane čule borbene pjesme! Vladalo je opšte veselje i međusobno povjerenje ljudi. Omladina je u svemu tome prednjačila, a među njima su se naročito isticale Nada i Radojka Mikić, jer su od ranije bile bliske saradnice Danka Mitrova. Nada je bila Dankov školski drug. U Prnjavoru su zajedno završili malu maturu. Sestre su kao pripadnici naprednog pokreta i NOB-e od Danka dobijale odgovorne zadatke i mnogo uticale na mještane Već u prvim danima rata, kuća Rajka i Radojke Nježić je spaljena. Dolaskom prvih partizanskih jedinica, osamnaestogodišnja Radmila, kćerka Rajka i Radojke Nježić, postala je član skojevske organizacije, te sekretar aktiva omladine[218] u Nožičkom i član partijske organizacije."[219]

Teslić

Prije Drugog svjetskog rata Teslić, bez okolnih sela, imao je 2.500 stanovnika. Oko 35% su bili doseljenici, koji su došli za vrijeme austro-ugarske okupacije, a među njma su bili najbrojniji Njemci, a znatno manje bilo je Mađara, Čeha, Poljaka, Talijana i nešto Rusa. Starosjedioci Teslića sjećaju se prezimena svojih komšija njemačkog porjekla – Jeger, Šulc, Sticer, Štofl, Frank, Miler, Tajl, Has, Selih, Mec itd.[220] »U ovakvoj mješovitoj sredini odvijala se prije rata aktivnost tesličke napredne omladine, za koju nisu postojale ni vjerske ni nacionalne granice. Da bi ta aktivnost imala i neke organizacione oblike i da bi se odvijalaplanski i s jasnim progresivnim programom, osnovali smo inicijativni odbor za stvaranje organizacije, društva, koje bi okupljalo omladinu i usmjeravalo njenu djelatnost. Inicijatori ove akcije bili su omladinci Burho Handanagić, Fethulah Smailbegović, geometar, mr. ph. Mustafa Turčinhodžić, apotekar, Adem i Šefik Hercegovac, i ja... odlučili smo seza, na izgled, neutralan naziv društva: Muslimanska čitaonica 'Brazda'. U pravila društva smo unijeli da je cilj društva da okuplja omladinu grada i sela svih nacionalnosti i da se bori za suzbijanje nepismenosti, naročito na selu. Molbu Banskoj upravi ua Banjoj Luci za odobravanje pravila potpisalo je nas četrdesetero…'Brazda'je postepeno ucrtavala svoj buduči politički, što se naročito očitovalo za vrijeme okupacije, kada je, jedina od tolikih teslićkih društava, odlučno i nepokolebljivo stala uz narodnooslobodilački pokret. U toku rata je preko pedeset Teslićana, mahom članova Brazde, bilo pohapšeno i odvedeno u njemačkekoncentracione logore Dahau i Mauthauzen, a desetak je strijeljano u Doboju.«[221]

---

[217] Jevto Adamović, *Prisilni rad kod Manca*, Srednja Bosna u NOB, knj. 1, str. 275-276.
[218] U 1942. godini je osnivan na slobodnoj teritoriji u BiH NOSOBiH – Narodnooslobodilački savez omladine Bosne i Hercegovine (napomena autor N. P.)
[219] Momir Katalina i Stojan Zvonar, *Narod i KNOJ u zajedničkoj akciji*, 16. krajiška NOU brigada, Zbornik sjećanja, Banjaluka 1984, str. 537-542.
[220] Omer Kopić, *Teslić prije rata*, Srednja Bosna u NOB, knj. 4 (u pripremi za objavljivanje).
[221] Omer Kopić, *n. d.*.

Još u ljeto 1939. godine u Tesliću je osnovana Muslimanska čitaonica »Brazda«, a pokretači za njeno otvaranje bili su Omer Kopić, student, Fetulah Smailbegović, geometar, Suljo Čaušević, radnik, Zagorka Ilić, učiteljica i još petnaestak osoba, među kojim su bili i omladinci koji su bili srednjoškolci, a to su: Zvonko Šoštarić, Nenad Lugonjić, Rejf Handanagić, Salko Ajanović, zatim Ernest Smrdelj, student i dr. Ova čitaonica je samo formalno nazvana »muslimanska«, pošto se tako najlakše dobilo odobrenje za rad, a u praksi od samog početka djelovala je među omladinom svih nacionalnosti – kako među muslimanskom, tako i među srpskom i hrvatskom, kako bi se što više doprinijelo boljem zbližavanju između stanovništva različitih nacionalnosti, odnosno konfesija. Sakupljeno je oko 500 knjiga, pretežno naprednog sadržaja. U okviru ove čitaonice djelovali su dramska, tamburaška sekcuja, pjevački hor i dr. U 1940. je bilo oko 2000 knjiga. Od osnivanja do zabrane rada »Brazde« (1939-1941) predsjednik je bio Fethulah Smailbegović (geometar), a sekretari Omer Kapić i Adem Hercegovac (studenti).[222] Pored analfabetskih tečajeva koji su organizovani u više sela – Barići, Irice, Ranković, Ružević i drugim selima, gdje tada nije bilo škola, okupljana je pretežno omladina. Ali ovi tečajevi organizovani su i u selima gdje su postojale škole, ali koje veliki procenat djece nije pohađao, pa su i u njima organizovani analfabetski tečajevi. Kako je bio mali broj učitelja, tečajeve su vodili obrazovanije osobe, kratkoročno pripremane za ovaj rad, dok je čitaonica obezbjeđivala bukvare, svjeske, olovke i drugi pribor za učenje. Kroz tečajeve za opismenjavanje ukupno je bilo okupljeno oko 1000 polaznika, pretežno omladine. Sa »Brazdom« je, 1939. godine, uspostavilo sardnju RKUD »Vaso Pelagić« iz Banjaluke. Na jednoj »Pelagićevoj« priredbi u Tesliću, održanoj 1939. godine, Mirko Višnjić, tada sekretar Mjesnog komiteta KPJ u Banjaluci, govorio je o međunarodnoj i unutrašnjoj političkoj situaciji i opasnostima koje su se bile nadvile i nad Jugoslavijom od narasatjućeg fašizma u Evropi. U Tesliću je gostovao i RSK »Borac« i tako je uspostavljana komunikacija između mladih Banjaluke i Teslića, što se pozitivno odrazilo na obostranu razmjenu iskutva u radu i sl.[223]

O povezanosti omladine susjednih srezova u srednjoj Bosni vidi se iz sjećanja Edhema Pobrića koji, između ostalog, govori i o tome. Na priredbi banjalučkog "Pelagića" u Tesliću, 1939. godine, iz Pribinića se išlo sa crvenim zastavama Slično je bilo i na jednoj omladinskoj priredbi u Tešnju, 1940, čiji prihod je išao za siromašne učenike. Idući na ovu priredbu Edhem Pobrić je na Jelahu usput sreo grupu od dvadesetak mladih ljudi iz Gračanice, koji su nosili jugoslovensku i crvenu zastavu, a na čelu grupe je bio drug Velo Šuput.

U 1940. godini Cvijetin Mijatović je osnovao partijsku ćeliju u Tesliću u sastavu Suljo Čaušević, Eduard Blažek i Zagorka Ilić od kojih su neki bili i članovi Uprave »Brazde«. Djelovanje dviju čitaonica – Radničke čitaonice i Muslimanske čitaonice »Brazda« u Tesliću imali su značajan uticaj u gradu Tesliću, kao i u okolnim selima, što se odrazilo na opredjeljivanje građana kada je došlo do podizanja ustanka 1941. godine.

---

[222] Adem Hercegovac, *Aktivnost teslićkih komunista u "Brazdi"*, Srednja Bosna u NOB, knj. 1, str. 129-131.
[223] A. Hercegovac, n. d., str.130.

»Tada su prvo iz jezgra već ranije okupljene napredne omladine u Tesliću i Čečavi formirani novi aktivi SKOJ-a. U Tesliću su skojevci birani između mladih i najaktivnijih članova »Brazde«, koji su se i prije i poslije okupacije, isticali svojim nepokolebljivim antifašističkim stavom (...) To su, između ostalih, bili Edo Blažek, Slavica i Jelena Rataj, Josip Pepi Vincek, Ivan Kejžar, Milorad Mirković, Mustafa Mujica Silajdžić, Đuro Kajzer, Edhem Pobrić i Nenad Lugonjić.«[224] Sredinom maja 1941. u Teslić iz Doboja opet dolazi Adem Hercegovac, koji je tada već bio član KPJ, po zadatku MK KPJ Doboj, u kojem je tada živio (a do 1940. godine je živio i radio u Tesliću), pa je dobro poznavao lokalne prilike. U saradnji sa Edom Blažek i sestrama Ratej, on je radio na prijemu, pored postojećih deset članova, još dvadesetak novih članova SKOJ-a. Tako su umjesto dotadašnjeg jednog, osnovana dva aktiva SKOJ-a u Tesliću – jednim je rukovodio Edo Blažek, a drugim Jelena Ratej. Koncem juna (ili početkom jula) u Teslić je došao član SKOJ-a iz Maglaja Miloš Nedić koji je donijeo proglas CK KPJ od 22. juna 1941. godine. I iz Tuzle je stigao sa istim proglasom Muhamed Sadiković Škrab (zvani Riđi i Crni), član MK KPJ za Tuzlu. Ovaj proglas je šapirografisan i po uobičajenim ilegalnim kanalima podjeljen. U raznošenju i djeljenju ovog proglasa učestvovali su i mladi ljudi, aktivisti revolucionarnog omladinskog pokreta: Mira Jotanović u Čečavi, Zaga Ilić u Blatnici itd., a članovi SKOJ-a u Tesliću su jedan broj letaka rasturili u samom Tesliću. Uz pomoć Ratka Bročete proglas je djeljen i u Liplju i Šnjegotini itd. Već 1. jula 1941. iz Banjaluke stiže član Pokrajinskog komiteta KPJ za Bosnu i Hercegovinu i član Vojne komisije CK KPJ Mahmut Bušatlija Buš. Na sastanku koji je tada održan sa najodgovornijim ličnostima, vidi se da su dotašnji članovi SKOJ-a već stupili u prve redove borbe! Kad je po zahtjevu Bušatlije sazvan sastanak najodgovornijih teslićkih komunista među njima vidimo poznata imena članova SKOJ-a i KPJ u Tesliću, koji su primljeni u SKOJ u jesen 1940. i maja 1941. godine. Došavši u Teslić po zadatku da izvrši pripreme za podizanje ustanka, Bušatlija se po preporuci Rudija Kolaka iz Banjaluke, povezao sa Edhemom Pobrićem i na tom prvom sastanku, kojem prisustvuje Bušatlija, učestvuju: Adem Hercegovac, Edo Blažek, Milorad Mirković, Branko Markočević, Nenad Lugonjić i Edhem Pobrić, dok je Omer Kopić stražario.[225] Bušatlija je od prisutnih osnovao partijsku čeliju,[226] upoznao ih je sa osnovnim upustvima u vezi sa pozivom Politbiroa CK KPJ na ustanak i oružanu borbu. (Podrazumjeva se da je tada u Tesliću bio znatno veći broj komunista koji u ovoj prilici nisu pozvani). Na ovom sastanku odlučeno je da jedan dio tesličkih komunista izađe iz grada i neposredno se uključi u stvaranje prvih borbenih jedinica. Odlučeno je da prvi komandir oružane grupe od tesličkih komunista bude Ratko Bročeta koji je, prije Drugog svjetskog rata, bio aktivni poručnik Vojske Kraljevine Jugoslavije, a u to vrijeme bio je u Liplju kod svoje udate sestre, učiteljice, a obadvoje su bili simpatizeri KPJ. Na narednom sastanku ove čelije određeno je da iz Teslića izađu: Milorad Mirković, Edhem Pobrić i Branko Markočević, ali dok su prva dva srećno izašli iz grada, Branko Markočević zbog nasrtaja ustaša nije usjeo, uhapšen je i kasnije ubijen u logoru u Gospiću.[227]

---

[224] Advan Hozić, *Teslić u NOB*, Teslić 1985, str. 66.
[225] Advan Hozić, n. d., str. 66 i 67.
[226] Ima osnova za pretpostavku da je ovo, u stvari, bilo formiranje MK KPJ Teslić, ali o tome nema dokumenta.
[227] Advan Hozić, n. d., str. 67.

U toku maja1941. godne, između do tada najaktivnijih mladih ljudi, odabrani su za prijem u SKOJ najaktivniji, posebno iz krugova »Brazde«, koji su se i prije i poslije okupacije isticali kao antifašisti u raznim aktivnostima.

Zahvaljujući uticaju koji su na okolinu vršili kadrovi iz Teslića, određene akcije koje su pokretane iz Teslića, nailazile su na veliku podršku. Tako Miloš Lugonjić, dolazeći u Teslić da posjeti rođaka Nenada Lugonjića, u svoje mjesto Jelanjsku odnosi paket letaka koji sutradan osviću poljepljeni na javnim mjestima i tako stoje šest-sedam dana bez reagovanja novih vlasti.[228] Letke mu je dao Adem Hercegovac koje je Miloš s punom odgovornošću prihvatio i taj zadatak sproveo. Miloš Lugonjić je dobio dvije poruke da se narod priprema za dizanje ustanka protiv okupatora i ustaških vlasti. Prva poruka mu je stigla iz Tisovca od Ismeta Kapetanovića (Doboj), 21. avgusta, a druga sutradan predveče, 22. avgusta 1941, pa je dogovoreno da se narodni ustanak diže 23. avgusta. Zakazanog datuma »Narod našeg kraja je s oduševljenjem prihvatio poziv na oružanu borbu. U ranim jutarnjim časovima, kod kuće Tede Stojanovića, iskupilo se tri do četiri stotine ljudi: imali smo šest pušaka i jedan poštolj. Ostali su bili roguljaši. Krenuli smo prema željeničkoj stanici Rudanka...«[229] Sutradan, 24. avgusta, poslije nailaska tenkova ustanici su se povukli sa druma i željezničke pruge u Krnjin, a zatim se povukli kućama. Poslije desetak dana u Jelanjsku je stiglo desetak žandara koji su pohapsili osam učesnika ustanka. Osim dvojice, Petra Stankovića i Božidara Lugonjića, koji su pred žandarima skrenuli pažnju na sebe, ostali su pušteni kućama.

"Jednog od idućih dana u kući Koste Lipića, na spratu iznad dućana, u blizini željezničke stanice Barići, sastali su se Edhem Pobrić, Adem Hercegovac, Edo Blažek, Nened Lugonjić, Milorad Mirković i Branko Markočević s meni nepoznatim čovjekom… Nepoznati čovjek, a bio je to Mahmut Bušatlija, upitao je prisutne ko sam ja. Odgovorili su mu da sam ja takođe komunista i on je nastavio da govori o pripremanju oružane borbe. U nekoliko navrata je, naglašavajući potrebu čvrstine i odlučnosti, spominjao knjigu "Kako se kalio čelik".[230] Poslije nepun mjesec dana grupa teslićkih komunista je otišla u partizansku jedinicu, a grupa koja je djelovala u gradu intenzivno je radila na sakupljanju oružja. "Sakupljeno ili od domobrana za novac kupljeno oružje i municiju, kao i izvještaje obavještajne prirode dostavljao sam po svom mlađem bratu Hasanu i rođaku Muharemu Budžaku ustaničkoj grupi okupljenoj oko sela Vlajića, ili po drugarici Vukuici Đekuć, rodici Mire Jotanović, ustanicima u Čečavi…. Istovremeno, u tesličkom ustaškom stanu radila je kao daktilografkinja jedna Slavonka, koja mi je dostavljala indigo-papire što ih je upotrebljavala prilikom umnožavanja povjerljivih ustaških naredbi. Na taj način smo bili dobro obavješteni o ustaškim namjerama, naročito o naredbama za hapšenja i deportovanje pojedinih lica i grupa. Ljude o kojima se radilo obavještavali smo da se sklone i u velikom broju slučajeva to im je polazilo za rukom."[231]

Gotovo istovremeno kada su osnovana dva aktiva SKOJ-a u Tesliću, osnovan je aktiv SKOJ-a u Čečavi čiji je sekretar postala Mira Jotanović, koja je tada bila član KPJ. U

---

[228] Miloš Lugonjić, *Prvi zadatak sam izvršio,* Srednja Bosna u NOB, knj. 1, str. 756.
[229] Ibid., str. 757.
[230] Omer Kopić, *Ilegalni rad u Tesliću,* Srednja Bosna u NOB, knj. 1, str.461-462.
[231] Omer Kapić, n. d., str. 462.

stvari, nekoliko godina prije Drugog svjetskog rata u Čečavi su u oblasti kulturno-prosvjetnog rada djelovali dvoje učitelja Zorka Jotanović i Milenko Stanković, koji su, istovremeno bili aktivni i u masovno-političkom radu sa omladinom. Posebno je tada bilo značajno djelovanje Mire Jotanović, učenice učiteljske škole, koja je za vrijeme školskih raspusta intenzivno politički djelovala među omladinom, pa su se tako pred Drugi svjetski rat u toj sredini osjećali napredni pogledi među mladima, a u svome djelovanju imala je značajnu podršku svojih roditelja – Zorke i Milenka Jotanovića, kao i drugih progresivnih ljudi u Čečavi toga vremena.. Kako je Mira već bila iskusni organizator na okupljanju mladih obično je nedeljom ili na vjerski praznik, koristeći postojeće forme okupljanja omladine – strelјačku družinu, sokolska četa i tamburaški zbor, organizujući čitanje odgovarajućih tekstova iz književnosti ili aktuelnih društvenih zbivanja. Tako su neki redovni skupovi, napr. strelјačke družine, započinjali sa čitanjem Kočićevog »Jablana« i sl. i pri tom je Mira davala svoja objašnjenja za određene aspekte tadašnjih društvenih odnosa i kretanja uključivanjem odgovarajućih sadržaja u cilju revolucionisanja mladih. Poslije ovih aktivnosti obično je nastavljan zabavni program uz učešće tamburaškog orkestra.

Kao rezultat već razvijene aktivnosti u Čečavi je, u maju 1941. godine, formiran aktiv SKOJ-a sa devet članova: Mira Jotanović, sekretar, Vlado Jotanović, Nevenka Đekić, Marko Tomić, Kosa i Dobrila Stanković i još neki članaovi.[232]

Zahvaljujući značajnom djelovanju KPJ i SKOJ-a, u predratnom periodu, na prevazilaženju nacionalne i vjerske netrpeljivosti, u presudnim danima 1941. godine, mnogo stanovnika, posebno omladine, već odgojene u antifašističkom duhu, opredjelilo se za narodnooslobodilački pokret, pomažući ga prema svojim mogučnostima. “Jedan dio, pretežno omladina borio se s puškom u ruci i izginuo u redovima partizanskih jedinica i kasnije u NOVJ – Salih Kopić, Suljo Čaušević, Eduard Blažek, Reuf Handanagić, Burhanudin Handanagić, Porobić, Đuro Kajzer, Mujica Siladžić, Nedo Nedić, Danko Đukić, Vlado Brucek, i mnogi drugi, a oko 180 ih je zbog svog oprdjeljenja i antifašističke aktivnosti bilo u zloglasnim logorima Mathausen, Stara Gradiška, Jasenovac, odakle se mnogi od njih nisu vratili – Muhamed Hodžić, Suljo Galijašević, A. Odobašić, Mehmed-Meša Hadžić, Milan Smiljić, Antun Grača, Jerko Kovačević, Agan Kopić, Salih Kašibović, Braco Štefanac, Braco Vincek, Pero Topić i mnogi drugi.”[233]

Kako je u „Hronologiji oslobodilačke borbe naroda Jugoslavije 1941-1945” naveden slijedećei podatak „26. jul – U Tešanjskom krnjinu, od članova KPJ iz Teslića i partijskih aktivista sreza Tešanj, formiran Teslički NOP odred, jačine voda.” (str. 53).

Pošto ovaj podatak ne odgovara stvarnom stanju u navedenom izvoru napisano je slijedeće: „Teslička partijska ćelija formirana je oko 10. jula, a odmah zatim je formirana i partijska ćelija u Tešnju. Međutim, u luju 1941. godine još nijedan član KPJ ni iz Teslića ni iz Tešnja nije bio izašao iz grada., Teslički komunisti – Edo Blažek, Milorad

[232] Vlado Jotanović, *Čečava*, Srednja Bosna u NOB, knj. 1, str. 146. Iz navedenog članka preuzeti su određeni podaci o osnivanju aktiva SKOJ-a u Čečavi.
[233] Adem Hercegovac, *Aktivnost teslićkih komunista u “Brazdi”*, Srednja Bosna u NOB, knj. 1, str.131.

Mirković, Adem Hrecegovac i Edhem Pobrić – napustili su Teslić noću između 4. i 5. avgusta i krenuli preko sela Ruževića u Čečavu, gdje su narednih dana organizovali oružanu grupu (7 pušaka) i pristupili pripremama organizovanja ustanka u Čečavi i okolnim selima. Na Krnjin dolazi Kojo Jotić, član dobojske partijske organizacije, ali tek poslije dobojskog ustanka, porvih dana septembra, i pristupa organizovanju ustanka, prvih dana septembra, i pristupa organizovanju ustanka u selima oko Krnjina."[234]

Tešanj

U 1938. godini Vlado Kostijal je iz Doboja premješten u Tešanj da radi u katasru. Predhodno je bio u Nišu i, kako sam kaže za nišku omladinu, s kojom se družio "Bila je to omladina dostojna najboljih demokratskih tradicija srpskog naroda. Ta omladina je ostavila i na mene pečat i u njenim redovima sam stekao prva iskustva aktivnosti naprednog radničkog pokreta kod nas."[235] „Tada nisam bio organizovan, ali sam već mnogo znao i o Partiji i o SKOJ-u i o partijskom programu. Mislim da je Edhem Ajanović već tada bio ili skojevac ili u partiji. U Tešnju oko Edhema Ajanovića, Čazima Golalića, Huse Hodžića i mene okupljao se krug ljudi; opet je djelovalo jezgro koje je sakupljalo mladi svijet oko sebe…"[236]

U predratnom periodu, prije napada Njemačke na Jugoslaviju u Tešnju je djelovala KPJ, posebno među omladinom. Huso Hodžić je bio glavni pokretač aktivnosti.U publikaciji „Narodni heroji Jugoslavije", između ostalog se kaže: „U vrijeme raspusta, a naročito kada se zaposlio, djelovao je među omladinom svoga kraja, pa je, početkom 1941, stvorio aktiv SKOJ-a od 12. članova, koji je u cjelini stupio u NOB. Čim su počele pripreme za ustanak, Husein je po nalogu CK KPJ, ostao u Tešnju da organizuje partijsku organizaciju . Zahvaljujući prvenstveno njegovom revolucionarnom radu, Tešanj je dao 30 prvoboraca, i narod ovog kraja je masovno prišao NOP-u."[237] „Na izletima se razgovaralo o pojedinim dijelovima iz romana »Gvozdena peta« Đeka Londona, »Mati« Maksima Gorkog i sl. U tešanjskoj čitaonici organizovane su omladinske priredbe, na koje je dolazila omladina i iz Teslića, Doboja, Maglaja i Žepča.[238] Huso Hodžić je ostao glavni organitazor omladine u Tešnju i neposredno poslije okupacije. Početkom avgusta 1941. Huso je grupi omladine u koju se imalo veće povjerenje govorio o ustanku koji je organizovala KPJ u Jugoslaviji. Od tada se omladina Tešnja angažuje na sakupljanju odjeće, obuče, sanitetskog materijala i dr. za potrebe partizana. Sa grupom omladine počela je obuka rukovanjem oružjem (samo na pištolju, koji je imao Kemo Aličehajić). Po grupama je čitana odgovarajuća literatura, ali izučavana je i marksistička literatura. Iz ove aktivnosti proizašlo je i formiranje skojevske organizacije u okupiranom Tešnju.

---

[234] Vidi članke: Adem Hercegovac *Na partijskom radu u Tesliću* i *Od Borjanske gerile do Borjanskog odreda (Srednja Bosna u NOB* ,Beograd 1976, knj. 1, str.453-455, 700-707; Edhem Pobrić *Aktivnost komunista u Tesliću i Tešnju*, knj. 1, str. 456-460; i Kosta Jotić *Kojo U okupiranom Doboju*, Srednja Bosna u NOB, knj. 1. str. 477-480 i *Daleko ti kuća, sinovče*, knj. 2. 354-363 – *Hronologija za ediciju Srednja Bosna u NOB u 1941*.

[235] Vlado Kostijal, *Buntovna omladina*, Srednja Bosna u NOB, knj. 1, str. 131.

[236] Vlado Kostijal, n. d., str. 132.

[237] *Narodni heroji Jugoslavije*, knj. 1, str. 287. (autor, M. Dam. – Milica Damjanović).

[238] Mujesira Hadžismajilović-Ivić, *Omladina Tešnja pred rat i prvih mjeseci okupacije*, Srednja Bosna u NOB, knj. 1, str. 707.

Među prvim su primljeni Kemal *Kemo* Aličehajić, Esma Eminagić (kasnije udata Hercegovac), Raza Hadžsmailović (kasnije udata Dujaković), Šemsa Galijašević (kasnije udata Pobrić), Raska Ajanović i Mujesira Hadžismaijilović (kasnije udata Ivić). Kako su se tokom okupacije mladi dosta brojno angažovali na zadacima koje je organizovao SKOJ, nešto poslije u SKOJ su primljeni: Fahra Ajanović, Nurka Čehajić, Suljo Kadžalić, Nesuh Mešić, Hamza Dizdarević, Zemka Hadžismaijilović, Esma Đonlagić, Ismet Pobrić, Mira Simić, Kojo Simić, Muhamed Saračević, Emina Čalić, Ibro Lojo, Ifeta Mehičić, Izudin, Sabira, Huso i Siba Mulabećirović, Šemsa Dervić, Vera Tešić, Milenko Tešić, Olga Petrović, Nadža Hadžismajilović–Branković, Ćazim Golalić, Abdurahman Tupara, Huso Hadžismajilović, Hamo Milović i Teufik Huskić."[239] Iako su u Tešnju u to vrijeme dominirali patrijarhalni pogledi na, posebno kad je riječ o ženskoj omladini, cjelokupna aktivnost ženske omladine u NOP-u odvijala se sa znanjem roditelja, koji i pored velikih rizika, nisu mlade sputavali u njihovim aktivnostima za NOP.

"U predratnim godinama u Tešnju je postojala i djelovala relativno jaka grupa od 12 do 15 mladih komunista. Sačinjavali su je:Ćazim Golalić, Abdurahman Tupara, Osman Pobrić, Milenko Pešić, Smail Šehagić, Izudin Mulabećirović, Edhem Ajanović, Miloš Pejić, Šemsa Galijašević, Esma Eminagić, Mujesira Hadžismajilović, Nesuh Mešić i još neki omladinci čijih imena se ne sjećam." – kaže Edhem Pobrić u svome sjećanju.[240] Edhem Pobrić još ističe da na sektoru Teslića i Tešnja muslimanski živalj imao rezervisan stav prema ustaškom pokretu. Iako je Tešnju živio Pavelićev doglavnik Ademaga Mešić, ustašama nije pošlo za rukom da pridobiju muslimane muslimanske mase da učestvuju u bratoubilaćkoj borbi.[241]

U još jedno radu se govori o značajnom doprinosu Huse Hodžića. „Organizator napredne omladine u Tešnju i okolini u godinama pred rat bio je student, a zatim apsolvent agronomije Huso Hodžić. Neposreddan u kontaktu s ljudima, oličenje poštenja, skroman i drag, on je već tada postao pojam za tešanjsku omladinu….Došla je okupacija i stvaranje ustaške Nezavisne države Hrvatske. Progoni Srba, Jevreja i Cigana, koji su odmah uslijedili diboko su zabrinuli sve ljude Tešnja, a posebno tešanjsku omladinu, koja je još odranije, u prvom redu pod uticajem Huse Hodžića, zastupala i propagirala ideju bratstva među ljudima bez obzira na vjeru i nacionalnost. A onad,početkom avgusta 1941. godine, počele su i u Tešanja da stižu vijesti o ustanku u Bosanskoj krajini, Hercegovini, istočnoj Bosni…Oduševljen razvojem oružane borbe Huso je manje-više govorio javno govorio o uspjesima ustanika i o potrebi da im pomognemo. Govorio je o tome i pred najbližim rođacima Pavelićevog doglavnika Ademage Mešića, koji je živio u Tešnju. Pod Husinim rukovodstvom ubrzo se omladina Tešnja uključila u akciju prikupljanja oružja, municije, novca, sanitetskog materiojala, odjeće i drugih potrepština neophodnih partizanima.

Municiju, onoliko koliko se moglo ponijeti u đepovima, a da to ne primjete ustaški agenti, dodivali smo od domobrana i domobranskih oficira…

---

[239] Mujesira Hadžismajilović, navedeni članak, str. 708.
[240] Edhem Pobrić, *Aktivnost komunista u Tesliću i Tešnju*, Srednja Bosna u NOB, knj. 1, str. 456.
[241] Edhem Pobrić, n. d., str. 457.

U Tešnju je bilo više punktova na koje se sticalo sve ono što je trebalo da bude otpremljeno „u šumu”, ali glavni punkt je bio dućan Hamde Đonlagića…Iz Hamdinog dućana prikupljeno oružje, municiju i ostalo slali smo u Kaloševiće, gdje se nalazila Hamdina kuća, a zatim dalje u Vitkovce, Rastušu i Čečavu, ili pak na tešanjski Crni vrh, do kuće Drage Tanasića, Keme Alićehajića, i kasnije, Muhe Džafe.

Sredinom septembra 1941. godine u Tešnju je u toku jednog dana uhapšen veći broj simpatizera i aktivista NOP-a. Međutim, to nije pokolebalo tešanjsku omladinu. Ona je, utičući na svoje roditelje i njihove poznanike i prijatelje, odigrala značajnu ulogu u akciji sračunatoj na to da javno mnijenje Tešnja prilisli ustaške vlasti da oslobode pohapšene, što je i postignuto.”[242]

Travnik, Novi Travnik i Turbe

Od 1936. do 1938. godine grupa travničkih komunista, pretežno iz fabrika i kruga zanatlija, posebno je razvijala aktivnost u okviru URSS-ovih sindikata, a srednjoškolci. studenti i intelektualci su zbijali redove u antifašističkom pokretu, čija aktivnost se odvijala u okviru Mjesne organizacije HSS br. 2, da bi putem tog legalnog vida borbe, a pod rukovodstvom komunista, uspješnije vodili borbu protiv klero-fašista i nekih drugih desničarskih snaga unutar samog HSS. To je istovremeno bila borba i protiv reakcionara iz Jugoslovenske muslimanske organizacije. Nakon održavanja Pokrajinske partijske konferencije za Bosnu i Hercegovinu, koja je održana 1938. godine u Mostaru, Mahmut Bušatlija je delegiran da u Travniku osnuje mjesnu partijsku organizaciju. Prvo je osnovana partijska organizacija u fabrici duhana, a zatim u Turbetu, a Mjesni komitet KPJ osnovan je oktobra 1939. godine. Kombinovane su razne legalne i ilegalne forme rada i u okolnim selima na sjevernim i zapadnim padinama planine Vlašić. Organizovana su predavanja, posjete amaterskih pozorišnih grupa, pjevačkih i tamburaških sekcija, šireno je bibliotekarstvo. Tako je pored 40. do 50. članova KPJ, 1940. i 1941. godine u Travniku i okolini, u Imljanima, Koričanima, Krušenu Brdu i drugim selima prema Šipragama i Zenici, djelovalo i oko dvadesetak skojevaca.[243]

U 1940. godini u Travniku je formirana organizacija SKOJ-a. Prvi sekretar je bio Taib Dautović, a poslije njega Slavko Gavrančić.[244]

Između ostalih političkih stranaka u Traviku je djelovala i opoziciona Hrvatska seljačka stranka (HSS) u čijim redovima je bilo i frankovaca, kao i drugih desnih ekstremista, koji su djelovali u okviru ove stranke, a s kojim su članovi KPJ i SKOJ-a i njihovi simpatizeri dolazili u veoma oštre sukobe. U izbornoj kampanji za izbore 1938. godine, pored postojeće mjesne organizacije HSS, u Travniku je osnovana HSS broj 2. Na njenom čelu nalazio se Muhamed Kulenović.On i njegov brat Skender Kulenović, isticali su se i u dotašnjim aktivnostima u okupljanju naprednih slojeva građana na području kulturnoprosvjetnog rada. Na jednoj priredbi u Turbetu komad o Pariškoj komuni, koji je

[242] Husein Hadžismailović, *Organizator tešanjske omladine*, Srednja Bosna u NOB, knj. 3, str. 650-651.
[243] Iznijete podatke prikupio je Milan Gavrić, a pored toga služio se i podacima iz knjige Ćamila Kazazovića “Travnik u NOB”, Travnik 1969, knj. I
[244] Salih Simičić, *Travnički komunisti predratnih dana*, Srednja Bosna u NOB, knj. 1, str. 126.

režirao Skender Kulenović, 1938. godine, predstavnici vlasti htjeli su da tu tačku izbace iz programa. S obzirom na nezadovoljstvo organizatora, priredba je održava sa cijelim pripremljenim programom, a jedan policijski pristav je ostao u sali dok je priredba trajala, dok su žandari, sa bajonetima na puškama krstarili oko zgrade.U okviru te novoosnovane HSS broj 2 osnovano je nekoliko sekcija (dramska, horska, tamburaška), koje su prije svega okupljale mlade. Izvodile su se revolucionarne pjesme "Budi se istok i zapad", "Internacionala" i druge.

Na jednom partijskom sastanku, odžanom u kući Ružice Karače (Šumeće-kvart), 1939. održan je partijski sastanak kojim je rukovodio Abid Lolić, sekretar (po zanimanju mesar). Prisutni su bili Izet Sujoldžić, August Eržen, Ejub Ejubić, Taib Dautović i Avdo Kaziju. Na ovom sastanku u KPJ su primljeni troje novih mladih članova: Salih Simičić, Hando Begovci i Abdulah Šeškić. Sekretar Abid Lolić na ovom sastanku je govorio i o tome kako se članovi KPJ treba da postave prema omladini. "Između ostalog, Abid nam je objašnjavao kako se moramo postavioti prema omladini Travnika i okoline i kako mlade treba privlaćiti da slijede liniju Partije. Razišli smo se uvjereni da ćemo časno izvršiti postavljene zadatke.[245]

Krajem 1939. ili početkom 1940. formirana je partijska ćelija i u travničkoj Tvornici duhana čiji sekretar je postao Ejub Ejubić, a članovi: Ismet Sujoldžić, Salih Pašić i Slavko Gavrančić. Zatim, formirana je parijska ćelija u Potur-mahali u sastavu: Salih Simičić, sekretar, a članovi Safet Haznadarević, Rizah Hercegovac, Rifat Sujoldžić i Mehmed Kulašević, i u starom gradu, Varošu: sekretar je bio Abdulah Šeškić, a članovi Omer Lolić, Hamdo Begovac i Ibrahim Risović.[246]

U Travniku je postojalo već četiri partiske ćelije. Nešto kasnije formirana je partijska ćelija u Turbetu u firmi »Ugar«, gdje je bilo zaposleno dosta pilanskih radnika čiji sekretar je bio Midhat Mićo Hadžalić, a članovi Avdo Vrhovac i Husein Šiljak.[247]

Razvijena mreža partijskih ćelija u Travniku i Turbetu nametala je potrebu da se osnuje Mjesni komitet. Tako je uskoro formiran Mjesni komitet KPJ za Travnik. Članovi su bili Muhamed Kulenović, sekretar, a članovi Abid Lolić, Izet Sujoldžić, Midhat Mićo Hadžalić, Taib Dautović i, kasnije, član postaje i Slavko Gavrančić. Značajno je naglasiti da se među članovima MK KPJ za Travnik nalazio i Taib Dautović, a već je rečeno da je on bio prvi sekretar organizacije SKOJ-a u Travniku, pa se nameće zaključak da je vjerovatno postao i sekretar MK SKOJ-a u Travniku, pošto je u predratnim godinama bila ustaljena praksa da sekretar MK SKOJ-a bude i član MK KPJ, odnosno u sreskim komitetima KPJ da sekretar SK SKOJ-a da bude član SK KPJ, (a ta praksa nastavljena je sve dok je postojao SKOJ do kraja 1948. godine). Nešto kasnije sekretar SKOJ-a bio je Slavko Gavrančić.[248]

---

[245] Salih Simičić, *Travnički komunisti predratnih godina*, Srednja Bosna u NOB, knj. 1, str.127.
[246] Ibid., str.128.
[247] Ibid., str.128.
[248] Ibid., str. 128.

U predratnim godinama tzv. šumski radnici Šišave, Mudrika, Vitovlja, Korićana, Imljana i dr. radili su na sječi šume oko Turbeta, zaposleni u preduzeće "Ugar", pa su to nastavili i poslije rasula vojske Kraljevine Jugoslavije, tj. svi oni koji su uspjeli da se vrate svojim kućama, odnosno koji nisu bili zarobljeni. Nastavivši raditi na svom poslu što su radili i prije osnivanja NDH, niko ne sluteći kakvi krvavi događaji za srpsko stanovništvo uskoro dolaze i u njihov kraj.

"Tridesetog aprila, kao grom iz vedrog neba, došla je vijest da su ustaše pohapsile grupu travničkih komunista: Hamdu Begovca, Petra Božića, Taiba Dautovića, Slavka Gavrančića, Muhameda Kulenovića, Abida Lolića i Izeta Sujoldžića. Pošto sam s nekim od njih, a naročito s Abidom Lolićem, još prije rata održavao vezu, njihovim hapšenjem izgubio sam vezu s Travnikom. Dolazio sam i poslije toga u grad, trčkarao tamo-amo, raspitivao se o situaciji u zemlji i svijetu, ali jedino što sam saznao bilo je da su uhapšeni Travničani odvedeni u logor Kerestinac."[249] Ilija Slavnić[250] je uskoro, 19. juna 1941, opet došao u Travnik da bi, poslije hapšenja navedene grupe komunista, uspostavio novi kontakt sa odgovarajućim ličnostima. Kako je toga dana bilo ustaško slavlje u Travniku, zbog dolaska Viktora Gutića da ustoliči Nikolu Tusinu, ustaškog stožernika za Travnik, Ilija se iz Travnika vratio neobavljena posla, pošto je svako dalje zadržavanje u gradu bilo rizično. Istog dana, predveče, vidio je da se V. Gutić vraća za Banjaluku i da u jednim kolima vode i dva uhapšena Srbina Panu Savanovića iz Trebeuše i Nikolu Gvarića, bivšeg policajca iz Turbetske opštine. Sutradan je saznao da su predhodne noći na Komaru ustaše pobile navedena dva uhapšenika i još šest ljudi. Saznavši to Ilija Slavnić je istog jutra otišao u firmu "Ugar" gdje su radili mnogi njegovi rođaci i komšije i poznanici. Sve ih je pozvao da odmah prekinu sa radom i napuste firmu, što su svi odmah učinili, ne otišavši ni da prime novac koji su do tada bili zaradili.[251]

O hapšenju grupe travničkih komunista govori se u još jednom izvoru, koji navodimo:
„Neposredno po okupaciji i stvaranju 'Nazavisne Države Hrvatske' ustaškim vlastima u Travniku je pala u ruke kartoteka kraljevske jugoslovenske policije. Na taj način ustaše su došle do podataka o jednom broju travničkih komunista i već 30. aprila 1941. godine pristupili njihovom hapšenju. Tog dana uhapšeni su i odvedeni u logor Kerestinac kod Zagreba Abid Lolić, Hamdo Begovac, Slavko Gavrančić, Tajib Dautović, Petar Božić Muhamed Kulenović i Izet Sujoldžić.

---

[249] Ilija Slavnić, *Ustaško slavlje u Travniku*, Srednja Bosna u NOB, knj. 1, str. 423.

[250] Ilija Slavnić, rođen u Donjim Korićanima, 1908. godine, major u penziji, prije rata šumski radnik. Jedan od organizatora ustanka 1941. oko Korićana, Petrova Polja i Šipraga. Do maja 1942. bio je komandir Imljanske partizanske čete. Član KPJ od maja 1942. Maja 1942. sa dijelovima KNOP odreda i Udarnog bataljona, otišao u Bosansku krajinu u ičestvovao u Kozarskoj ofanzivi. Poslije se vraća na područje Korićana i Imljana i radi na daljoj organizaciji NOP-a. U periodu decembar 1942–oktobar 1944. obavljao je više odgovornih dužnosti: komandant mjesta u Kotor-Varošu i član SK KPJ za Kotor-Varoš, komandant Prvog bataljona i zamjenik komandanta obnovljenog 4. KNP odreda, komandant Područja za srednju Bosnu i komandant Područja za okrug Banjaluka–Kotor-Varoš. Na Drugom zasjedanju ZAVNOBiH-a 1944. izabran je za njegovog člana. Poslije rata radio je u organima vlasti, društveno-političkim organizacijama i u privredi. Nosilac je više ratnih i mirnodopskih orlikovanja i „Partizanske spomenice 1941". Živi u Travniku.

[251] Ilija Slavnić, *n. d.*, str. 426-427.

Sredinom jula 1941. godine, zajedno s ostalim zatvorenimkomunistima, iz Kerestinca su pobjegli i travnički komunisti.[252]U borbi s ustašama, koja se vodila sutradan po bjekstvu, pored ostalih, poginuli su Muhamed Kulenović, Slavko Gavrančić, Petar Božić, Tajib Dautović i Izet Sujoldžić.[253]Abid Lolić i Hamdo Begovac su uspjeli da se probiju prema Sloveniji i da se ubzo zatim povežu sa zagrebačkom partijskom organizacijom. Dobivši falsikovane dokumente, njih su dvojica, početkom avgusta krenuli u Travnik. Do Zenice su sretno stigli, ali su tu ponovno pali ustašama u ruke. Saznavši u zeničkom zatvoru da ustaše namjeravaju da ih izvedu pre prijeki sud u Zagrebu, Abid i Hamdo su prerezali jedan drugome vene na rukama. Vjerovali su da će na taj način dospjeti u bolnicu i odatle uspostaviti vezi s partijskom organizacijom. Međutim, u tome nisu uspjeli. Ustaše su im zaustavile krvarenje i, omako okrvavljene, s lisicama na rukama, prvim vozom odvezli u Zagreb. U međuvremenu travnička partijska organizacija je saznala za njihovu sudbinu i odmah preduzela akciju za prikupljanje potpisa za njihovo oslobađanje. Ta akcija je uspjela i negdje početkom decembra 1941. godine Abid i Hamdo su dopremljeni u Travnik i pušteni na slobodu.[254]Na željezničkoj stanici dočekao ih je velik broj Travničana.

I akcija za prikupljanje potpisa i njihovo oslobođenje i njihov doček na željezničkoj stanici rječito govor koliki ugled njih dvojica uživaju među građanstvom i kolika je snaga travničke partijske organizacije."[255]
„Sredinom juna u Travniku su uhapšena trojica omladinaca – Esad Talam, član SKOJ-a, Savo Kostić i Milko Žolja – zbpg pjevanja revolucionarnih pjesama. Početkom jula izvedeni su pred ustaški prijeki sud, osuđeni na smrt i istog dana javno streljani

Noću između 21. i 22. juna 1941. uhapšeno je 14. komunista, od kojih su 13 bili muslimani. U vezi njihovog hapšenja nisu bile organizovane nikakve, a najmanje

---

[252] U izvještaju Zapovjedništvu vojske i Ministarstvu domobranstva NDH o bjekstvu komunista iz logora Kerestinac, između ostaloga, nalaze se i ovi redovi:
„…14 srpnja između 1 i 2 sata pobunili su se komunisti u zatvoru Kerestinac i njih 70–80 napali stražu, ranili jednog stražara, drugi dio straže razoružali i uzeli 14 pušaka, 2–3 puškomitraljeza i 30 bombi, koji su se poslije razbjegli u nepoznatom pravcu. Potjera je upućena na sve pravce…" (Zbornik, tom V, knjiga prva, strana 269.) Napomena Redakcije.

[253] Izet Sujoldžić je bio vođa jedne od pet udarnih grupa koje su pohapšeni komunisti organzovali da bi razoružali unutrašnju logorsku stražu. Jedan od nekoliko preživjelih iz Kerestinca, Zvonko Komarica, opisujući ovu akciju, pribilježio je slijedeće o Sujoldžiću: „Svaki pokret i pogled tog čovjeka ulijevao je povjerenje i govorio o unatrašnjoj snazi i hrabrosti." Slavko Gavrančić je bio u rezervnoj udarnoj grupi, koja je trebalo da stupi u akciju po potrebi.
Kada je grupa od 54 druga (oko 36 je drugih je izgubilo vezu nešto prije prelaska ceste Zagreb–Karlovac) 14. jula bila opkoljena kod Stupničke šume i oko sedam sati poslije podne iznenada napadnuta plutonskom paljbom i pozivom „Predaj se". Abid Lolić je uzviknuo „Predaj se ti…!"– i počeo pucati prema neprijatelju. Borba je bila žestoka ali kratka. Neprijatelj je imao prednost: iznenađenje, brojnost i naoružanje. Petar Božić i Izet Sujoldžić su se borili do posljednjeg metka i u proboju kroz obruč poginuli.' Tu je poginulo osam drugova iuhvaćeno dvanaest… Abid Lolić i Hamdo Begovac si s još petnaestak drugova uspjeli da se probiju iz obtuča . Za Taiba Dautovića nedostaju podaci u kojoj je grupi poginuo: da li u ovoj opkoljenoj kod Stpničke šume, ili u onoj što je opkoljena u šumi kod sela Obrež. (Zvonko Komarica, *Grobovi bez sjena*, Zagreb 1962). Napomena Redakcije.

[254] U policijskom kartonu Abida Lolića je pribilježeno: „Po naređenju gosp. Kvaternika 9. XII pušten na slobodu." (Izvor kao u predhodnoj napomeni).

[255] Enis Kadrić, *Snaga partijske organizacije*, Srednja Bosna u NOB,knj. 3, str. 612.

masovne demonstracije. Negodovanje izazvano među građanima ovim hapšenjem usmjereno je u organizovan pritisak na muslimane koji su zauzimali izvjesne položaje u ustaškim organima vlasti. Od njih je zahtjevano da intervenišu da se uhapšeni puste iz zatvora, jer da to hapšenje u stvari predstavlja početak ustaškog obračuna s muslimanima Travnika u cjelini. Želeći da izbjegnu nepovoljan razvoj događaja u gradu i teže političke posljedice, ustaše su nakon nekoliko dana sve pohapšene pustili iz zatvora.

Prvi ugledni travnički Srbi, njih desetak, bili su uhapšeni kao taoci 30. maja, a nova sttjeljanja Srba izvršeba su 19. juna, prolikom ustoličenja velikog župana Župe Lašva-Glaž u Travniku. Tog dana na Komaru je strijeljano 16 Srba, od kojih je sedmorici uspjelo da povjegnu, a u Lašvi 25 Srba, većinom seljaka. Prvo masovnije hapšenja Srba u Travniku i okolini izvršeno je između 25. i 30. juna 1941. godine. „[256] [257]

Početkom avgusta 1941. godine ustaše su na prevaru pohapsili 630. ljudi, među kojim je bio i veći broj mlađih ljudi, iz Mudrika, Vitovlja i Turbeta. Naime, prema određenim saznanjima i, na osnovu toga, objavljenim sjećanjima[258] javnosti je poznato da su Ivan Gaj, žandarmeriski narednik iz Ponira i Oto Keler[259], poslovođa manipulacije drveta na Gostilju, osnivanjem NDH postali ustaše i svojim djelovanjem poslije rata su proglašeni za ratne zločince. U saradnji sa svojim naredbodavcima oni su skovali pakleni plan da se preko seoskih knezova, po spisku pozovu ljudi i da ponesu alat za rad na putu Travnik – Vlašić, dva do tri dana. Tako su za Mudrike dali usmeni nalog Todoru Pjevalici, koji je zadatak izvršio i sutradan ujutro svi pozvani su krenuli, zajedno sa Todorom Pjevalicom, koji ih je obavjestio da treba da krenu. Jedini koji je odmah izrazio sumnju da se pozvani ljudi nikada neće vratiti bio je Marko Marić iz Mudrika, koji je bio učesnik Oktobarske revolucije i predvidio je kakav će biti ishod.[260] Kada su ljudi krenuli pred njih je istrčala Zorka Slavnić i povikala "Opašite vi pregače, a ne nosite lopate, i onda idite pred ustaše! Da ste vi muškarc, otišli biste u planinu! Dosta sam vcam rekla!"[261] Alija Mehić, u svom sjećanju kaže, da je ujutro, umjesto na posao u firmu "Ugar" otišao u Turbe da se raspita šta je sa komšijama iz njegovog sela Mudrika i iz Vitovlja, pošto se pročulo da su na isti način, preko seoskog kneza Marka Prole, pokupljeni ljudi iz Vitovlja koji su na osnovu poziva sa avojim alatom za rad na putu Travnik – Vlašić otišli na rad. Pored ljudu iz Mudrika i Vitovlja, koji su na prevaru pohapše u Turbetu i strpani u Sokolski dom, koji je služio tada kao zatvor, u samom Turbetu Srbi, Jevreji i Cigani pohapšeni su putem uvođenja policijskog časa, pa pošto su svi građani morali da budu u određeno vrijeme u

---

[256] Ćamil Kazazović, *Travnik u narodnooslobodilačkom ratu*, Travnik 1969, str. 60, 61, 66, 68, 74.

[257] Slavko Komarica-Slavko Odić, *Srednja Bosna u hronologiji borbe naroda Jugoslavije 1941-1945*, Beograd 1982, str. 4, neobjavljena građa. U uvodu se između ostalog kaže „Međutim, unatoč nastojanju izdavača da 'HRONOLOGIJA' zainteresovanima što 'pouzdanije informacije' on to u vrijeme kad je na 'HRONOLOGIJI' rađeno u mnogim slučajevima nije mogao postići jer nije raspolagao svom potrebnom građom. Vjerujući da će i ove primjedbe, bar djelimično, doprinijeti 'da, eventualno novo izdanje bude još kvalitetnije', osvrnućemo se na hronološke jedinice 'HRONOLOGIJE' koje se odnose na srednju Bosnu u 1941. godini." – n. d. str. 1.U daljem tekstu *Hronologija za ediciju srednje Bosne u NOB u 1941*.

[258] Alija Mehić, Zorka Slavnić, Mihajlo Dojčinović, *Put s kojeg se nisu vratili*, Sarednja Bosna u NOB, knj. 1, str. 307–309.

[259] Ivan Gaj je poslije rata bio osuđen na smrt, ali je pomilovan , a Oto Keler je u toku rata nestao i ne zna se šta je s njim bilo. (Ovo je napomena Redakcije Edicije Srednja Bosna u NOB).

[260] Sjećanje Alije Mehića, *n. d.*, str. 307-308.

[261] Sjećanje Zorke Slavnić, *n. d.*, str. 308.

svojim domovima, policija ih je u to vrijeme našla i pohapsila. Pored pohapšenih ljudi iz Mudrika, Vitovlja i Turbeta, pohapšeni su ljudi i iz svih okolnih sela: Karaule, Varošluka, Komara, Goliše i Trebeuše, kao i sela s onu stranu Travnika i Turbeta.

Svi pohapšeni Srbi, Jevreji i Cigani iz navedenih sela, smješteni su u posebnu kompoziciju voza, koja je bila postavljena pred Sokolski dom, i poslani su, noću između 2. i 3. avgusta, u Travnik, a odatle u Zenicu, Doboj, Zagreb, Gospić. Od 630 otjeranih građana, među kojim je bio i veliki broj mladih, nikad se niko nije vratio svojoj kući.[262]

Područje današnje opštine Novi Travnik obuhvatalo je u vrijeme osnivanja NDH slijedeća sela: Sebešić (naseljeno hrvatskim življem), Rostovo (pomiješano stanovništvo), Ag (muslimani), Rat (Hrvati i muslimani), Seoka (Srbi i muslimani), Mirković (Srbi), Donje i Gornje Pećine (Hrvati), Rudo (Hrvati), Kovačići (Hrvati), Sinokos (muslimani), Šenković (Srbi, Hrvati i muslimani), Torine (Hrvati i muslimani) , Margetić (Hrvati i muslimani), Hadžići (Hrvati), Krnjića Potok (Muslimani), Kasapović (muslimani), Trnovac (Srbi), Orašac (muslimani i Srbi), Opara (muslimani i Srbi), Pričani (muslimani i Srbi), Lisac ((muslimani u Srbi), Bogajčići (Hrvati i muslimani), Duboka (muslimani i Srbi), Božići (muslimani i Srbi), Rankoviči (Hrvati), Bučići (Hrvati), Balići (Hrvati), Isakoviči (muslimani), Rostovići (Hrvati) i druga sela.[263] U ovim planinskim predjelima ljudi su složno živjeli, bez obzira na pripadnos različitim nacijama, odnosno vjerama. Iz Travnika su pojedini ljudi donosili vijesti da ustaše ubijaju Srbe i Jevreje, ali to, obično niko nije vrerovao, pošto je to ljudima u ovom kraju izgledalo apsurdno, s obzirom na slogu koja je vladala među nacionalno i vjerski izmješanom stanovništvu u ovim selima. “Dobri odnosi među ljudima u mješovitim selima našeg područja, u kojima žive Hrvati i Srbi, muslimani i Srbi, datira još iz starih vremena, jer su naši narodi vjekovima živjeli na tom tlu i bili upućeni jedni na druge u borbi za vlastiti opstanak. Te odnose nisu mogli ozbiljnije ugroziti ni ustaše svojim zločinima. U našoj sredini je tih zločina bilo manje nego u drugim krajevima, ali smo mi od upućenih ljudi saznavali šta ustaše rade u drugim krajevima i osuđivali njihove zločine. Svi oni koji su u početku prihvatili ‘Nezavisnu državu Hrvatsku’ kao svoju državu počeli su razmišljati šta se to događa. Do nas su stigle zastrašujuće vijesti o ustaškim zločinima u rejonu Stojkovića u Smrekama. Tu su 2. avgusta na pravoslavni Ilindan 1941. godine, poubijane prve žrtve…”[264]

O negativnom odnosu mladih sa područja današnje opštine Novi Travnik prema domobranstvu i NDH, poslije ustaških zločina ogledalo se i u tome što se mnogi mladići kad su iz domobrana dolazili na kraće dopuste više nisu vraćali u vojsku. Ostavši kod kuće krilisu se čuvajući stoku u planinskim predjelima, pogotovo kad ti predjeli uopšte više nisu bili pristupačni domomobranskoj vojsci i ustaškim vlastima poslije osnivanja prvih partizanskih jedinica.

“Odnosu mladih prema domobranstvu i NDH mnogo su doprinijela i braća Lolići i drugi komunisti iz Travnika. Lolići su dolazili i u moje selo Kovačiće i razgovarali s nama, a

---

[262] Sjećanje Mihajla Dojčinovića, *n. d.* str. 309.
[263] Mijat Gavrić, *Živjeli smo u slozi*, Srednja Bosna u NOB, knj. 4 (u pripremi za štampu), str.78.
[264] Mijat Gavrić, Ibid., str. 81.

zalazili su i u sva druga sela današnje opštine Novi Travnik, ili su slali poruke naprednim Muslimanima i Hrvatima."[265]

Vitez

Vitez je industrijsko mjesto na rijeci Lašvi, na udaljenosti od Travnika 14 km. Nalazi se na željezničkoj pruzi Lašva – Travnik – Donji-Vakuf – Jajce, a na putu Banjaluka – Sarajevo, sa oko 16.000 stanovnika.

„Već u drugoj poloviniXVII vijeka pomenut je Vitez u izvorima kao kasaba…O njegovom postanku i imenu sačuvala se jedna narodna legendado naših dana. Prema njoj, despot srpski Vuk Grgurović (Branković) oteo je poznatom bosanskom muslimanskom junaku Aliji Đerđelezu sestru iz Sarajeva. Alija se odmah za njim dao u potjeru, ali ga je despot Vuk kod Viteza pobjedio i po tome događaju je ovo mjesto dobilo svoje ime.

Prema jednom austrijskom izvještaju sa kraja XVIII vijeka Vitez je tada bio malo mjesto sa 15 do 18 muslimanskih kuća…

Tokom narodnooslobodilačkog rata kod Viteza su u više mahova vođene teške borbe. Spomenućemo samo neke važnije. Posljednjih dana 1942. godine III divizija NOV, preduzimajući ofanzivne akcije u dolini Lašve, vršila je pritisak i na neprijateljsku posadu u Vitezu. Nekoliko mjeseci kasnije, 2. proleterska NOU brigada razbila je, u zoru 18. juna 1943. njemačke jedinice, pojačane tenkovima na tome terenu i za kratko vrijeme oslobodila i sam Vitez. Oktobra iste godine željenička pruga Busovača – Lašva – Vitez porušena je na više mjesta.

Teže borbe vođene su u okolini Viteza i početkom 1944. godine U drugoj polovini oktobra počela je velika operacija, koja je imala za cilj oslobođenje Travnika i tada je neprijatelj napustio i Vitez. Ali potom je došlo do protivudara i Travnik je za neko vrijeme bio ponovno izgubljen, kao i okolna mjesta, tako da su se borbe u ovome kraju završile tek februara 1945.

U Vitezu, Straroj Bili i Počulici podignute su spomengrobnice, kao i spomenik narodnom heroju Ranku Šipki…"[266]

„I još nešto. U razgovoru sa prijateljem iz Viteza, on mi reče da su Vitežani pred Drugi svjetski rat imali partijsku organizaciju, a kasnije i nekoliko boraca koji su se odmah uključili u redove ustanika. Pamti dva prvoborca, a u toku 1943. godine nešto boraca se uključilo u 3. proletersku NOU brigadu, koja je djelovala u dolini rijeka Bosne i Lašve."[267] (Slavko, da li je ovde u pitanju 2. proleterska brigada? I, da li citat „I još nešto.U razgovoru s prijateljem…" da ostavim, pošto je prilično „mršav"?)

---

[265] Mijat Gavrić, *Ibid.*, str.89.
[266] *Bosna i Hercegovina – znamenitosti i lepote*, str. 475-478.
[267] Kazivanje autoru, Mehmed Selman Medo, u pismu od 22. novembra 2002. godine.

Zavidovići

Septembra 1940. godine, Savo Momirović pozvan je na sastanak u stan Sime Malinović u Zavidovićima. Kad je došao tu je zatekao, pored Sime Malinović, Petra Dokića, Fikreta Dedića, Banjalučanina, koji je tada bio poštanski službenik u Maglaju, Mustu Kupusovića i Jakova Đidaru. Među prisutnim su bila dvije osobe[268] koje većina prisutnih tada nije poznavala. Jedan od njih saopštio im je da su od tada članovi KPJ. Tako je septembra 1940. godine osnovana prva ćelija KPJ u Maglaju, u preduzeći "Šipad", čiji je sekretar bio Simo Malinović. Sastanke su održavali obično svakih 15 dana, na kojim je uvjek prisustvovao i Fikter Dedić, a ponekad Petar Dokić. Djelovali su kroz URS-ove sindikate, sve dok URS nije zabranjen, decembra 1940. U tim novim uslovima u dotadašnjim prostorijama područnice URS-ovih sindikata, osnovano je kulturno-prosvjetno društvo "Rad", koje je uskoro masovno okupilo omladinu. Osnovane su tamburaška, horska, dramska i literalna sekcija u kojim je okupljena pretežno radnička omladina, koja je uz pomoć naprednih studenata i srednjoškolaca organizovala priredbe, koje su bile veoma dobro posjećene, zatim izdavane su zidne novine itd.[269].

Poslije okupacije zemlje partijska ćelija u preduzeću "Šipad" u Zavidovićima ostala je u istom sastavu kao i prije okupacije. Njeni članovi bili su: Simo Malinović – sekretar, Musto Kupusović, Jakov Đidara i Savo Momirović. Petar Dokić i Fikret Dedić iz Maglaja dolazili su često u Zavidoviće i prenosili dobijene direktive i davali upustva za rad. Odmah poslije njemačkog napada na SSSR, 22. juna 1941. godine, uhapšen je Petar Dokić i stražarno sproveden u zatvor u Maglaju. Zato su preostali članovi KPJ napustili "Šipad" i otišli da žive u svoja mjesta, da bi uzbjegli hapšenje., a u Zavidovićima je ostao samo Jakov Đidara, pošto se smatralo da nije u opasnosti, jer nije kompromitovan. Fikret Dedić je i dalje dolazio, ali posjećivao je članove KPJ pojedinačno u mjestima gdje su živjeli. Prenosio je directive – sakupljanje i skrivanje oružja. Savo Momirović je kontaktirao osobe od povjerenja i na zaobilazan način otkrivao ko ima sakriveno oružje i, u jednom svom članku[270], ovako je to predstavio:

" – u selu Bakotić: Miloš Nedić, Miloš Tripić, Aleksa i Rade Lukić, Milo Marić, Stanoje Jović, Petar Đurković, Nedeljko i Markan Sikanović i ja;
– u selu Gornji Rakovac: Rade Vidaković, Milivoje Vidaković, Ljubomir Blagojević, Petar i Luka Spasojević (lovačka duplica), Milorad Arsić, Stjepan i Kosta Stevanović i Stanko Popović:
– u selu Donji Rakovac: Lazo Ivančević, Dušan i Mihajlo Iličić, Milan Stevanović i Jovo Todorević;
– u selu Gornja Bukovica: Miloš Cvijanović, Dragomir Gojković, Nedeljko, Miloš, Mirko, Marko i Jovan Ilić;
– u selu Donja Bukovica: Lazo i Miloš Simić, Jefto, Spasoje i David Đurić;
– u selu Brusnica: Stanko Blagojević, Luka Jović, Petar, Milan i Lazar Simić, Rade Savić, Pavo Pavlović, Nedeljko Lazar i Dujko Petrović.

[268] Poslije su saznali da su to bili Cvijetin Mijatović (iz Tuzle) i Josip Jovanovič (iz Doboja).
[269] Savo Momirović, *Formiranje i rad partijske ćelije u Zavidovićima*, Srednja Bosna u NOB, knj. 1, str. 137 – 138.
[270] Savo Momirović, *Oslobođenje Maglaja*, Srednja Bosna u NOB, knj. 1, str. 766-768.

Osim navedenih, sakriveno oružje su imali i Todor Lazić,Đoko i Neđo Arsić, Dušan Zekić, Tomo Božanović i Jovam Stevanović
Ukupno su se na mom spisku nalazila 52 čovjeka koji su imali puške."[271]

I dalje se nastavilo sa prikupljanjem oružja. Tako je Briša Obralić poslao po Salihu Đonlić, na zakazano mjesto, 10 pušaka, 25 kg municije i 18 ručnih bombi.U stvari, vršene su pripreme za napad na Maglaj, koji je prvi put oslobođen 23. avgusta 1941. godine.

Potresna je ispovjest Monike Musafije o stradanju veće grupe Srba i Jevreja iz Zavidovića, koje su ustaše pohapsile već maja mjeseca 1941. godine. Poslije ovog hapšenja, Moniku su pustili iz zatvora na osnovu otkupa života – njegova sestra Rahela platila je 50.000 dinara i ustaše su ga pustile, ali je ostao pod jakom prismotrom, a potom opet su iste 1. avgusta pohapsili i kasnije sproveli u Gospić, logor na poljani, koji je tada bio samo ograđen žicom. "Na ulici pred mojom radnjom, stajalo je oko dvadeset i pet ustaša iz Zavidovića i okline. Prema radnji gonili su moga brata Jozefa Musafiju Ćuću,, s njegova dva sina: Hajrijem i Rafom, zvani Buki. Hajri je bio predratni komunista, po zanimanju građevisnki tehničar. Zatim su dotjerali Jakova i Samiku Danona, Rudija Šterna, građevinskog inžinjera, Karla Šterna, Elišu Altarca, Jakova Ozmu, Isaka Majstro, Isaka, Elišu, Rudija, Mentu i Miću Kabilja, Leona i Miku Musafiju i Adolfa Pilca. Kad si pokupili nas Jevreje po Zavidovićima, ubrzo počeše pristizati i grupe pohapšenih Srba, i to iz najuglednijih porodica iz Zavidovića i okolnih sela. Tu su bili Bogdan Arsenović, Braco Savić i njgov otac, Teodor Božičković, Braco Bojanić. Bilo je još uhapšenih, ali se ne sjećam njihovih imena… U Zagrebu su nas zadržali oko deset dana. Nisu nas izvodili na sudu niti su nam davali išta za jelo. Hranu su nam donosili jevreji iz Zagreba, koji još nisu bili otjerani. Iz Zagreba su nas otjerali u Gospić, prvu ustašku klaonicu 1941. godine, jer Jasenovac još nije bio formiran…"[272] Iz cijele velike grupe pohapšenih u Zavidovićima 1. avgusta, izabrano je osamdesetak ljudi, na čelu sa Rudijem Šternom, građevinskim inžinjerom, koji su upućeni da rade na izgradnji koncentracionog logora Jasenovac, a čim je ova grupa krenula na odredište, na spomenuti logor na poljani, samo opasan žicom, iz svih pravaca su ustaše puškomitraljezima poubijali sve preostale uhapšene ljude iz Zavidovića, među kojim su bili i žene i djeca.[273]

Zenica

Aktivnost okružnog komiteta KPJ za srednju Bosnu[274], počev od kraja maja 1943. godine postaje znatno šira. On se povezuje ne samo sa okolnim gradovima – Banjalukom, Teslićem, Tešnjem i Travnikom, već i sa Zenicom, Žepčem i Maglajem.[275]

---

[271] Savo Momirović, n. d., str. 766-767.
[272] Monika Musafija, *Kroz Gospić i Jasenovac – u slobodu*, Srednja Bosna u NOB, knj. 1, str. 315–323. Prema napomeni u ovom izvoru, od svih pohapšenih, jedino su preživjeli, pobjegavši iz koncentracionog logora Jasenovac, Monika Musafija i Jakov Kabiljo *Jakica*.
[273] Ibid., *n. d.*, str. 317–323.
[274] Okružni komitet KPJ zs arednju Bosnu, osnovan 29. maja 1943.imao je slijedeči sastav: Ilija Kostić, sekretar, Vera Crvenčanin, Dušan Josipović *Duško*, Niko Jurinčić i Pero Kolundžija.
[275] Opštine Kotor-Varoš i Skender-Vakuf u NOB-u 1941-1945, Kotor-Varoš 1985, str. 76.

Kako su partijska i skojevska rukovodstva srednje Bosne, od predustaničkih dana, nastojala uspostaviti kontakte sa naprednim snagama u Zenici, tokom NOR-a na dijelu sreza Zenice politički je djelovao OK KPJ za Banjaluku – Kotor-Varoš, kao i OK SKOJ-a za srednju Bosnu, osnivao partijske, skojevske i druge organizacije, nešto kasnije uspostavljen je kontakt sa OK KPJ i OK SKOJ-a Sarajevo, zbog predaje tog teritorija – Zenice na kojoj je OK KPJ i OK SKOJ-a srednje Bosne do tada djelovao. To se vidi iz slijedećeg: "Isto tako je predan jedan dio zeničkog terena Okružnom komitetu KPJ za Sarajevo. U pismu OK KPJ za okrug Banjaluka – Kotor-Varoš, koje je upućeno Okružnom komitetu KPJ za okrug Sarajevo, između ostalog stoji i slijedeće: "Posljednih 10 mjeseci ovaj Komitet je uspostavio vezu sa najaktivnijim drugovima u Zenici. A koji su i prije toga samoinicijativno ponešto radili. Prije 4 – 5 mjeseci pozvali smo sve naše simpatizere da izađu, a jedino da u gradu ostanu tri druga, koji će i dalje raditi. Drugovi koji su izlazili na naš poziv, a i oni koji su ih slali, većinom su odlazili u Vlašički odred. Prije mjesec dana formirali smo partijsku ćeliju od četiri druga, koja je imala da radi na terenu Zenice uporedo sa Vlašičkim odredom i u selima gdje se može zalaziti sa ove strane. Tu ćeliju sačinjavali su Marko Zec, sekretar, koji je tu postavljen samo privremeno, dok ćelija otpočne rad, a inače do tada je bio sekretar SK SKOJ.a za Travnik. Drugi član je drug (ne mogu momentalno da se sjetim imena) Pašalić (Edhem)… Treći drug je Šukrija Uzunović iz Zenice. On je rukovodio radom u Zenici i prvi se povezao s nama. Inače je za vrijeme Jugoslavije bio simpatizer, kao đak Trg. Akademije u Banjaluci. U Partiju je primljen prije mjesec dana, a dugo je bio kandidat. Još je u toj ćeliji Fehimović,[276] koji je sa Šukrijom radio u Zenici, a primljen je u KPJ kada i Šukrija."[277]

Na području okruga Banjaluka – Kotor-Varoš osnovan je Vlašički odred u Šipragama, 12. maja 1944, sa orijntacijom da svoju i vojnu i političku aktivnost razvija u pravcu Zenice i Travnika.[278] Na Okružnoj konferenciji KPJ za Okrug Banjaluka – Kotor-Varoš, održanoj 24. februara 1944. godine u oslobođenom Kotor-Varošu u vezi sa tom novom orijentacijom se, između ostalog, kaže: "Konferencija je radila dva dana sa slijedećim dnevnim redom: politička situacija na terenu; stanje Partije; stanje NOO-a; stanje AFŽ i stanje omladine. Konferenciji je prisustvovala većina rukovodećeg kadra Partije sa tadašnjeg okruga. Tom prilikom su zauzeti stavovi u pogledu daljnjeg političkog djelovanja i razvoja… Zaključeno je, između ostalog, da se ide dalje u širenju političkog uticaja NOP-a prema Travniku, Zenici i Banjaluci, da se teži i na tim područjima osnivanju partijskih organizacija, odbora NOF-a, AFŽ-a, omladine i drugih organa NOP-a…"[279]

---

[276] Adem Fehinović, rođen u Livnu 12. juna 1911. Prije rata završio srednju tehničku školu i radio u Željezari u Zenici. Pripadao je krugu naprednih intelektualaca. Za vrijeme rata radio i dalje u Zenici i sarađivao s NOP-om. Bio je član NOO-a. Nakon izlaska na slobodnu teritoriju, 1941. godine bio je politički radnik. Poslije rata radio u Okružnom NOO Sarajevo, u Upravi vojne industrije u Beogradu i u "Farmosu". Umro je 7. aprila 1968. godine.

[277] Arhiv CK SK BiH, Fond OK KPJ BL, sign. 5/1, pismo Voje Savića od 12. novembra 1944. upućeno Okružnom komitetu KPJ za Sarajevo.

[278] Momir Kapor, Dušan Josipović *Duško*, *Komunisti u pripremama i organizovanju ustanka* – osnivanje i *djelovanje organizacija KPJ*, Opštine Kotor-Varoš i Skender-Vakzf u NOB-u 1941 – 1945, Kotor – Varoš, 1985, str. 80.

[279] Momir Kapor, Dušan Josipović *Duško*, Ibid., str. 81.

Žepče

U predratnom periodu na srezu Žepče previranja među radnicima odvijala su se u okviru sindikata. "U Begovom Hanu je bilo više štrajkova. Jedan štrajk pilanskih radnika bio je 1937. godine; počeo je 23. septembra i u njemu je učestvovalo oko 400 radnika. Drugi štrajk je počeo 30. januara 1940. godine. Obuhvatio je 34. namještenika 'Našičke', ali je zbog njihovog štrajka ostalo bez posla i 320 nekvalifikovanih radnika. Poslije pregovora štrajk je okončan 5. februara sporazumom. Posljednji štrajk pred rat bio je 23. septembra 1940. godine. Pokrenut je zbog niskih nadnica i u njemu je učestvivao 330 radnika firme 'Našička'.[280]

Kada je vlada Cvetković-Maček potpisala Trojni pakt i u Žepču i okolini bili su burni protesti. "Pred veče 26. marta pozvani smo da 27. marta ujutro dođemo u Žepče što masovnije, s pleh-muzikom. Krenulo nas je oko sedamdeset radnika i službenika. Kad smo stigli u Žepče, priključili smo se masi naroda, koja se skupljala pred zgradom Sreza. Tu mi je Nikola Kisić dao zastavu; povorka je krenula prema željezničkoj stanici. Glazba je svirala, a narod je vikao 'Dolje vlada Cvetković-Maček! Dolje pakt!'[281]

Juna 1941. godine vršene su užurbane pripreme za doček u kotaru velikog župana i podžupana. Za tu priliku u kotar su bili pozvani svi predsjednici opština i opštinski bilježnici, kako bi im se dale directive za rad. Ovom sastanku prisustvovali su i svi zaposleni u opštini, (a među njima i jedan službenik[282] srpske nacionalnosti iz čijeg članka preuzimamo ove podatke o Žepču). Veliki župan Nikola Tusan, između ostalog, na početku svoga govora rekao je da treba rekviririrati imovinu imučnijih Srba. Zatim, rekao je "Gospodo, u našoj Nezavisnoj Državi Hrvatskoj biće zakonom koji se priprema, priznate samo dvije vjere, i to: rimokatolička i islamska! Treće neće biti! U sobi je nastao tajac. Kad je vidio da njegove riječi nisu prihvaćene, začutao je. Tada je ustao predsjednik opštine iz Vozuće, Mustafa Đerzić… On se obratio velikom županu riječima: "Gospodine veliki župane! Kuda će ovi treći? Njima drugog izlaza nema nego šuma! A šta onda, gospodine?"[283] Poslije komešanja i tihog žagora prisutnih, Tusan se ipak malo snašao i rekao je "Pa mogu i oni biti tu, ali nemaju nikakva prava!"[284] U sali je nastala galama.Velikom županu je postavljeno još nekoliko pitanja, i, kako nije znao šta da odgovori, ljudi su se sa sastanka razišli. Za ovo se u Žepču brzo pročulo. Pred zgradom opštine skupilo se dosta naroda, među njima i omladin – Žepčani su vlastima stavili do znanja da osuđuju njihovu politiku prema Srbima.

Edhem Pašalić[285], prije rata kadija u Žepču, od početka ustanka izražavao je simpatije prema NOB-u i već 1941. godine postao je saradnik NOP-a, što se u predustaničkim danima veoma pozitivno odrazilo na političko pridobijanje masa za simpatizere NOP-a.

---

[280] Napomena Redakcije, "Srednja Bosna u NOB" knj. 1, str. 144.
[281] Derviš Odžaklić, *Štrajkovi u Begovu Hanu*, Srednja Bosna u NOB, knj. 1, str. 144.
[282] Dušan Radović, *Kuda će treći, gospodine župane?*, Srednja Bosna u NOB, knj. 1, str.284-285.
[283] Ibid., *n. d.*
[284] Ibid., *n. d.*
[285] Edhem Pašalić, rođen je25. marta 1912. godine u Dalipolju kod Lašve. Prije rata bio je kadija u Žepču. Krajem 1943. stupio u partizane i učestvovao u borbama na Sutjesci gdje je i zarobljen. Na intervenciju

»U septembru 1941. godine pošao sam s Džemilom Dizdarević u Žepče da donesem baterije za radio-aparat i još neke sitnice, koje su bile potrebne ustanicima. Bio je petak, pazarni dan, kad je Srbima bilo zabranjeno da dolaze u grad.«[286] Ilija Veselinović, dječak od 15 godina, uhapšen je. Kad je čuo da je njegov komšija narednik kome će ga predati na saslušanje, bio je zadovoljan, pošto je do rata taj komšija bio mlinar, inače nepismen, ali u njegovoj kući sa ocem popio je dosta rakije i ugošćavan je u kući roditelja mnogo puta. Naredniku se obratio kao i obično, oslovljavajući ga imenom, ali narednik ga je krvnički ošamario i odmah je odveden u zatvor. Prije toga narednik mu je rekao: »Nisam ja za tebe Petar Markanović već gospodin narednik Petar Markanović.« Kad su sestra i majka došle da vide šta je s Ilijom i one su uhapšene. Po oslobođenju Žepča Ilija je s grupom svojih drugova partizana došao Markanovićevoj kući. Zatekavši ga preplašenog, rekao mu je »Nisam došao radi osvete, Petre Markanoviću, nego samo da ti kažem da sam ja Ilija Veselinović, sin Spasojin, u čijoj si kući bio stotinu puta ugošćen, a ipak si njegove sinove, a moju braću, spremio u Jasenovac, odakle se nikad nisu vratili! Ja ti neću ništa! Sud će ti suditi za tvoja zlodjela.«[287]

Okružni komitet KPJ za srednju Bosnu , u proljeće 1943. godine, uspostavio je kontakt i sa predstavnicima NOP-a u Žepču (tada je sekretar ovog OK KPJ bio Ilija Kostić – od 29 maja do oktobra 1943. godine).[288]

2. Neposredne pripreme za ustanak u Bosanskoj krajini na: Oblasnoj partijskoj konferenciji za BK, 11. januara; Oblasnom partijskom savjetovanju za BK 8. juna; posebnom partijskom savjetovanju za srednju Bosnu 13. juna na Šehitlucima i Skojevskom savjetovanjau, održanom oko 19. juna 1941. u Banjaluci

Poslije Majskog savjetovanja CK KPJ, održanog u Zagrebu početkom maja 1941. godine, njegovi rezultati osjetili su se i u srednjoj Bosni, negdje više, negdje manje – u zavisnosti od političkog djelovanja i stepena razvijenosti revolucionarnog radničkog i omladinskog pokreta na određenom području. Poslije ovog savjetovanja, širom zemlje počele su da se sprovode pripreme za borbu protiv okupatora. U Sarajevu je održan sastanak Pokrajinskog komiteta KPJ Bosne i Hercegovine na kom je Iso Jovanović, sekretar PK KPJ BiH, koji je učestvovao na Majskom savjetovanju, (a ostalo je otvoreno pitanje da li je iz BiH prisustvovao i Đuro Pucar) prenijeo je zaključke Majskog savjetovanja. Naglasio je da je CK KPJ jedinstven u procjeni da je fašistička okupacija naše zemlje u narodu stvorila nesnosno stanje, te da je jedini izlaz iz toga stanja organizovana oružana borba protiv okupatora i njhovih pomagača. Poslije sastanka osnovano je pokrajinsko vojno rukovodstvo u sastavu Uglješa Danilović, Mahmut Bušatlija, Slobodan Princip *Seljo* i Milutin Đurašković, članovi Pokrajinskog komiteta KPJ BiH i zadužene su određene ličnosti za pojedina područja BiH za organizovanje priprema za oružani

---

saradnika NOP-a iz Žepča kasnije je pušten na slobodu. Godine 1944. izašao je na slobodnu teritoriju i djelovao kao politički radnik. Nakon oslobođenja bio je poslanik u Saveznoj skupštini, sekretar Sreskog komiteta KPJ u Žepču. Umro 1950. godine.

[286] Ilija Veselinović, *Gospodin narednik*, Srednja Bosna u NOB, knj. 4 (u pripremi za štampu), str. 198.

[287] Ilija Veselinović, *Ibid.*, knj. 4 (u pripremi za štampu), str.200.

[288] Momir Kapor, Duašn Josipović *Duško*, *Djelovanje komunista u pripremama i organizovanju ustanka*, Opštine Kotor-Varoš i Skender-Vakuf u NOB-u 1941-1945, Kotor-Varoš 1985, str. 76.

ustanak. Tom prilikom Đuro Pucar je bio zadužen za Bosansku krajinu. Pokrajinski komitet KPJ BiH, juna mjeseca, objavio je *Proglas Pokrajinskog komiteta KPJ za Bosnu i Hercegovinu radnom narodu*[289] kako bi se, paralelno sa vojnim pripremama sprovodile i široke političke pripreme, posebno na bazi sloge između srpskog, muslimanskog i hrvatskog naroda i njihove organizovane borbe protiv zajedničkog neprijatelja.

"Neposredno po okupaciji, veze između Pokrajinskog komiteta KPJ za Bosnu i Hercegovinu i partijske organizacije u Bosanskoj krajini bile su neredovne i svodile su se uglavnom na pojedinačne kontakte i slanje propagandnog materijala iz Sarajeva. Ali ova otežavajuća okolnost u vezama, nije se ozbiljnije odražavala na pripreme ustanka u Bosanskoj krajini zato što je ova oblast imala znatan broj iskusnih kadrova koji su dobro poznavali opštu partijsku liniju i uspjevali da se brzo snalaze u novonastalim uslovima, da samoinicijativno rade na političkoj mobilizaciji masa, na sakupljanju oružja, suzbijanju nacionalne i vjerske mržnje, omasovljenju partijskih i skojevskih organizacija, kao i na svim drugim organizaciono-partijskim poslovima koji su bili vezani za pripreme ustanka. Treba imati u vidu i činjenicu da su se nakon aprilskog rata vraćali u Bosansku krajinu i partijski kadrovi iz Vojvodine, Hrvatske i drugih krajeva, koji su takođe donosili najsvježije vijesti o pripremama za ustanak u tim sredinama. Sve je to omogućavalo da se i ovdje preduzimaju mnoge akcije koje su se ticale priprema u da se ne čeka uvijek na poruke iz Sarajeva."[290]

Oblasna partijska konferencija za Bosansku krajinu, održana 11. januara 1941. godine

Na Oblasnoj partijskoj konferenciji za Bosansku krajinu, održanoj 11. januara 1941. godine, utvrđeni su zadaci komunista u odbrani zemlje od fašističke najezde.[291] Poslije ovog savjetovanja članovi Oblasnog komiteta obišli su teren, održali sastanke komiteta i partijskih organizacija na kojima su razmatrani zadaci na odbrani zemlje od fašističke opasnosti.

Uskoro poslije okupacije zemlje, poslije kraćeg vremena, partijska savjetovanja postaju sve češće, u načinu djelovanja, a poslije aprilskog sloma, došlo je do prilagođavanja novim uslovima rada. "Savjetovanja i konferencije partijskih ćelija, komiteta i istaknutih komunista područja, a kasnije partizanskih štabova i komandi, postaju nezamjenjiv oblik djelovanja Komunističke partije. Partijski sastanci, konferencije i savjetovanja, vojne konferencije i savjetovanja, vojno-politička savjetovanja održavana su na svim razinama, od partijskih grupa i i ćelija do sreskih i Oblasnog komiteta, od komandi četa, štabova i bataljona i odreda do Operativnog štaba za Bosansku krajinu.[292]

---

[289] Proglas Pokrajinskog komiteta KPJ za Bosnu i Hercegovinu radnom narodu, od juna 1941, Arhiv Saveza komunista Bosne i Hercegovine, tom III, knj. 1, 9–13.
[290] Dr Zdravko Antonić, *Šehitlučki dogovori u sklopu opštih priprema za ustanak u Bosni i Hercegovini i Jugoslaviji 1941.* godine, Šehitluci '41, Oblasna partijska savjetovanja, Zbornik radova s "Okruglog stola koji je održan 25. septembra 1981. u Banjaluci", Banjaluka 1981, str. 15.
[291] Arhiv Instituta za istoriju u Banjaluci – Fond sjećanja, Kutija I br. 13 (AIBL – FS – KI/13); Šefket Maglajlić, Partijsko savjetovanje januara 1941, AIBL– FS – KI/14.
[292] Na sjednici PK KPJ za Bosnu i Hercegovinu utvrđen je naziv: Oblasni štab partizanskih odreda za Bosansku krajinu. Ovaj naziv se mjenjao do Skendervakufske konferencije, tako da susrećemo nazive: Oblasni štab za Bosansku krajinu, Štab odreda za Bosansku krajinu, Operativni štab za Bosansku krajinu.

U jeku organzovanja ustanka i neposredno pred njegovo izbijanje, praktikovani su širi sastanci po zaseocima, selima, i grupama sela, radi dogovora o pružanju oružanog otpora okupatoru. Ovakvim zborovima obavezno su predhodili sastanci komunista, simpatizera Partije, vojnih povjerenika i viđenijih seljaka, na kojima su utvrđene pripreme za ove zborove."[293]

U novonastalim uslovima, poslije okupacije zemlje, radilo se na obnavljanju partijskih ćelija, prijemu novih članova u KPJ, prikupljanju i skrivanju oružja, razobličavanje politike novonastale ustaške vlasti protiv bratstva i jedinstva i uništenja Srba, Jevreja i Roma.Na ovoj platformi održano je Partijsko savjetovanjemaja 1941. godine u Činovničkoj menzi u Banjaluci. Učesnici savjetovanja su bili članovi MK KPJ iz Banjaluke, članovi Oblasnog komiteta za Bosansku krajinu i sekretari partijskih ćelija. Ispred PK KPJ prisustvovao je Đuro Pucar Stari, a na savjetovanju su utvrđeni pravci dalje aktivnosti u pripremama za uastanak.

Oblasno partijsko savjetovanje na Šehitlucima od 8.juna i učesnici iz srednje Bosne

Kao što je već više puta naglašeno, posebno značajnu ulogu u pripremama za podizanje ustanka 1941. godine, imala je partijska organizacija Banjaluke u kojoj je bilo i sjedište Oblasnog komiteta KPJ za Bosansku krajinu. "U Banjaluci ili neposredno oko nje, Oblasni komitet je organizovao i nekoliko užih i širih savjetovanja na kojima su udareni temelji pripremama za ustanak u Bosanskoj krajini. Jedno od najznačajnihih širih savjetovanja održano je na Šehitlucima 8. juna, na kome je Đuro Pucar, član Pokrajinskog komiteta, izložio prisutnim komunistima zaključke Majskog savjetovanja CK KPJ u Zagrebu.[294] Savjetovanju su pored Pucara prisustvovali Branko Babič *Slovenac*, Kasim Hadžić, Ivica Mažar, Šefket Maglajlić, Osman Karabegović, Josip Mažar, Karlo Rojc, dr Vaso Butozan, Velimir Stojnić, Boško Šiljegović, Mićo Šurlan, Relja Lukić i Ljuban-Dragoljub Škundrić. Pozvani su takođe Ilija Došen i Mile Cimeša, ali oni nisu stigli iz tehničkih razloga. Oko održavanja savjetovanja bilo je angažovano i više skojevaca."[295]

Na ovom savjetovanju Đuro Pucar je prenijeo zadatke KPJ u Bosanskoj krajini na sprovođenju striktnih direktiva sa Majskog savjetovanja – priprema i početak oružane borbe protiv okupatora. Podnijet je presjek pregleda šta je do tada učinjeno na pripremama oružanog ustanka, posebno u vezi sa prikupljanjem oružja, stvaranja diverzantskih grupa, uvođenje straža po selima i druga veoma aktuelna pitanja.

U vezi sa učesnicima ovog savjetovanja Hare Beganović, koji se posebno bavio istraživanjem šehitlučkih savjetovanja, između ostalog, kaže: "Mi ni danas ne znamo jesmo li 'otkrili' sve učesnike savjetovanja na Šehitlucima. Kad sam se zaustavio na 15

---

[293] Muharen Beganović *Hare*, Ibid., str. 111-112.
[294] Dr Dušan Lukač, *Banjaluka i okolica u ratu i revoluciji 1941-194*, Banjaluka 1968, str. 113–115; *Krajiške brigade*, Ljubljana 1954, str. 51. i 53; *1941–1942 u* sve*dočenjima učesnika NOR-a*, knj. 1, Beograd 1975, str. 250.
[295] Dr Zdravko Antonić, *n. d.*, str. 15.

učesnika, rukovodeći se time da su sva dosadašnja istraživanja govorila o tom broju, mislio sam da sam bar na tu činjenicu stavio tačku. Dolazeći na ovaj sastanak saznao sam da je i Slobodan Kokanović bio učesnik savjetovanja.«[296] U vezi sa ovim savjetovanjem zanimljivo je izlaganje Hare Beganovića, koji, između ostalog, kaže: "Ni danas nisam u stanju da na ovom mjestu iznesem podatke, koliko je sastanaka održano u Banjaluci i širom Bosanske krajine da bi se pripremilo saavjetovanje na Šehitlucima. Koliko je bilo prethodnih savjetovanja, sastanaka u partijskim ćelijama u Mjesnom i Oblasnom komitetu, dogovora komunista u Šipsovoj bašti, u Činovničkoj menzi, u kući Dušanke Kovačević, u kući Šefketa Maglajlića, na ovom ili onom prostoru ili mjestu. To su bili sastanci iz dana u dan, gotovo pred pogledom ustaša i Nijemaca. Sve je to teklo u jednom neprekinutom nizu kao na filmskoj traci dok nije dovelo do onog istorijskog pucnja u Drvaru."[297]

Na osnovu novijih istraživanja vidi se da je prisustvovalo 16, a ne 14. učesnika Savjetovanja, održanog 8. juna na Šehitlucima. To su: "Branko Babić *Slovenac*, Ljubo Babić, dr Vaso Butozan, Kasim Hadžić, Osman Karabegović, Slobodan Kokanović, Relja Lukić, Šefket Maglajlić *Mirko*, Ivica Mažar, Josip Mažar *Šoša*, Dragutin Rudolf Rojc *Karlo*, Velimir Stojnić, Boško Šiljegović, Dragoljub Škundrić, Mićo Šurlan, i Ale Terzić."[298]

Partijsko savjetovanje na Šehitlucima za pripreme
ustanka u srednjoj Bosni, 13. juna 1941.

Posebno partijsko savjetovanje sa učesnicima iz srednje Bosne, održano je 13. juna, takođe na Šehitlucima, pet dana poslije Oblasnog partijskog savjetovanja na Šehitlucima, održanom 8. juna. U jednom izvoru o tom partijskom savjetovanju se kaže: "Zaključci Majskog savjetovanja održanog početkom maja 1941. godine u Zagrebu, preneseni su komunistima na Oblasnoj konferenciji na Šehitlucima, 8. juna 1941. godine. Međutim, održano je posebno savjetovanje sa komunistima iz srednje Bosne, 13. juna iste godine, takođe na Šehitlucima, na kome su prisustvovali: Fikret Dedić, Petar Gajić, Kasim Hadžić, Husein Hodžić, Dušan Košćica, Stojan Kovačević, Slobodan Mitrov Danko, Živojin Preradović, Milan Radman i dr. Na savjetovanju je predsjedavao Kasim Hadžić. Razmatrani su opšta politička situacija, odnos prema okupatoru i okupaciji, prikupljanje oružja i dr., kao i na predhodno održanoj Oblasnoj partijskoj konferenciji."[299]

Ima još jedan izvor koji ukazuje da je ovo savjetovanje održano, ali autor pretpostavlja da je održano 15. juna a ne 13. kako je nešto kasnije precizno utvrđeno. U tom izvoru stoji:
»Isto tako trebalo bi proučiti i još jedno uže savjetovanje na Šehitlucima, održano negdje oko 15. juna 1941. godine sa drugovima iz centralne Bosne, kojima su prenesene direktive sa savjetovanja od 8. juna.«[300]

---

[296] Hare Beganović, *Diskusija*, Šehitluci '41, Banjaluka 1981. str. 133.
[297] Hare Beganović, *n. d.*, str. 132.
[298] *Hronologija redničkog pokreta i SKJ 1919–1979, tom II 1941–1945*, Narodna knjiga i Institut za savremenu istoriju, Beograd 1980, str. 24.
[299] Opštine Kotor-Varoš i Skender-Vakuf u NOB-u 1941-1945., str. 55.
[300] Hare Beganović, *Diskusija*, Šehitluci '41, Banjaluka 1981. str.134.

Dolazak Mahmuta Bušatlije; osnivanje Oblasnog vojnog komiteta za Bosansku krajinu

Mahmut Bušatlija, član PK KPJ za Bosnu i Hercegovinu stigao je u Banjaluku, sredinom juna 1941 sa konkretnim upustvima za podizanje ustanka. Tada je na Šehitlucima, vjerovatno 15. juna, po njegovim upustvima, osnovan Oblasni vojni komitet za Bosansku krajinu u koji su ušli: Kasim Hadžić, predsjednik, Josip Mažar *Šoša*, zamjenik predsjednika, Osman Karabegović i Branko Babič *Slovenac*. Na prvom sastanku ovog komiteta prenijeta su upustva za pripreme oružane borbe. Određeni su povjerenici za: Bosansko Grahovo, Bosanski Petrovac, Bosanska Krupa, Bosanski Novi, Ključ, Bosanska Dubica, Prijedor, Prnjavor, Jajce, Mrkonjić-Grad.[301]

Skojevsko savjetovanje u vezi sa pripremama za ustanak
1941. održano u Banjaluci oko 19. juna 1941. godine

»U junu 1941. i skojevci Banjaluke održali su skup o najprioritetnijim zadacima u okupiranoj Banjaluci... Tih dana Mjesni komitet KPJ i SKOJ-a u Banjaluci, donio je odluku (ne samo radi pariranja organizovanju ustaške mladeži) da shodno majskim odlukama CK KPJ i CK SKOJ-a, izvrši mobilizaciju i aktiviranje svih naprednih snaga, a posebno omladine u borbi s okupatorskim i kvislinškim vlastima, što je i bio cilj ovog skupa mladih komunista Banjaluke.

Ovaj sastanak (u odsutnosti sekretara Mjesnog komiteta SKOJ-a sazvao je sekretar Oblasnog komiteta SKOJ-a za Bosanski krajinu drug Ivica Mažar), na koji su pozvani članovi MK SKOJ-a, sekretari ćelija i aktiva SKOJ-a, te mladi članovi KPJ kao što su Barić Željo, Bukić Omer, Dervišić Mehmedalija »Hebrica", Dragomanović Zvonko, Đumrukčić Sadik, Đurica Nebojša, Filipović Ifet, »Čipka", Galijašević Ziba i Šemsa, Hadžhalilović Ahmet, Hercegovac Kasim, Ivanović Vlado, Kovačević Mirko, Korda Zdrava, Lang Drago, Lastrić Brano, Malkić Osman "Maga", Milojević Marinko, Nikolić Milan "Koljka", Odić Ivica "Ića", Pavlić Dane, Potkonjak Aleksandar "Beaco", Sarajlić Elmaz "Juko", Stupar Branko "Mišo", Selman Jusuf "Crni", Vajs Mirko, Živković Zora i drugi, ali je sastanku prisustvovalo nešto više od polovine pozvanih drugova i drugarica. Sastanku je prisustvovao i član MK KPJ…"[302]

---

[301] Muharem Beganović *Hare*, *Partijska i vojna savjetovanja u Bosanskoj krajini 1941. i 1942. godine do Skendervakufske konferencije*, Skendervakufska konferencija '42, Banjaluka 1982, str.117.

[302] Vidi šire o ovom savjetovanju u knjizi: Dr Nevenka Petrić, *I zvijezde smo dosezali*, Beograd 2001, str. 264–268. Održano je između 18. i 20. juna 1941. godine. To je bila neposredna aktivnost skojevske organizacije Banjaluke na sprovođenju zadataka Majskog savjetovanja CK KPJ, odnosno Oblasnog savjetovanja KPJ Bosanske krajine, od 8. juna 1941. godine. Među navedenim učesnicima ovog savjetovanja su istaknuti tadašnji i budući rukovodioci SKOJ-a u srednjoj Bosni, od kojih će mnogi na tim zadacima biti ubijeni od četnika, ustaša i dr. (Ivica Mažar, sekretar Oblasnog komiteta SKOJ-a za BK, ubile ga ustaše u Glini, 1941, zajedno sa dvije sestre Levi (Ruta Levi je bila profesorka u Gimnaziji u Banjaluci), Željo Barić, sekretar Okružnog komiteta SKOJ-a za srednju Bosnu, zaklali ga četnici, Ziba Galijašević, sekretar Opštinskog komiteta SKOJ-a za Lišnju, zaklali je četnici, Vlado Ivanović, član OK SKOJ-a za srednju Bosnu-preživjeo rat, Mirko Kovačević, član MK SKOJ-a Banjaluka, poginuo u NOR-u, Zdrava Korda, član MK SKOJ-a Banjaluka, ubijena u ustaškom zatvoru, Drago Lang, član OK SKOJ-a za Podgrmeč i sekretar OK SKOJ-a Jajce,ubili ga četnici zajedno s Kasimom Hadžićem , Brane Lastrić, poginuo u NOR-u, Osman Malkić *Maga*, sekretar Opštinskog komiteta SKOJ-a za Crni Vrh, zaklali ga četnici, Marinko Milojević, radio na terenu Maslovara sa omladinom 1941/42, ubili ga četnici, Ivica Odić *Ića*, učesnik NOR-a od 1941, poginuo od četnika, Jusuf Selman *Crni*, prije odlaska u NOR bio član Oblasnog komiteta SKOJ-a za BK, preživjeo rat itd.

O ovom skojevskom savjetovanju govori se u još jednom izvoru: »Naknadno sam saznao da je u tom razdoblju održan još jedan sastanak vezan za ovo savjetovanje. Riječ je o širem skojevskom savjetovanju održanom na Tekiji. Mada je predmet naše današnje rasprave djelatnost Partije i partijska savjetovanja, ipak se ne bi smjela zaobići ni aktivnost SKOJ-a, koji je doprinosio ukupnim naporima KPJ u pripremama i rukovođenju akcijama pred ustanak u Bosanskoj krajini.«[303]

3. Osvrt Đure Pucara Starog na značajnu ulogu srednje Bosne u periodu ustanka – 1941.godine[304]

„U tim prvim danima ustanka, i srednja Bosna je odigrala značajnu ulogu. U ratno doba, srednjom Bosnom je smatrana teritorija koja se prostire između tri rijeke: Save, Bosne i Vrbasa. Taj teren je bio naseljen raznim narodima i narodnostima: Muslimanima, Srbima, Hrvatima, Poljacima, Ukrajincima, djelimično Mađarima, Italijanima, Česima, Slovacima i Nijemcima. Ako se ima u vidu da je u predratnoj Jugoslaviji postojao jak antagonizam među stanovništvom, koji je u periodu okupacije još više zaoštren, onda se može shvatiti koliko je trebalo napora, elastičnosti i snalažljivosti da bi se, ako ne potpuno eliminisao antagnizam, a ono bar ublažilo međusobno nepovjerenje i zaziranje naroda i narodnosti jednih od drugih.

Prvih dana ustanka, većina partijskog kadra Banjaluke našla se na teritoriji srednje Bosne: na Poniru, Osmači, Tisovcu i Čemernici, odakle je raspoređivan na razna područja Bosanske Krajine.

Po odluci Pokrajinskog komiteta u Sarajevu formiran je Štab partizanskih odreda za Bosansku krajinu (Oblasni štab), i to odmah u početku ustanka. Bočac je bio mjesto gdje su se stalno prebacivali naši kuriri, pa i čitave jedinice iz Krajine i Manjače u srednju Bosnu. Tri povezana balvana i jedan dajak služili su za prebacivanje i Proleterskog i Protučetničkog udarnog bataljona koji su upučivani u srednju Bosnu.

U srednjoj Bosni je, kao i u drugim krajevima Bosne i Hercegopvine, u toku 1941. formirano mnogo manjih i većih vojnih jedinica koje su stalno rasle uporedo s razvojem ustanka u drugim krajevima zemlje, da bi se potkraj 1941. slile u krupnije vojne jedinice. Iz ovakvih oružanih jedinica, ili kako smo ih mi zvali oružanih grupa i odreda, formirane su Borjanska (Maslovarska), Jošavačka, Crnovrška, Prnjavorska, Motajička, Tisovačka, Skendervakufska, Imljanska, Blatnička, Čečavska, Rastuška, Ljeskovačka (Dobojska) i Pribinička četa koje su bile svrstane u dva bataljona Trećeg krajiškog NOP odreda, formiranog u oktobru 1941. godine. Ove jedinice su izvodile vrlo uspješne akcije, a dovoljno je ako se spomene nekoliko krupnijih kao što su: oslobođenje Koričana, Maslovara, Skender-Vakufa i Hrvaćana. Njima su 1941. i kasnijih godina komandovali

---

[303] Hare Beoganović, *n. d.*, str. 133.

[304] Naslov ovog odeljka je dao autor, a sadržaj odeljka je dio članka Đure Pucara Starog „Srednja Bosna u ustanku naroda Bosne i Hervegovine", članak je objavljen u ediciji Srednja Bosna u NOB, knj. 1 Beograd 1976, str. 369; dajemo samo izvod iz članka autora.

hrabri i prekaljeni borci komunisti kao što su Danko Mitrov, Ranko Šipka, Novak Pivašević, Milan Radman, Miloš Dujić, Rade Ličina, Edhem Leda Karabegović, dr Mladen Stojanović, Idriz Maslo, Zdravko Čelar, Drago Bubić, Esad Midžić, Dušan Koščica, Rade Kondić, Josip Mažar Šoša, Miloš Šiljegović, Ilija Stojanović i mnogi drugi koji su u borbama protiv okupatora, ustaša i četnika dali svoje živote.

Zahavljujući oslobođenju navedenih naselja imali smo prilično veliku povezanu oslobođenu teritoriju na kojoj je bila organizovana narodna vlast, otvorene škole, radionice (pretežno za potrebe vojske), bolnice, magacini i građene barake.

Oslobodilačke snage su bile u stalnom porastu u 1941. godini. Taj porast je uslovio da se u februaru 1942. fromira Četvrti krajiški NOP odred koji je imao četiri bataljona (više od 2.000 boraca), 1700 pušaka, 25. mitraljeza i jedan minobacač). To se u ono vrijeme i za one prilike smatralo zadovoljavajućim naoružanjem.

Krupni uspjesi i 1941. godini u borbi s neprijateljem i porast naših snaga činili su povoljan bilans prve ratne godine s kojim smo krenuli u novu ratnu godinu, 1942., bogatu uspjesima i značajnim događajima, ali isto tako ispunjenu patnjama i velikim stradanjima koje smo podnijeli u borbi protiv neprijatelja."[305]

4. Osnivanje prvog partizanskog odreda u srednjoj Bosni

Kao i u cijeloj Jugoslaviji, i u Bosni i Hercegovini, posebno zbog terora nad Srbima, stnovništvo mnogih srpskih sela bježalo je sa svojih ognjišta ispred ustaškog terora, zvjerstava. "Kada se jednog dana na Šehitlucima pojavio Danko Mitrov s njemačkim parabelum-pištoljem, što ga je uzeo njemačkom oficiru s kojim se družio, bio je to znak da se više neće vraćati u grad.[306] Tako se naša grupa približila svojoj prvoj organizacionoj formi oružanog partizanskog odreda.

Onog poslijepodneva kada je Đuro Pucar izišao na Šehitluke, od prikupljenog ljudstva formirao je partizanski odred i za komandira odreda postavio Kasima Hadžića, a za političkog komesara Šefketa Maglajlića. Istovremeno je, na osnovi ranije odluke Pokrajinskog komiteta KPJ za Bosnu i Hercegovinu, formirao i štab za Bosansku krajinu

---

[305] Ibid.

[306] Danko Mitrov je Banjaluku napustio nekoliko dana prije 26. jula, jer u jednom dokumentu nalazimo slijedeću izjavu jednog aktiviste na saslušanju u banjalučkoj policiji 2. septembra 1941. godine:

"Pred mjesec dana po prilici, baš pred moje hapšenje sreo me je Danko Mitrov na korzu i rekao da će ovih dana ići u brdo k ostalima i rekao mi da u subotu dođem na Šehitluke i da ga čekam kod vrela u 13,30 sati. Pjevao mi je pjesmicu:

Po šumama i gorama
naše Bosne ponosne,
idu čete partizana
slavu borbe pronose.

Rekao je da drže časove iz rukovanja oružjem… da će skoro otići jer će početi akcije… Danko je rekao da je glavni komandant za Bosansku krajinu, a da mu je zamjenik Španac također." (Vojno-istorijski institut (u daljem tekstu VII), Arhiv NOR-a k. 168, reg. br.53/1.

u sastavu: Danko Mitrov, komandant, Miljenko Cvitković, zamjenik komandanta, Branko Babić 'Slovenac', politički komesar.[307]

Datum formiranja prvog partizanskog odreda u srednjoj Bosni nije nigdje pribilježen, jer njegovo formiranje nije izvršeno pismenom naredbom. Ipak, rekonstrukcijom događaja može se uzeti da je, najvjerovatnije, bio formiran 30. jula 1941. godine. Naime, odred je formiran onog poslipodneva kada je Đuro Pucar izišao iz Banjaluke na Šehitluke, a tog istog dana, noću ili bolje rečeno nešto prije zore, mi smo krenuli sa Šehitluka na Ljubačevo, gdje smo, podalje od sela, u Osmaču, stigli za dana – 31. jula. Taj i slijedeći dan su vršene pripreme za akciju na Krupu na Vrbasu, u koju smo krenuli 1. avgusta naveče i izveli je noću između 1. i 2. avgusta. A da Šehitluke nismo ranije napustili, potvrđuje neprijateljev dokumenat, policijsko saslušanje Vase Jovanovića od 5. avgusat 1941. godine, u kojem nalazimo Vasinu izjavu: '29.7. Ivica Mažar me sreo na putu između Starčevice i Rebrovca i dao mi paket da ga predam Marku Ćosiću "Liparu" i da to i zaklanu ovcu (od Veljka Mlađenovića) odnese u šumu drugovima. Ivica je otišao prema gradu. Djeca Veljka Mlađenovića su mi rekla da kod kuće imaju dva hljeba i jednu zaklanu ovcu, koju treba odnijeti u šumu.'"[308]

Navodimo još jedan izvor o istom događaju: „U Ljubačevu je, 31. jula 1941. godine, Đuro Pucar Stari održao sastanak sa grupom komunista koji su s njim, dan prije, došli sa Šehitluka na Osmaču. Na ovom sastanku formiran je Banjalučki partizanski odred. Za komandira odreda postavljen je Kasim Hadžić, a za političkog komesara Šefket Maglajlić. Banjalučki partizanski odred je bio sastavljen od 60 boraca, pretežno banjalučkih komunista i skojevaca. Na sastanku je, prema odluci PK KPJ za Bosnu i Hercegovinu, od 13. jula 1941. godine, formiran Štab partizanskih odreda za Bosansku krajinu u sastavu: Danko Mitrov, komandant, Miljenko Cvitković, zamjenik komandanta i Branko Babić Slovenac, politički komesar. Odredu je naloženo da odmah pristupi napadu na žandarmerijsku stanicu u Krupi na Vrbasu. Akcija je izvedena noću između 1. i 2. avgusta 1941. godine.[309]„ [310]

U osnovanom Banjalučkom partizanskom odredu najveći broj boraca bili su mladi ljudi, koji još nisu bili na odsluženju vojnog roka. Bili su toliko mladi da njima Danko Mitrov, kad je dijelio puške, nije dao pušku, pošto je pušaka bilo manje od broja boraca, a boraca u odredu je tada bilo šezdeset. Zato puške nije podjelio Banjalučanima već borcima iz okolnih sela, koji su odslužili vojsku. Ti omladinci – Banjalučani, u tom prvom partizanskom odredu, u stvari, kako će se uskoro pokazati u nizu narednih događanja, postaće boračka elita. Oni će ubrzo preuzeti najodgovornije zadatke u partizanskoj borbi – ili kao politički radnici na terenu – pretežno u srednjoj Bosni, ili kao

---

[307] Članovi štaba za Bosansku krajinu su određeni ranije, na sastanku Pokrajinskog komiteta KPJ za Bosnu i Hercegovinu, ali mi smo za njegov sastav saznali tek tog dana kada je Đuro Pucar izišao na Šehitluke. Štab se zvao "Štab partizanskih odreda za Bosansku krajinu", ali se u izvještajima iz ovog perioda često naziva skraćeno "Oblasnim štabom", "Štabom oblasti", "Banjalučkim štabom" i "Štabom četa".

[308] Slavko Odić, *Od sastanka u Dolama do partizanskog rata*, Srednja Bosna u NOB, knj. 1., Beograd 1976, str. 554. (VII, Arhiv NOR-a, k. 168, reg. Br. 19/2).

[309] Đuro Pucar Stari, Ratna sjećanja II, str. 88.

[310] Muharem Hare Beganović, Partijska i vojna savjetovanja u Bosanskoj krajini 1941. i 1942. godine do Skendervakufske konferencije, Skendervakufska konferencija '42, Banjaluka 1982, str. 121.

politički delegati, odnosno komesari, odnosno politički radnici u radu sa omladinom ili kao partijski radnik, odnosno kao vojni rukovodeći kadar. Ovu konstataciju potvrđuje, između mnogih u toku NOR-a, i slijedeći sadržaj: "Banjalučki partizanski odred[311] su pretežno sačinjavali banjalučki komunisti, uglavnom partijci i skojevci, pored kojih je bilo i nešto ljudi s terena, iz sela na desnoj obali Vrbasa, u neposrednoj blizini Banjaluke. Prije polaska u akciju na Krupu na Vrbasu, odred je, kako mi je ostalo u sjećanju, imao šezdeset ljudi. Bili su to: Branko Babić *Slovenac*, Boško Bajić, Vehab Habija Bećirbašić, Tedo Branković, Vaso Butozan, Stevo Ćurvija, Jovan Dančić, Mile Davidović, Rajko Davidović, Mujo Delić, Miloš Dujić, Petar Gajić, Mirko Galić, Dušan Grozdanić *Duško*, Kasim Hadžić, Ahmet Hadžihalilović, Avdo Hercegovac *Brzac*, Niko Jurinčić, Edhem Karabegović *Leda*, Irfan Karabegović, Slobodan Kokanović, Rudi Kolak, Duško Košćica, Mirko Kovačević, Stojan Stole Kovačević, Vaso Kukrika, Drago Lang, Branko Lastrić, Rade Ličina, Šefket Maglajlić, Drago Mažar, Ivica Mažar, Veljko Miletić *Vele*, Danko Mitrov, Veljko Mlađenović, Simeon Obradović, Ivica Odić, Slavko Odić, Mlađen Popović, Stevan Popović, Aleksandar Potkonjak *Braco*, Mašo Redžić, Brano Šinik, Risto Škorić, Tode Škorić, Mile Trkulja, Stevo Višekruna i Simeun Žutić. Odred je imao 12 vojničkih pušaka, 1.800 puščanih metaka i mitraljez 'Kusan' za koji nikada nismo imali dovoljno municije, te se oglašavao samo u slučajevima kada je to bilo neophodno.

Pošto su Banjalučani većinom bili radnici, đaci i studenti – omladinci, koji nisu služili vojsku Danko je puške podjelio onima koji su služili vojsku, a to su bili uglavnom seljaci s terena na kojem se odred nalazio, a koji su nam se priključili bez oružja. Osim Kasima Hadžića i Slobodana Kokanovića možda su još najviše dvojica-trojica Banjalučana imali vojnodržavni pištolj ili pištolj marke fromer, valter, brauning ili gaser-kolutaš, najčešće s dva-tri metka, a rijetko koji s punim šaržerom."[312]

5. Osnivanje Prve čete Bos. Krajine, 20.09.1941 sa četiri odreda; u u srednjoj Bosni djelovali 2. i 4, a 3. djelimično; zadaci odreda u radu sa omladinom

„Potkraj jula 1941.. godine, Đuro Pucar Stari putuje u Sarajevo u Glavni štab radi konsultacije u vezi sa organizacijom partizanskih jedinica, obzirom da je ustanak poprimio masovne razmjere. U Pokrajinskom komitetu je dobio uputstvo da treba pristupiti stvaranju krupnijih vojnih jedinica, sa čvrstom organizacijom i odgovarajućim štabovima.[313] U toku avgusta, preko pisama Svetozara Vukmanovića Tempa, Đuro Pucar Stari je upoznat sa zadatkom reorganizacije partizanskih jedinica na području Bosanske krajine.[314] Radi sprovođenja u život ovih direktiva on saziva savjetovanje u Sitarima, 25. avgusta 1941. godine.

Savjetovanju U Sitarima (u kući Dalka Halimića), koja je služila kao ilegalni punkt za vezu sa slobodnom teritorijom i u kojoj je često boravio Đuro Pucar, prisustvovali su članovi Oblasnog štaba i rukovodeći komunisti iz Banjalučkog partizanskog odreda. Na

[311] Za sve vrijeme postojanja, partizanski odred u okolini Banjaluke nije imao posebno ime, jer za njegovu identifikaciju, pošto je tada bio jedini, ime nije bilo ni potrebno. Rasformiran je 31. avgusta 1941. godine. U izvještajima se spominje samo kao "odred", ili "odred oko Banjaluke", tako da je i njegov naziv "banjalučki partizanski odred" uslovan, iako je suštinski tačan.
[312] Slavko Odić, *Ibid.*, str. 555.
[313] Svetozar Vukmanović Tempo, Revolucija koja teće, str. 215.
[314] Srednja Bosna, knj. 2, str. 11.

ovom sastanku utvrđena su osnovna organizaciona pitanja stvaranja krupnijih partizanskih jedinica, prema uputstvima Glavnog štaba NOV i POJ za Bosnu i Hercegovinu.

Nakon ovog sastanka, u Lipovim dolama je održana, 28. avgustaa 1941. godine, sjednica Štaba partizanskih odreda za Bosansku krajinu. Na ovoj sjednici donesena je odluka o formiranju I čete za Bosansku krajinu, sa četiri partizanska odreda. Zaključeno je da Oblasni štab ide na teren radi reorganizacije i drugih postojećih vojnih snaga u Bosanskoj krajini. Za komandanta ove čete imenovan je Drago Mažar, za političkog komesara Kasim Hadžić. Imenovano je i partijsko rukovodstvo od pet članova na čelu sa Kasimom Hadžićem."[315]

Od četiri osnovana partizanska odreda u Bosanskoj krajini u srednjoj Bosni djelovali su 2. i 4. krajiški NOP odred, a 1. odred samo djelimično. U Izvještaju Kasima Hadžića, komesara Prve čete za Bosansku krajinu i prištapske službe vidi se da je 28. avgusta 1941. godine formirana Prva četa, da je osnovano partijsko rukovodstvo sa pet članova i da je za sekretara toga rukovodstva izabran Kasim Hadžić. Na svom prvom sastanku, tri dana poslije osnivanja, partijsko rukovodstvo je razmotrilo: reorganizaciju Prve čete i izbor komandira i političkih delegata u odredima, odredilo operativne sektore odreda i utvrdilo njihove zadatke, razradilo uputstva komadirima za vojne akcije, Instrukcije političkim delegatima za politički rad u odredima i na selu, zatim organizovanje Centrale, vojne regrutske škole i ambulante. Razmotrene su sposobnosti pojedinaca za postavljanje na nove rukovodne dužnosti i izvršena je reorganizacija odreda u cilju ravnomjerne podjele ljudstva i oružja.

Za komandni kadar u četiri odreda koji si bili u ovoj Prvoj četi, određeni su: u Odred br. 1. Duško Koščica, student prava, postavljen je za komandira, a Šefket Maglajlić za političkog delegata; u Odred br. 2. Dragan Bubić za komandira, rudarski radnik iz Maslovara, a Rade Ličina za političkog delegata; u Odred br. 3. Edhem Karabegović *Leda* za komandira, a Muhamed Kazaz za političkog delegata; u Odred br. 4. Ratko Bročeta, poručnik bivše Vojske Kraljevine Jugoslavije za komandira, a Vojin Mitrov za poltičkog delegata. (U ovom 4. odredu bio je i Rade Radić o kome je napisan poseban izvještaj, kao prilog).

Izvršena je raspodjela sektora na kojim će djelovati pojedini odredi u srednjoj Bosni i dati su im konkretni zadaci. Sektori operacija odreda podjeljeni su kako slijedi: Odred br. 1. postavljen je na teren Banjaluka – Jajce – Skender-Vakuf; Odred br. 2. teren Banjaluka – Kotor-Varoš – Maslovare – Teslić; Odred br. 3. Banjaluka – Han Kola – Mrkonjić – Sitnica – Ključ; Odred broj 4. Banjaluka – Klašnice – Prnjavor. Svi odredi dobili su instrukcije o političkom radu u vojsci i na selu, kao i u vezi sa radom sa omladinom i svi su odmah upućeni na teren.

Centrala je osnovana da prima izvještaje odreda i dostavlja Oblasnom štabu i Prvoj četi, zatim da izdaje partijski list, da osigura magacinski prostor za svu rekviriranu robu i robu

[315] Hare Beganović, n. d., str. 121.

koju ljudi dobrovoljno daju u gradovima i selima za partizane; osnovana je i ambulanta kojom je rukovodio dr Vaso Butozan.

U okviru izvještaja o političkom radu na selu navodi se da "… smo mi apsolutni gospodari na selu i već sada držimo vlast u svim srpskim selima kroz koja su naši odredi prošli… Na sastancima se drže referati prema partijskom materijalu koje smo do sada dobivali, t. j. letak C. K., letak P. K., bilten Štaba Nar./odno/ Oslob./odilačke/ Vojske Jugoslavije. Odmah se biraju rev./olucionarni/ politički odbori, tako da sada imamo u 16 sela rev./olucionarne/ pol./itičke/ odbore koji su najčvršće vezani s nama… Oni već sada predstavljaju vlast na selu, organizuju ishranu odreda… iskuplja oružje, organizuje vojsku za partizanske odrede, org./anizuje/ nar./odnu/ pomoć prikupljanjem novčanih dobrovoljnih priloga, u nekim selima prikupljaju rezervnu hranu za odred. Sela u kojim su organizovani rev./olucionarni/ odbori obuhvatili su sektor od Bočca pa do Maslovara. Pored konferencija održane su sa uspjehom i široke konferencije na kojima je učestvovalo po 120. seljaka. Uporedo sa održanim konferencijama održana je i konferencija u Maslovarama sa radnicima iz preduzeća rudnik na liniji Narodno Oslobodilačke Vojske. Date su instrukcije za formiranje udarnih grupa po strukama u preduzeću, daljnu vezu održavaće pol./itički/ delegat Drugog part./izanskog/ odreda koji se nalazi na tamošnjem sektoru. Uporedo sa stvaranjem rev./olucionarnih/ odbora stvaraju se i rev./olucionarni/ odbori omladine sa zadatkom da u zajednici sa rev./olucionarnim/ selj./ačkim/ odborima sprovode sve zadatke koji se danas postavljaju. Na svim pol./itičkim/ konf./erencijama/ pol./itički/ delegat govori i po omladinskim pitanjima."[316]

Kao što se vidi iz gornjeg izvještaja, osnivani su revolucionarni odbori omladine, paralelno sa revolucionarnim seljačkim odborima na selu, kao što je rečeno, sa zadatkom da zajedno sa revolucionarnim seljačkim odborima "… sprovode sve zadatke koji se danas postavljaju."[317] Naime, u borbi za učvršćenje NOP-a, za političko jedinstvo naroda, KPJ je u prvim danima ustanka nalazila bitan oslonac u omladini, odnosno odanim omladinskim kadrovima koji su osnivali i unapređivali revolucionarni omladinski pokret na prostorima slobodne teritorije, a to su bili pretežno kadrovi prekaljeni u revolucionarnoj borbi protiv nastupajućeg fašizma i uopšte snaga mraka u predratnoj Jugoslaviji. S tim u vezi u Istoriji Saveza komunista Bosne i Hercegovine se kaže: „Glavnu snagu i oslonac KPJ u ovom radu u narodu činila je omladina. Ona je u Bosni i Hercegovini od početka ustanka bila u prvim redovima borbe protiv okupatora i njegovih saradnika, radila na zbližavanju Srba, Hrvata i Muslimana i udarala čvrste temelje bratstva i jedinstva . Prva je prihvatila platformu borbe za potpuno oslobođenje zemlje i stvaranje novog društvenog sistema u zemlji, u kome bi bili ravnopravni i slobodni svi, bez obzira na nacionalnu, vjersku ili neku drugu pripadnost. Mladi borci u ustaničkim jedinicama bili su po pravilu najizdržljiviji i u najtežim situacijama, podnosili su i najteža iskušenja, glad, zimu i duge iscrpljujuće borbe. U aktivnostima na oslobođenoj teritoriji i u svim akcijama i vidovima okupljanja stanovništva omladina je pokazivala najviši stepen inicijativnosti i snalažljivosti.

---

[316] Kasim Hadžić, *Izvještaj pol./itičkog/ komesara 1. čete*, Srednja Bosna u NOB, knj. 2, str. 55-58.
[317] Kasim Hadžić, *Ibid., str. 58.*

6. Osnivanje 2. krajiškog NOP odreda Prve čete Bosanske krajine, 2. septembra 1941. godine i okupljanje omladine oko njega

Neposredno poslije okupacije naše zemlje i osnivanja tzv. Nezavisne države Hrvatske članovi KPJ i SKOJ-a i njihove vodeće ličnosti su započeli aktivan politički rad na terenu oko Banjaluke i šire, a prilikom rasporeda kadrova određene ličnosti su upućene u pojedine dijelove srednje Bosne u vezi sa pripremama za podizanje ustanka. Tako su Rade Ličina, Niko Jurinčić, Kasim Hadžić, Ivica Mažar, Danko Mitrov, Idriz Maslo, Slavko Odić, Milan Radman, Drago Mažar, Đorđe Perović Đoko, Safet Fejzić, Željko Barić *Željo*, Brane Morača, Momir Kapor i drugi među prvima bili zaduženi za političko djelovanje na području srednje Bosne ili i srednje Bosne.[318]

„Jedno mjesec dana po kapitulaciji kraljevske jugoslovenske vojske i na terenu srednje Bosne otpočela je aktivnost komunista na skupljanju oružja i municije i pripremi oružanog otpora okupatoru i njegovim ustaškim slugama."[319] Međutim, iz mnogobrojne građe koja je korišćena u pisanju knjige *I zvijezde smo dosezali I* i *II*, vidi se da je oružje sakupljano već u vrijeme raspada vojske Kraljevine Jugoslavije, odnosno pojedini vojnici, nastojeći da izbjegnu zarobljavanje, kretali su se svojoj kući zaobilaznim putevima da bi izbjegli patrole, hapšenja i sl, sakrivši tada svoje oružje i prije dolaska kući, u njenoj neposrednoj blizini, ili po dolasku kući i sl. Na primjer, brojni su članci u ediciji *Srednja Bosna u NOB* (1, 2. i 3. knjizi i 4. koja je u pripremi za štampu), u kojim autori pišu o i o sakrivanju oružja, kako zbog lične bezbjednosti, pošto u svakom ratnom vihoru nije zgoreg imati oružje i za ličnu bezbjednost, kao i bezbjednost svoje porodice, tako i zbog i zbog otpora okupatoru i njihovim slugama, ako, odnosno kada za to dođe vrijeme, pogotovo protiv ustaša zbog zločina koje su ustaške jedinice, kao i pojedinci na svoju ruku vršili, a teror su počeli sprovoditi odmah po osnivanju tzv. NDH. Oružje je posebno skrivano na inicijativu ili potsticaj ličnosti lijeve orijentacije koji su i u pripremama i u ustanku vodili nedvojbenu akciju da oružje treba sakupljati i sakrivati prvenstveno zbog oružanog otpora okupatoru i njegovim slugama.

Ilustracije radi, navešćemo objavljeno sjećanje, pisano marta 1971. godine, prije 32. godine, u kome se govori o zbivanjima u Maslovarama prilikom rasula vojske Kraljevine Jugoslavije: „… Kada su dijelovi bivše jugoslovenske vojske, povlčeći se ispred Nijemaca, aprila 1941. godine, stigli u mjesto Maslovare, već se vidjelo da je u toj vojsci zavladalo pravo rasulo. Mogla su se vidjeti usplahirena lica viših oficira u limunizama. Neki su već bili preobučeni u civilna odjela. Vojnici su bili premoreni i zastrašeni. Ogromne količine odjeće, obuće, oružja i konzervisane hrane ostavljane su pored ceste. Narod iz okolnih sela je to odnosio svojim kućama, sakrivajući prije svega oružje. Sve ovo događalo se prije zvanične kapitulacije – dolaska okupatora i osnivanja NDH.

Tih dana, dok je vladalo rasulo, često su se sretali mještani u djelovima uniforme bivše jugoslovenske vojske, a često i u cijeloj uniformi, sve dok, kasnije, zapovjednik oružanih

---

[318] O prvim izlascima nekih od njih u tom periodu na pr. u Klašnice, Prnjavor, Kotor-Varoš i dr. napisano je u prvoj knjizi *I zvijezde smo dosezali*.

[319] Adem Hercegovac, *Razvoj narodne vlasti u srednjoj Bosni 1941. godine*, Srednja Bosna u NOB, knj. 3, str. 30-34.

snaga NDH Slavko Kvaternik[320] nije izdao naređenje da se razoružavanje stanovništva mora završiti do 10. maja. Saopšteno je da će se putem opkoljavanja sela i primjenom najdrastičnijih metoda, prići sakupljanju oružja i vojne opreme, ukoliko građani sami ne predaju.

I moj otac Vaso Petrić, već od ranije politički pripremn[321] za potrebu naoružavanja naroda radi pružanja otpora okupatoru, sakrio je dvadesetak pušaka i jedna konjska kola vojne opreme (odjeće, obuće, šatorskih krila, ćuturica za vodu itd.)[322] Pošto je to bilo vrijeme kada se sije krompir, april mjesec, puške su zakopane pored same kuće, u bašti. Između tek zasijanog krompira bile su napravljene dugačke gredice u koje su puške položene po dužini, predhodno dobro uvijene, a zatim zatrpane zemljom, tako da su napravljene dugačke humke paralelne sa gredicama zasijanog krompira, što je uradio on sam uz pomoć dvije mlađe kćeri. Pošto su okupatorske vlasti pojačali prijetnje u vezi sa eventualnim posjedovanjem oružja, moj otac pošto još nije bio sakrio svoj vojno-državni pištolj, jedne večeri pozove mene da mu pomognem da ga sakrije. U šumici pored naše kuće, zvanoj Grabik, taj pištolj smo zakopali u zemlju. Predhodno smo ga zavili u neke masne krpe, a zatim stavili u kožnu đačku torbu moje najstarije sestre Viktorije. Samo nekoliko mjeseci docnije, kada je pištolj izvađen iz zemlje bio je, srećom, sasvim očuvan i mogao je biti upotrebljen."[323]

Već početkom avgusta 1941. godine, Ivica Mažar, sekretar Oblasnog komiteta SKOJ-a i član Oblasnog komiteta KPJ za Bosansku krajinu, došao je u okolinu Maslovara i održao je sastanak sa mojim ocem Vasom Petrić i Vasom Kapor u Budžaku, zaseoku opštine Maslovare, na jednoj livadi, na kome su razmatrani dalji zadaci u pripremama za ustanak. Na ovom sastanku razgovarano je da se okupi širi sastanak sa povjerljivim mještanima iz svih maslovarskih sela i zaseoka u cilju osnivanja Opštinskog revolucionarnog političkog odbora, pošto su već tada u pojedinim selima odbornici djelovali na sprovođenju tada aktuelnih zadataka. Dva dana poslije ovoga čuli smo da je Ivica Mažar uhapšen u Jajcu.[324] Prema dosadašnjem istraživanju, održavanje opštinskog zbora na maslovarskom groblju je pripremano u periodu od sastanka Ivice Mažar sa Vasom Petrić i Vasom Kapor, održanom početkom avgusta 1941.godine u selu Budžak do dolaska 2. partizanskog NOP odreda Prve čete Bosanske krajine, 7. septembra 1941. godine[325], a održan je neposredno poslije dolaska ovog Odreda na Borje.

---

[320] Naredba br. 2 zapovjednika oružanih snaga NDH Slavka Kvaternika od 30 aprila 1941. godine.

[321] Vaso Petrić, trgovac iz Maslovara. Bio je i predsjednik Opštine Maslovare od vremena kada su opštine osnovane u srezu Kotor-Varoš. Proglašenjem NDH smjenjen je sa ove dužnosti, a za predsjednika je postavljena osoba koja je još prije rata bila zakleti ustaša , Josip Karlović, predradnik u Rudniku Maslovare. U to vrijeme, od maja mjeseca, u Maslovarama su boravili Momir Kapor i Brane Morača, koji su i predhodnih godina bili u prijateljskim odnosima sa Vasom, sa njim su svakodnevno provodili po 2-3 sata u razgovorima, koji su imali za cilj pripreme otpora okupatoru.

[322] Ovu vojnu opremu su pronašli maslovarski čobani i većim dijelom raznijeli.

[323] Nevenka Petrić, *Moja sjećanja na ustanak 1941. u Maslovarama*, Beograd, marta 1971, Arhiva edicije Srednja Bosna u NOB, 34 str.; citirani dio je na str. 2-3.

[324] Ivica Mažar uhapšen je u Jajcu 6. avgusta 1941. godine, N. Petrić, *I zvijezde smo dosezali*…, str. 482.

[325] 2. partizanski NOP odred krenuo je za Maslovare 4. septembra i 6. septenbra , preko Boraka, stigao je na Borje, a do Jotanovića koliba stigao je 7. septembra 1941. godine.

Iako je u varošici Maslovare bio garnizon sa domobranima i ustašama i djelovala opštinska vlast tzv. Nezavisne države Hrvatske, sve do 15. decembra 1941. godine, i tokom avgusta i početkom septembra u određenom broju sela Opštine Maslovare bili su određeni, odnosno izabrani seoski odbornici, kao paralelna vlast.

Zanimljiv je objavljeni prilog jednog od prvih seoskih odbornika o aktivnostima prvih dana septembra:

„Šestog septembra 1941. godine u Borju, kod svojih štala, kosio sam bujad za prostirku pod stoku.– kaže Dušan Jotanović, iz sela Liplje. – Idući stazom, naišao sam prvi put na naoružane ljude koji nisu bili iz našeg sela. Bila su petroica, a među njima su bili i Dragan i Milan Bubić, rodom iz Maslovara, koje sam poznavao…[326] Nakon nedelju dana opet su došli i održali kod manastira u Liplju veliki zbor, na koji su došli skoro svi ljudi iz Liplja i mnogi iz okolnih sela. Kasim Hadžić je govorio o ustanku širom zemlje, o potrebi borbe protiv ustaša i okupatora i pozvao sve mlađe ljude koji su služili vojsku i imaju sakriveno oružje da odmah stupe u partizanski odred.

– Neće više biti povlačenja kućama! Sada kad krenemo u okršaj, tući ćemo se do konačnog oslobođenja! – bile su Kasimove riječi na tom zboru. Govorio je i o Odredu i rekao da će komandant odreda biti Dragan Bubić, a politički komesar Idriz Maslo.”[327]

Tako je na maslovarskom groblju, koje se nalazi na jednom brdu iznad Maslovara, održan zbor na kome je prisustvovalo oko 60 ljudi, (a u slučaju da naiđe neka neprijateljska patrola bilo je dogovoreno da se kao objašnjenje za taj skup kaže da se održava radi četrdesetodnevnog pomena u vezi sa smrću nekog mještanina). Na ovaj zbor bili su izričito pozvani samo provjereni ljudi u koje se imalo povjerenja.

Zboru su pored mještana prisustvovali i partizani: Rade Ličina, Dragan Bubić i Milorad Mirković i sva trojica će govoriti. Razmatrani su oblici borbe protiv okupatora i NDH. Na kraju je izabran Opštinski revolucionarni politički odbor.[328] Moj otac Vaso Petrić na ovom zboru izabran je za predsjednika toga odbora, a za sekretara je izabran Vaso Kapor. Poslije desetak dana ponovo je održan na istom mjestu skup povjerljivih ličnosti iz većeg broja sela opštine Maslovare na kome su razmatrani aktuelni zadaci.”[329]

---

[326] Dušan Jotanović, *Dolazak partizana i zbor u Liplju*, Srednja Bosna u NOB, knj. br. 2, str. 285.

[327] Ibid., str. 286-287. Nevedene činjenice koje ovaj autor navodi su same po sebi interesantne, ali nisu povezane sa datumom kada su se stvarno dogodile, pa kada bi se sudilo po navedenim datumima ovaj zbor je održan 14. septembra. Autor kaže da je K. Hadžić rekao da će Dragan Bubić biti komandant odreda, a Maslo Idriz, politički komesar. Međutim, Dragan Bubić, rudarski radnik iz Maslovara bio je tada već postavljen za komandira 2. odreda (a ne komandanta kako Dušan kaže), a Rade Ličina, za političkog delegata istog odreda (a ne Idriz Maslo, koji će biti na toj dužnost nešto kasnije, po odlasku Rade Ličine, poslije neuspjelog napada na Maslovare kada je formirana Maslovarska četa (od postejće Borjanske čete) u sastavu 6. bataljona, umjesto dotadašnjeg 2. odreda.

[328] U izvještaju političkog komesara I čete za Bosansku krajinu govori se o osnivanju revolucionarnih političkih odbora na oslobođenoj teritoriji, Zbornik dokumenata NOR-a, tom IV, knj. 1, document 162.

[329] Nevenka Petrić, Moja sjećanja… str. 12; Viktorija Glavaš, *Partizani oko Maslovara*, Srednja Bosna u NOB, knj. 2, str. 154.

Navodimo još jedan izvor o održavanju zbora na maslovarskom groblju koji govori i o angažovanosti tih prvih odbornika nove vlasti, čak i na vojnim pitanjima u vezi sa preduzimanjem prvih partizanskih akcija, što se vidi iz slijedećeg objavljenog sadržaja: „Ubrzo po njihovom[330] odlasku u Tisovac, na sector Maslovara je došao jedan meni nepoznat drug u pratnji Vlade Kapora i Milana Bubića *Krcuna*. On je održao sastanak u Borju, kod Starog magazina,[331] kojem su prisustvovali Vaso Petrić i Vaso Kapor, a na kojem je bilo govora o pripremama za prihvat jedne partizanske grupe; ona je bila jezgro oko kojeg će se formirati partizanski odred na ovom terenu. Vaso Petrić i Vaso Kapor su dobili zadataka da prikupljaju materijalana sredstva i oružje, te da stvaraju i učvršćuju veze među ljudima i uopšte da vrše pripreme za prihvat partizanske grupe i formiranje odreda na sektoru Maslovara.

U prvoj polovini septembra u Borje iznad Maslovara došla je iz Tisovca grupa od dvadesetak partizana. Njen komandir je bio Dragan Bubić, a komesar Rade Ličina…

Odmah po dolasku, partizani su organizovali na groblju u Maslovarama sastanak, kojem je prisustvovalo oko šezdest ljudi iz zaselaka Raštani, Pavlovići i Lauši i dr. Rade Ličina, Dragan Bubić i Milorad Mirković su govorili o značaju ustanka, o potrebi saradnje naroda i partizanskog odreda, o mogućnostima i načinu pomaganja partizana itd. Pored zaključka da se nastavi skupljanje oružja, razrađen je i plan prikupljanja hrane za partizane. Zaseoci su raspoređeni da jedan za drugim donose hranu na određena mjesta, odakle su je partizani nosili u svoj logor. Organizovana je i obavještajna služba i civilne straže, sa zadatkom da prate kretanje neprijatelja i prikupljaju podatke o njegovim namjerama. Izabran je i Odbor u koji su ušli: Marko Stanišljević iz Lauša, Vaso Kapor, Vaso Petrić, Branko Čupić i Nedo Bojić iz Maslovara, Savo Tovilović, Dane Borić i Luka Jurić iz Boraka i Jovo Pavlović iz Obodnika. Izuzev Stanišljevića koji je bio rudar, svi ostali odbornici su bili zemljoradnici, a Nedo Bojić k tomu i bivši seoski knez. Za predsjednika Odbora izabran je Vaso Petrić, a za sekretara Vaso Kapor.

Snabdjevanje partizana hranom funkcionisalo je, uglavnom, bez poteškoća, a i u rudniku su prilično uspješno prikupljani municija, lijekovi i odjeća. Obavještenja s rudnika prenosile su uglavnom moje mlađe sestre Radojka, Dušanka i Nevenka. U septembru sam prekinula radni odnos u rudniku, pa sam se i sama nakon toga angažovala u prikupljanju i prenošenju obavještenja, sarađujući s Đurom Markovićem, Sredom Jotanovićem, Petrom Žmarićem, Markom Stanišljevićem i Mirkom Mrmoljom. Kod kuće smo istovremeno organizovali šivanje košulja, partizanskih kapa, prekrajanje odjeće za ranjenike u bolnici,

---

[330] Viktorija Glavaš, *Partizani oko Maslovara*, „Brane (Morača, nap aut.) i Momir (Kapor, nap aut.) su nakon toga formirali grupu, u kojoj su pored njih dvojice, bili braća Milan i Dragan Bubić, te Milan Morača i Vlado Kapor koji su u međuvremenu također došli iz Banjaluke u Maslovare). Oni su se u Maslovarama naoružali oružjem koje su bili prikupili i prvih dana avgusta krenuli preko Živinica i Javorana u Tisovac, gdje su uspostavili vezu s banjalučkom partizanskom grupom i priključili joj se.” , Srednja Bosna u NOB, knj. 2, str. 152-153. Ima osnova da je taj nepoznati drug bio Ivica Mažar, posebno s obzirom na napomenu br. 1. Redakcije edicije Srednja Bosna u NOB u knj. 2, str. 154. u članku Viktorije Glavaš.

[331] U fusnoti br. 1. ovog priloga Redakcija edicije Srednja Bosna u NOB, knj. 2, str. 154. navela je slijedeće: „Prema drugom izvoru ovaj sastanak je održan na mjestu zvanom Budžak. Napomena Redakcije”.

zatim izrezivanje crvenih zvjezda petokraka. Na tom poslu su se angažovale moja majka Natalija i mlađe sestre.

Na sastanku održanom na maslovarskom groblju bilo je najavljeno da će ubrzo doći do napada na Maslovare i zaključeno je da će se , kad uslijedi napad, narod pozvati da se masovno priključi partizanima.

Rudari su u većoj mjeri bili angažovani da prate kretanje neprijatelja i prikupljaju podatke o svemu što se u njihovim redovima događa.

Desetak dana poslije prvog, održan je na maslovarskom groblju i drugi sastanak, na kojem je najavljeno da neposredno predstoji napad na rudnik Maslovare. Zaključeno je da će se iz električne centrale dati sirenom znak za napad i da na taj znak i narod treba da krene prema rudniku. Ovom sastanku je prisustvovalo dvadest do trideset ljudi.

Uoči samog napada na Maslovare, 23. septembra, održan je više kuće Vase Petrića, u potoku Ukevac, sastanak kojem su prisustvovali Rade Ličina, Vaso Petrić, Vaso Kapor, Ibrahim Tabaković i Petar Žmarić. Na sastanku je pretresan plan napada i mjere koje treba preduzeti u slučaju neuspjeha. Odlučeno je da se Maslovare opkole i napadnu u šest sati ujutro.[332] Određene su udarne grupe koje će napasti na kasarnu i Sokolanu, gdje je bilo oko 120 domobrana i žandara. Grupa od 11 boraca, pod komandom Petra Žmarića, koji je te večeri stupio u partizanski odred, dobila je zadatak da istovremeno napadne i razoruža neprijateljsku posadu u Obodniku i zatim zauzme položaj prema Kotor-Varošu…”[333]

Navedeni sadržaj očito govori do koje mjere su se prožimale vojne aktivnosti partizanske jedinice, koja je tek trebalo da se organizuje na navedenom području, kao i odmah po dolasku 2. partizanskog odreda na Borje, 7. septembra[334] 1941, sa političkim radom seoskih i opštinskih odbonika na terenu u vezi sa brojnim aktuelnim zadacima toga vremena. Vidimo da odbrnici od određenih ličnosti dobijaju zadatke prije nego što je jedinica osnovana, a poslije direktno od vojnih starješina, zatm zakazuje se zbor naroda na maslovarskom groblju na kome su razmatrana aktuelna pitanja i dati konkretni zadaci. Povjerljivim ličnostima, odbornicima iz navedenih zaselaka, i to priličnom broju, povjerene su i vojne tajne – datum kada će se izvršiti vojni napad na Maslovare i to u tri faze - u kontinuitetu, u toku priprema napada. Zatim, preko odbornika je organizovana i obavještajna služba o kretanju neprijateljskih snaga i mnogo drugih aktivnosti, kako je

---

[332] Prema izvještaju 3. oružničke pukovnije od 26. septembra 1941. godine, napad na Maslovare, u kojim je bilo 80 domobrana i 4 žandara, izvršen je 24. septembra u 6 sati i 15 minuta ujutro, a borba je trajala do 3 sata o 15 minuta poslije podne. VII, Arhiv NDH, k. 152, br. Reg. 22/11–1. Napomena Redakcije edicije Srednja Bosna u NOB.

[333] Viktorija Glavaš, *Partizani oko Maslovara*, Srednja Bosna u NOB, knj. 2, str. 154.

[334] Luka Radetić, *S Borjanskim partizanskim odredom*, Srednja Bosna u NOB, knj. 2, fusnoti br. 2, str. 141,

„…Prema tome , Drugi partizanski odred je krenuo prema rejonu Maslovara 4. septembra, u selo Markoviće 5, prenoćio u Grabovici i sutradan, 6. septembra poslije podne, produžio iz Hodžina Brda preko Boraka prema Borju, gdje je, do Jotanovića koliba, stigao 7. septembra prije podne. Napomena Redakcije.”

rečeno i zajedno sa užom grupom odbornika neposredno pred sam napad na Maslovare, 23. septembar 1941. godine.

U drugoj polovini septemebra Drugi odred premjestio se iz Jotanovića koliba na Jelavku, gdje su također postojale kolibe. Tu je 23. septembra stigao Četvrti odred na čelu s Ratkom Bročetom. Sutradan, 24. septembra, bio je napad na Maslovare (od 6.15 časova ujutro do oko 14 časova poslije podne). Napad nije uspjeo. Poginuli su Drago Bubić, komandir Odreda i Brane Šinik.

Ubrzo poslije ovog napada, dio Odreda je noću, između 7. i 8. oktobra 1941. porušio šumsku željezničku prugu i prekopao cestu od Kotor-Varoša prema Čelincu. Zatim, bile su dvije manje akcije, jedana 22. oktobr, a druga je bila zasjeda niže od sela Lipovca u rejonu Gajića mlina na šumskoj željezničkoj pruzi, kada je poginuo durektor Rudnika Maslovare Ivo Granić.[335] Zatim, napad 29. oktobra na domobransku posadu u Obodniku (30 domoibrana koja je štitila šumsku željezničku prugu) i dr.

Dakle, vidjelo se da su sa osnivanjem revolucionarnih političkih odbora, održavane i konferencije sa omladinom, po tematici slične konferencijama sa narodom po selima, omladina je i pozivana da se javi u partizansku jedinicu, a posebno da ponese sa sobom pušku i municiju, što je u pojedinim slučajevima bio realan zahtjev. Za održavanje omladinskih konferencija u partizanskim jedinicama bili su zaduženi politički delegati, kasnije politički komesari, kao i za to posebno određene ličnosti, a posebno nešto kasnije, s obzirom da od početka januara 1942. godine u srednjoj Bosni djeluje i Okružni komitet SKOJ-a za srednju Bosnu.

Vaso Petrić, predsjednik i Vaso Kapor, sekretar Partizanske opštine Maslovare (tako smo je zvali pošto je istovremeno postojala i opština na čelu s predsjednikom Josipom Karlovićem u Maslovarama u kojim je još bila neprijateljska posada), poslije održanog zbora za izbor Opštinskog revolucionarnog političkog odbora, organizovanije su nastavili da rade na sakupljanju hrane, oružja i drugog, pošto je sada bilo više oslonaca u selima. Sjećam se da je kuća mojih roditelja tada bila, u stvari, kao neka baza za snabdjevanje partizana. Svakodnevno je sakupljana hrana, naročito so, petrolej za lampe, zatim odjeća, duvan. U našoj kući se šio topli veš za partizane (pošto je u trgovini moga oca bilo tzv. topova različitog flanela), a od crvene čohe su na stotine izrezivane crvene petokrake zvijezde.

U prvoj polovini septembra 1941. godine za maslovarsku partizansku jedinicu napravljene su barake u skoro neprohodnoj borovoj šumi, a pozivanje i slanje ljudi da rade na podizanju ovih baraka sprovodili su odbornici. Ljudi su angažovani na dobrovoljnoj bazi. Stručnim radom na izgradnji baraka rukovodio je Pane Ilić.[336] Barake za Partizansku bolnicu na Borju blizu Solila građene su znatno kasnije, u prvoj polovini decembra 1941. godine. I ova aktivnost organizovana je angažovanjem odbornika, koji su

[335] VII, Arhiv NDH, k. 152, reg. br. 4/18–1 i 41/1–1.
[336] Pane Ilić, ugledni mještanin iz Raštana, sela opštine Maslovare, bio je poznat kao najbolji drvodjelja u okolini.

ilegalno djelovali po selima maslovarske opštine, a i u to vrijeme omladina je učestvovala na određenim zadacima..

Dakle, reorganizacijom koja je izvršena 28. avgusta 1941. godine od boraca Banjalučkog partizanskog odreda formirana je Prva četa Bosanske krajine, koja je prvobitno imala tri partizanska odreda. „Kada je tri dana kasnije, na Tisovac stigao Borjanski odred, pod komandom Ratka Bročete i Vojina Mitrova, on je ušao u sastav Prve čete kao njen Četvrti partizanski odred. Od grupe partizana s maslovarskog sektora i još nekih boraca, izdvojenog iz prvobitnog banjalučkog partizanskog odreda, formiran je Drugi partizanski odreda, za čijeg je komandira postavljen Drago Bubić, a za političkog delegata Rade Ličina… Prema tome, Drugi partizanski odred je krenuo prema rejonu Maslovara 4. septembra, u selo Markovići stigao 5, prenoćio u Grabovici i sutradan 6. septembra poslije podne, produžio iz Hodžinog Brda preko Boraka prema Borju, gdje je, do Jotanovića koliba, stigao 7. septembra prije podne.”[337]

Dajući nešto širi presjek o nastajanju i prvim bitkama Drugog partizanskog NOP odreda namjera nam je da prezentujemo događanja u partizanskom pokretu prvih dana ustanka 1941. godine na području ovoga Odreda, a o osnivanju odreda na drugim područjima srednje Bosne u prvoj godini NOR-a bitni podaci sadržani su u objavljenoj literaturi.[338]

Imljanska četa osnovana je 8. novembra. U prvo vrijeme bila je smještena u Djevojačkoj Ravni. Kasnije, kada je Šiprage napustila neprijateljska posda, 20. decembra 1941, ova četa se stacionirala u Šipragama.[339] Skendervakufska četa osnovana je 14. decembra, kada se neprijateljska posada iz Skender-Vakufa povukla u Kotor-Varoš itd.[340]

7.Osnivanje III krajiškog NOP odreda (nova reorganizacija), okružnih komiteta KPJ i SKOJ-a za Jajce, koji su djelovali i u srednjoj Bosni

Prema utvrđenom ustrojstvu organizovanja partizanskih vojnih jedinica četa je bila osnovna vojna jedinica, koja u svom sastavu ima odrede i vodove. Objedinjavanje rada četa vršio je Oblasni štab partizanskih jedinica Bosaanke krajine, a tako je bilo i na drugim oblastima u Bosni i Hercegovini. Međutim, ovakva organizacija nije svugdje jedinstveno sprovođena. Postojale su izvjesne razlike u vojnom organizovanju između četa i u samoj Bosanskoj krajini, ali i šire. U Podgrmeču, na primjer, osnovan je Štab gerilskih odreda grupa Krupa – Sana, kasnije je formirana Jajačka divizija, Štab I krajiške divizije i sl.

Tokom NOR-a bilo je više vojnih savjetovanja posvećemih reorganizaciji vojnih jedinica. Krajem septembra 1941. godine Đuro pucar primio je direktive o novoj vojnoj organizaciji, pa je kao sekretar Oblasnog komiteta KPJ za Bosansku krajinu, 10. oktobra definitivno napustio Banjaluku i uputio se na odredište gdje je već bila okupljena veća grupa prvih boraca NOR-a u ovom kraju. Članovi Oblasnig komiteta KPJ za Bosansku

---

[337] Srednja Bosna u NOB, knj. 2, str. 140-141. Napomene Redakcije (djelimične) br. 1. i br. 2.
[338] Edicija „Srednja Bosna u NOB”, knj. 1, 2, 3, i 4.(koja je u pripremi) i druga.
[339] Sredo Đukarić, *Brižan je bio za borce*, Srednja Bosna u NOB, knj. 2, fusnota br. 5, str. 137.
[340] Živka Kukolj-Podgorac, *Skender je slobodan*, Srednja Bosna u NOB, knj. 3, fusnota br. br 3.str. 152.

krajinu održali su sastanak na jajačko-manjačkom području i zaključili da se sprovede direktiva PK KPJ za BiH i Glavnog štaba za BiH o formiranju tri odreda i četiri okružna komiteta KPJ na području Bosanske krajine i utvrđeni su osnovni kadrovi za predviđene i štabove odreda i okružne komitete KPJ. U vezi sa predviđenom reorganizacijom rasformirani su štabovi divizija i Oblasni štab, a kadrovi upućeni u odrede.

Kako je ovom novom vojnom reoganizaciom cijela srednja Bosna uključena u područje djelovanja III. krajiškog NOP odreda dajemo izvor koji govori o osnivanju toga odreda:

„U oktobru, tačnijeg datuma se ne sjećam, krenula je jedna naša grupa na lijevu obalu Vrbasa.– kaže dr Vaso Butozan.– Moglo nas je biti šestero-sedmero. Osim Kasima,[341] Šefketa[342] i Habije Bećirbašića, u sjećanju mi je ostao još jedino omladinac Hadžihalilović, a bile su u toj grupi i dvije ili tri drugarice… Ubrzo nakon toga stigao je ponovo do nas Đuro Pucar Stari i bio zadovoljan: vidio je da su se stvari pokrenule. On je, inače, bio protiv toga da se dugo ostaje na jednom mjestu… Međutim, bio je za to da štab bude na jednom mjestu i da obuhvata nekoliko srezova (Banjaluku, Kotor-Varoš, Mrkonjić-Grad, Jajce i dio travničkog sreza).”[343]

U vezi sa osnovanjem III. krajiškog NOP odreda dr Vaso Butozan[344] kaže: „Tu je došlo do formiranja III. krajiškog NOP odreda. Komandant odreda postao je Danko Mitrov, njegov zamjenik Miljenko Cvitković, a načelnik Štaba Rade Marjanac. Komesar odreda trebalo je da bude Šefket Maglajlić, ali pošto je u taj odred ušao i Drenović, a njegova žena je poznavala i Šefketa i mene iz Banjaluke i znala da je Šefket Musliman — kako se on i sam deklarisao — odlučeno je da ja umjesto njega preuzmem tu dužnost. Postupljeno je tako da bi se Drenović i njegovi komandanti čvršće vezali uz nas. Za zamjenika komesara bio je predviđen Rade Radić, ali pošto on nije bio tu, umjesto njega je tu dužnost preuzeo Nemanja Vlatković. [345]

Operativna prostorija III krajiškog NOP odreda obuhvatila je kako jajačko-mrkonjički sektor, tako i sektore Ribnika, Manjače i srednje Bosne, a u njegov sastav ulazili su: 1. bataljon ’Pelagić’ – komandant Metlić, politički komesar Mitrić; 2. bataljon ’Iskra’ – komandant Šolaja, komesar – Nemanja Vlatković; 3. bataljon – komandant Drenović, bez političkog komesara; 4. bataljon ’Soko‘ – komandant Mitar Kovačević, komesar Stojan Kovačević, njegov zamjenik Vojin Mitrov; 5. bataljon – komandant Drago Mažar, komesar Niko Jurinčić; 6. bataljon – komandant Ratko Bročeta, komesar Rade Licina.”[346]

---

[341] Odnosi se na Kasima Hadžića.
[342] Odnosi se na Šefketa Maglajlića.
[343] Dr Vaso Butozan, *Formiranje Trećeg krajiškog NOP odreda*, Srednja Bosna u NOB, knj.3, str.6.
[344] Bilo je predviđeno da politički komesar bude Šefket Maglajlić, ali kako je u okviru 3. krajiškog NOP odreda bila i jedinica Uroša Drenovića, na osnovu političke procjene, zaključeno je da je bolje da bude Srbin po nacionalnosti politički komesar neko Musliman. Dr Vaso Butozan je kao Srbin postavljen za političkog komesara (inače, u predratnoj Banjaluci bio istaknuti aktivista revolucionarnog radničkog pokreta.
[345] Nemanja Vlatković je je bio istaknuti aktivista revolucionarnog radničkom pokretu u periodu prije rata. predrevo
[346] Dr Vaso Butozan, „*Formiranje Trećeg krajiškog NOP odreda*,” Srednja Bosna u NOB, knj. 3, str. 5-7.

Drugim riječima rečeno, srednja Bosna bila je „pokrivena" bataljonima br. 5. i 6, koji su, kao što se vidi, bili sastavni dio III. Partizanskog NOP odreda.

Šefket Maglajlić u svom članku „Reorganizacija partizanskih komandi i odreda"[347], između ostalog, kaže: „Saznavši za odlazak Miljenka, Vase i mene na sektor Jajca, Đuro Pucar, po dolasku iz Sarajeva u Banjaluku sam je došao na taj teren. Nešto prije njega, na putu iz Drvara u Vrhovni štab, naišao je i Kosta Nađ i zadržao se kod nas. Pucar ga je tu i zatekao. Organizovan je sastanak Na njemu nas je Pucar upoznao s direktivom Pokrajinskog komiteta KPJ za Bosnu i Hercegovinu o formiranju odreda i okružnih komiteta KPJ i SKOJ-a na terenu Bosanske krajine. Tom direktivom bilo je predviđeno formiranje Prvog krajiškog partizanskog odreda u Podgrmeču, Drugog na Kozari i Trećeg na terenu srednje Bosne i jajačko-mrkonjičkog područja, s tim da se odredi dijele na bataljone, a bataljoni na čete. Pokrajinski komitet je odredio i sastav štabova odreda i okružnih komiteta, bar za osnovne funkcije, jer je Pucar došao na teren i sa spiskom ljudi za štabove i komitete… Okružni komitet za teritoriju III krajiškog NOP odreda, koliko se sjećam, sačinjavali su Kasim Hadžić, sekretar, članovi komiteta: Muhamed Kazaz, Nemanja Vlatković, Stole Kovačević, Edhem Karabegović, Teufik Kadenić Cinkara, Rade Ličina i Ahmet Hadžihalilović (sekretar OK SKOJ-a)

U skladu sa ovim odlukama bila je rasformirana Jajačja divizija, a nešto kasnije i Prva krajiška divizija, čiji je komandant bio Danko Mitrov".[348]

Navodeći ove podatke o osnivanju III. karjiškog NOP Odreda, namjera nam je da, pored isticanja značaja osnivanja ovog odreda, istovremeno, posebno istaknemo činjenicu da je na taj novi Jajački okrug koji je pokrivao područje III. krajiškog NOP odreda, došla grupa boraca koji su od strane PK PKJ Bosne i Hercegovine predviđeni za Okružni komitet KPJ za ovo područje, a među njima je bio i Ahmet Hadžihalilović, koji je bio određen za sekretara Okružnog komiteta SKOJ-a za područje III. krajiškog NOP odreda. Nije, međutim, pronađen podatak o tome, da li je i kada je – osnovan Okružni komitet SKOJ-a, odnosno da li je poslije održane prve sjednice Okružnog komiteta KPJ, osnovan i Okružni komitet SKOJ-a za ovo područje, pošto je takva praksa bila kad se osnivaju novi okružni komiteti KPJ za nova područja tokom cijelog NOR-a.

Normalna je pretpostavka da kad je održan sastanak Okružnog komiteta KPJ u navedenom sastavu, u okviru koga je bio i Ahmet Hadžihalilović član OK KPJ, da je ako ne odmah, a ono bar uskoro uslijedilo održavanje i sastanka Okružnog komiteta SKOJ-a u određenom sastavu, što se nije uspjelo utvrditi u okviru obimnog naučnoistraživačkog rada koji je obavljen povodom pripreme građe za ovaj rad. Iako do sada nije utvrđeno da li je osnovan OK SKOJ-a, pronađen je podatak koji posredno govori da je taj OK SKOJ-a osnovan. To se vidi iz slijedećeg sadržaja: „Može se konstatovati da je energičnom akcijom Oblasnog komiteta KPJ za Bosansku krajinu i Oblasnog štaba izvršena, u veoma kratkom roku, reorganizacija partizanskih jedinica i stvoreno, na ovom području pet narodnooslobodilačkih odreda i četiri okružna komiteta KPJ i SKOJ-a. Ovako odgovoran

---

[347] Šefket Maglajlić, *Reorganizacija partizanskih komandi i odreda*, Srednja Bosna u NOB, knj. 3, str. 8-13.
[348] Ibid., str. 11.

i velik zadatak bilo je moguće izvršiti samo disciplinovanom akcijom članova KPJ…”[349] Pored toga.utvrđeno je da je Ahmet Hadžihalilović, upravo u vrijeme poslije održane prve sjednice OK KPJ, radio na osnivanju prvih omladinskih organizacija na terenu oko i u Aginom Selu.

Ahmet politički radi u pojedinim zaseocima Aginog Sela, kao i u Aginom selu na osnivanju omladinskih organizacija i izboru omladinskih odbora. To se vidi i iz slijedećeg sadržaja: „Prije nego što je partizanski odred došao u Trnovaču, u Agino selo je jednog dana stigao partizan Ahmet, ali to nije bio onaj Ahmet koji je vršio popis žita.[350] On je sazvao omladinu u Čivčije, zaselak Aginog sela. Iskupili smo se u kući Alekse Čivčije… Na tom sastanku je moglo biti 29 do 30 omladinaca i omladinki. Ahmet nam je čitao nekakav materijal. Mene su izabrali za predsjednika omladine u našem selu. Ahmet mi je rekao tada da će na drugi sastanak doći drugarica… Poslije toga sastanka nisu više dolazili ni Ahmet ni Dušanka.

Pošto nisam više želio da ostanem u selu, jer sam više volio da budem u partizanima, ja sam jednoga dana otišao u Trnovaču gdje se nalazio partizanski odred i gdje su već bile podignute dvije barake…. Nisam siguran u datum mog dolaska u Trnovaču, ali mislim da je to moglo biti petnaest do dvadeset dana poslije paljenja Bočca.[351] Ahmet je bio u odredu kad sam ja došao, ali ga nisam zatekao u logoru. Kada se vratio ljutio se kad me je ugledao i pravio pitanje što sam došao, jer ko će raditi sa omladinom… Ja na Trnovači nisam zatekao mnogo ljudi, jer su uvjek bili na terenu, na položaju u Krminama, u zaseoku Prnjavor, zatim u Brenici, u Bočcu kod mosta… U Trnovači su bili Drago i Niko… “[352]

Kao što se vidi Ahmet je radio političke poslove na terenu sa omladinom, kao što smo i mi svi, članovi skojevskih komiteta, to radili u toku rata – mukotrpno skupljajući omladinu i u selima sa samo nekoliko raštrkanih kuća. Zatim, vidimo da se ljuti što je Aleksa Panić došao u partizane ostavivši omladinsku organizaciju u svom selu, u kojoj je, u njegovom prisustvu, bio izabran za predsjednika omladine svoga sela, što ukazuje da je Ahmet, iako u Odredu i dalje „zadužen” za rad sa omladinom, odnosno odgovoran je za ovo područje rada. Ali, mi do sada nismo utvrdili da li je bio osnovan Okružni komitet SKOJ-a za ovo područje, iako se u Zapisniku na Oblasnoj partiskoj konferenciji KPJ Ahmet vodi kao sekretar OK SKOJ-a Jajce. Kad mu je data riječ da govori, u okviru tačke dnevnog reda o SKOJ-u, kada su govorila i ostala tri sekretara OK SKOJ-a, u Zapisniku stoji: „Drug Ahmet:[353] Nije bilo organizovanog rada s ove strane Vrbasa sve do dolaska druga predstavnika PK SKOJ-a.”[354]

---

[349] Muharem-Hare Beganivić, *Partijska i vojna savjetovanja u Bosanskoj krajini 1941. i 1942. godine do Skendervakufske konferencije*, Srendervakufska konferencija ’42, str. 128-129.
[350] Radilo se o omladinskom rukovodiocu i skojevcu Ahmetu Hadžihaliloviću. Vidi članak Alekse Panića „Nešto je pisao na koljen…u” u četvtoj knjizi edicije„ Srednja Bosna u NOB”. Napomena Redakcije.
[351] Bočac je popaljen 1. septembra 1941. godine.
[352] Aleksa Panić, *Otišao sam u Trnovaču*, Srednja Bosna u NOB, knj. 3, str. 118.
[353] Ahmet Hadžihalilović, sekretar OK SKOJ-a za Jajce. (Ova napomena je preuzeta iz knjige „Skendervakufska konferencija ’42”, Zapisnika…, str. 71.
[354] Dragan M. Davidović, Osvrt na neke arhivske i druge izvore za Oblasnu konferenciju KPJ za Bosansku ktrajinu februara 1942. godine u Skender-Vakufu, Skendervakufska konferencija ’42, str. 19-72. Citirana

Treba napomenuti da se u to vrijeme, u neposrednoj blizini na terenu gdje djeluje Ahmet, nalazilo, odnosno politički je djelovalo nekoliko poznatih banjalučkih pregalaca u radu SKOJ-a, osnosno mladih boraca Banjalučana, koji su bili predratni članovi SKOJ-a i KPJ u banjalučkim srednjim školama – izraslije ličnosti za djelovanje na zadacima u masovno-političkom radu u predratnoj Banjaluci, pa tako i u ratnim uslovima na terenu Manjače. To su bili Zdravko Lastrić *Jegor*,[355] Branislav Lastrić *Branko*,[356] Ivo Odić[357] i Anton Marinić *Toni*,[358] (koji je imao i nadimak Isus, što se vidi iz slijedećeg: 'S nama je krenuo još jedan Banjalučanin s nadimkom Isus, jer je imao bradicu i imao običaj da nosi neku grančicu.'),[359] a i drugi koje ne pominjemo u ovoj prilici, pošto su i ova četiri borca bila sasvim dovoljna za sastav jednog elitnog Okružnog komiteta SKOJ-a - da je on osnovan ili ako je on osnovan.. Na primjer, Gojko Gajić u svom obimnom radu na više mjesta govori o Branku Lastriću kao „omladincu" (u knjizi Srednja Bosna u NOB, 2. knj. str. 199 i 200), što nedvojbeno znači da je Branko zaista bio rukovodilac omladine kao borac zaštitnice Glavnog štaba za Bosansku krajinu. Gojko Gajič kaže: „S Dankom su došli Cinkara, Kazaz, Leda Karabegović, Milan Branković, Smajo Fazlić, Elmaz Sarajlija, omladinac Lastrić." I na drugom mjestu kaže: „Borba bi oštra i kratka. Žandari se povukoše u pravcu svoje kasarne. Od naših bi ranjen u nogu omladinac Lastrić, a od žandara je bio ranjen u oko komandir stanice Petar Janječić."[360] U istom radu Gojko Gajić govori o maloj koloni od 20-ak boraca na čijem čelu je mladi Banjalučanin Ivo Odić, zastavnik koji je nosio crvenu proletersku zastavu sa srpom i čekićom. Gojko

---

rečenica je na str. 71, u okviru Zapisnika sa I Oblasne konferencije KPJ za Bosansku krajinu, održane od 21-23.02.1942. godien.

[355] Zdravko Lastrić Jegor, rođen u Banjaluci 16. aprila 1916 sin Jakova Lastrića. Istaknuti učesnik revolucionarnog omladinskog i komunističkog pokreta, član Đačkog društva „KUD „Pelagić" i RTD „Prijatelji prirode". U SKOJ je primljen 1935. a u KPJ 1940. U prvim danima okupacije umnožavao je je vijesti Radio-Moskve, što je nastavio do odlaska među ustanike 16, jula 1941. Do tada imao je više sastanaka sa ličnim prijateljima Dankom i Vojinom Mitrov, s kojima je učestvovao u pripremama i organizaciji ustanka u srednjoj Bosni Kraće vrijeme bio je u Štabu kod Sime Šolaje. Ubili su ga četnici u Jošavci 1. aprila 1942., Banjaluka u radničkom pokretu i NOB, Banjaluka 1981. godine, str. 324.

[356] Branislav Lastrić Branko, rođen je 1920. godine. Do rata bio je učenik Trgovačke akademije. Prije rata bio je istaknuti aktivista u radu SKOJ-a u Banjaluci, a u 1940. godini postao je član KPJ. Dolaskom u partizane bio je borac u zaštitnici Štaba partizanskih odreda za Bosansku krajinu; samo u 3. knjizi edicije Srednja Bosna u NOB, u imeničnom registru Branko se spominje 10 puta, na: 24 ,65,68,199,200, 203,204,217, 258 i 541. Poginuo je 1943. godine.

[357] Ivo Odić, rođen 1919. godine. Sin je Franje Odića, poznatog pripadnika revolucionarnog radničkog pokreta Banjaluke i Bihaća, počev od 1920. godine. Do rata je bio đak Srednje tehničke škole. Član SKOJ-a postao je ?, a član KPJ ?. U vrijeme ustanka bio je na Manjači..U 1942. godini bio je zastavnik Štaba partizanskih odreda za Bosansku krajinu. Preživio je Petu ofanzivu. Kada je krenuo 1943. godine u Bosansku krajinu, poginuo je naišavši na četničku zasjedu.

[358] „23. septembra ilegalni NOP je izveo uspješnu akciju spasavanja članova KPJ i SKOJ-a iz zatvora.Ovom akcijom je rukovodio član Mjesnog komiteta KPJ Duško Bole. Posredstvom saradnika NOP-a dr Danice Perovič, dr Suzane Čanji, dr Sime Fabijančića i drugih 14. septembra iz zatvora Sudbenog stola prebačena je grupa pripadnika NOP, među kojima članovi KPJ i SKOJ-a: Milan Radman, Jozo Nemec, Ante Marinić i Zvonko Odić. Odmah po prebacivanju ove grupe u bolnicu otpočele su pripreme za njeno oslobođenje iz ustaškog zatvora. Noću 23. septembra u 23 časa… uz pomoć Bože Radmana i Brace Nanuta grupa je pobjegla.", Dušan Lukač, „Banjaluka i okolica u ratu i revoluciji", str, 161.

[359] Albert Trnki, *Formiranje Štaba brigade*, Srednja Bosna u NOB, knj. 3, str. 13.

[360] Gojko Gajić, Priprema ustanka, formiranje i razvoj Trećeg partizanskog odreda prve čete za Bosansku krajinu", Srednja Bosna u NOB, knj. 2, str. 199 i 200.

navodi: „Danko je iz Kola sa svojom grupom krenuo cestom u Dobrnju. Formirala se kolona od 15 do 20 drugova, a ispred kolone je jedan drug nosio zastavu.[361] Putem je krenuto po Dankovom naređenju, iako se znalo, da se njim skoro normalno odvija saobraćaj, kako civila, tako i neprijateljskih vojnika i žandara, a naročito onih koji su stacionirani u Kolima, Kadijinoj Vodi i Sitnici. Seljaci iz manjačkih sela su još išli u Banjaluku radi prodaje i nabavki… Nije dugo potrajalo, neko nas izvjesti da u potjeru za nama idu žandari iz kolanjske žandarmerijske stanice…”[362] Prenoseći se u mislima na događaje o kojim piše Gojko Gajić, sa visokim emotivnim nabojem, srcem svojim pratim ovu neveliku partizansku kolonu, koja se, u stvari, s velikim rizikom kreće po otvorenom putu, na kome se slobodno kreću i neprijateljske snage. Razmišljam, s kakvim li su preokupacijama bili zaokupljeni ti mladi ljudi, banjalučki srednjoškolci, sada, u partizanskoj koloni stari 22 godine, ili malo manje ili neku godinu više,[363]prije svih Danko Mitrov koji je tada imao 22 godine, a bio je komandant Glavnog štaba partizanskih odreda Bosanske krajine, a 22. oktobra iste, tj. 1941. godine, poslije izvršene reorganizacije u partizanskoj vojsci Bosanske krajine, postaje komandant 3. krajiškog NOP odreda, zatim, početkom 1942. godine komandant 4. krajiškog NOP odreda. Nije bilo u toku NOR-a uobičajeno da vojna jedinica veća, a posebno manja, u prvim ustaničkim mjesecima, ima zastavnika, koji ide sa razvijenom crvenom zastavom proletera, na čelu kolone. Ova praksa nešto govori i o komandantu Glavnog štaba i o zastavniku toga Štaba! Znajući do sada mnogo o životu ovih ljudi iz objavljenih djela o tom periodu, a i po čuvenju, sa sigurnošću se može reći da su oni bili, prije svega, predani borci za ono u šta su vjerovali, i u svakom trenutku bili su spremni dati i život za ideale svoje mladosti. Ali, ne može se danas, 62. godine nakon vremena događanja o kome govorimo, ne reći da su to bili borci koji su i sa izvjesnom dozom zanijetosti – zanesenjaštva s poetskim dometima, doživljavali to svoje vrijeme, trudeći se da sve u toj svojoj borbi urade najbolje koliko su mogli i umjeli, pri tome i zvijezde dosežući! Njihov drug u to vrijeme, a i saborac iz Banjaluke, bio je i Ahmet Hadžihalilović, pa nije isključeno, da su određene aktivnosti sprovodili zajedno, bez obzira da li su i formalno bili povezani.

Ako je bio osnovan Okružni komitet SKOJ-a za područje na kome je djelovao III. krajiški NOP odred, pošto je tako navedeno područje djelovanja u vezi sa osnovanim Okružnim komitetom KPJ u kome je sekretar bio Kasim Hadžić, može se hipotetički reći da Zdravko Lastrić Jegor, Branko Lastrić, Ivo Odić i Anton Marinić Toni, ako nisu bili članovi toga Okružnog komiteta SKOJ-a ili neko od njih – mogli su biti, odnosno imali su sve uslove da to budu.

Naša hipoteza da je osnovan i da je djelovao Okružni komitet SKOJ-a za Jajce zasniva se na podacima koje daju dr Vaso Butozan i Šafket Maglajlić. Kad Vaso Butozan kaže ‘…u sjećanju mi je još jedino ostao omladinac[364] Hadžihalilović…’[365] to se podrazumjevalo da

---

[361] Zastavnik Štaba partizanskih odreda za Bosansku krajinu bio je Ivica Odić. Poslije pete pfanzive Ivica Odić se našao u istočnoj Bosni. Kada je odatle 1943. godine krenuo u Bosansku krijunu, naišao je na četničku zasjedu i poginuo. Napomena Redakcije.

[362] Gojko Gajić, n. d., str. 200.

[363] Danko Mitrov je 1941. imao 22 godine, Zdravko Lastrić 25, Ivica Odić 22, Branko Lastrić 21.

[364] Tokom NOR-a bilo je uobičajeno da ličnosti koje su bile na tzv. višim položajima (na pr. komesari divizija ili brigada) sekretare sreskih ili okružnih komiteta SKOJ-a obično su zvali „omladinac” ili

je Ahmet rukovodilac SKOJ-a za određeno područje. A Šefket Maglajlić direktno kaže za Ahmeta da je sekretar OK SKOJ-a. Ova dva visoka funkcionera KPJ i NOR-a u momentu kada zajedno putiju sa Ahmetom istim poslom, tj. idu zajedno u mjesto gdje će se formirati III. krajiški NOP odred, 22. oktobra 1942. godine i održati prvi sastanak Okružnog komiteta KPJ (a sastav ovog OK KPJ je odredio PK KPJ u dogovoru sa Đurom Pucarom Starim), nedvosmisleno govori o tome da je Ahmet određen-postavljen za sekretara Okružnog komiteta SKOJ-a za područje III. krajiškog NOP odreda, odnosno za tadašnji veoma veliki okrug Jajce, kao što je i Kasim Hadžić tada postavljen za sekretara Okružnog komiteta KPJ za isto područje. I, konačno, Ahmet Hadžihalilović je u Zapisniku Oblasne konferencije KPJ za Bosansku krajinu, održanoj od 21 – 23. februara 1942. godine, naveden kao sekretar Okružnog komiteta SKOJ-a za Jajce.[366] A vidjeli smo da na terenu i djeluje u tom svojstvu.

Našu hipotezu da je i na okrugu Jajce bio osnovan OK SKOJ-a temeljimo i na činjenici da su, na ostala tri okruga, istog dana kada su osnivani okružni komiteti KPJ, osnovani i okružni komiteti SKOJ-a. Kao što su prisustvovali prilikom osnivanja III krajiškog NOP odreda i Okružnog komiteta KPJ za Jajce, Đuro Pucar i Šefket Maglajlić prisustvovali su i prilikom osnivanja I krajiškog NOP odreda i još dva okružna komiteta.

Ubrzo su osnovana i ostala tri okružna komiteta KPJ i SKOJ-a i dva odreda. Tako je u selu Otaševci, pod Klekovačom 13. i 14. oktobra 1941. održano vojno-političko savajetovanje, uz učešće Đure Pucara, Šefketa Maglajlića, Ljube Babića i dr. na kome je izabran Okružni komitet KPJ za Drvar, Grahovo i Petrovac sa sekretarom Rudijem Kolakom. Osnovan je i Okružni komitet SKOJ-a. Obrazovan je i Štab I krajiškog odreda za područje Podgrmeča i Drvara. Za komandanta Štaba I krajiškog odreda imenovan je Ljubo Babić, a za političkog komesara Velja Stojnić i drugi članovi Štaba.

U Majkić-Japri, 17. oktobra, uz učešće Đure Pucara, Šefketa Maglajlića i dr. poslije analize stanja i aktuelnih zadataka, obrazovan je Okružni komitet KPJ za Bihać u sastavu Šefket Maglajlić, sekretar, i članovi: Rada Vranješević, Dušanka Kovačević, Hajro Kapetanović i Ale Terzić. Imenovan je i Okružni komitet SKOJ-a. Za sekretara je određena Rada Vranješević, a za članove Hajro Kapetanović i Drago Lang.

Direktive za formiranje II krajiškog odreda prenio je Branko Babić Slovenac. Uz prisustvo dr Mladena Stojanovića i Osmana Karabegovića osnovan je II krajiški NOP odred. Za komandanta je postavljen dr Mladen Stojanović, za političkog komesara Boško Šiljegović, za zamjenika komandanta Josip Mažar Šoša, a za zamjenika političkog komesara Žarko Zgonjanin. Formiran je i Okružni komitet KPJ na čelu sa Brankom Babičem, a članovi su bili: Miloš Šiljegović i Dragojlo Švarc. Formiran je i Okružni komitet SKOJ-a na čelu sa Bracom Nemet.[367]

„omladinka". U ovoj prilici, kao što se vidi, Butozan je upotrebio upravo ovaj naziv za sekretara OK SKOJ-a.

[365] Dr Vaso Butozan, *n. d.*, str. 6.

[366] Dragan M. Davidović, Osvrt na neke arhivske i druge izvore za Oblasnu konferenciju KPJ za Bosansku krajinu februara 1942. godine u Skender-Vakufu, „Skendervakufska konferencija '42.", Banjaluka 1982, str, 71.

[367] Muharem Beganović Hare, n. d., sstr. 126-127.

Kao što se vidi utvrđeni su podaci da su na nova tri okruga Drvar, Podgrmeč i Kozara, poslije osnivanja okružnih komiteta KPJ istovremeno osnovani i okružni komiteti SKOJ-a. Kako još nije utvrđeno za okrug Jajce da je bio osnovamn OK SKOJ-a za Jajce, ostaje da se dalje istražuje.

8. Prve aktivnosti u organizovanju omladine u ustanku 1941. godine

a) Osnivanje prvih aktiva SKOJ-a na terenu srednje Bosne

Poslije usvojenih odluka na partijskim i skojevskim savjetovanjima o potrebi dizanja ustanka i mobilizciji masa u borbu protiv okupatora, kada je CK KPJ, 4. jula 1941. godine donio odluku o dizanju ustanka, na teren srednje Bosne iz Banjaluke su došli članovi Partije i SKOJ-a. Većina su već ranije bili zaduženi za političko djelovanje u srednjoj Bosni i neposredno su se uključili u organizovanje ustanka na cijeloj teritoriji srednje Bosne. Navešćemo istaknutije koji su uskoro na području srednje Bosne stasali u istaknute partijske i skojevske rukovodioce. To su: "Adil Alagić, Husein Alagić, Branko Babić *Slovenac*, Branko i Želimir Barić *Željo*, Abdulvehab Bećirbašić *Habija*, Zijad Bektašević *Kane*, dr Vaso Butozan, Jovanka Čović *Žuta*, Mile i Rajko Davidović, Mujo Delić, Danilo Đidara, Smajo Fazlić, Safet Fejzić, Vojin Hadžistević, Vlado Ivanović, Simonida Jelić *Sida*, Niko Jurinčić, Momir i Vlado Kapor, Ajša i Edhem Karabegović *Leda*, Muhamed Kazaz, Slobodan Kokanović, Zvonko Komarica, Dušanka, Mirko i Zora Kovačević, Stojan Kovačević, Dušan Košćica *Duško*, Mile Kresić, Branko i Zdravko Lastrić, Radomir Ličina *Rade*, Mileva Ljubotinja, Šefket i Vahida Maglajlić, Osman Malkić *Maga*, Idriz Maslo, Tvrtko Matijević, Drago i Ivica Mažar, Slobodan *Danko* i Vojin Mitrov, Veljko Mlađenović, Branko Morača *Brane*, Milan Morača, Ivica i Slavko Odić, Refik Plivac, Aleksandar Potkonjak *Braco*, Mašo Redžić, Dragutin Rudolf Rojc *Karlo*, Smail Sobo, Branko Stupar *Mišo*, Albert Trinki, Bosiljka Živković *Bosa*, Nada Mažar i dr."[368] Iz Teslića su na teren srednje Bosne izašli: Edo Blažek, Ratko Bročeta, Adem Hercegovac, Milorad Mirković, Edhem Pobrić, a iz Čećave i okoline su se priključili Mira i Vlado Jotanović, Ljubo Petrović, Danko Koščuk i Ratko Broćeta.[369]

U sklopu postavljenih zadataka pristupilo se konsolidovanju postojećih i proširivanju organizacija KPJ i SKOJ-a, gdje su postojale i osnivanju novih. Tako su i u srednjoj Bosni započele prve pripreme u gradovima, varošicama, kao i u razvijenijim selima i u mnogim drugim sredinama, za pružanje otpora okupatoru. Raspolažući određenom dokumentacijom, u ovoj studiji nastojali smo da bar djelimično ilustrujemo bogatstvo revolucionarne ponijetosti u prvim ustaničkim danima, a posebno mladih ljudi.

– Aleksići –

[368]Momir Kapor i Dušan Josipović *Duško*, *Komunisti u pripremama i organizovanju ustanka – osnivanje i djelovanje organizacija KPJ*, Opštine Kotor-Varoš i Skender-Vakuf u NOB-u 1941-1945, Kotr-Varoš 1985, str. 55.
[369] Advan Hozić, *Teslić u NOB*, Teslić 1985, str. 70-71.

„Aleksići se nalaze desetak kilometara jugoistočno od Klašnica i do rata su brojali oko šezdeset domaćinstava. – kaže Drago Gligorić. – Osim petnaestak ukrajinskih domaćinstava, sve ostale bile su srpske porodice.

Aleksiće i susjedna sela već u oktobru kontrolisala je Crnovrška partizanska četa, čiji se logor nalazio na Crnom vrhu. Na operativnom području čete omladinski radnik je bio Miloš Glišić iz Čardačana. „Na inicijativu Milana Radmana i Miloša Glišića došlo je u novembru 1941. godine do osnivanja omladinskog aktiva u našem selu. Jednoga dana sastali smo se u kući Steve Rogića, čiji je sin Ljubo bio veoma aktivan omladinac od prvih ustaničkih dana. Osim Miloša Glišića i Ljube Rogića, sastanku su prisustvovali omladinci Mirko Gligorić, Ljubo Vasilić, Ljubo Četojević, Novo i Nikola Rogić, ja i drugi omladinci kojih se poimenice više ne sjećam.

Omladinke nisu došle na sastanak. Za naš kraj je bilo još suviše rano da se seoske djevojke pojavljuju u bilo kakvim aktivnostima zajedno s mladićima, jer, šta bi o njima pričale seoske žene. Mi smo o tome vodili računa i nismo ni pokušavali da ubjeđujemo seoske djevojke da se uključe u omladinski aktiv. Međutim, u rad našeg aktiva počele su postepeno da se uključuju i seoske djevojke Persa i Leksa Ćetojević, Dragica Pejić, Vidosava i Grozda Gligorić. Njih pet su prednjačile u selu ispred ostalih omladinki i u pletenju čarapa i rukavica za borce Crnovrške čete.

Iste večeri kada je formiran aktiv Aleksići, izabran je za predsjednika omladinskog aktiva Ljubo Rogić, a u sekretarijat aktiva Vaskrsije i Mirko Gligorić, Risto Pejić i ja… prikupljali smo gdje god se mogao naći ma i jedan metak sakriven. Bilo je slučajeva da smo pronalazili i po deset okvira s po prt metaka za pušku, a to je, u to vrijeme, mnogo značilo!

Hrana je na Crni vrh uglavnom odvožena kolima, a mi omladinci smo najčešće išli uz zaprege po rasporedu.

Narodna straža bila je organizovana u svim selima, pa i u Aleksićima. Njen zadatak je bio da na vrijeme otkrije nailazak žandara ili vojske i obavijesti ljude da se sklone. Dok su još žandari bili u Hrvaćanima i njihove patrole povremeno upadale u naše selo, mi smo držali stražu prema selu Devetini. Kada je Crnovrška četa nakon likvidacije neprijateljskog uporišta u Hrvaćanima zauzela položaje na Boškovićima i Čardačanima s jednim dijelom snaga, a s drugim dijelom držala Kadinjane i Jaružane i bila orijentisana prema Slatini i Krčmaricama, stražarili smo po smjenama prema Klašnicama, ali samo noću, jer su danju teren kontrolisali borci Crnovrške partizanske čete.”[370]

“Aleksići su bili jedno od najmanjih sela na području Crnovrške partizanske čete. Imali su svega oko pedesetak domaćinstava. Radeći u ovom kraju 1941. godine na osnivanju narodnooslobodilaćkih odbora i omladinske organizacije, formirao sam koncem oktobra

[370] Drago Gligorić, *Omladinski aktiv u Aleksićima*, Srednja Bosna u NOB, knj. 3, str. 295-296.

omladinsku organizaciju i u Aleksićima sazvao sam jedne noći omladinu na konferenciju u kući Steve Rogića, koja se nalazila negde na sredini sela i bila jedna od većih seoskih kuća. Kako se u to vrijeme u Dervetini i Hrvaćanima nalazila neprijateljska vojska, postavili smo dva omladinca na stražu."[371]

Na ovoj omladinskoj konferenciji izabrano je rukovodstvo omladine, a za predsjednika je izabran Ljubo Rogić. Ova omladinska organizacija, odmah po osnivanju, počela je prikupljati odjeću i obuću, a omladinke su plele čarape, priglavke i džempere. Sve ovo je slato Crnovršk oj partizanskoj četi. Sakupljana je, u okviru akcije Seoskog NOO, i hrana je odnošena partizanima. Omladinci su vršili i stražarsku službu prema selu Dervetini, gdje se nalazila neprijateljska posada, kao i u noćno patroliranje po selu u cilju otkrivanja eventualnog neprijateljskog nadiranja prema selu ili otkrivanju nekih sumnjivih osoba. Komanda Crnovrške partizanske čete je odlučila da u Aleksićima osnuje ambulantu za svoje potrebe i odredila je Miloša Glišića da njom rukovodi. Tako se on više uključio u rad sa omladinom. Polovinom januara, Miloš je osnovao aktiv SKOJ-a za Aleksiće i Donje Aleksiće u sastavu: Ljubo Rogić, Drago Gligorić, Dušan Đurić, Živko Pejić, drugarica Dragica, prezimena joj se ne sjećam, Još jedan Gligorić – imena mu ne znam, a dvojici ne znam ni ime ni prezime. Za sekretara je izabrana Neda Topalović iz Ljubatovaca, kćerka šumara Mila Topalovića. Na sastanke SKOJ-a, kao i na omladinske konferencije, sa mnom je dolazio i Maga.[372]

„U februaru u Aleksićima smo formirali i omladinsku radnu brigadu i za njenog komandanta izabrali Ljubu Rogića. Omladinska radna brigada je imala zadatak da obezbjeđuje ambulantu, ispomaže u brizi oko ranjenika i bolesnika i sakuplja za njih u selu mlijeko, sir, jaja, voće, u prvom redu jabuke. U brigadi je bilo trideset omladinki i tridest i šest omladinaca: Bosiljka (Riste) Četojević, Petar (Riste) Četojević, Radojka (Riste) Četpjević, Leksa (Save) Četojević, Ljubo (Save) Četojevič, Persa (Save) Četojević, Dane (Luke) Danević, Dušan (Luke) Danević, Đorđo (Jove) Gligorić, Čedo (Jove) Gligorić, Grozda (Jove) Gligorić, Slavko (Jove) Gligorić, Vaso (Jovo) Gligorić, Desanka (Marka) Gligorić, Mitar (Marka) Gligorić, Uglješa (Marka) Gligorić, Dušanka (Mile) Gligorić, Stanka (Mile Gligorić, Veljko (Mile) Gligorić. Nevenka (Mitra) Gligorić, Radojka (Mitra) Gligorič, Vidosava (Mitra) Gligorić, Mirko (Oste) Gligorić, Drago (Save) Gligorić, Vid (Save) Gligorić, Vaskrsije (Stojića) Gligorić, Vida (Stojića) Gligorić, Zorka (Stojića) Gligorić, Zorka (Stojića) Gligorić, Božica (Dušana) Manojlović, Bosiljka (Milana) Manojlović, Kosa (Milana) Manojlovioć, Petar (Alekse) Mokricki, Anjelka (Alekse) Mrmnjak, Đorđo (Dušana)Pejić, Persa (Dušana) Pejić, Jelka (Mlađena) Pejić, Kosa (Mlađena) Pejić, Živko (Mlađena) Pejić, Boško (Veljka) Pejić, Dragica (Veljka) Pejić, Miloš (Veljka) Pejić, Rajko (Veljka) Pejić, Risto (Veljka) Pejić, Cvijo (Miloša) Popović, Bramko (Nikole) Radman, Marija (Nikole) Radman, Gavro (Marka) Rogić, Mirko (Marka) Rogić, Nikola (Marka) Rogić, Bosiljka (Petra), Ljubica (Petra) Rogić, Nikola (Riste) Rogić, Đorđe (Steve) Rogić, Jelka(Steve) Rogić, Ljubo (Steve) Rogić, Slavko (Steve) Rogić, Dragica (Vida) Rogić, Rajko (Dušana) Samac,

---

[371] Miloš Glišić, *Rad s omladinom*, Srednja Bosna u NOB, knj. 4 (u pripremi za štampu).
[372] Miloš Glišić, *Ibid.*; Maga je nadimak za Osmana Malkića koji je tada bio sekretar Opštinskog komiteta SKOJ-a za Crni Vrh, postavljen na tu dužnost na Prvom okružnom savjetovanju SKOJ-a srednje Bosne, održanom početkom januara 1942. godine u Karaču..

Savo (Dušana) Samac, Anka (Ivana) Stašešan, Haneljka (Ivana)Stašešan, Vlado (Mirka) Stagić, Đorđe (Ilije) Teodorović, Rajko (Ostoje) Vujkić i Savka (Ostoje) Vajukić.

Petero-šestero omladinaca je stalno dežuralo u ambulanti. Omladinci su držali stražu i danju i noću – imali smo samo jednu, moju pušku, koja je prelazila iz ruku jednog u ruke drugog stražara – cjepali drva i ložili peći, a omladinke su najčešće prale zavoje i rublje, krpile odjeću ranjenika i obavljale slične poslove.

Odmah po formiranju brigade omladinci i omladinke su dobili zadatak da svako sebi napravi drvenu pušku i pošto je to urađeno, organizovana je vojna obuka – vježbe. Noću je više puta improvizovan napad na našu ambulantu i organizovana njena odbran, kao i druge vježbe: napad na neprijatelja, povlačenje ispred neprijatelja i slično.

U selu se nalazilo napušteno zemljište nekog Dabulhanića iz Banjaluke, na kojem se nalazio i čardak. Omladinska radna brigada pristupila je organizovanju „Partizuanske ekonomije" na tomnapuštenom zemljištu i u proljeće 1942. godine prikupljale po kućama krunpir i luk da ga zasadi na „Partizanskoj ekonomiji".[373]
Ova veoma razvijena aktivnost u radu sa omladinom odvijala se sve do četničkog puča u Crnovrškoj partizanskoj četi, juna 1942. godine.

– Skender Vakuf –

Područje Skender Vakufa i okoline, počev od 14. decembra 1941. godine[374] postalo je slobodna teritorija, pošto se neprijateljska posada pod pritiskom partizanskih snaga iz okruženja, povukla u Kotor-Varoš. U slobodnom Skender-Vakufu, 14. decembra 1941, formirana je Skendervakufska četa[375] čiji komandir je postao Dujko Komljenović. Masovno-političkim i kulturno-prosvjetnim radom kao i formiranjem aktiva SKOJ-a rukovodio je Vlado Ivanović.[376] Oktobra i novembra, a u nekim aktivnostima i nešto ranije, omladina ovoga kraja bila je angažovana na aktuelnim zadacima koji su se u tom periodu postavljali. Sa omladinom se radilo pojedinačno, u slučajevima kada je to bio jedini način za njihovo pridobijanje za NOR, grupno, i na masovnim sastancima. U oslobođenom Skender Vakufu osnovano je nekoliko sekcija za kulturno-prosvjetni rad, kao na primjer – horska, dramska, recitatorska i dr., a u selima nekoliko analfabetskih tečajeva. U Skender Vakufu, Bokanima, Bastasima, Kobilji, Živinicama skoro sva omladina bila je okupljena. Omladinske jedinice za vojnu obuku muške omladine bile su osnovane u: Skender Vakufu, Živinicama, Bokanima, Bastasima i Kobilji. Obuka je vršena drvenim puškama, a vodili su je mladići koji su bili otslužili vojsku prije rata.

---

[373] Miloš Glišić, *Ibid*., str. 2–4.
[374] Izvještaj 3. krajiškog NOP odreda od januara 1942. godine, Zbornik dokumenata NOR-a IV/3, document br. 6, str. 30 (U dokumentu se kaže „Ustaška posada u Skender-Vakufu izvukla se i pobjegla prema Kotor-Varošu. Idućeg dana jedna Četa 5. bataljona 4. krajiškog NOP odreda naišla je u mjesto.")
[375]Sredo Đukarić, *Brižan je bio za borce*, Srednjsa Bosna u NOB, knj. 2, fusnota br. 5,str. 137. Skendervakufska četa formirana je 14. decembra 1941. godine, u slobodnom Skender-Vakufu, poslije povlaćenja neprijateljska posade.
[376] Vlado Ivanović iz Kotor-Varoša. Pred početak rata bio je u Banjalukci srednjoškolac u Srednjetehničkoj školi. Član SKOJ-a je d 1939. godine. Prije odlaska u partizane u Banjaluci je, zajedno sa Vladom Kapor, ilegalno štampao radio-vijest, koje su šire distribuirane.

Kada su održavani omladinski ili opšti politički skupovi ili zborovi ove omladinske jedinice dolazile su u stroju sa drvenim puškama i pod zastavama.[377]

Aktiv SKOJ-a u Skender Vakufu formiran je u drugoj polovini decembra 1941. godine u sastavu: Jovanka Crnomarković, sekretar (kasnije udata-Trkulja),[378] Vid Kukolj,[379] Janko Čoralić,[380] Rajko Dukić,[381] i dr.

Omladina je bila masovno angažovana na sakupljanju hrane, toplih odjevnih predmeta za borce, raznih potrepština za partizansku bolnicu, koja se nalazila na području koje nije bilo daleko od Skender-Vakufa, a sabirno mjesto za prikupljenu hranu, posteljno rublje, alkohol, petrolej i dr. bilo je u Skender Vakufu zbog bezbjednosnih razloga. Ilegalno.[382]

Omladinski odbori, ranije osnovani po selima, tokom februara i marta prerasli su u odbore NOSOBiH-a, kao, na primjer, u: Skender Vakufu, Živinicama, Bokanima, Bastasima, Kobilji, Rađćima i Baljvinama.[383]

Sve do četničkih pučeva na području Skender Vakufa bio je veoma dobro organizovan masovni politički rad sa stanovništvom, pa tako i sa omladinom, koji su organizovali Vahida Maglajlić, Mišo Stupar, Vlado Ivanović, Živka Kukolj i izrasliji aktivisti aktiva SKOJ-a Skender Vakufa Jovanka Crnomarković-Trkulja, Rajko Dukić i dr. Omladina je posebno dobro posjetila politički zbor, organizovan za proslavu Prvog maja 1942. godine u Skender Vakufu, na kome su govorili komesar i komandir partizanske čete Mišo Stupar i Dujko Komjenović.[384] U Skender Vakufu su bili organizovani i sanitetski tečajevi na kojim je bila okupljena i ženska i muška omladina iz Skender-Vakufa i okolnih sela.

Omladina Skender Vakufa, zajedno sa ostalim snagama, posebno se angažovala za doček, smeštaj i ishranu delegata Oblasne partijske konferencije za Bosansku Krajinu, održane od 21. do 23. februara 1942. godine, kao i za doček, obezbeđenja hrane i smeštaj omladine centralne Bosne, koja je prisustvovala Smotri kulturno-prosvjetnog rada omladine srednje Bosne od 5. do 7. aprila 1942. godine. Marta i aprila mjeseca iste godine omladina je radila na izgradnji partizanskog aerodroma.

– Maslovre –

---

[377] Kazivanje Vlade Ivanovića i Slavka Popovića autoru.
[378] Jovanka Crnomarković-Trkulja, član SKOJ-a od 1941. U NOB od 1941. Za vrijeme rata bila je borac i rukovodilac saniteta u 4. krajiškom NOP odredu i 14. srednjobosanskoj NOU brigadi, član Sreskog komiteta KPJ za Kotor-Varoš, a poslije rata u izvršnim organima Sreskog narodnog odbora Kotor Varoš. Sada živi u Beogradu.
[379] Vid Kukolj, omladinac iz Skender-Vakufa, član SKOJ-a od 1941, a član KPJ od 1942. godine. Umro od tifusa u proljeće 1943. godine kao borac 1. bataljona 4. krajiškog NOP odreda.
[380] Janko Čoralić, omladinac iz okoline Skender-Vakufa, član SKOJ-a od 1941, a član KPJ od 1942. Ubili su ga četnici poslije zvjerskog mučenja u Vijačanima, kada su ga uhvatili na kururskom zadatku.
[381] Rajko Dukić, omladinac iz okolineSkender-Vakufa, član SKOJ-a i borac od 1941, poginuo kao zamjenik političkog komesara bataljona u 14. srednjobosanske NOU brigade na Sivši kod Doboja 1944. godine.
[382] Ibid.
[383] Ibid.
[384] Kazivanje Srede Đukarića autoru.

U 1941. godini u Maslovarama, počev od 15. decembra, kada je ustaška vlast napustila Maslovare, djelovala je grupa istaknutih banjalučkih komunista. "Na raznim dužnostima u vrijeme ustanka na području Maslovara djelovali su: Želimir Barić *Željo*, Dragan i Milan Bubić, Jovanka Čović *Žuta*, Idriz Maslo, Tvrtko Matijević, Marinko Milojević, Đorđe Perović *Đoko*, Vera Stefanović Vinterhalter, Lazo Vidović, a kasnije i drugi. Cjelokupnu ideološku, političku i organizacionu aktivnost u Maslovarama i širem području organizovao je i usmjeravao Idriz Maslo, dugogodišnji sekretar MK SKOJ-a i MK KPJ u Banjaluci u periodu 1929–1936. godine, odnosno do hapšenja i suđenja pred Državnim sudom za zaštitu države. On je kasnije bio i sekretar vojnoteritorijalne ćelije u Maslovarama. Ćelija se sastajala po potrebi da bi se razmatrala nastala situacija i odredili zajednički i pojedinačni zadaci za svakog člana. U Maslovarama je u to vrijeme osnovana i kandidatska grupa u kojoj su bili Vaso Kapor, Viktorija Petrić-Kapor, Vaso Petrić i Milan Radić. I kandidatskom grupom rukovodio je Idriz Maslo…"[385] Kada je ustaška vlast napustila Maslovare 15. decembra 1941, sa svim naoružanim licima i svim organima svoje vlasti, kao i izvjesnim dijelom stanovništva iz tzv. rudničke kolonije, one su postale slobodna teritorija i već sutradan, sa cijelim sastavom, četa je došla sa Jelavke u Maslovare i zaposjela zgradu direkcije rudnika u Maslovarama. Ona je prva partizanska četa na tadašnjem srezu Kotor-Varoš formirana na Borju, 25. septembra 1941. godine, sutradan poslije neuspjelog napada na Maslovare (koji je bio 24. septembra 1941. godine), a zvala se Borjanska (a kasnije je nazvana Maslovarska).

U tim novim uslovima, pošto je cijelo područje opštine Maslovare postalo slobodna teritorija, stekli su se povoljni uslovi za masovni politički rad. Kako su se tada u Maslovarama nalazile sve spomenute ličnosti, to je bio veoma ozbiljan kadrovski potencijal za osmišljen i intenzivan masovni politički rad, kako sa odraslim, tako posebno sa omladinom, koja je u svim sredinama uvjek najprijemčivija za nova događanja. A dolazak partizanske vojske u Maslovare, bio je svestrano pozdravljen, pogotovo poslije ustaške vlasti koja je i u Hrvatskoj i u Bosni i Hercegovini vršila monstruozne zločinine, o čemu su vijesti raznim kanalima stizale i u Maslovare. Kako je vojnoteritorijalna ćelija KPJ u Maslovarama već djelovala, to je imalo značajan uticaj da se mnogo šire nastave i razvijaju započete aktivnosti.

Odmah se započelo sa održavanjem konferencija u svim selima kako sa narodom, tako i sa omladinom. Đorđe Perović *Đoko* 20. decembra je u Maslovarama, osnovao aktiv SKOJ-a. „Poslije 15. decembra 1941. godine u slobodnim Maslovarama, koje su oduvjek bile kulturni centar ovog kraja, prišlo se odmah organizovanju kulturnog rada, izdavanju radio-vijesti i stvaranju organizacija omladine i žena Žene i omladina su opravili demoliranu zgradu i preuredili je u Dom kulture. Koncem decembra, na širem sastanku omladine, u prisutnosti članova Opštinskog narodnog odbora i Idriza Masle, političkog komesara Borjanske čete, tada već preimenovane u Maslovarsku, izvršeno je javno primanje omladine u SKOJ. O prijemu svakog pojedinog kandidata u SKOJ raspravljalo se i odlučivalo zajednički. Sastanak je pripremio i njim rukovodio Đoko Perović, koji je nešto ranije stigao u četu, a ja sam mu pomagala. Tom prilikom je u SKOJ primljeno dvadeset omladinki i omladinaca, između ostalih i moje sestre Dušanka i Nevenka, zatim

[385] Kazivanje Viktorije Petrić-Kapor, sada Glavaš autoru..

Luka Kragić iz Obodnika, Đurađ Jeftimir, Rajko Savanović i drugi, kojih se poimenice više ne sjećam. Meni je tada komesar Idriz Maslo saopštio da sam kandidat Partije. Za sekretara SKOJ-a izabrana je moja sestra Dušanka Petrić, a ja sam kao kandidat Partije bila zadužena da im pomažem u radu."[386]

Tako je osnovan prvi aktiv SKOJ-a na maslovarskoj opštini 20. decembra 1941. godine u sastavu: Nevenka i Koviljka Petković[387], Tilda Pilić[388], Olgica Pušić,[389] Zora Dujić,[390] Dušanka i Nevenka Petrić; Luka Kragić i Drago Raca, omladinci iz Obodnika; Neđeljko Dugonjić iz Raštana i drugi ukupno dvadeset.. Za sekretara je postavljena Dušanka Petrić.[391] Ubrzano su po svim selima opštine Maslovare održavane konferencije omladine i osnivani su aktivi omladine, a prvo je u samoj varošici Maslovare osnovana omladinska organizacija, kako se tada zvalo revolucionarni odbori omladine u kojoj se odvijao veoma živ masovno-politički i kulturnoprosvjetni rad. Odmah se počelo sa održavanjem analfabetskih tečajeva, osnovane su dramska i horska sekcija, počelo se sa vojnom obukom i dr.

U zgradi osnovne škole[392] noću su spavali omladinci koji su bili na vojnoj obuci, koja je trajala po grupama oko desetak dana. Za rad sa omladonom na vojnoj obuci bili su određeni borci iz čete, a svi polaznici vojne obuke imali su drvene puške. Pored učenja rukovanja oružjem polaznici su imali i vrijeme određeno za politički rad, koji su sprovodili rukovodioci SKOJ.a, a od nove, 1942. godine, za ovaj politički rad posebno se angažovao Marinko Milojević, predratni skojevac iz Banjaluke. Kada su vršene pripreme za napad na Kotor-Varoš (napad je bio 19. februara 1942.), pošto je te godine bio visok snijeg i zima sa veoma niskim temperaturama, omladina u Maslovaram, a posebno polaznici vojne obuke, pravili su male dašćice koje su se mogle privezati na cipele (nešto nalik na vema kratke skije), da borcima noge ne propadaju u dubok snijeg prilikom napada. Pored toga skupljani su bijeli čaršafi, kako bi se borci, prilikom napada, zagrnuli da se manje primjećuju na snijegu.

U zgradi osnovne škole koja je opravljena i osposobljena za korišćenje tj. za Dom kulture, bilo je veoma živo. Svako poslije podne , omladina i stariji silazili su iz svojih

---

[386] Viktorija Glavaš, *U oslobođenim Maslovarama*, Srednja Bosna u NOB, knj. 3, str. 251.
[387] Nevenka i Koviljka Petković stupile su u 1. proletersku brigadu i poginule su na Sutjesci.
[388] Tilda Pilić je 1942. stupila u 1. proletersku brigadu. Rat je preživila; živi u Sarajevu.
[389] Olgica Pušić, na povratkukući sa Drugog okružnog savjetovanja SKOJ-a za srednju Bosnu, razbolila se od tifusa i ostala u Karaču, gdje je ubrzo umrla.
[390] Zora Dujić stupila u 1. proletersku brigadu u 1942. godine. Poginula je na Sutjesci.
[391] Dušanka Petrić, kći Natalije i Vase Petrić iz Maslovara; početkom 1942. postavljena je na Prvom okružnom savjetovanju u Karaču za sekretara Opštinskog komiteta SKOJ-a u Maslovarama. Novembra 1942., kad je osnovan prvi Sreski komitet SKOJ-a za Kotor-Varoš postavljena je za člana. Kad je Osnovan obnovljeni 4. karajiški NOP odred postavljena je za sekretara aktiva SKOJ-a u 2. četi Prvog bataljona i za člana Bataljonskog komiteta SKOJ-a. Povučena je na politički rad na teren u Kruševo Brdo za sekretara Opštinskog komiteta KPJ (i rukovodioca Sjevernog obavještajnog centra, tzv. SO). Četnici su je uhvatili 4. oktobra 1944. godine (na njen 20. rođendan) i poslije zvjerskog mučenja je ubili i vjerovatno bacilli u neku jamu (pošto nisu pronađeni njeni posmrtni ostaci).
[392] Škola u Maslovarama imala je dvije velike učionice (jedna za 1. i 2. razred, a druga za 3. i 4, razred). U jednoj su bile napravljene tzv. palače za spavanje polaznika vojne obuke, a druga je bila za masovno-politički rad.

zaselaka, s okolnih brda i okupljali su se u Dom kulture da nešto čuju i vide. Tu su slušane radio-vijesti. Stariji mještani, obično poslije podne, kada nahrane stoku, kad dođu u Dom kulture, ostajali su do kasno uveče slušajući uvježbavanje horskih pjesama „Bilećanku", „Mitrovčanku", „Po šumama i gorama…", „Kolo" Branka Radičevića i dr. i recitacije „O klasje moje", „Mi znamo sudbu i sve što nas čeka" i dr. Motivi ove pezije su bili odličan povod da se s omladinom na političkim časovima govori o klasnoj porobljenosti čovjeka u staroj Jugoslaviji i o idealima narodnooslobodilačke borbe – oslobođenju zemlje od okupatora i njegovih pomagača, a zatim stvaranju boljeg, pravednijeg društvenog poretka. Uvježbavan je istovremeno i jedan kraći komad iz perioda borbe za oslobođenje od Turaka. U školskoj zgradi, odnosno Domu kulture osnovana je i biblioteka koju su koristili prije svega mladi.

Da bi se moglo početi sa održavanjem analfabetskih tečajeva nekoliko članova SKOJ-a iz varošice Maslovare (među njima i Dušanka i Nevenka Petrić) obišli su sva sela koja su pripadala opštini Maslovare da bi sakupili školske tablice sa pisaljkama za analfabetske tečajeve, pošto nije bilo hartije za potrebe analfabetskih tečajeva.

Skoro svako veće na ovim skupovima po jedan drug i drugarica, a ponekad i jedna osoba, pjevali su tzv. „Vrabac", koji je obično bio veoma duhovit, ali je uvjek pored raznih dosjetki i šaljivih aluzija i na prisutne ličnosti, obavezno imao i političku sadržinu. Naime, kada se partizanska četa u Pribiniću proglasila za četničku. „Vrabac" je to odmah registrovao, a meni je ostao u sjećanju samo jedan stih:

„Maslovare malo mjesto
četnici ga htjel' za presto."

Samo za deset dana pripremljena je kulturna priredba sa bogatim programom za doček nove, 1942. godine. Utisci o ovoj priredbi zabilježeni su u jednom sjećanju: „Rano izjutra, 31. decembra, krenuli smo kroz planinu Borje i kasno poslije podne stigli u Maslovare – kaže Branko Bokan. – Tu nas je dočekao komesar čete, banjalučki komunista, Idriz Maslo… Veli, organizuju doček nove godine, pa bi željeli da tom prilikom borcima progovorimo koju riječ o situaciji u krajevima iz kojih dolazimo… Orila se pjesma dugo u noć… krenuli smo prvog dana 1942. godine iz Maslovara nešto raspoloženiji i odmorniji. Tu ostade iz naše grupe jedan drug rodom iz Banjaluke.[393] Ali zadovoljstvo zbog prijema u Maslovarama ne potraja dugo. Dok smo se, predvođeni kurirom Maslovarske čete, peli uz neka gola brda… iza brda, nama u susret, uz viku, ciku, i pjesmu kakvu nikad dotle ne čuh, pojaviše se naoružani ljudi većinom u izvrnutim kožunima. Bilo je to najvjerovatnije u rejonu Stola, dvanaestak kilometara zapadno od Maslovara. Niti je to bio streljački stroj, niti grupa, išli su kao stado razbjeglih ovaca…. Kada nam priđoše, vidjesmo da na kapama nose četničke kokarde. Rekoše nam da su oni do juče bili partizani, ali da su sada četnici i da im je komandant Lazo Tešanović…"[394]

---

[393] To je bio Lazo Vidović, Banjalučanin, poslije rata postao je general-potpukovnik. Iz Maslovara je tada, zajedno sa Đorđem Perovićem i Dušankom Petrić, sa grupom kurira, krenuo na Prvo okružno savjetovanje u Karač, koje je održano 7. januara.

[394] Branko Bokan, *Kroz srednju Bosnu u Bosansku krajinu*, Srednja Bosna u NOB, knj. 3, str. 22-23.

Entuzijazam, polet i zalaganje omladine Maslovara u radu bili su karakteristični za decembarske dane 1941. godine, zatim januarske i februarske, kada se, poslije prispjele direktive, početkom januara 1942. da se osniva Narodnooslobodilački savez omladine Bosne i Hercegovine (NOSOBiH), odmah pristupilo organizovanju NOSOBiH-a na osnovu Pravila o ovom organozovanju, kao i kasnije, sve do stagnacije NOP-a u srednjoj Bosni, aprila 1942. godine. Masovan obuhvat omladine raznim oblicima rada doprinijeo je i njihovom brojnom stupanju u partizanske jedinice. Iz mnogih maslovarskih porodica omladina je već prvih ustaničkih mjeseci, stupala u partizanske jedinice i većina njih su poginuli u toku NOR-a. Tako su iz nekoliko maslovarskih porodica u NOR-u učestvovali svi ili skoro svi članovi. Iz porodice Jozefine i Gostimira Bubića u NOR-u su učestvovali: Dragan, Milan, Fanika, Ankica, Đoko i Pero, kao i roditrlji Jozefina i Gostimir, od kojih su život izgubili Dragan, Milan, Fanika i Pero; iz porodice Natalije i Vase Petriću NOR-u su učetvovali: Viktorija, Radojka, Dušanka, Nevenka, Vojislav i Smilja, kao i roditelji – otac Vaso koji je bio prvi predsjednik Revolucionarnog opštinkog odbora (Partizanske opštine) za Maslovare, a zatim borac u 4. krajiškom NOP odredu i Natalija koja je bila predsjenica Okružnog odbora Antifašističkog fronta žena Banjalučkog okruga, inače učiteljica po obrazovanju. Iz ove porodice život su izgubili otac Vaso, Radojka, Dušanka i Vojislav; iz porodice Draginje i Dragana Mirića u NOR-u su učestvovali: Milan, Bosa i Momčilo, a i roditelji u antifašitičkom pokretu. Život je izgubio Milan Mirić; iz porodice Ljube Miljanovića u NOR-u su učestvovali: Nada, Rodoljub *Rode*, Branka i otac Ljubo, Nada, Rode i Branka bili su borci proleterskih jedinica, a Ljubo je bio predsjednik Opštinskog NOO odbora u Vrbanjcima. Život su izgubili Rodoljub *Rode* i Nada; iz porodice Marije i Ivana Pušića učestvovala je Olgica. Umrla je od tifusa u selu Karač na povratku sa Drugog savjetovanja SKOJ-a srednje Bosne, održanom u Branešcima. I iz porodice Ilinke i Steve Petkovića u 1. proletersku brigadu stupile su dvije kćerke Koviljka i Nevenka i obe su poginule na Sutjesci. Iz porodice Nikole Dujića učestvovali su u partizanskim jedinicama Nikola i kćer Zora i obadvoje su poginuli u proleterskim jedinicama i mnogi drugi.

U Maslovarama su počev od 1941. godine održavani sanitetsku kursevi, kako za omladinu maslovarske opštine, tako i za pomoćno osoblje za partizanske bolnice iz srednje Bosne. Na primjer, objavljen je rad Vide Bilanović Pivašević[395] iz koga se vidi da je bila bolničarka koja je završila sanitetski kurs u Partizanskoj bolnici na Borju kod Maslovara.

Početkom januara 1942. godine, osnovana je Tehnika Okružnog komiteta SKOJ-a za srednju Bosnu, koja je bila smještena u kuću Vase Petrić u Maslovarama, a radom Tehnike je rukovodila Viktorija Petrić-Kapor. Njeno osnivanje značajno je doprinijelo svestranijim aktivnostima u omladinskoj organizaciji u Maslovarama, kao i širom srednje Bosne, pošto su kuriri raznosili po opštinama umnožavane materijale.

Raznovrsnosti kulturnoprosvjetnog rada u Maslovarama mnogo je pomoglo i to što je Tehnika Okružnog komiteta SKOJ-a za srednju Bosnu bila locirana u Maslovare. Tehnika je svakodnevno izdavala radio-vijesti koje su preko kurira distribuirane u

[395] Vida Bilanović Pivašević, Srednja Bosna u NOB,knj. 3, str. 501 i na str. 219-220. o Vidinom učešću na sanitetskom kursu na Borju.

partizanske čete i druga područja, šire od bivšeg sreza Kotor-Varoš. Pored radio-vijesti štampane su revolucionarne pjesme za pjevanje, skečevi i drugi kraći dramski komadi, tekstovi progresivnih pisaca (često samo na osnovu sjećanja – na pr. Đorđa Perovića Đoke) za recitatorske sekcije, zbog učenja teksta za pojedine recitale – grupno recitatorsko izvođenje pjesama, na primjer, „O klasje moje" Alekse Šantića, „ Mi znamo sudbu i sve što nas čeka…" i dr.

Kako od prvih dana ustanka, tako i decembarskih dana 1941. godine pa sve do četničkih pučeva 1942. godine, sa grupom progresivnih ljudi u Kotor Varošu, održavana je stalna veza (a neposrednji kontakt bio je na relaciji: Viktorija Petrić-Kapor– Zdravka Novković *Seka* – i punkt u Banjaluci iza kojeg je stajao Nikica Pavlić). U grupi omladine koja je tada bila aktivna u Kotor-Varošu, u sakupljanju materijala za potrebe vojske i bolnice u Maslovarama, posebno su se isticali: Seka – Zdravka Novković, sestre Dušanka i Stojanka Topolić, Davorin-Koko Zekić, braća Drago i Mile Luburić, braća Advan i Arfan Hozić, porodica Tvrz, braća Korići i dr. U tom periodu, na osnovu individualne veze, u toj saradnji osnovan je aktiv SKOJ-a u Kotor-Varošu u koji su primljene Seka-Zdravka Novković i Stojanka Topolić i Drago Luburić.[396]

– Š i p r a g e –

Cjelokupnom aktivnošću omladine od prvih dana ustanka, pa sve do četničkih pučeva rukovodio je Davorin-Koko Zekić,[397] a njegovi prvi saradnici bili su Slavica Grubor,[398] zatim Ratko Tomić iz Šipraga i Rode Miljanović u Grabovici.

Kako su Šiprage poslije povljaćenja neprijateljske posade postale slobodna teritorija, 20. decembta 1941. godine, Imljanska četa[399] je došla u Šiprage i one su postale centar političke i druge aktivnosti, za bivšu opštinu Šiprage, a i šire, kojim je rukovodio Petar Gajić, politički komesar Imljanske čete i jedno vrijeme Husein Alagić. Značajnije aktivnosti omladine u tim prvim danima pored Šipraga bile su u Imljanima, Petrovu Polju, Kruševu Brdu i Grabovici.

Nova vlast po selima je organizovala sjetvu u proljeće 1942. godine, pa je omladina bila angažovana i na tome zadatku. Sve žito i sjeno, koje se nalazilo u blizini neprijateljskih položaja, koje nije bilo odnijeto, niti spaljeno, omladina je noću prenosila, kako bi

---

[396] Zdravka Novković *Seka*, *Sanitetski materijal za partizane*, Srednja Bosna u NOB, knj. 3, str. 625–627; Advan Hozić, *I kod nas će se „ zahuktati*", Srednja Bosna u NOB, knj. 3, str. 621- 625.

[397] Davorin Zekić *Koko*, iz Kotor-Varoša, bio je član SKOJ-a kao zagrebački student, a i prije kao srednjoškolac u Banjaluci. Poginuo je prilikom povlačenja naših snaga za Kozaru, aprila 1942. u oklini Skender-Vakufa (Podatak o pogibili je naveden prema dnevniku Pepija Tvrza, Muzej revolucije BiH, Dnevnici iz NOR-a. Dnevnik je vođen od 29. februara 1942. do 26. juna 1943. godine.

[398] Slavica Grubor, učiteljica iz Banjaluke, predratni član SKOJ-a iz banjalučke organizacije. Neposredno pred rat bila je učiteljica u Kruševu Brdu. Stupila je u NOV 1941. godine i poginula kao komesar partizanske čete u 1942. godini. U vrijeme ustanka bila je veoma aktivna u radu sa omladinom u Kruševu Brdu.

[399] Imljanska četa je formirana 8. novembra 1941. godine, Srednja Bosna u NOB, str. 137, napomena Redakcije br. .,

partizanska četa i stanovništvo popaljenih kuća imalo za svoje potrebe, kao i za prehranu stoke.

– Imljani –

U selu Imljanima u decembru 1941. godine osnovana je omladinska organizacija koja je okupila preko 100 omladinaca.[400] Prva omladinska konferencija održana je u zaseoku Grubači, pošto u selu Imljani jedino ovaj zaseok nisu spalile ustaše. Konferencija je zakazana preko odbornika, izabranih kao nova vlast po selima slobodne teritorije. Prisustvovao joj je veći broj žena i muškaraca. Kako je u ovom selu od 145 kuća spaljeno 127, opljačkana sva imovina i ubijeno 20 građana, starijih osoba i djece, koji nisu mogli da pobjegnu na vrijeme od ustaša, na ovoj prvoj političkoj konferenciji omladine raskrinkavan je neprijatelj. Govorilo se o nepravdama u staroj Jugoslaviji i pozvana je omladina da stupi u partizane.

Izabran je omladinski odbor od 13 članova. Za predsjednika je izabran Pavle Jovetić, a za njegovog zamjenika Dimitrije Grubač. U odbor su ušli i: Aleksa Simonović, Mile Jovetić, Petar Keleman, Sretko Raduliš, Anđa Marić, Miloš Sarić, Mihajlo Marić, Arsenije Benić, Simeun Ponorac, Nikola Škeljić, Milojko Makarić, Đorđe Benić, Petar Babić i dr.

Poslije ove konferencije, organizovani su sastanci sa omladinom u drugim zaseocima i izvršen je popis omladine. Omladina se odazvala pozivu da pomogne u sakupljanju skrivenog oružja i odjeće i stavi na raspolaganje partizanskoj četi. Bila je angažovana i na izgradnji popaljenih kuća, pošto su NOO vodili tu akciju. Kako je svaki član omladinskog odbora bio zadužen za rad u pojedinim zaseocima na ovom području vladala je živost u radu sa mladima. Preko omladinskih skupova, omladina je pozivana da stupa u partizansku četu. Bila je praksa da omladina, iako nenaoružana, ide sa naoružanim borcima u patroliranje i u akcije, pa se u datoj situaciji na licu mjesta naoružavala.

Aktiv SKOJ-a u Imljanima osnovan je decembra 1941. godine. Članovi toga aktiva bili su: Pavle Jovetić,[401] sekretar, Mihajlo Pušić,[402]Dimitrije Grubac,[403] Đorđe Benić,[404] Petar Babić,[405] Nikola Škeljić,[406] i dr.

Poslije formiranja aktiva SKOJ-a organizovane su tzv. omladinske jedinice u koje je bila okupljana skoro sva muška omladina zbog vojne obuke – oko 70. U ovim jedinicama okupljana su i djeca ispod 16. godina, a obuka je obavljana drvenim puškama. Prilikom

---

[400] Kazivanje Dimitrija Grbača autoru.
[401] Pavle Jovetić, rođen 1918. godine. U NOV stupio 1942. godine. Umro 1974. godine.
[402] Mihajlo Pušić, rođen 1918. godine. Stupio u NOV 1942. godine. Poginuo na Kozari ljeta 1942. godine.
[403] Dimitrije Grubač, rođen 1923. godine, član SKOJ-a od 1941. godine.U NOV stupio u proljeće 1943. godine. Sada živi u banjaluci.
[404] Đorđr Benić, rođen 1918. godine; član SKOJ-a postao 1941. godine. U NOV stupio 1941. godine.
[405] Petar Babić, rođen 1922. godine. Član SKOJ-a od 1941. godine. Sada živi u Sarajevu.
[406] Nikola Škeljić, rođen 1924. godine. Član SKOJ-a postao 1941. godine. Poginuo u borbi za Prozor u četvrtoj neprijateljskoj afanzivi.

okupljanja omladine u ove jedinice, istovremeno se razvijao i politički rad. Omladinke su bile angažovane oko pripremanja hrane, pletenja đempera, čarapa i rukavica za partizane i sl. Započelo se i sa radom analfabetskih tečajeva.

– K r u š e v o b r d o –

U Kruševu Brdu, Slavica Grubor, učiteljica iz Čudnića, u početku ustanka neposredno je rukovodila političkim i drugim aktivnostima omladine, sve do stupanja u Imljansku partizansku četu. Kako je i prije rata pokretala pojedine akcije među mladima, u novim političkim uslovima, 1941. godine, masovno je okupljala omladinu na zadacima koji su tada bili aktuelni. Među najaktivnijim omladincima iz toga perioda bili su: Adam Panić, Živko Arsenić, Janko Knežević i dr.[407]

Postojeći omladinski odbori, tokom februara i marta 1942. godine[408], prerastali su u odbor Narodno oslobodilačkog saveza omladine Bosne i Hercegovine (NOSOBiH-a), poslije prijema istrukcije o osnivanju ovih odbora u pismu Đure Pucara-Starog78 u kome, između ostalog, stoji: "U prilogu vam ovog pisma dostavljamo okružnicu SKOJ-a i pravilnik Nar. osl. Saveza omladine BiH s tim da se to dostavi Okružnim komitetima Partija i Omladine na vašem terenu da to umnože i rasture.[409]

– Grabovica –

Centar okupljanja omladine u Grabovici bila je osnova škola, a neposredne aktivnosti omladine vodio je Rodoljub-Rode Miljanović iz Maslovara. Omladina je bila angažovana na izgradnji logora za partizansku četu na Djevojačkoj Ravni. Zatim, sakupljala je hranu i tople odjevne predmete za borce. I omladinskom jedinicom za vojnu obuku rukovodio je Rode Miljanović. U njoj je bila okupljena muška omladina, koja je završila osnovnu školu kao i starija. Po završetku prvog kursa vojne obuke osnovana je omladinska organizacija, čiji predsjednik je bio Dušan Lujić, a istaknutiji omladinci aktivisti su bili Živko Miljanović, Gosto Kuzmić, Đorđe Kuzmić, Miodrag i Vinko Mirković, Ilija Todorović, Mile Kalamanda i mnogi drugi. Nekoliko od ovih omladinaca je docnije stupilo u NOV.[410]

„Kada su Maslovarska i Imljanska četa proširile slobodnu teritoriju, odmah je, decembra 1941. godine, organizovana i vojniučka obuka omladinaca od 14. i 15. godina – kaže Milorad Kalamanda. – U našem selu Grabovici za organizaciju te obuke najviše je učinio komesar Maslovarske čete Idriz Maslo. Obuka je izvođena svake nedelje, a trajala je šest sati. S nama je u Grabovici radio Rodoljub Miljanović Rode, koji je nosio petokraku i imao je pravu vojničku pušku… Pored obukeu rukovanju oružjem, Rode je uvjek, bar jedan sat posvetio i političkom radu s nama. Najviše je govorio o razvoju ustanka u Bosni

[407] Kazivanje Ljuboja Arsenića autoru.
[408] Pravila NOSOBiH-a, Dokumenti istorije omladinskog pokreta Jugoslavije, Istorisko odjreljenje CK NOJ-a, Tom I, knj. 2, str. 517.
[409] Pismo Đure Pucara Starog političkim komesarima I, II i III krajiškog NOP odreda od 7.01,1942, VII, Beograd, Mikrofilm IRP BiH, 1/355, str. 1.
[410] Kazivanje Živka Miljanovića autoru.

i drugim krajevima Jugoslavije. Upoznavao nas je i s vijestima. Govorio nam je o omladini Jugoslavije i o njenoj ulozi u borbi protiv okupatora. Tako nam je lijepo govorio da smo 'gutali' svaku njegovu riječ. Nedjelju smo s nestrpljenjem očekivali….Naša obuka nastavljena je sve do maja 1942. godine, do četničkog puča. Mnogi od nas koji smo dolazili na tu obuku postali su kasnije borci u raznim jedinicama NOV, a neki su iz rata izašli kao oficiri."[411]

– Agino Selo –

Početkom septembra 1941. godine, kao što je rečeno, osnovan je 3. krajiški NOP odred u Aginom Selu. Formiran je i počeo da politički djeluje Okružni komitet KPJ za teritoriju Trečeg KNOP odreda, odnosno za okrug Jajce, koji su sačinjavali Kasim Hadžić, sekretar, i članovi komiteta: Muhamed Kazaz, Nemanja Vlatković, Stole Kovačević, Edhem Karabegović, Teufik Kadenić Cinkara, Rade Ličina i Ahmet Hadžihalilović (sekretar OK SKOJ-a).

Kao što se vidi, u Aginom Selu, među članovima Okružnog komiteta KPJ za Jajce je i Ahmet Hadžihalilović, koji politički radi u Aginom selu i u pojedinim zaseocima sa omldinom. Neki podaci[412] ukazuju da su na ovom terenu i znatno šire kao i na drugim zadacima djelovali i Zdravko Lastrić *Jego,r*[413] Branko Lastrić, Ivo Odić i Anton Marinić *Toni,*[414] koji je imao nadimak Isus. U to vrijeme Ahmet Hadžihalilović djeluje i na srezu Kotor-Varoš. U kontaktu je sa ilegalnom grupom omladine u Kotor-Varošu, koja prikuplja sanitetski materijal, municiju, lijekove, so, duhan i sl. Zatim, organizuje vojnu obuku u selu Ravne kod Kotor-Varoša i dr.

– Čečava –

Maja mjeseca 1941. godine u Čečavi je formiran aktiv SKOJ-a, čiji je sekretar bila član KPJ Mira Jotanović iz Čečave, inače učenica banjalučke Učiteljske škole. Članovi ovog aktiva bili su: Kosara Stanković, Nada Đekić, Vlado Jotanović i Marko Tomić. U to vrijeme u Teslić je, po zadatku Mjesnog komiteta KPJ u Doboju, došao Adem

---

[411] ¸Miodrag Kalamanda, *Rode nas je učio*, Srednja Bosna u NOB, knj. 3, str. 256-266.

[412] Gojko Gajić, *Priprema ustanka, formiranje i razvoj Trećeg partizanskog odreda Prve čete za Bosansku krajinu*, Srednja Bosna u NOB, knj. 2, str. 196-205.

[413] Zdravko Lastrić Jegor, rođen u Banjaluci 16. aprila 1916 sin Jakova Lastrića. Istaknuti učesnik rewvolucionarnog omladinskog i komunističkog pokreta, član Đačkog društva 2KUD „Pelagić" i RTD „Prijatelji prirode". U SKOJ je primljen 1935. a u KPJ 1940. U prvim danima okupacije umnožavao je je vijesti Radio-Moskve, što je nastavio do odlaska među ustanike 16, jula 1941. Do tada imao je više sastanaka sa ličnim prijateljima Dankom i Vojinom Mitrov, s kojima je učestvovao u pripremama i organizaciji ustanka u srednjoj Bosni Kraće vrijeme bio je u Štabu kod Sime Šolaje. Ubili su ga četnici u Jošavci 1. aprila 1942., Banjaluka u radničkom pokretu i NOB, Banjaluka 1981, str. 324.. godine.

[414] „23. septembra ilegalni NOP je izveo uspješnu akciju spašavanja članova KPJ i SKOJ-a iz zatvora.Ovom akcijom je rukovodio član Mjesnog komiteta KPJ Duško Bole. Posredstvom saradnika NOP-a dr Danice Perovič, dr Suzane Čanji, dr Sime Fabijančića i drugih 14. septembra iz zatvora Sudbenog stola prebačena je grupa pripadnika NOP, među kojima članovi KPJ i SKOJ-a: Milan Radman, Jozo Nemec, Ante Marinić i Zvonko Odić. Odmah po prebacivanju ove grupe u bolnicu otpočele su pripreme za njeno oslobođenje iz ustaškog zatvora. Noću 23. septembra u 23 časa… uz pomoć Bože Radmana i Brace Nanuta pobjegla.", Dušan Lukač, „Banjaluka i okolica u ratu i revoluciji", str, 161.

Hercegovac koje je do 1940. tu živio i dobro je poznavao političke prilike i ljude koji su u politici bili lijevo orijentisani. Odmah po dolasku, u saradnji sa Edom Blažek i sestrama Ratej on je uticao na povećanje broja članova SKOJ-a u Tesliću. Pored dotadašnjih tada je primljeno još dvadesetak, pa su stvoreni uslovi da u gradu Tesliću i okolini djeluju dva aktiva SKOJ-a.su osnovana dva veća aktiva SKOJ-a; jednim je rukovodio Edo Blažek, a drugim Jelena Ratej. Jedan od zadataka u to vrijeme bio je rasturanje proglasa CK KPJ od 22. juna 1941, donijetog povodom napada Njemačke na SSSR. Uskoro su teslićki skojevci taj proglas umnožili i rasturali po široj okolini Tako je Miloš Lugonjić proglas Doturio na sector Jelanjske, Branko Markočević u Pribinić, Mira Jotanović u Čečavu, Zaga Ilić u Blatnicu, a ostali skojevci po gradu Tesliću. Uz pomoć Ratka Broćete proglas je rasturan u Liplju i Šnjegotini. Po svojoj sadržini ovaj proglas je javnosti direktno dao do znanja da će komunisti stupiti u oružanu borbu protiv okupatora i njegovih pomagača do konačne pobjede.[415]

Mora se naglasiti da Mira Jotanović, kao predratni član KPJ (primljena je u KPJ 1940. godine u Banjaluci) ima velike zasluge za razvoj NOR-a u Čečavi, pošto su se pod njenim rukovodstvom odvijale najznačajnije aktivnosti prvih dana ustanka, kako u Čečavi tako i šire, ali uvjek je bila vezana i za rad sa omladinom – kao njen predvodnik na širem području od Čečave.[416].

Prva grupa komunista Adem Hercegovac, Edi Blažek, Milorad Mirković i Edhem Pobrić, naoružana sa tri pištolja, napustila je Teslić 4. avgusta 1941. godine i stigla je u Čečavu, gdje se sastala sa Mirom Jotanović i skojevcima Čečave. Šestorica boraca sa oružjem, već se nalazila na području Čečave, koju je predvodio Ratko Broćeta i svoj logor smjestila je na krajnju periferiju Čečave u planinski zaselak Cvijiće. Toj grupi su pripadali i Mira Jotanović i njen brat Vlado Jotanović, ali su i dalje ostali da žive u Čečavi legalno kako bi, sve dok je moguće, legalnim putevima održavali veze sa komunistima u Tesliću i na drugim područjima, uključiv i oružane grupe u susjedstvu, koje su se već bile pojavile. Četiri prispjela komunista iz Teslića odmah su se prudružili grupi koju je predvodio Ratko Broćeta. U prvoj polovini avgusta ova grupa, nazvana Borjanska gerila, sastala se sa grupom od deset boraca, koju je predvodio Vojo Mitrov.[417]

Dvadesetšestog septembra 1941. u Čečavi je formirana Čečavska partizanska četa. U početku je imala 45 boraca. Za komandira je izabran Novak Prodić, a u prvo vrijeme poslove političkog komesara obavljao je Branislav-Braco Petković.[418]

U uspomenama Nade Jotanović, koja je prvih godina NOR-a imala desetak godina, vidi se kako su i djeca intenzivno proživljavali događanja toga vremena. „Ratna zbivanja sam doživjela kao djevojčica od desetak godina. Mi smo vidjeli Radu (Ličinu) i Ratka

---

[415] Advan Hozić, *Teslić u NOB*, Teslić 1985, str. 66-69.
[416] Mira Jotanović je na Prvom okružnom savjetovanju SKOJ-a za srednju Bosnu (Karač, 7. januar 1942) postavljena je za člana Okružnog komiteta SKOJ-a za srednju Bosnu. Živjela je kratko. Za vrijeme epidemije tifusa umrla je u partizanskoj bolnici u proljeće 1943. godne u selu Baltići kod Korićana. Šira biografija Mire Jotanović je u Trećem dijelu ove knjige – među biografijama članova Okružnog komiteta SKOJ-a za srednju Bosnu.
[417] Ibid., str. 69.
[418] Ibid., str .79.

(Broćetu) i znali da su se sklonili u Prisoju na tavan štale Maksima Đekića, i to viđenje i saznanje bilo je za nas djecu izvor velikog uzbuđenja…. U Đekićevoj štali okupljali su se u početku ustanka ljudi koji su, po našem dječijem shvatanju, tajno stizali u selo. Bili su to Adem Hercegovac, Edhem Pobrić, Edo Blažek i Milorad Mirković. Kasnije su oni dolazili i kod nas u školu, odnosno u naš stan, gdje su razgovarali, a ponekad i spavali i mi djeca smo ih tada bolje upoznali. Jednog tmurnog i maglovitog dana održan je u kući Maksima Đekića neki sastanak, na kojem su bili Rade Ličina i još neki drugovi. Ja sam se zavukla pod sto oko koga su sjedili. Rade je imao crveni džemper s rol-kragnom uz vrat. Na lijevoj strani prsa imao je žutom vunom izvezen monogram, a niz džemper su se pružale uzdužne pruge. Čini mi se da je u licu bio crven kao džemper. Kasnije smo svi htjeli da imamo takavc đemper, jer smo mislili da je baš tako crven pravi partizanski. Kasnije smo svi htjeli da imamo takav džemper. Moja sestra Vukica je ubrzo imala isti takav samo od bjele vune, a majka ga je bojila u ljusci od crvenog luka, jer nije bilo crvene boje…

Tih jesenskih dana 1941. godine i mi djeca smo dobili prvi zadatak: starija djeca – moj brat Branko i sestra Vukica, Dane Simić, Čedo Đekić, Rada Đekić i drugi – dobila su zadatak da sa Slavkove glavice, brda odakle se pruža dobar vidik, osmatraju da se ne bi iz pravca Teslića pojavili Nijemci ili ustaše, a mi manji smo bili s istim zadatkom na jednom bližem brdu. Cijelo poslijepodne padala je sitna jesenja kiša, a mi smo stajali na brdu. Prilično smo pokisli i ozebli, ali niko nije ni pomišljao da odustane od tako važnog zadatka koji nam je bio povjeren. U Maksimovoj štali držao se neki sastanak. Znali smo da je to nešto važno, ali nismo znali šta. Očekivali smo da se pojavi Rade Ličina… Uvečer nam je rečeno da više nema opasnosti i da možemo ići kući…

Poslije je Rade otišao iz Čečave i sve rjeđe navraćao… Jednog dana smo čuli za njegovu smrt i smrt Ratka Broćete. To je bila naša velika žalost, koju smo mi djeca čutke podnosili. Kao po dogovoru, toga dana nismo ni pjevali. Znali smo da je na Kotor-Varošu izginulo mnogo naših drugova, ali nismo mogli da shvatimo kako su mogli poginuti Rade i Ratko. Čak smo se nadali da to nije istina, da će se oni jednoga dana opet pojaviti u našem selu.”[419]

Redak je slučaj da je osnovna škola radila u vrijeme NOR-a do četničkih pučeva. U Čečavi je radila. Zahvaljujući, prije svega, učiteljici Zorki Jotanović (1893-1944). Zajedno sa mužem Milenkom i djecom učestvovala je u pripremama ustanka u Čečavi i okoplini. Četnici su je ubili zajedno sa kćerkom Vukom 10. oktobra 1944. godine, a njenog muža Milenka godinu dana ranije.

– Lišnja –

U selu Lišnja rad sa omladinom započet je u prvim ustaničkim danima. To se vidi iz priloga Besima Gvožđara, koji kaže: “Početkom januara 1942. godine pristupilo se stvaranju omladinske organizacije u Lišnji. Međutim, mi smo i prije formalnog organizovanja radili za narodnooslobodilački pokret i bili glavni nosioci svih aktivnosti. U zimu 1941. godine u Lišnju je došao Safet Filipović… Dolazili su nam i Vilko

[419] Nada Jotanović-Laušević, *Uspomene pionirke…* , Srednja Bosna u NOB, knj. 2, str. 321-323.

Vinterhalter, Osman Malkić *Maga* i Safet Fejzić. Maga je bio duže vremena kod nas i bio je omiljen kod naše omladine. Susret pomenutih drugova s omladinom Lišnje doprinijeo je njenom okupljanju i davalo je podstrek njenom radu, što je na koncu i dovelo do organizovanja omladine početkom januara 1942. godine."[420]

Prvi omladinski sastanak u Lišnji održan je u školi. Sastankom su rukovodili Ibro Dervišić i Vid Savić, a glavno izlaganje imao je Osman Malkić *Maga* koji je istakao značaj narodnooslobodilačke borbe, a govorio je i jedan drug iz partizanske čete. Omladina se masovno odazvala na poziv da se uključi u rad omladinske organizacije, samo je bilo problema oko dolaska ženske muslimanske omladine, ali nešto kasnije i to je prevaziđeno. Za predsjednika je izabran Vid Savić, iz jedine srpske porodice koja je živjela među Muslimanima u Lišnji. "Njegovim izborom htjeli smo da i u praksi pokažemo i kažemo na potrebu jedinstva i bratske sloge. Za članove odbora izabrani su Ibro Dervišić, Hajro Tabaković, Ago Mehinagić, Adila mehinagić i još neki – ukupno osam omladinaca i tri omladinke."[421] Zaključeno je da su glavni zadaci: suzbijanje neprijateljske propagande, popularisanje narodnooslobodilačke borbe, prikupljanje odjeće, obuće i hrane za Motajičku partizansku jedinicu, sakupljati pomoć za najugroženije seljane komšije uključiv i hranu, ogrev i drugo. Povremeno su organizovane priredbe, a naročitu pomoću tome pružao je Osman Malkić *Maga* između ostalog i tako što je za izvođenje dramskih djela na priredbi iz Motajičke partizanske čete dovodio drugove koji su to za potrebe čete već imali spremljeno. Kako je osnovna škola u Lišnji bila ostala bez učitelja, omladinska organizacija je odlučila da cjelokupnu nastavu sva četiri razreda. Pored toga organizovani su i analfabetski tečajevi za starije omladince i za odrsle, koji su trajali tri-četiri mjeseca, kojim je rukovodio Besim Gvožđar, koji je to, uz pomoć omladinske organizacije, uspešno sprovodio. Osim Lišnje analfabetski tečajevi organizovani su i u Hurpovcima, Naseobini, Puraćima i još u pet-šest sela. Kako je bio zakazan veliki omladinski zbor u Hrvaćanima iz Lišnje je bilo krenulo oko stotinu omladine, noseći zastavu. To je bilo nekoliko dana pred četnički puč u Motajičkoj partizanskoj četi i omladinu je presrela četnička patrola sa uperenim puškama, naredivši im da se vrate, a zastavu su oduzeli. Jedan dio omladine se panično razbježao, a veči dio se vratio u redu kako su i došli, a sa njima su se vratili i Osman Malkić *Maga*, Irfan Karabegović i još nekoliko partizana, koji su sa omladinom, takođe bili pošli na omladinski zbor.[422]

U Naseobini Lišnji Narodnooslobodilački odbor sazvao je zbor naroda i omladine u školi. Odazvali su se ljudi iz Naseobine Lišnje, Mujinaca, Mračaja, Husrpovaca, Čorli i Krušika, ali među prisutnim najbronija je bila omladina. Govornici su bili Miloš Glišić i Drago[423] zvani Crnogorac."Objasnili su potrebu organizovanja omladine kako bi ona mogla lakše da izvršava zadatke koji se postavljaju pred nju, na prvom mjestu da se brine za prikupljanje hrane i opreme – čarape, priglavke, šalove, rukavice, đempere za borce.

---

[420] Besim Gvožđar, *Omladinski pokret Lišnje*, Srednja Bosna u NOB, knj. 4. (u pripremi za štampu), str. 187.

[421] *Ibid.*, 189.

[422] Ovi podaci su uzeti iz već navedenog rada Besima Gvožđara

[423] Kako je autor Vid Savić naveo samo ime govornika, a dodao da su ga zvali Crnogorac, Redakcija edicije "Srednja Bosna u NOB" knj. 4, (u pripremi za štampu) sa sigurnošću tvrdi da je taj govornik Đorđe Perović *Đoko*, zvani Crnogorac, tada je bio član Okružnog komiteta SKOJ-a za srednju Bosnu.

Osim toga pred omladinu su bili postavljeni i zadaci: da osnuje svoje bašče, takozvane 'omladinske bašče', na kojima će gajiti povrće za potrebe ishrane boraca; da učestvuje u radnim akcijama i opravkama putova, popravci domova sirotinje, sječi drva za samohrane porodice i porodice boraca; da sarađuje sa NOO u prikupljanju hrane, odjeće i drugih potrepština i otpremanju svega toga karavanima preko Viječana i Čečave u partizansku bolnicu u Borju."[424]

Pošto je ovo bio prvi skup omladine to je ujedno bila i izborna konferencija. "U odbor[425] su bili izabrani Nedo Mikić, Ivan Stefanušin, Dragica Novaković, Vlado Meljnik, Dušan Novaković, Mihajlo Bandjak, Marica Gregus, Nevenko Nikšić, Jovica Četojević i ja, svi iz Naseobine Lišnje, Vlado Vrhovec iz Mračaja i Vojislav Simić, Mitar Saljimister i Marija Čorni iz Mujinaca (Mlinaca). Mene su izabrali za predsjednika odbora. Članove odbora omladinske organizacioje sam ja predlagao, rukovodeći se potrebom da u njemu pored Srba budu ravnopravno zastupljene i sve narodnosti."[426]

Prilikom prvog dolaska partizana u Lišnju na konferenciji prisutnih domaćina i omladine, kojoj su prisustvovali Adem Hercegovac i Novak Pivašević, Adem je pitao prisutne koliko omladine iz Lišnje je u neprijateljskoj vojsci. Odgovor je bio 30 u domobranima i dvoje u ustašama. Adem se vratilo svih 30 omladinaca svojim kućama, a dvojica koji su bili u ustašama poginuli su – jedan u 1941, a drugi u 1943. godini. Tako je stanovništvo Lišnje, pored ostalog, i na ovaj način pokazalo svoj stav prema NOR-u, ali, svakako to je bio i neposredna interes prije svega te omladine, kao i njihovih roditelja.[427]

„Raspitavši se i saznavši da u Lišnji živi porodica Ukrajinca Vasilja Rudakijeviča, koji je nekoliko dana ranije poginuo, prilikom napada grupe partizana na autobus kod Purića, na cesti Prnjavor-Klašnice, Novak je izvadio deset hiljada kuna i predao ih meni rekavši: 'Milane, odnesi ovo Vasiljevoj ženi. Neka se pomogne…' Ovaj Novakov gest dirnuo je sve prisutne; poslije toga razvio se još prisniji, prijateljski razgovor. Stanovnici Lišnje, koji su koliko juče živjeli pod uticajem ustaške i njemačke propagande, koja je ustanike prikazivala u najcrnjem svjetlu, vidjeli su te iste ustanike na djelu, tu, među sobom. Vidjeli su da su to ljudi koji na sva njihova pitanja odgovaraju otvoreno i iskreno, da su to ljudi koji pošpteno misle, savjetuju i postupaju. U jednom trenutku, Salko Đođić upita: 'Da li ste potrebni za pisaću mašin? Imam jednu ćirilicom, a ustaše ne daju da se timpismom piše….' Salkova ponuda je prihvaćena i sutradan je njegov brat donio pisaću mašinu u Otpočivaljku.

Te večeri, poslije završenog razgovora, Muho Jašarević je otvorio svoju radnju i rekao: 'Uzmite sve što vam treba. Recite samo šta da vam zapakujem…' 'Muho, uzećemo ono što nam treba, ali pod uslovom da sve što uzmemo platimo.' Muho je to odbijao, ali Novak je bio neumoljiv: svu uzetu robu je platio.

---

[424] Vid Savić, *Omladina Naseobine Lišnja*, Srednja Bosna u NOB, knj. 4 (u pripremi za štampu).
[425] Kako su u ovo vrijeme u Bosni i Hercegovini, na oslobođenoj teritoriji, osnivani odbori Narodnooslobodilačkog saveza omladine Bosne i Hercegovine (NOSOBiH-a), osnovani Odbor na ovom omladinskom skupu je, u stvari, Odbor NOSOBiH-a Naseobine Lišnje, ali to autor ovog rada previđa, vjerovatno s obzirom na veliku vremensku distancu od vremena događanja o kome piše.
[426] Vid Savić, *Ibid*.
[427] Milan Stanivuković Stanivuk, *Sastanak u Lišnji*, Srednja Bosna u NOB, knj. 3, str. 479-482.

Razišli smo se. Partizani su otišli u Otpočivaljku, a mi svojim kućama. Taj sastanak je predstavljao prekretnicu za Lišnju: kontakt uspostavljen tada s partizanima ostao je do kraja rata. Iz Lišnje niko nije više otišao u domobrane, dok je vremenom znatan broj ljudi iz tog sela stupio u partizanske jedinice…"[428]

S obzirom na veoma dobru razvijenost višestrukih aktivnosti u Naseobini Lišnja odbor omladine je organizovao posjete omladini Galjipovaca, Potočana i Hrvaćana, gdje su na datim priredbama izvodili samostalno cjelokupan program. Tako su u redu dvoje po dvoje, na čelu sa bajraktarom koji je nosio zastavu[429] omladine Lišnje, stigli na proslavu Prvog maja 1942. godine u Potočane, gdje su zatekli Proleterski bataljon, Đuru Pucara Starog, kao i omladinu iz drugih opština tadašnjeg sreza Prnjavor koja je došla na proslavu. U ime omladine Naseobine Lišnje prisutne je pozdravio Vid Savić, a na zboru su govorili Đuro Pucar Stari i Ljubo Janković, prvoborac iz Potočana. Poslije govora narodno veselje je trajalo do pred veće. Bogata aktivnost omladine Naseobine Lišnje odvijala se sve do četničkih pučeva, kad je prekinuta sve do dolaska Prve proleterske brigade, novembra 1942. godine.

Na Prvom okružnom savjetovanju SKOJ-a za srednju Bosnu, održanom 7. januara 1942. godine u Karaču Ziba Galijašević[430] je postavljena za sekretara Opštinskog komiteta SKOJ-a za opštinu Lišnju.

– Vijačani –

„Vijačanska omladina se u prvo vrijeme sastajala u kući Savka Jenjića, a zatim i u kućama Đurđa Malića, Save Čerekovića i Vaskrsije Peulića (Gornji Vijaćani). – kaže u svom radu Stevo Čereković. – Poslije učvršćenja slobodne teritorije za naše sastanke smo se koristili i straom zgradom osnovne škole u Vijačanima. Iz naše omladinske organizacije se poimenice sjećam Mirka Preradovića, Blagoja Preradovića, Ratka Čerekovića, Petra Kuzmanovića, Ljube Vukovića, Mirka Vukovića, Đurđa Vukovića, Milovana Petrovića, Petra Čerekovića i Savka Jenjića[431], koji je bio sekretar naše

[428] Ibid., str. 481.
[429] Autor rada o omladini Naseobine Lišnje kaže "Naša omladinska zastava je bila od crvenog platna s petokrakom zvijezdom izvezenom na sredini zastave žutim svilenim koncem. Oko petokrake zvijezde bio je s jedne strane natpis 'Proleteri svih zemalja ujedinite se!' a s druge strane 'Omladina Lišnje'."
[430] Ziba Galijašević je rođena u Tešnju 22. aprila 1921. godine. Njen otac Bećir Galijašević bio je istaknuti aktivista revolucionarnog radničkog pokreta u Banjaluci. Pored aktivnosti oca, troje djece bili su uključeni u revolucionarni omladinski i komunistički pokret za vrijeme školovanja u Banjaluci: Ziba u Realnoj gimnaziji, Šemsa (1923) u Trgovačkoj akademiji i Hamzalija (1925), takođe u Banjaluci. Ziba je maturirala u banjaluci školske 1939/1940, gdje je primljena u SKOJ. Nakon aprilskog rata ilegalno je radila u Banjaluci sve do odlaska na područje srednje Bosne gdje je do pogibewlji nastavila politički rad. Četnici su je ubili 1942. godine.
[431] Savka Jenjića sam upoznala još u toku NOR-a, kad sam bila na srezu Prnjavor u vezi sa radom SKOJ-a. U Okružnom komitetu SKOJ-a za srednju Bosnu smatralo se da je Savko Jenjić jedan od najboljih sekretara Sreskog komiteta SKOJ-a – tu dužnost je obavljao za srez Prnjavor kad sam bila kod njih na terenu, decembra 1944. godine. Autor.

organizacije.[432] Na sastancima se govorilo o naljem učešću u rušenju i zaprečavanju komunikacija i o prikupljanju hrane borcima. Omladinke su borcima plele rukavice, šalove, čarape, priglavke o džempere, a omladinci su držali noću stražu kod Komande čete, prvo u Čavci, u Vasićima, zatim na Vučjaku prema Prnjavoru, na Ceru, takođe prema Prnjavoru, kod Škole u Vijačanima i u Šibovačkoj (u barakama) na ukrini. Komanda čete je redovno planirala koliko i gdje treba stražara i o tome obavještavala Seoski narodni odbor, a Osbor se dogovarao s omladinskim rukovodstvom ko će i gdje ići na stražu. Na red smo dolazili skoro svaku treću noć. Dtraža je držana redovno i uredno, a stražari, bez velike nužde, nisu bili angažovani na drugim zadacima. Druge poslove su obavljali drugi omladinci.”[433]

Za vrijeme zime između 1941. i 1942. godine omladina u Vijačanima se sastajala po zaseocima na prelima, a u školi kada je bila omladinska konferencija cijeloga sela.

„Omladina je u svom radu uživala punu podršku organizatora i rukovodilaca oružane borbe – Žive Preradovića,Vida Nježića, Novaka Pivaševića i Save Čerekovića koji su opet uživali veliki autoritet i kod omladine i kod naroda. U našem radu su prednjačili i davali primjet kako se treba odnositi prema narodnooslobodilačko pokretu Braco Preradović, Braco Petković, i njegova sestra Mira. I jedni i drugi su uticali na roditelje da ne ometaju svoju djecu na pojedinim poslovima, a s druge strane, savjetovali su su nas mlade da se pošteno odnosimo prema omladinskim zadacima, da njegujemo drugarstvo među sobom o da poštujemo starije, naročito naše roditelje.”[434]

Čereković dalje naglašava da se Narodnooslobodilački odbor Vijačana u svom radu u brizi za borce, za njihovo snabdjevanje i dr. uglavnom oslanjao na omladinu. Inače, odbor u selu je osnovan potkraj 1941. godine[435], kaže autor, i u njega su ušli predstavnici svih zaseoka.Tako je „za Čerekoviće, Maliće, Kovačeviće, Mitiće, Novkoviće, Totiće i Jotiće član odbora bio Ilija Čereković; za Tubake, Leburiće, i Saviće odbornik je bio Jefto Tubak,. Predsjednik Seoskog NOO je bio Vid Nježić ili Radomirović. Njih se obojice sjećam jer su bili najaktivniji.”[436]

---

[432] Ljubo Vuković je poginuo kao puškomitraljezac 14. srednjebosanske brigade prilikom napada na Banjaluku; Mirko Vuković se poslije rata demobilisao i kada se jednom prilikom noću vraćao iz Prnjavora, u Mravici su ga sačekali četnički odmetnici, ubili ga i odsjekli mu glavu; Savko Jenjić je bio sekretar SKOJ-a za opštinu Vijaćane i poginuo je još za vrijeme rata ganjajući četnike odmetničke grupe. Ostali su danas živi i nalaze se u raznim gradovima (Zemun, Novi Sad, Novi Beograd, Prnjavor itd.). Napomena autora rada.

[433] Stevo Čereković, *Omladina se sastajala i radila*…, Srednja Bosna u Nob, knj. 4 (u pripremi za štampu), str. 1 (rad ima 3 str.)

[434] *Ibid*, str. 2.

[435] Ustaška Oopština Vijačani likvidirana je 8. oktobra 1941, a nije ni ranije oredstavljala nikakvu stvarnu vlast. Samo nekoliko boraca je došlo, razoružalo dva stražara itd. Istoga dana, kotarski predstojnik Paulić je poslao iz Prnjavora depešu Ravnateljstvu za javni red i mir NDH slijedeće sadržine: „…Danas prije podne upalo je 100 oboružanih četnika-komunista u selo Vijačane… Tom prilikom uništili mnoge spise poglavarstva…, te poveli sa sobom općinskog blagajnika Stevu Samardžiju i opštinara Zdravka Preradovića. Dvojici stražara oduzete puške. Zatraženo pojačanje ovdašnje posade. Kotarski predstojnik Paulić.” Zaista duhovito riješen odlazak u partizane bez posljedica da bude odmazde od ustaške vlasti prema porodicama „odvedenih”.Autor.

[436] Stevo Čereković, *naved. delo.*

– Potočani –

Mjesec dana poslije formiranja Opštinskog NOO u Potočanima organizovan je sastanak za osnivanje seoskog NOO u Potočanima. Na tome sastanku, održanom 1. decembra 1941. osim mještana došli i Novak Pivašević i Ratko Vujović *Čoče.* Motajička četa upravo je bila formirana u kojoj je Ratko Vujović postavljen za komandira, a Adem Hercegovac za političkog komesara. Na skupu održanom u Davidovića kačari bilo je i mnogo omladine. Poslije izbora seoskog Odbora Ratko i Novak su predložili da se zaduže dvojica ili trojica drugova iz seoskog Odbora da organizuju rad s omladinom, što također govori koliko se radu sa omladinom posvećivalo pažnje tih prvih ustaničkih dana. Omladinci i omladinke prihvatili su to sa odševljenjem. Odmah su izabrani Branko Cvijanović i Miloš Ignjatić da rade na okupljanju omladine i da se brinu o njenoj aktivnost. Naglašeno je da su ove dvije ličnosti, zaista sposobne da okupe mlade oko programa NOP-a. „Oni su ubrzo poslije ovog sastanka osnovali omladinsku organizaciju Potočana, u kojoj je bilo 66 omladinki i omladinaca svih narodnosti: Dragan, Mirjana i Mišo Milanović, Jagoda, Milan i Dejan Mlađenović, Jovan Dakić Pruskovski, Stanko, Dejan, Neđa i Persa Dakić, Ljubo, Milutin i Mirko Popadić, Dane i Duša Cvijanović, Đuro i Borko Mandić, Milovan Babić, Nikola i Dobrila Tešanović, Pero, Ostoja i Milena Ignjatović, Rajko Vrhovac, Stanko, Radojka, Neđa i Bojin Kovačević, Radomir, Teodor i Miojka Ivanović, Čedo, Vlado Milivoje, Krstan, Desa, Smilja, Miloš Save, Dušan Save i Radovan Ilije Živković, Ljubica i Dragan Kovačević, Petko i Vid Đukić, Aleksandar Vrhovac, Rosa i Rade Lazić, Milenko Janković, Uroš i Slavko Mihajla Ružičić i Đorđe Milosavljević; u omladinskoj organizaciji su bili i mnogi mladići ukrajinske narodnosti; Vlado Kenjol, Mitar Mihajlov Kalenjuk, Genja Stefanušin, Ivica Ćuman, Patar Steć, Mitar Kalenjuk, Vasil Lopatin, Maksim Steć, i Pavle Humanjuk, a bilo je i Poljaka: Petar Smoljanski, Jaško Guaraljevski, Mihajlo Smoljenski i Adam Obuščuk. Mnogi od ovih mladića su kasnije pristupili partizanskim jedinicama, a kao borci, ili na drugi način, poginuli su Stanko Dakić, Nikola Tešanović, Dragan Kovačević, Ivica Ćuman, Maksim Steć, Vlado Živković i Slavko Mihajla Ružičić, dok su Jovan Dakić Pruskovski, nosilac partizanske spomenice, Dejan Dakić, Milutin Popadić, Mirko Popadić doživjeli slobodu kao borci partizanskih jedinica. Pored navedenih, vrlo aktivna je bila i Milena Milosavljević, ali se ona u ovo vrijeme nije nalazila u Potočanima, već na ilegalnom radu u Banjaluci; radila je tamo sa Zagom Umičević…

Omladina Potočana, kao i drugih sela u sastavu potočanske opštine, bila je veoma aktivna. Omladinski rukovodilac na terenu opštine bio je Dragan Milanović, koji je bio veoma omiljen među omladinom. Bio je veoma dobar govornik, veseljak i društven, a znao je i da organizuje ono što je omladini trebalo, tako da je omladina, pored borbenih zadataka, bila veoma aktivna i u davanju priredbi s programom (razni komadi, recitacije i slično) i igranki…

U omladinskom aktivu Orašja bili su Dragoljub Jovana, Ljubo Đure, Koviljka Riste i Milosava Kostić, Slavoljub Ljube Savić, Dejan Đure, Vlado Đure i Živko Mirka Mikić…”[437]

[437] Ljubo Janković, Formiranje i rad Opštinskog NOO Potočani, Srednja Bosna u NOB, knj. 3, str. 526-527.

– Hrvaćani, Slatina, Crni Vrh –

U vezi sa napadom za oslobađanje Hrvaćana navodimo kretko slijedeće: „Štab 6. bataljona je za ovu akciju na Hrvaćane angažovao 2. (Jošavačku), 3. (Prnjavorsku) i Crnovršku partizansku četu. Za početak napada je određen 23. novembar 1941, rano ujutro… Posadu Hrvaćana sačinjavali su… ukupno oko 115 ljudi, naoružani puškama i jednim puškomitraljezom… Gubici neprijateljske posade, skupa s trojicom koje smo streljali poslije borbe, iznosili su 54 mrtva…Ranjeni i zarobljeni domobrani i milicionari su razoružani i pušteni na slobodu. Plijen je bio veliki: jedan puškomitraljez, 110 pušaka i dosta drugog materijala.”[438]

Kada su Hrvaćani oslobođeni, 23. novembra 1941. godine,[439] stvoreni su uslovi za masovno-politički rad. „Poslije oslobođenja Hrvaćana omladinski rukovodioci Safet i Maga[440] su u našem selu osnovali omladinsku organizaciju. Za prvog predsjednika seoskog omladsinskog aktiva sam izabran ja, za sekretara Vasiljka Radanović, a za blagajnika Perka Rajić. – kaže Miloš Ivančević. – Ubrzo poslije toga, 23. decembra 1941. godine, ja sam otišao u Crnovršku partizansku četu.

Aktivnost omladine se pretežno odvijala u Omladinskom domu, koji je, po svom radu, ubrzo postao poznat ne samo u Hrvaćanima već na čitavom području Crnovrške partizanske ćete. Dom je bio smješten u zgradi popa Stričeka, sveštenika grkoistočne crkve. Mi omladinci smo njegovu kuću renovirali, opravili i okrečili, očistili zapušteni bunar, uredili dvorište i sve to poslije stalno održavali u redu. Zajedno s omladinom Devetine renovirali smo i zgradu Petra Mažnjaka i Pere Sušaka, koji su napustili kuću i pobjegli poslije oslobođenja Hrvaćana krajem novembra 1941. godine. U toj zgradi smo otvorili Omladinski dom za selo Devetinu.

Naš omladinski aktiv u Hrvaćanima je uključio u svoj rad i omladinu zaselaka Naselbine i Devetine, naročito u kulturno-zabavni život koji smo organizovali. U Hrvaćanima je prije rata postojao Sokolski dom, koji je imao tamburašku i razne druge sekcije, u kojima je okupljao omladinu tako da je u radi s omladinom postojala i tradicija i iskustvo, i mi smo tu okolnost sada iskoristili, samo s drugim programom i drugim ciljevima.

Osim aktivnosti u Domu, omladina je učestvovala i u stalnoj seoskoj straži. Straža je davana u smjenama, po pet do šest dana po smjeni; njom je rukovodio NO odbor Hrvaćana, čiji jw predsjednik bio Stanko Ivančević, a članovi Mlađen Šuman, Jovo Šuman, Petar Šuman, Mihajlo Pušić, Stanko Dumić…

---

[438] Stevo Samardžija, *Napad na Hrvaćane*, Srednja Bosna u NOB, knj. 3, str.330.
[439] Mladen Vukosavljević, *Crnovrška partizanska četa 1941. godine*, Srednja Bosna u NOB, knj. 3, str. 278-292.
[440] Bili su to omladinciiz Crnovrške partizanske ćete Safet Fejzić i Osman Malkić Maga. Napomene Redakcije.

Omladina je vrlo uspješno pomagala NOO Hrvaćana u prihvatanju i smještaju izbjeglica iz sel u neposrednoj blizini neprijateljskog uporišta u Klašnicama, opravila 'Carsku ćupriju, na cesti Klašnice – Prnjavor, obavljala kurirsku službu, pisala parole, izrađivala petokrake zvijezde i šila zastave."[441]

„Ubisto mog oca, brižnog i dobrog roditelja i domaćina, kao i ostalih ljudi u selu, razvilo je u meni mržnju prema neprijatelju i želju da se borim protiv nasilja, a za slobodan život. I tako smo se brat Zdravko i ja opredjelili za nardonooslobodilački pokret, kojem smo pristupili na jednom omladinskom skupu u Hrvaćanima. – kaže Vasiljka Radanović-Pušković. – Taj skup organizovali su partizani Crnovrške čete, od koji se sjećam Dušana Brkovića, komesara čete, i omladinskih rukovodilaca, Safeta,[442] Mage[443] i Miloša Glišića.

Na tom skupu je govorio Safet, koji mi je ostao u sjećanju kao najaktivniji partizan u radu s omladinom. Tom priliko osnovan je aktiv omladine u Hrvaćanima, a najaktivniji omladinsci su postali njegovi članovi.

Ubrzo poslije toga, najvjerovatnije krajem decembra 1941. godine, formiran je aktiv SKOJ-a u Hrvaćanima, a članovi SKOJ-a su postali Ljubo Vasilić, Milan Rogić, Perka Rajić, Perica Šuman, Nikola Damjančuk, Mito Albahari, ja i još nekoliko drugova čijih se imena više ne sjećam. Ja sam bila izabrana za sekretara aktiva SKOJ-a.

Zadaci omladine u našem selu su bili: prikupljanje hrane, odjeće, obuće, oružja i municije, pomoć porodicama čiji su hranioci izginuli, kurirska služba do čete, prosvjećivanje omladine i odraslih. Okupljanje omladine, ideološko-politički i kulturno-prosvjetni rad s omladinom i narodom odvijao se u Omladinskom domu u Hrvaćanima, u zaseoku Naselbina. U toj zgradi smo organizovali slušanje, pisanje i umnožavanje radio-vijesti koje su onda omladinci i omladinke raznosili po selima Tu je bila i čitaonica s partizanskim biltenima i informacijama. Održavani su razni sastanci, predavanja, priredbe, za omladinu i narod i narodni zborovi na kojima su govoprili politički komesar Crnovrške čete Brković i njegov zamjenik Ilija Stojanović. I mi omladinci smo s drugovima iz Crnovrške čete održavali prisne veze:obilazili smo ih u logoru i na

---

[441] Miloš Ivančević, *Omladina Hrvaćana*, Srednja Bosna u NOB, knj. 3, str. 544.

[442] Safet Fejzić, Banjalučanin, pripadnik revolucionarnog omladinskog i komunističkog pokreta Banjaluke. Biran je, odnosno postavljen za sekretara Okružnog komiteta SKOJ-a srednje Bosne, na dva okružna savjetovanja, Prvom, održanim u Karaču (7.01.1942) i Drugom, održanom u Branešcima (17. i 18.03.1942). Vidi biografiju u Trećem dijelu ove knjige.

[443] Osman Malkić Maga (1921–1942), napredni omladinac, učenik zanatske, a potom Srednje tehničke škole u Banjaluci, član SKOJ.a od 1940. Bio je u grupi predviđenoj za odlazak u Španiju u borbu protiv fašizma, ali zbog provaljenih veza to nije ostvareno. Bio je veoma aktivan u svojoj školi, zatim u KAB-u, „Pelagiću" i dr. Uhapsile ga ustaše u ljeto 1941; kad je pušten iz zatvora otišao je u Banjalučki odred. Bio je rukovodilac SKOJ-a u Crnovrškoj partizanskoj četi, ali je radio i sa omladinom na terenu gdje je djelovala njegova četa. Na Prvom savjetovanju SKOJ-a srednje Bosne postavljen je za sekretara Opštinskog komiteta SKOJ-a Opštine Crni Vrh.. Kada je uslijed navale četnika došlo do privremenog povlaćenja naših snaga sa ovog terena, Maga se priključio Prvom proletrskom bataljonu. Uhvatili su ga četnici 1942. godine i ubili.

položajima, organozovano išli u posjete noseći im darove: džempere, čarape, rukavice, šalove, peškire, maramice i drugo."[444]

U radu Mladena Vukosavljevića[445] vidi se djelovanje Crnovrške čete na vojnom planu, kao i aktivnosti omladine na području njenog djelovanja. Tako Mladen kaže: „Formirana je i ćelija Komunističke partije u četi, čiji je sekretar bio Ilija Stojanović. Članovi četne ćelije su bili: Dušan Brković, Dušan Bojanić, Dušan Leonardić, Danilo Štuber, Vlado Vitjuk i Miloš Glišić, koji je ujedno bio i rukovodilac tada formiranog aktiva SKOJ-a čete…Omladina u Slatini Ilidži i Drugovićima, kao opštinskim centrima omladinske organizacije, isticala se velikom aktivnošću. U Slatini Ilidži su naročito aktivni bili Živko Stojanović,[446] Vera Nikolić,[447] Silva Povšoć, Lepa Marić i Stanojka Cana Krstanović, omladinski rukovodilac iz Kadinjana, a u Drugovićima – Slavoljub Bundalo,[448] Jovanka Bojić,[449] Angelina Gina Jovanović, Bosiljka Seka Koprenović i Vasiljka Radanović iz Hrvaćana.

Iz gornjeg sadržaja se vidi da je na području djelovanja Crnovrške čete bio veoma razvijen politički rad, kako sa narodom, tako i sa omladinom. Vidjelo se da je rad sa omladinom bio svestran i veoma dinamičan, pa su bili stvoreni uslovi da se na Prvom okružnom savjetovanju za srednju Bosnu, održanom u Karaču 7. januara 1942. godine, postave sekretari za tri opštine – Hrvaćane, Slatinu i Crni Vrh i to: Jovanka Bojić za Hrvaćane, Živko Stojanović za Slatinu i Osman Malkić Maga za Crni Vrh.

– Otpočivaljka –

„Ja sam kratko vrijeme ostao u partizanskoj grupi. Bio sam vraćen iz nje na politički rad na terenu. Kada sam stigao u Otpočivaljku, u selu je na okupljanju omladine već radio Stanko Vukašinović, moj drug iz osnovne škole. – kaže Spasoje Mitrović iz Otpočivaljke. – On je kod omladine uživao ugled i povjerenje i bio je uspješan u radu. Na jednom od sastanaka, kojem su prisustvovali Dušan Mičić, Miloš Panić, Dragoljub Jeftić i ja, Stanko nam je saopštio da smo primljeni u SKOJ. Mene je predložio za sekretara SKOJ-a, što su prisutni prihvatili. Ovom sastanku je prisustvovao i Vilko Vinterhalter, koji nam je govorio o okupljanju seljana i formiranju seoskih odbora kao najvažnijem zadatku. Vilko je i radio na osnivanju seoskih narodnih odbora, a dolazio je u vezi s tiom zadatkom i Ljubo Janković iz Potočana. U prvom odboru Otpočivaljke bili su Spasoje Garić, Živko

---

[444] Vasiljka Radanović-Pušković, *Omladinski dom u Hrvaćanima*, Srednja Bosna u NOB, knj. 3, str. 542-543.
[445] Mladen Vukosavljević, *n. d*., str. 289.
[446] Živko Stojanović je, poslije Prvog okružnog savjetovanja SKOJ-a za srednju Bosnu, održanog 7. januara 1942. godine u Karaču, na kome je odlučeno da se u područjima gdje je do tada bio najrazvijeniji rad sa omladinom osnuju opštinski komiteti SKOJ-a, postavljen za sekretara Opštinskog komiteta SKOJ-a u Slatini Ilidži. Poslije rata ostao je u JNA, a po demobilizaciji poboljevao je i umro poslije 2000. godine u Beogradu.
[447] Veru Nikolić su četnici mučki ubili 1944. godine.
[448] Slavoljub Bundalo je poginuo u borbi s ustašama 1944. godine kao politički komesar čete u 2. bataljonu 18. srednjobosanske brigade.
[449] Jovanka Bojić je, kao i Živko Stojanović, postavljena za sekretara Opštinskog komiteta SKOJ-a za Hrvaćane na Prvom okržnom savjetovanju SKOJ-a za srednju Bosnu, održanom 7. januara 1942. godine u Karaču.

Jeftić, Bogdan Jeftić i Petar Matijaš, koji je bio predsjednik ovog Odbora i u njegovoj kući Odbor je bio smješten. Kancelarijske poslove Odbora vodio je skojevac Dušan Mičić, a sekretar Odbora bio je Gavro Aleksić iz zaseoka Crlješnice.

Zadatke i upustva za rad SKOJ-a davao mi je Stanko Vukašinović Jedan od zadataka naše skojevske organizacije bio je da okupljamo i organizujemo omladinu i osnujemo organizacije omladine. Mi smo po zaseocima našeg sela osnovali aktive omladine, a u svakom zaseoku radio je po jedan član SKOJ-a. Kasnije smo osnovali aktive u i u Mračaju, Husrpovcima i Orašju, a radili smo i na osnivanju radnih četa, učestvovali u seoskim stražama i na raznim drugim zadacima…Prikupljanje hrane počelo je odmah po dolasku partizanske grupe pod rukovodstvom Novaka Pivaševića, a u tome je omladina pomagala seoskim odbornicima. Plan prikupljanja hrane je bio izrađen po zaseocima. Znalo se tačno ko, kada i koliko može i treba da priloži. Sakupljene su i žitarice i povrće (krompir, grah). Prišlo se i izgradnji skladišta za držanje rezervi ove hrane. Glavno skladište za rezerve žita i graha bilo je u zaseoku Čađavica – Duboki Potok. Velike kace od hrastove duge ukopali smo na prikladnom mjestu u zemlju u zrmlju i u njih sipali pšenicu, kukuruz i druge žitarice, a potom smo kace prekrili i maskirali.. Količine namirnica za svakodnevne potrebe držane su kod odbornika po zaseocima, a i kod članova SKOJ-a. Članovi naše radne čete nisu bili stalno na okupu, već su okupljani po potrebi. Jedino su članovi SKOJ-a bili stalno na okupu i dežurali su i dežurali u sjedištu seoskog Odbora, tamo gdje se nalazio, da bi u svako doba mogli pokrenuti omladinu, a po potrebi i ostale odrasle muškarce, radi izvršenja pojedinih zadataka. Povremeno, prilikom rušenja mostova i pravljenja prepreka na cestama, a naročito prilikom izgradnje skloništa i logora, pozivani su i stariji ljudi i oni su se rado priključivali omladini, jer su cijenili naš rad.

Mi omladina smo učestvovali i u davanju seoske straže, skupa sa starijim mještanima, uglavnom po planu štaba partizanske čete, koji je bio smješten u kući Sdtojana Vrhovca, zatim u Osnovnoj školi u Otpočivaljci i najzad u šumi Gradina, gdje smo izgradili i sklonište od drveta… U tom logoru je bila smještena partizanska grupa koju su osnovali Novak Pivašević i Adem Hercegovac, a kasnije je ta grupa prerasla u Motajičku partizansku četu…”[450]

Dalje u svom članku Spasoje Mitrović navodi da je u Otpočivaljci osnovan Opštinski komitet SKOJ-a za Opštinu Otpočivaljku i da je on postavljen za sekretara, krajem decembra 1941. godine. Kako je odluka o osnivanju prvih opštinskih komiteta SKOJ-a donijeta na Prvom okružnom savjetovanju SKOJ-a za srednju Bosnu, održanom 7. januara 1942. godine u Karaču, sigurno je i ovaj Opštinski komitet SKOJ-a tada osnovan. Može se pretpostavili da je Spasoje Mitrović bio i učesnik toga savjetovanja, zajedno sa Stankom Vukašinovićem s kojim je u to vrijeme blisko sarađivao, pošto nam je poznato da je tada Stanko Vukašinović izabran za člana novoosnovanoh Okružnog komiteta SKOJ-a za srednju Bosnu, a svi do sada spomenuti sekretari opštinskih komiteta SKOJ-a

[450] Spasoje Mitrović, *O radu SKOJ-a i omladine*, Srednja Bosna u NOB, knj. 3, str. 538-542.

postavljeni su za sekretare na tome savjetovanju, na kome su neki od njih i prisutvovali.[451]

– Štrpci –

„Mi Štrpčani smo saznali već u avgustu 1941. godine da su se neki Vijačanci s oružjem u ruci, pod komandom Novaka Pibaševića, podigli protiv ustaša i njemačkog okupatora. Međutim, kako su njemačke patrole iz Glogovca i ustaške iz Prnjavora kontrolisale Štrpce, naše selo je tada još uvjek mirovalo…”[452] Ali, već početkom septembra iz Štrbaca na Ljubić odlazi Trivun Bojanović iz Kremne, a ubrzo i Nedo Slatinac i Slobodan Popadić, a samo malo kasnije još sedam boraca pridružilo se Novaku Pivaševiću, pa zatim još veča grupa.

STALA OVDE

(U četvrtak 27. marta, Nikodin Slatinac će mi donijeti podatke za dio o omladini i SKOJ-u u Štrpcima).

– Nožičko –

Novak Pivašević, komandir i Adem Hercegovc, politički komesar Prnjavorske partizanske čete, sa svojih 16 boraca, 6. novembra 1941. godine, krenula je iz svoga logora u Nožičko sa zadatkom da ga oslobode. Sutradan, 7. novembra, odmarajući se u Carevoj Gori, prvo su poslali patrolu u susjedna sela i pozvali određene ličnosti da bi se obavjestili o političkim prilikama na ovom terenu i raspoloženju naroda prema partizanskoj vojsci. Prvi su stigli Ljubo Podgorac iz Galjipovaca, Čedo Mikić iz Orašja i drugi. Kad su primili izvještaj o raspoloženju naroda u Otpočivaljki krenuli su prema osnovnoj školi u tom selu. Uskoro se sakupilo dosta naroda i omladine. Taj skup se pretvorio u političku konferenciju na kojoj su govorili Novak Pivašević i Adem Hercegovac.

Kad su stigli u Nožičko pripremili su se za opkoljavanje opštinske zgrade i kuće Petra Manca, predsjednika Opštine Nožičko, ali stražari su se odmah predali, a i prdsjednik je pokazao spremnost za saradnju. Tako je, bez jednog metka, Opština Nožičko postala slobodna teritorija, bez naoružanih stražara koji su čuvali ustašku opštinu. Prnjavorskoj četi je odmah pristupilo nekoliko boraca iz sela Otpočivaljke, u kome je narod sa oduševljenjem dočekao i pozdravio ovu grupu partizana, zatim iz Kriškovaca i Šeškovaca i dr.

---

[451] Na Prvom okružnom savjetovanju SKOJ-a za srednju Bosnu, održanom 7. januara 1942. godine, na kome su postavljeni za sekretare opštinskih komiteta SKOJ-a Jovanka Bojić iz Drugovića, a postavljena je za sekretara Opš- kom SKOJ-a za Opštinu Hrvaćani i Dušanka Petrić iz Maslovara, postavljena je za sekretara Opš. Kom. SKOJ-a za Opštinu Maslovare – što je autoru poznato iz neposrednog saznanja, dok se za neke od od sekretara opš. kom. SKOJ-a tada postavljenih na tu dužnost može pretpostaviti sa izvjesnom dozom sigurnosti, a to su: Koko Zekić za Šiprage, Rodoljub Miljanović Rode za Grabovicu, Vlado Ivanović za Skender -Vakuf (koji je tada izabran i za člana Okružnog komiteta SKOJ-a za srednju Bosnu, Dane Pavlić za Jošavku, Osman Malkić Maga za Crni vrh, Ziba Galijašević za Lišnju, Spasoje Mitrović za Otpočivanjku, Živko Stojanović za Slatinu i dr.

[452] Vaso Dević, *Štrpčani na Ljubiću*, Srednja Bosna u NOB, knj. 2, str. 434.

Poslije dva dana, 10. novembra, Novak i Adem, sazvali su konferenciju u selu Ćukala, koje je imalo oko 120 domaćinstava, u kući Milutina Ljubojevića. Prisutvovalo je oko 70 domaćina.

U Nožičkom je osnovan aktiv SKOJ-a koji je imao i svoj sekretarijat. Njegov član je bila Radmila Rajka Nježić (1924-1945). Ona je birana za prvog prdsjednika omladine, kasnije NOSOBiH-a u Nožičkom (za područje Nožičko, Stari Martinac i Selište). Kasnije je neko vrijeme bila i borac 5. kozaračke NOU brigade. Počev od 1941. Radmila je sve do oslobođenja bila među najaktivnijim (postala je i član KPJ).Poslije oslobođenja bila je nosilac svih aktivnosti u radu sa omladinom u Nožičkom. Upravo kada se spremala da ide na Prvu sresku konferenciju USAOBiH-a u Prnjavor, 1945. godine, uveče, na prevaru, predstavivši se da su pripadnici NOVJ, u kuću su upali četnici. Prvo su Radmilu i Njenu majku Radojku strahovito mučili, potom su ih izboli nožem, i na kraju zaklali, predhodno poslavši Radmilinu mlađu sestru Milku predsjedniku Opštine, u centar sela, da ga pozove da dođe Radmilinoj kući, koju su četnici po izvršenom zločinu zapalili. Kuću Radojke i Rajka Nježića, zapalile su ustaše u prvim danima rata. Uz pomoć komšija Rajko je opet sagradio kuću i obezbjedio krov nad glavom svojoj porodici, a sada su je zapalili četnici.

Prvi aktiv SKOJ-a u Nožičkom, prema kazivanju Miloša Glišića, osnovao je Stanko Vukašinović. Među prvim aktivistima SKOJ-a u Nožičkom, odnosno iz sela Selište, bile su: sestre Kovačević Nada (udata Lalović) i Ljubica (udata Jungić), zatim Rava Kasalović, udata Kovačević, koje su zajedno sa Radmilom Nježić bile vodeće ličnosti, kako u Nožičkom, tako i u Srbcu i Prnjavoru u vrijeme NOR-u i neposredno poslije oslobođenja. Iz Nožičkog je još nekoliko omladinki bilo u NOVJ. Tako je Georgina Gudulović *Gina* (1925-1995). prvo bila aktivista u aktivu omladine, a kasnije borac 14. srednjebosanske NOU brigade u kome je bila referent saniteta u bataljonu. Takođe je bila aktivna i Vida Glavić.

Poslije smrti Radmile Nježić, rukovođenje aktivom omladine u Nožičkom preuzela je Rava Kasalović. Među aktivistma mladih, a potom borac NOR-a, bila je i Mara Jovičić, (udata Aleksić), Danica (Milana) Dusić (1922), udata Jeftić. Od 1942. godine Ljubica Kovačević *Seka* (udata Jungić) bila je za područje Nožičkog sekretar SKOJ-a. Zatim u selu Šeškovci veoma aktivne su bile sestre Bora i Mara Sandić, a sekretar aktiva SKOJ-a za sela Šeškovce i Kriškovce bio je Pero Šaula, što je potvrdio i Miloš Glišić, pošto mu je to poznato iz njegovog tadašnjeg neposrednog rada i na ovom terenu.

U selu Gornji Srđevići sestre Nada i Radojka Mikić, naročito su se isticale. One su drugovale sa Dankom Mitrov, još iz đačkih dana u Prnjavoru, a Nada je zajedno sa Dankom Mitrov, završila malu maturu u Prnjavoru. Stečeno prijateljstvo trajalo je i tokom NOR-a, sve dok je Danko bio živ. On im je povremeno povjeravao ozbiljnije zadate, kao osobobama od posebnog povjerenja. Kada su Danka ubili četnici, 1942. godine, i pored rizika, pošto su četnici zabranili mještanima da Danka sahrane, one su ga zajedno sa Nadinim mužem i prijateljima, u tajnosti od četnika, sahranile noću. Četnici su obe sestre Mikić pratile 1942, 1943. i kasnije, znajući da sarađuju s partizanima, da im

kući dolaze određene ličnosti (Zaga Umičević, Vojo Stupar i drugi). Jedne noći, koncem 1944. godine, kada su četničke snage bile potpuno razbijene, četnici su provalili u njihovu kuću, zvjerski ih mučili, a potom zaklali. Izmrcvarena tijela hrabrih sestara Mikić, sutradan su mještani našli nedaleko od njihove kuće i, uz sve dužne počasti, svečano ih sahranili.

Istaknuti omladinski aktivisti u Nožičkom, tokom NOR-a, prema još jednom izvoru[453] bili su: Raviojla Kasalović *Rava* (već je naprijed navedena), Vujadin Verčević i njegove dvije sestre i brat i Gina Gudalović i njene dvije sestre i brat.

– Srbac i Kaoci –

Poslije 27. marta, kada je raskinut pakt Jugoslavije s Njemačkom, promjene u Vladi i proglašavanje prestolonaslijednika Petra Karađorđevića za kralja, prostrujalo je dosta snažno i u selima opštine Srbac. Prije Drugog svjetskog rata u Srpcu su djelovale samo organizacija „Soko" i političke stranke, a neke omladinske organizacije nisu postojale. U očekivanju rata i strahujući od toga, među građanima zavladao je strah zbog mogučnosti da će biti nemilih događaja, koji obično predhode ratnom sukobu, kao i da će biti rata. Dolaskom rata promjenjen je naziv opštinskog mjesta Srbac u Svinjar. Prvbobitno djelovanje ustaške vlasti bilo je neorganizovano, ali uskoro je počeo teror. Iz susjednih sela odvođeni su ljudi koji su streljani, neki si pretjerani preko Save i tamo poubijani u šumi Radini. U ime nove vlasti isticali su se kao revnosni predstavnici – knez Franjo Kućera i škriban Dragomir Dragosavljević, koji je bio glavni na stovarištu drva na vodarcu. Kada su prvi put došli ustanici iz pravca Otpočivaljeke ovu dvojicu su odveli sa sobom i oni se više nisu vratili u selo. Dolazak pojedinih ustanika u selo mještani su smatrali početkom ustanka, pa su stupali u redove partizana.Od njih su poginuli u NOR-u Ljubo Petković, Stojan Grković, Petar Mikić i Drago Mitrović. U jesen 1941. godini u selu je stacionirana domobranska jedinica. U maju mjesecu 1942. godine, pored domobranske jedinice, u Kaoce dolazi njemačka jedinica, sastavljena od 250 vojnika na čijem čelu je bio Epinati, po činu oberlajtnant, koji je ranije radio u Kaocima. Uskoro, Branko Novaković, komandir četničke čete pod komandom Nikole Forkape, i njegovi četnici uspostavili su blisku saradnju s Nijemcima u Kaocima (kao integralni dio uspoatvljane saradnje između četnika i ustaške vlasti (rijeđe i sa Nijemcima).. Kako su partizani presretali mobilisane mještane, koji su sa svojim zapregama dovozili za Nijemce iz šume drvenu građu za otpremu u Njemačku i zabranili im da to dalje rade, Nijemci su uveli svoje sankcije i žestoko maltretirali građane. Ali Njemačka posada u selu Kaocima, općina Bos. Svinjar, koja je tu bila radi osiguranja izvoza drveta iz Motajice, za potrebe njemačkog vojnog godpodarstva takođe se povukla iz sela Kaoca preko Save, navodno bez borbe, naon čega su paretizani zaposjeli i ovo selo."[454]

Posmatrano u širem kontekstu slobodna teritorija srednje Bosne bila je od izuzetne važnosti, posebno u to vrijeme i zbog toga da bi se mogle održavati

[453] Mirko Sančanin, kazivanje autoru 18. marta 2003. godine u Beogradu.
[454] Mirko Sančanin, Gavro Majstorović, „Kaoci", monografija, Banjaluka 2000, str. 116. (Citirani tekst je iz rada Voje Stupara „Zapisi i sjećanja" (Lična arhiva autora), koji je korišten u širim izvodima u navedenoj knjizi).

redovne veze između rukovodstava NOR-a Bosanske krajine sa istočnom Bosnom (gdje je u to vrijeme bio Vrhovni štab) i Srbije i Crne Gore. Tako se vodila bitka i za Kaoce. Ali, tada Motajičku partizansku četu koja se nalazila u Otpočivaljki Nikola Forkapa „prevodi" u četničku pod imenom „Knez Arsen". Bitku nastavlja jedna od četiri gerilske grupe osnovane od rasformiranog 4. krajiškog NOP odreda, nazvana Motajička grupa, najbrojnija od navedene četiri, na čijem čelu je bio Danko Mitrov, komandant, a Vojo Stupar, politički komesar, koja se poslije pogibije od četnika Danka Mitrova i Milana Radmana, prebacuje u Slavoniju.

Organizovanje omladine u Srpcu počinje početkom 1943. godine, a prvi organizovani omladinci i omladinke iz tadašnje Opštine Srbac i sela Srbac bili su:

Milivoje Ćirić *Mili*,
Stevo Trumić,
Vaso Šnjegota,
Dragica Rutnjilovič i njne dvoje braće,
Nada Lazić iz Inađova,
Jovo Jejinić,
Mirko Lazić, krojač,
Bogdan Ćuruvija *Boćo*,
Ana Bilanovič,
Mara Nježić,
Smilja i Momo Vidović. Momo je poginuo kao politički komesar Komande mjesta. Selo Selo Sitneš:
Đorđe Šnjegota, otišao u Prvu proletersku brigadu januara 1943
Nedo Šnjegota, (Đorđin brat) stupio u Motajički odred
Savka Šnjegota, (njihova sestra), omladinski aktivista u mjestu.

Selo Berzovljani:
Đuro i Boro Adamović (braća).

Selo Kaoci:
Dolaskom Prve proleterske, januara 1943. godine odnos prema NOP- bitno se mjenja u tome što je odmah grupa omladine stupila u njene redove, pa se tako, posebno među omladinom, stvara grupa simpatizera i aktivista. Iz Prve proleterske ostaje u selu ranjenik strogo ilegalno, Jovo Vilendečić, u kući Draginje Davidović, popadije pokojnog Luke, roditelja sestara Davidović: Nade, Milene, Slavke, Branke (Brane), Olgice i Ruže. Kada se on opravio počelo je organizovanije djelovanje u radu sa omladinom. Grupa sestara Davidović okupila je prvo omladince iz šire porodice Davidović: Ljubu i Đuru (a Miloš je otišao s proleterima), zatim Mirka Sančanina, Boru Sančanina iz Srpca i Mirka Gvozdena iz Nožičkog, koji je poslije ofanzive na Kozari ostao u Nožičkom, u kome su

bili četnici. Zbog sastajanja omladine u kući Draginje Davidović, četnici su je kaznili, kao i njene kćerke kućnim pritvorom.[455]

Član Okružnog komiteta SKOJ-a za okrug Prnjavor Drago Stojović prvi dolazi u selo Kaoce da ordanizuje aktiv SKOJ-a, avgusta 1943. godine (do tada je djelovao aktiv omladine). U SKOJ su primljeni: Dana i Olgica Davidović, Ljubo Davidović, Mirko i Boro Sančanin i Gavro Majstorović. Zatim, Ljubo Petković, Milan Sančanin, Radmila Sančanin *Rada* (sestra Mirkova), Smilja Petković. Velika grupa Kaočana je otišla u XIV srednjebosansku brigadu; te godine otišla i u 1. proletersku brigadu, Prnjavorski odred,5. kozarsku i 14. srednjebosansku brigadu, te Motajički odred. U stvari, iz svake druge kuće bio je po jedan borac u partizanima, a poginuo je iz svake treće kuće, odnosno u partizanima je bilo 103 borca, a poginulo je 38, od toga 6 omladinki, odnosno žena.[456]

b) Ilegalni kanali saradnje između štabova partizanskih jedinica i članova KPJ, SKOJ-a – pripadnika NOR-a u okupiranim gradovima srednje Bosne

Već prvih dana ustanka, kada su aktivisti revolucionarnog radničkog pokreta, a prije svega članovi KPJ i SKOJ-a, napuštali okupirane gradove i izlazili, na najmanje takvu udaljenost iz gradova, gdje nisu bili dostupni policiji da ih hapsi, veoma ozbiljna briga vođena je o tome da u okupiranim gradovima moraju ostati pouzdani kadrovi, da bi se obezbjedili skoro dnevni uzajamni kontakti između ljudi zaduženih u gradovima da održavaju vezu sa onima koji su izašli iz gradova u cilju organizovanja borbe protiv okupatora i njihovih sluga i obratno – drugovi koji su izašli iz gradova održavali su česte, skoro dnevne veze sa određenim punktovima za saradnju u okupiranim gradovima.

Ilegalne veze iz Banjaluke, kao centra iz koga se rukovodilo razvojem NOR-a u cijeloj Bosanskoj krajini, pa tako i u srednjoj Bosni, pošto je Đuro Pucar Stari od prvih dana priprema za ustanak protiv okupatora i njegovih sluga, sve do 10. septembra 1941, rukovodio pripremama za ustanak 1941. godine iz Banjaluke. Paralelno se odvijala prepiska i sa delegatom Centralnog komiteta KPJ Svetozarom Vukmanovićem Tempom, kao i sa Pokrajinskim komitetom KPJ za Bosnu i Hercegovinu.

Iz istorijske literature poznato je da je Đuro Pucar Svetozaru Vukmanoviću Tempu uputio pet izvještaja, koji su objavljeni više puta. Koristeći četverotomno izdanje „Đuro Pucar Stari”[457] u kome se nalaze svih pet izvještaja Đure Pucara Starog poslanih Tempua relevantna dokumenta za njegovo djelo, pa i ovi izveštaji, navodimo ih kao jedan od bitnih izvora:

„Izvještaj sekretara Oblasnog komiteta KPJ za Bosansku krajinu Đure Pucara Starog od 12. avgusta 1941.godine delegatu Centralnog komiteta KPJ Svetozaru Vukmanoviću Tempu o ustanku u Bosankoj krajini i radu KPJ u oblasti;

---

[455] Mirko Sančanin, Gavro Majstorović, *n. d.*, str. str. 140. (U srpcu postoji dokument – naredba komandanta mjesta Marka Vukovića, zvanog Bradonja o navedenom kućnom pirtvoru) za porodicu Davidović.

[456] Kazivanje Mirka Sančanina autoru 14. marta 2003. godine.

[457] „Đuro Pucar Stari, Život i djelo Đure Pucara Starog”, izdanje Univerziteta „Đuro Pucar Stari”, Banjaluka 1989, I – IV toma u 5 knjiga. (II tom ima dvije knjige).

Izvješzaj sekretara Oblasnog komiteta KPJ za Bosansku krajinu Đure Pucara Starog od 4. septembra 1941.godine delegatu CK KPJ Svetozaru Vukmanoviću Tempu o radu partijske organizacije i izvršenim akcijama;

Izvještaj sekretara Oblasnog komiteta KPJ za Bosansku krajinu Đure Pucara Starog od septembra 1941. godine delegatu CK KPJ Svetozaru Vukmanoviću Tempu o oslobođenju Doboja;

Izvještaj sekretara Oblasnog komiteta KPJ za Bosansku krajinu Đure Pucara Starog od septembra 1941. godine delegatu CK KPJ Svetozaru Vukmanoviću Tempu o vojno-političkoj situaciji u Bosanskoj krajini;

Izvještaj sekretara Oblasnog komiteta KPJ Đure Pucara Starog od 4. oktobra 1941. godine o preduzetim mjerama za otklanjanje nedostataka z partizanskim jedinicama i o radu partijske organizacije u Banjoj Luci.”[458]

Dajemo samo nekoliko primjera iz izvještaja Đure Pucara Starog koji se odnose na događanja u srednjoj Bosni: „…6. Jajce. – Odred koji se tamo nalazi prije desetak dana napao je žand(armerijsku) stanicu u Skender Vakufu. Demolirao opštinu i poštu.. Odnijeli dva radio-aparata, jedan pomoćni telefon sa pošte, u opštini spaljeni spisi i odneseno nešto novca. Ispražnjen je i dućan jednog mjesnog ustaše u mjestu Skender Vakufu. Odnijeli su vrijednosti od 10–15.000 din, tu je poginulo 5 žandrma i ustaša. Na našoj strani su poginula dvojica. Ovaj napad je izveden po danu. Seljaci, i Srbi i muslimani, u početku kod napada bili su preplašeni, ali kad su vidjeli protiv koga se vodi borba, onda su pri povlaćenju odreda grlili pojedince i davali im svega što su imali…
P.S. Naknadno doznajem da se vode borbe oko Doboja. U Doboju ima velikih požara. Drug koji je bio upućen u Doboj da se izvjesti o stvarima – vratio se iz Prnjavora, odande nije mogao dalje. Ništa konkretnije nije mogao doznati, samo to: da je puškaranje veliko i da se niko od Prnjavora ne pušta u pravcu Doboja ne pušta.”[459]

„4) U pogledu part(ijske) organizacije stvar stoji ovako: U B(anjoj) L(uci) part. orga(nizacija) broji 21 čl(an). Podjeljeni u 4 grupe po kvartu. Članovi p(artije) su većinom mladi ljudi koji su ušli u p(artiju) tek poslije rata. Većina ih je regrutovana iz redova omladine. Stariji članovi su svi kompromitovani i naleze se u partizanima, jer su bili progonjeni od strane neprijatelja. Što se tiče aktivnosti i rada part. orga(nizacije), ona se uglavnom sastoji u ovome:

a) Snabdjevanje partizana sanitetskim materijalom i odijelom, kao i ostalim potrebnim stvarima. Ovu zadaću je org(anizacija) dosada vršila uspješno. No još uvjek nije svojim radom uspjela da zadovolji sve potrebe. U tom pogledu….
b) Organizovan je pri Mjesnom komitetu odbor za sabiranje lijekova, takozvani Sanitetski odbor.

---

[458] *Ibid*., Tom II, knj. 1, Prvo pismo Tempu str. 157, Drugo 163, Treće 167, Četvrto 169 i Peto 173. Priređivači ovog izdanja dali su deskriptivne nazive ovim izvještajima, kako bi skrenuli čitaocu pažnju na njihov sadržaj. Međutim, u izdanju edicije „Srednja Bosna u NOB” u knj. 2, isti izveštaji u sadržaju knjige imaju također deskriptivan naziv, ali malo kraći. Međutim, za drugi izvještaj se kaže da je poslan 4. a ne 5. septembra, za treći da je poslan 6. septembra (?), a četvrti izvještaj da je poslan 15. septembra (?), dok je peti izvještaj poslan 4. oktobra 1941. godine u oba izdanja.

[459] Izvještaj sekretara Oblasnog komiteta KPJ za Bosansku krajinu Đure Pucara Starog od septembra (od 15. septembra (?) – napom. autora.

c) Odbori narodne pomoći, koji su organizovani po kvartovima, sabi(raju) novac, odijelo i hranu.
d) U formiranju je odbor Narodnooslobodilačkog fonda koji do sada nije postojao.
e) Formirani su i odredi pri grupama i vrši sabiranje oružja za njihovo naoružanje.
f) U političkom pogledu se radi daleko manje: izdano je nekoliko letaka po raznim aktuelnim pitanjima (mobilizacija, poziv radnika za Njemačku, ubistvo muslimanskog hodže u dvorištu državne bolnice itd). Prorađen je cirkular br. 1 Naročito u vezi sa skretanjem ulijevo stvar je detaljno raspravljena i uočene su sve posljedice koje bi takve greške ubuduće mogle izazvati. No mi uviđamo da to sve skupa nije dovoljno i moraće se političkom radu posvetiti veća pažnja….
Uz drugarski pozdrav

SMRT FAŠIZMU!

4.-X-41.

Stari”[460]

Dakle, komunikacija između Đure Pucara Starog i Svetozara Vukmanovića Tempa je specifična po tome što se nije odvijala na relaciji partizanski štab – rukovodstvo ili pojedinac u okupiranom gradu, već oba aktera komunikacije su se tada nalazila u dva različita okupirana grada (naravno s kraćim prekidima) i to obadvojica su bili izrazite vodeće ličnosti: Tempo – član Vrhovnog štaba; Đuro – prva vodeća ličnost u Bosanskoj krajini.

Više boraca koji su bili izašli iz okupiranih gradova, po procjeni organizatora ustanka oko Banjaluke, bili bi korisniji ako se vrate u okupirane gradove. Neposredno saznanje o tome nalazimo u objavljenom radu člana SKOJ-a iz Mejdana u Banjaluci, Zvonka Odića.[461] U tom njegovom sjećanju on kaže: „Nakon prvih hapšenja banjalučkih komunista, 26. i 27. juna mi omladinci smo se i dalje kretali u društvu u kojem smo i ranije bili, ali tih dana nismo imali nekih organizovanih sastanaka, bar što se tiče mog užeg kruga drugova, a nismo preduzimali ni neke naročite mjere konspiracije. Ni ustaše tada još uvjek nisu preduzimali protiv nas ništa naročito. Čak nisu vršili ni pretres stanova prilikom hapšenja. Ljudi u to vrijeme nisu bili hapšeni zbog neke protivustaškeaktivnosti, već na osnovu raznih denuncijacija, starih policijskih podataka o predratnoj političkoj aktivnosti pojedinaca, ili podataka nađenih u arhivima kulturnoprosvjetnih i sportskih društava u Banjaluc (KAB-a), Pelagića, sportskih društava Borac i Balkan. Ali, već prvih dana jula mi smo počeli organizovanije da

[460] Đuro Pucar Stai.Ovaj isječak uzet je iz Izvještaja Đ. Pucara Starog upućenom Svetozarz Vukmanoviću Tempu 4. oktobra 1941. godine. Napomena: kao prilog uz Izvještaj poslano je i pismo Ljube Babića, komandanta Drvarske brigade upućeno sekretaru Oblasnog komiteta KPJ za Bosansku krajinu.

[461] „Zvonko Odić rođen je 1924. godine. Još kao učenik gimnazije uključio se u napredni đački pokret. Poslije okupacije zemlje uključuje se u rad ilegalnog NOP-a u Banjaluci. Polovinom jula 1941. uhapšen je od strane ustaša. Početkom oktobra uspio je zajedno sa Milanom Radmanom i grupom zatvorenika pobjeći, ali je ponovo uhvaćen i otjeran prvo u koncentracioni logor u Staroj Gradišci a zatim u Jasenovac. Krajem 1944. godine putem razmjene izašao je iz logora i odmah se uključio u NOV, gdje ostaje do oslobođenja zemlje.” (Dr Dušan Lukač, *Banjaluka i okolica u ratu i revoluciji*, str. 164.) Kao što se vidi, neki podaci u vezi sa Zvonkom su nešto drugačiji od podataka koje o sebi navodi sam Zvonko. Na pr. podaci o datumu hapšenja ili razmjene za izlazak iz logora. Naravno, Zvonkovi podaci su pouzdaniji. Napom. autora.

radimo. Ja sam držao vezu s grupom drugova koji su se sklonili na Stračevicu, Rebrovac i Ponir, a u mojoj grupi su bili Hazim Omerbašić, Dalko Dervišić, Nedžib Maglajlić i Ankica Cijan. S Augustinom Nikićem sam se također češće viđao, ali je on pripadao skojevskoj grupi u Stupnici, u kojoj su, pored njega, bili još Jusuf Selman Crni, Muharem Karabegović Četvrtica, Rifat Kararić Lotar, Nada Čižski i drugi omladinci tog kvarta…

Slijedećeg dana, 28. juna, došao je do naše kuće Simo Sumonja, također naš strai poznanik, i donio mi poruku braće[462] da dođem do njih. Simo je došao s osamarenim konjem i ja sam radiostanicu, koju mi je još ranije dao njemački vojnik Karl Krips, strpao u bisage i prebacio sa Simom do njegove kuće na Poniru, gdje su se nalazila moja braća i Drago Mažar. Drugom prilikom sam zatekao Dragu na štali Sime Sumonje kako pokušava na toj radio-stanici da uhvati neku stanicu…[463]

Zvonko Odić, napredni omladinac, 17-godišnjak, u obavljanju veoma rizičnih značajnih kurirskih poslova, sve dok nije pao neprijatelju u ruke, 22. jula 1941. godine, održavao je veze između ustanika na Poniru, Rebrovcu i Šehitlucima i vodećih partijskih ličnosti u Banjaluci. Tako se i Zvonko našao na jednom sastanku, održanom iznad naselja Mejdan, na obroncima Starčevice. Na tom sastanku Zvonko većinu učesnika nije poznavao, kako kaže ‘bilo je dosta straijih drugova (tridesetih godina),’ a za vrijeme održavanja ovog sastanka i Zvonko je držao stražu sa Antom Jakić, Jozom Nemec, Dalkom Dervišićem i drugim. Zvonko u svome radu navodi da se sjeća da je jedan od govornika bio „Slovenac”, a poslije rata saznaje da je to bio Branko Babič, tada sekretar Mjesnog komiteta KPJ u Banjaluci.

Jednog dana Milan Radman, komunista na ilegalnom radu u Banjaluci, uputio je Zvonka Odića na Ponir da tamošnju grupu ustanika, gdje su bila i njegova dva brata, obavjesti da hitno krenu na Šehitluke. Kad su stigli na Šehitluke, a s njima je i Zvonko krenuo, na ovom skupu, u stvari Oblasnom partijskom savjetovanju Bosanke krajine, prisustvovao je Mahmut Bušatlija i saopštio je odluke Centralnog komiteta KPJ od 4. jula. Poslije ovog sastanka Zvonko se vraća u Banjaluku i obavještava Milana Radmana da je predao njegovu poruku na Poniru i da je sve sprovedeno kako je on javio, tj. da određeni drugovi krenu na Šehitluke na važan sastanak.

Zvonkova starija braća Slavko i Ivo bili su među prvim komunistima koji su izašli iz Banjaluke. Slavko, najstariji brat, polovinom jula 1941. godine, upućen je zajedno sa Radom Ličinom na sektor Kotor-Varoša i Teslića sa zadatkom da vrše pripreme za oružanu borbu protiv okupatora i njihovih pomagača, a uskoro je Ivo vraćen u Banjaluku na ilegalni rad. U vezi sa vraćanjem Ive na ilegalni rad u gradu Banjaluci Zvonko kaže slijedeće: „Jednoga poslijepodneva dojurio je do naše kuće na biciklu Josip Puba Šolc, koji je sa znanjem Partije radio u policiji, i obavjestio me da je policija saznala gdje se

---

[462] Braća Zvonka Odića Slavko i Ivo Odić, izašli su iz okupirane Banjaluke početkom jula. U stvari, pobjegli su ustašama koje su došli kući da ih pohapse, kao istaknute pripadnike revolucionarnog radničkog pokreta. Skočivši kroz prozor i bjegom daleko od kuće, van domašaja policije, samo na kratko su se sklonili u kući Sime Sumonje na Poniru, zajedno sa Dragom Mažarom, a potom su se uključili u organizovanje ustanka 1941. godine u Bosanskoj krajini, odnosno srednjoj Bosni.

[463] Zvonko Odić, *Dole, Ponir, Šehitluci*…, Srednja Bosna u NOB, knj. 1, str. 498-503.

brat Ivo krije i da je krenula da ga uhapsi, te da ga o tome treba hitno obavjestiti. Rekao je da bi bilo nezgodno da ja idem da ga obavjestim. Kako se kod nas zatekla Ankica Cijan, ona je odmah otišla da to javi Ivi. Ili je ona stigla u zadnji čas da ga obavjesti, ili je on agentima, primjetivši ih, pobjegao ispred nosa – uglavnom nisu ga uhvatili. Ja ga od tada nikad nisam vidio. Po pričanju Jusufa Selmana, bio je nakon toga nekoliko dana u kući Jusufa Rizvanovića, a odatle se prebacio u partizanski odred. Poginuo je 1943. godine."[464]

Naprijed spomenuti Josip Puba Šolc bio je uključen, takođe, u jedan veoma specifičan vid komunikacije: između dvije „ljuto zavađene strane" – banjalučke policije i komunista u ilegalnom pokretu Banjaluke. Kad je Puba ostao bez posla, 1941. godine u Bihaću (preduzeće „Batinjol" u kome je radio rasformirano je). U nastaloj situaciji, pošto je trebalo izdržavati porodicu, kad se Puba obratio Slavku Odiću, koji je tada, takođe, bio u Bihaću, on mu je sugerisao da pokuša da se zaposli u policiji, pošto bi to moglo biti korisno. Kad je podnio molbu, Puba nije mogao da dobije posao u bihaćkoj policiji, gdje bi mu najbolje odgovaralo da radi, pošto su mu tu živjeli žena i djeca, već je raspoređen u banjalučku policiju. Uspostavio je odgovarajuće kontakte i zahvaljujući njegovom blagovrenom obavještavanju određenih ličnosti koje su bile predviđene za hapšenje, spasavao je njihove živote. Kada mu je uspjelo da se zbog porodičnih razloga vrati u Bihać i tu je nastavio sa svojom aktivnošću i u vezi s tim kaže: „I u Bihaću sam pomagao aktiviste narodnooslobodilačkog pokreta gdje god sam i koliko god sam mogao. A onda, jednog dana,u ljeto 1942. godine, i sam sam bio uhapšen. Nije me niko odao, već su ustaše iz Bihaća saznali na neki način da se moj brat od strica Ivan Šolc i brat po ocu Robert nalaze u partizanima. Izvukao sam se sretno iz zatvora … Početkom novembra 1942. godine partizani su oslobodili Bihać i ja sam tada s porodicom stupio u njihove redove."[465]

Obadvojica mlađe braće Odića – Ivo i Zvonko, našli su se na zadatku u Banjaluci da ilegalno rade za NOR – svaki svoje dužnosti. Ivo, nešto stariji, upozoren da će biti uhapšen, srećom, na vrijeme je pobjegao policiji. Mlađi brat, Zvonko uhapšen je, 26 dana poslije odlaska prvih banjalučkih komunista u okolinu Banjaluke. Bio je zadužen, od strane rukovodećih ličnosti u gradu, da s njima održava vezu, što je on veoma uspješno sprovodio.

Ali, kako je Zvonko imao još troje mlađe braće i oni su, povodom Zvonkovog hapšenja, dovedeni u zatvor. Zvonko o tome kaže: „Sutradan, kada su me vodili Blažu Gutiću na saslušanje, vidio sam u hodniku privedenu mlađu braću Stjepana Pipu, Zdenka (svaki je imao po 11 godina), Zdravka (od 10 godina) i Ankicu Cijan. Saslušanje je bilo kratko. Gutić me je pitao za stariju braću i mjesto gdje se nalaze. Odgovorio sam da ne znam. Na kraju mi je rekao da ću istrunuti u zatvoru ako se ne opametim i vratio me u ćeliju. Više nisam ni saslušavan niti bilo šta pitan. Bili su to prvi dani moga uhapšeničkoga života, a na slobodi sam se našao konačno tek 17. januara 1945. godine, kada sam bio zamjenjen iz logora Lepoglave."[466]

---

[464] Zvonko Odić, *n. d.*, str. 502.
[465] Zvonko Odić, *n. d.*, str. 503
[466] Zvonko Odić, *n. d.*, str. 503.

Kao što se vidi, Zvonko Odić, dječak od 17 godina, preuzeo je teško breme na svoja nejaka pleća. I, sve primljene zadatke izvršavao je sa mnogo odgovornosti, sve do dana hapšenja. A, na kraju svoga objavljenog teksta Zvonko, sasvim skromno govoreći o svome doprinosu, tačno ističe veliki značaj stotina banjalučkih skojevaca: „Događaji iz ovog perioda opisani su onako kako sam ih ja doživljavao u to vrijeme i koliko su mi ostali u sjećanju, a predstavljaju sitne aktivnosti, od kojih svaka pojedinačno nema naročit značaj. Međutim, te sitne aktivnosti ilustruju djelatnost stotina (mi bismo dodali – iz plejade) banjalučkih skojevaca, omladinaca i omladinki, danas najčešće već davno zaboravljenih i neznanih, aktivnosti koje su se slijevale u bujicu antifašističkog pokreta Banjaluke i okoline, pokreta što je predstavljao snagu pred kojom su ustaše i okupator bili nemočni, ne uspjevši nikada u toku četverogodišnjeg narodnooslobodilačkog rata da mu se uspješnije suprostave."[467]

I Derviš Dedo Gazić[468] je iz 1. partizanskog odreda pored Banjaluke vraćen na ilegalni rad u Banjaluku. Značajan učesnik revolucionarnog radničkog pokreta u Banjalucii u tim krugovima veoma dobro poznat Banjalučanin, Dedo je upozoren da hitno napusti Banjaluku, pošto je poslije napada Njemačke na Sovjetaski Savez uslijedilo masovno hapšenje osoba koji su bile registrovane kod policije kao pripadnici revolucionarnog radničkog pokreta. Dedo o tome kaže slijedeće: „Prvo hapšenje banjalučkih komunista uslijedilo je nekoliko dana poslije napada Njemačke na Sovjetski Savez. Uhapšeni su drugovi Osman Karabegović, Šefket Maglajlić i još neki čijih se imena ne sjećam, ali policiji nije pošlo za rukom da pohvata braću Mažare, Odiće, Pavliće, Hadžiće, Kovačeviće i druge banjalučke komuniste. Odmah po hapšenju uslijedila je partijska direktiva da se sklanjamo, a istovremeno i intervencija građana za puštanje pohapšenih komunista. Ustaše su ih nakon nekoliko dana pustile.

Tih dana došla je kod mene u radnju Dušanka Kovačević, obučena u zar, i saopštila mi direktivu Partije da napustim radnju i sklonim se iz grada. Odmah sam izašao i na biciklu krenuo prema Novoseliji….Sutradanujutro otišao sam do šumarske kućice na Šehitlucima, gdje sam našao drugove Josipa Mažara Šošu i Osmana Karabegovića. Ostali smo tu nekoliko dana i danju se zadržavali na tavanu. Jednoga dana, dok smo sjedili na tavanu šumarske kućice, ugledasmo grupu ustaša. Ušli su u kuću, obišli okolinu i nakon pola sata krenuli nazad u Banjaluku… U ovim smo selima ostali sve do sastanka na Šehitlucima.. Spavali smo po kućama i stajama, a seljaci su nas hranili onim što se

---

[467] Josip Puba Šolc, *Na dužnosti u župskom redarstvu*, Srednja Bosna u NOB, knj. 1, str. 678-680.

[468] „Derviš Hamida Gazić Dedo je rođen 1907. godine u Banjoj Luci. Završio je obučarski zanat. Do rata radio je kao radnik u Banjoj Luci. Od 1926. godine radi u radničkom pokretu. Aktivno je radio u sindikalnoj podružnici kožaraca i u URS-u. Bio član Mjesnog međustrukovnog odbora URS-a u Banjoj Luci. Jedan je od organizatora štrajkova banjalučkih radnika. Bio je predsjednik naprednog KUD 'Budućnost'. U KPJ je primljen1938. godine. Do rata radi na organizovanju omladine. Prisustvovao je 1940. godine savjetovanju u Pokrajinskom komitetu KPJ za Bih o omladinskom pitanju. Bio je delegat na Oblasnoj konferenciji KPj za Bosansku krtajinu 1940. godine.
Od 1941. do 1943. radio je na organizovanju ilegalnog NOP-a u Banjaoj Luci. Organizovao je veze sa slobodnim teritorijem. 1942. bio je u ustaškom zatvoru, gdje je strahovito mučen. Za vrijeme mučenja imao je izvanredno držanje. Uticao je i na drzge zatvorenike da se dobro drže. U jesen 1943. izašao je u partizane gdje do kraja rata obavlja odgovorne političke dužnosti. Nosilac je Spomenice 1941. godine i niza drugih odlikovanja." Dr Dušan Lukač, *n. d.*, str. 290.

Zateklo u njihovim kućama. Bili smo srdačno primani u svakoj kući, bez obzira na našu vjeru i nacionalnu pripadnost.”[469]

„Na sastanku na Šehitlucima je odlučeno kuda će koji drugovi da krenu radi organizovanja oružane borbe protiv okupatora i ustaša. Za Suljicu Halalkića, Ivicu Odića i mene je odlučeno da se vratimo u Banjaluku i da u njoj ilegalno radimo. – kaže Dedo Gazić.– Nakon nekoliko dana stupio sam u vezu s drugom Đurom Pucarom Starim, koji me je povezao s Dušanom Boleom, Slovencem, pa sam produžio da radim u okupiranoj Banjaluci. Sa Starim sam se obično sastajao na pijaci , predavao mu poštu koja je dolazila s terena od Vele Miletića, a njegovu poštu ili poruke predavao Veli. Sastanke smo najčešće održavali u kući Dalke Halimića u Gornjem Šeheru, ali s ograničenim brojem ljudi da ne bi svratili na sebe pažnju ustaške policije. Tim sastancima su, pored Staroga, kako kada, prisustvovali Adem Bajagilović i Sitnica Ahmet iz grada, a s terena Danko Mitrov, Kasim Hadžić, Vele Miletić i neki drugi čijih se imena više ne sjećam.

Težište rada bilo je na sakupljanju i otpremanju oružja, municije, i drugog materijala potrebnog partizanima. Na prikupljanju materijala radila je cjelokupna banjalučka partijska organizacija i stotine Banjalučana, antifašista i rodoljuba, a sve to mnogobrojnim ilegalnim vezama i putevima slijevalo u sabirne punktove, iz kojih je otpremano na oslobođenu teritoriju partizanskim jedinicama. Jedan sabirni punkt je bio Novoselija, u kući moga oca Hamida Gazića, odakle je kanal vodio u zaselak Brdo, do kuće Gavre Miletića, i dalje – preko Poniras na slobodnu teritoriju; druigio sabirni punkt je bila radnja Sbduselama Blekića Šandora. Meterijal je iz njegove radnje prebacivan do kuće Dalke Halimića, odakle je otpreman dalje, na slobodnu teritoriju; treći sabirni punkt je bila kuća braće i sestara Bukić, iz koje je materijal otpreman preko kuće Bajića na Starčevicu i porodice Kukrika na slobodnu teritoriju.”[470]

„Prije rata sam radio u krojačkoj radnji Habije Bećirbašića u Banjaluci. U radnji se kuhala kafa, a ponekad i hrana, i u nju su zalazili mnogi banjalučki komunisti. – kaže Danijel Dalko Halimić. – U toj sam radnji, čini mi se 1938. godine, susreo i jednog druga, za kojeg zatim skoro punu godinu dana nisam znao kako se zove i ko je u stvari. Najzad sam upitao Habiju:

_ Habija, ko je taj čovjek koji već godinu dana navraća kod nas u radnju a ja ga ne znam?

– To je drug Stari, došao je s robije – odgovorio mi je Habija.

Da bi bio blizu Banjaluke i njene partijske organizacije, Stari se, kao kovač, zaposlio na pruzi koja je izgrađivana kroz Jošavku i Šnjegotinu.

Vrijeme je prolazilo. Došao je rat. Stari je i dalje u Banjaluci. Tada sam se s njim dobro upoznao. Ja tada nisam bio član Partije, ali sam se stalno kretao u društvu banjalučkih komunista. Jednog dana, moglo je to biti u prvoj polovini jula 1941. godine, pred moju kuću stigoše na biciklu Đuro Pucar Stari i Dedo Gazić. Dedo je vozio bicikl, a Stari je sjedio pred njim. Pred veče je s Ponira došao Branko Babič, koji je nekoliko dana ranije izašao iz Banjaluke na teren. On i Đuro su ovdje podugo razgovarali u mojoj sobi. Od tog

---

[469] Derviš Dedo Gazić, *Izlazak komunista iz grada*, Srednja Bosna u Nob, knj.1, str. 491-493.
[470] Derviš Dedo Gazić, *Do Šehitluka i nazad*, Srednja Bosna u NOB, knj. 1, str. 503-505.

dana Stari je više puta dolazio mojoj kući, odlazio iz nje na slobodnu teritoriju i ponovo se vraćao u grad. Kod mene je imao odijelo u koje bi se presvlačio kad bi izlazio na teren. Po gradu je nosio fes, šešir ili visoku šubaru u vidu kupe. Kad god bi Stari dolazi s terena, donio bi sa sobom neki paketić. Šta je bilo u njemu, ne znam, ali kad bih ga ja vodio do Saliha Demirovića, gdje je stanovao, uvjek bi mi reako:

– Evo ti ovaj paketić. On ne smije pasti u ruke neprijatelju. Ja mogu, ali paketić nikako! Ni pod cijenu života. Ako do čega dođe, bježi kud god znaš, ali predhodno uništi paketić. Posljedni put je Stari otišao od moje kuće na slobodnu teritoriju koncem februara 1942. godine i ja ga za vrijeme rata više nisam viđao. Međutim, i poslije njegovog odlaska iz Banjaluke, kroz moju kuću je prošlo mnogo ilegalaca. Ali ja nisam znao, a ni danas ne znam, ko su ti ljudi bili, jer niko nije govorio svoje pravo ime niti sam ja koga od njih to pitao. Jednoga dana pao sam u ruke ustaških agenata. Otrjerali su me u zatvor, a zatim u logore: Gradišku i Jasenovac."[471]

Banjaluka kao okupirani grad koji gravitira srednjoj Bosni imao je i drugih ilegalnih kanala i veza. Mi smo, međutim, dali samo nekoliko primjera iz kojih se vidi od kolikog je značaja za razvoj NOR-a bila dobra saradnja između štabova i rukovodstava izvan Banjaluke sa odgovornim ličnostim u Banjaluci i koliko je dragocjena pomoć NOR-u bila obezbjeđivana ovim putem.

Određena grupa saradnika NOP-a bila je zadatku u domobranima, što je predstavljalo višestruku pomoć NOP-u, kako materijalnu u vezi sa slanjem određenih potrepština za partizane iz domobranskih magacina, tako i u vezi sa pribavljanjem podataka obavještajne prirode i određenim političkim poslovima. Obično su najuspješnije djelovali saradnici NOP-a koji su službeno pozvani da služe rezervu u domobranima i pri tom, koristeći svoj službeni status u domobranima, značajno su koristili NOP-u. Dok je rukovodio radom Oblasnog komiteta i operativnim akcijama iz Banjaluke, Đuro Pucar Stari je posebnu pažnju posvetio biranju kadrova za rad u domobranima. O svakom angažovanom čovjeku da radi u domobranima Đuro Pucar je bio informisan, a i sam ih je pridobijao da, umjesto da idu u partizane ostaju u domobranima, pošto tu imaju više uslova da pomognu NOB. Tako, Muhamed Hadžihalilović u svom objavljenom radu „Po zadatku u domobranima"[472] kaže: „Početkom septembra 1941. godine bio sam mobilisan i raspoređen u mobilno odjeljenje Popunidbenog zapovjedništva (Komanda vojnog okruga), koje je bilo u Banjaluci, u Kastelu. Šef mobilnog odjeljenja je bio bojnik (major) Pauš, Dalmatinac, stariji čovjek, blizak narodnooslobodilačkom pokretu, koji je imao sina u partizanima. Radio sam na pozivima pojedinih godišta vojnih obveznika u rezervu i brisao iz knjige živih one obveznike koji su poginuli u borbama s partizanima, ispisujući pri tome broj spisa kojim su domobranske jedinice obavještavale Zapovjedništvo o poginulima.

Koristeći se povjerenjem koje je u mene imao bojnik Pauš, pozivao sam u rezervu one za koje sam znao da su protivnici NOP-a, a često sam brisao iz knjige živih čestite i nama odane obveznike, unoseći pokraj imena toga obveznika broj spisa o domobranu koji je zaista poginuo. Tako sam oslobađao neke naše ljude od služenja u domobranstvu, a

[471] Danijel Dalko Halimić, *Paketić nepoznate sadržine*, knj. 1, str. 506.
[472] Muhamed Hadžihalilović, *Po zadatku u domobranima*, Srednja Bosna u NOB, knj. 2, str. 597-599.

istovremeno u spiskovima živih domobrana ostavljao neke koji su stvarno bili mrtvi. Na taj način sam izbrisao iz knjige živih veliki broj obveznika, a isto toliko ih je ostalo u knjizi među živima, iako su stvarno bili mrtvi., pa kada su pozivano u domobranstvo, oni se nisu mogli odazvati pozivu. Zbog toga mobilizacija nekih godišta nikada nije mogla da uspije, što je izazivalo pometnju u jedinicama koje su vršile mobilizaciju.

Iako se na život u domobranstvu nisam mogao požaliti, kao ni na posao koji sam radio,, ja ipak nisam htio da ostanem u domobranstvu, pa sam zamolio omladinku Šidu Agić, svastiku Muharema Alibegovića, koja je bila na vezi između mene i Đure Pucara Starog u vrijeme kada Stari više nije stanovao kod Muharema., da ode do druga Starog i da mu prenese moju poruku da ja ne želim i ne mogu da ostanem u domobranstvu, već da hoću da idem u partizane. Šida mi je istog dana saopćila poruku Staroga da slijedećeg dana oko dva sata poslije podne budem kod kuće, da će on doći da o svemu porazgovaramo…

I pored moje upornosti da idem u šumu Stari me je na kraju ubjedio da treba da ostanem u domobranstvu i da tu radim za narodnooslobodilački pokret.. Stavio mi je u dužnost da se upoznam s domobranskim natporučnikom Hasanom Hotomi poručnikom Sulejmanom Cimiratićem i da ih uključim u rad za naodnooslobodilački pokret, rekavši mi da obadvojica traže vezu s nama, a da se trenutno nalaze u vojnoj bolnici; da su obojica sa svojim satnijama (četama) učestvovali u borbama protiv partizana negdje oko Oštrelja i da je jedan od njih bio ranjen u nogu a drugi da je simulirao neku bolest…

Pošto nisam poznavao ni Hota ni Cimiratića, raspitao sam se za njih slijedećih dana i saznao da je Hasan Hot oženjen Banjalučankom i da stanuje Preko Vrbasa, pa sam se obratio Mustafi Sabitoviću Ćapi, svom školskom drugu, s kojim sam bio povezan u ilegalnom radu, da me upozna s Hotom. Mustafa je radio u Higijenskom kao blagajnik i sekretar. S njim sam jednog dana otišao u vojnu bolnicu i on me upoznao sa Hasanom Hotom, a Hasan me, opet, upoznao s poručnikom Sulejmanom Simiratićem. Od tada sam se s njima dvojicom često sretao i uključio ih u ilegalni rad. Hot je insistirao da ga upoznam sa Starim i Stari je na to pristao. Dvaput je bio dogovoren i sastanak: jednom smo Hota čekali u mojoj kući, drugi put u neposrednoj blizini gimnazije, ali do sastanka nije došlo, jer je Hot uvjek bio s nečim spriječen da dođe. Zbog toga mi je Stari rekao da ja s njim održavam vezu. Bilo mi je to moguće, osobito kasnije kada sam došao u Stožer 10. pješačke pukovnije, kojoj su Hot i Cimiratić pripadali…

Radio sam u Stožeru pukovnije u činu vodnika-đaka. Deseta pukovnija je bila velika vojna jedinica, s 41 satnijom… U toj pukovniji su bili na dužnosti natpotučnici Dinko Podgornik i Fićo Granić, moji školski drugovi, ilegalci odranije, (predratni članovi KPJ nap. aut.)zatim satnik Muhamed Dedić, čija su braća Fikret i Fahret bili poznati banjalučki komunisti, potom natporučnici Josip Zorić i Rifat Kulenović, poručnik Pavle Nađ, đak-nardnik Oskar Šenk, narednik Alija Mehić, magacioner, odranije uključen u ileglani rad, domobran-brijač Munib Čerimić, predratni članov KPJ, i drugi. Sa svima njima i još mnogim drugim uspostavio sam vezu. Svi su oni, s više ili manje uspjeha,, bili uključeni u rad za narodnooslobodilački pokret. Od Alije Mehića smo odnosili municiju, hartiju za šapirograf i šapirografe, a drugi su davali podatke o brojnom stanju i

naoružanju satnija i drugih ustaških i njemačkih jedinica. Od nekih oficira smo dobivali i podatke o pripremama pojedinih akcija protiv partizana, kao i o borbama na terenu."[473]

Pomoć je bila raznovrsna Tako, na primjer, kad je uočeno da III krajiški NOP odred nema ljekara, preko odgovarajuće veze obavještene su odgovarajuće ličnosti u Banjaluci, pa dajemo kratak presjek o toj vrsti komunikacije:

„Početkom januara (1942. napom. autora) iz Banjaluke je izveden jedan od najboljih vojnih liječnika u garnizonu.

Potreba za ljekarima i uopšte za zdravstvenim osobljem na oslobođenom teritoriju u Bosanskoj krajini u toku NOB-a bila je velika.[474] Najveći broj ljekara i zdravstvenog osoblja u bolnicama u okupiranoj Banjaluci već u 1941. godini uzeo je aktivnog učešća u ilegalnom pokretu u gradu, ali iz straha za porodice i donekle nejasne situacije u nekim jedinicama oko grada veći broj ovog zdravstvenog osoblja u 1941. godini nije bio raspoložen za izlazak na slobodni teritorij. U zimu i proljeće 1942. godine, kada se NOP u okolini grada i Krajini stabilizovao, izašla je prva grupa ljekara iz Banjaluke, koju su sačinjavali: dr Danica Perović, dr Franc Klajnhapl, dr Gertruda Štern, dr Maregita Hercl i dr Ishak Zukanović. Svi iz ove grupe, izuzev dr Klajnhapla, bili su bez porodica i njihovo izlaženje na oslobođeni teritorij išlo je lako. Izvođenje dr Klajnhapla, najboljeg stručnjaka domobranske vojne bolnice, koji je u Banjaluci imao porodicu, išlo je mnogo teže i moralo se posebno organizovati. U cilju sigurnosti porodice dr Klajnhapla njegov izlazak na oslobođeni teritorij izvden je pod vidom zarobljavanja od strane partizana.

U akciji za prebacivanje dr Klajnhapla na oslobođeni teritorij učestvovala je grupa partizana iz III odreda, predvođena grupom Banjalučana: Adilom Alagićem, Suljicim Halalkićem i Fehimom Tufekdžićem i grupa aktivista ilegalnog NOP-a u gradu.

---

[473] Muhamed Hadžihalilović, Po zadatku u domobranstvu, Srednja Bosna u NOB, knj. 3, str. 597-599. Muhamed je brat Ahmeta Hadžihalilovića, koji je od prvih dana u Banjalučkom odredu, a oktobra sa Šefketom Maglajlićem i dr Vasom Butotanom odlazi na politički rad na području III partizanskog odreda. Bosanske krajine. Raspoređen je za za člana Okružnog komiteta KPJ za Jajce i sekretara Okružnog komiteta SKOJ-a za isto područje.

[474] Drago Mažar u svom romanu Dva kurira, kroz dnevnik glavnog junaka Šuce opisuje teškoće sa ranjenicima zbog oskudice zdravstvenog osoblja i instrumenata: „23.VIII. Prebacili se u Tisovac. Kod lokve sastali se sa Duvancem i ostalim koji su se kod Krupe razdvojili. Sa njima je došao i pravi doktor ćika Vasilije ali za konje i krave. Oni imaju jednog ranjenog sa napada na Debeljake. Njega je metak zvizno od ramena do koljena i rasporio ga kao nožem. Jauče kao manhit… crijeva drži u rukama.

24.VIII. Dragojlo i čika Vasilije vršili su operaciju: šili ranjenika. Prvo je doktor iskuvao obične igle i konac a zatim Dragojlo je šio. Ja i Leda držali smo ga za noge a on ni da bekne, samo se je znojio. Za dva sata Dragojlo je napravio dvadest devet šavova i svega ga ušio. Tako ja krpim stare cipele. Ranjenik sada leži mirno i vjerovatno zadovoljniji operacijom nego što se je nado jer više ne gleda u crijeva. Gurabija ga je nahranio kašom. Pojo je čitavu porciju.

25.VIII. Došlo je desatak mladića iz Maslovara sve neka braća: Morače, Kapori, Bubići. Sa njima su seljaci donijeli ranjenog Uroša (Boštrunića – napom. aut.) koji je nastradao od bombe prilikom napada na Šiprage. On stalno škrguće zubima, noge su mu polomljene ispod koljena i vise na koži. Ne mogu da gledam kako se pati. Danko psuje što nemamo pravog ljekara."

Aktivista ilegalnog NOP-a Hatidža Maslo,[475] supruga tada jednog od partizanskih rukovodilaca u okolini banjaluke – Idriza Masle, iznajmila je 6. januara 1942. godine u 6. časova u jutro fijaker od Mustafe Katane i pod izgovorom da joj je otac teško bolestan izvela iz grada dr Klajnhapla u pravcu Gornjeg Šehera, gdje su joj stanovali roditelji. Kada je fijaker stigao do Sitara, u blizini kuće Muharema Mešinovića, prema ranije utvrđenom planu pojavili su se partizani i „zarobili"ljekara Posredstvom fijakeriste supruzi dr Klajnhapla poslana je obavjest da joj je muž zarobljen od partizana. Sa dr Klajnhaplom na oslobođeni teritorij izašla je i Hatidža Maslo.

U četverotomnom izdanju „Život i djelo Đure Pucara Starog"[476] Đuro Pucar Stari o izvođenju dr Franca Klajnhapla na slobodnu teritiriju zapisao je slijedeće: „Krajem 1941. i početkom 1942. obavješten sam da Treći krajiški odred nema nijednog ljekara. Da bi mu pomogla, partijska organizacija Banjaluke uspješno je organizovala odvođenje u odred dr Franca Klajnhapla, poznatog ljekara. On je iz Banjaluke prebačen preko Šehitluka i Čemernice u Štab odreda. U našim jedinicama je savjesno vršio svoju dužnost sve do kraja rata, pa je dobio i 'Spomenicu 1941. godine'."[477]

Uz upravo datu prezentaciju ilegalnih kanala i veza iz Banjaluke sa NOP-om i štabovima partizanskih jedinica srednje Bosne, prosto bi bilo šteta, u vezi sa ovim, ne istaći i jednu blistavu misao dr Dušana Lukača, s obzirom na osnovnu temu ovog rada (*I zvijezde smo dosezali II, Revolucionarni omladinski pokret srednje Bosne, 1941 – 1945*):

„Ilegalni odlobodilački pokret u Banjoj Luci bio je pretežno pokret omladine. – kaže dr Dušan Lukač. – Partijsko članstvo poslije izlaska većine predratnih komunista u partizanske odrede u toku juna, jula i avgusta 1941, pa dalje kroz cijeli rat bilo je veoma mlado. Prijem novih članova KPJ vršen je uglavnom iz redova SKOJ-a i omladine. Skojevska organizacija bila je osnovna snaga i oslonac pertijske organizacije u organizovanju ilegalnog pokreta. Najodgovorniji zadaci, kao što su, na primjer, održavanje kurirskih veza u gradu ili van grada, obezbjeđenje partijskih ilegalnih punktova, štampanje i rasturanje propagandnog materijala uglavnom su bili povjeravani omladini. Padanje u ustaške zatvore čitavih omladinskih grupa

---

[475] Hatidž Muharema Maslo je rođena 1911. godine u Banjaluci u siromašnoj radničkoj porodici. Završila je građansku i stručnu žensku školu. Radila je kao službenica u Banskoj upravi Vrbaske banovine. Kao supruga poznatog banjalučkog komuniste Idriza Masle vrlo je rano došla pod uticaj revolucionarnog radničkog pokreta i uključila se u njegovu aktivnost. Aktivno je radila u KUD „Budučnost" u Gornjem Šeheru i u ženskom pokretu.
1941. uključuje se aktivno u ilegalni NOP u Banjaluci. Početkom januara 1942. po zadatku ilegalnog NOP-a i vođa za vezu na Starčevici izvela je dr Klajnhapla na Starčevicu iz Grada. Zajedno sa partizanima koji su došli po dr Klanhapla odlazi u partizane. Bila je borac i pozadinski politički radnik. U kozarskoj ofanzivi zarobljena i odvedena u Bos. Gradišku, gdje je ubijena.

[476] „Život i djelo Đure Pucara Starog", Izdanje Univerziteta Đuro Pucar Stari, Institut za istoriju u Banjaluci, Banjaluka 1989, Tom I – IV.

[477] Đuro Pucar, *Sjećanje na prve borbe oko Jajca*, Život i djelo Đure Pucara Starog, Tom I, str. 227.

nije nikad pokolebalo omladinu i na mjesto poginulih ili odvedenih u logore, dolazili su novi mladi borci."[478]
Nesumnjivo, veoma visoka i zalužena ocjena banjalučke mladosti!

U prvim danima ustanka saradnja između pripadnika NOR-a iz okupiranih gradova srednje Bosne – Teslića, Tešnja, Dervente, Kotor-Varoša i dr. također se intenzivno odvijala. Ima više radova koji svjedoče o tome. Navešćemo nekoliko podataka iz rada Edhema Pobrića koji je krajem avgusta 1941. godine vraćen u Teslić sa osnovnim zadatkom da međusobno poveže ilegalni rad organizacija u Tesliću, Tešnju i Maglaju, pokidane u vrijeme dobojskog ustanka, gdje ostaje na radu do kraja oktobra iste godine:

„Poslije odlaska naše grupe iz Teslića (Milorad Mirković, Edo Blažek, Adem Hercegovac, Edhem Pobrić), u Tesliću niko od komunista – ni članova KPJ, ni kandidata, ni skojevaca – nije bio uhapšen. Baza je ostala netaknuta, ali je zbog našeg odlaska u Čečavu bila obezglavljena. – kaže Edhem Pobrić, koji seiz partizana vratio u teslić na ilegalni rad.– I dok na terenu – to je tremin koji smo upotrebljavali da bismo označili vangradska područja: sela, šume, planine – počinju prve oružane akcije ustaničkih grupa, u gradovima sve veći broj ljudi izražava spremnost da na ovaj ili onaj način pomogne narodnooslobodilački pokret. U tim uslovima polazi mi za rukom da brzo obavim zadatak koji sam dobio prilikom povratka iz Čečave u Teslić: da međusobno povežem organizacije i Tesliću, Tešnju i Maglaju i da preko Doboja uspostavim vezu s partijskim rukovodstvom u Tuzli. Istovremeno, organizacije u gradovima se povezuju sa „šumom", tj. s ustaničkim grupama u okolini.

Jedna od formi našeg rada u ovo vrijeme je i prikupljanje novčanih i drugih priloga (tekstil, sanitetski materijal, lijekovi, kancelarijski materijal, duhan, cigarete, itd.) za narodnooslobodilački pokret. Zajedno s Dragom Sekelijom i Mustafom Bajraktarevićem, također službenicima tesličke Općine, čak smo i novac dobivan za bonove za snabdjevanje, koje su građani mogli kupiti samo u ograničenim količinama, jednim dijelom odvajali u taj fond.

Početkom posljednje dekade avgusta upad ustanika u Doboj i oslobođenje Maglaja unose konfuziju i strah u neprijateljske redove, ali izazivaju i poremećaj u našim ilegalnim vezama. Tih dana pojavljuje se u Tesliću čovjek s prpusnicom koja nosi zaglavlje „Ozrenski partizanski odred" i potpis „Komandant mjesta Maglaj: Fikret Dedić". A Fikret je bioskretar maglajske partijske ćelije i ujedno naša glavna veza s tim gradom! Značilo je to da je njegov ilegalni partijski rad završen…Naše veze, pokidane dobojskim ustankom i zbivanjima na sektoru Teslića, ponovo smo u septembru i oktobru uspostavili. Često sam putovao u Tešanj, Maglaj, Doboj, a nekoliko puta sam odlazio i u Sarajevo.

U oktobru se sa mnom povezao iz Čečave Rade Ličina. Razmjenili smo nekoliko pisama. U jednom od njih Rade je tražio od mene da ispitam mogučnost uspostavljanja stalne kurirske linije između ustaničkog rukovodstva Bosanske krajine i Sarajeva, a u jednom

[478] Dr Dušan Lukač, *Banja Luka i okolica u ratu i revoluciji 1941-1945*, Banja Luka 1968, str.367-368.

drugom je tražio da uspostavim vezu sa jednim dombranskim satnikom , Muslimanom iz Krajine – imena mu se, nažalost, ne sjećam – koji se nalazio na službu u Tesliću, a koga je Rade poznavao još iz Banjaluke… Nađosmo, najzad, zajednički jezik. Satnik mi je rekao da mnogo pozdravim Radu Ličinu, da bi rado postupio po njegovim upustvima, ali da, nažalost, trenutno za to nema uslova.

Međutim, i uslovi za moj ilegalni rad u Tesliću postajali su sve teži. Morao sam „u šumu", naročito zbog toga što me je i sam Rade Ličina u nekoliko navrata pozivao da izađem, zbog situacije na terenu."[479]

Govoreći o kanalima i vezama u periodu od decembra 1941. do marta 1942. godine Dušan Lukač, između ostalog, kaže: „Kanali i veze prema Poniru i Starčevici ostaju uglavnom isti kao i u ranijem periodu. S obzirom na to da su dijelovi Trećeg odreda operisali i djelovali u neposrednoj blizini grada, održavanje veza bilo je lakše, a prenošenje materijala bezbjednije. I dalje ostaju kao najsigurniji punktovi za smještaj sakupljene robe kuće: Šandora Blekića, Bukića, Ekića, Kapora, Halimića, Hadžiisakovića, Barukdžije, Ljubotinje i drugih."[480] Od navedenih porodica dajemo nekoliko podataka o stojičkom držanju dvije drugarice – sestre Bosa i Mara Kapor, koje su hrabro podnijele strašna mučenja u logoru smrti tzv. Nezavisne države Hrvatske – u Staroj Gradišci.. O tome sam Lukač kaže:

„Vjerovatno je da su neki od ovih ustaško-četničkih konfidenata bili ranije uključeni u aktivan rad u gradu ili u bližoj okolini. – kaže dr Dušan Lukač. – Na primjer jedan anonimni konfident daje u detalje tačan opis rada Bose Kapor: 'Bosa Kapor je još za vrijeme Jugoslavije bila simpatizer Sov. Saveza, a za vrijeme NDh radila je veoma aktivno. U vrijeme dok je partizanima slana hrana i brašmo, ona je dobavljala iz Topole breće brašna Ja zna da je dva tri puta prenijela brašno iz Topole svojoj kući, odakle je to prebacivano dalje. Prevozila je to jedanput kolima u kojima su bili neki zrakoplovni časnici, pa onda automobilom jednog njemačkog liječnika. Osim toga prenosila je iz Topole sanitetskog materijala i šatorskih krila. U njenu kuću su često dolazili paketi sa materijalom za partizane. Jednom prilikom je Stari (Đ. Pucar, napom. autora) dolazio u kuću Kapora sa dva paketa cipela u kojima su bile bombe. Kod nje je često dolazila Ajša Karabegović, Vahida Maglajlić i Zaga Umičević. One su ili dolazile radi dogovora o radu ili donosile upute za rad i vijesti, a često su k njoj donosile materijal ili ga odnosile. U toj kući u Bosinoj sobi neko vrijeme je bio krugoval, te su slušane vijesti Londona i Moskve, koje je Vlado Ivanović, koji je stanovao kod Kaporovih, hvatao, te onda umnožavao, pa su onda širene po kvartovima… Bosa je odlazila u menzu u kojoj se hranio Stari i koja je onda bila centar komunističkog rada u Banjoj Luci itd.'"[481]

Od pet prvoboraca NOR-a – članova porodice Kapor iz Banjaluke: Vase (1911-1942), aktivno učestvovao u NOR-u u Maslovarama od početka ustanka 1941, umro od tifusa u proljeće 1942; Bose (1913-1943), uhapšena polovinom 1942. i poslije strahovitog mučenja ubijena u logoru u Staroj Gradišci 1943; Mare (1920 –1943), koja je učestvovala

---

[479] Edhem Pobrić, *Ponovo u Tesliću*, Srednja Bosna u NOB, knj. 2, str. 609-610.
[480] Dr Dušan Lukač, *n. d.*, str. 198-199.
[481] Navedeni sadržaj o Bosi Kapor je preuzet iz knjige dr Dušana Lukača, *n. d.*, fusnota br. 29, str. 244.

u naprednom omladinskom pokretu u toku školovanja, radila na okupljanju omladine i vršila odgovorne kurirske poslove, poslije hapšenja polovinom 1942, zajedno sa Bosom odlično se držala pred policijom i u logoru, ubijena u logoru u Staroj Gradišci poslije strahovitog mučenja 1943; Vladimir Vlado (1922-1942), kao đak trgovačke akademije uključio se u napredni omladinski pokret, u partizane je stupio zajedno s bratom Momirom 23. avgusta 1941, poginuo kao politički rukovodilac u borbi za vrijeme ofanzive na Kozari, juna 1942. godine, ostao je živ samo Momir (1918 -). On se uključio u napredni omladinski pokret u Gimnaziji u banjaluci, a također i kao student agronomije u Beogradu. Poslije kapitulacije Kraljevine Jugoslavije radio na pripremama ustanka u Maslovarama i šire na srezu Kotor-Varoš. U NOB-u je biopolitički komesar čete, bataljona, odreda i brigade.

Pored petero navedene djece Milje i Spasoja Kapora, kćerka Jela, koja se udala prije 1941. godine, sa mužem Jocom Bojkovski i djecom otišla je u Srbiju, a i inače prije odlaska odvojeno su stanovali. U kući porodice Kapor ostali su samo roditelji Milja i Spasoje i k njima, sa slobodne teritorije iz Maslovara, stiže snaha Viktorija Kapor, danas udata Glavaš[482] (rođena Petrić, supruga njihovog najstarijeg sina Vase koji je živio u Maslovarama, sa dvoje male djece – mlađe 1, a starije oko 4 godine) koju je u Banjaluku poslana, po zadatku Oblasnog komiteta KPJ za Bosansku krajinu da uspostavi veze sa mjesnom organizacijom KPJ u gradu Banjaluci i sprovede određene zadatke.

Naime, tada neko vrijeme u Banjaluci nije postojao Mjesni komiteta KPJ, već je djelovala Centralna partijska ćelija kojom je rukovodio Sulejman Mandžuka Suljo. Bilo je pokušaja i ranije da se sa ovom organizacijom uspostavi veza, ali kako to nije uspjelo Oblasni komitet KPJ za Bosansku krajinu odlučio je da u Banjaluku pošalje Viktoriju Kapor i da sa sobom povede dvoje male djece, kako bi se njen put u okupiranu Banjaluku po partijskom zadatku bolje kamuflirao, da izgleda da putuje porodičnim poslovima. O uspostavljanju ove veze sa organizacijom u okupiranoj Banjaluci postoje najmanje tri izvora, koje kratko navodimo:
„Očito je da su obavještenja o radu Centralne partijske ćelije u Banjaluci bila netačna i pogrešna. O tome nesumnjivo svjedoči izvještaj Viktorije Glavaš, koju je Oblasni komitet KPJ za Bosansku krajinu u drugoj polovini 1943. poslao u Banjaluku gdje je ilegalno boravila šest mjeseci. Ona je imala najneposredniji uvid u rad Centralne partijske ćelije, a posebno njenog sekretara Sulje Mandžuke s kojim se povezala odmah po dolasku u Banjaluku; ona je ovu ćeliju čak nazvala Mjesnim komitetom KP za Banjaluku: ’U toku boravka i rada u Banjaluci stekla sam puni uvid u rad Mjesnog komiteta. Drug Mandžuka je sabirao materijale o neprijatelju, njegovim namjerama i kretanju jedinica i to je preko mojih veza slato do partizanskih jedinica u centralnoj Bosni. Komitet koji je drug Mandžuka vodio, uspješno je organizovao novčane i materijalne pomoći porodicama boraca i interniraca. Znam da su neke porodice primale stalnu i obimnu pomoć. Isto tako

[482] Viktorija Petrić je kćer Vase Petrića iz Maslovara. Pred rat se udala za Vasu Kapora i to prezime je imala do ponovne udaje, poslije oslobođenja 1945, od kada nosi prezime Glavaš. Nosilac je „Spomenice 1941”. Pripada porodici iz koje je su svi članovi učestvovali u NOB – Vaso, otac, Natalija, majka, predsjednica Okružnog odbora AFŽ za Banjaluku, Radojka, Dušanka, Nevenka, Vojislav. U ratu su stradali: otac Vaso, Radojka, Dušanka, Smilja i Vojislav.(osim najmlađe Gordane, koja je 1941. imala 6 godina).

znam, jer sam imala uvid u njegov rad i aktivnost kao sekretara Komiteta, da je ljudstvo i materijale za NOV organizovano otpremao i to uglavnom na Kozaru. Inače, Mjesna organizacija je tada imala stalniju i čvršću vezu s Kozarom… Poznato mi je da je preko tog komiteta i druga Mandžuke otpremana pošta koju sam ja ranije iz centralne Bosne slala pod šifrom „žuta" i „plava" za druga Starog i rukovodstvo u Krajini. Drug Mandžuka me je potkraj 1943. godine obavjestio da policija traga za „plavom", pa kako se to odnosilo na mene, jedno vrijeme sam se krila, a kasnije po odobrenju prebacila na oslobođenu teritoriju.'"[483]

O dolasku Viktorije Kapor na ilegalni partijski rad u Banjaluku dr Dušan Lukač kaže: „Na temelju pisma Šefketa Maglajlića koje je u Banjaluku donijela ilegalni politički radnik Viktorija Kapor-Glavaš u jesen 1943. formiran je ilegalni Narodnooslobodilački odbor u gradu, u koji su ušli dr Šime Fabijanić, Franjo Odić, Derviš Tafro, Đuro Rurica, Bećir Galijašević, Vito Lastrić i Zaim Ibrahimbegović."[484]

Munir Kadić, jedan od istaknutih aktera iz vremena djelovanja Centralne partijske ćelije u okupiranoj Banjaluci, u vezi sa dolaskom Viktorije Kapor na ilegalni rad u Banjaluku kaže slijedeće: „Nekako kratko vrijeme poslije izbora Mjesnog komiteta Partije, s oslobođene teritorije od strane OK KPJ za centralnu Bosnu bila je upućena u B. Luku Viktorija Kapor, rođena Glavaš[485] , koja je, poslije uvida u rad partijske organizacije, podnijela izvještaj Okružnom komitetu…"[486]

U sva tru navedena izvora, bez obzira na neke razlike u interpretaciji događanja u Banjalucu u periodu šest mjeseci koliko je Viktorija Kapor (kasnije udata Glavaš) bila na zadatku u Banjaluci, a u vezi sa statusom Centralne partijske ćelije, koju dva izvora tretiraju kao Mjesni komitet KPJ, uključiv i Viktoriju), za ovaj naš rad bitna je činjenica da je iz srednje Bosne (Maslovara) upućena adekvatna ličnost – Viktorija Kapor, da uspostavi prekinute veze Oblasnog komiteta KPJ i Okružnog komiteta KPJ za Banjaluku, koji je tada bi smješten u Šipragama, s jedne strane – s organizacijom KPJ u Banjaluci, s druge strane. Koristeći još od ranije utvrđenu šifru „Plava" za svoj identitet u kospirativnim, ilegalnim partijskim poslovima, pored uspostavljenih veza, i jedinice koje su tada djelovale u srednjoj Bosni od Viktorije su dobijale precizne izvještaje o kretanju i snagama neprijatelja itd, itd. A kad je policija u Banjaluci uporno tražila žensku osobu koja se krila u gradu pod šifrom „Plava", o čemu je preko veze u policiji bila obavještena partijska organizacija u Banjaluci, organizovan je Viktorijin povratak s djecom na slobodnu teritoriju – u Maslovare.[487]

---

[483] Muharem-Hare Beganović, *Djelatnost Partije i NOP-a u okupiranoj Banjaluci između dva partizanska napada*, Banjaluka '44, Izlazak Banjalučana na slobodnu teritoriju Banjaluka1985, str. 107,
[484] Dr Dušan Lukač, n. d., str. 291.
[485] Munir Kadić očigledno brka prezimena: Viktorija je po rođenju Petrić, a prvom udajom je imnala prezime Kapor, a poslije druge udaje Glavaš.
[486] Munir Kadić, *Diskusija 20. novembra 1976. godine*, Banjaluka u novijoj istoriji (1878 – 1945), Sarajevo 1978, str. 775.
[487] Znatno šire o ilegalnim vezama i kanalima vidi u knjizi: Dr Nevenka Petrić, *I zvijezde smo dosezali*, Beograd 2001, (dio Uspostavljanje veza između Oblasnog komiteta KPJ i Centralne partijske ćelije u Banjaluci), strane 339 – 341 i 351.

O ovom sjajno organizovanom i obavljenom poslu, ne može se danas, i ne samo danas, ne reći i jedan kritički osvrt o organizatoru ove konkretne aktivnosti i to sa stanovišta humanosti. Poslati borca u „čeljusti neprijatelja" – kako se to obično kaže, u okupirani grad s neprijateljskom posadom, je u redu, kad je to neophodno u interesu borbe. Jer, na stotine boraca su slati na slične rizične zadatke. Ali, slati borca, u ovom slučaju Viktoriju, kamuflirajući je sa njene dvoje maloljetne djece, da bi što nezapaženije prošla pored redovnih polcijskih i vojnih kontrola onih gradjana koji stižu iz oslobođenih predjela, bilo je, zaista, veoma nehumano. Kao autor ovog rada želim da vjerujem da se u partijskom radu toga vremena ne može naći sličan slučaj ni na širim prostorima oslobođene teritorije.

Upostavljanje ilegalnih kanala i veza iz okupirane Banjaluke sa slobodnom teritorijom odvijalo se i potpuno nezavisno od Centralne partijske ćelije, odnosno Mjersnog komiteta KPJ u Banjaluci. Na primjer, djelovala je osoba pod pseudonimom Vilko Malek Bomba. Sve do 1985. godine, akteri ilegalnog rada u Banjaluci iz toga perioda nisu otkrili ko je djelovao pod tim pseudonimom (autor ne raspolaže ni danas informacijom da li je to kasnije utvrđeno). Ili, pod pseudonimom DID djelovali su Vito i Slavko Lastrić i Dušan Marković Duško.[488]

Među više dobro organizovanih kanala iz Banjaluke za saradnju sa srednjom Bosnom, zabilježen je i jedan ilegalni kanal za sardnju u koji su bili uključeni: iz Banjaluke Rudi Čajevac i saradbici, iz srednje Bosne Danko Mitrov, Milan Radman i saradnici. Preuzeli smo nekoliko podataka koji govore o ovome: „Ured za kolonizaciju je imao zadatak da na imanjima protjeranih ili poubijanih Srba kolonizira proustaške i ustaške porodice iz Hercegovine, a bio je nadležan za čitavu nekadašnju Vrbasku banovinu. Šef Ureda je bio Rudi Čajevac. J asam kao činovnik Ureda bio uglavnom na terenu Kosjerovo, Kukolje, Topola, Razboj… U Razboju sam se upoznao s Franjom, zapovjednikom žandarmerijske posstaje. Bio je vrlo pošten, štitio je Srbe i mi smo se brzo sprijateljili. Od njega sam saznavao ko od Srba treba da bude uhapšen i nakon toga ih obavještavao da se sklone… Sve sam ja ovo radio na svoju ruku , jer tada još uvjek nisam ništa znao o organizaciji u Uredu za kolonizaciju i o njegovom šefu Rudiju Čajevcu. Upoznao sam se u to vrijeme i sa učiteljicom u Kosjerovu… Ona je radila u selu i bila je organizovana skojevka, a imala je nadimak Zvrk[489]… S njom sam se, a onda i sa ostalima, povezao i u pogledu svog ilegalnog rada, jer su i oni osjetili s kim imaju posla. Uz njihovu pomoć povezao sam se i s oslobođenom teritorijom… Jednog dana je Čajevac je došao kolima u Kosjerovo. Tražio je vezu i sastanak s nekim ko je povezan s oslobođenom teritorijom… Za prvi sastank s Rudijom bio je određen Ljubo,[490]i on je bio prvi čovjek iz pokreta na terenu s kojim se Čajevac sastao. Ljubo je na sastanak došao poderan i pod izlikom da Rtudiju želi da proda mast. Rudi ga je počeo ispitivati s kim je povezan, s kim radi preko Vrbasa, ko su rukovodioci na tim područjima i drugo. Ljubo je odgovarao neodređeno jer nije znao s kim razgovara, pa nije imao ni povjerenja u Rudija…. Kratko vrijeme poslije toga

[488] Dr Nevenka Petrić, *I zvijezde smo dosezali*, Beograd 2001, str. 341.
[489] Bila je to Smilja Radonjić. Ona je imala nadimak Zvrk, ali nije bila učiteljica već radnica. Propadala je prije rata naprednom radničkom pokretu i kao radnica je u Kraljevu bila primljena u SKOJ. Nosilac je „Partizanske spomenice 1941. godine".Napomena Redakcije.
[490] Bio je to Ljubo Obradović iz Kukolja. Umro je 1979. godine u Banjaluci.

došao je Rudi s Pstrockim pa su organizovali sastanak na desnoj obali Vrbasa, preko puta Kosjerova.

Prebacivanje na desnu obalu Vrbasa organizovao je Ljubo. U jednoj kućici su čekali i ovamo je došao Milan Radman ili Danko Mitrov. Bilo je ro vjerovatno, u januaru 1942. godine, a bio je amo došao i Osman Malkić Maga… S naše strane smo bili Rudi, Đoko[491] i ja.[492]Sastanak smo održali u nekoj seoskoj kući. Razgovaralo se o saradnji, prebacivanju oružja, sanitetskog materijala i dpstavljanju municije. – o tome šta Rudi od svega toga može i u kojoj mjeri može da uradi. Nekoliko dana poslije ovoga sastanka ja sam išao u Banjaluku: imali smo sastanak naše grupe u Uredu. Tom prilikom smo se dogovorili da da sve problematične i ustaški orijentisane ljude porazmještamo iz Ureda kako bismo mi ostali mogli što slobodnije da radimo. Rudi je taj plan sproveo u život…u Uredu su ostali samo članovi našeg aktiva i ljudi u koje smo mi imali povjerenja..

Počeo je organizovan rad našeg aktiva. Ja sam od Banjaluke pa prema Gradišci imao više punktova: prezne trgovine i napuštena imanja, na kojima niko nije stanovao. Tu smo mi spremali sanitetski materijal i oružje i noću ga prebacivali dalje. I sastanci su održavani u tuđim kućama ured je imao ključeve tih kuća i dućana. Ključevi su bili kod mene jer sam ja u Uredu bio zadužen za to područje.

Rudi je bio ćovjek veoma vesele prirode, nabijen energijom, neobično pošten. Volio je ljude. Skladnae fugure, crnih brčića, koje je stalno gladio, lijep muškarac, bio je meta žena u banjalucvi. Ali, žena se čuvao kao zmija! Nije im vjerovao. Bio je oduševljeni pristalica narodnooslobodilačkog pokreta i nije bilo zadatka kojeg se on ne bi prihvatio. Pun inicijative, stalno je nešto planirao i predlagao. Navešću nekoliko akcija koje je on planirao i izveo…

Kada je došao do zaključka da bi za rad bilo korisno i da bi se trebalo povezati sa Zagrebom i tamo imati nekoga, on se na neki način i povezao s jednim našim drugom, navodno višim rukovodiocem u ilegalnomnarodnooslobodilačkom pokretu, Tudorom. Iako je Tudor bio sumnjičav i rezervisan, Rudi je uspio da ga nagovori da dođe službeno u Banjaluku, pa da će mu on organizovati s partizanima. Jednog dana su Rudi i Tudor došli u Kosjerovo, u školu… gdje je bio zakazan sastanak. Trebalo je da dođe grupa drugova s desne obale Vrbasa… nisu došli. Zašto, ne znam… Znam da su naši imali mnogo ranjenih i da im je trebalo prebaciti sanitetski materijal. Rudi mi je izdao nalog za službeno putovanje u Zagreb, s tim da se tamo javim doktorici Zdenki.[493] Kod nje sam dobio sanitetski materijal, upakovan kao kancelarijski materijal namjenjen banjalučkom Uredu za kolonizaciju. Nabavku tog materijala organizirao je Tudor. Zdenka mi je rekla

---

[491] Bio je to Đoko Pstrocki, koji je u luksuznom automobilu, zajedno sa Zagom Umičević i drugovima, izašao u partizane iz okupirane banjaluke, 2. maja 1942. godine.

[492] Bio je to Zdenko Ružić (1920), student tehnike. Do odlaska u partizane ilegalno je radio za narodnooslobodilački pokret kao činovnik „Ureda za kolonizaciju" u Banjaluci, a kao činovnik radio na terenu Kosjerova, Kukulja, Tipole i Razboja; bio uključen u aktiv komunista u ovom Uredu.

[493] Bila je to dr Zdenka Kranjc (1914–1970), specijalista za uho, grlo nos. Još kao studentica medecine pripadala je naprednom omladinskom pokretu na Zagrebačka sveučilištu. Za vrijeme okupacije držala u Zagrebu ilegalne sanitetske tečajeve, a preko Rudija Čajevca slala sanitetski materijal i partizanima u okolici Banjaluke.

da ima poznanika kulturbundaša, oficira, koji također putuje prevcem kojim i ja i povezala me s njim. Putovali smo zajedno do Gradiške, a u Okučanima me je dočekao Rudi s automobilom Kulturbundaš mi je pomagao nosit materijal. Kada su agenti kontrolisali lične isprave i pretresali putnike, on je rekao da sam ja njegov prijatelj i agenti me nisu dirali. Kulturbundaš je bio u njemačkoj uniformi."[494]

Među mnogobrojnim ilegalnim kanalima saradnje Đure Pucara Starog, koje je ostvarivao dok je bio u Banjaluci, navešćemo jedan koji je karakterističan po tome što se odvijao na relaciji Banjaluka –Beograd: veza je uspostavljana sa poznatim Banjalučaninom, koji je kao Srbin morao napustiti Banjaluku; kurirka je bila osoba njemačke nacionalnosi, čiji muž je radio u ustaškoj policiji i, naravno, nije znao prave razloge njenog putovanja; cilj ove saradnje bio je prikupljanje pomoći za NOR. Podatke o tome nalazimo u slijedećem sadržaju: „…U tom ilegalnom radu upoznali smo se i povezali i s Đurom Pucarom Starim. – kaže Radmila Žic–Klačić, suruga profesora Ive Žic–Klačić, banjučkog komuniste i člana MK KPJ u okupiranoj Banjaluci. – Nama ga je uputio Jerko Grgičević.[495] Pucar se kod nas znao zadržati dan-dva, pet dana, a ponekad bi samo prenoćio. Imali smo običaj da šetamo i da se kao šetači sastajemo između dvije banovinske palače, tamo gdje je nekada bila pravoslavna crkva. Tu smo se sastajali i odatle, šetajući, odlazili našoj kući. Ja sam čuvala i novac Staroga i on bi znao doći do nas da bi ga uzeo."[496]

Govoreći o svome suprugu Radmila, između ostalog, kaže: „Ivo i ja smo posjećivali zabave u radničkom domu. Zbog svog demokratskog stava Ivo je uživao simpatije i učenika i njihovih roditelja.

Sjećam se da je k nama dolazio jedan crn mladić, radnik, razgovarao s Ivom i kucao na mašini neke stvari. I s učiteljem Vulinom se Ivo poznavao pa je i on dolazio k nama. Profesor Jerko Grgičević i njegova žena Danica, Ivina koleginica, također su se družili s nama…

Pucar je Ivu primio u Partiju. Bilo je to u jesen, ali ne znam u u kojem mjesecu. Kasnije je Ivo postao i član Mjesnog komiteta KPJ u Banjoj Luci. Poslije toga je kod nas često dolazila Zaga Umičević. U našoj kući su održavani sastanci na koje je dolazila Zdrava Korda, Nafa Harambašić i Zaga. I Milica Vranješević, tetka Rade Vranješević, dolazila je našoj kući. Bila je vrlo aktivna. I Ibro Sarač, i krojačica Roter, Švabica, dolazili su k

---

[494] Zdenko Ružić, *U redovima neprijatelja*, Srednja Bosna u NOB, knj. 3, str.587–596. Citirani dio su izvodi sa str. 588–591.

[495] Jerko Grgičević je bio profesor prije Drugog svjetskog rata u Gimnaziji u Banjaluci. Poznat i cijenjen kao profesor, a isto tako i kao dobar i progresivan čovjek. Kretao se u krugovima poznatih lijevo irijentisanih intelektualaca.Ima indicija da je bio i irganizovan. U 1941. neposredno je sarađivao sa Đurom Pucarom u ilegalnim akcimama u Banjaluci. Poslije oslobođenja dati su mu veoma odgovorni poslovi u prosvjeti i školstvu. Njegova supruga Danica Mance-Grgičević bila je, također, veoma progresivna i cjenjena ličnost Bila je profesor njemačkog jezika i predavala mi je kada sam imala 12 godina. Kao profesor ostala mi je zauvjek u sjećanju kao dobar čovjek i svestrana ličnost, koju su krasili najljepši ljudski kvaliteti. Bila je uključena u revolucionarni ženski pokret u Banjaluci, zajedno sa profesorkom Natalijom Jović i drugima.

[496] Radmila Žic–Klačić, *Život u skladu s poezijom*, Srednja Bosna u NOB, knj. 3, str. 597–601.

nama. Roterova je stanovala negdje u našoj blizini…. Aktivno je učestvovala u pokretu Ona se dobro poznavala sa Stevo Čelikom i Pucar je nju slao u Beograd da od Čelika izvuče novaca za naš pokret. Nekoliko puta je ona išla u Beograd po Pucarevim zadacima. Pucar je, vjerovatno, i k njoj navraćao, jer je on nas povezao s njom Kod Roterove se krio neko vrijeme i doktor Vaso Butozan prije nego je otišao u partizane.. Kasnije sam se, 1944. godine, srela s njom u Jajcu.[497]

Jednoga dana, bila je jesen, Đuro pucar Stari je došao k nama izbjegavši pokušaj atentata da ga uhapse. Prema njegovom pričanju, on je tada išao iz centra grada prema Ferhadiji džamiji i prije nego što je došao do Ferhadije, s, skrenuo je u ulicu ulijevo, prema Kastelu. U toj ulici je bila neka gostionica i kada je Stari prošao kraj nje, čuo je kako neko iz gostionice viče „Eno ga!" On je tada ibrzao hod, oni za njim, i ganjali su ga sve do Aleje uzdisaja, gdje je on uskočio u neke kukuruze, u njima se prikrio i ostao sve dok se nije smrklo Tada je došao k nama u Fra Grge Maretića 53. Kod nas je ostao u sobi na mansardi oko petnaest dana, ako ne i dvadeset dana i uopće nije iz kuće izlazio. Do njega je našoj kući dolazio jedan visok čovjek, mršav, sav u crnom… Za sve vrujeme boravka Starog kod nas on je s njim održavao vezu."[498]

Zahvaljujući veoma pouzdanim pripadnicima NOR-a u Banjaluci, Đuro Pucar je, poslije provale, bezbjedno provodio vrijeme čekajući povoljan trenutak da izađe iz sklonišata, što je uskoro i uslijedilo, kada Pucar izlazi na slobpdnu teritoriju i više se ne vraća u Banjaluku. Ali, ilegalni kanali saradnje, sve vrijeme dok je on u skloništu, besprekorno su funkcionisali. Između ostalih i komunikacija sa delegatom Vrhovnog štaba Svetozarom Vukmanovićem Tempom, zahvaljujući spomenutom „čovjeku u crnom", koji je veoma savjesno obavljao svoj posao.

Ilegalni kanali saradnje u svim srednjobosanskim gradovima bili su u toku NOR-a razvijeni dvosmerno – iz grada prema partizanskim štabovima i obratno, ali i ilegani kanali koji su i polazili i završavali u gradu.. Navešemo samo nekoliko podataka koji to veoma dobro ilustruju.

„U jesen 1941. godine u prnjavorskom zatvoru se ponovno našlo nekoliko desetina Srba. Čulo se da ustaše ne dozvoljavaju zatvorenicima da primaju hranu koju su im donosile njihove porodice.– kaže Franjo Ćosić.[499] Saznavši od zatvorskog ključara Hurema da je to tačno, otišao sam kotarskom predstojniku i protestvovao zašto se tako postupa s ljudima koji su goloruki pohvatani kod svojih kuća. On mi je pokazao naređenje viših vlasti kojim se predviđa takav postupak prema zatvorenim Srbima, ali je dodao da bi, ipak tu trebalo nešto učiniti.

Poslije razgovora s kotarskim predstojnikom otišao sam trgovcu Janu Drongu, po narodnosti Poljaku, i dogovorio se s njim da od Prnjavorčana, kojima se možemo

---

[497] Štefica Roter Beba je Hrvatica i njena porodica je prije rata pripadala naprednom pokretu Vidi njen članak u četvrtoj knjizi edicije „Srednja Bosna u NOB". Napomena Redakcije.
[498] Radmila Žic-Klačić, *naved. delo*, str. 598–599.
[499] Franjo Čosić (1906 – 1977), trgovac. Od 1941. godine jedan od organizatora i članova prnjavorskog ilegalnog „Odbora solidarnosti, koji je pomagao pohapšene Srbe i njihove porodice.

povjeriti, formiramo grupu koja će voditi brigu oko ishrane zatvorenih Srba Odlučili smo da se Obratimo Smaji Dujsiću, ljekaru Ljubomiru Miliću, Georgu Lamersu i Hajdaru Kotorčiću. Lično sam otišao kod njih: sva četvorica su objeručke prihvatili Drongov i moj prijedlog. Tako je, u tim teškim danima, bez ičije direktive, ponikao u Prnjavoru odbor za pomoć pohapšenim Srbima. Sačinjavali su ga po jedan Hrvat, Srbbin, Nijemac-folksdojčer, Poljak i dva Muslimana…

Odmah smo počeli akciju i već prvog dana u našem fondu se našlo četiri hiljade kuna – prilična svota u ono vrijeme S gostioničarkom Rosom Danojević pogodili smo se da priprema kuhanu hranu i stavlja je u kante za vodu. Uz pomoć zatvorskog kuhara Hurema te kante su zatim odnošene u zatvor. Ustaše nisu mogle da primjete ništa sumnjivo, pogotovo zato što se njihova kasarna nalazila daleko od zatvora

Sredinom januara 1942. godine u samom Prnjavoru pohapšeno je dvadeset i šest Srba. Broj zatvorenika o kojim smo se ishrani starali povećao se tako na oko osamdeset. Rosa je je i dalje kuhala, a kante „s vodom" redovno su stizale u zatvor. Količina koju smo mogli dostaviti, vjerovatno, nije bila dovoljna za toliki broj ljudi, ali činili smo sve što smo mogli.

Trajalo je to sve dok pohapšeni Srbi nisu prebačeni u logore Gradišku i Jasenovac. Međutim, ni tada naš ilegalni odbor – ne znam kako bih ga drukčije nazvao – nije prestao da radi: nastavio je da vodi brigu o porodicama prnjavorskih Srba, koje su u teškoj, davno nezapamćenoj zimi ostale bez domaćina i bez sredstava za život. Nikada se nismo smjeli sastati svi skupa…

U januaru 1943. godine proleteri su oslobodili Prnjavor, ali su ga ubrzo morali napustiti.[500]Poslije njihovog odlaska, naš odbor ponovo nastavio da vodi brigu o srpskim porodicama koje nisu imale sredstava za život.[501]

Za sve uključene u ovu značajnu aktivnost, u kojoj se pokazao visoki stepen ljudske solidarnosti, svi učesnici – i koji su sakupljali i koji su davali novac ili hranu – bili su pred velikim iskušenjem, pošto im je stalno, svakog dana, prijetila opasnost da se ta aktivnost otkrije, a najmanja kazna koja ih je očekivala bilo je njihova otprema u neki od koncentracionih fašističkih logora – Jasenovac ili Gradiška, ili neki drugi. I pored toga ljudska humanost nije posustala! Ova aktivnost se odvijala sve do oslobođenja Prnjavora, koji je oslobođen jula 1943. i neprijatelj više nije napadao Prnjavor, pa je Narodnooslobodilački odbor Prnjavora preuzeo sve poslove da se ljudima pomogne kojima je pomoć potrebna

I pored povezanosti Prnjavorske čete sa prnjavorskim ilegalcima, u Prnjavoru je djelovala ilegalna grupa trojice hrabrih omladinaca, srednjoškolaca maloljetnika: Oljega Pobjedinskog, Vahida Vejsilagića i Radoslava Berića. Potpuno samoinicijativno, bez povezivanja sa ličnostima koje su bile u prvim partizanskim jedinicama ili sa određenim

---

[500] Jedinice Prve proleterske divizije oslobodile su Prnjavor 16. januara, a napustile ga 27. januara 1943. godine. Napomena Redakcije.

[501] Franjo Ćosić, *Prnjavorski odbor solidarnosti*, Srednja Bosna u NOB, knj. 3, str. 632 – 633.

osobama u samom mjestu, došli su na ideju da i oni treba bar nešto da doprionesu u borbi borbi .

„Oljeg je bio sin prnjavorskog advokata Pobjedinskog, bjeloruskog emigranta. Gimnaziju je učio u Banjaluci: pred rat je pohađao šesti razred,[502]bio je napredan omladinac.

Moje prijateljstvo sa Oljegom i Vahidom Vejsilagićem rođeno jeu dječjim igrama u školi još prije početka Drugog svjetskog rata. U trenutku okupacije sva trojica smo se našli kod svojih kuća u Prnjavoru. Dok su njemačke tenkovske kolone tutnjale kroz grad, Oljeg je sa suzama u očima proklinjao Hitlera i fašizam. Mogao je tada imati šesnaest godina, dok smo Vahid i ja bili dvije godine mlađi od njega.

Negdje u jesen 1941. godine nastavili smo školovanje u Banjoj Luci pod nenormalnim uslovima. Pored ostalog, zbog oskudice uglja u školi imali smo neuobičajeno dug školski zimski raspust.

Za vrijeme toga raspusta počela je u Prnjavoru naša skromna ilegalna djelatnost… Da li se ideja za ono što ćemo raditi rodila u Oljegovoj glavi ili je od nekoga dobio direktivu – ne znam ni danas. Znam samo da je sve poteklo od njega. On je svako veče uz očev radio-aparat slušao Moskvu i jednog dana predložio meni i Vahidu da štampamo i rasturamo vijesti Radio.Moskve. Tako ćemo, rekao je, parirati njemačkoj i ustaškoj propagandi, koja na sva zvona veliča njemačke uspjehe na istočnom frontu, što ne ostaje bez odjeka u gradu i okolnim selima.

Dali smo se odmah na posao. Oljeg je noću slušao Radio-Moskvu i nastojao da što više zapamti. Sutradan prije podne bismo, šetajući iznad Lazine vode, otišli do Majdana (sada je na tom mjest borik) i tu sastavljali vijesti. Bilo je to, u stvari, prepričavanje vijesti koje je Oljeg čuo na radiju, uz jedni ili dvije antifašističke parole na kraju. Poslije toga bismo se vračali u grad.

Moj zadatak je bio da preko specijalnog indiga,, otkucam na očevoj pisaćoj mašini. Radio sam to krišom, zaključan u sobi.. Nateže je, međutim, bilo izvlačenje vijesti na šapirografu, jer je to bio složeniji posao, i trebalo je obezbjediti i veće količine papira, koji je u to vrijeme bio prava rijetkost. Do papira smo dolazili „potkradajući očeve”, a vijesti smo izvlačili, opet krišom, u vrijeme kada je Oljegov otac bio najviše zauzet u svojoj advokatskoj kancelariji.

Brigu o rasturanju vijesti uzimali su ba sebe Oljeg i Vahid. Kojim kanalima je to rađeno, ne zbam. Rasturane su prije svega po selima oko Prnjavora i, ako se dobro sjećam, među tadnicima na pilani u Potočanima. Mislim da po Prnjavoru nisu rasturane, i to je, svakako, bila dobra taktika, jer su sutaše dugi i bezuspješno tragali po selima i ne pretpostavljajući da se vijesti štampaju u gradu.

[502] Današnji drugi razred gimnazije. Napomena Redakcije.

Svoju ilegalnu propagandnu aktivnost prekinuli smo po završenom zimskom raspustu, ali smo je obnovili čim smo se početkom ljeta 1942. godine ponovo našli na okupu u Prnjavoru.

Prnjavor je mali grad, svi se manje-više dobro poznaju, i nije bilo lako prikriti našu aktivnost ni od roditelja ni – što je još važnije – od prnjavorske policije, prnjavorskih ustaša i njihovih doušnika, kojih je bilo i među našim vršnjacima. Ipak smo u tome uspjevali. Osjećali smo se odraslijim nego što smo bili, a zadovoljstvo smo nalazili u saznanju da smo sino zrno otpora u gradu, po kojem je u to vrijeme divljala grupa ustaša, predvođenih krvoločnim Ivanom Softom i Naglićem.

Ostavljajuči po strani naše svakodnevno nadmudrivanje s roditeljima, koji su osjećali da nešto „kuhamo", ali, vjerovatno zbog naših godina, nisu mogli ni da pretpostave kakvim se opasnim poslovima bavimo, sjećam se samo jednog incidenta…

U toku ljetnog školskog raspusta 1942. godine, Oljeg, Vahid i ja najčešće smo vijesti sastavljali u vrbacima pored rijeke Vijake, kamo smo skoro svaki dan dolazili na kupanje, noseči uvjek sa sobom, kao „pokriće" špil karata. Vračali smo se kućama u smiraj dana, s napisanim vijestima, koje je uveče trebalo prekucati, a zatim umnožiti na šapirografu.

Na mjestu gdje se danas nalazi gimnazija, zaustavilo nas je jednog dana nekoliko ustaša i upitalo odakle dolazimo. Da li je taj susret bio slučajan, ne znam ni danas, ali se sjećam da su sutaše bili vrlo sumnjičavi. Naša trojka je bila tako reči nerazdvojna, a njima je to bilo dovoljno za sumnju. Na postavljeno pitanje Oljeg je odgovorio nemarno i podrugljivo da smo se malo kupali i kartali, Pokazali smo ustašama mokre gačice i špil karata i sve se svršilo na tome što je jedan od njih ljutito progunđao; „Bilo bi pametnije da se manje motate po okolini."

U zimu, krajem 1942. i početkom 1943. godine, Oljeg, Vahid i ja opet smo bili u Prbhavoru. Čuli smo da se približavaju proleteri. Dogovorili smo se da Vahid ode u Lišnje, čini mi se pod izgovorom da nabavi hranu, i pokuša uhvatiti vezu s njima. Pretpostavljali smo da će proleteri napasti prnjavorsku garnizon i htjeli smo da i mi doprinesemo uspjehu njihove akcije koliko možemo. Poslijedan-dva Vahid se vratio. Rekao nam je da je došao u vezu s proleterima i da su nam dali zadatak da izradimo skicu rasporeda neprijateljskih bunkera u Prnjavoru i okolini. Nije nam to bilo teško jer smo se svakodnevno muvali oko tih bunkera. Skicu smo napravili kako smo znali i umjeli i Vahid ju je odnio. Neizvbjesno je da li su se i u kojoj mjeri proleteri koristili napim podacima, ali kada je poslije nekoliko dana Prva proleterska kao oluja uništila neprijateljski garnizon i oslobodila Prnjavor,[503] nas trojica smo vjerovali da u tome ima i naše zasluge.

Premda je bio težak invalid – patio je od tuberkuloznog oboljenja kuka – Oljeg je još za vrijeme borbe iskočio kroz prozor i učestvovao u kratkom okršaju ua oslobođenje svoga

[503] Prnjavor su napali i oslobodili 2. i 4. bataljon 1. proleterske brigade 16. janusra 1943. godine. Napomena Redakcije.

grada. A poslije toga, zajedno s Vahidom, otišao je s proleterima i negdje, na njihovom borbenom putu, obadvojica su zauvjek nestali."[504]

„Još od prvih dana ustanničkih dana, partizanske jedinice su kroz nekoliko kanala održavale veze sa saradnicima koji su djelovali u Kotor-Varošu, odakle su dobijane informacije o neprijatelju, lijekovi i sanitetski oprema, razne potrepštine, pa i oružje i municija, što su ilegalci u Kotor-Varošu na razne načine nabavljali. – kaž Mile Trkulja i Advan Hozić u svom zajedničkom radu. – Te veze su omogučavali i saradnici NOP-a u okolnim selima. Na primjer, u selu Vranići hodža Jelčin Jelinčević i Rasim Kurjak, u Ravnama Bego Đuvelek, Mehmed i Ragib Zulić, u Vrbanjcima trgovac Hašim Alagić, Mustafa Pličanić, i njegov sin Ibrahim, Himzo Ibričić iz Večića, Mustafa Aganbegović i Kasim Prlja iz Garića i dr. Takve veze bile su i u selima Tovladić, i Šibovi. Sve je to omogučavalo da se što bolje i neposrednije održava stalan kontakt sa saradnicima NOP-a u Kotor-Varošu. Te direktne veze, u najvećem broju slučajeva vodili su: Petar Gajić i Mile Trkulja. U selu Šibovima, sa svojim roditeljima, živjela je Stojanka Topolić,[505] koja je od prvih dana ustanka, zajedno sa Jovicom Trkuljom, bila glavna veza sa Kotor-Varošom, tj. preko nje su išle poruke, pisma i razni materijali, pa i dobavljalo oružje i municija. Isto tako, u održavanj veza sa Kotor- Varošom učestvovala je i Đurđija Gajić.[506] Glavni oslonac u Kotor-Varošu bili su Galib Fazlić i finansi Jure Anić i Ljubo Reljić, koji su imali širi krug svojih saradnika, a među njima značajno mjesto imaju neterinar Isak Altarac, sudski službenik Avdo Bakalović, Hidajet Fazlić, geometar Teufik Hadžiomerović, učiteljice Mara Kovačević, Smilja Macura i Antonija Sautner *Tanja*, Julija Lazar. Učenik Drago Luburić, vojni referent u bivšoj Jugoslaviji Jovo Lukrecija, hodža Mehmed Mujkić, Boro i Ankica Nedić, učenica Zdravka Novković *Seka*, žandarmerijski podnarednik Husein Redžić, i još dosta drugih. Neki od njih održavali su veze sa Skender-Vakufom, Šipragama i Maslovarama."[507]

Posebno treba istaći angažovanje kotorvaroške omladine, od koje je veći broj naveden u predhodnom pasusu, a od kojih je nekolicina prvih ustaničkih dana otišla u partizane.. Omladinska grupa simpatizera NOP-a je radila u veoma teškim uslovima ustaške i njemačke vlasti. Znatan doprinos na

---

[504] Radoslav Đeriž, Prnjavorske radio-vijesti, Srednja Bosna u NOB, knj. 3, str. 641 – 644.

[505] Stojanka Topolić rođena je 1924. godine u Zabrđu. Poslije osnovne škole završila je žensku zanatsku školu. Odmah na početku ustanka uključila se u NOP. Po zadacima M. Trkulje i P. Gajića održavala je vezu između ustanika i saradnika NOP_a u Kotor-Varošu. – JuromAnićem, Galibom Fazlićem, Hidajetom Fazlićem, Advanom Hozićem, Teufikom Mujkićem Zdravkom Novković *Sekom*, Milom prodanović, Ljubom Reljom,Melanijom Šugić, Vlastom Tvrz i Davorinom Zekić *Kokom*. Prenosila je poruke i donosila materijale (oružje, municiju, lijekove), iz Kotor-Varoša. U tome su joj pomagali sestra Dušanka i Radovan Marić (poginuo 1943. kao borac 14. srednjobosanske udarne brigade). Stojanka je stupila u NOVJ u avgustu 1943. i iste godine u novembru umrla od tifusa u ambulanti 5. krajiške (kozarske) brigade na Vučjaku kod Prnjavora.

[506] Đurđija Gajić je majka braće Đurđa, Laze, Milenka i Petra. Često je odlazila u Kotor-Varoš kao kurir NOP-a i prenosila poruke, ponekad zajedno sa Stojankom Topolić, a više puta i sa Jovicom Trkuljom, koji je također radio na održavanju partizanskih veza s pomenutim saradnicima NOP-a u Kotor-Varošu. Njeni sinovi Đurađ, Lazo i Petar su poginuli u NOR-u.

[507] Mile Trkulja, Advan Hozić, *Ustanak i Narodnooslobodilački rat*, Opštine Kotor-Varoš i Skender-Vakuf u NOB-u 1941– 1945, Kotor-Varoš 1986, str. 108.

okupljanju omladine dao je Nijaz Hadžiselimović, beogradski student, koji je do rata češće boravio u Kotor-Varošu, zatim Kerim Dizdar, sin poznatog kotorvaroškog trgovca, koji je ubrzo po dolasku u Kotor-Varoš, otišao u partizane.

Postepeno se grupa širila iz krugova trgovačke i činovničke omladine, uzrasta od 13 – 20 godina, a među njima su se posebno isticala već navedeni Zdravka Novković *Seka*, Stojanka Topolić i Drago Luburić.

U tom periodu na osnovu poruke Ahmeta Hadžihalilovića, koji je djelovao kao skojevski rukovodilac na teritoriji III kraiškog NOP odreda, pa tako i na terenu tadašnjeg sreza Kotor-Varoš, Zdravka Seka Novković, Stojanka Topolić i Drago Luburić primljeni su u SKOJ – 24. novembra 1941, u stvari putem pismene poruke osnovan je aktiv SKOJ-a od njih troje u okupiranom Kotor-Varošu. Naime, Ahmet je zakazao njima troma sastanak na Svinjari, u kući porodice Topolić, ali kako je dolazeći na zakazani sastanak naišao na ustaše i domobrane, Ahmet Hadžihalilović nije uspio da dođe na taj sastanak, pa je nakon tri dana poslao Zdravki Novković Seki po kuriru pismo u kome ju je obavjestio da su njih troje primljeni u SKOJ, 24. novembra 1941. godine.[508]

Poslije osnivanja ovog aktiva SKOJ-a u Kotor-Varošu, Ahmet Hadžihalilović je radio i u selu Ravne, pored Kotor-Varoša, na organizovanju omladinske organizacije i osnivanju SKOJ-a, uz saradnju Muniba Maglajlića i Nike Jurinčića, koji su politički djelovali na ovom terenu. Tako je uz neposredno Ahmetovo angažovanje organizovana vojna obuka omladine u selu Ravne. Kako o tome postoji pisani trag navodimo samo nekoliko isječaka: „Narodnooslobodilačkom pokretu sam se približio zahvaljujući Munibu Maglajliću, Ahmetu Hadžhalilovićiu i Niki Jurinčiću, koji su dolazili u Ravne i Vraniće i održavali s nama mještanima sastanke. Sjećam se i Nenada Božića, koji je također dolazio među nas i govorio nam o potrebi borbe protiv okupatora i ustaške vlasti. Pomenuti drugovi su nam govorili da se pripremimo za organizovanu borbu. Mene je, kao najstarijeg među omladinom – rođen sam 1916. godine i bio sam odslužio jugoslovensku vojsku – Munib Maglajlić zadužio da uvježbavam omladince u rukovanju oružjem. Pravili smo drvene puške i s njima, u Ravnama, na njivama zvanim Zakupnice, izvodili vježbe ’gađanja’ i ’pucanja’. Te naše vježbe su izgledale kao dječija igre rata pa nam roditelji u tome nisu smetali. Ravne su bile poznate po tome što su u njima u jesen 1941. godine bila najviše dva-tri protivnika narodnooslobodilačkog pokreta.

---

[508] Zdravka Seka Novković-Rahelić, *Sanitetski materijal za partizane*…, Srednja Bosna u NOB, knj. 3, str. 625-627.

Tako sam ja, uz svoje svakodnevne poslove, našao vremena i za ovaj rad s omladinom, a istovremeno sam obavljao i razne kurirske poslove: nosio sam letke i drugi materijal iz sela Ravne drugarici Milici u Mehovce. Letke mi je donosio Adem Kurjak iz Vranića."[509]

Sa aktivom SKOJ-a u okupiranom Kotor-Varošu, preko ilegalnih veza, produžio je održavanje veze Đorđe Perović Đoko, koji se oko 12. ili 13. decembra 1941. prebacio na slobodnu teritoriju u Maslovarsku četu na planinu Borje, a u Maslovare je došao kad su postale slobodne, poslije 15.decembra, kada je došla i Maslovarska četa.

c) Osnivanje aktiva SKOJ-a u partizanskim jedinicama srednje Bosne

U prvim partizanskim jedinicama, osnovanim 1941. godine, koje su djelovale na teritoriji srednje Bosne, na osnovu dosadašnjih istraživanja utvrđeno je da su, paralelno sa osnivanjem ćelija KPJ osnivani i aktivi SKOJ-a. Navodimo samo nekoliko primjera za ilustraciju, o organizovanju SKOJ-a u prvim partizanskim jedinicama već 1941, kao i početkom 1942. godine, a docnije osnivanje aktiva SKOJ-a u vojnim jedinicama bilo je skoro obavezno i veoma široko postavljeno. Na organizovanju SKOJ-a u jedinicama, u 1941. godini u srednjoj Bosni radili su: Safet Fejzić, Mira Jotanović, Osman Malkić *Maga*, Zdravko Preradović, Ahmet Hadžihalilović, Stanko Vukašinović, Milorad Radić Braco, Miloš Glišić, Branko Lastrić, Davorin Zekić *Koko*, Vlado Ivanović, Đorđe Pervić *Đoko* i drugi. Navodimo samo nekoliko primjera:

U 2. krajiškom NOP odredu Prve čete Bosanske krajine, utvrđeno je da su bila dva predratna člana SKOJ-a Milan Mirić, koji je u SKOJ primljen u Sarajevu, 1940. godine, dok je bio na školovanju i Žardin. Kako je Rade Ličina, istaknuti predratni revolucionar, bio politički delegat ovoga Odreda, a kasnije Idriz Maslo, dugogodišnji rukovodilac SKOJ-a, a zatim Partije, između dva rata u Banjaluci, bio politički komesar ove Čete, može se danas pretpostaviti da je osnovan SKOJ i u ovoj četi, ali to do sada nije utvrđeno.

Stevo Samardžija opisuje kako je on primljen u SKOJ u vodu Prnjavorske čete, kome je pripadao, pa kaže: „Sredinom novembra (1941) došli su na Ljubić Zdravko Preradović[510] i jedan omladinac čijeg se imena ne sjećam. Objasnili su mi da je u vodu na Čavki formirana organizacija SKOJ-a, te da to isto treba učiniti i u našem vodu. Objašnjavali su mi zadatke, dužnosti i obaveze skojevaca i predložili da i sam postanem član SKOJ-a…Istovremeno je u vodu 'Ljubić' primljeno u SKOJ još nekoliko mlađih ljudi, jer tada među nama, tako reći, nije ni bilo omladinaca u pravom smislu te riječi. Sve je to obavljeno u pojedinačnim razgovorima i prilično konspirativno."[511]

---

[509] Munib Tatar, *Vojna obuka omladine*, Srednja Bosna u NOB, knj. 3, str. 256.
[510] Zdravko Preradović Braco pripadao je revolucionarnom radničkom pokretu. Njegov stariji brat Živojin Živo bio je član KPJ od 1940. Kako na njihovo političko opredjeljenje, tako i na njihove sestre Stanku Seku, udatu Šešum, Vasiljku Bebu udatu Vočar i Radmilu Radu udatu Trivičević, pored KPJ i SKOJ-a uticali su ujaci Sveto, Vojislav, Veljko i Todor (učesnik Oktobarske revolucije).
[511] Stevo Samardžija,*U Prnjavorskoj partizanskoj četi*, Srednja Bosna u NOB, knj. 3, str. 308.

Mladen Vukosavljević u okviru svoga rada o Crnovrškoj partizanskoj četi, između ostalog, o radu SKOJ-a kaže slijedeće: „Formirana je ćelija Komunističke partije u četi, čiji sekretar je bio Ilija Stojanović. Članovi četne ćelije su bili: Dušan Brković, Dušan Bojanić, Dušan Lenardić, Danilo Štuber, Vlado Vitjuk i Miloš Glišić, koji je ujedno bio i rukovodilac tada formiranog aktiva čete (misli se na aktiv SKOJ-a u četi, nap. aut.).”[512]

Osman Malkić Maga Fjodor, bio je također rukovodilac SKOJ-a u Crnovrškoj partizanskoj četi, navedeno je pored objavljene fotografije gdje piše: „Osman Malkić Maga Fjodor (1921.1942), učenik Srednje tehničke škole u Banjaluci, rukovodilac SKOJ-a u Crnovrškoj partizanskoj četi…”[513]

Stanko Vukašinović primljen je u SKOJ 1940. godine u Zemunu gdje je bio zaposlen u trgovačkoj struci, a istovremeno je bio i istaknuti aktivista naprednog sindikalnog pokreta. Partizansku grupu koju su predvodili Novak Pivašević i Adem Hercegovac kad su došli u Otpočivaljku, 7. novembra 1941, mještani su ih izrazito lijepo primili, pošto su to prvi partizani koji su stupili na tlo Otpočivaljke. Kada su večerali odmah su krenuli da napadnu opštinu u Nožičkom. Tada im se priključilo pet mještana, a među njima je bio i Stanko Vukašinović. Kako je ova Partizanska grupa bila baza za osnivanje Motajičke partizanske čete Stanko Vukašinović, kao iskusni skojevski rukovodilac odmah je počeo djelovati na osnivanju skojevske organizacije u toj Grupi, a kasnije u Motajičkoj četi. Istovremeno je politički djelovao šire i na terenu, posebno na srezu Prnjavor. Tako u izvorima nalazimo više primjera gdje Stanko osniva aktive SKOJ-a na terenu. Na primjer, Adem Hecegovac kaže: ’Od prvog dana posebnu pažnju smo posvećivali radu s omladinom. Tim radom je rukovodio predratni napredni omladinac Stanko Vukašinović, koji je pripadao našoj grupi (misli se na Motajičku grupu, nap. aut.), ali je uglavnom krstario po selima i osnivao omladinske aktive.’[514]

Stanko Vukašinović je na Prvom okružnom savjetovanju SKOJ-a srednje Bosne, održanom u Karaču, 7. januara 1942. godine, kada je Safet Fejzić postavljen za sekretara Okružnog komiteta SKOJ-a za srednju Bosbu, postavljen za člana istog Okružnog komiteta SKOJ-a. Od tada istovremeno radi i u partizanskim jedinicama i na terenu na osnivanju skojevske organizacije, a nešto kasnije i NOSOBiH-a, takođe i u jedinicama i na terenu.

Gojko Gajić u svom radu o 3. krajiškom NOP odredu Prve čete Bosanske krajine, osnovanom 28. avgusta 1941. godine, između ostalog, kaže za Branka Lastrića: „S Dankom su došli Cinkara, Kazaz, Leda Karabegović, Milan Brankobič, Smajo Fazlić, Elmaz Sarajlić, omladinac Lastrić i još neki kojih se više poimenice ne sjećam…” – ovo ’omladinac’ nedvosmisleno ukazuje da je Branko Lastrić bio rukovodilac SKOJ-a u tadašnjem 2. karjiškom NOP odredu. Gojko, dalje kaže : „Od naših bi ranjen omladinac Lastrić”.”[515]

---

[512] Mladen Vukosavljević, Crnovrška partizanska četa 1941. godin, Srednja Bosna u NOB, knj. 3, str.281.
[513] Stojanka Cana Krstanović, *Omladina Kadinjana*, Srednja Bosna u NOB, knj. 3, str.304.
[514] Adem Hercegovac, *Od Motajičke grupe do Motajičke čete*, Srednja Bosna u NOB, knj. 3, str. 469.
[515] Gojko Gajić, Priprema ustanka, formiranje i razvoj 3. krajiškog NOP odreda Prve čete za Bosansku krajinu, Srednja Bosna u NOB, knj. 3, str. 199. i 200. Ranije je spomenuto da je Branko Lastrić, kao i

Kad je osnovan Prvi proleterski bataljon u Jošavci, 25. marta 1942. godine, Safet Fejzić je povućen sa terena srednje Bosne, sa dužnosti sekretara Okružnog komiteta SKOJ-a za srednju Bosnu i postavljen za rukovodioca SKOJ-a u ovom Bataljonu, ali ubrzo je neko drugi postavljen da obavlja taj posao, pošto je Safet postavljen za zamjenika političkog komesara. „U tom Bataljonu, od 256 boraca, njih 84 su bili članovi KPJ, 55 kandidati za članove KPJ i 71 član SKOJ-a. Svečanosti osnivanja Bataljona prisustvovali su Đuro Pucar Stari, Osman Karabegović, Slobodan Mitrov *Danko* i Vojo Stupar…”[516]

Dakle, od samog osnivanja partizanskih jedinica, i u srednjoj Bosni, u njima su, paralelno sa osnivanjem ćelija KPJ osnivani i aktivi SKOJ-a.

Kao što je već rečeno, od 22. oktobra 1941. godine, kada je osnovan III krajiški NOP odred sve do 6. februara 1942. godine,[517](kada je došlo do osnivanja IV krajiškog NOP odreda), na cjeloj teritoriji srednje Bosne djelovao je III krajiški NOP odred i OK KPJ Jajce. U novoosnovanom IV krajiškom NOP odredu ostali su Peti i Šesti bataljon iz ranijeg III krajiškog NOP odreda.. U Petom bataljonu, koji je djelovao između Vrbasa i Vrbanje – komandant je bio Drago Mažar, a politički komesar Niko Jurinčić - bilo je 30 članova KPJ. U Šestom bataljonu, koji je djelovao između planine Borja i rijeke Save – komandant je bio Ratko Bročeta, a politički komesar Rade Ličina – bilo je šest partijskih ćelija sa 31 članom KPJ. Podaci o broju članova SKOJ-a u ovim jedinicama nisu pronađrni, ali predpostavlja se da ih je u cijelom III krajiškom NO odredu bilo 150-200.[518]

Poslije formiranja IV krajiškog NOP odreda, 2. februara 1943. godine, uslijedilo i formiranje prvo bataljonskih komiteta SKOJ-a za I (nazvan Banjalučki) i II (nazvan Prnjavorski) bataljon. Odmah poslije formiranja Odreda u svim četama su osnovani aktivi SKOJ-a (ali o tome će se više reći kasnije – u dijeli o odredima).

U zaključnom promišljanju o razvoju SKOJ-a u srednjoj Bosni od prvih dana ustanka 1941. godine može se reći da je do kraja 1941. godine, kao i 1942. godine – sve do četničkih pučeva – značajne poslove oko okupljanja i pridobijanja omladine za NOR vršila velikim dijelom i skojevska organizacija. Njeni uspjesi i u srednjoj Bosni bili su značajni i predstavljali su značajan doprinos, svojevrsnu dopunu postignutim rezultatima partijske organizacije. Tamo gdje je bio dobro postavljen i kontinuiran rad okružnih komiteta KPJ i SKOJ-a, bio je uspješniji i veći doprinos omladine opštim naporima NOP-a u cijeloj Bosni i Hercegovini i šire, pa tako i u srednjoj Bosni.

---

njegov mlađi brat Zdravko, bio među istaknutijim članovima SKOJ-a u Banjaluci, a član SKOJ-a je od 1940, član KPJ od 1941. Inače, sin je prvog sekretara Mjesnog komiteta KPJ u Banjaluci iz 1919. godine.

[516] Mile Trkulja i Advan Hozić, *Ustanak i Narodnooslobodilčki rat*, Kotor-Varoš i Skender-Vakuf u NOB-u 1941 – 1945, Kotor-Varoš 1985, str. 119.

[517] Adem Hercegovac, *Od partizanskih grupa do IV. krajiškog NOP odreda*, Zbornik NOR-a, knj. 2, Vojnoistorijski zavod JNA, Beograd 1963, str. 181-204. Autor na str. 201 navodi da je ovaj Odred osnovan 22. januara 1942. godine, sa štabom u Jošavci, a ne krajem februara kako je navedeno u drugim izvorima (dr D. Lukač, *Razvoj, organizaciono ustrojstvo i unutarpartijski rad KPJ u Bosanskoj krajini od ustanka do Skendervakufske konferencije*, str. 14 i dr.

[518] Zbornik NOR-a IV/3, dok. br. 76, str. 212. Takođe i u Izvještaju IV čete II bataljona itd.

Poznato je da su, do proljeća 1942. godine, u kozarskom, grmečkomi i drvarskom okrugu – odnosno u Bosanskoj krajini – u svim jedinicama djelovali skojevski aktivi, a na oslobođenoj teritoriji sva naseljena mjesta su bila obuhvaćena radom skojevske organizacije. Međutim, kad je riječ o srednjoj Bosni, u vezi sa ovim, postojale su izvjesne rezerve. Stoga smo u ovom radu nastojali, dajući konkretne primjere i izvore, dati objektivnu sliku o ponijetosti i poletu mladih i u srednjoj Bosni, u tom periodu.

Cjelokupna aktivnost KPJ i drugih činilaca unutar NOP-a u oblasti političko-vaspitnog i kulturnoprosvjetnog rada odvijala se uz punu podršku i učešće skojevskih organizacija. I u izrazito teškim uslovima u okupiranim gradovima i drugim dijelovima neoslobođenih krajeva, članovi KPJ su u izgradnji i jačanju NOP-a nalazili uvijek najpouzdanije uporište i aktivne saradnike među skojevcima i ostalim mladin rodoljubima.

9. Prvo okružno savjetovanje SKOJ-a srednje Bosne, Karač, 7. januar 1942. godine

Prvo okružno savjetovanje SKOJ-a srednje Bosne održano je 7. januara 1942. godine u selu Karaču pod planinom Borje, ogrankom Uzlomac. Krajem decembra 1941. godine u Jošavku je stigao Mile Perković, predstavnik Pokrajinskog komiteta SKOJ-a za Bosnu i Hercegovinu, koji je učestvovao u neposrednim pripremama ovog savjetovanja, prisustvovao je njegovom radu i govorio.

Pored Mile Perkovića ovom savjetovanju od vodećih kadrova srednje Bosne prisustvovali su Rade Ličina, komesar i Ratko Bročeta, komandant 6. bataljona IV krajiškog NOP odreda, Rade Radić, vojno-politički savjetnik u Štabu IV krajiškog NOP odreda i Duško Koščica, komandir Jošavačke partizanske čete. Zatim, Safet Fejzić, tada sekretar partijske organizacije Jošavačke čete, Željo Barić, sekretar partijske organizacije Vitovačke čete i Mira Jotanović *Seka*, omladinski rukovodilac Čečavske čete.[519]

„Omladinu srednje Bosne na tom sastanku predstavljali su Vlado Ivanović (područje Skender-Vakufa), Đoko Perović i Nevenka Petrić[520] (područje Maslovara), Mira Jotanović (područje Teslića), Laza Vidović (područje Dervente, Doboja), Stanko Vukašinović (područje prnjavora) …”[521]

Savjetovanju su, pored navedenih, od tadašnjih omladinskih rukovodilaca iz baze prisustvovali:

Jovanka Bojić iz Drugovića,
Ziba Galijašević iz Lišnje,
Osman Malkić *Maga* iz Crnog Vrha,

[519] Safet Fejzić, Sjećanje na djelovanje u ilegalnom pokretu Banjaluke 1940. i 1941. godine, te sudjelovanje u revoluciji do 1943. godine, Arhiv Bosanske krajine (u daljem tekstu ABK) Banjaluka, br. 209-146/199, str. 8.
[520] Omaškom S. Fejzića stavljeno je Nevenka, a treba Dušanka Petrić (starija Nevenkina sestra).
[521] Safet Fejzić, *U Okružnom komitetu SKOJ-a za srednju Bosnu*, Lična arhiva Slavka Odića, članak pripremljen za objavljivanje u ediciji „Srednja Bosna u NOBN”, str. 1.

Nada Mažar iz Jošavke,
Zorica Mitrov iz Branešaca,
Dane Pavlić iz Jošavke,
Đorđe Perović *Đoko* iz Maslovara,
Dušanka Petrić iz Maslovara,
Živko Stojanović iz Slatine,
Spasoje Mitrović iz Otpočivaljke,
Savko Jenjić iz Vijačana i drugi

„Nakon analize vojne i političke situacije na terenu i u partizanskim jedinicama s posebnim osvrtom na aktivnost omladine, izvršen je izbor Okružnog komiteta SKOJ-a za srednju Bosnu. – kaže Safet Fejzić u svom radu 'U okružnom komitetu SKOJ-a za srednju Bosnu'. – Osim mene, kao sekretara, u taj komitert su ušli: Željko Barić, Mira Jotanović, Lazo Vidović i Stanko Vukašinović.

Najvažniji zadatak formiranog Okružnog komiteta SKOJ-a za srednju Bosnu bio je da se nastavi rad na stvaranju skojevskih aktiva, u prvom redu u partizanskim jedinicama, a zatim i na terenu. Koliko se sjećam tim radom su rukovodili: u Jošavačkoj četi – Milorad Radić, u Crnovrškoj četi – Ilija Stojanović, u Motajičkoj i Prnjavorskoj četi – Stanko Vukašinović, u Čečavskoj, Buletičkoj, Vlajičkoj, Vrućičkoj i Blatničkoj četi – Mira Jotanović, u Ljeskovačkoj i Rastuško-Vitovačkoj – Lazo Vidović, u Maslovarskoj – Đoko Perović i u Imlanskoj i Skendervakufskoj četi – Vlado Ivanović."[522]

Na ovom savjetovanju takođe su imenovani sekretari opštinskih komiteta SKOJ-a za osam opština srednje Bosne i to: Hrvaćane, Lišnju, Crni Vrh, Jošavku, Maslovare, Slatinu, Vijačane i Otpočivaljku.

Poslije održavanja ovoga okružnog savjetovanja politički i kulturno-prosvjetni rad sa omladinom je još više oživio. U Maslovarama su jedno vrijeme radili zajedno dva istaknuta omladinska rukovodioca Đoko Perović i Željo Barić, član nedavno imenovanog Okružnog komiteta SKOJ-a za srednju Bosnu. Oni su ubrzo poslije savjetovanja u Karaču formirali Opštinski komitet SKOJ-a u Maslovarama u kome je Dušanka Petrić postavljena za sekretara, a kako je ona do tada bila sekretar aktiva SKOJ-a u Maslovarama na to mjesto postavljena je njena mlađa sestra Nevenka Petrić. Pored Dušanke, kao sekretara Opštinskog komiteta SKOJ-a, članovi su bili Marinko Milojević, višegodišnji član SKOJ-a iz Banjaluke, Nevenka Petrić, Koviljka Petković iz Maslovara i Luka Kragić iz Obodnika. Na prvom sastanku su razmatrani najaktuelniji zadaci u radu sa omladinom, a prije svega pomoć vojsci i bolnici i politička i vojna priprema omladine putem vojne obuke za stupanje u partizanske jedinice.

U ovom periodu na širem području gdje je djelovao Treći partizanski odred spadala je i srednja Bosna, utvrđeno je da je u tom Odredu bilo oko 150-200 članova SKOJ-a, što je sigurno imalo uticaja i na politički rad sa omladinom na terenu. Takođe u VI bataljonu ovoga odreda, koji je djelovao na terenu između planine Borja i rijeke Save, bilo je šest

[522] Safet Fejzić, Ibid.

partijskih ćelija sa 31. članom, što je imalo neposrednog uticaja na politički rad na terenu, pa tako i na rad sa omladinom.[523]

10. Osnivanje opštinskih komiteta SKOJ-a

U februaru 1942. godine došlo je do formiranja Opštinskog komiteta SKOJ-a za opštinu Maslovare. Ima indicija da su februara 1942. godine i u Skender Vakufu vršene pripreme za formiranje opštinskog komiteta SKOJ-a, ali nisu utvrđeni podaci da je formiran. O pripremama za formiranje opštinskog komiteta SKOJ-a za područje Šipraga, prema dosadašnjim istraživanjima, nema nikakvih podataka. Činjenica je da je Đoko Perović, u svojstvu člana Okružnog komiteta SKOJ-a za centralnu Bosnu, i prije i poslije navedenog Prvog savjetovanja SKOJ-a za srednju Bosnu, i poslije Drugog savjetovanja, kasnije održanog, češće posjećivao Šiprage, prisustvovao raznim omladinskim skupovima i sl., ali nema podataka da je opštinski komitet SKOJ-a osnovan prije četničkih pučeva.

Poslije Prvog skojevskog savjetovanja, održanog u selu Karač, 7. januara 1942. godine, na kome su postavljeni sekretari opštinskih komiteti SKOJ-a za osam opština srednje Bosne uskoro, u februaru 1942. godine, formirani su opštinski komiteti SKOJ-a na čelu sa sekretarima u slijedećim opštinama:
Jovanka Bojić, – za Hrvaćan,
Ziba Galijašević – za Lišnju,
Osman Malkić Maga – za Crni Vrh,
Dane Pavlić – za Jošavku,
Dušanka Petrić – za Maslovare,
Živko Stojanović – za Slatinu,
Savko Jenjić – za Vijačane i
Spasoje Mitrović za Otpočivaljku.

11.Osnivanje Narodnooslobodilačkog saveza omladine Bosne i Hercegovine (NOSOBiH-a) u srednjoj Bosni u 1942.godini

Unapređujući stalno rad omladine u bazi, CK KPJ je krajem 1941. godine dao inicijativu da se pristupi osnivanju masovne omladinske organizacije u koju bi bili okupljeni svi mladi ljudi spremni da učestvuju u borbi, ili da svojim radom na oslobođenoj i neoslobođenoj teritoriji doprinose Nardonooslobodilačkom pokretu.

„U cilju što šireg i uspješnijeg organizovanja omladine, neposredno po završenom Savjetovanju KPJ u Ivančićima, 9. januara 1942. god, održano je savjetovanje skojevskih rukovodilaca za Bosnu i Hercegovinu, na kome je izvršena analiza stanja skojevskih organizacija i političkog rada među mladima, pa je donesen plan o formiranju Nardnooslobodilačkog saveza omladine Bosne i Hercegovine (NOSOBiH-a) i usvojen zaključak o pokretanju lista *Riječ bosanskohercegovačke omladine*. Odmah poslije toga pristupilo se održavanju omladinskih skupova širom oslobođene teritorije i formiranju seoskih, opštinskih i sreskih organizacija i odbora NOSOBiH-a. U to vrijeme na

[523] Zbornik NOR-a IV/3, dok. br. 76, str. 212.

oslobođenoj teritoriji omladinski aktivi razvili su živu, plansku i bogatu vaspitno-političku aktivnost, posebno kada su, početkom 1942. godine, donijeta Pravila o ustrojstvu i radu NOSOBiH-a. Ona su doprinijela boljem organizovanju omladinske organizacije, a izradio ih je Privremeni pokrajinski odbor NOSOBiH-a za Bosnu i Hercegovinu."[524]

Poslije ovoga savjetovanja odmah se započelo sa osnivanjem odbora NOSOBiH-a na nivou sela i opština. Savejtovanje je održano 9. januaru 1942, a na slobodnoj teritoriji srednje Bosne već u prvoj polovini januara iste godine, osnivani su po selima odbori NOSOBiH-a. Jer, početkom januara 1942. godine na Prvom savjetovanju SKOJ-a srednje Bosne, koje je održano u Karaču, prisustvovao je Mile Perković, tadašnji član Pokrajinskog komiteta SKOJ-a Bosne i Hercegovine i, ako direktive za osnivanje NOSOBiH-a nisu stigle na neki drugni način, može se sa sigurnošću pretpostaviti da je Perković donio neke direktive o organizovanju NOSOBiH-a.[525]

U pismu Đure Pucara Starog, političkim komesarima I, II i III odreda, upućenog 7. februara 1942. godine, između ostalog, spominje se i NOSOBiH, pa navodimo slihjedeće:

„Političkim komesarima I, II i III odreda
negdje na Bosanskoj krajini

Pošto sam naknadno obavješten od strane P(okrajinskog) K(omiteta) za B(osnu) i H(ercegovinu) da na savjetovanju 20. ov. mj. moraju učestvovati i komandanti odreda, obavjestite komandante I, II i III odreda da moraju bezuslovno doći na zakazano savjetovanje. Što se tiče IV odreda, on će biti obavješten prigodom njegovog ustrijstva na konferenciji koja će se ovih dana održati…

U prilogu ovoga pisma dostavljam okružnicu SKOJ-a, pravilnik Nar(odno) O(slobodilačkog) Saveza Omladine B(osne) i H(ercegovine) s tim da se to dostavi Okružnim komitetima Partije i Omladine na vašem terenu da to umnože i rasture.
7-II1942. Stari"[526]

---

[524] Dušan Lukač, *KPJ u borbi za učvršćenje NOP-a i političko jedinstvo naroda*, Istorija KPJ Bosne i Hecegovine, Sarajevo 1990, str. 280-281.

[525] U ovo vrijeme ja sam bila sekretar aktiva SKOJ-a u Maslovarama (pošto je moja starija sestra Dušanka, koja je do tada bila sekretar aktiva SKOJ-a u Maslovarama, na spomenutom Prvom okružnom savjetovanju SKOJ-a u Karaču postavljena za sekretara Opštinskog komiteta SKOJ-a u Maslovarama). Kako je ona bila na tom savjetovanju na Karaču zajedno sa Đorđem Perovićem *Đokom*, odmah po njihovom dolasku poslije savjetovanja pristupilo se osnivanju NOSOBiH-a u selima opštine Maslovare, a tako je bilo širom srednje Bosne na oslobođenoj teritoriji. (Istini za volju, moram priznati da su nas mlađe, posebno mene s obzirom na moje godine u to vrijeme, zbunjivale pojedine kratice, napr. NOSOBiH ili riječ „eventualije", koja je tada upotrebljavana na sastancima umjesto riječi „razno" i sl. – Sa nama su tada radili zagrebački i beogradski studenti – Đorđe Perović, Željo Barić, Marinko Milojević i drugi, pa su u rad s nama unosili i termine koji su u njihovoj ranijoj praksi bili uobičajeni – ali i ti „problemi" su uskoro prevaziđeni, kao i mnogi drugi, istinski problemi sa kojima smo se tada u ratu i kasnije sretali.

[526] Original pismakucan na mašinu latinica, u Arhivu CK SK BiH, 1942/124; citirani tekst preuzet iz Đuro Pucar Stari, „Dokumenti i članci", knj. II, Tom 1, Banjaluka 1989, str.181.

Zanimljiva su događanja u vezi sa osnivanjem NOSOBiH-a, u to vrijeme, van srednje Bosne, pa dajemo kratak osvrt o tome na području Drvara i Petrovca: „Aktivi SKOJ-a radili su svim silama da se pokret omasovljava prijemom novih i na djelu provjerenih omladinaca i omladinki. – kaže Ilija Lj. Kerkez u svom radu 'NOSOBiH na Drvarsko-petrovačkoj regiji 1942. godine.' – Ovakav kurs SKOJ-a naročito je intenzivan u vremenu od januara do aprila 1942. godine, kada su održane sreske i okružne konferencije SKOJ-a, na kojim su od strane članova Pokrajinskog komiteta SKOJ-a za BiH prenesena uputstva o pristupu realizaciji programa jedne masovne antifačističke omladinske organizacije – NOSOBiH-a. Rad na realizaciji uputstva na stvaranju NOSOBiH-a u Bos. Krajini imao je svoja posebna obilježja, a do formiranja masovnih organizacija došlo je nešto kasnije nego u nekim drugim krajevima.

Odmah po prijemu uputstava, koja je na Prvoj okružnoj konferenciji SKOJ-a za Drvar prenio Mile Perković, prišlo se formiranju omladinskih organizacija NOSOBiH-a po selima. Mora se priznati, da je u formiranju ovih organizacija od pojedinaca, skojevaca, čak i nekih članova komiteta SKOJ-a, opštinskih i sreskih, bilo i sektaških stavova prema organizaciji NOSOBiH-a, koji su smatrali da, naporedo sa SKOJ-em, organizacija NOSOBiH-a nije potrebna. Ovakva shvatanja su ubrzo razjašnjena, jer je očigledno da se na početku pojedinci nisu snalazili u praktičnom radu, ne shvativši dovoljno ulogu NOSOBiH-a kao masovne antifašističke organizacije. Trebalo je izvjesno vrijeme da oni shvate da SKOJ svoj uticaj treba da ostvaruje upravo preko tako široke organizacije kao što je NOSOBiH… Savez omladine (NOSOBiH, napom. aut.) se formirao kao borbena omladinska i antifašistička organizacija. U Biltenu Vrhovnog štaba od 18. decembra 1941. godine vidljiv je stav CK KPJ da se radi na mobilisanju svih snaga protiv okupatora i njihovih slugu– ustaša, četnika i dr. Da bi se ovi ciljevi ostvarili bilo je potrebno stalno jačati jedinstvo mlade generacije, bratstvo i jedinstvo naroda i narodnosti. Bratstvo, sloboda, ravnopravnost omladine u zajedničkoj borbi je moto na kome se zasniva jedinstvo omladinskog pokreta. Zato se u Pravilniku NOSOBiH-a od marta 1942. godine i kaže da je 'Cilj NOSOBiH-a okupljanje sve rodoljubive omladine… bez razlike na vjeru i političko ubjeđenje, radi što svestranije pomoći NOB–i'"[527]

Dakle, iz Pravila NOSOBiH-a se vidi da je osnovni uslov za učlanjenje u NOSOBiH bio aktivan odnos prema NOP-u, ili učešćem u borbi neposredno ili pomaganjem NOB-a na razne načine. Organizaciono ustrojstvo NOSOBiH-a, utvrđeno Pravilima, predviđalo je da neposredne poslove treba da vode opštinski, sreski, okružni odbori (takođe oblasni i pokrajinski). Članovi rukovodstava u mjesnim i opštinskim i dr. odborima bili su članovi SKOJ-a, ali to nije bilo obavezno, dok su predsjednici odbora na svim nivoima bili istovremeno članovi odgovarajućih komiteta SKOJ-a, radi boljeg usklađivanja aktivnosti.

„Istorijske okolnosti opredjelile su da se jedinstvo omladine moralo izgrađivati u borbi naših naroda i narodnosti protiv okupatora i reakcionarnih snaga zemlje. Omladina je nardonooslobodilačku borbu shvatala ne samo kao borbu protiv okupatora već i kao borbu za stvaranje nove Jugoslavije. Ona je bila najpouzdaniji oslonac Komunističkoj partiji i narodnooslobodilačkom pokretu u brobi protiv različitih protivnika

[527] Pravila NOSOBiH-a od marta 1942. godine, Dokumenti istorije omladinskog pokreta Jugoslavije, Istorijsko odjeljenje CK NOJ-a, Tom I, knj. 2, str. 517.

narodnooslolobodilačkog rata i za razvijanje borbenog bratstva i jedinstva svih naroda i narodnosti. U narodnooslobodilačkoj borbi javljaju se raznovrsne omladinske organizacije i forme aktivnosti omladine koje se politički i organizaciono oblikuju u antifašističke saveze mlade generacije.[528] Iz njih je izrastao NOSOBiH, a kasnije i USAOJ, odnosno USAOBiH."[529]

Težište rada NOSOBIH-a bilo je na mjesnom seoskom području. Jedan od značajnih oblika rada krajem 1941. i prvih mjeseci 1942. godine bio je vojna obuka muške omladine. Obično je sva muška omladina bila okupljana u tzv. omladinske čete, koje su imale svoju komandu, komandire, vodove i odjeljenja (desetare). Neke čete su se sastajale jednom nedeljno (nedeljom kad se obično ne radi u polju) ili su bile osnivane pri partizanskoj četi i omladina je ostajala na vojnoj obuci u kontinuitetu 7 dana, a obuku su vršili borci iz partizanske ćete, za to privremeno određeni.

„Odazivajući se pozivu Vrhovnog štaba NOP i DVJ da se u svim okruzima kao prva rezerva partizanskim jedinicama – osnivaju omladinske jedinice sa drvenim puškama…"[530] i u srednjoj Bosni se na sprovođenju ove direktive radilo veoma ozbiljno. Omladina nije samo preko dana dolazila na, kako se tada zvalo, vojnu obuku, već je za tu omladinu na vojnoj obuci bio organizovan smještaj; kuvana je hrana u kazanu (ili su se hranili na kazanu partizanske čete pri kojoj je ova vojna obuka organizovana – takva praksa bila je u Maslovarama). Vojnu obuku sprovodili su borci iz partizanske čete. U slobodnom vremenu, za tu omladinu na vojnoj obuci, organizovan je analfabetski tečaj za onu omladinu koja nije znala pisati, zatim organizovan je kulturnoprosvjetni rad, kulturne priredbe uveće itd. Na primjer, ovim cjelokupnim radom u Maslovarama, rukovodio je Đorđe Perović *Đoko*. Događalo se da su mladići, po završetku vojne obuke odmah ostajali kao borci u partizanskoj četi. Na bivšem srezu Kotor.Varoš, pored Maslovara, vojna obuka je bila organizovana u Grabovici – sa omladinom je radio Rode Miljanović, u Šipragama Davorin Zekić *Koko*, u Skender-Vakufu Vlado Ivanović, u selu Ravne Munib Tatar; Mira Jotanović je bila zadužena za organizovanje rada sa omladinom, uključiv i predvojničku obuku, na području djelovanja četiri partizanske čete: Čečavske, Buletičke, Crkvenske i Vitkovačke; Safet Fejzić i Miloš Glišić na području djelovanja Crnovrške, Stanko Vukašinović na području Motajičke, Prnjavorske i šire. Poslije osnivanja Okružnog komiteta SKOJ-a za srednju Bosnu Safet Fejzić, Mira Jotanović, Vlado Ivanović, Stanko Vukašinović i Lazo Vidović dobili su znatno šira područja za djelovanje po svim zadacima, uključiv i vojnu obuku. Na svim područjima slobodne teritorije u srednjoj Bosni organizovana je vojna obuka muške omladine (a izuzetno i ženske, na pr. u Aleksićima), a sve aktivnosti pa i ova, najznačajnija u vezi sa stupanjem omladine u partizanske jedinice, u principu je organizovana preko NOSOBiH-a.

---

[528] O nužnosti upravo takvog razvoja govori se u pismu Ive Lole Ribara Pokrajinskom komitetu SKOJ-a za Bosnu i Hercegovinu, u avgustu 1941. godine, u kome se ističe značaj ostvarivanja jedinstvenog narodnooslobodilačkog fronta protiv okupatora među omladinom: „Od toga kako će naše organizacije riješiti ovo pitanje zavisi ubuduće i efikasnost njihovih akcija protiv okupatora i u mnogome i snaga opšteg narodnog ustanka. (Dokumenti istorije omladinskog pokreta Jugoslavije, Beograd 1954, tom I, knjiga II, str. 40).

[529] Stojan Bjelajac, *Neki istorijski preduslovi za Prvi kongres USAOBiH-a i njegov značaj*, Revolucionarni omladinski pokret u BiH, Sarajevo 1984, str. 11.

[530] Istorija Saveza komunista Bosne i Hercegovine, str. 283.

Sa osnivanjem opštinskih odbora NOSOBiH-a u srednjoj Bosni se započelo početkom 1942. godine. Konkretno, u Maslovarama je bio osnovan, pa je predsjednik bila ista osoba koja je bila i sekretar Opštinskopg komiteta SKOJ-a za Maslovare – Dušanka Petrić. Ali, opštinski i sreski odbori NOSOBiH-a u srednjoj Bosni uglavnom su osnivani poslije četničkog perioda, poslije dolaska u srednju Bosnu proleterskih jedinica i razbijanja i protjerivanja četničkih snaga.

Iz svega naprijed iznijetog nameće se zaključak da je omladina srednje Bosne, na slobodnoj teritoriji, sve do četničkih pučeva, bila veoma angažovana na mnogim aktuelnim zadacima tadašnjeg vremena. Da je to tako i sprovođeno u praksu ilustrovaćemo podacima, dajući presjek o aktivnostima omladine u nekoliko varošica i sela srednje Bosne, kako u vrijeme dok je u tim varošicama bio neprijateljski garnizon, tako i poslije, a naročito kada su se, pod stalnim pritiskom partizanskih jedinica, neprijateljske snage morale povući već u 1941. godini iz: Vijačana 8. oktobra, Potočana 5. novembra, Otpočivaljke 7. novembra, Hrvaćana 24. novembra, Korićana 11. decembra, Skender-Vakufa 14. decembra, Kaoca 14. decembra, Maslovara 15. decembra, Šipraga 20. decembra, Grabovice 20. decembra, itd., pa su te varošice, zajedno sa okolnim selima, postale sloboddna teritorija, a to je bio glavni preduslov za razvijanje masovnog političkog rada sa cjelokupnim narodom, a posebno sa omladinom na cijeloj ovoj teritoriji.

12. Angažovanje djece, odnosno mladih na opasnim zadacima u prvim danima ustanka i kasije

Razvijenost predratnog revolucionarnog radničkog i omladinskog pokreta u Banjaluci, regionalnom centru kome gravitiraju dva sreza – Kotorvaroš i Prnjavor, a ostali djelimično, imala je neposredni uticaj na razmah ustanka 1941. godine na teritoriji srednje Bosne. To je neposredno uticalo i na veoma bogatu aktivnost u političkom radu i sa djecom, odnosno omladinom u bližoj i u široj okolini Banja Luke.

Možda za ovu sintagmu "politički rad s djecom" treba dati i neka objašnjenja. Uslovi života u surovim ratnim prilikama doprinijeli su da su djeca ranije postajala zrelije ličnosti, spremne da izvrše odgovorne zadatke koji su se u to vrijeme i pred njih postavljali. Tako su i djeca bila uključena u mnoge aktivnosti, kao i u politički rad. Do određenih podataka u vezi sa ovim došlo se: korišćenjem arhivske građe, objavljenih radova, pojedinačnim konsultovanjem trideset šest, a vjerovatno i više rukovodećih kadrova iz srednje Bosne iz perioda NOB-a,[531] objavljenih sjećanja iz NOR-a, vlastitih objavljenih radova i zabilješki autora ove knjige i dr.

[531] Arsenić Ljuboje, Milica *Mika* i Živko, Bojić Branko, Bubić Ankica, Đoko i Kata, Dukić Todor, Đukarić Sredo, Gajić Milenko, Glavaš-Petrić Viktorija, Gnjatić Vuka, Grubač Dimitrije, Ivanović Vlado, Janković Ljubinka, Josipović Dušan *Duško*, Jotanović Milka i Vlado, Kapor Momir, Kecman Vlado, Krstanović Cana, Kerezović Vojo, Kolundžija Pero, Luburić Drago i Mile, Marić Đuro, Miljanović Živko, Obradović Momčilo, Pavlović Mihajlo, Ražić Dragoje, Raljić Salvko, Savić Đuro, Samardžić Stevo, Stupar Vojo, Šodolović Čedo, Trkulja Jovanka i Mile, Vejinović Veljko.

O političkom radu s djecom pod rukovodstvom KPJ i SKOJ-a može se saznati iz arhivske građe, posebno raznih izvještaja, kao i iz pojedinačnih radova o omladinskom pokretu[532], a u okviru toga i o političkom radu s djecom za vrijeme NOB-a u srednjoj Bosni. Ovaj vid političke aktivnosti nametnule su ratne prilike, odnosno svirepi zločini okupatora i njegovih pomagača, a naročito zvjerstva ustaških jedinica i stalni teror nad civilnim stanovništvom koji je ispoljavan višestruko.

Partijsko-politički i vojni rukovodioci i članovi KPJ i SKOJ-a u srednjoj Bosni nastojali su da se djeca – borci, koliko je to tada bilo moguće, ne izlažu neposrednoj životnoj opasnosti, pošto se ti mladi ljudi nisu sami znali dovoljno čuvati. Briga za bezbjednost djece – boraca bila je stalna i briga i obaveza rukovodećih kadrova u jedinicama, kao i partijsko-političkih radnika na terenu, a to je bio i etički stav odraslih, odnosno starijih boraca. Interesantno je istaći, gledano iz današnje perspektive, da iako su kadrovi i u jedinicama i na terenu i sami bili u najvećem broju veoma mladi, te nisu još bili postali roditelji, da su se prema djeci – borcima odnosili kao da su im roditelji. Ali, sama djeca – borci su nastojala – i u tome, uglavnom, uspjevala da budu prihvaćena i tretirana kao da su odrasli ljudi i preuzimali su sve one zadatake koje su nametali složeni ratni uslovi. To je neposredno uticalo da su mnogi dječaci i djevojčice primani u SKOJ veoma mladi, ponekad i prije njihove trinaeste ili četrnaeste ili petnaeste godine života, a bilo je slučajeva da su ranije od uobičajenog primani i u KPJ.

Kako su već u junu 1941. godine u Maslovarama, Skender Vakufu, Šipragama, Čečavi, Vijačanima, Branešcima, Jošavci, Hrvaćanma i dr. i njihovoj bližoj okolini vršene pripreme za borbu protiv okupatora, pojedine porodice su se cijele uključile na sprovođenje određenih zadataka, a u okviru njih bili su uključeni i mlađi članovi tih porodica. Na primjer, u Maslovarama, u prvo vrijeme, to su bile porodice Gostimira Bubića, Vase Petrića, Vase Kapora i Milana Radića, Dragana Mirića i druge, pa su i njihovi mlađi članovi bili neposredno uključeni u određene aktivnosti; na srezu Prnjavor to su bile porodice: Jovana Preradovića, sveštenika, Vida Nježića i Steve Samardžije iz Vijačana, Ljube Jankovića iz Potočana, zatim Milenka i Zorke Jotanović iz Čečave; Crnomarković Branka u Vida Kukolja iz Skender-Vakufa; Ljube Miljanovića i porodice Gajetić iz Vrbanjaca; Petra Gajića i Mile Trkulje iz Lipovca; Nenada Božića i Ratka Tomića iz Šipraga; Ilije Slavnića i mnoge druge iz Korićana, zatim porodice Dizdar, Tvrz, Novković, Korić, Hozić, Fazlić izi druge Kotor-Varoša i mnoge druge.

U junskim i julskim danima i kasnije 1941. godine mlađi članovi ovih porodica bili su angažovani na kurirskim poslovima – preuzimanju i odnošenju poruka. Tako je, na primjer, Jovica Trkulja, iz Lipovca, kao 13-godišnji dječko bio kurir na vezi između saradnika NOR-a na području dijela srezova Kotor-Varoša i Banjaluka i ilegalnih saradnika NOP-a u Kotor-Varošu. Vuka Jotanović, 13-godišnja djevojčica iz Čečave, bila je kurir između prvih boraca iz Čečave i pripadnika NOP-a u Tesliću, kao i sa drugih područja.Nju su, zajedno sa majkom Zorkom Jotanović zaklali četnici. Milenko Janković, takođe 13-godišnjak, iz Potočana, obavljao je razne kurirske poslove. Pored toga,

[532] Dr Nevenka Petrić, *KPJ i SKOJ u političkom radu s djecom za vrijeme NOB-a u centralnoj Bosni*, Djeca, rat, revolucija, Beograd 1981, str. 431 – 457, brojnih autora u tri knjige edicije „Srednja Bosna u NOB" i drugih izdanja.

sredinom 1941. godine preveo je Veljka Đorđevića, funkcionera MK KPJ iz Banjaluke, od Potočana u Vijačane, na sastanak sa Živom Preradović, tada organizatorom ustanka u Vijačanima i šire. On je ove i druge kurirske poslove, kao i druge zadatke, obavljao je od 1941. godine sve do stupanja u zaštitnicu OK KPJ za Prnjavor, januara 1944. godine.[533]Strahinja Crnomarković iz Skender-Vakufa, kao 13-godišnjak, zajedno sa Jankom Čoralićem, iz okoline Skender-Vakufa, u vrijeme kad je u tom mjestu bila četnička vlast, u takvim uslovima pomogli su u prebacivanju Đoke Perovića, tada člana OK KPJ i sekretara OK SKOJ-a srednje Bosne, u Jajce, koje je tada bilo oslobođeno. Kurirske poslove u 1941. godini, prvih ustaničkih dana, obavljali su i dvoje mlađe djece Natalije i Vase Patrić iz Maslovara – Nevenka, koja je tada imala 14. i mlađi brat Vojislav, koji je imao 13. godina. Juna i jula 1941. godine oni su preuzimali pismene poruke sa dogovorenog mjesta, koje je ispod određenog kamena ostavljao Đuro Marković, rudarski radnik iz Dabovaca, koji je svakog radnog dana dolazio biciklom na posao u Rudnik Maslovare. On je donosio poruke koje je primao od veze u Kotor.Varošu, na koju su stizale poruke Nikice Pavlić, člana MK KPJ za Banjaluku, a poruka je slata na ime Viktorije Petrić (udate Kapor, a sada udate Glavaš), kćerku Vase Petrića iz Maslovara. Sadržajem ovih poruka upoznavani su: Viktorija, Vaso Petrić, Vaso Kapor (Viktorijin suprug), Momir Kapor i Dragan Bubić. Naravno, moj brat Vojislav i ja tada nismo znali sadržinu poruka.[534] Mlađi sinovi Gostimira Bubića Pero i Đoko, stari 14. i 17. godina bili su kuriri za prenošenje poruka iz kuće Vase Petrića na Jelavku, na planini Borje, gdje su njihova dva brata Milan i Dragan bili u grupi naoružanih ustanika – Borjanskoj gerili.[535] Zdravka Novković *Seka*, djevojčica iz Kotor-Varoša, imala je najviše 14-15. godina kad je donosila našoj kući, u proljeće 1942. godine, poruke i predavala ih Viktoriji Kapor, rođenoj Petrić.[536] Relativno veliki broj dječaka i djevočica je u dječijem uzrastu stupio u partizanske jedinice.[537]

Njemačka okupatorska i ustaška vlast, odmah po osnivanju NDH, zahtijevali su od svih građana koji posjeduju oružje i vojnu opremu da ga predaju vlastima, uz strogu prijetnju da će biti pogubne posljedice ako se otkrije da je neko oružje sakrio. Samo izuzetno, neki pojedinci su se odazvali ovom pozivu. Najodvažniji i najsvjesniji građani, posebno oni koje su komunisti pripremali za borbu protiv okupatora,skrivali su, zakopavali su i veće količine oružja.[538] Tako se, u vrijeme prvih dana ustanka, kod mnogih pojedinaca, kada su stupali u partizanske redove, našla i puška ili drugo oružje (koje je bilo skriveno

---

[533] Navedeno prema kazivanju Ljubinke Janković iz Banjaluke autoru.

[534] Ja sam saznala sadržinu poruka primanih od Nikice Pavlić iz Banjaluke, tek poslije tridesetak godina radeći na izučavanju revolucionarnog omladinskog pokreta u Banjaluci, odnosno u srednjoj Bosni.

[535] Adem Hercegovac, *Od Borjanske gerile do Borjanskog odreda*, Srednja Bosna u NOB, Beograd 1976, knj. 1, str. 700-707. U Borjanskoj gerili – prvoj grupi ustanika na Borju od 5. avgusta , bili su: Adem Hercegovac, Edo Blažek, Milorad Mirković, Edhem Pobrić, Branko Markočević, Danko Košćuk i Ljubo Petrović. Uskoro su u ovu grupu stupili Milan i Dragan Bubić iz Maslovara.

[536] Zdravka Novković-Rahelić *Seka, Sanitetski materijal za partizane*, Srednja Bosna u NOB, Banjaluka 1981, knj. 3, str. 625-627. ("Dobivši zadatak da se što je moguće više sanitetskog materijala prebaci Borjanskoj i Skendervakufskoj partizanskoj četi… Sve je to slano u Maslovare, do kuće Viktorije Petrić, udate Kapor, a od nje išlo četi u Borje. Za Skendersku četu je išlo putem kuće Topolića, u prvom redu Stojankinim angažovanjem..." str. 626).

[537] Na kraju knjige piće priložen spisak djece-boraca, iako samo parcijalan.

[538] Prema zabilješkama Ilije Kostića, sekretara OK KPJ za srednju Bosnu, Žarko Kuprešanin i Slavko Sandić iz okoline Srpca, sakrili su 24. puške i 16 sanduka municije.

poslije kapitulacije Vojske Kraljevine Jugoslavije, aprila 1941. godine), kao i dio vojne odjeće i sl. O tome je u ovom radu već navedeno dosta primjera. Tako je, na primjer, i moj otac Vaso Petrić, zakopao u krompiristu svoje bašte, nešto oružja i municije, a na drugo mjesto sakrio je puna kola vojne opreme (vojnička odijela, čuturice, šatorska krila i dr.). U tome smo mu pomagali moj mlađi brat Vojislav i ja.

Pored navedenih kurirskih poslova, djeca su obavljala i druge veoma složene zadatke. Tako, na primjer, ja sam od juna do avgusta 1941. godine, nosila kući moje najstarije sestre Viktorije mlijeko u kantici, koja je s mužem Vasom Kapor stanovala na kraju tzv rudničke kolonije, a po povratku svojoj kući svraćala sam kod druge sestre, Radojke, koja je tada, po zadatku, bila službenik u Opštini Maslovare. Kako sam u povratku svojoj kući nosila praznu kanticu za mlijeko, sestra Radojka je u nju, više puta, stavila bombe, municiju, sanitetski materijal, a jednom prilikom i pištolj – sve što je dobijala od Mirka Mrmolje, tada domobrana, s kojim je sarađivala, a kome je kasnije dala i vezu da ode u partizane. Odlazeći u partizane on je sa sobom ponijeo svoj puškomitraljez, za koji je bio zadužen, a sa sobom je poveo još jednog naoružanog domobrana. Ja sam tako napunjenu kanticu nosila pored ustaških i domobranskih stražara i, po dolasku kući, sve predavala mojim odraslim članovima porodice koji su taj materijal, po utvrđenoj vezi, slali prvoj gerilskoj grupi u planinu Borje (na Jelavku).

Kako je, već od kraja prvog polugođa 1941. godine, u srednjoj Bosni bilo naoružanih ljudi "u šumi", a početkom drugog polgođa i manjih ili većih grupa – na Šehitlucima kod Banjaluke, na planinama Tisovcu, Čemernici, Borju, Ljubiću, Čavki i drugim,[539] koje su se spremale za borbu protiv okupatora i njegovih pomagača, odnosno koje su preduzimale već prve akcije, sve te grupe su se povezivale sa poštenim, uticajnim ljudima po selima. Tako su spomenute, kao i mnoge druge porodice, u mjestima i većim varošicama, u kojima je bila ustaška vlast u to vrijeme, već u to vrijeme, postajale prave baze za snabdjevanje prvih partizanskih grupa hranom, oružjem, municijom, sanitetskim materijalom. I njihova djeca i mlađi članovi na selu, odnosno omladina iz spomenutih kao i drugih porodica, učestvovala je i u prenošenju partizanima hrane i drugog materijala, pošto su oni i inače odnosili hranu roditeljima, odnosno odraslim članovima svoje porodice, u polje ili šumu kada su tamo obavljali poljoprivredne poslove, sjekli šumu za ogrev i sl., pa su tako manje padali u oči ako je neko pratio njihovo kretanje sa nekim zavežljajem ili tovarom u smjeru "šume".

Poslije četničkih pučeva i djeca su, zajedno sa odraslim članovima porodice, zatvarana u kućni pritvor, u zatvor,[540] izvođena na streljanje, ubijana, a za vrijeme četnika zaklana. i sasvim su djelila sudbinu porodica kojim su pripadala. Po dolasku četnika, iako su uslovi za politički rad bili izuzetno teški, djeca su se i pored toga u nekim mjestiuma srednje

---

[539] Adem Hercegovac, *Od partizanskih grupa do 4. krajiškog NOP odreda u centralnoj Bosni*, Ustanak naroda Jugoslavije,Beograd, II tom, str. 181.

[540] Moju sestru Dušanku Petrić i mene zarobili su četnici u Obodniku, 8. aprila 1942, po povratku sa Smotre kulturnoprosvjetnog rada omladine srednje Bosne, održane u Skender-Vakufu, 5-7. aprila. Poslije istrage stavljene smo u kućni pritvor, zatim u zatvor u Maslovarama, a s nama u zatvoru su bila i djeca, čak od tri godine i jedna beba od nekoliko mjeseci (sa bakom Natalijom Petrić. To su bili Lilja –3 g. i Ljubo –5 mj., djeca Viktorije i Vase Kapor).

Bosne, ipak, bavila nekim političkim aktivnostima i pozitivno djelovala sve do dolaska proleterskih jedinica na teren srednje Bosne, novembra 1942. godine.

Djeca su zajedno sa svojim porodicama pomagala partizanima koji su, obično, ilegalno pristizali,[541] poslije razbijanja naših jedinica u ljeto 1942. godine; rasturala su letke,[542] koje je ilegalnom vezom slao iz Janja Đoko Perović, tadašpnji sekretar Okružnog komiteta SKOJ-a za srednju Bosnu po kuriru Janku Čoraliću, koga su kasnije četnici uhvatili i, poslije strahovitog mučenja, streljali u Potočanima.

Kada su u vrijeme krize NOP-a u srednjoj Bosni osnovane četiru gerilske grupe: za terene: Crni Vrh, Motajica, Krnjin i Borjansko-kotorvaroškau izuzetno teškim uslovima, ove grupe su upravo od omladine imale vrlo često najbolju podršku, zato šro se, obično, 14-ogodišnjaci i 15-godišnjaci nisu ni smatrali dovoljno odraslim da bi se mogli baviti poslovima odraslih. Sve grupe imale su komandire i političke delegate (ili politički komesare). Politički komesr grupe za Motajicu (u kojoj je komandir bio Danko Mitrov) kaže da su veliku podršku imali upravo od omladine iz navedenog razloga. Navodimo njegovo kazivanje autoru:

„Poslije četičkih pučeva od juna 1942. godine, pa sve do dolaska Prve proleterske divizije u januaru 1943. godine, na područje Motajice, Župe i Lijevča polja aktivno je vojnički i politički djelovala jedna grupa boraca IV krajiškog NOP odreda. U grupi su, pored ostalih, bili Zaga Umičević, organizacioni sekretar Okružnog komiteta KPJ za srednju Bosnu i Vojo Stupar, politički komesar pomenutog Odreda. Ova partizanska grupa, uprkos vrlo složenim i teškim uslovima, uspjela se održati na ovom terenu u to vrijeme zahvaljujući, prije svega, velikoj podršci koju su joj pružili najsvjesniji i najhrabriji mještani, među kojima se posebno isticala omladina, kao i najmlađi. Tako, na primjer, Živko Mikić, četrnaestogodišnjak, iz sela Kaoca, pa sve do sela Seferovića praktično je trčao ispred četničkog streljačkog stroja preko dvadeset kilometara da bi obavjestio partizane o četničkom napadu i tako spriječio iznenadni napad.

Omladinci i omladinke među kojim su bili i oni od 14, 15 i 16 godina iz sela Seferovići, Nove Vesi i Korova bili su najaktivniji ne samo u prikupljanju i nošenju hrane za partizane u Motajici, već su budno pratili svaki pokret neprijateljskih vojnika i brzo javljali o njihovim pokretima i broju. Na ovim zadacima su se naročito isticali iz Seferovića: Ljeposava Ivanović, Dušan i Branko, Milorad Suvajac, Ranko Stanković i Drago Peulić; iz Nove Vesi: Sofija Kraft, Olga Vaško, Adela i Karlo Holonbek i Brana Alojz; iz Korova, Radojka i Luka Marković, Danica Ilić – Tatić i Vlado Dragosavljević.

Mnogi od ovih dječaka i djevojčica su pali u toku NOB-a, a zbog četničkog terora tragična sudbina je zadesila naročito tri pomenute djevočice iz Nove Vesi, koje su, zajedno sa još sedam svojih starijih drugarica zatvorene u jednu kuću i žive spaljene, kao partizanske saradnice.

---

[541] Đorđe Perović *Đoko,* Savo Čerek, Dušpko Josipović,, Mile Trkulja i dr.
[542] Letak koji je izdao MK KPJ Banjaluka kojim se objašnjava i osuđije četnička izdaja, Arhiv KPBiH, tom III, str. 185,.

U kući Ilije Kecmana[543] iz Srpskog Vakufa i u kućama još nekoliko saradnika NOP-a iz Lijevča polja, u ljeto 1942. godine, nalazilo se i aktivno djelovalo nekoliko partizana – Ilija Stojanović, Duško Bojanić, a kasnije Vojo Stupar, Duško Josipović i dr. Djeca Dušanka, Koviljka i Branko Kecman, stari oko 11,12 i 13 godina bila su u najvećoj mjeri angažovana u obezbjeđivanju ilegalnog rada naših boraca, koji su se u tim selima našli poslije kozarske ofanzive i četničkih pučeva u srednjoj Bosni. Među najaktivnijom djecom u to vrijeme bila je i Zagorka Dodik[544] iz Srpskog Vakufa, Ruža Davidović iz Kaoca, Brana i Stojan Dardić i Zora Šušnjar iz Karaizovaca, Desanka i Jovanka *Joja* Karapetrović iz Kosjerova, Milovan Mastalo i Zdravko Trkulja iz Srpskog Vakufa i mnogi drugi. Ova djeca su obabljala razne zadatke. Pored iznijetog, prenosili su lijekove za borce, poštu, hranu i sl. Dok su se borci sa oružjem u ovom kraju mogli kretati samo noću, djeca su danju obavljala mnoge zadatke, koji su bili od neprocjenjivog značaja za naše borce, ilegalce i sl.

Svaki put prilikom prebacivanja naših boraca iz srednje Bosne preko Vrbasa u Lijevče polje, i dalje za Kozaru ili obratno, djeca saradnika NOP-a imali su veoma važnu ulogu kao vodiči, izviđači, osmatrači i sl.

U uslovima kada su Nijemci, četnici i ustaše vršili pogrome i nasilja u srednjoj Bosni – naši borci su uvjek i među djecom nalazili oslonac, a ponajprije u nekim mjestima među najmlađim borcima.”[545]

Iako za današnje uslove života izgleda nevjerovatno, za vrijeme narodnooslobodilačke borbe ponekad su djeci davani veoma povjerljivi i odgovorni zadaci i ona su ih s punom odgovornošću prihvatali, bez obzira na složenost tadašnjih prilika, posebno u vrijeme četničkih pučeva u srednjoj Bosni. Na primjer, Đorđe Perović *Đoko*, tadašnji sekretar Okružnog komiteta SKOJ-a za srednju Bosnu, dao mi je zadatak, 7. marta 1942. godine, da iz Maslovara prenesem arhivu Okružnog komiteta SKOJ-a srednje Bosne u Šiprage (to je razdaljina oko 25 kilometara), pošto je Maslovarama tih dana prijetila opasnost od napada četnika, a ja sam tada imala 15. godina. Ili, Vojislav Petrić, moj brat, 16-godišnjak, borac Uzlomačkog odreda, kad je bio opkoljen od četnika, a istrošio svu municiju, sam je sebi oduzeo život bombom, da živ ne padne neprijatelju u ruke.

13. Djeca stupaju u NOVJ radi spasavanja golog života

U Drugom svjetskom ratu bila je na snazi Ženevska konvencija o zaštiti civila, posebno djece. Njemački okupatori i njihove sluge ustaše, četnici i drugi ponašali su se kao da nisu ni znali za nju. Tako na primjer, u selima Lipovac i Tovladić u srezu Kotor-Varoš, ustaše su samo u četiri porodice zaklale 19 djece, među kojim su bile i bebe do godinu dana.[546] I djeca su svakodnevno gledala i teško podnosila zvjerstva i nepravde okupatora i njegovih sluga, pa su mnogo ranije sazrijevali i tako ozbiljije shvatali položaj u kome su se našle njihove porodice, a i sami zajedno s njima. U nekim slučajevima to je

[543] Iliju Kecmana su streljale ustaše u Banjaluci.
[544] Njena majka Marija Dodik je streljana od ustaša uBbanjaluci.
[545] Kazivanje Voje Stupara, političkog komesara IV partizanskog odreda autoru.
[546] Usmeno kazivanje Milenka Gajića iz Lipovca autoru.

bio razlog da su nedorsla djeca sticajem ratnih okolnosti morali napustiti porodični dom, a često i stupiti u jedinice sa oružjem u ruci.[547]

Stav KPJ nije bio da i djeca stupaju u borbu, ali nasilje nad civilnim stanovništvom kod mnoge djece je izazivalo revolt i želju da se uključe u borbu, a za mnogu djecu to je bio jedini način za goli opstanak. Tako je prihvatanje poziva KPJ za stupanje u borbu protiv fašističke Njemačke i domaćih izdajica, kao jedinog pravog izbora u ustaničkim danima 1941. godine, za mnogu djecu, kao dio svog naroda, proizašlo kao normalno opredjeljenje, pogotovo kad su cijele porodice, zbog spasavanja golog života, pa s njima i njihovi najmlađi, stupali u partizane ili na slobodnu teritoriju, ukoliko je ona već bila uspostavljena ili druge oblike borbe za slobodu.

a) Brojni kuriri u jedinicama NOVJ bili su djeca-borci, znatno mlađi od punoljetstva (osamnaest godina)
– U sjećanju Dragoja Lukića –

„Borci–kuriri iz jedinica i ilegalci–kuriri sa okupiranih teritorija pretežno su bili omladinci i omladinke, znatno mlađi od godina punoljetstva – kaže u svom objavljenom radu Dragoje Lukić.[548] – čiji rad dajemo u izvodima, zbog bolje prezentacije učešća mladih na vema opasnim zadacima, što je jedna od polaznih teza u ovom dijelu ovoga rada. Ti najmlađi borci, sticajem ratnih okolnosti, bili su često i najpogodniji za kurirske dužnosti, kao veza između partizanskih jedinica i štabova, pozadine i fronta. Isto tako, u okupiranim gradovima i teritoriji koju je neprijatelj kontrolisao, bili su nezamjenljivi u prenošenju ilegalnog materijala, poruka i uspostavljanja prekinutih veza… Bio je to izvanredno značajan i delikatan borbeni zadatak, skopčan sa najvećim opasnostima. Bez dobrih kurirskih veza nije se mogao ni zamisliti partizanski način ratovanja i održavanja stalnih kontakata između pojedinih partizanskih odreda, četa i položaja, a kasnije bataljona i brigada, između organa narodne vlasti, partijskih komiteta i viših rukovodstava NOP-a.

Od izvještaja i direktiva, poruka i naređenja, često je zavisila sudbina čitavih odreda, zbjegova naroda, bolnica ili ishod partizanskih akcija i drugih borbenih operacija.

Zato su za kurire i odabirani smjeli i pouzdani, odvažni i snalažljivi borci, članovi KPJ i SKOJ-a i drugi otresiti omladinci i omladinke. Svojom neobičnom hrabrošću i odanošću ciljevima NOB-e prevazilazili su svoje godine. Neumorno su krstarili od jedinice do jedinice, od štaba do štaba i pod najtežim okolnostima

Pod kišom kuršuma i granata probijali su se kroz neprijateljske obruče, danima i noćima i tamo gdje je mrak i gdje se djeca boje, provlačili se kroz teško prohodne terene, samo njima znanim stazama kroz bespuća, zaobilazeći neprijateljska uporišta, bunkere i zasjede. Po kiši i snijegu, bosi i gladni prepješačili su hiljade kilometara. Za njih kao i da

---

[547] Mladen Vukosavljević, *Sjećanje na dječiji bataljon 53. divizije*, Revolucionarni omladinski pokret u BiH, knj. 1, Sarajevo 1984, str. 359-366. NADJI DRUGI SADRŽAJ ZA OVU FUSNOTU

[548] Dragoje Lukić, *Kuriri Bosanske krajine u NOR-u*, Revolucionarni omladinski pokret u BiH, Sarajevo 1984, knj. 1, str. 271 – 280.

nije bilo prepreka u izvršavanju zadataka, u predaji pošte, usmene poruke ili izvještaja. U kritičnim situacijama uništavali su poruke, bili prebijani ili mučeni kada su pali u klopku, ginuli su kao heroji na zadacima, a bilo bi im oprošteno sve i da su se plašili. I nije bio poznat slučaj da je neko od partizanskih kurira izdao cilj svoga putovanja i da je poruka došla u ruke onima kojima nije bila namjenjena. Među njima nije bilo kukavica…

Tako je u toj dugoj koloni krajiških boraca za slobodu bilo mnogo onih što su najednom prestali da budu djeca, a odrasli još nisu postali. Jer, djecu Bosanske krajine nije mimoišlo ni jedno zlo što ga je donio okupator. Neprijateljske ofanzive koje u Krajini kao da nisu prestajale tokom čitavog rata i zbjegovi naroda, logori za odrasle i djecu, glad i bolesti, neprestana opasnost od neprijatelja spremnog na svaki zločin – pratili su njihove dane pune neizvjesnosti. Ratni vihor bacio ih je tamo kuda nisu ni sanjali da će dospjeti, razorio djetinjstvo i umjesto bezbrižnog života pružio im oružje. Nije im ostavio da biraju, hoće li igračku ili pušku i bombu… Kako je neprijatelj ozbiljno računao i sa ovim svojim protivnikom, vidi se iz letka bačenog iz aviona u proljeće 1942. godine, u kojem stoji da '…čobani bez obzira na rod i starost, koji prilikom približavanja vojske daju znakove upozorenja dozivanjem, mahanjem, oponašanjem životinskih glasova unoseći nemir u svoje stado i time opominjući partizane – biće streljani, a stada zaplijenjena'. A sa naredbom komandanta 7. SS „princ Eugen" divizije koja se sa još 90.000 vojnika, u četvrtoj neprijateljskoj ofanzivi sručila na Bosansku krajinu, svi su bili upoznati; 'Ova borba protiv partizana mora da se vodi najbrutalnijim sredstvima. Jedinice su ovlaštene i dužne da je vode bez milosti i protiv žena i djece.'"[549]

Okružni komitet KPJ za Kozaru i Štab Odreda od prvog dana ustanka održavali su stalne kurirske veze sa okolnim partizasnkim odredima. Tako je jedan od prvih kurira s Kozare, 1941. i u proljeće 1942, za vezu sa centralnom Bosnom i Crnovrškom partizanskom četom bio Vladimir Nemet, zagrebački student, koji je u ustanak došao na Kozaru. Kao kurir prebacivao se mnogo puta preko Lijevča polja, zaposjednutog velikim brojem neprijateljskih uporišta, koje su držali ustaše i foksdojčeri. Nemet je, kud god je prolazio, od najboljih omladinaca odmah stvarao relejne punktove, čije su kurirske veze dopirale sve do Banjaluke. Na tim zadacima, kao omiljen mlad čovjek, dobio je nadimak Braco Kozarčanin s kojim će, kao sekretar Okružnog komiteta SKOJ-a za Kozaru u vrijeme ofanzive, u ljeto 1942. postati legenda omladine Kozare. Vladimir Nemet Braco, nardoni heroj, poginuo je avgusta 1944. od avionske bombe, bačene na njegov motocikl, na drumu između Ključa i Bosanskog Petrovca, kao član Oblasnog komiteta SKOJ-a za Bosansku krajinu.

Među stotinama krajiških kurira izdvaja se Marko Bučma iz Dvorišta pod Kozarom. Uvjek kada je trebalo obaviti neki izuzetno težak i delikatan kurirski zadatak, pa i ono 'Što biti ne može' – to je mogao samo Marko. Ispit smjelosti hrabrosti i nevjerovatne snalažljivosti položio je još u ustanku kraj dr Mladena Stojanovića, Josipa Mažara Šoše, Boška Šiljegovića, Obrada Stišovića i Ratka Vujovića Čoče, a našto docnije i kod Koste Nađa, komandanta Operativnog štaba za Bosansku krajinu… Zadatak je i ovoga puta povjeren Marku., dječaku bezazlenog izgleda, koji je bio obučen u pohabano seljačko

[549] Vojno-istorijski institut, Zbornik dokumenta NOR-a, tom IV, knj. 9, dokument 213 i tom XII, knj. 3, dokument 13.

odjelo, s prikrivenim oružjem krenuo preko okupirane teritorije. Put je bio dug oko 100 kolometara, ali ga je on prešao u rekordnom roku.

Po uspostavljenoj vezi, ulazio je Bučma još dva puta u opkoljenu Kozaru, da bi, avgusta 1942. godine, neposredno poslije ofanzive iz Kozare iznio u jednoj običnoj školskoj svesci neobičan dokument i potresno svjedočanstvo o herojskom otporu kozarskog naroda. Bila je to pjesma Skendera Kulenovića, krajiškog pjesnika – 'Stojanka majka Knežopoljka'. Samo nekoliko dana kasnije, pošto je odštampana u partizanskoj tehnici u Podgrmeču, čitala ju se čitava Krajina. Podvizi Marka Bučme ne mogu se jednostavno nabrojati. Ređali su se jedan za drugim u svim velikim bitkama Krajišnika od Bihaća do Jajca, na mnogim položajima Prve krajiške brigade, u centralnoj i istočnoj Bosni, prkosio je svim opasnostima, koje su ga vrebale čitavog rata. Poslije oslobođenja u klopci jedne četničke zasjede poginuo je ovaj legendarni kurir…

Pri Vrhovnom štabu bilo je nekoliko istaknutih umjetnika koji su za svoje modele uzimali likove mladih boraca s kojima su se sretali. Tako je nastao i poznati crtež Đorđa Andrejevića Kuna, 'Kurir Jovica', koji je postao simbol jugoslovenkih pionira. Crtež je nastao u Drvaru, nešto prije vazdušnog desanta. Junak s Kunovog crteža , Jovan Tolomir, rodom iz okoline Mrkonjć-Grada, postao je borac Treće krajiške proleterske brigade u svojoj trinaestoj godini. Kao kurir prošao je sve bitke na Neretvi i Sutjesci. On je u Jajcu određen za kurira u šifrantsko odjeljenje Vrhovnog štaba. Bio je među najmlađim kuririma u Pratećem bataljonu… Početkom 1946. godine, kada je imao 15. godina, bio je u Titovoj gardi, ubrzo je demobilisan kao mlađe godište.

Mihajlo Mirković Miša kao trinaestogodišnji dječak od Bugojna postao je borac Pete crnogorske brigade. Bio je kurir proslavljenih junaka Save Kovačevića i Peke Dapčevića. Prelazio je nabujale rijeke držeći se konjima za repove, doživio Neretvu i Sutjesku, prvo plakao, a onda dugo tugovao za poginulim drugovima… Savom Kovačevićem i Veselinom Maslešom, za Ivanom Goranom Kovačićem. Bio je kurir i Moše Pijade… koji ga je tješio tutnuvši mu u ruke knjigu Tvenovog 'Toma Sojera', koju je pronio kroz velike bitke. Kraj rata je dočekao u pratnji Peke Dapčevića… Imao je tada 15 godina i 'Partizansku spomenicu 1941. godine' na grudima i više drugih odličja što su ih dobijali samo hrabri.

I Milan Jokić Milanče, rodom iz okoline Jajca, u dvanaestoj godini postao je kurir u Pratećem bataljonu Vrhovnog štaba NOV i POJ. Još za vrijeme prvog oslobođenja Jajca, u jesen 1942. godine, našao se među partizanima, pokazivao im skrivene staze kojim se neprimjetno moglo privući neprijateljskim bunkerima. U toj akciji skinuo je sa jednog ubijenog njemačkog vojnika šmajser i revolver, a s drugog pušku i municiju i sve to sakrio na skrovitom mjestu. Kada je borba za Jajce uspješno okončana obratio se komandiru i rekao da ima skriveno oružje i da će mu ga donijeti ako će ga primiti u četu. Tako je i bilo i Milanče je postao najmlađi borac Pratećeg bataljona… Kada su ga na Sutjesci Nijemci zarobili i podvrgli ispitivanju, sjetio se komesara i njegovih riječi; 'Milanče, ako ti se desi da budeš zarobljen, katanac na jezik, o svemu što se odnosi na Vrhovni štab.' Na pitanje kako da uhvate Tita, Milanče je Nijemcima odgovorio 'Nikada vi nećete uhvatiti Tita dok je ijedan partizan živ.' Odveli su ga u Sarajevo gdje je ostao

do ljeta 1944, kada su ga izveli prema Rajlovcu da tuca kamen na cesti. Iskoristivši pometnju prilikom nadletanja savezničkih aviona na aerodrom uspio je pobjeći. U želji da stigne svoje krajišnike, put ga je vodio prema Srbiji. Po dolasku u Ljig, produžio je ratovanje u Prvoj konjičkoj brigadi kao komandantov kurir. Dobio je konja koji ga je nosio sve do Zidanog Mosta i posljednje bitke njegove jedinice. Slobodu je dočekao u svojoj četrnaestoj godini.

Trinaestogodišnji Itko Mandžuka iz okoline Bugojna krajem 1942. postao je borac Prve proleterske brigade, da bi s njom prošao čitav borbeni put i sve njene slavne bitke. Bio je jedan od najmlađih četnih i bataljonskih kurira i u mnogim prilikama, naročito u vrijeme desanta na Drvar, u borbama za oslobnođenje Beograda i na sremskom frontu Itko je ispoljio veliku hrabrost i izuzetnu snalažljivost…

Nenad Banjac doživio je dramu Kozare i agoniju njenih ranjenika u Mlječanici. I sam ranjen u obje noge izbjegao je pokolj ranjenika zavukavši se pod jednu trulu kladu, sa odvrnutom bombom. On je kao kurir prošao mnogobrojne bitke svojih Kozarčana širom Jugoslavije Danas je general JNA. Miloš Batajić i Rajko Vlajnić, trinaestogodišnji dječaci zarobljeni su u kozarskoj ofanzivi i zatvoreni u jasenovačkom logoru. Poslije dvomjesečnog strahovitog mučenja, iako okovani u bukagije, uspjeli su pobjeći u Slavoniju. Miloš je postao kurir Dvanaeste, a Rajko Sedamnaeste slavonske brigade iz kojih su, kada je završen rat, demobilisani kao mlađe godište. I trinaestogodišnji Žika Zeljković ranjen je na proboju obruča oko Kozare i dospio u Jasenovac Ali, kada su jednu drugu kolonu logoraša potjerali na strijeljanje na Gradinu, on se, onako malen, izvukao iz kolone i utonuo u neku travuljinu. Poslije dugog lutanja partizane je našao u Kozari. Poginuo je na kurirskom zadatku u proljeće 1943., kod sela Donji Petrović kraj Bosanske Krupe. Mićo Dragaš, jedan od najmlađih prvoboraca sa Kozare i jedan od rijetkih dječaka koji je uspio pobjeći sa strijeljanja iz Jasenovca, kraj rata je dočekao kao kurir Žarka Zgonjanina. Jedan od najmlađih, Đurica Pavić, bio je kurir Josipa Mažara Šoše. Danas je pukovnik jugoslovenskog ratnog vazduhoplovstva…

Na kraju ovog saopštenja… želim da navedem i jedan od najsvijetlijih primjera naše narodnooslobodilačke borbe – oslobođenje iz ustaškog logora u Jastrebarskom 727 dječaka i djevojčica sa Kozare. Na smotri Četvrte krajiške divizije u Jasenici pod Grmečom, koju je 7. januara 1943., izvršio drug Tito, stajalo je i 180 malih Kozarčana. Samo nekoliko dana kasnije, u jeku četvrte neprijateljske ofanzive, njih 117 raspoređeno je za kurire u partizanske jedinice i to: 40 za Četvrtu, 40 za Petu i 22 za Desetu diviziju. U Desetu brigadu upućeno je 11 dječaka, a za Štab Prvog bosanskog korpusa 4 kurira….”[550]

b) Djeca-borci 53. srednjebosanske divizije

– U sjećanju Mladena Vukosavljevića[551]–

[550] Dragoje Lukić, *Kuriri Bosanske krajine u NOR-u*, Revolucionarni omladinski pokret u BiH, Sarajevo 1984, knj. 1, str. 271 – 280.

[551]

„U narodnooslobodilačkoj borbi u značajnom broju učestvovala su djeca srednje Bosne. – kaže Mladen Vukosavljević. – Poznato je da je pred kraj rata u sastavu 53. srednjobosanske divizije formiran Dječiji bataljon. Ali, o njihovom učešću ne govori samo to, nego još više činjenica da su djeca s ove teritorije stupala mnogo prije u proleterske, potom u krajiške jedinice, pa tek onda u srdnjebosanske, pošto je do njihovog formiranja došlo znatno kasnije.

Svaka naša ratna jedinica imala je svoju djecu borce partizane, svoje štičenike i miljenike. Mnogima našim borcima su ta djeca zamjenjivala njihovu rođenu, ostavljenu kod kuće ili izgubljenu tokom dugih godina rata, o čijoj sudbini mnogi nisu ništa čuli ni znali. Tu djecu smo voljeli roditeljskom ljubavlju, onako i onoliko koliko se samo voljeti može dijete. Skupljali smo ih po zgarištima, uplašene i uplakane, gole, bose i promrzle. Svaka ofanziva ili kratkotrajni kazneni upadi na slobodnu teritoriju okupatora i kvislinga, zavijali su u crno brojne porodice, a neke od njih i potpuno zatirali. Strahote koje je narod podnosio od njemačkog, ustaškog i četničkog terora nisu mimoišle ni najmlađe. I nedužna, nevina djeca su, kao i njihovi roditelji, bili žrtve terora. Sasvim mala djeca, uglavnom, nisu znala ni od koga ni zbog čega stradaju, jer nisu raspoznavali neprijatelja. Starija djeca, koja su svojim očima gledala kako im okupatori i kvislinzi ubijaju roditelje i još žive spaljuju zajedno s rođacima u zapaljenim domovima, nikada se nisu oslobodili potresa koje su prouzrokovali strašni prizori. Ti su događaju gotovo sasvim uništili djetinjstvo te djece i tokom cjelog rata ona su se samo katkad i kroz kratkotrajne, opet specifične igre, ispoljavali kao prava djeca. Od djetinjstva su im preostala samo draga sjećanja na roditelje, dom, igre i đačke dane.

Narod ustaničkih sela i krajeva na teritoriji srednje Bosne neprekidno je bio izložen strašnom ustaško-četničkom teroru i progonima. Ističem samo neke. U operaciji čišćenja, koju su ustaše, žandarmi i domobrani tzv NDH izveli 18. i 19. decembra 1941. godine, na slobodnoj teritoriji Crnovrške partizanske čete, nije poginuo ni jedan partizan. Međutim, kvislinzi su za ta dva dana borbe strijeljali, zaklali i polužive zapalili 60 osoba samo u selu Blaško Veliko. Među ubijenim bilo je i petero maloljetnika. Nastupajući, gonili su pred sobom djecu i žene. Sve kod kuća zatečene odrasle muškarce, među kojima je bilo maloljetnika, strijeljali su i klali odmah pred kućom, na očigled njihovih rođenih žena i djece iz sela. U Blašku Velikom su strijeljali skupno dvije grupe pohvatanih muškaraca. U jednoj grupi su se nalazila i četiri brata Dragić. Na kuknjavu majke, izdvojili su najmlađega joj sina Boru, a ostale su odmah pred njima postreljali. Neke od postrijeljanih predhodno, prije streljanja, su uvukli u jednu pojatu i zapalili, a majci Ilinki su prebili ruku tukući je, odbijajući od lomače na kojoj su gorjela njena tri sina. Najmlađi ubijeni sin Živko, đak gimnazije, bio je star samo 15 godina.

U mnogim domaćinstvima dječaci su kao jedine muške glave zamjenili hranioce porodice. Odjednom su postali izbiljni i odvažni U jednom danu, u jednom času sagledali su i naučili mnogo. Ponijeli su i do smrti će nositi sliku stradanja svojih očeva, braće, sestara.

Ne može Ćiro Tamamović nikada zaboraviti pojedinosti izvođenja svoga oca Vida, brata Teodora i strica Ristu iz kuća i njihovo odvođenje u potok. Ćiro je trčao za njima i nosio

bratu kaput da ne ozebe, a ustaše su ga udarale kundakom puške i tjerale u stroj žena i djece, koji su prisilno izvedeni, da gledaju strijeljanje svojih najmilijih. Neće ni Jela i Boro Vukosavljević nikada moći biti oslobođeni sjećanja i užasa kada su ustaše izvele njihovog oca Stanišu i povele ga na strijeljanje u grupi sa braćom Dragić. Djeca su trčala za ocem neobučena i neobuvena. U želji da se djeca ne izlažu hladnoći, Staniša je dovikivao svojoj majci da vrati djecu i da ih zadrži kod kuće. Međutim, majka Boja je sinu Staniši odgovorila da je ustaša natjerao djecu da trče za njima i da glasno jauču, jer će ubrzo biti ubijen. Ovaj primjer najbolje pokazuje koliko su ubice (krvnici) pokazivali sklonost da se nad svojim žrtvama izživljavaju, kako bi mučenje bilo što duže i bolnije.

Ne mogu se izbrisati posljedice tragičnog događaja, koga su priredili ’folksdojčeri’ i ustaše na dan 5. novembra 1941. godine u selu Štrpci. Naime, toga dana su ranom zorom opkolili zaselak Kainovići u kome su živjele porodice Kainović, Milijašević, Brković i Vasić i pohvatali 26 muškaraca. Među njima je bio i dječak Vlado Brković s ocem Petrom desetoricu su postrojili za strijeljanje, a 16 otjerali u ustaški zatvor u Prnjavor. Među strijeljanim su bili Petar i sin mu Vlado. Međutim, zahvaljujući srećnom slučaju dječak Vlado je preživio prvo strijeljanje, a takođe još jedno koje je izvršio ’folksdojčer’ pištoljem. Bio je teško ranjen u ovom dvostrukom strijeljanju, ali je ostao u životu i dobro se oporavio, naravno sa znatnim posljedicama.

Potresno je kazivanje Stake Petrović iz sela Kremne kod Prnjavora o tragediji koja je zadesila njenog muža i nju sa četvero djece, od kojih je najstariji sin Novak imao samo devet godina. Na dan 16. decembra 1941. godine, ustaše iz Prnjavora su blokirale selo, odnosno zaselak Petrovići i pokupili svu živu čeljad – starae, mlade, djecu. Kuće i gospodarske kuće su zapalili. Sve su ih najprije potjerali prema Prnjavoru, a onda vratili nazad da ih poubijaju kod kuća. Sa Stakom u grupi su bile porodice: Antonija, Teodora, Ignje, Branka i Laze Petrović. Ovu grupu su nabili i zatvorili u Lazin i Stakin ambar, koji još nije bio zapaljen. Starog Antonija su ubili odmah prilikom uvlačenja u ambar. Pošto si ih zatvorili zapucali su na njih spolja, kroz brvna. Unutra je nastala strahota, praćena povicima: jao..j, kuku majko! Ubiše me! Ne daj me tata! Zatim su donijeli kukuruzovinu i zapalili ambar. Neki su umirali od zadobijenih rana i dima, a još živa djeca zapomagala ’Tata, prži me! Tata ne daj me!’ Toga dana ubijeno je i spaljeno 22 lica. Staka je preživjela i ostala teški invalid. Njeno dvoje djece, Milosava od dvije godine i Tomislav od svega tri nedjelje su takođe preživjeli lomaču. Muž Lazo i dvoje starije djece umrli su u mukama.

Danas je teško zamisliti kakva je to bila bespomoćnost, kakvo očajanje, kakve su posljedice ostajale iza ovakvih zločina. Teške su to bile rane i trebalo je dugo vremena da se zaliječe, ali se ne mogu nikada potpuno izliječiti i zaboraviti. Naravno, vrijeme čini svoje. Prilike su se mjenjale s promjenom vojno-političke situacije u srednjoj Bosni Narod je postepeno oslobađan pogroma koje je vršio okupator i kvisling. Nestajalo je ’folksdojčera’, ustaše su djelimično uništene i protjerane iz mnogih svojih uporišta u srednjoj Bosni.

Jačale su snage NOVJ u srednjoj Bosni i uzimale su u zaštitu svoj narod. Djeca sve češće postaju borc NOVJ koji tek stasaju za borbu, mnoga iznikla iz pepela i odnjihana na

zgarištima. Našli su svoj novi dom, svoju porodicu – partizane – borce NOVJ. Spomenuću Milorada Vasića, dječaka od petnaest godina, koji se sa sestrom Dušankom priključio 1. proleterskoj brigadi NOVJ početkom januara 1943. godine u svom selu Slatini Ilidži. Sestra je otišla s Brigadom a on je ostao u iznova fromiranom 4. krajiškom NOP odredu na Petrovom Polju. Bio je zdrav, rumen, pravi ljepotan. Postao je miljenik svih boraca u Odredu, njihova radost i razbibriga… U teškim prilikama snabdjevanja i u krajnjoj oskudici za Milorada se uvjek ponešto našlo u torbi starijih drugova – suva kruška, komadić kruha i sira….Poginuo je aprila 1943. godine u borbi protiv četnika….

Interesantan je i životni put malog Dragana Tešanovića. Kada mu je otac Ostoja Tešanović, zvani Male, poginuo kao partizan imao je oko 12 godina.[552] Iza Ostoje ostala je žena Milica sama. Miličina kuća je bila i ostala pouzdano sklonište i dom za sve partizanske saradnike i simpatizere NOR-a. Ona i njen sin Dragan su naslijedili sve one najbolje osobine svoga Male. Okruženi jednim dijelom četnički nastrojenih komšija, teško su mogli da sakriju svoju odanost i aktivnost u ovom radu Čak su u mnogim slučajevima prkosno i vidno ispoljavali tu svoju opredijeljenost. Dolazili su u posjete i donosili poklone borcima čim bi se neka naša jedinica našla u blizini ili u selu Kadinjanima. Ćetnici su više puta hapsili Milicu i prijetili joj smrću.. Međutim, ona je bila sve aktivnija. Jednoga dana u ljeto 1944. godine, četnici su je strahovito mučili i potpuno izmrcvarili. Nisu htjeli na mjestu da je ubiju, već su je ostavili da se muči i polako umire bez ikakve njege, na očigled svoje troje bespomočne djece. Saznali smo za tragediju porodice našeg druga Male i s Odredom smo pohitali da joj pomognemo. Ugasio se u najvećim mukama Miličin život, ugasila se vatra na ognjištu poginulog junaka Ostoje Tomaševića Male i njegove hrabre žene Milice. Dvoje djece su preuzeli rođaci. Dragan je došao kod nas u Prnjavorski odred i izrazio želju da ga primimo u svoje redove. Učinili smo to sa zadovoljstvom. Rastao je vižljast Dragan s nama, okružen našom brigom i pažnjom i ubrzo postao kurir za održavanje veze između jedinica Odreda. Trudio se i oponašao starije. Radovao se, kao što se djeca raduju igračkama, svakom stečenom komadu kakvog-takvog oružja ili vojničke opreme. U tome smo ga pomagali i opremali. Preobražen, po spoljnom izgledu, u borca-partizana, demostrirao je svoju superiornost nad seoskom djecom, koju je odmah pronalazio i okupljao oko sebe u blizini našeg Štaba. Tome, sebi bliskom društvu je, na svoj način tumačio strategiju i taktiku naše borbe. Za te i takve potrebe pozajmljivali smo mu svoje prazno oružje. Bio je ponosan i zahvalan.

Gledajući malog Dragana, svoga vršnjaka, kako se zadovoljno i važno kočoperi kao partizan, mnogi njegovi vršnjaci navališe na nas sa svojim željama da i njih primimo… Morali smo neke od nezbrinute djece primiti… Naš Dragan je postao domaćin i ekonom novopridošle djece. Do kraja rata, u Odredu smo imali desetak takvih štićenika.. Našli su svoj novi dom i brzo se prilagođavali novom načinu i uslovima živorta u jedinici NOVJ.

Voljeli su oni nas, a i mi njih. Kako je koji dorastao prelazio je u jednu od borbenioh jedinica, najčešće u kurirsku desteinu…Odred je reorganizovan i uključen u 18.

---

[552] Otac Draganov, Ostoja Tešanović zvani Male rodom je iz sela kadinjani. Do četničkih pučeva 1942. godine, bio je zamjenik komandira Crnovrškepartizanske čete. Stupioje kasnije u Prvu proletersku brigadu, a zatim u 4.krajiški NOPodred u srednjoj Bosni. Poginuo je u borbi s neprijateljem u prolježe 1943. godine.

srednjobosansku brigadu i u njoj postao bataljon, s istom podjelom na tri čete i prištapski vod. U odnosu na djecu ništa se nije promjenilo…

Ulazimo u oslobođenu Banjaluku 22. aprila 1945. godine… Među prve mjere naše unutrašnje organizacije i plana uništenja ostatka kontrarevolucije – četnika – bilo je povlačenje sve djece i iz svih jedinica 53. srednjobosanske divizije, koja još nisu napunila 16. godina starosti i to bez izuzetka… Štab Dječijeg bataljona je, uz našu pomoć,, odabrao i postavio članove komandi četa, a ovi vodnike i delegate. Sve je to urađeno da bude prava kopija organizacije jednog operativnog bataljona. Brojno stanje je bilo, koliko se sada sjećam, ispod stotine…Školska godina je trebalo da počne. Djecu je trebalo usmjeriti u odgovarajuće škole, jer je većina prekinula osnovno ili srdenje školovanje… Započeli smo jednu novu, isto tako tešku bitku…Tada su već bila osnovana i stavljena u dejstvo tri dječja doma: za dječake ’Dom Kasim Hadžić… i sličan u Trapistima… Uspjeli smo da svu našu djecu iz Dječijeg bataljona 53. divizije smjestimo u ova dva doma za dječake…

Tako je Dječiji bataljon rasformiran. Njihova kasarna je ostala prazna. Dječiji žagor se stišao i potpuno nestao.Završena je epopeja jednog dijela djece srednje Bosne, koja su u ratnim jedinicama našla svoj novi dom. Sve rjeđe su upirani pogledi prolaznika na prostorije bivšeg Dječijeg bataljona 53. divizije.

Danas se mogu vidjeti pojedini prosjedi građani kako s posebnom pažnjom zastaju i upiru pogled u tu zgradu. To su bivši njeni stanovnici, od kojih su mnogi ljekari, inženjeri, oficiri ili majstori. Neki od njih pridržava za ruku dijete i nešto mu objašnjava.”[553]

14. Dioba III kraiškog NOP odreda na III i IV krajiški NOP odred (poslije formiranja Okružnog komiteta SKOJ-a za srednju Bosnu)

„Grupu krajiških rukovodilaca, koja je boravila na Romaniji, Svetozar Vukmanović Tempo je upoznao sa suštinom sporazuma koji su sklopljeni u istočnoj Bosni sa četničkim štabovima, koje ovi od početka nisu poštivali. Slične razgovore, koji su ukazivali na četničku opasnost, vodila je druga grupa rukovodilaca sa Uglješom Danilovićem.

Po povratku sa Romanije, na putu za Podgrmeč, ova grupa je, 26.XI 1941. godine, održala prvi sastanak u Šnjegotini, poznat i kao savjetovanje u selu Karač. Savjetovanju su prisustvovali predstavnici štabova jedinica lociranih u srednjoj Bosni, te Josip Mažar Šoša, Ratko Vujović i Branko Babić, koji su došli na ispomoć ovom terenu sa Kozare i partijski radnici sa terena centralne Bosne. Na konferenciji je Branko Babič govorio o četničkoj opasnosti i djelovanju četnika u predjelu Mrkonjić-Grada, predvođenih Urošem Drenovićem. Uočeno je da se i na ovom području pojavljuju četničke agenture koje se uvlače u partizanske jedinice. Zaključeno je da se V i VI bataljon III odreda

[553] Mladen Vukosvaljević, Sjećanje na Dječiji bataljon 53. srednjebosanske divizije, Revolucionarni omladinski pokret u BiH, Sarajevo 1984, knj. 1, str. 359 – 366.

izdvoji i formira novi odred koji će djelovati na području Kotor-Varoša, Teslić, Doboja, Dervente i Prnjavora."[554] [555]

„Od posebnog značaja je vojno-političko savjetovanje u Aginom Selu, održano 6. februara 1942, godine. Na ovom savjetovanju, kome su prisustvovali članovi Štaba III odreda, članovi OK KPJ za Jajce, komandni kadar I, II i III bataljona ovod odreda, analizirana je situacija na području odreda. Konstatovano je da je teritorija suviše velika, da bi je mogao pokriti jedan odred, pa je potrebno na ovoj teritoriji formirati još jedan odred, to jest dosadašnji III odred da ostane na području dosadašnjeg I, II, III, IV i VII bataljona, a da se formira IV odred koji bi djelovao na području centralne Bosne. U III odred za komandanta je imenovan Rade Marjanac, a sekretar OK KPJ za Jajce ostao je Kasim Hadžić. Na ovoj konferenciji je odlučeno da se, također, formira i V odred na području Bosanskog Petrovca, Drvara i Grahova. Konferencija je posebno raspravljala o odnosima prema četnicima, naročito prema Drenoviću, koji je poslije Gerzovske konferencije, još više udaljavao Bataljon 'Petar Kočić' od partizanske komande. Na insistiranje grupe, na čelu sa Simom Šolajom, zaključeno je da se Drenović još jednom pozove na saradnju i da uzme učešće u bitkama protiv Talijana u Mrkonji-Gradu.

Može se konstatovati da je energičnom akcijom Oblasnog komiteta KPJ za Bosansku krajinu i Oblasnog štaba izvršena, u veoma kratkom roku, reorganizacija partizanskih jedinica i stvoreno, na ovom području, pet narodnooslobodilačkih odreda i četiri okružna komiteta KPJ i SKOJ-a. Ovako odgovoran i velik zadatak bilo je moguće završiti samo disciplinovanom akcijom članova KPJ, koji su na nabrojanim savjetovanjima izvršili dogovore i proveli ih u život, najkračim putem."[556]

Iz predhodnog pasusa - zaključnog stava autora Muharema Beganovića Hare se vidi da je u Bosanskoj krajini osnovano „pet narodnooslobodilačkih partizanskih odreda i četiri okružna komiteta KPJ i SKOJ-a", ali ovu tvrdnju da su osnovana i četiri OK SKOJ-a treba da potvrdi još neki, za sada neotkriveni izvor za postojanje Okružnog komiteta SKOJ-a Jajce - od oktobra 1941. do februara 1942. godine, kao i kasnije.

Između više izvora o osnivanju IV krajiškog NOP odreda navešćemo još jedan: „Takva situacija uslovila je sazivanje savjetovanja vojno-političkog kadra iz jedinica u srednjoj Bosni, koje je 6. februara 1942. godine održano u Agićima, kod Banjaluke, kojim je rukovodio Đuro Pucar Stari. I tom prilikom bilo je riječi o zaoštravanju odnosa sa četnicima, što se naročito ispoljavalo u jedinicama Trećeg krajiškog NOP odreda na lijevoj obali Vrbasa, na Manjači, a i u jedinicama oko Teslića. Ocjenjeno je da uslijed malog broja kadra, a velikog prostranstva kojeg su pokrivale jedinice III krajiškog NOP odreda, nisu postojali potrebni preduslovi da se na zadovoljavajući način utiče na sve događaje koji su se dešavali ili se osjećalo da dolaze. Stoga su dotadašnji Peti i Šesti bataljon izdvojeni iz sastava III krajiškog NOP odreda i od njih su osnovana četiri

---

[554] D. Lukač, *Ustanak*, Leksikon NOB, 342; Srednja Bosna u NOB, knj.2, str. 22; Srednja Bosna u NOB, kj. 3, str. 265.
[555] Muharem- Hare Beganović, *„Partijska i vojna savjetovanja u Bosanskoj krajini 1941. i 1942. godine do Skendervakufske konferencije*, Skendervakufska konferencija '42, Banjaluka 1982, str.131-132,
[556] Muharem Beganović Hare, n. d. str. 126-127.

bataljona koji će činiti IV krajiški NOP odred. Od Petog bataljona osnovan je Prvi (na lijevoj obali Vrbasa) i Drugi (između Vrbanje i Vrbasa), a od Šestog bataljona formirani su Treći, orijentisan prema Prnjavoru i Četvrti, prema Teslići. U Štab Odreda određeni su: za komandanta Slobodan Mitrov Danko, za političkog komesara Radomir Ličina, Rade, za zamjenika komandanta Ratko Bročeta, a za zamjenika političkog komesara Rade Radić. Tada funkcija zamjenika političkog komesara nije bila vezana za funkciju partijskog rukovodioca Odreda."[557]

O stanju u novoosnovanom IV krajiškom NOP odredu, uskoro poslije njegovog osnivanja (samo 15 dana poslije osnivanja) govorio je njegov komandant Danko Mitrov na Oblasnoj konferenciji KPJ u Skender-Vakufu, pa njegovo izlaganje preuzimamo u cjelini iz Zapisnika Konferencije:

„O vojničkom stanju IV Odreda govorio je drug Danko. Taj odred postao je razdvajanjem biv. III odreda na dva dijela. Odred broji najviše oružja od sviju u Bosanskoj krajini, ali zbog slabog i zanemarenog političkog rada to oružje još nije 'naše', ono to tek može da postane.[558]
Odred ima 4 bataljona.
I ima najviše oružja, ali politički i po disciplini najslabiji je.[559]
II koji se nalazi između Vrbasa i Vrbanje nije formacijski potpun i na njegovom sektoru, osim B. Luke, nema vojničkih neprijateljskih uporišta.[560] Prije par mjeseci, dolaskom Laze Tešanovića, nastala je kriza u bataljonu, koja je sretno prebrođena.
III bataljon, na sektoru Teslić-Doboj, je mješovit, jer ima 2 partizanske čete i 1 mješovitu koja je nastala od četničke u koju su prodrli naši ljudi.[561]
IV bataljon, Prnjavosrski, je potpuno partizanski.[562]
Ima još harange četničkih elemenata koje treba čistiti, ali oni nisu uspjeli da prodru sa svojom politikom, bar zasad ne.
Dalje drug Danko govori o neophodnosti čišćenja vojske i pozadine od štetočina, čišćenju bez kojeg nema napredovanaja, nema N. O. vojske (narodnooslobodilačke vojske nap. aut). Govori o posljednjim uspjelim akcijama (Krupa, Karanovac, sekcija

---

[557] Mile Trkulja i Advan Hozić, „*Pripreme i razvoj ustanka*", Opštine Kotor-Varoš i Skender-Vakuf u NOB-u 1941-1945, Banjaluka 1986, str. 111.
[558] Prema izvještaju Operativnog štaba NOP odreda za Bosansku krajinu, od 5. marta 1942. godine, Glavnom štabu NOP odreda i DV za BiH o razvoju ustanka u Bosanskoj krajini, Četvrti KNOP odred imao je 1.750 pušaka, 25 puškomitraljeza, 7 teških i 1 srednji i 1 bacač mina (Zbornik NOR-a, Tom IV, knj. 3. dok. br. 93).
[559] I bataljon Četvrtog KNOP odreda nastao je od djelova bivšeg V bataljona Trećeg KNOP odreda. Operisao je na ternu Manjače. Komandant bataljona bio je Milan Branković, a politički komesar Muhamed Kazaz.
[560] II bataljon nastao je, takođe, od dijelova V bataljona. Komandant je Drago Mažar a politički komesar Niko Jurinčić.
[561] III bataljon formiran je od dijelova VI bataljona Trećeg odreda. Duško Koščica je bio komandant a Živojin Preradović politički komesar.
[562] IV bataljon takođe je nastao od VI bataljona. Komandant Bataljona bio je Novak Pivašević, a politički komesar Adem Hercegovac.

kod B. Luke)[563] i o posljednjoj na Kotor-Varošu, u kojoj smo prema nepotvrđenim podacima izgubili dosta drugova, te zamjenika komandanta odreda, političkog komesara, zamjenika komandanta bataljona i dva komandira.[564] Ako je to istina, veli dalje drug Danko, to će biti veliki udarac za nas, ali to nas ne smije pokolebati, jer to će dokazati samo činjenicu da su uistinu komunisti oni koji uvjek idu prvi. Zadaci i odgovornost biće veći, ali mi ćemo ispuniti ono što postavlja pred nas naša Partija i narod."[565]

Gornje izlaganje Danka Mitrova, između više sličnih na ovoj Konferenciji, i pored ispoljenog izvjesnog ličnog optimizma, pokazuje koliko je bila teška situacija u tom predpučevskom periodu u srednjoj Bosni. U interpretaciji jednog od nosećih radova s Naučnog skupa „Oblasna konferencija KPJ za Bosansku krajinu 21 – 23. februara 1942. godine u Skender-Vakufu" , održanog 20–23. februara 1982. godine u Skender-Vakufu se kaže:

„Četvrti KNOP odred

Od rukovodilaca Četvrtog KNOP odreda na Konferenciji su govorili, kako nam to Zapisnik prezentira: Danko Mitrov, komandant Odreda, Muhamed Kazaz, politički komesar I bataljona i Adem Hercegovac, politički komesar IV bataljona. – kaže mr Vera Kržišnik-Bukić. –

Danko Mitrov je govorio o nastanku Četvrtog odreda, njegovoj formacijskoj strukturi, naoružanju, te o akcijama koje je Odred izveo u toku februara. Posebno je naglašena neuspjela akcija na Kotor-Varoš (neuspjela zbog izdaje četnika – primjedba VKB-Dragi Slavko, ovo sam preuzela sa str. 299 Zbornika radova „Skendervakufska konferencija '42", pa ako Ti znaš šta znači molim Te zabiljaži sa starane na rukopisu) koja '… nas ne smije pokolebati jer to će dokazati samo činjenicu da su uistinu komunisti koji uvijek idu prvi.'[566] Svoje izlaganje Danko Mitrov završio je odlučno i optimistički riječima da 'ćemo mi ispuniti ono štopostavlja pred nas naša Partija i narod."[567]

Kazaz je pohvalno govorio o I bataljonu u kojem se brojne akcije sistematski pripremaju. U ovim akcijama ispoljena je velika hrabrost i odlučnost boraca. U vezi s komandnim kadrom naglasio je potrebu veće saglasnosti između komandira i političkih komesara, a razlog za slab politički rad vidio je u obilju vojnih akcija.[568] I Adem Hercegovac se pohvalno izrazio o stanju u svom bataljonu iznijevši podatke da on operativno zahvata

---

[563] Jedinice V bataljona Trećeg odreda u dva maha izveli su sjajne akcije na Karanovcu, 3. novembra 1941. 1. četa sačekala je u Tijesnom grupu od 70 domobrana. Tom prilikom ubijena su 3, a zarobljeno 24. vojnika. I materijalna dobit bila je vekika (Zbornik nora, Tom, tom Iv, knj. 2, dok.br 68…).

[564] Prilikom napada na Kotor-Varoš, 19. februara, poginuli su: Ratko Bročeta, zamjenik komandanta Odreda, Duško Koščica politički komesar III bataljona, komandir Maslovarske čete Milan Bubić Krcun i još oko 20 boraca.

[565] Danko Mitrov, izvod izlaganja iz Zapisnika Oblasne Konferencije KPJ za Bosansku krajinu, održane u Skender-Vakufu od 21 – 23. fenruara 1942. godine, *Skendervakufska konferencija '42.*, Banjaluka 1983, str. 51-52.

[566] Vera Kržišnik-Bukić, *Tok, rad i učesnici Skendervakufske konferencije*, Skendervakufska konferencija '42, str. 299 (Zapisnik str. 6).

[567] Ibid.

[568] Ibid., str. 7.

područje tri sreza, da je stvorena jedna nova četa, da se oružje udvostručilo, te da je ’civilna vlast odjeljena.’

Na kraju rasprave o vojnom stanju, nije data jedna opšta ocjena za čitavo operativno područje Bosanske krajine. Kao zaključak o stanju o vojnom pitanju mogu se, međutim, uzeti riječi Osmana Karabegovića koje je izgovorio u vezi sa diskusijom o stanju Trećeg krajiškog NOP odreda. On je, između ostalog, rekao: „ Međutim, uvodni dio izvještaja od 5. marta Osmana Karabegovića i Koste Nađa daje iscrpnu analizu najznačajnijih problema, kako na području Bosanske krajine i centralne Bosne tako i pojedinačno po odredima.. Izvještaj je utoliko značajniji što ga je radio Osman Karabegović koji je dobro poznavao situaciju i koji je napokon na Konferenciji imao priliku da čuje i dobije pismene izvještaje od pojedinih delegata o stanju u jedinicama i na terenu.[569]

Konferencija u Skender-Vakufu predstavlja sigurno najznačajniji pokušaj analize partijskoih kretanja i stanja u vojscu i pozadini u početku ustanka. Mada je Zapisnik sa Konferencije dost škrt, ipak ima dosta dokumenata koji potvrđuju izrečenu ocjenu. „[570]

„Izvještaj Kasima Hadžića, sekretara OK KPJ za Jajce, o radu Pertije na sektoru KNOP odreda, koji je napisan 20. februara 1942. godine, obimniji je nego sačuvani izvještaj Rudija Kolaka. Razlog treba tražiti možda i u činjenici da je analiziran duži vremenski period, te da je teritorija koju je zahvatao ovaj OK bila kud i kamo veća od OK KPJ za Drvar. Naime, teritorija OK KPJ za Jajce zahvatala je srezove: Jajce, Mrkonjič-Grad, Ključ, Glamoč, Livno, Kupres, Donji-Vakuf, Skender-Vakuf, Kotor-Varoš, Teslić i Prnjavor.

Metodologija, po kojoj je pravljen izvještaj Kasima Hadžića, u osnovi se razlikuje od izvještaja sekretara OK KPJ za Drvar. Jer, pitanja se ne tretiraju po sreskim sektorima, već prema njihovim aktuelnostima i to u devet poglavlja. Na kraju je dat opšti zaključak u vezi sa stanjem i narednim zadacima Partije, u kojem se kaže da je neophodno Partiju proširiti poštenim i borbenim elementima odanim ’našoj stvari’. Istaknuta je potreba podizanja političkog i ideološkog nivoa partijskog kadra, razvoja propagande i štampe u vojsci i pozadini.

Diskusija, koja je vođena o izvještaju Kasima Hadžića, kao i diskusije koje su vođene u drugim tačkama dnevnog reda, a odnosile su se na područje Trećeg KNOP odreda, pokazala je da je situacija na ovom terenu bila najteža. Bilo je mnogo grešaka Partije, nastale dijelom kao posljedica malog broja kadrova na širokom terenu, ali su dijelom bile i posljedica slabog rada partijskog kadra. Osim problema pojave i razvoja četništva i

---

[569] Vidi Izvještaj Operativnog štaba NOPO za Bosansku krajinu Glavnom štabu NOP i DV za BiH od 5. marata 1942. godine. Potpisali su ga Kosta Nađ kao komandant i Osman Karabegović kao politički komesar. Original izvještaja nalazi se u Arhivu Vojnoistorijskog instituta u Beogradu, Fond NOR-a-k-1-1, a objavljen je u Zborniku NOR-a, Tom IV, knj. 3, dok. br- 93.

[570] Mr Vera Kržišnik-Bukić, „Tok, rad i učesnici Skendervakufske konferencije”, str. 305-306.

razornog rada talijanskih agenata i u samim partijskim redovima pa i među rukovodiocima bilo je dosta neslaganja…”[571]
Kraći osvrt na diskusiju na Skendervakufskoj konferenciji:
„Drug Kasim sekretar III OK (Jajce) IV bataljon vrlo loše stoji, svega jedan partijac.”[572]
„Drug Morača: ’Zašto je zanemaren sector V i VI bataljona?…’”[573]

Uzimajući više puta riječ u diskusiji Đuro Pucar je iznosio svoje mišljenje po određenim pitanjima, pa i povodom izvještaja Kasima Hadžića i teškom stanju na području djelovanja III KNOP odreda i OK KPJ Jajce, dajući i kritički osvrt povodom iznijetih činjenica.

„Stari: ’Ova konferencija je važna baš radi svoje forme i širine. Znači obuhvatila je najšire što može da se obuhvati od najboljih kadrova Partije. Na ovim ljudima leži teret Komunističke Partije, a ove zadaće su nove i teške. Danas se mi borimo protiv okupatora i njegovih sluga Ne borimo se za sovjetsku vlast.”
Stari: „Ova je konferencija po svojoj širini od velike važnosti naročito kada se postavljaju pred nas vrlo krupni zadaci. *Nije vrijeme da se borimo sada za vlast kako su to neki rekli*. (Kurziv je u originalu, nap. aut.). Mi se nalazimo još uvjek u periodu nar. oslob. borbe, pa svaka zastranjivanja u tom pogledu mogu biti vrlo štetna. U početku ustanka bio je formiran štab za Bosansku krajinu, ali, je bio ukinut jer je nametala to tadašnja situacija. Ustanak se proširio, zato je Glavni štab poslao svoje delegate u pojedine pokrajine. Danas, kada je politička situacija izmjenjena formiran je ponovo glavni štab za Bos. Krajinu. On se mora što više popularisati i njegove odluke poštivati U Glavni štab ulaze ovi drugovi: Komandant drug Dr. Stojanović, zamjenik drug Slavko Rodić[574], politkom: drug Obrad, zamjenik: drug Osman. Pri svakom štabu mora da postoji Vojni sud sa 3 lica koji će suditi špijunima i izdajicama. Glavni Štab i C. K. donijeli su odluku da se formiraju Nar. Osl. Dobroivoljački Odredi od onih ljudi koji hoće da se bore a neće da sarađuju ni sa partizanima ni sa četnicima… Mnogo veće poteškoće savlađivali su ruski boljševici za vrijeme revolucije. Mi se nalazimo u predvečerju revolucije, neprijatelj ne spava, znači, nema izvrdavanja i pravdanja (snijeg itd.) borit se mora, ako je potrebno i živote i glave dati. (slučaj Kotor-Varoša).[575] Tako treba shvatiti naše zadatke. Kukavice ne trebamo u našim redovima. Zar da kukavice budu avangarda ptoletarijata. Uslijed toga nerada, iako su poteškoće bile velike, moglo se stvoriti više. Štab trećeg odreda pošao je stranputicom i tražio lažne dokaze da se tuče neprijatelj. Događa se naposljetku to da ti isti argumenti biju nas same (slučaj druga iz štaba trećeg odreda koji je rekao da je Drenović primio pare od Talijana a zato nema dokaza….).

---

[571] Ibid., str. 303.
[572] *Zapisnik…*„ Skendervakufska konferencija ’42”, str. 64. Kasim Hadžić je i u svom pismenom izvještaju na Skendervakufskoj konferenciji naveo da u IV bataljonu Trećeg KNOP odreda ima samo jedan član KPJ. Kasim Hadžić je rekao da je taj jedan jedini član KPJ, u stvari, član OK KPJ – Stole Kovačević, komesar IV bataljona.
[573] Ibid., Pitanje druga Morače je citirano pošto je bitno za, nešto kasnijedate neobjektivne ocjene o stanju na području djelovanja OK KPJ Jace do 5. marat 1942. godine
[574] Do tada je Slavko Rodić bio na dužnosti komandanta III bataljona Prvog KNOP odreda. Vidi biografiju: Vojna enciklopedija, Tom VII, str. 200b.
[575] U originalu Zapisnika kao napomena br. 99.

Član Partije u četi je partizan, i kao partizan snosi kaznu i vojne komande i Partije. Kazna Partije je strožija. Partijske jedinice moraju se sastajati prije i poslije svake akcije, jer one moraju da vode računa o svemu.” [576]

Ove rasprave na Skendervakufskoj konferenciji KPJ, održanoj od 21–23. februara, vodile su se u vrijeme kada je dioba III odreda na dva, III i IV, već bila izvršena (zvanično 6. februara 1942, a Adem Hercegovac tvrdi da je izvršena već 22. januara iste godine), ali kritički osvrt na propuste u djelovanju dotadašnjeg III odreda svakako se odnosio na djelovanje svih odreda, iako je istina da je opšte stanje objektivno bilo najteže na području dotadašnjeg III odreda.

(Ispred ove tačke dolazi tačka br. 15. Neuspjeli napad na Kotor-Varoš, 19.02.1942…)

16. Dalji razvoj revolucionarnog omladinskog pokreta na prvim slobodnim teritorijama u srednjoj Bosni do četničkih pučeva

Pošto su pod stalnim pritiskom partizanskih snaga neprijateljske posade u više varošica srednje Bosne morale da napuste, uglavnom do kraja 1941. godine, stvorena je relativno velika povezana slobodna teritorija, pa su tako stvoreni i bolji uslovi za masovno-politički rad sa omladinom. Osnivani su novi aktivi SKOJ-a u selima gdje već nisu bili formirani. Paralelno su osnivani revolucionarni odbori omladine, odnosno NOSOBiH-a od februara 1942. godine. U okviru NOSOBiH-a razvijane su razne forme aktivnosti, posebno razne sekcije za kulturno-prosvjetni rad, a s obzirom na politiziranu situaciju i radoznalost djece i mladih u toj novonastaloj situaciji, okupljana su zajedno i djeca i omladina kroz razne forme rada. Novooslobođene varošice i veća sela postala su svojevrsni centri masovno-političkog kulturnoprosvjetnog rada rada.

Nosioci cjelokupne aktivnosti u radu sa omladinom u tom periodu bili su: na bivšem srezu Kotor-Varoš: u Skender Vakufu Vlado Ivanović, predratni skojevac, banjalučki srednjoškolac; u Šipragama, Imljanima i Kruševu Brdu Davorin Zekić *Koko*, Kotorvarošanin, zagrebački student, predratni skojevac i Slavica Grubor, Banjalučanka, predratna skojevka, do rata učiteljica u Kruševu Brdu; u Grabovici Rode Miljanović, skojevac iz Maslovara; u Maslovarima Đorđe Perović *Đoko*, student Beogradskog univerziteta, predratni komunista, Safet Fejzić, student ekonomskog fakulteta u Beogradu, član SKOJ-a od 1938, član KPJ od 1940. godine, Željko Barić, student Sveučilišta u Zagrebu, predratni komunista, od januara član OK SKOJ-a za srednju Bosnu, Marinko Milojević član Opštinskog komiteta SKOJ za Maslovare i radio u Tehnici OK SKOJ-a za srednju Bosnu u Maslovarama, Dušanka Petrić, sekretar Opštinskog komiteta SKOJ-a za Maslovare, kao i Viktorija Petrić-Kapor, koja je kao kandidat za člana KPJ bila zadužena da pomaže aktivu SKOJ-a, a rukovodila je Tehnikom Okružnog komiteta SKOJ-a za srednju Bosnu, koja je bila u Maslovarama; na bivšem srezu Prnjavor i široj okolini djelovao je Stanko Vukašinović od ustaničkih dana, predratni skojevac, od januara 1942. kao član OK SKOJ-a za srednju Bosnu; Osman Malkić *Maga*, predratni skojevac iz Banjaluke, sekretar Opštinskog komiteta SKOJa za Crni Vrh, radio na prostoru djelovanja Crnovrške partizanske čete; Jovanka Bojić na

[576] Vidi Zbornik NOR-a Tom II, Bilten Vrhovnog Štaba NOVJ, str. 115–116.

opštini Hrvaćani, sekretar Opštinskog komiteta SKJOJ-a za Hrvaćane; Ziba Galijašević, sekretar Opštinskog komiteta SKOJ- za Lišnju; Mira Jotanović, član OK SKOJ-a za srednju Bosnu djelovala je u Čečavi i na području još nekoliko partitanskih četa: Rastuške, Buletičke, Pribiničke, Vitkovačke i šire u okolini, pošto je djelovala kao član OK SKOJ-a za srednju Bosnu; Dane Pavlić, sekretar Opštinskog komiteta SKOJ-a za opštinu Jošavka; Živko Stojanović, sekretar Opštinskog komiteta SKOJ-a za opštinu Slatinu, Drago Milanović[577] u opštini Potočani: Radmila Nježić, sa kojom su radili izrazito aktivni mladi ljudi: Rava Kasalović, sestre Kovačević Nada (udata Lalović) i Ljubica (udata Jungić) iz Selišta, zatim sestre Nada i Radojka Mikić iz Donjih Srđevića i drugi. Nisu utvrđeni podaci za Radmilu Nježić da je bila član Sreskog komiteta SKOJ-a Prnjavor, ali iz potpune angažovanosti njene ličnosti sve do posljednjeg dana života, kada se spremala da pođe na sresku konferenciju omladine u slobodni Prnjavor, neposredno poslije oslobođenja Prnjavora – to proizilazi. Samo iz ove grupe nabrojanih skojevskih rukovodilaca – cvijeta srednjebosanskog SKOJ-a, zbog njihove izrazite angažovanosti i aktivnosti, četnici su ubili – zaklali: Marinka Milojevića, Dušanku Petrić, Davorina Zekića Koku, Želju Barića, Osmana Malkića Magu, Zibu Galijaševih, Danu Pavlić, Radmilu Nježić, sestre Nadu i Radojku Mikić, a poginuli su Slavica Grubor, Rode Miljanović, Stanko Vukašinović, dok je Mira Jotanović umrla za vrijeme epidemije tifusa, u proljeće 1943. godine.

Dok su u srednjebosanskim varošicama bile neprijateljske posade partizanske bolnice postajale su svojevrsni centi kulturnoprosvjetnog rada gdje se i omladina iz okruženja okupljala. Navešćemo nekoliko primjera:

„Na velikom prostoru od Banjaluke do Travnika na oslobođenoj teritoriji razvio se bogat pozadinski život. Formirani su organi vlasti, sanitetski organi i kulturno-prosvjetni rad Jedan takav sanitetski centar razvio se u jesen 1041. godine u Čemernici, koji je postao istovremeno i kulturno-prosvjetni centar ovoga dijela Bosanske krajine. Početkom januara 1942. godine u bolnicu na Čemernicu došli su uzbjegli ugledni banjalučki ljekari, dr Danica Perović, dr Klajnhapl, dr Gertruda Štern, dr Margita Hrcl i dr Ihsan Zukanović. Sa prvim upravnikom bolnice Tvrtkom Matijevićem i tadašnjim upravnikom Zvonkom Žardinom i sa još desetak medicinskih sestara, viših bolničara i drugog osoblja, pored medicinskog rada, razvili su razne oblike kulturno-prosvjetnog rada…

Bolnica u Čemerici na Šljepuri, od novembra 1941. do polovine maja 1942. godine[578]. Bila je snažan punkt kulturno-prosvjetnog rada, koji se odvijao u u tri oblika, i to: rada u bolnici, rad u selu na organizovanju zdravstvenih tečajeva i učešće u kulturno-prosvjetnom radu.

---

[577]Ljubo Janković, *Formiranje i rad Opštinskog NOO Potočani*, Srednja Bosna u NOB, knj. 3, str. 527. Ljubo kaže: „Omladina Potočana, kao i drugih sela u sastavu potočanske opštine, bila je veoma aktivna. Omladinski rukovodilac na terenu opštine bio je Dragan Milanović…" Postoje indicije da je Dragan Milanović bio sekretar Opštinskog komiteta SKOJ-a za Potočane, ali to nije potvrđeno.

[578] Bolnica u Čemernici je tragično likvidirana polovinom maja 1942. godine upadom četnika, kada su nastradali ranjenici, bolesnici, jedan dio sanitetskog osoblja i zaštitnica bolnice.

Kulturno-prosvjetni i obrazovni rad u bolnici bio je raznovrstan. Osoblje bolnice, zaštitnica bolnice i lakši ranjenici u bolnici organizovali su male priredbe i čitalački seminar. Pošto su u bolnicu dolazili u rukovodioci ustanka sa tog područja oni su tu povremeno držali i predavanja. Tako su na čitalačkom seminaru govorili Đuri Pucar Stari, Kosta Nađ, Miljenko Cvitković, Ajša Jarabegović i književnik Hasan Kikić.[579] Mara i Zorica Mitrov posebno su se angažovale na organizovanju čitalačkih seminara… Za Novu 1942. godinu organizovan je program kojim je rukovodila Zorica Mitrov-Karić. Kao prva tačka pjevan je 'Vrabac' koga je vjerovatno ona sastavila ili je nekim vezama tekst stigao iz Podgrmeča. Gdje je Branko Čopić bio već počeo pisati 'Vrabac' i druge tekstove.

Iako su shvatili potrebu prerade marksističke literature, slušaocima je taj rad teško padao, jer u stvari nisu mnogo razumjeli. Jedan od slušalaca takve prorade materijala, Vlado Jotanivić piše: 'U Čemernici je bio organizovan i ideološki rad. Prorađivali smo razne materijale. Najviše nas je 'maltretirao' Brane Morača koji je od nekud dobio neke Marksove i Engelsove knjige koje smo svako veče slušali. Brane je organizovao časove i na terenu… Jednom prilikom u Aginom selu u punoj kući naroda Brane je čitao Antidiringa… Uzgred da napomenem da ni mi ni seljani nismo ništa razumjeli.'"[580]

Kulturno.prosvjetni rad izvan bolnice u Čemernici organizovan je u Skender-Vakufu i u selima oko Skender-Vakufa, putem zdravstvenih tečajeva, analfabetskih tečajeva i origodnih priredbi. Zdravstveni tečajevi bili su organizovani tokom januara i februara 1942.. godine u Šolajima, Živinicama i Skender-Vakufu. Bilo je teško u početku obezbjediti djevojke i mlađe udate žene da pohađaju tečaj. Sjećaju se tadašnji politički radnici Skender-Vakufa da su se obračali Dujku Komljenoviću, u koga su u Skender-Vakufu svi mještani vjerovali, da on na skupovima zatraži da se mora pohađati ovaj tečaj."[581]

„Pošto se ustanak širio, snažno i organizovano, jedan od prvih pratećih zadataka bio je formiranje partizanske bolnice…. Tokom jeseni 1941. godine bolnica je postala pored svoje osnovne namjene, i kulturno-prosvjetn i ideološko-politički centar… pošto su u nju stizali doturani pisani materijali preko tesličke partijske organizacije, a posebno preko aktivista iz "Destilacije". U blizini bolnice, u mjestu Solile i. Jelovci, bio je smješten partizanski logor. 'U partizanskom logoru redovno su slušane radio vijesti, bilježene i umnožavane… takve radio-vijesti su stizale u Čečavu i mnoga druga mjesta… Njihov sadržaj smo obavezo proučavali…'[582] Kasnije je u Borjanskoj bolnici bio organizovan još potpuniji kulturno-prosvjetni rad, na čemu su naročito radile Jovanka Čović-Žuta i Vera Stefanović-Vinterhalter…

---

[579] Dušanka Ćumura-Pirolić, *Pojedinosti otrgnute od zaborava*, Srednja Bosna u NOB, knj. 3, Banjaluka 1981, str. 62.
[580] Vlado Jotanović, *Na Čemernici*, Srednja Bosna u NOB, knj. 3, Banjaluka 1981. godine, str. 51.
[581] Dr Rajko Kuzmanović, *Kulturno-obrazovni rad na oslobođenom području Bosanske krajine 1941–1942. godine*, Skendervakufska konferencija '42, Banjaluka 1982, str.362-363.
[582] Vlado Jotanović, *Doći ćemo kad bude slobode*, Srednja Bosna u NOB, knj. 2, Banjaluka 1981, str. 324.

Kulturno-prosvjetni rad na ovom području počeo se odvijati, u pravom smislu riječi, izvan bolnice na cijelom području od polovine decembra 1941. godine… Rudarsko mjesto Maslovare postalo je od tada kulturno-prosvjetno središte. Prva ratna zima protekla je u nezapamćenom elanu omladine i odrslih na kulturno-prosvjetnom radu. Sve je bilo u znaku novog, sve se mjenjalo i preobražavalo. Zgrada osnovne škole pretvorena je u dom kulture, gdje se odvijao centralni dio kulturno-prosvjetnog rada.

Skojevska i partijska organizacija bile su organizatori ovog rada. Među organizatorima kulturno-prosvjetnog rada, posebno su se isticali Nevenka, Dušanka, Viktorija, i Radojka Petrić, Idriz Maslo, Đoko Perović, Željo Bariuć, Porodica Bubić, porodica Miljanović i Dujić, te Ljubica Šobot, Vuka Tegeltija, Kaćuša Radić i mnogi drugi. ’U improvizovanom domu kulture otvorena je i čitaonica-biblioteka, za koju smo sakupili knjige s raznih strana. Knjige su dijeljene na čitanje i uzimane za rad čitalačkih grupa. Ja sam bila zadužena da iz raspoložive literature odaberem i umnožim rodoljubive pjesme i sastave koji su mogli da posluže za horove, dramske i recitatorske sekcije. Na taj način je omladinskim organizacijama, koje su nicale na širem području oko Maslovara, dostavljen relativno bogat materijal za razvoj kulturnog rada.’[583]

Formirane su: horska, dramska i recitatorska sekcija. Hor je bio mješoviti i u početku je izgledalo da će se teško uvježbati relativno složene pjesme. Ipak uz svakodnevni rad, hor prvi put nastupa za Novu 1942. godinu… Svaka priredba, igranka, veselo veće i sl. imala je na početku političko-informativni dio programa Obično su prisutnim govorili o dnevnoj političkoj situaciji, o radio.vijestima, o revoluciji i sl. Idriz Maslo, Željo Barić, Đoko Perović, Vaso Kapor i Milan Bubić. Maslovarski kulturni program uvrstio je i Vrapca’. Sami su ga sastavljali rukovodioci kulturno-prosvjetnog rada. Obično se u Vrapcu pjevalo pjevalo o svakidašnjim zbivanjima u četi, na kursevima, u bolnici, a najinteresantniji su bili oni koji su izvrgavali smjehu četničku izdaju početkom proljeća 1942. godine. Kulturno-zabavna ekipa iz Maslovara dala je nekoliko priredbi u bolnici u Borju, što je unosilo živost i osjećaj sigurnosti među ranjenim i bolesnim.

Početkom januara 1942. godine prišlo se organizovanju analfabetskih tečajeva u Maslovarama i okolnim selima. ’Počelo se raditi na organizovanju analfabetskih tečajeva i osnivanju partizanske škole, kao jednog od najpogodnijih oblika okupljanja i rada Sa omladinom. Skojevci su bili zaduženi da skupe što više školskog pribora. Tako smo moja sestra Dušanka i ja obišle pet-šest sela, skupljajući školske tablice, pisaljke, teke, olovke i drugi školski pribor potreban za rad.’[584]Polaznici analfabetskog tečaja, a naročito mlađe žene su sa oduševljenjem slušale rukovodioce tečaja… Uz sniježne prtine bila su, prstom ili štapom, ispisana krupna i nezgrapna slova tečajaca.. To je zaista bio veliki preporod jer su mnogi naučili da čitaju i pišu.”[585]

Početkom januara 1942. godine Tehnika Okružnog komiteta SKOJ-a za srednju Bosnu u Maslovarama (Viktorija Petrić-Kapor je i dalje uspješno vodila poslove tehnike, radeći zajedno sa saradnikom Marinkom Milojevićem). Svakodnevne radio-vijesti, zatim kratki

---

[583] Viktorija Glavaš, *U oslobođenim Maslovarama*, Srednja Bosna u NOB, knj. 3, Banjaluka 1981, str. 252.
[584] Nevenka Petrić, *Omladina Maslovara*, Srednja Bosna u NOB, knj. 3, Banjaluka 1981, str. 253.
[585] Rajko Kuzmanović, *n. d*., str.364-366.

dramski sadržaji, pogodni za izvođenje na otvorenoj sceni, sadržaji popularnog Vrapca umnožavani su na šapirografu. Osjećala se potreba za umnožavanjem revolucionarnih pjesama, pjesama sa rodoljubivim i socijalnim sadržajem, koje su se u to vrijeme pjevale ili recitovale pojedinačno ili u horu u kombinaciji sa solistima. Do tih pjesama se dolazilo i tako što se Đorđe Perović *Đoko*, prisječao tih sadržaja i, uz kosultacije sa drugovima, koji su se, također, prisječali tih tekstova iz vremena svog predratnog revolucionarnog rada – sklapane su cjeline tih pjesama i drugih tekstova, umnožavane na šapirografu i slate po redovnim kurirskim vezama na odgovarajuće adrese. Sve što je „proizvodila" Tehnika OK SKOJ-a preko kurirskih kanala distribuirano je po srednjoj Bosni.

Prisutnost partizanskih četa u slobodnim selima, odnosno u varošicama u srednjoj Bosni u kojim je ranije bila nerijateljska posada – Aginom Selu, Šipragama, Skender-Vakufu, Maslovarama, Čečavi, Crnom Vrhu, Hrvaćanima, Jošavci i dr. bila je bitna osnova za organizovano razvijanje masovno-političkog i kulturno-prosvjetnog rada sa omladinom, tako da su do kraja decembra 1941. godine ove varošice postale svojevrsni centri u kojima se odvijao veoma dinamičan politički i kulturno-prosvetni rad, prije svega sa omladinom.

U januaru 1942. godine i docnije, s obzirom da je masovni rad među omladinom bio znatno razvijeniji, u SKOJ-u su primani novi članovi. Tako su u aktiv u SKOJ-a u Maslovarima primljeni: Drago Raca iz Obodnika, Petar Smiljić iz Maslovara, Milan Smiljić iz zaseoka Smiljići i dr. U aktiv SKOJ-a u Imljanima primljeni su Milojko Makarić, Petar Grubač i dr.,[586] u aktiv SKOJ-a u Skender Vakufu Čedomir Marjanović, Ilija Milojević, Stevo Dukić, Rifat Imamović, [587] i dr.

Docnije je osnovan novi aktiv SKOJ-a u selu Živnice u čijem sastavu su bili: Slavko Popović, Milan Raljić, Dušan Popović, Sveto Đurić i Mirko Bajić. Krajem proleća 1942. godine u selima Kobilja i Borak formiran je jedan zajednički aktiv SKOJ-a, koji je veoma kratko djelovao, pošto je uskoro došlo do četničkog puča. Sekretar toga aktiva bio je Janko Čoralić, a članovi Đuro Sukur, Ilija Milojević, Simeun Gojković i Živko Miljanović.[588]

NOO je organizovao sjetvu, u proljeće 1942. godine, pa je omladina bila angažovana i na tome zadatku. Sve žito i sjeno, koje se nalazilo u blizini neprijateljskih položaja, koje nije bilo odnijeto, niti spaljeno, omladina Imljana je noću prenosila, kako bi partizanska četa i stanovništvo, posebno popaljenih kuća imalo za svoje potrebe i prehranu stoke.

Kako su Šiprage među prvim varošicama poslate slobodne, u njima su organizovane šire aktivnosti sa omladinom. U sve aktivnosti masovno je bila uključena i ženska omladina sa sela. Ovo je bio svojevrstan fenomen za ovaj kraj, do koga je došlo pod snažnim uticajem NOR-a, jer je skoro celokupno stanovništvo bilo nepismeno.[589]

---

[586] Kazivanje Dimitrija Grubača autoru.
[587] Kazivanje Čedomira Marjanovića autoru.
[588] Kazivanje Slavka Popovića, Jovanke Crnomarković-Trkulja i Branka Bojića autoru.
[589] Kazivanje Dimitrija Grubača autoru.

Postojeći omladinski odbori, tokom februara i marta 1942. godine,[590] prerastali su u odbore Narodno oslobodilačkog saveza omladine Bosne i Hercegovine (NOSOBiH-a), poslije prijema istrukcije o osnivanju ovih odbora u pismu Đure Pucara-Starog[591] u kome, između ostalog, stoji: "U prilogu vam ovog pisma dostavljamo okružnicu SKOJ-a i pravilnik Nar. osl. saveza omladine BiH s tim da se to dostavi Okružnim komitetima Partije i Omladine na vašem terenu da to umnože i rasture."[592]

Navedeni aktivi SKOJ-a djelovali su sve do četničkih pučeva, do aprila, maja ili juna 1942. godine. Veći dio ovih članova SKOJ-a je tokom rata izginuo u našim jedinicama, odnosno na drugim zadacima narodnooslobodilačke borbe. Tako, na primjer, od navedenih članova aktiva SKOJ-a u Maslovarama, primljenih u SKOJ 1941. god, poginulo je sedam članova; od navedenih članova aktiva SKOJ-a Imljana poginulo je 2 člana SKOJ-a; a od navedena četiri člana SKOJ-a, primljena u Skender Vakufu 1941. godine, poginulo je tri člana SKOJ-a, a jedan je umro u toku NOB-e.

Kako od prvih dana ustanka, tako i decembarskih dana 1941. godine pa sve do četničkih pučeva 1942. godine, sa grupom progresivnih mladih ljudi u Kotor Varošu, održavana je stalna veza. U grupi omladine koja je tada bila aktivna u sakupljanju materijala za potrebe vojske i bolnice posebno su se isticali: Seka – Zdravka Novković, sestre Dušanka i Stojanka Topolić, Davorin-Koko Zekić, braća Drago i Mile Luburić, braća Advan i Arfan Hozić, porodica Tvrz, braća Korići i dr. U tom periodu na osnovu rezultata rada i ostvarene odgovarajuće veze sa tadašnjim sekretarom OK SKOJ-a Jajce (koji je tada djelovao i na području srednje Bosne), Ahmetom Hadžihalilovićem, osnovan je aktiv SKOJ-a u porobljenom Kotor-Varošu u koji su primljeni Zdravka Novković *Seka*, Stojanka Topolić i Drago Luburić.[593]

> Kako su na sastanke omladine dolazila skoro sva odraslija djeca, vođene su pripreme za osnivanje pionirske organizacije. Tako je u Imljanima osnovan pionirski odred, marta 1942. godine, koji je okupio oko 70 djece. Neposredan rad s djecom vodili su u ime aktiva SKOJ-a: Arsenije Benić, Rajko Ponorac i Rade Škeljić.[594] Kao rezultat ukupnog političkog i kulturno-prosvjetnog rada sa omladinom u Imljanima, Petrovu Polju i okolini, u prvim danima ustanka, kada je formirana partizanska četa na Djevojačkoj ravni, od ukupno oko 140 boraca bilo je oko 60% do 21. godine života. Tako je do oslobođenja iz Imljana i Petrova Polja i okoline u jedinice NOV i POJ stupila skoro sva muška omladina dorasla za vojsku, kao i znatno mlađeg uzrasta. Takođe i dvije omladinke Anđa Marić i Duja Marić.[595]

---

[590] Pravila NOSOBiH-a, Dokumenti istorije omladinskog pokreta Jugoslavije, Istorisko odjeljenje CK NOJ-a, Tom I, knj. 2, str. 517.
[591] Pismo Đure Pucara Starog političkim komesarima I, II i III partizanskog odreda od 7. februara 1942. godine, Vojnoistorijski institut, Beograd, Mikrofilm IRP BiH, 1/355, str. 1.
[592] Ibid.
[593] Zdravka Novković-Rahelić *Seka*, *Sanitetski materijal za partizane*, Srednja Bosna u NOB, knj. 3, str. 625-626.
[594] Kazivanje Dimitrija Grubača autoru.
[595] Dimo Vujošević, *Imljanska hronika 1941–1945*,

U Kruševu Brdu, učiteljica iz Čudnića, Slavica Grubor, aktivno je i dalje radila na organizovanju omladine, sve do stupanja u Imljansku partizansku četu. Kruševo Brdo je bilo područje djelovanja u Davorina Zekića Koke, sve do odlaska zbog najezde četnika. Među najaktivnijim omladincima u Kruševu Brdu iz toga perioda bili su: Adam Panić, Živko Arsenić, Janko Knežević i dr.[596]

I početkom 1942. godine omladinu Grabovice vodio je Rodoljub-Rode Miljanović. Omladina je bila angažovana na sakupljanju hrane i tople odjeće za borce. I omladinskom jedinicom za vojnu obuku rukovodio je Rode Miljanović. U njoj je bila okupljena muška omladina, koja je završila osnovnu školu kao i starija. Po završetku prvog kursa vojne obuke osnovana je omladinska organizacija, čiji predsjednik je bio Dušan Lujić, a istaknutiji omladinci aktivisti su bili Živko Miljanović, Gosto Kuzmić, Đorđe Kuzmić, Miodrag i Vinko Mirković, Ilija Todorović, Mile Kalamanda i mnogi drugi. Nekoliko od ovih omladinaca je docnije stupilo u NOV.[597]

1

Pored veoma uspjele priredbe za Novu 1942. godinu, u Maslovarama se radilo na pripremama sadržaja za naredne priredbe. Horska sekcija imala je uvježbanu: "Internacionalu", "Mitrovčanku", "Bilečanku", "Budi se istok i zapad", "Hej Sloveni", Diži se narode radni", "Po šumama i gorama", "Kolo" B. Radičevića i dr. Recitatorska sekcija pored uvježbanih pjesama: "O klasje moje" A. Šantića, "Padajte braćo" Đ. Jakšića pripremala je i druge pjesme iz socijalne poezije, zatim narodnu pjesmu "O starcu Vujadinu" i dr. Motivi ove poezije bili su prilika da se sa omladinom vode razgovori o socijalnim nepravdama i sl. Dramska sekcija uvježbala je kraći komad – skeč o pijanom Nijemcu i jednom seljaku koji ga je nadmudrio.[598] Ova aktivnost odvijala se i kao dio priprema za Smotru kulturno-prosvjetnog rada omladine srednje Bosne, koja se pripremala za početak aprila 1942. godine u Skender-Vakufu.

I na području Maslovara, jedan od prvih zadataka bila je priprema omladine za stupanje u partizane. Tako su u decembru osnovane omladinske jedinice i započeli su kursevi za vojnu obuku. Oni su trajali po 3-7 dana. Za to vrijeme omladina je spavala na improvizovanim ležajevima, tzv. palačama, u osnovnoj školi, a hranili se na "kazanu" partizanske čete, koja je bila smještena u direkciji rudnika u susjednoj zgradi. Pored vojne obuke, koju su vršili borci sa otsluženim vojnim rokom u staroj Jugoslaviji, obavezno su održavani i politički časovi. Uveče se ova omladina uključivala u razne forme rada, u Domu kulture, odnosno uzgradi škole. Omladinci, koji su pohađali ove kurseve, išli su zajedno sa partizanskom četom u akcije, bez oružja, kako bi pomogli u izvlačenju i nošenju ranjenika, žita i sl., a i da bi se naoružali ako se pruži prilika. Kada su vršene pripreme za napad na Kotor Varoš, 17. 02 1942. godine, oni su pravili po dvije daščice za borce da ih stave na cipele, kako ne bi propadali u snijeg, koji je te godine bio veoma dubok. Među tadašnjim stanovništvom varošice Maslovare sakupljeni su posteljni čaršavi u vezi sa napadom na Kotor-Varoš, kako bi poslužili da se djelimičnim prekrivanjem, boric prilikom napada manje primjetili danju, na snježnoj bjelini.

---

[596] Kazivanje Ljuboja Arsenića iOsmana Kovačevića autoru.
[597] Kazivanje Živka Miljanovića autoru.
[598] Viktorija Glavaš, *U oslobođenim Maslovarama*, Srednja Bosna u NOB, knj. 3, str. 252.

Sanitetske kurseve, zajedno za žensku i mušku omladinu, držali su Gojko Agramović i Tvrtko Matijević, iz bolnice sa Borja. Omladinski odbori, osnovani su u Maslovarama i Laušima u decembru 1941. godine, a u ostalim selima u 1942. godini. Krajem februara, oni su prerastali u odbor NOSOBiH-a.[599]

Neposredno poslije održavanja Oblasnog partijskog savjetovanja za Bosansku krajinu u radu sa omladinom poseban značaj pridavan je masovno-političkom radu. Tako su krajem februara 1942. godine, Milan Radman i Stanko Vukašinović organizovali u Vijačanima u školi savjetovanje u cilju formiranja organizacije NOSOBiH-a. Na tom savjertovanju izabrani su predsjednici opštinskih odbora NOSOBiH-a i za pojedine opštine ranijeg prnjavorskog sreza i to: Savko Jenjić – za Vijačane i partizansku jedinicu na položaju na Ceru, Nikodin Slatinac – za Štrbce i partizansku jedinicu na položaju Glogovac, Živko Stojanović – za Drugović i Slatinu i za partizansku jedinicu na Crnom Vrhu, Subotić za Čečavu, Trivun Starčević – za Poeznu i dr.

U okolini Prnjavora i nešto šire, bili su zapaženiji aktiviosti u radu SKOJ-a: sestre Bojić, Miloš Golić, Mito i Vasiljka iz Hrvaćana, Milanović iz Potočana, Branko Soldat iz Starog Martinca, zatim Stanko Vukašinović, Živko Stojanović, Marko Stokić, Petar Petrović, Nenad Krajišnik i dr.[600]

Krajem februara i u Maslovaram je formiran Opštinski odbor NOSOBiH-a, a za predsjednika je izabrana Dušanka Petrić. Preko odbora NOSOBiH-a, omladina je angažovana na svim zadacima na kojima su se u to doba bavili NOO, a prije svega na snabdjevanju hranom bolnice u Broju i partizanske čete u Maslovarama, prikupljanju potrepština za bolnicu, vunenih džempera, čarapa i rukavica za partizansku četu, sječom drva i sl.

U oslobođenom Skender Vakufu osnovano je nekoliko sekcija za kulturno-prosvjetni rad, kao na primjer – horska, dramska, recitatorska i dr., a u selima nekoliko analfabetskih tečajeva. U Skender Vakufu, Bokanima, Bastasima, Kobilji, Živinicama skoro sva omladina bila je okupljena. Omladinske jedinice za vojnu obuku muške omladine bile su osnovane u: Skender Vakufu, Živinicama, Bokanima, Bastasima i Kobilji. Obuka je vršena drvenim puškama, a vodili su je mladići koji su bili otslužili vojsku prije rata. Kada su održavani omladinski ili opšti politički skupovi ili zborovi ove omladinske jedinice dolazile su u stroju sa drvenim puškama i pod zastavama.[601]

Omladina je bila masovno angažovana na sakupljanju hrane, toplih odjevnih predmeta za borce, raznih potrepština za partizansku bolnicu. Ona se nalazila na području koje je gravitiralo Skender Vakufu, a sabirno mjesto za prikupljenu hranu, posteljno rublje, alkohol, petrolej i dr. bilo je u Skender Vakufu. Omladinski odbori, ranije osnovani po

---

[599] Na osnovu već citiranog pisma Đure Pucara Starog političkim komesarima I, II i III odreda od 7.02.1942. godine, Vojnoistorijski institut, Beograd, Mikrofilm IRP BiH, 1/335 vidi se da su odbori NOSOBiH-a osnivani krajem februara.

[600] Safet Fejzić, *Sjećanje na djelovanjeu ilegalnom pokretu Banjaluke 1940. i 1941. godine, te sudjelovanje u revoluciji do 1943*, ABK Banjaluka, 209–146–7/199, str. 8.

[601] Kazivanje Vlade Ivanovića i Slavka Popovića autoru.

selima, tokom februara i marta prerasli su u odbore NOSOBiH-a, kao, na primjer, u: Skender Vakufu, Živinicama, Bokanima, Bastasima, Kobilji, Rađićma i Baljvinama.[602]

Sve do četničkih pučeva na području Skender Vakufa bio je veoma dobro organizovan masovni politički rad sa stanovništvom, pa tako i sa omladinom, koji su organizovali Vahida Maglajlić, Mišo Stupar, Vlado Ivanović, Živka Kukolj i izrasliji aktivisti aktiva SKOJ-a Skender Vakufa Jovanka Crnomarković-Trkulja, Rajko Dukić i dr. Omladina je posebno dobro posjetila politički zbor, organizovan za proslavu Prvog maja 1942. godine u Skender Vakufu, na kome su govorili komesar i komandir partizanske čete Mišo Stupar i Dujko Komjenović.[603]

Omladina Skender Vakufa, zajedno sa ostalim aktivistima, posebno se angažovala za doček, smeštaj i ishranu delegata Oblasne partijske konferencije za Bosansku Krajinu, održane od 21. do 23. februara 1942. godine, kao i za doček, obezbeđenja hrane i smeštaj omladine srednje Bosne, koja je prisustvovala Smotri kulturno-prosvjetnog rada omladine srednje Bosne od 5. do 7. aprila 1942. godine. Marta i aprila mjeseca iste godine omladina je radila na izgradnji partizanskog aerodroma.

Omladina srednje Bosne, kako na oslobođenoj teritoriji, tako i na neoslobođenoj i pored veoma teških uslova, bila je veoma angažovana u prikpljanju, na dobrovoljnoj osnovi, svih potrepština za potrebe partizanskih jedinica i bolnica. „Prilikom razmatranja prioritenih zadatak omladine u jesenjem i zimskom periodu, na Oblasnoj konferenciji SKOJ-a Bosanske krajine, održanoj 10. novembra 1942. godine, zaključeno je da se uz prikupljanje dobrovoljnih priloga pristupi izradi i prikupljanju toplih vunenih čarapa, vunenih majica i drugih odjevnih predmeta, u čemu su oskudjevali borci. Svi omladinski aktivi i odbori AFŽ davali su svoje priloge.”[604]

Iz svega izloženog o radu SKOJ-a i omladinskih odbora od prvih dana ustanka, odnosno od osnivanja Odbora NOSOBiH-a pa do četničkih pučeva, aprila-maja 1942. godine, iako ovde dato samo fragmentarno, vidi se snažan uticaj KPJ i SKOJ-a među omladinom. Neposredan rezultat svega bio je visoki stepen politizacije mladih, jer su se u relativno velikom broju odazvali na poziv KPJ da stupe u partizanske redove s jedne, i da se relativno masovno uključe u masovno-politički rad, odnosno rad u pozadini, s druge strane. O razvijenosti masovno-političkog rada među omladinom nalaze se podaci i u prvim izvještajima pojedinih političkih i vojnih rukovodilaca prvih partizanskih jedinica, koje su djelovale na području sreza Kotor Varoš.[605] Pored navedenog i u Izvještaju političkog komesara 1. čete za Bosansku Krajinu Kasima Hađića, pisanom 17. septembra 1941. godine, vidi se da su, paralelno sa osnivanjem NOO osnivani i revolucionarni odbori omladine.[606]

---

[602] Ibid.
[603] Kazivanje Srede Đukarića autoru.
[604] Istorija Saveza komunista Bosne i Hercegovine, Sarajevo 1990, str. 295.
[605] Izvještaj Miljenka Cvitkovića Štabu Narodnooslobodilačkih partizanskih odreda Bosne i Hercegovine, Srednja Bosna u NOB, knj. 3, str. 44. 1. i 2. odred Prve čete za Bosansku krajinu djelovali su na terenu: oko Banjaluke,zatim na području Jajca, Skender-Vakufa, Kotor-Varoša, Maslovara i Teslića.
[606] Izvještaj Kasima Hadžića, političkog komesara I čete za Bosansku krajinu od 17. septembru 1941. godine, Srednja Bosna u NOB, knj. 2, str. 58. u Izvještaju se, između ostalog, kaže: „Uporedo sa

Svemu tome doprinijeo je i „Krajiški partizan”. „Veoma značajan kulturnoprosvjetni i informativn-politički rad u vezi pokretanja i izlaženja list „Krajiški partizan” odvijao se blizu Skender-Vakufa. Naime, od decembra 1941. do februara 1942. godine redakcija i tehnika za izdavanje lista bila je u Krminama i Čemernici. „Početkom februara iste godine tehnika i redakciaja „Krajiškog partizana” prešla je po naređenju Đure Pucara Starog, u Agino selo, gdje smo se priključili Nikici Pavliću, koji je rukovodio Partizanskim obavještajnim biroom (POB)…Iz Aginog Sela smo sredinom aprila prešli u Skender-Vakuf i tu nastavlili da izdajemo „Krajiški partizan”. Međutim, pod pritiskom četnika morali smo mjesec dana kasnije napustiti Skender-Vakuf; prebacili smo se tada u Bočac, odakle smo, poslije kraćeg vremena, otišli na Kozaru.”[607] Ovaj list bio je veoma cjenjen i popularan i u srednjoj Bosni, sve dok se moglo doći do njega doći – do aprila 1942. godine. Pojedini članci izučavani su u čitalačkim grupama, a odlomci pojedinih napisa čitani su na tzv. usmenim novinama i u drugim prilikama. O kvalitetu „Krajiškog partizana” zabilježeno je u „Borbi” od 1. oktobra 1942. godine. „’Krajiški partizan’ je, nesumnjivo, najživlji naš list. On je ispunjen onim silnim elanom narodnog ustanka u Bosanskoj krajini. Svaka strana ovog lista gori plamenom narodne borbe i on će ostati kao jedan od najjačih dokumenata, ne samo o borbama u Krajini, a naročito na Kozari, nego i po tome, kako je oslobodilačka narodna borba dala piscima snagu i polet i pobudila u njima stvaralačku snagu.”[608] Mora se dodati da je duša ovog značajnog glasila bio Nikica Pavlić, pa se tako i u srednjoj Bosni, posrednim putem – preko ovog glasila, još više njegovala revolucionarna ponijetost, koja je krasila ljude osobitog kova, kakav je bio Nikica Pavlić.

Iz navedenih konkretnih podataka o aktivnostima omladine u proljeće 1942. godine vidi se da su se tada u srednjoj Bosnu postavljali slijedeći zadaci:

- masovno uključivanje omladine u omladinske čete, odnosno u vojnu obuku, u cilju pripreme omladine za stupanje u partizanske redove kao odgovor na poziv Vrhovnog štaba NOP i DVJ „…da se u svim okruzima formiraju omladinske čete kao prva rezerva partizanskim jedinicama…”[609];
- okupljanje omladine oko omladinskih odbora u prvo vrijeme, a od druge polovine februara u NOSOBiH;
- organizovanje sanitetskih kurseva;
- okupljanje omladine u razne oblike kulturno-prosvjetnog rada (na primjer: analfabetske tečajeve, dramske, horske i recitatorske sekcije, osnivanje čitaonica i biblioteka, rad na organizovanju usmenih novina, kao i pisanje članaka za tzv. zidne novine, organizovanje priredbi sa kulturnim programom uz obavezno čitanje radio-vjesti ili izlaganja pojedinih odgovornih ličnosti o političkoj situaciji i ciljevima NOV-e i sl.);
- raskrinkavanje domaćih izdajnika; posebno širenje ideja o bratstvu i jedinstvu;
- organizovanje raznih vidova pomoći partizanskim bolnicama;

---

stvaranjem revolucionarnih odbora stvaraju se i revolucionarni odbori omladine sa zadatkom da u zajednici sa revolucionarnim seljačkim odborima sprovode sve zadatke koji se danas postavljaju Na svim političkim konferencijama politički delegat govori i o omladinskim pitanjima.”

[607] Duško Bole, *„Krajiški partisan”*, Srednja Bosna u NOB, knj. 3, str. 47.

[608] List „Borba” (Reprint) broj 20, str. 8. članak *Kroz narodnooslobodilačku štampi*.

[609] Istorija Saveza komunista Bosne i Hercegovine, Sarajevo 1990, str. 281.

- prikupljanje hrane i odjeće za partizanske jedinice, sječa drva za partizanske jedinice i bolnice;
- organizovanje omladine za prikupljanje materijala za izgradnju popaljenih kuća i pomoć u njihovoj izgradnji;
- dalja saradnja sa progresivnom omladinom sa neoslobođene teritorije; obavljanje kurirskih poslova i dr.

Naprijed iznijeti podaci pokazuju da je na područjima Maslovara, Skender Vakufa, Šipraga, Imljana, Kruševa Brda, Korićana, Čečave, Štrbaca, Slatine, Hrvaćana, Jošavke, Crnog Vrha, Lišnje i dr., dakle u srednjoj Bosni, krajem 1941. i početkom 1942. godine, sve do četničkih pučeva omladina okupljana oko nove narodne vlasti, omladinskih odbora, odnosno docnije odbora NOSOBiH-a, da je bila uključena u prikupljanje hrane, odjeće i dr. za potrebe partizanskih bolnica i partizanskih jedinica, kao i prikupljanje materijala za izgradnju popaljenih kuća, da se odvijao bogat masovno-politički i kulturnoprosvjetni rad – osnivani su sanitetski kursevi, radili su analfabetski tečajevi i dr. Jednom rječju, pored stupanja omladine u prve partizanske jedinice i drugih aktivnosti, i masovno-politički i kulturnoprosvjetni rad sa mladim bio je dobro razvijen.

Kao rezultat angažovanosti omladine na nabrojanim, kao i drugim zadacima u SKOJ su primani novi članovi, a formirani su i novi aktivi SKOJ-a, krajem decembra 1941. i u januaru i kasnije, sve do četničkih pučeva, 1942. godine.

17. Rasprava o SKOJ-u na Oblasnoj konferenciji KPJ za Bosansku krajinu, 21-23. februara 1942. godine

U Skender-Vakufu je održana Oblasna partijska konferencija za Bosansku krajinu od 21-23. februara 1942. godine. Prisustvovalo je oko 100 učesnika iz partizanskih jedinica i sa terena.

Političko stanje u srednjoj Bosni bilo veoma teško u vrijeme održavanja ove Konferencije. I pored objektivno značajnih uspjeha na vojnom planu, kao i na političkom organizovanju pozadine, teškoću je predstavljala pojava četništva – zato što je sve više jačao četnički pokret. O toj pojavi dosta se raspravljalo i na Konferenciji, a i prije Konferencije održano je više vojno-političkih savjetovanja, a posebno u srednjoj Bosni (26.11.1941. u selu Karaču, krajem novembra 1941. u Bočcu, 10.12.1941. u Gerzovu, 21.12.1941. u Javoranima, 26.01.1942. u Stekerovcima, 01.02.1942. u selu Preduhovo, 12.02.1942. u Jošavci i dr.). Zbog pojave četništva u nekim partizanskim jedinicama u srednjoj Bosni bilo je oštro političko previranje, pošto su mnogi borci zbog političke i opše zaostalosti, u velikom broju čak nepismeni, već tokom marta, negdje ranije, negdje kasnije, a u zavisnosti od snage uticaja propagandista za četnički pokret, napuštali partizanske jedinice i prelazili u četničke, a veći dio je, iako već opredjeljen, ostajao prikriven u svojoj partizanskoj jedinici, sve do četničkih pučeva, kada su se i javno opredjelili kojoj strani pripadaju, a mnogi su u pučevima činili i zlikovačka djela ubijanjem-klanjem, posebno boraca koji nisu pripadali srpskoj nacionalnosti.

Veoma je značajno da je sa Konferencije u Skender-Vakufu sačuvan Zapisnik, koji predstavlja primarni izvor za naučno-istraživački rad. Razmatranje i analiza ovog Zapisnika, kao osnovnog dokumenta o tom događaju, daje iscrpnu sliku o više aspekata dostignutog nivoa narodnooslobodilačke borbe u Bosanskoj krajini do kraja februara 1942. godine, odnosno do vremena održavanja ove Konferencije.

Dnevni red Konferencije bio je:

7. Politička situacija
8. Vojno pitanje
9. Stanje Partije
10. SKOJ
11. Razno

Kako nas posebno interesuje SKOJ i politički rad sa omladinom, bitno je istaći da je, kao što se vidi iz ovog dnevnog reda, na Konferenciji je bila posebna tačka dnevnog reda o SKOJ-u, pa ćemo o ovom aspektu rada Konferencije navesti nekoliko bitnih podataka iz Zapisnika Konferencije.

Kada se prešlo na tačku dnevnog reda o SKOJ-u, data je riječ Rajku Bosniću, koji je na konferenciji prisustvovao kao sekretar Oblasnog komiteta SKOJ-a za Bosdansku krajinu. O njegovom izlaganju u Zapisniku je zabilježeno slijedeće:

„IV Stanje SKOJ-a

Bosnić:[610] predstavnik Oblasnog komiteta SKOJ-a.
Ne mogu vam podnijeti cjelovit izvještaj o radu na čitavom području našeg oblasnog komiteta, iz razloga što drugi član komiteta nije došao, a ja nisam obišao čitavu teritoriju.[611]

Omladina Drvara i Petrovca iz redova osiromašenog seljaštva…

Na čitavom području III odreda do februara ove godine nije se nikakva pažnja posvečivala omladini i niko nije bio angažovan na omladinskom radu. Tek početkom februara formirali smo u zajednici sa O.K. naše Partije O. K. SKOJ-a koji je još uvjek nepotpun jer mu fali jedan član.

Na sektoru Glamoča postoje 23 omladinska seoska aktiva sa oko 300 aktivista. Na tom čitavom području ima 20 skojevaca i to u selima koja su u neposrednoj blizini Drvara. U Glamoču, Jajcu, Mrkonjiću, Donjem Vakufu i Kupresu nema nikakvog omladinskog

[610] Rajko Bosnić je u Oblasnom komitetu SKOJ-a za Bosansku krajinu zamjenio Miljenka Cvitkovića, kao sekretara Ob. Komiteta SKOJ-a za Bosansku krajinu. Na ovoj Oblasnoj konferenciji KPJ za BK je odlučeno da se formira OK KPJ za sektor Četvrtog KNOP odreda, a za sekretara je određen Rajko Bosnić…

[611] Dio Zapisnika o SKOJ-u – kao izvor za ovaj rad – donosimo u cjelosti, onako kako je napisan. Dakle, nisu vršene ispravke, gramatičke i lektorske prirode. S tim u vezi napominjemo da su rečenični znaci ostali kao i u originalu.

rada. U Livnu postoji O. K. SKOJ-a, ali ništa ne znamo o njegovom radu. Na Jajačkom sektoru postoje sada 4 seoska aktiva i jedan četni. Ima 5 skojevaca.

Zakazali smo konferenciju predstavnika omladine sa čitavog područja ovog O. K. za 1 mart ove godine Ona će pokrenuti omladinski rad u tom kraju. Osim toga na ovom terenu stalno će se nalaziti jedan član O. K. SKOJ-a (odnosi se na člana Oblasnog komiteta SKOJ-a – nap. autora). Prilog: pismeni izvještaj. (ovaj izvještaj nije sačuvan – nap aut.).
Drugarica Rada;[612] ispred O. K. SKOJ-a za Krupu, Bihać, Sanski Most i Novi podnosi izvještaj o omladinskom radu. Prilaže se pismeni izvještaj.
Drug Lang[613] nadopunjuje izvještaj i kaže da se još SKOJ nije omasovio i prodro u najšire redove omladine.
Drug Braco[614] Podnosi izvještaj ispred OK. SKOJ-a za okrug Kozarski. (Prilaže se pismeni izvještaj).
Drug Ahmet:[615] Nije bilo organizovanog rada s ove strane Vrbasa. Sve do dolaska druga predstavnika P. K. SKOJ-a.
Drug Morača:[616] bili su uslovi povoljni za rad među omladinom ali niko o tom pitanju nije vidio računa. Prema saznanju autora prije smrti Brane je bio politički komesar bataljona. Međutim, na ovom savjetovanju on se pojavljuje u grupi sekretara okružnih komiteta SKOJ-a, pa je velika šteta što u brojnim analizama toka u učesnika Oblasne konferencije KPJ, održane u Skender-Vakufu, nije izvršena identifikacija u kome svojstvu je Brane Morača prisustvao Konferenciji.
Drug Milan[617]: Predstavnik P. K. SKOJ-a.
Politički komesari moraju mnogo više da rade među omladinom u vojsci. SKOJ nije Partija. Pa zato u njega treba uvući sve snage koje hoće da se bore za svoj bolji položaj.
Drug Bosnić: Naročito tamo gdje je četnička haranga našeg političkog rada, kao na području III odreda i gdje nema dovoljno omladinskih kadrova iz tog kraja SKOJ uglavnom može da djeluje iz vojske. Politički komesari morali bi ovo najozbiljnije shvatiti.”[618]

Kao što se iz naprijed izloženog vidi niko nije spomenuo rad SKOJ-a u srednjoj Bosni, ako se izuzme izlaganje Ahmeta Hadžihalilovića koji je rekao da „Nije bilo organizovanog rada s ove strane Vrbasa sve do dolaska druga predstavnika P. K. SKOJ-a.”[619] , pa kako izgleda on nije ni podrazumjevao da srednja Bosna potpada pod

---

[612] Rada Vranješević, sekretar OK SKOJ-a za Podgrmeč. Izvještaj nije sačuvan.
[613] Drago Lang , čln OK SKOJ-a
[614] Vladimir-Braco Nemet, sekretar OK SKOJ-a za Kozaru. Izvještaj nije sačuvan.
[615] Ahmet Hadžihalilović
[616] Brane Morača.
[617] Milan Perković Mile, član Pokrajinskog komiteta SKOJ-a za BiH.
[618]Zapisnik sa I oblasne konferencije KPJ za Bosansku krajinu, održane 21, 22. i 23. februara 1942. godine, na kojoj su učestvovali delegati glavnog Štaba NOPO za BiH,član PK, predstavnici Oblasnog komiteta, predstavnici Okružnog komiteta SKOJ-a i predstavnici iz NOPO Bosanske krajine. (Ova fusnota označava kraj svih izlaganja i diskusija u okviru četvrte tačke dnevnog reda o SKOJ-u. Sve je u ovom odeljku donijeto onako kako je napisano.Dakle, nisu vršene isprevke, gramatičke i lektorske prirode).(napomena autora D. M. Davidovića).
[619] Ahmet Hadžihalilović u Zapisniku je identifikovan kao sekretar OK SKOJ-a Jajce.

nadležnost OK KPJ i OK SKOJ-a Jajce. Iz ovoga proizilazi da se on ogradio da se to što govori ne odnosi na cijelo područje djelovanja OK KPJ Jajce, odnosno III KNOP odreda.

U opštem osvrtu na rad SKOJ-a u Bosanskoj krajini sekretar Oblasnog komiteta SKOJ-a Rajko Bosnić, koji je u stavri tek bio postavljen na tu dužnost, rekao je da na području III odreda (na čijem području djelovanja je je bila i srednja Bosna do 6. februara) „… nema dovoljno omladinskih kadrova iz toga kraja (i) SKOJ uglavnom može da djeluje iz vojske. Politički komesari morali bi ovo najozbiljnije shvatiti.” Tako je govorio Rajko Bosnić o radu SKOJ-a na cijelom području djelovanja III partizanskog odreda uslijed neobavještenosti – u tim ratnim prilikama, kada ni kurirske veze nisu uvjek dobro funkcionisale. Međutim, istina je bila sasvim drugačija o stvarnom stanju o radu SKOJ-a u srednjoj Bosni od ustanka 1941. do tada, tj. do održavanja Oblasne konferencije KPJ Bosanske krajine tada u Skender-Vakufu, 21–23. februara 1942. godine. Navešćemo nekoliko činjenica:

1) Revolucionarni omladinski pokret u srednjoj Bosni do 21. februara 1942. godine, kada je počeo rad Oblasne konferencije KPJ za Bosansku krajinu, bio je dobro razvijen. Stepen te razvijenosti pokušali smo da prezentujemo u naprijed datim dijelovima ovog rada.
2) Prije održavanja ove Konferencije, održano je Prvo okružno savjetovanje SKOJ-a za srednju Bosnu, u selu Karač, 7. januara 1942. godine. Na ovom savjetovanju izabran je Okružni komitet SKOJ-a za srednju Bosnu u sastavu: Safet Fejzić, sekretar, Željo Barić, Mira Jotanović, Lazo Vidović i Stanko Vukašinovi – svi iskusni predratni aktivisti revolucionarnog omladinskog pokreta u Banjaluci, čiji staž u SKOJ-u je bio nekoliko godina, a svi su bili i članovi KPJ prije početka rata (Stanko je radio u Zemunu i do 1941. godine gdje je bio uključen u revolucionarni rad do rata, kada se vratio u svoj kraj).
3) Zanimljivo je istaći da je formiran Okružni komitet SKOJ-a za srednju Bosnu u uslovima kad još nije bio osnovan Okružni komitet KPJ za srednju Bosnu. Prvi Okružni komitet KPJ za srednju Bosnu osnovan je posljednjeg dana rada Oblasne konferencije KPJ za Bosansku krajinu, 23. februara 1942. godine – dakle, 16 dana poslije formiranja Okružnog komiteta SKOJ-a za srednju Bosnu.
4) Na dan održavanja Prvog okružnog savjetovanja SKOJ-a za srednju Bosnu u selu Karač, 7. februara 1942. godine, prisustvovali su: Mile Perković, predstavnik Pokrajinskog komiteta SKOJ-a za Bosnu i Hercegovinu, Rade Ličina i Ratko Broćeta, politički komesar i komandant Šestog bataljona IV partizanskog odreda i dr. Znači, ovo savjetovanje nije održano u nekoj izolovanoj oazi, izvan regularnih tokova događanja toga vremena. Naprotiv!
5) Čudno je da na Oblasnoj konferenciji KPJ za Bosansku krajinu Mile Perković, predstavnik PK SKOJ-a, koji je učestvovao u radu Prvog okružnog savjetovanja SKOJ-a za srednju Bosnu, 7. februara 1942, nije na ovoj Oblasnoj konferenciji KPJ dopunio Rajka Bosnića o radu SKOJ-a u srednjoj Bosni.
6) „Negdje sredinom februara, dok smo se nalazili na terenu u selima prema dolini Vrbasa i Lijevču polju, Stanko Vukašinović i ja odlučili smo da sazovemo sastanak omladinskih aktivista tog područja. – kaže Safet Fejzić. – Nekoliko dana kasnije u osnovnoj školi u Drugovićima sastali smo se s Osmanom Malkićem

Magom, Mladenom Vukosavljevićem, Jovankom Bojić, Živkom Stojanovićem, Ilijom Stojanovićem i Milošem Glišićem. Bio je prisutan i komesar Crnovrške čete Duško Brković. Na ovom sastanku došli smo na ideju da održimo omladinsku konferenciju za cijelo područje srednje Bosne na kojoj će biti podnijeti izvještaji o stanju među omladinom poslije formiranja skojevskih aktiva i omladinskih organizacija i jasnije se definisati angažovanje omladine u razbijanju četničke propagande, koja se počela sve više osjećati…"[620] Uz sve iznijeto i ovaj podatak nedvojbeno govori o razvijenoj aktivnosti u radu SKOJ-a u srednjoj Bosni u to vrijeme, tj. prije Oblasne konferencije KPJ za Bosansku krajinu, održanoj od 21–23. februara 1942. godine. (Docnije će se više reći o skupu koji je na ovom sastanku dogovaran, a koji će se u istoriji omladinskog pokreta u srednjoj Bosni voditi kao Drugo savjetovanje SKOJ-a srednje Bosne, 17. i 18. mart 1942).

7) Oblasna partijska konferencija KPJ za Bosansku krajinu imala je, bez sumnje, ogroman značaj za dalji razvoj NOP-a i NOR-a i u srednjoj Bosni, između ostalog i zato što je na samoj Konferenciji formiran Okružni komitet KPJ za srednju Bosnu, što je bitno uticalo na dalji tok događaja, ali tragični kraj sekretara OK KPJ srednje Bosne Rajka Bosnića, sekretara OK SKOJ-a srednje Bosne Želje Barića i još drugih omladinskih i vojno-političkih kadrova, uslijed četničkih zvjerstava u Jošavci i drugih, svakako da je skoro onemogučilo djelovanje ta dva rukovodstva za određeno vrijeme.

U radu Dragana M. Davidovića,[621] podnijetog na Naučnom skupu „Oblasna konferencija KPJ za Bosansku krajinu 21–23. februara 1942. godine u Skender-Vakufu", održanom 20-22. februara 1982. godine u Skender-Vakufu, u okviru koga je prezentovan i analiziran Zapisnik Konferencije iz 1942, u tački o SKOJ-u, u dijelu koji se odnosi na srednju Bosnu, između ostalog se navodi „Četvrta tačka dnevnog reda bila je posvećena SKOJ-u. Izvještaj je podnio 'predstavnik' Oblasnog komiteta Rajko Bosnić, naglasivši da nije u mogučnosti da podnese cjelovit prikaz iz 'razloga što drugi član komiteta nije došao, a ja nisam obišao čitavu našu teritoriju.'"[622] Ovaj autor kaže da je „Čudno (je) da niko iz OK SKOJ-a za Bosansku krajinu nije napisao izvještaj za PK SKOJ-a za BiH koji 5. aprila 1942. godine obavještava CK SKOJ-a da iz Bosanske krajine nema nikakvog izvještaja. (Vidi Arhiv CK SKJ sig. 1942/208).

Naime, u borbi za učvršćenje NOP-a, za političko jedinstvo naroda, KPJ je u prvim danima ustanka nalazila bitan oslonac u omladini i SKOJ-u, odnosno odanim omladinskim kadrovima koji su osnivali i unapređivali revolucionarni omladinski pokret na prostorima srednje Bosne, a to su bili kadrovi prekaljeni u revolucionarnoj borbi protiv nastupajućeg fašizma i uopšte snaga mraka u predratnoj Jugoslaviji. S tim u vezi u Istoriji Saveza komunista Bosne i Hercegovine se kaže: „Glavnu snagu i oslonac KPJ u

---

[620] Safet Fejzić, *U Okružnom komitetu SKOJ-a za srednju Bosnu*, Lična arhiva Slavka Odića, odjeljak „Pripreme za petu knjigu edicije *Srednja Bosna u NOB*."

[621] Dragan M. Davidović, *Osvrt na neke arhivsje i druge izvore za Oblasnu konferenciju KPJ za Bosansku krajinu februara 1942. godine u Skender-Vakufu*, Skendervakufska konferencija '42, Banjaluka 1982, str. 19–73.

[622] Zapisnik, str. 14.

ovom radu u narodu činila je omladina. Ona je u Bosni i Hercegovini od početka ustanka bila u prvim redovima borbe protiv okupatora i njegovih saradnika, radila na zbližavanju Srba, Hrvata i Muslimana i udarala čvrste temelje bratstva i jedinstva. Prva je prihvatila platformu borbe za potpuno oslobođenje zemlje i stvaranje novog društvenog sistema u zemlji, u kome bi bili ravnopravni i slobodni svi, bez obzira na nacionalnu, vjersku ili neku drugu pripadnost. Mladi borci u ustaničkim jedinicama bili su po pravilu najizdržljiviji i u najtežim situacijama, podnosili su i najteža iskušenja, glad, zimu i duge iscrpljujuće borbe. U aktivnostima na oslobođenoj teritoriji i u svim akcijama i vidovima okupljanja stanovništva omladina je pokazivala najviši stepen inicijativnosti i snalažljivosti.

Do kraja 1941. godine, a u velikoj mjeri i kasnije, značajne poslove oko okupljanja i pridobijanja omladine za borbu vršila je, najvećim dijelom skojevska organizacija. Njeni uspjesi u pojedinim okruzima bili su značajni i predstavljali su dopunu rezultatima partijske organizacije. Tamo gdje je bio dobro postavljen i kontinuiran rad okružnih komiteta KPJ i SKOJ-a, bio je uspješniji i veći doprinos omladine opštim naporima NOP-a i u Bosni i Hercegovini. Do proljeća 1942. godine, u kozarskom, grmečkom, drvarskom okrugu u svim jedinicama su djelovali skojevski aktivi, na oslobođenoj teritoriji sva naseljena mjesta su bila obuhvaćena radom skojevske organizacije. U ostalim okruzima, u centralnoj Bosni, Hercegovini i istočnoj Bosni, u većem broju partizanskih jedinica i u oslobođenim varošima i selima uspješno su djelovai skojevski aktivi. Cjelokupna aktivnost KPJ i drugih činilaca unutar NOP-a u oblasti političko-vaspitnog i kulturnoprosvjetnog rada odvijala se uz punu podršku i učešće skojevskih organizacija. I u izrazito teškim uslovima u okupiranim gradovima i drugim dijelovima neoslobođenih krajeva, članovi KPJ su u izgradnji i jačanju NOP-a nalazili uvijek najpouzdanije uporište i aktivne saradnike među skojevcima i ostalim mladin rodoljubima.”[623]

18. Drugo okružno savjetovanje SKOJ-a srednje Bosne, održano u Branešcima, 17. i 18. marta 1942. godine

Drugo okružno savjetovanje SKOJ-a za srednju Bosnu, održano je 17. i 18. marta 1942. godine u Branešcima kod Prnjavora, u zgradi osnovne škole. Ovom savjetovanju prisustvovalo je 80-100 članova i rukovodilaca SKOJ-a iz cijele srednje Bosne. Savjetovanje je pripremio Okružni komitet SKOJ-a za centralnu Bosnu, a osnovni referat sa izvještajem o radu između dva savjetovanja podnio je Safet Fejzić.

Na ovome savjetovanju, prisustvovali su učesnici iz iz svih opština tadašnje srednje Bosne: Skender-Vakufa, Šipraga, Maslovara, Čečave, Nožičkog, Potočana, Lišnje,

[623] Istorija Saveza komunista Bosne i Hercegovine, Sarajevo 199? (dodaj iz knjige godinu izdanja i br. str.)

Štrbaca, Hrvaćana, Jošavke, Branešaca i dr. Iz Maslovara, savjetovanju je prisustvovalo oko 15 članova SKOJ-a.

Ima mnogo osnova da se danas zaključi da je ovo savjetovanje održano relativno brzo poslije savjetovanja u Karaču, stoga što je trebalo brzo djelovati na prenošenju zaključaka sa Oblasne partijske konferencije, održane u Skender Vakufu od 21–23. februara 1942. godine, a posebno zato što su se sve opasnosti koje su dolazile sa pojavom četništva već bile nadvile nad srednjom Bosnom.

Savjetovanje je otvorio Safet Fejzić, sekretar Okružnog komiteta SKOJ-a za srednju Bosnu i pozdravio sve prisutne. Pored njega u radnom predsjedništvu su bili članovi OK SKOJ-a Mira Jotanović, Željo Barić, Stanko Vukašinović i Lazo Vidović.

Učesnike savjetovanja su pozdravili Rajko Bosnić, sekretar Okružnog komiteta KPJ za srednju Bosnu, Danko Mitrov, komandant IV krajiškog NOP odreda, Zdravko Čelar, komandir Grmečke proleterske čete, kasnije proslavljeni komandant Proleterskog bataljona i Lepa Perović, član Pokrajinskog komiteta KPJ za BiH.[624]

Podnijeta su dva referata: „Omladina u NOB" – Safet Fejzić i „Zadaci omladine u NOB-u – Željko Barić.

Diskusija je bila bogata sa podacima. Svi učesnici želili su da predstave postignute rezultate u svome selu, svojoj opštini ili jedinici. Mnogo se pljeskalo, kada je za to bio razlog. Radilo se intenzivno u vremenu za to predviđenom

Prijem učesnika ovog savjetovanja organizovala je omladina Branešaca i susjednih sela. Dio delegata je spavao u samoj školi, a ostali su bili smješteni po susednim zaseocima i selima. Učesnici savjetovanja iz Maslovara bili su smešteni u Dubravi. Za sve učesnike savjetovanja omladina je donosila hranu u školu, a istovremeno i za proletersku Grmečku četu, koja je najvećim djelom prisustvovala ovom savjetovanju. Veče pred savjetovanje, kao i oba radna dana uveče, članovi SKOJ-a pojedinih područja, u okviru večernjeg okupljanja omladine u školi izvodili su pojedine tačke kulturnog programa. Tako je omladina Maslovara i Skender Vakufa izvodila zapažene tačke svoga programa. Sve provedeno vrijeme u Branešcima bila je tako divna drugarska atnosfera, da je to učesnicima ostalo nezaboravno. Pored kulturnog programa uveče je omladina igrala i plesala, sklapala su se nova prijateljstva…

Po završetku rada izabran je Okružni komitet SKOJ-a u koji su ušli: Safet Fejzić, sekretar, Želhjko Barić, Mira Jotanović, Stanko Vukašinović, Lazo Vidović, Đorđe Perović *Đoko* i Dane Pavlić.

---

[624] Ovo pishem kao učesnik ovog savjetovanja. Lepa Perović je malo zakasnila i, kako se bilo počelo sa radom ona je slučajno sjela pored mene, pošto je bilo slobodno mjesto - pri kraju reda školskih klupa na strani do prozora i, kako je imala dugu kosu dugo se češljala. Potom je prozvana da pozdravi skup.

Po povratku sa ovog savjetovanja, član SKOJ-a iz Maslovara Olgica Pušić, kćerka maslovarskog kovača, razbolila se od tifusa i ostala je na Karaču u jednoj kući dfok se oporavi, ali poslije nekoliko dana je umrla.

Odmah po završetku rada ovog savjetovanja, došlo je do kadrovskih promjena u Okružnom komitetu SKOJ-a. Safet Fejzić, Stanko Vukašinović i drugi određeni su da stupe u Proleterski bataljon i da idu u Čelinac, gdje je formiran Proleterski bataljon 25. marta 1942. godine. Safet je raspoređen za skojevskog rukovodioca tog Bataljona. Tako je prilikom formiranja Okružnog komiteta KPJ za srednju Bosnu (zvali su ga i OK KPJ za Banja Luku), 21. marta 1942. godine, Željko Barić postao član toga komiteta i preuzeo dužnost sekretara Okružnog komiteta SKOJ-a za srednju Bosnu, a članovi komiteta bili su Mira Jotanović, Lazo Vidović, Đorđe Perović *Đoko* i Dane Pavlić.[625]

Koliki je značaj pridavan tih dana radu sa omladinom govori i direktivno pismo Pokrajinskog komiteta KPJ za BiH, upućeno okružnim komitetima KPJ.[626]

Samo desetak dana po izboru za sekretara Okružnog komiteta SKOJ-a za srednju Bosnu Želju Barića su uhvatili četnici u školi u Brezičanima za vrijeme održavanja omladinske konferencije. Sa njim je bio i Dane Pavlić, član istog Okružnog komiteta SKOJ-a. Obadvojic su četnici zaklali.

19. Drugo okružno savjetovanje SKOJ-a za srednju Bosnu u sjećanju Safeta Fejzića, sekretara Okružnog komiteta SKOJ-a za srednju Bosnu

Kako je Safet Fejzić u već spomenutom radu "U Okružnom komitetu SKOJ-a za srednju Bosnu" pisao o oba savjetovanja SKOJ-a za srednju Bosnu, ovdje navodimo dio koji se odnosi na Drugo okružno savjetovanje SKOJ-a za srednju Bosnu:

"Uporedo s organizovanjem skojevskih organizacija u jedinicama stvarani su aktivi SKOJ-a i omladinske organizacije i po selima. Tako su u toku januara i februara formirani aktivi SKOJ- a i omladinske organizacije u Otpočivaljsci, Potočanima, Drugovićima, Lišnji, Hrvaćanima, Slatini, Aleksićima, Jaružanima, Miloševcima, Martincu, Kriškovcima, Viječanima, Branešcima, Brezičanima, Karaču i drugim selima.

Negdje sredinom februara, dok smo se nalazili na terenu u selima prema dolini Vrbasa i Lijevče polju, Stanko Vukašinović i ja odlučili smo da sazovemo sastanak omladinskih aktivista tog područja. Nekoliko dana kasnije u osnovnoj školi u Drugovićima sastali smo se s Osmanom Malkićem Magom, Mladenom Vukosavljevićem, Jovankom Bojić, Živkom Stojanović, Ilijom Stojanoviće i Milošem Glišićem. Bio je prisutan i komesar Crnovrške partizanske čete Duško Brković. Na ovom sastanku došli smo na ideju da održimo omladinsku konfereciju za cijelo područje srednje Bosne na kojoj će biti podnijeti izvještaji o stanju među omladinom poslije formiranja skojevskih aktiva i omladinskih organizacija i jasnije se definisati angažovanje omladine u razbijanju četničke propagande, koja se počela sve više osjećati. Istovremeno je zaključeno da se

[625] Arhiv Vojnoistorijskog instituta, Mikrofilm IRP BiH 1/632.
[626] Arhiv Vojnoistorijskog instituta, Mikrofilm IRP BiH, 1/379.

već u okviru priprema za namjeravanu konferenciju u što većem broju održe politički zborovi omladine na kojim će, pored prikaza razvoja narodnooslobodilačke borbe i vojno-političke situacije u zemlji i svijetu, biti raskrinkane i četničke razbijačke akcije. Zaključci ovog sastanka poslani su ostalim članovima Okružnog komiteta SKOJ-a – Miri Jotanović, Lazi Vidoviču i Željki Bariću – s napomenom da i oni na svom terenu pristupe održavanju omladinskih zborova i pripremama za okružnu konferenciju.

Mi smo odmah održali takav zbor u Drugovićoma. Na zboru smo govorili Stanko Vukašinović, Osman Malkićć *Maga* i ja, a poslije zbora nastalo je omladinsko i narodno veselje do kasno u noć. Tako smo uradili i u Kriškovcima, Martincu, Lišnji, Potočanima, Hrvaćanima, Kokorima, Branešcima, Brezičanima, Slatini, Kadinjanima… Na isti način postupili su i ostali članovi OK SKOJ-a na svojim sektorima; u roku od nepunih mjesec dana na cijelom području srednje Bosne, odnosno na terenu koji je pokrivao Četvrti krajiški NOP odred – izuzimajući Prvi bataljon, koji je bio na lijevoj strain Vrbasa, na Manjači[627] – održani su omladinski zborovi.

Krajem februara, ili početkom marta, održali smo u Jošavci sastanak OK SKOJ-a na kojem smo odlučili da okružnu omladinsku konferenciju održimo 12.[628] marta u Branešcima. O ovoj našoj odluci obavješteni su odmah sekretar Okružnog komiteta KPJ za srednju Bosnu Rajko Bosnić i član tog komiteta Milan Radman. Sjećam se da mi je Rajko, kada sam završio svoje izlaganje, rekao:

– Odlično! Ćak ste i OK KPJ preduhitrili! Imate našu punu podršku.

Moralo se raditi brzo jer nas je dijelilo svega desetak dana od dana održavanja konferencije. Naš Okružni komitet se nalazio u blizini Štaba odreda pa smo se koristili bataljonskim kuririma koji su dolazili i taj šzab da po njima uputimo obavještelja i pozive, u prvom redu skojevskim rukovodiocima u partizanskim jedinicama. Za vezu s omladinskim aktivistima na terenu morali smo da se koristimo posebnim kuririma. Iako je snijeg bio dubok, sve je išlo odlično i kuriri naše poruke raznijeli na vrijeme. Zorici Mitrov, Nadi Mažar-Mitrov i Zijadu Bektaševiću povjeren je zadatak da pripreme zgradu osnovne škole u Branešcima za održavanje konferencije i oni su taj zadatak uspješno obavili.

Rteferat pod naslovom “Omladina u NOB” pripremao sam ja uz pomoć, u prvom redu, Stanka Vukašinovića; pisao sam ga rukom jer se jedina pisaća mašina nalazila u Štabu odreda. Drugi referat “Zadaci omladine u NOB” pripremao je Željko Barić.

Devetog ili desetog marta cijeli OK SKOJ-a se okupio u Branešcima: trebalo je izvršiti posljednje pripreme. Dan uoći početka konferencije, već oko podneva, počela su sa svih strana da pristižu grupe delegata pod zastavama, pjevajući pjesme koje su se tada pjevale po partizanskim jedinicama i na priredbama. Bilo je divno posmatrati tu razdraganu mladost. Stari Lazo Mitrov otac Danka, komandanta Četvrtog krajiškog partizanskog odreda, rekao je tada:

– Ovako nešto u životu nisam doživio niti ću doživiti!

---

[627] Okružni komitet SKOJ-a za srednju Bosnu nije bio zadužen za rad s omladinom na području Manjače niti je imao uvid u taj rad.

[628] Drug Safet Fejzić u ovom radu omaškom je stavio da je savjetovanje ranije održano.

Sutradan ujutro, pred sam početak konferencije, došli su gosti: Danko Mitrov, Lepa Perović, član PK KPJ za BiH, Rajko Bosnić, Zdravko Čelar, komandir Grmečke proleterske čete (Krajiški proleterski bataljon još nije bio formiran), Novak Pivašević, komandant Trećeg bataljona Četvrtog krajiškog NOP odreda, Leda Karabegović, Jegor Lastrić.[629]

Velik broj delegata ostao je u Branešcima puna tri dana poslije konferencije: cilj nam je bio da se oni međusobno što bolje upoznaju, sprijatelje i razmjene iskustva. Za to vrijeme svake večeri održavana je priredba, zabavljalo se i veselilo.

Kada je došao čas rastanka, nastalo je grljenje i ljubljenje, iako se većina omladinaca i omladinki tu u Branešcima prvi put srela i upoznala. Mnogi kao da su slutili da se više nikada neće vidjeti…

Odmah poslije završetka konferencije Okružni komitet SKOJ-a je održao sjednicu, na kojoj je, u dogovoru sa sekretarom Okružnog komiteta KPJ za srednju Bosnu, odlučeno da u Proleterski bataljon, koji treba da se formira, stupe Stanko Vukašinović, Petar Petrović, Osman Malkić *Maga*, Nenad Krajišnik, ja i još neki drugovi čijih se imena više ne sjećam. Istovremeno je odlučeno da novi Okružni komitet SKOJ-a za sednju Bosnu sačinjavaju Željko Barić (sekretar), Dane Pavlić, Lazo Vidović, Mira Jotanović i Đoko Perović."[630]

20. Smotra kulturnoprosvjetnog rada omladine srednje Bosne, Skender Vakuf 5, 6. i 7. aprila 1942. godine

Krajem marta i prvih aprilskih dana 1942. godine u Šipragama, Maslovarima i Skender Vakufu, Hrvaćanima, Potočanima, Jošavci, Otpočivaljci, Nožičkom i dr. kao i u mnogim drugim selima, i pored očite opasnosti koja je dolazila sa najezdom četnika, i dalje su se živo odvijale aktivnosti u omladinskoj organizaciji. Tako se gotovo svake večeri sakupljala omladina u pojedinim sekcijama kulturno-prosvjetnog rada, zatim na političkim časovima, odnosno slušanju radio-vjesti, vojnoj obuci i sl. Članovi Okružnog komiteta SKOJ-a vršili su pripreme za učešće omladine ovih opština na smotri skulturno-prosvjetnog rada omladine centralne Bosne, koja je održana u Skender Vakufu 5, 6. i 7. aprila 1942. godine. Đoko Perović je vršio pripreme u opštinama Šiprage, Maslovare i Skender Vakuf. Priprema za ovu Smotru u teškoj političkoj situaciji, s obzirom da je u Jošavci od strane četnika već bio izvršen zločin ubista rukovodećeg kadra srednje Bosne i pokolj ranjebika u bolnici, noću između 31. marta i 1. aprila, predstavlja svojevrstan entuzijazam omladine, kao i njenih rukovodilaca Đoke Perovića. Ali, istina je da mi omladina u Maslovarama, nismo znali za tragediju koja se dogodila u Jošavci i za to nismo saznali sve do povratka iz Skender-Vakufa, 8. aprila 1942. godine.

Omladinske kulturno-prosjvetne ekipe stigle su u Skender Vakuf 4. aprila. Omladina Skender Vakufa organizovala je doček i smještaj omladine po privatnim kućama,

---

[629] Jegor je nadimak Zdravka Lastrića

[630] Safet Fejzić, *U Okružnom komitetu SKOJ-a za srednju Bosnu*, Srednja Bosna u NOB, knj. 4 (u pripremi za štampu 2003. godine).

pristigle iz drugih krajeva i okoline. Na primjer, iz Maslovara učestvovalo je oko 20-ak omladine,[631] a iz Šipraga nešto manje.

Smotra je održana u zgradi osnovne škole u Skender-Vakufu. U toku tri dana i večeri stalno su nastupale omladinske ekipe na ovoj Smotri, koja je bila dobro posjećena, kako od omladine iz susjednih sela Skender Vakufa, tako i od odraslih iz mjesta Skender-Vakufa, a posebno od boraca.

Održavanje ove Smotre kulturno-prosvjetnog rada omladine srednje Bosne, u izuzetno ozbiljnoj političkoj situaciji, imalo je poseban politički značaj. Kako je održana 5., 6. i 7. aprila 1942. godine, ona u stvari, predstavlja poslednji veći skup sa šireg područja srednje Bosne, koji je održan već u vrijeme četnitčkih pučeva u srednjoj Bosni. Jer, četnički puč je u Jošavci bio noću, između 31. marta i 1. aprila, u Pribiniću nešto kasnije, a u Maslovarima, noću između 7. i 8. aprila 1942. godine. Na dan našeg povratka, 8. aprila, sutradan po završenoj smotri, našu grupu omladine u selu Orahovi (pored Obodnika) dočekala je grupa maskovarskih četnika. Sve koje smo vidjeli, poznavali smo dobro, kao i oni nas. Jer, bili su boric Maslovarske partizanske čete, a sada samo imaju na istim kapama četničke kokarde, pa nam je sve bilo jasno. Dušanku Petrić,[632] koja je predvodila ovu grupu i Nevenku Pet, njenu mlađu sestru četnici su uhapsili i sproveli u četnički zatvor u Maslovare, koji je bio u podrumu zgrade direkcije Rudnika Maslovare, a ostalu omladinu su pustili kućama.

21. Odluka o osnivanju OK KPJ za srednju Bosnu 23.02.1942;
    formiranje OK KPJ za srednju Bosnu 21. marta. i 2. maja 1942. godine

Na Oblasnoj konferenciji KPJ Bosanske krajine u Skender-Vakufu između izvještaja koji su podnijeli sekretari okružnih komiteta KPJ sa četiri okruga (Šefket Maglajlić za OK KPJ Bihać, Branko Babič Slovenac za OK KPJ Prijedor, Rudi Kolak za OK KPJ Drvar i Kasim Hadžić za OK KPJ Jajce.

Izvještaj Kasima Hadžića je najviše na sebe skrenuo pažnju zbog veoma teških uslova na području djelovanja III KNOP odreda. Njegov izvještaj, koji je datiran 20. februara, 1942. godine, po metodologiji se razlikuje od drugih, pošto se pitanja ne tretiraju po pojedinim srezovima, već po aktuelnosti problema i to u devet poglavlja.

„Diskusija, koja je vođena o izvještaju Kasima Hadžića, kao i diskusije koje su vođene u drugim tačkama dnevnog reda, a odnosile su se na područje Trećeg KNOP odreda, pokazala je da je situacija na ovom terenu bila najteža. Bilo je mnogo grešaka Partije, nastale dijelom kao posljedica malog broja kadrova na širokom terenu, ali su dijelom bile i posljedica slabog rada partijskog kadra. Osim problema pojave i razvoja četništva i razornog rada talijanskih agenata i u samim partijskim redovima, pa i među rukovodiocima, bilo je dosta neslaganja. Pomenuta je i afera u vezi krivotvorenja

[631] Za mlađrg čitaoca treba napomenuti da je omladine na oba savjetovanja i smotru u Skender-Vakufu, na primjer iz Maslovara, odlazila pješice. Bio je rat i nisu postojala prevozna sredstva.
[632] Dušanka Petrić, tada je bila sekretar Opštinskog komiteta SKOJ-a i predsjednik Opštinskog odbora NOSOBiH-a, a njena mlađa sestra Nevenka sekretar aktiva SKOJ-a u Maslovarama.

mjenica za čije razrješenje je u istom mahu formirana i posebna komisija.[633] O svim ovim pitanjima govorili su Kasim Hadžić, Pero Morača, Stole Kovačević, Vaso Butozan, Nemanja Vlatković, rukovodioci sa toga terena, a učešće su uzeli i: Branko Babič, Boško Šiljegović, Šoša Mažar, te, kao i inače u toku rada Konferencije, Đuro Pucar Stari i Osman Karabegović.[634]U sklopu neposredne diskusije o problemima na tom području najoštriju kritiku je odgovornim drugovima izrekao Osman Karabegović ocjenivši da su potpuno podbacili, da se za komuniste u III odredau uopšte ne zna."[635]

Između nekoliko odluka koje je donijela Oblasna partijska konferencija „Druga važna odluka bila je formiranje Okružnog komiteta KPJ za centralnu (srednju nap. aut.) Bosnu čiji je sekretar trebalo da bude Rajko Bosnić."[636] Vera Kržišnik-Bukić u okviru svoga rada sumirajući rezultate partijske Konferencije u Skendervakzfu, između ostalog, kaže: „Peto, na Konferenciji su delegati upoznati sa podatkom o formiranju novog Operativnog štaba za Bosansku krajinu, i njegovim personalnim sastavom, (koji je na sastanku u Bočcu unekoliko izmjenjen). Ukoliko, uslovno, sastanak u Bočcu tretiramo kao nastavak ili dodatni dio Konferencije, onda ti treba svakako još da spomenemo formiranje Štaba V KNOP odreda i Okružnog komiteta KPJ za Centralnu (srednju nap. aut.) Bosnu.

U Regesti dokumenata o serdnjoj Bosni u NOB, 1941-1943, o formiranju Okružnog komiteta KPJ za srednju se jaže slijedeće:

„2. maja 1942. Milan Radman izvještava da je 21. marta formiran Okružni komitet KPJ u sastavu: Rajko Bosnić, sekretar, Zaga Umičević, Milan Radman, Miloš Glišić i Željo Barić (SKOJ), ali da taj komitet zbog izuzetnih prilika nije djelovao te da je ponovno formiran 2. maja u sastavu Milan Radman, sekretar, Zaga Umičević, Miloš Glišić, Đoka Perović (omladina). Radman dalje detaljno izvještava o stanju i radu Partije na terenu 4. krajiškog odreda, o stanju partizanskih četa i Proleterskog bataljona, četničkim pučevima i likvidaciji pojedinih četa."[637]

Zbog značaja izvještaja Milana Radmana o formiranju Okružnog komiteta KPJ za srednju Bosnu za dalji razvoj događaja u srednjoj Bosni u to vrijeme, dajemo taj izvještaj u širim izvodima:

„Drugovi,
21.III.42 formiran je OK koji djeluje na sektoru IV KNOPO u koji su ušli kao sekretar drug Rajko Bosnić, Miloš Glišić, Mlađen, Mala, Milan Radman i Barić Željo ispred SKOJ-a. Izvještaj o partijskom radu za tih deset dana nije vam poslat, jer je poginuo sekretar OK i predstavnik SKOJ-a, a Mlađen i Mala uopšte nisu ni obavješteni da ulaze u OK. Ipak sam vam ja podnio izvještaj o svom radu

[633] Zapisnik, str. 12.
[634] Ibid.
[635] Mr Vera Kržišnik-Bukić, *Tok, rad i učesnici Skendervakufske konferencije*, Skendervakufska konferencija '42, Banjaluka 1962, str.303.
[636] Dragan M. Davidivić, *nav. dj*., str. 32.
[637] Arhiv VII, Mikrofilm IRP BH 1/632.

Za mjesec april nije vam poslat izvještaj jer stvarno OK nije ni ponovo formiran, a ja sam ležao čitav mjesec ranjen. Početkom maja na ovom sektoru se nalazio drug Stari i drug Osman kojima sam izložio stanje partije i 2.V.42. je ponovo formiran OK u koji je ušao drug Đorđe (Crnogorac) ispred omladine, Miloš Glišić, Mala, i kao sekretar Milan Radman.

Budući da je ovo prvi pismeni izvještaj koji vam podnosi OK to ćemo vam izložiti cjelokupan izvještaj sa sektora gdje djelije naš OK. Uglavnom političku situaciju i stanje partije kroz mjesec maj, jer vam je za prijašnje mjesece situacija poznata.

Početkom mjeseca maja čete koje su još tada bile partizanske poljuljale su se radi brojnog povećanja četnika i njihovog djelovanja preko četnički raspoloženih ljudi u njima samim Četnici su se grupisali i postavili sebi kao glavni zadatak borbu protiv proleterskog bataljona koji se tada nalazio na ovom sektoru i protiv naših istaknutih drugova, dok su nastojali da poljuljane partizanske čete jednostavno podvrgnu svojoj komandi došavši na njihov teritorij s velikim snagama. Tako su pridobili četu u Vitkovcima i dobojsku četu u Ljsekovim Vodama. Ali, poraz četnika u sudaru sa Protučetničkim bataljonom na na Keninu poljuljao je četnički raspoložene elemente i od njih su se neki nedisciplinovano povratili na svoje stare položaje prema hrv. Vojsci. Samo jedna veća grupa četnika otišla je u pravcu Skendera izvršila napad na Čemernicu i Bočac, koji je uspio. Osim tih četnika koji se uglavnom nalaze u Jošavci, Čečavi, Pribiniću, Buletiću i Blatnici postoji još jedna grupa četnika na terenu Ilove i to oko 70 pod komandom Forkape. Istina ti četnici još nisu nigdje napali na naše drugove, ali su u zadnje vrijeme i oni u sporazumu s ustašama. Još dok je bio Protučetnički bataljon ovdje crnovrška četa pod pritiskom četnika iz Jošavke koji su uglavnom svoju propagandu vodili preko samih seljaka sa terena Crnovrške čete koji su izbjegli ispred hrv. vojske (to ljudstvo koje je izbjeglo zahtjevalo je da se suzbije hrv. Vojska i da se oni povrate, steklo je bilo uvjerenje da taj tadatak ne mogu da izvrše naše snage, jer je na hrv, vojsku izvršena neuspjela akcija s naše strane i onda su se obratili četnicima za koje su vjerovali da mogu očistiti njihov teren) prešla je u narodno oslob. vojsku da bi kao takva izbjegla napad četnika i zadovoljila masu. Istina u njoj je ostao komandni kadar prilično dobar.

Motajička četa isto se je raspala, jer je imala slab komandni kadar, a i samo ljudstvo je nije bilo raspoloženo za borbu protiv četnika. Ipak jedan dio ljudstva je izbjegao ispred četnika. Tako da ba čitavom ovom terenu danas postoji samo jedna četa i to prnjavorska koja je pod našom komandom. Jer se i crnovrška četa koja je bila dobrovoljačka raspolovila tako da su jedni ostali na svom sektoru, prišavši četnicima a jedan dio se okupio oko Proleterskog bataljona. Takva je bila situacija po odlasku protivčetničkog bataljona. Kod proleterskog bataljona koji je ostao na ovom sektoru pojavila se, kako među vojnicima tako i kod samog bataljonskog biroa, malodušnost smatrajući svoje snage slabim da bi se mogli uspješno boriti protiv četnika i zahtjev za napuštanje ovoga terena i odlazak u Kozaru. Kolikogod je OK zajedno sa komandnim kadrom IV odreda smatrao, da nije takva ni politička ni vojnička situacija na ovom terenu, da bi bilo potrebno taj teren napustiti, ipak je bat. Biro proleterskog bataljona odlučio da napusti teren i prol. bat. ga je napustio 1.VI.1942 god. Pored svega toga što je prol. Bat. napustio ovaj teren OK i komandni kadar IV odr. je ostao na ovome terenu da nastavi borbu sa

snagamakojima raspolaže. Mi smatramo da je svako napuštanje ovoga terena sabotaža u pravcu nar. oslob. borbe, jer mislimo da nastavljajući borbu na ovom terenu dajemo mogučnost svim poštenim borcima, koji se danas nalaze u četničkim redovima, a i ostalim seljacima da se okupe oko nas kao jezgra nar. oslob. borbe na ovom terenu. Budući da su naše vojne snage na ovom terenu jako malene mi smo odlučili da pređemo na način gerilske borbe. Među našim ljudstvom s kojim sada raspolažemo ima poštenih boraca iz nekoliko prijašnjih part. Četa i to iz crnovrške, motajičke, dobojske, maslovarske, skenderske, i dvojica iz jošavačke čete. Mi smo odlučili da to ljudstvo u gerilskim jedinicama teoretsko politički osposobimo da postanu borbeno, politički svjesno jezgro oko kojega bi se kupili svi pošteni boric, a i kojemu bi pridolazili vojnici iz četničkih četa. Mi ćemo to postići na taj način što ćemo u svaku gerilsku jedinicu metnuti bar jednoga politički svjesnoga čovjeka tj. teoretski izgrađenog koji na sebe prima dužnost da stvarno osposobi ljudstvo gerilske jedinice metnuti bar jednoga politički svjesnog čovjeka tj. teoretski izgrađenog koji na sebe prima dužnost da stvarno osposobi ljudstvo gerilske jedinice da postane borbeno, disciplinovano, poltički svijesno jezgro.

Sadašnja politička situacija stoji u znaku previranja četničkih snaga. Njihove pojedine male grupice odmeću se od komandi i vrše pljačku te će na taj način od sebe odbiti seljaštvo. Ujedno sporazum četničkog vodstva sa ustašama izaziva kod nekih četničkih boraca neraspoloženje prema vodstvu dok seljačke mase na izrazito četničkim terenima momentano se slažu sa sporazumom ustaša i četničkih vođa, jer se nadaju da će im tim sporazumom biti zagarantovan miran život. Ali nema sumnje da će srpske seljačke mase ovog kraja sa simpatijama gledati one koji i dalje budu uništavali ustaše. Što se tiče muslimana ovoga kraja oni će uvjek sa simpatijama gledati i pomagati nastavak borbe protiv četnika. Isto tako ukrajinske, a naročito poljske mase koje se ne nalaze pod ustaškom vlasti bolje gledaju na naš pokret nego na četnike, ali još nijesu voljni da nas aktivno pomažu. To bi bila uglavnom ocjena pol. situacije i raspoloženja masa na ovom terenu, ali treba spomenuti da na ovom sektoru ostaje prnjavorska četa pod vođstvom druga Novaka Pivaševića kao dobrovoljačka četa.

Što se tiče stanja partije na ovom sektoru stvar stoji ovako. I sada postiji štabna grupa odreda koja broji 4 člana. Oni će i dalje ostati kao štabna grupa pri jednoj gerilskoj jedinici. Osim toga ostaje na ovom terenu cjelokupan OK. Ti je i drugarica Mala (Zaga), koja je 26-V došla na ovaj teren i koja unišla aktivno u rad kao član OK. Od crnovrške čete koji su ostali na ovom terenu postoje 2 partijca, a ostali su sa proleterskim bataljonom otišli u Kozaru. Od partijaca motajičke čete koji su uzmakli ispred četnika i odvojili se od nas nema nijednog s nama. Na ovom terenu postoje dva člana iz bataljonske štabne grupe. U prnjavorskoj četi je bilo 6 partijaca, a jednoga od tih kao nedostojnog ozbacujemo iz partije. Sa sektora Ljeskovih Voda postoje dva partijca.

U pozadini gdje je djelovala vitkovačka četa nalazi se jedan partijac koji drži sastanke sa dvojicom pripravnika. Na sektoru motajičke čete postoje 3 partijca s kojima se dosada nije skoro ništa radilo. To je krivica sekretara OK koji nije posvetio dovoljno pažnje partijskom radu u pozadini. U pozadini prnjavorske čete postoje dva partijca. OK SKOJ-a nije ponovo formiran jer se uslijed iste situacije na sektoru čitavog odreda nije imao

potpun i tačan pregled rada. Od kadra pozadinskih radnika ostala su četiri druga. Sva četiri druga biće u gerilskim jedinicama u kojima će raditi na omladinskom radu i održavati vezu sa mladima u pozadini i politički je poduzati. Danas možemo računati sa 20 sigurnih omladinaca organiziranih u SKOJ-u, koji će biti glavno jezgro u omladinskom radu i u gerilskoj jedinici i u pozadini.

Od literature ovdje nemamo skoro ništa. Zato šaljite što više literature a isto tako ako budete dolazili ovamo donesite je. U tu svrhu poslaćemo kurira po kome treba da nam pošaljete taj propagandni materijal.

Budući da prilike i položaj u kome se sada nalazimo iziskujuz da se za sekretara Ok postavi drugarica Mala, a dosadašnji sekretar da ostane kao član OK, predlažemo vam da usvojite.

Drugarski pozdrav

Smrt fašizmu – sloboda narodu

Radman Milan s. r.

Napomena: Izuzev zadnjeg tekst (Drugarski pozdrav …) sve ostalo je pisala Zaga Umičević. Bar, njen je rukopis! Ostalo Milan Radman."[638]

22. Razvoj narodne vlasti u srednjoj Bosni 1941. godine i angažovanje omladine

Neposredno poslije okupacije naše zemlje i osnivanja tzv. Nezavisne države Hrvatske članovi KPJ i SKOJ-a i njihove vodeće ličnosti započeli su aktivan politički rad na terenu oko Banjaluke i šire, a prilikom rasporeda kadrova određene ličnosti su upućene u pojedine dijelove srednje Bosne u vezi sa pripremama za podizanje ustanka. Tako su Rade Ličina, Niko Jurinčić, Kasim Hadžić, Ivica Mažar, Leda Karabegović, Danko Mitrov, Idriz Maslo, Slavko Odić, Milan Radman, Niko Jurinčić, Drago Mažar, Ahmet Hadžiselimović, Safet Fejzić, Željko Barić *Željo*, Brane Morača, Momir Kapor i drugi među prvima bili zaduženi za političko djelovanje na području srednje Bosne ili i srednje Bosne.[639]

„Jedno mjesec dana po kapitulaciji kraljevske jugoslovenske vojske i na terenu srednje Bosne otpočela je aktivnost komunista na skupljanju oružja i municije i pripremi oružanog otpora okupatoru i njegovim ustaškim slugama."[640] Međutim, iz mnogobrojne građe koja je korišćena u pisanju knjige *I zvijezde smo dosezali I* i *II*, što je i navedeno u fusnotama, vidi se da je oružje sakupljano već u vrijeme raspada vojske Kraljevine Jugoslavije, odnosno pojedinci, nastojeći da izbjegnu zarobljavanje, kretali su se svojoj kući zaobilaznim putevima da bi izbjegli patrole, hapšenja i sl, sakrivši svoje oružje i

[638] Milan Radman, *Izvještaj o stanju i radu Partije na terenu IV krajiškog NOP odreda od 1. juna 1942. godine*, Istorijsko odjeljenje CK SK BiH, godina 1942 mjesec VI. Broj dokumenta 435, Reg. broj spisa 1.
[639] O prvim izlascimanekih od navedenih u tom periodu na pr. u Klašnice, Prnjavor, Kotor-Varoš i dr. napisano je i u prvoj knjizi *I zvijezde smo dosezali*.
[640] Adem Hercegovac, *Razvoj narodne vlasti u srednjoj Bosni 1941. godine*, Srednja Bosna u NOB, knj. 3, str. 30-34.

prije dolaska kući, u njenoj neposrednoj blizini, ili po dolasku kući i sl. Na primjer, brojni su članci u ediciji *Srednja Bosna u NOB* (1, 2. i 3. knjizi i 4. u pripremi za štampu), u kojim autori pišu o i o sakrivanju oružja, kako zbog lične bezbjednosti pošto u svakom ratnom vihoru nije zgoreg imati oružje i za ličnu bezbjednost, kao i bezbjednost svoje porodice, tako i zbog otpora okupatoru i njihovim slugama, kada za to dođe vrijeme, pogotovo protiv ustaša zbog zločina koje su ustaške jedinice, kao i pojedinci na svoju ruku vršili, a teror su počeli sprovoditi odmah po osnivanju tzv. NDH.

Ilustracije radi, navešćemo objavljeno sjećanje, pisano marta 1971. godine, u kome se govori o zbivanjima prilikom rasula vojske Kraljevine Jugoslavije: „… Kada su dijelovi bivše jugoslovenske vojske, povlčeći se ispred Nijemaca, aprila 1941. godine, stigli u mjesto Maslovare, već se vidjelo da je u toj vojsci zavladalo pravo rasulo. Mogla su se vidjeti usplahirena lica viših oficira u limunizama. Neki su već bili preobučeni u civilna odjela. Vojnici su bili premoreni i zastrašeni. Ogromne količine odjeće, obuće, oružja i konzervisane hrane ostavljane su pored ceste. Narod iz okolnih sela je to odnosio svojim kućama, sakrivajući prije svega oružje. Sve ovo događalo se prije zvanične kapitulacije – dolaska okupatora i osnivanja NDH.

Tih dana, dok je vladalo rasulo, često su se sretali mještani u djelovima uniforme bivše jugoslovenske vojske, a često i u cijeloj uniformi, sve dok, kasnije, zapovjednik oružanih snaga NDH Slavko Kvaternik[641] nije izdao naređenje da se razoružavanje stanovništva mora završiti do 10. maja. Saopšteno je da će se putem opkoljavanja sela i primjenom najdrastičnijih metoda, prići sakupljanju oružja i vojne opreme, ukoliko građani sami ne predaju.

I Vaso Petrić, do rata predsjednik Opštine u Maslovarama, a dolaskom NDH razrješen te dužnosti, već od ranije politički pripremn[642] za potrebu naoružavanja naroda radi pružanja otpora okupatoru, sakrio je dvadesetak pušaka i jedna konjska kola vojne opreme (odjeće, obuće, šatorskih krila, ćuturica za vodu itd.)[643] Pošto je to bilo vrijeme kada se sije krompir – april mjesec, puške su zakopane pored same kuće, u bašti. U gredice tek zasijanog krompira, napravljene po cijeloj dužini bašte, puške su položene po dužini, predhodno dobro uvijene, a zatim zatrpane zemljom, tako da su napravljene dugačke gredice, kakve se obično prave kada se sije krompir, što je Vaso uradio uz pomoćsvoje dvije mlađe kćeri Dušankom i Nevenkom. Pošto su okupatorske vlasti pojačale prijetnje u vezi sa eventualnim posjedovanjem oružja, Vaso je posebno sakrio svoj vojno-državni pištolj. Jedne večeri pozvao je Nevenku da mu pomogne da ga sakrije. U šumici pored kuće, zvanoj Grabik, taj pištolj zakopali su u zemlju. Predhodno su ga zavili u neke masne krpe, a zatim stavili u kožnu đačku torbu najstarije kćeri Viktorije.

---

[641] Naredba br. 2 zapovjednika oružanih snaga NDH Slavka Kvaternika od 30 aprila 1941. godine.

[642] Vaso Petrić, trgovac iz Maslovara. Bio je i predsjednik Opštine Maslovare od kada su opštine osnovane u srezu Kotor-Varoš. Proglašenjem NDH smjenjen je sa ove dužnosti, a za predsjednika je postavljena osoba koja je još prije rata bila zakleti ustaša , Josip Karlović, predradnik u Rudniku Maslovare. U to vrijeme, od maja mjeseca, u Maslovarama su boravili Momir Kapor i Brane Morača, koji su i predhodnih godina bili u prijateljskim odnosima sa Vasom Petrić, sa njim su svakodnevno provodili po 2-3 sata u razgovorima, koji su imali za cilj pripreme otpora okupatoru.

[643] Ovu vojnu opremu su pronašli maslovarski čobani i većim dijelom raznijeli.

Samo nekoliko mjeseci docnije, kada je pištolj izvađen iz zemlje bio je, srećom, sasvim očuvan i mogao je biti upotrebljen."[644]

Iako je u varošici Maslovare bio garnizon sa domobranima i ustašama i djelovala opštinska vlast tzv. Nezavisne države Hrvatske, sve do 15. decembra 1941. godine, i tokom avgusta i početkom septembra u određenom broju sela Opštine Maslovare bili su određeni ili izabrani seoski odbornici, koji su, u stvari, već bili paralelna vlast ustaškoj.

Zanimljiv je objavljeni prilog jednog od prvih seoskih odbornika o aktivnostima prvih dana septembra 1941. godine:

„Šestog septembra 1941. godine u Borju, kod svojih štala, kosio sam bujad za prostirku pod stoku.– kaže Dušan Jotanović, iz sela Liplje. – Idući stazom, naišao sam prvi put na naoružane ljude koji nisu bili iz našeg sela. Bila su petroica, a među njima su bili i Dragan i Milan Bubić, rodom iz Maslovara, koje sam poznavao…[645] Nakon nedelju dana opet su došli i održali kod manastira u Liplju veliki zbor, na koji su došli skoro svi ljudi iz Liplja i mnogi iz okolnih sela. Kasim Hadžić je govorio o ustanku širom zemlje, o potrebi borbe protiv ustaša i okupatora i pozvao sve mlađe ljude koji su služili vojsku i imaju sakriveno oružje da odmah stupe u partizanski odred.

– Neće više biti povlačenja kućama! Sada kad krenemo u okršaj, tući ćemo se do konačnog oslobođenja! – bile su njegove riječi na tom zboru. Govorio je i o odredu i rekao da će komandant odreda biti Dragan Bubić, a politički komesar Idriz Maslo."[646]

Navodimo nekoliko podataka o prvim počecima djelovanja narodne vlasti u Maslovarama, uzetih ilustracije radi, a što je zabilježeno prije 32 godine,[647] slični procesi u razvoju nove vlasti na tek stvorenim slobodnim teritorijama (a ponegdje i prije) odvijale su se, 1941. godine, širom srednje Bosne. Za ovaj rad osnivanje i djelovanje nove vlasti veoma je značajno, pošto je aktivnost omladine u svim njenim akcijama bila bitna – neodvojiva od djelovanja nove vlasti, a posebno kada je u pitanju dobrovoljno stupanje mladih ljudi u partizanske jedinice, što je iz razumljivih razloga tada bilo najprioritetnije.

---

[644] Nevenka Petrić, *Moja sjećanja na ustanak 1941. u Maslovarama*, Beograd, marta 1971, Arhiva edicije Srednja Bosna u NOB, 34 str.; citirani dio je na str. 2-3.
[645] Dušan Jotanović, *Dolazak partizana i zbor u Liplju*, Srednja Bosna u NOB, knj. br. 2, str. 285.
[646] Ibid., str. 286-287. Sudeči po navedenim datumima ovaj zbor je održan 14. septembra. Autor kaže da je K. Hadžić rekao da će Dragan Bubić biti komandant odreda, a Maslo Idriz, politički komesar. Međutim, Dragan Bubić, rudarski radnik iz Maslovara bio je tada već postavljen za komandira 2. odreda (a ne komandanta kako Dušan kaže), a Rade Ličina, za političkog delegata istog odreda (a ne Idriz Maslo, koji će biti na toj dužnost nešto kasnije, po odlasku Rade Ličine, poslije neuspjelog napada na Maslovare, kada je formirana Borjanska četa (koja poslije posteje Maslovarska četa) u sastavu 6. bataljona, umjesto dotadašnjeg 2. odreda.
[647] Nevenka Petrić, *Moje sjećanja na ustanak 1941. u Maslovarama*, Beograd, marta 1971, 34. str .Arhiva edicije Srednja Bosna u NOB; Lična arhiva autora.

„Prvi počeci rada narodne vlasti i formiranje Opštinskog revolucionarnog političkog odbora i izbor odbornika po zaseocima na kojim je razmatrana borba protiv okupatora i NDH[648]

Prvi sastanak na kome su prisustvovali: Brane Morača, Vaso Petrić, Momitr Kapor, Vaso Kapor i Petar Žmara održan je krajem maja 1941. u Maslovarama u kući Vase Petrića. Docnije je više puta održavan sastanak u istom sastavu …

Početkom avgusta 1941. godine u okolinu Maslovara je došao Ivica Mažar i održao je sastanak sa Vasom Petrić i Vasom Kapor u Budžaku, zaseoku opštine Maslovare, na jednoj livadi, na kome su razmatrani dalji zadaci u pripremama za ustanak i formiranje opštinske vlasti. Na ovom sastanku dogovoreno je da se okupi širi sastanak sa povjerljivim mještanima iz svih maslovarskih sela i zaseoka u cilju osnivanja Opštinskog revolucionarnog političkog odbora, pošto su već tada u pojedinim selima odbornici djelovali na sprovođenju tada aktuelnih zadataka. Dva dana poslije ovoga čuli se među saradnicima NOP-a da je Ivica Mažar uhapšen u Jajcu.[649] Prema dosadašnjem istraživanju, održavanje opštinskog zbora na maslovarskom groblju je pripremano u periodu od sastanka Ivice Mažar sa Vasom Petrić i Vasom Kapor, održanom početkom avgusta 1941.godine u selu Budžak do dolaska 2. odreda Prve čete Bosanske krajine, 4. septembra iste godine, a održan je neposredno poslije 4. septembra 1941. godine.

Tako je na maslovarskom groblju, koje se nalazi na jednom brdu iznad Maslovara, održan zbor na kome je prisustvovalo oko 60 ljudi, (a u slučaju da naiđe neka neprijateljska patrola bilo je dogovoreno da se kao objašnjenje za taj skup kaže da se održava radi četrdesetodnevnog pomena u vezi sa smrću nekog mještanina). Na ovaj zbor bili su izričito pozvani samo provjereni ljudi u koje se imalo povjerenja, pošto je u to vrijeme u Maslovarama bila neprijateljska posada.

Zboru su pored mještana prisustvovali i partizani: Rade Ličina, politički delegat i Dragan Bubić, komandir 2 krajiškog NOP odreda Prve čete Bosanske krajine i Milorad Mirković, borac Maslovarske čete, komunista iz Teslića. Oni su održali političke govore. Razmatrani su oblici borbe protiv okupatora i NDH. Na kraju je izabran Opštinski revolucionarni politički odbor.[650] Vaso Petrić na ovom zboru izabran je za predsjednika toga odbora, a za sekretara je izabran Vaso Kapor. Poslije desetak dana ponovo je održan na istom mjestu skup naroda na kome su razmatrani aktuelni zadaci.”[651]

Navodimo još jedan izvor o održavanju zbora na maslovarskom groblju koji govori i o angažovanosti tih prvih odbornika nove vlasti, čak i na vojnim pitanjima u vezi sa preduzimanjem prvih partizanskih akcija, što se vidi iz slijedećeg objavljenog sadržaja:

---

[648] Podnaslov pod br. 2 u spomenutom radu N. Petrić, *Moja sjećanja na ustanak 1941 u Maslovarama*…, str. 11-13.
[649] Ivica Mažar uhapšen je u Jajcu 6. avgusta 1941. godine, N. Petrić, *I zvijezde smo dosezali*…, str. 482.
[650] U izvještaju političkog komesara I čete za Bosansku krajinu govori se o osnivanju revolucionarnih političkih odbora na oslobođenoj teritoriji, Zbornik dokumenata NOR-a, tom IV, knj. 1, document 162.
[651] Nevenka Petrić, Moja sjećanja… str. 12; Viktorija Glavaš, *Partizani oko Maslovara*, Srednja Bosna u NOB, knj. 2, str. 154.

„Ubrzo po njihovom[652] odlasku u Tisovac, na sector Maslovara je došao jedan meni nepoznat drug u pratnji Vlade Kapora i Milana Bubića *Krcuna*. On je održao sastanak u Borju, kod Starog magazina,[653] kojem su prisustvovali Vaso Petrić i Vaso Kapor, a na kojem je bilo govora o pripremama za prihvat jedne partizanske grupe; ona je bila jezgro oko kojeg će se formirati partizanski odred na ovom terenu. Vaso Petrić i Vaso Kapor su dobili zadataka da prikupljaju materijalana sredstva i oružje, te da stvaraju i učvršćuju veze među ljudima i uopšte da vrše pripreme za prihvat partizanske grupe i formiranje odreda na sektoru Maslovara.

U prvoj polovini septembra u Borje iznad Maslovara došla je iz Tisovca grupa od dvadesetak partizana. Njen komandir je bio Dragan Bubić, a komesar Rade Ličina…

Odmah po dolasku, partizani su organizovali na groblju u Maslovarama sastanak, kojem je prisustvovalo oko šezdest ljudi iz zaselaka Raštani, Pavlovići i Lauši. Rade Ličina, Dragan Bubić i Milorad Mirković su govorili o značaju ustanka, o potrebi saradnje naroda i partizanskog odreda, o mogućnostima i načinu pomaganja partizana itd. Pored zaključka da se nastavi skupljanje oržja, razrađen je i plan prikupljanja hrane za partizane. Zaseoci su raspoređeni da jedan za drugim donose hranu na određena mjesta, odakle su je partizani nosili u svoj logor. Organizovana je i obavještajna služba i civilne straže, sa zadatkom da prate kretanje neprijatelja i prikupljaju podatke o njegovim namjerama. Izabran je i Odbor u koji su ušli: Marko Stanišljević iz Lauša, Vaso Kapor, moj otac Vaso Petrić, Branko Čupić i Nedo Bojić iz Maslovara, Savo Tovilović, Dane Borić i Luka Jurić iz Boraka i Jovo Pavlović iz Obodnika. Izuzev Stanišljevića koji je bio rudar, i Vase Petrića koji je bio trgovac, svi ostali odbornici su bili zemljoradnici, a Nedo Bojić k tomu i bivši seoski knez. Za predsjednika Odbora izabran je Vaso Petrić, a za sekretara Vaso Kapor.

Snabdjevanje partizana hranom funkcionisalo je, uglavnom, bez poteškoća, a i u rudniku su prilično uspješno prikupljani municija, lijekovi i odjeća. Obavještenja s rudnika prenosile su uglavnom moje mlađe sestre Radojka, Dušanka i Nevenka. U septembru sam prekinula radni odnos u rudniku, pa sam se i sama nakon toga angažovala u prikupljanju i prenošenju obavještenja, sarađujući s Đurom Markovićem, Sredom Jotanovićem, Petrom Žmarićem, Markom Stanišljevićem i Mirkom Mrmoljom. Kod kuće smo istovremeno organizovali šivanje košulja, partizanskih kapa, prekrajanje odjeće za ranjenike u bolnici, zatim izrezivanje crvenih zvjezda petokraka. Na tom poslu su se angažovale moja majka Natalija i mlađe sestre.

---

[652] Viktorija Glavaš, *Partizani oko Maslovara*, „Brane (Morača, nap aut.) i Momir (Kapor, nap aut.) su nakon toga formirali grupu, u kojoj su pored njih dvojice, bili braća Milan i Dragan Bubić, te Milan Morača i Vlado Kapor koji su u međuvremenu također došli iz Banjaluke u Maslovare). Oni su se u Maslovarama naoružali oružjem koje su bili prikupili i prvih dana avgusta krenuli preko Živinica i Javorana u Tisovac, gdje su uspostavili vezu s banjalučkom partizanskom grupom i priključili joj se.” , Srednja Bosna u NOB, knj. 2, str. 152-153. Ima osnova da je taj nepoznati drug bio Ivica Mažar, posebno s obzirom na napomenu br. 1. Redakcije edicije Srednja Bosna u NOB u knj. 2, str. 154. u članku Viktorije Glavaš.

[653] U fusnoti br. 1. ovog priloga Redakcija edicije Srednja Bosna u NOB, knj. 2, str. 154. navela je slijedeće: „Prema drugom izvoru ovaj sastanak je održan na mjestu zvanom Budžak. Napomena Redakcije”.

Na sastanku održanom na maslovarskom groblju bilo je najavljeno da će ubrzo doći do napada na Maslovare i zaključeno je da će se , kad uslijedi napad, narod pozvati da se masovno priključi partizanima.

Rudari su u većoj mjeri bili angažovani da prate kretanje neprijatelja i prikupljaju podatke o svemu što se u njihovim redovima događa.

Desetak dana poslije prvog, održan je na maslovarskom groblju i drugi sastanak, na kojem je najavljeno da neposredno predstoji napad na rudnik Maslovare. Zaključeno je da će se iz električne centrale dati sirenom znak za napad i da na taj znak i narod treba da krene prema rudniku. Ovom sastanku je prisustvovalo dvadest do trideset ljudi.

Uoči samog napada na Maslovare, 23. septembra, održan je više kuće Vase Petrića, u potoku Ukevac, sastanak kojem su prisustvovali Rade Ličina, Vaso Petrić, Vaso Kapor, Ibrahim Tabaković i Petar Žmarić. Na sastanku je pretresan plan napada i mjere koje treba preduzeti u slučaju neuspjeha. Odlučeno je da se Maslovare opkole i napadnu u šest sati ujutro.[654] Određene su udarne grupe koje će napasti na kasarnu i Sokolanu, gdje je bilo oko 120 domobrana i žandara. Grupa od 11 boraca, pod komandom Petra Žmarića, koji je te večeri stupio u partizanski odred, dobila je zadatak da istovremeno napadne i razoruža neprijateljsku posadu u Obodniku i zatim zauzme položaj prema Kotor-Varošu…”[655]

Navedeni sadržaj očito govori do koje mjere su se prožimale vojne aktivnosti partizanske jedinice, koja je tek trebalo da se organizuje na navedenom području, kao i odmah po dolasku 2. partizanskog odreda na Borje, 7. septembra[656] 1941, sa političkim radom opštinskih i seoskih odbonika na terenu u vezi sa brojnim aktuelnim zadacima toga vremena. Vidimo da odbrnici od određenih ličnosti dobijaju zadatke prije nego što je jedinica osnovana, a poslije direktno od vojnih starješina, zatm zakazuje se zbor naroda na maslovarskom groblju na kome su razmatrana aktuelna pitanja i dati konkretni zadaci, kako je iznijeto. Povjerljivim ličnostima, odbornicima iz navedenih zaselaka, i to priličnom broju, povjerene su vojne tajne – datum kada će se izvršiti vojni napad na Maslovare i to u tri faze - u kontinuitetu, u toku priprema napada – o tome kada će se izvršiti napad na Maslovare. Zatim, preko odbornika je organizovana i obavještajna služba o kretanju neprijateljskih snaga i mnogo drugih aktivnosti, kako je rečeno i zajedno sa užom grupom odbornika neposredno pred sam napad, 24. marat 1941. godine.

U svima aktivnostima u to vrijeme učestvuje i omladina, pošto se paralelno sa osnivanjem revolucionarnih političkih odbora, održavaju i konferencije sa omladinom, po

---

[654] Prema izvještaju 3. oružničke pukovnije od 26. septembra 1941. godine, napad na Maslovare, u kojim je bilo 80 domobrana i 4 žandara, izvršen je 24. septembra u 6 sati i 15 minuta ujutro, a borba je trajala do 3 sata o 15 minuta poslije podne. VII, Arhiv NDH, k. 152, br. Reg. 22/11–1. Napomena Redakcije edicije Srednja Bosna u NOB.

[655] Viktorija Glavaš, *Partizani oko Maslovara*, Srednja Bosna u NOB, knj. 2, str. 152.

[656] Luka Radetić, *S Borjanskim partizanskim odredom*, Srednja Bosna u NOB, knj. 2, fusnoti br. 2, str. 141. „ …Prema tome , Drugi partizanski odred je krenuo prema rejonu Maslovara 4. septembra, u selo Markoviće 5, prenoćio u Grabovici i sutradan, 6. septembra poslije podne, produžio iz Hodžina Brda preko Boraka prema Borju, gdje je, do Jotanovića koliba, stigao 7. septembra prije podne. Napomena Redakcije.”

tematici slične konferencijama sa narodom po selima. Posebno je bilo prisutno pozivanje i pridobijanje omladine da se javi u partizansku jedinicu, a posebno da ponese sa sobom pušku i municiju, što je u brojnim slučajevima bio realan zahtjev. Za održavanje omladinskih konferencija u partizanskim jedinicama bili su zaduženi politički delegati, kasnije politički komesari, kao i za to posebno određene ličnosti, a posebno nešto kasnije, s obzirom da od početka januara 1942. godine u srednjoj Bosni djeluje i Okružni komitet SKOJ.a za srednju Bosnu.

Vaso Petrić, predsjednik i Vaso Kapor, sekretar Partizanske opštine Maslovare (tako smo je zvali pošto je istovremeno postojala i opština na čelu s predsjednikom Josipom Karlovićem u Maslovarama u kojim je još bila neprijateljska posada), poslije održanog zbora za izbor Opštinskog revolucionarnog političkog odbora, organizovanije su nastavili da rade na sakupljanju hrane, oružja i drugog, pošto je sada bilo više oslonaca u selima. Sjećam se da je kuća mojih roditelja tada bila, u stvari, kao neka baza za snabdjevanje partizana. Svakodnevno je sakupljana hrana, naročito so, zatim odjeća, duvan. U našoj kući se šio topli veš za partizane (pošto je u trgovini moga oca bilo tzv. topova različitog flanela), a od crvene čohe su na stotine izrezivane crvene petokrake zvijezde.

U prvoj polovini septembra 1941. godine za maslovarsku partizansku jedinicu napravljene su barake u skoro neprohodnoj borovoj šumi, a pozivanje i slanje ljudi da rade na podizanju ovih baraka sprovodili su odbornici. Ljudi su angažovani na dobrovoljnoj bazi. Stručnim radom na izgradnji baraka rukovodio je Pane Ilić.[657] Barake za Partizansku bolnicu na Borju blizu Solila građene su znatno kasnije, u prvoj polovini decembra 1941. godine. I ova aktivnost organizovana je angažovanjem odbornika, koji su ilegalno djelovali po selima maslovarske opštine.

Kada su Maslovare postale slobodna teritorija, 15. decembra 1941. godine, tada je Partizanska opština u daleko povoljnijim uslovima nastavila rad na obezbjeđivanju hrane za Maslovarsku (borjansku) partizansku četu, (koja je od 15. decembra bila smještena u zgradi bivše direkcije Rudnika Maslovare), na smještaju i ishrani kursista, maslovarskih mladića, koji su bili na vojnoj obuci u Maslovarama, kao i na sprovođenju drugih aktuelnih zadataka, kao, na primjer, ispomoći građanima čije su kuće bile zapaljene, da sagrade nove i sl."[658]

U vezi sa osnivanjem Opštinskog odbora (Partizanske opštine) u Maslovarama u „Hronologiji oslobodilačke borbe naroda Jugoslavije 1941-1945"(izdanje VII, Beograd), zabilježeno je i slijedeće: „Septembar p. (početak, nap. aut.) – u s. (selu, nap aut.) Maslovarama (kod Kotor-Varoša), na konferenciji 60 seljaka iz većeg broja okolnih sela izabrano je Opštinsko vijeće (Opštinski NO odbor) za Maslovare." (str. 98)[659] Ovde navedeni podatak o vremenu osnivanja Opštinskog NO odbora je dragocjen, pošto

---

[657] Pane Ilić, ugledni mještanin iz Raštana, sela opštine Maslovare, bio je poznat kao najbolji drvodjelja u okolini.

[658] Nevenka Petrić, *Moja sjećanja na ustanak 1941. u Maslovarama,* Beograd marta 1971, str. 11-13, Arhiva Edicije Srednja Bosna u NOB; Lična arhiva N. Petrić.

[659] Slavko Komarica-Slavko Odić, *Srednja Bosna u Hronologiji oslobodilačke borbe naroda Jugoslavije 1941-1945,* Građa za izdanje *Hronologija edicije Srednja Bosna u NOB.*

potvrđuje predhodno iznijete podatke u sjećanjima pojedinih autora o osnivanju Opštinskog revolucionarnog političkog odbora u Maslovarama (tako su se i seoski i opštinski odbori tada zvali), koji je, sudeći po svemu, osnovan po svoj prilici, odmah poslije 8. septembra 1941. godine, pošto je 7. septembra 2. odred 1. čete Bosanske krajine stigao na Borje, poslije formiranja ovog odreda, sva četiri odreda Prve čete BK, (31. avgusta 1941), a u radu zbora na maslovarskom groblju prisustvopvala su tri predstavnika toga odreda Dragan Bubić, komandir, Rade Ličina, politički delegat i Milorad Mirković, pa samim tim zbor se nije mogao održati prije 8. septembra. Kako smo vidjeli, Kasim Hadžić, tadašnji politički komesar 1. čete za Bosansku krajinu je 14. septembra držao govor na zboru u Liplju (to je bila nedelja), pa ima vjerovatnoće da je zbor na maslovarskom groblju održan između 8. septembra (to je sutradan po dolasku 2. odreda 1. čete za BK i 14. septembra, spomenutog narodnog zbora u Liplju), zato što su u vezi sa političkim radom na terenu opštine zbog priprema zbora u Liplju, 14. septembra i namjeravanog skorog napada na Maslovare, moralo žuriti sa tzv. organizovanjem pozadine.[660]

Traba napomenuti, u vezi sa predhodnim sadržajem, da terminologija, korištena u spomenutoj „Hronologiji oslobodilačke borbe naroda Jugoslavije 1941-1945" očigledno nije adekvatna, pošto je u izvoru unijetom u Hronologiju pogrešno upotrijebljen termin "narodnooslobodilački", jer on se javlja znatno kasnije. Ali, bitno je da je i u njoj zabilježen podatak o skupu za osnivanje opštinskog organa nove vlasti na maslovarskom groblju, početkom septembra na kojem je bilo oko 60 učesnika.

Kao što je naprijed iznijeto, 5. septembra u kući Vase Petrić bio je sastanak, na kome prisustvuju: Vaso Petrić, Vaso Kapor, Dušan Jotanović, odbornik iz Liplja, a najaktivniji odbornici u vrijeme prvih početaka ilegalnog rada bili su: Marko Jotanović, iz zaseoka Jotanovići, Marko Stanišljević iz sela Lauševića, Petar Žmara, takođe iz Lauševića, Ibrahim Tabaković iz Maslovara i još neki, slobodno je pretpostaviti da su upravo oni prisustvovali sastanku održanom u kući Vase Petrića. O tome sastanku govori Dušan Jotanović u svome članku „Dolazak partizana i zbor u Liplju", fusnota br. 1. gdje se spominje sedmero prisutnih i navodi se slijedeće:

„Ja sam dan ranije (5. septembra, nap aut.) bio u Kotor-Varošu i vraćajući se kući zadržao se u Maslovarama, gdje sam imao sastanak s Vasom Kapor, Vasom Petrić i još nekim drugovima. Tog dana, toga se dobro sjećam, Vaso Petrić nam je rekao: 'Drugovi, danas je 5. septembar, a oružje za još petnaest drugova moramo sakupiti za deset dana. Nas ovdje ima sedmorica, pa svaki po dvije puške može naći u selu, kako bi i ostale drugove dobrovoljce naoružali.'

[660] 11. septembra 1941. četvrtak , bio je vjerski praznik Usjek Jovana Krstitelja (po crkvenom kalendaru 29. septembra), pa je moguće da je zbor održan i toga datuma, pošto su u to doba vjerski prazznici na selu obično praznovani, pa zato korišćeni za razne skupove.

Sutradan su naišli drugovi na mene dok sam kosio bujad i stoga znam da je to bio 6. septembar. Slijedećeg dana, 7. septembra ujutro, Vaso Kapor, Vaso Petrić i Dragan Bubić su se izdvojili između ostalih drugova, od kojih sam samo neke poznavao, i rekli su mi da namjeravaju da idu u Čečavu do Zorice Jotanović, čečavske učiteljice."[661] (MORAM NAKNADNO PRONAĆI KAKAV JE OVO SASTANAK KOJI SE U ČEČAVI ODRŽAO 7. ILI 8. SEPTEMBRA 1941. GODINE. Negdje je o njemu govorio S. Odić?)

???Navedena aktivnost opštinskih odbornika Vase Petrića, predsjednika i Vase Kapora, sekretara Partizanske opštine za Maslovare, o kojoj sve što je navedeno, a što je samo djelimičan odraz njihove aktivnosti na odborničkim poslovima u prvim danima ustanka – u tim veoma rizičnim ratnim vremenima, očigledno govori da su oni bili veliki pregaoci u svom vremenu.???

Jedan od značajnih izvora koji potvrđuje aktivnost na osnivanju revolucionarnih odbora u prvoj godini NOR-a, 1941. godine i njihovom djelovanju, i to već u septembru1941. godine je Izvještaj političkog komesara 1. čete Bosanske Krajine iz koga navodimo samo jedan manji dio u kome se o tome govori:

„Kasim Hadžić

... Izvještaj o političkoj situaciji i politički rad na selu. Politička situacija na selu je za nas odlična i svakim danom ide nama sve više u prilog, tako, da smo mi apsolutni gospodari na selu i već sada držimo vlast i svim srpskim selima kroz koja su naši odredi prošli. U muslimanskim selima stvari stoje drukčije... Sastanci se drže u svim okolnim selima gdje odredi postoje Na istim se drže referati prema partijskom materijalu koje smo do sada dobivali t. j. Letak C. K. Letak P. K. Bilten Štaba Nar./odno/ Oslob./odilačke/ Vojske Jugoslavije. Odmah se biraju rev./olucionarni/ politički odbori, tako da sada imamo u 16 sela rev./olucionarne/ pol./itiučke/ odbore koji su najčvršće vezani sa nama na Partijskoj liniji. Oni već sada predstavljaju vlast na selu, organiyuju ishranu odreda u tolikoj mjeri da u istinu naši odredi se sigurno bolje hrane nego građani. Hljeba imamo u tolikoj mjeri da ga ne možemo pojesti, mesa također nam nikad ne manjka, sira, kajmaka imademo dovoljno... Osim ishrane odbor organizuje špijunažu protiv neprijatelja, organizuje sklanjanje žita i stoke, iskuplja oružje, organizuje vojsku za partizanske odrede, organizuje nar./odnu/ pomoć prikupljanjem novčanih dobrovoljnih priliga, u nekim selima prikupljaju rezervnu hranu za odred. Sela u kojim su organizovani rev./olucionarni/ odbori obuhvatili su sektor od Bočca do Maslovara. Pored konferencija držane su sa uspjehom i široke konferencije na kojima je učestvovalo po 120. seljaka. Uporedo sa pomenutim konferencijama održana je i konferancija u Maslovarama sa radnicima iz preduzeća rudnik na liniji Narodno Oslobodilačke Vojske. Date su instrukcije o formiranju udarnih grupa po strukama u preduzeću, daljnu vezu održavaće poli./ički/ delegat Drugog partizanskog odreda koji se nalazi na tamošnjem sektoru. Uporedo sa stvaranjem rev./olucionarnih/ odbora stvaraju se i rev./olucionarni/ odbori omladine sa zadacima da u zajednici sa rev./olucionarnim selj./ačkim/ odborima sprovode sve zadateke koji se danas postavljaju. Na svim pol./itičkim/ konferencijama

[661] Dušan Jotanović, *n. d.*, str. 287.

pol./itički/ delegat govori i po omladinskim pitanjima...Ovaj izvještaj obuhvata vrijeme od 31/VIII 1941. do 17/IX 1941. zaključno. ”[662]

I ovaj dokument pokazuje koliki je značaj dat u prvim mjesecima ustanka, 1941. godine, osnivanju revolucionarnih odbora na oslobođenim teritorijama, a gdje je bilo moguće i na i neoslobođenim, što smo mi nastojali prezentovali, kao jednu specifučnu aktivnost u prvim ustaničkim danima, na primjeru Maslovara. Uporedo sa revolucionarnim odborima stvarani su i revolucionarni odbori omladine, kako je navedeno u izvještaju Kasima Hadžića, čiji zadatak je bio da sprovode sve zadatke koji su se postavljali pred novu narodnu vlast. Jer, kao što se videlo u izvještaju Kasima Hadžića, političkog komesara Prve čete Bosanske krajine „Na svim poli./itičkim/ konf./erencijama/ polit./ički/ delegat govori i po omladinskim pitanjima.”, što je tada bilo veoma značajno, posebno s obzirom na tada najznačajniji zadatak – stupanje mladih u partizanske jedinice sa oružjem u ruci.

Odmah kad su Maslovare postale slobodne, 15. decembra 1941. godine, istovremeno su postale svojevrstan centar političkog i kulturnoprosvjetnog života cijele opštine, ali i šire. Revolucionarni omladinski pokret svestrano i snažno se razvijao u nastalim, legalnim uslovima rada. Grupa mladih ljudi, iz same varošice Maslovara, od prvih dana ustanka bila je angažovana na određenim zadacima, često i veoma rizikantnim, kao i omladina po selima na koju su se tadašnji seoski odbornici-povjerenici oslanjali, da bi se neki zadaci sproveli – odnošenje hrane na dogovoreno mjesto za partizane, sakupljanje toplih odjevnih predmeta, osnivanje omladinskih četa za ovnu obuku mladih, odnovanje i rad analfabetskih i sanitetskih tečajeva, sječa građe za izgradnju partizanskog logora, a poslije i partizanske bolnice, stalno stražarenje i „civilnog sektora” da ne bi neprijatelj iznenada naišao iz pravca Kotor–varoša ili drugih pravaca, razni kurirski zadaci, izrezivanje patizanskih zvijezdi, sakupljanje karbitnih ili petrolejskih lampi, kao i karbita i petroleja za potrebe partizanskog logora i bolnice itd, itd., o čemu je već u predhodnim djelovima ovoga rada bilo riječi. Kako je omladina bila uključena u sve navedene, kao i druge zadatke, posatajala je glavni oslonac nove narodne vlasti u sprovođenju svih aktuelnih zadataka toga vremena, a prije svega, mladi ljudi postajali su borci u partizanskoj jedinici sa oružjem u ruci (znamo da će kasnije biti rečeno da su mladi sačinjavali 75% Nardonooslobodilačke vojske). Na opštini Maslovare odbornici po selima su birani-postavljani kao povjerenici ili zaduživani za konkretne zadatke, a vremenom ih je narod u svom selu prhvatao, odnosno birao. U svim tim događanjima omladina je bila uključena, a u sprovođenju određenih poslova postajala je nezaobilazna, kao što je navedeno. Odnošenje hrane za partizanske grupe, odnosno kasnije za 2. krajiški NOP odred, odnosno Borjansku (Maslovarsku) četu u prvo vrijeme svakako je bio prioriteni zadatak, a upravo za to su mlađi ljudi bili najpogodniji. Tako, kada su Maslovare postale slobodne, kako sama varošica Maslovare, tako i sva okolna sela, brzo je osnovana omladinska organizacija. To su postigli vrsni revolucionarni pregaoci iz predratnog revolucionarnog omladinskog i radničkog pokreta, između dva rata – Đorđe Perović *Đoko*, Marinko Milojević, Željo Barić, pojedini borci čete kao Milan Mirić, Maslovarčanin, predratni skojevac, Milorad Mirković, član KPJ iz Teslića, Zvonko

[662] Kasim Hadžić, *Izvještaj polit./ičkog komesara 1. čete*, knj. 2, str. 57-58; Zbornik dokumenata NOR-a, tom IV, knj. 1, document br. 62.

Žardin, progresivni omladinac iz Bihaća i dr., a prije svih Rade Ličina i Idriz Maslo, politički delegat, odnosno politički komesar sa posebno dugim stažom u revolucionarnom omladinskom i radničkom pokretu prije rata u Banjaluci. Ovi pregaoci su imali punu podršku od grupe prvih članova SKOJ-a, mještana u Maslovarama i okolini. Iznošenjem ovog primjera kako je omladina pružala podršku prvim organima narodne vlasti u Maslovarma, sa punom odgovornošću se može reči da se identičan proces odvijao u svim opštinama srednje Bosne, o čemu je do danas već mnogo zapisano,[663] a i u daljem tektu će o tome biti riječi, integralno, u okviru prezentacije sadržaja o osnivanju i djelovanju nove narodne vlasti u srednjoj Bosni.

Na bivšem srezu Kotor-Varoš, kako je već naprijed rečeno, sa osnivanjem nove narodne vlasti započelo se početkom septembra na maslovarskoj opštini. Tako je i u selu Garićima nova narodna vlast osnovana prije napada na Maslovare (24. septembra 1941.), odnosno 16. septembra 1941. godine, što se vidi iz slijedećeg sadržaja:

„Ne bih znao reći koliko je dana prošlo od partizanskog napada na Maslovare[664] kada sam otišao u Maslovare da dobijem doznake za prodaju cigareta u mojoj prodavnici mješovite robe u selu Garićima. U mjestu sam sreo nekoliko ljudi, zatim domobranske i oružničke starješine Govorili su mi da će oni brzo rastjerati ’šumnjake’, kako su u to vrijeme nazivali partizane, i da će poslije toga odreda uništavati Srbe, jer da su oni krivi za sve što se događa.

Pošto su Garići naseljeni muslimanskim življem, našem su selu upućivani prijekori i prijetnje kako nam ’ṣhumnjaci’ dolaze u selo, a mi nikoga o tome ne obavještavamo. Pravio sam se da mi o tome ništa ne znamo, govorio sam da ’šumnjaci’ uopće ne dolaze u Gariće i da su oni koji u to vjeruju u zabludi, a stalno mi je bilo pred očima sve ono što se stvarno događalo u Garićima: posjete partizana, naše veze i rad snjima i za njih…

Osam dana prije napada na Maslovare (24. septembra 1941, nap. aut.), nekako pred ponoć, došao je mojoj kući u Gariće rođak mi Nezir Aganbegović i probudio me.

– Mustafa – reče mi Nezir – trebaju te Milan Bubić i Idriz Maslo.

Milana sam znao, ali Idriza nisam, te upitah Nezira:

– Ko je taj Idruz?
– Sin Adema Masle, zamjenika kotarskog predstojnika u Kotor-Varošu – reće Nezir.

Obukao sam se i pošao s njim do njegove kuće, gdje zatekoh Milana, Idriza i Šelvera s još nekoliko partizana. Tu se okupilo i nas dvadesetak mještana, uglavnom najuglednijih domaćina… Idriz je dugo govorio. Govorio nam je i o stvaranju narodne vlasti i rekao da mi na ovom sastanku treba da izaberemo odbor u našem selu da bismo mogli organizovanije sakupljati sve ono što je potrebno narodnoj vojsci.

---

[663] Prije svega u ediciji „Srednja Bosna u NOB”, 1, 2. i 3. knjiga (u pripremi je i 4), monografsko izdanje „Četrnaesta srednjebosanska brigada” i dr.

[664] Napad na Maslovare izvršili su Drugi i Četvrti partizanski odred 1. čete za Bosansku krajinu i ustanička grupa pod komandom Novaka Pivaševića, 24. septembra 1941. godine. Napomena Redakcije.

Slušali smo ga i vjerovali smo mu i nismo, ali smo te noći ipak izabrali u Odbor ljude koji će zastupati naše selo pred narodnom vojskom. Bili su to: Nezir Aganbegović, Husein Hadžirić, Halil Nušinović, Muhamed Đokić-Hadžirić, Suljo Rahmanović, Đuro Kuprešak i ja, kao predsjednik odbora…

Sve je to meni prolazilo korz glavu dok su domobranske starješine napadale naše selo Gariće, a ja ih branio. Morao sam glumiti pred njima da nemamo nikakvu vezu sa 'šumom', jer sam odlazio i u Kotor-Varoš i u Banjaluku. Morala se sačuvati glava, selo i ljudi u njemu.

Završivši posao, vratio sam se u Gariće i nastavio da radim svoj posao koji sam i do tada radio, a i da svršavam poslove koje sam dobio od partizana kao prvi predsjednik našeg seoskog odbora."[665]

„Kao odbornik sela Brda dobio sam zadatak da snabdjevam partizanski vod koji se nalazio u Brdima kod Miletića kuća i u kućama Dušana Ajdera i Pavla Stanetića. – kaže Mile Lovrić odbornik sela Brda. – Kuća je bila negdje na sredini rasporeda voda, u kući Save Račića, i hrana je raznošena po položajima. Mislim da je to bila prva partizanska kuhinja.formirana u našen kraju. Iz ove kuhinje je hrana slata i u Vranješe, a iz Vranješa je dolazio hljeb za Brda, pošto je tamo bila napravljena pekara. Prvi pekari su bili dva zarobljena domobrana iz Gornjeg Šehera, koji su dobrovoljno ostali u partizanskim redovima, Dedo Kobilj i Muharem Lijević…

Na mene kao odbornika nije palo samo snabdjevanje naše vojske nego i stanovnika koji su bez životnih namirnica. To su bili najsiromašniji u selu, bez dovoljno zemlje i stoke. Oni su se do rata nekako snabdjevali iz grada, nadničarenjem i prodajom drva i slično. Sada kada je grad bio blokiran, ti ljudi su pali odboru na brigu oko snabdjevanja. Osim toga meni kao odborniku davan je zadatak da prikupljam ponešto namirnica i za grad. Te su namjernice bile namjenjene porodicama drugova koji su bili u partizanima ili su im hranioci bili uhapšeni. Obično smo im slali brašno, krompir, grah, luk, sir i slično. Namirnice smo vezom slali u Novoseliju do Gazića kuće, a oni su ih otpremali dalje. Sjećam se da smo mi u brdima sakupili i u nekoliko navrata slali namirnice i Dedi Gaziću, koji se tada nalazio u Crnoj kući.

Mi odbornici smo, zajedno sa najbližom partizanskom jedinicom, rješavali i razne seoske sporove, kao što su krađe, tuče, i neosnovano prisvajanje tuđe imovine. Isto tako smo imali zadatak da utičemo i da pomažemo stanovnicima naših sela u sakrivanju žita i drugih dobara da bi se sačuvali u slučaju da neprijatelj pokuša izvrši ispad ili da okupira našu oslobođenu teritoriju. Kada je oko pravoslavnog Uskrsa 1942.. godine došlo do neprijateljske ofanzive, neprijaterlju je pošlo za rukom da otkrije mnoga skloništa sa žitom i drugim namirnicama i dobrima seljaka, ali je dosta toga ostalo i nedirnuto i pored svestrane neprijateljske aktivnosti i vještine u otkrivanju tajnih skloništa. Onaj ko je pravilno shvatio naša upozorenja oko skrivanja dobara i blagovremeno po njima postupio imao je od toga više koristi po povratku svojem domu poslije ofanzive…"[666]

---

[665] Mustafa Aganbegović, *Narodna vlast u Garićima*, Knj. 2, str. 174-175.
[666] Mile Lovrić, *Na dužnosti odbornika*, Srednja Bosna u NOB, knj. 3, str. 182-183.

„Naše selo Bočac je u septembru 1941. godine paljeno u dva maha. – kažu u svom objavljenom sjećanju Teodor Čiča i Trivun Marić. – U prvom paljenju je izgorio Donji Bočac, a u drugom Gornji Bočac. U oba paljenja izgorio je velik broj domaćinstva i domarskih zgrada, a ostalo je samo nekoliko kuća Uletilovića i Novakovića, koji su bili u neposrednoj blizini Čemernice u Aginog sela. Donji Bočac je bio i opljačkan: ustaše su potjerale sve što su mogli, a naročito stoku Gornji Bočac nije bio opljačkan kao Donji i u njemu je ostalo dosta tegleće stoke Nisu je mogli otjerati jer smo mi poslije paljenja Donjeg Bočca spalili most[667] na Vrbasu pa je nisu imali kuda pretjerati preko Vrbasa; sami su se u zaseoku Maljugovu prebacili na splavovima…
…
U oktobru 1941. godine partizani su sišli iz Čemernice i zaposjeli pilanu Duje Ivezića u Donjem Bočcu i zgrade oko pilane… Od žetve i ljetine ostali su samo kukuruz, krompir i kupus. Kukuruz smo obrali, ali bilo je poteškoća s njegovim smještajem, jer su nam ustaše spalile sve košane. Pravili smo privremene košane, pokrivali ih komušinom i u nih sklanjali kukuruz. S krompirom je bilo mnogo lakše. Čim je izvađen iz zemlje, smjestili smo ga u trapove. I s kupusom je bilo poteškoća, jer su nam i sve kace izgorjele u kačarama ili drugim domarskim zgradama pa nismo imali u čemu da ga ukiselimo. Pritekli su nam u pomoć ljudi iz Aginog Sela, Bregova, Čukovca i drugih sela ispod planine. Dali su nam kace i tako smo i kupus smjestili za zimu.

U selu je polovinom oktobra izabran odbor, u koji su ušli: Stojan i Jovan Đurđević, Teodor Čiča, Milan Vidović, Jovan Marić, Lazar Milanović, Vid Kovjenić, Milan i i Lazar Vučenović, Savan i Vid Popović, Nikola Vučenović i Ilija Berić Za predsjednika Odbora jednoglasno je bio izabran Savan Popović.[668] Bočac je imao sedam zaselaka: Maljugovo, Gradinu, Drenik, Potplaninu, Džemat (Smilića dolina), Polje, Novake, i svaki zaseok je imao svoje predstavnike u seoskom odboru.

Odbor je raspoređivao kada će koji zaselak da donosi hranu partizanima kod pilane. Zaselak koji je davao hranu – meso i varivo – nosio je istovremeno i odgovarajuću količinu kruha, jer kod pilane nije bilo pekare, već samo kazani za kuvanje…”[669]

„Koncem septembra 1941. godine u Grabovici su došli Dujko Komljenović i Petar Gajić i u zaseoku Golo Brdo sazvali ljude na sastanak.. Od 200 domaćinstava, koliko ih je bilo u Grabovici, sastanku koji je vodio Todor Teinović, naš seljanin, prisustvovalo je oko 45 domaćina. Gajić je prvi uzeo riječ i govorio o borbama koje se vode u čitavoj zemlji, o saradnji naroda s partizanima i, na kraju, o formiranju odbora po selima, njihovoj ulozi i značaju u naordnooslobodilačkoj borbi, završivši svoj govor prijedlogom da i mi izabermo takov odbor u Grabovici.

---

[667] Bočački drveni most na Vrbasu zapaljen je 7. septembra 1941. godine Vidi članke Momira Kapora (Mi smo vojska! – u prvoj knjizi edicije Srednja Bosna u NOB) i Slavka Odića (Djelatnost Prvog partizanskog odreda Prve čete za Bosansku krajinu u septembru i oktobru 1941. godine). Napomena Redakcije.
[668] Savana Popovića su četnici ubili u maju 1942. godine. Napomena Redakcije.
[669] Teodor Čiča,Trivun Marić, *Rad Odbora u Bočcu*, Srednja Bosna u NOB, knj. 2, str. 120-121

Poslije Petrovog izlaganja prisutni su počeli predlagati ljude za odbornike i na kraju su u Odbor Grabovice izabrani Marinko Krčić, učesnik u oktobarskoj revoluciji, Jovo Kuzmić, Trivo Mišić, Todin Bjelošević, Kosta Krčić, Jovan Tičić, Stojan Brljić, Mile Đukić i ja. To su bili predstavnici svih zaselaka Grabovice, ljudi koji su u ustaničkim danima odigrali značajnu ulogu.

Pored prikupljanja hrane i obezbjeđenja smještaja za borce, naš odbor je prikupljao gdje god se moglo pronaći bilo šta vojničko: oružje, municiju, odjeću i obuću; sve prikupljeno smo predavali Komandi Imljanske čete, a omladina Grabovice učestvovala je i u izgradnji logora Imljanske čete u šumi Djevojačka ravan.[670] Tijesna saradnja Odbora Grabovice s Komandom Imljanske čete nastavila se i po odlasku čete iz Djevojačke ravni u Šiprage sve do maja 1942. godine, kada je došlo do četničkog puča. Tada su pojedinci iz Odbora prišli četnicima i bili u četničkim odborima, a mi ostali se povukli kućama i pasivizirali."[671]

„Ljetnih mjeseci 1941. godine bojali smo se mi Maljevčani svakog. Kad god bi nepoznati ljudi stigli u selo, prihvatali smo se odmah šume i čekali kakav će biti ishod. – kaže u svom objavljenom sjećanju Stojko Lujić, koji je tada bio predsjednik seoskog odbora u Maljevi. – Žene su znale za naša skrovišta i ako ne prijeti nikakva opasnost, javljale su nam da siđemo u selo kućama. Stalno smo bili na oprezu. Noć nam je bila najteža. Palšili smo se da će nas ustaše iznenaditi i na spavanjnu pohvatati. Međutim, naši najbolji osmatrači i čuvari bili su naši psi ovčari: čim bi se čuo kroz selo lavež, odmah smo se dizali i sklanjali.

U drugoj polovini septembra 1941. godine, u neko doba noći psi počeše lajati, upozoravajući nas tako da se neko tuđ nalazi u Maljevi. Odmah smo mapustili svoje ležajeve u kućama i na pojatama i počeli se sklanjati.. Ali, tu veče ostali smo nešto duže u skrovištima. Žene su nisu pojavljivale. Već nas je počeo hvatati strah da su ih ustaše iznenadili, kad stiže moja žena i oglasi se:

– Stojko! Izlazite, naši su u selu. Pozivaju te da dođeš.

Čutao sam, razmišljajući šta žena tim hoće da kaže, pa je onda upitah:

– Ma koji naši?
– Novak ih je doveo!
– Koji Novak?
– Šelver.

Izašli smo i krenuli kući. U mom dvorištu se već bilo iskupilo nešto ljudi i kad priđoh, ugledah četvoricu naoružanih. Prvo mi priđe Novak, pozdravi se sa mnom i onda mi se obrati:

– Ovo su drugovi Rade Ličina, Petar Gajić, Idriz Maslo. Došli smo da malo porazgovaramo.

Rukovasmo se tada i s ovom trojicom drugova posjedasmo. Petar Gajić je tada govorio kako je ustanak dignut u svim krajevima naše zemlje i da se i mi ovdje moramo oduprijeti ustašama i spriječiti istrebljenje naroda. Pozvao je ljude iz sela koji imaju oružje da

[670] Imljanska četa formirana je 7. novembra 1941. godine. Napomena Redakcije.
[671] Jovo Berak, *Prvi odbor u Grabovici*, Srednja Bosna u NOB, knj. 2, str. 177-178.

odmah stupe u partizane, u jedinicu koja djeluje na Borju, a ostali da organizuju prikupljanje i slanje hrane partizanima u Borje. Poslije Petra govorili su Ličina i Maslo…

Te noći Ličina, Maslo, Gajić i Šelver predložili su da se izaberu u selu ljudi koji će biti povjerenici, neka vrsta odbornika, i održavati vezu s partizanskom komandom u Borju. Prisutni su predložili i izabrali Branka Despotovića, Gavru Jankovića i mene da organizujemo skupljanje i slanje hrane u Borje. Mi smo kasnije kada su rađene barake za partizansku bolnicu, organizovali i slanje majstora u Borje.

Idriz Maslo je i kasnije češće dolazio u naše selo Maljevu, ali više ne noću, nego danju. Jednog dana nam je prdložio da formiramo Narodni odbor Maljeve. Sakupili smo se i on je tada govorio o značaju formiranja narodne vlasti, koja treba da organizovano pomaže narodnooslobodilačku borbu. 'Koliko god su korisni partizani-borci na bojištu, jer tuku i uništavaju naše neprijatelje, toliko ste korisni i vi koji nas pomažete i hranite' – rekao je Maslo tom prilikom. Na kraju su prisutni predložili da povjerenici izabrani prilikom prvog susreta s partizanima ostanu i dalje – kao odbornici, samo su još dodali Stanoja Radivojevića. Ovaj predlog su svi prisutni prihvatili i tako je tog dana izabran Narodni odbor sela Maljeva. Branko Despotović, Gavro Janković i Stanoje Radivojević su izabrani za odbornike, a ja za predsjednika Odbora. Odbor je u ovom sastavu radio sve do kraja maja 1942. godine."[672]

„Krajem oktobra ili početkom decembra, 1941. godine Novak Prodić i Idriz Maslo su pozvali nas deset domaćina iz Čečave da, kao predstavnici sela i zaselaka, dođemo na sastanak kod Lekse Stanojevića. – kaže Bogdan Stanković u svom sjećanju o osnivanju narodne vlasti u Čečavi. – Rečeneo nam je da će se na tom sastanku rješavati važno pitanje, pitanje organizacije narodne vlasti u selu. Ustanak je već bio počeo i nama svima je bilo jasno da se moramo nekako organizovati kako bismo mogli da izvršavamo zadatke koji su stajali pred selom, jer je ono za ustanike bilo i magazin i kasarna.

Iskupili smo se na zakazanom mjestu negdje poslije podne. Osim Lekse Stanojevića i mene, bili su tu i ostali pozvani domaćini: Milenko Jotanivić, Filip Kršić, Marko Miljić, Čedomir Savković, Marko Pejić, Slavko Majstorović, Filip Lukić i Gavro Simeunčević. Poslije smo saznali da je Novak Prodić predložio Masli ljude koje treba pozvati i istovremeno izabrati u odbor. Cijelo selo nije moglo biti pozvano jednostvano zato što smo se još uvjek plašili upada ustaša iz Teslića. Ustanak je, kao što sam rekao, bio u začetku i slobodna teritorija još nije bila dovoljno obezbjeđena.

Na sastanku su govorili Maslo i Prodić. Maslo je govorio o mjestu i ulozi odbora u ustanku, napominjući da su takvi odbori već formirani u velikom broju sela od Čečave do Skender-Vakufa i od Blatnice do Kotor-Varoša...

Poslije Masle riječ je uzeo Novak Prodić. On nas je lično znao sve do jednoga i uvjerljivo nam objašnjavao kako treba da prilazimo ljudima, a posebno kako da ih privolimo da predaju ustanicima skriveno oružje, sklonjenu pušku, municiju ili bombu...

---

[672] Stojko Lujić, *Partizani su došli i u Maljevu*, Srednja Bosna u NOB, knj. 2, str. 181-182.

Pošto smo se upoznali sa zadacima, mi smo odmah na tom sastanku za predsjednika odbora Čečave izabrali Milenka Jotanovića. Rad našeg odbora je bio u osnovi podjeljen na sektore za ishranu, za smještaj jedinica, za prikupljanje oružja i vojne opreme te – sjetvu i obradu zemljišta...

Svaki je odbornik dobro poznavao ekonomsko stanje svoga zaseoka, znao je da li ima ili nema žita i drugih prehrambenih artikala. A zaselaka je bilo brojno većih i ekonomski jačih, pa ni obaveze nisu mogle biti iste. Zato smo se trudili da radimo pravično i pošteno.

I to je tako teklo sve do četničkog puča aprila 1942. godine, kada su odbornici morali da se povuku kućama, jer niko ništa nije smio ni mogao da preduzima.

Tek početkom 1943. godine, dolaskom partizanskih jedinica iz Bosanske krajine, i Nardnooslobodilački odbor Čečave je ponovno počeo da radi. Ali i tada je odbornik bilo teško biti. Jer – četnici su povremeno upadali u mnoge naše zaseoke, prijetili odbornicima, tukli ih i činili zlodjela. Tako su još u toku te iste godine ubili prvog predsjednika NOO Čečave Milenka Jotanovića."[673]

U jednom članku Adema Hercegovca dat je presjek osnivanja narodnooslobodilačkih odbora u cijeloj srednjoj Bosni zaključno sa krajem novembra 1941. godine, pa ga navodimo u cjelini:

„Širenjem slobodne teritorije u oslobođenim selima su odmah osnivani odbori. Tako je na ruševinama ustaške vlasti rasla i razvijala se narodna vlast.

Ta smjena je često bila popraćena duhovitim doskočicama na račun ustaške vlasti. Tako se grupa boraca Prnjavorske čete, uništivši ustašku opštinsku vlast u Vijačanima, pismeno „zahvalila" ustaškom logorniku u Prnjavoru na puškama, pisaćoj mašini, papiru i novcu, pošto je sve to potrebno novoj vlasti, koju će narod izabrati.

Krajem novembra 1941. godine u selima oslobođene teritorije, a u nekim selima i naseljima neoslobođene teritorije, djelovalo je oko 160 legalnih i ilegalnih odbora. Široka mreža seoskih odbora i sve složeniji zahtjevi koji su se pred njih postavljali, ne samo u pogledu mobilizacije ljudstva i snabdjevanja jedinica, što im je bio prvenstveni zadatak, nego i u vezi sa ostalim zadacima koje je u uslovima rata nametao život na oslobođenoj teritoriji – isticali su kao neophodnu mjeru organizovanje i izbor opštinskih odbora, jer za uspješan rad seoskih odbora više nisu bile dovoljne samo međusobne veze i uobičajeno dogovaranje s komandama partizanskih četa.

Već krajem januara 1942. godine djelovalo je 14 opštinskih narodnooslobodilačkih odbora u opštinama: Javorani (Čelinac), Skender-Vakuf, Šiprage, Maslovare, Jošavka,

[673] Bogdan Stanković, *Narodna vlast u Čečavi*, Srednja Bosna u NOB, knj. 3, str. 267-268.

Čečava, Vijačani, Otpočivaljka, Potočani, Stari Martinac, Lišnja, Kokori, Stanari i Blatnica.[674]

U seoske, odnosno opštinske narodnooslobodilačke odbore birano je obično od pet do petnaest odbornika (u Opštinski odbor u Potočanima i više), na skupu žitelja, ili skupu delegata kada se radilo o izboru opštinskih odbora. Tekuće poslove obavljali su predsjednik i sekretar i o tom povremeno upoznavali odbor, a važnija pitanja sela ili opštine rješavao je cio odbor na sjednici na kojoj su odbornici primali zaduženja. Zaduženja su odbornicima određivana prema sposobnostima i iskustvu, a najčešće prema sklonostima.

Za sve složenije zadatke koje su morali rješavati u uslovima skučenih materijalnih mogučnosti najveća snaga i oslonac odborima je bio sam narod. Tu podršku naroda imali su gotovo u svakom poslu, a osobito u pitanjima snabdjevanja i ishrane jedinica, mobilizaciji obavještavanja i slično. Odbori su to smatrali i poželjnim i korisnim, osjećajući sve više da se drkčije i ne može dobro raditi. Narod je zborove i konferencije u početku prihvatio kao i svaku drugu novinu, kojoj se pomalo čudio, ali je u isto vrijeme to nekako osjećao svojim, nečim bez čega se više ne bi mogli osjećati sigurnim.

Učvršćivanje i razvoj odbora bili su uvjek jedan od glavnih zadataka komunista, posebno komunista na terenu, ali ništa manje i partijsko-političkog kadra u jedinicama. Gotovo na svakom partijskom sastanku u jedinicama na dnevnom redu se nalazila i tačka „rad sa pozadinom", pri čemu se uvjek mislilo na brigu koju komunisti treba da posvete radu i jačanju odbora. Još više se to moglo primjetiti kod partijskih radnika na terenu, jer su većina njih u to vrijeme istovremeno radili i u odborima.

Pošto je snabdjevanje jedinica bio glavni zadatak odbora, to se ono najčešće nalazilo na dnevnom redu sjednica, zborova i konferencija. U tu svrhu služili su narodnooslobodilački fondovi, koji su osnivani pri odborima i kojima je rukovodio poseban odbor.

Život na oslobođenoj teritoriji nametao je svakim danom, sve oštrije, i druge probleme koji se nisu mogli zanemarivati: obrada napuštenog zemljišta, briga za ishranu i zbrinjavanje boračkih porodica, briga za sve one koji su se našli u bijedi, najnužnije mjere predohrane protiv zaraznih bolesti, organizovanje radionica za podmirivanje najnužnijih potreba partizanskih jedinica u odjeći, obući i za opravku oružja, prosvjećivanje naroda, organizacija kulturnog života i drugo. Tako je na oslobođenoj teritoriji, zahvaljujući brizi odbora nekih opština, radilo više osnovnih škola: u Lišnji, Potočanima, Čečavi i još nekim selima.[675]

---

[674] Predsjednik Opštine u Skender-Vakufu je bio Bude Todić; u Čečavi Milenko Jotanović; u Otpočivaljci Spasoje Garić, sekretar Boško Aleksić; u Potočanima Ljubo Janković; Starom Martincu Dušan Stojčić, sekretar Branko Soldat; u Lišnji Tilinger.

[675] I u selima Korićani i Kruševo Brdo-Čudnić, nap. aut.

U rješavanju niza ovih zadataka seoskim odborima su mnogo pomagali opštinski odbori. Njihova objedinjavajuća uloga i vaspitni uticaj, iskustvo i šire gledanje neosporno su doprinosili bržoj i punijoj afirmaciji odbora.

Neki opštinski odbori su donijeli i pravilnike svog rada, kao na primjer Opštinski odbor u Potočanima,[676] iz kojih su se mogli vidjeti zadaci koji su stajali pred svim odborima i koje su oni rješavali slično, a i efikasno i kad nisu imali napisane pravilnike."[677]

Sa daljim usponom narodnooslobodilačke borbe, krajem 1941. godine, na cijeloj slobodnoj teritoriji srednje Bosne osnivani su narodnooslobodilački odbori, koji su imali veoma bogatu aktivnost u čijem djelovanju su mladi imali uvjek veoma značajnu ulogu, a samo neke od tih aktivnosti su u manjoj ili većoj mjeri i zabilježene, pa se danas o njihovoj aktivnosti mogu imati određena saznanja.

Dajući neke primjere iz aktivnosti narodnooslobodilačkih odbora, samo kao ilustraciju za njihovo djelovanje, nastojaćemo da prezentujemo prvo, koliko je značajan bio rad narodnooslobodilačkih odbora za akcije i opstanak partizanskih jedinica, i, drugo, značaj njihovog djelovanja za mlade, pošto su oni bili uključeni u najveći dio aktivnosti kojim su se odbori bavili, bez obzira da li je to u određenim izvještajima ili člancima posebno isticano. Drugim riječima, daćemo mali presjek djelovanja revolucionarnih, a kasnije narodnooslobodilačkih odbora, pošto je u njihovim skoro svim akcijama učestvovala i omladina, a u mnogim od njih i prednjačila:

„S razvojem ustanka na našem području ukazala se potreba organizovanja narodne vlasti, koja će sarađivati sa štabom partizanskog odreda i organizovati snabdjevanje i ishranu boraca odreda. – kaže Nenad Obradović u svom objavljenom sjećanju o osnivanju Opštinskog narodnooslobodilačkog odbora, nove narodne vlasti u Skender-Vakufu. – Pored toga, organizacija narodne vlasti po selima imala je i politički značaj, jer se ljudima jasno stavljalo do znanja da partizani ne priznaju ni ustašku ni bilo koju drugu vlast izuzev one koju narod sam sebi izavere.

Prvi odbor u skendervakufskoj opštini organizovan je u selu Kostićima za tri sela: Kostiće, Šolaje i Bokane, pošto je to i ranije bila knežina.[678] U odbor su bili izabrani Nikola Dukić, Mile Brbović, Petko Đurić, Aleksa Đurić, Aleksa Knežević, Nikola Marjanović, Radojko Stojanović, Antonije Đurić (potpredsjednik) i ja (predsjednik). Nešto kasnije i u Bregovima je formiran odbor, za čijeg je predsjednika izabran Đuro Četković, a za njegovog zamjenika Mlađen Tomašević; u selu Čarići-Paunovići za predsjednika je izabran Blažo Verić, a u Kobilji Sredo Đukarić. Do konca novembra 1941. formirani su odbori u svim selima skendervakufske opštine. Rad odbora

---

[676] Vidi „Uputstvo za rad u novoosnovanim Partizanskim Opštinama oformljrnim za vrijeme Narodno Oslobodilačke Borbe na oslobođenoj teritoriji"(napisano prema originalu).
[677] Adem Hecegovac, *Razvoj narodne vlasti u srednjoj Bosni 1941. godine*, Srednja Bosna u NOB, knj. 3, str. 30-34.
[678] Knežina je obuhvatala više manjih sela koja su imala zajedničkog seoskog starješinu – kneza. Napomena Redakcije *Srednja Bosna u NOB.*

objedinjavao je u to vrijeme još uvjek štab odreda, odnosno on je davao odborima, naročito u vezi s potrebama jedinica.

Kad su ustaško-domobranske snage napustile Skender, Šiprage i Maslovare, stvorena je široka slobodna teritorija i u sve većoj mjeri se osjećala potreba za takvom organizacijom vlasti koja će objedinjavati rad seoskih odbora. Tada je odlučeno da se u Skender-Vakufu formira opštinski odbor i da on bude nosilac nove vlasti na cijelom tom oslobođenom području. Koncem decembra 1941. ili u januaru 1942. godine formiran je Opštinski narodnooslobodilački odbor u Skender-Vakufu, kao viši organ narodne vlasti. Članovi tog odbora bili su svi predsjednici seoskih NOO. Za predsjednika Opštinskog NOO izabran sam ja, a za potpredsjednike Duka Blagojević i Nikola Dukić, a za sekretara Vid Kukolj.

Formiranjem Opštinskog NOO Skender-Vakuf olakšan je rad Štaba 3. NOP odreda, koji više nije morao direktno da se obraća seoskim odborima kao do tada, već je sve svoje zahtjeve dostavljao neposredno opštinskom NOO.

Ubrzo se, međutim, pokazalo da ni ovako postavljena organizacija: štab odreda – opštinski NOO ne zadovoljava potrebe operativnih jedinica., pa je odlučeno da se formira vojno-pozadinska ustanova. Tako je u februaru 1942. godine došlo do formiranja vojne komande u Skender-Vakufu, koja je po svemu odgovarala kasnijim komandama mjesta.- Ja sam tada bio povučen sa dužnosti u Odboru i postavljen na čelo te komande, a za predsjednika Opštinskog NOO postavljen je Duka Blagojević."[679]

„Period od avgusta do oktobra 1941. godine bio je značajan po tome što je tada izvršeno organizovanje i formiranje četa na tom području, i to: Čečavske, Pribiničke, Blatničke, Buletičke i Rastuške…

Taj period je posebno značajan što se tada intenzivno radilo na formiranju narodne vlasti na slobodnoj teritoriji. – kaže Edhem Pobrić u svome objevljenom sjećanju. – Bili su veoma zanimljivi zborovi seljaka kada su birani narodnooslobodilački odbori. Mislim da je naročito važno da se naglasi da je narod dobro shvatio i vidio da stare civilne vlasti više nema i da stvaranje nove, narodne vlasti odgovara njegovim interesima…A tada su na cijelom oslobođenom području formirani, i zapravo na potpuno demokratski način, na narodnim zborovima, izabrani narodnooslobodilački odbori u svim selima bez izuzetka, pa čak i u nekim većim zaseocima. Osnovni zadatak tih odbora, kao izraza narodne vlasti bio je briga o vojsci, jer je to bilo najvažnije. Međutim, treba napomenuti da su se odbori brinuli i o raznim drugim i za narod važnim djelatnostima, kao što su napr. o školstvu, zdravstvu, samoobjezbjeđenju (organizovanjem straže) i zaštiti unesrećenih porodica, siromašnih, nezbrinutih itd. To je, doista, sve bilo skromno, u okvirima mogučnosti, ali je značajno da su i takva životna pitanja spadala u sadržaj rada narodne vlasti u periodu kad se ustanak tek razvijao. Primjera radi pominjem da je osnovna škola u Čečavi radila sve do četničkih pučeva, zahvaljujući u prvom redu volji, humanizmu i nesebičnosti učiteljice Zorice Jotanović. Činjenica je da su djeca dolazila u školu i da se nastava održavala

[679] Nenad Obradović, *Od seoskog do oštinskog odbora*, Srednja Bosna u NOB, knj. 3, str. 157-158.

normalno. Ne znam da li ima sličnih primjera iz tog perioda – novembar 1941 – 1942. godine – u drugim krajevima naše zemlje."[680]

U srezu Prnjavor bile su, također, u 1941. godini razvijene aktivnosti u vezi sa osnivanjem nove vlasti:

„Krajem decembra 1941. godine sazvan je kod škole u Vijačanima sastanak Opštinskog narodnooslobodilačkog odbora Vijačana, čiji je predsjednik bio Vid Nježić. Osim članova Opštinskog odbora: Jefte Tubaka, Đurđa Malića, Milana Kovaćevića, Stojana Petrovića, Stojana Radomirovića, Miloja Gavrića, Mile Pajakovića, Mitra Preradovića i mene, sastanku su prisustvovali još i Simeun Daničić, koji je zastupao Šarince, i Tedo Đurić iz Drenove, te u ime partizanske komande Novak Pivašević, čiji je štab bio smješten u vijačanskoj osnovnoj školi, Adem Hercegovac i Danko Mitrov, komandant Odreda.

Kad smo mi odbornici stigli u školu, na zakazani sastanak, tu smo već zatekli Novaka Pivaševića, Danka Mitrova i Adema Hercegovca. Čim su se svi odbornici skupili, počeli smo s radom. Prvi je uzeo riječ Danko Mitrov, objasnivši razlog zajedničkog sastanka Štaba bataljona i Odbora. On nam je ukratko rekao da je potrebno u što kraćem roku izgraditi baraku u kojoj ćemo liječiti ranjene i bolesne borce.

– Vi kao mještani – nastavio je Danko svoje izlaganje – odredite mjesto gdje je najbolje da se izgradi bolnica, s tim da do bolnice bude jednostavan prilaz, a da ipak ne bude uočljiva neprijatelju ni iz vazduha ni sa zemlje. Na vama je odbornicima da odredite mjesto za bolnicu, jer bolje poznajete pošumljeni dio Ljubića nego ja… Novak je predložio Jastrebac na padinama Ljubića… Odbornici su prihvatili Novakov prijedlog… za deset dana baraka je bila spremna da primi ranjenike i bolesnike. Međutim, ubrzo je uslijedila jaka zima i ranjenici i bolesnici su raspoređeni po kućama u oklini komande… Kad je snijeg počeo da kopni, negdje polovinom marta 1942. godine, mi smo, po naređenju Komade bataljona u Vijačanima, rastavili tu baraku i prenijeli je na Previju, također padine planine Ljubića. Ovo je učinjeno zbog toga što su ustaše i domobrani tih dana vršili ofanzivu na položaje jedinica bataljona. Možda je za ovakvu odluku bio i neki drugi razlog. Ja to ne znam; znam samo da smo mi svoj zadatak savjesno izvršili.

Na Previju su uskoro počeli stizati ranjeni borci i bolnica je počela da funkcioniše u pravom smislu te riječi. Sjećam se da je u ovoj bolnici radila kao bolničarka drugarica Vida Bilanović, koja je završila sanitetski kurs u Borju."[681]

„Prvi širi sastanak odbornika s područja štrbačke opštine održan je 19. decembra 1941. godine u Kremni, u kući Milana Radivojevića. Prisustvovalo je oko 40 odbornika. Na sastanku je bilo razgovora o situaciji na terenu i usklađivanju aktivnosti. Ocjenjeno je da narod, unatoč svim poteškoćama, prihvata partizane kao svoju vojsku i da daje podrđku

---

[680] Edhem Pobrić, *Stanje na području teslićkog sreza potkraj 1941. godine*, Srednja Bosna u NOB, knj. 3, str. 213-214.

[681] Vidi čkanak Vide Bilanović-Pivašević. Na sanitetskom kursu" u petoj knjizi edicije *Srednja Bosna u NOB*. Nappmena Redakcije edicije *Srednja Bosna u NOB*.

novoj narodnoj vlasti. Zbog brojnosti Hrvata i Ukrajinaca u Štrpcima, štrbački odbornici su predložili da se Dragutin Habijanac i Aleksandar Senek izaberu za odbornike, a Mihjlo Marček i Mitar Šelemba (oba Ukrajinci) za zamjenike odbornika… Istovremeno je dato objašnjenje u vezi s nazivom, izborom i radom organa narodne vlasti Tada se na našem terenu prvi put čuo termin 'narodnooslobodilački odbor'… Nakon sedam dana izrađen je pečat: u sredini se nalazila petokraka zvjezda, a oko nje tekst ćirilicom: Narodnooslobodilački odbor Štrpci. Bio je to, koliko mi je poznato, prvi pečat narodne vlasti na ovom području, a nosio ga je Ignjatije Todorović sve do četničkog puča – maja 1942. godine."[682]

Imljanske čete je osnovana na velikom narodnom zboru, održanom 7. novembra 1941. godine u šumi Potkres, poslije čega je uslijedilo dalje osnivanje nove narodne vlasti.

„U prvoj polovini novembra 1941. godine, nekoliko dana po formiranju Imljanske čete, u selu Borak je zakazan sastanak radi osnivanja narodnog odbora. – kaže Dušan Vasiljević u svom objavljenom radu o izboru nove vlasti. – Zakazanog dana u Borak je došao Petar Gajić s Nikolom Palimarovićem i Sredom Đukarićem. U njihovoj pratnji je bilo pet partizana. Gajić je odmah rekao da su došli radi formiranja narodnog odbora sela Borak. Upoznao nas je, tom prilikom, s ulogom i značenjem odbora u borbi protiv ustaša i okupatora. Naglasio je da partizani ne priznaju ni ustašku državu ni ustašku vlast, pa ni kneza kojeg ustaše postavljaju. 'Njemu treba oduzeti štambilj sela, koji je dobio od ustaša i uništiti ga' – rekao je na kraju Gajić.

Govorio je Sredo Đukarić… Kad je Sredo završio, javio se Petar Bojić i predložio za predsjednika odbora mene (Dušana Vasiljevića, nap. aut.), za zamjenika Trivu Vranješa, a za odbornika Jovana Bekića, Savu Šodolovića, Boška Barišića, Danila Stokanića i sebe.

Odmah po formiranju, odbor je uspostavio najtješnju saradnju s Komandom Imljanske čete. Jedan od prvih zadataka našeg odbora bila je izgradnja baraka za Imljansku četu u šumi Djevojačka ravan. Ja sam odredio ljude kojima se moglo vjerovati da neće pričati o mjestu gde ćemo graditi baraku, jer bi bilo opasno i za selo i za partizane kada bi neprijatelj za to saznao. Za rezanje građe odredio sam Boška Stokanića, Ignju Madžara, Dušana Šodolovića i Đorđa Subašića, a Boška Barišića i Đuru Bojića, kao majstore, za izgradnju barake. Svi navedeni su pošli na rad na Djevojačku ravan s odbornikom Danilom Stokanićem Zelom.[683] Majstori su ostali s rezačima 15 dana na izgradnji baraka."[684]

„Jednoga dana, decmbra 1941. godine, sjećam se da je bio petak,[685] pozvan sam u Šiprage, gdje su već bili partizani – kaže u svom članku Bajro Gigović. – Rečeno mi je da

---

[682] Rajko Ignjatić, *Razvoj narodne vlasti u Štrpcima*, Srednja Bosna u NOB, knj. 3, str. 317-318.
[683] Danilo Stokanić Zele je bio jedini odbornik Borka koji je u četničkom puču napustio naš odbor i priključio se četnicima, u čijim je redovima postao komandir čete. Svi ostali su ostali vjerni narodnooslobodilačkom pokretu do kraja rata.
[684] Dušan Vasiljević, *Narod bira svoju vlast*, Srednja Bosna u NOB, knj. 3, str. 439-440.
[685] U decembru 1941. godine petak je bio 5, 12, 19. i 26. Napomena Redakcije *Srednja Bosna u NOB.* (Kako je Opš. narodnooslobodilački odbor u Šipragama osnovan poslije odlaska neprijateljske posade, 20.decem. to bi moglo da znači da je osnovan 26. decem.1941. – nap aut.).

će tamo biti važan dogovor. Pozivu sam se odazvao i u zakazani dan došao… Tamo sam našao ljude koji su bili organizatori tog sastanka: Huseina Alagića, Patra Gajića, Idriza Maslu, Iliju Slavnića i još neke borce. Petra i Iliju sam znao od ranije. Na sastanku se okupilo oko 30 mještana iz sela oko Šipraga. Sve su to bili veoma ugledni i cijenjeni domaćini, Srbi i muslimani.

Sastanak je otvorio Petar Gajić, rodom iz Lipovca, poznat i cijenjen čovjek. On nam je objasnio cilj sastanka… Zatim je govorio Idriz Maslo, radnik, rodom iz Banjaluke, komesar Maslovarske partizanske čete.

Kada sam se vratio kući, skupio sam uglednije domaćine iz sela i objasnio im o čemu smo razgovarali na sastanku u Šipragama. Rekao sam ljudima šta je cilj borbe, kao i da nas predvode ljudi kojima je cilj da narod živi u slobodi i u boljim prilikama.

Narednog dana sam ponovno došao u Šiparege. Dogovoreni sastanak je održan u dućanu Mujage Dizdara. Na tom sastanku formiran je Općinski odbor za područje tadašnje šipraške općine. Za predsjednika odbora je izabran Vid Đenić, ugledni seljak iz Petrova Polja, koji je svima nama bio poznat kao vrijedan i pošten čovjek. Na toj sjednici, prilikom formiranja odbora, bili su ponovno prisutni Petar Gajić, Idriz Maslo i Ilija Slavnić. Sva trojica su govorili o značaju koji ima formiranje Općinskog odbora, a posebno o zadacima koji stoje pred odborom i o tome šta mi, kao odbornici, u našim selima treba da radimo. Odmah smo se dogovorili šta treba da radimo, a nekim zadacima smo odredili i rokove. Najprće je bilo, da se što prije prikupi svo oružje, a zatim municija i odjeća, jer je toga još bilo po selima, sklonjenog poslije rasula vojske.

Tako je u našem kraju formirana narodna vlast, koja je u toku narodnooslobodilačke borbe odigrala veliku ulogu. Ja sam za cijelo vrijeme rata bio odbornik sela i član Općinskog odbora za Radahovu. Narod se dobro odazivao svakoj našoj akciji. Davao je hranu, odjeću i obuću za partizane. Izlazio je u susret prilikom smještaja ranjenika i bolsnika, pravljenja bolnica, obezbjeđivanja hrane i u svakoj drugoj prilici. Moji su seljani iz Radohove bili stalno vezani za narodnooslobodilački pokret, a početkom 1943. godine iz mog sela je oko 50 probranih momaka otišlo dobrovoljno u jedinice NOVJ, da se s oružjem u ruci bore protiv neprijatelja.”[686]

U ovom periodu dolazi do dalje likvidacije ustaških opština. – kaže Stevo Samardžija organizator ustanka u opštini Vijačani i šire u srednjoj Bosni. – Ustašku opštinu Stanari na tešanjskom srezu likvidirala je 1. i 2. novembra grupa boraca Prnjavorske čete.[687] Zatim, kasnije, u Nožičkom, a 12. novembra likvidirana je ustaška opština i u Lišnji.

O tom revolucionarnom previranju, kada su skoro svakodnevno – te, 1941. godine – nicali novi organi narodne vlasti po selima i opštinama govori i Adem Hercegovac, dajući presjek tadašnjih zbivanja:

---

[686] Bajro Gigović, *Prvi narodni odbor u Šipragama*, Srednja Bosna u NOB, knj. 3, str. 455-457.
[687] Stevo Samardžija, *U Prnjavorskoj partizanskoj četi*, Srednja Bosna u NOB, knj. 3, str. 305.

„Istovremeno smo razvijali živu političku aktivnost u narodu; održavali zborove (Otpočivaljaka, Careva gora, Kriškovci i drugdje), formirali seoske odbore i održavali sastanak s grupom viđenih domaćina muslimanskog sela Lišnje. Od prvog dana posebnu pažnju posvećivali smo radu s omladinom. Tim radom je rukovodio Stanko Vukašinović, koji je pripadao našoj grupi, ali je uglavnom krstario po selima i osnivao omladinske active.

Noću između 22. i 23. novembra napali smo ustaško uporište u Hrvaćanima… Likvidacijom ustaškog uporišta u Hrvaćanima oslobođena teritorija sjeverno od ceste Prnjavor – Klašnice povezana je sa oslobođenom teritorijom južno od te komunikacije…

Upravo tog dana došli su s Kozare na teren srednje Bosne Josip Mažar *Šoša*, Branko Babić i Ratko Vujović Čoče, a istovremeno su naišli i drugovi koji su se vraćali sa sastanka na Romaniji. Tada je u njihovom prisustvu, održano vojno savjetovanje na Karaču, na kojem je detaljno razmotrena situacija u srednjoj Bosni i donijet niz značajnih odluka, kako u pogledu učvršćenja već postojećih, tako i u pogledu fomiranja novih partizanskih jedinica i daljeg rasplamsavanja ustanka.

Po završetku savjetovanja u Karaču Ratko Vujović *Čoće* je ostao na terenu srednje Bosne i, kao iskusan ustanički rukovodilac i bivši španski borac, preuzeo dužnost komandira Motajičke partizanske čete, koju smo formirali 30. novembra 1941. godine na Otpočivaljci. Za političkog komesara čete sam bio postavljen ja, a Ćetoje Stojković za mog zamjenika.
…

S omladinom u četi i na terenu čete radio je, kao što sam već rekao, Stanko Vukašinović.

U to doba dijelovi Motajičke čete, zajedno s Prnjavorkom četom, blokirali su Prnjavor sa sjevera, zapada i s juga. Na prilazima gradu skoro svakodnevno se puškaralo, a često su vođene i manje borbe. Istovremeno se i život na našoj slobodnoj teritoriji normalizovao: po selima su formirani narodnooslobodilački odbori, stvarani su omladinski aktivi, održavani zborovi i priredbe. U Otpočivaljci su radili vojni, politički i omladinski kursevi. Krajem 1941. godine formiran je Opštinski NOO Potočani, a ubrzo zatim i Opštinski NOO Otpočivaljka, Lišnja i Stari Martinac.”[688]

„Bio je šesti novembar 1941. godine. – kaže Čedo Malić. – Osvanuli smo u Carevoj gori. Dok smo se tu odmarali, na Novakov i Ademov poziv stigli su iz Galjipovaca Ljubo Podgorac i Branko Veselinović,[689] a iz Orašja Čedo Mikić.[690] Premda smo bili oprezni i nastojali da sačuvamo u tajnosti naše prisustvo u šumi, nismo u tome uspjeli. Stanovništo okolnih sela ubrzo je saznalo za nas, ali nas niko nije odao. Pošto nismo htjeli da silazimo u sela dok ne vidimo kakvo je raspoloženje naroda ovog kraja prema nama, jedna naša

---

[688] Adem Hercegovac, *Od Motajičke grupe do Motajičke čete*, Srednja Bosna u NOB, knj. 3, str. 468-472.
[689] Branko Veselinović je u maju 1942. godine prišao četnicima i zbog zločina koje jekao četnik izvršio u toku rata, ubijen je 1946. Napomena Redakcije.
[690] Čedo Mikić je znatno doprinio razvoju ustanka u ovom kraju. Poginuo je kao član KPJ. Ubili su ga četnici u Kokorima 1944. godine.

patrola je krenula s Čedom Mikićem u obližnje selo Otpočivaljku. Vratila se brzo s nekoliko seljaka koji su nam saopštili da nas selo s najvećom radošću očekuje. Prebacili smo se tada u jedan gaj više zaseoka Husrpovaca, a odmah zatim otišli u Opočivaljku. Smjestili smo se u školu, kraj crkve , u sredinu sela. Uskoro se tu okupilo mnogo naroda. Nije bilo druge: Novak i Adem su morali da održe govore. Govorili su o ciljevima narodnooslobodilačke borbe, o potrebi prikupljanja oružja i podizanju ustanka i u ovom našem kraju…

Poslije večere, u neko doba noći, krenuli smo prema Nožičkom. U Šeškovcima smo ušli u kuću Žarka Kuprešanina, odmorili se i sačekali potrebno vrijeme kako bismo pred samo svanuće opkolili i napali ustašku Opštinu u Nožičkom…

Stigavši u Nožičko, podjelili smo se u dvije grupe: jedna je opkolila zgradu Opštine, a druga kuću predsjednika Opštine folksdojčera Petera Manca.

Međutim, ni na jednom ni na drugom mjestu nije došlo do borbe: i Manc i nekoliko opštinskih stražara predali su se na naš prvi poziv. U Opštini smo zaplijenili četiri karabina, nekoliko stotina metaka, pisaću mašinu, šapirograf i nešto papira, a kod Manca lovačku pušku, pištolj i radio-aparat.

Zapalivši zgradu Opštine, naša je kolona, vodeći sa sobom Petera Manca, krenula nazad prema Otpočivaljci…. Za vrijeme tog kratkog zastanka, Novak i Adem su razgovarali s Mancem i upozorili ga da se nedužnom stanovništvu ne smije ništa dogoditi zbog naše akcije. On je dao čvrsto obećanje u tom smislu i tada smo ga pustili da ide kući.

Prolazili smo kroz sela, a narod je izlazio pred nas nudeći nas svim i svaćim Žene i djeca su nas radoznalo posmatrali, a ljudi zdraveći se s nama, radosno su dobacivali: ’Sretno, braćo! Jeste li ih udesili!’ Bili su to nezaboravni trenuci…

U Otpočivaljci nas je dočekalo mnogo naroda iz tog i okolnih sela. Oduševljenju kao da nije bilo kraja…”[691]

U radu Ljube Jankovića o osnivanju Opštinskog NOO Potočani posebno je naglašeno angažovanje omladinske organizacije na zajedničkim akcijama omladine sa seoskim i Opštinskim NOO, pa njegov rad dajemo u širim izvodima, kako bi se vidjelo angažovanje omladine kao integralni dio seoskih i Opštinskog NOO Potočani, a ovo nije bilo ništa izuzetno, pošto je već 1941. godine, kada su osnivani prvi organi nove narodne vlasti, kao i kasnije, poslije razbijanja četničkih snaga i ponovnog uspostavljanja djelovanja NOO, može se sa sigurnošću reći to bilo pravilo. Međutim, u sjećanjima relevantnih ličnosti koje smo u ovom dijelu prezentovalu (Razvoj narodne vlasti u srednjoj Bosni 1941. godine i angažovanje omladine), to nije posebno naglašavano. Na primjer, ponegdje je spomenuto sa samo dvije riječi, a, u stvari, pod tim se krije velika aktivnost mladih.

[691] Čedo Malić, *Likvidacija ustaške opštine u Nožičkom*, Srednja Bosna u NOB, knj. 3, str. 476-477.

„Nakon što sam obavio razgovore s većim brojem ljudi – kaže Ljubo Janković[692] u svom sjećanju na rad Opštinskog NOO Potočani – sazvali smo 20. oktobra 1941. godine skup kod Kojića Hana u Potočanima. Objasnio sam prisutnim da smo se okupili da izaberemo Opštinski narodnooslobodilački odbor i izložio zadatke koji će u ovim teškim ratnim danima stajati pred njim. Ljudi su me slušali pažljivo, a onda su i sami počeli da predlažu koga žele da izaberu u opštinsku narodnu vlast. Za kratko vrijeme i bez ustezanja prihvaćena je lista od 24. odbornika. Pored mene, na listi su se nalazili iz Potočana Branko Cvijanović, Branko Dakić i Boško Ignjatić; iz Prosjeka Rajko Lekić, Ilija Tešanović Stojko Jungić i Popović; iz Gusaka Jakov Kuzmanović, Milan Vrhovac, Stanko Ljubojvić i Stanko Kuzmanović; iz Skucana Branko Grozdanić, Miloš Lapić i Nikola Kosić *Mali*; iz Husnića Vaskrsija Kovačević; iz Orašja Branko (Stojana) Mikić i Nikola Kosić *Veliki*; iz Gajeva Mihajlo Paćuk; iz Hrvaćana Naseobine Bojko Štefan i Konard Rupa.

Za predsjednika Opštinskog odbora u Potočanima izabran sam ja, a za sekretara Rajko Lekić. Za sjedište odbora određena je kuća Filipa Kosića u Orašju, jer je to selo bilo sklonjeno od druma, kojim je neprijatelj mogao brzo da prodre bilo iz pravca Prnjavora, bilo iz pravaca Banjaluke i Klašnica.

U ovo vrijeme u Potočanima je još uvjek postojala ustaška vlast i naš odbor je sve do likvidacije ustaške Opštine, 5. novembra 1941. godine, radio ilegalno. Ali, odbor je funkcionisao, a zvanični ustaški policajac, u ustaškoj opštini, Ukrajinac Patar Smolinski, radio je u stavri za nas. On mi je napravio i spisak svih zaprežnih vozila na području opštine, konjskih i volovskih, tako da smo, u slučaju opasnosti od ustaša, mogli brzo organizovati evakuaciju stanovništva.

Specifičnost u organizovanju ustaničke vlasti na našem terenu sastojala se u tome što su kod nas organi narodne vlasti, za razliku od većine drugih krajeva, stvarani obrnutim redom. Naime, mi smo prvo osnovali opštinski odbor, a tek kasnije seoske odbore. Ovo je učinjeno pod uticajem navika iz prošlih vremena, jer su do nas novi propisi o organizaciji narodne vlasti stigli mnogo kasnije. Još za Austrije, a i u Jugoslaviji, kod nas nisu postojali nikakvi seoski odbori, nego samo seoski knezovi, koji su prenosili opštinske direktive i naređenja. Pored toga, ljudi u selima su se tih dana i ustezali da budu članovi odbora, jer su u sela upadali ustaški žandari i vojska, a na terenu još nije bilo partizanskih jedinica. U Opštinski odbor ušli su u stvari najodlučniji i najhrabriji ljudi koji su predstavljali jezgro za kasnije stvaranje seoskih odbora, kad su za to bili sazreli uslovi.

Odmah po formiranju Opštinskog odbora Potočani odredili smo i poslove o kojima će Opštinski odbor voditi brigu i rješavati ih:

- prikupljanje oružja, kojega se još uvjek moglo naći skrivenog po selima;

[692] Članak Ljube Jankovića donosimo u izvornoj verziji jer zbog smrti autora Redakcija edicije nije mogla da do kraja sprovede uobičajeni postupk da mu dostavi na uvid naknadne primjedbe redaktora i recenzenta i zatraži njegov odgovor na njih. Osnovne primjedbe na ovaj članak dao je član Redakcionog odbora Stevo Samardžija… (Ove primjedbe iznose blizu jednu stranicu, ali kako one za ovaj rad nisu od nekog presudnog značaja mi ih ne navodimo).

- stvaranje, na dobrovoljnoj osnovi, fondova hrane, obuće i odjeće i organizovanje akcija za prikupljanje novčanih sredstava;
- vođenje brige o izbjeglicama iz drugih krajeva na našem području;
- organizovanje evaukacije stanovništva u slučaju nepreijateljskog napada i organizovanje seoskih zbjegova u šumama;
- pružanje pomoći pri formiranju omladinskih organizacija;
- razobličavanje neprijateljske propagande i njeno onemogućavanje, te obavještavanje naroda o narodnooslobodilačkom pokretu i borbama koje vode partizanske jedinice,
- organizovanje narodnih zborova, konferencija, priredbi.

Još dok je Opštinski odbor u Potočanbima djelovao ilegalno, prišli smo formiranju seoskog odbora u Gusaku, koje se nalazi oko 4 km jugozapadno od Potočana…

U noći između 5. i 6. novembra 1941. godine oko pola noći zapucaše puške. Skočio sam iz kreveta i izašao pred kuću da oslušnem gdje puca. Zaključio sam da je to kod Opštine, koja se nalazila u neposrednoj blizini crkve i osnovne škole. Pretpostavljao sam da su naši stigli iz Vijačana, a tako je i bilo.

Još nisam bio ni ušao u kuću, a do mene dotrča omaldinac Rajko Vrhovac iz Potočana i ispriča mi kako je omladina Potočana zajedno s partizanima iznijela i spalila opštinsku arhivu, te da je s omladinom arhivu palio i opštinski policajac Petar Smolinski.

Nakon ove akcije ustaše se više nisu smjeli pojavljivati s manjim snagama i tek su 18. decembra 1941. kada je jedna jača ustaška formacija krenula iz Prnjavora prema Hrvačanima, prvi put prošli kroz Potočane.

Mjesec dana poslije osnivanja Opštinskog narodnog odbora, zakazan je poseban sastanak u čijem radu su učestvovali Novak Pivašević i Ratko Vujović *Čoče*, koji su predložili da se dva ili tri druga zaduže za rad i organizovanje omladine. Tako su izabrani Branko Cvijanović i Miloš Ignjatić, kako se kasnije pokazalo, prave i sposobne ličnosti za zadatak koji im je povjeren. Obrzo su u Potočanima organizovali omladinski sastanak, na kome je prisustvovalo 66 omladinki i omladinaca. Za omladinskog rukovodioca na nivou Opštine Potočani izabran je Dragan Milovanović i, ubrzo se pokazalo da je Opštinsku narodni odbor imao izrazito razvijenu podršku omladine u svim poslovima koje je sprovodio.

„U ovo vrijeme mi smo na prnjavorskom srezu već imali formirane tri partizanske opštine u Vijačanima, Potočanima i Otpočivaljci. Radi razmjene iskustava i konsultacije ja sam u decembru odlazio u Vijačane do Vida Nježića, predsjednika Vijačanske opštine i Žive Preradovića, političkog komesara Prnjavorske čete, a i u Otpočivaljku – do Spasoja Garića, predsjednika partizanske Opštine u Otpočivaljci, i Adema Hercegovca, političkog komesara Motajičke partizanske čete……

Tako mi je Komanda Motajičke čete 30. decembra 1941. godine naredila da na području potočanske opštine organizujem sakupljanje čarapa, priglavaka, rukavica, šalova,

džempera, i ostlih odjevnih predmeta, potrebnih borcima. Vrativši se u Potočane, ja sam odmah pozvao omladinskog rukovodioca opštine Potočani, Dragana Milanovića, pročitao mu naredbu komande Motajičke čete i saopštio da omladina na području opštine treba da organizuje takmičenje između svojih sela u tome koje će selo sakupiti više priloga za vojsku u novcu i materijalu. Dragan je bio sposoban da zatalasa omladinu i akcija je brzo počela…

Odmah poslije ove akcije pristupili smo prikupljanju novčanih priloga za vojsku. I tu smo akciju uspješno izveli… Još jednu akciju smo izveli po naređenju Komade Motajičke čete. Radilo se o skupljanju čaršafa početkom februara 1942. godine. Od mene nije skrivano da su čaršafi potrebni da se borcima sašiju ogrtači za napad na Kotor-Varoš, kako bi borci bili manje uočljivi prilikom prebacivanja i privlačenja neprijateljskim položajima, jer je bio zapao visok snijeg. I taj zadatak smo uspješno izvršili: sakupili smo oko pedeset čaršafa.

Pored ovakvih i sličnih povremenih akcija, koje smo izvodili na traženje Komande Motajičke čete, naš Opštinski NOO je i sve ostale zadatke koji su proizilazili iz poslova što smo ih već na osnivačkom sastanku odredili kao sadržinu svoga rada, a o kojima je već bilo govora, izvršavao samoprijegorno i s velikom odgovornošću. Radili smo tako sve do 25. maja 1942. godine, kada je i u našem kraju došlo do izdajničkog četničkog puča. Međutim, i u teškim danima četničke vladavine, velika većina odbornika Opštinskog NOO Potočana ostala je dosljedno pribvržena narodnooslobodilačkom pokretu. Samo je Rajko Lekić, predsjednik NOO u Prosjeku, prišao četnicima, a drugi su se odbornici (Vaskrsija Kovačević, Branko Dakić, Branko Gvozdenović) manje-više dobro držali.”[693]

„Početkom decembra došao je u Kriškovce, kući Vida Crnatka, koja se nalazila u sredini sela, politički komesar Motajičke partizanske čete Adem Hercegovac s grupom boraca. – kaže Branko Soldat u svom članku ’Narodnooslobodilački odbor u Kriškovcima.’ – Za njihov dolazak se u selu vrlo brzo saznalo i za nepun sat znatan broj ljudi se iskupio da vidi, čuje i porazgovara s njima. Skoro iz svakog domaćinstva je bio poneko… Među okupljenim seljanima bilo je i tridesetak mladića, koji su radoznalo gledali partizane, kao da su i sami priželjkivali da obuku vojničku uniformu i objese puške o rame.

Adem je na početku izlaganja upoznao prisutne s borbom protiv okupatora u cijeloj zemlji, a zatim je opširnije govorio o borbama u Krajini i na Kozari i o uspješnim akcijama partizanskog 6. bataljona, formiranog na terenu srednje Bosne, a posebno o borbama Prnjavorske i Motajičke čete tog bataljona… Na kraju je upoznao prisutne da je na oslobođenoj teritoriji uspostavljena narodna vlast i pozvao ih da i oni izaberu u svom selu narodnooslobodilački odbor, na koji će se moći sigurno i u svako doba osloniti i narod i vojska, i da pomognu pravednu borbu najboljih sinova naših naroda…

Prisutni su oduševljeno odobravali govorniku i izražavali spremnost da se bore i pomažu partizane – svoju vojsku. Nije bilo potrebno mnogo ubjeđivanja niti objašnjavanja, a nije

[693] Ljubo Janković, *Formiranje i rad Opštinskog NOO Potočani*, Srednja Bosna u NOB, knj. 3, str. 523-529.

bilo ni nećkanja. Prisutni su se jednoglasno složili da se formira odbor i sami su predlagali ko svojim ugledom i držanjem zaslužuje da uđe u odbor. Na prijedlog prisutnih u Narodnooslobodilački odbor Kriškovaca izabrani su: Božo Crnadak, Mlađen Majstorović, Đorđe Savić, Đorđo Bundalo i ja. Za predsjednika odbora izabran je Božo Crnadak, a ja za sekretara…

Mnogi prisutni su već tom prilikom izjavili da imaju skrivenu pušku, ili municije i bombi, i da će je dati, a neki mlađi da će s oružjem u ruci doći u partizane. Neki su htjeli u partizane bez oružja, pa je dogovoreno da se zajedno sa Odborom potrude da pribave oružje i zatim odu, a da će Komanda čete, čim u akciji otme oružje, neke od njih pozvati u borbu putem Odbora. Ubrzo poslije ovog sastanka, iz Kriškovaca su otišli u Motajičku četu, kompletno obučeni i naoružani, Jovan Knežević, Radovan Crbadak, Ljubo Bundalo, Rajko i Mile Guduraš.

Odbor je odmah organizovao prikupljanje municije u selu i njeno vađenje iz Vrbasa, kuda su je u aprilskom ratu bacali vojnici bivše jugoslovenske vojske, i slao je u Motajičku četu. Kad se 6. decembra 1941. godine vodila oštra borba na Gradini kod Prnjavora, Odbor je kolima slao na položaj sanduke municije izvađene iz Vrbasa…

Shatajući da je sakupljanje oružja i municije glavni zadatak, odbor je, osim traženja i vađenja oružja i municije iz Vrbasa i skupljanja u selu, zadužio dva svoja člana Savića i Majstorovića, koji su dobro poznavali ljude u Lijevču polju, da odu tamo i organizuju taj posao, zajedno s najpovjerljivijim ljudima, i na terenu Lijevča polja, Župskom Razboju i u još nekim selima imaju skrivenog oružja i municije, da su neki od njih veće količine sakrili u rijeku Vrbas, da ima mlađih ljudi koji su voljni poći u partizane.

Savić i Majstorović su odmah krenuli na ovaj zadatak, ali se više nikad nisu vratili u Kriškovce. U Kosijerovu su 18. novembra slučajno naišli na grupu ustaša, koji su ih uhvatili. Kako smo kasnije saznali, odveli su ih u pravcu Bosanske Gradiške i ubili. Bile su to naše prve žrtve.

Sudbina ove dvojice odbornika nije obeshrabrila i uplašila ostale. Drugi su ubrzo uspostavili vezu sa Lijevčem poljem, a na mjesto palih drugova za odbornike su izabrani Stevo Soldat i Mlađen Čustić. Kad se veza s Lijevčem poljem ustalila i dobro funkcionisala, skupljeno je i tamo dosta municije i oružja, posebno u Kosjerevu i Kukuljima, a u Motajičku grupu Prnjavorske partizanske čete su stupili Đorđo Ostojić i Drago Mastalo iz Kosjerova, Predrag Vidović i Mićo Šuljak iz Kukplja i još mnogi drugi čijih se imena više ne sjećam Lijevče polje je uvjek ilegalnim radnicima bilo sigurno utočište, a za vojsku su ljudi rado davali, nabavljali kožne kapute, kape sa štitnikom za uši i tople cipele ’da se vojska ne smrzne’ – kako su običavali govoriti. Takvom odjećom i obućom bio je snabdjeven skoro svaki borac Motajičke i Crnovrške partizanske čete…”[694]

Branko Soldat je u prvom svome angažovanju na političkom radu na terenu svoga Starog Martinca radio na osnivanju omladinske organizacije, u vrijeme kada je Stanko

[694] Branko Soldat, *Narodnooslobodilački odbor u Kriškovcima*, Srednja Bosna u NOB, knj. 3, str. 530-533

Vukašinović osnivao prve active SKOJ-a i odbore NOSOBiH-a na bivšem srezu Prnjavor. Postavši prvo sekretar, a poslije predsjednik Opštinskog narodnog odbora u Starom martincu sigurno je tražio i imao punu podršku omladine.

„Poslije četničkog puča u maju 1942. godine, kada su i ovim krajem zagospodarili četnici, odmah su počeli da proganjaju aktiviste i ljude bliske narodnooslobodilačkom pokretu, u prvom redu odbornike. Njih i njihove porodice su hapsili, tukli i na razne načine zlostavljali. Morali su se skrivati i bježati im s očiju, sve dok početkom 1943. godine, jedinice NOVJ nisu ponovno oslobodile ovaj kraj. Pojedini odbornici su i poklekli pred mučenjem i nasiljem, ali većina ih je ostala dosljedna. Neke odbornike su četnici i ubili. Tako je grupa četnika pod komandom Ratka Savića, jedne noći, pred konac 1944. godine, upala u kuću odbornika Steve Soldata i na spavanju mu pucala u grudi, u prisustvu žene i šestero nejake djece. Zatim su ga ranjenog izvukli iz kuće, ubacili u kola, odvukli na glavni drum i tu ga nakon zvjerskog mučenja, kad je već izgubio svijest, dotukli. Ostavili su ga pokraj puta da bi zaplašili ostale mještane i simpatizere narodnooslobodilačkog pokreta. Ubrzo poslije toga, četnici su na sličan način ubili i odbornika Stevu Čustića.

Tako su četvorica odbornika prvog narodnooslobodilačkog odbora Kriškovaca položila živote u borbi za slobodu.”[695]

„U novembru 1941. godine, nakon likvidacije neprijateljskog uporišta u Hrvaćanima, slobodna teritorija se protezala između komnikacije Klašnice-Prnjavor-Derventa i desne obale rijeke Vrbasa, pa sve nadomak rijeke Save i planine Motajice. – kaže dalje Branko Soldat. – Stvaranjem slobodne teritorije rušena je ustaška vlast i izgrađivana narodna vlast: seoski i opštinski narodnooslobodilački odbori.

Tako su u novembru i prvoj polovini decembra 1941. godine formirani seoski narodnooslobodilački odbori u svim selima oslobođene teritorije, pa čak i ilegalni odbori u svim selima oslobođene teritorije, pa čak i ilegalni odbori u nekim susjednim selima neoslobođene teritorije Lijevča polja (Kukolje, Kosjerovo, Razboj, Lijevčanska Otoka), kamo su partizanske patrole i partijsko-politički radnici često odlazili i odakle su aktivisti i saradnici narodnooslobodilačkog pokreta dolazili na slobodnu teritoriju, radi saradnje u nekim akcijama partizana i narodnooslobodilačkih odbora.

Narod ovog kraja je istinski bio privržen svojoj vlasti, imao je u nju povjerenje i preduzimane akcije u to vrijeme nije bilo teško sprovesti. Uporedo je i omladinski rukovodilac Stanko Vukašinović u selima ovog područja formirao active omladinske organizacije, koji su bili značajan oslonac narodnooslobodilačkim odborima.

Pošto je formiran velik broj seoskih narodnooslobodilačkih odbora na oslobođenoj teritoriji, osjećala se potreba za daljim razvojem i jačanjem narodne vlasti, njenog ugleda i uticaja, i jdinstvene, povezane aktivnosti svih seoskih odbora. Ta potvrda se već potvrdila u praksi, međusobnim kontaktima i dogovaranjem.

---

[695] Branko Soldat, *ibid*..

U dogovoru s Komandom Motajičke partizanske čete održan je u polovini decembra u Otpočivaljci, u školi, gdje je bila i Komanda Motajičke čete, sastanak predsjednika i sekretara seoskih narodnooslobodilačkih odbora ovog područja radi formiranja Opštinskog narodnooslobodilačkog odbora u Otpočivaljci i u Starom Martincu. Na tom sastanku utvrđena je teritorija opština, način izbora opštinskih NOO-a, structure odbora i njihovih osnovnih zadataka.

Opštinski NOO Stari Martinac objedinjavao je aktivnost NOO sela Stari Martinac, Novi Martinac, Nožičko, Župski Razboj, Kriškovci, Šeškovci i Gumjera. U selima Novi Martinac i Gumjera živjeli su Poljaci i nešto Ukrajinaca, a u ostalima Srbi.

Predsjednici seoskih odbora održali su sa stanovnicima posebne skupove, na kojima su izabrani delegati, a koji su se sastali u Starom Martincu u drugoj polovini decembra i izabrali Narodnooslobodilački odbor opštine Stari Martinac. Za sjedište Opštinskog NOO-a određen je Stari Martinac, a bivša trgovačka radnja Đure Tunjića je uzeta za smještaj Odbora.

Za predsjednika Odbora izabran je Dušan Stojčić iz Šeškovaca, za potpredsjednika Milan Višić iz Starog Martinca, a ja za sekretara. To je bio uži odbor – Izvršni odbor. Širi odbor su sačinjavali predsjednici seoskih NOO-a: Božo Crnadak iz Kriškovaca, Jefto Novaković iz Nožičkog, Mirko Aleksić iz Župskog Razboja, Filip Rosa (Poljak) iz Novog Martinca i Jan Kopalka (Poljak) iz Gumjere i članovi pomenutog užeg odbora. Od osam članova Odbora šestrica su bili Srbi, a dvojica Poljaci…

Ljudi su bili sretni i zadovoljni što mogu, pod zaštitom partizanskih jedinica i svoje vlasti, da žive u slozi i bez straha od ustaškog i okupatorskog nasilja.

Kurirska služćba je bila tako organizovana da su u sjedištu Opštine svaki dan bila dva do tri omladinca, koji su po potrebi upućivani u sela ili u Komandu Motajičke čete i Štab 6. bataljona Trećeg krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda…

Iz susjednih sela na neoslobođenoj teritoriji Lijevča polja saradnici su redovno dolazili i obavještavli Odbor o kretanju neprijateljske vojske, brojnom stanju i naoružanju posada u obližnjim uporištima i o nasilju koje vrše nad narodom. Uz pomoć saradnika nabavljani su i artikli potrebni partizanima, koji se nisu mogli naći na oslobođenoj teritoriji (sanitetski materijal, papir, municija i slično). Od saradnika iz Lijevča polja, koji su s Odborom održavali vezu i naročito se zalagali u radu, ostali su mi u sjećanju Smilja Radonjić i Jovica Medaković iz Kukolja, Stevo Kasagić iz Lijevča polja i Jovanka Joja i Miloš Karapetrović iz Kosjerova.
Ishrana jedinica nije pričinjavala neke teškoće Odboru, jer je područje opštine bio plodan i žitorodan kraj, a ljudi su nesebično davali koliko god je bilo potrebno. Po više zaprežnih kola znalo je prevoziti namirnice do jedinica u Otpočivaljci, Čorlama i na položajima oko Prnjavora.

Putem omladinskih aktiva Odbor je organizovao takmičenje u pletenju džempera, čarapa i skupljanju rublja za borce. Organizovana su sijela, na kojima su omladinke uz partizansku pjesmu plele džemperei čarape i šile rublje. Na sijelima je omladina upoznavana s najnovijim događajima, čitane su radio-vijesti, koje su redovno stizale iz komandi četa, štabova bataljona i Odreda. Ponekad je izvođen i program s prigodnim skečevima i recitacijama, uz pjesmu i svirku."[696]

Na području Hrvaćana u vrijeme o kome autor govori djelovali su opštinski komiteti SKOJ-a u Hravaćanima i Slatini, kojim su rukovodili Jovanka Bojić, odnosno Živko Stojanović, a uskoro su osnovani i opštinski odbori NOSOBiH-a, tako da je saradnja i podrška omladine svim akcijama koje je vodila narodna vlast bila svestrana.

Krajem novembra 1941. izrađena su „Uputstva[697] za rad u novoosnovanim partizanskim opštinama oformljenim za vrijeme narodnooslobodilačke borbe na oslobođenoj teritoriji." Autor je Ljubo Janković, predsjednik Opštinskog narodnooslobodilačkog odbora Potočani. Inače, tekst ovog dokumenta odnosi se samo na opštinu Potočani, ali iz svega da se zaključiti da je bio preporučen kao ogledni document svima novoosnovanim opštinskim narodnooslobodilačkim odborima. Međutim, kako je stavljen i jedan član da ovaj document postaje punovažan tek kad ga usvoji Štab 3. bataljona 4. krajiškog NOP odreda o njegovom usvajanju u navedenom štabu nalazi se slijedeći izvor: „Prema kazivanju Adema Hercegovca Štab 3. bataljona 4. krajiškog NOP odreda se saglasio s predloženim 'Upustvima'. Krajem decembra 1941. godine formiran je Odbor…'Partizanske Opštine Potočani', koji je zatim na svojoj sjednici usvojio ova 'Uputstva'. Napomena Redakcije."[698]

U navedenim „Upustvima" za ovaj naš rad značajan je najveći broj članova koji su u njemu sadržani, pošto su mladi ljudi integralni dio i seoske i opštinske zajednice. Ali, u ovoj prilici, mi navodimo samo nekoliko članova toga Uputstva iz kojih je to očigledno:

„Član 8.

U interesu odbrane zemlje i naroda Odbornici Partizanske opštine ako se za to ukaže potreba mogu na svojoj teritoriji izvršiti mobilizaciju i ljudstva i zaprežnih sredstava i sredstava za snabdjevanje Narodno.Oslobodilačke vojske. –

Član 28.

Na području Partizanske Opštine radi unapređenja kultutnoprosvjetnog rada imaju se osnovati diletantske grupe i pjevačke ekipe. –

Član 29.

---

[696] Branko Soldat, *Opštinski narodnooslobodilački odbor u Starom Martincu*, Srednja Bosna u NOB, knj. 3, str. 533-535.

[697] „Uputstva" je vlastoručno pisao Ljubo Janković. Pisana su ćirilicom, na trgovačkom papiru dimenzija 21x29,6 cm, crnom tintom, s obje strane lista, ukupno šest punih stranica, dok su na sedmoj stranici – četvrtom listu – samo član 37. i član 38. Original se nalazi u Arhivu Instituta IRP u Sarajevu. Napomena Redakcije.

[698] Ovaj podatak o saglasnosti Štaba 3. bataljona 4. krajiškog NOP odreda naveden je kao fusnota br. 3 uz objavljena „Upustva" u knjizi Srednja Bosna u NOB, knj. 3, str. 550.

Isto tako na području Partizanske Opštine odbori Omladine imaju se organizovati koji biraju rukovodstvo iz svoje sredine kako seosko tako i Opštinsko.–

Član 33.

U svrhu održanja reda i sigurnosti, na terenu Partizanskih Opština uvode se seoske straže koje bdiju nad životima i imovinom Opštinara, stražarsku dužnost dužan je vršiti svaki muškarac od 18 do 40 godina starosti.–

Član 34.

Na teritoriji Partizanske Opštine uvodi se obavještajna služba, kojoj je zadatak da sazna namjere i kretanje neprijateljske vojske o čemu se moraju obavještavati naši vojni Štabovi Narodno-Oslobodilačke Vojske.–”[699]

„U drugoj polovini decembra 1941. godine dobio sam od Koje Jotića pismenu poruku da obavijestim naše ljude u Jelanjskoj i okolini da dođu na zbor kod škole u Ljeskovim Vodama. – kaže u svome objavljenom sjećanju Branko Sarić. – Otišli smo i tada je na zboru kod škole formirana Ljeskovačka, odnosno kako smo je takođe nazivali, Dobojska partizanska četa. Njeno jezgro su sačinjavali borci iz naših sela, koji su dan-dva ranije stigli s Kojom Jotićem iz Cerovice.

Formiranjem Ljeskovačke čete, i, odmah zatim, Poježanskog partizanskog odreda, započeo je organizovani ustanak u našem kraju. Četa je brzo brojčano rasla, a mi smo istovremeno u selima formirali odbore narodne vlasti. Bio sam predsjednik u Jelanjskoj, a članovi toga odbora bili su: Miloš Lugonjić, Miloš Bogdanović, Savo Kerić i Đoko Đermanović. Brinuli smo se za snabdjevanje naše vojske, radili na sakupljanju sakrivenog oružja i vojne opreme i organizovali seoske straže. U radu našeg odbora mnogo nam je pomogao Milan Radman, koji nas je posjetio u januaru 1942. godine na povratku iz Pojezne.

Živjeli smo sve do maja 1942. godine, tj. do četničkih pučeva takoreći u slobodi.”[700]

„Formiranjem Ljeskovačke (Dobojske) partizanske čete, početkom decembra 1941. godine[701] plamen ustanka se proširio u srednjoj Bosni sve do željezničke pruge Derventa-Doboj. Četa je iz dana u dan jačala, vodeći istovremeno borbe s neprijateljem, koji je imao niz većih i manjih garnizona i uporišta duž te, za njega veoma važne, komunikacije i sprečavajući njegove povremene pokušaje da prodre na našu oslobođenu teritoriju.

Kratko vrijeme poslije formiranja čete, još u prvoj polovini decembra[702] u školi u Ljeskovim Vodama održan je zbor, na kojem je govorio i drug Rade Ličina, politički

---

[699] Ovaj document (Uputstva…”) se objavljuje kao prilog ove knjige –*I zvijezde smo dosezali II*, nap. aut.
[700] Branko Sarić, *Radili smo za našu vojsku*, Srednja Bosna u NOB, knj. 3, str. 558-559.
[701] Ljeskovačka (Dobojska) partizanska četa je formirana u drugoj polovini decembra 1941. godine. Napomena Redakcije.
[702] S obzirom da je Ljeskovačka partizanska četa formirana u drugoj polovini decembra 1941. godine, i ovaj zbor je održan, najvjerovatnije, poslije 20. decembra 1941. godine. Napomena Redakcije.

komesar 6. bataljona 3. krajiškog odreda. Govorio nam je o ciljevima borbe koju vodimo, o bratstvu i jedinstvu i o potrebi da se u oslobođenim selima izaberu organi narodne vlasti – odbori.

Mi smo ubrzo izabrali seoske odbore u Crnči (predsjednik Lazo Čudić), Osinji (Ljubo Đurić), Ceranima (Panto Popović), Pojezni (Jakov Starčević)… Ja sam u ime komande čete bio zadužen da radim na formiranju organa narodne vlasti. Bio sam u stalnoj vezi sa svim odborima na našem području i znam da su radili kako su najbolje mogli i umjeli. Posbnu pažnju smo posvećivali ishrani boraca, a narod je zaista bio spreman da daje i posljednji zalogaj onima koji su ga s oružjem u rukama štitili od ustaških zlikovaca. Radili smo i na prikupljanju oružja, municije, vojne opreme. Međutim, već tada je bilo pojedinaca koji su imali puške, a nisu htjeli niti da stupe u četu niti da nam ih predaju. Prema takvima smo morali da preduzimamo i izvjesne represalije."[703]

Iz svega iznijetog u prezentovanim izvodima iz sjećanja brojnih seoskih i opštinskih odbornika srednje Bosne, zatim u sjećanjima nekoliko ličnosti koji su učestvovali u zbivanjima oko osnivanja revolucionarnih političkih odbora, a kasnije narodnooslobodilačkih odbora prvih mjeseci ustanka 1941. godine (Viktorije Glavaš, Nenada Obradovića, Jove Berak, Ljube Jankovića, Branka Soldata i drugih), kao i orgaizatora ustanka Adema Hercegovca, Edhema Pobrića, vidi se u kolikoj mjeri je rad sa omladinom i angažovanje omladine na svim tadašnjim aktuelnim zadacima, bio potpuno integrisan u rad i seoskih i opštinskih odbora nove narodne vlasti.

Već u to vrijeme vidimo da su određene ličnosti zadužene za rad sa omladinom. Tako je u Maslovarama zadužen Đorđe Perović *Đoko* koji je tada stalno boravio u Maslovarama, u Maslovarskoj četi, a tek 18. marta će biti postavljen-izabran za člana Okružnog komiteta SKOJ-a za srednju Bosnu, a 2. maja i za sekretara toga Komiteta; Željo Barić, koji je nekoliko puta dolazio u Maslovare u vezi sa radom omladine, a neko vrijeme bio je i Lazo Vidović.[704] Početkom januara 1942. dolazi i Marinko Milojević u Maslovare da radi sa omladinom i ostaje blizu tri mjeseca; u Šipragama sa omladinom tada radi Slavica Grubor, koja je do rata bila učiteljica u Kruševu Brdu i Davorin Zekić *Koko*, skojevac iz Kotor-Varoša, zagrebački student; u Grabovici Rode Miljanović; u Skender Vakufu Vlado Ivanović; u Bočcu i okolini Ahmet Hadžihalilović, o kome kao 'omladincu' govori Vaso Butozan[705] i Dušanka Čumura;[706] na Manjaći Branko Lastrić;[707] koji je bio u

---

[703] Boško Hadžić, *Seoski odbori na području Ljeskovačke partizanske čete*, Srednja Bosna u NOB, knj. 3, str. 559-560.

[704] Lazo Vidović je došao sa grupom koja je stigla u Maslovare 31. decembra, pa ih je Idriz Maslo zadržao da ostanu na priredbi za doček Nove 1942. godine. Radio je sa omladinom, ali nije dugo ostao. Kako je početkom januara bilo savjetovanje SKOJ-a u Karaču, vjerovatno je preko Maslovara pošao na taj skup, na koji su iz Maslovara išli Đorđe Perović u Dušanka Petrić, koja je tada bila sekretar aktiva SKOJ-a u Maslovarama. (vidi članak Branka Bokana, *Kroz srednju Bosnu u Bosansku krajinu*, fusnotu br. 5).

[705] Vaso Butozan, *Formiranje Trećeg krajiškog NOP odreda*, Srednja Bosna u NOB, knj. 3.str. 6: „U Oktobru, tačnijeg datuma se ne sjećam krenula je jedna naša grupa na lijevu obalu Vrbasa. Moglo nas je biti šestero-sedmero. Osim Kasima, Šefketa i Habije Bećirbašića, u sjećanju mi je ostao još samo omladinac Hadžihalilović…" Dakle, tada je bila šira pojava da su neki viši rukovodioci omladinske rukovodioce zvali „omladinac" ili „omladinka". Hadžihalilović je sa ovom grupom, u stvari, išao na sektor Jajca gdje je bio član OK KPJ Jajce i sekretar OK SKOJ-a za područje 3. krajiškog NOP odreda, a to područje zvalo se tada jajački okrug (Šefket Maglajlić, *Reorganizacija partizanskih komandi i odreda*,

sastavu zaštitnice Štaba partizanskih odreda Bosanske krajine, a u stvari radio je i na osnivanju omladinskih aktiva; Safet Fejzić i Dane Pavlić na području Jošavk, a Safet i šire – na sreza Prnjavor[708]; Željo Barić na području srezova Prnjavor, Teslić i Kotor-Varoš[709]; Stanko Vukašinović, koji osniva aktive omladine i SKOJ-a na srezovima Prnjavor, Srbac i u partizanskim četama, o kome kao 'omladincu' govore Adem Hercegovac, Branko Soldat i Edhem Pobrić, a Stanka spominju i drugi. Svi ovi mladi ljudi, učestvujući u revolucionarnom omladinskom pokretu u predratnom periodu, bili su veoma iskusni i prekaljeni u masovno-političkom radu sa omladinom, puni poleta i sa mnogo revolucionarnog zanosa, paralelno sa osnivanjem nove narodne vlasti, osnivali su active omladine i SKOJ-a u srednjoj Bosni, razvijajući masovno-politički rad među omladinom na područjima koja su bila oslobođena od neprijatelja, počev od jeseni 1941. godine, pa sve do četničkih pučeva.

23. Osvrt na neke ocjene u Izvještaju Mare (Lepe Perović) člana PK KPJ BiH o radu omladinskog pokreta u srednjoj Bosni do Oblasne konferencije KPJ Bosanske krajine, Skender-Vakuf, 21–23. februar 1942. godine

U konstelaciji odnosa na relaciji Vrhovni štab NOV i POJ i CK KPJ, s jedne, i vojno i partijsko rukovodstvo Bosanske krajine, s druge strane, te stvarnog stanja u srednjoj Bosni u vrijeme kada je pisan Izvještaj Mare (Lepe Perović), 5 marta 1942. godine, koji je povod za ovaj osvrt, navodimo nekoliko izvora koji veoma ilustrativno govore o izvjesnim predubjeđenjima kada je riječ o području Bosanske krajine, a isto tako i srednje Bosne – njenoga sastavnog dijela, kao i o, zaista, veoma teškom stanju u to vrijeme u srednjoj Bosni,.

U Izvještaju Operativnog štaba NOPO za Bosansku krajinu od 5. marta 1942. godine, između ostalog, se kađe :„Pri povratku sa Romanije, mi smo odmah na području Borja i

---

Srednja Bosna u NOB, knj. 3, str. 10-11, gdje kaže: „Okružni komitet za teritoriju 3. KNOP odreda, koliko se sjećam, sačinjavali su Kasim Hadžić, sekretar, članovi komiteta. Muhamed Kazaz, Nemanja Vlatković, Stole Kovačević, Edhem Karabegović, Teufik Kadenić Cinkara, Rade Ličina i Ahmet Hadžihalilović (sekretar OK SKOJ-a).

[706] Aleksa Panić, *Otišao sam u Trnovaču*, Srednja Bosna u NOB, knj. 2, str. 118-119. (Radilo se o omladinskom rukovodiocu i skojevcu Ahmetu Hadžihaliloviću.Napomena Redakcije. („Ahmet nam je čitao nekakav materijal. Mene su izabrali za predsjednika omladine u našem selu…" – kaže Aleksa u ovom svom članku).

[707] Gojko Gajić, *Priprema ustanka, formiranje i razvoj Trećeg partizanskog odreda Prve čete za Bosansku krajinu*, Srednja Bosna u NOB, knj. 2, str. 199. U nabrajanju boraca koji su na Manjaču stiglu u pratnji Danka Mitrova stoji i „…Milan Branković, Smajo Fazlić, Omladinac Lastri…". Slično stoji i na str. 200 „… od naših bi ranjen omladinac Lastrić…". Na str. 213 govori se o ranjavanju jednog borca, a s tim u vezi u fusnoti br. 3 na str. 217. stroji: „Bio je to Branko Lastrić. Poginuo je u Četvrtoj neprijateljskoj ofanzivi." I na str. 258. u članku Slavka Odića, *Djelatnost Trećeg partizanskog odreda Prve čete za Bosansku krajinu u septembru i oktobru 1941*. stiji: „Nakon borbe sa žandarima u rejonu Han-Kola 31. avgusta 1941. poslije podne, u kojoj je bio lakše ranjen Branko Lastrić." I Milan Vukmanović u Uvodu druge knjige *Banjaluka u radničkom pokretu i NOB* na str. 20, u fusnoti br. 37 kaže: „ U društvenom radu u Trgovačkoj akademiji, politički su se posebno isticali … Milan Ličina, Branko Lastrić, Mileva Ljubotina…"

[708] Safet Fejzić u svojstvu sekretar OK SKOJ-a za srednju Bosnu, osnovanom u Karaču 7. januara 1942, rukovodilac SKOJ-a u Prvom proleterskom bataljonu i dr..

[709] Željo Barić u svojstvu sekretara OK SKOJ-a za srednju Bosnu, poslije savjetovanja u Branešcima, marta 1942. i komesar nekoliko partizanskih četa.

okolnog kraja organizovali vojnu konferenciju dotadašnjeg vojnog kadra i ukazali na svu potrebu organizovanja bataljona na tom području. Tu još u to vrijeme vodili su pojedine vodove zakleti četnici koji su bili organizatori ustanka po nekim selima. Oni su se tada podvrgli našoj partizanskoj komandi kao četnici. … Nekontrola ovoga bataljona sa strane Štaba odreda dovela je danas do formiranja četničkih četa u Pribiniću, Čečavi i Blatnici, tako da još uticajem srbijanskih nedićevskih agenata one postaju, osim Čečave, otvorene razbojničke družine protiv nas. Od konferencije koju smo održali 26. XI. u Borju … Poslije održane konferencije u Borju, sazvali smo vojnu konferenciju na terenu V bataljona Manjače i Čemernice, zajedno s rukovodećim kadrom novoformiranog VI bataljona (Borje). Na toj konferencioji postavljeni su zadaci V i VI bataljonu kako vojni tako i politički. …”[710]

U Izvještaju Oblasnog komiteta KPJ za Bosansku krajinu Pokrajinskom komitetu KPJ za BiH, pisanom 11. aprila 1942. godine, između ostalog stoji:

„7. februara 1942. godine poslali smo vam opširan izvještaj o stanju Partije u Krajini, kome smo priložili i vojni izvještaj drugova iz Operativnog štaba.

… Najslabije stoji stvar OK Jajce i OK koji je obrazovan prije 20 dana koji obuhvata srezove Kotor-Varoš, Prnjavor, Derventa i dio banjalučkog sreza. …
Najgora situacija vlada na terenu novostvorenog OK koji se uglavnom poklapa sa terenom na kome dejstvuje IV krajiški NOP odred. … Već u samom početku vidili smo da je stanje Partije očajno, da je pozadina prema nama neprijateljski raspoložena i da su čete nesigurne. A to je jedino zbog političke zaostalosti mase (u tome kraju naročito kotorvaroškom srezu glasalo se listom za Petra Živkovića), a najglavnije radi toga što se apsolutno nikakva pažnja nije posvećivala stvaranju partijskih organizacija, tako da iako su ovdje komunisti vodili ustanak čitavih 8 mjeseci, u cjelim kompleksima sela nemamo nikakva uporišta, ni jedne ćelije, ni jednog aktiva, ni jednog partijca ni simpatizera. Osim toga drugovi koji su radili po vojnoj liniji pravili su ovdje strahovite greške. Uvedena je prava batinaška politika. Seljaci kad malo zgriješe bivaju isprebijani, a to rade svi od komandanta odreda pa na dolje. Vlada velika otuđenost naroda od naših štabova … Razumljivo je da su ovakve greške morale otuđiti od nas ove mase koje su i onako političke zaostale. U nekim selima osjećaju seljaci direktnu mržnju prema nama.”[711]

Iz navedenih izvora vidi se koliko je bila teška situacija, nastala zbog razloga objektivne prirode, ali isto tako i subjektivne. Tračak svjetlosti koji danas savremenom čitaocu olakšava, pomaže i pojašnjava da bolje shvati uslove u kojim su se skoro svakodnevno smjenjivali događaji, u proljeće, kao i tokom cijele 1942. godine u Bosanskoj krajini, pa i u srednjij Bosni, pošto je bila integralni dio Bosanske krajine, kao i do oslobođenja

[710] Zbornik NOR-a, Tom IV, knj. 3, str. 273–291, dokum. br. 93, Izvještaj Operativnog štaba NOP odreda za Bosansku krajinu od 5. marta 1942., upućen Glavnom štabu NOP i DV za BiH o razvoju ustanka u Bosanskoj Krajini. Izvještaj potpisali Kosta Nađ, komandant i Osman Karabegović, politički komesar.
[711] Navedeni citat je seperat – samo jedna strana kucanog teksta u Ličnoj arhivi Slavka Odića. Zanimljivo je da u 4-tomnom izdanju „Đuro Pucar Stari, Dokumenti i članci (1926 – 1945), u Tomu II, knj. 1 nije objavljen Izvještaj Obl. kom KPJ za Bos. kr. pisan 11. aprilla 1942. g. (Kako je u navedenoj knjizi sve objavljeno po vremenskom redoslijedu događanja , na str. 221 , gdje bi trebalo da bude, pod br. 50, a pod tim brojem je Izvještaj Lepe Perović Mare).

zemlje – nalazimo u članku Osmana Karabegovića, iz koga navodimo samo nekoliko izvoda:[712]

„… Nekima je smetala samostalnost, samosvjest, preduzimljivost i odvažnost krajiških kadrova i štabova, čak su i pojedini članovi Vrhovnog štaba – Žujović, Ranković, A. Jovanović i Đilas pokušavali da na neki način umanje autoritet naših štabova i rukovodstava, da ih takoreći, spuste na zemlju kako ne bi pokušavali da se izjednače sa njima. Na taj način oni su pokušavali da za beznačajne stvari pozivaju ljude na odgovornost samo da bi ih na taj način degradirali i ponizili … zahtjevali namjerno izradu nekakvih detaljnih izvještaja o prilikama u Bosanskoj krajini (Žujević), o stanju u partijskim organizacijama, o stanju u jedinicama itd. Uplitali su se neposredno i u raspored naših snaga u Krajini (A. Jovanović). Posebno i najosjetljivije područje gdje se vodila određena politika i vršio uticaj je sistematsko slanje u naše jedinice ljudi na rukovodeće položaje koji za to u mnogo slučajeva nisu imali odgovarajućih kvaliteta i koji su tamo često odlazili sa predubjeđenjima o našim ljudima, o jedinicama, o borcima, o akcijama, koje su bile subjektivistički obojene, i koje su direktno slane Rankoviću i Žujoviću, bez ikakvog uvida onih kojih su se te informacije ticale i bez znanja partijskih i vojnih rukovodstava u Krajini, izazivali su često veoma oštre sukobe. Bili su to izvještaji koji su sadržavali razne insinuacije o ljudima, u kojima su se uveličavale greške pojedinih rukovodećihl ljudi iz Krajine, a ponekad su to bile i gole intrige.

Posebno je u ovom pogledu interesantna praksa uspostavljanja određene poltičke kontrole u našim jedinicama u Bosanskoj krajini – brigadama, divizijama, preko organizacije takozvanih politodjela, isturenih partijskih organa CK KPJ koji su bili sastavljeni od tri člana koje je Ranković i Žujević, po svom vlastitom izboru slao u jedinice i koji su samo njima i odgovarali. … Koliko sam mogao utvrditi ovakva praksa isturenih organa Centralnog komiteta, bolje reći, organa Rankovića i Žujovića, postojala je još u proleterskim jedinicama i odatle je nama i prenešena. Interesantno je, naprimjer, da ovakevih organa nije bilo u slovenačkim i hrvatskim jedinicama. … Sav ovaj moralni pritisak mogli smo izdržati jer je partijska organizacija bila jaka i jedinstvena… naša partijska i vojna rukovodstva su bila čvrsta i jedinstvena i osjećala su u mngim postupcima da se prema njima vodi politika degradacije, o čemu su često govorili, što je kod njih izazivalo opravdan revolt.

Podozrivost i nepovjerenje bilo je još od prvih dana

Podozrivost i nepovjerenje prema bosansko-hercegovačkim kadrovima, pa i prema nama u Bosanskoj krajini, stvorena je u Centralnom komitetu i kod nekih članova Vrhovnog štaba još od početka borbe. Zato je mogao raport-izvještaj koji je podnio drug Kosta Nađ kao komandant Operativnog štaba i drug Đuro Pucar, kada su se ljeta 1942. godine na Cincaru sastali sa drugom Titom prilikom njegovog prvog dolaska u Bosansku krajinu i kada mu je Kosta rekao da se u Krajini i pod komandom Operativnog štaba bori oko 14.000 boraca, ne računajući tu pozadinske jedinice, izazvati radost ali i iznenađenje. Drug Tito je još januara ili februara, dakle, četiri mjeseca prije njegovog dolaska u

[712] Lična arhiva Slavka Odića, članak Osmana Karabegovića, izvod iz navedenog članka, str. 70-80.

Bosansku krajinu, bio pod dojmom Tempovih pisama o stanju u Bosanskoj krajini,[713]u kojima je stajalo da je kod nas teška situacija, da mi toj situaciji nismo dorasli (misli se na rukovodeći kadar u Bosanskoj krajini) jer smo, kako je on shvatio i tvrdio, dozvolili da se pojave četnici i da se organizuju četničke čete, te je u tim pismima isistirao kod druga Tita da se oformi Operativni štab, da se obrazuje Povjereništvo PK, da se u Bosansku krajinu uputi Kosta Nađ, Avdo Humo, odnosno Lepa Perović da bi se stanje popravilo i povela borba protiv četnika i da bi se četničke vođe likvidirale. Zato je drug Tito pod nedavnim dojmom takvog obavještavanja i takvog subjektivističkogh i proizvoljnog tumačenja i prikazivanja tokova revolucije u Bosanskoj krajini mogao biti samo prijatno iznenađen takvim naglim obrtom situacije i postojanjem sada takvih velikih vojnih snaga kao i političkom snagom pokreta u Bosanskoj krajini, a što je proizilazilo iz Kostinog izvještaja. Prema utiscima Koste Nađa, drug Tito je tada, prilikom susreta na Cincaru, bio veoma raspoložen i radostan i izrazio je zadovoljstvo stanjem u Bosanskoj krajini.

Još više sumnje i nepovjerenja stvarala su pisma koje je Tempo, avgusta mjeseca, dakle na početku borbe, u svojstvu delegata CK-a, slao drugu Titu i Vrhovnom štabu o moralnno-političkom stanju u Komunističkoj partiji Bosne i Hercegovine i u rukovodstvima. On je u tim pismima davao takve ocjene da je partija u BiH puna dezertera i kukavica, da nije spremna na oružanu borbu, da se u BiH neće uspjeti ništa ozbiljno preduzeti po pitanju ustanka i td. Ta pisma Tempo je bez znanja PK otpremao i u njima klevetao komuniste BiH i stvarao utisak kod Centralnog komiteta i kod druga Tita da je stanje u BiH zaista veoma teško.To se jasno moglo vidjeti iz pisma druga Tita Centralnom komitetu Hrvatske[714] i njegovom insistiranju da se u BiH, pa i u Bosansku

---

[713] Razumije se da drugovi u PK-u i Glavnom štabu niti mi u Bosanskoj krajini nismo o svim tim stvarima ništa podrobnije znali jer se sve to odvijalo i odigravalo isključivo između Tempa i Vrhovnog štaba. To smo tek sve saznali koncem rata.

[714] Za Brku i Vladu, za štab partizanskih odreda u Hrvatskoj (pisano avgusta mjeseca 1941. godine). Upismu između ostalog stoji: „ …Prvo, nastojte da se partizanske borbe u Hrvatskoj koordiniraju sa onimau Bosanskoj krajini i u Bosni. Štab iz Like da se preko kurira poveže sa najbližem štabom u Bosni. Stoga pošaljite čovjeka u Sarajevo da se poveže sa Tempom s kojim će to sve udesiti. Drugo, bosanska partijska organizacija, a isto tako i u Hercegovini, pokazalo se puna kukavica i dezertera, tako da naš opunomočenik mora izvršiti radikalno čišćenje. Slabost partijskih organizacija u tim oblastima je velika, zato vi morate poslati tamo hitno onih 10 Španaca koje ste htjeli poslati ovamo. Ti španci moraju otići tamo kao komandiri, politički komesari i kao politička pomoć. Partizanki pokret tamo živo buja, ali treba da se dadu sposobni komandiri i politički komesari. Osim toga treba odmah javiti Sloveniji da Miha što pre otputuje u Bosnu kao pomoć rukovodstvu. Ta je potreba tim veća što je pao Iso to jest onaj radnik koji je bio u školi i koji je tamo bio sekretar…”

krajinu, šalju borci da bi pomogli da se savlada ta kriza u Partiji i pokretu o kojoj je Tempo tako neodgovorno obavještavao. Kako je kasnije razvoj revolucionarnih snaga i snaga pokreta u Bosni i Hercegovini demantovao ovakve Tempove tvrdnje i kako je dalji tok revolucije pokazao da je kompartija u BiH uz velike žrtve i napore, uz ogromna zalaganja njenih kadrova, uz pravilnu politiku stvaranja najšireg patriotskog pokreta i uz veliku pomoć CK, druga Tita i proleterskih jedinica, uspjela da BiH ne bude izvor reakcionarnih snaga, nego, naprotiv, da bude pretežno izvir snaga revolucije; da se na njenom tlu, na slobodnoj teritoriji, odigraju događaji od izvanrednog jugoslovenskog značaja (dva zasjedanja AVNOJ-a, u dva navrata da bude sjedište Vrhovnog štaba i druga Tita, da se održi kongres USAOJ-a, žena itd). Izvještaji i pisma u kojima je Tempo davao pomenute ocjene rada Partije u BiH nisu bili objavljeni niti su ikada ugledali svjetlo dana, vjerovatno radi toga kako se iz njih ne bi otkrila i pokazala sva apsurdnost i neosnovanost njegovih ocjena i kako se ne bi doveo u pitanje ugled i obejktivnost njega kao rukovodioca. Kako to Tempovo pismo Titu u kome govori o stanju KP u BiH nije bilo dostupno javnosti, to se samo iz drugih pisama, koje se na te i takve ocjene o stanju Partije u BiH naslanjaju, moglo vidjeti kakva je bila stvarna sadržina toga pisma.

U knjizi ’Bihaćka republika’ (I knjiga) pod naslovom ’U Bihaću su položeni temelji …’ drug Tito kaže:

„Među krajevima koji su najaktivnije učestvovali u našoj četverogodišnjoj epopeji i podnijeli najveće žrtve svakako se nalazi Bosanska krajina, u kojoj su se za čitavo vrijeme rata vodile najžešće borbe i zbivali najkrupniji revolucionarni događaju. Na nju se zbog toga i sručio najveći gnjev neprijatelja, koji je nemilosrdno ubijao djecu, žene i starce, pljačkao i palio sela. Pa ipak, opljačkana i spaljena Krajina hranila je narodnooslobodilačku vojsku i slala u borbu svakoga koji je mogao da ponese poušku…”[715]

Naravno, ima i drugih govora Josipa Broza Tita u kojim je on posebno istakao značajan doprinos i velike zasluge bosansko-hercegovačkih jedinica NOV i POJ i naroda Bosanske

---

[715] Navedeni članak Osmana Karabegovića.

krajine NOB-u (govor 7. januara 1943. godine na smotri IV krajiške divizije, zatim članak „Uloga Bosanske krajine u narodnooslobodilačkoj borbi”objavljen januara 1943. godine i drugi).

Lepa Perović je stigla u Bočac, 23. februara 1942. godine, kada je Oblasna konferencija KPJ za Bosansku krajinu bila završila rad. Većina delegata je istog dana po završetku rada (Konferencija je završila rad u podne), krenula prema Bočcu i tu se susrela sa Lepom Perović.[716]

O razlozima njihovog zakašnjenja Lepa Perović piše u uvodnom dijelu izvještaja pa to navodimo:

„Drugarskom PK-u B. i H.

Dragi drugovi,
Po našem dogovoru, šaljem vam opširan izvještaj o stanju partije i o akcijama u Bosanskoj Krajini.
Prije nego što pređem na sam izvještaj napominjem da na zakazano savjetovanje od 21.II.1942. g. nismo mogli stići.[717] Krivica je odgovornih drugova iz Sarajeva koji su nas puna tri dana držali u Sarajevu, iako im je ranije bilo javljeno da pripreme isprave, a također drugova iz Banja Luke koji nas nisu mogli iz grada prebaciti čitavih dva dana. Ipak smo uspjeli da stignemo delegate, te smo iznijeli pred njih političku situaciju i rezultate prošloga savjetovanja PK. Šteta što nismo stigli na savjetovanje očita je. Prvo: samom savjetovanju nismo mogli dati pomoć u pitanjima koja su se postavila pred delegate; drugo: mi sami nismo mogli ući u situaciju Krajine, jer su se delegati morali hitno vraćati na teren.

1) Još jedna stvar: ovaj izvještaj će okasniti, jer sam stala na stanovište da on mora biti detaljan i tačan, a da bi takav bio potrebno je bilo nekoliko dana da se upoznam sa stanjem ovdje.
2) Odgovorni drugovi po vojnoj liniji tražili su vremena da sastave iscrpan izvještaj, kakav sam zahtjevala od njih.
3) Prošlo je vremena dok smo došli u vezu sa drugovima jer od Foče dovdje trebali smo 12 dana.

ORGANIZACIONO STANJE

U Bos Krajini postoje 4 OK:

1) OK za Drvar
2) OK za Bihać
3) OK Prijedor
4) OK za Jajce”[718]

[716] Kosta Nađ je po izlasku iz Banjaluke otišao u Čelinac dok se Lepa uputila u Bočac.
[717] Original, pisan na mašini, latinicom, nalazi se u Arhivu CK SKJ pod. Reg. 770/VII, 1–24 (42).
[718] Zbornik, Tom IX, knjiga 1, Beograd 1961, Vojnoistorijski institut, str. 132–138; Arhiv SKBiH, Tom III, knj. 2, str.47–56.

Zbog obimnosti navedenog Izvještaja, izostavljamo dio koji se odnosi na tri OK, pa samo navodimo dio koji se odnosi na područje djelovanja Okružnog komiteta KPJ Jajce, pošto je u njegovom domenu djelovanja bila i srednja Bosna:

„OK Jajce ima:
4 sreska komiteta (Jajce, Kupres, Livno i Glamoč),
20 ćelija u vojsci
15 ćelija u pozadini,
208 članova partije.

Ovaj OK obuhvatao je dosada srezove: Jajce, Mrkonjić Grad, Glanoč, Kotor varoš, Teslić, Prnjavor i Derventu. Na tako velikome teritoriju drugovi iz OK se nisu mogli snaći. Zato je na savjetovanju odlučeno da se obrazuje novi OK koji će obuhvatiti: Kotor Varoš, Teslić, Prnjavor i Derventu. Sekretar OK je Kasim,[719] radi prilično, ali se nije potpuno snašao. Iako je broj članova partije priličan, uticaj partije je slab. Sekretar. Sekretartar novoosnovanog OK je Bosnić,[720] intelektualac, koji je radio u obl. SKOJ-a mjesto Cvitkovića.[721]

Kao što se vidi autor Izvještaja navodi koje srezove pokriva OK Jajce i da su od navedenih sedam četiri u srednjoj Bosni: Kotor-Varoš, Teslić, Prnjavor i Derventa. Pri tome ukazuje da ’Na tako velikome teritoriju drugovi iz OK se nisu mogli snaći. Zato je na savjetovanju odlučeno da se obrazuje novi OK koji će obuhvatiti: Kotor Varoš, Teslić, Prnjavor i Derventu.’[722] Može se pretpostaviti da se Lepa Perović u Bočcu srela sa Kasimom Hadžićem, podnosiocem izvještaja, ali sa učesnicima navedenih srednjebosanskih sredzova nije, pošto je logično da su po završenoj Konferenciji otišli u smjeru gdje su bile locirane njihove jedinice, a to je u suprotnom pravcu od Bočca, pa tako nije mogla dobiti svježe informacije sa tih srezova.

Odmah iza dijela Izvještaja o radu četiri OK KPJ, autor dalje piše:

„VOJNO PITANJE

O vojnoj situaciji prilažem izvještaj drugova odgovornih po vojnoj liniji sa kojim su se saglasili drugovi iz partijskog rukovodstva.[723]

SKOJ – OMLADINA

U Bos. Krajini postoje 4 OK SKOJ-a, čija se teritorija poklapa sa teritorijom OK partije.

OK SKOJ-a Drvar

---

[719] Narodni heroj Kasim Hadžić.
[720] Narodni heroj Rajko Bosnić
[721] Izvještaj člana Pokrajinskog komiteta KPJ za Bosnu i Hercegovinu od 5. marta 1942. o Partijskoj organizaciji u Bosanskoj krajini, str. 132–138, Zbornik, Tom IX, knj. 1, Beograd 1961, Vojnoistorijski institut, str. 132–138.
[722] Ibid.
[723] Vidi Tom IV, knj. 3, dok. br. 93.

Aktiva	23,	članova	108
Vasp. grupa	45,	članova	285
Horova	1,		
Oml. konferencija	77,	učesnika	2.130
Oml. zborova	3,	učesnika	500
Analf. tečajeva	30,	učesnika	396

OK SKOJ-a Bihać

Aktiva	25,	članova	186
Vasp. grupa	45,	članova	614
Horova	9,	članova	285

Održali:

oml. konferencija	78,	učesnika	3.500 (1.600 žena)
oml. zborova	2,	učesnika	520 (280 žena)
oml. zabava	28,	učesnika	5.200 (1.800 žena)
kult. Večeri	21,	učesnika	1.800 (100 žena)

OK SKOJ-a Prijedor

MK SKOJ-a Prijedor

MK SKOJ-a Dubica

Aktiva 84 (poz. 78, voj. 6), članova 418

Broj omladinaca obuhvaćenih SKOJ-evim radom 2.500.

Održali:

vojno-političkih oml. kurseva 6, učesnika 403,

oml. zborova 49.

OK SKOJ-a Jajce

Aktiva 14

Održanih konferencija 13

OK SKOJ-a Jajce formiran je krajem januara, te su rezultati, mali, a do tada, prema izveštaju drugova, nije bilo rada sa omladinom.

Rad SKOJ-a u Bosanskoj Krajini nije postavljen na zdrave temelje. SKOJ je shvaćen usko, a postoji mogućnost širokog zahvata omladine koja učestvuje u ustanku. Odgovorni drugovi SKOJ-a nisu znali kako treba organizovati rad sa omladinom. Pravljene su iste greške kao u Sarajevu.”[724]

U daljem sadržaju Izvještaja obrađena je agitacija i propaganda (što izostavljamo),a dalji cijeli sadržaj navodimo:

„ŽENE

Rad sa ženama u Bos. Krajini dosta je slab, ali ga ima naročito na drvarskom sektoru, gdje postoje odbori žena, održavaju se konferencije i sastanci ženske omladine, a čak postoji i jedan ženski vod koji se vježba u rukovanju oružjem Na bihaćkom sektoru žene masovno učestviju na zborovima i

[724] Ibid.

konferencijama i članovi su narodnooslobodilačkih odbora. Rad sa ženama na ta dva sektora vidi se i po većem broju žena u partiji. Rad sa ženama na sektoru Prijedor i Jajce vrlo je slab. Na sektoru Prijedor drugovi su se sektaški odnosili prema radu sa ženama. Iako postoje svi uslovi širokog učešća žena u narodno-oslobodilačkoj borbi[725] i velika volja žena da uzmu učešće u toj borbi, nema ni jedne žene u narodno-oslobodilačkim odborima, a malo ih je i u partiji.

Uspjesi. Drugovi su u svome radu u Bos. Krajini, po mome mišljenju, imali dobrih uspjeha.

1) U početku ustanka partijski kadar bio je raspoređen na pojedine sektore, gdje su se vodile borbe. Taj kadar nije bio međusobno povezan. Po selima i u vo jsci nije bilo partijskih organizacija. *Uspjeh je u tome da su one sada stvorene i dosta su brojne*. U partiju je ušao veliki broj boraca – seljaka. Prema procjeni drugova ovdje, a i po mojim prvim utiscima, osjeća se da se ostvaruje rukovodeća uloga partije u ustanku (ljudi traže partiju).
2) Partija je ostvarila svoj najvažniji zadatak – stvaranje vojnih jedinica pod našom jedinstvenom komandom. Komandni kadar je u partiji ili je blizak partiji, osim u dva bataljona III odreda nekoliko vodnika i komandira četa.
3) U vojsci postoji kadar boraca doraslih da se bore u proleterskim brigadama.
4) Prije nekoliko mjeseci kod vojske je bilo kolebanje u odnosu na borbu protiv okupatora. *Partija je uspjela da to likvidira*. Danas se partizani u Bos. Krajini

   bore protiv njemačkog i italijanskog okupatora istom žestinom kao i protiv ustaša. U nekim partizanskim jedinicama boric koji nose kokardu, a toga ovdje još ima, bore se jednakom žestinom protiv Njemaca kao i oni sa petokrakom zvijezdom. Bataljon druga Šolaje (III odred), čiji se boric smatraju skloni četnicima, hrabro se kod Mrkonjić Grada borio protiv Talijana, a i neki boric iz Drenovićevog četničkog bataljona, protiv vođa izdajice Drenovića.
5) Akcije su izrazito partizanske, samo ponegdje se drži fronta, a i tu se vrše noćne akcije, prepaid.
6) Kadar novih partijaca seljaka dobar je, tj. dobro izabran. Dokazano je da je dosada u borbama poginulo oko 20 novih partijaca seljaka.

---

[725] Paušalna ocjena koja se odnosi i na okrug Jajce, iako nije čak ni spomenuto, nikako ne odražava tadašnje stanje, na primjer o uključenosti žene-ženske omladine. Navodimo, na primjer, samo jednu malu varošicu Maslovare. U 1941. godini 14 omladinki je bilo izrazito angažovano, tako da su 1945. sve – i mrtve i žive, dobile „Spomenicu 1941. godine”, od kojih je 8 u NOR-u izgubilo život (Fanika Bubuć, sestre Radojka i Dušanka Petrić, sestre Nevenka i Koviljka Petković, Olgica Pušić, Zora Dujić, Nada Miljanović), a 6 je preživjelo rat (Ankica Bubić, Bosa Mirić (udata Marović), sestre Nevenka i Viktorija Petrić (Viktorija udata Kapor), Tilda Pilić, Branka Miljanović *Dada*. Naravno, pored navedenih i druga ženska omladina Maslovara bila je uključena – i sa sela i to ne samo u Maslovarama već širom srednje Bosne.

7) *U čete je uspjelo okupiti radnike* iz šumskih preduzeća oko Drvara,, iz rudnika Bos. Krajine (Ljubija, Lješljani itd.), iz Šipada i ostalih šumarskih preduzeća. Oni su dali čvrstinu partizanskim četama i iz njihovih redova su se najviše primili novi članovi partije. Naprotiv, ondje gdje nismo imali radništva (sektor Jajce) jači je uticaj četnika i kolebanje partizana.
*Neuspjesi, greške, propusti.*Pored uspjeha, drugovi ovdje imaju dosta neuspjeha, grešaka i propusta. Dosta toga oni pravdaju slabom pomoći od strane PK. Pismene directive koje su im davane od PK, tvrde oni, da su sasvim kratke, upravo lakonske. Primjer: pismo druga Kulturnoga o rezultatima zadnjeg savjetovanja PK.
Mnoge slabosti partije ovdje iste su kao i one u istočnoj Bosni.[726]
…
Inače ovdje ima grešaka svojstvenih, koje tamo nismo nalazili:

1) Lijevo skretanje koje je došlo do izražaja u propagandnom materijalu (kozarački „Partizan"). Na savjetovanju se ono ogledalo u riječima mnogih delegata koji su govorili o borbi za vlast, o vlasti radnika i seljaka, o kontrarevoluciji. Jedan delegat napr. Kaže: „Ko nije četnik, a nije partisan, treba ga smatrati banditom." Drugi jedan delegat , da bi,tobož, spriječio uticaj Drenovićevog četničkog bataljona, rekao je da se zabrani svaki doticaj partizana i stanovništva na našoj oslobođenoj teritiriji sa četnicima Drenovićevog bataljona i sa stanovnicima u pozadini četnika. Ti stavovi mogu nas odvojiti od masa ako se oštro ne udari po njima. Na kraju savjetovanja drugovi su pštro udarili po tim lijevcim skretanjima.
2) Pogrešno prenošenje direktiva. Ovdje su drugovi postavili da komandante mjesta biraju narodno-oslobodilački odbori i da su komandanti mjesta odgovorni tim odborima. Oba druga tvrde da im je takvu direktivu dao drug Tempo kad su bili na Romaniji
3) Ovdje vlada izvjesna organizaciona zbrka. Drugovi po vojnoj liniji održavaju široke zborove sa narodom, politički najodgovorniji drug svršava čisto vojničke stvari itd. Drugovi tvrde da ćr se ovo likvidirati obrazovanjem sekretarijata i Orer. štaba.
Prvi zadaci partije biće likvidiranje ovih grešaka i slabosti, a već je počelo. Razoružano je 40 putnik, a u toku je akcija za razoružavanje ostalih. Četnici se okupljaju u Blatnici, Pribiniću, Čečavi i po svojoj staroj taktici zabijaju klin među naše odrede, u ovome slučaju između odreda ist. Bosne i Bos. Krajine. Ovdje je kapetan Račić, tj. u Pribiniću..
Izvještaj sam pročitala ostaloj dvojici drugova iz rukovodstva i oni su se saglasili.[727]

5. III. 1942. Drugarski pozdrav
Mara[728]

Pri završetku izvještaja dobili smo izvještaj o borbi sa četnicima u s.Lipniku (pogrešno je napisano, treba s. Lipovcu, nap. aut.), Kotor Varoš srez. Četnici su se utvrdili u lipovačkoj školi i dali žestok otpor. Naši se nisu nadali otporu te upali u gadnu vatru. Imamo 11 mrtvih i 8 ranjenih. Ranjen je i drug Stojanović[729] (doctor) u glavu. Zasada

[726] Izostavljen je dio izvještaja koji se odnosi na partijsko-političku djelatnost jedinica.
[727] Odnosi se na Đuru Pucara i Osmana Karabegovića.
[728] Lepa Perović Mara
[729] Narodni heroj dr Mladen Stojanović. Vidi dok. br. 74, primedbu br. 2.

izgleda da nije opasna ta rana. Noću četnici su se izvukli i pobjegli, te nisu razoružani. Bilo ih je oko 80. Ovdje izgleda da neće s njima ići tako lako kao u ist. Bosni.

Mara

Baš dok ovo pišem stiže kurir od Glavnog štaba Hrvatske. On nosi pismo za Tempa ili Ročka.[730] Mi smo tražili da ga otvorimo, ali on nije dao, jer tvrdi da samo lično Tempu ili Ročku mora predati. Mi ćemo mu dati pratnju a kada će stići ne znamo. On ima pismo i za Vrhovni štab.

M."[731]

U vezi sa gornjim Izvještajem treba naglasiti slijedeće:

1. Kao što se vidi, političke prilike u srednjoj Bosni, u vrijeme održavanja Konferencije, bile su veoma složene i teške. Danas znamo da su, u stvari, bile i neuporedivo teže nego što se to na Konferenciji moglo sagledati, odnosno kako je to u gornjem Izvještaju prezentovano, pošto, objektivno govoreći, Lepa Perović iz susreta u Bočcu sa učesnicima Oblasne konferencije KPJ za Bosanske krajinu, nije ni mogla sagledati u kojoj mjeri je postojala stvarna opasnost po NOB, pa samim tim ni svu tragiku koja će se u srednjoj Bosni dogoditi za samo pet sedmica, odnosno koja će se događati sve do dolaska proleterskih jedinica u jesen iste godine, s obzirom na najezdu četnika.
2. U toj takvoj situaciji, s obzirom na mnoštvo ozbiljnih problema, o SKOJ-u se razgovarano skoro kao o jednoj marginalnoj temi, kao, uostalom i u mngim drugim prilikama i u NOR-u i kasnije, ne može se ni očekivati da autor gornjeg Izvještaja Lepa Perović drugačije predstavi stepen razvijenosti omladinskog pokreta u srednjoj Bosni iz mnogo razloga: prvo, nije raspolagala pisanim materijalom, pošto nema podataka da je pisani izvještaj priložen, a ako jeste nije sačuvan, a nije ni na Konferenciji usmeno iznijeto; drugo, nije mogla iz neposrednog kontakta o tome da se obavijesti, pošto su učesnici iz toga kraja otišli sa Konferencije u suprotnom smjeru od Bočcai, treće, izvještaje o radu SKOJ-a su na Konferenciji podnijeli Rajko Bosnić, sekretar Oblasnog komiteta SKOJ-a za Bosansku krajinu (tek je bio postavljen na tu dužnost pa ni sam nije imao potpun pregled stanja na oblasti) i, četvrto: četiri sekretara Okružnih komiteta SKOJ-a podnijeli su uzvještaje sa četiri tada postojeća okruga u Bosanskoj krajini, a među njima i Ahmet Hadžihalilović, sekretar OK SKOJ-a za Jajce, koji se u svom veoma kratkom izlaganju osvrnuo na nerad u vezi sa SKOJ-em na lijevoj strani Vrbasa, a rad ili nerad SKOJ-a na desnoj strani Vrbasa, odnosno u srednjoj Bosni, nije ni spomenuo, pa tako Izvještaj Lepe Perović, objektivno nije ni mogao da sadrži te podatke.
3. U stvari, document – Izvještaj Mare (Lepe Perović),[732] napisan 5. marta 1942. godine i upućen Pokrajinskom komitetu KPJ za BiH je krajnje nepotpun i ne odražava stvarno stanje na terenu, do čega je došlo iz objektivnih razloga, pošto na Oblasnoj konferenciji KPJ niko nije ni govorio o radu SKOJ-a i NOSOBiH-a u

[730] Rodoljub Čolaković
[731] Zbornik, Tom IX, knjiga 1, Beograd 1969, vojnoistorijski institut, str. 136–138.
[732] Arhiv CK KPJ – 1942/106, Mikrofilm 215/777 (318-385) Izvještaj Mare (Lepe Perović) upućrn Pokrajinskom komitetu KPJ za BiH 5. marta 1942. godine.

srednjoj Bosni. Na primjer, to se moglo očekivati najmanje od dvije prisutne osobe – Mile Perkovića, koji 7. januara 1942. godine, prisustvovao Prvom savjetovanju SKOJ-a za srednju Bosnu u selu Karaču kao predstavnik PK SKOJ-a BiH i Idriza Masče, političkog komesara Maslovarske čete. Ali, pošto je taj Izvještaj, sasvim vjerodostojan document, sačinjen na osnovu tadašnjih saznanja njegovog autora, i pošto je registrovan najmanje na tri kompetentna mjesta[733]smatramo da, u interesu istine, treba iznijeti prave činjenice koje govore sasvim drugačije nego što to proizilazi iz Izvještaja, o aktivnosti omladine u srednjoj Bosni prije održavanja Oblasne konferencije KPJ u Skender-Vakufu, od 21–23. februara 1942. godine. Stoga je intencija ovoga osvrta je da se ukaže na neadekvatan stepen uvjerljivosti ocjena sadržanih u pojedinim dokumentima, kada je rječ o ocjenama rada omladinske organizacije u srednjoj Bosni za period jesen 1941. do Oblasne partijske konferencije Bosanske krajine, 21-23. februar 1942. godine, i pored vjerodostojnosti samog dokumenta, čemu je uzrok neadekvatan izvor informacija za saznanja, koja su unijeta u dokumenta, koji govori sasvim suprotno od stvarnog stanja.

4. Od oktobra 1941. do 6. februara 1942. godine na teritoriji srednje Bosne, djelovali su III krajiški NOP Odred i Okružni komitet KPJ za Jajce. U vrijeme kada je ovaj izveštaj pisan nije još bila potpuno realizovana odluka o podjeli III KNOP Odreda na III i IV krajiški NOP odred (iako je, na primjer, na Konferenciji već prisustvovao Danko Mitrov kao komandant novoosnivanig IV krajiškog NOP odreda), pa su zato u Izvještaju Kasima Hadžića, sekretara OK KPJ za Jajce, na Konferenciji dati podaci zajedno za cijelu teritoriju, koju je do tada kontrolisao III KNOP i OK KPJ Jajce. U njegovom Izvještaju se kaže da su na cjeloj ovoj teritoriji djelovali OK KPJ i OK SKOJ-a Jajce i četiri SK KPJ i to za: Jajce, Kupres, Livno i Glamoč i da se kontrolišu srezovi Kotor Varoš, Prnjavor i Derventa. Započeta podjela velikog područja III odreda na dva, III i IV odred i dva OK KPJ završava se na Konferenciji u Skender-Vakufu, pošto, kako Lepa Perović kaže u Izvještaju „Sekretar novoosnovanog OK je Bosnić, intelektualac, koji je radio u obl(asnom) SKOJ-a mjesto Cvitkovića.”[734]
5. Dakle, u vrijeme održavanja Konferencije, kada je osnovan OK KPJ za srednju Bosnu (zvali su ga i za Banjaluku), 23. februara 1942. godine, već duže od mjesec i po djeluje Okružni komitet SKOJ-a za srednju Bosnu, osnovan 7. januara 1942. u selu Karač, na Prvom okružnom savjetovanju SKOJ-a za srednju Bosnu, u koji su ušli: Safet Fejzić, sekretar i još četiri člana: Mira Jotanović, Vlado Ivanović, Lazo Vidović i Stanko Vukašinović, a na istom skupu postavljeno je još i osam sekretara opštinskih komiteta SKOJ-a (za opštine: Otpočivaljka, Spasoje Mitrović; Maslovare, Dušanka Petrić; Hrvaćani, Jovanka Bojić; Štrpci, Nikodin Slatinac; Lišnja, Ziba Galujašević; Crni Vrh, Osman Malkić *Maga*; Jošavka, Dane Pavlić; Slatina, Živko Stojanović; Potočani, Dragan Milanović).[735]Bitno je istaći

[733] U predhodne dvije fusnote i u „Đuro Pucar Stari Dokumenti i članci (1926 – 1945)”, Banjaluka 1989, Tom II, knj. 1, str. 221 – 227.
[734] Izvještaj Lepe Perović Mare ispred Povjereništva Pokrajinskog komiteta KPJ za Bosansku krajinu o radu KPJ upućen 5. marta 1942. Pokrajinskom komitetu KPJ za Bosnu i Hercegovinu, „Đuro Pucar Stari Dokumenti i članci, Banjaluka 1989, str. 223.
[735] Dr Nevenka Petrić, *I zvijezde smo dosezali*, Beograd 2001, str. 344. Dodata su još dva sekretara, pošto je naknadnim istraživanjem utvrđeno.

da je do održavanja ovoga savjetovanja došlo i kao rezultat predhodno stvorene relativno velike oslobođene teritorije u srednjoj Bosni na srezovima Kotor Varoš, Prnjavor, Teslić i nešto manjim dijelovima Doboja, Dervete i Banjaluke, pa su stvoreni uslovi za razvijanje aktivnosti u osnivanju aktiva SKOJ-a po selima, varošicama i u partizanskim četama, kao i omladinske organizacije po selima, koja je sredinom februara već prerastala u Narodnooslobodilački savez omladine Bosne i Hercegovine (NOSOBiH).

6. 17. i 18. marta 1942. godine održano je i Drugo okružno savjetovanje SKOJ-a za srednju Bosnu, koje dolazi, takođe, kao rezultat daljeg razvijanja rada SKOJ-a i NOSOBiH-a u srednjoj Bosni, u čijem radu učestvuje oko 80 – 100 predstavnika SKOJ-a. U radu Drugog savjetovanja SKOJ-a prisutvuju i pozdrvljaju učesnike Danko Mitrov, komandant IV krajiškog NOP odreda, Rajko Bosnić, sekretar OK KPJ za srednju Bosnu, Lepa Perović, predstavnik PK KPJ BiH i član Povjereništva PK KPJ za Bosansku krajinu, (samo 12 dana od kada je napisan Izvještaj od 5 marta), pozdravila je učesnike savjetovanja u ime PK KPJ za BiH i tom prilikom govorila, između ostalog, i o razvijenoj aktivnosti omladinske organizacije – aktiva SKOJ-a i odbora NOSOBiH-a u regiji srednje Bosne.[736] Gosti su bili Milan Radman, član OK KPJ za srednju Bosnu. Gosti su bili: Leda Karabegović, Novak Pivašević, komandant 3. bataljona IV odreda, Zdravko Lastrić *Jegor* i drugi. Ovo je, zaista, bila odlična prilika da se i navedene prisutne ličnosti, neposredno upoznaju o razvijenosti rada SKOJ-a i NOSOBiH-a u srednjoj Bosni.
7. Prilikom izbora OK SKOJ-a potvrđen je ranije izabrani sastav u Karaču i biraju se još dva nova člana, tako da je OK SKOJ-a za srednju Bosnu bio u slijedećem sastavu: Safet Fejzić[737] sekretar, članovi: Željko Barić, Đoko Perović, Mira Jotanović, Vlado Ivanović, Lazo Vidović i Stanko Vukašinović.[738] Napominjemo da prva sjednica Okružnog komiteta KPJ za srednju Bosnu još nije bila održana – održava se 21. marta 1942. godine, dakle, mjesec i po (44 dana) poslije Prvog savjetovanja SKOJ-a za srednju Bosnu, kao i nekoliko dana poslije Drugog savjetovanja SKOJ-a srednje Bosne, što je vrlo zanimljivo, pošto ukazuje da je osnivanje OK SKOJ-a i OK KPJ za srednju Bosnu imalo drugačiji razvojni put, po čemu se razlikuje od tri ostala OK KPJ i OK SKOJ-a u Bosanskoj krajini. U stvari, bila je praksa da se poslije formiranja, odnosno prve sjednice OK KPJ sutradan ili uskoro formira OK SKOJ-a, za čijeg sekretara po pravilu se postavlja član OK KPJ.
8. Iz svega iznijetog može se zaključiti da tvrdnja u pomenutom Izveštaju Lepe Perović Mare, koji je upućen PK KPJ za BiH 5. marta 1942. godine i u kome stoji: "OK SKOJ-a Jajce formiran je krajem januara, te su rezultati mali, a do tada, prema izveštaju drugova, nije bilo nikakvog rada sa omladinom…", što se odnosilo i na srednju Bosnu, iako to nije posebno naglašeno, nije zasnovana na

[736] Ovaj podatak poznat je autoru na osnovu ličnog saznanja, pošto je učestvovala na savjetovanju u Branešcima, 17. i 18. marta 1942. godine.
[737] Safet Fejzić poslije nekoliko dana određen je za rikovodioca SKOJ-a Prvog proleterskog bataljona, osnovanog 25. marta 1942, a uskoro za zamjenika političkog komesara u jednoj ćeti ovoga Bataljona. Za sekretar OK SKOJ-a postavljen je Željo Barić.
[738] Dr Nevenka Petrić, *I zvijezde smo dosezali*, Beograd 2001, str. 342-343

stvarnom stanju, što smo nastojali u predhodnim tačkama da istaknemo, već na informacijama koje je ona dobila od ljudi koji uopšte nisu bili informisani o stanju u radu sa omladinom u srednjoj Bosni u periodu do održavanja Oblasne konferencije KPJ Bosanske krajine, od 21. do 23. februara 1942. godine u Skender-Vakufu.

9. Formiranje partizanskih četa koje su djelovale na terenu Maslovara, Skender-Vakufa, Šipraga, Jošavke, Prnjavora, Motajice, Teslića, Doboja, Dervente i dr. i nastankom slobodne teritorije kao što je već navedeno, više varošica, odnosno razvijenijih sela u srednjoj Bosni, postavši slobodnom teritorijom, postale su svojevrsni centri političkog i kulturnoprosvjetnog rada već u novembru i decembru 1941. godine – Vijačani 8. oktobra, Stanari 2. novembra, Potočani 5. novembra, Otpočivaljka 7. novembra, Slatina Ilidža i Kadinjani 7. novembra, Nožičko 8. novembra, Hrvaćani 24. novembra, Skender-Vakuf 14. decembra, Maslovare 15. decembra, Štrpci 19. decembra, Šiprage i Grabovica 20. decembra, Jošavka ?, Agino selo ? i dr. postale slobodna teritorija. Kako su u ovim varošicama krajem decembra 1941. godine objektivno stvoreni uslovi za masovno-politički rad sa omladinom, kao i za kulturno-prosvjetne aktivnosti tim bitnim preduslovom za nasovni rada sa omladinom, stvorene su, pored drugih kriterijuma i šire osnove za osnivanje SKOJ-a, kao i omladinskih odbora koji su sredinom februara 1942. godine prerasli u odbore NOSOBiH-a. Uz sve navedeno u 1942. godini već uveliko djeluju opštinski NOO, kojim je omladina bila glavna podrška u svim njihovim aktivnostima, što je bio svojevrstan vid njihove posebne aktivnosti. Sve iznijeto je, očigledno, u kontradikciji sa pomenutim Izveštajem L. Perović od 5. marta.
10. Za gornje činjenice, koje demantuju tvrdnje u izveštaju Mare od 5. marta 1942. godine, relevantni su i dragocjeni pojedini dokumenti kao što su: Izveštaj sekretara OK KPJ za Okrug Jajce Kasima Hadžića o radu OK KPJ Jajce od 18. oktobra 1941. do 20. februara 1942. godine,[739] izveštaj Miljenka Cvitkovića Štabu NOO za Bosnu i Hercegovinu,[740] izveštaj Milana Radmana, sekretara OK KPJ za centralnu Bosnu od 1. juna 1942. godine[741] i dr.
11. Formiranjem Četvrtog KNOP odreda, u jedinicama koje je okupljao, oko 6. februara bilo je četiri bataljona jačine 2000 boraca (naoružanih sa 1700 pušaka, 25 puškomitraljeza i jednim minobacačem). U svim ovim jedinicama bila je pretežno omladina, dobrim dijelom i ispod tadašnje granice punoljetstva (21. godina). I na najodgovornijim političkim i vojnim funkcijama nalazili su se omladinci što je bilo karakteristično za cijeli period NOR-a u Narodnooslobodilačkoj vojsci i partizanskim odredima Jugoslavije. Tako je recipročni uticaj s obzirom na međusobnu komunikaciju između omladine u partizanskim vojnim jedinicama i omladine na slobodnoj teritoriji, kao i komunikacija između porodica na terenu i njihovih sinova ili rođaka u jedinicama,

---

[739] Kasim Hadžić, *Izvještaj o radu OK KPJ Jajce o radu od 18. oktobra 1941–20. februara 1942. godine*, Arhiv SKBiH, Tom III, knj. 2, str. 47–56.

[740] Miljenko Cvitković, *Izvještaj Štabu Oslobodilačkih Partizanskih Odreda za Bosnu i Hercegovinu*, Sradnja Bosna u NOB, knj. 2, str.36–48.

[741] Milan Radman, Izvještaj o stanju i radu Partioje na terenu IV krajiškog NOP odreda od 1. juna 1942. godine, Istorijsko odjeljenje CK SKBiH, godina 1942, mjesec VI, br. Dokumenta435; Arhiv VII, Mikrofilm IRP BH 1/632.

na osoben način doprinosila većem razmahu NOP-a u srednjoj Bosni i popunjavanju vojnih jedinica novim borcima.

12. Angažovanje omladinskih rukovodilaca Safeta Fejzića, Želje Barića, Đoke Perovića i Marinka Milojevića u Maslovarima, Grabovici i Šipragama; Davorina – Koke Zekića u Imljanima, Šipragama i Skender Vakufu, Vlade Ivanovića u Skender Vakufu, Slavice Grubor u Kruševu Brdu, Mire Jotanović u Čečavi, okolini Teslića i široj teritoriji Prnjavora, Stanka Vukašinovića na bivšem srezu Prnjavor i šire, uz veliku podršku i pomoć partijskih i vojnih rukovodilaca koji su djelovali na tom terenu prije svega Idruza Masle, Rade Ličine i Jovanke Čoveć u Maslovarama, Petra Gajića u Šipragama, Miše Stupara i Vahide Maglajić u Skender Vakufu, Žive i Zdravka Preradovića, Adema Hercegovca, Vilke Vinterhaltera, Edhema Pobrića, Koje Jotića na prnjavorskoi drugih političkih pregaoca – na prnjavorsko-tesličko-dobojskom području i mnogih drugih, već od prvih dana ustanka, doprinijelo je da se polet i entuzijazam mladih određeno kanališe, pa su tako i pripreme članova SKOJ-a za učešće na prvom i drugom okružnom savjetovanju SKOJ-a srednje Bosne i Smotru kulturno-prosvjetnog rada omladine srednje Bosne, 5, 6. i 7. aprila 1942. godine, adekvatno izvršene. Uključivanje mase omladine na aktuelne zadatke u tom periodu, a prije svega u vezi sa stupanjem u partizanske jedinice, rezultat je i velikog ugleda partijskih, vojnih i omladinskih rukovodilaca, koji su u masovno-političkom radu vršili značajan politički uticaj.

U zaključnom razmišljanju treba reći da je povod ovoga osvrta na Izvještaj Lepe Perović, od 5. marta 1942. godine, da rad i aktivnost omladine srednje Bosne, u istoriji revolucionarnog omladinskog pokreta srednje Bosne, ne bude zabilježen na osnovu zaključka koji se logično može izvesti iz navedenoga Izvještaja, već iz revolucionarne aktivnosti omladine srednje Bosne u periodu 1941–1945. godine, što smo u ovoj deonici rada pokušali da obrazložimo argumentima, a što je osnovni sadržaj i knjige u cjelini, u širem kontekstu – *I zvijezde smo dosezali II* (od istog autora).

24. Izvjesni zastoj u razvoju revolucionarnog omladinskog pokreta u periodu april – decembar 1942. godine

U onim sredinama gdje je od prije rata postojala tradicija četničkog pokreta u srednjoj Bosni, već od prvih dana ustanka tu je bio najjači uticaj četničkog pokreta. U tim sredinama već u 1941, a pogoto u proljeće 1942.godine, dolazilo je do otvorenih sukoba, posebno u Pribiniču i okolini, odnosno i prije formalnog proglašavanja dotadašnje partizanske čete, u četničku, kao i prije četničkih pučeva u srednjoj Bosni – koji je prvi bio u Jošavačkoj, zatim u Maslovarskoj partizanskoj četi, a zatim i drugim partizanskim četama srednje Bosne zaključno sa prvom polovinom juna 1942. godine. Kako je u srednju Bosnu došlo nekoliko desetina četničkih agenata iz Srbije, istočne Bosne i Crne gore, predstavnici raznih četničkih centrala, u pojedinim sredinama posebno su nailazili na podesno tlo, a pogotovo kada

je počelo prerastanje ustanka u revoluciju, unošenjem klasnih elemenata, naročoto kada se započelo sa stvaranjem prvih organa narodne vlasti počev već od septembra 1941. godine. Uz navedeno, postojali su i drugi uzroci koji su doprinosuli razvoju četništva u srednjoj Bosni (dosta predjela u kojima je vladala nepismenost, izrazito nizak nivo privredne razvijenosti, veliki uticaj konzervativnih političkih partija koje su među seoskim življem skoro jedine ostvarivale svoj politički uticaj i dr.) Tako su se, paralelno sa razvojem ustanka, sasvim otvoreno, formirala dva četnička centra. „Prvi oko Sinice i na dijelovima banjalučke, mrkonjičke i ključke opštine – pod komandom Uroša Drenovića; drugi oko Čemernice i Osmače, pod komandom Laze Tešanovića."[742] Treći centar je osnovan sasvim prikriveno, takođe od ustaničkih dana, a otvoreno je stupio na političku scenu srednje Bosne na dan najvećeg zločina koji su izvršili četnici u srednjoj Bosni u toku NOR-a – izvršivši pokolj noću između 31. marta i 1. aprila 1942. godine u Jošavci pod rukovodstvom Rade Radića, koji je do tog četničkog puča bio član Štaba IV krajiškog NOP odreda na dužnosti zamjenika političkog komesara (ali u momentu izvršenja ovoga zločina ovo zvanje nije imalo onaj značaj koji će uskoro dobiti u jedinicama NOV i POJ). Sva trojica vođa ovih četničkih centara ozbiljno su radili na ostvarivanju svojih ciljeva i javno su ispoljavali svoje – četničke stavove. Mora se reći, između ostalog, da je bilo i popustljivih stavova prema prvim pročetničkim elementima, posebno u sredinama gdje je četništvo bilo organizovano prije Drugog svjetskog rata. Na primjer, prilikom formiranja III krajiškog NOP odreda, 22. oktobra 1941. godine, zbog toga što se znalo da je Uroš Drenović po svome političkom ubjeđenju četnik. koji se već 1941. godine deklariše kao vođe četničkog pokreta, morala se donijeti nova odluka da politički komesar III odreda bude Srbin, a ne Šefket Maglajlić, kako je to predhodno bilo predviđeno da on bude politički komesar i to zato što je Šefket bio Musliman.[743] Istina, politička situacija je nametala izvjesno veće ili manje taktiziranje sa pročetničkim elementima. Tako, prilikom formiranja navedenog Odreda, Drenović ide sasvim otvoreno dalje – u 3. bataljonu u kome je on bio komandant nije uopšte dozvolio da se postavi politički komesar itd. Sigurno nam nije namjera da danas prosuđijemo o oportunosti donošenja određenih odluka od strane odgovornih ličnosti u NOB-u, već iznošenjem ovoga primjera, a takvih primjera ima više, samo navodimo činjenicu koja je

---

[742] Dušan Lukač, *Banjaluka i okolica u ratu i revoluciji 1941 –1945*, Banjaluka 1968, str. 229.

[743] Dr Vaso Butozan, *Formiranje Trećeg krajiškog odreda*, Srednja Bosna u NOB, knj. 1, str. 7. („Komesar odreda trebalo je da bude Šefket Maglajlić, ali pošto je u taj odred ušao i Drenović, a njegova žena je poznavala i Šefketa i mene iz Banjaluke i znala da je Šefket Musliman – kako se on i sam deklarisao – odlučeno je da ja umjesto njega preuzmem tu dužnost. Postupljeno je tako da bi se Drenović i neku njegovi komandanti čvršće vezali uz nas…")

objektivno doprinijela, odnosno doprinosila, uz sve druge uzroke, daljem rastu četničkog pokreta u srednjoj Bosni već od ustaničkih dana. Jer, Drenović je javno preduzimao i druge mjere koje su bile i suprotnosti sa utvrđenom politikom NOR-a (počeo je pregovore o nenapadanju sa Talijanima i ustašama, ali je pravovremenom intervencijom komandanta III odreda Danka Mitrova to obustavljeno (bar za tada) itd. Ali, prilikom napada na Mrkonjić-Grad 25 februara 1942. godine, Drenović je obavjestio Talijane o napadu, povukavši svoje čete i omogučavajući Talijanima da s leđa napadnu jedinice kojim je komandovao Simo Šolaja, što je već bila otvorena izdaja.

a) Osnivanje četničke organizacije u srednjoj Bosni prije Drugog svjetskog rata

Između dva svjetska rata četnički pokret u srednjoj Bosni bio je prilično razvijen. U 1935. godini četnička organizacija osnovana je u Lepenici (sadašnja opština Srbac). „To je bila Četnička organizaciaj koja je osnovana 1935. godine. Tada je u Lepnici organizovan odred od 50 četnika Koste Pečanca. Organizator odreda je bio pop Miladin Petrović, koji je u Drugom svjetskom ratu bio na terenu Motajice sa domaćim četnicima gdje je on bio i i organizator i glavni ideolog četničkog pokreta. Formirani su četnički odredi i u Bos. Kobašu i u Srpcu. Srbački odred je organizovao predsjednik opštine Vladimir Davidović. … Organizacija se uskoro raspala raspadom Kraljevine Jugoslavije.”[744]

U Tesliću je postojala četnička četa koju je još 1921. godine formirao Pavle Radišić, samozvani četnički vojvoda, koji je poslije okupacije Jugoslavije, 1941. godine pobjegao u Srbiju, a početkom 1942. po direktivi Draže Mihajlovića vratio se u srednju Bosnu i razvio četnički propagandu. Samo u tesličkoj i srbačkoj opštini bilo je 120 zakletih četnika. U Blatnici je na Vidovdan, 28. juna 1939. godine, zakletvu položilo preko 30 četnika. Najveći broj zakletih četnika sa područja navedenih opština, tokom narodnooslobodilačke borbe pripadala je četničkom pokretu Draže Mihajlovića i vodila borbu protiv jedinica NOR-a.

b) Osnivanje četničke organizacije u srednjoj Bosni u Drugom svjetskom ratu

Najekstremnija grupa četnika, koja je u srednjoj Bosni otvorenije djelovala od početka ustanka bila je na području Pribinića. U njoj su bili: Ilija Malić, Lazo Kostić, Teodor Arsenić, Simo Miladić, Spasoje Radić i poznati četnički koljč Savo Stanojević. Već 14. februara 1942. Ilija Malić, komandir četničke čete, koja je do tada priznavala partizansku komandu, proglasio je svoju jedinicu za četnički bataljon „Petar Mrkonjić”. Toga dana u svojoj novoj ulozi obavjestio je komandanta partizanskog bataljona koji se tada nalazio u selu Lađevci da je „… po naređenju Vrhovnog komandanta Draže Mihajlovića formirao vojno-četničku bataljon”[745] i da je „… njegova nadležnost prenesena na sve čete počev

[744] Mirko Sančanin, Gavro Makstorović, *Kaoci*, Banjalukea 2000, str. 98–92.
[745] Arhiv VII, k. 313, br. Reg. 3/2.

od Crkvine, Blatnice, Pribinića, Čečave, Pojezne, Rastuše, Buletića i Vrućice”[746]. Međutim, navedene čete su još određeno vrijeme bile u okviru 4. bataljona 4. krajiškog NOP odreda.

Na teritoriju srednje Bosne stižu, krajem decembra 1941. godine, poslani od Draže Mihajlovića, nekoliko bivših oficira, žandarma, policajaca i drugih, a među njima Nikola Forkapa, Jovo Kitić, Dušan Dukić, Ilija Mikašinović, Maksim Tešić, Pavle Radišić, Vasilije Šipka, Branko Kurija, Ratko Stojanović, Strahinja Đurić i drugi sa zadatkom da se ubace u partizanske jedinice u cilju razbijanja, a kad dođe vrijeme da izvrše puč u partizanskim četama i tako preuzmu sve vojne jedinice pod svoju komandu.

„Kada je Maksim Tešić, rodom iz Bilica kod Kotor-Varoša stigao u Štab 4. krajiškog odreda koji se nalazio u selu Lađevcu, obratio se Radi Radiću slijedećim riječima: ’Šta više čekate, u Srbiji je sve gotovo, crveni su uništeni? ’ ”[747]

Nikola Forkapa, bivši gostioničar, odmah po dolasku iz istoćne Bosne, gdje je bio u četnicima Jezdimira Dangića, ubacio se u redove ustanika, postavši komandir voda; Jovo Kitić, predratni policajac, postao je komandir Vlajičke partizanske čete. Ilija Mikašinović, došavši zajedno sa Nikolom Forkapom, ubacio se u Motajičku partizansku četu. Šipka, Kuraja, Stojanović i Đurić, koji su iz Beograda preko istočne Bosne došli na teren Crnovrške partizanske čete odmah su počeli propagndno djelovati sa četničkih pozicija. Već početkom ustanka među partizanske ustanike ubačen je Franjo Rapo[748], koji je prije ubacivanja u ustaničke redove bio ustaški narednik u Blatnici i agent Gestapoa.

Dolazak navedenih četnika, uz djelovanje Uroša Drenovića oko Mrkonji-Grada i Laze Tešanovića u Javoranima, odnosno na srezu Kotor-Varoš, u početku, a poslije šire, veoma je otežalo dalji razvoj ustaničkog poleta i entuzijazam boraca Narodnooslobodilačke borbe u srednjoj Bosni, koji su se svijesno, patriotski i odano borili za slobodu, protiv okupatora naše zemlje i svih kvislinga koji su mu služili.

Društvena osnova svih pokreta koji su nastajali u Drugom svjetskom ratu na prostorima okupirane Kraljevine Jugoslavije – u uslovima okupacije – bila je ili u slobodarskom raspoloženju za borbu protiv okupatora i njegovih pomagača, posebno srpskog i crnogorskog naroda, ili u saradnji sa okupatorom koja je, posmatrano kroz istoriju, uvjek bila svojstvena jednom sloju stanovništva, vezano obično za lični interes ili ideološko opredjeljenje.

U vezi sa osnivanjem četničkog pokreta, poslije okupacije zemlje, te rasula Vojske Kraljevine Jugoslavije „Kao iskusan obaveštajac pukovnik Mihajlović istovremeno radi u više pravaca u cilju organizovanja i višedimenzijalnog situiranja svoga pokreta. Kao antikomunista po ubeđenju, povezivanje i prostor svome pokretu traži, pored izbegliučke

---

[746] Ibid.
[747] Savo Trikić, Dušan Repajić, *Proleterski bataljon Bosanske krajine*, Beograd 1982, str. 56.n
[748] Franjo Rapo, žandarmerijski narednik u bivšoj Jugoslaviji, a po osnivanju NDH postaje njihov špijun takođe sa činom narednika. Vršeći propagandu protiv NOP-a istomišljenike je našao u Simi Miladiću, komandiru Pribiničke čete i Spasoju Radiću, komandiru Buletičke čete. Prilikom oslobođenja Teslića, koji je oslobodila 1. proleterska divizija, januara 1943. godine, uhvaćen je i osuđen na smrt.

vlade i zapadnih saveznika, u povezivanju sa Milanom Nedićem kao svojim političkim istomišljenikom. Znajući da njegov pokret nije ozbiljan protivnik okupatoru a videvši u partizanskom pokretu glavnog protivnika on se sa različitom dinamikom i intenzitetom povezuje sa nemačkom i italijanskom okupacionom vlašću i u saradnji s njima vidi dugoročnu šansu za svoj pokret, računajući na podršku izbegličke vlade u ‚saniranju' ovog problema nakon pobede saveznika. Suočen sa patriotskim i nacionalnim raspoloženjem naroda i njegove spremnosti da se bori protiv okupatora kao i jednog broja njegovih oficira on, mada neiskreno, prihvata u početku ustanka saradnju sa partizanskim pokretom o zajedničkoj borbi protiv okupatora i organizaciji zajedničke vlasti u oslobođenim delovima Srbije. Ta saradnja kratko traje za koje vreme Draža stupa u kontakt s njemačkim okupacionim vlastima, dok je sa Nedićem saradnja bila ranije uspostavljena. Početak nemačke ofanzive na oslobođeni dio Srbije u jesen 1941. godine je vreme definitivnog raskida sa narodnooslobodilačkim pokretom i zajednički napad sa Nemcima, nedićevcima i ljotićevcima na oslobođenu teritoriju Srbije, od tada pa do svoje konačne propasti njegov jedini i osnovni cilj bio je uništenje narodnooslobodilaćkog pokreta kao svog jedinog protivnika…"[749]

„Pored svih opštih odrednica i zajedničkih karakteristika sa četništvom u Jugoslaviji, čiji je bio sastavni dio u svim glavnim idejnim, političkim, vojnim i organizacionim sadržajima, četništvo u Bosanskoj krajini i srednjoj Bosni imalo je i mnoge unutrašnje različitosti u odnosu na druga područja. Razlike su bile posljedica posebnih krajiških prilika. Iz međusobno protivrječnih premisa koje su se same nametale," – napisao je Milan Vukmanović, poznati istoričar Banjaluke, „u ovim uslovima, nisu se mogli donositi uprošćeni zaključci da su ekonomski činioci bili presudni u političkim opredjeljivanjima. Za suštinu zbivanja nije bilo nikakve nelogičnosti u činjenici da su se zemljoradnici u privredno bogatom ljevčanskom prostoru opredjeljivali masovno za narodnooslobodilački pokret, za razliku od nekih privredno nerazvijenih sredina u kojima je došlo do osjeke ustanka i pojave četništva, odnosno do jednog ili više pučeva. U godinama prije rata, u nekim selima su postojale četničke organizacije, ali se mjesno stanovništvo u ustaničkim danima opredjelilo za NOP i ostalo mu vjerno do kraja narodnooslobodilačke borbe, za razliku od nekih drugih sela u kojima su djelovale partijske organizacije, ali se na njihovom području pojavilo četništvo koje ranije nije uopšte postojalo. Slično je bilo i s pojedincima, s njihovim idejnim i političkim opredjeljivanjima. Iz redova nekih bivših ljotičevaca i nacionalista izrasli su istaknuti partizanski borci, a od partizana i bivših članova KPJ postali su poznati četnički komandanti (Jovan Mišić, Rade Radić i drugi). Sve je to dio veoma složene istorije društvenih tokova u kojima su se izukrštavali i sukobljavali i drugi sadržaji..."[750] – napisao je Milan Vukmanović.

„Pod uticajem Uroša Drenovića od decembra 1941. godine počinje da se širi četnički pokret na terenima južno od Banjaluke, između Vrbasa i Vrbanje sa glavnim centrima u prvo vrujeme u selu Javoranima. Vođa ovih četnika Lazo Tešanović stigao je početkom decembra iz Podgrmeća, gdje je u dva pokušaja da osnuje četničke jedinice pretrpio

[749] Prof. dr Miodrag Zečević, *Suđenje ravnogorskom pokretu*, Beograd 2000, Predgovor, str. XXXIII.
[750] Milan Vukmanović, *Četnički vojni i pozadinski organi u srednjoj i zapadnoj Bosni 1944. godine*, „Banjaluka 44.", Banjaluka 1985, str. 163.

neuspjeh. Koristeći se stečenim iskustvima iz dva nesupjela pokušaja Tešanović ovog puta pristupa formiranju četničke organizacije mnogo pripreljenije i uspješnije. Domaći kraj, u kome je on bio jedan od rijetkih intelektualaca i poštivanje koje su prema njemu kao učitelju gajili njegovi zemljaci, osigurali su mu dobar teren za razvijanje četničke djelatnosti. Nakon dobro izvršene pripreme i lažne propagande, uperene protiv komunista, polovinom decembra pročetnički elementi u selima: Javorani, Zaselje, Vagani, Rađići, Čukovac, Stol i Živinice, pod njegovim rukovodstvom, organizuju povorke pod srpskim zastavama i transporentima sa četničkim parilama. Rukovodstvo pokreta na ovom terenu i pored svih ovih ispada pokušalo je da u interesu zajedničke borbe smiri zavedeni narod i da se sklopi sporazum sa Tešanovićem i njegovom grupom o brobi protiv okupatora i snaga NDH. Na sastanku u Javoranima, 21. decembra, sklopljen je sporazum između partizana i grupe Tešanovića i napisana je rezolucija u kojoj je, pored ostalog, pisalo: „U cilju što uspješnije borbe protiv zajedničkog neprijatelja našeg naroda, njemačkog i italijanskog okupatora i njihovih domaćih slugu plačenika – Pavelića, Nedića i ostalih, partizanski i vojnočetnički odredi sarađivaće na vojnom, političkom, ekonomskom i kulturnom polju, donoseći zajedničke odluke po svim pitanjima.

Jedinice partizanskih i vojnočetničkih odreda ostaju čvrsto na liniji narodnooslobodilačke borbe i obavezuju se pružati jedni drugima pomoć u slučaju potrebe...

Sadašnji aktivni borci u partizanskim i vojnočetničkim jedinicama imaju se takođe slobodno opredijeliti u kojem odredu žele da se bore, s tim da poslije slobodnog opredjeljenja, prestaje takođe svako prelaženje iz odreda u odred...

Partizanske i vojnočetničke jedinice neće voditi pregovore ni sa jednim od stranih okupatora a ni njihovih domaćih pomagača, koji se nalaze u našoj zemlji....

Komandanti štabova obići će sve jedinice, kako patizanske, tako i vojnočetničke i izvršiće slobodno opredjeljenje boraca”.[751]

Tešanović nije poštovao ugovor i odmah poslije ove konferencije izdvojio je iz bataljona ’Borac’ oko 100 svojih pristalica i formirao četnički logor u Tiškovcu.”[752]

c) Opšti uslovi prije izdaje četnika u srednjoj Bosni i značajni potezi rukovodstava NOR-a

Potreba formiranja manjih političko-teritorijalnih područja narodne vlasti u teritorijalno velikim odredima, u kojim je na račun vojnih aktivnosti bio zapostavljen politički rad, kasno je uočena, a posebno na teritoriji 3. krajiškog NOP odreda. Govorći o opštim uslovima u vezi sa pojavom četništva veoma upčatljiv je i podatak koji je dr Vaso Butozan iznijeo na Skendervakufskoj konferenciji o stanju neposredno prije osnivanja III krajiškog NOP odreda: „Kada smo došli na teren III odreda bilo je 1.400 četničkih pušaka na tom sektoru.”[753] Početkom 1942. godine, uz neposrednu pomoć sekretara Povjereništva Oblasnog komiteta KPJ za Bosansku krajinu Đure Pucara Starog, pristupilo se reorganizaciji 3. krajiškog NOP odreda, kao i podjeli područja djelovanja Okružnog

---

[751] Dokumenti u arhivi VII, kutija 1701,17/1–30.

[752] Izvještaj Operativnog štaba NOV odreda za Bosansku krajinu od 5. marta 1942. godine, Zbornik dokumenata NOR-a IV/3, dok. 93, str. 273–291; Dušan Lukač, *n. d.*, od 230 – 232.

[753] Skendervakufska konferencija ’42, Banjaluka 1982, Zapisnik…, str. 43.

komiteta KPJ za srednju Bosnu na dva dijela, pa je u februaru 1942. godine osnovan Okružni komitet KPJ za srednju Bosnu (nazivan i banjalučki) za područje između rijeka Save, Vrbasa i Bosne i planine Vlašić, koji je trebalo da pokriva teritoriju novoformiranog 4. krajiškog NOP odreda. Ali, na osnovu ranije utvrđenih ocjena, pošto se nije dovoljno djelovalo u oblasti političkog rada u masama, privremeno je prevladao uticaj četnika.[754]

Okupator je bio prisiljen da koristi sve raspoložive snage i sredstva, prije pokretanja nove velike ofanzive na istoku, koja je pripremana za ljeto 1942. godine radi „smirivanja" područja Bosne i uništavanja okolnih ustaničkih žarišta." Suprotno svojoj globalnoj koncepciji uništavanja svakog otpora silama Osovine na Balkanu, okupatori su bili prisiljeni da na jugoslovenskom prostoru računaju na oružanu saradnju s prozapadno orijentisanim i oprijedeljenim građanskim snagama, čiju su oružanu silu predstavljali četnici.

U ovakvoj konstelaciji, poslije vojnih operacija u Srbiji, učinjen je samo mali taktički predah, a u suštini i jedna i druga strana – i okupator, oslonjen na razne grupe svojih pomoćnika i saradnika i NOP sa snažnim osloncem u narodu – pripremale su se za nastavak borbe do konačnog obračuna. Uz vojne operacije, već odranije, vođena je uporna politička bitka za mase u svim krajevima Bosne i Hercegovine između snaga NOP-a i snaga kontrarevolucije. Konzervativne građanske snage, okupljene oko Draže Mihajlovića, u nastojanjima da onemoguće NOP, gazile su u otvorenu nacionalnu izdaju i stupale u kolaboraciju s okupatorom i snagama i organima ustaške Nezavisne Države Hrvatske.

Centralni komitet KPJ i PK KPJ za Bosnu i Hercegovinu imali su već krajem 1941. godine u vidu dalekosežne planove i računali su na sve oštrije sučeljavanje s udruženom kontrarevolucijom i brojnijim okupatorskim snagama, pa su, prema tome, vršili i određene vojne i političke pripreme. Poslije savjetovanja partijskih i vojnih rukovodilaca u Glavnom štabu Bosne i Hercegovine na Romaniji održano je deset vojno-političkih savjetovanja u Bosanskoj krajini (od toga broja šest u srednjoj Bosni), počev od kraja novembra 1941. godine, i to: polovinom novembra 1941.savjetovanje u Eminovcima delegata vodova i partijskih kadrova na ovom području i zaključeno je da treba pojačati rad na suzbijanju četničke propagande; grupa krajiških rukovodilaca po povratku sa Romanije 26, novembra 1941. održala je prvi sastanak u Šnjegotini, poznat kao savjetovanje na Karaču – učestvuju predstavnici jednica lociranih u srednjoj Bosni sa Kozare, te Josip Šaša Mažar, Ratko Vujović i Branko Babić, koji su došli u srednju Bosnu na ispomoć i partijski radnici iz srednje Bosne – Branko Babič je govorio o četničkoj opasnosti, četnicima Uroša Drenovića, četničkim agentima koji dolaze iz Srbije i uvlaće se u partizanske jedinice na ovom terenu i zaključeno je da se V i VI bataljon izdvoje iz III odreda, te da se formira IV odred kobi trebalo operativnije da djeluje u srednjoj Bosni; Đuro Pucar drži šire savjetovanje u Bočcu, krajem novembra 1941, gde ukazuje na pojavu četništva i opasnost od njihove propagande, zatim o razornom djelovanju Uroša Drenovića i njegovoj sprezi sa Talijanima, zaključeno je da se treba

[754] Dušan Lukač, *KPJ u borbi za učvršćivanje NOP-a i političko jedinstvo naroda,* Istorija Saveza komunista Bosne i Hercegovine, Sarajevo 1990, str. 271.

prihvatiti borba protiv Talijana, a da četnike „treba razbijati propagandom";[755]otvoreno istupanje četnika prvi put se javlja na vojno-političkom savjetovanju u Gerzovu, 10. decembra 1941, prisustvovali su rukovodioci III krajiškog NOP odreda, a rukovodio je Đuro Pucar Stari. Drenović, komandant bataljona „Petar Kočić"zahtjeva da se njegov bataljon proglasi četničkim, što se na savjetovanju usvaja pod uslovom da se taj bataljon i dalje bori protiv Talijana;[756] i na savjetovanju u Javoranima, 21. decembra 1941, usvajanjem zajedničke rezolucije priznato je postojanje četničkih odreda na Tisovcu, što je, u stvari svojevrstan kompromis kojim se pokušao prevazići sukob između partizana i četnika; na Kozari, Široki Brijeg, 21. decembra 1941, savjetovanjem takođe rukovodi Đuro Pucar, gdje se ukazuje na opasnost od četnika i upoznaje učesnike sa pojavom četništva na Manjači i na desnoj obali Vrbasa – „tada je prvi puta otvoreno rečeno da se četnici povezuju s ustašama;"[757] s obzirom na nastalu krizu u bataljonu „Budućnost" pod komandom Duška Jovića, u Rorama je održano savjetovanje 25 januara 1942, i pošto su preovladala četnička nastojanja sproveden je puč, ukinut politički komesar, a bataljon proglašen četničkim pod nazivom „Golub Babić"; 1. februara održava se konferencija u selu Perduhovo, prisustvuje cijelo rukovodstvo III odreda – Danko Mitrov, Nemanja Vlatković, dr Vaso Butozan, komandanti bataljona „Stari Vujadin" i „Iskra", kao i četnici koji su na predhodnoj konferenciji izvršili puč, ali su pozvali u pomoć Uroša Drenovića. Konferencija je trajala cijeli dan i kada su četnici raskrinkani zbog saradnje s Talijanima, u momentu kad je Drenović izašao za govornicu otjeran je, pa je sa grupom četnika pobjegao sa ove konferencije; i, vojno-političko savjetovanje u Jošavci, održano 12. februara 1942, kome prisustvuju članovi Operativnog štaba za Bosansku krajinu, zatim šlanovi štabova odreda, bataljona i četa, ukazano je na potrebu reorganizacije odreda i smjenjeni su svi pojedinci među rukovodnim kadrom za koje se znalo da se kolebaju, odnosno koji nemaju čvrst stav u vezi sa pojavom četništva.[758] Konačno, posljednji veoma značajan skup koji je održan u nizu sa predhodnim skupovima, na kojem je, također, istaknut poroblem četništva kao tada najozbiljniji politički i vojni problem, održan je samo sedam dana prije prvog četničkog puča u srednjoj Bosni (30. mart/1. april 1942. u Jošavci). Bila je to Oblasna partijska konferencija u Skender-Vakufu, 21–23. februara 1942, koja je održana i u znaku dubljeg sagledavanja opasnosti od pojave čeništva i vođenja beskompromisne borbe protiv četničke najezde.

Najznačajniji potez na vojnopolitičkom planu, u tom periodu, bilo je formiranje 1. proleterske brigade u Rudom, 22. decembra 1941. godine, čime je otvoren proces izgradnje pokretnih operativnih jedinica spermnih za izvršavanje najtežih zadataka. Pojačani su napori i na političkom planu. Neposredno po prelasku u Bosnu i Hercegovinu, CK KPJ i Vrhovni štab NOPOJ održali su u oslobođenoj Rogatici, 25. decembra 1941. godine, sastanak na kome je donesen program neposrednih najznačajnijih obaveza u oblasti suprostavljanja namjerama okupatora i njegovih saradnika. U cilju što uspješnijeg organizovanja kadrovskih potencijala i što bržeg

[755] Srednja Bosna u NOB, knj. 3, str. 208.
[756] Dušan Lukač, *n. d.*, str.343.
[757] Zbornik dokumenata o NOR-u UV/3, dok. br. 20, D. Lukač, *n. d.*, str.314.
[758] U davanju presjeka o navedenim savjetovanjima korišten je rad Hare Beganovića *Partijska i vojna savjetovanja u Bosanskoj krajini 1941. i 1942. godine do Skendervakufske konferencije*, Skendervakufska konferencija '42, Banjaluka 1982, str. 111–139.

razvoja NOP-a u centralnim oblastima zemlje, održano je Savjetovanje Pokrajinskog komiteta KPJ za Bosnu i Hercegovinu i Glavnog Štaba, u Ivančićima, 7. januara 1942. godine, uz učešće dijela članova Centralnog komiteta KPJ i Vrhovnog štaba, na kome je bilo oko 30 partijskih i vojnih rukovodilaca.[759] Na savjetovanju je podvučeno da neposrednu opasnost za NOP u Bosni i Hercegovini predstavlja sistematsko djelovanje kontrarevolucije, koju predvode četnici Draže Mihajlovića, u saradnji s okupatorskom vojskom i njegovim pomagačima.[760] O ovom savjetovanju Lepa Perović u svome sjećanju kaže: „Kolone učesnika konferencije u Ivančičima pristižu posle dugog pešaćenja. U njima srećem i ostale drugove koje nisam sretala još od kapitulacije. Na konferenciji upoznajem i Tita i Kardelja. Znaju za mene od ranije. Ostale članove CK KPJ poznajem od ranije. Poznajem i većinu ućesnika od ranije. Veoma smo bliski jedni drugima, tada nas spaja duboko – sve.

Diskusija i odluke partijske konferencije u Ivančičima, nedaleko od Sarajeva, koja je održana 7. januara 1942. bila je vrlo važna. Formalno je to bila bosanska konferencija, ali obzirom da su na njoj učestvovali i vodili je glavni ljudi jugoslovenskog političkog i vojnog rukovodstva, na čelu s Titom, i obzirom da su njene odluke po suštini imale jugoslovenski karakter, ona se može smatrati isto toliko jugoslovenskom kao i bosansko-hercegovačkom…[761] Već gotovo dva meseca su bile pokidane veze između Krajine i Centralnog komiteta KPJ i Vrhovnog štaba.[762] I uprkos slabih veza znalo se da se četništvo pojavilo u Bos. Krajini. Pojava je bila isuviše očevidna, iako joj još nismo mogli odrediti obim niti predvideti tokove, kakve je ona kasnije uzela. Jedno je bilo jasno: kriza u ustaničkim redovima je bila u toku.”[763]

25. Četnička izdaja – četnički pučevi i zvjerska ubistva boraca i rukovodilaca NOR-a u jedinicama i bolnicama

Da je kriza već bila uveliko počela vidi se i iz nekoliko slijedećih dokumenta koja prezentujemo.

Pismo Draže Mihajlovbića Đorđiju Lošiću i Pavlu Đurišiću:

„Štab Komande četničkih odreda Jugoslovenske vojske
Strogo povjerlj. br. 370
20. decembra 1941. godine
Položaj

Generalštabnom majoru g. Đorđiju Lašiću, komandantu četničkih odreda u Crnoj Gori.

---

[759] Istorija Saveza komunista Bosne i Hercegovine, Sarajevo 1990, str. 277. (Na savjetovanju u Ivančićima, održanom 7. januara 1942. godine, nisu uspjeli stići delegati iz Bosanske krajine).
[760] Ibid., str. 273.
[761] Lepa Perović, *Odlazak na rad u srednju Bosnu*, Lična arhiva Slavka Odića, separat, str. 4.
[762] Ibid., str. 8.
[763] Ibid., str.9.

Kapetanu g. Pavlu Đurišiću, komandantu limskih četničkih odreda jugoslovenske vojske.

Instrukcije

„Ciljevi nađih odreda jesu:

1./ Borba cjelokupnog našeg naroda pod skiptrom Nj. V. Kralja Petra II.
2./ Stvoriti veliku Jugoslaviju i u njoj Veliku Srbiju etnički čistu u granicama Srbije, Crne Gore, Bosne, Hercegovine, Srema, Banata i Bačke.
3./
4./ Čišćenje državne teritorije od svih narodnih manjina i nenacionalnih elemenata.
5./ Stvoriti neposredne zajedničke granice između Srbije i Crne Gore kao i između Srbije i Slovenačke čišćenje Sandžaka od muslimanskog življa i Bosne od muslimanskog i hrvatskog življa.
6./ U krajevima očišćenim od narodnih manjina i nacionalnih elemenata izvršiti naseljavanje Crnogoraca …

Sa komunistima-partizanime ne može biti nikakve saradnje, jer se oni bore protiv dinastije a za ostvarenje socijalne revolucije što nesme biti naš cilj …

Za celu oblast Crne Gore postavljam komandanta svih četničkih odreda jugodlovenske vojske generalštabnog majora g. Đorđa Lašića … Naziv ovog štaba „Komanda četničkih odreda jugoslovenske vojske – Gorski đtab br. 15”.

Za komandanta Limskih četničkih odreda u oblasti andrijevičkog, beranskog, bijelopoljskog i kolašinskog sreza postavljam peš. Kapetana prve klase g. Pavla Đurišića.

Upravne i samoupravne vlasti ostaju one koje su bile na dan 27. marta 1941. godine.”

Komandant
đeneral-štabni đeneral
Drag. M. Mihajlović, s. r.”[764]

Između mnogih objavljenih knjiga i radova o zločinima četnika, navodimo jedan rad koji na upečatljiv način govori o užasima stradanja nedužnog stanovništva, među kojim na hiljade i žena i djece, pošto su četničke glavešine strkitno sprovodile primljenu „Instrukciju” od svoga naredbodavca Draže Mihajlovića.

„Program, ciljevi i praksa ’Ravnogorskog četničkog pokreta’

Okupoacijom Jugoslavije u aprilskom ratu 1941. godine, većina srpskih građanskih političara i onih u zemlji i onih u emigraciji povukla se u prvi mah sa scene i zauzela stav isčekivanja. – kaže Slavko Odić u ovom radu. – Međutim, takvo stanje nije potrajalo dugo. Pojavom partizanskih odreda u Srbiji izvođenjem prvih akcija protiv kvislinga i okupatora i brzim širenjem ustanka pod rukovodstvom komunističke partije Jugoslavije,

[764] Kopija ovoga pisma nalazi se u Ličnoj arhivi Slavka Odića.

prozapadno orijentisani građanski političari počinju da se povezuju s Dražom Mihajlovićem koji je, s tridesetak pripadnika kraljevske jugoslovenske vojske, polovinom maja 1941. godine stigao na Ravnu Goru.

Građanski političari koji su se u zemlji krili od Nijemaca, pripadali su republikanskoj, zemljoradničkoj, demokratskoj i socijaldemokratskoj stranci (Dragiša Vasić, Mladen Žujović, Lazar Trklja, dr Miloš Sekulić, Dragoljub Lazić, Aleksandar Pavlović, dr Živko Topalović i drugi). Iako u tadašnjim uslovima nisu imali za sobom bilo kakve političke organizacije, oni su pristupili stvaranju odbora ravnogorskog četničkog pokreta i razradi njegovog političkog programa.

U cilju povezivanja s izbjegličkom jugoslovenskom vladom u Londonu i sinhronizovanja aktivnosti protiv nardnooslobodilačkog pokreta u zemlji s vladinom aktivnošću u inostranstvu, dr Miloš Sekulić, poslije razgovora s Dražom Mihajlovićem, odlazi krajem septembra 1941. godine u London s izvještajem o situaciji u zemlji i s tekstom političkog programa ravnogorskog četničkog pokreta.

Aktivnost ravnogorskog pokreta ’za vreme trajanja rata’ formulisana je u ovom programu slijedećim riječima:

’Održavanje neprijateljskog stava prema okupatorima i njihovim pomagačima, ali zasada, do daljnjeg, ne ulaziti u neposredne borbe osim u slučajevima samoodbrane kao što je čaj u Hrvatskoj, Stoga, uticati da i drugi narodni faktori zauzmu takav stav. Gde se radi o samoodbrani sroskog elementa kao u Hrvatskoj podržavati i po mogučnosti dirigovati borbom …

Naći pouzdane ljude na terenu preko kojih će se vršiti ono što se zaključi.’[765]

U daljem tekstu programa bili su razrađeni planovi čijoj je realizaciji trebalo pristupiti ’u prelaznom periodu’, to jest neposredno po svršetku rata, ali za koje je trebalo izvršiti sve potrebne pripreme još u toku rata. Taj dio četmičkog ’programa’ suštinsku se ne razlikuje od ustaškog prorama genocida. Jedina je razlika u tome što je ustaški program predviđao istrebljenje Srba, a četnički istrebljenje Muslimana i Hrvata. Jer, po tom programu četnici su trebalo da se tako organizuju ’da bi u danima sloma’ mogli izvršiti slijedeće akcije:

’b : omeđiti ’defacto’ srpske zemlje i učiniti da u njima ostane samo srpski živalj;

v : posebno imati u vidu brzo i radikalno čišćenje gradova i njihovo popunjenje svežim srpskim elementom;

g : izraditi plan za čišćenje i pomeranje seoskog stanovništva sa ciljem homogenosti srpske državne zajednice;

d : u srpskoj jednici kao naročito težak problem uzeti pitanja muslimana i po mogučnosti rešiti ga u ovoj fazi, i

đ : unapred odrediti koje i kakve jedinice treba da provode izvršenje programskih tačaka pod b, v, g, đ.’[766]

---

[765] Slavko Odić, „Program, ciljevi i praksa ‘Ravnogorskog četničkog pokreta’”, Lična arhiva S. Odića
[766] Ibid.

U poglavlju III politiučkog programa, pod tačkom 1) navodi se da je ’ideal’ četničkog ravnogorskog pokreta ’jaka i homogena srpska državna jednica politički i ekonomski sposobna za život.’[767]

Da su ravnogorski četnički pokret i velikosrpska reakcionarna buržoazija, s izbjegliučkom vladom na čelu, pod ’omeđivanjem srpskih zemalja’ i stvaranjem ’homogene srpske državne jedinice’ podrazumjevali i planirali istrebljenje preko dva miliona Muslimana i Hrvata, u to nema nikakve sumnje. Nedvosmisleno objašnjenje ovih pojmova nalazi se u ’Instrukcioji’ koju je izdala ’Komanda četničkih odreda Jugoslovenske vojske, Gorski štab’ 20. decembra 1941 godine pod strogo povjerljivim brojem 370, a koji je potpisao ’đeneralštabni general’ Draža M. Mihajlović:

’Ciljevi naših odreda jesu:

1. Borba za slobodu celokupnog našeg naroda pod skiptrom Njegova Veličanstav Kralja Petra II.
2. Stvoriti veliku Jugoslaviju i u njoj veliku Srbiju, etnički čistu u granicama Srbije – Crne Gore – Bosne i Hercegovine – Srema – Banata i Bačke.
3. Borba za uključenje u naš državni život i svih još neoslobođenih slovenačkih teritorija pod Italijanima i Nemcima (Trst-Gorica-Istra i Koruška), kao i Bugarske, severne Albanije sa Skadrom.
4. Čišćenje državne teritorije od svih nacionalnih manjina i nenacionalnih elemenata.
5. Stvoriti neposredno-zajedničke granice između Srbije i Crne Gore, kao i Srbije i Slovenačke čišćenjem Sandžaka od muslimanskog življa i Bosne od muslimanskog i hrvatskog življa’[768]

   ’Velika Jugoslavija’ koju Draža Mihajlović spominje u svojoj ’Instrukciji’ nije imala nikakve veze s Jugoslavijom kakvu su naši narodi zamišljali i željeli, jer su ’antihrvatstvo, antimuslimanstvo i antijugoslovenstvo, – kako je poslije rata napisao dr Živko Topalović, jedan od najbližih saradnika Draže Mihajlovića – ideologija srpskog četništva.’[769]

Da su svi dijelovi ’velike Jugoslavije’ izvan ’velike Srbije’ trebalo da budu pod apsolutnom dominacijom velikosrpske buržoazije i četničke kame, potvđuju i zaključci ’Prvodecembarske konferencije četničke intelektualne omladine Crne Gore, Boke Kotorske i Sandžaka, održane u Šahovićima 30.XI. i 1. i 2.XII.1942. god.’, u kojim piše:

’1. da buduća naša država treba da bude nasledna i ustavna monarhija – Kraljevina Jugoslavija, kojom će vladati kralj Petar drugi iz dinastije Karađorđevića i u kojoj će Četnička organizacija, u saglasnosti sa Krunom, biti izvestan period vremena potrebna za potpunu obnovu i preporod zemlje, jedini nosilac celokupne državne vlasti u zemlji …

… Četnička organizacija će sprovesti državno uređenje i biti jedini nosilac celokupne državne vlasti do ostvarenja četničkog programa i ostvarenja uslova za prelaz na šire ustavne slobode…’[770]

O tome kako je izgledalo sprovođenje u život ’političkog programa’ ravnogorskog četničkog pokreta ratnim generacijama je vrlo dobro poznato, a generacije koje su došle poslije rata to mogu saznati iz niza sačuvanih, po sadržaju stravičnih, dokumenata iz

[767] Ibid.
[768] Ibid.
[769] Ibid.
[770] Ibid.

arhiva Vrhovne komande kraljevske jugoslovenske vojske u otadžbini. Citiraćemo neka od tih dokumenata.

Četnički komandant Petar Bačević 'Ištvan' javio je Draži Mihajloviću depešom od 23. oktobra 1942. godine da je 'U operacijama Prozor zaklano preko 2.000 šokaca i muslimana'.[771]

Komandant 'Limskih Sandžačkih četničkih odreda' Pavle Đurišić dostavio je 10. januara 1943. godine 'Načelniku Štaba Vrhovne komande' Draži Mihajloviću izvještaj pod strogo povjerljivim brojem 23 da je:

'Akcija na desnoj obali Lima u srezu Bjelopoljskom završena… Ista je završena tačno po utvrđenom planu. Rezultat ove borbe je:

1) Potpuno su uništena sledeća muslimanska sela (u izvještaju nabrajaju se trideset i tri sela – napomena S. O.).

2) Žrtve: Muslimana boraca oko 400

Žena i dece oko … 1.000.' (Izdajnik i ratni zločinac Draža Mihajlović pred sudom, Beograd, 1946, str. 259).

Mjesec dana kasnije (13.2.1943) Pavle Đurišić ponovno izvještava Dražu Mihajlovića o 'potpunom uništavanju muslimanskog življa':

'Akcija u Pljevljanskom, Čajničkom i Fočanskom srezu protivu muslimana izvršena je.

Operacije su izvedene tačno po naređenju i izdatoj zapovesti. Napad je počeo u određeno vreme. Svi komandanti i jedinice izvršile su dobivene zadatke na opšte zadovoljstvo.

Otpor neprijatelja bio je od početka do kraja slab. Jedini veći otpor bio je na Trebeškom brdu, koji je trajao 4 časa, ali i on je brzo savladan.

Naši odredi 7. ovog meseca u toku noći, već su izbili na r. Drinu, te su borbe zaključno sa tim danom bile u glavnom završene, a zatim je nastalo čišćenje oslobođene teritorije. Sva muslimanska sela u tri pomenuta sreza su potpuno spaljena tako, da nijedan njihov dom nije ostao čitav.

Sva imovina je uništena sem stoke, žita i sena…

Za vreme operacije se pristupilo potpunom uništavanju muslimanskog življa bez obzira na pol i godine starosti.

Žrtve.- Naše ukupone žrtve su bile 22 mrtva od kojih 2 nesretnim slučajem i 32 ranjena.

Kod muslimana oko 1200 boraca i do 8.000 ostalih žrtava: žena, staraca i dece.

Za vreme početnih operacija, muslimani su se dali u begstvo ka Metaljci, Čajniću i r. Drini. Na Metaljci je našao sklonište mali deo stanovništva. U Čajniću se računa da ima do 2.000 izbeglica, a jedan deo je uspeo da umakne preko Drine pre nego što su određene jedinice izvršile presecanje mogućih odstupnih pravaca na tom sektoru. Sve ostalo stanovništvo je uništeno.' (podvučeno u originalu. Izvor isti, str. 200)

Mjesec dana po primitku ovog izvještaja 'vrhovni komandant jugoslovenske vojske u otadžbin' (prema aktu Delegata Vrhovne komande za zapadnu Bosnu od 23. marta 1943) određujući operativne dispozicije četničkih odreda za borbu protiv partizana, javio je i slijedeće:

'… U Sandžaku smo sve Turke likvidirali sem onih po varošima…'

---

[771] Ibid.

Tako su se na zulume ustaških zločinaca protiv ’nacionalno monolitne hrvatske države’, nadovezali zulumi Kraljevske jugoslovenske vojske u otadžbini protiv isto tako nedužnog muslimanskog i hrvatskog življa u Sandžaku, Hercegovini i Bosni, s ciljem stvaranja ’homogenosti srpske državne zajednice’ i neposrednih granica ’između Srbije i Crne Gore kao i Srbije i Slovenačke!’ ”[772]

Zbog teške političke situacije u vezi sa pojavom četništva, na već spomenutom sastanaku-savjetovanju, 12. februara 1942. godine, u selu Jošavka, kome su prisustvovali članovi: Operativnog štaba za Bosansku krajinu, Štaba 4. karjiškog NOP odreda, štabova bataljona, zatim komandiri i politički komesari obližnjih četa, anlizirana je vojno-politička situacija u srednjoj Bosni i stanje u jedinicama odreda. Postavljeni su konkretni zadaci pred štabove bataljona i sve jedinice 4. krajiškog NOP odreda, koji su tada sačinjavala četiri bataljona i novoformirana Omladinska četa. Komandnti i politički komesari u bataljonima tada su bili: 1. bataljona Milan Branković, politički komesar Muhamed Kazaz, sa sjedištem u Han Kolima; 2. bataljona komandant Miloš Dujić, politički komesar Niko Jurinčić, sa sjedištem u Skender-Vakufu; 3. bataljona komandant Novak Pivašević, političćki komesar Adem Hercegovac, sa sjedištem u Vijačanima i 4. bataljona komandant Novak Prodić, politički komesar Živojin Preradović *Živo*, sa sjedištem u Čečavi. Komesar Omladinske čete bio je Zdravko Preradović *Braco*.

U datom presjeku, kroki prezentovanom, o desetak održanih savjetovanja u vezi sa problemom četništva, naglašeno je da je Oblasna konferencija KPJ za Bosansku krajinu, održanu u Skender-Vakufu od 21-23. februara 1942. godin, bila veoma značajan politički događaj u Bosanskoj krajini u ovom periodu – u nizu već održanih savjetovanja o problemu četništva – na kojoj je pojava četništva razmatrana kao veoma ozbiljan problem. U uvodnom izlaganju Osman Karabegović, koji je na Konferenciji prisustvovao u svojstvu delegata Glavnog štaba za Bosnu i Hercegovinu, odnosno političkog komesara Štaba za Bosansku krajinu, između ostalog, rečeno je: „Danas kao rezultat višemjesečnih borbi u Jugoslaviji stvara se kontrarevolucionaran pokret koji predvodi stara garda propalih bivših jugoslovenskih državnika, oficira, bogatuna, koji stoje u vezi sa međunarodnom reakcijom. Najtipičniji njihov predstavnik je Draža Mihajlović, koji je u prvi mah formirao četničke čete koje se nisu borile, ali kada se je vidjelo da je ustanak u snazi, te čete su pokušale da Konferencija je okupila najistaknutije partijsko-političke i vojno-političke rukovodioce Bosanske krajine. Posebna pažnja je posvećena razornom djelovanju četnika i metodama efikasne borbe protiv njih. Na Oblasnoj konferenciji, na prijedlog dr Mladena Stojanovića zaključeno je da se još jednom razgovara sa Lazom Tešanović, da bi se pokušala neutralizovati njegova štetna djelatnost prema NOP-u. U tom cilju u Lipovac, 5. marta 1942, gdje je Tešanović bio sa grupom četnika, pošli su Kosta Nađ, komandant Operativnog štaba Bosanske krajine[773], dr Mladen Stojanović, načelnik Operativnog štaba i Slobodan Mitrov *Danko*, komandant 4. krajiškog NOP odreda sa nepotpunom

[772] Ibid., 'Program, ciljevi i praksa 'Ravnogorskog pokreta', Lična arhiva S. Odića.
[773] Do Oblasne patijske konferencije, održane u Skender-Vakufu, komandant Operativnog štaba za Bosansku krajinu bio je dr Mladen Stojanović. Sutradan po završetku konferencije stigli su iz Foče Kosta Nađ i Lepa Perović i saopštili da je Kosta Nađ postavljen za komandanta Operativnog štaba.

Kozarskom proleterskom četom. Kako se nije očekivao četnički oružani napad patizani su išli po visokom snijegu u koloni po jedan, bez potrebnog odstojanja. Ali, Tešanović je bio obavješten o dolasku partizanske jedinice, naredio je svojoj vojsci da otvore paljbu sa prozora osnovne škole, gdje su bili smješteni i iz rovova u okolini, tako da se ta posjeta završila tragično. Poginulo je 13 boraca Kozarske čete, ranjeno 8, a među poginulim bio je i komandir čete Simo Ivanović. Teško je ranjen u glavu dr Stojanović, a lakše Danko. Borba je vođena cijeli dan sve do noći, pa se tek tada moglo pokupiti ranjenike i poginule. Ovaj događaj, poslije neuspjelog napada na Kotor-Varoš, 19. februara iste, tj. 1942. godine, svakako je išao u prilog četničkoj propagandi protiv proletera i rukovodilaca NOP-a. Međutim, ovaj četnički izdajnički napad istovremeno je potpuno razotkrio izdajničku ulogu četničkog pokreta i razbio svaku iluziju da se s njima može sarađivati u borbi protiv okupatora i njihovih pomagača.

Iz Izvještaja Operativnog štaba NOPO za Bosansku krajinu od 5. marta 1942. godine vidi se da je situacija sasvim ozbiljna: „…Pri povratku sa Romanije, mi smo odmah na području Borja i okolnog kraja organizovali vojnu konferenciju dotadašnjeg komandnog kadra i ukazali na svu potrebu organizovanja bataljona na tom području. Tu su još u to vrijeme vodili pojedine vodove zakleti četnici koji su bili otganizatori ustanka po nekim selima. Oni su se tada podvrgli našoj partizanskoj komandi kao četnici. … Nekontrola ovoga bataljona sa strane Štaba odreda dovela je danas do formiranja četničkih četa u Pribiniću, Čečavi i Blatnici, tako da još uticajem srbijanskih nedičevskih agenata one postaju, osim Čečave, otvorene razbojničke družine protiv nas Od konferencije koju smo održali 26XI 1941. u Borju … Poslije održane konferencije u Borju, sazvali smo vojnu konferenciju na terenu V bataljona Manjače i Čemernice, zajedno ss rukovodećim kadrom novoformiranog VI bataljona (Borje). Na toj konferenciji postavljeni su zadaci V i VI bataljonu kako vojni tako i politički. …”[774]

Poslije formiranja Prvog proleterskog bataljoa Bosanske krajine 25. marta 1942. godine, kada su se prikupili svi dijelovi u selu Donja Jošavka, 28. marta 1942, donijeta je odluka da krenu preko Maslovara u Pribinić sa ciljem da razbiju novoosnovani četnički bataljon „Petar Mrkonjić”. Sa batoljonom su pošli Đuro Pucar, Osman Karabegović i Slobodan Mitrov *Danko*.[775]

„U Maslovarama su Proleterski bataljon dočekali borci Maslovarske čete na čelu sa komesarom Idrizom Maslom,[776]potom omladina i narod okolnih sela. Svi su bili veseli i radovali su se dolasku proletera. – kažu Savo Trikić i Dušan Repajić u svojoj zajedno napisanoj knjizi „Proleterski bataljon Bosanske krajine”. – Naredne noći borci su se dobro odmorili. Predhodno im je pripremljena obilna hrana i udoban smještaj u radničkim barakama i obližnjim kućama. Sutradan je održan zbor

[774] Zbornik, tom IV, knjiga 3, dok. 93.
[775] Savo Trikić, Dušan Repajić, *Prvi proleterski bataljon Bosanske krajine*, Beograd 1982, str. 60.
[776] Idriz Maslo bio je višegodišnji sekretar MK SKOJ-a i MK MPJ u Banjaluci u periodu prije 1941.g. Bio je komesar Maslovarske partizanske čete. Četnici su ga ubili (zaklali) prilikom puča u ovoj četi 8. aprila 1942.

na kome su govorili Đuro Pucar i Idriz Maslo. Pucar je govorio o vojno-političkoj situaciji. Posebno se osvrnuo na buduće zadatke koji stoje pred proleterskim bataljonom i jedinicama 4. krajiškog odreda i ukazao na potrebu pojačane budnosti prema neprijatelju.. Maslo je napočetku istakao radost boraca njegove čete i naroda toga kraja, zbog dolaska Proleterskog bataljona i ukazao na opasnost od četničke propagande koja se širi u okolini Maslovara.

Naveće je održana priredba u omladinskom domu, kojoj su prisustvovali mještani, omladina susjednih sela, borci bataljona i Maslovarske partizanske čete. Izveden je vrlo uspješan kulturno-zabavni program, koji su pripremili komanda Maslovarske čete i rukovodstvo omladinske organizacije."[777] Citirajući ovaj sadržaj želimo da istaknemo da je, u tim teškim danima kada se svakog časa očekivao četnički napad na Maslovarsku partizansku četu, omladina Maslovara u saradnji sa Komnadom čete organizovala divan prijem Proleterskom bataljonu – dobar smještaj i ishranu, kao i bogat kulturnoprosvjetni program na priredbi koja je trajala do poslije ponoći. Pišući to kao akter događanja u omladinskoj organizaciji Maslovara u to vrijeme, moram istaći da je tada sve rađeno sa toliko ponijetosti i entuzijazma da se danas ne mogu pronaći prave riječi da bi se to dočaralo.

Kako je dan poslije odlaska proletera iz Maslovara bio četnički puč u Jošavačkoj četi zanimljivo je istaći da mi u Maslovarama nismo ništa o tome čuli sve do četničkog puča u Maslovarama (8. aprila 1942.), odnosno neki dan poslije toga.. Jer, veća grupa omladine Maslovara, kao i iz drugih opštinskih centara srednje Bosne, 3. aprila otišla je na Smotru kulturnoprosvjetnog rada omladine srednje Bosne u Skender-Vakuf,ODAVDE BRIŠI (koja se održavala 5, 6. i 7. aprila 1942). Vraćčjući se 8. aprila kućama omladinske grupe su imale problema i u putu i kad su se vratili, a posebno u Maslovaram, pošto je toga dana u 3.časa ujutro u Maslovarskoj četi bioDOVDE ne znajući za četnički puč u Jošavci.

Koliko su bile slabe kurirske veze u to vrijeme, a telefonskih i sl. nije ni bilo, dobro pokazuje slijedeći primjer: „Čim je čelo Proleterskog bataljona – poslije kratkog odmora u Čečavi krenulo na nove zadatke, komesar Operativnog štaba, komandant 4. odreda i štabovi Proleterskog bataljona i 4. krajiškog odreda obavješteni su o četničkom puču u Jošavci, 12. dana poslije ovog gnusnog zločina kao i o početku ustaške ofanzive na Crni vrh i o prelasku Maslovarske čete na stranu četnika."[778]

I pored otvorene izdaje, oružanog napada na prtizansku jedinicu u Lipovcu i paktiranja četnika sa Talijanima u ustaško-njemačkom vlašću, nisu se očekivali četnički pučevi u partizanskim četama.

„Puč u Jošavci nesumnjivo je bio pripreman duže vrijeme i ima indicija da ga je inicirao i podsticao Lazar Tešanović *Lazo.* Stvarni organizator i izvođač puča bio je Rade Radić, koji je za to iskoristio priliku kad je kao zamjenik političkog komesara Odreda ostao sam u Štabu, dok su u to vrijeme ostali članovi štaba bili sa

---

[777] Savo Trikić, Dušan Repajić, *Proleterski bataljon Bosanske krajine*, Beograd 1982, str. 60.
[778] Ibid., str. 70 - 71.

Proleterskim bataljonom. Rade Radić je još ranije okupio oko sebe jedan broj boraca Jošavačke čpartizanske čete, koji su u njemu gledali starješinu prema kome su se odnosili poslušno i izvršavali sve štp im on kaže. Radić je bio spretan demagog i znao je da se nametne neukim ljudima u svojoj okolini. Prikriveno, mučki, u toku samo jedne noći. Radiću odani i poslušni ljudi zločinački su pozegli oružje protiv svojih dotadašnjih drugova. U tom izdajničkom i zlikovačkom udaru Radićevi četnici (kojisu do tog zločina bili, u stvari, borci Jošavačke partizanske čete) su ubijali sve borce za koje su znali da su odani narodnoslobodilačkoj borbi. Između ostalih, te noći su ubijeni: Rajko Bosnić, sekretar OK KPJ za srednju Bosnu, Milan Ličina sekretar Operativnog štaba, Želimir Barić Željo, sekretar OK SKOJ-a Edhem Karabegović *Leda i drugi*. Ukupno je bilo ubijeno 30 boraca Četvrtog krajiškog NOP odreda i Proleterskog bataljona koji su se zatekli kao ranjenici u odredskoj bolnici koja je bila smještena u zgradi Osnovne škole u Jošavci, ili su se te noći našli u Štabu Odreda u Jošavci. Uspjeli su da se spasu i izvuku jedino ranjeni Milan Budimir, Aćim Šobot, Redžo Terzić i Jovica Trkulja koji se tamo zatekao kao kurir. Prvog aprila[779] četnici su ubili i dr Mladena Stojanovića, koji se poslije ranjavanja na Lipovcu tek počeo da oporavlja. Četnički puč u Jošavci bio je siguran znak da su četnici u srednjoj Bosni pošli u otvorenu borbu protiv narodnooslobodilačkog pokreta i da su se stavili na stranu okupatora i ustaša… Koristeći se slabostima političkog rada u jedinicama Četvrtog krajiškog NOP odreda, što je bila posljedica nedovoljnog broja izgrađenih vojno-političkih kadrova, četnici su u masi boraca seljaka, kao uostalom i u Srbiji i u istočnoj Bosni, i u srdenjoj Bosni vodili perfidnu i podmuklu propagandu koja se nerjetko svodila na to da se optužuju komunisti da ih vode u nepotrebne bitke, da uzalud ginu, da nije vrijeme za velike borbe protiv jače Njemačke, da su im ustaše ostavile skobodna sela da više nema i neće biti ubijanja i da je stoga nepotrebno dalje ratovati…"[780]

Poslije četničkog puča u Jošavci bio je četnićki puč u Maslovarskoj partizanskoj četi, o čemu saznajemo iz Izvještaja komandira te Čete: „Izvještavam vas da je na dan 8. aprila ove godine dogodio se puč u četi i četa je postala četnička četa… Kad sam sišo u donji sprat uvatili su se moji vojnici sa onim banditima, tj. Sredom Jotanović i Anđelkom Šebić i Čenića Stankom i još dva kurira iz moje čete koje su uvatili. Mene su razoružali dok su Druga komesara ubili… Druže komandante, to je razdor najviše napravio Čenić Stanko, koji je uzdao bolnicu u Borjima i njega si postavili za komandira čete, te bi vas molio da prebacite nekoliko drugova da se oduzme od banditske i razbojničke izdajničke hrđe oružje."[781]

U Malsovarama, za vrijeme četničkog puča, pored Idruza Masle, političkog komesara čete, ubijena je Vera Stefanović-Vinterhalter, poznati novinar i pripadnik revolucionarnog radničkog pokreta u Banjaluci, Tihomir Milak, partizan iz Teslića,

---

[779] Već je naprijed rečeno da ima tvrdnji da je dr Stojanović ubijen 2. aprila 1942. godine.
[780] Mile Trkulja, Advan Hozić, *Opštine Kotor-Varoš i Skender-Vakuf u NOB 1941-1945*, Kotor-Varoš 1985, str. 91–181.
[781] Luka Radetić, Izvještaj Komandatu Operativnog štaba Bosanske krajine Kosti Nađu, od 12. aprila 1942. godine, Lična arhiva Slavka Odića,Izvještaj ima nepune dvije stranice sadržđaja poisanog rukom.

tri proletera i Vejsil Mesić, Maslovarčanin, koji je bio zarobljenik u Maslovarskoj četi.[782]

Na Imljansku četu vršen je veliki pritisak iz Maslovarske četničke čete. Čak je grupa maslovarskih četnika došla u Šiprage da vrbuje pojedince, koji bi iznutra pomogli da se i u toj četi izvrši četnički puč. O stanju u toj četi, između ostalog, vidi se i iz jednog pisma komandira Imljanske čete Ilije Slavnića:

„Imljanska četa
9. aprila 1942. godine

KOMANDANTU OPERATIVNOG ŠTABA B.H.
ili Dujku Komljenoviću, u
S k e n d e r – V a k u f u

Dragi Drugovi, ovim vas izveštavamo da se ova četa nalazi u vrlo kritičnom stanju, i to:

1./ Što ishrana ovog sektora, kao i same čete sa žitom ovisi jedino o tome, što je žito do sada jedino nabavljano iz III bataljona od Prnjavora, a to je sada izbijanjem novih događaja potpuino onemogućeno.

2./ Što je četa otsečena od svake veze i komande, kao i od svake uzajamne pomoći, a sector ove čete nalazi se pred vrlo jakim neprijateljem, za kojeg smo tačno obavješteni, sa tačnog mjesta da neprijatelj sprema veliki prodor na naš sector.

3./ Drugovi su u četi usled ovakvih događaja postali mnogo demoralisani, i izgleda da su skrom nesposobni za borbu sa neprijateljem, a sa četnicima pogotovo. Ja sam sa ovom četom zaposio sve položaje prema neprijatelju, u četi se nalazi dosta drugova muslimana, a i nekoliko pravoslavaca koji su partijci i kojima prijeti velika opasnost za to što je u Maslovarama izbio prevrat, te je Maslo poginuo, a četa je prešla u četnike, te se očekuje svaki čas napad i na naš sector, te vas molim da mi javite tačno stanje stvari, i dalje directive.

Skrećem vam pažnju da se sve stanovništvo, kao i vojska nalazi u velikoj opasnosti, kako od neprijatelja, još više od gladi.

SMRT FAŠIZMU – SLOBODA NARODU.-

Komadir čete:
Ilija Slavnić, s. r."[783]

---

[782] Vejsil Mesić bio je zarobljenik i radio je u četnoj kuhinji, sin Halila Mesića, istaknutog maslovarskog ustaše, koji je poslije neuspjelog napada partizana na Maslovare, kad je poginuo Dragan Bubić, komandir Maslovarske čete, skrnavio njegove posmrtne ostatke.

[783] Arhiva CK KPJ BiH, god. 1942, mjese IV, Pismo komandira Imljanske čete Ilije Slavnića, komandantu Operativnog štabaB.H., Br. Dokum. 901, Reg, broj 12.

Nakon samo 5 dana iz iste čete, ali sada zajedno komandir Ilija Slavnić i politički komesar Pater Gajić, zvani Petrić, šalju pismo komandantu Operativneog štaba BiH[784] u kome iznose dramatično stanje, s obzirom da njihova četa – IV četa II bataljona predstavlja samo malu oazu u odnosu na okruženje, a pored toga i u samoj četi je nastupilo snažno previranje. Navodimo samo nekoliko izvoda iz ovog podužeg pisma:

„Štab IV čete II bat
14. aaprila 1942. god.
Na položaju

Komandantu operativnog štaba za B.H.
Na Položaju

Izvještaj o situaciji, koja je ovih dana vladala i koja danas vlada na sektoru ove čete.

I prilikom događaja u Jošavki i Maslovarama, na sektoru kao i u samoj četi nastalo je vrlo veliko kolebanje i kritično stanje. U pozadini harangeri i kulaci kojih ima mnogo prilikom pomenutih događaja iskoristili su priliku te su najenergičnije širili propagandu između stanovništva kao i same vojske, i to takvu propagandu da su četničke bande preuzele ćitavu našu oslobođenu teritoriju., izuzev naše čete i Skendervakufske dodajući tome da je preko Bosne krenulo 7.000 četnika koji idu i čiste teren od partizana… u četi se našlo par drugova koji su energično radili da bi došlo do prevrata…

Pol. komesar čete, Komandir čete:
Petrić s. r. Ilija Slavnić s.r.[785]

Uskoro, 3. maja 1942, politički komesar Imljanske čete šalje nesvakidašnje pismo u vrijeme izrazito velike krize u Četi:

„Štab 4 čete 2. bataljona IV KRAJIŠKOG
N.O.P ODREDA
Broj Službeno
3. maja 1942. godine

DRUGARSKOJ KOMANDI
B o č a c

U prilogu dostavljamo vam trebovanje na 170 petokrakih zvijezdu, a koje su potrebne za ovu četu.

Moli se drugarska Komanda ako može i ako ima na raspoloženju izrađenih petokrakih zvujezda da nam što prije pošaljete.

Napominjemo da u ovoj četi ima dosta drugova koji nemaju petokrake, nemaju ih zato što nemamo ni materijala da ih izradimo. U koliko ima deugova sa petokrakama to su iste narađene u raznim oblicima i formatima.

Uz drugarski pozdrav,

[784] Pismo je upućeno komandantu Operativnog štaba Bosanske krajine, a autori su omaškom stavili B.H.
[785] Arhiv Instituta istorije radničkog pokreta (bez ostalih podataka), Lična arhiva Slavka Odića.

SMRT FAŠIZMU – SLOBODA NARODU!

Pol. komesar
Petrić, s. r."[786]

Zanimljivo je pismo komandira 1. čete 1. bataljona Narodno oslobodilačke vojske koji uskoro poslije slanja ovog pisma prelazi u četnike i postaje komandant četničkog bataljona, pa ga navodimo, pošto odslikava veći broj sličnih slučajeva u vrijeme četničkih pučeva u srednjoj Bosni:

„Štab 1. čete 1. bataljona
Narodnooslobodilačke vojske
15. aprila 1942. god.
P O L O Ž A J

KOMANDANTU BOSANSKE KRAJINE, DRUGU STAROM.

Druže Komandante

Molim Te da naredиš šefu jedne bolnice da mi dodeli potrebnu količinu lekova, kako bi se mogla ukazati prva pomoć,. Eventualno ranjenom nekom drugu.

S'obzirom na sam stvor ze ljišta koje se proteže prema mome položaju i položaju ostalih četa koje se nalaze u blokadi B.L, neprijatelj vrlo lako može ovaj sector da napadne sa jačom svojim snagom, kojega bi ja sa svojom vojskom dočekao sa najvećom žestinom i nebi napuštao svoj položaj dok bi jedan moj vojnik tekao (u moju vernost druže da budem potpuno siguran) a što se tiče političkih stvari u tome molim da budem pošteđen. Jasno mi je samo to da svaki onaj koji je bezpravno došao u našu zemlju i okupirao je on je naš krvni neprijatelj i ima sa njima da se sa krvlju i oružjem rešava a ne sporazumom, kao što neki misle.

Na položaju bolničara u opšte nemam Dodeli mi jednog dobrog bolničara, a dobro bi bilo da se odredi jedna prifatna ambulanta, koja bi bila u neposrednoj blizini položaja, i to sa jednim stručnim licem

Na posljednoj konferenciji u Han Kolima, Ti si druže objasnio da u našim redovima se priznaju, pored partizana i narodno-oslobodilaćka dobrovoljačka vojska, koja nije obavezna da nosi nikakvu značku. Ako je to još u snazi ja bi ostao pod tim nazivom sobzirom na prilike pod kojim se nalazim. Značke sam skinuo po naređenju i sili četničke komande, a od Vas nisam dobio nikakvo naređenje, prilikom posljednjeg prolaza.

Ako treba drukčije da postupim, Molim za potrebno naređenje i objašnjenje. Uz drugarski pozdrav,

„Smrt fašizmu–sloboda narodu"

Komandir
Jovan Mišić"[787]

---

[786] Arhiv Instituta IRP, Sarajevo, 546, 114, Godina 1942, mjesec V, Broj dokumenta 778, Reg. broj spiska 7.

[787] Pismo Jovana Mišića Đuri Pucaru Starom ima dva štambilja – Arhiv Instituta IRP, Sarajevo i Arhiv CK KPJ BiH bez drugih podataka – kopija se nalazi u Ličnoj arhivi Slavka Odića. Otkucano je na pisaćoj mašini sa potpisom mastilom. Pismo je u omotu sa oznakom napisanom mastilom: OŠ NOP BK, 1942 april

„Druže Kosta,
Molim te da uredиš ove stvari sa Mišićem. Ti vidiš kakva je to vrdalama. S njim treba razgovarati i konačno rešiti stvar.
Pozdrav
Stari
16-IV 42”[788]

Uskoro, 18. aprila 1942. godine, i u Partizanskoj četi u Čečavi bio je četnički puč, gdje je ubijeno 30 partizana, sa njima i Živojin Preradović *Živo*, politički komesar Četvrtog bataljona Četvrtog krajiškog NOP odreda, a 8 partizana je zarobljeno.
„Stanovništvo Čečave je srpske nacionalnosti i odgajano je srpskom nacionalističkom duhu, pa je četništvo u selu imalo duboke jorijene… Po kapitulaciji Jugoslavije, znajući prošlost Čečave, ustaška vlast je na nju obraćala naročitu pažnju. Nažalost, neprijatelj je uspio da putem četnika razjedini i zavadi selo, da izazove bratoubilačko klanje i ubijanje; četnici su pobili mnoge viđene, napredne domaćine: Milenka Jotanovića (prva žrtva od četničke ruke u Čečavi), Marka Simeunčevića, Filipa Lukića, Stojana Tomića, Jakova Goričanca; zaklali su učiteljicu Zorku Jotanović i njenu kćerku Vuku, koja nije imala ni 15 godina.”[789]

Proleterski bataljon Bosanske krajine, koji je trebalo da se uključi u Prvu proletersku brigadu, ali zbog problema sa četnicima u srednjoj Bosni, dobio je zadatak da ostane na području djelovanja IV krajiškog NOP odreda i od 25. marta kad je osnovan on djeluje. Ali, njegove pojedine čete djelovale su i ranije, pošto su one došle na teren srednje Bosne prije osnivanja Proleterkogbataljona, pa su učestvovale u pojedinim bitkama (u napadu na Kotor-Varoš 19 februara, napadu na Lipovac. i dr.) S obzirom na izuzetno tešku situaciju u srednjoj Bosni – Operativni štab za Bosansku krajinu uputio je u srednju Bosnu i Udrani bataljom sa Kozare, popularno nazvan Protivčetnički. Taj bataljon stigao je u Skender-Vakuf 18. aprila, u Šiprage 20, a u Maslovare 22. aprila. Sa ovim Bataljonom stigao je i Đuro Pucar Stari koji iz Maslovara šalje pismo Komandantu Operativnog štaba za Bosansku krajinu Kosti Nađu i članu PK KPJ za BiH Lepi Perović, koje, također, kao i navedeno pismo Ilije Slavnića, komandira Imljanske čete, odslikava veoma teško stanje u kome se našao NOP, u to vrijeme, u srednjoj Bosni:

„Maslovare, 22. aprila 42.

Za Kostu i Lepu
Nalazimo se u Maslovarama. Sutra krećemo za Karač, Snjegotinu, Dubravu, Branešce. U Branešcima bi se, po predlogu Osmana,[790] Danka,[791] našli sa

---

15. Pisac omota je očigledno pogriješio , pošto ne postoji Štab NOP, a čini se da je mislio na Operativni štab Bosanske krajine.
[788] U produžetku pisma Đ. Pucar Stari je mastilom dodao kako je navedeno.
[789] Vlado Jotanović, *Čečava*, Srednja Bosna u NOB, knj. 1, str. 149.
[790] Osman Karabegović
[791] Danko Mitrov

prol(eterskim) bataljonom. Poslao sam do sada 4 kurira, ali se do sada ni jedan od tih kurira nije vratio. Mi smo iz Skendera krenuli za Maslovare, ali bandi ovde nismo našli, oni su svi pobjegli – jedni u Jošavku, a drugi u šumu. Noćas su pokušali paliti selo Gariće i mi smo hitno poslali jednu četu da zaštiti to selo koje je udaljeno svega 1 h od Maslovara.. Usput moramo temeljito pretresti sela oko Maslovara. U selu Liplju je smješteno 50 m[792] kukuruza koji je izvučen po četnicima

Iz maslovarske, odnosno borjanske bolnice…

Na putu za Maslovare nismo naišli nigdje na četničke bande. Tek su danas naše patrole (naišle na njih) u susjednom selu kad su ove išle kupiti stoku koju su četnici pojelili svojim ljudima. Sutra ćemo to selo temeljito pretresti.

Naročito novoga nema ništa. Moral vojske je još uvjek dosta dobar.

…

Pozdrav. SMRT FAŠIZMU – SLOBODA NARODU

Stari”[793]

I iz Izvještaja Danka Mitrova i Osmana Karabegovića, upućenog Kosti Nađu, Đuri Pucaru Starim i Obradu Stišoviću, političkom komesaru II krajiškog NOP odreda (na Kozari), 21. aprila 1942, vidi se da partizanske snage biju odusdnu bitku! Međutim, kako se kuriri nisu mogli probiti, pismo je urućemo Starom u ruke, kada je stigao u Vijačane sa Udarnim bataljonom. Isti izvještaj Stari je samo malo dopunio i tako je 29. aprila ovaj Izvještaj ponovo krenuo Kosti Nađu i Obradu Stišoviću.

„DRUGOVIMA KOSTI, STAROM I OBRADU

Kurir (veza) koga ste nam poslali stigao je, ali se nije mogao vratiti. Odgovor smo poslali po jednom seljaku, ne znamo da li ste ga primili.

Mi ne možemo napustiti ovaj teren sa proleterskim bataljonom, jer nas sa svih strana napadaju, koliko hrvatska vojska, toliko i četničke bande. Hrvati napadaju od od strane Crnog Vrha sa pješadijom, avijacijom i artiljerijom. Četnici nas napadaju sa Borja (napali su i zauzeli Glav(ni) štab IV bataljona ubivši 30 drugova.[794] Mi držimo još samo teriotorij III-eg bataljona i to samo (teritorij) triju četa (Crni Vrh, Prnjavor i Motajicu); ukupno oko 20 sela. Mislimo da bi bilo vojnički i politički vrlo loše ako bismo potpuno napustili ovaj teritorij i mi ćemo ga braniti dok ga posljednji od nas bude držao ili dok ne primimo drugo naređenje od vas. K tom, ovdje imamo dvadesetak teško ranjenih i s njima ne možemo optići, ovdje su s jedne i s druge strane naša stovarišta sa velikom količinom rezervi, koje treba ili braniti ili zapaliti.

Zbog toga, vi treba da dođete ovamo da nas pomognete. Treba da dođete sa što većim snagama, jer neprijatelj nije tako slab. Hrvati napadaju sa oko 3 hiljade ljudi, 1 bater. 75, 2 topa od 100/mmmm i sa 2 aviona. Četnici nas napadaju sa leđa sa 500

[792] Metrički centi
[793] Original pisan rukom, latinicom, Arhiv oružanih snaga Jugoslavije, k. 152, broj 1415.
[794] Misli se na Štab IV bataljona.

pušaka i sa deset puškomotraljeza. Mi imamo skupa sa proleterskim bataljonbom oko 450 pušaka i 5 puškomitraljeza sa malo minicije.

Sem toga, dođite brzo – da se rasčisti ovaj teritorij dok se četnici ne povežu sa bandama s druge strane rijeke Bosne, koje su tamo koncentrisane. Ukratko, ovo je naša situacija i ovo su naši predlozi. Ako vi drukčije mislite, treba da nas što brže obavjestite preko više kurira, preko seljaka koji idu iz Skender.Vakufa za Vijačane radi hrane, preko kurira za to naročito poslatih i preko II odreda u Kozari (to će biti duže, ali sigurnije).

Ako se vi amo uputite, možete krenuti preko Maslovara u pravcu Vijačana ili, ako ste dovoljno jaki da napadnete Čelinac, preko Čelinca.

Antifašistički pozdrav svima drugovima.

SMRT FAŠIZMU – SLOBODA NARODU!
Na boj. polju, 21. april 1942.

Vaši
Danko
Osman

Prema podacima koje imamo, u posljednjim borbama sa nama četničke bande su imale 150 mrtvih, ranjenih i nestalih.

Kada dobijemo još tačnije podatke obavjestićemo vas.

Što se tiče morala udarnog bataljona, može se reći da on nije na potrebnoj visini, kao što je bio na početku. Vidi se da mnogi žele povratak kućama i u svoj kraj.

Održali smo više konferencija sa njima i kazali smo im da još nismo izvršili naš i da treba da likvidiramo sa bandama prije nego se vratimo u našu jedinicu zadatak

Najzad su se saglasili sa ovim.

Radmana[795]još nijesam vidio. Ranjen je i neće nas moći mnogo pomoći., bar za nekoliko dana.

Ovaj izvjetaj će zakasniti jer se vratio kurir kojega smo bili poslali prekjuče, pošto nije mogao proći. Sada šaljemo drugoga.

Stari”[796]

Dajemo još jedan document – Izvještaj sekretara Oblasnog komiteta KPJ za Bosansku krajinu Đure Pucara Starog, od 27. aprila 1942. godine, u kome se daje prijesek situacije na području djelovanja Četvrtog krajiškog NOP odreda:

„Za Kostu i Lepu,

Konačno smo stigli na teren gdje se nalazi Proleterski bataljon, tj. u selo Vijačane, 6 sati daleko od Crnog Vrha.

---

[795] Milan Radman, sekretar Okružnog komiteta KPJ za srednju Bosnu.

[796] Izvještaj komesara Operativnog štaba za Bosansku krajinu (O. Karabegovića) i komandanta Četvrtog krajiškog NOP odreda Danka Mitrova od 21. aprila 1942. Original pisma je pisan na Španskom jeziku, Đuro Pucar Stari, *Dokumenti i članci, 1928 – 1945*, Banjaluka 1989, str. 229–230, (redni broj 53).

Ukratko ću vam prikazati situaciju u kojoj se nalazimo od našeg susreta u Surjanima:

Sreo sam se sa drugovima u Skender Vakufu, koji su se tamo zadržali dva dana. Od Skender Vakufa išli smo prema Maslovarama pretpostavljajući da ćemo tamo naići na neke četničke bandite i zato smo nastupali sa svom vojnom predostrožnošću. Ali u Maslovarama nije bilo nikoga. Utekli su dan ranije. U ambulanti Maslovara naišli smo na dva bolesna proletera i još druga dva bolesnika sa dvije drugarice. U bolnici Borje našli smo četiri bolesna druga sa tri drugarice.

Bolnica je bila predhodno opljačkana od četnika. Pored ostalog odneli su i rezerve hrane (kukuruz) kao i sanitetski materijal, ali ne sve. Ostatak materiojala smo prikupili i sa karavanom od 40 konja uputili u određeneom pravcu. Isto tako poslali smo ovce i krave koje su četnici pokrali po muslimanskim selima. Iz Maslovara krenuli smo u pravcu Vijačana gdje su se nalazili Osman i Danko. Za vrijeme čitavog puta od Maslovara četnički banditi bježali su od nas i na kraju se koncentrisali u selu Snjegotina gdje su nas opkolili i napali. Pošto nismo znali za njihovo koncentrisanje, prenočili smo u blizini seoca Karač sa jednom četom, dok smo drugu poslali radi prenočišta u samo selo (Karač). Iste noći naša straža zarobila je jednog četničkog kurira, koji je izjavio da se četnici koncentrišu da bi nas napali u zoru sljedećeg dana. Cijelu noć očekivali smo napad sa pojačanim stražama. Sutra ujutro u 8 sati četnici su otvorili vatru na naše položaje. Borba je trajala do 19 sati Neprijatelj koji se nalazio na dominirajućim kotama i boljim položajima, doveo nas je u tešku i kritičnu situaciju jer je, sem boljih položaja, koncentrisao protiv nas 400 pušaka, 7 puškomitraljeza i jedan teški mitraljez. U borbi smo imali 15 ranjenih, od kojih dva teško, i 5 poginulih. Svi ranjenici nalaze se sada u bolnici i Vijačanima. Njihovo spašavanje pod neprijateljskom vatrom bilo je izvanredno teško.

Nakon našeg dolaska u Vijačane održali smo konferenciju i donijeli sljedeće zaključke: Saglasili smo se da treba ujediniti oba bataljona.[797]Onaj sa kojim smo došli i Proleterski bataljon trebalo je da zajednički napadaju četnike, i ukoliko ih ne budemo mogli uništiti, trebalo je da im nanesemo teške udarce i da ih na taj način što više oslabimo. Još ne znamo tačno mjesto gdje se neprijatelj nalazi, jer se nikada ne zadržava na istom položaju. Većina se nalazi u brdima i visokim kotama. Tako pritajeni vrše napad protiv naših najslabijih tačaka, bolnica i kurira.

Odmah nakon napada na bande, uputićemo reorganizirani Proleterski bataljon u njegovu brigadu.[798]Mislim da će to trajati 10 do 15 dana. Ja i Osman doći ćemo 4-og ili 5-og maja u Skender Vakuf. Računajte i Vi s tim datumom da bi se mogli sresti u Skender Vakufu.

Što se tiče ovog sektora (sector III bataljona), može da se kaže da sadašnja situacija nije nimalo zadovoljavajuća. Skoro ni u jednog se ne može pouzdati. Četa sa Crnog Vrha brani svoje područje. Ima oko 70 ljudi koji se tuku sa četnicima ali na svom terenu. Četvrti bataljon takođe nije pouzdan i s njim možemo da računamo samo dotle dok se na ovom terenu nalazi Proleterski bataljon. Zbog toga, bilo bi dobro da se na ovaj sector pošalju ljudi od najvećeg povjerenja, koja bi ostali s nama. Radi toga, mislimo da bi bilo potrebno drugove sa Kozare koji se nalaze u

[797] Misli se na Proleterski bataljon i Udarni bataljon Drugog KNOP odreda.
[798] U duhu directive Vrhovnog štaba Proleterski bataljon Bosanske krajine.

Bočcu poslti u četu Mišića[799] i Đajića[800]i priključiti ih četi sa Kozare koja se nalazi na liniji: Klupe, Motike, a štab da dođe u Bristicu (Jošikova Voda). To znači da treba razoružati tri dijela četa Mišića i Đajića i time konsolidovati stanje. U ovaj sector (III i IV bataljon), koji je vrlo bogat u rezervama hrane, pošaljite ljude sa sektora Drvar – Petrovac. To treba da budu ljudi vrlo sigurni i ljudi koji su učestvovali već u borbi. Te ljude treba poslati bez pušaka. Na taj način mi ćemo ovde razoružati slabe čete i naoružati one sigurne, upućene od vas. Za prvi momenat biće dobro ako nam Vi pošaljete iz Udarnog bataljona na Grmeču[801] 200 naoružanih ljudi koji će se momentalno postaviti na obali rijeke Bosne kao brana od Dangićevih bandi koje hoće da pređu na naše područje, a u isto vrijeme oni bi mogli da obračunaju sa grupom bandi koje se kreću po ovom terenu. Razmislite o ovome i, ako ste saglasni, učinite najhitnije sve što je moguće u tom smislu. U isto vrijeme treba organizirati jake ekspedicije radi prenosa hrane (od čega je najveći dio kukuruz) odavde. Ovdje u raznim bataljonskim magacinima, kao i kod privatnika, ima na vagone kukuruza Ti karavani treba da budu praćeni od jake straže. Bilo bi dobro da taj karavan dođe skupa sa naoružanim ljudima koji treba da budu upućeni ovdje.

Potvrdite primitak ovo pisma.

S pozdravom:

SMRT FAŠIZMU – SLOBODA NARODU!

V. 27.IV.1942.

Potpisan:
Stari[802] i Osman

Dragi drugovi,

Ovo je prevod pisma druga Starog. Original šalje preko Kozare.

Sa prijateljskim pozdravom

Danko”[803]

Pismo koje je prezentovano nije potrebno komentarisati, pošto ono samo dovoljno govori o tragici grupe partizana koja je bila opkoljena i pri tom imala i bolnicu sa ranjenicima, a oko polovina njenih boraca već je bila okrenila svoje pušćane cijevi u dojućerašnje suborce, što se uskoro pokazalo, a što se u gornjem pismu i predviđalo.

„Kad su Ilija Slavnić i Petar Gajić sa 15 boraca Imljanske partizanske čete stigli u Skender-Vakuf, Štab Drugog bataljona Četvrtog krajiškog NOP odreda odlučio je da se Skendervakufska partozanska četa i sve preostale partizanske snage povuku iz Skender-Vakufa u Bočac. Ocijenjeno je da je nužno da se pruži jača zaštita

[799] Jovan Mišić, uskoro izdao, prišao četnicima i postavljen za komandanta četničkog bataljona.
[800] Dragan Đajić
[801] Udarni bataljon Prvog i Petog KNOP odreda.
[802] Đuro Pucar Stari
[803] Đuro Pucar Stari, *Dokumenti i članc*(već cit. delo), str. 234 – 236; U Arhivu oružanih snaga Jugoslavije (AOSJ, u daljem tekstu AOSJ, Beograd, sačuvan je samo original izvještaja na španskom jeziku koji je preveo Danko Mitrov. Preveden na srpskohrvstski objavljen je u Zborniku NOR-a IV/4 dok. 100, str. 260–204.

radionicama i drugim dijelovima koji su tamo bili, a posebno da se obezbjedi prelaz preko Vrbasa koji je bio jedina veza srednje Bosne i Bosanske krajine. Kad su jedinice iz Skender-Vakufa stigle u Bočac, odmah je organizovano kopanje rovova radi odbrane radi odbrane od četničkih napada, koji su očekivali, a takođe je organizovano i izviđanje u svim pravcima. Upravo tada, u Bočac je, iz bolnice na Čemernicu, uspio da se probije i stigne Niko Jurinčić. Politički komesar drugog Bataljona, koji se u bolnici liječio kao ranjenik. On je informisao o teškom stanju u kojem je bila bolnica na Šljepurama, Čemernici."[804]

Dajemo sadržaj jednog pisma koje odslikava teško stanje partizanskih jedinica na relaciji Skende-Vakuf – Bočac o Partizanska bolnica na Čemernici:

„PROLETERI SVIJU ZEMALJA UJEDINITE SE.

ŠTAB I ČETE II BATALJ.
IV. K.N.O.P.O
Br. Službeno
15. MAJA 1942.

DRUGARSKOM OPERATIVNOM ŠTABU
ZA Bosansku krajinu

Na položaju

Koristimo prvu priliku, javljamo Vam o događajima na ovome sektoru.

11. maja o.g. četnici su izveli napad većeg obima na Čemernicu, napad je odbijen sa sedam mrtvih i više ranjenih. Na našoj strain nema nikakvih gubitaka. Među poginulima je Branković Milan, zamjenik Laze Tešanovića.

Obaviješteni smo da je Lazo Tešanović dan ranije prešao Vrbas, i izveo napad na bolnicu. To potvrđuje pogibija Zamjenika Laze Tešanovića, Milana Brankovića i ostalih koji su sa Lazom bili na lijevoj obali vrbasa. Saznajemo da ih je bilo 90. Na napadau na bolnicu mitraljez nije dejstvovao izgleda da ga nemaju.

12 maja povratkom zaštite štamparije (20 ljudi) izvešteni smo iz Bolnice da su brlokirani i da in je presečena voda za piće. Odmeh smo u jačini opd 60 ljudi krenuli put Baljvina, odakle smo u strelječkom stroju išli frontom prema Bolnici. Došli smo do iste bez ikakvih incidenata, vjerovatno su se bande povukle kada su čule nas. Gore smo ostavili 20 ljudi tako da ih sada ima 50 pušaka i dva puškomitraljeza. Istog dana ostalih 40 vratili su se nazad preko sela Škrbidola u Bočac. Iste večeri obavešteni smo od pouzdanih ljudi nam seljaka da se oko Škrbidola kriju nekoliko četnika. Rano ujutro opremio sam patrolu u zasjedu koja je uspjela da uhvati jednoga, čije Vam saslušanje šaljem u prilogu.

Pošto je saslušanje potpuno dovršeno isti je danas pred strojem srujeljan. Politički komesar održao je govor prigodan.

Drug Niko je namjeravao da bolnicu evakuiše za Skender, ali je drug Dujko to otklonio opravdavajući to teškim položajem Skendera. Položaj bolnice je težak

[804] Mile Trkulja, Advan Hozić, *Opštine Kotor-Varoš i Skender u NOB-u 1941–¸945*, Kotor–Varoš 1985, str. 123.(autori su dijela navedene monografije od str. 91–181.

naročito sa ekonomskog gledišta. Po vodu ne mogu ići bez pratnje jedne naoružane desetine, koja je ipak izložena četničkoj zasjedi. Doprema brašna iz Bočca takođe bez jake oružane pratnje ne smije se izvoditi. Evakuacija bolnice iz Čemernice u Bočac nije zgodna zbog mogučnosti bombardovanja, i ako bi mi s tim skoncentrisali svoje snage, a ostanak bolnice na Čemernici takođe je nezgodan zbog gore navedenih razloga.

Ovoga časa stigao je drug Dujko sa 140 drugova, 70 pušaka i 1 puš. mitraljezom. Iz Skendera se povlači ne pred pritiskom nego što su četnici razoružali dio Imljanske čete. 17 drugova iz Imljanske čete prebjeglo je s oružjem Dujku. Imljanska četa imala je 105 pušaka. Puš. mitr. nije imala. On je sada ovdje u Bočcu i sada će sa nama u akcije

Pišite nam šta da učinimo sa bolnicom ako nam pomoć neće brzo stići..

Šaljite nam naređenja za dalji rad.

Komandir čete:
Brane, s. r."[805]

Štab Drugog bataljona Četvrtog krajiškog NOP odreda donio je odluku da se dio boraca hitno uputi na Čemernicu, te da se bolnica sa Šljepure izvuče iz blokade i preseli u Bočac. Na taj zadatak pošla je Skendervakufska četa sa grupom boraca Imljanske čete koja se pridružila Skendervakufskoj četi. Na čelu ove jedinice bio je vd komandanta Bataljona Dušan Komljenović *Dujko*.

Ne znajući da je krenula jedinica iz Bočca da organizuje evakuaciju bolnice, zaštitnica Bolnice organizovala je pokret svih ranjenika u smjeru Bočca. Poslije izvjesnog vremena napali su ih četnici a jedinica koja je krenula čim je čula pucnjavu shvatila je da je to napad četnika i kad su, požurivši stigli na lice mjesta već je bilo izginulih i među borcima zaštitnice Bolnice i među ranjenicima. Borba je trajala toga dana, 19. maja 1942. godine, sve do mraka i u toj borbi poginuo je komandir Skendervakufske čete Radojica Obradović i politički komesar Mento Eškenazi. Još dok je borba trajala veća grupa ranjenika i dijela zaštitnice uspjela je da se izvuče u smjeru Bočca. Uskoro su ih četnici otkrili, napali i odmah su uspjeli da uhvate političkog komesara Bolnice Ajšu Karabegović koju su mučili,a zatim zaklali, a Anto Jakić se borio dok je imao municije i izvršio je samoubistvo da ne bi živ pao u ruke neprijatelja.U ovoj borbi život je izgubila, zajedno sa svojim dvomjesečnim djetetom i Ranka Martinović-Odić.[806] Dio boraca iz zaštitnice probio se do Bočca 20. maja, a ranjenici i preostala zaštitnica, i dalje izloženi stalnim napadima četnika, uspjeli su da se prebace do Baljvina. Sa Zaštitnicom Bolnice u Baljvine je stigao i njen komandir Rudolf Rojc *Karlo*, koji se teško kretao zbog oboljelih nogu (kao posljedica mučenja u policijskim kazamatima kad je bio u mornarici, poslije otkrivanja njegovog revolucionarnog rada). Problem je bio kako

---

[805] Arhiv Instituta IRP Sarajevo, 18/5-42, br. 26/V.42.

[806] Ranka Martinović-Odić, rođena u Krstinji kod Vojnića (Karlovac)) 1. februara 1921. U Bihaću pohađala gimnaziju. U školskoj godini 1937/38 isključena iz šestog razreda (21.12.1937) na godinu dana „zbog druženja sa neučenicima", u stvari zbog zabavljanja sa Slavkom Odićem. Godine 1938/39 ponavljala je šesti razred i 31. januara 1939, ponovo bila kažnjena (ukorom razrednog starješine) „zbog posjećivanja neodobrene priredbe" (studentske zabave). Krajem 1941. izašla iz Banjaluke u partizane. Boravila u Bočcu, gdje se i porodila 15. februara 1942. godine (kći Vjeka). Povlačenjem partizana iz Bočca prema Čemernici, četnici su je zarobili i zaklali i nju i njeno dvomjesečno dijete.

se prebaciti preko Vrbasa. Četiri borca su pokušali da se prebace nekim čamcem i nisu uspjeli – udavili su se u nabujalom Vrbasu. Nekoliko boraca je uspjelo da prepliva. Tada je Rudolf Rojc izvršio samoubistvo. Preostala grupa zaštitnice je zanočila u obližnjoj šumi; ujutro su ih otkrili četnici, pohvatali i odveli u Javorane. Od ukupno 120 boraca u Zaštitnici Bolnice, bolničkog osoblja i ranjenika u ovoj tragediji ukupno je spaseno 28.[807] A Skendervakufska četa i preostala grupa Imljanske čete krenula je u pravcu Grabićice, ali u Bastajama, u zaseoku Pikelje, četnici su im postavili zasjedu. Između nekoliko poginulih tada je poginuo i omladinski rukovodilac Imljanske čete Davorin Zekić *Koko*. Sa ovom grupom bio je i politički komesar Imljanske čete Petar Gajić Petrić, koga su borci od Skender-Vakufa nosili na nosilima, zbog tifusa. Kad su ga četnici našli i njega i druge borce su mučili, tzatim ubulu i bacilli u jamu.

U srednjoj Bosni bilo je nekoliko partizanskih bolnica. Partizanska bolnica na Šljepurama na Čemernici bila je centralna bolnica III krajiškog NOP odreda, a kasnije IV krajiškog NOP odreda. U njoj su radile: Ankica i Fanika Bubić, Dušanka Čumura, Ševala Hadžić, Simonida Jelić *Sida*, kasnije udata Marjanović, Nada Mažar, Bosa Mirić, Mara Mitrov, Zorica Mitrov i Bosuljka Živković *Bosa*. Prvi upravnik je bio dr Vaso Butozan, a kasnije Tvrtko Matijević. U jesne 1941. godine 6. bataljon III krajiškog NOP odreda osnovao je svoju bolnicu u osnovnoj školi u Liplju, a poslije bombardovanja sagrađena je bolnica u planini Borja u predjelu Brijestova. Prvi upravnik je bio Gojko Agramović, a kasnije Tvrtko Matijevič, a 1942. godine dolazi za političkog komesara ove bolnice Jovanka Čović *Žuta*. Sekretar ove bolnice bila je Radojka Petrić i ujedno i bolničarka, a bolničarke su bile: Fanika Bubić, Bosa Mirić i Zorica Mitrov. Ova bolnica[808] je imala dvije isturene ambulante – u Jošavci i u Maslovarama. Na sektoru Prnjavorske partizanske čete izgrađena je bolnica … i Ambulanti čiji upravnik je bio Miloš Glišić…

Kako je bilo odlučeno da se Udarni bataljon, zvani Protivčetnički, vrati na Kozaru on je stigao u Skender-Vakuf, 22. maja, i poslije dva dana prebacio se preko Baljvina, zatim srećno i preko Vrbasa i otišao za Kozaru. Udarnom bataljonu priključili su se svi koji su se zatekli u Bočcu (ostaci 2. bataljona IV krajiškog NOP odreda, Partizanski obavještajni biro i drugi).

U isto vrijeme kad su se zbivali tragični događaji na Čemernici, u Bočcu i Baljvinama i kad su posljedni ostaci partizanskih vojnih snaga preko Vrbasa otišli za Kozaru, u drugom dijelu srednje Bosne – u Vijačanima i okolini takođe je bila veoma teška vojno-politička situacija. O tome ima mnogo izvora, a mi ćemo navesti slijedeći: Zapisnik sa izvanrednog partijskog savjetovanja, održanog na položaju u Vijačanima, dana 29. maja 1942. godine. Prisutni: Okružni komitet KPJ za srednju Bosnu, grupa Štaba IV krajiškog NOP odreda, Bataljonski biro Proleterskog

---

[807] Dr Danica Perović, *Zdravstvena služba u centralnoj Bosni*, Žene Bosne i Hercegovine u narodnooslobodilačkoj borbi, Svijetlost, Sarajevo 1977.

[808] U naprijed iznijetom sadržaju pokazali smo napad četnika na Partizansku bolnicu u Borju i na njena oba isturena odjeljenja – u Jošavci i u Maslovarama.

bataljona i komandant istog Bataljona Zdravko Čelar i grupa Štaba 3. bataljona IV krajiškog NOP odreda. Radom savjetovanja rukovodio je Milan Radman, sekretar OK KPJ za srednju Bosnu.
Iz Zapisniku sa ovoga savjetovanja vidi se da je Milan Radman u samom uvodu rekao slijedeće – navodimo kako je zabilježeno u Zapisniku:

„Predsjedavajući na ovom sastanku drug Radman izlaže ukratko vojničku i političku situaciju. Pošto su kod nas nastale izvanredme prilike aktivnošću četnika, proleterski bataljon došao je ovamo da nam pomogne u sređivanju istih. Iz istih razloga došao je i udarni bataljon da u zajednici sa proleterskim konsoliduje prilike na području ovog odreda. Isti se je nakon kratkog vremena, uslijed poznatih nam uzroka, morao vratiti, tako da je jedina vojnička snaga na na ovom terenu ostao proleterski bataljon oko koga su se okupili ostaci razbijenih snaga III bataljona. Po izvještaju komandnog i partijskog kadra proleterskog bataljona, uslijed stalnog kretanja i akcija ljudstvo se je premorilo, a još i nepovjerenje prema partizanima pridošlim od raspadnutih četa, zahtjevalo je povratak na Kozaru i Grmeć.

Smatram da bi njegovo povlačenje iz političkih razloga bilo odsudno pošto bi on, kao jedina vojna snaga na ovom terenu, dao mogučnost i daljem okupljanju vojnih snaga razbijenog III bataljona, zatim onih koji su prišli četnicima iz razloga što su mislili da su ovi bolji Srbi, a i same mase koje bi uvidjele izdajničku ulogu četničkih vođa, imale kome da se priključe. Važno je uočiti da sve mase nisu četničke i da se one momentano priklanjaju onom ko je jači. Ostankom i vršenjem akcija protiv ustaša i hrvatske vojske daćemo mogučnost masama da uvide da se mi borimo ne samo protiv četnika nego i protiv hrvatske vojske, a pošto četnici neće voditi borbu protiv ustaša i hrvatske vojske biće u očima masa raskrinkani. Zatim, mi ovdje, sa svojim ostankom, zadržajemo izvjesne četničke snage i time sprećajemo koncentraciju četničkih snaga protiv Kozare i Grmeča, što bi sigurno uslijedilo našim povlačenjem sa ovog terena. Od interesa je ostanak proleterskog bataljona ovdje, a snage će naše biti pojačane iz Kozare i Grmeča, jer će odgovorni drugovi koji poznaju situaciju na ovom terenu, voditi računa o svemu ovom. Mnogi drugovi kažu: da se je udarna proleterska brigada povukla sa Ozrena uslijed jačih četničkih snaga, a mi ostajemo ovdje gdje su četničke snage jače, a iste mogu biti pojačane sa novim snagama iz Ozrena. Mi ne znamo tačno da li se je udarna brigada povukla, niti iz kojih je to razloga učinila, a možda su njene namjere da se prebaci na ovaj sector. Dalje, stanje koje je nastalo u proleterskom bataljonu nastalo je krivicom komandnog kadra koje je bilo neenergično i uskolebano.

Drugovi iz O. K. stoje na tom stanovištu da se ne bi trebalo povlačiti, jer padom Prijedora poljuljan je moral kod masa pa čak i samih boraca u četničkim redovima, a našom borbom protiv ustaša biće još više poljuljan i doprinijeti će raspadu četničkih jedinica i vraćanja njihovih boraca k nama. Danas, primjera radi navodim, isturene partizanske jedinice u SSSR iako im prijeti opasnost potpunog uništenja ne povlače se ka Crvenoj Armiji, To bi bilo ukratko moje izlaganje. Neka drugovi iz biroa proleterskog bataljona kažu svoje mišljenje po ovom svemu.

Politički komesar prol. Bataljona (Dževad Midžić – napom aut.): Zaključak o povlačenju kojeg smo mi donijeli na sastanku bat. biroa nije naše mišljenje, nego je

to mišljenje svih partijaca prol. Bataljona i proletera. Oni su se uvjek interesovali za situaciju i zahtijevali da tačno znadu u kakvoj se situaciji nalaze…

Komandant IV odreda (Slobodan Mitrov *Danko* – napom. aut.) Mogu konstatovati to da nije tačno mišljenje o koncentraciji četničkih snaga koje bi nas mogle uništiti. Postavlja se pred vas to da li vi prihvatate mišljenje druga Radmana kao mišljenje s kojim se vi slažete, a ne kao mišljenje foruma koje treba da usvojite…”[809]

Ova izlaganja Milana Radmana i dijela komandnog kadra, veoma mudra, obrazložena i uvjerljiva , gledano i iz današnje perspective, govore o veoma zrelim ličnostima, a veoma mladim ljudima (Radman 24, Mitrov 23, Midžić 23. godine itd.), koje je tih nekoliko mjeseci borbe prekalilo. Zaključak ovoga savjetovanja bio je presudan za opstanak vojnopolitičkih snaga na području djelovanja 3. bataljona IV krajiškog NOP odreda. Uskoro su uslijedili žestoki okršaji sa mnogo nadmoćnijim neprijateljem Proleterski bataljon je desetkovan, izginulo je dosta komandnog kadra – Danko Mitrov, komandant IV krajiškog NOP odreda, Zdravko Čelar, komandant i Dževad Midžić, politički komesar Proleterskog bataljona i mnogo drgog rukovodnog kadra, tako da Proleterski batalon Bosanske krajine, poslije junskih borbi na Gradini, Lepeneci i drugih, prelazi u Slavoniju. A četiri gerilske grupe, osnovane od preostalog vojno-političkog kadra u srednjoj Bosni, o čemu smo već naprijed rekli, kratko su djelovale i rasformirane su tako da pojedinci djeluju na individualnom nivou, osim grupe na čelu sa Vojom Stuparom, političkim komesarom IV krajiškog NOP odreda, koji je, također prešao u Slavoniju – što označava oslazak posljednje partizanske grupe sa područja srednje Bosne, juna 1942. godine.

26. Nekoliko vođa četničkog pokreta u srednjoj Bosni i četnička izdaja viđena i u *Regesti dokumenata o srednjoj Bosni u NOB 1941 – 1943.*

Iako je i u srednjoj Bosni, do početka decembra 1941. godine, djelovala četnička propaganda, posebno preko četničkih emisara, najčešće školovanih oficira Vojske Kraljevine Jugoslavije i pojedinih intelektualaca-sljedbenika Dragoljuba Mihajlovića *Draže*, još uvjek nije bilo otvorenih pokušaja da se osnivaju četničke jedinice. Decembra 1941. godine prva desetorica zvaničnih četničkih emisara na čelu sa četovođom Maksimom Kurčelom *Vrbaskim* stigli su preko partizanskih veza na putu od Romanije do Imljanske čete.[810] ”Poslije tri dana – kaže Bogdan Skočajić *Brada* – naišla je iz Srbije kroz ovo selo grupa od deset četnika. Većina ih je imala duge brade, ali svega nekoliko njih su bili zagriženi četnici, dok su ostali bili za zajedničku borbu četnika i partizana. Dvojica od njih su izašli iz rata kao oficiri NOVJ. Pošto su naišli na mene, priključio sam im se i zajedno smo krenuli dalje. Uoči pravoslavnog Božića stigli smo u Očauš. Četnici su se usput dogovarali da me ubiju, jer sam imao na kapi petokraku zvijezdu; tome su se neki iz grupe susprostavili, među kojima je bio i Maksim Kurćela, rodom iz Donjeg Vakufa, koji je bio rođak moje tašte. Idući od sela do sela, od veze do veze, stigli smo na

---

[809] Zapisnik sa satanka i izvanrednog partijskog savjetovanja održanog na položaju u Vijačanima dana 29, maja 1942. god, Arhiv Instituta IRP Sarajevo, IV KNOPO, 1942, maj 29, str. 1–4.

[810] Bogdan Skočajić, *Od užica do Djevojačke ravni*, “Srednja Bosna u NOB”, knj. 3, str. 26. i 27.

Djevojačku ravan, gdje smo našli četu kojoj je Ilije Slavnić bio komandir, a Petar Gajić politički komesar. U početku nisam bio dobro primljen. Ljudi su me gledali s nepovjerenjem i to zato što sam imao dosta dugačku bradu, a u srednjoj Bosni bradu su nosili samo četnici…“[811]

„U zimu 1941 – 1942. godine četnički raspoloženi komandanti sve više sabotiraju borbu protiv oružanih formacija NDH i okupatora, da bi u proleće 1942. pokazali pravu izdajničku ulogu i poveli otvorenu borbu, zajedno sa okupatorom i kvislinškum formacijama, protiv partizanskih jedinica.”[812]

Glavni sljedbenik jugoslovenske emigrantske kraljevske vlade u Bosanskoj krajini bio je Uroš Drenović,[813] četnički vojvoda, koji je prvi započeo bratoubilačku borbu u ovom kraju. Zatim, njegov najbliži saradnik Lazar Tešanović *Lazo*,[814] također četnički vojvoda, po profesiji učitelj, rezervni oficir, rodom iz Javorana. Tek kad je djelovanje četnika u srednjoj Bosni postalo sasvim upadljivo, vojno-politički faktori počeli su razmatrati kako da se dalje djelovanje četničke propagande zaustavi da bi se spriječila bratoubilačka borba. U samom početku svoga djelovanja Lazo Tešanović i njegovi sljedbenici djelovali su prikriveno. Ali, bilo je i otvorenijih nasrtaja. Tako su u lipovačkoj školi pokušali da razoružaju partizanske prvoborce iz toga kraja Petra Gajića, njegovog brata Milenka i Milu Trkulju, ali im to nije uspjelo.

---

[811] Ibid.

[812] Branko Latas, *O organizaciji četništva na području Banja Luke 1941 – 1945. (u svijetlu dokumenata)*, „Banjaluka u novijoj istoriji”, str. 694.

[813] Uroš Drenović, rođen je 1911. u Sitnici (ključ), učitelj. Završio je građansku školu u Mrkonjić-Gradu. Učiteljsku školu završio je Sarajevu i Školu rezervnih oficira u Bileći. Službovao je kao učitelj u Baračima. Vranješevič je za njega rekao da je pod uticajem žene koja mu idejno i politički komanduje. (Nadeždom Gojić se oženio 1939) i koja je veći četnik od njega. U ustanku je od 19. oktobra 1941. bio zamjenik komandanta 3. KNOP odreda. Međutim, 15. novembra 1941. poslao je povjerljivog čovjeka u njemačku komandu u Banjaluci, a kapetan dr Mesner, obavještajnu oficir I-c u 718. njemačkoj diviziji, uputio ga je na Italijane. O počecima saradnje sa okupatorom rekao je na četničkoj konferenciji u Javoranima 7. juna 1942: „Ja sam odmah u početku i prvi slao svoje kurire u Srbiju. Pošto su na mom sektoru bili Italijani, moja komanda mi je naredila da radim sporazumno sa fašistima…” Na osnovu zahtjeva koji je krajem avgusta 1943.. godine uputio Nacionalni četnički komitet za Dalmaciju na čelu sa Nikolom Bartulovićem i dr Nenadom Krisogonom trebalo je da Drenovićevi četnici pred kapitulaciju Italije zaposjednu Kozjak i Mosor iznad Splita (AVII-157-31/3-1). Odnosi između Radića i Drenovića bili su zaoštreni od upada četnika u Mrkonjić-Grad 23, oktobra 1942, Drenović je postavljen za komandanta četničkog korpusa 3. juna 1943.(Nap. autora: ovi i naredni biografski podaci za četničke vođe u srednjoj Bosni preuzeti su iz rada Milana Vukmanovića *Četnički vojni i pozadinski organi u srednjoj i zapadnoj Bosni*, Banjaluka ’44, Banjaluka 1985, str. 163-191).

[814] Lazar-Lazo Tešanović, rođen 1919. u selu Lipovcu (Kotor-Varoš), završio nižu gimnaziju i Učiteljsku školu u Banjaluci. Bio učitelj u Kamenici (kraj Drvara) i Drvaru tako da se za vrijeme ustanka našao na drvarskom području. Krajem ljeta 1941. otišao na područje Podgrmeča i pokušao ba se nametne za komandira partizanskih vodova od Velikog Radića do Gudavca-Suvaje. Predstavljao se kao poručnik koji je iz ustaničkog Drvara upućen da preuzme komandu. Zbog okupljanja pročetničkih sljedbenika bio je izolovan. Krajem oktobra je otišao sa područja Grmeča i stigao u Javorane; s banjalučkim policajcem Milanovićem počeo je okupljati četničke pristalice. Već u decembru se izjasnio za četništvo, pa je poslije puča postao komandant četničkog bataljona „Obilić” i četničkog odreda i korpusa. Po oslobođenju se dugo krio; u jesen 1946. održao je sastanak s grupom četnika na Osmači radi priprema za zimovanje. Opkoljen je s grupom četnika u Grabežima iznad Baljevina i ubijen u borbi 11. januara 1947.

Radoslav Radić *Rade*,[815] jedan je od aktera organizovanja četničkih pučeva u partizanskim četama srednje Bosne, a potom postaje viši funkcioner četničkog pokreta. Bio je trgovac drvetom u Jošavci, gdje je imao roditeljsku kuću, a stanovao je u Banjaluci. U KPJ je primljen prije monarhofašističke diktature.[816] Prije početka drugog svjetskog rata Rade Radić je bio član četničkog udruženja ”Sloboda ili smrt“, a između dva svjetska rata politički je sarađivao sa dr Stevanom Moljevićem,[817] banjalučkim advokatom, poznatom po velikosrpskom nacionalizmu. U ustaničkim danima pomogao je istaknutim skojevskim rukovodiocima Banjaluke Mirku Kovačeviću i Jozi Nemecu da, 10. jula 1941, iz magacina Preduzeća za izgradnju pruge iznesu eksploziv sa upaljačima, neophodan za prve partizanske akcije.[818] Učestvovao je u organizovanju ustanka 1941. godine na području srednje Bosne. Naime, od prvih dana ustanka bilo je pojedinaca ili pročetnički orijentisanih manjih grupa, posebno u sredinama gdje su neke osobe još u predratnom periodu bile i formalno članovi četničkih organizacija. Od ustaničkih dana oni su se predstavljali kao broci protiv ustaša i njehovih zlodjela, ali ne istovremeno i kao boric rotiv okupatora. Neki od njih imali su i visoke rukovodeće položaje u štabovima partizanskih jedinica, kao što je bio Rade Radić, koji je početkom NOR-a bio u partizanskom pokretu, čak zamjenik političkog komesara u Štaba 4. krajiškog NOP odreda.

---

[815] Radoslav-Rade Radić, trgovac šumskim proizvodima u Jošavci od 1930, ranije kirajdžija, pekar i preduzimač, uoči rata primljen u KPJ. U toku ustanka bio je član štaba i vojno-kulturni savjetnik u Štabu 4. KNOP odreda. Njegovi četnici su u puču ubili Mladena Stojanovića i grupu drugih istaknutih komunista. Poslije je bio komandant Borjanskog četničkog odreda i komandant Glavnog štaba bosanskoih četničkih odreda. U karakteristici koju je o njemu napisao Vranješević i poslao Draži Mihajloviću stoji da je često neiskren, bolesno ambiciozan, nedovoljno energičan, netaktičan i slično. Da bi ojačao svoj položaj u Centralnom nacionalnom komitetu dr Stevo Moljević je izdejstvovao da se u njega koopptiraju Savo Božić, Radoslav Radić i Lazar Trklja.

[816] „Sa Radom Radićem sam se upoznao 1933. preko sestara Rade i Nevenke Vranješević. Bio je rođak sestara Vranješević po očevoj liniji… Bavio se trgovinom drveta. U to vrijeme je politički bio napredan…” (Ivica Makor, *Komunisti moje* generacije, Banjaluka u radničkom pokretu i NOB, knj. 2, str, 173.

[817] Dr Stevam Moljević, advokat u Banjaluci. Prije dolaska u Banjaluku 23. avgusta 1913, gdje se zaposlio kao sudski pisar, živio u Sarajevu u kojem je bio član uprave i „čuvar” gimnastičkog društva „Srpski soko”. Suđeno mu je na Banjalučkom veleizdajničkom procesu. Po završetku prvog svjetskog rata bio je član Narodnog vijeća i šef odbora sigurnosti u Banjaluci. Kad se advokat dr Dušan Ivanišević preselio u Beograd poslije afere Afgan-Ivanišević, njegovu kancelariju je preuzeo Moljević. Kod njega su kao advokatski kandidati radili dr Ante Polteo i dr Ljubomir Ivanišević, a kao solicitatori Jerko Odavić i Milan Tomić, sve u razdoblju do 1926. Bio je poznat po velikosrpskom nacionalizmu, ali u društvenom životu grada nije imao političkog ugleda. Poslije obrazovanja kvislinške NDH sklonio se u u Crnu Goru i počeo sarađivati sa Italijanima. Iz Pljevalja je u januaru 1942. otišao u Srbiju i boravio u Požegi i Užicu, a u aprilu se sastao sa Dragišom Vasićem svojim starim poznanikom iz Srpskog kulturnog kluba. Početkom maja 1942. otišao je na Goliju gdje se nalazio štab Draže Mihajlovića, sa kojim se sastao na Zlataru 21. maja 1942. Moljević i Vasić su u toku rata bili glavne ličnosti četničkog Centralnog nacionalnog komiteta koji je obrazovan 1942. U septembru 1945, Moljević se predao na području centralne Bosne, gdje je ostao poslije povlaćenja velike grupacije četnika sa planine Motajice. Kao uslov za predaju zahtjevao je da mu se kao članu Centralnog nacionalnog komiteta sudi u Beogradu. Suđeno mu je u procesu Draži Mihajloviću. (Katica Sarafin, *Život s revolucionarom*, Banjaluka u radničkom pokretu i NOB, knj. 1, str. 267; fusnota br. 437 iz ovog teksta, u kojoj je zabilježena biografija dr Stevana Moljevića, na str. 412.).

[818] Drago Slunjski, *Sječanje na Dragu Langa*, Banjaluka u radničkom pokretu i NOB, knj. 2, fusnota br. 3, str. 258.

„Odmah zatim našoj maloj grupi priključili su se, s oružjem u rukama, banjalučki skojevac Milorad-Braco Radić, koji je još početkom jula dolazio iz Jošavke u Branešce, i njegov otac Rade Radić, te dva kovača: Miloš Matijašević iz sela Hrvaćana na komunikaciji Klašnice – Prnjavor i drugi Miloš, čijeg se prezimena ne sjećam, ali znam da je rado i često pričao o selu Kremni, jer je želio da nas odvede tamo, govoreći da je Kremna 'obećana zemlja' "[819]

„Već prilikom narodnog zbora u Čečavi došlo je do verbalne konfrontacije između naše grupe i pročetnički nastrojenih pojedinaca, koji su uporno insistirali na pitanju: šta će biti s kraljem? Odgovarali smo im da će se to, kao i sva ostala pitanja vezana za unutrašnje uređenje zemlje, rješavati poslije oslobođenja, isticali potrebu borbe protiv okupatora i ustaša i pozivali ih da nam se priključe u toj borbi. Međutim, oni su to odbijali."[820]

Kada je Branešačka partizanska grupa otišla u Čečavu tamo je srela, pored Mire i Vlade Jotanović, i komuniste koji su izašli iz Telića – Edu Blažeka, Milorada Mirkovića, Ratka Broćetu, Adema Hercegovca i druge. Tada je de facto formiran partizanski odred , a na kapama su svi nosili crvenu petokraku zvijezdu. Za komandira odreda izabran je Ratko Broćeta, za političkog komesara Vojo Mitrov. Ali, „Kako je u to vrijeme došlo i do izvjesnih neslaganja s Radom Radićem – i on je kao i svi mi nosio na kapi crvenu petokraku zvijezdu – ali izražavao je nezadovoljstvo što mu ne povjeravamo ulogu glavnog organizatora i komandanta ustanka, poslali smo Stanka Šljivića u Banjaluku do Đure Pucara Starog. Stanko se vratio s porukom Starog da je naš stav prema četnicima i Radi Radiću pravilan i da je neophodno da pristupimo većim vojnim akcijama… Nismo pronašli zajednički jezik i razišli smo se.

Naš odred je krenuo nazad u Borje. Međutim, neko nas je obavjestio da četnici namjeravaju da nas napadnu i pobiju. Izmjenili smo zato pravac kretanja i izbjegli njihovu zasjedu."[821] – zabilježio je Vojo Mitrov, tada komesar Branešačke partizanske grupe, što govori da je već u ranu jesen 1941. godine četnički nastrojena grupa postavljala zasjedu da likvidira partizansku grupu.

„Poslije odvajanja od Četvrtog krajiškog NOP odreda, Rade Radić je na širem prostoru Jošavke formirao Jošavačku četu pod svojom komandom, 18. septembra 1941, ali se nakon izvjesnog vremena ponovo vratio u sastav partizanskih snaga i, poslije formiranja 6. bataljona 3. krajiškog NOP odreda, postao član štaba toga bataljona."[822]

Rade Radić je imao dva sina od kojih je stariji , iz prvog braka, uhapšen i poslan u ustaški logor gdje je ubijen, a mlađi Milorad *Braco* prije rata završio je srednju tehničćku školu u Banjaluci, gdje je bio pripadnik revolucionarnog omladinskog pokreta. Braco je član KPJ postao 1941. i bio je pripadnik naprednog studentskog pokreta. U 1941. bio je

---

[819] Vojin Mitrov, *Od Branešačke grupe do Četvrtog partizanskog odreda*, Srednja Bosna u NOB, knj. 1, str. 689. (Riječ je o Milošu Vujakoviću. Napomena Redakcije).
[820] Ibid., str. 690.
[821] Ibid., str.691
[822] Adem Hrcegovac, *S Četvrtim partizanskim odredom na Borju*, Srednja Bosna u NOB, knj. 2, fusnota br. 9, str. 278.

rukovodilac SKOJ-a u Jošavačkoj četi, a krajem decembra u istoj četi postaje komandir. Poginuo je u napadu na Kotor-Varoš, 19. februara 1942. godine.

Sve navedeno rječito govori o Radi Radiću kao kontraverznoj ličnosti. Rade Radić je imao najjači uticaj u ustaničkim jedinicama kod onih elemenata koji su željeli da pljačkaju i terorišu narod, a ne da se bore protiv okupatora i njegovih sluga. To je bio osnov njegovog uticaja na Jošavačku četu, i nije mu bilo teško, kad je za to došlo vrijeme, da im se nametne za komandanta. Ali, svoje izdajničko lice definitivno je otkrio stravične noći između 31. marta i 1. aprila. 1942, u četničkom puču kada su pobijeni ranjenici u partizanskoj bolnici u Jošavci, borci iz zaštitnice ove bolnice i grupa boraca iz 4. KNOP odreda i više rukovodećih kadrova NOR-a u srednjoj Bosni. On je sa svojim istomišljenicima izvršio puč na najzvjerskiji način. U pripremama i u izvršenju puča, sa Radićem i njegovim saradnicima, učestvovali su njemački i ustaški agenti, s kojima je on od ranije sarađivao. Prije ovog puča, on im je otkrivao simpatizere i pripadnike NOP-a u Banjaluci, što je bio „nož u leđa" ilegalnom partizanskom pokretu Banjaluke.[823] U aprilu 1942. Radić se sastaje s Dragišom Vasić, starim poznanikom iz Srpskog kluba. Istina, poslije puča, partizankama Zorici Mitrov, svojoj snahi sa djetetom (unučetom), njenoj majci Mari (majci i Danka i Voje Mitrova) i Nadi Mažar (drugarici Danka Mitrova) Rade Radić spasao je život od četnika i brinuo je o njima dok nisu došle u vezu s partizanima. Pod rukovodstvom Rade Radića Jošavačka četa je pobila i sve ranjenike u partizanskoj bolnici u Čečavi, 16. aprila 1942, kada se Proleterski bataljon povukao iz Čečave. Uskoro Radić odlazi na Goliju kod D. Mihajlovića, sa kojim se sastaje 21. maja 1942.. Moljević i Vasić postaju glavne ličnosti četničkog centralnog nacionalnog komiteta, obrazovanog 1942, a član ovog komiteta postaje i Radić. U 1945, poslije totalnog rasula četnika, Radić se predao snagama bezbjednosti. Osuđen je na smrt kada i D. Mihajlović, U. Drenović i drugi. Od Draže Mihajlovića su stizali agitatori četničkog pokreta, obično oficiri, bivše Jugoslavije. Zbog položaja koji ima u zapadnoj Bosni od davnina, Banjaluka je i za četnike, s obzirom na oslonac na Nijemce i organe vlasti tzv, NDH s kojim su paktirali, postala mjesto odakle se širila četnička propaganda. U njoj su se obavljali obavještajni poslovi i razvijala saradnja s predstavnicima njemačke i ustaške vlasti.

U knjizi „Proleterski bataljon Bosanske Krajine" (objavljenoj 1982. godine u Beogradu) navodi se da je Okružni komitet SKOJ-a, zajedno sa OK KPJ za srednju Bosnu bio

---

[823] „U izjavi Viktorije Kapor (rođene Petrić – napomena aut.), datoj 1946. godine povodom suđenja Radi Radiću, pored ostalog se kaže: da je u martu 1942. godine Proleterski bataljon zarobio ženu koja se predstavila kao supruga Petra Rigera i da je ona prilikom saslušanja izjavila, pored ostalog, slijedeće: „Zajedno sa svojim mužem Rigerom bila sam u službi Gestapoa i od istog dobila zadatak da dođem na oslobođenu teritoriju kod partizana s tim da otkrijemo pojedine rukovodioce, a specijalno Mladena Stojanovića, da izazovemo razdor u partizanskim jedinicama i da organizujemo puč u odredima. Njihovi rukovodioci uputili su nas na Radu Radića i rekli da preko njega i pomoću njega ostvarimo sve ovo." Izjavila je dalje da se Radić prihvatio ovoga i da je s njim stvoren plan kako treba sve to da se ostvari. Nastavila je dalje: „… Znam i to da je izvođenje puča ostvareno baš po ovom planu." – kako je iznijela žena koju smo saslušavali. Dalje se govori o vezama Radića i Franje Rape, kojemu je Radić odavao pristalice i simpatizere NOP-a u Banjaluci (AVII, reg. Br. 43/1. k. 260). U svojim sjećanjima, Žarko Lastrić piše kako se 1944. u jednoj kafani u Banjaluci sreo s Radom Radićem i kad ga je upitao zašto mu je ubio brata Zdravka Lastrića u Jošavci za vrijeme četničkog puča Radić je odgovorio da, navodno, nije kriv za Zdravkovu smrt, jer „njemački hauptman, koji je rukovodio pučem, nije dozvolio da se on poštedi." (Arhiv Bosanske krajine u Banjaluci).

smješten u crkvenoj zgradi u selu Donja Jošavka neposredno pred četnički puč u Jošavci, noću između 31. marta i 1. aprila 1942. godine. Za vrijeme puča u ovoj zgradi nalazili su se: Rajko Bosnić, sekretar OK KPJ i Željko Barić, sekretar OK SKOJ-a, Leda Karabegović, raniji politički komesar Buletičke čete i još pet omladinskih rukovodilaca.[824] Svi navedeni su u toku puča pohvatani u zgradi žandarmerijske stanice i poubijani u šumi na Ravnoj Gori, a Leda Karabegović, odmah je ubijen čim su krenuli prema Skatavici.[825]

U vrijeme svirepog ubistva Rajka Bosnića i Želje Barića Miloš Glišić je bio član Okružnog komiteta KPJ za srednju Bosnu. Nije bio u Jošavci, kada se dogodila tragedija, pošto je po određenim zadacima tada obilazio partijske organizacije u partizanskim četama. Ali, u Jošavku je stigao neposredno pošto se tragedija dogodila, pa se njegova zabilješka o tom tragičnom zbivanju može uzeti kao svjedočenje. U vezi s tragičnim događanjima u Jošavci on kaže: ”Poslije mog odlaska iz Prnjavorske u Motajičku četu, četiri dana prije puča u Jošavci, iz Prnjavorske čete se odmetnuo, bolje rečeno pobjegao u Jošavku, borac te čete, inače predratni žandarmski komandir Moravac, s jednim istomišljenikom. Moravac je i prije bjekstva nosio na kapi kokardu… U Komandu Motajičke partizanske čete stigao sam 26.marta i istog dana održao partijski sastanak s četnom ćelijom, na kojem smo razmotrili vojno-političku situaciju u četi i na terenu koji je ona pokrivala. Govorili smo o ulozi Partije na raskrinkavanju četnika, koji rovare u četi i na terenu. Tada još nije bilo jačeg osipanja ljudstva iz čete.

Četiri dana prije mog dolaska u Motajičku četu pobjegli su iz njenih redova Nikola Forkapa[826] i Ljubo Bundalo[827] s grupom istomišljenika…

Dvadeset sedmog marta u Motajičku četu je stigao sekretar OK SKOJ-a za srednju Bosnu Željo Barić, koji je za 28. mart pripremao omladinski zbor u Martincu. Ovom zboru je prisustvovala omladina svih susednih sela: Otpočivaljke, Husrpovaca, Nožičkog, Novog Martinca, Šeškovaca, Kriškovaca i drugih sela prema Srpcu. Tada je u Martincu formiran i aktiv SKOJ-a, čiji je sekretar postao Đuro Kasalović, rodom iz Nožičkog. Željo je ovaj

---

[824] Među pobijenim omladinskim rukovodiocima bili su Dane Pavlić, član OK SKOJ-a za srednju Bosnu, Zdravko Lastrić i dr.(napomena aut.)

[825] Savo Trikić, Dušan Repajić, *Proleterski bataljon Bosanske krajine*, Beograd 1982, str. 71, 72, 75. i 89.

[826] Nikola Forkapa (1904–1947), rođen u Medarima kod Nove Gradiške, predratni gostioničar. Poslije izlaska iz banjalučkog zatvora otišao u Srbiju, zatim se u avgustu 1941. vratio u Bosnu i pristupio četnicima Jezdimira Dangića. U novembru je s Markom Vukovićem kao četnik stigao u srednju Bosnu. Ostao je pri komandi 3. prnjavorske čete na izdavanju radio-biltena. Izdvojio se sa 20 boraca iz čete Novaka Pivaševića i u martu 1942. obrazovao svoju četu. Poslije puča bio je komandir Motajičke čete (četničke), obrazovane u junu 1942, i komandant bataljona „Knez Arsen” na tromeđi Derventa – Šibovska – Prnjavor. Od jula 1943. postavljen je za pomočnika komandanta Srednjobosanskog četničkog korpusa. U njegovom štabu bio je ljotićevski ideolog Milan Babić. Poslije rata zarobljen je u Uzlomcu i bio u zatvoru od 11. decembra 1945. Divizijski vojni sud osudio ga je na smrt 21. novembra 1945, a presuda je izvršena 5. marta 1947.

[827] Ljubomir Bundalo sa oko desetak partizana napustio je Motajičku partizansku četu početkom aprila 1942. Iz Otpočivaljke su otišli u Kriškovce i Šeškovce, a potom u Jošavku kod Radića. Kad je u Nožičkom u junu 1942. obrazovana Vrbaska četa u sastavu bataljona „Petar Mrkonjić”, preuzeo je komandu nad njom; u ljeto 1942. imala je 65 četnika, a krajem godine oko 100. Kasnije je bio komandant Župske brigade. Vranješević je o njemu dao ocjenu da je nestalnog i kolebljivog karaktera, kabadahija, ženskaroš, „tip za studiranje koga treba likvidirati” (AVII-BH-V-9716). Poginuo 6. marta 1944.

aktiv formirao na prijedlog Adema Hercegovca, koji je još ranije radio na ovom terenu kao politički komesar Motajičke partizanske čete i poznavao raspoloženje mladih…

Ujutro oko pet sati pojahao sam konja i požurio u Jošavku, gdje je trebalo da se 1. aprila održi sastanak OK KPJ za srednju Bosnu, čiji sam član tada bio. Nakon što sam odmakao desetak kilometara, susreo sam u Rajčevcima kurira na konju, koji je dolazio iz Jošavke.

– Ne idi u Jošavku – rekao mi je uzbuđen.- Tamo je sve poklano! Četnici su pobili ranjenike u bolnici i cijeli Komitet. Ubili su doktora Mladena…[828] Gledao sam kurira zaprepašćen.

– Ponovi to što si rekao – rekoh mu, ne vjerujući vlastitim ušima. On ponovi i dodade još toga. Slušam ga, a ne čujem. Pitam se kakva se to strašna izdaja zbila, kako su mogli da pobiju ranjenike, ubiju druga Mladena…

Trebalo je da Milan Radman takođe dođe na sastanak, ali on nije na vrijeme stigao u Jošavku zbog lošeg stanja u Rastuši. A kada je sa zakašnjenjem stigao iz Pojezne u Viječane, obavjestili su ga o događajima u Jošavci. Radman je odmah krenuo u Crnovršku četu i tu smo se sastali on, Đoko Perović i ja, trojica preživjelih članova OK KPJ za srednju Bosnu. Održali smo sastanak i za sekretara OK KPJ izabrali Milana Radmana, koji je zatim napisao opširan izvještaj o četničkom puču, ubistvu Rajka Bosnića, Želje Barića, Mladena Stojanovića, ranjenika i ranjenih boraca Proleterskog bataljona i Četvrtog krajiškog NOP odreda. Izvještaj smo poslali Pokrajinskom komitetu KPJ za Bosnu i Hercegovinu preko Banjaluke i tražili da iz Banjaluke dođe drugarica Zaga Umičević *Mala*, član OK KPJ za srednju Bosnu. Na istom sastanku smo odlučili da sjedište OK KPJ za srednju Bosnu bude u Viječanima gdje se tada nalazio Štrab 4. krajiškog NOP odreda.

U međuvremenu, prilikom čišćenja pištolja, Radman se nehotice ranio u koljeno.

Poslije svega što smo saznali o događajima u Jošavci, Duško Brković, politički komesar Crnovrške partizanske čete, postrojio je četu, pa smo krenuli preko Crnog vrha u Jošavku. Stigavši u Jošavku, zapalili smo zgradu škole, ali ne onu u kojoj se nalazila naša bolnica, i pohapsili nekoliko ljudi za koje smo sumnjali da su četnički jataci. Četnici su pobjegli prema Skatavici, a mi smo, idući dalje, nailazili na tijela pobijenih drugova. Kod zgrade u kojoj su se od formiranja nalazili Okružni komitet Partije i Okružni komitet SKOJ-a, saznali smo da su Rajka Bosnića i Želju Barića četnici odveli sa sobom.[829] Produžili smo prema školi u kojoj je bila naša bolnica. Kod mosta gdje se Mlinski potok uliva u rječicu Jošavku, našli smo tijelo ubijenog Milana Ličine i saznali da je on, kada su četnici ušli u kuću Danila Vukovića, u kojoj je ležao ranjen dr Mladen Stojanović, zapucao u krov kuće. Četnici su otvorili vatru, a Milan je pojurio, najvjerovatnije, prema zgradi Okružnog komiteta. Pretrčao je most i tu bio smrtno pogođen.

---

[828] U tom trenutku dr Mladen Stojanović još nije bio ubijen, već samo odveden iz kuće Vukovića. Napomena autora.

[829] Kasnije ćemo saznati da su četnici Rajka Bosnića, sekretara Okružnog komiteta KPJ za srednju Bosnu, Želju Barića, sekretara Okružnog komiteta SKOJ-a za srednju Bosnu, i još nekoliko drugova ubili u predjelu Skatavice zvanom Ravna gora. Napomena autora Miloša Glišića.

U bolnici smo naišli na stravičan prizor. Dvanaest ranjenika, boraca Proleterskog bataljona i Četvrtog krajiškog NOP odreda, bilo je poubijano. Krv na sve strane, po podu, po zidovima. Tu više nije bilo nikog od preživjelih ranjenika i bolesnika: jedni su otišli prema Viječanima, drugi prema Crnom Vrhu.

Kad smo došli do kuće Danila Vukovića, Danilo nam je rekao da doctor Mladen nije ubijen ni u njegovoj kući ni u blizini. Četnici su ga, ranjenog, nekamo odnijeli."[830]

„U tom izdajničkom i zlikovačkom udaru Radićevi četnici (koji su do tog zločina bili,u stvari, borci Jošavačke partizanske ćete) su ubijali sve borce za koje su znali da su odani narodnooslobodilačkoj borbi... Ukupno je bilo ubijeno 30 boraca 4. KNOP odreda i proleterskog bataljona koji su se zatekli kao ranjenici u bolnici koja je bila smještena u zgradu Osnovne škole u Jošavci, ili se te noći našli u Štabu odreda u Jošavci. Uspjeli su da se spasu i izvuku jedino ranjeni Milan Budimir, Aćim Šobot, Redžo Terzić i Jovica Trkulja, koji se tamo zatekao kao kurir. Prvog aprila četnici su ubili i dr Mladena Stojanovića,[831] koji se poslije ranjavanja na Lipovcu tek bio počeo da oporavlja. Četnički puč u Jošavci bio je siguran znak da su četnici u srednjoj Bosni pošli u otvorenu borbu protiv narodnooslobodilačkog pokreta i da su se stavili na stranu okupatora i ustaša."[832]

Zbog veoma slabih veza vijest o tragičnim sudbini partizanskih junaka u Jošavci nije se odmah pročula u partizanskim četama u okolini. Jer, simpatizeri četništva su krili krvavu tragediju u Jošavci, da bi stravična ubistva četnici mogli da izvrše i u preostalim partizanskim bolnicama i četama u srednjoj Bosni. A u mnoge partizanske čete i bolnice nikad nije ni stigla ta kobna vijest. Pretekla ju je četnička kama!

---

[830] Miloš Glišić, *Ubistvo Rajka Bosnića i Želje Barića*, Lična arhiva Slavka Odića.

[831] Datum pogibije narodnog heroja Jugoslavije dr Mladena Stojanovića u istorijsko-biografskoj literature različito je dat. U *Hronologiji radničkog pokreta i SKJ 1919–1979, tom II 1941–1945*, Narodna knjiga i Institut za savremenu istoriju, Beograd, 1980, str. 106, članak br. 1136, navodi se da su ga ranjenog ubili četnici 1. aprila 1942. godine.

U Vojnoj enciklopediji, drugo izdanje, knj. 9, Izdanje Redakcije Vojne encikopledije, Beograd, 1975, str. 164, kao dan pogibije se navodi 31. mart 1942.

Rade Bašić, autor knjige *Doktor Mladen*, Narodna armija, Beograd, 1969, str. 5. piše „Prvog aprila četrdeset druge četnici Rade Radića upali su u partizansku bolnicu u selu Jošavci i poklali dvadeset ranjenih proletera. Ubili su na zvjerski način, i teško ranjenog doktora Mladena Stojanovića... "

Iz teksta njegove biografije u knjizi *Narodni heroji Jugoslavije*, Institut za savremenu istoriju Beograd i udruženi izdavači, Beograd, 1982, str.224, može se zaključiti da su ga četnici ubili 2. aprila 1942. godine.

[832] Mile Trkulja, Advan Hozić, *Ustanak i nadonooslobodilački rat*, Opštine Kotor.Varoš i Skender-Vakuf u NOB, 1941-1945, Kotor-Varoš 1986, str. 120.

31. marta 1942. Štab 4. krajiškog odreda obavještava štab 2. krajiškog odreda da su četnici 31.3. izvršili napad na štab odreda i poubijali sve osoblje štaba, izuzev komandanta i političkog komesara, koji su se nalazili na terenu, da su iste noći 31.3/1.4.1942.. napali ambulantu u Jošavci, poklali ranjene i bolesne borce i odveli dr Mladena Strojanovića i njegove najbliže saradnike. Štab 4. krajiškog oderda je zatražio od Štaba 2. krajiškog odreda pomoć od 100-150 provjerenih boraca, bez oružja, jer 4. krajiški odred ima viška oružja., Zbornik, tom IV, knj. 4, dok. br. 48., Regesta dokumenata o srednjoj Bosni u NOB, 1941-1943, Prnjavor 1971, str.26.

Navodimo nekoliko primjera uzetih iz Regeste dokumenata o srednjoj Bosni u NOB 1941/1943.[833] da bismo, bar djelimično, prezentovali uslove u kojim je trebalo da djeluju članovi SKOJ-a i napredne omladine, kao i svi pripadnici NOP-a, odnosno u kojim su djelovali sve do dolaska Prve proleterske divizije u srednju Bosnu, 16. novembra 1942. godine, kao i kasnije, pošto su četnici, iako razbijeni, i dalje napadali partizane i mučki ubijali nenaoružane građane koji su imali nekog u partizanima ili su bili simatizeri ili pripadnici NOP-a – a nisu ubijali pripadnike okupatorske vojske i njihove kolaboracioniste, pošto su spomenutim ugovorima četnici bili njihovi saveznici.

Za puniju ilustraciju događanja u periodu april-decembar 1942. dajemo neke podatake iz Regeste dokumenata o srednjoj Bosni, iz njena dva dijela (o NOP-u i četništvu)

Dokumenti Nardonooslobodilačkog pokreta:
„043 21-23.februara 1942. Održana je u Skender.Vakufu Oblasna partijska konferencija sa dnevnim redom: politička situacija, vojno pitanje, stanje Šartije, SKOJ i razno. O političkoj situaciji podnio je izvještaj Osman Karabegović. U diskusiji, politkomesar 4. bataljona 3. krajiškog odreda Adem Hercegovac izvjestio je da se Blatnička četa vezala sa Pribiničkom četom i da su formirale četnički bataljon, koji sabotira NOB-u, ali da je sutuacija na sektoru Prnjavora i Motajice dobra i da je narod raspoložen za borbu. O vojničkom stanju 4. krajiškog odreda govorio je komandant Danko Mitrov, izjavivši da Odred ima 4 bataljona i najviše oružja od svih odreda u Bosanskoj krajini, ali da to oružje zbog slabog političkog rada još nije naše; 1. bataljon ima najviše oružja, ali je u pogledu discipline i politički najslbiji; 2. bataljon, između Vrbasa i vrbanje, nije formacijski potpun. Dolaskom Laze Tešanovića na ovaj teren, u bataljonu je došlo do krize; 3. bataljon, na sektoru Teslić-Doboj, ima dvije partizanske i i jednu mješovitu četu, nastalu od četničke; 4. bataljon – prnjavorski, potpuno je partizanski. Na konferenciji je zaključeno da četničke vođe treba progoniti, a političkim radom nastojati da se četnički boric i mase pridobijaju za NOP."[834] „044 25. februara 1942. Direktive Pokrajinskog komiteta KPJ za BH. U direktivama okružnim komitetima Bosanske krajine stavlja se ovima u zadatak da: svemu što rade treba da dadnu odgovarajuću formu i da organizaciono učvrste svaki svoj politički uspjeh; da na terenu nađu ljude koji će biti stalni sprovodnici partijske političke linije i da s njima održavaju stalnu vezu; da se smjelo i bez sektašenja primaju novi ljudi u Partiju; da se posveti najveća pažnja omladini i radu odbora, kao privremenih organa narodne vlasti. Ocjenjujući situaciju, PK ukazuje da se u dotadašnjem radu nastojalo na okupljanju naroda u borbi, a pritom zaboravlja na perspektivu te borbe. Nije se vodilo dovoljno računa o ljudima koji su stajali na čelu četničkih jedinica i tako im je bilo omogučeno da se dokopaju pozicija. A kada su te greške uočene, 'bilo je kasno'."[835]

---

[833] Regesta dokumenata o srednjoj Bosni 1941-1943, Prnjavor 1971, 322 str. (Knjiga je podjeljena na tri djela: Dokumenti Narodnooslobodilačkog pokreta, str. 9, Dokumenti "Nezavisne države Hrvatske", str. 132 i Dokumenti četničkih formacija, str. 303; Dokumente odabrali Drago Karasijević-Mladen Vukosavljević, Recenzenti Adem Hercegovac, Vojo Nikolić; Redaktor Slavko Odić. U naznaci dokumenata stavljamo i njihov redni broj u Regesti dokumenata…). U daljem tekstu Regesta dokumenata…
[834] Arhiv VII – Vojno-istorijski institut, IRP, reg. br. 1/351, Regesta dokumenata… str. 24.
[835] Arhiv VII, Mikrofilm IRP BH reg. br. 1/379, Regesta dokumenata… str. 25.

„045 5. marta 1942. Pismo Operativnog štaba NOPO za Bosansku krajinu Glavnom štabu BH. U 3. odredu, koji zahvata područje Donjeg Vakufa, Kupresa, pa preko Jajca, Jezera, Mrkonjić-Grada, Glamoča, Ribnika, Sitnice Manjače, Čemernice do Vrbanje i preko nje sve do Prnjavora, Teslića, Doboja i brodske pruge, nalazi se najveći broj naših najboljih kadrova. Da bi se preduzele mjere protiv razbijačkog rada četnika pod komandom Uroša Drenovića i Laze Tešanovića i popravilo stanje u 3. odredu, održana je u Agićima 6. februara konferencija komandnog kadra 1, 2, 3. i 4. bataljona ovog odreda, na kojoj je donesena odluka o diobi ovog odreda na 3. i 4. odred i obrazovan novi štab 3. odreda. Poslije ove konferencije održana je konferencija komandnog kadra 4. odreda u koju su ušli Manjački, Čemernićki i dva bataljona preko Vrbanje, jedan prema brodskoj pruzi i Doboju, a jedan prema Savi i Prnjavoru. Ocjenjeno je da ovaj novi odred ima dobrih partizanskih ćeta (oko Crnog Vrha, Motajice, Prnjavora), ali da je ljudstvo u manjačkom bataljonu nepouzdano i da ga treba očistiti. Prisustvo u odredu četničkih, iako malih, snaga, dovelo je politiku bratstva u muslimanskim selima oko Banjaluke u tešku krizu. Odlučeno je da se onemogući pokušaj četničkih bandi; 4. odredu (4 bataljona sa 12 četa) dodjeljen je teren od Sitnice preko Vrbasa i Vrbanje, Jošavke, Crnog vrha do iznad Prnjavora, s tim da zahvati i područje prema Kotor-Varošu i Tesliću. U ovo vrijeme odred je imao 1750 pušaka, 25 puškomitraljeza, 7 teških mitraljeza i 1 minobacač.”[836]

„046 31.marta 1942. Štab 4. krajiškog odreda obavještava Štab 2. krajiškog odreda da su četnici 31.3. izvršili napad na Štab odreda i poubijali sve osoblje štaba, izuzev komandanta i političkog komesara, koji su se nalazili na terenu; da su iste noći 31.3/1.4.1942. napali ambulantu u Jošavci, poklali ranjene i bolesme borce i odveli dr Mladena Stojanovića i njegove najbliže saradnike. Štab odreda je zatražio od Štaba 2. krajiškog odreda pomoć od 100-150 provjerenih boraca, bez oružja, jer 4. karjiški odred ima viška oružja.”[837] „047 8. aprila 1942. Izvještaj Luke Radetića da su četnici izvršili puč u Maslovarama 8. aprila u 3 sata ujutro i ubili političkog komesara Idriza Maslu, te da je on s nekoliko boraca uspio pobjeći u Skender-Vakuf.”[838]

„048 9. aprila 1942. Komandir Imljanske čete Ilija Slavnić javlja da se ’četa nalazi u vrlo kritičnom stanju’, jer joj je zbog četničkih pučeva onemogučeno da se snabdjeva sa sektora Prnjavora (iz 3. bataljona) i jer je odsječeno, bez veze s drugim partizanskim jedinicama; nadalje da se u četi nalazi mnogo Muslimana i partijaca i da im, poslije puča u Maslovarama, gdje je četa ubila komesara Idruza Maslu i prešla u četnike, prijeti opasnost.”[839] „050 14. aprila 1942. Komandir i politički komesar 4. čete 2. bataljona 4. krajiškog odreda, Ilija Slavnić i Petrić (Patar Gajić, napomena autora), izvještavaju komandanta Operativnog štaba za Bosansku krajinu da je u četi nastalo vrlo kolebljivo i kritično stanje, te da je nekoliko boraca radilo za četnike i da su pripremali puč; da su četnici pokušali napasti četu i prevesti je u četnike, ali da je on s četom zauzeo položaj i odlućno odbio zahtjev četnika da se preda, tako da je četa ostala partizanska; da su zbog hrane, koju dobavljaju preko Maslovara, izrazili spremnost da sarađuju sa četniciškom

[836] Arhiv VII, Mikrofilm IRP BH 1/382, Regesta dokumenata… str. 25.
[837] Zbornik, tom. IV, knj. 4. dok. br. 48, Regesta dokumenata… str. 26.
[838] Arhiv VII, Mikrofilm IRP BH 1/448, Regesta dokumenata… str. 26.
[839] Arhiv VII, Mikrofilm IRP BiH 1/445, Regesta dokumenata… str. 26.

četom u Maslovarama u zajedničkoj borbi protiv neprijatelja."[840] „054 22. aprila 1942. Đuro Pucar obavještava Kostu Nađa i Lepu Perović o situaciji na putu od Skender-Vakufa do Maslovara i javlja da će sa Udranim bataljonom produžiti do Branešaca, da bi se sastao sa Osmanom i Dankom."[841] „055 22. aprila 1942. Nikica Pavlić izvještava Kostu Nađa i Lepu Perović da je 21. aprila preselio sa Obavještajnim biroom u Skender-Vakuf, te o uslovima za rad u Skender-Vakufu i stanju na terenu."[842] „057 24. aprila 1942. Nikica Pavlić javlja sekretaru Operativnog štaba za Bosansku krajinu da, na osnovu dogovora sa Pucarom, organizuje izgradnju bolnice u Čemernici na Bijelom Potoku, da mobiliše radnu snagu i radove počinje 26. aprila."[843] „063 27. aprila 1942. Đuro Pucar izvještava da je sa Udarnim bataljonom stigao u Viječane, gdje se nalazi Proleterski bataljon; da su na putu u u ambulanti u Maslovarama našli dva bolesna proletera i još dva bolesnika sa dvije drugarice, a u bolnici Borje, koju su četnici opljačkali, četiri bolesna druga sa tri drugarice; bježeći ispred Udarnog bataljona četnici su se koncentrisali u Šnjegotini i napali bataljon u rejonu Karača ujutro u 8 sati, naoružani sa oko 400 pušaka, 7 puškomitraljeza i jednim teškim bacačem. U borbi koja je trajala do 19 sati Udarni bataljon je imao 15 ranjenih (dva teško) i 5 poginulih. Po dolasku u Viječane održana je konferencija i odlučeno da Udarni i Proleterski bataljon zajedno napadnu i unište četnike, te da Proleterski bataljon nakon toga krene u sastav brigade."[844] „064 27. aprila 1942. Nikica Pavlić izvještava da su iz Imljanske čete stigla u Skender-Vakuf tri proletera sa položaja u selu Mladikovina kod Blatnice. Tamo su bila 32. partizana, od toga 20 na položaju, a 10 u Blatnici, od kojih 7 iz proleterskog bataljona. Njih je 21. aprila u 22,30 sati opkolilo i napalo 85 četnika iz Vlajića, Buletića i Čečave pod komandom Jove Kitića, bivšeg policajca iz Teslića.. Sedamnaest partizana iz Vitkovačke i Pojezinske čete odbacili su oružje i prišli četnicima i tako su zarobili trojicu proletera i sa još zarobljenih 10 partizana poveli u četničku komandu u Čečavi, odavde u Pribinić, odakle su krenuli u Borje prema bolnici. Iskoristivši strah i zabunu među četničkim sprovodnicima, koji su saznali za dolazak Udarnog bataljona, a zatim čuli borbu od Liplja, ova trojica partizana iz Imljanske čete su 23. aprila uspjeli pobjeći i probiti se u Skender-Vakuf. Izvještaj je opširan i vrlo bogat podacima o događajima tih dana na terenu i u jedinicama."[845] „065 28. aprila 1942. Operativni štab za Bosansku krajinu potvrđuje prijem izvještaja 4. čete 2. bataljona 4. krajiškog odreda od 24. aprila i obavještava komandu čete da joj ne može uputiti traženu pomoć za napad na Korićane, jer su sve snage angažovane u borbi protiv četnika; da se akcija na Korićane odlaže, ali da četa prikupi podatke o neprijatelju i najtješnje saradnje sa novoformiranom 'Prvom travničkom četom',čiji je komandir Riza Hercegovac, zamjenik Riza Golalić, a komesar Šaćir Bektić."[846] „066 30. aprila 1942. Boško Šiljegović, član Okružnog komiteta za Kozaru, obavještava Đuru Pucara da je na Dankovo traženje iz 2. krajiškog odreda upućeno 100 omladinaca i da se nalaze u Bočcu."[847] „067 2. maja 1942. Milan Radman izvještava da je 21. marta formiran Okružni komitetet KPJ u sastavu: Rajko Bosnić, sekretar, Zaga Umičević, Milan

[840] Arhiv VII, Mikrofilm IRP BiH 1/450, Regesta dokumenata… str. 27
[841] Zbornik, tom IV, knj. 4, dok. br. 89, Regesta dokumenata … str. 29.
[842] Zbornik, tom IV, knj. 4, dok. br. 92, Regesta dokumenata … str. 29.
[843] Zbornik, tom IV, knj. 4, dok. br. 96, Regesta dokumenata …, str. 29.
[844] Zbornik, tom IV, knj. 4, dok. br. 100., Regesta dokumeneta… str. 31.
[845] Zbornik, tom IV, knj. 4, dok. Br. 101, Regesta dokumenata… str. 32.
[846] Zbornik, tom IV, knj. 4. dok. br. 113, Regesta dokumenata … str. 33.
[847] Zbornik, tom IV, knj. 4. dok. br. 113. Regesta dokumenata … str. 33

Radman, Miloš Glišić i Željo Barić (SKOJ), ali da taj komitet zbog izuzetnih prilika nije djelovao te da je ponovo formiran 2. maja u sastavu Milan Radman, sekretar, Zaga Umičević, Miloš Glišić, Đoko Perović (omladina). Radman dalje izvještava o stanju i radu Partije na terenu 4. krajiškog odreda, o stanju partizanskih četa i Proleterskog bataljona, četničkim pučevima i likvidaciji pojedinih četa."[848] „074 13. maja 1942. Operativni štab za Bosansku krajinu izvještava Glavni štab BH da su na sektoru 4. krajiškog odreda 1. proleterski bataljon i Udarni bataljon sa 700 pušaka, 55 puškomitraljeza i jednim bacačem i da vode borbu protiv četnika na terenu 3. i 4. bataljona ovog odreda oko Borja, Čečave, Maslovara i Blatnice. "[849] „075 Dujko Komljenović izvještava Kostu Nađa da je u Skender-Vakuf došao komandir Imljanske čete Ilija Slavnić sa 15 drugova, a da se ostali nisu htjeli povući; da se Laza Tešanović prebacio na sektor Skender-Vakufa sa 80 do 100 ljudi i da im postavljaju zasajede, a seljake, pristalice NOP-a da vežu, ubijaju i oduzimaju im imovinu."[850] „076 15. maja 1942. Štab 3. čete 2. krajiškog odreda izvještava Kostu Nađa da se je 15. maja prebacio sa četom u Bočac iz bojazni da se četa ne bi pokolebala i prišla četnicima, te radi koncentracije naših snaga i zaštite bolnice u Čemernici, na koju Lazo Tešanović planira da napadne sa 87 četnika; da se sa četom nalazu i komandir i komesar sa 14 boraca 4. ćete; dok se ostali iz čete nisu htjeli povući. Dan kasnije došao je Rade Radić sa 200 četnika i preuzeo ostatak Imljanske čete kao četničku četu."[851] „078 Polovinom maja 1942. Partizanski obavještajni biro Operativnog štaba za Bosansku krajinu saopšrava da su se u Stožeru 2. domobranskog zbornog područja u Banjaluci sastali Brozović, zapovjednik, ustaški stožernik Beljan, Blaž Gutić. Dražić, upravbik policije i Gvozdić, veliki župan sa Urošem Drenovićem, Vukašinom Marčetićem i Jovom Mišićem i potpisali ugovor o zajedničkoj borbi protiv partizana. "[852] „079 16. maja 1942. Niko Jurinčić izvještava iz bolnice u Čemernici da se Lazo Tešanović prebacio na ovaj teren sa 60-80 četnika i napao bolnicu, ali da je bio odbijen uz gubitke od 7 mrtvih i 8 ranjenih, te da su poginuli Milan Branković i Pašalić iz Jošavke, koji je poklao partizane u Jošavci; da su partizanske snage veoma male i da bolnicu treba evakuisati; da je bolnica već tri dana bez kruha i da su četnicu blokirali izvor vode."[853] „080 8. juna 1942. Komandir 1. kozarske proleterske čete Slavko Zrnić izvještava ukratko Operativni štab za Bosansku krajinu o borbi Proleterskog bataljona na Motajici, prilažući spisak od 113 poginulih proletera Kozarčana."[854] „085 31 jula 1942. Okružni komitet KPJ za Banjalučki okrug obraća se srpskom narodu i borcima na teritoriji 4. krajiškog odreda raskrinkavajući četnike kao izdajnike i pozivajući zavedene i neobavještene bivše partizane, koji su silom prilika stavili kokardu na svoju kapu, da okrenu oružje protiv njemačkih i ustaških špijuna koji sjede u četničkim štabovima i protiv četničkih vođa."[855]
„086 13. avgusta 1942. Komandant 3. operativne zone NOPO Hrvatske javlja političkom komesaru 2. krajiškog odreda da su se ostaci Krajiškog proleterskog bataljona prije dva mjeseca prebacili u Slavoniju, te da su na njihov teren prešli i Vojo Stupar, komesar 4.

[848] Arhiv VII, Mikrofilm IRP BH 1/632, Regesta dokumenata … str. 33.
[849] Zbornik, tom IV, knj. 5. dok. br. 12, Regesta dokumenata … str. 35.
[850] Arhiv VII, Mikrofilm IRP BH 1/584, Regesta dokumenata … str, 35.
[851] Arhiv VII, Mikrofilm IRP BH 1/591, Regesta dokumenata … str. 35.
[852] Zbornik, tom IV, knj. 5. dok. br. 55, Regesta dokumenata … str. 36.
[853] Arhiv VII, knj. 10. N, reg. br. 42/1, Regesta dokumenata… st. 37.
[854] Zbornik, tom IV, knj. 6,. Dok. br. 119, Regesta dokumenata… str.37.
[855] Arhiv VII, Mikrofilm IRP BH 2/224, Regesta dokumemnata… str. 39.

krajiškog odreda i Zaga Umičević sa grupom partizana."[856] „087 15. avgusta 1942. Partijsko povjereništvo za Bosansku krajinu izvještava PK KPJ BH da su četnici uz velike borbe sa snagama NOPO uspjeli da razbiju 4. krajiški odred i da je napušten teren toga odreda, ali da im 'pored svih upinjanja okupatorskih agenata da razbiju iznutra i ostale krajiške odrede' to nije pošlo za rukom; da je partijsko povjereništvo za Bosansku krajinu odbilo svaki dalji sporazum i razgovor sa četnicima i zauzelo stav da se radi na produbljavanju diferencijacije 'između četničkog vodstva i masa iz četničke pozadine', da se obraća 'direktno narodu i borcima četnicima, pozivajući ih u naše redove'; da se više ne vode razgovori sa četničkim vođstvom već samo sa komandirima četa, pod uslovom da se stave pod našu komandu; da se od bivših četničkih boraca stvara dobrovoljačka vojska i uporno raskrinkava pred masama četnička izdaja."[857] „089 31. avgusta 1942. 4. krajiški odred 'Novak Pivašević' obraća se srpskom narodu letkom, obavještavajući ga o mučkom ubistvu Novaka Pivaševića i Miloša Dujića, pokretača i prvoboraca narodnog ustanka u srednjoj Bosni."[858] „090 6. septembra 1942. Operativni štab za Bosansku krajinu potvrđuje prijem izvještaja Ilije Slavnića i Mile Trkulje, dostavlja im propagandni materijal i 5.000 kuna i naređuje: 'Vi treba za sada da uhvatite vezu sa svima poštenim ljudima koji su ostali vjerni NOB-i, da pripremate teren za dolazak naše vojske što će uskoro uslijediti. Borcima, kojima prijeti opasnost po život treba da javite da se povuku i vama priključe.'[859] „092 10. septembra 1942. Pismo Štaba 4. krajiškog odreda. Politički komesar odreda Vojo Stupar izvšeštava Štab 2. krajiškog odreda da se gerilska grupa vratila 26. avgusta 1942. godine iz Slavonije na Motajicu i otpočela s izvođenjem akcija. Izvršila je napad na Kobaš, oslobodila ga i uništila sve objekte koji su služili neprijatelju. Tražila je vojničko pojačanje iz Slavonije, ali ga nije dobila, te moli Štab 2. krajiškog odreda da im oni pošalju pomoć u ljudstvu i oružju."[860] „095 16. oktobar 1942. Operativni štab za Bosansku krajinu predlaže Vrhovnom štabu da se od snaga koje se nalaze u Bosanskoj krajini formira jedna do dvije grupe (divizije) od po tri brigade. Da bi se jedna divizija mogla obrazovati od 2. proleterske, 3. sandžačke i 5. crnogorske brigade i uputiti pravcem Mrkonjić-Grad – Crna Rijeka – Skender-Vakuf - Borja – Prnjavor u srednju Bosnu, gdje su povoljni uslovi za dolazak naših jedinica i njihovo djelovanje na tom terenu, kao i za ishranu na sektoru Posavine i srednje Bosne; da bi ova grupa mogla uspostaviti vezu sa istočnom Bosnom, te da bi već i njeno djelovanje u srednjoj Bosni povoljno uticalo na razvoj prilika u istočnoj Bosni."[861] „103 16. novembra 1942. Izvod iz Dnevnika 3. krajiške proleterske brigade: 'Brigada je 13.11.1942. godine ušla u sastav 1. proleterske divizije i već 16. novembra krenula sa prostora Bosanske krajine prema srednjoj Bosni U drugoj polovini novembra 1942. godine, brigada je prešla r. Vrbas i r. Ugar, likvidirajući četničko uporište Maslovare i krenula dalje preko pl. Borje i s. Šnjegotina čisteći ih od četničkih bandi.'[862] „113 3. decembra 1942. Štab 1. proleterske brigade izvještava Štab divizije da je brigada 3. decembra blokirala Kotor-Varoš, zatim prešla naveče u napad i u borbi koja je trajala do

[856] Zbornik, tom IV, knj. 6. dok. br. 98, Regesta dokumenata… str. 39.
[857] ARHIV VII, Microfilm IRP BH 2/61, Regesta dokumenata… str. 39.
[858] Arhiv VII, knjiga ¼, reg. br. 13/8, tegesta dokumenata.. str. 40.
[859] Arhiv VII, Mikrofilm IRP BH 2/310. Regesta dokumenata str. 40
[860] Zbornik, tom IV, knj. 7. dok. br. 26, Regesta dokumenata… str. 41.
[861] Zbornik, tom IV, knj. 7. dok. br. 134, Regesta dokumenata… str. 42.
[862] (Dnevnik u posjedu političkog komesara brigade Sime Tadića). Regesta dokumenata… str. 44.

10 sati 4. decembra oslobodila Kotor-Varoš."[863] „149 22. decembra 1942. Štab 1. proleterske brigade piše komandantu četničkog bataljona 'Knez Arsen', koji se interesovao za uslove prelaska na stranu NOV."[864] „151 25. decembra 1942. Mile Trkulja i Ilija Slavnić javljaju Kosti Nađu da su četnici uglavnom razbijeni i da se djelomično predaju, a mnogi bacaju oružje i odlaze kućama, dok manje grupice bježe po šumi, te da su sve učinili da s njima uspostave vezu, i da će se stanje brzo normalizovati. Dalje javljaju da su u partizanskim rukama Branešci, Jošavka, Kotor-Varoš, Potočani, Crni Vrh, Lipovac, Javorani itd., da se oskudjeva u političkim radnicima, da politodjeli jedinica pružaju pomoć, ali da ona nije dovoljna, da je dosta ljudi otišlo u proleterske jedinice, ali da vlada mišljenje da se teren neće moći održati, pa da je narod zbog toga i zbog straha od četnika rezervisan prema NOP-u i NOB-i."[865] „154 30. decembra 1942. Oblasni komitet za Bosansku krajinu javlja političkom komesaru 1. divizije i zamjenicima komesara divizija da upućuje Šefketa Maglajlića za rukovodioca partijske organizacije na terenu između rijeka Vrbasa i Bosne, s tim da se na tom terenu formira Povjereništvo okružnog komiteta. Oblasni komitet sa Maglajlićem upućuje za vojne i političke rukovodioce Stevu Samardžiju, Muniba Maglajlića, Safeta Fejzića, Momira Kapora, Petra Petrovića, Marka Stokića, Nenada Krajinovića, Neđeljka Pavlovića, Nenada Gavrića, Milu Marića, Savu Milića, Šečera, Milorada Verića i Mišića, koji su sa terena srednje Bosne."[866] „165. 3. januara 1943. Ratni vojni sud pri Šatbu 1. proleterske divizije osudio je na smrt njemačku špijunku Miru Gnjatović i Ljubu Petrovića, koji je kao član Glavnog štaba četničkih odreda sklapao sporazume s Nijemcima i ustašama."[867] „199 21. januar 1943. Izvještaj Štaba 1. proleterske brigade o situaciji na području pl. Motajica i ponovnom pojavljivanju Nikole Forkape sa četnicima; upućivanje kombinovanog bataljona, ojačanog četom koju je formirao Vojo Stupar, te pomjeranje ostalih bataljona radi obezbjeđenja pravca od Dervente i Doboja."[868] „222 31. januara 1943. Vrhovni štab NOV i POJ obrača se letkom četnicima koji su zavedeni neprijateljskom propagandom i ukazuje im na laži okupatora i njihovih slugu o NOVJ, o pogrešnosti politike čekanja, o ustaško-četničkom savezu pod okriljem okupatora i poziva ih da pristupaju NOP-u i NOVJ prije nego što budu oružjem uništeni."[869] „236 31. marta 1943. Spisak boraca 1. proleterske brigade ranjenih u borbama od 15. februara do 31. marta 1943. godine u kojem se nalaze i imena 31. borca s terena srednje Bosne, uz naznaku datuma i mjesta ranjavanja."[870]

Dajemo nekoliko podataka iz Regeste dokumenata o srednjoj Bosni - iz dijela Dokumenta o četničkim vojnim formacijama:
„001 14. februara 1942. Ilija Malić, komandant vojno-četničkog bataljona, obavještava komandanta partizanskog bataljona Lađevac da je 'Po naređenju vrhovnog komandanta Draže Mihajlovića sa današnjim danom fromiran… vojno-četnički bataljon', koji ne priznaje partizansku komandu i koji neće izvršavati naređenja partizanskih štabova, već

[863] Zbornik, tom IV, knj. 8. dok. br. 215, Regesta dokumeneta … str. 47.
[864] Zbornik, tom IV, knj. 8. dok. br. 214, Regesta dokumenatata… str. 54.
[865] Arhiv VII, k. 407, dok. br. 4/2, Regesta dokumenata… 54.
[866] Arhiv VII, Mikrofilm IRP BH 3/394, Regesta dokumenata… str. 55.
[867] Arhiv VII, k. 80, reg. br. 56/6-2, Regesta dokumenata… str. 58.
[868] Zbornik, tom IV, knj. 9, dok. br. 106, Regesta dokumenata… str. 65.
[869] Arhiv VII, Mikrofilm IRP BH 3/529, Regesta dokumenata… str. 71.
[870] Zbornik, tom IV, knj. 11, dok. br. 162, Regesta dokumenata… str. 76..

će sam izdavati naređenja, uz napomenu: ’Teritorija bataljona proteže se na sve čete počev od Crkvene, Blatnice, Pribinića, Čečave, Popović, Pojezna, Rastuša, Buletić i Vrućica.’[871] „005 28.juna 1942. Štab vojno-četničkog odreda ’Borja’ u Jošavci obavještava Stanka Čenića, člana vojno-četničkog odreda ’Borja’ da je primio njegovo pismo ’da su se komunisti organizovali i da spremaju ponovo revoluciju među nama’, te da će štab preduzeti ’najstrožije mjere predostrožnosti’. Rade Radić, dalje, piše Čeniću: ’Baš taj Josipović za koga si javio htjeli smo ga pustiti, da mi nije rekao Jotanović Sredo kako je njemu pričao Josipović da se predao zato da bi ugrabio priliku i ubio nekoliko četničkih vođa.’[872] „008 16. avgusta 1942. Zapisnički su sačuvani podaci o konferenciji Borjanskog vojno-četničkog odreda, kojoj su prisustvovali Rade Radić, njegov pomočnik Jova Kitić i Milan Babić u ime odsutnog Forkape, komandanta Bataljona ’Knez Arsen’. Na dnevnom redu je bio izbor komandanta Borjanskog odreda, jer je Rade Radić određen za komandanta svih četničkih odreda Bosne, utvrđivanje dužnosti pojedinih članova štaba i razmatranje rada Komunističke partije. M. Ivanković se izjasnio za izbor komandanta Odreda, s tim da se Rade Radić, ako ne bude komandant svih odreda, automatski vrati na dužnost komandanta odreda ’Borja’. Govoreći o Komunističkoj partiji Ivanković je iznio slučaj Novaka Pivaševića i izjavio da u Jošavci ima komunistička ćelija, koju treba uništiti. Rade Radić ’zamjera što je na dnevni red stavljen izbor komandanta, kada o tome nije razgovarano sa glavnim štabom’ i smatra ’da se njegovom dosadašnjem radu ne može ništa prigovoriti’. ’Što se tiče komunista glavni štab će poslati stručno lice koje će sva sumnjiva lica ispitati i preduzeti mjere. Osnovaće se koncentracioni logori u koji će biti smještena sva lica naklonjena komunizmu.’ Za Pivaša navodi da je po naređenju glavnog štaba ostavljen privremeno u Liplju. Zatim, navodi da među četnicima ima gestapovaca po zadatku. ’Za pomočnika komandanta odreda izabran je Ljubomir Cakelić. Određuje se koncentracioni logor za komuniste u Karaču u školi. Za upravnika logora određen je Milan Brkić’.”[873] 013 8. septembra 1942. „Komandant pozadine vojno-četničkih odreda ’Borja’ piše komandantu bataljona ’Karađorđe’: ’Glavni štab bosanskih četničkih odreda aktom broj 122/42. od 23. avgusta dostavio je slijedeće: ’U posljednje vrijeme, a naročito od kako je nastalo primirje i prestale borbe na oslobođenom četničkom području, na nekim sektorima dešavaju se vrlo rđave pojave: ubistva, pljačkae, surovo i nevojničko postupanje među četnicima i prema narodu. Postoje dokazi da su četnici sa oružjem u ruci vršili samovoljno premetačine i time stvarali sumnju među četnicima i u narodu.’ ”[874] „017 26. septembra 1942. Ljubo Cakelić, pomočnik komandanta vojno-četničkog odreda ’Borja’ komandantu četničkog bataljona ’Kralj Petar II’ da najkasnije do 28.9.1942. uputi 20 dobro naoružanih četnika sa jednim puškomitraljezom, pod komandom sigurnog vodnika, u štab odreda, odakle će krenuti na teren bataljona ’Knez Arsen’ da likvidiraju ’sa ostacima komunista’. U naredbi se podvlači da je ovaj zadatak ’od presudne važnosti za naš dalji rad i borbu obzirom da se na Motajici prema Kobašu nalaze vrlo male snage komunista pod komandom Voje Stupara, od kojih su neki od strane naših patrola uhapšeni sa propagandnim materijalom, te je u interesu naše borbe da se sa tom komunističkom grupicom jedanput zauvjek

[871] Arhiv VII, arhiva srednjobosanskih četnika, rg. Br. 11600, Regesta dokumenata… str. 305.
[872] Arhiv VII, arhiva srednjoškolskih četnika, reg. br. 1605, Regista dokumenata… str.306.
[873] Arhiv VII, arhiva srdenjobosanskih četnika, reg. br. 11613, Regesta dokumenata… str. 307.
[874] Arhiv VII, arhiva srednjobosanskih četnika, reg. br. 11624, Regesta dokumenata… str. 309.

likvidira…'."[875] „024 24. novembra 1942. Zabilježeno je brojno stanje Motajičke čete četničkog bataljona 'Knez Arsen': '… Četnika 31, pušaka 31, pištolja 10, bombi 21, metaka 894. U selu Smrtićima žandarmerijska stanica sa 4 puške. Komandir čete Vlado Vinčić, rođen 1909. godine u selu Gornjim Smrtićima'."[876] „025 24. novembra 1942. Zabilježeno je brojno stanje Carevogorske čete bataljona 'Knez Arsen': '… Četnika 19, pušaka 19, pištolja 3, bombi 14, metaka 576. Komandir čete Ljubo Podgorac, rođen 1919. u selu Galjipovci, Lišnja.' "[877] „028 2. januara 1943. Četnička opština Pojezna obavještava dopisom zapovjednika posade NDH u selu Kalenderovcima da se opštinska uprava, nakon povlačenja partizana, vratila na svoj teren i ponovo započela da radi, te da je 3. četnička četa 'Kralj Petar II' zaposjela položaje koje je držala prije prodora partizana na ovo područje. Opštinska uprava izjavljuje da će četnici lojalno sarađivati s vlastima NDH i da na terenu opštine nema komunista, ali da je potrebna obostrana budnost i akcija protiv njih."[878] „029 17. januara 1943. Komanda bosanskih četničkih odreda šalje njemačkom komandantu u Banjaluci dopis. Rade Radić se u ovom dopisu žali na njemačkog oficira Liperhta zbog netačnih izjava o četničkim neuspjesima u borbi protiv partizana u zajedničkoj akciji 16. i 17. januara kod Prnjavora, Vršana i Branešaca, navodeći da su četnici Borjanskog odreda zauzeli položaje koje su im Nijemci odredili i da ih i sada drže."[879] „030 20. marta 1943. Komandir Vrbaske četničke brigade Laza Tešanović i komandant odreda 'Manjača' Jovo Mišić pišu komandantu njemačke vojske u Banjaluci, obavještajnom odjeljenju: 'U toku borbi koje vodimo protiv krajiških partizanskih brigada na sektoru Vlašić-Borje… mi imamo povjerenje u njemačku komandu te i ovom prilikom molimo da naša sela budu zaštićena… dok se mi nalazimo u borbi protiv zajedničkog neprijatelja čovječanstva-komunizma."[880] „034 10. aprila 1943. Domobranima u Derventi upućen je četnički letak kojim se oni pozivaju da prođu 'Jugoslovenskoj vojsci u otadžbini' i da pod rukovodstvom Draže Mihajlovića ostvare bratstvo i jedinstvo Srba i Hrvata; letak se završava parolama: 'Živio kralj Petar', 'Živio vođa hrvatskog naroda Maček'."[881] „037 29. aprila 1943. Pregled jedinica i rukovodilaca četničkog odreda 'Borje': štab odreda 'Borje': komandant Rade Radić, zamjenik Simo Miladić, načelnik štaba Stanko Čenić, pravni referent Vid Vidović, ađutant Svetko Aleksić, komandant pozadine Sveto Mitrović, zamjenik Milenko Savić; Glavni štab bosanskih četničkih odreda: Vasilije Lalić, zamjenik komandanta, Luka Radić, komandant pozadine, major Slavoljub Vranješević, komandant operacija, kapetan Martinović i Brana Lazičić, delegati četničke vrhovne komande; bataljom 'Mrkonjić': Dušan Novaković, komandant, Petar Aleksić, član štaba, komandiri četa: Dragoljub Railić, Mihajlo Đurić, Branko Grkinja, Ljubo Bundalo, Veljko Račić, Gostimir Stanković, Ilija Ivanković, Miladin Mirković, Jovan Savanović i Jevrem Madžar; bataljon 'Karađorđe': Todor Arsenić, komandant; komandiri četa Mirko Delić, Zdravko Jeftić, Božo Bojić i Spasoje Radić; bataljon 'Tankosić': Boško Gačić, komandant; komandiri četa: Novak Prodić, Milan Delić, Stanko Grabovac, Rade Sekulić i Vlado Pavlović; bataljon 'Kralj Petar II': Bladoje Vasić i Milan Kondić, komandiri četa; bataljon 'Knez

[875] Arhiv VII, arhiva srednjobosanskih četnika, reg. br. 11632, Regesta dokumenata… str. 310.
[876] Arhiv VII, arhiva srednjobosanskih četnika, reg. br. 11643, Regesta dokumenata… str. 312.
[877] Arhiv VII, arhiva srednjobosanskih četnika, reg. br. 11644, Regesta dokumenata… str. 312.
[878] Arhiv VII, k. 176, dok. br. 58/4-1, Regesta dokumenata… str. 313.
[879] Zbornik dokumenata NOR-a, tom IV, knj. 9, dok. br. 186, Regesta dokumenata… str. 314.
[880] Arhiv VII, dok. BiH br. V 11660, Regesta dokumenata… str. 314.
[881] Arhiv VII, Mikrofilm UDB Zagreb 21/90, Regesta dokumenata… str. 315.

Arsen': Rajko Malešević, komandant, Đuro Milosavljević, zamjenik; komandiri četa. Petar Trivalić, Luka Stijaković, Petar Nedić, Branko Veselinović i Živojin Vasiljević. "[882]

27. Paktiranje četnika sa ustašama i Nijemcima; tajne četničke trojke „Z"

„Snažan polet NOP-a u Bosanskoj krajini u proljeće 1942. godine, pojačao je nesigurnost i strah kod četničkih grupa i uslovio jaču međusobnu ovisnost okupatora, ustaša u četnika. Vidjevši jedinu mogučnost za zaustavljanje razvoja NOP-a u Krajini u međusobnom udruživanju, četničke vođe uspostavljaju kontakte s predstavnicima okupatora i ustaša, a 25. februara 1942. godine četnici Uroša Drenovića vrše otvorenu izdaju prilikom napada na garnizon Mrkonjić-Grad.

Slab rad KPJ na područjima centralne Bosne, na teritoriji 4. krajiškog NOP odreda pročetničke snage koristile su za razbijanje pojedinih jedinica ovog odreda. Imajući u vidu privredni i strategijski značaj centralne Bosne, partizanski Operativni štab za Bosansku krajinu, krajem marta 1942. godine, upućuje na ovo područje proleterski bataljon Bosanske krajine formiran 25. marta 1942. godine u Čelincu, koji je trebalo da uđe u sastav jedne od proleterskih brigada u istočnoj Bosni. Pomognuti od ustaša i okupatora, četnici u namjeri da onemoguće akciju Proleterskog bataljona i jedinica NOP-a na ovom području prelaze u kontraofanzivu, vrše puč u noći između 31. marta i 1. aprila 1942. godine u jedinicama 4. krajiškog NOP odreda i, zahvaljujući efikasnijoj podršci okupatorskih i ustaških snaga, razbijaju znatan dio njegovih jedinica."[883]

„Snage Proleterskog i Udarnog bataljona, predvođeni najistaknutijim vojnim i političkim rukovodiocima u Krajini, uspjele su u aprilu razbiti četničke snage u centralnoj Bosni. Veći dio četničkih rukovodilaca, među kojima i Uroš Drenović, spasli su se bjekstvom u Banja Luku, gdje hitno traže pomoć od okupatora i snaga NDH. Ustaše u Banjoj Luci poslije višemjesečne blokade grada i snažnog pritiska partizanskih snaga na prostoru Kozare, Podgrmeča, Drvara, Janja i drugih vođa za saradnju."[884]

„Saradnja četničkih komandanata i četničkog rukovodstva s Nijemcina bila je veoma široka i mnogostruka, a četnički komandanti bili su povezani s ustašama i domobranima, odnosno vlastima NDH… Svi četnički odredi na teritoriji zapadne Bosne imali su do prve polovine 1942. sporazume s predstavnicima NDH o uzajamnoj saradnji i pomaganju u borbi protiv partizanskih jedinica, uz priznavanje poretka NDH od strane četničkih komandanata. Odred 'Kočić' je sklopio sporazum 27. aprila, 'puk Manjača' 15. maja, odred 'Obilić' 27. maja, a odred 'Borja' 9. juna 1942."[885]

U Izvještaju Oblasnog komiteta KPJ za Bosansku krajinu – za mjesece juni i juli, od 15. avgusta 1942. godine, upućenog Pokrajinskom komitetu KPJ za BiH govori se o ustaško-četničkim sporazumima, pa dajemo samo kratak izvod iz toga Izvještaja:

---

[882] Ariv VII, dok. BiH br. V 11674, Regesta dokumenata… str. 316.
[883] Istorija Saveza komunista Bosne i Hercegovine, Sarajevo 1990, str. 284.
[884] Dušan Lukač, *n. d.*, str. 235.
[885] Branko Latas, *Saradnja četnika Draže Mihajlovića sa okupatorima i ustašama (1941-1945), Dokumenti*,

„Poslije ustaško-četničkog sporazuma, koji je načinjen pod okriljem i po naređenju okupatora i koga je on htio da upotrijebi kao glavno oružje u borbi za slamanje ustanka u Krajini, – pokazalo se da je taj račun okupazora pogrešan.

Četnici su uspjeli uz velike borbe sa nama da razbiju naš IV odred, ali tu je bila tačka. U posljednjem izvještaju naveli smo vam detaljno političke i vojničke razloge napuštanja napuštanja terena toga odreda od naših snaga. Pored svih upinjanja okupatorskih agenata da razbiju iznutra ostale krajiške odrede, to im nije uspjelo…

Pokazalo se da je većina naroda u Krajini i dalje za dosljednu narodnooslobodilačku borbu, da okupator ne može u potpinosti da se osloni na ustaško-četnički sporazum i da je zato prisiljen da ponovo dovlači svoje trupe u Krajinu. I zaista u Krajinu ponovo dolaze njemačke trupe koje su se u martu sa krvavim gubicima izvukle iz zadnjeg svoga garnizona na Krajini (Prijedor – Ljubija)…

Drugo, četničke vođe videći da mase otpadaju od njih pokušavaju da ih raznim manevrima zadrže. Oni pišu pisma našim štabovima gdje traže pregovore pod četničkom firmom i predlažu saradnju i zajedničku borbu protiv Muslimana i ustaša, ali s tim da i dalje ostanu četbici i zadrže samostalne četničke štabove. Oni se pozivaju na preporuku uz Londona u tome smislu, na brzo otvaranje drugog fronta, mogučnost otvaranja toga fronta u Jugoslaviji itd. Pisma vidi se, pisana su po instrukcijama sa strane Sva pisma pisao je i takav okoreli izdajnik kao što je Drenović, drugu Kosti; bandit Lazo Tomić pisao je komandantu i političkom komesaru III bataljona III odreda i Operativnom štabu; bandit Mile Kecman pisao je V odredu nekoliko puta, a u najnovije vrijeme nudi tobože da preda nama 400 četnika sa 2 bivša jugoslovenska oficira. Jedan od četničkih banditskih vođa nudio je sastanak nekim našim drugovima sa kotarskim predstojnikom iz Mrkonjića, za koga tvrdi da je zadužio Srbe.

Cilj tih njihovih pisama i ponuda je da vještim manevrom dobiju u vremenu, te da zadrže process diferencijacije koji se razvija između lopovskog četničkog vođstva i zavedenih masa. Oni taj process, dabome, ne mogu zadržati, ali tim svopjim manevrima i lažnim tvrdnjama da su se već sporazumjeli sa nama unose izvjesnu zabunu među naše borce i otupljuju kod nekuh naših boraca oštricu mržnje prema četničkim izdajicama…"[886]

Između brojnih dokumenata, nađenih u zarobljenim četničkim i ustaškim arhivama, pomenućemo samo dva koja veoma ilustrativno govore o saradnji između četnika, s jedne i ustaša i Nijemaca, s druge strane. U prvom dokumentu „Odluka četničkih odreda o saradnji sa NDH, Zapisnik Konferencije predstavnika vojno-četničkih odreda sa leve strane reke Vrbasa, održane 7. juna 1942. u selu Javoranima, srez kotorvaroški.",[887] između ostalog, stoji: „Tako su sklopljeni izvjesni sporazumi sa Hrvatskim[888] vlastima u Mrkonjić-Gradu od strane Uroša Drenovića, u Banjoj Luci od strane Drenovića i Marčetića, te je i Tešanović naknadno načinio takav sporazum za svoj sector. Tekstualno ti sporazumi nisu mi poznati, ali koliko sam obavešten, u njima je priznata Nezavisna

[886] Arhiv Instituta IRP Sarajevo, Izvještaj Oblasnog komiteta KPJ za Bosansku krajinu, položaj avgust 1942, str. 1.
Beograd 1999, str. 700.
[887] Branko Latas, *n. d,* Beograd 1999, str. 45-48.
[888] Veliko slovo H u ovoj riječi stavljeno je pogrešno ili omaškom u originalu *Zapisnika Konferencije predstavnika vojno-četničkih pdreda sa leve strane reke Vrbasa,* održane 7. juna 1942. u selu Javoranima, srez kotorvaroški.

država Hrvatska. To je ono što, po mome mišljenju, nije trebalo učiniti posle svega što su Hrvati počinili prema srpskom narodu, posle tolikih borbi i žrtava, i gotovo pred slomom te tobožnje države koja još ne priznaje srpskog naroda, i koji se u njoj nalazi van zakona…"[889] U drugom documentu *Sporazum odreda„Borje"i predstavnika NDH o saradnji, Zapisnik*[890] *sastavljen u velikoj župi Sana i Luka, između predstavnika državnih vlasti Nezavisne države Hrvatske: velikog župana Dr. Petra Gvozdića, vojnog zapovjednika pješačkog pukovnika Brozovića Ivana i stožernika Beljana Mirka s jedne strane i zapovjednika četničkih postrojbi Radoslava Radića, s druge strane.*

Zbog totalne očiglednosti četničke saradnje sa Nezavisnom državom Hrvatskom, navešćemo samo nepuna četiri (od ukupno 7) člana u ovom sporazumu.

„ Toč. 1.

Pripadnici četničkih postrojbi (vojno četničkog odreda ‚Borja') sa prostorije: rijeka Vrbas od Štrbaca do Gumjere – Jaružani – Crni Vrh – Štrbe – Opsječko – Marjanovo gnijedo – Dabovci – Latkovi – Imljani – sjeverna strana Vlašića do rijeke Bosne – Komušina – Vlajići do rijeke Bosne – Komušina – Vlajići – Čečava – Gojkovac – Bukovica – Rudanka – Pojezna – Ljubić – Vijačani – Gradina – Motajica (do ceste Prnjavor – Derventa), priznaju vrhovništvo Nezavisne Države Hrvatske i kao pripadnici Nezavisne Države Hrvatske izjavljuju privrženost i odanost Državi Hrvatskoj.

Toč. 2.

Radi toga, obavezuju se predstavnici četničkih postrojbi sa svojim postrojbama, sa današnjim danom prekinuti sva neprijateljstva prema vojnim i građanskim vlastima Nezavisne Države Hrvatske.

Toč. 3.

U tu svrhu na gore opisanom području hrvatskog državnog vrhovništva, hrvatske državne vlasti uspostavljaju i faktično svoju redovitu vlast i upravu.

Toč. 4.

Predstavnici četničkih postrijbi stavljaju slijedeće primjedbe:

---

[889] *Odluka četničkih odreda o saradnji sa NDH, Zapisnik*, dio izlaganja Branislava Lazičića, adv. priprtavnika u *Zapisniku Konferencije predstavnika vojno-četničkih odreda sa leve strane reke Vrbasa*, održane 7. juna 1942. u selu Javoranima, srez Kotorvaroški. (Branislav-Brane Lazičić, rođen u Lusićima 1904, pravnik, četnički ideolog. Prije rata radsio u adv. kancelariji Steve Moljevića. Bio je član štaba Rade Radića i referent za politička ipravna pitanja, a kasnije šef propagande Komande zapadne Bosne. Na četničkoj konferenciji u Javoranima 7. juna 1942. podnio referat o razvitku četništva od početkja ustanka; na crkvenim zborovima govorio protiv ustaša i komunista. Osuđen na smrt i strijeljan 9. avgusta 1948.– zabilježio M. Vukmanović, *n. d.*, fusnota br. 23, str.172).Navedeni document *Zapisnik…* u cjelini je objavljen kao prilog br. 15 u knjizi: Dr Nevenka Petrić *I zvijezde smo dosezali*, izdavač *Grafomark*, Beograd 2001, str. 614-618.

[890] Branko Latas, *n. d.*, str. 49-50. Isti dokument je objavljen u knjizi Dr. N. Petrić *I zvijezde smo dosezali*, kao prilog br. 16, str. 619-621.

- Da se očituje privrženost i odanost, koja je spomenuta u toč. Zapisnika, žitelji sa označenog područja žele imati upravu svojih općina. Radi toga pri imenovanju općinskih uprava žele da budu saslušavani i predstavnici gornjih žitelja, a njihovi prijedlozi uvaženi pod pretpostavkom da predloženi ljudi budu ispravni državljani Nezavisne Države Hrvatske. Odgovornost u prednjem pravcu nosit će lično gornji predstavnik.
- Da se vraćenom pučanstvu, koje pokaže privrženost prema državi i državnim vlastima, pruži državna potpora, kao i naknada šteta učinjena u toku operacije, a napose da se onim udovicama i siročadi, čiji hranioc pogine prilikom akcija oko suzbijanja komunističko-boljševičkih bandi dodjeli odmah potpora sa strane države…"[891]

U dogovoru s njemačkim vojnim komandama i uz njihovu materijalnu, političku i moralnu podršku, četnicima je krajem 1943. prepušteno da zaposjedaju i kontrolišu teritorije cijelog donjeg toka Vrbasa uz obje obale. Poslije preseljenja oružničke stanice iz Razboja u Junuzovce (sada Kočićevo), oružništvo NDH je bilo potpuno potisnuto, pa je cijelo šire područje palo pod neposredan nadzor četnika. O ovim četničko-njemačkim dogovorima Državno tužiteljstvo Pokretnog prijekog suda u Banjaluci obavjestilo je 9. juna 1943. Ministarstvo pravosuđa i bogoštovlja.[892] Sukobi između organa NDH i četnika na području Bos. Gradiške nisu prestali do kraja rata. Kotarski predstojnik iz Bos. Gradiške došao je u decembru 1944. u Banjaluku te od generala Vladimira Metikoša[893] i pukovnika fon Šulca, komandanta 1. kozačke brigade, tražio da se četnici odstrane iz cijelog kotara..."[894] Inače, cestu Banjaluka — Gradiška, kao veoma značajnu komunikacionu arteriju, često su zajednički čuvali Nijemci, četnici i vojska NDH.

Da bi se obezbjedilo što bolje funkcionisanje četničko-njemačke saradnje, Nijemci su na područjima gdje su se nalazile četničke jedinice, bliže ili dalje od Banjaluke, postavili radio-stanice, sa svojim posadama i kuririma. Stanice su bile smještene u Karanovcu, Čelincu, Han Kolima, Klašnicama, i drugim mjestima; u četničkim odredima u kojim su se nalazili njemački instruktori. Tako su se Nijemci obezbjedili, pored ostalog, i za brzo dobijanje podataka o dejstvima i pokretima NOVJ, zatim ovim putem izdavali su svoje naredbe četnicima za otklanjanje iznenadnih napada NOVJ, na gradove, odnosno varošice u srednjoj Bosni, a posebno na grad Banjaluku, kao najveći grad u regiji, gdje je bila i najjača posada njemačke vojske.[895] O karakteru i razmjerama četničko-njemačke

---

[891] B. Latas, *Sporazum četnika Draže Mihajlovića sa okupatorima i ustašama*, Beograd 1999, document *Sporazum odreda „Borje" i predstavnika NDH o saradnji*, str. 49-50.
[892] Arhiv Hrvatske, Zagreb, Ministarstvo pravosuđa i bogoštovlja NDH, kut. 9, taj. 804/43; Četnici su tražili od Nijemaca da im se dodjeli uprava nad onim dijelom sreza Bosanska Gradiška koji je naseljen Srbima, pa je zatraženo uputstvo od Ministarstva da li udovoljiti zahtjevima njemačkog komandanta, ili se treba oduprijeti po cijeni sukoba.
[893] Vladinir Oto Josip Metikoš, rođen u banjaluci 1899, sin pravoslavca Dušana Metikoša, potpukovnik jugoslovenske vojske, general domobranstva i ustaški pukovnik. Sa jedinicama učestvovao u IV i V neprijateljskoj ofabnzivi. U maju 1944. postavljen za komandanta operativnog područja „Velebit" u Gospiću, a poslije septembra 1944, bio vojni komandant u banjaluci. Po njegovom naređenju je obješen ustaški zlikovac natporučnik Asim Djelić.
[894] Milan Vukmanović, *Četnički vojni i pozadinski organi u srednjoj i zapadnoj Bosni 1944. godine*, Banjaluka 1944, str. 165.
[895] B. Latas, *n. d., str. 704.*

saradnje dao je ocjenu i četnički major Vranješević, istakavši da „ima i takvih komandanata koji su svoje jedinice prosto predali pod komandu Nijemaca", napomenuvši da „saradnja i potčinjavanje nije jedno te isto".[896]

U svojoj propagandi vođstvo četničkih organizacija deklarisalo se za liniju „iskorištavanja" okupatora u borbi protiv NOVJ, smatrajući je neprijateljem broj jedan. „Taktiziranje" prema okupatoru i njegovo „iskorišćavanje" svelo se u praksi na iskorišćavanje četnika od strane okupatora i kvislinga.

„6. jula 1943. Rade Radić, komandant četničkog odreda 'Borje' upućuje domobranskoj komandi u Derventi pismo u kojem se izvinjava ustaško-domobranskoj komandi za nesporazume oko povrede ugovora o saradnji:
'… 1.- Mi sa svoje strane nismo napustili niti povrijedili tačke ugovora sklopljenog u Banjaluci. Vi prijetite oružjem bataljonu 'Knez Arsen' brata Forkape. Zar to nije sa vaše strane povreda ugovora?'
'2.- Mi smo sklopili sporazum sa Vama da uništimo komuniste i na tome i dalje ostajemo.'
'3.- Izvještaj Vašeg zapovjednika u Jadovici da mi vrijeđamo NDH i poglavnika nisu tačni. Mi vas poštujemo…'
'5.- Naši četnici ne vrše nasilje i ubojstva prema vama već grupa komunista koja se nalazi oko Kobaša, Seferovaca, Nove Vesi i Trstenaca.'
'6.- Mi smo na zajedničkoj sjednici u Prnjavoru sa Vama 14. juna ove godine utvrdili zajedničke taktičke borbe protiv komunista i mi se toga pridržavamo.'[897]

Imajući u vidu sve naprijed rečeno u vezi sa četničkim paktiranjem sa ustašama, Nijemcima i drugim mora se istaći da je kolaboracija sa okupatorom i njegovim pomagačima, kao pojava u okupiranoj Jugoslaviji za vrijeme Drugog svijetskog rata, bila na svim područjima Jugoslavije gdje su se nalazili četnici. Na primjer, „U Srbiji su postojali brojni oblici kolaboracionizma sa okupatorskom vlašću. Svaki od njih je imao svoje mesto u kolaboraciji, a opet svi zajedno činili su celinu. Ljotićev ‚Zbor' i Srpski dobrovoljački koprpus, kao njegova vojna formacija, su integralni deo nemačkih vojnih formacija a politički su neposredno vezani za Gestapo, nemačku upravu Srbije i Nedićev kabinet. To je sa specijalnom policijom bio deo kolaboracionih snaga koja ima najšire poverenje Nemaca. Nedećev aparat je preuzeo deo upravne, sudske i policijske vlasti koju su u anektiranim delovima Jugoslavije vršili Mađari, Bugari, Nemci, Šiptari i Italijani, naravno pod kontrolom i u suženoj nadležnosti. To je bio po poverenju i vezanosti za okupacioni nemački aparat sledeći nivo i oblik kolaboracije. Pećanac sa svojim legalizovanim odredima po gradovima bio je u funkciji nemačkog vojnog aparata bez političke pozicije i prostora. On i njegov četnički pokret bili su periferna pojava u sistemu kolaboracije. Prema Ravnogoskom pokretu Draže Mihajlovića sa kojim je saradnja bila slojevita i obostrano interesna, Nemci pokazuju najmanje poverenja a u isto vreme četnički pokret pruža najveće usluge Nemcima i najkorisniji je u očuvanju okupatorske vlasti na teritoriji Srbije. Bolje rečeno, efektivne vlasti, jer bi bez njih

[896] B. Latas, ibid., fusnota 37 (VII, reg. Br. 17/7-5, k. 294; zapisnik sa međuodredske konferencije održane 1. decembra 1042).
[897] Arhiv VII, Mikrofilm UDB Zagreb, 21/333, Regesta dokumenata… str. 318.

Nedićeva i okupaciona vlast na seoskom području i većini malih gradskih naselja bila neefikasna i samo formalno prisutna.

Kolaboraciju ne treba posmatrati kao integralnu celinu već kao pojavu koja je obezbedila ukupne potrebe nemačkog i italijanskog okupacionog aparata u održavanju efikasnog vladanja u interesu ratnih ciljeva i potreba sila osovine. Radi objašnjenja ukupne kolaboracije i nijansi između njih neophodno je naučno sa vremenske distance proučiti ovu pojavu, a u okviru nje posebnu prirodu, karakter i specifičnost koju ima odnos četničkog pokreta D. Mihajlovića i nemačkog i italijanskog okupacionog aparata."[898]

Tajne patrole „Z", nazvane četnička trojka, izvršavale su naređenja samo komandanata četničkih brigada. Jedna od prvih naredbi novoobrazovane komande zapadne Bosne bila je prenošenje naređenja Draže Mihajlovića o ubijanju komunista, saradnika i simpatizera narodnooslobodilačkog pokreta. U preambuli naredbe Slavoljub Vranješević je istakao da je takvo naređenje dobio od Draže Mihajlovića i načelnika štaba Vrhovne komande. „Imaju se staviti pod slovo „Z" (zaklati – napom. aut.) svi simpatizeri komune i oni koji se vraćaju iz partizanskih redova u kojima su bili sa ili bez oružja. Bolje je to učiniti nego da se docnije ima još posla sa takvim tipovima. Jednom trebamo biti načisto, da sve ono što je bilo u komuni više od mesec dana to se više ne može nikada izlečiti."[899] „Obrazovanje i imena članova patrole za ubijanje, komandant je morao držati u najvećoj tajnosti, tako da nikako ‚ne sme dozvoliti da se imena tih četnika doznaju i postanu javna tajna...' Rad patrola bio je tajan i one su prema uputstvima išle na izvršenje zadataka pretežno noću. Vranješević je skrenuo pažnju svim komandantima korpusa i brigada da su obavezni da izvrše ovo naređenje. Ukoliko pojedine četničke jedinice, odnosno njihovi komandanti, nisu primile ovu strogo povjerljivu naredbu, komandanti korpusa su bili obavezni da im dostave. Iako je u naredbi stajalo da patrole „Z" izvršavaju naređenja svojih komandanata, bilo je izvjesno da su one radile i na svoju ruku, što se posebno odnosilo na ubijanje domobrana. Malo je vjerovatno da je to činjeno sa znanjem četničkih komandanata pošto su pojedine četničke starješine imale neprilika kod Nijemaca zbog takvih slučajeva. Govorilo se da će se zbog toga nastaviti pokolj Srba. Naredba o osnivanju patrola „Z" prenošena je usmeno. Na području Zmijanja prenio ju je Joco Mihajlović, a nosilac cjelokupne organizacije na području zapadne i srednje Bosne bio je kapetan Boro Mitrović,[900] koji je u ime Vrhovne komande kontrolisao izvršenje. Joco

---

[898] Prof. dr Miodrag Zečević, *Kratak osvrt na istoriju četničkog pokreta 1941-1945*, Predgovor pisan 24.septembra 2000, *Suđenje ravnogorskom pokretu*, Beograd 2000, str.XXVI –XXVII.
[899] ABK-Inv. 1456, faksimil naredbe str. pov. 6, BH-V-9688.
[900] Borislav-Boro Mitrović, kapetan stare jugoslovenske vojske, delegat Vrhovne komande Draže Mihajlovića u Bosni, u koju je upućen zajedno s Vranješevićem. Uspostavio je vezu između Vrhovne komande i Glavnog štaba bosanskih četničkih oderda, odnosno kasnije Komande zapadne Bosne, ali je preuzimao komande nad pojedinim jedinicama i sa njima učestvovao u borbama. Sjedište mu je bilo oko Crnog vrha i Jošavke.

Cerinić[901] je u januaru 1944. izdao okružnicu četničkih opština da mu dostave popise lica koja se nalaze u partizanima i spisak lica koja su naklonjena komunizmu.”[902]

„Četničke grupe za likvidaciju postojale su i prije obrazovanja četničkih crnih trojki. Grupu koljača Vukašina Marčetića nazivali su ’pasja kolona’.[903]Neka ubistva izvršili su i na periferiji Banjaluke. Poslije ubistva Ljubice Malešević u Motikama u februarau 1944, četnici su spriječili da se vodi istraga. Mada su oni izvršili to ubistvo, sahranu su iskoristili za raspirivanja nacionallističkih strasti, kad je jedan od njih u posmrtnom govoru rekao ’Slušajte, braćo Srbi, za sve ranije žrtve kao i sad ove to su krive ustaške vlasti, nećemo se stiditi svoga oružja, nego ćemo (se) za ove nevine žrtve osvetiti čim prilike budu uspjele.’[904] Nešto prije ovog zločina (4. februara), na Rujevici kod Vrbanje ubijen je Matija Sabuk.[905] Lista četničkih nasilja bila je velika: pljačke, silovanja i ubistva. To je priznao i Štab Srednjobosanskog četničkog korpusa u dijelu teksta svoje naredbe od 12 septembra 1944: ’Pošto su na teritoriji pojedinih brigada, a naročito bataljona učestale svakodnevne pljačke kako po danu, a naročito po noći: napr. stoke, konja, volova, krava, svinja i pljačka kuća: odela, hrane, žita, masti, kućnog posuđa i pojedinih sitnica. Ovo vrše pojedine starešine i vojnici, a što je najžalosnije pljačku organizuju pojedini pomočnici komandanata brigada, poneki komandant bataljona, neki komandiri četa sa izvesnim svojim vojnicima.’ Ova ocjena iz četničkih izvora, a takvih je bilo mnogo, upotpunjava sliku o ponašanju i ulozi četnika.

Kriza u kojoj se nalazilo četništvo u srednjoj i zapadnoj Bosni bila je sastavni dio unutrašnje krize četništva uopšte sa svim vojnim, ekonomskim, političkim, idejnim, moralnim i drugim sadržajima. Odranije prisutna suprotnost između domaćih vojnih starješina i onih koji su dolazili i djelovali u ime Draže Mihajlovića, ostala je naglašeno prisutna sa svim popratnim pojavama. Pored dva četnička tabora na čelu sa Slavoljubom Vranješevićem i Radoslavom Radićem postojale su i druge, više ili manje osamostaljene, vojne i druge grupe. Uprkos vojnoj organizaciji, inače veoma labavoj u nizu unutrašnjih sadržaja, u kojoj je svaki viši vojni starješina bio osamostaljeni vlastodržac na svom području, njih nije objedinjavala ni vojna disciuplina ni zajednička komanda nego mržnja prema komunizmu i Nardnooslobodilačkom pokretu, naglašen velikosrpski nacionalizam, strah da ne izgube stečene položaje poslije rata u državi koju su zamišljali kao obnovljenu monarhiju Jugoslaviju znatno proširenu na račun svih susjeda.”[906]

Za pojavu četništva, njegovo izdajničko djelovanje u periodu 1941-1945, te njegov silazak sa istorijske pozornice 1945. godine (ali i kasnije su djelovale razbijene četničke grupe koje su vršile zvjerstva), naučna istoriografija je dala svoje ocjene. Taj retrogradni

---

[901] Jovo Cerinić,lugar u Jošavci i rikovodilac četničke organizacije u nekoliko sela, sa sjedištem u selu Opsječko. U ustanku je bio borac crnovrške partizanske čete; učestvovao je u pripremama puča; prisustvovao je konferenciji komandanata pozadine i pomočnika komandanata bataljona, 28. avgusta 1942. u Kulašima. Bio zamjenik komandanta četničkog bataljona „Petar Mrkonjić” koji je imao šest četa; pomagao je Mitroviću u organizaciji četničkih trojki za ubijanje. Uhvatili su ga partizani i strijeljali 1944.
[902] Milan Vukmanović, *n. d.*, str. 189-190; AVII-219-11/10.
[903] D. Klemenčić, Izgubljeni zapisi, Ljubljana 1972, 275.
[904] ABK/Sudbeni stol Banjaluka, Kk-150/44 od 4. marta 1944.
[905] ABK-Sudbeni stol, Kzp. 17/1944 i Kk-22/1944.
[906] Arhiva RSUP-a BiH, naredba Komande 310, pov. 1114/44 od 12. septembra 1944.

pokret je trajao nepune četiri godine, što je bilo predugo za sve, posebno za omladince, koji su zbog svoga uzrasta, po ratnim pravilima, ko god nije uspio da to izbjegne, imali obavezu da služe i u ovakvoj „vojsci”.

28. Neke aktivnosti SKOJ-a i NOSOBiH-a u srednjoj Bosni poslije četničke izdaje; stupanje omladine u partizanske jedinice i u periodu april-decembar 1942. god.

Akcije SKOJ-a i aktivnosti omladine odvijale su se do poslednjih dana postojanja partizanskih četa u srednjoj Bosni, sve dok nisu izvršeni četnički pučevi u partizanskim četama u srednjoj Bosni, ali bilo je određenih aktivnosti i poslije četničkih pučeva. U pojedinim mjestima u srednjoj Bosni postojala su sigurna uporišta, pa tako i među mladima, na koje su se mogli oslanjati pojedinci i grupe iz redova partizanskih snaga, kao i pojedini kuriri, u cijelom periodu postojanja četničke vlasti – sve do dolaska proleterskih jedinica, novembra 1942. godine. Ali, nastankom krize NOR-a u srednjoj Bosni, krajem marta i početkom aprila 1942. godine, došlo je do krize i u omladinskom pokretu, kao njegovom integralnom dijelu. Ipak su se odvijale određene aktivnosti i pored izuzetno teških uslova za djelovanje. Jer, uporedo sa četničkom izdajom došlo je do ofanzivnog djelovanja neprijateljskih snaga i iz svih garnizona, naročito banjalučkog, pa tako i sužavanja slobodne teritorije i konačno, njenog gubljenja, kao slobodne teritorije koju su obezbjeđivale jedice NOR-a. Kad su otišle i posljedne partizanske jedinice, nestalo je dotadašnje slobodne teritorije – postala je četnička i uspostavljana je i četnička pozadinska vlast.

U takvoj novonastaloj situaciji, poslije četničkih pučeva, omladina iz partizanskih porodica, koja se nije povukla sa našim snagama, pošto je zauzet politički stav na nivou Povjereništva Oblasnog komiteta KPJ za Bosansku krajinu, da se nastoji da na terenu srednje Bosne ostane koliko je moguće više kadrova do novog dolaska partizanskih snaga na ovo područje, bila je zajedno sa svojim odraslim članovima porodice izložena maltretiranju od strane četnika, a neke su četnici pobili, hapsili i držali u svojim zatvorima, kućnom pritvoru ili su ih predali ustaškoj vlasti.

Iako danas izgleda nevjerovatno, za vrijeme Narodnooslobodilačke borbe omladini, ali i djeci su povjeravani veoma ozbiljni zadaci. Tako, na primjer, 7. aprila 1942. godine, iako su četnici vršljali u srednjoj Bosni oko varošica u kojim su bile stacionirane partizanske čete i svakodnevno se očekivalo da će oni napasti i preuzeti vlast, u tim teškim uslovima Đorđe Perović, tada član Okružnog komiteta SKOJ-a za srednju Bosnu, dao je zadatak Nevenki Petrić, tada 15-godišnjoj skojevki, da arhivu Okružnog komiteta SKOJ-a za srednju Bosnu odnese iz Maslovara u Šiprage (to je razdaljina oko 25 kilometara).[907]

[907] Zadatak da prenese arhivu OK SKOJ-a srednje Bosne u Šiprage Đoko Perović je dao Nevenki Petrić po završetku Smotre kulturnoprosvjetnog rada omladine srednje Bosne u Skender-Vakufu, 7.aprila 1942 godine. Međutim, novi događaji su onemogučili sprovođenje toga zadatka, pošto je N. Petrić 8. aprila, uhapšena u Grabovici od strane četnika,pošto je oredhodne noći u Maslovarskoj partizanskoj četi bio četnički puč i uspostavljena je četnička vlast (ali arhiva OK SKOJ-a za srednju Bosnu je sačuvana do preuzimanja vlasti od strane partizana).

Poslije četničkog puča u partizanskoj četi u Jošavci (izvršenog noću između 31.3/1.4.1942, prvi naredni četnički puč u srednjoj Bosni bio je u Maslovarskoj partizanskoj četi, noću između 7. i 8. aprila[908]. Pošto se 6. i 7. aprila 1942. godine, u Skender-Vakufu održavala Smotra kulturnoprosvjetnog rada omladine srednje Bosne, sutradan, po završtku njenog rada 8. aprila omladina srednje Bosne se vraćala u svoja mjesta gdje su živjeli. Toga dana i omladina Maslovara vraćala se sa spomenute Smotre. Kako je četnički puč u Maslovarskoj četi izvršen noć prije povratka maslovarske omladine sa Smotre, četnička patrola te, sada četničke čete, postavila je zasjedu ovoj omladine u Grabovici. Samo su dvoje – Dušanku Petrić, koja je tada bila sekretar Opštinskog komiteta SKOJ-a za opštinu Maslovare i Nevenku Petrić, sekretara aktiva SKOJ-a u Maslovarama, uhapšene i sprovedene u četnički zatvor u Maslovarama, dok je ostala omladina puštena kućama. Nakon izvjesnog vremena Dušanka i Nevenka su puštene iz zatvora, ali su stavljene u kućni pritvor sa potpuno ograničenim pravom na kretanje (izuzev u dvorištu roditeljske kuće gdje su živjele).

Partijski i skojevski materijal (arhiva OK SKOJ-a za srednju Bosnu), koji je prije puča ostavio Đoko Perović (tada član Okružnog komiteta SKOJ-a za srednju Bosnu), sačuvan je sakriven pod crijep u ambaru Vase Petrića. Neki od tih materijala prorađivani su na teoretskim sastancima aktiva SKOJ-a u Maslovarama, ali pristizali su i novi. U tim novim uslovima za rad, aktiv SKOJ-a u Maslovarama se sastajao povremeno. Članovi su bili Dušanka, Nevenka i Vojislav Petrić i Đoko i Pero Bubić (iz dvije susjedne kuće, čiji su svi članovi porodice bili uključeni u NOP, odnosno NOR). Održavani su i radni sastanci. Tako je na jednom radnom sastanku aktiva SKOJ-a odlučeno da se uništi preostalo rudarsko postrojenje u Maslovarama, koje su ustaše već demolirale uništavanjem svojih zaliha eksploziva, prilikom napuštanja Maslovara, 15. decembra 1941. godine.[909] Kako je za vrijeme četničke vlasti iz Banjaluke došao ing. Drago Kostanjšek, koji je prije rata radio u rudniku Maslovare, da utvrdi u kakvom je stanju preostalo rudarsko postrojenje, da bi se prevezlo i koristilo u rudniku „Lauš", pored Banjaluke, on je utvrdio da se to postrojenje može još koristiti, pa u dogovoru sa četnicima namjera je bila da se transportuje u Banjaluku, pošto je već uveliko funkcionisala kolaboracija između četnika i ustaške vlasti. Čim je inženjer Kostanšek otišao aktiv SKOJ-a u Maslovarama samoinicijativno je odlučio da se preostalo postrojenje rudnika onesposobi – demontira i u dijelovima raznese po okolini, a na preostali materijal da se bace bombe. O ovoj akciji su se dogovorili i sve organizovali skojevci Đoko Bubić (1924),Vojislav Petrić (1928), Dušanka (1924) i Nevenka Petrić (1927) u saradnji sa još dvije-tri povjerljive osobe, a Đoko i Vojislav bacilli su dvije bombe na preostale dijelove postrojenja i tako je ovom akcijom potpuno onemogučeno prebacivanje preostalih mašina u Banjaluku za potrebe

---

[908] (8. aprila 1942. Izvještaj Luke Radetića da su četnici izvršili puč u Maslovarama 8. aprila u 3. sata ujutro i ubili političkog komesara Idriza Maslu, te da je on s nekoliko boraca uspjeo pobjeći u Skender-Vakuf. Arhiv VII, Mikrofilm IRP BH 1/448, Regesta dokumenata o srednjoj Bosni u NOB, 1941-1943, Prnjavor 1971, str. 26.(U ovom puču takođe je ubijema Vera Vinterhalter, poznati višegodišnji član KPJ Banjaluke, zatim revolucionar Milak iz Teslića i zarobljeni civil Vejsil Mesić kao musliman).

[909] !5. decembra 1941. Izvještaj štaba 6. bataljona 3.KNOP odreda Štabu 3. KNOP Odreda. Snage 6. bataljona ušle su u Maslovare bez borbe. Zaplijenjeno je oko 200 vagona ugljena. Neprijatelj je prije povlačenja uništio 600 kg dinamita, od čije je eksplozije oštećeno nekoliko zgrada. Arhiv VII, k. 1701, reg. br. 20-1/30, Regesta dokumenata o srednjoj Bosni u NOB 1941-1943, Prnjavor 1971, str. 19.

neprijatelja.[910] To su učinili bez znanja starijih aktivista u Maslovarama (tada je u Maslovarama postojala kandidatska grupa KPJ, koju je osnovao Idriz Maslo, komesar Maslovarske partizanske čete, u kojoj su bili članovi Viktorija Petrić, udata Kapor, Vaso Kapor i Vaso Petrić (Milan Radić je, takođe bio član, ali je do ovog doga]aja vr' stupio u Udarni protivčetnički bataljon i s njim otišao). Sekretar te kandidatske grupe bila je Viktorija Petrić-Kapor).[911]

Poslije četničkog puča na području opštine Skender-Vakuf aktivi SKOJ-a osnovani u ustaničkim danima (Skender-Vakuf, Živinice, Bokani, Šolaje i Kostići) svi su prestali sa radom osim u Skender-Vakufu gdje su djelovala samo dva člana SKOJ-a – Jovanka Crnomarković i Janko Čoralić, koji su se povremeno sastajali i u izmjenjenim okolnostima izvršavali određene zadatke. Pošto je Jovanka Crnomarković vraćena iz jedinice da ostane na terenu, kako bi mogla da održava vezu sa našim snagama, zatim simpatizerima u Kotor Varošu i dr., dobivši pri tom i lozinku "Bočac-Krmine", ona je u Skender-Vakufu obavljala zadatke koji su se u tom periodu postavljali.

Na sastanku OK KPJ za centralnu Bosnu, održanom 2. maja 1942. godine, određen je Okružni komitet SKOJ-a za srednju Bosnu u sastavu: Đorđe *Đoka* Perović, sekretar, članovi Mira Jotanović, Vlado Ivanović i Lazo Vidović, ali iz razumljivih razloga ovaj komitet nije mogao djelovati na cijeloj teritoriji srednje Bosne već samo parcijalno u zavisnosti od uslova.[912]

I u knjizi „Proleterski bataljon Bosanske krajine", objavljenoj 1982. godine u Beogradu, piše da je neposredno pred četnički puč u Jošavci (izvršen noću između 31.03/01.04. 1942). „U crkvenoj zgradi, u selu Donja Jošavka, bili su smješteni Štab 4. odreda, OK KPJ i OK SKOJ-a za srednju Bosnu. U Štabu odreda tada se nalazio samo Rade Radić, do tada zamjenik političkog komesara, odnosno politički instruktor. Dan uoči puča u Štabu odreda nalazio se i komandant Operativnog štaba Kosta Nađ i spremao se za obilazak jedinica. Prije nego što je Kosta krenuo, Radić ga je zadržavao da ostane još koji dan. Međutim, Kosta ga nije poslušao i krenuo je iz Jošavke 30. marta naveče, uoči samog puča, bez obzira što mu potkivač koji je radio u odredskoj radionici nije htio potkovati konja, pravdajući se nedostatkom materijala.

Za vrijeme puča u zgradi Štaba odreda nalazili su se sekretar OK KPJ za srednju Bosnu, Rajko Bosnić, i sekretar OK SKOJ-a za srednju Bosnu Željko Barić, kao i Leda

---

[910] Kako su ovu akciju samoinicijativno izvršili skojevci Đoko Bubić, Vojo, Dušanka i Nevenka Petrić, bilo je i kritike od starijih, ali, na kraju, i priznanje za odvažnost, pošto se nikad nije saznalo ko su bili izvršioci.

[911] Kako pada u oči pominjanje imena sa istim prezimenom potrebno je reči da se radi o članovima iste porodice. Vaso Petrić je otac Viktorija Petrić, udate Kapor, Dušanke, Vojislava i Nevenke Petrić. Zatim Viktorija i Vaso Kapor su tada bili bračni par. (nap. aut.).

[912] Milan Radman, *Izvještaj OK KPJ za srednju Bosnu od 1. juna* 1942, Arhiv VII, Mikrofilm IRP BH 1/541; dio Izvještaja je objavljen u knjizi Save Trikića i Dušana Repajića *Proleterski bataljon Bosanske* krajine, str. 132-134, sa napomenom da se prepis ovog Izvještaja nalazi u ličnoj arhivi autora.

Karabegović, raniji politički komesar Buletičke čete i još 5 omladinskih rukovodilaca."[913] Svi navedeni su pohvatani u zgradi žandarmerijske stanice i poubijani u šumi na Ravnoj Gori, a Leda Karabegović je odmah ubijen čim su krenuli prema Skatavici.[914] „Ukupno je bilo ubijeno 30 boraca 4. krajiškog NOP odreda i Proleterskog bataljona koji su se zatekli zao ranjenici u određenoj bolnici koja je bila smještena u zgradi Osnovne škole u Jošavci, ili su se te noći našli u Štabu odreda u Jošavbci. Uspjeli su da se spasu i izvuku jedino ranjeni Milan Budimir, Aćim Šobot, Ređo Terzić i Jovica Trkulja koji se tamo zatekao kao kurir. Prvog aprila četnici su ubili i dr Mladena Stojanovića."[915]

Pored navedenih poubijani su i mnogi drugi kadrovi za vrijeme četničkih pučeva. O tome govori Milan Radman, sekretar Okružnog komiteta KPJ za srednju Bosnu, u svom *Izvještaju* koji je pisan 1. juna 1942. godine, u kome u vezi sa stanjem u omladinskom pokretu u periodu neposredno poslije četničkih pučeva kaže: „21. II. 1942. formiran je OK, koji djeluje na terenu 4. krajiškog NOP odreda u koji su ušli kao sekretar Rajko Bosnić, Miloš Glišić, ?Mladen, Mala[916], Radman Milan i Barić Željko ispred SKOJ-a. Početkom maja na ovom sektoru se nalazio drug Stari i drug Osman, kojima sam izložio stanje partije i 2.V 1942. je ponovo formiran OK u koji je ušao drug Đorđe (Crnogorac)[917] ispred omladine, Miloš Glišić, Mala i kao sekretar Milan Radman."[918]

---

[913] Savo Trikić, Dušan Repajić, *Proleterski bataljon Bosanske krajine*, Beograd 1982, str. 71. i 72.
[914] Ibid, str. 75.
[915]

[916] Mala je bilo ilegalno ime Zagorke *Zage* Umičević.
[917] Đorđe Perović za vrijeme NOR-a uzeo je ime Đorđe Ranković Crnogorac da bi zaštitio od eventualnih represalija suprugu Vuku i njenu porodicu (Milana Novkovića) u Kotor-Varošu iz koga je otišao u Borje..
[918] Milan Radman, sekretar OK KPJ za srednju Bosnu, *Izvjrštaj o radu OK KPJ i OK SKOJ-a srednje Bosne* od 1. juna 1942, Arhiv VII. Mikrofilm IRP BH 1/632. U navedenom Izvještaju, dalje se kaže: „Početkom maja čete koje su još tada bile partizanske poljuljale su se radi brojnog povećanja četnika i njihovog djelovanja preko četnički raspoloženih ljudi u njima samim. Četnici su se grupisali i postavili sebi kao glavni zadatak borbu borbu protiv Proleterskog bataljona, koji se tada nalazio na ovom sektoru i protiv naših istaknutih drugova. Dok su nastojali da poljuljaju partizanske čete i jednovremeno podvrgnu svojoj komandi došavši na njihov teritorij sa velikim snagama. Tako su pridobili četu u Vitkovcima, Dobojsku četu u Ljeskovim vodama, ali poraz četnika u sudaru sa protivčetničkim bataljonom (misli se na Udarni bataljon koji su nezvanično mnogi nazivali "protivčetnički" – napomena autora) na Krnjinu poljuljao je četnički raspoložene elemente i od njih su se neki nedisciplinovano povratili na svoje stare položaje prema ustaško-domobranskim snagama. Samo jedna veća grupa četnika otišla je u pravcu Skendera i izvršila napad na Čemernicu i Bočac koji je uspio. Osim tih četnika koji se, uglavnom, nalaze u Jošavci, Čečavi, Pribiniću i Blatnici postoji još jedna grupa četnika na terenu Ilove i to naoružanih oko 70 pod komandom Forkape. Istina ti četnici još nisu nigdje napali na naše drugove, ali su u zadnje vrijeme i oni u sporazumu sa ustašama… Motajička četa se raspala jer je imala slab kadar, a i samo ljudstvo je izbjegao ispred četnika tako da na čitavom ovome terenu danas postoji samo jedna četa i to Prnjavorska koja je pod našom komandom… Kod Proleterskog bataljona koji je ostao na ovom sektoru pojavila se kako među vojnicima, tako i kod samog bataljonskog biroa malodušnost, smatrajući svoje snage slabijim da bi se mogli uspješno boriti protiv četnika i, zahtjev za napuštanje ovog terena i odlazak na Kozaru. Koliko god je OK zajedno sa komandnim kadrom 4. odreda smatrao da nije takva ni politička ni vojnička situacija na ovom terenu, da bi bilo potrebno taj teren napustiti, ipak je bataljonski biro Proleterskog bataljona odlučio da napusti teren i Proleterski bataljon ga je i napustio 1. 6. 1942. godine.
Mi smatramo da je svako napuštanje ovog terena sabotaža u pravcu NOB-a, jer mislimo da nastavljajući borbu na ovom terenu dajemo mogučnost svim poštenim borcima koji se danas nalaze u četničkim redovima, a i ostalim seljacima da se okupe oko nas kao jezgro NOB-e na ovom terenu. Budući da su naše vojne snage na ovom terenu jako male mi smo odlučili da pređemo na način gerilske borbe. Međutim, naše ljudstvo sa kojim sada raspoložemo ima poštenih boraca iz prijašnjih partizanskih četa i to Crnovrške,

Na samom kraju ovoga Izvještaja o omladinskom pokretu se kaže:

„…Stanje omladinskog pokreta.

OK SKOJ-a nije ponovo formiran, jer se uslijed ove situacije na sektoru čitavog odreda nije imao potpuni i nužan pregled rada. Od kadra omladinskih radnika ostala su samo četiri druga. Sva četiri druga biće u gerilskim jedinicama u kojima će raditi na omladinskom radu i održavati veze sa omladinom u pozadini i politički je podizati. Danas možemo računati sa 20 sigurnih omladinaca organiziranih u SKOJ, koji će biti glavno jezgro u omladinskom radu i gerilskim jedinicama."[919]

Kao što se vidi iz ovog izvještaja u proljeće 1942, pa sve do dolaska proletera Okružni komitet SKOJ-a za srdnju Bosnu je djelovao uslovljeno datim okolnostima – u izuzetno teškim uslovima – u gerilskim grupama dok su postojale. Pored toga vidi se da su bila četiri člana. Istraživanjem je utvrđeno da su to bili: Đorđe Perović, sekretar – što već piše u citiranom izvještaju, zatim Mira Jotanović, Vlado Ivanović i Lazo Vidović. I, mada skoro da nije bilo nikakvih uslova za politički rad sa omladinom na terenu, oni su se borili da nešto rade. Na iznijetim primjerima u vezi sa angažovanjem Đoke Perovića to se vidi, a čim su došle partizanske jedinice u srednju Bosnu, rukovodstva SKOJ-a i NOSOBIH-a su odmah osnivana, sa kadrovima iz srednje Bosne, osim izuzetaka, pa i to, takođe, demantuje konstatacije u spomenutom izvještaju Oblasnog komiteta SKOJ-a za

---

Motajičke, Dobojske, Maslovarske, Skenderske i dvojica iz Jošavačke čete. Mi smo odlučili da to ljdstvo u gerilskim jedinicama teorijsko-politički osposobimo da postane borbeno, politički svijesno jezgro oko kojeg bi se kupili svi pošteni borci, a kojem bi pridolazili vojnici iz četničkih četa. Mi ćemo to postići na taj način što ćemo u svaku njihovu jedinicu metnutu bar jednog politički svijesnog druga, tj. teoretski izgrađenog koji na sebe prima dužnost da stvarno osposobi ljudstvo gerilske jedinice da postane borbeno, displinovano, polirički svijesni jezgro.

Sadašnja politička situacija stoji u znaku pribiranja četničkih snaga. Njihove pojedine male grupice odmeću se od komandi i vrše pljačku, te će na taj način odbiti od sebe seljaštvo. Ujedno sporazum četničkog vođstva sa ustašama izaziva kod nekih kod nekih četničkih boraca neraspoloženje prema vođstvu, dok seljačke mase na izrazito četničkim terenima momentalno se slažu sa sporazumom ustaških i četničkih vođa, jer se nadaju da će im tim sporazumom biti zagarantovan miran život. Mi nemamo sumnje da će srpske seljačke mase ovog kraja sa simpatijama gledati u one koji i dalje budu uništavali ustađe. Što se tiče Muslimana ovog kraja oni će uvjek sa simpatijama gledati i pomagati nastavak borbe protiv četnika. Isto tako ukrajinske, a naročito poljske mase koje se nalaze pod ustaškom vlasti bolje gledaju na naš pokret nego na četnike, ali još uvjek nisu voljni da nas aktivno pomažu. To bi bila, uglavnom, ocjena političke situacije i raspoloženja masa na ovom terenu, ali treba spomenuti da na ovom sektoru ostaje prnjavorska ćeta, pod vođstvom druga Novaka Pivaševića kao dobrovoljačka četa.

Što se tiče stanja u partiji na ovom sektoru stvar stoji ovako: I sada postoji stalna grupa štaba odreda koji broji četiri člana KPJ. Oni će i dalje ostati kao štabna grupa pri gerilskoj jedinici. Osim toga ostaje na ovom terenu cjelokupan OK. Tu je i drugarica Mala „Zaga" (Zagorka – Zaga Umičević – Mala (napom. autora), koja je 27. maja došla na ovaj teren, koja je ušla aktivno u rad kao čla OK. Od Crnovršana koji su ostali na ovom terenu postoje dva partijca, a ostali su sa Proleterskim bataljonom otišli na Kozaru. Od partijaca Motajičke čete koji su izmakli ispred četnika i odvojili se od nas nema ni jednog sa nama. (To su: Ljubi Janković, Dragan Milanović i Čedo Mikić, primjedba autora). Na ovom terenu postoje dva člana iz bataljonske štabne grupe. U Prnjavorskoj četi je bilo 6 partijaca, a jednog od tih kao nedostojnog izbacili smo iz partije. Na sektoru Ljeskovih Voda postoje dva partijca.

U pozadini gdje je djelovala Vitovačka četa nalazi se jedan partijac koji drži sastanke sa dvojicom pripravnika. Na sektoru Motajičke čete postoje tri partijca sa kojima se dosada nije skoro ništa radilo. To je krivica sekretara OK koji nije posvetio dovoljno pažnje partijskom radu u pozadini. U pozadini Prnjavorske čete postoje dva partijca."

[919] Milan Radman, *Ibid*: Mile Trkulja i Advan Hozić, n. d., str. 120.

Bosansku krajinu da u srednjoj Bosni u periodu april – novembar 1942. godine „nije bilo nikakvog rada u tom periodu" – kako je navedeno.

„Krajem maja 1942. godine od nekada brojnog Četvrtog krajiškog NOP odreda na terenu srednje Bosne ostala su ukupno 42 borca, od kojih je većina u Odredu obavljala određene dužnosti – komandira, komesara i slično. To su zapravo bili oni najsvjesniji i najbolji borci koje je Odred imao. Na sastanku koji je održan 31. maja 1942. na Previji kod Vijačana bilo je razmatrano pitanje da li da i preostali borci Odreda pođu sa Proleterskim bataljonom za koji je već bilo riješeno da ide na Kozaru preko Lijevča polja, ili da ostanu na terenu srednje Bosne. Konačno je usvojen drugi prijedlog i ljudstvo Odreda je podjeljeno u četiri partizanske (gerolske) grupe, približno istog brojčanog sastava. Naime, Štab Četvrtog krajiškog NOP odreda i Okružni komitet KPJ za srednju Bosnu smatrali su da ima osnova i razloga za ostajanje na ovom terenu, da je svaki borac dužan da ostane i da se dalje bori, s tim što je potrebno izvući pouke iz svega što se dogodilo… Trebalo je koristiti svaku mogučnost da pojednici djeluju ilegalno na određenim terenima, kao i to da se neki ilegalno ubace u četničke redove."[920]

Kada su povučene sve patrole i zasjede koje su se nalazile na terenu, a prije nego što je komandant Proleterskog bataljona Zdravko Ćelar izdao naređenje za pokret, svi borci su raspoređeni u četiri gerilske grupe. Među borcima ovih grupa bilo je više od dvije trećine omladine, pa stoga navodimo sastav grupa:

„Prvu (Motajičku) grupu sačinjavali su: Danko Mitrov, Vojo Stupar, Dušan Bojanić, Zaga Umičević, Lazo Vidović, Božo Tatarević, Savo Marić, Drago Čajevac, Milutin Đurđrvić, Vid Babić, Đorđe Pstrocki, Drago Žunić i Nevenka Gazibarić, koja je imala zadatak da dejstvuje na prostoru Prnjavor – Kobaš – Srbac. Komandir Danko Mitrov, politički komesar Vojo Mitrov. U grupi su bili još i Drago Živanić Luna i Slavko Gazibarić…"[921] Vidim, dakle da je u ovoj grupi član OK SKOJ-a za srednju Bosnu Lazo Vidović.
Drugu (Crnovršku) grupu sačinjavali su: Milan Radman, Mićo Miloš Pejinović, Nikola Ćućan, Veljko Bundalo, Drago Karasijević, Duško Lenardić, Božo Popović, Đorđe Gajić, Nedeljko Savičić, Milivoje Šteković i Gojko Jakovljević. Zadatk grupe je bio da dejstvuje na prostoru Klašnice – Crni vrh – Jošavka, komandir grupe Milan Radman.
Treću (Krnjinsku) grupu sačinjavali su: Adem Hercegovac, Edhem Pobrić, Kojo Jotić, Boško Hadžić, Mira Jotanović, Branko Lastrić,[922] Stevo Golubović, Nikola Borojević i Mišo Sparavalo. Zadatak grupe bio je da dejstvuje u rejonu: Teslić – Tešanj – Doboj – Derventa. Komandir Kojo Jotić, komesar Adem Hercegovac. Iz sastava ove grupe se vidi da je u njoj član OK SKOJ-a za srednju Bosnu Mira Jotanović.
Četvrtu (Kotorvarošku) grupu sačinjavali su: Mile Trkulja, Đorđe Perović *Đoko*, Duško Josipović, Ankica Bubić, Nenad Božić, Đorđe Popović i Luka Radetić. Zadatak grupe bio je da dejstvuje u rejonu: Maslovare – Skender-Vakuf – Korićani. Komandir grupe Mile

[920] Mile Trkulja, Advan Hozić, *n. d.*, str. 131.
[921] Na Motajici je ova gerilska grupa djelovala kao 4. krajiški NOP odred, dodavši kasnije svom nazivu i „Novak Pivašević".
[922] U originalu je prezime pisalo Larić (ispravku prezimena Larić u Lastrić napravila autor).

Trkulja, komesar Duško Josipović."[923]U ovu grupu bio je raspoređen sekretar OK SKOJ-a za srednju Bosnu Đorđe Perović *Đoko*.

Gerilske grupe dobile su uputstva s kime na terenu mogu da sarađuju. U vezi sa ovakvim djelovanjem četvrte gerilske grupe to se vidi iz slijedećeg: „Grupa je dobila uputstvo da veze održava na pravcima: Skender-Vakuf, sa Jovankom Crnomarković; Šiprage, sa Vukom i Brankom Gnjatović; Maslovare, sa Viktorijom Petrić-Kapor; Vijačani, sa Vidom Nježićem i Potočani sa Ljubom Jankovićem i Milenom Milosavljević. Te veze su date da bi se preko njih moglo doći do uspostavljanja kontakata sa Okružnim komitetom i radi obavještavanja o situaciji… Četnici su na tu grupu organizovali prave hajke, mobilišući za to i seosko stanovništvo. Samo rijetki i hrabriji seoski odbornici i ugledni ljudi usuđivali su se da održavaju veze sa tom grupom. Uslijed takve, veoma teške situacije, grupa je ponovo došla na Borje i tada je izvršena analiza rada, pa je dogovoreno da se rasturi i da pređe na pojedinačno djelovanje. Tako su Dukić, Perović, Radetić i Trkulja vraćeni u pravcu Skender-Vakufa, Ankica Bubić i Dušan Josipović *Duško* upućeni su u Maslovare, Božić je otišao u Šiprage, a ostali su otišli svojim kućama. Zbog slične situacije istu odluku donijela je i Krnjinska (Dobojska) grupa.

Josipović se u Maslovarama sklonio u kuću Vase Patrića, ali su ga ubrzo u Dabovcima otkrili četnici, uhvatili i sproveli u četnički logor u Branešcima. Poslije izbavljanja iz logora ponovo je došao u Maslovare, a zatim se sam, preko raznih veza, uputio na Motajicu i preko rijeke Save prešao u Slavoniju…

Svi ostali koji su otišli svojim kućama, bili su pod četničkom prismotrom ali su nastavili ilegalno da rade sa pouzdanim osobama. Iz grupe koja je pošla ka Skender-Vakufu, izdvojeni su Dukić i Radetić, pa su i oni otišli svojim kućama. Tako su ostali samo Perović i Trkulja… krenuli su ka Vijačanima s namjerom da upoznaju komandanta Odreda Slobodana Mitrova *Danka* sa situacijom na terenu Kotorvaroškog sreza i da se potom priključe komandatovoj gerilskoj grupi. Stigli su do Vijačana i tamo saznali šta se na Motajici dogodilo sa Proleterskim bataljonom, to jest da je poginulo mnogo proletera, da je zarobljen i streljan komandant Bataljona Zdravko Čelar, te da je Proleterski bataljon prešao preko rijeke Save u Slavoniju.[924] Tu, u Vijačanima, u zaseoku Pivaševići Perović i Trkulja uspostavili su vezu sa grupom proletera u kojoj su bila 24 borca, a predvodio ih je komesar Proleterskog bataljona Esad Midžić."[925]

Perović i Trkulja, u namjeri da se prebace u Bosansku krajinu, zajedno sa grupom proletera krenuli su u pravcu Aginog sela, ali nešto ranije na tom putu naišli su na četničku zasjedu. Spasili su se samo Trkulja i Perović, i tada stigli u Agino selo. Nekoliko

---

[923] Savo Trikić, Dušan Repajić, *Proleterski bataljon Bosanske krajine*,Beograd 1982, str. 135; Mile Trkulja i Advan Hozić, *n. d.*, str. 131, navode još dva imena u četvrtoj gerilskoj grupi: Mirko Dukić i Dane Tovilović, te da je komandir grupe bio Luka Radetić, a politički komesar Mile Trkulja.

[924] Završni izvještaj Štaba Prolerskog bataljona Operativnom štabu za B. K. u kome se navodi da je bataljon za vrijeme boravka u Slavojini imao dalje gubitke, te da ima svaga 87 ljudi, (Zbornik, tom IV, knj, 8, dok. br. 28.

[925] Mile Trkulja, Advan Hozić, *n. d.*, str. 131-132.

proletera je poginulo, dok su svi ostali zarobljeni, a među njima i Esad Midžić,[926] politički komesar Proleterskog bataljona. Nešto kasnije zarobljeni su i Perović i Trkulja i sprovedeni u četnički zatvor u Jošavku, gdje je već bilo zatvoreno deset partizana. Uskoro je uhapšen i Dušan Josipović *Duško*, kao i mnogi drugi.

U ovim teškim danima za NOP u srednjoj Bosni gine i Slobodan Mitrov, legendarni *Danko*, borac protiv fašizma i u Španiji – u borbi za Republiku Španiju, komandant 4. krajiškog NOP odreda. O njegovoj pogibiji pod naslovom „Grobovi iz kojih cvjetaju ruže slobode" zabiljženo je: „Donji Srđevići. Malo srednjobosansko selo, prošarano pretežno brdskoplaninskim prevojima, smješteno… u srbačkom kraju… U prvim danima 1941. godine, kada u ustaničkim redovima još nije bilo četničke izdaje, neprijatelj je bio istjeran iz ovih krajeva. Na sve strane čule su se borbene pjesme! Vladalo je opšte veselje i međusobno povjerenje ljudi. Omladina je u svemu tome prednjačila, a među njima su se naročito isticale sestre Nada i Radojka Mikić, jer su od ranije bile bliske saradnice Danka Mitrova. Nada je bila Dankov školski drug. U Prnjavoru su zajedno završili malu maturu. Sestre su kao pripadnici naprednog pokreta i NOB-e od Danka dobijale odgovorne zadatke i mnogo uticale na mještane. Međutim, u proljeće 1942. godine, poslije četničke izdaje, dolaze teški dani za mještane u ovom kraju, a naročito za pripadnike narodnooslobodilačkog pokreta. U takvim uslovima rad aktivista NOP-a je bio otežan. Po selima su svakodnevno vršljale četničke patrole, koje su progonile aktiviste i simpatizere NOP-a. Posebno su motrili na kuću Nade i Radojke Mikić…

Malobrojne partizanske jedinice na ovom prostoru, našle su se početkom juna 1942. godine, upravo zbog četničke izdaje, u posebno teškoj situaciji, jer su ih njemačke, ustaške, domobranske i četničke snage opkolile na Motajici nekoliko puta nadmočnijom oružanom silom. Bataljon se gotovo rasturio, a proleterima, kojim je komadovao Zdravko Čelar i Esad Midžić, nanijeli velike gubitke. Poslije ovih junskih borbi, jedne noći Danko Mitrov je krenuo s Gradine, najvećeg vrha Motajice, i stigao u Srđeviće… Ali, ta mu je noć bila kobna. Četnički izrodi, pod rukovodstvom Ljube Bundala, znali su da bi Danko, ili neko drugi, od partizanskih organizatora, mogao navratiti svojim saradnicima pripremili su mu zasjedu…Iz neposredne blizine osuli su rafali metaka u već tada legendarnog Danka Mitrova. Danko je smrtno pogođen, četnici su se razbježali. Bježali su iz straha, bojali su se junaka na koga su uputili svaj smrtonosni rafal… Prijetnje, međutim, nisu zaplašile Nadu i Radojku Mikić. One su uspjele, krišom da sahrane Danka Mitrova. Pomogli su im Nadin muž Sveto Banjac, ja, moj otac Stojan i moj brat Ljubo… Za ovo vrijeme dok je NOB-a preživljavala teške dane u ovom kraju, Nada i Radojka se nisu pokolebale. Neprekidno su bile aktivne u ilegalnom radu. Nisu ih zastrašivale četničke prijetnje. Kod njih su i dalje navračali i ilegalno boravili revolucionari i rukovodioci NOP-a ovog kraja, među kojima Zaga Umičević, Vojo Stupar i drugi. Nadin muž, Sveto Banjac, za vrijeme stare Jugoslavije, držao je manju trgovinu. U ovaj dućan mještani su često navraćali, pa je i Nadi bilo lako, da kroz vid „prodaje", obavi i svoj najpovjerljiviji posao što ga je dobijala od Danka, a kasnije od Stanka Vukašinovića,

[926] Esad Midžić je bio poznati predratni revolucionar u naprednom omladinskom i radničkom pokretu. Osuđen je na smrt 6. jula od Pokretnog prijekog suda u Banjaluci i streljan zajedno sa zarobljenim proleterima Francom Crnetićem, Francom Kravotom i Josipom Pečarom.

Vida Nježića i drugih. Četnici su znali za ovaj Nadin i Radojkin rad, pa su im iz dana u dan prijetili i govorili da će im se osvetiti.
I stvarno, koncem 1944. godine, kada su na ovom terenu odavno bile razbijene ćetničke bande, jedna četnička grupa privukla se u kasnim večernjim satima kući Nade i Radojke Mikić. Provalili su vrata, zvjerski ih povezali žicom, mučili, a onda lišili života. Izmrcvarena tijela ovih hrabrih sestara našli su seljani sutradan nedaleko od njihovih kuća i svečano ih pokopali…"[927]

Kako su u srednjoj Bosni u periodu poslije četničkih pučeva djelovale navedene gerilske grupe, zaduženi pojedinci održavali su kontakte sa određenim ličnostima i pojedinim partizanskim porodicama. U održavanju tih kontakata, i pojedini omladinci i omladinke bili su uključeni na više načina, pošto su četiri člana OK SKOJ-a za srednju Bosnu, bili raspoređeni u navedene gerilske grupe i zaduženi da održavaju kontakte sa omladinskim kadrovima, koji su ostali u srednjoj Bosni da politički djeluju među omladinom u tadašnjim veoma teškim uslovima. Ti omladinci i omladinke su pomagali partizanima koji su pojedinačno dolazili ilegalno, ili su bili uhapšeni, poslije razbijanja ovih gerilskih grupa (Dušan Josipović *Duško*, Đorđe Perović *Đoko*, Mile Trkulja, Savo Čerek i drugi), ili su pružali neposrednu pomoć da bi se gerilska grupa mogla održati.

Prva gerilska grupa partizanskih boraca, uprkos složenim i vrlo teškim uslovima, uspjela se održati na ovom terenu u to vrijeme zahvaljujući, prije svega, velikoj podršci koju su joj pružali najsvjesniji i najhrabriji simpatizeri, odnosno pripadnici NOP-a, među kojim su se posebno isticali skojevci i napredna omladina. Tako, na primjer, Živko Mikić, 14-godišnjak, iz sela Kaoca, našao se u situaciji da je od Kaoca do sela Seferovića trčao ispred četničkog streljačkog stroja preko 20 kilometara, da bi obavijestio partizane o dolasku četnika. Omladinci i omladinke, među kojim su bili i oni od 14, 15. i 16. godina iz sela Seferovića, Nove Vesi i Korova bili su najaktivniji ne samo u prikupljanju i nošenju hrane za partizane na Motajici, već su i budno pratili svaki pokret neprijateljskih vojnika i brzo javljali o njihovim pokretima i broju. Na ovim zadacima su se posebno isticali iz Seferovića: Ljeposava, Dušan i Branko Ivanović, Milorad Suvajac, Ranko Stanković i Drago Peulić; iz Nove Vesi: Sofija Kraft, Olga Vaško, Adela i Karlo Holonbek i Brana Alojz; iz Korova: Radojka i Luka Marković, Danica Ilić-Tatić i Vlado Dragosavljević.[928]

Mnogi od ovih hrabrih djevojčica i dječaka su pali u toku NOB-a, a zbog četničkog terora tragična sudbina zadesila je naročito tri pomenute djevojčice iz Nove Vesi, koje su zajedno sa još sedam drugarica, malo starijih od njih, zatvorene u jednu kuću i žive spaljene, kao partizanske saradnice.[929]

---

[927] Momir Katalina i Stojan Zvonar, *Šesnaesta krajiška narodnooslobodilačka udarna brigada*, Zbornik sjećanja, Banjaluka 1984, str. 538-540.
[928] Nevenka Petrić *KPJ i SKOJ u političkom radu s djecom za vrijeme NOB-a u centralnoj* Bosni, objavljeno u knjizi *Deca, rat, revolucija,* Beograd 1981, str. 431-458, (O navedenim događanjima sve je zabilježeno na osnovu kazivanja Voje Stupara autoru, početkom jula 1981. godine).
[929] *Ibid.*

U Srpskom Vakufu u kući Ilije Kecmana i u kućama još nekoliko saradnika NOP-a iz Lijevča polja, u ljeto 1942. godine, boravilo je nekoliko partizana koji su aktivno djelovali – Ilija Stojanović, Duško Bojanić, a kasnije Vojo Stupar, Duško Josipović i dr. Djeca Dušanka, Koviljka i Branko Kecman, po sjećanju Voje Stupara, stari oko 11, 12. i 13. godina, bili su u najvećoj mjeri angažovana u obezbjeđivanju ilegalnog rada naših boraca, koji su našli u ljeto 1942. godine u srednjoj Bosni. Među najaktivnijom omladinom u to vrijeme bila je i Zagorka Dodik (majka joj je streljana u Banjaluci), Milovan Mastalo, Zdravka Trkulja iz Srpskog Vakufa, Ruža Davidović iz Kaoca, Brana i Stojan Dardić i Zora Šušnjar iz Karaizovaca, Desanka i Jovanka *Joja* Karapetrović iz Kosjerova i mnogi drugi.[930] Prilikom prebacivanja pripadnika partizanskih jedinica, grupa ili pojedinaca iz srednje Bosne u Lijevče polje, i dalje na Kozaru ili obratno i mlađi članovi porodica saradnika NOP-a imali su veoma važnu ulogu kao vodiči, izviđači, osmatrači i sl. Kada su Nijemci, četnici i ustaše vršili pogrome i nasilja u srednjoj Bosni – partizani su uvjek i među djecom i omladinom nalazili oslonac, a ponekad prije svega među njima.[931]

Kad su četnici sprovodili Trkulju i Perovića u Šiprage, pošto su koristeći ranije veze preko uticajnih ljudi uspjeli da postignu da budu prebaćeni u Šiprage pod pratnjom četnika, Đorđe Perović se razbolio od pjegavog tifusa i ostavljen je u selu Liplje u kući Dušana Kovačevića. „Sutradan su ga četnici doveli u Maslovare. Vaso Kapor i Vaso Petrić, založili su svoj ugled, izbavili ga od četnika i smjestili u kuću Vase Petrića i organizovali njegovo liječenje uz pomoć njegove porodice i još nekoliko omladinki.”[932]

Kada su početkom jula 1942. navedena dvojica ilegalnih pripadnika NOR-a uspjeli da iz ruku četnika izvuku teško oboljelog od pjegavog tifusa Đorđa Perovića *Đoku*, tada člana OK KPJ i sekretara OK SKOJ-a za srednju Bosnu i smjeste ga u kuću Natalije i Vase Petrić u Maslovarama, njega su oko mjesec dana njegovale Natalija Petrić, njene kćerke Viktorija, Dušanka i Nevenka i Ankica Bubić iz komšiluka (svi pripadnici NOR-a). Na traženje Viktorije Petrić-Kapor lijekove za Đorđa Perovića slala je iz Kotor-Varoša Zdravka Novaković *Seka*[933], koje je zajedno sa uputstvom za liječenje pribavljala od dr Vladimira Čukca. To upustvo Dr Čukca, koje je bilo detaljano, bilo je dragocjeno pošto je Đorđe Perović u cijeloj okolini tada bio prvi bolesnik od pjegavog tifusa, a morali su ga, sticajem prilika da lijeće laici.

Kada je malo prezdravio, krajem jula ili početkom avgusta 1942. godine, a bio je siguran da će ga četnici ponovo uhapsiti, što se saznalo iz povjerljivih izvora, Đoku Perović je iz Petrićeve kuće iz Maslovara prebacio u Grabovicu u kolima sa konjima Rajko Petrić, polubrat Vase Petrića. Preuzeli su ga u selu Duboka Mile Trkulja i Đurađ Narić, obezbjedivši predhodno konja za Đoku i odveli ga na konju u Skender-Vakuf u kuću Jovanke Crnomarković. Ona ga je njegovala i čuvala, oko mjesec dana, sve dok mu i tu život nije bio ugrožen. Tada su ga skojevac Janko Čoralić i četrnaestogodišnji omladinac

---

[930] *Ibid.*
[931] *Ibid.*
[932] Mile Trkulja, Advan Hozić, *n. d.*, str. 133.
[933] Novković-Rahelić Zdravka *Seka,Sanitetski materijal za partizane*, Srednja Bosna u NOB, knj. 3, str. 625.

Strahinja Crnomarković, takođe na konju, tajno, da ne otkriju četnici, odveli u oslobođeno Jajce.

Đoko Perović, tada sekretar OK SKOJ-a za srednju Bosnu, iz oslobođenog Jajca, po Janku Čoraliću šalje propagandni i drugi materijal za određene punktove u centralnoj Bosni. Janko je dio materijala predao Jovanki Crnomarković sa zadatkom da ga nosi u Kotor-Varoš i preda Ljubi Reljiću, Juri Aniću i omladinki Seki Novković, s kojim je sarađivala. Janko drugi dio materijala nosi u Maslovare Viktoriji Petrić-Kapor za rad aktiva SKOJ-a i grupe kandidata za KPJ i drugim progresivnim ljudima. Kada je bio na vezi u Vijačanima kod Vida Nježića, četnici su ga na prevaru otkrili. U stvari, Janko Čoralić je, vjerujući da govori sa Vidom Nježićem a ne sa četnikom, spomenuo veze u Maslovarama i Skender-Vakufu. Tako su ga četnici otkrili i poslije strahovitog mučenja ubili.[934] Nakon toga četnici su uhapsili Viktoriju Petrić-Kapor i Vasu Kapora u Maslovarama, Jovanku Crnomarković-Trkulju u Skender-Vakufu, Vida Nježića u Vijačanima, a u vezi sa ovim maltretirani su maslovarski skojevci i drugi pripadnici NOP-a.

Članovi SKOJ-a i napredna omladina Maslovara, za vrijeme četničke vlasti, rasturala je letke Mjesnog komiteta KPJ Banja Luka, koji su štampani povodom osude četničke izdaje.[935] Te letke je, poslao Đoko Perović iz Jajca po partizanskom kuriru Janku Čoraliću.

Grupa omladinaca i omladinki u Kotor-Varošu, iako tada bez veza s partizanima, samoinicijativno je uspjela onemogučiti rad organizacije „Ustaška mladež" i istovremeno okupiti oko sebe znatan broj mladih. U toj grupi najznačajniju ulogu su imali Vlasta Tvrz i Advan Hozić.

U periodu kad je u srednjoj Bosni bila četnička vlast, ne samo omladina već i djeca u partizanskim porodicama, zajedno sa starijim članovima svoje porodice, podnosila su određene represalije, sve do ubistava, koja su vršena kako tada, tako i poslije, sve do oslobođenja zemlje, a i kasnije. Na primjer, Vuku Jotanović iz Čečave, 14-godišnju djevočica koja je bila uključena u obavještajni rad, četnici su, zajedno s njenom majkom Zorkom, učiteljicom, istaknutom aktivistkinjom NOR-a, zaklali oktobra 1944. godine. I Dušanku Petrić, prvog sekretara Opštinskog komiteta SKOJ-a u Maslovarama (od 7. januara 1942), zatim člana Sreskog komiteta SKOJ-a za Kotor-Varoš (od decembra 1942), a u vrijeme kada su je četnici zaklali bila je sekretar Opštinskog komiteta KPJ za Kruševo Brdo – na njen dvadesti rođendan, 4. oktobra 1944, četnici su na najdrastičniji način ubili.[936]

---

[934] I pored ličnog saznanja autora, sve navedeno u vezi sa Đ. Perović zabilježeno je i na osnovu kazivanja autoru Viktorije Petrić-Kapor i Jovanke Crnomarković-Trkulja.

[935] Letak koji je izdao MK KPJ Banjaluka kojim se objašnjava i osuđuje četnička izdaja, Arhiv KP BiH, tom III, str. 185.

[936] Kad su Dušanku zarobili prvo su je silovali, zatim joj otsjekli dojke i potom je ubili i bacilli u neku jamu, tako da se nikad nije saznalo gdje su njeni posmrtni ostaci.

Članove SKOJ-a u Imljanima četnici su, takođe, maltretirali. Oko poštenih građana, privrženih NOP-u, Miraka Jovetića, Lazara Škaljića, Blagoja Marića i drugih, okupljala se grupa napredne omladine i u datoj situaciji angažovala se oko prihvatanja i skrivanja partizanskih boraca od četnika, zatim skrivanju hrane od četničke plenidbe i sl.[937] I drugi progresivni omladinci i omladinke, u ovom periodu, pomagali su ranjenim i zarobljenim partizanima, radili na propagandi vojnih uspjeha naših jedinica u vezi sa oslobađanjem više gradova u Bosanskoj krajini i drugim krajevima naše zemlje. Međutim, određen broj članova SKOJ-a i NOSOBiH u srednjoj Bosni dolaskom četnika potpuno se pasivizirao, a neki su stupili i u četničke jedinice. Na drugoj strani, pojedini članovi SKOJ-a su izvršavali svoje zadatke sa puno požrtvovanja, iako sa velikim rizikom, kao što je već istaknuto.

Mile Trkulja, krajem avgusta 1942, kada je iz Lađevca pobjegao od četnika, gdje je bio osuđen na streljanje, prvo je uspostavio vezu sa bivšim borcima Imljanske čete koji su ostali privrženi NOR-u, pošto se njih nekoliko okupilo u naoružanu grupu – to su bili Ljuboje Arsenić, Petar Knežević, Ljuboja Panić iz Kruševa Brda i Nikola Marić iz Imljana i još dvojica-trojica naoružanih boraca. Trkulja se s njima povezao u Korićanima, pa je ta naoružana grupa, od druge polovine avgusta 1942, djelovala na području između Šipraga i Skender-Vakufa. Ne bi mogla opstajati da nije imala podršku poštenih građana i napredne omladine, kojima je već tada bilo potpuno jasno da su četničke vojne jedinice i četnička pozadinska vlast kolaboracionisti sa okupatorskim vlastima i njihovim pomagačima – ustaškom vlašću. Tako je partizanska grupa Mile Trkulje postajala sve brojnija – njoj su se priključili Jovo Danilović, zatim Simo Kekerović, Branko Slavnić iz Korićana i još desetak novih boraca.
OVDJE (U rukopisu je uz ovu str. br 62 prikačen dodatak teksta koji treba ukucati ovdje.)
„Istovremeno i u drugim dijelovima srednje Bosne bilo je partizanskih aktivnosti, čiji je značaj ponajviše u tome što su pokazivale da partizanske snage na tom području nisu potpuno uništene, kao što su tvrdili četnici, i da njihovo postojanje ujedno označava i postojanje većeg broja saradnika koji im omogučava da se održe i dijeluju na terenu. To je pokazalo da je u srednjoj Bosni bilo mnogo iskrenih i pravih rodoljuba iz redova Srba, Muslimana i Hrvata koji su bili dosljedni u svojoj saradnji sa Narodnooslobodilačkim pokretom… Pročulo se da su se u srednjoj Bosni, u avgustu 1942. godine, pod komandom Voje Stupara, na planini Motajici, ponovo pojavili partizani i oslobodili više posavskih sela od Dubočca do Kaoca. Četničko rukovodstvo je nastijalo da onemogući širenje tih vijesti i primjenjivalo je razne mjere kažnjavanja prema svima koji su im bili sumnjivi. Na teritiriji koju su kontrolisali zaveden je žestok terror, koji se gotovo ni po čemu nije razlikovao od terora ustaša. Oni su sumnjali u sve i svakoga, pa su se čak i međusobno sumnjičili. Njihovi sudovi su nerijetko i brz razloga izricali kazne batinjanja, zatvora, šišanja žena, strijeljanja, a efekat tih njihovih mjera, umjesto očekivane pokornosti, redovito je bio obrnut i većina svijeta se dosječala da tako partizani nikada nisu činili.”[938]

---

[937] Sredinom 1943. godine u Imljanima je osnovana partijska ćelija u sastavu: Mirko Jovetić, Lazar Škeljić, Vid Đenić i Nevenka Petrić, koja je postavljena za sekretara. Poslije izvjesnog vremena dužnost sekretara od Nevenke je preuzeo Mirko Jovetić. Pošto je od navedene grupe mještana osnovana prva partijska ćelija za Imljane to, između ostalog, govori da je bila i u periodu četničke vlasti privržena NOP-u.
[938] Mile Trkulja, Advan Hozić, *n. d.*, str. 133-134.

U srednjoj Bosni još od ustaničkih dana potojale su porodice u koje su se ustanici mogli pouzdati u svako doba. One, kao i mnoge druge, davali su podršku pripadnicima NOR-a koji su se u periodu april – novembr 1942, za vrijeme četničke vlasti, našli u nevolji.

Nastankom krize NOR-a u srednjoj Bosni, zbog najezde četnika, te porodice prestavljale su pouzdane punktove za prihvat ranjenih, bolesnih i zarobljenih partizana, partizanskih kurira i sl. Navodime samo neke od tih partizanskih porodica: Ilije Slavnića u Korićanima, Mirka Jovetića i Vida Đenića u Imljanima, Ratka Tomića u Šipragama, Todora Tejinovića u Grabovici, Jovanke Crnomarković i Vida Kukolj u Skender-Vakufu, Mile Trkulje i Petra Gajića u Lipovcu, Ace Gajetić i Ljube Miljanovića u Vrbanjcima, Vase Petrića, Vase Kapora i Gostimira Bubića u Maslovarama, Milenka Jotanovića u Čečavi, Dujića Miloša u Čelincu, prote Preradovića i Steve Samardžije u Vijačanima, Ljube Jankovića u Potočanima, Stanka Vukašinovića u Otpočivaljci, Zdravke Novkovića *Seke*, Adema Dizdara, Sabita Hozića, dr Joze Zekića i dr Vladimira Čukca, mr Petra Šoštarića, Vahida Korića, Stojanke Topolić u Kotor-Varošu i mnoge druge. U tim punktovima bili su i članovi SKOJ-a, odnosno u pojedinim slučajevima oni su i predstavljali punkt nekih od navedenih porodica, sve do dolaska Prve proleterske divizije, novembra-decembra 1942. godine.

Kada su na prostorima srednje Bosne četnici preuzeli vlast u varošicama kao što su Čečava, Šiprage, Maslovare, Skender-Vakuf, Vijačani i sl. stradali su mnogi partijski i skojevski rukovodioci, a među njma, kao što je već rečeno, i Željko Barić, tadašnji sekretar OK SKOJ-a za centralnu Bosnu. U vezi sa tom novonastalom situacijom u srednjoj Bosni, u izvještaju Oblasnog komiteta SKOJ-a za Bosansku Krajinu, upućenom Pokrajinskom komitetu SKOJ-a za BiH povodom stanja u centralnoj Bosni se kaže: "… izbijanjem četničkih bandi mi smo danas izgubili potpunu kontrolu nad OK Kotor Varoš.[939] Na tom terenu nema uopšte naših snaga. Sav politički kadar je izginuo. Na tom sektoru rad je bio i prije slab, tako da danas nemamo uopšte ništa"[940] Sigurno je da je ova ocjena za stanje na cijeloj slobodnoj teritoriji srednje Bosne, u vezi sa radom omladinske organizacije i u ustanku i u periodu prije četničkih pučeva, kao i poslije četničkih pučeva, preoštra, krajnje površna, neodgovorna i, što je najbitnije, potpuno netačna. Ima indicija da se i ova ocjena bazira na već pomenutom izvještaju Mare (Lepe Perović), od 5. marta 1942. godine.[941] Spominjući ovaj document u ovom kontekstu, nije namjera autora da pravi neku posebnu aluziju na autora toga Izvještaja, koji je svoj izvešta zasnovao na tada dobijenim podacima, već se samo i ovog puta skreće pažnja na činjenicu da je taj

---

[939] Okružnom komitetu SKOJ-a za srednju Bosnu tokom njegovog postojanja nekoliko puta je mjenjan naziv. Prvi je osnovan oktobra 1941 i zvao se Okružni komitet SKOJ-a za Jajce, pošto je djelovao od Janja pa sve do Save, pokrivajući Kotor-Varoš, Teslić, Prnjavor i dr.; Okružni komitet SKOJ-a za Kotor-Varoš; Okružni komitet SKOJ-a za Banjaluku, Okružni Komitet SKOJ-a za centralnu Bosnu; polovinom 1943. OK SKOJ-a za centarlnu Bosnu podjeljen je na dva i to Okružni komitet SKOJ-a za Banjaluku i Okružni komitet SKOJ-a za Prnjavor i od 15. decembra 1944. godine opet su se spojila dva postijeća okruga u jedan pa se od tada do oslobođenja zvao Okružni komitet SKOJ-a za centralnu Bosnu.(Iste takve nazive imao je i OK KPJ za teritoriju srednje Bosne).

[940] Izvještaj Oblasnog komiteta SKOJ-a za Bosansku krajinu, arhiv VII, Mikrofilm IRP BH 1/632.

[941] Sigurno je da je daleko brojnije učešće omladine u akcijama za NOP u ovom periodu u srednjoj Bosni nego što je to ovde iznijeto, pošto, na žalost, autor ovog rada, iz objektivnih razlog, nije bio u mogučnosti da izvrši još šire istraživanje o ovim periodu, što iskreno žali.

document, živeči po arhivima kao validan document, kako tada, tako i mnogo godina kasnije uvjek pravio zabunu dajući neobjektivnu sliku stvarnog stanja o radu omladine u srednjoj Bosni do četničkih pučeva, kao i u periodu četničke vlasti.

Pored navedenog dajemo primjer samo za varošicu Maslovare (bez okoline) iz koje su se u 1941. i 1942. godini uključili mladi (i neki roditelji) stupivši u partizanske jedinice ili na drugi način u NOR:
„Iz porodice Jozefine i Gostimira Bubića svi su su bili učesnici NOR-a: roditelji, Jozefina, Gostimir, zatim njihova djeca: Dragan, Fanika, Kata, Milan, Ankica, Đoko i Pero; poginuli su Dragan, Milan, Fanika i Pero.

- Iz porodice Draginje i Dragana Mirića borci su bili: Milan, Bosa i Momčilo, izgubio je život Milan.
- Iz porodice Ljube Miljanovića – Ljubo je bio predsjednik Opštinskog narodnooslobodilačkog odbora Vrbanjci, a borci su bili njegove dvije kćeri Nada i i Branka i sin Rodoljub *Rode*; poginuli su Nada i Rodoljub;
- Iz porodice Nikole Dujića bili su borci i poginuli su Nikola, otac i Zora, kćer;
- Iz porodice Pilić borac je bila kćerka Matilda.
- Iz porodice Ivana Pušića život je izgubila jedinica kćerka Olgica.
- Iz porodice Steve Petkovića borci su bile kćerke Nevenka i Koviljka i obe su poginule;
- Iz porodice Milana Radića od tri člana poginuo je Milan Radić;
- Iz porodice Stanka Tegeltijeod četiri člana, od toga dvoje male djece, poginuo je Stanko;
- Iz porodice Milana Terzić od dva člana poginuo je Milan Terzić;
- Iz porodice Vase Petrića (moje porodice) majka Natalija je bila predsjednik Okružnog odbora AFŽ za Banjalučki okrug, otac predsjednik Opštinskog narodnooslobodilačkog odbora Maslovare i borac 4. krajiškog odreda;a njihova djeca su bili borci: pet kćeri i sin jedinac – Viktorija, Radojka, Dušanka, Nevenka, Vojislav i Smilja; izgubili su život u NOR-u Vaso, otac i Radojka, Dušanka i sin Vojislav.”[942]

Naprijed iznijeti podaci iz kojih se vidi da je od 36 članova porodice 20 izgubilo život u NOR-u sami za sebe govore. A Maslovare su tada bile samo mala varošica u kojoj je, pored navedenih živjelo još najviše petnaestak osoba, starijih.

Samo iznijeti primjeri, a ima i drugih bezbroj, o aktivnosti omladine u srednjoj Bosni za vrijeme izvjesnog zastoja u razvoju NOP-a, zatim stupanju srednjobosanske omladine u partizanske redove, kao i iznijeti primjer o stupanju omladine iz same varošice Maslovara u partizane, govore o privrženosti i mladih ljudi iz srednje Bosne i u vrijeme pred krizu NOP-a i od aprila do novembra 1942. godine, a pogotovo poslije razbijanja četničkih snaga, pa se sigurno u spomenutom Izvještaju Oblasnog komiteta SKOJ-a za Bosansku krajinu nije moglo reći: „Na tom sektoru rad je bio i prije slab tako da danas nemamo uopšte ništa”. – skandalozna ocjena.

---

[942] Nevenka Petrić, *Moja sjećanja na ustanak 1941. godine u Maslovarama*, rad pripremljen za Ediciju Srednja Bosna u NOB, marta 1971, 34. str. (veći dio ovog rada je objavljen u 1. knj. navedene Edicije, a ovde citirani dio nije objavljen).

Da je gornja tvrdnja u Izvještaju Oblasnog komiteta SKOJ-a potpuno netačna govori, između ostalog, i stupanje omladine u partizanske jedinice i angažovanju omladine u NOP-u u ustaničkim danima iz srednje Bosne o čemu smo već govorili. Već je bilo riječi o stupanju omladine u Prvi proleterski bataljon Bosanske krajine i Udarni bataljon – oba su protivčetnička po ulozi koju su imali u srednjoj Bosni, kao i stupanje omladine iz srednje Bosne u jedinice Prve proleterske divizije, kada je krajem 1942. godine stigla u srednju Bosnu.

29. Dolazak Prve proleterske divizije u srednju Bosnu novembra 1942; stupanje omladine u proleterske jedinice; razbijanje četnika

Mnogi učesnici i simpatizeri NOR-a za vrijeme četničke vlasti proganjani su, hapšeni i na razne načine maltretirani, o čemu je već nešto rečeno. Tako su i članovi aktiva SKOJ-a u Maslovarama u ovom periodu nekoliko puta hapšeni i ispitivani o ilegalnom radu, a sve ostalo vrijeme od prvog hapšenja bili su u kućnom pritvoru. Naše snage oni su dočekali u četničkom zatvoru, zajedno sa svim ostalim progresivnim ljudima u Maslovarama, i svi, kako nam je bilo rečeno u zatvoru, bili smo osuđeni na smrt. Svaki dolazak nekog od četnika, po nekog od nas u podrumu zbog daljeg ispitivanja, za nas zatvorenike označavao je trenutak našeg odvođenja na streljanje… Jer, to je bilo vrijeme kada je život čovjeka zavisio i od trenutnog raspoloženja ili hira pojedinca.

Dolazeći u srednju Bosnu proleterske jednice su veći broj simpatizera i učesnika NOR-a oslobodili iz četničkih zatvora. U Skender-Vakufu oslobodili su iz zatvora Jovanku Crnomarković, Vida Kukolja i druge. U Maslovarama su bile u zatvoru cijele porodice: Petrić (Vaso, Natalija, roditelji, i njihova djeca Dušanka, Nevenka, Vojislav, Smilja, Gordana i dvoje male unučadi – jedno je bilo tek rođeno Ljubo i Ljilja, stara 3 godine); Bubić (Gostimir i Jozefina, roditelji, i njihova djeca Fanika, Kata, Ankica i Đoko; Vuka Tegeltija sa dvije male djevojčice, Ljubica Terzić itd. Iznenadnim napadom 3. krajiške proleterske brigade svi zatvorenici su oslobođeni, krajem novembra 1942. godine. Ovaj udar proletera bio je sasvim neočekivan, bar ne toga dana, pošto se znalo da proleteri idu i u smjeru Maslovara, ali ovoga dana to je bila jedna veća grupa u ulozi predhodnice, kako smo poslije čuli. U stvari, to je bila jedna jedinica Treća krajiške proleterske brigade. Kad smo izašli iz zatvora vidjeli smo više izginulih četnika, a među njima meni je ostao u sjećanju Ljubo Bubić. Jer, kad je silazio u podrum Direkcije rudnika (tu je bio štab Maslovarske četničke čete, a podrum je bio zatvor) nekoliko puta je donosio i pokazivao nam krvav nož. Tako je moju sestru Dušanku jednom izveo držrći joj pored vrata taj nož, poslije i druge zatvorenike, a jednom i mene. Naročito mi, petnaestogodišnjaci, u koje sam ja tada spadala, ali i svi – i mlađi i stariji, bili smo istinski u velikom strahu. Poslije ovog uspješnog napada partizana i našeg oslobođenja, četnici koji su uspjeli pobjegli su, a dosta ih je poginulo

– niko nije uhvaćen živ.[943] Kad sam sa mojim članovima porodice stigla svojoj kući ubrzo poslije toga došla je grupa iz Štaba 3. krajiške proleterske brigade (kako smo mi čuli). Sjećam se samo da je među njima bio drug Plavi – Mijalko Todorević (kako smo, također čuli da je on jedan od najvažnijih).[944] U našoj kući ostali su na večeri i konaku.

Uskoro je u srednju Bosnu stigla glavnina Prve proleterske divizije, koja je nastupala iz više pravaca. Snage koje su išle u smjeru srednje Bosne oslobodile su Mrkonjić-Grad i (drugi put) Jajce i preko Meline i Dobratića, poslije kraćeg okršaja s četnicima 2. decembra 1942. došli su u Skender-Vakuf i Šiprage. Tada su sa njima stigli trojica poznatih boraca iz srednje Bosne Đorđe Perović *Đoko*, Duško Josipović i Mile Trkulja, koji su tokom 1942, različitim pravcima prešli u Bosansku krajinu.

Prva proleterska brigada je stigla u Skender-Vakuf u 4 časa, bez otpora. S obzirom na naređenje Štaba divizije odmah je nastavila pokret u smjeru Javorana i u Radžićima razbila je grupu Četnika Laze Tešanovića. Produžila je prema Kotor-Varošu, u kojem je bila neprijateljska posada, i 3. decembra je izvršila napad na Kotor-Varoš, koji je oslobođen 4. decembra 1942. godine u 10 časova. U isto vrijeme Treća krajiška proleterska brigada, takođe uz kraće okršaje s četnicima, stigla je u Šiprage, zatim preko Obodnika i Vrbanjaca uputila se 3. decembra uveče prema Kotor-Varošu i, zajedno sa Prvom proleterskom napala Kotor-Varoš.

„Štab 1. proleterske brigade izvještava diviziju da je 4. decembra odbacio neprijatelja koji je triput pokušavao da se s tenkovima probije od Banjaluke prema Kotor-Varošu. Dva bataljona brigade vodila su istovremeno borbu s neprijateljskom pješadijom koja je pokušala da se iz Banjaluke probije u Kotor-Varoš, odbacili ih i zauzeli Svinjaru i Šibove.”[945]

U izvještaju Filipa Kljajića *Fiće*, političkog komesara 1. proleterske divizije od 6. decembra 1942. godine,upućenog Vrhovnom Štabu, navodi se da su osnovane partijske jedinice u Skender-Vakufu od pet i u Maslovarama od ćetiri člana.[946]

---

[943] Regesta dokumenata o srednjoj Bosni u NOB 1941-1943, Prnjavor 1971, document br. 103, str. 44.
[944] Mnogo godina kasnije imala sam priliku da razgovaram o ovom, za nas zatvorenike veoma značajnom događaju, s Mijalkom Todorovićem, kada je izabran za predsjednika Savezne konferencije SSRN Jugoslavije, pošto sam tada radila u toj ustanovi.
[945] Zbornik, tom IV, knj. 8, dok. br. 208.
[946] Zbornik, tom IV. knj. 9, dok. br. 138; Partiska ćelija u Malovarama: Viktorija Petrić-Kapor, sekretar, članovi Vaso Kapor, Vaso Petrić i Jovo Lukrecija, *Kotor-Varoš i Skender-Vakuf u NOB 1941-1945*, Kotor-Varoš, 1985, str. 64.

Prva proleterska brigada je zadržavala nadiranje neprijateljskih ustaških snaga iz pravca Banjaluke i četnika iz pravca Jošavke, a Treća krajiška je produžila prema Maslovarama, koje je ponovo, 6. decembra oslobodila (dok je pred kraj novembra jedan dio njenih snaga oslobodio Maslovare i sve zatvorenike iz četničkog zatvora u Maslovarama i rastjerao četnike koji su ostali živi, a dobar broj je izginuo) i produžila je dalje čišćenje terena od četnika. „10. decembra Štab 3. krajiške brigade izvještava da je neprijatelj (četnici, napom. aut.) sa svih strana s jakim snagama napao bataljone u Liplju i prisilio ih na povlačenje, te da su se po naređenju Štaba brigade prebacili u Borke, a jedan bataljon u Šiprage u zaštitu divizijske bolnice."[947] Prva proleterska napušta Kotor-Varoš poslije dva dana i od strane svoje komande 7. decembra usmjerena je u pravcu Šnjegotine, a istog dana poslije podne ušle su neprijateljske snage iz pravca Banjaluke u Kotor-Varoš. Proleteri – Treća proleterska sandžačka brigada ponovo ulaze u Kotor-Varoš i on ostaje slobodan sve do 31. januara 1943. godine.

Na teren srednje Bosne 5. decembra stigao je i dio 3. divizije. „Štab 3. divizije izvještava
Vrhovni štab da su 2. hercegovačka brigada i 2. sandžačka brigada 4.12. vodile borbu s
neprijateljem i da je 2. hercegovačka uspješno prodirala preko Vitovlja do linije Šišava-
Gostilj-Ponir i da se divizija prikuplja na lijevoj obali Ugra, a da će se 6.12, s glavninom
prebaciti na njegovu desnu obalu."[948]

U svom daljem nastupanju prva proleterska divizija potpuno je razbila četnike u srednjoj Bosni; početkom januara 1943. godine oslobodila je dva značajna neprijateljska uporošta u srednjoj Bosni – 1. januara Telić, a 16. januara Prnjavor.

Sa dolaskom Prve proleterske divizije u srednju Bosnu došla je sloboda! Njen dolazak, u stvari, predstavlja početak dolaska većih snaga narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije u srednju Bosnu. Ali, ovoga puta, ta tako željno očekivana sloboda trajala je samo ono vrijeme koliko je Prva proleterska divizija ostala u srednjoj Bosni. Skoro obnavljanje IV krajiškog NOP odreda i dolazak Prve krajiške NO udarne brigade nikako nisu mogli

[947] Zbornik, tom IV, knj. 8, dok. br. 208.
[948] Zbornik, tom IV, knj. 8, dok. br. 156.

zamjeniti niti objektivno niti subjektivni osjećaj građana s obzirom na raspoloženje koje je širom srednje Bosne zavladalo kod simpatizera NOP-a i neutralnih, poštenih građana kakvo je vladalo za vrijeme boravka jedinica Prve proleterske divizije.

Navodimo samo dva primjera koja govore o privrženosti stanovništva srednje Bosne NOR-u i o stupanju omladine iz srednje Bosne u jedinice Prve proleterske divizije o čemu govore sami akteri događanja:

„11. januara 1943. Izvještaj politodjela 3. krajiške proleterske brigade CK-u KPJ. Stanovništvo srednje Bosne bojalo se da će se jedinice NOV masovno svetiti za pokolje koje su četnici izvršili po bolnicama i nad borcima po jedinicama u ovim krajevima, te je iz sela u koja je brigada dolazila masovno bježalo, što je otežavalo rad na terenu. Održana je 61. konferencija po selima i zaseocima, kojima je prisustvovalo oko 1200 ljudi. Održano je i dva zbora (u Čečavi i Liplju) sa više stotina ljudi i u Teslići pred preko 450 ljudi. Po većim selima i zaseocima birani su NOO. Konferencije i zborovi su uticali da se odbjegli narod vraćao kućama, a postepeno i zavedeni četnici. Muslimanski dio naroda svuda je primio brigadu sa zadovoljstvom. Katolički dio stanovništva je u manjini i dobrim dijelom, naročito u okolini Kotor-Varoša, neprijateljski raspoložen.”[949]

„14. februara 1943. Izvještaj zamjenika političkog komesara 1. proleterske brigade CK KPJ o političkom radu na terenu srednje Bosne i odnosu boraca prema narodu. Navodi se da je 1. brigada na terenu od Jajca do Prnjavora i Save održala niz uspješnih zborova i konferencija i u oko 60 sela osnovala NOO koji su odmah preuzimali dužnost; da je narod oduševljeno dočekivao brigadu i da su zavedeni seljaci iz četničkih redova masovno pristupali patizanskim jedinicama; da je kompletna Carevogorska četa Motajičkog četničkog bataljona prešla na stranu NOV i da je u okolini Prnjavora za nedelju dana, na dobrovoljnoj osnovi, pristupilo 1. brigadi 700. ljudi.”[950]

“Pošto je Stanko Vukašinović[951] zbog stalne četničke potjere bio prisiljen da se skloni u Lijevče Polje, i zadrži tamo dulje vrijeme, jer su sela u vrbaskoj dolini kontrolisali četnici, formiranje SKOJ-a u Kriškovcima je bilo odgođeno. Ja sam po Stankovim uputstvima pripremao omladince za prijem u SKOJ, iako su četnici, naročito poslije odlaska proleterskih jedinica, početkom 1943. godine, terorisali i progonili sve one u koje su sumnjali da su pristalice narodnooslobodilačkog pokreta, a naročito omladinu….”[952]

---

[949] Zbornik, tom IV, knj. 9. dok. br. 49.

[950] Zbornik, tom IV, knj. 10, dok. br. 80.

[951] Stanko Vukašinović, rođen u Otpočivaljki, Prnjavor, 1923 – poginuo u Prnjavoru, 1944. Prije rata bio trgovački pomoćnik, aktivan u Savezi privatnih namještenika u Zemunu. Član SKOJ-a od 1940. Od prvih ustaničkih dana bio je u Prnjavorskoj partizanskoj četi. Član Okružnog komiteta SKOJ-a za srednju Bosnu, osnovanom na Okružnom savjetovanju SKOJ-a, održanom na Karaču, početkom januara 1942. godine. Dolaskom Prve proleterske brigade u srednju Bosnu, novembra 1942, odnosno razbijanjem četničkih snaga Stanko djeluje kamo sekretar Sreskog komiteta SKOJ-a za Prnjavor i član Okružnog komiteta SKOJ-a za srednju Bosnu. Kad je obnovljen Četvrti KNO odred, 3. februara 1943. godine, Stanko je postavljen za pomočnika komesara 3. čete 1. bataljona, zamjenika političkog komesara 1. bataljona Banjalučkog NOP odreda a i dalje djeluje kao ćlan OK SKOJ-a za srednju Bosnu i zamjenik i politički komesar 14. srednjobosanskoj udarnoj brigadi. Poginuo je u borbi za ponovno oslobođenje Prnjavora. Za narodnog heroja proglašen je 27. novembra 1953. godine.

[952] Pero Šaula, *Organizovanje i rad SKOJ-a u Kriškovcima*, Srednja Bosna u NOB, knj. 4, (u pripremi za štampu).

“U prvoj polovini 1943. godine, kad su u naš kraj stigle partizanske jedinice, formiran je u Kriškovcima aktiv SKOJ-a. Za sekretara aktiva izabran sam ja, a u članstvo su bili primljeni Jakov Čustić, Milorad Bukara, Dragan Gajić, moj brat Rajko i Ilija Čustić. Iako su skojevci odlazili u operativne jedinice mi smo u SKOJ primali druge i aktiv je uvjek radio u punom sastavu. Uprkos prisutnosti četničkih jedinica na terenu, koje su tada bile najsurovije jer im je izmicalo tlo ispod nogu, naš skojevski aktiv je neprestano djelovao, a i naše jedinice su svakim danom postajale sve jače i jače. Istina, četnici nijesu znali za naš aktiv i njegove članove, niti su slutili da se on nalazi usred njihovog brloga, iako su skojevci bili pokretači omladine u svemu: u skupljanju hrane i odjećei za partizane, skupljanju oružja i municije, lijekova i razne opreme. Skojevci su noću bili vodići našim jedinicama u napadu na četnike, a odlazili su kao vodiči naših jedinica i preko Vrbasa u Lijevče polje, odakle su noću prenosili razne lijekove i materijal, i dovodili konje za komoru i drugi ratni materijal. Skojevci su noću ispisivali i razne parole i ubacivali radio-vijesti među četnike i njihove pristalice. Uz pomoć članova SKOJ-a u Kriškovcima su zapaljene kuće četničkih komandanata Ljube Bundale i Veljka Bundale, koje su oni izgradili u toku rata koristeći se prisilnim radom pristalica NOP-a, zbog čega su naše jedinice i naredile da se zapale. Kada su jedinice otišle vatra se ugasila, ali su naši omladinci, u prvom redu skojevci, ponovo potpalili kuće i one su izgojele; ostale su samo zidine.”[953]

„Četnici su počeli da hapse omladinu, a među prvim je uhapšen Mićo Ignjatić iz Kriškovaca, mada on nije imao nikakvu vezu ni sa Stankom Vukašinovićem ni sa ostalim omladinskim aktivistima. Odveli su ga na Vrbas i streljali, a dok je padao u Vrbas, po ustaljenoj praksi Njemaca, ustaša i četnika, kada streljaju partizane i pristalice NOP-a da poslije streljanja, kad žrtva pada u rijeku, pucaju još nekoliko puta, Mićo je imao sreće, pošto ga je, prilikom streljanja, metak samo okrznuo pored usta, pa se on svjesno bacio da padne u rijeku, a, takođe i oni dodatni meci nisu ga pogodili. Tako, on je strijeljan de jure, a de facto je ostao živ. Kako je bio dobar plivač znao je dokle treba da glumi da nije živ, a kad je prošao obale Vrbasa gde su se, s desne strane nalazili četnici, a s lijeve Nijemci, izašao je iz rijeke i sklonio se na sigurno. Nekoliko dana poslije “strijeljanja” Miće Ignjatića, partizani su ubili, u Šeškovcima, četnika M. Stanišljevića iz Kriškovaca, a kao odmazda na to oni su uhapsili Borku Sandić i Stevku Babić, odveli ih na grob poginulog četnika i na mrtvo ih isprebijali. Kad je Miloš Babić obavjestio partizane da četnici u Šeškovcima sprovode zulum, četnicu su ga uhapsili, odveli u Martinac i svirepo mučili, a Radovan Crnadak, zamjenik Ljube Bundala, četničkog komandanta, zajedno sa dva brata ubijenog četnika Stanišljevića, stavili su ciglu u vreću i s njom u zatvoru udarali Miloša Babića sve dok nije izdahnuo.”[954]

30. Reorganizacija četničkih odreda i obrazovanje korpusa; prisilna mobilizacija mladih u četnike u srednjoj Bosni (1943. i poslije)

U dogovoru s njemačkim vojnim komandama i uz njihovu materijalnu, političku i moralnu podršku, četnicima je krajem 1943. prepušteno da zaposjedaju i kontrolišu

[953] Pero Šaula, *Ibid.*
[954] Pero Šaula, *Ibid.*.

teritorije cijelog donjeg toka Vrbasa uz obje obale. Poslije preseljenja oružničke stanice iz Razboja u Junuzovce (sada Kočićevo), oružništvo NDH je bilo potpuno potisnuto, pa je cijelo šire područje palo pod neposredan nadzor četnika. O ovim četničko-njemačkim dogovorima Državno tužiteljstvo Pokretnog prijekog suda u Banjaluci obavjestilo je 9. juna 1943. Ministarstvo pravosuđa i bogoštovlja.[955] „Sukobi između organa NDH i četnika na području Bos. Gradiške nisu prestali do kraja rata. Kotarski predstojnik iz Bos. Gradiške došao je u decembru 1944. u Banjaluku te od generala Vladimira Metikoša[956] i pukovnika fon Šulca, komandanta 1. kozačke brigade, tražio da se četnici odstrane iz cijelog kotara...”[957]

Od pojave četništva u Bosanskoj krajini, a posebno u srednjoj Bosni, ono je bilo opterećeno višestrukom krizom koje se nije moglo osloboditi. „Pojedinačni i grupni sukobi četničkih vojnih starješina, koji zbog sličnih interesa i ambicija nisu nikad prestajali, uticali su i na autoritet komandi i komadovanja. Netrpeljivost između domaćih četnika i onih koji su dolazili u ime Dragoljuba-Draže Mihajlovića... povremeno je dobijala oštrije oblike. Potiskivanjem Radoslava-Rade Radića i njegovih pristalica sa čelnih položaja u Glavnom štabu bosanskih četničkih odreda, koje je major Slavoljub Vranješević[958] nazvao narodnim rasovima željnim slave i položaja, na rukovodeća mjesta došle su ličnosti u koje je Mihajlović imao povjerenja i kojima je namjenio posebne zadatke.

x

x x

Savremenom istraživaču danas nije lako pratiti osjeku ustanka u srednjoj Bosni, pa smo, između ostalog, prilično koristili zajedničko viđenje grupe istoričara, kao i viđenje dva aktera događanja u tom periodu i u srednjoj Bosni – Đure Pucara *Starog* i Osmana Karabegovića, (objavljene radove), pa dajemo neke izvode iz tih izvora:

„Akcijom četničkih snaga u ustaničkim jedinicama u srednjoj Bosni došlo je krajem 1941. i početkom 1942. do previranja, a zatim i do proglašavanja pojedinih jedinica četničkim. U februaru 1942. pod rukovodstvom Đure Pucara Starog u Sklender-Vakufu održana je oblasna konferencija KPJ za Bosansku krajinu i srednju Bosnu, koja je analizirala uspehe ustanka i posebno ukazala na opasnost od četničke akcije, kao i na

---

[955] Arhiv Hrvatske, Zagreb, Ministarstvo pravosuđa i bogoštovlja NDH, kut. 9, taj. 804/43; Četnici su tražili od Nijemaca da im se dodjeli uprava nad onim dijelom sreza Bosanska Gradiška koji je naseljen Srbima, pa je zatraženo uputstvo od Ministarstva da li udovoljiti zahtjevima njemačkog komandanta, ili se treba oduprijeti po cijenu sukoba.

[956] Vladinir Oto Josip Metikoš, rođen u Banjaluci 1899, sin pravoslavca Dušana Metikoša, potpukovnik jugoslovenske vojske, general domobranstva i ustaški pukovnik. Sa jedinicama NDH učestvovao u IV i V neprijateljskoj ofabnzivi. U maju 1944. postavljen za komandanta operativnog područja „Velebit” u Gospiću, a poslije septembra 1944, bio vojni komandant u Banjaluci. Po njegovom naređenju je obješen ustaški zlikovac natporučnik Asim Djelić.

[957] Milan Vukmanović, *Četnički vojni i pozadinski organi u srednjoj i zapadnoj Bosni 1944. godine*, Banjaluka 1944, str. 165.

[958] Slavoljub Vranješević, major kraljevske vojske, upućen u Bosansku krajinu sa posebnim zadatkom da s Milanom dekićem (Slavkom Bjelajcem) organizuje četništvo na području Grmeča i Kozare. Prešao je preko Drine s velikom grupom četnika 22. jula 1942., ali se zadržao na području istočne Bosne. Po Dražinom naređenju, u njegovoj pratnji su bili kapetan Manojlo Pejić, potporučnici Dušan Knežević i Milan Dukić. Petar Bačević je javio Ostojiću da je obavješten kako se Vranješević nećka da ide u Bosansku krajinu, gdje je trebalo da stigne krajem avgusta 1942. Bilo je planirano da se tada kod Uroša Drenovića nađu Vranješević i major Bjelajac (alijas Dekić) sa 200 četnika, ali oni nisu došli Vranješević je početkom septembra stigao na Borje kod Rade Radića i postao načelnik štaba. Od početka je nastojao da potisne Radića, u ćemu je uspio tek 1943, kad je došao na čelo četničke Komande zapadne Bosne.

neophodnost odlučnijeg angažovanja svih snaga narodnooslobodilačkog pokreta za njeno suzbijanje i, istovremeno, za intenzivniji rad na pokretanju širih masa muslimanskog i hrvatskog stanovništva u oslobodilačku borbu. Nastojanja Operativnog štaba NOPO za Bosansku krajinu da angažovanjem krajiških udarnih jedinica suzbije četničku akciju u srednjoj Bosni nisu donela rezultate. Četničkom propagandom i pučevima u pojedinim jedinicama ustaničke snage su bile razbijene. U četničkim pučevima i u borbama s četnicima u Bosni i Hercegovini pali su mnogi aktivisti KPJ i istaknuti partizanski komandanti: Mladen Stojanović, Fadil Jahić, Ivan Marković, Danko Mitrov, Miro Popara, Dragica Pravica, Kasim Hadžić, Zdravko Čelar i Esad Midžić. Za to vreme u većem delu Bosanske krajine narodnooslobodilački pokret bio je u snažnom usponu…

Sredinom 1942. godine pod uticajem oseke ustanka u centralnim oblastima zemlje, pred CK KPJ i Vrhovni štab u najoštrijem obliku se postavilo pitanje izbora strategijskog težišta Za rešenje tog pitanja postojali su pouzdaniji kriterijumi. Konačno su otpale dileme u pogledu karaktera i trajanja drugog svjetskog rata . Novim ugovorima iz maja i juna 1942. između savezničkih sila učvršćena je antihitlerovska koalicija i još snažnije naglašena njena rešenost da vodi rat do pobede nad silama Osovine. Međutim, situacija na ratnim frontovima nije bila povoljna. Nemačka je u junu 1942. prešla u veliku ofanzivu prema Staljinghradu (Volgograd) i Kavkazu. Osovinske snage u severnoj Africi održale su inicijativu još od početka 1942, a na Dalekom istoku i Pacifiku japanske trupe su do sredine te godine osvojile velika prostranstva. U isto vreme, iskustvo jednogodišnjeg razvitka narodnooslobodilačke borbe pokazalo je da su okupacione sile dovoljno snažne da ne samo brane već i da jačanjem svojih trupa u Jugoslaviji preotimaju izgubljene pozicije, osobito one od posebnog strategijskog značaja. Pokazalo se, takođe, da su upravo prisustvo moćnih okupacionih snaga, njihove ofanzivne operacije i represalije nad narodom bitno doprineli okupljanju i aktiviranju raznih frakcija domaće buržoazije i njihovim uspesima u borbi protiv ustanka. Situacija nastala sredinom 1942. godine u zapadnoj Srbiji, Crnoj Gori, Sandžaku i većem delu Bosne i Hercegovine, nedvosmisleno je upućivala na zaključak da je tu bitka za stabilizaciju narodnooslobodilačkog pokreta bila privremeno izgubljena.

Nade da će narodnooslobodilački pokret dobiti političku podršku, pa i materijalnu pomoć od Sovjetskog saveza, i da će to doprineti suzbijanju aktivnosti jugoslovenske vlade u izbeglištvu – pokazale su se nerealnim. Do tada se ni u sadržaju emisija Radio-stanice „Slobodna Jugoslavija”, koja je bila namenjena popularisanju narodnooslobodilačke borbe, ništa nije izmenilo. Uprkos Titovom insistiranju, ni ova stanica nije objašnjavala stvarnu ulogu četničkog pokreta. Pomoć koja je najavljena od Kominterne u februaru 1942. i očekivana na improvizovanom aerodromu kod Žabljaka više od mesec dana, konačno je otkazana s obrazloženjem da pomoć nije moguće dopremiti iz tehničkih razloga.

Nasuprot tome, značajan faktor jačanja četničkog uticaja u zemlji bila je podrška četnicima koju je u svetu organizovala jugoslovenska vlada u izbeglištvu. Radio-stanice i druga sredstva informisanja, osobito u V. Britaniji i SAD, saopštavali su vesti o borbama četnika protiv okupatora, stvarajući lažni mit o Draži Mihajloviću kao vođi najjaćeg pokreta otpora u Evropi. Pored toga, posredstvom jugoslovenske vlade, četnici su od V. Britanije primali pomoć u oružju, novcu i drugom potrebnom materijalu, što je znatno doprinosilo jačanju uticaja četnika u narodu. Vlada i četničko vođstvo uporno su širili vesti da „partizani-komunisti” sarađuju s okupatorom i kvislinzima, da se KPJ ne slaže s

Kominternom i Staljinom i da odbija njihove sugestije o ujedinjavanju svih snaga otpora pod Mihajlovićevim vođstvom.

…CK KPJ, na sednici od 19. juna 1942. održanoj na planini Zelengori, odlučio je da s grupom proleterskih brigada izvrši prodor u Bosansku krajinu s perspektivom povezivanja i daljeg razvijanja žarišta narodnooslobodilačkog pokreta u zapadnim delovima Jugoslavije…

Pohod brigada na Bosansku krajinu bio je najsloženija i najuspešnija operacija koju su do tada izvele partizanske snage na jugoslovenskom ratištu. Od kraja juna do početka avgusta 1942. grupa proleterskih brigada pod neposrednom komandom Vrhovnog štaba izvršila je veliku diverziju na železničkoj pruzi Sarajevo – Mostar, razbila ustaško-domobranske garnizone u Konjicu, Prozoru, Gornjem Vakufu, Duvnu i drugim mestima i stvorila u tom delu zemlje prvu oslobođenu teritoriju, koja je povezana sa slobodnom teritorijom u Bosanskoj krajini… Početkom novembra izvedena je Bihaćka operacija u kojoj je angažovano osam udarnih brigada. U toku tih borbi razbijeni su pokušaji okupatorskih i kvislinških trupa da preotmu inicijativu, pa su oslobođene teritorije u Bosanskoj krajini, Dalmaciji, Lici, Gorskom kotaru, Kordunu, Baniji i Žumberku povezane u jedinstvenu oslobođenu teritoriju. Do kraja 1942. godine dejstva su proširena i u oblast srednje Bosne, u kojoj su razbijene znatne četničke i ustaško-domobranske snage. Potkraj 1942. jedinstvena oslobođena teritorija prostirala se od prilaza Zagrebu, Karlovcu, Rijeci na jugoistok do reke Bosne i Neretve, s centrom u oslobođenom Bihaću, u kome je bilo sedište CK KPJ i Vrhovnog štaba. Iako znatne, okupatorske i kvislinške snage pokazale su se nemoćnim da zaustave novi polet narodnooslobodilačke borbe, a pogotovo nastupanje partizanskih snaga u zapadnoj Bosni i Hrvatskoj. U nemačkoj Vrhovnoj komandi izražavala se zabrinutost za sudbinu ustaške države, pa je s obzirom na promene koje su nastale na afričkom ratištu posle bitke kod El Alamejna i na neposrednu opasnost od invazije anglo-američkih snaga na Balkan – zahtevana zajednička nemačko-italijanska vojna akcija protiv narodnooslobodilačkog pokreta…

U uslovima sve krupnijih operacija koje je omogućila pojava većeg broja brigada, brzo je sazrevala ideja o stvaranjau krupnijih vojnih formacija. Odluku o formiranju prvih divizija i korpusa doneo je Vrhovni štab novembra 1942. Tito je u *Biltenu* Vrhovnog štaba pisao da je formiranjem divizija i korpusa stvorena Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije…

Prve vesti o četničkoj izdaji prodle su u svet preko Radio-stanice „Slobodna Jugoslavija”… Najvidniju ulogu u tome imala je Radio-stanica „Slobodna Jugoslavija”, zalaganjem jugoslovenskih komunista Đure Salaja i Veljka Vlahovića, koji su rukovodili radom ove stanice, objavljivani su ratni izvještaji Vrhovnog štaba i njegova saopštenja o izdajničkoj ulozi četnika i jugoslovenske vlade u izbeglištvu….

…Osnivačka skupština AVNOJ-a održana je u Bihaću, u noći između 26. i 27. novembra 1942. Sastav skupštine činile su nacionalne, odnosno pokrajinske delegacije…

…U dokumentima koji su usvojeni na zasedanju – Rezoluciji o osnivanju i o organizaciji AVNOJ-a i u Proglasu AVNOJ-a narodima Jugoslavoje – navedeni su uspesi ostvareni u pokretanju i vođenju oružane oslobodilačke borbe i, posebno, faktori koji su toj borbi dali jasan društveno–politički smer. Ukazano je na odgovornost državnih vrhova za aprilski krah Kraljevine Jugoslavije i na pojavu mnogobrojnih domaćih saradnika okupatora među kojima su i četnici pod komandom ministra jugoslovenske vlade u izbeglištvu Draže Mihajlovića, kao i na sve otvoreniju saradnju vrhova bivših

građanskih partija s okupatorom. S druge strane, podvučena je uloga KPJ u pokretanju narodnooslobodilačke borbe i u stvaranju jedinstva naroda Jugoslavije u toj borbi. U dokumentima su izloženi neposredni zadaci na ostvarivanju osnovnih ciljeva narodnooslobopdilačke borbe – slamanje fašističkog poretka koji nameću osovinske sile i sprečavanje obnove 'starog reakcionarnog poretka' za šta se zalaže jugoslovenska vlada u izbeglištvu…."[959]

Dajemo još jedno viđenje prilika u srednjoj Bosni u periodu od maja do novembra–decembra 1942. godine:

„… Tako se ovaj kraj, sa određenim prekidima, ponovo uključuje u borbu i daje veliki doprinos pobjedi revolucije. Žrtve koje je narodnooslobodilački pokret dao, a one su ovdje velike,, naročito gubitak najzrelijeg partijskog kadra, koje su poubijali i masakrirali četnici, nisu bile uzaludne. U više slučajeva one su čak bile neminovne da se narod ovih krajeva ne bi prepustio četničkoj politici i njihovim zlodjelima, da se ovi krajevi nebi napustili, da bi se steklo potrebno iskustvo i da bi se konačno prebrodile mnogobrojne teškoće, krize i kolebanja masa, koji su u takvim prelomnim trenucima neminovni jer se radilo o kraju u kome je veoma malo djelovao radnički pokret do rata, sa veoma malo domaćih kadrova, inteligencije itd., s druge strane u kome je bilo stjecište ljudi iz aparata stare vlasti, četničkih, orjunaških i raznih drugih organizacija koje su bile orne i spremne za borbu protiv narodnooslobodilačkog pokreta i komunista.

Dramatične borbe sa četnicima u srednjoj Bosni tokom 1942. godine, mučka i zvjerska ubistva naših ranjenih drugova i drugarica u bornici u Čemernici i u Jošavki, klanje i ubijanje u četama i bataljonima u kojima su četnici vršili pučeve, mučki napad koji su četnici izvršili na snage Krajiškog proleterskog bataljona i na Prvu i Drugu gerislku grupu Četvrtog KNOP odreda u momentu kada su te snage napale ustaško uporište u Lepenici i vodiole borbu sa folkdoječrima iz kaoca, našle se u obruču i bile gotovo prepolovljene, zvjerstva koja su četnici izvršili nad pristalicama narodnooslobodilačkog pokreta – prvim organizatoprima borbe protiv okupatora i ustaša u ovim krajevima; sve je to stvaralo težak utisak, ali nije moglo da baci u zasjenak sve one napore i žrtve koje je, od prvog dana borbe, dao narod ovih krajeva za pobjedu revolucije. Nije zaboravljena činjenica da je naprima partijskih organizacija i rukovodstava iz Banja Luke, uz vidno učešće kadrova iz ovog kraja, koncem 1941. godine ovdje bila stvorena velika vojna snaga, koja se hrabro borila pod zastavom NOB protiv okupatora i ustaša. To je jasno govorilo o stvarnom i pravom raspoloženju naroda srednje Bosne. Iako su, usljed navedenih okolnosti, četnici bili razorili jedno vrijeme te snage i zbrisale početne rezultate i napore i doveli do privremenog obustavljanje većih vojnih aktivnosti, tako da se od konca 1942. pa kro cijelu 1943. i 1944. gosinu trebalo svojski zalagati, zajedničkim snagama proleterskih i krajiških brigada i narodnooslobodilačkog pokreta u Bosanskoj krajini da bi se ponovo probudila vjera naroda u našu borbu i narod oslobodio straha i pritiska četničkih snaga. Osim toga potrebno je bilo razotkriti laži i obmane neprijatelja i ponovo aktivirati patriotske snage. Ipak, sve to ne bi trebalo da daje pečat razvoju narodnooslobodilačkog pokreta i da služi kao osnova za procjenu toka revolucije u srednjoj Bosni. To bi, u najmanju ruku, predstavljalo jednostrano sagledavanje svih osobenosti toka revolucije i na određen način umanjivalo napore, žrtve i pobjede naroda ovih krajeva. Upornost i zalaganje Partije i pokreta da se ponovo ovdje uključi narod u

[959] Istorija Saveza komunista Jugoslavije, Beograd 1985, str. 230–244 (izvodi).

borbu i krupni rezultati koji su postignuti u godini 1943. i 1944. govore upravo obrnuto, da razvoj narodnooslobodilačke borbe treba gledati kroz cijeli period rata, kroz konačne rezultate i doprinose koje su ovi krajevi dali za pobjedu revolucije."[960]

„Do oseke NOP-a u srednjoj Bosni, od konca marta 1942. godine pa nadalje, nije došlo ni zbog krupnih političkih grešaka, iako je pojedinih grešaka u radu nekih rukovodilaca bilo, ni zbog promjene politike i slabljenja oblasnih rukovodstava Bosanske krajine za ovaj kraj Iako rijetke i izolovane, bilo je ipak ozbiljnih pojava zloupotrebe funkcije i ponekad i ponekad upotrebe grube fizičke sile nad pojedincima – neborcima, napr. prema pojedinima seljacima i građanima. Međutim, na koliko ovakvi postupci sa stanoviša Partije i NOP-a i opšteljudskog stanovišata bili za svaku osudu i najoštriju kritiku, i mada su, u stvari, pomagali neprijatelja, ipak su, s obzirom na rijetke i izolovane slučajeve, imali ograničeno dejstvo. Pravi uzroci, svega onoga što se u 1942. godini dogodilo u srednjoj Bosni – raspadanje jedinica Četvrtog KNOP odreda, demoralizacija i strah jednog dijela naroda, jesu u izdaji četnika i njihovoj saradnji sa okupatorima i ustašama i strahovladi koju su zaveli nad narodom. Kako bi se drukčije mogao razumjeti i razjasniti fenomen masovnog prilaženja naroda NOP-u, kad je našom vojnom akcijom i intervencijom teror otklonjen, nego činjenicom da četnici nikakvom svojom politikom obmane nisu uspjeli pridobiti osnovne snage naroda već su ih samo terorom i strahom držali u pokornosti.

Povlaaćenje Kozarskog udarnog i dijela snaga Četvrtopg KNOP odreda kao i prebacivanje ostataka snaga proleterskog bataljona u Slavoniju – uvjek smo smatrali samo privremenim napuštanjem ovog terena, na što su nas udružene snage okupatora, ustaša i četnika prinudile…"[961]

Sva navedena zbivanja, očigledan uspon NOP-a u jugoslovenskim razmjerama, probijanje istine o njemu u svijet, kao i istine o kolaborcionističkoj ulozi četnika u sardnji sa okupacionim i kvislinškim snagama – značilo je, sigurno, bolje dane i za srednju Bosnu u ratnim godinama koje su dolazile, kao i poslije oslobođenja.

31. Retrospektivni pogled Voje Stupara,[962]političkog komesara 4. krajiškog NOP odreda na događaje u srednjoj Bosni od februara do decembra 1942. godine

---

[960] Osman Karabegović, *Krajina na putevima revolucije*, Beograd (godina objavljivanja nije navedena), Podnaslov, *Prelomne godine*, str. 243 – 245.

[961] Ibid., podnaslov *Uzroci slabljenja narodnooslobodilačkog pokreta u toku 1942. godine u srednjoj Bosni*, str. 222 – 223.

[962] Vojo Stupar (Velika Ruiška, Bosanska Krupa, 1915 –), diplomirani inženjer poljoprivredno-šumarskog smjera; prije rata poljoprivredni tehničar. Kao srednjoškolac pristupio naprednom radničkom i omladinskom pokretu. Član KPJ od 1940. Jedan od organizatora ustanka u Podgrmeču 1941. Iste godine bio politički komesar Krupske partizanske čete Prvog krajiškog NOP odreda. U februaru 1942. učestvovao je u radu Oblasne konferencije KPJ za Bosansku krajinu (21–23.02.1942). Od tada je na političkim dužnostima u srednjoj Bosni: političkog komesara Četvrtog krajiškog i Prnjavorskog NOP odreda , član Povjereništva Okružnog komiteta KPJ za srednju Bosnu, zatim politički komesar Četrnaeste srednjobosanske NO udarne brigade. Sa te dužnosti, avgusta 1944. otišao je iz srednje Bosne na dužnost političkog komesara Trideset devete krajiške udarne divizije, na kojoj je ostao do kraja rata. Poslije rata radio u Sarajevu i Beogradu, pretežno u državnoj upravi i privredi. Nosilac je više društvenih priznanja, ratnih i mirnodopskih odlikovanja i Partizanske spomenice 1941. Sada živi u Beogradu.

Po završetku rada Oblasne konferencije KPJ za Bosansku krajinu (21–23.02.1942), Đuro Pucar je u Aginom selu saopštio Voji Stuparu da ostaje u centralnoj Bosni na dužnosti političkog komesara 4. krajiškog NOP odreda. Tada je 4. krajiški NOP odred brojao oko 1700 boraca, raspoređenih u 4 bataljona. Čim je došao na dužnost Stupar je uočio da je politički rad u jedinicama Odreda nedovoljan, da je uticaj četnika, još od ranije, na ovom podrčju jak, pa da se i to, pored drugih faktora, odražava na sadašnje stanje u jedinicama. Pored toga, znao je da je za neprijatelja–ustašku vlast i okupatorske snage strateški položaj centralne Bosne veoma značajan, zbog čega je i neprijatelj imao za cilj da stanovništvo u srednjoj Bosni što više „zavađaju", pa tako i borce u redovima ustanika, odnosno da ih podjele na partizane u četnike u šro većem broju, kako bi i tim putem lakše odolijevali jakim partizanskim snagama koje su, u konkretnom slučaju toga proljeća, 1942. godine, Kotor-Varoš stalno držali pod blokadom.

O svom dolasku na novu dužnost i viđenju teškog položaja NOP-a, a posebno u 4. krajiškom NOP odredu i Proleterskom bataljonu Bosanske krajine u srednjoj Bosni, u to vrijeme, najbolje je da govori on sam, pošto je njegovo viđenje događaja u tom periodu autentično.

VOJO STUPAR:

„Za nas je slobodna teritorija srednje Bosne bila od velike važnosti kako zbog veza sa istočnom Bosnom, a preko ove i sa Srbijom i Crnom Gorom, tako i zbog velikog materijalnog i ljudskog potencijala ovog kraja. Zbog toga su Oblasni komitet Partije i novoformirani Operativni štab za Bosansku krajinu odlučili da se naše snage što prije kadrovski ojačaju, te da se uz pomoć sa Kozare i Grmeča, vojnički i politički više angažiju nego do tada. Zbog toga će i Proleterski bataljon (koji se već nalazio u srednjoj Bosni), ostati ovdje neko vrijeme, a formiraće se OK KPJ i SKOJ, popuniti štabovi bataljona i komande četa, a isto tako će se ubrzati rad na organizovanju Odbora narodne vlasti…

Okupator je na početku 1942. godine pojačao svoj špijunsko-diverzantski rad u svim jedinicama i krajevima gdje je za to našao pogodno tlo. U Jošavku, gdje je bio Štab 4. krajiškog NOP odreda, poslat je agent Petar Kriger, koji se kao iskusni špijun predstavljao saradnikom NOP-a iz Banjaluke koji je slao sanitetski materijal i drugo, pod šifrom 'tajno vojno lice'. Došao je zajedno sa jednom mladom ženom, takođe špijunkom…

I kad sam ja stigao u Jošavku, sreo sam Krigera. Bio mi je sumnjiv što se vrzmao oko kuhinje, pa sam ga zapitao kako se zove i da li je bio u borbi, a on je da bi izbjegao odgovor, počeo da se hvali kako je on taj koji je slao partizanima razni materijal, sanitetski i ostali. Na sastanku u Štabu sam obavjestio ostale članove i oni su svi, osim Rade Radića, rekli da im je Kriger sumnjiv. Odlučili smo da ga privedemo i saslušamo, ali nismo to učinili iste noći. Sutradan Krigera i žene nije bilo u Jošavci, već smo ga nekoliko dana kasnije, kad smo došli u Pribinić, našli mrtvog. Ubili su ga četnici,

najvjerovatnije po nalogu Radića da se ne bi saznalo za njihovu vezu i saradnju i s njim. Krigerova 'žena' je na saslušanju sve priznala, čak da im je bila namjera da se potruje Štab otrovom koji su donijeli u tu svrhu (otud i ono vrzmanje Krigera oko kuhinje).

U neuspjeloj akciji na Kotor-Varoš poginulo je mnogo boraca, među kojima je bio i komesar 4. krajiškog NOP odreda Rade Ličina, zamjenik komandanta Ratko Broćeta, komandant Trećeg bataljona Odreda Dušan Košćica *Duško*, dva komandira četa – Jošavačke Milorad Radić *Braco*, (sin Rade Radića) i Maslovarske Milan Bubić *Krcun* i oko tridesetak boraca.

Tako tragičan ishod borbe oko Kotor-Varoša, uticao je na političku situaciju u srednjoj Bosni. Otvoreni sukob između partizana i četnika bio je kada su u Lipovcu četnici napali kolonu partizana u kojoj su se nalazili načelnik Operativnog štaba za Bosansku krajinu dr Mladen stojanović, koji je teže ranjen, Danko Mitrov, komandant 4. krajiškog NOP odreda, koji je tada lakše ranjen, a izginulo je dosta drugova iz čete Proleterskog bataljona, a među njima i komandir čete Simo Ivanović. Zatim, takav ishod borbe u napadu na Kotor-Varoš uticao je na stanje i u Jošavačkoj četi, koja je u to vrijeme bila najjača, a poslije je odigrala izdajničku ulogu u prvom četničkom puču u srednjoj Bosni, u kojem je izgubljen veliki broj boraca i vojnih i političkih rukovodilaca. Ubijen je sekretar OK KPJ za srednju Bosnu Rajko Bosnić, sekretar Operativnog štaba za Bosansku krajinu Milan Ličina i drugi. Slijedeći četnički pučevi bili su u Bataljonu koji se nalazio na Manjači, pa puč u Bataljonu u Čečavi (kada je poginuo Živo Preradović, organizator ustanka u kraju oko Prnjavora), što je uzdrmalo i 3. bataljon, kojim je komandovao Novak Pivašević iz Vijačana, koji je bio do tada najbolji. Dogodilo se tako da je u aprilu 1942. godine 4. krajiški NOP odred od 1700 boraca spao na 50 boraca. Sve se odigralo tako da je većina boraca, ko milom, ko silom, prešla u četnike.

I u 3. bataljonu je situacija bila teška. Motajička četa, koja je bila u Otpočivaljki, zavedena od Nikole Forkape, četničkog komandanta, otišla je u Ilovu od koje je formirana četnička jedinica 'Knez Arsen'. Prnjavorska četa se nalazila u okolini Prnjavora i jedina je ona bila stabilna.

Situacija je bila takva da smo se morali povući iz Vijačana, iz škole, na brdo Previju. Na Previji sa nama je bio još samo Proleterski bataljon kod koga je vladalo mišljenje da treba da se povuku iz srednje Bosne zbog nastale situacije (smatrali su da mogu biti uništeni). Zbog težine situacije, na Previji je održan sastanak rukovodnog kadra i sekretara OK KPJ za srednju Bosnu Milana Radmana. Na insistiranje rukovodstva Proleterskog bataljona zaključeno je da Bataljon ode iz srednje Bosne na Kozaru. Nakon toga je Bataljon krenuo prema rijeci Vrbas, da preko Lijevča polja stigne u Kozaru. U takvoj situaciji Štab 4. odreda i OK KPJ donijeli su dvije važne odluke. Jedna se odnosila na Prnjavorsku četu, a druga na ostale borce koji su ostali s nama.

Za Prnjavorsku četu je odlučeno da se proglasi dobrovoljačkom, s tim da komandu preuzme Novak Pivašević. To je učinjeno s namjerom da se omogući ostanak na ovom terenu jednoj grupi aktivista: Novaku Pivaševiću, Vidu Nježiću, Zdravku Preradoviću *Braci* i drugim. Druga odluka je bila da se od ostatka boraca 4. krajiškog odreda, većinom rukovodećeg kadra, formiraju četiri partizanske gerilske grupe.

Polazeći od shvatanja da ćemo svojim ostajanjem u srednjoj Bosni i vođenjem makar i najmanjih partizanskih akcija sačuvati kontinuitet NOB-e na ovom terenu, donijeli smo odluku da od nas, koliko nas je ostalo, oformimo te četiri partizanske gerilske grupe.

Prva, Motajička grupa je bila brojno najveća. U nju su ušli Danko Mitrov, Duško Bojanić, Zaga Umičević (koja je krajem maja izašla iz Banjaluke kao organizacioni sekretar OK KPJ), Lazo Vidović, Božo Tatarević, Savo Marić, Drago Čajevac, Nevenko Gazibarić, Drago Živanić *Žuna*, Milutin Đurđević, Vid Bubić, Đoko Pstrocki i ja. Ovo je u neku ruku bila štapska grupa. Komandant je bio Danko Mitrov, a ja komesar. Za rejon na kome će djelovati prva grupa određen je teren Motajice, prostor između Prnjavora, Srpca i Dervente.

Drugoj grupi komandovao je Milan Radman, a za rejon na kojem će djelovati predviđen je Crni Vrh i prostor oko Klašnica. Trećoj, tzv. Krnjinskoj grupi, za djelovanje je predviđen rejon između Tešnja, Teslića i Doboja. U grupi su bili Adem Hercegovac, Vlado i Mira Jotanović, Kojo Jotić, Edhem Pobrić i drugi. U četvrtu, Kotorvarošku grupu, ušli su Mile Trkulja, Duško Josipović, Ankica Bubić i drugi. Komandur je bio Mile Trkulja, a rejon djelovanja na potezu Maslovare – Šiprage – Skender-Vakuf – Korićani. Kada su grupe formirane, održan je zajednički sastanak svih grupa, 1. juna 1942. godine, na Previji. Posebno je održan sastanak sa komandirima, odnosno rukovodiocima grupa i dogovoreno je kako treba nadalje politički raditi, izvoditi akcije, uspostavljati i održavati vezu među grupama i partizanskim jedinicama i raditi u narodu na podizanju svijesti i učešću u antifašističkoj borbi. Sa Previje su grupe krenule prema svojim odredištima, terenima na kojima će djelovati. Prva i druga grupa su krenule prema Otpočivaljci. Preko Lišnje do Otpočivaljke se kretalo oprezno jer su tamo već bili četnici. Međutim, u Otpočivaljki zatekli smo Proleterski bataljon koji se vratio sa Vrbasa zato što je Kozara bila blokirana, a za povratak proletera iz srednje Bosne na Kozaru neprijatelj je bio saznao, pa se Bataljon morao vratiti. Ofanziva na Kozaru je već bila počela.

Iznenadni ponovni susret sa Proleterskim bataljonom koji je sada odlučio da ostane na ovom terenu, predstavljalo je nov i značajan moment. To je mjenjalo i našu situaciju skoro iz osnova i tome smo odmah počeli da prilagođavamo planove i zadatke naših dviju grupa. Sa komandantom Zdravkom Čelarom i ostalim članovima Štaba bataljona, dogovorili smo se da sa svim snagama zajedno krenemo u pravcu Motajice i da izvršimo ranije planiranu akciju na neprijateljsko uporište u Donjoj Lepenici. U pokretu prema Motajici, po dolasku u selo Rakovac, nadomak Velike Ilove, utvrdili smo da se nedaleko od nas nalaze četnički položaji. Četnici su bili u rovovima, koje su još ranije iskopali, ali nisu otvarali vatru na nas. Poručivali su nam da oni nisu do sada učestvovali u borbi protiv partizana i da žele da i dalje ostanu izvan borbe. Odlučili smo da odemo do njihovih položaja, da razgovaramo o zajedničkoj borbi protiv Nijemaca i ustaša i utvrdimo kakva je njihova namjera prema nama. Danko i ja smo u pratnji jedne patrole

otišli na razgovor i ustanovili smo da su oni bili četnici Nikole Forkape iz Velike Ilove. Oni su držali položaj prema Donjoj Lepenici, gdje se nalazila ustaška posada na koju mi spremamo napad. Mi smo im rekli da znamo da oni nisu učestvovali u borbi protiv partizana i da ni mi nemamo namjeru da njih napadamo, sve dok se oni tako drže. Nismo ih pozvali da pođu s nama, niti smo im otkrivali naše neposredne namjere. Pošto su nam

dali obećanje da nas neće napadati, vratili smo se u Štab Proleterskog bataljona, kojim je komandovao Zdravko Čelar. Izložili smo mu šta se razgovaralo sa četnicima. Zaključili smo da ipak treba biti oprezan i budan sa te strane. Zbog toga smo postavili jedan vod da kontroliše taj pravac kada smo krenuli u napad na Lepenicu. Noću, između 4. i 5. juna 1942. godine, izbili smo na južne obronke Motajice. Mi smo, u stvari, zaobišli školu i crkvu u Lepenici i planirali da napadnemo neprijateljasa suprotne strane odakle smo došli. Tu smo skriveni predanili. U toku dana izvršili smo osmatranje terena i procjenu mogućih prilaza lepeničkoj školi u kojoj se nalazilo oko 150 neprijateljskih vojnika i žandarma. U napad smo krenuli sa svim snagama Proleterskog bataljona i naših dviju partizanskih grupa. U školi je ostalo samo nekoliko boraca koji su bili u ambulanti i oni koji su bili zaposleni oko kuhinje i intendature, uglavnom bez oružja. Sa ovom grupom u Motajici je ostala cijela Dankova familija: majka Mara, sestra Zorica, žena Nada i njena majka Marija. Pokret je uslijedio u dva sata poslije pola noći. Sve čete su tako prije zore bile na onim položajima koji su im bili određeni u času kada bude dat znak za početak napada. Prostor oko škole i crkve, gdje se ovo neprijateljsko uporište nalazilo dosta je tijesan. To je, u stvari, manja zaravan na jednoj uskoj i dosta strmoj kosi. Za direktan napad na ovo utvrđeno uporište određena je samo jedna četa Proleterskog bataljona i naše dvije partizanske grupe, ukupno oko 120 boraca. Sa ovom grupom koja je išla direktno na uporište, pošao je i štab: Danko, ja i Zdravko, a sa nama su bili još Radman i Zaga.

Druga četa Proleterskog bataljona i samostalni vod Drvarčana, dobili su zadatak da se pod zaštitom mraka neopaženo provuku u pozadinu neprijateljskog uporišta, do samog puta koji vodi od Srpca preko Sitneša, prema Prnjavoru, te da tamo postave zasjede, ali tako da budu u mogućnosti da napadnu neprijatelja, bilo da odstupaju iz Lepenice ili da iz Srpca i iz drugih garnizona dolaze u pomoć Lepenici.

Ugovoreni znak za napad dao je Danko raketom, pred samu zoru, 6. juna 1942. godine. Juriš je bio munjevit, tako da smo se svi za tren našli na platou ispred škole i crkve ali neprijatelja nije bilo. Izvukao se prije nego što smo mi stigli Očigledno je neprijatelj bio obavješten i na tom mjestu nas nije čekao. Zvonjavom crkvenih zvona objavljeno je narodu Lepenice da je oslobođen. Nenailazeći na otpor naše jedinice su se dale u potragu za neprijateljem. Nastalo je pretraživanje terena i partizanske jedinice su se toliko rastegle i prorjedile, tako da je bilo teško održavati vezu. Ovo tim prije što su sumrak i magla pokrivali sve udoline. Poslije pucnjave, zvonjenja i uzvika za juriš, nastala je tišina.

Odjednom, kao grom iz vedra neba, skoro sa svih strana oko nas začula se zaglušujuća graja. Odjeknuo je zvuk vojničkih truba i bubnjeva, pomješanih sa divljačkim kreštanjem iz hiljade grla. Moglo se odmah zaključiti da je to započeo četnički napad na nas. Četnici su se u velikom broju skoncentrisali i u toku noći se veoma blizu privukli nama iza leđa, a da mi to uopšte nismo primjetili. Sa Nijemcima i ustašama su zajednički napravili plan da nas iznenade i napadnu baš u momentu za koji su znali da je za nas najkritičniji, tj. kada naše jedinice budu rasute.

Četnički napad je bio munjevit i njihove kolone su se ubrzo pojavile na svim dominantnim tačkama oko i između naših razbijenih snaga. Takva situacija u napadu na Lepenicu se nije predviđala i nisu preduzete odgovarajuće mjere odbrane, a nisu bila ni izdata odgovarajuća uputstva jedinicama, kako da postupe u slučaju četničkog napada s leđa. U novonastaloj situaciji, po vojničkoj logici, moglo se očekivati da će se svi dijelovi

naših jedinica samoinicijativno probijati u pravcu Motajice i nastojati da se što brže domognu onih njenih visova sa kojih je moguće pružiti uspješan otpor.

Takvu je zapovjest izdao i Danko. Međutim, pošto su u napadu bile veće četničke snage od očekivanih, dio boraca koji je bio odsječen, nije uspjeo da otstupi prema Motajici i vodio je teške borbe. Ja sam se sa deset boraca dokopao prvog obronka šume i tu se sukobio sa nastupajućim četničkim strojem i odbio ga. Ali, četnici su obuhvatnim pokretom nastojali da moju grupu zaobiđu i odsjeku je od glavnine što nisu uspjeli i sastali smo se sa Dankom, Radmanom, Zagom i drugim iz Proleterskog bataljona, kao i sa grupom od oko 100 boraca Proleterskog bataljona. U ovoj grupi više nije bilo Zdravka Čelara, Esada Midžića, komandanta i komesara Proleterskog bataljona, kao i komandira Save Trikića i njegovog voda. Tu u podnosžju Motajice se nije smjelo čekati i odmah je preduzet pokret prema vrhu Motajice.

Danko je komandovao juriš prema visovima Motajice. Neprijatelj je, svakako očekivao ovakav naš pokret, a vjerovatno je i osmatrao, pa je prilazeći susjednim kosama na tom pravcu postavio jake zasjede. S desne naše strane u zasjedi su bili četnici, a nešto naviše, ulijevo, Nijemci. To je, kako smo kasnije saznali, bila jedna foksdojčerska jedinica koja se stalno nalazila u Kaocima radi eksploatacije drveta u Motajici.

Partizani su u jurišu probili nekoliko četničkih i njemačkih zasjeda. Iza ovog uslijedila je nova borba. Četnici su napravili zasjedu gdje su skoncentrisali više mitraljeza. U toj teškoj borbi poginulo je mnogo naših boraca. Sljedeća grupa četnika našla se još nešto više iznad partizana. S njima se vodila borba prsa u prsa. Nije se razaznavalo ko je ko.- jer su u jurišu i hvatanju mnogima pospadale kape na kojima su oznake – zvijezde ili kokarde. U jurišu koji je izvršen radi probijanja obruča i radi osvajanja ovog dominantnog visa, izgubili smo deset boraca, dok je još nekoliko bilo ranjeno.Na ovom visu smo se rasporedili i pripremili za njegovu odbranu. Očekivali smo da će se pojaviti komandant i politički komesar Bataljona sa ostalim borcima. Ostali smo tu 2 sata i pošto se niko nije pojavio, a i četnici su otstupili, odlučili smo da nastavimo pokret i zauzmemo najvišu tačku na Motajici – Gradinu.

Na Gradini nije bilo neprijateljskih vojnika. Četnici su se povukli prema Ilovi, Rakovcu i Lepenici, a Nijemci i ustaše u svoje baze u Kaocima i Srpcu. Na vrhu Motajice sada smo bili samo mi – proleteri i naše dvije partizanske grupe. Bilo nas je ukupno oko 130. Umor i san ubrzo su savladali premorene borce. Sa ovog najvišeg vrhu Motajice, kad je vedro vrijeme vidjelo se pola srednje Bosne i pola Slavonije. Ostali smo oko 6 dana. Iznureni borci su se kako-tako odmorili, ali su proživljeni događaji ostavili dubokog traga. Zavladala je strašna potištenost. Mnogi borci su izgubljeni i izginuli, a ni poslije toliko dana, nije se pojavio Zdravko Čelar, komandant, ni Esad Midžić, politički komesar Proleterskog bataljona.

Danko Mitrov je u takvoj situaciji odlučio da se uputi sam, bez pratnje, da traži njegovu porodic koja je prije napada na neprijateljsko uporište u Lepenici, ostala u Motajici. Presvukao se u civilno odijelo i naoružan samo bombama i revolverom uputio se u pravcu Lepenice i dalje prema Srđevićima. Već sutradan četnici su nam poručivali da su ubijeni Danko Mitrov i Zdravko Čelar. Zbog tako teške situacije kod boraca iz Proleterskog bataljona zavladalo je mišljenje da se na ovom terenu više ne može ostati i oni su tražili da ga čim prije napuste.

Za novog komandanta Proleterskog bataljona izabran je Branko Vuković i odlučeno je da Bataljon ide u Slavoniju, preko Save, a odatle, kada bude mogao, da se vrati na

Kozaru. Pošto je donijeta takva odluka, Radman, Zaga i ja odlučili smo da sa ostatkom boraca 1. i 2. partizanske grupe ostanemo na zadacima koje smo preuzeli na Previji. Za prebacivanje Proleterskog bataljona preko Save bila je određena noć između 12. i 13. juna 1942. godine. Te noći padala je jaka kiša. Nevrijeme je bilo veliko. Vjetar je dizao velike talase na Savi, a proleteri nisu imali čime da se prevezu. Većina nije znala ni da pliva. U takvoj situaciji devet boraca se dobrovoljno prijavilo da preplivaju rijeku i sa slavonske strane dovezu čamac kojim bi se ostali borci mogli prevesti. Od tih devet boraca pet je uspjelo da prepliva i izvrši zadatak. Te noći Bataljon je prešao u Slavoniju sa Motajice između sela Vlaknice i Brusnika.

Naša gerilska grupa od samo 10 boraca, koliko nas je još ostalo poslije borbe na Motajici, imala je zadatak te noći da postavi zasjedu na cesti Kobaš – Srbac. Taj zadatak smo izvršili, a kada je prebacivanje proletera bilo izvršeno, naša grupa se povukla sa ceste, i pošto smo bili potpuno mokri, nismo htjeli da idemo u šumu, već smo, uz potrebne mjere opreza, otišli u selo Brusnik. U kući Radovana Filipovića, koja je bila pri vrhu sela, našli smo prvi put poslije 7 dana provedenih u šumi, krov nad glavom i toplo ognjište. Ukućani su se iznenadili i uplašili jer u prvi mah nisu znali koja smo mi vojska. Čim su shvatili svesrdnosu pomaogli da se borci smjeste oko ognjišta i osuše. i nahrane. Između domaćina i nas došlo je do pravog zbližavanja u čemu je učestvovalo još nekoliko ljudi iz susjedstva. Slušali su nas sa velikom pažnjom i po svemu što su nam govorili i kako su nam izlazili u susret, mogli smo zaključiti da cijene našu borbu i da osuđuju četnike. Ovdje smo saznali i to da su neki ljudi iz Brusnika nasjeli četničkoj propagandi i otišli u četnike.

Ocjenivši da uslovi za naše djelovanje iz ovog malog i zabačenog sela ne bi bili najpogodniji, sutradan smo krenuli obroncima Motajice, iznad Kobaša, u pravcu Seferovače i Korova. U predvečerje, 15. juna 1942. godine, naša mala partizanska grupa, izbila je na proplanak iznad Seferovače. U ovom selu prvi razgovor smo imali sa Brankom Radojčićem. Od njega smo dobili prve informacije o stanju u ovom kraju. On nas je povezao sa Jovom Markovićem iz susjednog sela Korova za koga nam je Branko rekao da je Jovan najugledniji čovjek u njihovom kraju..

Sutradan smo razgovarali sa Jovom Markovićem u njegovoj kući. On je bio zaista ugledan domaćin. Našu grupu je dočekao veoma prijateljski. Razumno je rezonovao i razmišljao i pažljivo pratio sve što smo Zaga i ja govorili. Razgovor je trajao nekoliko sati i postepeno su nam se priključivali još neki seljaci iz Seferovače i Korova. Među ostalim, tu je bila brojna Jovanova familija, zatim Stojan Marković, Mićo Tatić i dr. U razgovoru sam iznio glavne zadatke naše borbe. Težište našeg djelovanja je bilo na političkom radu i na stvaranju organizacije, preko koje će se narod iz ovih sela postepeno priključivati u NOB. S obzirom na to da nas je ostalo malo, za neke vojničke akcije trenutno nismo bili ni sposobni.

Pojava partizana u ovom času i na ovim prostorima je bila vrlo značajna. Narod je osjetio izvjesno olakšanje jer žandarmi, poreznici i drugi nisu smjeli zalaziti u sela. Partizani su svugdje nailazili na dobar prijem. Tih dana posebno je bilo raspoloženje u Osovici, gdje se partizanska grupa ulogorila. Narod je donosio hranu. Organizovane su priredbe, sastanci i razgovori, a dobro raspoloženje ljudi prema nama vidjelo se i po tome što su se počeli javljati prvi dobrovoljci. Najprije je to bio Živko Tihomirović, a zatim Živko Dević, Ljubo Jovičić, pa Ilija Peulić. Time se grupa nakon deset-petnaest dana brojno ojačala. Činjenica da su to bili borci iz tog kraja, imala je poseban značaj. Uticaj

partizana i naše veze proširivane su i na ostale krajeve, sela oko Motajice i uticajnije ljude, dobre domaćine. Naročito su bile značajne veze sa Jovom Markovićem (Korovi), Gavrom Ćirićem (Kaoci), Nikolom Milankovićem (Lepenica), a zatim i ostalim našim saradnicima na terenu. Održavali smo skoro svakodnevne kontakte i s njima smo se konsultovali o svim akcijama koje smo namjeravali da preduzmemo. Ti ljudi su veoma dobro poznavali situaciju u ovom kraju i mi smo njihovo mišljenje i predloge uvažavali. To je vjerovatno i doprinijelo da smo se za manje od mjesec dana tako zbližili s narodom, da je bila isključena svaka mogućnost da nas neprijatelj iznenadi. Tako se naš politički uticaj počeo sve brže širiti i na ostala mjesta oko Motajice: Kaoci, Srbac, Lepenica, Brusnik i Kobaš, odakle su nam stizale poruke podrške i simpatija.

Proneseni su glasovi u selu da su sve partizanske grupe uništene. Stigla je vijest da je sekretar Okružnog komiteta KPJ za srednju Bosnu i komansdant 2. partizanske gerilske grupe, Milan Radman, poginuo. On je s grupom pošao na određeni sector kod Klašnica. Tada je od članova OK KPJ za srednju Bosnu u životu i u mogućnosti da djeluje ostala samo Zaga Umičević, organizacioni sekretar OK KPJ, a od članova Štaba 4. krajiškog NOP odreda ostao sam samo ja. Obadvoje smo bili tek stigli na ovaj teren. Ja na mjesec dana prije četničkih pučeva, a Zaga tek nekoliko dana prije ove tragične borbe na Lepenici. Sa nama je tada bilo još samo 10 boraca. Bili su to, srećom, dobri i svjesni borci, na koje smo se mogli osloniti i u najtežim situacijama. Prva gerilska partizanska grupa, poslije borbe na Lepenici i borbi na Motajici, nije više imala vezu sa ostale tri gerilske partizanske grupe, ni sa bilo kojim partizanskim jedinicama. Nije imala ni radio aparat, da bi bila u toku kakvo je stanje na drugim ratištima. U takvoj situaciji naša grupa nastojala je da po svaku cijenu sačuva kontinuitet naše borbe u srednjoj Bosni.

Četnici nisu ni jednog trenutka prestajali da se interesuju za nas. Svakodnevno smo od njih dobijali ponude za pregovore o tobože zajedničkoj borbi protiv neprijatelja. Kad više nismo mogli da izbjegnemo takve kontakte, sastali smo se sa jednim četničkim oficirom koji je došao u pratnji dva četnika. On se predstavio kao Marko Bradonja, a kasnije smo čuli da je to bio Marko Vuković, koji je tih dana stigao iz Srbije, a djelovao je među četnicima iz sela Trstenica. Sastanak smo održali u prisustvu seljaka iz Korova i to pred kućom Jovana Markovića. Marko Bradonja je izložio četničku političku liniju i nastojao da objasni da je pakt sa ustašama i Nijemcima privremena stvar. Bradonja je pozivao partizane da umjesto crvene petokrake zvijezde stave kokarde i da će četnici i partizani biti najbolji prijatelji. Upitao sam ga šta bi ovaj narod imao od takvoga našeg prijateljstva, a Bradonja se uzvrpoljio i nastavio frazirati o kralju i otadžbili i slično.

Nakon toga ja sam izložio u najkraćim crtama platformu naše borbe i na kraju sam predložio da Jovo Marković, kao ugledni čovjek iz ovog sela, kaže šta on misli o svemu ovome. Jovo je bez i najmanjeg kolebanja podržao moje izlaganje i borbu partizana, a za četnike je iznio mnoge negativne ocjene i naglasio Bradonji da su četnici paktirali sa ustašama i Nijemcima koji su ih u crno zavili. Pošto je podržao partizane i osudio četnike, očigledno uzbuđen, Jovo je zamahnuo rukom pokazujući na onu stranu sa koje su došli četnici i dodao da mogu ići odakle su došli i da usput razmisle o onome što su ovdje čuli. Bradonja se sa svoja dva četnika, pokupio i otišao bijesan i nezadovoljan.

Ovdje treba napomenuti da su ustaše u julu 1941. godine na prevaru pohapsile oko 360 ljudi iz ovih krajeva. Neki ljudi su ubijeni odmah po prelasku preko Save, a ostale su otjerali u Oriovac u Slavoniju, sa namjerom da ih sprovedu u logor u Gospić, odakle se najvjerovatnije ne bi vratili (što se u toku rata i pokazalo za one stradalnike koji su

otjerani u Gospić). Ipak, na intervenciju nekoliko uticajnih ljudi iz Kobaša pohapšeni ljudi su vraćeni uz potpis i obavezu svakog od njih na poslušnost i pokornost ustaškim vlastima.

Narod po selima oko Motajice se tih dana kad smo mi došli, sve više opredjeljivao i podržavao partizane, a broj razumnih i hrabrijih ljudi u selima ispod Motajice je zadivljujuće rastao. Neki su već spomenuti, a njihov broj se stalno povečavao. Iz Korova, pored Jovana Markovića, opredjelio se i njegov brat Stojan, zatim Mićo Tatić, Branko Radojčić iz Seferovče, iz Kaoca Gavro Ćirić, Nikola Milanković, pa Blagoje i Aleksa Suvajac iz Lepenice, Nikola Filipović iz Brusnika, Stevo Gužvić iz Vlaknice i mnogo drugih starijih i mlađih opredjelili su se za partizane, iako im naše snage, u tom trenutku, nisu mogle pružiti punu zaštitu. Bez obzira na ogromne opasnosti, narod ovoga kraja prilazio je partizanima odlučno i sasvim iskreno.

Razmišljajući o tome, došao sam do zaključka da je borba na Lepenici, možda baš zbog svoje izuzetne tragičnosti, ostavila na narod ovog kraja tako snažan utisak. Ta borba, a zatim i naš ostanak na ovom terenu i pravilan stav i držanje naše grupe, doprinijeli su da se ubrza process sazrijevanja svijesti o štetnosti četničke izdaje. Partizani su došli u Lepenicu da istjeraju ustaše iz škole i crkve, a četnici su s leđa napali partizane i ubili toliki broj najsvjesnijih boraca. Pored ove najtragičnije borbe na Motajici (u Lepenici), 1942. godine, bilo je još nekoliko vojnih akcija koje je naša grupa vodila. Otjerani su Nijemci iz Kaoca, ustaše iz Kobaša.

Radi cjelovitijeg istorijskog rasvjetljavanja događaja u narodnooslobodilačkoj borbi u srednjoj Bosni, neophodno je da se iznesu još neke pojedinosti iz partizanske borbe i djelovanja našeg pokreta u toku 1942. godine u selima sa sjeverne strane Motajice, gdje su uslovi u to vrijeme bili povoljniji, s obzirom da u tim selima nije bilo četničkih formacija. Znali smo da su seljaci iz ovih sela najneposrednije osjećali teror Nijemaca i ustaša i da će im program naše borbe biti lako shavtljiv i prihvatljiv. Djelovanje partizana i njihov uticaj se brzo širio i na sela s druge strane Motajice, naročito u Lepenici, Sitnešima, Ilovi, Rakovcu, Srđevićima, Čukalima, Poveliću i drugim.

Takav razvoj događaja, djelovanje i uticaj partizana stvarao je utisak da u Motajici ima mnogo više Partizana, tako da je kod neprijatelja nastalo nespokojstvo i kolebanje. To je kod onih najzagriženijih četnika izazivalo paničan strah. Oni su zbog toga stalno tražili pomoć od komande srednjobosanskih četnika, radi napada na našu grupu u Motajici. U svojim redovima smjenjivali su komandni kadar, postavljali pouzdanije četnike i pripremali za napad na partizane.

Pošto su nam opet poručivali da žele pregovore sa nama o zajedničćkoj borbi, prihvatili smo razgovor sa komandirom čete Vladom Vinčićem, pošto on 6. juna nije učestvovao u napadu na Proleterski bataljon. Nismo mnogo očekivali od tog susreta, ali nam je bilo važno da ocjenimo kakva je njihova stvarna namjera. U tom razgovoru došli smo do zaključka da se oni spremaju da napadnu našu grupu.

Po povratku u selo Korove kod kuće Jove Markovića, upoznali smo naše saradnike, sada već odbornike i aktiviste, sa tokom pregovora i savjetovali se s njima. I njihovo mišljenje je bilo da se četnici spremaju da nas napadnu. Na ovim konsultacijama sa aktivistima odlučeno je da se naša grupa prebaci u Slavoniju i da se tamo poveže sa slavonskim partizanima, zatim da uspostavi vezu sa Kozarom, a potom da se ponovo vrati na Motajicu. Za ovu odluku znalo je još najmanje 10–15 ljudi iz Korova i

Seferovače koji su nam u svemu pomagali, a niko nije izdao da bi neprijatelj osujetio naš plan.

U noći između 19. i 20. jula 1942. godine nas dvanaest preplivali smo Savu i preko Oriovca i planina Dilj, Požeška gora i Psunj za dva dana stigli do slavonskih partizana. Pošto su se uvjerili da smo i mi partizani, dali su nam vodiča do Papuka gdje se nalazio Glavni štab za Slavoniju (Karlo Mrazović i Pavle Gregorić), kao i naš Proleterski bataljon.

Na oslobođenu teritoriju ustaše iz Jasenovačkog logora ubacile su nekoliko hiljada žena i djece iz Kozare, računajući da će zastrašiti, izgladniti, demoralisati narod tih krajeva koji je podržavao našu borbu. U toku je bila i žetva, pa je to bila i borba da se odbrani žito u kojoj smo svi učestvovali.

Učestvovali smo, takođe, i u borbi koju je vodio bataljon Hrvata na našičkom sektoru. U jednoj od tih borbi poginuo je naš borac Savo Marić, a ranjen je politički komesar naše grupe Lazo Vidović, što je za našu malu jedinicu bio težak gubitak.

U svim ovim borbama stekli smo ugled koji je rezultirao prilivom jednog broja slavonskih partizana, rodom iz Bosne, u našu grupu s oružjem – puškomitraljezom, puškama, municijom, vojničkom odjećom, zatim pisaćom mašinom, hartijom i dr. što nam je nedostajalo.

Počeli smo se pripremati za povratak u Bosnu kad nam je inenada stigao Duško Josipović sa najnovijim vijestima o stanju u srednjoj Bosni. To nas je još više učvrstilo u našoj namjeri da se što prije vratimo na Motajicu. Na Duškov predlog da preko Save pređemo kod Kopitkove ciglane, gdje ćemo naći veliki čamac, riješili smo ovaj najveći problem na najracionalniji način. Sunce se rađalo kad smo se nalazili na sredini ove široke rijeke, nas dvadeset u jednom čamcu. Pri pomisli da samo jedan rafal može da osujeti sve naše nade, osjetih veliku odgovornost, ali uzbuđenje i radost kad stigosmo na obalu, nadjača ove crne misli i snažno iz svih grla zaori se naša pjesma „Motajice goro razlistana, ti si puna mladih partizana…".

Tako smo, s pjesmom u koloni po jedan, ulazili u selo Korovi i ostala, gdje su nas naši vjerni seljaci srdačno dočekivali. Kad su vidjeli koliko nas je, kako izgledamo i kako smo naoružani, da imamo i puškomitraljez, bili su odušvljeni kao da smo im donijeli konačno oslobođenje.

Ponovna pojava partizana na Motajici, djelovala je gotovo kao signal za opštenarodni ustanak. Svaki dan nam je stizao novi borac, tako da smo uskoro mogli da formiramo četu sa dva voda. Komandir je bio Ljubo Jovičić, a vodnici Božo Tatarević i Milutin Đurđević. Za političkog komesara Čete postavljen je Duško Josipović, pošto je Lazo Vidović ostao na liječenju u Slavoniji.

U takvoj situaciji počeli smo da planiramo i malo veće akcije. Najprije smo sa našim saradnicima iz Kaoca napravili plan da postavimo zasjedu i napademo njemačku patrolu, koja svakodnevno iz Kaoca izlazi na Motajicu kao pratnja koloni zaprežnih vozila za izvlačenje drvene građe iz Motajice. Kada je stiglo oko 100 vozila (a uz svako vozilo po dva odrasla muškarca), i kada smo vidjeli da u pratnji nema Nijemaca, po prispjelim ljudima poručili smo Nijemcima „Ako žele naša drva neka po njih sami dođu. Partizani će im sami reći pošto su naša drva." Ljudi su me pažljivo slušali i vjerujem da su tačno shvatili šta sam im rekao. Rezultat ove akcije je bio da su se okupatorski vojnici uplašili i povukli se iz Kaoca, ne upuštajući se nikad više u borbu s partizanima na Motajici. Druga značajna akcija za oslobođenje Kobaša izvedena je odmah poslije navedene akcije.

Ove dvije akcije i još dvije za hvatanje špijuna, kojima je sudio narod, imale su u ovom kraju, kao i mnogo šire snažan odjek, posebno u četničkom bataljonu Nikole Forkape, koji je već bio poćeo da se raspada. Po urgentnom zahtjevu komande gestapoa u Banjaluci Rade Radić je u najvećoj žurbi pokrenuo sve četnike pod svojom komandom, uključujući i onu jedinicu koju je Draža Matković instruirao i poslao u srednju Bosnu sa zadatkom da ide u Bosansku krajinu i dalje prema Baniji i Lici – tzv. kordunaše, kao četnički rukovodni kadar. Zajedno sa ustaškim snagama, pokrenutim takođe po zapovjesti komade gestapoa – ova gomila ostrašćenih fašista nasrnula je ne samo na naš mali odred nego i na goloruki narod ovog kraja oko Motajice. Žrtava je bilo i među civilima, a četnički terror nad narodom trajao je vrlo dugo.

U ovoj drugoj četničko-ustaškoj ofanzivi u toku 1942. godine poginuli su Božo Tatarevič i Gojko Vuković, a teže ranjeni Lazo Vidović i Branko Fistrić. Ostali borci prošli su različito – oni koji su izbjegli zarobljavanje dobro, a ostali su preživjeli velika mučenja u četničkim zatvorima.

Duško Josipović i ja smo uspjeli uz pomoć porodice Stamenić iz Nožičkog da nadmudrimo neprijatelje i da preko mosta u Razboju kroz dvostruku kontrolu sa lažnim propusbicama pređemo u Lijevče. Zaga je pokušala da se preko Srpca, uz pomoć Nevenke Forkape prebaci takođe u Lijevče, ali u tome nije uspjela i bila je zarobljena.

Istoga dana sam se povezao sa našim saradnicima u Kukuljima i preko njih pronašao Iliju Stojanović, našeg obavještajca. On me je detaljno upoznao sa situacijom u Lijevču i na Kozari poslije neprijateljske ofanzive. Procjenjivao je da je u narodu zavladala velika potištenosz i strah.

Prvo sam poslao po Dušku Josipoviću opširan izvještaj o stanju u srednjoj Bosni sa predlozima šta bi trebalo hitno preduzeti na tome terenu. Zahvaljujuću Duškovoj snalažljivosti ovaj izvještaj je prvi, od nekoliko ranije poslanih, stigao rukovodstvu u Bosansku krajinu.

U Lijevču sam se maksimalno angažovao na političkim i organizacionim poslovima, i osjećao sam da se Lijevčani nisu uplašili, već da su spremni da daju svoj dopranos našoj borbi.

Sa aktivistima iz Kukulja, Kosjerova, Karaizovaca, Srbskog Vakufa, Topole, Kočićeva i Razboja oživili smo rad Partije i SKOJ-a, rad odbora žena i omladine. Održao sam i jedan sastanak sa Česima i Poljacima. U ovom radu isticali su se: Đurađ Pavić i njegova supruga Danica, Mićo Radonjić, Momčilo Šušnjar, Đurađ Dardić i cijela njegova porodica, porodica Ilije Kecmana i još mnoge druge porodice. Svi su se angažovali za prikupljanje svega što je bilo potrebno borcima na Kozari, a i mladići su se dobrovoljno prijavljivali da pođu u partizane – u 14. srednjobosansku brigadu

U Lijevču je bila razvijena neprijateljska špijunaža četnika i ustaša, pa sam se u nekim prilikama skoro sudario sa jednim četnikom, a poslije i sa ustašom i sl. Ali kada se saznalo za dolazak proleterskih brigada prema srednjoj Bosni događaji su krenuli u drugom pravcu. Očekujući njihovo skoro nastupanje, ubrzao sam pripreme svoga odreda, odnosno njegovog nukleusa od deset boraca koji su preživjeli golgotu na Motajici. Noću između 25. i 26. decembra prešli smo preko rijeke Vrbas u selo Šeškovce i nastavili pokret preko Šeškovaca, Kriškovaca, Drugovića i Hrvaćana. Na tom putu dočekala nas je četnička zasjeda, koja se odmah povukla, ali smo izgubili dva divna borca Ostoju Košpić i Vasu Vidović, a borac Stevo Ćejić je teško ranjen, pa smo ga morali nositi. Poslije sam rekonstruisao neke događaje iz tog perioda i zaključio sam da se u naš mali odred ubacio

špiun Rudi Matukić iz Banjaluke, koji je, po svoj prilici, kada mu se učinilo da će ga naša dva borca – Ostoja Košpić i Vaso Vidović prepoznati, on ih je u pogodnom trenutku ubio, kako bi njegov identitet ostao neotkriven, pa su tako poginula dva navedena borca, a špijun Rudi je nestao

Na kraju, našem veselju nije bilo kraja kada smo se sreli sa borcima i rukovodiocima Prve proleterske divizije. U Štabu Prve proleterske brigade Danilu Lekiću, komandantu i Mijalku Todoroviću, političkom komesaru, podnio sam detaljan izvještaj o stanju i događanjima u srednjoj Bosni 1942. godine. Sutradan sam produžio u Lađevac u Štab Prve proleterske divizije gdje sam razgovarao sa Kočom Popović, komandantom i Fićom Kljajićem, političkim komesarom. Tamo sam se sastao sa: Duškom Josipovićem, Kojom Jotić, Ademom Hercegovcem, Đokom Perović, Milom Trkuljom, a nešto kasnije je stigla i Zaga Umičević, koja se izbavila od četnika.

Proleteri su nam pomogli oko obnavljanja 4. krajiškog NOP odreda, čije konture sam ja već vidio. Njegova smotra je uskoro održana, 2. februara 1943. na Petrovu Polju. Naš obnovljeni 4. krajiški NOP odred, po pdlasku proleterskih snaga, u srednjoj Bosni je potpuno sam operisao sve do dolaska 1. krajiške NOU brigade, koja nam je stigla 16. februara 1943. godine i tako smo zajedno s njom nastavili aktivnosti na daljem razvoju NOB-e u srednjoj Bosni.”[963]

Sekretar Oblasnog komiteta KPJ za Bosansku krajinu Đuro Pucar Stari uputio je pismo 8 septembra 1942. godine Okružnom komitetu KPJ za Kozaru u kome obavještava Okružni komitet KPJ za Kozaru, da je ponovo formiran Oblasni komitet KPJ što će omogućiti još uspješniji rad KPJ (s obzirom da je Oblasni komitet KPJ, krajem februara 1942. rasformiran i postavljeno je Povjereništvo PK KPJ BiH za Bosansku krajinu od tri člana: Lepa Perović, Đuro Pucar Stari i Osman Karabegović).

Na kraju toga pisma pod P. S. stoji: „Nastojte još da nam prebacite Voju Stupara i Vilka”. [964]

Uputivši citirano pismo Okružnom komitetu KPJ za Kozaru Oblasni komitet KPJ za Bosansku krajinu, s obzirom na skoro nikakve veze sa srednjom Bosnom u tom periodu, nije znao da je u Srednjoj Bosni, pored političke borbe kadrova koji su sticajem okolnosti morali ostati u srednjoj Bosni, ne povukavši se sa Udarnimna bataljonom na Kozaru, vođena i oružana borba protiv četnika, koliko su tadašnje prilike dozvoljavale, uz veliku podršku naroda.

---

[963] Citirani tekst Voje Stupara je dio njegovog šireg rada, pripremljenog za objavljivanje u okviru edicije „Srednja Boasna u NOB”. Ali, kako do sada nije objavljen, zbog toga što spomenuta edicija nije imala finasijka sredstava, Vojo Stupar je naprijed citirani tekst ustupio autoru da se objavi u ovoj knjizi.

[964] Đuro Pucar Stari, *Dokumenti i članci (1926 – 1945)*, Banjaluka 1989, str. 280 (document br. 67). (Navedeno ime Vilko odnosi se na VilkaVinterhaltera, napom. aut.).

Drugi dio

UČEŠĆE U NOB I AKTIVNOST OMLADINE SREDNJE BOSNE OD DECEMBRA 1942. DO OSLOBOĐENJA

Srednja Bosna u prelomnoj 1943. godini i dalji razvoj omladinskog pokreta

Na jugoslovenskom ratištu 1943. godina predstavlja prelomnu godinu, u kojoj su bila velika previranja, kako na međunarodnom ratištu – u bitkama koje je vodila antohitlerovska koalicija, tako i na unutarnjem planu – i ta zbivanja su se pozitivno prelamala i u srednjoj Bosni i na vojnom i na političkom planu.

„Prekretnica u razvitku Drugog svetskog rata u korist antifašističke koalicije, do koje je došlo krajem 1942. i početkom 1943, otvorila je svim porobljenim narodima

perspektivu slobode, iako je do pobede još bilo daleko. Iako su međusobnim ugovorima savezničke sile izrazile odlučnost da rat protiv osovine dovedu do pobede, među njima još nije bila postignuta saglasnost u pogledu najefikasnijeg angažovanja svih oružanih snaga koalicije. Vlada Sovjetskog saveza, čija je armija primala glavni udar nemačke ratne mašine i na čijem je frontu bilo angažovano preko dve trećine svih nemačkih ratnih efektiva, smatrala je da bi SAD i V. Britanija odgovarajući deo ratnih napora preuzele jedino ako bi na tlu zapadne Evrope otvorile tzv, drugi front. Za iskrcavanje anglo-američkih snaga u zapadnu Evropu izjasnila se i vlada SAD još u proleće 1942. ali su ubrzo V. Britanija i SAD, s obzirom na ofanzivu nemačko-italijanskih snaga ka Saueckom kanalu, odlučile da svoje napore koncentrišu na Afriku i Mediteran i da se prenošenje operacija u zapadnu Evropu odloži za 1943, da bi zatim odlukom od januara 1943, o invaziji Sicilije, odnosno Italije, otvaranje „drugog fronta" odložile za još jednu godinu. To je nailazilo na oštre kritike iz Sovjetskog saveza, pa ipak nije, pogotovo posle prelomne staljingradske bitke, dovodilo u pitanje čvrstinu antifašističke koalicije i njenu odlučnost da vodi rat do pobedonosnog završetka. Sovjetski savez je već bio izdržao najteža ratna iskušenja, izvanredno je porastao njegov ugled i uticaj u svetu, a njegove pobede su bile podsticaj jačanju pokreta otpora, osobito u zemljama porobljene Evrope…

Veliki uspesi narodnooslobodilačke borbe, ostvareni u leto i jesen 1942. u Bosanskoj krajini i Hrvatskoj zabrinuli su nemačke komande, osobito zbog situacije u kojoj se našla kvislinška 'Nezavisna Država hrvatska'. Hitler je već u oktobru 1942. na sastanku s Antom Pavelićem izrazio uverenje da se situacija može popravuti samo odgovarajućom vojnom akcijom. Razvoj na istočnom frontu i u Africi ubrzao je odluku o nemačko-italijanskim zimskim operacijama na jugoslovenskom ratištu, koja je doneta na sastanku kod Hitlera održanom 18. i 19. decembra. Cilj operacije bio je da se razbije glavnina Narodnooslobodilačke vojske i uništi 'Titova država'. U odnosu na stanovništvo oslobođene teritorije, trupe su imale da postupaju u duhu Hitlerove direktive iz decembra 1942, u kojoj je rečeno da su jedinice 'ovlašćene i dužne da u ovoj borbi, bez ograničenja, takođe i prema ženama i prema deci, upotrebe svako sredstvo samo ako ono vodi uspehu' i da 'nijedan Nemac ne sme zbog držanja u borbi protiv bandi i njihovih

pristalica biti pozvan na bilo kakvu odgovornost…S obzirom na mogućnost anglo-američke invazije Balkana, u nemačkoj Vrhovnoj komandi je nešto kasnije planirano da se posle razbijanja glavnine Narodnooslobosilačke vojske angažuju odgovarajuće snage za razoružavanje četnika (operacija „Švarc”).

Operacije poznate pod nazivom četvrta okupatorsko-kvislinška ofanziva, počele su 20. januara 1943. U dvomesečnim borbama na oslobođenoj teritoriji Korduna, Banije, Like i Bosanske krajine bilo je osujećeno planirano opkoljavanje jedinica Nardonooslobodilačke vojske. Dok su njen hrvatski i krajiški korpus zadržali kontrolu nad znatnim delom ranije oslobođene teritorije, Vrhovni štab je, u duhu zamisli o prenošenju operacija u istočne oblasti zemlje, s grupom od pet divizija preduzeo nastupanje u pravcu Hercegovine i Crne Gore. Pošto je razbila znatne italijanske snage u dolini Rame i na komunikaciji Sarajevo – Mostar, ova grupa divizija morala je da sačeka Centralnu bolnicu s oko 4.000 ranjenika i bolesnika, koja je sporo transportovana iz Bosanske krajine. Zbog toga su te divizije bile opkoljene i prinuđene da vode teške borbe u okruženju protiv višestruko nadmoćnih okupatrosko-kvislinških snaga, poznate pod nazivom ’bitka na Neretvi’, odnosno ’bitka za ranjenike’. Uz velike gubitke grupa divizija Narodnooslobodilačke vojske rešila je ovu bitku u svoju korist, forsirala Neretvu, a zatim razbila glavninu četničkih formacija koju je četnička Vrhovna komanda uputila na Neretvu da bi, koristeći okupatorsku ofanzivu, zadala ’uništavajući udarac komunistima’; do sredine maja 1943. oslobođen je veliki deo Hercegovine, Crne Gore, istočne Bosne i Sandžaka.

U proleće 1943. godine položaj Nemačke i Italije u celoj oblasti Mediterana postao je još teži. Ofanziva anglo-američkih snaga u Tunisu završila se sredinom maja porazom i kapitulacijom osovinskih trupa. Put za savezničku invaziju na evropsko kopno bio je otvoren. Ciklusom zimskih operacija okupatroskih i kvislinških trupa protiv Narodnooslobodilačke vojske nije bio ostavren ni jedan od postavljenih ciljeva. Štaviše, pored toga što nisu uspele ovladati oslobođenom teritorijom u delu Bosne i Hrvatske, Nemačka i Italija su izgubile kontrolu i nad velikom teritorijom na jugu zemlje. Zbog toga se Hitler saaglasio s tim da se umesto ranije planirane akcije za razoružanje četnika na teritoriji Crne Goer, Hercegovine i Sandžaka, izvede nova ofanziva protiv grupe divizija Narodnooslobodilačke vojske, koje su u međuvremenu ovladale tom teritorijom.

Opkoljena sredinom maja od 127.000 okupatorskih i kvislinških vojnika na teško prolaznom planinskom zemljištu, bez hrane i dovoljno municije i drugog ratnog materijala, iscrpljena u predhodnim višemesečnim borbama i opterećena bolnicom s oko 4000 ranjenika i bolesnika, grupa divizija Narodnooslobodilačke vojske pod Titovom komandom vodila je punih mesec dana teške danonoćne borbe za proboj iz okruženja. To je bila najdramatičnija bitka nardonooslobodilačkog rata, poznata pod nazivom ’bitka na Sutjesci’. Jedinice Narodnooslobodilačke vojske izgubile su više od trećine svog sastava, u jurušu na čelu svoje divizije pao je legendarni partizanski komandant Sava Kovačević, poginuli su članovi Izvršnog odbora AVNOJ-a Veselin Masleša, dr Sima Mlošević, Nurija Pozderac, pesnik Ivan Goran Kovačić, i mnogi drugu istaknuti vojni i politički rukovodioci; ali je okupatroski plan bio osujećen. Posle proboja iz obruča grupa divizija je sredinom juna prešla u nastupanje kroz istočnu Bosnu, proširujući tamo, u sadejstvu s vojvođanskim i mesnim jedinicama Nardonooslobodilačke vojske, oslobođenu teritoriju.

U bitkama na Neretvi i Sutjesci na najvidniji način je potvrđena vrednost organizacije i taktike Narodnooslobodilačke vojske i njeni visoki borbeni i moralni kvaliteti. Neuspeh

u tim bitkama komandant nemačkih trupa je u izveštaju svojoj vrhovnoj komandi obrazlagao ocenom „da su komunističke snage pod Titovom komandom odlično organizovane, vešto vođene i da raspolažu borbenim moralom koji izaziva čuđenje". Vođene u vreme kada su se anglo-američke snage u Sredozemlju pripremale za invaziju Sicilije, ove bitke su uticale na odluku britanske vlade da se ustanovi neposredna veza s Vrhovnim štabom Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije u cilju ostvarivanja saradnje u borbi protiv osovinskih sila. Na predlog koji je u tom smislu uputila britanska komanda Bliskog i Srednjeg istoka u jeku bitke na Sutjesci, u noći 27/28 maja 1943. u Vrhovni štab je stigla prva britanska vojna misija za vezu.

Ove velike operacije u prvoj polovini 1943. godine označile su korenit prelom na jugoslovenskom ratištu. Koncentrisane trupe okupatora i kolaboracionista nisu više uspevale da ofanzivama, represalijama i propagandom izazivaju oseke ustanka i razbijaju pojedina njegova žarišta. Pred njima je sada stajala snažna oslobodilačka armija koja ih je nadmašila svojim borbenim i moralnim kvalitetima i koja je, slamajući jednu ofanzivu za drugom, uspela da zadrži strategijsku inicijativu.

Nasuprot očekivanjima okupacionih komandi da će operacijama protiv glavnih snaga narodnooslobodilačkog pokreta onemogućiti njegov razvoj u celoj zemlji, u svim delovima Jugoslavije jačale su snage Naronooslobodilačke vojske i množile se njihove borbene akcije, podstaknutre opštom direktivom Vrhovnog štaba da pojačanim dejstvom olakšaju položaj grupe divizija u bitkama na Neretvi i Sutjesci…

I posle zimske ofanzive Bosanska krajina je ostala snažno uporište narodnooslobodilačkog pokreta, a do poleta borbe došlo je u srednjoj i istočnoj Bosni. Veći dio Bosne je oslobođen i u njoj su obrazovane još tri divizije i jedan korpus Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije…

Uspostavljanjem neposrednih kontakata s Vrhovnim štabom i razvitkom saradnje s Naronooslobodilačkom vojskom osobito poslije kapitulacije Italije, V. Britanija nije prekinula veze s četničkom vrhovnom komandom. U avgustu 1943. i vojna obaveštajna služba SAD je uputila svog oficira za vezu kod Mihajlovića. Britanska vlada je predlagala 'pomirenje' partizana i četnika i saradnju među njima u borbi protiv okupatora, polazeći od ocene da snage Nardonooslobodilačke vojske imaju dominantan uticaj u zapadnim delovima Jugoslavije, a četnici u Srbiji. Računajući s mogućnošću iskrcavanja anglo-američkih snaga na Balkanu, Vrhovni štab je procenjivao da bi one u prvom redu podržale četnike, osobito posle vesti o prelasku jugoslovenskog kralja i vlade iz Londona u Kairo i njihovih poruka da će uskoro doći u Jugoslaviju. Zbog toga su CK KPJ i Vrhovni štab nastojali da i neposredno pomognu rasplamsavanje oružane borbe na tlu Srbije…"[965]

Krajem 1942. i početkom 1943. godine bilo je dosta značajnih događanja i u svijetu i u našoj zemlji. U zemlji, posebno u Bosanskoj krajini, došlo je do punog razmaha u razvoju narodnooslobodilačke borbe – do porasta broja brigada i samim tim do ukrupnjavanja partizanskih formacija, s obzirom da je bio osnovan 1. bosanski NOU korpus. Kada su na istočnom frontu sovjeti odbacili snage fašističke koalicije, a i na frontu u Africi fašističke snage doživljavale poraze – krajem 1942. oslobnođena je Bihaćko-cazinska krajina, zatim na prostorima Like, Banije i zapadne Bosne povećana je slobodna teritorija. Na političkoj sceni nove Jugoslavije bilo je nekoliko veoma značajnih

[965] Istorija Saveza komunista Jugoslavije, Izdavački centar Komunist /Narodna knjiga/ Rad, Beograd 1985, str. 245 – 251 (izvodi).

događaja: Prvo zasjedanje AVNOJ-a 26. i 27. novembra u Bihaću, Prvi kongres USAOJ-a od 27 – 29. decembra 1942. godine, koji je predstavljao smotru postignutog i još čvršćeg i jasijeg definisanja brojnih zadataka antifašističke omladine Jugoslavije na liniji oslobodilačke i revolucionarne borbe; stvaranje i realizacija koncepta široke frontovske antifaštističke omladinske organizacije. Poslije ovog kongresa na velikim prostorima novooslobođenih teritorija osnivani su novi aktivi Ujedinjenog saveza antifašističke omladine Jugoslavije (USAOJ-a), a paralelno i odredi Saveza pionira, koji je također osnovan u Bihaću od 27. do 29. novembra 1942. godine; održana je Prva konferencija AFŽ Jugoslavije; Prvi kongres partizanskih ljekara, a u neposrednoj blizini ponovo su bili oslobođeni Kozara i Potkozarje i dr. O svim ovim događanjima u srednju Bosnu su stizale vijesti na više načina, a posebno iz susjednih oblasti u kojim je bila postignuta puna konsolidacija NOP-a.

Dolazak Prve i Treće proleterske divizije, krajem novembra i početkom decembra 1942, predstavljao je veliko oduševljenje za većinu stanovništva srednje Bosne. To su bile elitne jedinice NOVJ, veoma dobro organizovane i disciplinovane vojske, čiji borci bez pitanja, na primjer, prolazeći kroz oslobođena sela, nisu bez dozvole uzimali „ni šljivu sa grane" – kako se to kaže, ali tako je i doslovno bilo – unijelo je takav entuzijazam i polet, posebno među mlade u srednjoj Bosni, tako da se to odrazilo, prije svega na dobrovoljno stupanje omladine u ove jedinice, kao i na organizovano okupljanje omladine u okviru masovno-političkog rada sa stanovništvom, kao i na posebnim omladinskim konferencijama – koje su prvo organizovale jedinice Prve proleterske divizije od svoga dolaska u srednju Bosnu. Tako su djelovali i sve vrijeme koje su u srednjoj Bosni proveli – do kraja januara 1943. godine. Masovno su organizovane konferencije sa omladinom i od strane novoosnovanih omladinskih rukovodstava – koliko su to dopuštali tadašnji bezbjednosi uslovi.

U docnijim analizama, dolazak ovih parizanskih snaga u srednju Bosnu imao je dvostruki značaj – razbijanje jedne od jačih grupacija četnika u Bosanskoj krajini – Rade Radića, zatim onemogućavanje banjalučkog neprijateljskog garnizona da se iz žitorodnih djelova srednje Bosne snabdjevaju hranom, te da se samim tim ta hrana kanališe vojnim jedinicama NOVJ, a istovremeno i u pojedine iscrpljene teritorije u Bosanskoj krajini, koje su bile zaleđe partizanskih snaga, a oskudjevale su u hrani. Uz sve to, kad je oslobođeno Lijevče polje i Klašnice (22. januara 1943) uspostavljena je iz srednje Bosne i veza sa Kozarom. Jedinice Prve proleterske divizije dopirale su do samog grada Banajluke, što je, u odnosu na depresivno raspoloženje koje je vladalo od aprila-maja do početka decembra 1942. godine i u krugovima simpatizera NOP-a i organizacija KPJ i SKOJ-a u Banjaluci, donijelo veliki optimizam, a u isto vrijeme uplašenost u banjlučkom neprijateljskom garnizonu.[966]

1. Povratak srednjobosnskih kadrova iz partizanskih jedinica i sa raznih političkih

[966] Na primjer, talijanski vicekonzul u svome izvještaju od 2. XII 1942. pored ostalog piše: „Kako u Kazalištu tako i kod zadušnica, uprkos velike promidžbe ustaškog pokreta, za uspjeh tih dviju proslava sudjelovalo je malo gradskog svijeta, osim vlasti i nekih omladinskih društava. Kazalište je bilo većim dijelom prazno, a da nisu zadušnicama u ponedeljak prisustvovale ženske škole, crkva bi bila potpuno prazna." (Vidi dok. VII, kutija 153B, 37/2 – 47).

dužnosti iz Bosanske krajine preko Vrbasa za politički rad u srednjoj Bosni

Sekretar Oblasnog komiteta KPJ za Bosansku krajinu uputio je pisma u vezi za potrebom povratka srednjebosanskih kadrova, koji su se zbog najezde četnika, u proljeće 1942, povukli sa partizanskim jedinicama u Bosansku krajinu. Ali, odmah po dolasku proleterskih jednica u srednju Bosnu, došlo je do osnivanja partijskih i skojevskih rukovodstava. Tako je, u saradnji sa Filipom Kljajićem *Fićom*, zamjenikom političkog komesara Prve proleterske divizije, odmah u decembru osnovano Partijsko rukovodstvo, za teren bivšeg 4. KNOP odreda na čijem čelu je bio Đorđe Perović *Đoko*, a članovi Adem Hercegovac i Dušan Josipović *Duško*. Kako je Kotor-Varoš oslobođen 4.12.1942. bili su stvoreni uslovi za osnivanje i drugih institucija. Tako su osnovani Sreski komitet KPJ za Kotor-Varoš u sastavu: Vaso Kapor, sekretar, Galib Fazlić, Ilija Slavnić, Mile Trkulja i Josip Tvrz *Pepi*, Sreski komitet SKOJ-a za Kotor-Varoš u koji su postavljeni Josip Tvrz *Pepi*, za sekretara, a za članove Dušanka i Nevenka Petrić i Nada Mažar i drugi organi. Prije 24. decembra 1942, Đorđe i Adem, koristeći pokret Štaba Prve proleterske divizije, otišli su s njima u okolinu Prnjavora i tamo radili na osnivanju Partije, organa vlasti i SKOJ-a.

Sekretar Oblasnog komiteta KPJ za Bosansku krajinu Đuro Pucar Stari uputio je pismo političkom komesaru Prvog bosanskog NOU korpusa, 22. decembra 1942. godine, o potrebi upućivanja grupe političkih radnika koji su rodom iz srednje Bosne, ili su u nekoj fazi razvoja u njoj politički djelovaliu.To pismo glasi:

„Političkom komesaru I bosanskog NOU korpusa

Dragi druže,

Poznata je stvar da je I proleterska divizija prešla s onu stranu Vrbasa, došla do Kotor-Varoša i Skender-Vakufa, obadva mjesta oslobodila i uputila se dalje preko Maslovara, Borja i Uzlomca u pravcu Branešaca, Popovca, Javorana, Svinjare, Sokolina i razna druga sela oko Kotor-Varoša, Gornje i Donje Jošavke. Sve to iziskuje da se na tome oslobođenom terenu otpočne politički rad, kao i formiranje vojnih jedinica u formi odreda, koji bi čuvao oslobođeni kraj od neprijateljskih bandi koje bi mogle da se povrate opet, makar i u manjim grupicama, na taj oslobođeni teritorij. U tu svrhu moramo sa ovog terena i iz pojedinih naših brigada poslati izvjesne drugove, koji će moći tamo na terenu da koriste, kako u pogledu formiranja partijske organizacije, tako i u pogledu formiranja odreda od tamošnjeg stanovništva uz pomoć naših brigada koje se tamo nalaze.

S toga smjesta neka se pozovu slijedeći drugovi iz naših brigada:

1. Dušan[967] Samardžija,
2. Munib Maglajlić,
3. Vojo Stupar,
4. Vojo Mitrov,
5. Drago Mažar,
6. Safet Fejzić,

[967] Treba da piše Stevo (nečijom omaškom napisano je pogrešno – napom. aut.).

7. Sava[968] (iz vaše zaštitnice),
8. Šećer[969] (brico u vašem štabu),
9. Šećerov sin, sada na odsustvu u Palanci i konačno
10. drugarica Živka Kukolj iz Skender Vakufa.

Svi ovi drugovi treba da se do 28. decembra uključivo okupe na jednome, od vas određenom mjestu, koje ćemo uputiti u određenome pravcu s onu stranu Vrbasa. Ova je stvar hitna i ne treba s njome oklijevati.

Uz drugarski pozdrav,

SMRT FAŠIZMI – SLOBODA NARODU!

22. decembar 1942. god. Za Oblasni komitet KPJ,
Đuro, s. r.”[970]

Oblasni komitet KPJ za Bosansku krajinu obavještava o istom pitanju i Prvu proletersku diviziju, pa navodimo slijedeće:

„Političkom komesaru I proleterske divizije
i zamjenicima politkomesara iste divizije

P O L O Ž A J

Dragi drugovi,

Upućujemo vam druga Šefketa Maglajlića koji je dosada bio sekretar Okružnog komiteta Podgrmeč. S tim da on bude rukovodilac Partije – organizacije koja bi se imala formirati u novooslobođenom terenu od Vrbasa do rijeke Bosne. U prvo vrijeme na tome terenu ne bi se formirao Okružni komitet nego povjereništvo okružnog komiteta. Iz vaših izvještaja vidimo da ste vi formirali na tome terenu jedno partijsko rukovodstvo, u koje bi trebao drug Maglajlić da se ukopča, pa eventualno da se to rukovodstvo i proširi, no zasada će to rukovodstvo ostati pod imenom povjereništvo Okružnog komiteta, to je, uostalom prijedlog i CK.

Sa drugom Maglajlićem (Mirkom)[971] upućujemo još nekoliko drugova koji će moći na tome terenu da koriste, bilo po vojnoj, bilo po političkoj liniji.

Drugove koje upućujemo su slijedeći:

1. Stevo Samardžija, zamjenik komandanta bataljona II krajiške brigade,
2. Munib Maglajlić, zamjenik politkomesara II bataljona II krajiške brigade,
3. Safet Fejzić, politkom, čete Proleterskog bataljona,
4. Kapor Momir, politkom, čete II bataljona II krajiške brigade,
5. Petrović Petar, iz Proleterskog bataljona (Reuben Mevorah, napom, aut.),
6. Stokić Marko (iz Proleterskog bataljona),
7. Krajišnik Nenad (iz Proleterskog bataljona),
8. Pavlović Nedeljko, iz II krajiške brigade,
9. Savrić Nenad, “ “
10. Marić Mile, ” ”

---

[968] Nije pronađeno prezime.
[969] Šećer Šugić
[970] Fotokopija originala pisanog na mašini, latinicom, u Arhivu OSJ – Beograd, Fond Instituta za proučavanje istorije radničkog pokreta (u daljem tekstu IPIRP BiH, rol. 3, snimak 394).
[971] Šefket Maglajlić – Mirko

11. Vranec Milan, ” ”
12. Milić Savo, ” “
13. Šećer stariji,[972] ” ”
14. Verić Milorad, ” ”
15. Mišić Glišo, ” ”

Svi ovi drugovi se upućuju, a vi ćete na terenu vidjeti koliko je koji zašto sposoban i prema sposobnostima odrediti im zadatak. Docnije ćemo uputiti još jednu grupu ljudi, čim im nađemo zamjenu na ovome terenu.

Uz drugarski pozdrav,

SMRT FAŠIZMU – SLOBODA NARODU!

29. decembra 1942. godine Za Oblasni komitet KP.”[973]

Navodimo još jedno pismo iz decembra 1942. godine, koje je važno u vezi s novim koracima da se produži sa masovnim političkim radom u srednjoj Bosni, pošto su po dolasku Prve proleterske divizije u srednju Bosnu opet, bar privremeno, stvoreni uslovi za masovno-politički rad. To pismo je Oblasni komitet KPJ za Bosansku krajinu uputio Dušanu Josipoviću:

„Drugu

DUŠANU JOSIPOVIĆU

Drgi druže,

Tvoje pismo od 27. decembra primili smo i odgovaramo doslovice ovo:

Mi smo već ranije bili obavješteni o stanju na tome terenu, putem Vrhovnog štaba i CK, no, ipak, nismo znali za sve ove detalje, koji se u tvome pismu navode.. Dobro je što si ovako postupio, i to treba i ubuduće praktikovati. Treba da nam šaljete izvještaje što češće da bi što detaljnije bili upoznati sa pravim stanjem stvari na vašem terenu.

Mi ovoga puta sa naše strane šaljemo 22 druga, među njima i Šefketa Maglajlića (Mirka) koji je dosada bio sekretar Okružnog komiteta Podgrmeč. On će u vašem novoosnovanom rukovodstvu biti rukovodioc. To vaše rukovodstvo zvaće se povjereništvo Okružnog komiteta. Istovremeno, pokraj druga Maglajlića možete u to rukovodstvo uzeti još nekoga druga, tako da bi to rukovodstvo proširili na 5, a po potrebi, i na 7 članova.

Što se pak tiče onih drugova i drugarica koje ste tražili, njih ćemo poslati u drugoj turi, zasada ne mogu stignuti zato što se nalaze u raznim brigadama a te brigade su daleko na položaju. Ostale drugove treba raspodjeliti prema njihovim sposobnostima, a mnogi od njih poslužiće kao jezgro za osnivanje nove brigade od domaćeg ljudstva na tome terenu. Sve ostalo reći će vam drug Šefket, koji istovremeno sa vašim kurirom stiže do vas.

Uz drugarski pozdrav,

Smrt fašizmi – Sloboda narodu!

31. decembra 1942. god. Za Oblasni komitet KPJ,”[974]

---

[972] Šećer Šugić

[973] Fotokopija originala pisanog na mašini, latinicom, u arhivu OSJ – Beograd,, Fond IPRP BiH, rol. 3 snimak 394.

2. Obnavljanje Okružnog komiteta SKOJ-a za centralnu Bosnu, odnosno Povjereništva; formiranje SK SKOJ-a za Kotor-Varoš, Prnjavor i Tesličko-tešanjski srez; oživljavanje masovno-političkog rada sa omladinom

Kao što je navedeno, već polovinom decembra 1942. godine formiran je prvi Sreski komitet SKOJ-a za Kotor-Varoš, čiji sekretar je bio Pepi Tvrz, a članovi Dušanka i Nevenka Petrić i Nada Mažar.[975] Na prvom sastanku Sreskog komiteta SKOJ-a utvrđeni su aktuelni zadaci u gradu Kotor-Varošu i prioritetni zadaci na terenu oko Kotor-Varoša i šire. Napravljen je raspored članova komiteta za obilazak terena van Kotor-Varoša u neposrednoj okolini, kao i neposredni zadaci u Vrbanjcima, Maslovarama, Šipragama i Skender-Vakufu, tadašnjim opštinskim centrima. U gradu Kotor-Varošu odmah su osnovane sekcije kulturnoprosvjetnog rada – horska, muzička, dramska i dr.. Svako veče u sali, u stvari dotadašnjoj gostionici trgovca Milana Novkovića, u najužem centru grada, omladina se okupljala. To su bile omladinske konferencije na kojim su govorile određene ličnosti, kako iz Sreskog komiteta KPJ i SKOJ-a, tako i politkomesari ili zamjenici politkomesara iz pojedinih bataljona 3. sandžačke proleterske brigade. Zatim, čitane se svake večeri nove radio-vijesti, održavane su probe u radu pojedinih sekcija itd. Po završenom poslu obično je bila igranka. U samom Kotor-Varošu posebnu ulogu u vezi sa radom sa omladinom i šire sa kulturnoprosvjetnim raduom u gradu, imao je tamburaški orkestar kojim je dirigovao Dominik Tvrz,[976]koji je uvjek izražavao spremnost da sarađuje kad god su mu se predstavnici omladine obračali. U okolnim selima počeli su da rade analfabetski tečajevi, zatim započelo se sa vojnom obukom muške omladine. Drugim riječima, već se imalo iskustvo u masovno-političkom radu sa omladinom iz perioda ustanka pa sve do četničkih pučeva, pošto je u brojnim varošicama srednje Bosne, koje su bile na oslobođenoj teritoriji, bio veoma dobro razvijen masovno-politički rad sa omladinom.

Pored toga, tada je obnovljen rad osam opštinskih komiteta SKOJ-a u srednjoj Bosni (a možda i više, ali istraživanjem je utvrđeno za osam), osnovanih prije četničkih pučeva. Njihovo obnavljanje i uslijedilo je kao rezultat ranije razvijene aktivnosti, pa samim tim obnavljanje njihovog rada imalo je svojevrsno povratno dejstvo, na povećavanje aktivnosti na području njihovoga djelovanja.

Dolaskom Prve i Treće (udarne) divizije u srednju Bosnu, početkom decembra 1942. godine, razbijene su glavne četničke snage na ovome terenu, tako da su stvoreni uslovi za oživljavanje političkog rada, a posebno političkim radom sa omladinom na terenu. Već smo naglasili da je po dolasku ovih jedinica u njihove redove stupilo dosta omladine, na

---

[974] Fotokopija originala pisana na mašini, latinicom, u Arhivu Oružane snage Jugoslavije – Beograd, (u daljem tekstu OSJ), Fond IPIRP BiH, rol. 3, nr. 402.

[975] *Opštine Kotor-Varoš i Skender-Vakuf u NOB 1941-1945*, Kotor-Varoš 1985, str. 191.

[976] Dominik i Josipa Tvrz imali su petero djece: Anton Tonči, kao domobranski oficir ubjedio je veću grupu domobranu da se sa oružjem zajedno predaju proleterima (na periferiji Kotor-Varoša), Marženka, sarađivala u ilegalnom pokretu sa NOP-om, Josip *Pepi*, borac NOR-a od 1941. godine i Vlasta Tvrz, član SKOJ-a od 1941. godine, stupila u obnovljeni IV krajiški NOP odred 3. februara 1943. godine. Prilikom povlačenja proletera iz Kotor-Varoša povukli su se na slobodnu teritoriju i Dominik i JosipaTvrz, čiji život se tragično okončao, pošto su postali žrtve četničke kame.

primjer samo iz okoline Prnjavora 700 omladine, a posebno ženske omladine. Poslije prvog talasa, omladina je i dalje stupala u proleterske jedinice, kao i u vrijeme kada su se povlačile iz srednje Bosne, uslijed početka IV neprijateljske ofanzive. "Do sada se javilo dobrovoljno u NOV, što u brigade, što u ove dvije novoformirane čete, oko 350 boraca. Pošto ima još omladinaca koji će se javiti dobrovoljno u NOV, zaključili smo da održimo omladinski vojno-politički kurs, koji će prema našim zaključcima otpočeti 25. januara. Prema našem mišljenju i predviđanju na ovaj kurs javiće se oko 100 omladinaca."[977] – kaže se u izveštaju Mirka (Šefketa Maglajlića), od 14. januara 1943. godine.

Ove jedinice organizovale su intenzivan politički rad na terenu u cilju objašnjavanja četničke izdaje, ciljeva NOB-e i potrebe osnivanja NOO-a, tamo gdje su ranije postojali, ali su bili prestali sa radom poslije četničkih pučeva, kao i u drugim selima gdje ranije nisu bili osnovani. Iz izveštaja Politodjela 2. brigade Prve proleterske divizije, od 11. januara 1943. godine, vidi se da je u djelovima Tesličkog i Kotorvaroškog sreza tih dana održana 61. konferencija, a to se bitno odrazilo i na stupanje omladine u te jedinice.[978] Odmah po dolasku proleterskih jedinica u aktive SKOJ-a primljeni su novi članovi iz redova omladine koja je za vrijeme četnika imala dobro držanje. U Skender Vakufu tada je bila i dalje sekretar aktiva SKOJ-a Jovanka Crnomarković, u Maslovarama Nevenka Petrić, a obnovljen je i Opštinski komitet SKOJ-a i dr.

U oslobođenom Kotor Varošu formiran je aktiv SKOJ-a u koji su ušli: Advan Hozić, sekretar i članovi Drago Luburić, Vlasta Tvrz, Mustafa Karaselimović, Arfan Hozić i Tufko Korić.[979]

I u Vrbanjcima je osnovan aktiv SKOJ-a u sastavu: Nada i Branka Miljanović, Aleksandar Gajetić, Ibrahim Pličanić, a sekretar je bio jedan učitelj iz mjesta, čije ime nije utvrđeno. Takođe je i u Zabrđu osnovan aktiv SKOJ-a u sastavu: Stojanka Topolić, sekretar, a članovi Vukica Prlina i Ismet Ramić.[980]

Poslije formiranja Povjereništva OK KPJ za Kotor-Varoš, prvih dana januara 1943. (8. ili 9), u Lađevcu, na drugom njegovom sastanku održanom u Šnjegotini imenovano je Povjereništvo Okružnog komiteta SKOJ-a za isto područje. Tako se u izveštaju Mirka (Šefketa Maglajlića) od 14. januara 1942. godine kaže: "…postavili smo OK SKOJ-a u koji su ušli samo 3 druga (radi pomanjkanja drugova): Đorđe Perović, Vlado Ivanović i Mira Jotanović, s tim da se ovo rukovodstvo proširi u najskorije vrijeme."[981] Za sekretara OK SKOJ-a, odnosno Povjereništva OK SKOJ-a postavljen je Đorđe Perović, a na tu dužnost postavljen je bio i 2. maja 1942, poslije pogibije dotadašnjeg sekretara OK SKOJ-a za srednju Bosnu Želje Barića.

---

[977] Izvještaj Mirka (Šefketa Maglajlića) od 14. januara 1943. godine, Institut za proučavanje istorije radničkog pokreta (u daljem tekstu IPIRP) BiH, Sarajevo, stara sign. 28/1049.
[978] Zbornik NOR-a IV/8, document br. 189 i Zbornik NOR-a IV/9, document br. 49 i 58.
[979] Kazivanje Pepi Tvrza autoru.
[980] Ibid.
[981] IPIRP BiH, Sarajevo, Fond OK KPJ Banja Luka, br. 28, 1, (Izvještaj Mirka (Šefketa Maglajlića) upućen Oblasnom Komitetu KPJ Bosanske krajine, 14. I1943, str. 1. Izvještaj je upućen iz Šnjegotine.

Ubrzo poslije formiranja Sreskog komiteta SKOJ-a Kotor Varoš, Pepi Tvrz odlazi sa dužnosti sekretara, te krajem decembra 1942. Vlado Ivanović dolazi na tu dužnost, a članovi i dalje ostaju Dušanka i Nevenka Petrić i Nada Mažar.

U pismu Oblasnog komiteta KPJ za Bosansku krajinu, od 17. januara 1943. godine, najavljuje se dolazak dva omladinca za rad sa omladinom. U pismu se kaže: „Sa istim kuririma Oblasni SKOJ-a upućuje dva druga omladinca (SKOJ-evca) koji će na tome terenu raditi po omladinskoj liniji." Tada su, u stvari, došli Pero Kolundžija i Vlado Kecman.

Tako, veoma brzo dolazi do najavljene promjene u Okružnom komitetu SKOJ-a za Kotor-Varoš. U drugoj polovini januara (od 18. do 20. januara) Đorđe Perović odlazi sa dužnosti sekretara OK SKOJ-a za rukovodioca obavještajne službe u IV krajiški NOP odred, a za sekretara Povjereništva OK SKOJ-a za Kotor-Varoš i područje oko Banjaluke postavljen je Pero Kolundžija.

Dolazi opet do promjene u sastavu Sreskog komiteta SKOJ-a za Kotor – Varoš. Vlado Ivanović odlazi na novu dužnost, a za sekretara dolazi Vlado Kecman (oko 18–20. januara 1943. Članovi komiteta su i dalje Dušanka Petrić, Nevenka Petrić i Nada Mažar, a u međuvremenu dok je Vlado Ivanović bio sekretar SK SKOJ-a za Kotor-Varoš je postavljen za novog člana i Aleksandar Gajetić *Aco.* Poslije dolaska Vlade Kecmana za člana SK SKOJ-a postvljen je i Rajko Dukić.

Tokom decembra, sa jedinicama Prve proleterske divizije, odlaze na teren sreza Prnjavor osnivati narodnooslobodilačke odbore, organizacije KPJ i aktive SKOJ-a Đorđe Perović *Đoko*, zajedno sa Ademom Hercegovcem i Edhemom Pobrićem. Tada formiraju i Sreski komitet SKOJ-a za Prnjavor u sastavu: Stanko Vukašinović, sekretar, članovi Vuko Trivić, Stevo Simić i Branko Fistrić *Malac*.[982] Stanko Vukašinović od prvih ustaničkih dana radio je sa omladinom i osnivao prve aktive SKOJ-a i opštinske komitete na srezu Prnjavor i šire–na području djelovanja Prnjavorske čete, ali i drugih četa. Vuko Trivić bio je iz okoline Jošavke. Stevo Simić je iz Prnjavora. U 1941. godini hapšen je i ustaše su ga premlatile i bacile u neku jamu, vjerujući da je mrtav. Kad je došao svijesti nekako je uspio da se izvuće i ode kod prijatelja i više se nije ni vraćao u Prnjavor u kome je bila ustaška vlast. Prvih dana ustanka stupio je u Prnjavorsku četu. Branko Fistrić *Malac*, po internoj raspodjeli rada, bio je upućen da radi u dijelu opštine Srbac, zatim u Stanarima i u smjeru Doboja.

Istovremeno, osnovan je i Sreski komitet SKOJ-a za Teslićko-tešanjski srez u sastavu: Mira Jotanović, sekretar, članovi Drago Graček i Nevenka Đekić.[983] Mira Jotanović bila je

[982] Branko Fistrić Malac je iz Slavonskog Broda.
[983] Kazivanje Đorđa Perovića *Đoke*, Zabilješka o razgovoru Vlade Kecmana sa Đorđem Perovićem *Đokom*, vođenom juna 1959. godine u Beogradu. Prepis ove Zabilješke u posjedu autora.

član SKOJ-a od 1940. godine, a član KPJ od prije Drugog svjetskog rata. Završila je učiteljsku školu prije rata. Nevenka Đekić, kćerka Maksima Đekića, bila je veoma aktivna. Kad su se povlačili proleteri iz srednje Bosne sve troje su krenuli sa proleterima, Nevenka je stupila u jednu njihovu jedinicu, a Mira i Drago su ostali u 4. KNOP odredu.

Kako je Đorđe Perović *Đoko* raspoređen na novu dužnost (za rukovodioca obavještajne službe u obnovljenom IV krajiškom NOP odredu), po dolasku Pere Kolundžije i Vlade Kecmana sastav Okružnog povjereništva SKOJ-a za srednju Bosnu bio je slijedeći: Pero Kolundžija, sekretar, članovi Mira Jotanović, Vlado Ivanović, Stanko Vukašinović, Branko Fistrić *Malac* i Vlado Kecman. Poslije održanog sastanka OK SKOJ-a u ovom sastavu Stanko Vukašinović i Branko Fistrić *Malac* otšli su na teren Prnjavora i okoline. Po stupanju na novu dužnost Pero Kolundžija je otišao na srez Prnjavor, u vrijeme kada je već bio oslobođen.

Sreski komitet SKOJ-a Kotor-Varoš, u novom sastavu, napravio je raspored obilaska pojedinih opština. Tako su Vlado Kecman i Rajko Dukić otišli u Skender Vakuf (ali u okolini su naišli na četnike i imali su ozbiljne probleme dok, nešto kasnije, preko Pougarja i Djevojačke Ravni, nisu napokon uspostavili kontakt sa partizanskim snagama na Petrovom Polju). Kad su proleterske jedinice stigle na teren srednje Bosne, ponovo su stvoreni uslovi za organizovanje omladine. Tako se odvijao masovno-politički rad sa cjelokupnim stanovništvom, a posebno sa omladinom. Članovi SK SKOJ-a Kotor-Varoš obilazili su opštinske centre Vrbanjce, Maslovare, Šiprage i sela pored Kotor-Varoša. Omladina je okupljana u pojedine sekcije kulturno-prosvjetnog rada, naročito u varošicama Vrbanjci, Maslovare, Šiprage i Skender-Vakuf. Identičan proces odvijao se i u novooslobođenim gradovima Teslić (oslobođen je 1. januara) i Prnjavoru (oslobođen je 16. januara 1943), zatim u manjim varošicama i većim selima u kojima je do četničkih pučeva, takođe, bio veoma dobro razvijen masovno-politički rad, posebno sa omladinom. Stanovništvo mnogih sela, a među njima i omladina, prvi put su prisustvovali kvalitetnijim kulturnim priredbama, koje su po selima davale omladinske grupe iz varošica: Maslovara, Skender Vakufa, Hrvaćana, Vijačana, Potočana, Čečave i dr., zatim i kulturne grupe iz oslobođenih gradova Kotor-Varoša, Prnjavora i Teslića, a posebno iz jedinica Prve i djelova Treće proleterske (udarne) divizije, pošto je u ovim jedinicama bio veoma dobro organizovan i veoma kvalitetan kulturnoprosvjetni rad.

Sve to, a prije svega sam dolazak naših jedinica, razvilo je polet kod mlađih ljudi za njihovo masovnije uključivanje u pojedine oblike okupljanja, kao i stupanje u naše jedinice. "Osjećao se polet omladine. Sticao se dojam da smo u Drvaru, Bosanskom Petrovcu, jer je oduševljenje naroda i omladine bilo veliko… Organizovali smo zbor u samom Prnjavoru. Došla je omladina iz sela prnjavorskog kraja…Za vrijeme ovog mitingovanja osjećao sam žar kod ljudi – omladine. Radost koja se na svakom koraku ispoljavala bila je veoma vidljiva. U to me je uvjeravalo i nekoliko narednih konferencija koje smo držali po selima i susreta sa omladinom, što je davalo garancije da će NOV u ovom dijelu srednje Bosne ubrzo dobiti svoju širinu i da će se omladina naći na prvom mjestu… "[984] – kaže u svojim sjećanjima Pero Kolundžija, koji je došao na rad u srednju

[984] Pero Kolundžija, *Sjećanje na rad u centralnoj Bosni*, neobjavljeni rad - kopija u posjedu autora, str. 5.

Bosnu, a prije dolaska bio je na radu sa omladinom u srezovima Bosanski Petrovac i Drvar.

U oslobođenom Kotor Varošu na omladinskim konferencijama, pored ostalog, govorilo se i o pripremama za predstojeći I kongres USAOJ-a u Bihaću, 27. i 28. decembra 1942. godine. Poziv za učešće u radu I kongresa USAOJ-a stigao je sasvim kasno – 2 do 3 dana pred početak rada Kongresa. Ipak su za taj kongres bili određeni da idu kao delegati iz srednje Bosne Vlado Ivanović, član Okružnog komiteta SKOJ-a srednje Bosne i Dušanka Petrić, član Sreskog komiteta SKOJ-a za Kotor-Varoš. Međutim, ocijenjeno je da se ne može stići na kongres zato što je kasno stigao poziv da se pošalju delegati, pa nisu mogli krenuti, a i snijeg je tada bio toliko velik da se tada govorilo da omladinski delegati ne bi mogli krenuti na Kongres i da je poziv stigao na vrijeme.

3. Političke prilike u srednjoj Bosni do 31. januara 1943; četvrta neprijateljska ofanziva

Oblasni komitet KPJ Bosanske krajine upućuje pismo Povjereništvu Okružnog komiteta KPJ Kotor-Varoš, 17. januara 1943. godine, koje je, pored njegovog sadržaja, zanimljivo i po tadašnjim odnosima između rukovodstava KPJ, pa ga navodimo:

„POVJERENIŠTVU OKRUŽNOG KOMITETA KOTOR–VAROŠ

Primili smo vaše pismo od 12/I–1943.godine. Jako nas čudi da niste našli za potrebno da nas ni sa jednom riječi ne obavijestite o stanju na vašem terenu, ne govorite ništa ni o političkom ni o vojničkom radu Partije, o raspoloženju stanovništva, o problemima koji se pred vas postavljaju u vašem radu na terenu, o poteškoćama na koje nailazite u vezi sa vašim radom.[985]Da li postoji nedostataka u kadru, da li postoje neki ljudi koji su tamo poznati, koje narod priželjkuje, a koji se nalaze na ovom terenu, da bi ih mogli uputiti u taj kraj Sve su to momenti o kojima mi treba da znamo, ako nismo u to upućeni, nismo u stanju da vam pružimo potrebnu pomoć

O situaciji na vašem terenu, o broju partijskih jedinica, o formiranju narodnooslobodilačkih odbora, o obrazovanju komandi mjesta, itd izvještava nas Vrhovni štab, odnosno CK naše Partije, a oni se obavještavaju putem štaba divizije i štabova brigada, odnosno njihovih politodjela. Dakle, vidite, drugovi, kako je to nenormalno, mjesto da mi obavještavamo CK, oni obavještavaju nas, a to je rezultat vaše nemarnosti. Molim vas vodite računa da se ovaj nedostatak otkloni. Tu ne može biti nikakve isprike ni opravdanja za to. Šaljite nam opširne izvještaje po svakome vašem kuriru koji sa toga terena dolazi ovamo i nemojete škrtariti, svaka nas sitnica interesuje koja se događa na tome terenu.

Ništa nam ne javljate da li su drugovi koji su tamo poslani stigli skupa sa drugom Mirkom, ne govorite ni o tome da li ste formirali ili, bolje reći, proširili ranije stvoreno partijsko rukovodstvo.

Materijal koji ste tražili nećemo moći u cjelosti da pošaljemo, ali vam šaljemo zasada slijedeće stvari: 50 komada *Borbe* br. 30, 30 komada *Borbe* br. 34, 40 komada *Borbe* br. 35, 30 komada *Proletera*, 5 komada *Narodnog oslobođenja* br. 2, 1 komad *Narodnog oslobođenja* br. 1, 1 komad *Omladinskog borbe*, 20 komada starijih brojeva *Borbe*,

[985] Izvještaj je upućen 27. decembra 1942. ali je stigao u Oblasni komitet KPJ 20. januara 1943.

najnovije Radio-vijesti. Drugoga materijala zasada nemamo, ali ćemo nastojati da prikupimo koliko je moguće više i da vam ga po slijedećim kuririma pošaljemo. Kroz koji dan izači će i naš list *Bosanski udarnik*, ranije *Krajiški partizan* kojega ćemo poslati koncem iduće nedelje skupa sa slijedećim brojem *Borca*, kao i ostale literature koju izdajemo.

Obavješteni smo da u Kotor–Varošu, a vjerovatno i u Prnjavoru koji je ovih dana pao u naše ruke, ima pisćeg pribora: papira, farbe, matrica, koji šapirograf i sl., pa vas molimo da o tome povedete računa i da nam što više toga materijala pošaljete, jer mi u tome uveliko oskudjevamo. Shvatite ovo kao veoma ozbiljno, jer postoji opasnost da nam tehnika obustavi rad u nedostatku tehničkih sredstava.

Sa istim kuririma Oblasni SKOJ-a upućuje dva druga omladinca (SKOJ-evca)[986] koji će na tome terenu raditi po omladinskoj liniji. Nastojaćemo da vam u najskorije vrijeme pošaljemo još kojega druga koji će vam moći koristiti u radu.

Eto toliko zasada.

Uz drugarski pozdrav,

Smrt fašizmu – Sloboda narodu!

17. januar 1943. godine Za Oblasni komitet KPJ”[987]

U vezi sa potrebom konsolidovanja prilika u srednjoj Bosni Oblasni komitet KPJ za Bosansku krajinu upućuje pismo Centralnom komitetu KPJ, 20 januara 1943. godine, i u prilogu šalje pismo koje im je poslao Dušan Josipović o stanju u srednjoj Bosni, pa ih navodimo, pošto su značajni u vezi sa slikom tadašnjeg stanja u srednjoj Bosni:

„CENTRALNOM KOMITETU KPJ

Dragi drugovi,

U prilogu vam dostavljamo izvještaj, kojega smo ovih dana primili s onu stranu Vrbasa. U izvještaju nisu obuhvaćeni zadnji dani po oslobođenju Prnjavora,[988]stoga je isti nepotpun. Mi nastojimo da pokupimo još neke ljude, koji su rodom iz onih krajeva, i poslaćemo ih tamo u toku ovih dana, kako bi na taj način (slanjem još izvjesnog broja ljudi) zapušili one rupe na novooslobođenom terenu koje toliko zjape. No, svakako bi bilo potrebno, ako još igdje ima neki sposoban drug za kojega vi znate da bi se mogao poslati na taj sector tamo u cilju organizovanja Komandi mjesta i Komandi područja, jer ovakvih ljudi na našem terenu ovdje ima veoma malo koje bi mogli od ovdašnjeg rada odvojiti. Možda bi mogao i drug Moša[989]u tome pogledu da nam pomogne, s obzirom da on ima pregled svih Komandi područja i Komandi mjesta na ovoj oslobođenoj teritoriji.

Uz drugarski pozdrav,

Smrt fašizmu – Sloboda narodu!

20. januar 1943. god. Za Oblasni komitet KPJ,

Prilog I

---

[986] Sa kuririma su poslani Pero Kolundžija i Vlado Kecman (napom. aut.).

[987] Original pisan na mašini, latinica, nalazi se u Arhivu CK SK BiH, 1943/1269.

[988] Poslije oslobađanja većeg dijela srednje Bosne u decembru 1942. i januaru 1943. – Skender-Vakufa, Kotor-Varoša, Teslića, Vijačana, Hrvaćana i dr. proleterske brigade (iz sastava 1. proleterske divizije) 16. januara oslobodile su i Prnjavor.

[989] Moša Pijade

IZVJEŠTAJ S ONU STRANU VRBASA[990]

Dragi drugovi,

… Mogu da vas obavjestim o stanju na sektoru ovog sreza iz razloga što se na ovom sektoru nalazim od kako je ovamo nastupila I proleterska divizija, a o stanju na sektoru prnjavorskog sreza malo i znam, pošto tamo još nisam ni odlazio, niti pak raspolažem sa nekim iscrpnim izvještajem od drugova koji se tamo nalaze. Kurirska veza je još uvjek preko Uzlomca teška i jedino nam se sa tog sektora nekoliko puta javljao drug politkomesar I prol(eterske) divizije od koga smo mogli saznati da se tamo stvari bolje odvijaju nego na sektoru ovog sreza.

Ceo kotorvaroški srez oslobođen je za nekoliko dana snagama I proleterske divizije i ustaška uporišta su uglavnom bila likvidirana, ali četničke bande su bile najviše samo razbijene. Četnici su naime mislili da su naše brigade samo prolazna vojska koja nema namjeru nekog detaljnog čišćenja terena u uspostavljanja narodne vlasti, te su se zbog toga samo skrivali po selima i većim šumama u grupama 5 – 10 – 15 ljudi. Naše snage su u stvari prvih dana brzo napredovale i teren prelazile vrlo brzo, a oni su se odmah iza naših leđa bili počeli da se ponovo organizuju i da napadaju naše kurire i ranjenike. Naročito su mnogo ometale pozadinski rad i sprečavali organizovanje narodne vlasti. Međutim, kada su pojedine brigade počele odvajati izvjesne snage za ponovno čišćenje terena i kad je politički rad po selima opet krenuo, četnici su tek tada počeli uviđati da se ne mogu održati i da mi stvarno imamo namjeru teren potpuno očistiti i uspostaviti narodnu vlast na osvojenom terenu, oni su tek tada počeli da se predaju i da prilaze u naše redove. Tome je mnogo doprinijela i pojava III divizije, koja se sada skoro sva nalazi na sektoru ovoga sreza. Većina četnika je bila pobjegla preko Borja i Uzlomca, ali kada su se naše snage i tamo pojavile oni su počeli da se vraćaju svojim kućama. Četnici Laze Tešanovića i Tode Budića bili su jako uporni prvih dana i najviše ih se skrivalo po Čemernici, ali sada su demoralisani zbog ponovne pojave naših snaga oko Čemernice (III diviz.) osim toga nastupili su hladniji dani te se više ne mogu održavati bez skrovišta. Tako da se ovih dana našoj vojsci predao i sam Tode Budić sa jednim komandirom i grupom četnika, a sada će vjerovatno slediti predaja i ostalih. Isto tako ovih dana predao se sa grupom četnika zamjenik komandira maslovarske čete – Petar Žmarić. Svaki dan ih ima koji se javljaju u redove naše vojske i koji odlažu oružje pa se vraćaju svojim kućama, a samo okoreli zlikovci zanose se mišlju da će bježati u Srbiju.

Mi smo odmah po dolasku na ovaj teren zajedno sa direktivama politkomesara I proleterske divizije formirali partijsko rukovodtsvo za teren bivšeg IV odreda u koji su ušli tri druga (Perović,[991] Adem[992] i dr.). Posle toga formirano je sresko rukovodstvo za srez kotorvaroški u koga su ušli četiri druga (Trkulja[993], Slavnić[994], Galib[995] i Vaso Kapor).

---

[990] Odnosi se na dijelove srednje Bosne oko Skender-Vakufa, Kotor-Varoša i dalje na područje istočno od Vrbasa.
[991] Đorđe Perović *Đoko*
[992] Adem Hercegovac
[993] Mile Trkulja
[994] Ijija Slavnić
[995] Galib Fazlić

Drugovi iz crnogorske brigade III divizije obečali su nam za stalno ostaviti nekoliko drugova koji će ući u rukovodstva. Obnovljena je ćelija u S.V.[996]koja sada broji 3 člana, zatim ćelija Kotor–Varoš koja broji 6 članova. Osnovane su i tri grupe aktivista i to u Maslovarama sa 4 člana, u Šipragama sa 3 člana i u Kotor-Varošu sa 4 člana.

Drugovi Perović i Adem Hercegovac otišli su prije nekoliko dana sa štabom I proleterske divizije na sector prnjavosrkog sreza gdje će odmah otpočeti sa organizovanjem Partije i narodne vlasti Od njih do sada nismo dobili ni jednog detaljnijeg izvještaja. Doznali smo samo to da se do sada predao veći dio crnovrške čete.

Biranje narodnooslobodilačkih odbora na terenu ovog sreza je sada u toku. Izabran je gradski odbor prije nekoliko dana kome je predsjednik ugledni i popularni građanin Hadžiefendija, a sekretar odbora je drug Vaso Kapor. Dok se završi biranje odbora po selima počećemo sa izborom opštinskog i sreskog odbora. Do sada se na sektoru ovoga sreza najviše zadržala III proleterska (Sandžačka) udarna brigada, koja nam je i najviše pomogla u sređivanju prilika, a i kod naroda je *ostavila najbolji utisak.* Da nije bilo ometanja od strane četničkih grupica po selima daleko bi se veći uspjeh do sada postigao. U stvari i sada ima sela gdje se ne može raditi na pozadinskom radu kada nema naše posade (Maslovare).

Formiranje novih jedinica na ovom terenu nije odobreno iz razloga što mi nemamo dovoljno rukovodećih kadrova koji bi te naše jedinice mogli dovesti na nivo partizanskih jedinica nego je u sporazumu sa štabovima divizija rješeno da se svi oni koji se jave u partizane šalju u pojedine brigade, a da mi samo od najboljih ljudi formiramo partizanske straže po opštinama. Do sada su formirane partizanske straže u Šiprabama, Skender-Vakufu u Kotor–Varošu.

Pošto je novooslobođeni teren jako velik potrebno bi bilo pojačati partijski kadar sa nekoliko još istaknutijih partijaca, nekoliko SKOJ-evaca i bar sa dvije drugarice koje bi mogle da rade po AFŽ. Zato mi vas molimo da nam pošaljete ako je ikako moguće nekoliko iskusnijih drugova na teren, a pored toga da nam odmah pošaljete drugaricu Bosu Marić,[997]Živku Kukolj, jer su one rodom sa ovog terena. Isto tako ovde je popularan i omiljen Vlado Ivanović koji je radio po SKOJ-u, pa bi dobro bilo da i on dođe.

I na koncu molim vas pošaljite nam što više po ovim kuririma propagandnog materijala, a ako je ikako moguće i nekoliko knjiga Istorija Svesavezne komunističke partije, kao i ostalog materujala, koga ima u tamošnjim biroima.

Uz drugarski pozdrav,

Smrt fašizmi – Sloboda narodu!

U Skender-Vakufu, 27 – XII – 1942. Dušan Josipović", s. r.

Prva proleterska divizija osnovana je 1. novembra 1942. godine u Bosanskom Petrovcu. Njen prvi komandant bio je Koča Popović, a politički komesar Fićo Kljajić *Fića.* Prilikom osnivanja u njen sastav su ušle: Prva proleterska udarna, Treća proleterska (sandžačka) udarna i Treća krajiška udarna brigada – ukupno 3.200 boraca. Odmah poslije osnivanja upućena je u srednju Bosnu radi razbijanja tamošnjih okupatorsko-kvislinških garnizona i jačanja pozicija NOP-a, gdje je stigla 3. decembra.

---

[996] Skender-Vakufu

[997] Odnosi se na Bosu Mirić iz Maslovara koja je stupila u partizane24. septembra 1941. godine,

Treća (udarna) divizija osnovana je 9. novembra 1942. godine u Preduhovu Selu na Glamoćkom polju. U njen sastav su ušle: Peta proleterska (crnogorska) udarna brigada kojoj je na čelu bio komandant Sava Kovačćević i politički komesar Dragiša Ivanović. Zatim, Prva proleterska (dalmatinska) udarna i Deseta proleterska (hercegovačka) udarna brigada.

U vrijeme kada je Prva proleterska divizija vodila akcije po srednjoj Bosni na područje Skender.Vakufa stigli su dijelovi Treće (udarne) divizije i to Peta proleterska (crnogorska) udarna brigada, a njen Štab brigade bio je u Skender-Vakufu. Ova brigada je imala zadatak da štiti dio sreza Kotor-Varoš, te da razbija četnike na relaciji Skender-Vakuf – Čemernica – Javorani – Ponir. U to vrijeme dijelovi ove Treće (udarne) divizije vodili su borbe kod Zenice, Žepča i Travnika.

U vezi sa četvrtom neprijateljskom ofanzivom koja je sprovođena na širokom području – Banija, Kordun, Lika i Bosanska krajina,Vrhovni štab izdao je naredbu da ove proleterske jedinice koje su pristigle u srednju Bosnu – Prva proleterska i Treća (udarna) divizija krenu u pravcu kretanja Vrhovnog štaba i jedinica koje su ga pratile. Tako su proleterske jedinice otišle iz srednje Bosne krajem januara 1943. godine.

4. Obnavljanje 4. krajiškog NOP odreda,
   2. februara 1943. godine i njegovo djelovanje

Do povlačenja Prve proleterske i dijela Treće (udarne) divizije sa područja srednje Bosne došlo je 31. januara 1943. godine. Zajedno sa njima sa područja srednje Bosne povukli su se do Šipraga i svi politički radnici sa terena koji su bili eksponirani u političkom životu, a među njima izabrani odbornici, izraslijji omladinci i omladinke i svi koji su se osjećali ugroženim od četnika. Prilikom povlačenja iz srednje Bosne, a prije napuštanja Šipraga, Štab Prve proleterske divizije održao je sastanak sa predstavnicima budućeg IV krajiškog NOP odreda i to o načinu obnavljanja ovoga odreda od ljudi sa terena srednje Bosne i naoružanja koje je za ovaj odred dala Prva proleterska divizija. Tako je smotru obnovljenog IV krajiškog NOP odreda izvršio 3. februara 1943. godine njegov komandant Stevo Samardžija.
Procjenjeno je da je sa Prvom proleterskom divizijom i dijelovima Treće (udarne) divizije iz srednje Bosne otišlo preko 1000 boraca, među kojima je bilo najviše omladine.

Obnovljeni IV krajiški NOP odred sačinjavala su dva bataljona, Prvi (nazivan i Banjalučki) i Drugi (nazivan i Prnjavorski) bataljon.

Oba bataljona su imala po tri čete. Prilikom formiranja Prvog bataljona u njega je odmah ušla jedna ranije formirana četa. Naime, do formiranja Prve čete ovog Bataljona došlo je na poseban način. Odmah po oslobođenju pojedinih varošica u srednjoj Bosni u njima su osnivane komande mjesta. Tako je u Skender-Vakufu za komandanta mjesta postavljen Mirko Dukić, u Kotor Varošu Jovo Lukrecija, u Maslovarama Todor Teinović i u Šipragama Đurađ Marić. Da bi se obezbjedila zaštitnica za novoosnovane komande mjesta obezbjeđen je po jedan vod boraca za zaštitnicu za svaku komandu mjesta. Od tih

vodova osnovana je jedna četa u kojoj je za komandira postavljen Mile Trkulja, a za političkog komesara Momir Kapor i tako je nastala ta Prva četa novoosnovanog 1. bataljona IV KNOP odreda.

Prije formiranja obnovljenog IV krajiškog NOP odreda, formiran je 3. februara 1942. godine, Prvi bataljon (Banjalučki) u Šipragama. Tako je u sastav ovog bataljona ušla navedena četa, sastavljena od zaštitnica komandi mjesta, i još dvije čete. U Štab ovog bataljona su imenovani za: komandanta Ilija Slavnić, za političkog komesara Momir Kapor, za zamjenika političkog komesara Safet Fejzić, za zamjenika komandanta Jovo Lukrecija, za obavještajnog oficira Kosta Jotić *Kojo*, za intendanta Mirko Dukić, a za njegovog pomoćnika Nikola Dukić. I u Drugom bataljoni bile su, takođe, tri čete. Komandant je bio Savo Čereković, zamjenik politkomesara Ljubo Božić

U Prvoj četio Prvog bataljona, već smo naveli da su postavljeni komandir (Mile Trkulja) i politkomesar (Momia Kapor) u Prvoj četi Prvog bataljoana. Sad, u ovoj novoj ulozi ranije formirane čete, za komandira je postavljen opet Mile Trkulja, za politkomesara Josip Tvrz *Pepi*, zamjenika politkomesara Galib Fazlić, zamjenika komandira Milenko Gajić i za ekonoma Maksim Đekić.

U Drugoj četi istog bataljona postavljeni su za: komandira Vladimir Marić, politkomesara Vlado Ivanović, zamjenika politkomesara Dušan Katić *Šuco*, zamjenika komandira Mile Marić *Trubač* i za ekonoma čete Dragutin Nikodinović.

U Trećoj četi postavljeni su za: komandira Jovo Slavnić *Fuzlo*, politkomesara Mihajlo Pavlović, zamjenika politkomesara Stanko Vukašinović, zamjenika komandira Luka Radetić i za ekonoma Đorđe Radulović.

Borci ovoga bataljona bili su iz: Korićana, Imljana, Petrova Polja, Skender-Vakufa, Kotor-Varoša, Banjaluke, Maslovara, Vrbanjaca, Lipovca i dr. Bataljom je prilikom formiranja brojao oko 200 boraca.

Slijedećeg dana osnovan je Bataljonski biro KPJ koji su sačinjavali: Safet Fejzić, sekretar; članovi – Momir Kapor, Galib Fazlić, Dušan Katić *Šuco*, Stanko Vukašinović i Vlado Kecman – dakle, politkomesar i zamjenik politkomesara, tri zamjenika politkomesara u trima četama i Vlado Kecman kao sekretar Bataljonskog komiteta SKOJ-a. Do ovoga sastava Bataljonskog biroa KPJ se došlo na osnovu ranije utvrđenog pravila ko treba da sačinjava bataljonski biro KPJ.[998]

U Drugoma bataljonu bile su takođe tri čete. U Štabu odreda bili su: Komandanat Stevo Samardžija, politkomesar Vojo Stupar, zamjenik komesara Adem Hercegovac, za

[998] U pisanju dijela ovog rada – pod naslovom navedenim pod brojem 4. *Formiranje IV krajiškog NOP odreda; četvrta neprijateljska ofanziva* među izvorima koristila sam objavljeni tekt u knjizi „Kotor-Varoš i Skender-Vakuf u NOB od 1941 – 1945" čiji autori su Mile Trkulja i Advan Hozić, a koji glasi D r u g o p o g l a v lj e *Ustanak i narodnooslobodilački rat,* od str. 89 – 181, i rad Safeta Fejzića *Organizacija i aktivnost komunista u Prvom bataljonu IV KNOP odreda (obnovljenog), a potom u Banjalučkom NOP odredu u 1943. godini,* čiju jednu kopiju posjedujem. Nije mi poznato da je ovaj Safetov rad objavljen. (Napom. autora).

zamjenika komandanta postavljen je Ilija Slavnić i ujedno je bio komandamt Prvog bataljoan, obavještajni oficir Đorđe Perović *Doko*, Intendant Bogdan Skočajić *Brada* i referent saniteta Hajro Kulenović. Za sekretara Štaba Odreda, 21. februara 1943. godine, postavljen je Vojin Hadžistević, a nešto docnije postavljen je za rukovodioca SKOJ-a IV KNOP odreda.

Pri štabu odreda bilo je Povjereništvo Okružnog komiteta KPJ za srednju Bosnu: Šefket Maglajlić *Mirko*, sekretar, Edhem Pobrić, Zaga Umičević, Duško Josipović i Pero Kolundžija u svojstvu sekretara Povjereništva Okružnog komiteta SKOJ-a za srednju Bosnu, kao i Povjereništvo Okružnog komiteta SKOJ-a za srednju Bosnu u sastavu: Pero Kolundžija, sekretar, Mira Jotanović, Branko Fistrić *Malac* i Vlado Kecman. Pri Štabu je takođe bila Mira Jotanović, član OK SKOJ-a za srednju Bosnu, koja je po internoj podjeli rada bila zadužena za skojevsku rad pri Štabu odreda i štabovima bataljona. Pri Štabu odreda, a neki i pri štabovima bataljona, bili su dotadašnji predsjednici nove vlasti po opštinama srednje Bosne, koji su se morali povući sa Odredom zbog toga što im je bio ugrožen život od četnika. To su bili Vid Nježić iz Vijačana, Ljubo Janković iz Potočana, Vaso Petrić iz Maslovara, Maksim Đekić iz Čečave i dr., zatim Mara Mitrova, majka Danka Mitrova, Marija Mažar, majka četvorice braće Mažar i Nade Mažar, istaknutih boracaNOR-a, kao i drugi (Milena Milosavljević, po struci profesor, istaknuti aktivista NOP-a iz Potočana, Viktorija Petrić-Kapor, iz Maslovara koja je bila sekretar Štaba Prvog bataljona itd.

Po povlačenju snaga obnovljenog IV krajiškog NOP odreda, krajem januara 1943. godine, sa područja srednje Bosne, na terenu je ostalo dosta rodoljubive omladine (i ne samo omladine), među njima posebno ističemo: Jelku, Branka i Radojku Slavnić u Korićanima, Slavka Popovića u Živinicama, Čedu Marjanovića u Marjanovićima (Skender-Vakuf), Dimitriju Grubač u Imljanima, Advana Hozić i grupa članova SKOJ-a u Kotor-Varošu, Milan Pajić u Čorkovićima, Vojo i Smilja Petrić i Đoko Bubić u Maslovarama, Janko Knežević u Kruševu Brdu, Osman Pešut, Raca Drago iz Obodnikai, Gina Jovanović u Hrvaćanima, Jovanka Bojić u Drugovićima, Cana Krstanović u Kadinjanima, Ilija Malović, Milenko Ralić i još mnogi drugi, koji su na terenu predstavljali punktove na koje su se mogli oslanjati partizanski kuriri, a većina od navedenih nešto kasnije, uglavnom je stupila u partizanske jedinice, zaštitnicu komandi mjesta i sl.[999]

„Sastanak Povjereništva OK SKOJ-a za Kotor–Varoš, drugi po redoslijedu održavanja od osnivanja, održan je u Šipragama prilikom povlačenja naših snaga, kome su prisustvovali Mile Čulibrk ispred Oblasnog komiteta SKOJ-a za Bosansku Krajinu i Zaga Umičević. Sadržaj sastanka odvijao se shodno novonastaloj situaciji i prilikama na terenu koje su nastale poslije povlačenja proleterskih jedinica sa ovog područja, kao i aktuelnih zadataka u vezi s tim. Ovdje, u Šipragama, smo slijedećeg dana održali sastanak Sreskog komiteta SKOJ-a za Kotor – Varoš. Sastanku je prisustvovao i Mile Čulibrk, član Oblasnog komiteta SKOJ-a za Bosansku krajinu.”[1000]

Tada u Šipragama, prilikom povlačenja, sastav Sreskog komiteta SKOJ-a za Kotor – Varoš bio je slijedeći: Vlado Kecman, sekretar, članovi Dušanka i Nevenka Petrić, Nada

[999] Pored vlastitog saznanja autora i kazivanje: Mile Trkulje, Voje Stupara i Pere Kolundžije autoru.
[1000] Pero Kolundžija, *n. d.*, str. 8..

Mažar, Rajko Dukić, Aco Gajetić i tada je postavljen za novog člana SK SKOJ-a i prvi put prisustvovao Lazo Gajić.

Sekretar Oblasnog komiteta KPJ za Bosansku krajinu 3. februara 1943. godine obavještava Povjereništvo OK KPJ za srednju Bosnu o toku neprijateljske ofanzive na Bosansku krajinu. Već neko vrijeme ovo Povjereništvo OK, bar u istraženim izvorima, dobilo je i novi naziv:

„POVJERENIŠTVU OK KPJ PREKO VRBASA

Dragi drugovi,
Primili smo vaše pismo od 26. januara, kao i dvije kutije matrica koje ste nam poslali – to nam je dobro došlo kao nasušni kruh.

Vjerovatno niste obavješteni o situaciji na našim terenima, stoga ćemo sa par riječi da vas upoznamo sa najvažnijim događajima. Neprijateljska ofanziova, koja je dugo vremena pripremana, otpočela je prije deset dana. Neprijatelj je mobilisao velike snage i udara sa raznih pravaca: od San(skog) Mosta prema Ključu, preko Sanice na Bravsko; (borbe se vode oko Paunovca). Banija je pregažena od neprijateljskih snaga i neprijatelj je ušao u Bihać, Cazin i Kladušu. U svome produženju neprijatelj je prošao kroz Ripački klanac i nalazi se na domaku Lipe. Taj položaj drže hrvatske brigade, koje su se prebacile iz Banije i Like. Slunj i još neka lička mjesta su također u neprijateljakim rukama. Cilj neprijatelja je uglavnom: pregaziti slobodnu teritoriju, održati komunikacije sve do samog Jadrana; pravac Petrovac – Drvar – Grahovo –Knin – Jadran. Ne terba zaboraviti da je jedan od osnovnih zadataka neprijatelja i pljačka. Da je to tačno pokazuje i to da je neprijatelj sa jednom kolonom od 1.500 ljudi prodro, pod vodstvom učitelja Gagića[1001] iz Palanke, na cestu, preko Skucanog Vakufa, između Palanke i Benkovca. U toj koloni bilo je oko 1000 konja i 500 ljudi bez oružja koji su pljačkali sela i odnosili sve što je do ruku došlo…
… Javljajte nam se što češće i nastojte … što intenzivniju kurirsku vezu sa nama, a to je naročito važno u sadašnjoj situaciji.
Uz drugarski pozdrav,

SMRT FAŠIZMU – SLOBODA NARODU!

3. februara 1943. godine Za Oblasni komitet KOJ,
Stari”[1002]

Prva proleterska divizija imala je svoju bolnicu sa oko 500 težih i lakših ranjenih i bolesnih boraca koju su, u daljem napredovanju u srednju Bosnu do Save, Lijevča polja i dr., ostavili u selu Imljani i jedan svoj bataljon kao zaštitnicu te bolnice.

Kako je zbog četvrte neprijateljske ofanzive Prva proleterska divizija po naređenju Vrhovnog štaba napuštala teritoriju srednje Bosne, ona je 8. februara 1942. dobila i

[1001] Mile Gačić, četnik prebjegao poslije ustanka neprijatelju u Sanski Most.
[1002] Original pisan na mašini, latinicom, nalazi se u Arhivi CK SK BiH 1299/1085, inv. br. 1095.

naredba da se njihova bolnica prebaci u Bosansku krajinu. Odmah su lakši ranjenici bili raspoređeni da krenu sa svojim brigadama, odnosno bataljonima iz kojih su došli u bolnicu. Tu dugačku kolonu sa ranjenicima pratio je jedan bataljon Prve proleterske brigade, a Prvi bataljon IV krajiškog NOP odreda određen je da bolnicu prenese na svojim rukama – svakog ranjenika ili „tifusara" kako su obično nazivani bolesnici od pjegavog tifusa (koji nisu mogli sami da se kreću), nosila su po četiri borca, na improvizovanim nosilima (napravljenim od ćebeta i dve poduže pritke). Svi boric ovog Bataljona, bez izuzetka, nosili su ranjenike i bolesne. Zaista je to bio veliki napor za Prvi bataljon da sprovede ovaj teški zadatak, pored ostalog i zato što je bila oštra zima i duboki snijeg. Ali, bio je još jedan problem, o kome, uglavnom, niko nije vodio računa. Problem je bio da se ujednači visina ta četiri borca koji su nosili nosila sa borcem. U mome poetskom opusu imam nekoliko pjesama o prenosu ranjenika – u kojim sam ja nosila ranjenike, a imam i druge pjesme u kojim sam ja bila na nosilima, bolesna od pjegavog tifusa, pa su borci mene nosili. Evo, navodim ovdje moje dvije pesme u kojima je zapis o prenosu ranjenika – mislim da im je ovdje pravo mjesto!

PAR U KOLONI

Sestra i ja smjerno smo nosile „svog" ranjenika
S dva velika momka. Mi malene, oni nam par.

Do rata đaci, nenavikle smo na teret.
Al niko to ne primjeti. Žurba je. Dar – mar.

„Šta ćemo, teško mi je?"– kažem sestri Dušanki.
„Po ramenima imam upaljenih rana."
„Imam i ja. I ovo je naša borba", reče.
Stigosmo do cilja poslije dvije noći i dva dana.

(Prenos Bolnice Prve proleterske divizije od
Imljana do Mrkonjić-Grada, od 8.do 11.02. 1943. godine

PRENOS RANJENIKA

Smetovi. Snijeg škripi. Noć hladna..
Krećemo sa mnogo ranjenika.
Vrbas rijeka je velika prepreka.
Nosila nosi po četiri vojnika.

Kad smo sišli niz planinu
Sjedamo polako s nosilima, pored rijeke.
Odmaraćemo se samo toliko
Dok splavom hrabro prevoze ranjenike.

Momir, komesar, splavom upravlja.
Rijeka je smrznuta. I, sve se završi srećno!
A smrt je vrebala iz samo jednog pokreta vesla.
Stigosmo zadovoljni u Mrkonjić-Grad, rano.

(Prenos Bolnice Prve proleterske divizije od
Imljana do Mrkonjić-Grada, od 8 – 11.02.1943. godine.)[1003]

Drugi bataljon IV krajiškog NOP odreda bio je određen da, kada je kolona sa ranjenicima sišla pored samog korita rijeke Vrbas i zatim prebacivana splavom na drugu obalu Vrbasa, štiti odozgo tu kolonu sa bolnicom – iz sela Baljvina koje je bilo na dobroj uzvišici i imao se širi pregled za slučaj da, eventualno, dođe do intervencije, ali srećom sve je mirno prošlo.

„Tu veliku kolonu pratio je i obezbjeđivao Treći bataljon Prve proleterske udarne brigade. To je bio izvanredno težak i naporan zadatak, išlo se zimi, po dubokom snijegu Pod teretom nosila, gotovo svi borci i starješine iz Prvog bataljona imali su nažuljana ramena sa bolnim plikovima. Prebacivanje ranjenika i boraca preko Vrbasa obavljeno je krajnjim naporima, noću jednim splavom kojim je neprekidno, bez smjene, upravljao komesar Prvog bataljona Momir Kapor. Nisu se mogle ni zamisliti otečenije ruke nego što ih je imao on od studeni, hladne vode i napora."[1004] – kaže Mile Trkulja koji je u vrijeme prenosa navedene Bolnice bio komandir Prve čete Prvoga bataljona IV krajiškog NOP odreda. On dalje kaže: „Čim je obavljen taj teški zadatak i ranjenici prenijeti do Mrkonjić-Grada, Prvi bataljon se zajedno sa političkim komesarom vratio natrag preko Vrbasa u Baljvine… Dok su se, zatim oba bataljona kretala u pravcu Skender-Vakufa, četnici su 13. februara izvršili napad iz Čemernice na kolonu Prvog bataljona, našto su borci odvratili hrabrim i nezadrživim jurišem koji je raspršio četnike i natjerao ih u bjekstvo. Već narednog dana, kod Skender-Vakufa, Odred je imao tešku borbu sa Nijemcima i domobranima, koji su došli iz Kotor-Varoša, i četnicima Lazara Tešanovića *Laze*, jačine oko dvije čete, koji su pošli iz pravca Javorana, ali su i jedni i drugi bili odbijeni., tj. vraćeni odakle su i došli. Zatim je Prvi bataljon upućen prema Golom Brdu i selu Grabovica, radi kontrole pravca prema Obodniku i Kotor-Varošu, a Drugi bataljon bio je usmjeren prema dolini rijeke Vrbanje. Od tih dana započinje niz sitnijih i po značaju manjih okršaja s neprijateljima, ponajviše s četnicima koji su se trudili da Odredu nanesu bilo kakav udarac, s obzirom na činjenicu da su bili obavješteni da je IV krajiški NOP odred ostao sam na cijelom srednjobosanskom području….

Prva krajiška NO udarna brigada stiže na područje srenje Bosne tek 16. februara1943. godine… Osim toga jedan broj boraca je pokazivao znake umora i bolesti. Tada se nije znalo o kakvoj se bolesti radi, a radilo se o pjegavom tifusu koji se ubrzo proširio i na borce IV krajiškog NOP odreda. U toku nekoliko dana poslije dolaska Brigade bilo je više borbi protiv četnika i njemačkih snaga koje su izlazile iz Kotor-Varoša. Jedan takav ispad Nijemaca prema Skender-Vakufu bio je 21. februara, prisilio je partizanske snage na povlačenje. Istoga dana su Nijemci i četnici pokušali da prodru i prema Borcima i Obodniku, uz pomoć artiljerije i avijacije, ali su bili zaustavljeni. Tom prilikom izbačeno je iz stroja petnaest četnika, a Nijemci su imali sedam poginulih." [1005]

[1003] Nevenka Petrić, *Kap rose na cvetku*, izabrane i nove pjesme, DIK Književne novine – ENCIKLOPEDIJA, Beograd 1996, str. 27. i 28.
[1004] Mile Trkulja, Advan Hozić, *n. d*., str. 142.
[1005] Ibid., str. 143.

Kad su Prva krajiška brigada i IV krajiški odred odlučli da se prebace u područje Prnjavora, 24. marta 1943, između ostalog i zato što je Skender-Vakuf pao i neprijateljske ruke i što bi tako došli na izvor bolje hrane za veliku bolnicu (spojenu u jednu od odredske i brigadne), pokazalo se da odmah moraju napuštati to područje, pošto je uslijedio napad neprijatelja (Nijemaca, domobrana i četnika) iz smjera Jošavke, Lađevca, Potočana, Prnjavora i Vučjaka. Prvi bataljon IV krajiškog NOP odreda sa još dva bataljona Prve brigade i cijelom bolnicom stigao je u Očauš, 13. marta. Poslije neuspjelog napada Prvog bataljona IV krajiškog odreda i Trečeg bataljona Prve brigade na Kotor-Varoš, noću između 29. i 30. marta, četnici sa terena Teslića, bataljoni *Tankosić* i *Karađorđe*, znajući da je glavnina partizanskih snaga udaljena od zajedničke brigadne i odredske Bolnice u Očaušu, na Bolnicu napadaju 31.marta. I ovaj nagli pokret Brigadne i Odredske bolnice, a poslije spojene u jednu, zajedničku, zabilježen je u mome poetskom opusu, kao jedna poetska slika toga burnog vremena, pa navodim dvije moje pjesme koje govore o tome prenosu Partizanske bolnice Prve krajiške NO udarne brigade i IV krajiškog NOP odreda:

SOKA

Ležimo na patosu u slami.

Bolnica je u seoskoj brvnari.
Pod jednim ćebetom ja i Soka.
Ona bunca! Ona gori!

Slijedećeg jutra budim se.
Znam sa mnom je Soka.
Al strašnog li otkrića, mrtva je.
Vidim Soka sklopila oba oka.

Obuzima me strah. Vrištim.
Bojim se, no nikog nema.

Tek predveće odvojiše me od Soke.
Krenusmo. Odanuh na nosilima sama.

(Prenos Partizanske bolnice Prve krajiške brigade i IV krajiškog NOP odreda iz Očauša u Palivuk, 31. mart 1943.godine.)

TIFUSARKA

Na nosilima, vratih se iz agonije.
Zimsko nebo osuto zvijezdama.
Beskrajno plavo, a drveće pod injem se smije.
Zanijeta sam, obuzeta čudnim željama.

Opčinjena ljepotom zaplovih put visina
I nađoh se u plesnoj dvorani,
Na balu, sva razdragana,
U zagrljaju mladića – zahvaljujući obmani.

Plešem, igram, iako na nosilima.
Uznesena! A moji drugovi kroz bespuće,
Teško odolijevajući halucinacijama,
Umorni i gladni, posrću od hladnoće.

(Prenos Partizanske bolnice Prve krajiške NOU brigade i IV krajiškog NOP odreda iz Očauša u Palivuk, 31. mart 1943. godine.)[1006]

Zbog napada četnika, ova Zajednička bolnica Prve krajiške i IV odreda hitno je evakuisana i premještena u Palivuk, gdje je njenu zaštitu preuzeo 1. bataljon Devete krajiške udarne brigade. „Četnici su taj bataljon iznenadili i nanijeli mu gubitke, a uspjeli su da otmu i tri mitraljeza. Ipak, do ranjenika nisu stigli. Poslije tog napada odlučeno je da se bolnica prenese u Šiprage, a otuda, preko Petrova Polja, prenijeta je u Donje Korićane. Uslijed slabe ishrane, napornih marševa i loših vremenskih uslova, a osobito zbog tifusa, broj oboljelih u Brigadi i Odredu povećao se na oko 400. Tako je početkom aprila 1943. godine, od ranije brojnog stanja 384 borca, brojno stanje Odreda spalo na 267 zdravih boraca. Odred je tada imao 11 puškomitraljeza brno, 2 šarca, dvije brede i 1 teški bacač mina."[1007]

5. Organizacija KPJ i SKOJ-a u Prvom bataljonu IV krajiškog NOP odreda

Sreski komitet SKOJ-a Kotor Varoš, osnovan sredinom decembra 1942. i Okružno povjereništvo SKOJ-a za srednju Bosnu, osnovano oko 18 – 20. januara 1943. godine, povukli su se sa IV krajiškim odredom, pa je većina članova ovih komiteta raspoređena na određene dužnosti u odredu. Ali i Sreski komitet SKOJ-a Kotor-Varoš i Povjereništvo OK SKOJ-a za centralnu Bosnu, odnosno za srednju Bosnu, ostali su i dalje kao posebna skojevska rukovodstva sa zadatkom da, koliko to prilike dozvoljavaju, djeluju i na terenu u vezi sa radom sa omladinom.

Odmah poslije formiranja obnovljenog IV KNOP odreda, 3. februara 1943, formirani su aktivi SKOJ-a u četama Prvog i Drugog bataljona u Odredu. U oba bataljona osnovani su bataljonski komiteti SKOJ-a, a prije njih bataljonski biroi KPJ. U Prvom bataljonu formiran je i Bataljonski komitet SKOJ-a za ovaj bataljon, čiji sekretar je bio Vlado Kecman, a članovi i istovremeno sekretari aktiva SKOJ-a u njegovim trima četama bili su: Nada Mažar, a ubrzo poslije nje Jovanka Crnomarković u Prvoj, zatim Dušanka Petrić u Drugoj i Nevenka Petrić u Trećoj četi Prvog bataljona.

U aktive SKOJ-a po četama bili su uglavnom raspoređeni skojevci koji su se povukli sa terena, ali i neki koji su došli iz jedinica. O tome govore slijedeći podaci:

Aktiv SKOJ-a Prve čete:

[1006] Nevenka Petrić, *Kap rose na cvetku*, izabrane i nove pjesme, DIK Književne novine – ENCIKLOPEDIJA, Beograd 1996, str 29. i 30.

[1007] Ibid., str. 144 i Izvještaj Štaba Četvrtog krajiškog NOP odreda za period od 3. februara do 9. aprila 1943. godine, datiran 9. aprial 1943, Arhiva VII, Beograd, kut.1624, reg. br. 1/1-30.

1.Nada Mažar, sekretar aktiva SKOJ-a. Ubrzo poslije nje je Jovica Trkulja sekretar, a nešto kasnije Jovanka Crnomarković.
2. Drago Luburić
3. Vlasta Tvrz
4. Jovica Trkulja
5. Đorđe Popović
6. Milorad Vasić
7. Perica Popović
8. Tomislav Bubić i dr.[1008]

Aktiv SKOJ-a Druge čete:
1. Dušanka Petrić, sekretar
2. Rajko Dukić
3. Milka Simić
4. Adam Panić i dr.

Aktiv SKOJ-a Treće čete:
1. Nevenka Petrić, sekretar (kad je Nevenka bolovala tifus Nikola Nedić)
2. Pavle Jovetić
3. Živko Miljanović
4. Simo Benić
5. Ilija Slavnić
6. Živko Arsenić
7. Milan Krekešić
8. Dane Đukić
9. Mihajlo Marić
10.Dana Simić
11.Simo Ralja
12. Vido _____ i dr.

Bataljonski komitet SKOJ-a kada je formiran bio je u sastavu:
1. Vlado Kecman, sekretar
2. Nada Mažar
3. Dušanka Petrić
4. Nevenka Petrić.[1009]

[1008] Pored ličnih saznanja autora i kazivanje Vlade Ivanovića, Mile Trkulje, Vlade Kecmana i dr. autoru.
[1009] Ovi podaci o aktivima SKOJ-a u Prvom bataljonu IV KNOPO preuzeti su iz rukopisa dr Nevenke Petrić, pripremljenog za III dio monografije „Kotor-Varoš i Skender-Vakuf u NOB 1941-1945". (predsjednik Odbora za izdavanje monografije Mile Trkulja, a glavni i odgovorni urednik dr Nevenka Petrić). Spomenuti rukopis je fotokopija čija naslovna strana glasi „Monografija: 'Kotor-Varoš i Skender-Vakuf u NOB od 1941– 1945' Dr Nevenka Petrić, *SKOJ i omladinski pokret*, Beograd, juna 1984". Ovaj rukopis ima 136 str. i prilog od 4 str.; nije objavljivan već je samo poslužio za pripremu mnogo kraćeg teksta za navedenu monografiju, koji je štampan u monografiji „Kotor-Varoš i Skender-Vakuf u NOB od 1941–1945" kao „T r e ć e p o g l a v lj e SAVEZ KOMUNISTIČKE OMLADINE JUGOSLAVIJE I OMLADINSKI POKRET U USTANKU I NARODNOOSLOBODILAČKOM RATU (dr Nevenka Petrić) od str. 181 – 215.Inače, navedeni rukopis od 136 strane poslužio je za provjeravanje određenih podataka na zajedničkim sastancima te daleke 1984. godine sa akterima omladinskog pokreta: Vladom Ivanovićem, Pepijem Tvrzom, Perom Kolundžijom, Vladom Kecmanom, Dimitrijom Grubačom,

Odmah po osnivanju Prvog bataljona IV krajiškog (obnovljenog) NOP odreda, na prvom sastanku tek formiranog Bataljonskog biroa KPJ, o kome je već nešto rečeno, razmatrano je stanje u Odredu, u Prvom bataljonu, a posebno u okruženju, pošto je na terenu bilo četnika, a naš tek osnovani Odred jedno, istina kraće vrijeme od 3 – 16. februara 1943), bio je potpuno sam u srednjoj Bosni, poslije povlačenja proletera. „Na ovom prvom sastankui analizirali smo vojno-političku situaciju na terenu srednje Bosne i šire, a.posebno stanje poslije povlačenja jedinica – Prve i Treće proleterske divizije sa ovih terena. O tome je govorio Momir Kapor. Potom je analizirano stanje boračkog i rukovodnog kadra u Prvom bataljonu i Odredu u cjelini. Konstatovano je da pored starih i prekaljenih boraca u Odredu ima i onih koji su nedavno pristupili NOP-u te da s njima treba više i organizovanije raditi na idejno-političkom planu. Istaknuto je da je mnogo bolja nacionalna i socijalna struktura jedinica bataljona, nego što je to bilo ranije u 1942. godini. Sastav bataljona je takav da postoje realni uslovi da se u jedinicama bataljona može u kratkom vremenu organizovati i razvijati kulturno-zabavni i idejno-politički život. O ovome sam tada nešto više govorio, a zatim sam nastavio sa instrukcijama o organizaciji partijskih ćelija, kako su se tada zvale osnovne partijske organizacije. Odlučeno je da se u Štabu bataljona formira ćelija u sastavu: Safet Fejzić, – sekretar, a članovi Ilija Slavnić, Momir Kapor, Jovo Lukrecija, Kosta Jotić *Kojo*, Vlado Kecman i Mirko Dukić.

U prvoj četi u osnovnoj organizaciji KPJ bili su članovi Partije: Galib Fazlić, – sekretar, Mile Trkulja, Josip Tvrz *Pepi*, Milenko Gajić, Vid Đenić, Nada Mažar, Jovanka Crnomarković, Ljuboje Panić i Rajko Dukić.

U ćeliji Druge čete bili su komunisti: Dušan Katić *Šuco*, sekretar, a članovi Vlado Ivanović, Živka Kukolj, Mile Marić *Trubač*, Vladimir Marić i Dimitrije Knežević.

Partijsku organizaciju Treće čete sačinjavali su: Stanko Vukašinović – sekretar, Mihajlo Pavlović, Luka Radetić, Pašo Jamaković, Rajko Davidović, Judita Albahari i Todor Tejinović…”[1010]

Na drugom sastanku Bataljonskog biroa KPJ, održanom 17. februara Vlado Kecman je izvjestio da je formirao tri aktiva SKOJ-a po četama i aktiv SKOJ-a među kuririma pri Šrabu bataljona. Za sekretara ovoga aktiva izabran je Marko Stokanić, a članovi su bili Simo Đenić, Vladimir Dukić i Nedo Marić

U navedenom radu Safeta Fajzića dalje se kaže slijedeće:

„U Prvoj četi formiran je aktiv SKOJ-a: Nada Mažar je sekretar, a članovi Jovica Trkulja, Vasilije Slavnić – Krša, Vlado Popović, Drago Luburić, Ljuboja Arsenić, Milorad Vasić, Lazo Gajić, Đorđe Popović, Aco Gajetić, Simo Reljić, Petar Slavnić, Vlasta Tvrz, Adam Panić, Omer Šiprada, Boško Obradović i Milenko Reljić.

Formiran je Aktiv SKOJ-a u Drugoj četi. Dušanka Petrić – sekretar, Milka Simić, Pavle Jovetić, Dimitrije Grubač, Nikola Arsenić, Savo Marić, Stanislav Pušić, Adam Perić i Ivan Kejžar.

U Trećoj ćeti u aktiv SKOJ-a su uvršteni Nevenka Petrić, sekretar, a članovi Nikola Nedić, Jovo Radović – Mali, Mirko Slavnić, Drago Graček, Branko Ljubojevoć – Baruh.

Kecman je potom kazao da je dat jedinstven zadatak pred sve active SKOJ-a i njihove članove, da se angažuju na obradi materijala sa Prvog kongresa USAOJ-a iz

---

Živkom Arsenićem, Mustafom Karaselimović, Todorom Dukićem, Vojom Kerezović i mnogim drugim saborcima autora. U daljem tekstu –N. Petrić, *SKO i omladinski pokret.*

[1010] Safet Fejzić, Organizacija i aktivnost komunista u IV KNOPO (obnovljenom)…, str. 3– 4.

Bihaća, te da se angažuju u kulturno–prosvjetnom i zabavnom radu u bataljonu. Pred članove organizacije SKOJ-a postavljen je zadatak formiranja tečajeva za opismenjavanje nepismenih boraca, prvenstveno mladih… Tada smo utvrdili da u Prvom bataljonu našeg odreda ima 31 član KPJ i 10 kandidata sa kojima se radi… Vlado Kecman nas je upoznao da u 4 aktiva SKOJ-a u Bataljonu ima organizovano 39 članova, a u pripremi je još 10 omladinaca za prijem u organizaciju… Za dalji rad na razvoju i uvježbavanju ekipa u kulturno-zabavnom životu zadužili smo da se na ovim pitanjima više angažuje Vlado Kecman, Vlado Ivanović i Dušanka Petrić. To je bio kao nekakav odbor za kultorno-prosvjetnu aktivnost u Bataljonu… Slijedeći sastanak Bataljonskog biroa održali smo između 16. i 17. marta u selu Kovačevićima… Skupa sa Kecmanom obišao sam sve partijske organizacije i active SKOJ-a, a namjera je bila da uočimo koji su to borci i omladinci iz organizacije koji bi došli u obzir za prijem u Partiju. Ovom prilikom sam prisustvovao i sastanku Sreskog komiteta SKOJ-a za Kotor-Varoš na koji su me pozvali Kecman i Pero Kolundžija. Na tom sastanku Sreskog komiteta SKOJ-a vidio sam da su drugarice Dušanka i Nevenka Petrić članovi tog rukovodstva, a bile su i u rukovodstvu Bataljonskog komiteta SKOJ-a i rukovodile aktivima SKOJ-a u četama, a Dušanka je, pored toga, bila veoma aktivna i u kulturno-prosvjetnom radu u Bataljonu, a nisu bile članovi KPJ. Istog dana smo primili ove dvije drugarice u partijsku organizaciju. Sjećam se, bila je to velika radost za njih.

Pod uticajem i na zalaganje Kolundžije i Kecmana primili smo iz organizacije SKOJ-a u partijsku organizaciju, pored Dušanke i Nevenke, i Vaskrsiju Slavnića *Kršu*, Ljuboja Arsenića, Lazu Gajića i Vlastu Tvrz. Iz Druge čete smo primili Milku Simić, a iz Treće Nikolu Nedića i Đorđa Radulovića. Ovim je naša partijska organizacija ojačala za devet novih članova KPJ.

Narednih nekoliko dana primili smo u organizaciju SKOJ-a oko 15 drugova i drugarica. Među njima su bili mlađi drugovi Perica Popović, Arif Lozić, Luka Berak, Strahinja Crnomarković, Simeun Obradović, Mile Jovetić, Vaskrsije Suvajčević i Duško Panić… Poslije dolaska u Korićane, nakon nekoliko dana, oboljelo je više boraca od tifusa. Pored boraca oboljelo je više rukovodećeg kadra, čime je bio paralisan naš rad. U Prvoj četi se razbolio Galib Fazlić… Razboljele su se i Marija Mažar i Mara Mitrova (koje su bile u našem bataljonu), radi čega je Nada Mažar morala napustiti posao sekretara aktiva SKOJ-a u Prvoj četi i tu dužnost je preuzeo Jovica Trkulja. Zatim je i Jovica obolio, nakon 10 – 15 dana, i dužnost sekretara je predao Jovanki Crnomarković.

U drugoj četi se prvi razbolio Dušan Katić, sekretar partijske ćelije i Mile Marić *Trubač*, zamjenik komandira… Epidemija tifusa je uzela takav zamah da je skoro paralisala, naredna dva mjeseca, naš partijsko-politički rad… Samo što sam ja ozdravio, oboljeli su Stanko Vukašinović, Branko Fistrić, Vlado Kecman i Boško Bajić…”[1011]

Dvije dotadšnje ambulante – 1. krajiške udarane brigade i 4. krajiškog NOP odreda s obzirom na pojavu pjegavog tifusa, ujedinile su se u zajedničku bolnicu kojom je preuzeo rukovođenje Hajro Kulenović, dotadašnji rukovodilac ambulante u Odredu. „Gotovo jedna četvrtina boračkog sastava bila je angažovana u pomaganju bolničkog osoblja oko ranjenika i bolesnika. Štabovi Brigade i Odreda su, uz pomoć mještana sela Korićani, činili sve što

[1011] Safet Fejzić, *n. d.*, izvodi od str. 4 – 13.

su mogli da bi se ranjenici i bolesnici njegovali, liječili, hranili i oporavljali, ali su potrebe bile neuoiredivo veće od materiojalnih mogučnosti naroda…

Nakon što je razmotrena situacija u kojoj su se nalazile jedinice, štabovi Brigade i Odreda su, na sastanku održanom između 10 i 12. aprila 1943. u Korićanima, odlučili da sa jedinicama izvrše pokret za Bosanskz krajinu. U sastavu deledacije koja je upućena Oblasnom komitetu KPJ za Bosansku krajinu na referisanje o tome da su se svi bitni faktori – Štab Prve krajiške udarne brigade, Štab IV krajiškog NOP odreda i Povjereništvo OK KPJ za centralnu Bosnu, uz saglasnost Ratka Vujovića, delegata Prvog bosanskog korpusa – složili da privremeno napuste područje srednje Bosne i pređu u Bosansku krajinu bili su: Šefket Maglajlić *Mirko*, opunomočnik Oblasnog komiteta KPJ BK, Milosav Milosavljević, pomoćnik komesara Prve krajiške NO udarne brigade, Ratko Vujović obavještajac i delegat Prvog bosanskog korpusa, Duško Josipović i Pero Kolundžija, članovi Povjereništva OK KPJ za centralnu Bosnu.[1012] Za sve nepokretne ranjenike i teške bolesnike pripremljena su nosila. Njih su nosili borci Četvrtog krajiškog NOP odreda, jer pokret je izvršen prije povratka delegacije iz Bosanske krajine. Kolona s bolnicom već je bila sišla od rijeke Ugra i prešla u selo Vitovlje kada su uz Krajine stigli Dušan Josipović *Duško* i Šefket Maglajlić, koji su bili na referisanju u Oblasnom komitetu KPJ za Bosansku krajinu. Oni su donijeli obavještenje da će u srednju Bosnu uskoro stići nove partizanske snage. Stoga je pokret Brigade i Odreda zaustavljen i naređeno je da se sve jedinice vrate natrag i razmjeste u Korićanima. Bolnica je upućena u Gornje Korićane i Jovu… Lijekova nije bilo. Oskudjevalo se u svemu, a osobito je nedostajalo hrane. Gotovo svakog dana umirao je bar jedan bolesnik od tifusa, a ukupan broj bolesnih dostigao je skoro trećinu brojnog stanja jedinica (Brigade i Odreda), tj. bilo je oko pet stotina...[1013]

Uskoro je, s obzirom na preduzete radikalne mjere nabavljanjem metalne buradi i parenja odjeće i veša, kako u bolnici, tako i u jednicama, epidemija pjegavog tifusa počela da se smanjuje i u drugoj polovini aprila je zaustavljena. Ali, skoro jednaka napast kao i pjegavi tifus bila je konstantna nestašica hrane. Zato je svakodnevno nekoliko jedinica i Brigade i Odreda išlo da hranu traži i to u okolnim selima, koja su, takođe u hrani oskudjevala.

U takvoj situaciji, kada su i Ored i Brigada bili u veoma teškoj situaciji, a pošto su četnici to pratili preko svojih dojavljivača, bili su o svemu dobro obavješteni, četnici su 12. aprila izvršili napad, ali brzim reagovanjem partizanskih snaga odbačeni su, a jedan od vođa Ljubičke četničke čete, Trivun Dakić, ostao je mrtav na položaju. Na partizanskoj strani poginuo je omiljeni mladi borac, kurir Prvog bataljona IV odreda, Milorad Vasić. Kako sam u mom petskom opusu mladom borcu Miloradu posvetila pjesmu – navodim je:

SREBRNI BOROVI

U zasjedi smo. Borovi nas štite.
Jedan borac – jedan bor.
Četnici navaljuju da nas unište.

[1012] Sastav ove delegacije naveden na osnovu kazivanja Pere Kolundžije autoru.
[1013] Mile Trkulja, Advan Hozić, *n. d*., str. 145 – Odlazak delegacije u Bosansku krajinu naveden je, pored citiranog teksta, takođe i na osnovu kazivanja Pere Kolundžije.

Sviće. Postrojili su se u zbor.

Naša je lozinka „vukovi-orlovi”.
Oni napadaju. Moramo ih odbiti, svakako.
Razmišljam: orlovi smo mi, oni vukovi
Odlično su naoružani, mi nikako.

Štitimo našu bolnicu i selo.
Samo preko nas mrtvih mogu proći.
Zapucalo je, gromko zagrmilo.
Pritegoh pušku, ubrzo će bliže doći.

Poginu mladi borac Milorad.
Stiže nam kobna vijest.
Nešto malo je od mene mlađi.
Dječak. Samo trinaest.

Srebrni, stasiti, dostojanstveni borovi!
Obasjani ste suncem, gledam iz prikrajka.
Al ne hajem više za vašu ljepotu. Tugujem.
Nema Milorada, hrabrog dječaka.
(Lisina pod Vlašićem, 12.04.1943.)[1014]

I, kako su se četnici dugoročno pripremali da zadaju definitivni udarac tada dvjema jedinim partizanskim jedinicama u srednjoj Bosni, kad ovi budu u najtežoj situaciji – IV krajiški NOP odred i Prva krajiška NO udarna brigada – oni su izabrali za sebe najbolji momenat i tada ponovo napadaju. Prema istraživanjima četnici su se spremali za ovu bitku da bude presudna – da potpuno unište ove dvije usamljene jedinice u srednjoj Bosni, sasvim izolovane od glavnine partizanskih snaga. Napali su 24. aprila 1942. U međuvremenu od neuspjelog četničkog napada, izvršenog 12. aprila, četnici su skupili oko 2000 svojih boraca sa ozbiljnim naoružanjem: 60 puškomitraljeza, deset teških mitraljeza, sedam minobacača, a dovoljno municije za ovo naoružanje obezbjedili su im njihovi prijatelji - saveznici Nijemci i ustaše. Najviša, ključna tačka položaja koje su zaposjele partizanske snage bila je Lisina iznad Jove, a na njoj se nalazio jedan manji dio Prvog bataljona IV Odreda. I za partizane je ovo bila presudna bitka – nije moglo, a ni smjelo biti povlačenja, pošto je bolnica bila velika. Na čelu četničkih snaga nalazio se major Slavoljub Vranješević, načelnik Štaba Bosanskih odreda (u otimanju oko ovog položaja istisnuo je Radu Radića). Na čelu partizanskih snaga, u momentu napada bio je Stevo Samardžija, komandant IV KNOP odreda.

Na dan napada u Štabu Prve krajiške brigade bio je samo politkomesar Mlađo Marin, a svi ostali su bili bolesni od pjegavog tifusa. Prvi bataljon Odreda i tri bataljona Prve brigade bili su krenuli u nabavku hrane na drugoj strani kanjona rijeke Ugar. Tako su za odbranu od četnika bili na licu mjesta samo Drugi bataljon Odreda i jedna četa Prvog bataljona Odreda i iz Brigade… samo grupa od 170 boraca bila na licu mjesta da se brani od veoma dobro naoružanih.2000 četnika. Brzo su evakuisani ranjenici iz kuća

[1014] Nevenka Petrić, *Tražih tračak sunca pogledom*, Beograd 1993, str. 13.

koje su se našle ispod zaposjednute linije za odbranu. Odličnim planom odbrane, a posebno dobrom vojnom taktikom, kojom se postiglo da su četnici više kilometara nastupali u streljačkom stroju i samim tim usporili svoj prilaz Lisini, dobilo se u vremenu. Kako su, odmah po saznanju da nastupaju četnici, hitno poslati kuriri da vrate bataljone sa ranije datog zadatka, pošto se, zaista radilo o „*To bee or not to bee*?![1015] – bataljoni su stigli na vrijeme i odbrana od četničkog napada je bila veoma efikasna. Na čelu sa komandantom Stevom Samardžijom, partizanska odbrana je gonila četnike daleko, koji su, manje-više sve što su nosili pobacali. U toj bježaniji našle su se i četničke starješine Rade Radić i već spomenuti major Slavoljub Vranješević, koji je o ovoj bici, kasnije napisao: „I Štab je mogao da padne u ruke partizana.”[1016] Za ovu pobjedničku bitku, danas bi se moralo reći i *slavnu* zato što su IV krajiški NOP odred i 1. krajiška NO udarna brigada zadali odlučan udarac četnicima srednje Bosne, tada po naoružanju mnogo nadmočnijem neprijatelju, koji se poslije ove bitke u kojoj je poražen, više nikada nije uspio organizovati tako da dostigne svoj brojčani domet, kao 24. aprila 1943. godine, prilikom opisanog napada na partizane na Lisini.

„Pobjeda na Lisini bila je jedna od najznačajnijih koja je do tada izvojevana nad četnicima u srednjoj Bosni. Ona je predstavljala i prekretnicu u odnosu snaga i imala je veliki značaj za dalji razvoj situacije u srednjoj Bosni. Za borce IV krajiškog NOP odreda to je bio ne samo veliki vojnički nego i moralno-politički uspjeh, jer su uprkos svim nedaćama i sa prorijeđenim sastavom, uspjeli da odole brojčano višestruko nadmočnijem neprijatelju i da ga natjeraju u panično bježanje… U narodu je taj poraz četnika imao veoma značajan odjek. Njihovu zlikovačku namjeru da pobiju ranjene i bolesne borce u partizanskoj bolnici, i to na dan pravoslavnog Uskrsa, naišla je na sveopštu osudu. Ostaje činjenica da se četništvo u srednjoj Bosni nikada više nije oporavilo od tog svoga teškog poraza i da četničke jedinice sa tog područja nikada više nisu uspjele da ostvare takvu veliku koncentraciju kao 24. aprila 1943. godine. Narod u Korićanima bio je presrećan zbog ishoda te borbe, pa je Prvog maja 1943. godine organizovan veliki zbor u zaseoku Jova, ispod Lisine, gdje je priređen i narodni ručak. Na zboru su govorili komandant Odreda Stevo Samardžija i komesar Odreda Vojo Stupar, a zatim se dugo igralo, pjevalo i veselilo.”[1017]

6.Kulturnoprosvjetni rad i ostale aktivnosti u 4. krajiškom (obnovljenom) NOP odredu

Najveći broj boraca u četama bio je nepismen, pa se i u najtežim uslovima za odred stalno istrajavalo na opismenjavanju nepismenih, zatim, vršena je redovna vojna obuka, pa kad je pravljena pauza, umjesto hrane, pošto neko vrijeme IV odred i 1. brigada nisu imali ništa za jesti, kao po komandi, svi su išli u obližnju livadu na Lisini kod Jove, da beru biljku koja se zove (možda crijemož) – ostalo je da se to pamti. Sve čete su imale neke aktivnosti vezane za pojedine sekcije kulturno-prosvjetnog rada. Održavani su i teoretski sastanci aktiva SKOJ-a po četama, ali kako je bilo malo pisanih materijala uglavnom su održavana kraća predavanja o pojedinim pitanjima. Izdavane su i manje zidne novine, češće usmene, nege pisane, obično istovremeno i za borce i za narod sela

[1015] Biti ili ne biti!
[1016] Arhiv VII, Beograd, Četnička arhiva, kut.204, reg. br.48/8.
[1017] Mile Trkulja, dvan Hozić, *n. d.*, str. 148 – 149.

gdje su bile smještene pojedine čete. To je bio najbolji način povezivanja sa omladinom i narodom u selu, a posebno kada se pjevao tzv. "vrabac", prilagođen lokalnim prilikama i sa akcentima na ličnosti iz sredine u kojoj se taj vrabac pjevao, uključiv i pojedine osobe iz konkretnog sela..

Inicijativu za osnivanje pjevačkog hora u IV krajkiškom NOP odredu, prvi je pokrenuo Zvonko Grakalić, zvani *Učo*, krajem februara 1943. godine. Dogovoreno je da se sastane grupa iz cijelog Odreda koja želi da se uključi u pjevački hor. Već prva proba pokazala je kakve su glasovne mogučnosti hora i Grakalić je bio veoma zadovoljan, pa je u svom kraćem govoru članovima hora najavio je da će se uskoro osnovati i neke druge sekcije za kulturni rad.

Prvi pjevački hor Odreda bio je sastavljen od boraca iz svih šest četa Odreda, što znači da su bili sa područja cijele srednje Bosne. Prvi nastup hora bio je Prvog maja 1943. na zajedničkoj proslavi pobjede nad četnicima u bici 24. aprila 1943. Odreda i 1. krajiške NOU brigade. Proslava je bila zajedno sa narodom, u zaseoku Jova, ispod Lisine. Pjevane su pjesme: „Hej Sloveni", „Bilečanka", „Partizan sam tim se dičim", „Sa Ovčara i Kablara", „Po šumama i gorama", „Bolna leži omladinka Mara," „Puško moja" i nekoliko ruskih pjesama, koje su najbolje pjevali i znali riječi tih pjesama Edhem Pobrić, Branko Fistrić *Malac*, Vlado Ivanović i Zvonko Grakalić.

Zatim, nešto kasnije, pjevački hor je nastupio na priredbi u Šipragama, poslije u Skender-Vakufu u kojem je Odred proveo nekoliko dana, kada je, zbog beznadežne situacije bila donijeta odluka da Odred i 1. brigada, zajedno sa bolnicom, ode u Bosansku krajinu, o čemu je naprijed nešto već rečeno.

Nešto kasnije, kad su bataljoni zbog svojih zadataka bili duže vrijeme relativno udaljeni, zasebno su osnovani horovi u dva bataljona Odreda. Glavnina dotadašnjeg hora ostala je u Prvom bataljonu, a u Drugom, pri Štabu, hor su osnovali Zdravko Preradović *Braco* Fistrić *Malac* i Stevo Simić.[1018]

U prvo vrijeme, u Povjereništvu OK SKOJ-a za srednju Bosnu nije bila precizirana podjela rada, pa se događalo da se, u nastojanju za što intenzivnijim radom SKOJ-a po četama, u jednom bataljonu, a katkad i u jednoj četi, nađu svi članovi Povjereništva OK SKOJ-a. Stoga je izvršena podjela tako da je Vlado Kecman bio zadužen za rad SKOJ-a u Prvom, odnosno Banjalučkom bataljonu, pošto je bio i sekretar Bataljonskog komiteta SKOJ-a, iz istih razloga Branko Fistrić – Malac u Drugom, odnosno Prnjavorskom bataljonu, a Mira Jotanović za rad aktiva SKOJ-a u prištabskim jedinicama bataljona i Odreda, dok je Pero Kolunđija, pored svoje osnovne aktivnosti kao sekretar Povjereništva OK SKOJ-a srednje Bosne i koordinirao njihov rad.

S obzirom na tešku situaciju u kojoj su se našli IV KNOPO i 1. krajiška NOU brigada, i odsustvo drugih naših snaga na široj teritoriji srednje Bosne, četnici su opet zauzeli svu ranije oslobođenu teritoriju, pa je među stanovništvom, koje je bilo naklonjeno NOP i NOV, zavladala potištenost. Mogućnosti za masovno-politički i kulturno-prosvjetni rad sa stanovništvom, a posebno sa mladima, tada nije uopšte

[1018] Svi navedeni podaci o osnivanju u djelovanju pjevačkog hora IV krajiškog NOP odreda navedeni su na osnovu neobjavljenog rada: Vlado Kecman, *Kulturno-zabavna aktivnost u IV KNOP odredu*, 5 str.

postojala. Ipak. u selima, gde je dolazio IV KNOPO, nastojalo se da se organizuju sastanci ili šire konferencije sa omladinom, posijela, a ponegdje su davane i priredbe, kako bi se sa stanovništvom, posebno sa omladinom, održavao bar minimalni kontakt.

Preko tzv. uporišta na terenu, a to su skoro po pravilu bili mladi ljudi, vojno i političko rukovodstvo IV KNOPO pribavljalo je neophodne podatke o kretanju neprijateljskih snaga. Stoga su omladinski rukovodioci ovoga Odreda imali poseban zadatak da na terenu stvaraju širu mrežu povjereljivih omladinaca i omladinki, i u tome su uspjevali negdje više, negdje manje. Pored prikupljanja podataka o kretanju neprijateljskih snaga prikupljani su i podaci o političkoj situaciji na terenu, raspoloženju, odnosno neraspoloženju stanovništva prema četnicima i sl.

Kraj maja 1943. godine bio je preloman i po tome što je daljim pozitivnim razvojem događaja došlo do daljeg narastanja NOP-a i u okviru toga diobe tadašnjeg Banjalučkog NOP odreda na dva – Banjalučki i Prnjavorski i to tako što je dotadašnji Prvi bataljon postao Banjalučki odred, a Drugi bataljon Prnjavorski odred .

7. Kadrovske promjene u OK KPJ i OK SKOJ-a srednje Bosne, 29.05.1943. godine

Oblasni komitet KPJ za Bosansku krajinu obavještava, 24. maja 1943. godine, Okružni komitet KPJ za srednju Bosnu da dolazi novi sekretar za taj Komitet – Ilija Kostić, a kako se u ovom pismu govori i o nekim drugim važnim pitanjima, navodimo ga u cjelini:

„Dragi Mirko,[1019]

Upućujemo druga Iliju Kostića, koji je dosada bio sekretar Okružnog komiteta na ovome terenu, a koji će preuzeti dužnost sekretara Okružnog komiteta na vašem sektoru. U Okružni komitet sa drugom Ilijom treba da uđu drug Niko Jurinčić, drug Josipović,[1020] onda nađi jednu drugaricu koja bi radial po liniji AFŽ-a i sekretar Okružnog komiteta SKOJ-a, koji bi automatski ušao u vaš O. K. Što se pak tebe tiče, ostani na tom terenu još neko vrijeme, pomozi drugovima u radu, upoznaj ih sa svim problemima i situacijom tamo, poveži ih sa izvjesnim ljudima sa kojima si ti ranije držao vezu, a koji bi mogli da nam koriste u radu. Za neko vrijeme mi ćemo ti javiti, da li treba da se prebaciš ovamo ili ćemo se mi prebaciti tamo, to, svakako, ovisi o razvoju situacije kako ovdje tako i na tome sektoru.

Nastoj da održimo što užu vezu putem kurira. Izvještavajte nas o svakoj promjeni kod vas. Naročito nas interesuje pokret onih drugova i njihov prelaz, ti već znaš kuda i ko. Po istim kuririma izvjesti nas kako su prošli. Nastojte, bilo na koji način, da održavate vezu s njima, dok su još u pokretu, reci to i drugu Šoši.[1021] Uostalom, on to zna i sam i vjerujem sa će učiniti sve da se preko vas i te divizije drži veza između nas i njih, a tim samim i sa Štabom ovdašnjeg Korpusa.

Nas interesuje kako je sada sa četnicima tamo, da li su osjetili mekše i da li su otpočeli da se razvlače po terenu? Štab II Bos. Korpusa uputio je i ostatak one brigade,

[1019] Šefket Maglajlić
[1020] Dušan Josipović *Duško*
[1021] Josip Mažar Šoša

koji će stići u svoj sastav, možda istovremeno kada i ovo pismo, ako ne i prije, jer su upućeni cijeli 24 sata ranije. Ova će brigada ostati tamo sve tako dugo dok ne dobije zamjenu u drugim snagama, ti već znaš koje jedinice treba da stignu. Nama je poznato da se XII nalazi na putu i da će kroz koji dan stići do nas. Čim dođe dovde, biće upućena na svoje određeno mjesto. O onoj drugoj brigadi ne znamo još uvjek ništa, no ona je dobila naređenje putem „Slobodne Jugoslavije" da se hitno uputi na određeni joj zadatak. Mi očekujemo da će ona to izvršiti, no kojim pravcem nije nam poznato. Možda ćemo za dva tri dana znati nešto detaljnije o tome, jer očekujemo povratak kurira iz IV Divizije, koji su otišli tamo prije dva dana. Čim budemo doznali nešto detaljnije, mi ćemo vas o tome obavjestiti.

Baš onaj dan, kada smo mi krenuli od vas, ustaše i četnici napali su sela u kojemu se nalazilo naše sjedište. Sva je sreća bila u tome što su drugovi bili ranije obavješteni i neprijatelj nam nije nanio nikakve štete, jer su se blagovremeno evakuisali. Jedna grupa četnika koja je prodrla u selo, zapalila je nekoliko kuća, opljačkala nešto stoke ili raznih drugih stvari, i povratili se nazad.

Danas smo obavješteni da neke naše snage vode borbu sa neprijateljem oko Medne i Gerzova. Rezultat tih borbi nije nam još poznat.

Interesuje nas šta je sa onim letkom o muslimanima koji je trebao da izađe ovih dana. Nastojte da nam pošaljete jednu izvjesnu količinu za potrebe ovoga kraja. U slučaju da niste imali dovoljno papira i da niste mogli izvući dovoljan broj primjeraka, onda ćemo u tome slučaju sami ovdje morati umnožiti na način koji bude mogao.

Kod nas inače naročito nema ništa novo, jedino poteškoće u ishrani i izgleda da će to biti osnovni razlog koji će nas rukovoditi da se odavde premjestimo, iako je ovo centar sa kojega se ima najbolji pregled i veze sa okolinom.

Izvjesti nas šta je sa onim stvarima o kojima sam ti govorio da se nabave. Ima li uopšte izgleda da se nešto može kupiti.

Uz drugarski pozdrav,

SMRT FAŠIZMU – SLOBODA NARODU!

24. maja 1943. godine Za Oblasni komitet KPJ," [1022]

Poslije dolaska Ilije Kostića na dužnost sekretara Okružnog komiteta KPJ za centralnu Bosnu formiran je Okružni komitet KPJ u slijedećem sastavu:

OK KPJ za cent. Bosnu, 29.05.1943. g.:

1. Ilija Kostić, sekretar
2. Niko Jurinčić
3. Dušan Josipović
4. Vera Crvenčanin
5. Pero Kolundžija, OK SKOJ-a

OK SKOJ-a za cent. Bosnu, 29.05.1943. g.

1. Pero Kolundžija, sekretar
2. Ajša Miličević
3. Dušan Vidović *Dule*, (oko 15 juna 1943)
4. Mile Trnjaković, sekr. SK SKOJ-a K.-Varoš

8. Ponovno formiranje Sreskog komiteta KPJ i Sreskog komiteta SKOJ-a za Kotor-Varoš i formiranje SK KPJ i SK SKOJ-a za Travnik

[1022] Original pisma pisan na mašini, latinicom, Arhiv Oružanih snaga Jugoslavije, k. 1626, broj 1/1.37.

Po povratku Šefketa Maglajlića, sekretara Povjereništva OK KPJ za srednju Bosnu, sa konsultacije koju je imao u Oblasnom komitetu KPJ za Bosansku krajinu, krajem maja 1943. godine, formiran je Sreski komitet KPJ za Kotor Varoš, a sutradan, poslije formiranja SK KPJ formiran je sreski komitet SKOJ-a za Kotor Varoš.

a) Ponovno formiranje SK KPJ i SK SKOJ-a Kotor-Varoš

U Sreski komitet KPJ za Kotor-Varoš postavljeni su:
1. Milorad Marković, sekretar (borac iz 1. proleterske brigade)
2. Mihajlo Pavlović
3. Mile Trnjaković, sekretar Sreskog komiteta SKOJ-a.

U Sreski komitet SKOJ-a Kotor-Varoš postavljeni su:
1. Mile Trnjaković, sekretar
2. Dušanka Petrić, raniji član SK SKOJ-a Kotor-Varoš
3. Nevenka Petrić, raniji član SK SKOJ-a za Kotor-Varoš

Prva sjednica Sreskog komiteta SKOJ-a održana je krajem maja 1943. godine. Za sekretara ovog komiteta postavljen je Mile Trnjaković, koji je na ovu dužnost povučen iz IV krajiške brigade u kojoj je bio rukovodilac SKOJ-a, a za članove su povučene iz IV KNOP odreda Dušanka Petrićje i Nevenka Petrić. Mile Trnjaković u svome sjećanju na rad u srednjoj Bosni, između ostalog kaže: „Bivši Sreski komitet SKOJ-a se takođe rasuo. Predviđeno je da ostanu Dušanka i Nevenka Petrić, a Rajko Dukić je primio novu dužnost, tako da sam se ja našao u ulozi ponovnog formiranja Sreskog komiteta SKOJ-a za srez Kotor-Varoš. U komitetu sa mnom ostaju sestre Dušanka i Nevenka Petrić. Tih dana sam ih prvi put susreo. Pozvao sam ih da se s njima upoznam i istini za volju stekao sam utisak da će mi to biti stvarno dobri saradnici – osamnaestogodišnja Dušanka i šesnaestogodišnja Nevenka…"[1023]

Tako se u izvještaju OK KPJ za srednju Bosnu od 16. juna 1943. godine navodi da je ovaj Okružni komitet KPJ formiran 29. maja 1943. godine. Daje se i informacija da su formirani i OK SKOJ-a (3 člana) i Sreski komitet SKOJ-a Kotor Varoš (tri člana).[1024]

Kada je ovaj Sreski komitet SKOJ-a počeo sa radom na terenu nije postojao ni jedan aktiv SKOJ-a, pošto su svi članovi SKOJ-a bili u Odredu, odnosno u našim jedinicama. Tako su do 16. juna formirana prva dva aktiva SKOJ-a. U istom izveštaju OK KPJ, od 16. juna 1943. godine, stoji: "Do sada su formirana dva aktiva. Ovo u srezu Kotorvaroškom…"[1025]

Ima još jedan izvor o stanju u vezi sa radom SKOJ-a na srezu Kotor-Varoš u to vrijeme, pa navodimo: „(str. 4) Okrug Centralne Bosne: O. K. SKOJ-a ima 3 člana. Ovaj OK formiran jer za vrijeme ofanzive. U O. K. su ušli drugovi koji su ranije bili na Drvaru i koji su naučili na masovne omladinske organizacije. Oni se na ovome terenu koji je najvećim dijelom četnički nisu mogli momentalno snaći, a ni do danas se nisu dovoljno snašli. Trebalo je početi rad sa pojedincima, sa grupicama, a oni su taj stepen rada na

---

[1023] Mile Trnjaković, *Neka sjećanja na rad SKOJ-a i omladine u srednjoj Bosni (maj 1943 – februar 1945)*, str. 4. i 5, ukupno 25 strana; jedna fotokopija u posjedu autora.
[1024] Izvještaj OK KPJ Banjaluka od 16. juna 1943, godine, IPIRP Sarajevo, stara sign. 38/1247.
[1025] Ibid.

Drvaru davno prošli. Sreski komiteti nisu postojali i oni su stalno morali da idu na teren zbog čega nisu mogli djelovati kao rukovodstvo. Tek sad formirano je sresko rukovodstvo za Kotor-Varoš, čiji je sekretar jedan član O. K., a na mjesto njegovo došao je drug iz Politodjela II brigade koji je radio po omladinskoj liniji. Zbog neprijateljskih ispada i terena koji je čas u jednim čas u drugim rukama, rad na tome okrugu je otežan. Ipak ima sela koja su stalno u našim rukama Na čitavome terenu postoje samo dvije skojevske grupe (ne računajući odrede) i to jedna na slobodnoj, jedna na neoslobođenoj teritoriji.. Sa gradovima (Travnikom, Kotor-Varošem, Prnjavorom, itd.) veza još nije uspostavljena.. Prema tome mi ne znamo da li postoji neka skojevska grupa u tim gradovima. U nekim gradovima uskoro će se neka veza uspostaviti.

Rad na ovom terenu je još uvjek u začetku. U dva sela postoje grupe za nepismene. Ima ih 6 sa 37 učesnika. Tečajevi do sada nisu bili oformljeni zbog toga što je omladinu predhodno trebalo okupiti. Omladina se angažuje na smještaju bolesnika, kupljenju mlijeka, i kroz te akcije se provjerava i uzdiže politički. Okupljanje omladine ide vrlo teško. Glavna smetnja su roditelji, strah od četnika, a i samo neshvatanje od strane omladine potrebe organizovanja. U izvjesnim mjestima, kao u opštini Šiprage, ima izgleda za mobilizaciju. Mobilizacija omladine u vojsku je prvi zadatak koji je postavljen pred O.K. Rukovodstvima u brigadama koje se nalaze na ovome terenu skrenuta je naročita pažnja na rad u pozadini, jer to je teren koji nije iscrpljen u ljdstvu."[1026]U ovom prilično dugom Izvještaju Oblasnog komiteta SKOJ-a za Bosansku krajinuima ima sitnijih netačnosti i dosta nespretnih formulacija, ali u suštini adekvatno je odrazio stvarno stanje u srednjoj Bosni u to vrijeme.

Prvi aktiv SKOJ-a formiran je u selu Korićanima, čiji sekretar je bio Branko Slavnić, a članovi Jelka i Radojka Slavnić i dr. Drugi aktiv SKOJ-a bio je formiran u Komandi mjesta Šiprage (nije na neoslobođenoj teritoriji, kako je navedeno u gornjrm Izvještaju).

U izveštaju OK KPJ za srednju Bosnu, od 4. jula 1943. godine, stoji da na terenu Okruga za centralnu Bosnu ima SKOJ-evaca 42, a od ovog broja u vojsci samo u Banjalučkoj odredu je 25. Takođe se navodi da u Okružnom komitetu SKOJ-a za centralnu Bosnu i Sreskom komitetu SKOJ-a za Kotor Varoš ima po tri člana.[1027]

Pri kraju prvog polgođa 1943. godine, novoosnovani Sreski komiteti KPJ i SKOJ-a za Kotor Varoš i OK KPJ i SKOJ-a za centralnu Bosnu razvili su relativno bogat masovno-politički rad na terenu. Još su na terenu vršljale četničke razbijene grupe, pa su zadaci obavljani uz ozbiljan rizik, kako za starije, tako i za omladinske aktiviste u pojedinim mjestima, kao i za političke radnike koji su išli u pojedina sela, ponekad i sa sasvim malim obezbeđenjem, a najčešće bez ikakvog. Četnici su se bili povukli dublje u šumu i povremeno su vršili ispade na našoj slobodnoj teritoriji. I pored takvih uslova, omladinski pokret pridobijao je pristalice, iako je tada naša slobodna teritorija bila veoma smanjena samo na užu okolinu Šipraga, Maslovara i Skender Vakufa – te tri varošice u kojim je bila komanda mjesta sa zaštitnicom.

U takvim uslovima rada sekretar Okružnog komiteta KPJ za srednju Bosnu Ilija Kostić, na sastancima Okružnog Komiteta SKOJ-a za srednju Bosnu i Sreskog komiteta SKOJ-a za Kotor Varoš, hrabrio je i podsticao omladinske rukovodioce da budu uporni,

---

[1026] Arhiv CK SKJ, Fond CK SKOJ-a, 1943/14.
[1027] Ibid., str. 5.

hrabri i strpljivi u stvaranju omladinskih uporišta na terenu, pa je ubrzo došlo do formiranja nekoliko odbora USAOJ-a i aktiva SKOJ-a na tadašnjoj slobodnoj teritoriji.

U junu 1943. godine, na srezu Kotor Varoš, neko vrijeme su boravili Ivo Lola Ribar, sekretar Centralnog komiteta SKOJ-a, Rato Dugonjić, organizacioni sekretar istog Komiteta, Stojan Bjelajac, sekretar i Zaga Umičević, član Oblasnog komiteta SKOJ-a za Bosansku krajinu. U selu Kovačevićima, u kojim je tada boravio Štab V Korpusa NOV i POJ, pomenuti omladinski rukovodioci prisustvovali su sastanku Okružnog komiteta SKOJ-a za srednju Bosnu. U vezi s tim tadašnji sekretar Okružnog komiteta SKOJ-a Pero Kolundžija kaže: „U junu 1943. u vrijeme pete neprijateljske ofanzive stigli su u centralnu Bosnu Ivo Lola Ribar, Vlado Popović *Španac* i Rato Dugonjić. Prvo je Rato sa nama održao sastanak u Kovačevićima i tu nas je oštro kritikovao. No, istini za volju, mi nismo toliko bili osjetljivi na tu njegovu kritiku, jer nas je Rato dobro poznavao iz Krajine Poslije toga, u Kruševu brdu održan je sastanak gdje je bio i Ivo Lola Ribar. Očekivali smo i ovde kritiku, ali nije je bilo. On nam je naglasio da je u toku Peta neprijateljska ofanziva, te da se moramo pripremiti za još teže uslove rada. Poslije smo išli na sastanak iznad Pribiniča, gdje su, takođe dolazili rukovodioci iz brigada – 5. krajiške, 12. krajiške, zatim rukovodioci OK Partije i OK SKOJ-a i razgovori su se vodili o svim pitanjima, jer je Lola nastupao i kao sekretar Centralnog komiteta SKOJ-a i kao član Vrhovnog štaga Jugoslavije. Loli smo predložili da se iz polit-odjela 12. krajiške brigade povuče Dušan Vidović *Dule* za rad na terenu i on se odmah s tim složio.”[1028]

Efikasno djelovanje naših jedinica doprinijelo je stvaranju veće slobodne teritorije u ljeto 1943. godine, pa su tako stvoreni i bolji uslovi za masovno-politički rad na terenu. U Izvještaju OK KPJ za srednju Bosnu, od 8. avgusta 1943. godine, vidi se da je povećan broj aktiva SKOJ-a, s obzirom da je uspostavljena i veza sa aktivom SKOJ-a u Kotor Varošu. Navodi se da aktiv SKOJ-a u Kotor Varošu sprečava formiranje ustaške mladeži, zatim da organizuje nabavku i doturanje materijala.[1029]

U Izvještaju OK KPJ za srednju Bosnu, od 26. avgusta 1943. godine, vidi se da Sreski komitet SKOJ-a i dalje ima samo tri člana.

O radu SKOJ-a ima dosta kritičkih tonova, što se vidi i iz sledećeg: “SKOJ na našem okrugu može se reći da je tek na putu stvaranja kao i prodiranja među omladinu. Na terenu Sreskog komiteta SKOJ-a Kotor Varoš ima 7 aktiva sa 29 SKOJ-evaca…”[1030] kaže se u izveštaju.

Krajem jula 1943. iz Druge krajiške brigade dolazi na dužnost člana Sreskog komiteta SKOJ-a za Kotor-Varoš Reuben Mevorah (poznat kao Petar Petrović), koji je po internoj raspodjeli terena pretežno boravio na terenu opštine Skender Vakuf, tako da su u Sreskom komitetu SKOJ-a za Kotor-Varoš, zajedno sa sekretarom bila četiri člana..

b) Formiranje Sreskog komiteta KPJ i SKOJ-a za Travnik

U novembru 1943. godine, dotadašnja teritorija sreza Kotor Varoš podjeljena je na dva sreza Travnik i Kotor Varoš. Sastavi sreskih komiteta KPJ i SKOJ-a za Travnik bili su:

[1028] Pero Kolundžija, *Sjećanje na rad u srednjoj Bosni*, fotokopija (primjerak u posjedu autora), 24 str.
[1029] Izvještaj OK KPJ za srednju Bosnu, od 8. avgusta 1943. godine, IPIRP, Sarajevo, stara regis. 88/1425, str. 2.
[1030] Izvještaj OK KPJ od 26. avgusta 1943. godine, IPIRP, Sarajevo, stara sign. 93/1430, str. 2.

Sreski komitet KPJ za Travnik:
1. Rako Tanović, sekretar
2. Derviš Gazić *Dedo*
3. Pero Slavnić
4. Jefto Slavnić
5. Nevenka Petrić, sekretar SK SKOJ-a
6. Sida Marjanović, (dolazi kasnije)

Sreski komitet SKOJ-a za Travnik:
1. Nevenka Petrić, sekretar
2. Jusuf Skorup
3. Luka Stojaković
4. Marko Zec

Sjedište oba sreska komiteta KPJ i SKOJ-a za Travnik bilo je u Korićanima u jednoj sobi kuće Ilije Slavnića (Ilija je bio komandant Prvog bataljona u obnovljenom IV karjiškom NOP odredu, odnosno komandant Banjalučkog odreda itd.).

Teritorija novoosnovanog sreza Travnik počinjala je od Šipraga, pa zatim, Kruševo Brdo, Čorkovići, Imljani, Zlovarići, Petrovo Polje, Korićani, Gornji Korićani, pa preko rijeke Ugar: Vitovlje, Sivša, Mudrike, Dukat i dr. sve do sela Lendića prema Jajcu.

Kako raspolažemo *Ratim pribilješkama* iz jednog perioda rada na srezu Travnik, navešćemo samo neke bilješke sa radnih sastanaka, kao malu ilustraciju rada SKOJ-a u to vrijeme:[1031]

„Sastanak SKOJ-evskog aktiva pri Komandi mjesta Šiprage (zaštitnica)
dne 3-VII-944.

Dnevni red:
1. Primanje drugova u SKOJ
2. Politička situacija
3. Izvještaj o dosadašnjem radu
4. Zadaci
5. Razno

Nikodinović Milutin, sekretar
Đenić Dušan
Jokanović Jovan
Marić Boško
Rodić Cvijo, Jovetić Jovo.

Tražiti u K-di mjesta materijal za analfabetski tečaj za zaštitnicu.
Zadaci:
Boško, Jovo i Dušan će naučiti dobro pisati.
Raspodjela rada:

[1031] Nevenka Petrić ima dva radna notesa iz perioda NOR-a – Ratne pribilješke I i Ratne pribilješke II. Ratne pribilješke I imaju ukupno 104 strane, veličine 8x12 cm. Na prvih 15 strana su se potpisali delegati Drugog kongresa USAOJ-a iz Vojvodine, istočne i srednje Bosne, s kojim je N. Petrić putovala od Skender-Vakufa do Drvara, gdje je kongers održan, i nazad. Od 16 do 104 strane ovih Ratnih pribilješki su bilješke sa radnih sastanaka u periodu od 3. jula 1944, (tj. od datuma kada su se delegati srednje Bosne vratili iz Drvara po završetku rada Kongresa 4. maja 1944). Put do srednje Bosne u povraku, kao što se vidi iz navedenog datuma povratka, dugo je potrajao – dva mjeseca, pošto su delegati imali raznih teškoća u tim ratnim vremenima. Tako u ovim Ratnim pribilješkama I zabilježen je prvi održani sastanak po povratku, a to je sastanak skojevskog aktiva u zaštitnici Komande mjesta u Šipraganma, održan 3. jula 1944. godine, a posljedni zabilježeni sastank u Ratnim pribilješkama Ije sastanak skojevskog aktiva u selu Bastaji 25. novembra 1944. godine. Ratne pribilješke II imaju 119 str. U daljem tekstu Nevenka Petrić, Ratne pribilješke I; Ratne pribilješke II.

Milutin – polit. i organizacioni
Rodić – dopisništvo
Jovo i Boško – higijena u zaštitnici
Duško – u K-di mj. čistoća; napisati jedan članak
Sastanak u petak ujutro 7.VII
Ispitati koji drugovi mogu ući u SKOJ."[1032]

U daljem tekstu zabilježeno je slijedeće:
„Organizovati omladinu za sakupljanje jelove kore za potrebe K-de mjesta. Takođe i rastove šišarke. To otpremati u K-du mjesta.
Dati Opš- NOO novac koji je sakupljen za materijale škola.
Organizovati konferenciju muslimanskih zaseoka za petak u sjedištu Sr. N.O.O."[1033]

„Sastanak SKOJ-evskog aktiva u I četi Vlašićkog odreda, dne 6-VII 944.

Dnevni red:

1. Politička situacija
2. Izvještaj o radu sa diskusijom
3. Zadaci
4. Kritika i samokritika
5. Razno

Slavnić Branko, sekretar, Miljanović Živko, Babić Živko,Vido (ili Vida, nap.aut) Hrvačić, Izeta, Slavnić Dušan, Slavnić Pero, Trivunović Neđeljko, Krainović Drago.
Polit. situacija Branko i ja.
Bratstvo je prilično stalo. Odvojiti spavanje muslimana i pravoslavnih.–
Organizacioni sektor:
8 članova. Disciplina dobra kao vojnika, ali kao SKOJ-evaca nije dobra Osjećaj odgovornosti slabo razvijen. Todu Marić priključiti aktivu SKOJ-a.
Vojnički sektor: osjeća se da djeluje SKOJ. Svi znaju rukovati mitraljezom, sem 4 druga. Oružje se čisti. Nepismenih 26. Naučilo 6 drugova pisati. Živko naučiti svu svoju desetinu rukovati mitraljezom; sami se naučili pisati.
Ukazati Branku za Avdu. Razbija bratstvo.
Jovetić Đorđe iz Imljana ušao u SKOJ 3-II-1944 god. U partiznima od početka novembra 1943.

Sastanak OK SKOJ-a za Banja Luku 7-VII 944.

Dnevni red:

1. Izvještaj o radu
2. Diskusija
3. Razno

Organizacija SKOJ-a na terenu se sporo kreće naprijed. Banjalučki odred – 96, Vlašički 19. Odredski rukovodilac SKOJ-a u Uzlomačkom odredu nema. Na okrugu ima 600 omladine… (kako je pisano grafitnom olovkom jedan dio potpuno nečitljiv, napom. aut.). Neprijateljska propaganda koristi njima. Četnici omladini brane ići na konferencije. Dezerter u Sivši predao svoju pušku neprijatelju. Ženska omladina slabo pokretna. U

[1032] Nevenka Petrić, Ratne pribilješke, str. 18.
[1033] Ibid., str. 19.

Korićanima nema rukovodstva. Vaspitni rad – kongresni materijal i *Najosnovnije stvari koje treba znati svaki skojevac*. Imljani – u 3 zaseoka omladina okupljena u -om nije. Iako tu ima partizanska jedionica, NOO…

Na Vitovlju i u Korićanima narod se digo na Jeftu, prijedsjednika Sreskog NOO Travnik. On je govorio drugovima da su banda… On je kriv za odlaženje onih u četnike. Narod postavlja zašto nema nigdje onog novca koji je sakupljan za štampu. Kosta Radovanović koji je izbačen iz Partije pred masom ljudi je rekao da je Sres. Komitet KPJ sve, da nema ništa narodna vlast i da naređuje Sres. Kom Partije. Narod na konferenciji kaže da se ovako reagira zato što je Jefto rekao da su oni banda (po pitanju omladinskog rada). Narod hoće da bira predsjednika opštine i ko hoće onoga koga on hoće da bira, a ne da mu se nametne. U Šišavi se NOO povezali sa švercerima, i sami švercuju, tj. Opš. od. Predali su 2 puške Opš. N.O.

Zadaci: 600 okupljene omladine na okrugu… Članovi Sres. kom. SKOJ-a na lične veze stvarati SKOJ. Radne čete angažovati na ispomoć partizanskim porodicama radnom snagom, koje nemaju radne snage. Pitanje bratstva slabo u Palivuku i uopšte. Više raditi među muslimanima. Zaostaje se u muslimanskom življu. Na njihovim sijelima dati usmene novine, nešto iz muslimanskog života. Nastojati na Bajram da se da dobra priredba i da dođu i pravoslavni.. Centralno pitanje je razbiti kod starijih ljudi da brane; tamo gdje nema aktiv, a ima popularnih omladinaca može se formirati odbor USAOj-a….

Sastanak SKOJ-evskog aktiva pri K-di mj. Dne 8-VII 944.

Šiprage

Dnevni red:

1. Izvještaj o radu
2. Diskusija i zadaci
3. Razno

Pitati Rodića Cviju za nepravilno uvođenje druga u SKOJ. Reći Dragi za novine. Da se aktiv snabdjeva od partij. jedinice K-de mjesta (Drage). Razgovarati s Danilom Slavnićem u vezi sa daljnim dolaženjem na sastanke.

Komanda Područja traži da se da još ljudstva za izgradnju podzemnih magazina.

Mitru tražiti opanke u Sres. Nar. O. Odboru.

(U Rusiji 104 nacije).

x

x x

Skupljanje jagoda za bolnicu:

Desna strana Kruševa Brda, Novakovići 9 kg., Bobovica, Gavranovići i Gradina 7 i po kg jagoda. Lijeva strana (Kruševa Brda, napom. aut.) 11 kg jagoda.

Lijeva strana Kruševa Brda – sva sela 111/2 kg jagoda

Korićani 34 omladine za jedan dan nabralu 29 kg jagoda. Ukupno 42 kg jagoda.

Vanredni sastanak Sreskog komiteta KPJ Travnik

Dne10-VII-944.

Dnevni red:

1. Diskusija o političč. situac.
2. Zbor 12. ov. mj.
3. Razno

Savo Kosanović u Njujorku govorio na zboru protiv izbjegličke vlade… Organizovati grupu za izvikivanje parola na zboru. Omladina u radnim četama i škola da dođe organizovano. Polazak u 8 sati. Početak zbora u 11 sati. Da dođe Janko (Knežević, napom. aut.) u Sres. komit. Da mu se saopšti da više nije čl. Partije. Član Sreskog komiteta KPJ svakog 28-og u mjesecu doći na sastanak. A ako se ne može doći, poslati izvještaj gdje se dejstvovalo.

Sastanak SKOJ-evskog aktiva II čete Vlašićkog odreda
Dne 11-VII 944

Dnevni red:

1. Diskusija o radu sa zadacima
2. Disciplina i bratstvo
3. Razno (zbor)

Neće u SKOJ Jokanović Petar
" " " Ibro Vrević iz Šipraga
Do idućeg sastanka ispitati Trivuna da li je Ibro bio član SKOJ-a pri Kom-di mjesta Kotor-Varoš...

x
x x

Omladinske nadnice na izgradnji puta:
Omladina Imljana dala 22 nadnice.
Omladina Čorkovića dala 13 "
Omladina Kruševa Brda –
Omladina Korićana dala 20 nadnica.

Formirala partiski aktiv na desnoj strani Kruševa Brda.

Sastanak SKOJ-evskog aktiva sela Korićani
Dne 12-VII-944.

Dnevni red:

1. Uvođenje druga u SKOJ
2. Političk. sitiac.
3. Izvještaj o radu
4. Zadaci
5. Razno (nedisciplina sekretara)

U SKOJ primljen Slavnić Milan. Sekretar održao 2 konferencije. U skoro vrijeme primiti u SKOJ Simeuna Slavnića i Mitra… Jovo izvještava – 42 člana u. pionirsoja četi sa komandirom, imaju svi puške. Održana konferencija sa radnom četom. Radna četa ima 40 omladine. Na djelu se još nije vidjela sva omladina. 20 članova radnoj četi dodati… Sastanak u srijedu radni, u nedelju teoretski. Hor 8 djevojaka i 3 druga. Pionirski hor svi.

Pitati Peru za vezu sa SKOJ-em u Travniku. Tražiti u Tehnici OK KPJ da se umnoži „Najosnovnije stvari koje treba da zna svaki SKOJ-evac".[1034]

„Moj rad od 10-VII 944.

[1034] Nevenka Petrić, Ratne prinilješke I, str. 32,

10-VII Bila na vanrednom sastanku SK KPJ Travnik.
11-VII Održala sastanak u Uzlomačkom odredu, II čete. Razgovarala pojedinačno s drugovima u selu od kojih treba da se formira seoski aktiv.
12-VII u Petrovom Polju odgodila zbor. Održala teoretski i radni sastanak aktiva SKOJ-a u Korićanima.
13-VII Održala sastanak seoskog aktiva žena.u Korićanima.
14-VII Održala sastanak aktiva SKOJ-a u Vodu (Zaštitnice)u Korićanima.
15-VII Pripremala parole za zbor.
16-VII Bila na sastanku Sres. komit. KPJ Travnik.
Moj rad od 17-VII 944.
17-VII Sastanak SKOJ-evskog aktiva u selu Čorkovići.
19-VII Sastanak SKOJ-evskog aktiva pri K-di mjesta Šiprage – radni i teoretski. Na teoretskom prorađivali Odluke ZAVNOBiH-a. Išla da održim teoretski sastanak s partiskom jedinicom Šiprage, ali nije bilo svjetla. Poslije napisala članak.
20-VII Održala sastanak partijs. jedinice u Kruševu Brdu-radni. Održala konferenciju omladine na lijevoj strani Kruševa Brda – 50 prisutno, raspravljana politička situacija, otvaranje škole, Okružna konferencija USAOJ-a, radna četa. U sjedištu saopštila drugu da je ušao u SKOJ i s njime čitala… Saopštila Danilu da je ušao u aktiv. Radila sa Hodžom.
21-VII Sastala se s jednim SKOJ-evcem i dala mu zadatke – ostali su bili u planini. Obradila sa SKOJ-evcima u Odredu referat rate Dugonjića.
22-VII Održala sastanak SKOJ-evskog aktiva u Odredu. Čitala sa Šiljkom.
23-VII Održala sastanak sa grupom omladine. Bila na zboru i saopštila drugovima da su u odboru.”[1035]

Ljudi koji su bili određeni za politički rad na ovom području bili su u veoma teškom položaju i to trojako: prvo, na ovom području oko Vlašića zime počinju veoma rano i traju veoma dugo; drugo, nije neobično sresti vuka na putu kroz šumu, i treće, politički radnik, prema rasporedu na sastanku, uvjek na dodjeljeni teren ide sam, bez ičije pratnje – sam sa svojim oružjem. Jer, smatralo se da je ta teritorija bila „čist teren”, da tu nema neprijateljskih snaga, što, uistinu nikad nije bilo tačno. Sa stanovišta određene partizanske jedinice, posebno njenog štaba, to jeste bilo tačno, jer, na primjer, nekoliko naoružanih pojedinaca – dezertera iz četničke vojske, ili iz raznih milicija koje su pripadale NDH i sl., uvjek su vršljali na ovim prostorima. Međutim, oni kao pojedinci bili su nešto sasvim zanemarljivo, nisu predstavljali apsolutno nikakvu opasnost za partizanske jedinice. Naprotiv, od vojnih jedinica, čak i manjih grupa su daleko bježali i krili se. Ali, za političkog radnika za koga je opštepoznato da je član komiteta KPJ ili SKOJ-a, a ponekad i oba, koji je potpuno sam, uvjek sam sa sobom, krstario po tim velikim prostranstvima, bilo je užasavajuće neprijatno. Ko to lično nije proživio ne nože ni razumjeti. A ko jest, a i danas je živ – ni danas ne može shvatiti do te mjere nenormalan i nehuman odnos odgovornih prema tome pojedincu, čiji život je sa danom kada je ovaj postao član Sreskog komiteta – istovremeno bio otpisan. Istina, stupivši u

[1035] Ibid., str. 19 do 33. (Zanimljivo je da je samo na ovom mjestu zabilježeno kao neki plan rada - u odnosu na sve zabilježeno u obadva radna notesa, nazvana Ratne pribilješke I i II). Ovo navodimo kao ilustraciju da se vidi kako je djelovao jedan sekretar SK SKOJ-a – u ovom slučaju za Travnik (i pri tom star 16 godina) vjerujući da je to svojevrsna slika pregnuća i ponijetosti kadrova toga vremena.

NOB svi smo uvjek bili spremni dati život za oslobođenje svoje zmlje. Ali, nije bilo isto biti u četi i biti na terenu politički radnik, obično uvjek sam. Kad si u četi na slobodnoj si teritoriji uvjek – tamo gdje je tvoja četa i u društvu si svojih drugova. Po pravilu, i mnogo izrasliji kadrovi od mene, sa mojih 16. godina, snalazili su se i odlazili u jedinice sa terena. A biti politički radnik na terenu značilo je uvjek, ili skoro uvjek, biti sam i u selu gdje održavaš konferenciju i kad prelaziš prostranszva da bi došao u neko drugo selo – od po nekoliko sati rastojanja. Sam. Bilo je slučajeva, na primjer, kad sam zakazala prvu omladinsku konferenciju na desnoj strani sela Kruševo Brdo da je došao samo jedan omladinac od 12-ak godina da mi kaže da su četnici zabranili omladini da dođe na konferenciju. U ovom slučaju smo četnici i ja, najvjerovatnije, bili smo zajedno u tom istom selu u isto vrijeme, i to mi je na navedenu način dato do znanja; možda smo bili kuća do kuće. Bila je to neka njihova igra! „Poklonili su mi život" da tako kažem. Ne jednom, s obzirom na način kako je bilo određeno da radim na terenu. Ali nisu svima! Naravno, ovo moje rezonovanje je tzv. „naknadna pamet". I to, možda tek 10 – 15 godina poslije rata, paralelno sa mojim sazrijevanjem kao ličnosti. Jer, dok je rat trajao svaki zadatak je uvjek, bez izuzetka, bio kao svetinja – kako se to kaže, izvršavan bez pogovora, pa tada nisam razmišljala na ovaj način.

Kako u poetskom opusu autora ima jedna pjesma koja o tome govori navodimo je:

SAMA

Zasjeda Okružni komitet SKOJ-a.
Pogledam na sat, diskusiji nikad kraja,
A ja, kao i do sada svaki put
Moram sama preći pješke daleki put.

Sastanak se napokon završi.
Direktive su jako stroge.
Na radmom zadatku sutra
Moram biti prije ranog jutra.

Rat bukti na sve strane.
Ja organizujem omladinu.
Rezultat: za sedam dana
Okupim samo sedam mališana.

I dalje jezdim planinama sama.
Ah, ti neodgovorni rukovodioci!
U ovom ratu sama vojujem boj
I sama sa sobom držim stroj.

Kad sretnem fašiste imam tri rješenja:
Pucati, bježati il se sama ubiti.
Al šta ću sa rukovodiocima mojim?!
Birokrate Okružnog komiteta smatram svojim.

Da l sam premlada da rat vodim sama?!
Napunila sam cjelih šesnaest ljeta,
Pa tako, ponekad, prelazeći svoje duge pruge,
Ponijeta lijepotom prizora, sneno koračam posred duge!

Neka, sve ću to hrabro izdržati,
Al bolje je ubrzo poginuti,
Ako ovo samovanje potraje.
Ono me više od života staje.

(Srez Travnik – ratni,[1036] avgust 1943 – decembar 1944.)

c) Dalji razvoj omladinskog pokreta na srezovima Kotor-Varoš i Travnik

Sastav Sreskog komiteta SKOJ-a Kotor Varoš, od oktobra 1943. godine: sekretar postaje Jusuf Skorup,[1037]a članovi su bili: Živko Arsenić, Milica Bajić–Arsenić *Mika*, Pavle Jovetić i Čedo Marjanović, što se vidi iz Izveštaja OK KPJ za Banja Luku od 19. decembra 1943. godine, u kome pored ostalog stoji: "Rad SKOJ-a na našem terenu još uvjek ne zadovoljava. Omladinski rad nema potrebnu širinu, mada uslovi za masovni omladinski rad postoje. Još uvjek se potežu ranije greške i sektaštvo po pitanju uvlačenja omladine u široki rad. To se vidi najbolje po tome što postoje na terenu 25 aktiva SKOJ-a, a samo 7 odbora USAOJ-a. Postoji OK SKOJ-a sa 4 člana, SK SKOJ-a sa 5 članova, Okružni i Sreski odbor USAOJ-a. Na terenu ima 109 članova SKOJ-a.[1038] I pored kritičkih tonova u ovom Izveštaju, što je obično karakterisalo izveštaje rukovodstva KPJ i SKOJ-a u tom periodu, može se zaključiti da se organizacija SKOJ-a u srezu Kotor Varoš, gledano iz neke sadašnje, tj, normalne perspective, za relativno kratko vrijeme, i pored izuzetno teških uslova, razvijala relativno dobro. Na ovakvu ocjenu imamo pravo, jer u sjećanju Pere Kulundžije kad govori o radu na istom području u isto vrijeme on, između ostalog, kaže: „…Međutim, već u to vrijeme u nekim mjestima bio je svestrano razvijen omladinski pokret. To su bile: Šiprage, Maslovare, Kruševo brdo, Živinice, Čukovac, Skender-Vakuf, Kotor-Varoš, Vrbanjci, a u Korićanima, Imljanima i ono što je gravitiralo prema Travniku, takođe smo imali razvijen omladinski pokret…"[1039]

Širenjem slobodne teritorije u drugoj polovini 1943. godine, prema Kotor Varošu, došlo je i do osnivanja aktiva SKOJ-a u Vrbanjcima, oktobra 1943. godine. Sekretar ovog aktiva bio je Muhibija Kreso, a članovi Kata i Barica Mesić, Augusta Filipović-Skorup i Mehmed Spahić.[1040] Poslije povlačenja naših snaga iz Kotor Varoša, aprila 1944. godine, u Kotor Varošu je djelovao aktiv SKOJ-a u slijedećem sastavu: Arfan Hozić, sekretar, članovi Dušanka Topolić, Šefika Demirović, Ismet Ramić i Sofija-Beba Ljubobratović. Jula 1944. godine, došlo je do provale, tako što je jedan od skojevaca dao jednom domobranu tzv. uputnicu da ide u partizane. On je tu uputnicu izgubio, a možda je i

---

[1036] U ovo vrijeme, od novembra 1943.godine, postojala su i djelovala dva sreza za Travnik na slobodnoj teritoriji i imala su sve institucije. Ima nagovještaja da je pred sam kraj rata uspostavljena veza između njih.
[1037] Izvještaj OK KPJ za Banjaluku od 19. decembra 1943, IPIRP, Sarajevo, stara sign. 99/1891, str. 2.
[1038] Ibid.
[1039] Pero Kolundžija, *n. d*. str. 19.
[1040] Mehmed Spahić je nešto docnije uhvaćen i otpremljen u logor u Staru Gradišku, gdje je ubijen – kazivanje Jusufa Skorupa autoru.

predao ustaškim vlastima. Poslije toga je došlo do hapšenja. Prvi je uhapšen Besim Korić, a uskoro i svi ostali.

Na osnovu stava OK SKOJ-a za Banja Luku, odlučeno je da ovaj aktiv SKOJ-a ostane da djeluje u Kotor Varošu poslije povlačenja naših snaga. Članovima SKOJ-a je to saopštio na sastanku Milan Marčeta, član OK SKOJ-a. Vezu sa slobodnom teritorijom održavali su preko Evlić Ekrema i Himze Hibić, koji su dolazili sa zaprežnim kolima u Kotor-Varoš i tako donosili radio-vijesti, letke, razne poruke i sl. Skojevci su slali podatke o naoružanju neprijatelja i rasturali primljene materijale. Arfan Hozić, koji je imao talent za likovno stvaralaštvo i sam je pravio letke (na primjer, neposredno pred hapšenje nacrtao je na letku ruskog vojnika kako je uhvatio za vrat Nijemca, a ispod toga je pisalo: "Ako hoćeš da znaš kako stoji istočni front, raspitaj se pa ćeš znati da je za Njemačku izgubljen rat". U rasturanju letaka članovima SKOJ-a su pomagali i Koviljka Hrnjez, Asim Hamzalija, Besim Korić i Marica Petučević. Svi članovi aktiva SKOJ-a Kotor Varoš su otjerani u koncentracioni logor u Njemačku. Poslije oslobođenja su se vratili svi, izuzev Ismeta Ramića, koji je u logoru stradao.[1041]

I u jednom ranijem izveštaju OK KPJ za Banjaluku naglašeni su kritički tonovi, pa se kaže: "Omladinski rad se vrlo sporo razvija. Jedan od razloga za takvo stanje je usko postavljen rad među omladinom (stvarao se najprije SKOJ pa onda USAOJ). Isto tako se nastojalo da se nađu takve forme rada koje će omladinu zainteresovati (horovi, analfabetski tečajevi, kulturne priredbe) i privući je u organizaciju. Prenaglim postupanjem u pogledu mobilizacije ustrašena je omladina na koju i stariji vrše uticaj. Omladinski rad nema širine, a i skojevska organizacija je prilično slaba i neadekvatna. Održan je jedan vojno-politički kurs, koji nije u potpunosti uspjeo, jer je sa njega dezertirao 21. omladinac."[1042]

Slične ocjene dao je i Oblasni komitet SKOJ-a, u vezi sa teškim uslovima rada na terenu OK SKOJ-a Banja Luka. U njegovom izveštaju, od 11. novembra 1943. godine kada se govori o cjeloj Bosanskoj krajini kaže se: "Organizacije USAOJ-a su životarile… Rezultat toga je bilo prilično mrtvilo i stagnacija u radu SKOJ-evske organizacije i nedovoljna obuhvaćenost one omladine koja još nije u USAOJ-u."[1043] U istom Izveštaju se kaže i slijedeće: "OK Banja Luka ima 5 članova, jedna drugarica. Uslovi rada su teški. Ovom Komitetu je potrebna jača pomoć". Date ocjene odražavale su nerazvijenost političkog rada sa omladinom u mnogim selima, koja su tada bila formalno slobodna teritorija, ali u njih su noću često upadali četnici, pa je to, između ostalih razloga, bila veoma ozbiljna prepreka za puni razmah političkog rada na terenu. Međutim, u svim varošicama – Šipragama, Skender-Vakufu, Maslovarima i dr. – izuzetnoj živosti za tadašnje prilike, doprinosio je vrlo dobro razvijen kulturno-prosvjetni rad. Skoro sva omladina tih varošica, a i bliže okoline, bila je obuhvaćena raznim formama kulturno-prosvjetnog rada.

U Kotor Varošu, prilikom svakog oslobađanja, bio je veoma dobro organizovan kulturno-prosvjetni rad. Tako je i u decembru 1942. godine varošica Kotor Varoš bila neobično živa. Pored jakih kulturnih ekipa pojedinih jedinica 3. sandžačke proleterske

---

[1041] Kazivanje Dušanke Topolić autoru.

[1042] Izvješptaj OK KPJ za Banja Luku od 16 oktobra 1943. godine, IPIRP, Sarajevo, stara sign. 124/1653, str. 2.

[1043] Izvještaj Oblasnog komiteta SKOJ za Bosansku krajinu od 11. novembra 1943. godine, IPIRP, Sarajevo, nova sign. 30/1, str. 1. i 3.

brigade, tih dana su u Kotor Varošu bili pojedini umjetnici, koji će docnije u Pozorištu narodnog oslobođenja, kao i po zavrpetku rata, zauzimati mjesto prvaka naših najvećih pozorišta. Tako je, na primjer, Ivka Rutić na priredbama recitovala Ćopićevu "Stojanku majku Knežopoljku". Ili, drugi primer: poznati slikar Ismet Mujezinović je na zidovima Doma kulture slikao likove Tita i Staljina, zatim partizana sa puškom ili djevojku sa snajperom ili snopom klasja na rukama, a ispod ovih likova pisalo je "Sve za front – sve za pobjedu!". Za svaku priredbu su se obično stavljali ćilimi po zidovima kao dekoracija _ ukras da bude svečanije. (Tako je urađeno i na zasjedanjima ZAVNOBiH-a i AVNOJ-a). Tako su dječaci Besim Korić, Milenko Hrnjez i dr., često i bez znanja roditelja, uzimali ćilime iz kuće i poslije priredbe vraćali.[1044] Poslije svake priredbe igralo se i pjevalo, tako da je i ta razdraganost izvođača programa i pristutnih partizana – svi, ili skor svi veoma mladi ljudi, privlačila mlade, te su sa oduševljenjem stupali u partizane. Ova razigranost mladosti i entuzijazam bila je karakteristična za sve varošice koje su tad bile u rukama naših jedinica.

Odmah poslije oslobođenja Kotor Varoša, 26. avgusta 1943. godine, Dominik Tvrz je formirao gradski hor. Pod njegovim rukovodstvom su izvođene i horske recitacije. Docnije je oformljen i omladinski i pionirski hor, diletantske i recitatorska sekcija omladine i pionira, koji su uspješno radili. Poslednji put, pod rukovodstvom Dominika Tvrza, nastupio je gradski hor na dočeku Nove 1944. godine u hotelu Kotor Varošu.[1045]

U Sreskom komitetu SKOJ-a došlo je do kadrovskih promjena. Naime, Nevenka Petrić bila je od osnivanja SK SKOJ-a za Travnik, novembra 1943. godine, sekretar toga komiteta i ujedno član Okružnog komiteta SKOJ-a. Od avgusta do 15. decembra 1944. godine bila je samo član OK SKOJ-a za okrug Banjaluku, pošto je od 15. decembra došlo do spajanja dva okruga u srednjoj Bosni u jedan..

Sastav Sreskog komiteta SKOJ-a Travnik od avgusta 1944. godine:

1. Marko Zec, sekretar
2. Luka Stojaković
3. Dimitrije Grubač
4. Milica Bajić *Mika* (kasnije udata Arsenić)

Sastav Sreskog komiteta SKOJ-a, poslije njegovog pripajanja okrugu Sarajevo:

1. Marko Zec, sekretar
2. Ivan Magi
3. Mika Bajić-Arsenić.

Ovaj Sreski komitet, novembra 1944. godine, pripojen je okrugu Sarajevo. Granična sela koja su u okviru ovoga prebacivanja sreza Travnik u Sarajevski okrug, prema srezu Kotor-Varoš bila su: Kruševo Brdo, Čorkovići, Imljani i Petrovo Polje, odnosno i ova sela su u okviru ove nove teritorijalne podjele pripala okrugu Sarajevo.

9. Osnivanje Jedanaeste krajiška divizije (1.06.1943); dioba Banjalučkog NOP Odreda na Banjalučki i Prnjavorski NOP odred (10.06.1943)

[1044] Kazivanje Besima Korića autoru.
[1045] Kazivanje Dušanke Topolić autoru.

Na jugoslovenskom ratištu 1943. godina predstavlja prelomnu godinu, u kojoj su bila velika previranja, kako na međunarodnom – u bitkama koje je vodila antihitlerovska koalicija, tako i na unutarnjem planu – i ta zbivanja su se pozitivno prelamala i u srednjoj Bosni i na vojnom, i na političkom planu.

Poslije četničkog poraza na Lisini, aprila 1943, došlo je do krupnih događaja u srednjoj Bosni. Jedan od njih je osnivanja Dvanaeste, odnosno Jedanaeste krajiške divizije i dioba Banjalučkog odreda[1046] na dva odreda.

U okviru strateških prebacivanja partizanskih snaga na jugoslovenskom ratištu, u srednju Bosnu stiže Štab Pete krajiške divizije u selo Vitovlje, 30. aprila 1943. godine – sa dvije brigade 2. i 4. krajiškom NOU brigadom. S njima dolaze i dva člana Vrhovnog štaba Arso Jovanović i Ivo Lola Ribar. U Šipragama su se sastali sa komandantom Prvog bosanskog korpusa Kostom Nađom. Tako u srednjoj Bosni na vojno–političkoj sceni dolazi do promjene odnosa snaga. Četvrta brigada odmah kreće u smjeru Kotor-Varoša, a jedan njen bataljon, zajedno sa Drugim bataljonom IV krajiškog NOP odreda krenuo je prema Čečavi gdje su razbili četnike na Javorovoj planini, dok su slijedeće noći razbili i grupaciju od 700 trebavskih četnika.

U stvari, dolazak dva člana Vrhovnog štaba, Štaba Pete karjiške divizije sa dvije brigade, koje vremenski nisu dugo boravile u srednjoj Bosni, ali doprinijele su bitno poboljšanju vojnopolitičke situacije na ovom terenu, a posebno na jačanje i brojno povečanje Banjalučkog NOP odreda, kao i boravak Štaba Prvog bosanskog koprpusa – sve to stvorilo je preduslove da je početkom maja donesena odluka da se u srednjoj Bosni osnuje Dvanaesta krajiška divizija na čelu sa komandantom Josipom Mažarom *Šošom* i političkim komesarom Žarkom Zgonjaninom, Naredbom Vrhovnog komandanta NOV i POJ. „Naredba Vrhovnog komandanta NOV i POJ o formiranju Dvanaeste krajiške divizije donijeta je 1. aprila 1943. godine.”[1047]

„Početkom maja mjeseca 1943. godine Vrhovni štab NOV i POJ donio je odluku o osnivanju 11. krajiške udarne divizije, a praktično je formirana 1. juna, po pristizanju u njen sastav u srednju Bosnu brigada koje su tada bile u sastavu 4. krijiške divizije – sa teritorije Kozare 5. krajiške (kozarske) udarne brigade i iz Podgrmeča 12. krajiške udarne brigade. U sastav ove Divizije ušao je i Banjalučki i 2. krajiški (kozarski) partizanski odred, a privremeno i 2. krajiška udarna brigada, koja se tada nalazila u srednjoj Bosni i ostala je u njenom sastavu do. 22. septembra 1943. godine. Divizija je imala oko 3.500 boraca, za one prilike dobro naoružanih, a u pogledu morala, ratnog iskustva i vještine ratovanja boraca i rukovodilaca bila je elitna jedinica. Već u jesen 1943. godine 11. divizija je imala oko 6.000 boraca.”[1048]

Krajem maja preko Klašnica došla je Peta (kozarska) brigada, čiji je dolazak na područje prnjavorskog sreza omogućio stvaranje uslove da se Drugi bataljon Banjalučkog NOP odreda osamostali i da od 10. juna 1943. djeluje kao samostalan – Prnjavorski NOP odred. Od istog datuma i dotadašnji Prvi bataljon istog Odreda prerasta u samostalan

---

[1046] IV krajiški NOP odred je početkom maja 1943. godine preimenovan u Banjalučku NOP odred.
[1047] Advan Hozić, *Teslić u NOB*, Teslić 1985, str.132.
[1048] Mile Trkulja, Izlaganje povodom 60-godišnjice formiranja 11. krajiške udarne NOVJ, na svečanosti organizovanoj u Beogradu, 8. juna 2003, str, 1, (ukupno 5. str.), Lična arhiva Mile Trkulje.

odred – Banjalučki NOP odred, koji je ostao sa istim nazivom kao i do tada i ostaje na terenu gdje je i ranije djelovao. „U naredbi Štaba Dvanaeste divizije[1049] od 10. juna 1943.. godine u Štab Banjalučkog NOP odreda postavljeni su: za komandanta Ilija Slavnić, za političkog komesara Momir Kapor, za zamjenika komandanta Mile Trkulja i za zanjemika političkog komesara Safet Fejzić.[1050] Istom naredbom imenovani su i članovi Štaba Prnjavorskog NOP odreda."[1051]

Značajan događaj u ovom periodu bilo je oslobođenje Prnjavora, 10. jula 1943. godine, koji su oslobodili Prnjavorski odred i 4. bataljon Pete krajiške (kozarske) brigade. Uskoro, 26. avgusta, našavši se u okruženju jakih partizanskih snaga, uplašene neprijateljske snage napuštaju Kotorr-Varoš – prvi Nijemci, zatim ustaše i domobrani, te grupa civila Kotor-Varoša koji su smatrali da će biti bezbjedniji u Banjaluci u kojoj je tada bila okupatorska vlast. Oslobođenje ova dva grada u srednjoj Bosni predstavljalo je bolje uslove za organizovanje vlasti na cijeloj oslobođenoj teritoriji srednje Bosne. Istovremeno u svim većim opštinskim centrima osnovane su komande mjesta kao podrška uspostavljenoj civilnoj vlasti, pošto su i dalje u srednjoj Bosni, iako sasvim oslabljene, postojale četničke snage, koje su, obično, navaljivale na nejake, nedovoljno zaštićene.

U sve jedinice koje su tada bile stacionirane u srednjoj Bosni uslijedio je priliv novih, ponajviše mladih boraca. Tako je u Kotor-Varošu, poslije 26. avgusta 1943. godine, kada je oslobođen Kotor-Varoš, prilikom ulaska Banjalučkog NOP odred, u njegov Prvi bataljon stupilo 40 omladinaca i omladinki, a samo iz jedne porodice Avdić stupilo još dvoje braće u partizane, dok je decembra predhodne godine stupilo troje, tako da je iz te porodice bilo u jedinicama NOR-a četvero braće i sestra. Na konferenciji omladine u Kotor-Varošu, održanoj 30. avgusta, kada se omladina prijavljivala u Banjalučki odred, prisustvovali su Vlado Popović *Španac*, politički komesar 1. bosanskog korpusa, Dušan Josipović, član Okružnog komiteta KPJ Banjaluka i hadži Mehmed Mujkić.

Poslije pete neprijateljske ofanzive Vrhovni štab, Centralni komitet KPJ i Izvršni odbor AVNOJ-a dolaze u srednju Bosnu – na Petrovo Polje gdje provode 20 dana – od 4. do 24. avgusta 1943. godine. Vrhovni štab sa Pratećim bataljonom razmjestio se u rejonu Petrovog Polja, a Vrhovni komandant i članovi Vrhovnog štaba smjestili su se pod šatore, postavljene u gustu šumu, podignute samo za ovu priliku. Dolazk Vrhovnog štaba i ostalih rukovodećih tijela pada u vrijeme prelomnih događanja za NOR u Drugom svjetskom ratu. Bilo je već jasno da će fašistička Italija biti prisiljena da kapitulira, pa su značajne odluke u vezi sa prestojećim događajima donijete upravo na Petrovom Polju. Pored toga, tu su prvi put i saopšteni i dodjeljeni vojni činovi u Narodnooslobodilačkoj vojsci Jugoslavije, (mada je odluka o tome bila već donijeta znatno ranije, ali realizacija je izostala zbog posljednje ofanzive). Zatim, Vrhovni komandant Josip Broz Tito je na Petrovu Polju potpisao Ukaz o ustanovljenju odlikovanja u narodnooslobodilačkoj borbi:

[1049] Opštine Kotor–Varoš i Skender–Vakuf u NOB, 1941-1945, str. 150, fusnota br. 70. (Prvog juna 1943. godine od Pete krajiške (kozarske) udarne brigade, Dvanaeste krajiške udarne brigade, Banjalučkog NOP odreda, Prnjavorskog NOP odreda i 2. kozarskog odreda osnovana je Jedanaesta divizija. Bila je u sastavu Drugog bosanskog udarnog korpusa (5. oktobra 1943. preimenovan u Peti korpus NOVJ), pa se ranija Jedanaesta javlja kao Dvanaesta udarna divizija NOVJ. Ova Divizija je 12. avgusta 1943. godine opet preimenovana u Jedanaestu diviziju).

[1050] Zbornik NOR-a tom IV, knj. 14, dok. br 21.

[1051] Opštine Kotor–Varoš i Skender–Vakuf u NOB, 1941-1945, str. 150.

Ordena narodnog heroja, Ordena partizanske zvijezde prvog, drugog i trećeg reda, Ordena narodnog oslobođenja, Ordena bratstva i jedinstva, Ordena za hrabrost i Medalje za hrabrost. Kako je Vrhovni štab održavao radio-veze sa *Slobodnom Jugoslavijom*, koja je djelovala iz Moskve, zatim sa savezničkim komandama u Sredozemlju u vezi sa pružanjem pomoći Narodnooslobodilačkoj vojsci Jugoslavije i dr. – za vrijeme boravka Vrhovnog štaba na Petrovu Polju saveznički avioni su noću padobranima spuštali vojnu opremu i oružje, što je, pored objektivno dobro došle pomoći, ona je još više značila kao političko priznanje dotadašnje borbe NOVJ i to je imalo značajan politički odjek, kako u zemlji – u samoj boračkoj strukturi, kao i kod stanovništva, tako, istovremeno, i u inostranstvu, posebno u vrijeme kada se pripremalo Drugo zasjedanje AVNOJ-a na kome su, kao što se zna, donijete sudbonosne, državotvorne odluke.

Pred sam odlazak Vrhovnog štaba sa Petrovog Polja, Kosta Nađ je referisao Vrhovnom komamndantu Josipu Brozu Titu, između odstalog, i o stanju u srednjoj Bosnu. U odgovoru na to Tito je, između ostalog, dao uputstva kako brižljivo treba raditi u višenacionalnim sredinama, kao što je srednja Bosna. Pri tome, poželio je da se u srednjoj Bosni osnuje makar jedna samostalna brigada koja bi ušla u Jedanaestu krajišku diviziju. Kako su za to već bili stvoreni objektivni uslovi, ova Titova želja je uskoro ostvarena – 17. oktobra 1943, godine na Ceru je formirana 14, srednjobosanska brigada..

„Početkom novembra mjesec, između 4. i 5, 1943. godine, u sastav 11. divizije u srednju Bosnu iz Slavonije je došla 12. slavonska brigada, prešavši Savu kod Donjeg Dubočca, koja je u svom sastavu imala 1.550 dobro naoružanih i iskusnih boraca i u srednjoj Bosni je ostala osam mjeseci. 11. divizija je 8. aprila 1944. godine prihvatila i 18. hrvatsku istočno-bosansku brigadu i Posavsko-trebavski NOP odred, koji su se pod pritiskom jakih neprijateljskih snaga morali povući iz istočne u srednju Bosnu i u sastavu 11. divizije su ostali do početka avgusta iste godine. Kada je 11. divizija pošla u Srbiju, sa njom su prešle u istočnu Bosnu i ove jedinice i tako su izašle iz sastava 11. divizije…

Borbeni život Divizije počinje dinamično, odmah poslije njenog formiranja. Odlukom Vrhovnog komandanta druga Tita, borbena dejstva Divizija je izvodila na veoma širokom prostoru između rijeka Bosne, Vrbasa, Save i planine Vlašić – geografski, vojno-strategijski, politički i ekonomski, veoma značajanom za snage okupatora – Nijemce, kvisliške vlasti NDH i četnike, a posebno za oživljavanje i dalji razvoj NOP-a na ovoj teritoriji.

Osnovni zadaci 11. krajiške divizije bili su: razbijanje četničkih jedinica; uništenje ustaško-domobranskih snaga u Prnjavoru, a kasnije Teslići i Tešnju; stvaranje velike slobodne teritorije, njeno jače povezivanje sa teritorijom zapadne i istočne Bosne; mobilizaciju ljudstva za popunu postojećih i formiranje novih partizanskih jedinica; stvaranje organa narodne vlasti, političkih i društvenih organizacija na slobodnoj teritoriji i obezbjeđenje uslova za njihov rad; neprekidno dejstvo po komunikacijama u dolini rijeka Bosne i Vrbasa i rušenje objekata na njima radi sprječavanja saobraćaja i vršenje pritiska na veća uporišta neprijatelja u Banjaluci, Doboju, Derventri i dr.

U vremenu od početka juna 1943. do kraja jula 1944. godine, Divizija je uspješno izvršila sve postavljene zadatke – razbila je četničke snage i nanijela im teške gubitke, tako da njihovi ostaci nisu mogli ugrožavati razvoj NOP-a na tom prostoru. Oslobođena je cijela srednja Bosna, osim Doboja, Bosanskog Broda i Dervente … izvršena je popuna postojećih i formirane su nove partizanske jedinice… pri tom njene jedinice izvele su preko 160 manjih i većih borbenih akcija, uključujući i učešće u banjalučkoj operaciji,

31. decembra 1943. i 1. i 2. januara 1944. godine i teškim borbama u šestoj neprijateljskoj ofanzivi. U ovim borbenim dejstvima izbačeno je iz stroja 4.260 neprijateljskih vojnika i oficira i zaplijenjene su velike količine oružja i vojne opreme…

U borbama za oslobođenje Beograda, oktobra 1944. godine, Divizija je imala važnu ulogu i postigla je značajan uspjeh, posebno u rejonu Avale. Oslobodila je Željeznik, Žarkovo, Banovo Brdo i dio Čukarice, a 16. oktobra je upućena na Avalu da učestvuje u sprječavanju prodora jakih njemačkih snaga ka Beogradu. U ovim borbama ubijen je i zarobljen veliki broj neprijateljskih vojnika i oficira. Na našoj strain u ovoj borbi poginuo je politički komesar 5. krajiške (kozarske) brigade major Mahmut Ibrahimpašić, narodni heroj i politički komesar 32. srpske mačvanske brigade major Bogdan Matijević… Samo na Sremskom frontu Divizija je imala oko 1.400 poginulih boraca i rukovodilaca, među kojim je i politički komesar 5. krajiške NOU brigade, major Jovo Mišljenović i komandant 32. srpske mačvanske brigade, major Ante Mijić – i mnogo je ranjeno.

U jedinicama koje su bile u sastavu 11. krajiške udarne divizije za narodne heroje proglašeno je 64 borca i rukovodioca.”[1052]

11. krajiška udarna divizija, na svom dugom borbenom putu ulazi u poznate i priznate jedinice narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije, davši veliki doprinos pobjedi nad fašističkim okupatorima i kvislinzima i konačnom oslobođenju Jugoslavije.

10. Viđenje političke situacije u srednjoj Bosni u Izvještaju sekretara Oblasnog komiteta KPJ za Bos. krajinu, upućenog PK KPJ BiH, 14. maja 1943. god.

”POKRAJINSKOM KOMITETU KPJ ZA BOSNU I HERCEGOVINU

Dragi drugovi,

Od posljednjeg izvještaja koji ste vi dobili od nas proteklo je dosta vremena i situacija kod nas se u mnogome izmjenila…

I Prije početka februarske ofanzive[1053] (otpočela je 18. januara i trajala do početka marta) političko stanje u Bosanskoj krajini bilo je uglavnom povoljno. Narastanjem naših vojnih jedinica, kao i dolaskom proleterskih brigada na teren Bosanske krajine, uspjelo se osloboditi skoro cijeli teren izuzev nekih gradova (Banja Luka, Bosanski Novi, Sanski Most i Gradiška), i stvoriti uslove za uspješnije i organizovanije političko djelovanje…. Taj opći polet prekinut je februarskom ofanzivom na oslobođenom terenu Korduna, Banije, Like i Bosanske krajine. Možemo reći da je ova ofanziva bila jača od svih prijašnjih, po načinu borba teža od dosadašnjih, a po cilju i posljedicama najkrvavija…

Po našoj ocjeni neprijatelj, uslijed bojazni otvaranja drugog fronta, gomila trupe u Bosni (Krajini), jer mu je odatle dosta povoljno prebacivati se na more i druge krajeve Balkana, i mi vjerujemo da će okupator zadržati veći btoj vojnika na terenu Bosaanske krajine.

Kad se još tome doda da je borbena sposobnost naših brigada usljed haranja pjegavog tifusa umanjena i da tri brigade, radi opštih interesa, napuštaju teren Krajine,[1054] onda je razumljivo da nećemo moći zaštititi narod na cijeloj slobodnoj teritoriji Krajine i da će situacija po narod biti još teža… Na mjesto brigada koje odlaze sa terena naše

[1052] Mile Trkulja. *n. d.*, str. 1– 5, u izvodima.
[1053] Misli se na četvrtu neprijateljsku ofanzivu.
[1054] Po zadtaku Vrhovnoh štaba prema rijeci Bosni je krenula V divizija sa tri svoje brigade.

teritorije, formiramo odrede i vršimo mobilizaciju u krajevima, gdje za to ima mogućnosti. Možemo reći, da je u tom pogledu već nešto postignuto i ima izgleda da ćemo imati uspjeha u tom poslu.

Ovome kratkom izvještaju o političkoj situaciji dodaćemo nešto o centralnoj Bosni. Naš partijski kadar i politički uticaj do oslobođavanja centralne Bosne bio je skoro nikakav, a naš boravak u tim krajevima bio je vrlo kratak, tako da mi nismo uspjeli na tim terenima stvoriti čvršće organe narodnooslobodilačke vlasti, kao i same partijske organizacije. Ipak naš boravak u tim krajevima ostavio je izvjesne tragove…. U centralnoj Bosni stvoren je partizanski odred koji se uspio održati uz pomoć jedne brigade pod dosta teškim uslovima. To sve još nije odlučujuće, ali bez sumnje i to da su stvoreni uslovi da se mi proširimo i na te terene – svakako uz pomoć naših vojnih snaga.”[1055]

„POVJERENIŠTVO OBLASNOG KOMITETA ZA CENTRALNU BOSNU. Teren Centralne Bosne bio je u početku ustanka naša baza, ali dolaskom četnika iz Istočne Boasne i Srbije, izvjesne grešeke koje su činjene u početku ustanka a ponajviše gubitkom naših najboljih drugova, koji su bili uglavnom muslimani i koji su radili na tom čisto velikosrpskom terenu (u kotorvaroškom srezu prolazio je (na izborima, napom. autora) Živković i JNS, kad nigdje nije to moglo), kao i razbijanjem našeg manjačkog odreda i pojedinih četa prije godinu dana od strane čletnika i ustaša, mi smo morali pobnući ostatak naših vojnih jedinica i naš uticaj je potpuno prestao.

Za vrijeme dok su proleterske divizije boravile na terenu Centralne Bosne, u sporazumu sa CK mi smo poslali drugove na taj teren, koji su imali za zadatak da formiraju partijsku organizaciju. Međutim, povlačenjem tih jedinica iz Centralne Bosne, njihovo djelovanje nije se moglo produžiti na cijelom terenu. Njihov rad je produžen na manjem dijelu toga teritorija, tj. tamo gdje smo imali naše vojne snage.

Samo Povjereništvo previše je stajalo uz vojsku i nije posvetilo pažnju radu u pozadini. Pojačanjem naših snaga tamo. Što će svakako uslijediti, a i samom našom podrškom prelaskom na taj teren, mi ćemo moći sa prilično uspjeha djelovati na tom terenu. Nedostatak kadrova, kao i neimanja domaćih ljudi za politički rad, biće nam najveća prepreka u tome radu. Od prvog Povjereništva obrazovaćemo Okružni komitet za Centralnu Bosnu…”[1056]

„VI OMLADINA. Taj sector rada bio je u mnogim krajevima vrlo lijepo razvijen… U mngom krajevima mi smo naš pokret temeljili na omladini i njezin rad u ovoj borbi postao je zaista popularan u tolikoj mjeri, da se i najstariji ljudi, koji su ispočetka bili veoma konzervativni, ponose radom naše omladine…. Danas u selima koja su politički koliko-toliko uz nas, rijetko možemo vidjeti sposobnog omladinca kod kuće. Pred SKOJ-em stoji isti zadatak kao i pred Partijom, a taj je proširiti svoj uticaj na omladinu u neoslobođenim krajevima, tj. krajevima i gradovima u kojim stacionira okupator potpomognut sa četnicima po selima, i mobilisati omladinu tih krajeva u redove naše vojske.

[1055] Đuro Pucar Stari, *Dokumenti i članci (1926–1945)*, str. 569, 571. i 572. Dokument 229, Arhiv CK SK BiH, 1943/1402,

[1056] Ibid., str. 575-576. (U Izvještaju je dalje obrađeno stanje po sektorima rada – po okruzima, agitacija i propaganda, AFŽ itd.).

Na terenu Bosanske krajine postoji Oblasni komitet SKOJ-a sastavljen od četiri člana (peti član je poginuo u ovoj ofanzivi) sa sekretarom koji je u Oblasnom komitetu Partije (Stojan Bjelajac, napom. aut.).

Postoje okružni komiteti, koji su poslije ofanzive popunjeni sa mladim skojevskim rukovodiocima (skoro svi rukovodioci SKOJ-a, koji su bili u okružnim komitetima prije ofanzive, otišli su u vojsku, jer se i većina skojevskog članstva, kao i omladine mobilisala, a u većini slučajeva dobrovoljno javila u redove naše vojske i partizanskih odreda).

VII Jedna od osnovnih zadaća, koje se danas pred nas postavljaju, jeste: učvrstiti vojne jedinice koje su ostale na ovom terenu. Povećati njihovu brojnu snagu (XI brigada). Pospješiti i ojačati formiranje odrede, stvoriti od ovih odreda brigade. Stvarati i nove odrede na grahovskom, prozorskom i travničkom sektoru…

Mora se posvetiti daleko veća pažnja u čuvanju kadra, kao i izgradnji novih domaćih kadrova. Mora se u Centralnoj Bosni od Povjereništva stvoriti Okružni komitet – sem toga mora se neminovno prodrijeti u Banja Luku i druge neoslobođene gradove. Ispostaviti što užu vezu sa našim drugovima u tim gradovima i pomoći im u radu.

Jedan od najvećih problema, koji se danas pred nas postavljaju, jeste pitanje ishrane vojske i pasivnih krajeva. S obzirom da neki pasivni krajevi već mjesecima žive od trave i kopriva, prijeti opšasnost od gladi. A isto tako neke naše vojne jedinice žive isključivo samo o mesu…

Javite nam se i potvrdite prijem izvještaja.

SMRT FAŠIZMU – SLOBODA NARODU

14. maja 1943. godine

Za Oblasni komitet KPJ
za Bosansku krajinu

P. S. U izvještaju smo ispustili da spomenemo nešto više o četnicima. Stanje četnika na našem terenu, po izvještaju koga mi imamo, ono otprilike ovako: zapaža se izvjesno previranje među samim četnicima, dok jedni traže kontakt sa nama (primjer Forkapa i Mišić), dotle su druge četničke vođe (Uroš Drenović, popo Đujić) čvrsto vezani za okupatora i ne mogu da se odvoje od njega. Rade Radić u Centralnoj Bosni izjavljje, da se nikada nije ni borio protiv partizana, nego jedino protivu komunista. Perica Vasić upućuje pismo i poruke preko svoje familije da bi htjeo da se preda partizanima, no pri tome traži garanciju da će mu se pokloniti život.

Brojno stanje četnika: pop Đujić (kninska Krajina) ima otprilike oko 600. Uroš Drenović (mrkonjićki srez) oko 300 četnika, Laza Tešanović i Rade Radić (Centralna Bosna) imaju 900 u četama formiranih, no imaju nešto pušaka i razasutih po selima. Ovi posljednji nemaju volje za borbu na strani četnika poslije prolaska proleterskih divizija kroz taj kraj. Radićevi četnici bili su razbijeni i rastureni oko Banja Luke i u samoj Banjoj Luci, prigodom boravka proleterskih brigada u tome kraju. Poslije odlaska tih divizija četnici su se opet počeli okupljati i vodili su borbu sa našom Prvom krajiškom i banjalučkim odredom koji se na tom terenu nalazi. Pokušali su napad i na bolnicu, no u tome nisu uspjeli jer su ih naši odbili.

Pop Đujić pokušao je da se krene iz Knina, prešao je preko Grahova i Staretine, opljačkao neka sela oko Glamoča i vratio se natrag ka Kninu. Neke naše jedinice došle su u sukob sa njim, no, blagodareći pogriješkama štaba naše brigade, nisu u stanju da Đujiću

zadaju jači udarac. Po svoj prilici Đujić ima namjeru da krene za Liku i da pomogne neprijateljsku ofanzivu, koja se na Liku predviđa. Eto toliko o četnicima.”[1057]

11. Dioba Okružnog komiteta KPJ i SKOJ-a centralne Bosne na dva nova–OK KPJ i OK SKOJ-a za Kotor-Varoš i područje oko Banjaluke i OK KPJ i OK SKOJ-a za Prnjavor

Oblasni komitet KPJ za Bosansku krajinu obavještava 31. avgusta 1943. političkog komesara 11. KNOU divizije o nekim kadrovskim promjenama, pa navodimo to pismo:

„Političkom komesaru XI KNOU divizije

P O L O Ž A J

Dragi druže,

Po odluci CK i u sporazumu sa Oblasnim komitetom KPJ za Bos. Krajinu dosadašnji politkomesar XI divizije drug Žarko Zgonjanin dolazi za politkomesara V kozarske brigade, a na njegovo mjesto dolazi drug Pero Radović, dosadašnji zamjenik politkomesara I krajiške brigade

Drug Niko Jurinčić, dosadašnji politkomesar V kozarske brigade ide za sekretara banjalučkog Okružnog komiteta.

Isto tako drug Misirača,[1058] dosadašnji zamjenik politkomesara V kozarske brigade ide sa Nikom Jurinčićem u isti okružni komitet. Umjesto druga Misirače dolazi drug Miloš Pajković, dosadašnji rukovodilac politodjela VI krajiške brigade, a u posljednje vrijeme rukovodilac politodjela XI krajiške brigade koja je u rasformiranju.

Posebnim pismom obavjestićemo druga Niku Jurinčića o njegovim novim zadaćama.

Potvrdite prijem ovoga pisma.

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

31.VIII 43. Za Oblasni komitet KPJ, za Bosansku krajinu:”[1059]

„Sekretar Oblasnog komiteta KPJ za Bosansku krajinu Đuro Pucar Stari istoga dana, 31. avgusta 1943, saopštava politikomesaru 5. KNOU brigade Niki Jurinčiću Odluku o formiranju pored Prnjavorskog, još jednog Okružnog komiteta KPJ u centralnoj Bosni za Kotor–Varoš i područje oko Banjaluke.

Drugu NIKI JURINČIĆU,
politkomesaru V kozarske NOU brigade

P O L O Ž A J

[1057] Đuro Pucar Stari, *Dokumenti i članci*, Banjaluka 1989, document br. 229, Sekretar Oblasnog komiteta KPJ za Bosansku krajinu Đuro Pucar Stari upućuje 14. maja 1943. Izvještaj PK KPJ-e za Bosnu i Hercegovinu o radu Partije i stanju u Bosanskoj krajini, str. 579–581 (izvodi).

[1058] Dušan Misirača

[1059] Đuro Pucar Stari, *n. d.*, str. 685.

Dragi druže,

U sporazumu i po odobrenju CK KPJ formiran je još jedan okružni komitet na terenu centralne Bosne. U vezi sa tom odlukom rukovodioc toga Okružnog komiteta bio bi ti,[1060] a ostali članovi toga komiteta bili bi drug Misirača, drugarica Dušanka Kovačević, drug Josipović i drug Kolundžija po liniji SKOJ-a (ovaj treba istovremeno da bude i rukovodilac okružnog SKOJ-a). Djelokrug vašeg rada bi se protezao na Kotopr Varoš do Vrbasa, uključujući Krupu na Vrbasu, Bočac, sela iznad Banjaluke, održavati vezu sa Banjalukom, pomoći u formiranju Partijske organizacije u samoj Banjaluci i proširiti svoju djelatnist u pravcu Šipraga i Maslovara, doprijeti do Crnog Vrha i obuhvatati sva ona sela koja ne može da obuhvati prnjavorski Okružni komitet. Tačnu raspodjelu učiniti u sporazumu sa drugom Ilijom Kostićem, rukovodiocem prnjavorskog Okružnog komiteta. Ne treba se kruto držati opština i srezova koji pripadaju ovome ili onome okružnom komitetu, nego treba da se vidi koji okružni komitet može lakše i brže gdje da dopre. U ostalom jedan član Oblasnog komiteta doći će na vaš teren u toku ovih dana te će na licu mjesta utanačiti sve stvari sa vama.

Nastoj da što prije sakupiš ljude koji su predviđeni u ovaj Okružni komitet i da otpočnete sa radom što prije.

Imajte u vidu da je CK postavio pred našu partiju zadatak da se prvenstveno rad partijskih organizacija učvrsti i da se podigne uticaj partije u pozadini. U tu svrhu potrebno je organizovati niže i više partijske kurseve za obične članove i rukovodioce, putem kojih bi se podigao politički nivo partijskog članstva, a samim tim i njihpv autoritet među narodom. Moramo prekinuti sa dosadašnjom praksom da najsposobnije rukovodioce uvlačimo u vojsku a partijske organizacije na terenu ostaju bez rukovodioca Uslijed toga pojedine partijske organizacije su vrlo slabe, bez ikakvog uticaja u okolini u kojoj djeluju, često puta nesposobne da sprovedu najobičniju direktivu u život. Najnovijom odlukom CK u pogledu jačanja naše organizacije na terenu i povećanja kadra koji je uzet iz vojske očekivati je da će rad naše partijske organizacije na terenu Bos(anske) krajine krenuti na bolje. Molim vas imajte ovo u vidu i učinite sve da se stanje popravi na vašem sektoru.

Potvrdi prijem ovog pisma.

Uz drugarski pozdrav,

SMRT FAŠIZMU – SLOBODA NARODU!

31. avgust 1943. Za Oblasni komitet KPJ
za Bosansku krajinu”[1061]

Istovremeno, odnosno 31. avgusta 1943. godine, Oblasni komitet KPJ za Bosansku krajinu šalje pismo zamjeniku politkomesara VIII krajiške NOU brigade u vezi sa formiranjem navedena dva komiteta:

„Zamjeniku politkomesara VIII Kr. N. O. U. Brigade
p o l o ž a j

Dragi druže! Po primitku ovog pisma uputite druga Juru Mareka, dosadašnjeg člana politodjela te brigade, u centralnu Bosnu neka se javi drugu Iliji Kostiću, sekretaru

[1060] Niko Jurinčić od početka nije sekretar ovog Komiteta. Tu dužnost je već obavljala Dušanka Kovačević.
[1061] Original, pisan na mašini, latinicom, Arhiv CK SK BiH, 1943/1652.

Okružnog komiteta za srez prnjavorski, a istovremeno će biti član Okružnog komiteta za Prnjavor. Drug Jure Marek primiće dužnost sekretara Okružnog komiteta SKOJ-a za prnjavorski a istovremeno će biti član Okružnog komiteta za srez Prnjavorsko-derventsko-teslićki i dobojski.
Potvrdite prijem ovog pisma.
Uz drugarski pozdrv

Smrt fašizmu – Sloboda narodu!

31. avgusta 1943. Za Oblasni komitet KPJ
za Bosansku krajinu:”[1062]

Po prijemu ovoga pisma pristupilo se formiranju dva okružna komiteta KPJ i SKOJ-a u srednjoj Bosni prema dobijenim instrukcijama – u drugoj polovini septembra 1943. godine, ali instrukcije nisu do kraja sprovedene stoga što je situacija na terenu diktirala drugačija rješenja:

OK KPJ za Kotor-Varoš
i područje oko Banjaluke:

1. Dušanka Kovačević, sekretar
2. Aleksandar Čizmić *Aco*
3. Dušan Josipović *Duško*
4. Dušan Misirača
5. Pero Kolundžija
6. Nevenka Novaković

OK SKOJ-a za Kotor-Varoš
i područje oko Banjaluke

1. Pero Kolundžija, sekretar
2. Nada Podgornik
3. Miloš Milaković

OK KPJ za Prnjavor:

1. Ilija Kostić, sekretar
2. Zdravko Preradović *Braco*
3. Edhem Pobrić
4. Mile Trnjaković, sekr. OK SKOJ-a
5. Seka Vičentijević (dolazi kasnije)
6. Niko Jurinčić (dolazi kasnije)

OK SKOJ-a za Prnjavor:

1. Mile Trnjaković, sekretar
2. Dušan Vidović *Dule*
3. Drago Stojović
4. Miloš Glišić
5. Mićo Jovanović *Korčagin*
6. Rada Ostojić-Đuričić (dolazi kasnije9
7. Fahrija Kapetanović (dolazi kasnije)
8. Mirko Sančanin (dolazi kasnije)

Juraj Marek je došao na okrug Prnjavor u najavljeno vrijeme, ali nije bio u u OK SKOJ-a Prnjavor, ni član ni sekretar, kao ni član u OK KPJ za Prnjavor. Međutim, kako je u srednjoj Bosni djelovala Jedanaesta divizija, Juraj Marek je uskoro postavljen za rukovodioca SKOJ-a u toj diviziji. Obavljao je i druge odgovorne poslove i bio veoma zapažen po svojim sposobnostima i cjenjen u političkim krugovima srednje Bosne.

Nešto kasnije, u Okružni komitet SKOJ-a za Kotor-Varoš i područje oko Banjaluke, od novembra 1943. godine,[1063] djeluje u slijedećem sastavu:

[1062] Original pisan na mašini, latinicom, Arhiv CK SK BiH, Fond Ob. k KPJ za Bosansku krajinu, broj 1943/1648.

1. Pero Kolundžija, sekretar,
2. Miloš Milaković, organizacioni sekretar,
3. Nevenka Petrić, član i ujedno sekretar SK SKOJ-a za Travnik.

„U Prnjavoru je tada bila vrlo dobro razvijena politička aktivnost… organizovani su aktivi SKOJ-a i narošito je bio razvijen rad sa pionirima, zahvaljujući snalažljivosti Dule Vidovića. Otpočeo je i intenzivan rad sa omladinom i SKOJ-em u selima Štrpci i Vijačani. U selima oko Vrbasa i Srpca bilo je nekoliko aktiva SKOJ-a ili pojedinih skojevaca koji su radili u ilegalnim uslovima i uprkos svim poteškoćama nisu se bili pokolebali.

Prnjavorskim srezom rukovodio je Sreski komitet KPJ sa sekretarom Brankom Soldatom i Sreski komitet SKOJ-a sa sekretarom Mićom Jovanovićem *Korčaginom*, septembra 1943. godine:

Sreski komitet KPJ Prnjavor:	Sreski komitet SKOJ-a Prnjavor:
1. Branko Soldat, sekretar	1. Mićo Jovanović *Korčagin*
2. Vid Nježić	2. Jovo Jakovljević
3. Zdravko Preradović *Braco* i dr.	3. Đuro Milinković[1064]
	4. Dragica Tutnjilović (dolazi kasnije)[1065]

12. Okružno savjetovanje SKOJ-a za okrug Kotor-Varoš i područje oko Banjaluke (septembar 1943)

Okružno savjetovanje SKOJ-a za okrug Kotor-Varoš i područje oko Banjaluke, pripremano je duže vrijeme i održano je septembra 1943. godine u osnovnoj školi Grabovica, iako je članova SKOJ-a na terenu bilo samo 30. Ali u radu savajetovanja učestvovali su i predstavnici SKOJ-a iz odreda, a u to vrijeme u Banjalučkom odredu ima 8 članova, a u Travničkom 22 člana SKOJ-a, [1066] kao i jedinica, koje su u to vrijeme boravile na ovom terenu (5. kozarska i 12. krajiška). Osnovno izlaganje imao je Pero Kolundžija, sekretar OK SKOJ-a, a delegate je u ime OK KPJ pozdravila Dušanka Kovačević, sekretar OK KPJ za okrug Kotor-Varoš i područje oko Banjaluke, Duško Šobot, politički sekretar Komande banjalučkog područja i dr.

Cjelokupan rad savjetovanja stavljen je u kontekst aktuelnih zbivanja u Jugoslaviji, a delegati su upoznati i sa političkim zbivanjima u svijetu, posebno u vezi sa relevantnim pitanjima za Jugoslaviju – izgradnja nove vlasti u Jugoslaviji i priznavanje suvereniteta

---

[1063] Izvještaj OK SKOJ-a za i područje oko Banjaluke, od 19. 12. 1943. godine.

[1064] N. Petrić i M. Trnjaković, *O osnovnim karakteristikama omladinskog pokreta u području oko Banjaluke 1941 – 1945. godine*, zajednički rad navedena dva autora rađen jula 1976. godine u Beogradu, ukupno 29 strana, pripremljen za ediciju Srednja Bosna u NOB, nije objavljen.

[1065] Mirko Sančanin, Gavro Majstorović, *Kaoci*, Banjaluka 2000, „U Odred je došlo i nekoliko djevojaka iz Srpca: Brana Savić, Nada Lazić, Bosa Šnjegota, Dragica Tutnjilović… i dr. Djevojke su raspoređene za bolničarke, a Dragica Tutnjilović je otišla u Prnjavor u omladinsko rukovodstvo, za člana Sreskog komiteta SKOJ-a.”, str. 147.

[1066] Statistički podaci od novembra 1943, IPIRP, Sarajevo. U tim podacima stoji da na okrugu ima 30 čl. SKOJ-a, u Banjalučkom odredu 8, u Travničkom 22,

naše zemlje; o djelovanju izbjegličke vlade i izdaji kralja Petra II Karađorđevića, stanju na istočnom frontu i u sredozemlju itd.

Pored rasprave o tekućim zadacima, pošto je već bilo stiglo i direktivno pismo o pripremama II kongresa USAOJ-a,[1067] učesnici savjetovanja su i o tome upoznati.

Osnovni zaključak savjetovanja je bio omasovljavanje odbora USAOJ-a, pošto ih je u tom periodu bilo manje nego aktiva SKOJ-a, kao i dalje razvijanje organizacije SKOJ-a na terenu, sa posebnim akcentom na značaj idejno-političkog rada. Jedan od zaključaka je bio da se formiraju opštinski komiteti SKOJ-a.

„Poseban je značaj ovoga savjetovanja u tome što smo otvoreno kazali da mladi komunisti moraju u svemu služiti ličnim primjerom. Na to savjetovanje smo doveli učesnike i sa terena i iz vojske To je bio veliki događaj za drugove sa terena. Na ovom savjetovanju smo nastojali da uvjerimo učesnike sa terena da su postali daleko bolji uslovi sada nego što su bili za masovan rad sa omladinom. Mnogo se govorilo o organizacionim pitanjima, zatim o potrebi da se prevaziđe sektaški stav u vezi sa prijemom omladine u SKOJ, o potrebi osnivanja USAOJ-a, a posebno o formama rada kako bi se omladina više okupila, posebno putem sekcija za kulturnoprosvjetni rad…”[1068]

Uskoro poslije ovoga savjetovanja, sa okruga Banja Luka išli su delegati na Oblasno savjetovanje SKOJ-a u Lušci Palanku: Pero Kolunđija, Veljko Vejinović, Nevenka Petrić, Milan Marčeta, Mustafa Karaselimović, Boja Vučković, Jovo Đukić i dr. Išli su i delegati sa okruga Prnjavor na čelu sa sekretarom OK SKOJ-a Prnjavor Milom Trnjakovićem.

Na okrugu Prnjavor vršile su se pripreme za održavanje prve okružne konferencije SKOJ-a, jula 1944. godine. O aktivnostima u radu SKOJ-a u tom periodu Mile Trnjaković, tada sekretar OK SKOJ-a kaže: „U toku juna vršene su obimne pripreme za I okružnu konferenciju SKOJ-a i održana je u Prnjavoru 1. jula 1944. godine. Prisustvovalo je 110 delegata (85 delegata sa terena i 24 iz partizanskih odreda, ne računajući predstavnike SKOJ-a iz brigada XI divizije. U ime Pokrajinskog komiteta SKOJ-a za BiH konferenciji su prisustvovali Mile Perković, Mićo Rakić i Stojan Bjelajac – član Centralnog odbora USAOJ-a. Konferenciji je prisustvovalo 250 delegata iz svih krajeva i svih nacionalnosti i slojeva tadašnjeg prnjavorskog okruga. Naročito su bili zastupljeni gradovi Teslić, Tešanj i Derventa. Tada su održane velike manifestacije bratstva i jedinstva u Prnjavoru, a i veliko sportsko takmićenje između delegata po srezovima i sa jedinicama 11. divizije.”[1069]

13 . Sreska konferencija SKOJ-a za srez Kotor Varoš, oktobra 1943. godine i formiranje SK KPJ i SK SKOJ-a za Teslić-Tešanj

Sreska konferencija SKOJ-a za srez Kotor-Varoš održana je u Kotor-Varošu oktobra 1943. godine. Na ovoj konferenciji osnovno izlaganje je imao Miloš Milaković, član OK SKOJ-a Banja Luka. Rasprava se vodila o zadacima kao što su: omasovljavanje aktiva SKOJ-a i odbora USAOJ-a, dalja agitacija za stupanje omladine u naše jedinice, učešće omladine u prenosu žita i oružja, skupljanje hrane za naše jedinice i bolnice i sl.

[1067] Pismo Oblasnog odbora USAOJ-a Bosanske krajine od 25. septembra 1943, IPIRP, Sarajevo, nova sign. 3/1.
[1068] Pero Kolundžija, *n. d.*, str. 20.
[1069] Mile Trnjaković, *n. d.*, str. 14. i 15.

Na konferenciji su izabrani u Sreski komitet SKOJ-a: Jusuf Skorup za sekretara, a za članove Čedo Marjanović, Živko Arsenić, Pavle Jovetić i Mika Arsenić.

U ovo vrijeme sekretari aktiva SKOJ-a bili su: Dušanka Topolić u Kotor Varošu, Mehmed Spahić u Vrbanjcima, Smilja Petrić u Maslovarama, Đuro Bojić u Borku, Todor Dukić u Bastajima, Nada Mažar u Bolnici XI divizije u Borcima i dr.

„Formiran je Sreski komitet KPJ za Teslić-Tešanj na čelu sa Miodragom Filipovićem *Fićom* i Kostom Jotić *Kojom.* Sreski komitet SKOJ-a sačinjavali su: Dragan Petrović (Kragujevčanin iz Prve proleterske brigade), Sabira Mulabećirović iz Tešnja i Drago Lazić iz Dragalovaca. Oni su na srezu imali 3 aktiva SKOJ-a na slobodnoj teritoriji (Brestovac, Osredci i Dragalovci), kao i 2 aktiva u okupiranom Tešnju.

14. Osnivanje i rad Saveza pionira[1070]

Za vrijeme održavanja Prvog kongresa USAOJ-a u Bihaću od 27 – 29. decembra 1942. godine osnovan je Savez pionira Jugoslavije. U sprovođenju zaključaka sa toga kongresa počelo se sa formiranjem pionirskih odreda, odnosno sa osnivanjem opštinskih i sreskih odbora Saveza pionira Jugoslavije. Međutim, u ustaničkim danima, kada se počelo sa održavanjem posebnih sastanaka i konferencija sa omladinom, već tada se započelo odvojeno raditi i sa djecom. Po selima, često je bilo teško napraviti neku starosnu granicu ko spada u omladinu, a ko u djecu, pošto su obično djeca dolazila i na omladinske konferencije, ali, obično omladina nije išla na skupove sa djecom, izuzev onih koji su bili zaduženi za rad sa djecom. Posebno, u proljeće 1942. godine, paralelno sa razvijanjem omladinskih aktivnosti, odvijao se i rad sa djecom. U Imljanima je marta-aprila 1942. godine bilo okupljeno oko 50-70 djece sa kojom se organizovano radilo. Djeca koja su bila dorasla za školu, okupljana su, prije svega, oko analfabetskih tečajeva, pošto škole obično nisu radile. U istom periodu, na primjer, u Skender Vakufu, u Maslovarama i u Šipragama, paralelno sa okupljanjem omladine, okupljana su i djeca. Tako su na narodne zborove, na primjer u Skender-Vakufu, na kojem su govorili, između ostalih, Mišo Stupar i Vahida Maglajlić, a posebno na zboru povodom proslave Prvog maja 1942. godine, na kome je govorio i Dujko Komljenović, zajedno sa omladinom došla i djeca okupljena u čete i "naoružana" sa malim drvenim puškama.[1071]

I u Maslovarama je bilo slično u istom periodu.U selima gdje je bio pokrenut rad sa omladinom osnivane su i grupe djece, a djeca su, kao po pravilu, imala male drvene puške po ugledu na omladinu, koja je morala imati drvene puške zbog vojne obuke (misli se na mušku omladinu). Na održavanim zborovima omladina je dolazila postrojena dva po dva, a kako su omladinci bili obuhvaćeni vojnom obukom imali su drvene puške. Tako su i djeca dolazila postrojena dvoje po dvoje sa svojim malim drvenim puškama. Obično je na zborovima govorio Idriz Maslo, političko komesar Maslovarske čete, zatim

[1070] Istine radi mora se reću da ni pokojni Mile Trnjaković ni ja nismo neshto više zabilježili o radu Saveza pionira u srednjoj Bosni. Stoga se mora rači da su djeca dorasla za Savez pionira bila neuporedivo više okupljena u Savez pionira i u sve aktivnosti u vezi s njegovim djelovanjem, nego što to proizilazi iz nashih izvještaja i zabilješki iz toga perioda.

[1071] Kazivanje Srede Đukarića i Slavka Popovića autoru.

drugarica Vera Stefanović,[1072] novinar, i drugi. Dosta organizovan masovno-politički rad, kako sa stanovništvom, tako i sa omladinom i djecom, odvijao se sve do četničkog puča, izvršenog u Maslovarama, noću između 7/8. aprila 1942. godine.

Kada je osnovan prvi Sreski komitet SKOJ-a za Kotor-Varoš, polovinom decembra 1942. godine,[1073] jedan od zadataka bio je i rad sa djecom, koji se odvijao kako je već navedeno. Analfabetski tečajevi i pojedini oblici kultirnog rada bili su osnovni vid okupljanja djece. Na primjer, na kultirnim priredbama uvjek su učestvovala i djeca sa recitacijama ili nekim kraćim dramskim sastavom. Januara 1943. već su se počeli osnivati pionirski odredi – pošto su tada sa Bosanskom krajinom bile izuzetno dobre veze, pa su stizale i najnovije directive. Konkretno, materijali sa I kongresa USAOJ-a, a u okviru tih dokumenata bila je i informacija da je osnovan Savez pionira Jugoslavije i sve u vezi s tim, tako da se samo mjestimično stiglo nešto uraditi i na osnivanju pionirskih odreda.

Između 18. i 20. januara 1943. reorganizovan je OK SKOJ-a za srednju Bosnu i Sreski komitet SKOJ-a za Kotor-Varoš.[1074] Tada se već znalo o Savezu pionira, pa su se i aktivnosti odvijale u skladu s tim, – u zavisnosti os političkih prilika na terenu. Kako je tada osnovan i Sreski komitet SKOJ-a za Prnjavor[1075] i Teslićko-tešanjski srez[1076] identične aktivnosti su se odvijale i na djelokrugu rada ta novoosnovana sreska komiteta SKOJ-a. U prvim januarskim danima 1942. godine osnovan je pionirski odred u Kotor-Varošu i sa njim se radilo sve do povlaćenja naših snaga, 31. januara iste godine.

Ali, odlaskom proleterskih jedinica sa teritorije srednje Bosne, januara/februara 1943. godine, kada u srednjoj Bosni ostaje samo Četvrti krajiški NOP odred (obnovljen 2. februara 1943), a nakon izvjesnog vremena pridružuje mu se i Prva krajiška NOU brigada, opet je masovno-politički rad na terenu zamro. Jedino, kao što je već navedeno, sasvim pojedinačno, u pojedinim selima gdje se Četvrti krajiški odred zadržavao bar nekoliko dana u kontinuitetu, postojeći Sreski komitet SKOJ-a za Kotor-Varoš, čiji članovi su bili raspoređeni po četama, radili su nešto koliko su mogli, uključiv i rad sa djecom, a isto tako i članovi Povjereništva OK SKOJ-a za srednju Bosnu..

U 1943. godini, poslije formiranja novog Sreskog komiteta SKOJ-a za Kotor-Varoš, maja 1943. godine, kada je započeo relativno organizovaniji rad na okupljanju omladine u selima, koliko su prilike dozvoljavale, počelo se i sa osnivanjem pionirskih odreda. U tom periodu prvi pionirski odred osnovan je u Koričanima, a nešto docnije i u drugim selima u kojima se moglo politički djelovati. Najorganizovaniji pionirski odred sa najrazvijenijim aktivnostima bio je u Šipragama, a njime je rukovodila Olga Knežević.

Kada su tokom 1943. i 1944. godine osnivane partizanske osnovne škole, istovremeno su osnovani i pionirski odredi. Tako, na primjer, u osnovnim školama učiteljice su bile: u Koričanima Cica Tvrz, u Imljanima Mirko Jovetić, u Vrbnjacima Augusta Filipović – Skorup, u Kruševu Brdu Dušanka Petrić, u Maslovarima Seka Šipka,

---

[1072] Vera Stefanović je bila poznati publicist i vrsni novinar prije Drugog svjetskog rata. Inače, bila je supruga Vilke Vinterhaltera. Kako se zatekla u Maslovarama za vrijeme četničkog puča, četnici su je zaklali.

[1073] U sastavu ovog komiteta su bili: Josip Tvrz *Pepi*, sekretar, Dušanka i Nevenka Petrić i Nada Mažar.

[1074] Tada su u Sreskom komitetu SKOJ-a za Kotor-Varoš bili: Vlado Kecman, sekretar, Dušanka i Nevenka Petrić, Rajko Dukić, Lazo Gajić i Aco Gajetić.

[1075] Sreski komitet SKOJ-a za Prnjavor sačinjavali su: Stanko Vukašinović, sekretar, Vuko Trivić, Branko Fistrić *Malac* i dr.

[1076] Tada su Sreski komitet SKOJ-a za Tesličko-tešanjski srez sačunjavali: Mira Jotanović, sekretar, Nevenka Đekanović, Drago Graček i dr.

u Čečavi Zorka Jotanović i dr. Ove škole, iz sasvim razumljivih razloga, oskudjevale su sa osnovnim materijalom za rad, pa je za period NOB-e bilo karakteristično da su djeca prilikom susreta sa borcima, skoro uvjek ih zaustavljali i tražili papira i olovku da bi mogli da uče pisati. U Izvještaju OK SKOJ-a za Banjaluku za oktobar 1944.[1077] navedeno je da na srezu Kotor-Varoš ima 6 pionirskih odreda, od toga četiri u Maslovarama, jedan u Šipragama i jedan u Skender-Vakufu.

Paralelno sa radom na opismenjavanju djece, pristigle za opismenjavanje, u partizanskim školama radilo se i politički, tako da su tokom rata ta djeca stasala u omladinu, odnosno USOAJ, a dosta ih je, sticajem ratnih prilika, iz statusa člana Saveza pionira postajalo borac sa puškom.

Na sastanku OK SKOJ-a Banja Luka, održanom 7. jula 1944. godine, iznijeto je da ukupno evidentiranih pionira na opštini Maslovare ima 126, Skender Vakuf oko 100, Koričanima 44. itd.[1078]

U Izvještaju OK SKOJ-a Banja Luka, od 18. jula 1944. godine, vidi se da je analfabetskim tečajevima bilo okupljeno oko 250 polaznika, a to znači da je među njima bio najveći broj djece.[1079] U Izvještaju istog komiteta, od 29. novembra 1944. godine, između ostalog kaže se i sledeće: "Imamo tri čete sa 77 članova, 9 pionirskih tečajeva sa 106 đaka. Ove pionirske škole i tečajevi, u vezi nemanja materijala i situacije, vrlo slabo rade."[1080]

Neposredno pred oslobođenje, paralelno sa osnivanjem većeg broja škola, osnivani su i pionirski odredi, tako da su u prvoj polovini 1945. godine sva djeca koja su pohađala te škole bila obuhvaćena i Savezom pionira.

„Formirali smo jedan bataljon pionira sa 120 članova, a ukupno je bilo organiovano oko 500 pionira." – kaže Mile Trnjaković za aktivnost Saveza pionira na okrugu Prnjavor, krajem septembra 1944. godine.[1081]

15. Skojevski i partijski kursevi u srednjoj Bosni

KPJ je uvjek posvećivala pažnju idejno-političkom radu sa članovima SKOJ-a i omladinom, okupljenim oko odbora USAOJ-a, a posebno izraslijim kadrovima iz svojih redova. U aktivima SKOJ-a po pravilu održavani su radni i teoretski sastanci aktiva SKOJ-a, a često i opštinskih i sreskih komiteta.

Pored toga što su KPJ i SKOJ neposredno uticali na cjelokupni rad SKOJ-a, pa tako i teoretski, i jedno direktivno pismo Agitropa Oblasnog komiteta SKOJ-a istaklo je značaj teoretskog rada u SKOJ-u. U tom pismu, između ostalog se kaže: "Teoretski rad: postaviti najozbiljnije pitanje teoretske izgradnje. Naročito posvetiti pažnju izučavanju istorije SKP /b/ i linije KPJ. Nema potrebe posebno naglašavati značaj marksističko-lenjinističke teorije, ako se uoči da je ta najnaprednija teorija omogućila slavnoj SKP /b/ stvaranje Crvene Armije…"[1082] Koliko se pažnje posvećivalo ovoj aktivnosti vidi se iz

---

[1077] Izvještaj OK SKOJ-a za Banjaluku za mjesec oktobar 1944, upućen Oblasnom komitetu SKOJ-a Bosanske krajine, nova sign. 8/2.
[1078] Nevenka Petrić, Ratne pribilješke I, str. 21.
[1079] Izvještaj OK SKOJ-a Banja Luka od 18.VII 1944, upućen Oblasnom komitetu BK, Arhiv CK SKBiH, Fond SKOJ-a, br. 203.
[1080] Izvještaj OK SKOJ-a Banjaluka od 29.XI 1944. godine, Arhiv CK SKBiH, Fond SKOJ-a br-312.
[1081] Mile Trnjaković, *n. d*., str. 19.
[1082] Oblasni komitet SKOJ-a Bosanske krajine, oktobar 1942 godine, stara sign. 4/15516, nova sign.. 4/1.

direktivnog pisma Okružnog komiteta SKOJ-a za centralnu Bosnu, upućenom 25. avgusta 1943. godine, svim sreskim, odredskim i bataljonskim komitetima SKOJ-a na terenu srednje Bosne,[1083] u kome se daje i plan rada sa naslovom: "Materijal za prerađivanje po rukovodstvima i aktivima" sa ukupno 11 tema. Posebno se dodaje da sreska, bataljonska i odredska rukovodstva treba da obrade tri teme: o kritici i samokritici, protiv uskogrudog prakticizma i teoretsko-političko podizanje kadrova.

Krajem 1943. godine Oblasni komitet SKOJ-a za Bosansku Krajinu prišao je organizaciji nižih SKOJ-evskih kurseva. Iz arhive Oblasnog komiteta SKOJ-a[1084] može se zaključiti da je u okrugu Banja Luka rad ovih kurseva započet krajem 1943. godine, a to potvrđuju i slušaoci[1085] ovih kurseva.

Prvi skojevski kurs na okrugu Banjaluka održan je septembra-oktobra 1943. godine u Kotor Varošu, u zgradi bivšeg sreskog načelstva koji je trajao oko mjesec dana a slušaoci su spavali u zgradi bivše šumske uprave. Ovim kursom je rukovodila Nada Podgornik, član OK SKOJ-a za srednju Bosnu, a bilo je 30-35 slušalaca. Predavači na kursu su bili članovi Okružnog komiteta KPJ i SKOJ-a, vojno-politički rukovodioci iz brigada (V, XII i XIV). Najveći broj predavanja održala je Nada Podgornik. Rad na kursu trajao je po cijeli dan. Poslije doručka bila su predavanja, zatim rad po kružocima, a poslije ručka individualno učenje i konsultacije. Na kraju kursa vršena je provjera znanja.

Za vrijeme rada kursa, posjetila su ga Dušanka Kovačević, sekretar OK KPJ Banja Luka, Mileva Ljubotinja, sekretar SK KPJ Kotor Varoš, Mihajlo Pavlović, predsjednik Sreskog NOO Kotor Varoš i dr.

Na ovom kursu, između ostalih slušalaca, bili su: Arfan Hozić, Dušanka Topolić, Ismet Ramić, Avgusta Filipović i Dževida Durut iz Kotor Varoša, Sretko Radulić iz Imljana, Dane Pavlović iz Bastaja, Stevan Popović iz Živnica, Đorđe Jokanović iz Vitovlja, Jelka Slavnić iz Korićana, Živko Arsenić i Aleksa Ponorac iz Kruševa Brda, Sabit Mušinović iz Skender Vakufa i dr. Pored članova SKOJ-a sa terena, na ovom kursu je bilo i 13 slušalaca iz V, XII, XIV brigade, kao i iz odreda. Iz Banjalučkog odreda slušaoci su bili Dimitrije Grubač i Omer Šipraga itd.[1086]

U drugoj polovini 1944. godine održana su dva skojevska kursa u zgradi osnovne škole u Grabovici, kojim su rukovodile Nevenka Petrić i Milka Filipović, obe članovi OK SKOJ-a za Banja Luku, o čemu je odlučeno na sastanku OK SKOJ-a Banja Luka, održanom 17. oktobra 1944. godine.[1087] Prvim kursom je rukovodila Milka Pilipović, a drugim Nevenka Petrić.

Program rada nižih skojevskih kurseva bio je slijedeći:

„I tema: RAZVITAK DRUŠTVA (Segal "Ekonomski razvitak društva")

[1083] Pismo Okružnog komiteta SKOJ-a za centralnu Bosnu svim sreskim, odredskim i bataljonskim komitetima SKOJ-a na terenu srednje Bosne, od 25. avgusta 1943. godine, IPIRP, Sarajevo, stara sign. 8/15700, nova 1/1.

[1084] Pismo drugarici Fahriji (Kapetanović, udata Jovanović, napom. aut.) od 29. novembra 1943. godine u kome se kaže da će na okruzima Banja Luka i Prnjavor održati niže skojevske kueseve. Međutim, ona je držala te kurseve samo na okrugu Prnjavor, IPIRP, Sarajevo, stara sign. 33/15658, nova sign. 381/1. Prilog: Program rada skojevskog kursa.

[1085] Kazivanje kursista navedenog kursa Todor Dukića i Živka Miljanovića autoru.

[1086] Kazivanje Dimitrija Grubača autoru.

[1087] Nevenke Petrić, Ratne pribilješke I, str. 76-77.

II tema: JUGOSLAVIJA (stvaranje, život naroda i omladine i kapitulacija)
IIItema: DRUGI SVJETSKI RAT – SSSR NA ČELU BORBE SLOBODOLJUBIVIH NARODA
IV tema: O PARTIJI
V tema: LINIJA PARTIJE U NARODNOOSLOBODILAKOJ BORBI
VI tema: SAVEZ KOMUNISTIKE OMLADINE JUGOSLAVIJE
VIItema: UJEDINJENI SAVEZ ANTIFAŠISTIKE OMLADINE JUGOSL."[1088]

Drugi skojevski kurs u Grabovici trajao je od 7-15 decembra 1944. godine. Na kursu je bilo oko 30 slušalaca. Među njima su bili Bogdan Rakita, rukovodilac SKOJ-a Banjalučkog odreda, Todor Dukić iz Bastaja, Savo Popović iz Živinica, Smilja Petrić iz Maslovara, Luka Tejinović iz Golog Brda, Milorad Barišić iz Borka, Čedo Šodolović iz Imljana, Mustafa Karaselimović iz Kotor Varoša, Đorđe Šatara iz Vrbanjaca, Vojo Kerezović iz Dabovaca, Mira i Milka iz odreda i dr.

Na dan početka skojevskog kursa održan je sastanak skojevskog aktiva, pa navodimo zabilježeno:

„Sastanak skojevskog aktiva na skojevskom kursu, dne 7.XII 1944.g.
Dnevni red:
1. Biranje sekretara
2. Raspodjela rada
3. Razno

Za sekretara aktiva SKOJ-a je izabran drug Mustafa Karaselimović. Zaduiženja: drugarica Mira – kulturna sekcija, hor, Milka uz pomoć Šatare i Voje – higijena, Čedo Šodolović – ekonom."[1089]

Prema istom izvoru održan je još jedan sastanak ovog aktiva SKOJ-a. Bila je samo jedna tačka dnevnog reda: „Pitanje discipline i odgovornosti. "[1090] Nisu navedeni razlozi za ovaj dnevni red. Ali to ne mora da znači da su postojali neki posebni problemi, već više govori o načinu rada, odnosno razmišljanja u tom vremenu u SKOJ-u, pošto se i na najmanje sitnice veoma oštro reagovalo.

Zaduženi rukovodioci kursa morali su se starati za sve potrebe u vezi sa održavanjem kursa. Tako je, na primjer, Nevenka Petrić zabilježila da se za kurs, kojim će ona rukovoditi, treba da obezbjede karbitne lampe, 200 kg žita, 50 kg pasulja, 150 kg krompira, jedna kola voća, a da meso i sir treba da se obezbjede preko opštine Šiprage. Zabilježeno je, takođe, da svi kursisti treba da ponesu sa sobom ćebad, porcije i kašike.[1091]

U Izvještaju OK SKOJ-a za Banja Luku, od 29 novembra 1944, kaže se: "Održali smo jedan produženi vaspitni sastanak od 7 dana, na kojem je prisustvovalo 25 članova iz vojske i sa terena. Uspjeh na tom sastanku bio je dosta dobar. Pored političkog znanja kojeg su dobili, stekli su i praksu kako će da rade na terenu. Taj je sastanak bio prvi, i nije bio najuspješniji. Onaj plan koji ste nam poslali, čini nam se da je za sedam dana velik. Nivo skojevaca je na vrlo niskom stupnju, a svaka stvar morala se detaljno razrađivati.

[1088] IPIRP, Sarajevo, stara sign. 33/15658, nova sign.38/1.
[1089] Nevenka Petrić, Ratne pribilješke II, str. 7
[1090] Ibid., str. 7.
[1091] Nevenka Petrić, Ratne pribilješke I, str. 77.

Mi predlažemo, uzevši u obzir iskustva sa prvog sastanka, da bi trebalo ove sastanke održavati po 9 dana. Na ovom sastanku učesnici kursa nisu ništa pribilježavali radi slabe pismenosti i sporog pisanja, što je bilo pogrešno. Vladalo je veliko interesovanje kod drugova."

U izvještaju OK KPJ Banja Luka, od 8. decembra 1944. godine, kaže se, između ostalog: "Otpočeo je vaspitni rad i održan je jedan prošireni vaspitni sastanak, koji je trajao 7 dana, sa dosta uspjeha. U toku su dalji sastanci."

Oba citirana izvještaja govore o započetoj praksi organizovanijeg rada na idejno-političkom uzdizanju članova i rukovodilaca SKOJ-a. Iako su kursevi nazivani produženim vaspitnim sastancima, u toku samog rada ovih kurseva oni su i tretirani kao kursevi, a oni to, zaista, u praksi i jesu bili i tako su se i zvali. Samo su u pimima Oblasnog komiteta SKOJ-a tretirani kao „propduženi vaspitni sastanci".

Četvrti i poslednji skojevski kurs do oslobođenja za srez Kotor Varoš, Banjalučki i Uzlomački odred, u vrijeme kada je postojao samo jedan Okruužni komitet SKOJ-a za centralnu Bosnu, održan je od 14-21. januara 1945. godine, u Maslovarama, u kući Natalije Petrić. Kursom je rukovodila i održala skoro sva predavanja Nevenka Petrić. I na ovom skojevskom kursu formiran je aktiv SKOJ-a:

„Formiranje aktiva SKOJ-a na skojevskom kursu, dne 15.I 1945. g.
Dnevni red:
1. Biranje sekretara
2. Raspodjela rada
3. Razno

Za sekretara aktiva SKOJ-a izabrana je Asima Karaselimović, a i sekretar je kursa. Raspodjela: komandir kursa je Stevo Mandić. Mirko (prezime nečitko) dopisništvo, Neša – knjižničar (za literaturu), Jović zadužen za hor, Stanko Bajić za analfabetski tečaj i Milan i Branko za higijenu…"[1092]

Kao što se vidi na ovom kursu bio je i komandir kursa, Stevo Mandić, što govori o tome da je postojala realna opasnost od napada četnika iz okoline, pa se moralo računati i sa njihovim eventualnim napadom. Među navedenim zaduženjima vidi se i zaduženje za analfabetski tečaj, što govori da su na kurs dolazili i nepismeni skojevci.

Prije početka rada svakog kursa obično se održao sastanak na kome su izabrani: ekonom – koji se starao o ishrani, knjižničar – koji se starao o literaturi, papiru i sl. i sekretar kursa – koji je, ujedno, bio i sekretar aktiva SKOJ-a sastavljenog od učesnika kursa. Ako je bilo članova KPJ, obično su se formirale partijske ćelije, u saglasnosti sa OK KPJ ili SK KPJ, u zavisnosti od doga gdje je kurs održavan. Radilo se po kružocima, u kojima je bilo 5-6 članova, a rukovodilac kružoka je obično bio najizrasliji član SKOJ-a u tom kružoku.

Kursevi su obično trajali 7-8 dana. Jedna tema obrađivana je jedan dan. A osmi dan bila je manja provjera znanja, podjela tzv. karakteristika sa kursa i, čim su kretali kuriri ili neka druga mogučnost kretali su i kursisti u svoje jedinice, odnosno odredišta. Na kursevima je organizovan kulturno-prosvjetni rad. Kao najmanje, na svakom kursu organizovane su zidne ili usmene novine, zatim pjevački horovi. Ako je u mjestu

[1092] Nevenka Petrić Ratne pribilješke II, str. 76.

održavanja kursa bila neka priredba kursisti su se uključivali sa nekom svojom tačkom programa. Po završetku kursa izdavane su pisane karakteristike svakom pojedincu o uspjehu koji je pokazao na kursu, kao i o marljivosti i zalaganju u društvenom životu.

Članovi OK SKOJ-a koji su bili zaduženi za organizovanje skojevskog kursa i, istovremeno i da ga održe, tj. da održe sva ili skoro sva predavanja, ujedno su bili zaduženi i za cjelokupnu organizaciju toga kursa, kao na primjer da se obezbjedi potrebna količina hrane, pekara, kazan za kuvanje, tanjiri, deke za pokrivanje itd. Jer, iako su svi članovi, odnosno rukovodioci SKOJ-a pozvani na skojevski kurs bili obavješteni da treba da ponesu deku, porciju i kašiku, kao pravilo nikada manjmanje trećina pozvanih to nije donijela, često i iz objektivnih razloga, jer ako to već nisu imali nisu imali gdje da kupe.

Pojedini skojevski rukovodioci išli su na srednji skojevski kurs u Mrkonjić-Grad. Slušaoci ovog kursa bili su: Čedo Marjanović, Jusuf Skorup, Nikola Arsenić, Mustafa Karaselimović, Pavle Jovetić i dr.,[1093] a rukovodilac ovoga kursa bio je Braco Nemet – Kozarčanin, član Oblasnog komiteta SKOJ-a za Bosansku Krajinu. Pojedini članovi Okružnog komiteta SKOJ-a u zavisnosti od afiniteta prema pojedinim poslovima, a još više od toga da li dobro sarađuju sa Sreskim komitetom KPJ na srezu na kome se nalaze na terenu, na primjer sa održavanjem skojevskog kursa ili drugim povodom, često su ulazili i u neke komisije ili odbore, privremenog karaktera, pri Sreskom komitetu KPJ dotičnog sreza na kome su privremeno djelovali i pomagali svojim znanjem po određenim pitanjima. Navodimo jedan takav primjer, kao ilustraciju:
„Sastanak Komisije za dopisništvo:

1. Sida (Marjanović, napom. aut.)
2. Nevenka (Petrić, napom. aut.)
3. Vlado (Ivanović, napom. aut.).”[1094]

U vrijeme kada je oformljena gornja komisija Vlado Ivanović je bio sekretar Sreskog komiteta KPJ Kotor-Varoš, sa sjedištem u Maslovarama, Sida Marjanović je bila član, a Nevenka Petrić je privremeno bila uključena u taj rad dok se nalazila po zadatku na tome srezu. Inače, sa navedena dva člana komisije bila je u 1942, odnosno 1943. godini član istog komiteta (sa Vladom u SK SKOJ-a Kotor-Varoš, a sa Sidom u SK KPJ Travnik).

Pojedini skojevski rukovodioci u toku NOB-a pohađali su i partijske kurseve. Tako, na primjer, na Prvom partijskom kursu u srednjoj Bosni, koji je održan u Šipragama, a počeo je sa radom 22. jula, a završio 16. avgusta 1943. godine. Slušaoci su bili i omladinski rukovodioci, raniji ili aktuelni: Rajko Dukić, Branko Soldat, Milutin Đurđević, Jovanka Crnomarković, Vlado Kecman, Stevo Simić, Nevenka Petrić[1095] i dr.

[1093] Kazivanje Čede Šodolovića i Jusufa Skorupa autoru.

[1094] Nevenka Petrić, Ratne pribilješke I, str. 77. Ova zabilješka u ovom tekstu se našla kako bi se pokazalo da su članovi OK SKOJ-a na određenim sektorima uključivani i u poslove gdje nisu bili organizaciono povezani. To je rađeno na nekoj drugarskoj bazi, na osnovu toga što su troje navedenih bili u određenim fazama razavoja, zajedno članovi komiteta. A takvih slučajeva je bilo više. U navedenoj Komisiji Sida Marjanović je bila član SK KPJ za Kotor-Varoš, a duže vrijeme ranije je bila zajedno sa N. Petrić član SK KPJ za Travnik. Vlado Ivanović je u momentu osnivanja ove Komisije bio sekretar SK KPJ za Kotor-Varoš. Sa N. Petrić je krajem 1942. bio zajedno u Sreskom komitetu SKOJ-a za Kotor-Varoš – Vlado je bio sekretar, a Nevenka član itd.

[1095] Kako sam imala 16 godina na ovom kursu bila sam najmlađi polaznik.

Rukovodilac ovog partijskog kursa bio je Marko Perović. U toku rada kursa, kada je Vrhovni štab, poslije pete neprijateljske ofanzive došao na Petrovo Polje, 4. avgusta 1943. godine, nekoliko predavanja održao je i Krsto Popivoda, pošto je on bio pri Vrhovnom štabu.[1096]

Pojedine jedinice koje su boravile u Šipragama i Grabovici organizovale su, u saradnji sa SK KPJ i SK SKOJ-a Kotor Varoš i Travnik i OK SKOJ-a za Banja Luku, vojno-omladinske kurseve za omladinu sa teritorije dva pomenuta sreza, kao i za omladinu koja je bila u tim jedinicama, a nije imala potrebnu vojnu obuku. Tako je Štab XI krajiške divizije organizovao vojno-omladinski kurs u Šipragama, čiji je rukovodilac bio Drago Rodić iz V. kozarske brigade. Isti kurs organizovan je i u Grabovici. Na svakom od ova dva kursa, bilo je po oko 80 omladinaca. Najveći broj slušalaca ovih kurseva koji su bili domaći, sa terena sreza Kotor-Varoš ili Travnik, stupio je u naše jedinice.[1097]

U drugoj polovini 1943. godine organizovan je i jedan skojevski kurs na Kulašima za članove SKOJ-a iz cijele srednje Bosne. Tako su iz sreza Kotor Varoš na ovom kursu slušaoci bili Janko Knežević, Muho Kreso, Asima Karaselimović i Jokanović iz Odreda.

U srednjoj Bosni organizovan je i počeo je sa radom i Srednji partijski kurs. Počeo je sa radom 13. decembra 1943. godine u Maslovarama. Bilo je predviđeno da na ovaj kurs dolaze polaznici iz cijele srednje Bosne, ali i šire i to politički radnici sa terena i vojno-politički rukovodioci iz šest srednjobosanskih partizanskih odreda, kao i tri brigade koje su tada dejstvovale u srednjoj Bosni. Duže vrijeme vršene su pripreme i renovirana je zgrada koja je prije rata bila trgovina Adema Dizdara u Maslovarama. Kao dio priprema bilo je predviđeno da se formira Područni bataljon pri Komandi područja Banjaluka, koji treba da štiti: OK KPJ i OK SKOJ-a za Banjaluku i Prnjavor, sreske komitete KPJ i SKOJ-a, kao i ovaj srdenji partijski kurs, predviđen za kadrove iz srednje Bosne i šire. Za komandanta toga Područnog bataljona postavljen je Vladimir Marić, a za zamjenika političkog komesara Vlado Kecman. Prije početka rada ovog srednjeg partijskog kursa, Područni bataljon bio je već formiran i imao je tri čete.

Za rukovodioce ovoga kursa bili su određeni Ljubo Babić i Milutin Velimir. Kad je sve bilo spremno došlo je oko 40-ak polaznika: Dušan Josipović *Duško*, Edhem Pobrić, Derviš Gazić *Dedo*, Jovo Popović i Dušan Gusak iz Krmina, Zdravko Preradović Braco, član SK KPJ Prnjavor, Mihajlo Pavlović, predsjednik Sreskog narodnooslobodilačkog odbora za Kotor-Varoš, Viktorija Petrić-Kapor, sekretar Opštinskog komiteta KPJ za Maslovare i Duško Borić, Stevka Jeličić – Medić; iz Tešanjsko-teslićkog odreda Milivoje Danilović; iz Motajičkog pdreda Stevo Simić, komandant bataljona i još drug Spaso; iz 14. srednjobosanske brigade Josip Tvrz *Pepi*, komesar bataljona, Stanko Vukašinović, pomoćnik političkog komesara bataljona, Uroš Kreco, politički komesar čete; Vladimir Marić, komandant Područnog bataljona, Vlado Kecman, zamjenik političnog komesara Područnog bataljona; iz Pete kozarske brigade bili su: Boro Gaćeša, politički komesar bataljona, Dževad Kujić, Ljuban Borojević, Dušan Samardžija, Uzeir Zubović *Lambika*, sva četvorica politički komesari četa i Đurica Đuričić, pomoćnik

[1096] Za nas slušaoce bilo je veliko iznenađenje da u vrijeme kad nam je držao predavanja Krsto Popivoda nije bio član KPJ. Naime, zbog nekih obračuna sa pojedinim strujama u KPJ bio je još prije 1941. isključen iz KPJ.

[1097] Kazivanje Marka Zeca autoru. Takođe i lična saznanja autora.

političkog komesara u ovoj brigadi; iz Dvanaeste grigade bili su: Bogdan Morača i Tone Vikić *Anton*, politički komesari četa i još jedan zamjenik političkog komesara (u izvoru nije navedeno ime); Rizo Selmanagić politički komesar bataljona u Osamnaestoj srednjobosanskoj brogadi; iz Bihaćkog odreda bio je Branko Sekulić, politički komesar čete, te Omilj Kreco i Omer Šipraga iz Banjalučkog odreda i dr.

Ovaj kurs je radio dvadesetak dana, ali kako je počela šesta neprijateljska ofanziva, 4. januara 1944. godine, prestao je s radom. Svi vojno-politički rukovodioci vraćeni su u njihove jedinice, partijski kadrovi s terena u svoje komitete, odbornici u njihove NOO i sl. Po završetku ofanzive ovaj kurs je nastavio rad, ali ne u Maslovarama nego u Čečavi. Mnogi kursisti se nisu vratili, zato što u promjenjenim okolnostima nisu mogli napustiti svoje dužnosti. Neki od njih su se, kao ranjenici, našli u partizanskim bolnicama, a neki su izginuli.[1098]

16. Rad SKOJ-a u odredima srednje Bosne od sredine 1943. godine

a) Partizanski odredi na okrugu Banjaluka

- Banjalučki odred -

U prvoj polovini maja 1943. godine (vjerovatno 13. maja) IV krajiški NOP odred promjenio je ime u Banjalučki NOP odred. Narednog mjeseca, u prvoj polovini juna 1943. godine Banjalučki NOP odred je naredbom Štaba 11. krajiške udarne divizije podjeljen na dva odreda, tako što su od njegova dva bataljona, 10. juna, osnovana ta dva nova odreda – Banjalučki i Prnjavorski odred. Rukovodilac SKOJ-a u Banjalučkom odredu bio je od osnivanja Vlado Kecman, koji u vezi sa tim svojim zaduženjem kaže: „Početkom jula došao mi je Reuben Mevorah, zvani Petar Petrović, član SK SKOJ-a Kotor-Varoš. Održali smo sastanke aktiva SKOJ-a u četama, a zatim sastanak aktiva SKOJ-a u Skender-Vakufu i još jedan ili dva sastanka aktiva SKOJ-a u okolini… Safet Fejzić, zamjenik politkomesara Odreda pozvao me je na sastanak Odredskog komiteta KPJ… Tom prilikom postavljen mi je zadatak da održimo omladdinski sastanak svih članova SKOJ-a u Odredu, te da se aktuelizuje prijem novih članova u SKOJ, da se sa više povjerenja gleda na mlade borce, te da se i kriterij za prijem u SKOJ omekša, kako bi se brže mladi ljudi uzduzali u idejno-političkom smislu.

Kako je Reuben Mevorah boravio u Skender-Vakufu, istog dana smo se dogovorili da organizujemo zajedničku konferenciju članova SKOJ-a iz Banjalučkog odreda i sa terena opštine Skender-Vakuf. U konsultaciji sa Safetom Fejzićem za taj sastanak dogovoren je dnevni red: 1. Stanje na frontovima antihitlerovske koalicije u borbi protiv fašizma, (Safet Fejzić), 2. Organizaciono stanje SKOJ-a i USAOJ-a u Odredu i na terenu (Vlado Kecman i Reuben Movorah), 3. Dalji zadaci SKOJ-a i USAOJ-a u mobilizaciji omladine u partizanske jedinice (Stanko Vukašinović). Poslije svake tačke dnevnog reda vođena je diskusija. Između ostalih, diskutovali su Pavle Jovetić, koji je insistirao na široj mobilizaciji naroda, Dimitrije Grubač se zalagao za bolju opskrbu boraca na frontu i veće povjerenje prema mladim ljudima i njihovom bržem uzdizanju…Anđa Marić je ozbiljno zamjerila mnogim članovima SKOJ-a koji slabo utiču

[1098] Većina podataka za ovaj Srednji partijski kurs u Maslovarama preuzeta je iz rada Vlade Kecmana *Srednji Partijski kurs u Maslovarama*, koji je V. Kecman dao na uvid autoru iz svoje lične arhive.

na omladinu u selima, kada prolaze čete i druge jedinice, kao i to da se mnogo više može davati priredbi po selima… Đorđe Popović je naveo više primjera lošeg ponašanja skojevaca za vrijeme borbe… Perica Popovcić je tih dana primljen u SKOJ. On se na ovom savjetovanju čudio i pitao se zbog čega nisu njegovi drugovi – Tomislav Bubić, Jovica Tomašević, Đoko Bubić i Nikola Arsenić, članovi SKOJ-a? 'Oni nisu samo zato', kazao je Perica, 'što su mladi, između 12 i 15. godina'. Sažaljevao ih je, jer se po njegovom mišljenju nepravilno ponašamo prema mladim drugovima… Čedo Marjanović je diskutovao o radu članova SKOJ-a na terenu – njegovi drugovi ne smiju mnogo da se angažuju, jer će ih tako otkriti četnički sompatizeri, a onda poslije kompromitacije moraju ići u partizanske jedinice, ili će od strane četnika biti likvidirani… Omer Šipraga je insistirao da se više radi među muslimanskom omladinom, zatim da se pređe na mobilizaciju omladinaca u partizanske jedinice. 'Ako ih mi ne mobilišemo u partizane, mobilisaće ih drugi u domobrane, ustaše ili četnike, a pojavila se i seoska muslimanska milicija, o čemu se sve više i češće priča u selima'.

Rezime rada ovog savjetovanja dali su Stanko Vukašinović i Reuben Mevorah, koji su insistirali na većem i organizovanijem radu sa omladinom na bržoj mobilizaciji omladine – mladića i djevojaka, da dolaze u partizanske jedinice. Stanko je podržao diskusiju Čede Marjanovića, omladinca iz Kostića, da treba sa više opreznosti raditi sa našim simpatizerima i aktivistima na terenu, jer se svojim radom izlažu četničkoj bandi na njen udar. Stanko kao i Reuben su izrazili jedinstveno mišljenje da omladinu u selima treba primati u aktive SKOJ-a, ali i držati ih na ličnoj vezi kad je to potrebno…"[1099]

Poslije prelaska Vlade Kecmana na novu dužnost, rukovodilac skoja u ovom Odredu bila je Jovanka Crnomarković, koja je istovremeno bila i referent saniteta Odreda. Na ovoj dužnosti ostala je sve do formiranja 14. srednjobosanske NOU brigade. U svim četama, kojih je bilo tri, formirani su aktivi SKOJ-a.[1100] Odredski komitet imao je četiri člana, zajedno sa sekretarom, pošto su sekretari aktiva obično ulazili u odredski komitet.

Iz izveštaja OK KPJ za srednju Bosnu, od 4. jula 1943. godine, vidi se da u Banjalučkom odredu ima 25 članova SKOJ-a, od ukupno 160 boraca.[1101] Očito je da je bilo sektašenja u pogledu prijema mladih boraca u SKOJ o čemu ovaj podatak sam za sebe govori.

Kako su počele pripreme za formiranje prve srednjobosanske brigade, prva naredba Štaba 11. divizije u kojoj se pominje osnivanje 14. srednjobodsnske brigade, nosi datum 17. oktobar 1943. godine. Ali, svakako je znatno ranije donijeta odluka da se u srednjoj Bosni osnuje srednjobosanska brigada i to od jednog bataljona iz Banjalučkog odreda i dva bataljona iz Prnjavorskog odreda.

Tako su i pripreme započele ranije. Već početkom oktobra u Banjalućkom odredu donijeta je odluka da Prvi bataljon ide u novu brigadu s tim da se na mjesto dotadašnje Treće čete uključi Udarna četa Odreda i da se tako reorganizovan Prvi bataljon uključi u

---

[1099] Vlado Kecman, *Zajedničko savjetovanje SKOJ-a Banjalučkog odreda i sa terena Skender-Vakufa*, šapirografisanu kopiju ovog članka, ukupno 5 i po stranica, autor dobila na uvid iz lične arhive Vlade Kecmana.

[1100] Kazivanje Jovanke Crnomarković autoru.

[1101] *Izvještaj OK KPJ za centralnu Bosnu od 4. jula 1943. godine*, IPIRP, Sarajevo, stara sign. 80/8416, str. 2.

14. brigadu kao njen Prvi bataljon, a izdvojena Treća četa Prvog bataljona Banjalučkog odreda da ostane kao jezgro za dalji razvoj i jačanje Banjalučkog partizanskog odreda.

Za komandanta tog novog Banjalučkog NOP odreda postavljen je Đuro Prica, a za politkomesara Drago Čudić. Za zamjenika komandanta Odreda postavljen je Vladimir Marić, za pomočnika politkomesara Dušan Katić *Šuco* i za obavještajnog oficira Savo Marić. Banjalučki odred u novom sastavu, poslije osnivanja 14. srednjobosanske brigade, uskoro je ojačao tako da je imao 300 boraca. Kasnije, u novembru 1943. godine Banjalučki odred je iz svojih redova izdvojio 30 boraca, pretežno Muslimana i uputio ih u novoformirani Tešanjsko-teslićki odred. Po naređenju Štaba 11. divizije u 1944. godini Banjalučki odred je izdvojio jezgro boraca i kadra i za osnivanje Uzlomačkog i Vlašićkog odreda. Tako je Banjalučki odred postao svojevrstan izvor za jezgro kadrova prilikom osnovanja novih jedinica u srednjoj Bosni.

Komandni kadar ovog Odreda i dalje se mjenjao. Poslije Price za Komandanta je postavljen Vladimir Marić, a poslije njegovog odlaska u 18. srednjobosansku brigadu, za komandanta je postavljen Luka Radetić, koji je ostao na toj dužnosti dokonačnog rasformiranja odreda, poslije 10. maja 1945. godine.

Od formiranja XIV srednjobosanske brigade, Reuben Mevorah zvani Petar Petrović, bio je rukovodilac SKOJ-a u Banjalučkom odredu. On docnije odlazi za komandira Udarne čete Odreda. Od januara do septembra 1944. godine rukovodilac SKOJ-a Banjalučkog odreda bio je Čedo Marjanović, a njegov zamjenik Dimitrije Grubač. Sekretar aktiva SKOJ-a u Prvoj četi bio Mirko Stokanić, u Drugoj Dimitrije Grubač (pored već navede dužnosti), a u Trećoj četi Niko Vujinović.[1102]

Iz izveštaja Odredskog komiteta SKOJ-a Banjalučkog odreda, od 30. juna 1944. godine, vidi se da ima 29. članova SKOJ-a, da je neobuhvaćenih mladih boraca 57, a u odredu je bilo četiri aktiva SKOJ-a. U ovom izveštaju se posebno govori o teoretskom radu, pa se kaže da su obradili "Ekonomski razvitak društva" od Segala, "Omoladinsku borbu", Titov govor i dr., te da najbolje napreduje u ovom pogledu Dušan Stanarević, sekretar aktiva SKOJ-a Prve čete.[1103]

Neposredno po osnivanju, kao i nešto docnije, članovi SKOJ-a u ovom Odredu bili su: Advan Hozić, Mustafa Karaselimović, Teofik Mujkić, Petar Marić-Veliki, Pavle Jovetić, Jovica Trkulja, Lazo Gajić, Branko Obradović, Vlasta Tvrz, Drago Luburić, Simo Ralja, Đorđe Popović, Vlado Popović, Perica Popović, Evgenije-Ženja Šugić, Milojko Makarić, Jovica (iz Grabovice), Judita Albahari, Olika Gutman, Dimitrije Grubač, Rajko Dukić, Omer Šipraga, Strahinja Crnomarković, Ismet Mesić, Avgustin Nikić, Mustafa Gazić, Mehmed Čalo, Irfan Mahić, Omilj Kreco, Kreco (Omiljov brat), Mina Delić, Teofik Korić i dr.od kojih je vrčina otišla u 1. bataljon 14. srednjobosanske brigade[1104]

[1102] Kazivanje Dimitrija Grubaća autoru.

[1103] *Izvještaj Odredskog komiteta SKOJ-a Banjalučkog partizanskog odreda* od 30. juna 1944. godine, IPIRP, Sarajevo, nova sign. 2/2.

[1104] Kazivanje Jovanke Crnomarković autoru. Međutim, neki od nabrojanih tada su već bili primljrni u KPJ, kao na pr. Rajko Dukić, Vlasta Tvrz, ali su i dalje radili sa skojevcima, pa tako prisustvovali i na sastancima.

Od septembra 1944. pa zaključno sa 10. januarom 1945. godine, rukovodilac SKOJ-a u Banjalučkom odredu bio je Bogdan Rakita, što se vidi iz njegovih pet izvještaja,[1105] koje je dostavio Okružnom komitetu SKOJ-a za Banja Luku – Kotor-Varoš, odnosno Okružnom komitetu SKOJ-a za centralnu Bosnu. U prvom od ovih izveštaja kaže se da ima 23 člana SKOJ-a, a u poslednjem 32. Svi izveštaji daju sliku veoma bogatih aktivnosti u političkom i kultuno-prosvjetnom radu i pored vojnih operacija koje su bile česte. Tako, na primer, u prvom izvještaju se kaže da je u proteklih petnaest dana u svim četama i radnom vodu održano po tri političke konferencije i detaljno se opisuje koji materijali su obrađeni. Kulturno-prosvjetni rad u Odredu je bio veoma živ, iako je bilo dosta nepismenih, pa i među skojevcima, ali vidi se da su oni vrijedno savlađivali i taj zadatak. Često su održavane priredbe na terenu po selima. To je bio poseban vid aktivnosti da bi se što više radilo na pridobijanju omladine da stupa u Odred, uključujući i omladinke, pošto su u tom Odredu sa sela već bile četiri omladinke-borci: Anđa Marić i Duja Marić, još jedna iz Imljana i jedna iz Garića. Skojevci su bili među najborbenijim borcima, posebno među bombašima.

Na sastanku OK SKOJ-a Banja Luka, od 7. jula 1944. godine,[1106] u raspravi o organizacionom stanju, iznijeto je da u Banjalučkom odredu ima 26 članova SKOJ-a. Na sastanku skojevskog aktiva Prve čete Banjalučkog odreda, održanom 29. septembra 1944. godine,[1107] bilo je sedam članova SKOJ-a. Istog dana održan je i sastanak aktiva SKOJ-a Udarne čete,[1108] u kojoj je tada bilo sedam članova SKOJ-a, a sekretar je bio Aleksa Ćelić. Između ostalog, utvrđeno je da svi članovi SKOJ-a treba da znaju rukovati mitraljezom. Narednog dana održan je sastanak Bataljonskog komiteta SKOJ-a sa dnevnim redom: formiranje komiteta, politička situacija, organizaciono stanje i omasovljenje, zadaci i razno. Sekretar Bataljonskog komiteta SKOJ-a bio je Bogdan Rakita, a članovi Mirko Stokanić, Stevan Popović i Zdravko (vjerovatnije Žarko) Svjetlanović. Ukupno je bilo 20 članova SKOJ-a u tri aktiva i to: u Prvoj četi 7, u Drugoj 8 i u Trećoj četi 4, a pri Štabu 2. člana.[1109] Na sastanku je, između ostalog, iznijeto da jedan i po dan nisu održavani ni radni ni teoretski sastanci, iz čega se vidi, gledano iz današnje perspektive, da je u toj sredini vladao veliki radni entuzijazam. Takođe je iznijeto da Odredsko rukovodstvo SKOJ-a nije održalo ni jedan radni niti teoretski sastanak u poslednje vrijeme, usled stalnih pokreta. Takođe je sa zabrinutošću uočeno da je velika nepismenost među borcima.

Među 156 članova SKOJ-a u okrugu Banjaluka, kako je iznijeto na sastanku OK SKOJ-a za Banja Luku 9. oktobra 1944. godine, bilo je 33 člana SKOJ-a u Banjalučkom odredu.[1110] Negdje iza 17. oktobra 1944. godine, održana je odredska konferencija SKOJ-a Banjalučkog odreda. Tada je bilo ukupno 35 članova SKOJ-a i to: pri Štabu odreda aktiv sa 4 člana, u Udarnoj četi 8 i u Prvom bataljonu 23 člana SKOJ-a. Na toj konferenciji razmatrano je teoretsko uzdizanje članova SKOJ-a. Obrađeni su zaključci oblasnog savjetovanja SKOJ-a, održanog u Lušci Palanki, početkom septembra 1944.

[1105] Izvještaji Odredskog komiteta SKOJ-a Banjalučkog odreda: IPIRP Sarajevo, pod slijedećom brojevima: nova sign. 3/2 od 39. septembra 1944; nova sign. ½ od 15. oktobra 1944; nova sign, 10/2 od 15 novembra 1844; nova sign, od 10. januara 1945. godine.
[1106] Nevenka Petrić, *Rantne pribilješke II*, str. 21.
[1107] Ibid., str. 57.
[1108] Ibid., str. 58.
[1109] Ibid., str. 58.
[1110] Ibid., str. 65.

godine, zatim "Najosnovnije stvari koje treba znati svaki skojevac". Uočeno je da je ovaj materijal najbolje obrađen, a sve čete, osim Prve, i Bataljonski komitet su ga obradili dva puta. Takođe je razmatran i problem dezerterstva.

Na spemenutoj Odredskoj konferenciji SKOJ-a, održanoj iza 17 oktobra 1944. godine, usvojeno je Pozdravno pismo I kongresu USAOBiH-a i izabran je jedan delegat[1111] za kongres.

U Odredu se izuzetna pažnja posvećivala teoretskom radu. Tako je na skojevskom kursu, koji je počeo sa radom u Maslovarama 7. januara 1945. godine, bilo 8 slušalaca iz Banjalučkog odreda.[1112]

Ovaj Odred je pred kraj rata, kada je naišao jedan veći tzv. valjak sa oko 18.000 četnika Draže Mihajlovića u nastupanju prema Vlašiću, tačnije rečeno u bježanju prema Zapadu, krajem aprila 1945. godine, kada je prošao Maslovare, Šiprage i dr. stalno su pratili 19. srednjebosanska brigada i dva partizanska odreda – Banjalučki i Uzlomački, uz svakodnevne borbe, posebno sa zaostalim grupama četnika. Ove tri jedinice iz srednje Bosne zajedno su ih gonili do preko Drine, sve dok nisu, 10. maja 1945. godine, dobile naređenje 53.divizije da se vrate na svoj sector djelovanja.

U drugoj polovini maja 1945. godine oba odreda – i Banjalučki i Uzlomački rasformirani su po naređenju 53. srednjobosanske divizije. Nešto boraca je demobilisano, a jeadan broj je raspoređen u 53. diviziju.

- Vlašički odred -

Odmah kada je osnovan Vlašički odred, 12. maja 1944. godine, osnovan je i aktiv SKOJ-a u Prvoj,[1113] a nešto docnije u i Drugoj četi. U Trećoj četi nije bio formiran do polovine jula.[1114] Rukovodilac SKOJ-a u Odredu bio je Mustafa Karaselimović.

U aktivu SKOJ-a Prve čete prilikom formiranja bili su: Vaskrsija Suvajčević, Rade Njemčević, Veljko Stojanović, Stojan Stojanović, Slavko Slavnić, Marija Latinović, Stojan Todorović i dr.[1115]

Na sastanku aktiva SKOJ-a Prve čete, održanom 6. jula 1944. godine, bilo je 8 članova SKOJ-a i to: Branko Slavnić, sekretar, a članovi Živko Miljanović, Vida Babić, Izeta Hrvačić, Dušan Slavnić, Pero Slavnić, Nedeljko Trifunović i Drago Krajinović. Iznijeto je, između ostalog, da je disciplina dobra, ali da treba više raditi na njegovanju bratstva i jedinstva i opismenjavanju nepismenih, kojih ima 26. u ovoj četi. Pohvaljen je Živko Miljanović što je naučio pisati i što je cjelu svoju desetinu naučio rukovati mitraljezom.[1116]

Na sastanku OK SKOJ-a za Banja Luku, održanom 7. jula 1944. godine, prilikom razmatranja organizacionog stanja, iznijeto je da Vlašički odred ima 19 članova SKOJ-a[1117]. Na jednom sastanku aktiva SKOJ-a Druge čete, održanom 11. jula 1944. godine, kome je prisustvovala Nevenke Petrić u svojstvu člana OK SKOJ.a za Banjaluku,

---

[1111] Ibid., str. 76.Na ovoj sjednici OK SKOJ-a vidi se da je napravljen raspored izbora delegata za I kongres USAOBiH-a.
[1112] Ibid.,N. Petrić, *Ratne pribilješke II*, prvi dio, str. 69.
[1113] Kazivanje Jusufa Skorupa, zamjenika politkomesara Vlašićkog NOP odreda autoru.
[1114] N. Petrić, *Ratne pribilješke I*, str. 31.
[1115] Kazivanje Jusufa Skorupa autoru.
[1116] N. Petrić, *Ratne pribilješke I*, str. 20.
[1117] Ibid., str. 21.

dogovoreno je da se objavi takmičenje aktivu SKOJ-a u Prvoj četi ovog Odreda i to po pitanju uspjeha u opismenjavanju (tada ih je na analfabetskom tećaju bilo 17) i rukovanjem oružjem.[1118] Na istom sastanku zaključeno je, između ostalog, da se u SKOJ prime: Petar Jokanović iz Šišave i Ibro Vrević iz Šipraga. Sastanak istog aktiva održan je 22. jula 1944. godine.[1119] Između ostalog dogovoreno je da se na slijedećem sastanku primi u SKOJ Slavko Mitić. U četi je i dalje bilo 17 nepismenih, pa je zaoštreno pitanje opismenjavanja, kao i rukovanja oružjem.

Na sastanku OK SKOJ-a, od 9. oktobra 1944. godine[1120], u okviru rasprave o organizacionim pitanjima, iznijeto je da ima 33 člana SKOJ-a u ovom odredu. U ovom periodu rukovodilac Odredskog komiteta SKOJ-a je Kojo Zorić.

U izvještaju o radu SKOJ-a u ovom Odredu, upućenom Okružnom komitetu SKOJ-a za Banja Luku, 14. novembra 1944. godine,[1121] daje se informacija da je osnovan Odredski biro SKOJ-a od 5 članova u koji su ušli četiri sekretara aktiva SKOJ-a i Luka Stojković, kao rukovodilac SKOJ-a u Odredu (u kome je tada bilosa 20 članova SKOJ-a). Od ukupnog broja, dvije su drugarice. Između ostalog, problem nepismenosti je jako zaoštren, pošto je bilo oko 80 nepismenih boraca. Na kraju se postavilo pitanje da li je ovaj Odredski biro SKOJ-a i dalje vezan za Okružni komitet SKOJ-a Banja Luka? Međutim, još krajem avgusta,[1122] ovaj Odred je bio pod nadležnošću Četvrte KNOU divizije, a Odredski biro SKOJ-a kontaktirao OK SKOJ-a Zenica, a docnije će se vidjeti da je još u oktobru 1944. godine i dalje pripadao OK SKOJ-a Banja Luka.

Novi rukovodilac SKOJ-a Vlašičkog odreda Luka Stojaković, šalje svoj prvi izveštaj[1123] u kome obavještava da u odredu ima 36 članova SKOJ-a i obavještava da još nije formirano odredsko rukovodstvo SKOJ-a.

Iz mjesečnog izvještaja Rukovodstva SKOJ-a Vlašičkog odreda, od 26. novembra 1944. godine,[1124] upućenog Okružnom komitetu SKOJ-a Banja Luka, vidi se da je rukovodilac SKOJ-a u Odredu i dalje Luka Stojaković. U ovom izveštaju, između ostalog, govori se o političkom radu sa svim borcima, a dodatno se rade posebni materijali sa omladinom kao, na primjer, u vezi sa pripremama za I kongres omladine BiH. Zatim se iznosi da je u Prvom bataljonu formiran Bataljonski biro SKOJ-a, a da u Bataljonu ima 21 člana SKOJ-a od kojih su dvije drugarice, a rukovodilac tog biroa je Branko Slavnić. U Drugom bataljonu nije formiran biro SKOJ-a, niti aktivi u svim četama, a ukupno ima 15 članova SKOJ-a. Zbog nediscipline i nekih drugih razloga rasformiran je aktiv SKOJ-a u III četi Drugog bataljona. Pored iznijetog, i pri Štabu Odreda ima jedan aktiv sa 5 članova SKOJ-a, koji dobro radi. Daje se i zbirni podatak, iz koga se vidi da ima ukupno 44 člana SKOJ-a, od kojih je bilo 5 drugarica. U ovom izvještaju daje se informacija da je Odred pripao IV KNOP diviziji, pa se postavlja pitanje kojem Okružnom komitetu ubuduće treba slati izvještaje.

[1118] Ibid., str. 31.
[1119] Ibid., str.41.
[1120] Ibid, str. 65.
[1121] *Izvještaj Odredskog biroa SKOJ-a Vlašičkog odreda*, 3. oktobra 1944. godine, IPIRP BiH, Sarajevo, nova sign. 4/2.
[1122] Kazivanje Jusufa Skorupa autoru.
[1123] Ibid.
[1124] *Izvještaj rukovodstva SKOJ-a Vlašičkog odreda*, 26. novembra 1944. godine, IPIRP BiH, Sarajevo, nova sign. 11/2.

- Uzlomački odred -

Sredinom ljeta 1944. godine razvoj narodnooslobodilačkog pokreta u srednjoj Bosni imao je takav razmah da je novoosnovana 53. srednjobosanska divizuja smatrala da je na prostoru planina Uzlomac i Borja potrebno osnovati novu vojnu jedinicu za prihvat novih boraca koji se lakše vezuju za odred nego brigadu koja je pokretnija. Pored toga, pošto to područje nije bilo „pokriveno" vojnom jedinicom, taj prostor su koristile razbijene četničke snage. Tako je sredinom septembra 1944. godine osnovan Uzlomački odred, koji je tada imao oko 100 boraca. Ti borci su do tada bili uglavnom u Zaštitnici Banjalučke komande područja i Zaštitnici Komande mjesta u Maslovarama, ali i iz drugih vojnih formacija. Za komandanta Uzlomačkog odreda postavljen je Čedo Obradović, dotadašnji komandir čete u Banjalučkom NOP odredu, za političkog komesara Stojan Simić, koji je bio komandant Komande mjesta u Šipragama, zamjenik politkomesara Dušan Boan, zamjenik komandanta odreda Petar Žmarić *Žmara*, intendant Jefto Slavnić, obavještajni oficir Jovo Slavnić i referent saniteta Milka Latinović.

„Do kraja oktobra 1944. godine Uzlomački odred je već brojao preko 160 boraca i u njegovom sastavu bilo je dvije čete, Prateći vod, intendatura i desetina kurira pri Štabu odreda. Komandiri četa bili su Svetozar Radić, koji je prije toga bio u 5. kozarskoj brigadi i Mihajlo Nikodinović, koji je u Odred došao iz Banjalučkog odreda, a politički komesari četa bili su Zdravko Dimić (koji je u srednju Bosnu došao sa 5. kozarskom brigadom, a prije dolaska u Uzlomački odred bio je vodni delegat u četi pri Komandi Banjalučkog područja) i Mirko Stokanić, dotad vodni delegat u Banjalučkom NOP odredu.

Uzlomački partizanski odred se uglavnom kretao na prostoru između Grabovice i Maslovara do Jošavke i Branešaca. Bio je sastavljen pretežno od mlađih boraca i skromno naoružan, pa i nije obavljao složenije zadatke. Osnovno je bilo da svojim prisustvom osigurava nesmetan prolaz karavanima sa žitom i drugim potrepštinama koje su išle od Čečave preko Klupa i Maslovara ka Šipragama i obratno, ali i da svojim političkim djelovanjem na terenu utiče na bezbjednost i onemogućava vršljanja neprijatelja, posebno četnika, te da okuplja i mobiliše nove borce. Dijelom svog sastava Odred je pružao zaštitu i Diviziskoj bolnici u Šipragama."[1125]

Neposredno po formiranju Uzlomačkog odreda, pristupilo se i formiranju aktiva SKOJ-a. Aktiv SKOJ-a u Prvoj četi ovoga Odreda formiran je 2. oktobra 1944. godine[1126] sa dnevnim redom: formiranje aktiva, politička situacija, pregled čete i izvještaj o izvršenju plana, zatim pripreme Prvog bosanskohercegovačkog kongresa omladine, zadaci i razno. Za sekretara je izabran Ilija Ljubović, a članovi su bili: Dane Berak, Slavko Tatić, Radovan Ševarika i Drago Nović. Između ostalih zadataka, svaki član SKOJ-a dobio je zadatak da radi pojedinačno sa omladincima koji se imaju u vidu za prijem u SKOJ, pošto je to bila ustaljena praksa i u KPJ i SKOJ-u. Tako je Ilija Ljubović, sekretar, bio zadužen da radi sa Petkom i Nikolom Trifković, Ševarika sa Milanom Gatan, Nović sa Mlađenom Momićem itd..

[1125] Advan Hozić, *Uzlomački partizanski odred*, (fotokopiju ovog rada – 4 strane, dobila sam na uvid iz Lične arhive V. Kecmana, povodom pisanja ove knjige o srednjoj Bosni), str. 2.
[1126] N. Petrić, *Ratne pribilješke I*, str. 62.

U Drugoj četi aktiv SKOJ-a je, takođe formiran 2. oktobra 1944. godine,[1127] sa približno istim dnevnim redom. Za sekretara je izabran Dušan Gnjatović, a članovi aktiva bili su: Milan Šemić, Blažo Kuzmić, Mihajlo Nikodinović i Vahid Avdić. I na ovome sastanku data su zaduženja za pojedinačni rad u pripremi mladih boraca za prijem u SKOJ. Tako je Dušan Gnjatović bio zadužen da radi sa Vladom Đurić, Vahid sa Asimom Fejzić, Blažo sa Đorđom Muzmić i Milan sa Milanom Berakom.

Na sastanku OK SKOJ-a Banja Luka, održanom 9. oktobra 1944. godine[1128] iznijeto je da Uzlomački odred ima 10 članova SKOJ-a u dva aktiva.

Dva navedena sekretara aktiva SKOJ-a Ilija Ljubović, u Prvoj i Dušan Gnjatović u Drugoj četi, šalju zajednički izveštaj OK SKOJ-a Banja Luka, 26. oktobra 1944. godine,[1129] i izveštavaju da je, između ostalog, održano sedam konferencija i dvadeset četiri politička časa, da radi analfabetski tečaj i da je pet boraca naučilo pisati i dr. Međutim, ne kažu koliko imaju članova SKOJ-a.

Odredska konferencija SKOJ-a Uzlomačkog odreda održana je 2. novembra 1944. godine[1130] sa slijedećim dnevnim redom: politička situacija, prorada zaključaka prvog SKOJ-evskog savjetovanja Bosanske Krajine, opšti zadaci i razno. Na ovoj konferenciji za rukovodioca SKOJ-a Uzlomačkog odreda izabran je Dušan Gnjatović. Na konferenciji je, u okviru dnevnog reda, razmatrana i četnička propaganda. Iznijeto je da su četnici u Garićima pričali da kralj Petar dolazi sa Crvenom armijom, a njegov zamjenik sa Englezima i Amerikancima. Između ostalog, održan je teoretski sastanak SKOJ-a Uzlomačkog odreda na kojem je razmatran materijal: "Najosnovnije stvari koje treba da zna svaki skojevac"[1131]

Na sastanku OK SKOJ-a za Banja Luku, održanom 10. oktobra 1944. godine,[1132] utvrđeno je da na mjesto Dušana Gnjatović, koji je rukovodilac SKOJ-a u Uzlomačkom odredu, treba da dođe Vahid Avdić, član SKOJ-a iz Druge čete.

Iz Uzlomačkog odreda bila su tri člana SKOJ-a na skojevskom kursu,[1133] koji je održan u Maslovarama od 7. do 15. januara 1945. godine.

Sekretar Odredskog komiteta SKOJ-a Uzlomačkog odreda Dušan Gnjatović, 14. februara 1945. godine, šalje statističke podatke i izvještaj za mjesec januar,[1134] iz kojih se vidi da nije došlo do smjene rukovodioca Odredskog komiteta SKOJ-a po naprijed iznijetom zaključku OK SKOJ-a Banja Luka. U ovim podacima navedeno je da ima ukupno 24 člana SKOJ-a i to 23 muškaraca i jedna omladinka, da ima tri aktiva i da je sedam novoprimljenih članova SKOJ-a. Takođe se navodi i socijalni sastav, pa se kaže da je 21 seljak, 1 radnik i jedan đak. U Odredu je bilo ukupno 56 omladine, koja nije bila obuhvaćena SKOJ-em, a među njima tri drugarice. Nepismenih je još bilo 15, dok je 7 naučilo da piše. U toku mjeseca januara pripremljene su 21 zidne novine. Ovaj podatak, za te složene uslove, i još kod toliko nepismenih boraca, govori o izuzetnom entuzijazmu

---

[1127] Ibid.
[1128] Ibid., str. 65.
[1129] Izvještaj sekretara aktiva SKOJ-a Prve čete Ilije Ljubović i Druge čete Dušana Gnjatovića – Uzlomačkog odreda, upućen OK SKOJ-a Banjaluka, 26. oktobra 1944. godine, nova sign. 6/2.
[1130] N. Petrić, *Ratne pribilješke* I, str. 89.
[1131] Ibid.
[1132] Ibid., str. 91.
[1133] N. Petrić, *Ratne pribilješke II*, str. 68.
[1134] *Izvještaj Odredskog komiteta SKOJ-a Uzlomačkog odreda-statistički podaci*, 14. februar 1944. godine, nona sign. 5/1.

samo nekolicine sposobnih skojevaca koji su nosili cjelokupnu aktivnost, koji su znali pokretati mase i koji su bili odlični organizatori.

U izvještaju Odredskog komiteta SKOJ-a Uzlomačkog odreda, za mjesec februar 1945. godine, upućen Okružnom komitetu SKOJ-a centralne Bosne 26. februara,[1135] šire se govori o reagovanju među borcima povodom aktuelnih političkih zbivanja na međunarodnoj sceni (savez SSSR-a, Engleske i Amerike, događaji u Grčkoj, izjava kralja Petra i dr.), kao i na pitanja u vezi sa političkim zbivanjima u zemlji (povodom zasjedanja ZAVNOBiH-a, osnivanja NOF-a i dr.).

Na sastanku skojevskog aktiva Druge čete, održanom 17. februara 1945. godine, moglo bi se reći sa standardnim dnevnim redom, pošto je dnevni red opet bio: politička situacija, izvještaj o radu, zadaci i razno, vidi se izmjenjen cjeli sastav aktiva, izuzev samo jednog člana Milana Šemića. Sekretar aktiva je bio Slavko Tatić, a članovi Milan Šemić, Dane Berak, Milan Berak i Vaskrs Mijić, što u tim dinamičnim uslovima rada i borbe, početkom 1945. godine, govori o brzim promjenama sastava naših jedinica, s obzirom da je tada vršena masovna mobilizacija novih boraca, pa se tako često mijenjao i sastav aktiva SKOJ-a.

Iako Uzlomački odred, prema cilju njegovog osnivanja, nije vodio veće vojne operacije, pred kraj rata, kada je naišao jedan veći tzv. valjak sa oko 1000 četnika u nastupanju prema Vlašiću, odnosno u bijegu prema Zapadu, krajem aprila 1945. godine, naišao je na Maslovare, Šiprage i dr. Tada su ga Uzlomački i Banjalučki partizanski odred, zajedno sa 19. srednjobosanskom brigadom gonili do preko Drine, uz svakodnevne borbe, posebno sa grupicama zaostalih četnika, od kojih su mnogi i zarobljeni. Kada su ove tri jedinice, 10. maja 1945. godine, primile naređenje 53.divizije da se vrate, odmah su se uputili na odredište.

U drugoj polovini maja 1945. godine – i Uzlomački odred rasformiran je po naređenju 53. srednjobosanske divizije.

U Izvještaju Okružnog komiteta SKOJ-a za Banja Luku za mjesec oktobar 1944. godine zbirnom – za stanje SKOJ-a u svim odredima u kojim je ovaj OK SJOJ-a bio nadležan, se kaže:

"O D R E D I

Pod našom kontrolom nalaze se tri odreda i to: Banjalučki sa 6 aktiva i 35 članova, 1 drugarica; Uzlomački sa dva aktiva sa 12 članova; Vlašički sa sedam aktiva sa 44 člana.

Svega 15 aktiva sa 91 članom.

U Banjalučkom odredu formiran je bataljonski biro i oformljeni svi aktivi… Pomoć Partije je dosta slaba usled mladosti partijskih rukovodilaca.

U Uzlomačkom odredu imaju dva aktiva, novoformirana, koja su tek počeli da rade. Odredsko rukovodstvo nismo oformili, već smo poslali Petra Mrđu i oformićemo privremeno rukovodstvo.[1136]

[1135] *Izvještaj Odredskog komiteta SKOJ-a Uzlomačkog odreda za mjesec februar 1945*, upućen OK SKOJ-a Banjaluka, februara 1945, IPIRP Sarajevo, nova sign. 7/1.

[1136] Izvještaj o radu OK SKOJ-a Banjaluka za oktobar 1944, upućen Oblasnom komitetu SKOJ-a Bosnaske krajine, IPIRP BiH, Sarajevo, nova sign. 8/2.

Značajni su zbirni podaci o stanju organizacije SKOJ-a u odredima, koji su iznijeti u izvještaju Okružnog komiteta SKOJ-a Banja Luka za mjesec novembar 1944. godine, u kome, između ostalog, stoji:

"ODREDI – Na našem terenu imamo 3 odreda, ali u Vlašički nismo nikako odlazili radi udaljenosti.

Banjalučki odred je dosta pomognut od strane nas, ali Uzlomački odred je najviše pomognut.

Banjalučki odred ima 6 aktiva sa 38 članova. U tom odredu poslednjih dana pojavilo se dezerterstvo, koje je najviše usled slabe obučenosti, ali i nedovoljnog političkog rada. Ovaj Odred je poslao sedam skojevaca na vojnički kurs pri 39 diviziji, gdje im je neko rekao da idu u Srbiju, pa su se neki od njih vratili u Odred, koje ćemo po ispitanom slučaju izbaciti iz SKOJ-a…

Uzlomački odred ima 3 aktiva sa 17 članova. Ovdje se organizacija povećala sa jednim aktivom od 5 članova. Oformljeno je Odredsko rukovodstvo SKOJ-a, kojim je rukovodio jedan Ličanin (proleter) i koji je i ranije bio u tom Odredu. Dosta je mlad i neiskusan, ali moći će se uzdići uz veću pomoć. Održana je odredska konferencija SKOJ-a, po pitanju uloge SKOJ-a u NO borbi.

Vlašički odred ima 5 aktiva sa 21 članom. Za rukovodioca je izabran Kojo Zorić, koji je i ranije bio. Detaljnije izveštaje o ovom odredu ne možemo dati, jer nismo bili u njemu zbog velike udaljenosti. Mislimo da tome odredu pomognemo, jer se poslednjih dana povećao za 100% boraca."[1137]

I u izveštaju OK KPJ Banja Luka, od 8. decembra 1944. godine, upućenom Oblasnom komitetu KPJ za Bosansku Krajinu, daju se zbirni podaci o članstvu SKOJ-a u odredima, pa se navodi:

"U odredima (ima) 14 aktiva sa 74 SKOJ-evaca…"[1138]

b) Partizanski odredi na okrugu Prnjavor od 10 juna 1943. godine

- Prnjavorski odred i dalji razvoj političkog rada na njegovom području -

Prnjavorski odred osnovan je istovremeno kada i Banjalučki odred – 10. juna 1943. godine, istom naredbom Štaba Dvanaeste divizije. Kao što je Banjalučki odred postao od Prvog bataljona postojećeg Banjalučkog NOP odreda, tako je i Prnjavorski odred osnovan od Drugog bataljona Banjalučkog NOP odreda. U Štab Prnjavorskog odreda postavljeni su: komandant odreda Stevo Samardžija, politički komesar Vojo Stupar, zamjenik političkog komesara Ljubo Božić i dr., a za rukovodioca SKOJ-a Branko Fistrić *Malac*.

Već 10. jula 1944. godine oslobađen je Prnjavor. Ovaj događaj bio je veoma značajan za dalji razvoj NOB-a na području oko Prnjavora, pa tako i za razvoj omladinskog pokreta na istom području. O tom periodu Mile Trnjaković, prvi sekretar Okružnog komiteta SKOJ-a za Prnjavor, koji je osnovan krajem septembra 1943. godine, kaže:

[1137] Izvještaj OK SKOJ-a Banjaluka za mjesec novembar , 29. novembar 1944. godine, Arhiv CK SK BiH, Fond SKOJ-a br. 312, str. 3. i 4.

[1138] Izvještaj OK KPJ Banjaluka, 8. decembar 1944, IPIRP Sarajevo, stara sign. 118,3049.

„Oslobođenjem Prnjavora, u ljeto 1943. godine, od strane Pete kozarske brigade i Prnjavorskog odreda nastupio je redovan priliv omladine u NOB-u i oživljavanje rada na terenu.

Krajem septembra 1943. godine, naš Okružni komitet SKOJ-a je podjeljen na dva okružna komiteta… U okružnom komitet SKOJ-a za okrug Banjaluku ostali su: Miloš Milaković, iz Drvara, Pero Divjak iz Podgrmeča i Milan Marčeta iz Bosanske Krupe. Stojan Bjelajac je saopštio Peri Kolundžiji da će i dalje ostati sekretar OK SKOJ-a za Banjaluku, a meni da ću biti sekretar OK SKOJ-a Prnjavor.

Primajući dužnost sekretara OK SKOJ-a za Prnjavor sagledao sam situaciju na prnjavorskom okrugu, koja je bila slijedeća:

- Vršena je priprema za formiranje 14. srednjobosanske brigade koja je formirana 17. oktobra, a zatim je upućena na Motajicu i oko Srpca radi razbijanja četnika – prva naša jedinica ovdje poslije poraza krajiškog proleterskog bataljona u ljeto 1942. godine.
- V kozaračka brigada vodila je borbu sa četnicima oko Vrbasa i prebacivala se na prugu Derventa – Žepče, dok je očekivan dolazak XII slavonske brigade u rejon Motajice. Poslije njenog dolaska i prelaskom jednog broja kadra fromiran je Motajički odred. Uskoro je formiran i Tešanjsko-teslički odred, dok je Prnjavorski odred dosta ojačao… Razbijene grupe četnika povremeno su se sjedinjavale i vršile napade na naše manje jedinice, pa čak i na grad Prnjavor – dva puta i to u vrijeme kada su jedinice vodile borbu u zahvatu pruge Derventa – Žepče i oko Banjaluke. I Okružni komitet Partije i Okružni komitet SKOJ-a za Prnjavor, u sklopu odbrane Prnjavora, imali su svoj odbranbeni odsjek – i koji su izlazili kada su četnici napadali.

U Prnjavoru je tada bila vro razvijena politička aktivnost: Gradski NOO razvijao je svoju aktivnost, kao i Komanda mjesta; organizovani su aktivi SKOJ-a i naročito je bio razvijen rad s pionirima…Ukupno na okrugu Prnjavor bilo je: dva sreska komiteta SKOJ-a sa oko 20 aktiva SKOJ-a i oko 120 članova, zatim tri odredska komiteta (Prnjavorski, Motajički i Tešanjsko – teslički), a pošto sam bio i član Oblasnog komiteta SKOJ-a za Bosansku krajinu bio sam zadužen za rad SKOJ-a i u brigadama XI divizije.”[1139]

Iz sastava ojačanog Prnjavorskog odreda koji je prilikom formiranja XIV srednjebosanske brigade imao jaka dva bataljona, izdvojeno je samo 50-ak dobrih boraca da bi se obezbjedilo jezgro za novi sastav Prnjavorskog odreda, a dva bataljona su ušla u XIV srednjebosansku udranu brigadu kao njen 2. i 3. bataljon

- Motajički partizanski odred -

„Motajički partizasnski odred osnovan je 11. novembra 1943. godine, prvi put, a drugi prut (poslije 6. ofanzive) 18. februara 1944. godine, jer je ostatak čete kojoj je komandir bio Pero Vujanović, pripojen 3. bataljonu 12. krajiške brigade, koji je u to vrijeme djelovao oko Skender-Vakufa i planine Čemernice.” – kaže Mirko Sančanin.”[1140]

„Prilikom formiranja Motajičkog odreda omladinci iz Kaoca su otišli organizovano sa zastavom. Odvezli su ih konjskim zapregama Branko Davidović, Dušan Petković i Nikola Martić… U Odred su stalno pristizali novi borci iz ostalih sela. Okupljanje je

---

[1139] Mile Trnjaković, *Neka sjećanja na rad SKOJ-a i omladine u centralnoj Bosni (maj 1943 – februar 1945. godine*), šapirografisan primjerak ovog rada u posjedu autora, ukupno 25 strana; u gornjem tekstu citiran sadržaj sa str. 9 – 10.

[1140] Mirko Sančanin, Gavro Majstorović, *Kaoci*, monografija, Banjaluka 2000, str. 146.

vršio Stevo Simić (rodom iz Prnjavora), tako da je Odred ubrzo brojao 120 boraca. Odred je formiran naredbom po kojoj je za komandanta postavljen Veljko Šipka, rodom iz Bosanske Gradiške, a na terenu Motajice se našao poslije ofanzive na Kozari. Vodnici su bili Boro Sančanin i Bogdan Petković, a vodni delegati Ljubo Davidović i Mirko Sančanin, svi iz Kaoca. Ekonom je bio Ljubomir Đurić iz Trnjačana-Inđol, a bolničarka Brana Savić iz Srpca.

Prvobitno je Odred boravio u Srpskom domu, ispod Crkvenog brda u Srpcu. Vrlo brzo se odred razvijao pridolaženjem novih boraca iz 12. slavonske brigade, onih koji su porijeklom iz Bosne, pa je izvršena reorganizacija. Za komandanta je postavljen Kojo Radulović, zvani *Radul*, rodom iz Bos. Dubice, a za zamjenika Stevo Simić. Za komesara Odreda je iz 12. slavonske došao Ljubo Mraović, koji je u brigadi vršio dužnost komesara jednog bataljona, a za zamjenika komesara (partijskog rukovodioca) je došao iz slavonske brigade Ante Topali, rodom iz Bosanskog Broda. Odred je ubrzo narastao i imao više četa. Iz Slavonske brigade su došli borci koji su u Odredu zauzeli komandna mjesta po četama. Za komandira jedne čete je došao Pero Vujinović, bivši drvosječa iz Grmeča, za vodnika Luka Saldum iz Kozare i Miloš Pušo iz okoline Sarajeva. Za referenta saniteta je postavljena Milena Davidović, učiteljica iz Kaoca. Odred je vrlo brzo brojčano ojačavao i komandni kadar se stalno mjenjao. Tako je došlo i nekoliko boraca iz redova proletera, kao Đorđo Šnjegota iz Sitneša, koji je bio komandir jedne čete i mnogi drugi. Među najstarijim po godinama bili su Dragić Stojić i Bogdan Petković iz Kaoca, koji su odslužili vojsku u bivšoj jugoslovenskoj vojsci. Komandant Odreda *Radul* je služio vojsku zajedno sa Nenadom Mikićem iz Kaoca, a Pero Vujinović je bio kaplar u vojsci Kraljevine Jugoslavije. Od ostalih boraca u Odredu više niko nije služio vojsku jer su bili mlađi. U Odred je došlo i nekoliko djevojaka iz Srpca, Brana Savić, Nada Lazić, Bosa Šnjegota, Dragica Tutnjilović, Mara Nježić, Vida Glavić i dr. Djevojke su raspoređene za bolničarke po četama, a Dragica Tutnjilović je otišla u Prnjavor u omladinsko rukovodstvo, za člana Sreskog komiteta SKOJ-a… Iz Odreda je otišao Stevo Simić na dužnost komandanta bataljona jedne srednjobosanske brigade, a Veljko Šipka je postao komandanst Artiljerijskog diviziona 11 divizije. U 6. ofanzivi Odred je zbog slabije opremljenosti, udaljenosti od Motajice (u ofanzivi se Odred našao u planini Borja), u sudaru sa neprijateljskim jedinicama iz Teslića, pretrpio teže gubitke. Od čete kojoj je bio komandir Pero Vujinović, ostalo je u stroju samo 28 boraca. Ostali su otišli u sastavu Područnog bataljona srednje Bosne u obezbjeđenju i prenosu ranjenika iz srednje Bosne za Bosansku krajinu. Ranjenike je pratio Bogdan Petković do Glamočkog Polja. U ofanzivi je poginula Bosa Šnjegota i Peulić. U lutanju po šumama mnogo ih se izgubilo i stradalao, a malo ih je došlo do svojih kuća… Ostatak Odreda – Perine čete, pripojen je 3. bataljonu 12. krajiške brigade. Borci iz odreda raspoređeni su u sve tri čete u bataljonu na dužnosti koje su imali u Odredu. Ratovali su u Vrhovini, između Kotor-Varoša, Banjaluke, Jajca i Travnika, oko Čemernice i u Skender-Vakufu.

Poslije ofanzive borci iz Odreda, najviše iz Kaoca, vratili su se i na Motajicu i ponovo formirali Motajički odred, 18. februara 1944. godine. Tada je Odred više ojačao i postao jaka borbena jedinica. Povremeno je brojao i do 500 boraca, sa nekoliko četa, sa mitraljeskim vodom, komorom, prištapskim jedinicama, kuririma i dr.

Odred se stalno brojčano mjenjao zbog toga jer su pojedine čete u punom sastavu odlazile u popunu brigada. Na početku 1945. od Odreda je na Motajici ostala samo jedna četa kojoj je komandovao Dragoljub Aničić *Cigo*. Od ove čete su dalje obnovili Odred, a Cigo je postao komandant Odreda. Komandant je jedno vrijeme bio Boško Baškot, a komesr Božo Radman.[1141] Motajički odred je najviše boravio oko Motajice. Povremeno je odlazio u zajedičćke akcije sa drugim jedinicama – brigadama i odredima. U napadu na Banjaluku, u zimu 1943. godine, nastupao je iz pravca Slatine i Trapista. Na Borju, u 6. ofanzivi, branio je položaj na Solilama sa Tešanjsko-tesličkim odredom i jednim bataljonom 5. kozarske brigade. Kod Dervente, na Agićima je samostalno vodio borbu sa ustašama…. Udarna snaga odreda bile su čete Pere Vojinovića i Ljube Davidovića *Žiže*… Jedan od najmlađih boraca te čete bio je Gavro (Luke) Majstorović. Kada je ova četa otišla u 18. srednjobosansku brigadu, postala je izviđačka četa, naoružana isključivo automatima, pištoljima i bombama. U borbama u Odžaku se četa istakla i zarobila 69 ustaša, prema izjavi Dragutina Ćurguza, koji je tada bio komandant 18. srednjobosanske brigade…

U Odredu je postojala partijska organizacija, kao i skojevska i omladinska. Broj članova Partije i SKOJ-a stalno se mjenjao. Komitetom Partije rukovodio je zamjenik komesara Odreda (koji se kasnije zvao pomoćnik), Ante Topali, a omladinski rukovodilac i sekretar Komiteta skojevske organizacije je bio Mirko Sančanin. Na ovim dužnostima je do kraja rata bilo nekoliko izmjena zbog odlaska na druge zadatke i u druga rukovodstva….”[1142]

„Sekretar komiteta SKOJ-a Motajićkog odreda, Mirko (Sančanin, napom. aut.), je u izvještaju od 25. avgusta 1944. između ostalog obavjestio OK o djelovanju na terenu i tom prilikom je iznio da odbori USAOJ-a postoje u selima Kaoci i Novoj Vesi, a u ostalim selima ne. Kasnije, 4. oktobra 1944. godine, u izvještaju Odredskog komiteta SKOJ-a, sekretar je Savo Petrović iz Kaoca, govori se o radu omladine na terenu.

U Kaocima je radio sa aktivom omladine Milan Sančanin u kojem su Petković Smilja, Sančanin Radmila, Petrović Smilja i dr. Iz Kaoca je nastavio da izvještava Mile Božić, radnik iz Srpca, koji je, poslije odlaska iz Odreda Mirka i Save, bio sekretar Komiteta SKOJ-a u Odredu. Mirko je otišao za člana OK SKOJ-a u Prnjavor, a kada je objedinjen komitet Banjaluke i Prnjavora u OK SKOJ-a za centralnu Bosnu – postao je član toga komiteta…”[1143]

U mnogim selima srednje Bosne i poslije slavlja pobjede, 15. maja 1945. godine, ostaci četničkih grupa zagorčavali su život mještanima. Jer, postojale su samo zaštitnice pri komandama mjesta, zatim Područni bataljon pri Komandi Banjalučkog područja i Komandi Prnjavorskog područja, i eventualno neke malobrojne zaštitnice od novomobilisanih boraca, tako da su mnogi stanovnici bili „na milosti i nemilosti četnika – kako se to kaže. Tako su posljednji ostaci četnika Nikole Forkape likvidirani 1951.

[1141] Ing. Božo Radman je bio aktivista revolucionarnog omladinskog pokreta Banjaluke – član SKOJ-a u 1941, jula mjeseca član je diverzantske grupe u kojoj je Karlo Rojc, Milan Radman., Lazo Vidović, Franjo Nanut i dr. Ta grupa je sakupljala oružje, skrivala u grobnicu porodice Čengić, a potom je hapšen i proganjan od policije. Učesnik je NOR-a od 1941–1945. Između ostalog bio je i politički komesar Motajičkog odreda. Njegov brat Milan Radman bio je član OK KPJ srednje Bosne od osnivanja, 22.02-1942, po završetku rada Skendervakufske oblasne partijske konferencije (21 – 23.02.1942, Skender–Vakuf), a sekretar Okružnog komiteta KPJ za srednju Bosnu postao je 2. maja 1942.

[1142] Mirko Sančanin, Gavro Majstorović, *n. d.*, str. 146–152, sa neznatim skraćenjima.

[1143] Ibid, str. 160–161.

godine u Lepenici – dakle, poslije 10 godina strahovanja stanovnika i ratovanja gerilaca, pošto su gerilske grupe, sastavljene mahom od dobrovoljaca – mladih ljudi, dejstvovale u većini srezova srednje Bosne, zbog likvidacije manjih grupa – ostataka od četničke vojske.

c) Tešanjsko-teslićki (TT) partizanski odred

„Neposredno pred polazak Druge krajiške brigade u istočnu Bosnu iz njenih bataljona izdvojeni su borci s terena teslićkog i tešanjskog sreza, ukupno njih 18, koji su upućeni u Štab 11. divizije, u Čečavi, jer je već ranije bila donijeta odluka da se formira Tešanjsko-teslićki odred. (a nazivan je i Teslićko-Tešanjski, i kraće TT) partizanski odred. Pored boraca sa terena Tešnja i Teslića iz Druge krajiške brigade, u Čečavu su stigli i dotadašnji borci Pete kozarske i Prnjavorskog partizanskog odreda, koji su takođe bili s toga područja. Ukupno brojno stanje Tešanjsko-teslićkog partizanskog odreda, na dan njegovog formiranja, 6. decembra 1943. godine, u Štrpcima (Glogovcu) kod Prnjavora bilo je 36 boraca, skupa s komandnim kadrom. Za komandanta Odreda postavljen je Ljuban Resan, dotadašnji komandir čete u 12. krajiškoj brigadi, a za političkog komesara Ekrem Kulenović, koji je bio komesar čete u Prvoj proleterskoj brigadi. U Štabu odreda bili su još zamjenik komandanta Ahmet Melkić, zvani Hodža, zamjenik komesara Asim Dedić, zvani Štruca i intendant Savo Vasić. U prvo vrijeme Odred je imao samo jednu četu, a njen komandir bio je Stanko Misirača. Nešto kasnije, kada je u decembru osnovana i Druga četa, za rukovodioca SKOJ-a u ovom Odredu postavljen je Ismet Pobrić, skojevski aktivista iz Tešnja.

Nakon formiranja Tešanjsko-teslićki odred nalazio se na prostoru sela Čečava, u zaseoku Petkovići, a početkom oktobra u Osivici. Desetog oktobra 1943. godine Odred je izveo prvu borbenu akciju: napao je grupu četnika, koji su se bili skoncentrisali na Pločama, iznad Meraić Brda… U drugoj polovini oktobra Odred je već imao 62 borca… Odred je uz pomoć saradnika NOP-a Hakije Turkeša, koji se kao domobran nalazio u teslićkoj „Dom-dobojni”, razoružao 120 domobrana na položaju Debeli brijeg, između Teslića i Mrkotića. Domobrani su se predali bez otpora i položili oružje, a njih desetak je ostalo u Odredu, dok su ostali pušteni kućama…

Štab 11. divizije NOVJ, koji je bio smješten u Čečavi,[1144]pružao je veliku pomoć radu narodnooslobodilačkih odbora na širem području oko Čečave. U selima su organizovane brojne konferencije i skupovi na kojima su govorili rukovodioci Divizije – komandant Šoša, komesar Žarko Zgonjanin, zamjenik komandanta Đurin Predojević, načelnik štaba Mirko Pekić i dr. – i upoznavali ljude sa situacijom na savezničkim ratištima, a osobito s razvojem narodnooslobodilačke borbe u Jugoslaviji… Naročiti značaj tih konferencija bio je u tome, što su one doprinosile većem angažovanju omladine, i to se odražavalo na porast broja mladića i djevojaka koji su se javljali da stupe u partizanske redove, a s toga područja oni su uglavnom stupali u Tešanjsko-teslićki partizanski odred. Početkom decembra 1943. godine Odred je već bio toliko ojačao da je u njegovom sastavu formirana i druga četa, a za njenog komandira

[1144] Poslije bombardovanja 24. VII 1943. godine kada je pogođena crkva u Čečavi, Štab 11. divizije preselio se na plato tzv. Crkvine i jedno vrijeme bio pod šatorima, ali i u kućama zaseoka Tešići. U tom reonu, polovinom avgusta, saveznička avijacija je počela da spušta padobranima oružje i opremu za potrebe 11. divizije, a tu su se spustili i nekoliko oficiri savezničkih vojnih misija.

postavljen je Ljuban Garača… Dešavalo se da prođe i više dana u kojima se ni jedan jedini četnik ne oglasi ni pucnjem, pa se mogao steći utisak da ih je na tom terenu sasvim nestalo, a ipak se dobro znalo da se tu nalaze njihova dva bataljona – ’Karađorđe’ i ’Tankosić’, od kojih je 12. oktobra, Naredbom br. 1 četničkog komandanta zapadne Bosne, u kom svojstvu se major Slavoljub Vranješević prvi put javlja, formirana tzv. Druga ’Teslićka’ četnička brigada, a za njenog komandanta postavljen je Novak Prodić, dotad komandant bataljona „Tankosić’. Ta nova četnička formacija u srednjoj Bosni – formiran je ’Srednjobosanski četnički korpus’ sa pet brigada slićnih ’Teslićkoj’ – trebalo je, bar na papiru, da pokaže kako oni na tom području imaju jake i organizovane snage, koje su sastavni dio jugoslovenske vojske u otadžbini’ pod jedinstvenom komandom Draže Mihajlovića. Taj ’korpus’ je na papiru brojao 1900 vojnika.”[1145]

17. Četrnaesta. srednjobosanska NO udarna brigada;
Dvanaesta slavonska NOU brigada u srednjoj Bosni

Četrnaesta srednjobosanska narodnooslobodilačka brigada osnovana je 17. oktobra na Ceru kod Prnjavora, a prvi put je postrojena u dvorištu pravoslavne crkve u selu Štrpci., kada je pročitana Naredba Štaba 11. divizije o osnivanju 14. srednjobosanske brigade.

Za komandanta brigade postavljen je Stevo Samardžija, za politkomesara Vojo Stupar. Njih dvojica na istim položajima bili su u obnovljenom IV krajiškom NOP odredu i u Prnjavorskom NOP odredu. Za zamjenika komandanta postavljen je Mlađo Obradović, dotadašnji komandant Banjalučkog NOP odreda. Prilikom osnivanja privremeno nisu postavljene ličnosti na dužnosti zamjenika politkomesara i načelnika Štaba brigade. Rukovodilac SKOJ-a u 14. NOU brigadi bio je Advan Hozić.[1146] U štabovima bataljona bili su: u 1. bataljonu komandant Mile Trkulja, politkomesar Josip Tvrz *Pepi*, zamjenik komandanta Mile Marić *Trubač*, pomočnik politkomesara Ljubo Jovičić i rukovodilac SKOJ-a Advan Hozić; u 2. bataljonu komandant Predrag Vidović *Pendo*, komesar Momir Lalović, zamjenik komandanta Dragan Ilibašić i pomočnik komesara Stanko Vukašinović; u 3. bataljonu komandant Ljubo Radić *Gedžo*, politkomesar Kosta Jotić *Kojo*, zamjenik komandanta Vlado Jotanović i pomočnik komesara Spasoje Marjanović.

Na svečanosti povodom osnivanja 14. srednjobosanske brigade na Ceru, pored 14. brigade koja je bila postrojena ispred svečane tribine, bile su postrojene i jedinice 5. krajiške (kozarske), 12. krajiške brigade, Prnjavorskog, Crnovrškog i Tešanjsko-teslićkog odreda. Prisustvovalo je mnogo naroda, kao i delegacije iz nekoliko neoslobođenih područja Dervente, Doboja i Bosanskog Broda. Poslije izvršene smotre, komandant 11. divizije Josip Mažar *Šoša*, održao je govor. Zatim su govorili Ignjatija Todorović u ime Prnjavorčana, Vid Nježić, predsjednik Sreskog NOO-a i komandant 14. brigade Stevo Samardžija. Po završenoj svečanosti bilo je narodno veselje uz pjesmu i muziku, kao i dobru hranu koju je narod donio za sve učesnike ovog svečanog skupa.

[1145] Advan Hozić, *Teslić u NOB*, Teslić 1985, str. 140–142.

[1146] *Opštine Kotor-Varoš i Skender-Vakuf, 1941–1945*, Kotor-Varoš 1985, Biografije… Advan Hozić… , str. 304. Advan Hozić je u svom razvojnom putu bio rukovodilac SKOJ-a u četi, bataljonu i brigadi. Za rukovodiloca SKOJ-a u 14. brigadi postavljen je nešto kasnije, poslije formiranja Brigade.

Na dan osnivanja 14. brigada je imala 565. boraca i starješina, a od naoružanja: 388 pušaka 20 puškomitraljeza, 3 teška mitraljeza, 1 minobacač 82 mm, 1 PT pušku, nekoliko automata i oko 30 pištolja. Na dan osnivanja u 14. brigadi bilo je 61. član KPJ i 93 člana SKOJ-a.[1147]

Osnivanje 14. srednjobosanske brigade bilo je od izuzetnog značaja za dalji razvoj NOP-a u srednjoj Bosni – jedan od novih veoma značajnih podsticaja za stupanje novih mladih boraca u NOB.Tako je na smotri 14. srednjobosanske NOU brigade, 1. maja 1945. godine, u Prnjavoru bilo u stroju 2.650 boraca. Posljednja, veoma teška i krvava bitka, koju je vodila 14, srednjobosanska brigada bila je 3. maja 1945. godine na Vučjaku, u selu Brusnicama. „Brigada je dobila zadatak da se uključi u napad na ustaše koje su se koncentrisale u selima Vlaška Mala (Mahala), Balegovac, Mrka Ada, Gornja Dubica i Prud, a i u varošici Odžak. Računalo se da je tamo bilo oko 4.500 ustaša, koji su odoljevali napadima dviju brigada 27. divizije. To je bio neprijatelj riješen da se bori do smrti i 14. brigada je u prvom napadu 4. maja uveče, koji je potrajao do narednog dana popodne, imala 10 poginulih i 59 ranjenih boraca. Borbe su nastavljene i 6. maja, a zatim i svih slijedećih dana do 25. maja, kada je konačno potpuno likvidirano to ustaško uporište. Manji broj ustaša je uspio da se probije iz obruča (ali ni oni nisu stigli daleko) a većina je izginula u borbama ili nastradala od dejstva naše avijacije, koja se takođe uključila u tu bitku poslije završenog rata. Fanatizovana, zaslijepljena, u zločinima ogrezla i rakijom opijene ustaše nisu prezale ni od čega. Kad im je bilo jasno da nemaju izlaza, ubijali su i svoje žene i djecu, a onda i sebe. Kada su, na primjer, boric ušli u Vlašku Malu, u zgradi škole naišli su na stravičnu sliku: učionice su bile pune žena, djece i ranjenih ustaša koji su svi bili ubijeni na isti način – metkom u potiljak. Ta bitka na Vučjaku, na sektoru Vlaške Male, bila je za 14. brigadu posljedna, ali i najteža i u svakom pogledu iscrpljujuća.

Četrnaesta srednjobosanska brigada dala je bez sumnje značajan doprinos borbi za slobodu i stvaranje nove Jugoslavije. Boreći se uglavnom na teritoriji srednje Bosne, gdje je i rođena, uvjek je bila okružena pažnjom i ljubavlju naroda. U njenim redovima do kraja rata borilo se 4.000 boraca, a u borbama s raznim neprijateljima palo je 620 boraca i starješina. Borci i starješine 14. brigade bili su ponajviše Srbi, Muslimani i Hrvatio, ali je bilo pripadnika i druigih naših naroda i narodnosti. Svojim borbenim djelovanjem na terenu srednje Bosne, Brigada je ne samo tukla neoprijatelje, već je i jačala bratstvo i jedinstvo, pomagala izgradnju narodne vlasti i ulivala vjeru narodbim masama u vlastite snage. Dijelom svojih snaga i kadrovima pomogla je da takve budu i Osamnaesta i Devetnaesta srednjobosanske brigade i cijela Pedesttreća divizija. Zato su i kasnije proslave 14. brigade u srednjoj Bosni doživljavane u narodu i među borcima i kao proslave ostalih brigada i odreda.”[1148]

[1147] Prezentovani podaci o osnivanju 14 srednjobosanske brigade, koja kasnije postaje udarna, navedeni su na osnovu: monografskog izdanja knjige: Stevo Samardžija, *Četrnaetsa srednjobosanska NOU brigada*, Banja Luka 1983; podataka u monografskom izdanju knjige *Opštine Kotor-Varoš i Skender-Vakuf u NOB*, str. 157-158 (autori ovog odjeljka su Mile Trkulja i Advan Hozić); rada Advana Hozića *Četrnaesta srednjobosanska NOU brigada*, šapirografisan tekst u posjedu autora i dr. Kako o 14. srednjobosanskoj NOU brigadi postoji spomenuto odlično monografsko izdanje smatramo da zaineresovani čitalac kompletnije saznanje o 14. sred. NOB brigadi može dobiti iz navede monografije.

[1148] Advan Hozić, *Četrnaesta srednjobosanska NOU brigada*, Napomena autora: Ovaj tekst je napisan na osnovu podataka u knjizi Steve Samardžije „Četrnaesta srednjobosanska NOU brigada”, Banjaluka 1983, kao i sjećanja autora.

Ubrzo poslije osnivanja 14. srednjobosanske brigade u srednju Bosnu, 3. novembra 1943. godine, dolazi 12. slavonska brigada,[1149] prebacivši se uspješno preko Save iz Slavonskog Dubočca, iako su neprijateljske snage iz Slavonskog Broda i Dervente pokušale onemogućiti ovo njihovo prebacivanje. 14. srednjobosanska brigada očekivala je njihov dolazak i pripremila čamce i veslače na prostoru između Srpca i Bosanskog Kobaša, tako da su za prebacivanje saznali tek kad se 12. slavonska brigada već bila prebacila preko Save.

Komandant 12. slavonske brigade bio je Josip Antolović *Hrvat*,[1150]politički komesar Ivan Senjak,[1151] zamjenik političkog komesara Pero Car *Zvrk*.[1152] Kad je stigla 12. slavonska brigada imala je 1.200 boraca. Brigada je bila dobro naoružana, iako je prilikom prebacivanja preko Save morala ostaviti oko 50 tovarnih konja sa određenom opremom. Borci su bili dobro naoružani, dobro obučeni, mladi. Većina je nosila tzv. troroge kape, što je u srednjoj Bosni za osobe koje su pored bitih zapažali i manje bitne, bila velika novost.

U vojnim operacijama saradnja između 14. srednjobosanske i 12. slavonske brigade bila je izuzetno dobra. U mnogim operacijama protiv Nijemaca, zatim ustaških uporišta i četnika sinhronizovane su akcije i postizavani su odlični rezultati. Između mnogobrojnih borbi 12. slavonske u srednjoj Bosni, navodimo samo kao primjer njihov doprinos u borbi za oslobođenje Prnjavora, vođenoj od 18 – 19. januara 1944. godine. Naime, 12. slavonska je zbog dugotrajnog marša na svoje odredište za napad stigla 19. januara ujutro i odmah se veoma uspješno uključila u borbu. U ovoj borbi ona je zaplijenila 18. mitraljeza „šaraca”, 13. automata, 17. pištolja, 97 pušaka, 3. radio-stanice, 30.000 metaka, 20 tovarnih konja, a njeni gubici u ovoj borbi bili su 13 poginulih i 16 ranjenih. Ove zajedničke bitke posebno su doprinosile zbližavanju boraca dviju brigada koje su u srednjoj Bosni dugo ratovale i došlo je do njegovanja uzajamnih drugarskih odnosa na svim nivoima organizovanja 14. srednjobosanske i 12. slavonske brigade.

Prilikom napada 2. bataljona 12. slavonske na voz u kome je bilo 80 njemačkih vojnika ubijeno je 25 Nijemaca, uništena lokomotiva i zapaljeni su vagoni, a zaplijenjeno je 15 pušaka i razne opreme, a na povratku iz ove akcije naišao je na jedinicu Čerkeza (na našim prostorima za vrijeme NOR-a Kozaci, koji su bili u neprijateljskoj vojsci, nidu nazivani Kozacima, već njihovim drugim imenom – Čerkezima), te je i u ovom okršaju pobijeno 20-ak Čerkeza i zaplijenjeno 18 pušaka. Istog dana, ova brigada vodila je borbu i protiv 700 Čerkeza koji su došli iz pravca Dervente u Bosanski Kobaš gdje su u selu Nova Ves zapalili gotovo sve kuće i poveli za taoce veću grupu stanovništva. 3. bataljon iste brigade vodio je skoro 10-časovnu borbu – na kraju vodila se bitka „prsa u prsa” . Neprijatelj je imao dosta gubitaka, a i Slavonci su izgubili 5 svojih boraca, dok ih je pet bilo ranjeno.

[1149] 12. slavonska brigada osnovana je 11. oktobra 1942. godine u Bučju na planini Papukpod imenom Prva slavonska brigada. Novi naziv dobila je 21. decembra 1942. godine.

[1150] Josip Antolović Hrvat, rođen 1916 u Slavonskom Brodu, bio fabrički radnik, član SKOJ-a od 1934, a KPJ od 1941. U NOR-u od 1941. Kasnije je bio komandant divizije, postaje general-pukovnik JNA; proglašen je za narodnog heroja..

[1151] Ivan Senjak *Ujak*, rođen 1920 u Slavonskom Brodu,stupio u NOR 1941, kada postaje i član KPJ. Nešto kasnije postaje komandant iste brigade. Proglašen je za narodnog heroja.

[1152] Pero Car *Zvrk*, , rođen 1920 u Novaki kod Donje Stubice, Zagorje; radnik, od 1938. primljen je u KPJ i postavljen je za sekretara Kotarskog komiteta SKOJ-a u Novskoj. U NOR stupa 1941. Iz 12. slavonske brigade odlazi za zamjenika komesara u 12. slavonsku diviziju. Proghlašen je za narodnog heroja.

12. slavonska brigada dala je značajan doprinos u borbi protiv četničkih formacija, prvo oko Motajice – lokalnih četnika koji su se mahom razbježali, a glavno uporište-odstupnica bili su im neprijateljski garnizoni Nijemaca i ustaša u okupiranim gradovima, gdje su jedino nalazili koliko-toliko sigurno utočište sve dok i ti gradovi, postepeno, nisu prelazili u ruke jedinica NOVJ. Kasnije, kada su se veće četničke formacije kretale na Zapad, naišli su i u srednjoj Bosni na ozbiljne prepreke za svoje dalje kretanje (bježanje) prema Zapadu. U zaplijenjenoj četničkoj arhivi nađen je i izvještaj Slavka Vranješevića, četničkog komandanta zapadne Bosne u kome, između ostalog, piše i slijedeće: „Četnici se nalaze u teškoj situaciji i jedino se uzdamo u pomoć Nijemaca koji nas pomažu u bijedi i nevolji.”[1153]

12. slavonska brigada je po naređenju Štaba 6. slavonskog korpusa, noću između 15. i 16. maja 1944. godine, poslije šest i po mjeseci oštrih ratnih okršaja u srednjoj Bosni, prebaćena preko rijeke Save u Slavojiju na nove zadatke. U borbama u srednjoj Bosni poginulo je 90 boraca i starješina iz ove Brigade, a više od 100 ih je ranjeno. Iz 12. slavonske je u jedinice u srednjoj Bosni prešlo nekoliko ličnosti na određene vojno-političke dužnosti. Tako je Muharem Ferizbegović došao u 14. srednjobosansku brigadu za rukovodioca Obavještajnog centra, Ljubo Mraović za političkog komesara novoformiranog Motajičkog odreda, koji je na ovu novu dužnost došao sa dužnosti komesara bataljona i dr.

Za svoj cjelokupni doprinos u NOR-u 12. slavonska brigada proglašena je proleterskom, 25. oktobra 1944. godine.

U toku NOR-a u srednjoj Bosni bila je još jedna slavonska jedinica – 21. slavonska brigada. Došla je preko rijeke Save u Bosnu noću, 24/25. jula i ostala je do polovine avgusta 1944. godine.

18. Viđenje političkog stanja u okruzima Banjaluka – Kotor-Varoš i Prnjavor i srednjobosanskim jedinicama u Izvještaju Đure Pucara Starog, sekretara Oblasnog komiteta KPJ Bosnaske krajine za period maj – novembar 1943. godine

„Oblasni komitet KPJ
za Bosansku krajinu

CENTRALNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE PARTIJE
JUGOSLAVIJE

Dragi drugovi,

Šaljemo vam jedan primjerak izvještaja i statističkog pregleda članstva, koji smo poslali Pokrajinskom komitetu KPJ za Bosnu i Hercegiovinu.

Uz drugarski pozdrav,

SMRT FAŠIZMU – SLOBODA NARODU!

14. novembra 1943.

Za Oblasni komitet KPJ
za Bosansku krajinu
Đuro

Prilog 1
Oblasni komitet KPJ

[1153] Arhiv VII, fond NOR, kut. 693, reg. br. 9/3.

za Bosansku krajinu

POKRAJINSKOM KOMITETU KPJ ZA BOSNU I HERCEGOVINU

Dragi drugovi,

Primili smo vaše pismo od 18. avgusta 1943. godine. To je prvo pismo koje je od vas dobiveno u toku ove godine. Od maja mjeseca od kako ste primili naš izvještaj pa do danas kod nas se u Krajini izmjenilo mnogo toga. Uglavnom sve te promjene koje su se odigrale u ovom periodu vremena one su išle nama u prilog…

Dok su se glavnine četničćkih snaga, Mrkonjića (Grada), Manjače i Glamoča okupile oko raspopa Đujića i vodile jače bojeve s nama, dotle su druge grupe po Mrkonjičkom, Manjačkom i Kupreškom kraju bile raspoređene u cilju onemogućavanja naših veza, napada na karavane, napada naa štabove i tako dalje. To su bile manje grupe. Mi smo odlučili zajedno sa Hrvatima da tučemo najaktivniju Đujićevu grupu i oni su zaista bili razbijeni ali ne i potučeni….

Oni se sve više odlikuju svojom brutalnošču prema narodu: pljačka, paljenje, otimačina u svakom selu gdje dopru, jer su od naših snaga zbiti u šume, u pasivne krajeve. Radi toga, i manjačka i mrkonjička grupa iz dana u dan gube sve više u očima onih koji su do juče išli sa četnicima. I u samome Mrkonjičkom srezu osjeća se preorijentacija masa jer mi držimo veći dio mrkonjičkog sreza u svojim rukama. U gradu Mrkonjiću koji je 17 puta prelazio iz ruke u ruku od početka ustanka do danas osjeća se preorijentacija masa i prilaženje k nama. To najbolje pokazuje i mobilizacija koja je vršena u samome gradu i okolnim selima Mrkonjića. Od 100 ljudi koji su bili pozvani na vojni pregled u samome gradu Mrkonjiću nije se javilo njih 6, a iz okolnih sela javili su se na pregled i svi oni koji su bili pozvani i smjesta su bili raspoređeni su bili raspoređeni po brigadama. I sam privredni život u gradu Mrkonjiću teče normalno jer je isto tako na pijaci živo kao što je bilo i pod okupatorom. Četničke grupice (petorke) u svome bijesu na pijačne dane prikupljaju se i pripucavaju sa neke čuke s namjerom da rasture pijacu i da unesu paniku u narod koji se skupio u grad na pijačni dan. U zadnje vrijeme sa jačim osiguranjem pojedinih položaja oko samoga Mrkonjića osujećeno je ovo pripucavanje a to svakako ima i izvjesnog uticaja na sam grad Mrkonjić i okolinu. Osim toga, dolazak Engleza[1154] i to baš u Mrkonjićkom terenu uvjerilo je seljaka u suprotno od onoga što su im četnici pričali. Četnička propaganda zasnivala se na na njihovom prikazivanju kako su tijesno povezani sa Englezima i kako je njihovo prijateljstvo sa saveznicima neizmjerno i kako će uskoro saveznici da se iskrcaju na obalama Jadrana i da će to tobože uništiti partizane i predati svu vlast četnicima. Svakim danom narod sve više gubi vjeru u istinu četničkog blebetanja…

Druga ozbiljna četnička grupica koja naročito u posljednje vrijeme postaje politički aktivna koja još u svojim rukama držu izvjesne terene oko ušća Vrbasa jeste grupa u centralnoj Bosni, grupa Rade Radića, Forkape,[1155]Bundale[1156]i Malića.[1157] Ovoj grupi u posljednje vrijeme pridružila se grupa trebavskih i ozrenskih četnika koji su ovamo prebjegli. Ta grupa broji oko 1900 četnika i interesantno je da je ova grupa oživila u doba

[1154] Misli se na britansku vojnu misiju
[1155] Nikola Forkapa komandant četničkog bataljona „Knez Arsen”.
[1156] Ljubo Bundalo, komandant četničke Župske brigade.
[1157] Ilija Malić

najvećih međunarodnih događaja, u doba kapitulacije Italije. U ovoj grupi jako je jezgro Dražinih oficira i sa četnicima Rade Radića su vodili čitavu godinu dana borbe naslonjeni na Švabe u Lijevču (Polju) i oko ušća Vrbasa. Oni se drže u tome kraju oko 1 i po godinu. Posljednih dana oni su se koncentrisali i izvršili napad na Prnjavor, koji se nalazi u našim rukama. Iako su naše snage u Prnjavoru bile veoma male, četnicima nije uspjelo da zauzmu Prnjavor, i bili su odbijeni. U ovome kraju četnici su veoma aktivni u svojoj propagandi o iskrcavanju Engleza itd. kako je naperd rečeno, no osim toga četnici u čitavom tome kraju proturaju zlatne dolare govoreći kako je to novčana nagrada za ubijanje partizana. Četnici ovoga kraja imaju tu prednost što su njihove veze sa Nijemcima u Banja Luci, čvršće nego popa Đujića u Dalmaciji. Svaki put kada bi naše snage V i XII brigade potjerale Radićevu grupu oni bi se sručili u Banja Luku, prikupili se, sredili i ponovo opet izađu i napadnu naše manje snage ovde ili ondje. Na ovu grupu četnika trebaće udraiti jačim snagama i osjeći im otstupnicu za Banja Luku, a tada će ih se moći lakše likvidirati… Narod centralne Bosne, veliki dio sreza kotorvaroškog, prnjavorskog, derventskog naklonjen je nama i četnici nemaju ni izdaleka onog političkog uticaja kojeg imaju na Manjači i u Mrkonjiću. Po odlasku I Bos. Korpusa i II krajiške brigade iz centralne Bosne, formirana je nova XIV brigada od Prnjavorskog i Banjalučkog odreda.[1158]Ova brigada će uspješnije vršiti mobilizaciju jer će ostati na tome terenu i neće se kretati nikuda dalje. Do sada se pokazalo da mase sa toga terene nerado ulaze u V kozarsku i XII brigadu koje se na tome terenu nalaze…

Na kraju broj četnika u Krajini kreće se ovako: grupa Rade Radića u centralnoj Bosni broji 1.900, grupa Drenovića u Manjači i oko Banjaluka oko 800, grupa oko Glamoča 150 i grupa popa Đujića na granici između Knina i Grahova oko 3.000, ukupno 5.850.

…

ORGANIZACIONO STANJE PARTIJE U VOJSCI I POZADINI:

Naše rukovodstvo pojačano je dolaskom druga Osmana, i sastav biroa Oblasnog komiteta je slijedeći: Stari (politički sekretar), Osman[1159](organizacioni sekretar), Rudi,[1160]
Šefket,[1161]Došen,[1162]Rada[1163]i Bjelajac[1164](sekretar Oblasnog komiteta SKOJ-a). Sada se pod kontrolom ovog rukovodstva nalaze snage II Bosanskog korpusa, XI divizija I korpusa i teren zapadne Bosne. Mi smo još prije vašeg pisma shvatili potrebu da se naš rad protegne do rijeke Bosne, do Prozora i Konjica. Međutim, vojna situacija na tom terenu kao i nepostojanje partijske prganizacije uveliko su nas spriječili. Danas je rad na tim terenima otpočeo, ali nedostatak kadrova sprečava nas da u dovoljnoj mjeri iskoristimo vojničku i političku situaciju koja nam ide u prilog i da se na tome terenu učvrstimo.

I. OKRUŽNI KOMITETI

a)…

g) OK KPJ BANJA LUKA–KOTOR-VAROŠ

[1158] XIV srednjobosanska brigada formirana je 16. oktobra 1943.
[1159] Osman Karabegović
[1160] Rudi Kolak
[1161] Šefket Maglajlić
[1162] Ilija Došen
[1163] Rada Vranješević
[1164] Stojan Bjelajac

Ovaj OK treba da obuhvati banjalučki i kotorvaroški srez kao i sela ispod Vlašića prema rijeci Bosn. Sastav ovog OK je slijedeći: Dušanka Kovačević, sekretar (student), Dušan Josipović (svršio poljoprivrednu školu), Dušan Misirača (intelektualac), Nevenka Novaković (seljanka) i Petar Kolundžija (seljak). Svi ovi drugovi došli su sa drugih terena izuzev Josipovića.

Poslije formiranja ovog rukovodstva, kao i razbijanje četnika otpočeo je da se razvija rad na ovome terenu. Pristupilo se formiranju NOO, odbora AFŽ i USAOJ-a. Nadalje održavaju se konferencije po selima, priredbe itd. Naš uticaj prilično se proširio na sela oko Skender Vakufa, Šipraga i u nekim selima Kotor-Varoša. Narod se odaziva na konferencije, daje pomoć za vojsku, ali strah od četnika dosta je jak i upadanje četnika na tu teritoriju uveliko nam ometa rad. U mnoga sela nije se uspjelo još ni zaći, jer se u njima nalaze četnici. Partijska organizacija ima uslove za razvitak, ali proširenje Partije dosta je slabo uslijed nedovoljne aktivnosti partijskog članstva, koje je vrlo mlado i neiskusno u radu. Broj članstva je 62 člana KPJ i 12 kandidata. Formiran je Sreski komitet za Kotor-Varoš i približavanjem naše vojske Banja Luci osjeća se potreba da se i tamo fromira Sreski komitet, što do sada nije učinjeno uslijed pomanjkanja kadra.

U dosta sela formirani su nardonooslobodilački odbori. Isti još nisu očišćeni od ljudi u koje se nema povjerenja, ali opaža se da je u odbore ušao i dobar broj ljudi koji imaju volju za rad i koji su odani narodnooslobodilačkoj borbi. Formirani su i općinski odbori za srez Kotor-Varoš.

Rad sa omladinom dosta je slab i umnogome uzrok tome je što se odmah nije formiralo odbore USAOJ-a, nego se pristupilo formiranju skojevskih aktiva, što je ispočetka otrglo rukovodstva SKOJ-a od omladinskih masa. Dosada najbolje se odvija rad sa ženama. U mnogim selima formirani su odbori AFŽ a rad postoji i u onim selima, gdje se nije stiglo formirati odbore. Žene sve aktivnije učestvuju na konferencijama, pomažu vojsku itd.

h) OK KPJ PRNJAVOR

Ovaj komitet obuhvata srezove: prnjavorski, teslićki, tešanjski i derventski. Naš uticaj i rad otpočeo je dolaskom na taj teren XI Divizije. Do tada postojao je jak uticaj četnika i okupatora.

Do sada nam je uspjelo da se prilično učvrstimo na terenu prnjavorskog sreza i da otpočnemo sa prodiranjem prema Tešnju i Derventi. U cijelom radu smetaju najviše četnici. U posljednje vrijeme uspjelo je XI diviziji da ih razbije, što je omogučilo konstruktivniji rad. U prnjavorskom srezu osnovana su 3 općinska odbora i ubrzo će biti osnovan sreski NOO. Rad sa ženama i omladinom u posljednje vrijeme počeo je dobro da se odvija. Naš uticaj bez sumnje mnogo je porastao, što svjedoči pomoć u hrani koju daju sela prnjavorskog sreza, mnogi zborovi, kao i posljednji veliki zbor prigodom formiranja XIV brigade. Mase su se uvjerile da vojska neće napustiti taj teren, nadalje da su četnici saradnici okupatora i protivnici narodne slobode i u mnogom se jasnije opredjeljuju za nas. Na terenu prnjavorskog sreza ima oko 15.000 Poljaka i drugih manjinskih grupa. Drugovi iz Okružnog komiteta i XI Divizije povezali su se sa pretsjednikom poljsko-jugoslovenskog odbora, koji ima velik uticaj na sve manjinske grupe i prema posljednjim izvještajima ima izgleda da se formiraju vojne jedinice od tih manjinskih grupa.[1165] Uspjelo se je povezati sa muslimanskim selima, čije stanovništvo je naklonjeno prema našoj borbi ali strah od četnika jeste uzrok da se čvršće ne opredjele za nas. Teror koji

[1165] Uskoro je formiran Poljski bataljon koji je ušao u 18 srednjobosansku brigadu.

vrše četnici nad njima približava ih k nama i izgleda da će opasnost od četničkog klanja prisiliti ih da masovnije stupe u našu vojsku.

Okružni komitet sastavljen je od slijedećih drugova: Ilija Kostić, sekretar (ontelektualac), Aco Čizmić, Ljubo Božić (intelektualac), Vičentijević Živanka (radnica) i Trnjaković Mile, sekretar OK SKOJ-a (radnik). Formiran je i Sreski komitet za Prnjavor u Sreski komitet za Teslić–Tešanj. Sreski komitet za za Prnjavor sastavljen je od mlađih drugova a sam sekretar dosta je mlad pa je potrebna pomoć i stalna kontrola njihovog rada. Sreski komitet za Tešanj nedavno je formiran. Na ternu OK ima 40 članova partije. Sreski komitet za Tešanj nedavno je formiran. Na terenu OK ima 40 članova partije, 9 kandidata u 85 SKOJ-evaca. Članstvo ne uočava dovoljno probleme, ali je vrlo odano našoj part i ima uslove za razvitak. OK održava vezu sa Tešnjem, Derventom i (Bosanskim) Brodom.

Derventski srez je uglavnom naseljen Hrvatima i u posljednje vrijeme uspostavljena je veza sa vodećim HSS-ovcima. U samoj Derventi postoji Mjesni komitet i ukupno 7 članova. Neki od tih uslijed kompromitovanja treba da izađu. Njihov rad je inače slab i izgleda da je preko neke žene i Gestapo umješao svoje prste.

U Brodu ima Mjesni Komitet od 9 članova (to je cjelokupno članstvo u Brodu). S njima se takođe održava veza i pokušava se da im se ukaže pomoć. Izgleda da i kod njih nije sve u redu, tako napr. jedan član održava veze sa policijom navodno da bi mogao opstati u Brodu. Čitava stvar i sa Derventom i sa Brodom ispituje se i o tome ćemo vas obavjestiti.

…

Na kraju našeg izvještaja naglasićemo najvažnije probleme koji se danas postavljaju pred nas:

1) a. Kod nas, oslobađanjem novih teritorija od neprijatelja kao u formiranjem novih vojnih jedinica osjetio se jak nedostatak u partijskim rukovodiocima i drugovima za politodjele. Pred nas se danas postavlja kao važan zadatak posvetiti daleko veću pažnju pravilnom vaspitanju i uzdizanju kadrova.

b. Mi treba da se više zainteresujemo za rad omladinskih organizacija i da ukažemo veću pomoć skojevskim organizacijama i njihovim rukovodstvima. Treba da im damo pomoć pri održavanju kurseva i u njihovom praktičnom radu na terenu.

2) Moramo nastojati da se što jače povežemo sa muslimanskim i hrvatskim masama i da povezivanjem sa izvjesnim poltičkim ličnostima iz njihovih redova ostvarimo frontu Srba, Hrvata i muslimana u narodnooslobodilačkoj borbi, preko koje bi uvukli hrvatske i muslimanske mase u nardonooslobodilački pokret i pospješili mobilizaciju istih u našu vojsku.

3) U ekonomskom pogledu pred nas se postavljaju slijedeće zadaće:

a. Ukazati putem dobrovoljnih priloga pomoć pasivnim i postradalim krajevima, a ukoliko to nije efikasno, jer su cijela sela potpuno opljačkana i opustošena, onda pristupiti preseljavanju u naše plodnije krajeve;

b. Nastojati da ukažemo pomoć stanovništvu u odijelu, obući, teglećoj stoci, soli itd. putem organizovanja razmjene, dobrovoljnih priloga itd;

c. Nastojati da osiguramo ishranu vojske. To postaje problem jer se vojska povećava i s tim se povećava potražnja za istu, a mnogi naši krajevi su već skoro iscrpljeni.

To bi bio naš izvještaj u kojem smo pokušali obuhvatiti stanje i promjene od zadnjeg izvještaja. Nastojali smo da dobijete sliku o stanju partijske organizacije, kadrovima, komitetima i brigadama.

Uz drugarski pozdrav,

SMRT FAŠIZMU – SLOBODA NARODU!

12. novembar 1943. g.

Za Oblasni komitet KPJ
za Bosansku krajinu:
Đuro”[1166]

PRILOG 2.

STANJE PARTIJSKE ORGANIZACIJE NA TERENU OBLASNOG KOMITETA

Organizacija	članova KPJ	kandidata	SKOJ
OK KPJ Drvar	441	97	1115
OK KPJ Kozara	528	270	1012
OK KPJ Grmeč	290	65	540
OK KPJ Glamoč	50		87
OK KPJ Jajce	156		70
OK KPJ Ključ-Mrkonjić	96	32	160
OK KPJ Prnjavor	40	9	85
OK KPJ Banjaluka	76	12	30
OK KPJ Prozor	34		40
VI brigada	191	40	240
VIII brigada	193	14	225
XI brigada	250	82	254
VII brigada	153	21	177
IX brigada	132	45	175
XIII brigada	205	41	203
V brigada	291	67	322
XII brigada	148	36	143
XIV brigada	61	20	93
Štabovi divizija	18		
Ustanove oko korpusa i divizija	79	30	
Štab korpusa	8		
Oblasni odbor NOO, AFŽ, USAOJ-a	17		
Obkom KPJ i teh.	21		
Odredi	oko 300		
U k u p n o:	4971	881	3.678

[1166] Sekretar Oblasnog komiteta KPJ za Bosansku krajinu Đuro Pucar Stari. 14. novenbra 1943. šalje CK KPJ kopiju Izvještaja PK KPJ za BiH o radu Partije u ovoj oblasti za period od maja do novembra 1943. godine. Prepis originala, pisan na mašini, latinicom, u Arhivu CK SK BiH, Fond IPIRP Sarajevo, broj 1943/5261; Đuro Pucar Stari, *Dokumenti i članci (1926 – 1945)*, Banjaluka 1989, knj. II/1, str. 759–782 (ovaj document je u navedenoj knjizi pod brojem 329. Dat je u izvodima, izuzev tabele na kraju Izvještaja, koja je data u cjelini, zbog komaracije na str. od 759 – 782).

19. Vijećnici srednje Bosne na zasjedanjima ZAVNOBiH-a i AVNOJ-a

Do konstituisanja najviših organa vlasti u Jugoslaviji a nešto kasnije i Bosni i Hercegovini, došlo je u jeku bitaka protiv pripadnika fašističke koalicije, koji su dejstovali na području Jugoslavije, Nijemaca i Italijana, kao i njihovih pomagača ustaša, četnika, raznih milicija i dr. Na cijeloj teritoriji Jugoslavije, pa tako i u srednjoj Bosni od prvih dana ustanka, 1941. godine, radilo se na uspostavljanju nove narodne vlasti u zaseocima, selima, pa već i u opštinama. Taj započeti proces veoma uspješno se odvijao i u njemu je izrazito aktivno učestvovala omladina i to trojako: u organizovanju prvih konferencija, u skoro svim aktivnostima koje su ti prvi NOO vodili, kao i u sastavu tih prvih izabranih odbornika u selu ili opštini, najmanje kao jedan predstavnik omladine.izabranih.[1167] Tako već u 1943. godini u srednjoj Bosni na oba okruga, u svim oslobođenim, kao i djelimično oslobođenim srezovima, na slobodnoj teritoriji, izabrani su demokratskim putem predstavnici naroda u sreske narodnooslobodilačke odbore, a kasnije, kada su stvoreni uslovi, i Okružni Narodnooslobodilački odbor za okruge Banjaluka i Prnjavor, i, pred samo oslobođenje, izabran je zajednički Okružni NOO za centralnu Bosnu. Kao kruna cjelokupne predhodne aktivnosti na razvoju nove narodne vlasti došao je izbor predstavika naroda iz redova seljaka, radnika i inteligencije koja se opredjelila da bude na strani naroda u borbi za njegovo oslobođenje od okupatroskih snaga i njihovih pomagača.

I na međunarodnom planu i u Jugoslavij, bili su već stvoreni uslovi za izbor narodanih predstavnika koji treba da učestvuju u osnivanju tih prvih narodnih predstavništava i to na dva nivoa – Bosne i Hercegovine i Jugoslavije, pošto su oblasna narodna predstavništva, uglavnom, već bila uspostavljena. Krajem 1942. i u 1943. godini, koja postaje prelomna, fašistička osovina je padom Musolinija bitno oslabila. Pobjedonosno su nastupale Crvena armija i Englesko-američke armije prema Berlinu. Narodnooslobodilačka vojska imala je veoma značajne uspjehe u borbi protiv njemačkih i italijanskih okupatora i njihovih pomagača, tako da se fašizam već bio našao na nizbrdici. Istina, drugi front još nije bio otvoren, pošto se saveznička vojska borila samo protiv dvije njemačke divizije u Africi, a trebalo je da preuzmu borbu protiv 60-ak njemačkih divizija da je bio otvoren očekivani drugi front.[1168]

U tim takvim uslovima održava se prvo zasjedanje AVNOJ-a, 26. i 27. novembra u Bihaću. Na ovom zasjedanju nisu učestvovali predstavnici iz Srednje Bosne, iako su dva prvoborca iz perioda borbe u okviru revolucionarnog omladinskog i radničkog pokreta između dva svjetska rata, kao i u periodu ratovanja u NOR-u od 1941. godine, bili učesnici ovog zasjedanja kao članovi AVNOJ-a. To su Veselin Masleša, istaknuti publicista i novinar i Osman Karabegović, tada već politički komesar Prvog bosanskog korpusa NOVJ, a obadvojica istaknuti revolucionari iz Banjaluke pa tako i iz srednje Bosne, pošto su u periodu između dva svjetska rata u revolucionarnom omladinskom i

---

[1167] Pokušali smo u Prvom dijelu ovog radi dati podrobniji presjek razvoja nove narodne vlasti u srednjoj Bosni već u ustanku i neposredno poslije u daljem razvoju NOB-a u srednjoj Bosni ,na str. ??? PAŽNJA – STAVITI BR. STR. OD – DO. Molim lektora da stavi br. str. kada tekst bude u potpunoj završnici. MOLIM DA SE NE ZABORAVI! Sada je u Prvom dijelu od str. 42 do 76.

[1168] Drugi front je otvoren iskrcavanjem savezničkih snaga, tek 6. juna 1944. godine u Normandiji u Francuskoj.

radničkom pokretu, kao i u vrijeme NOR-a uvjek djelovali na širem području od samog grada Banjaluke.

Delegati sa okruga Prnjavora krenula je iz Prnjavora 20. novembra 1943. godine i zanočila u Čečavi, a sutradan je bio manji okršaj sa četnicima kod Klupa, a potkraj dana kolonu je bombardovao ustaški avion između Obodnika i Šipraga. Sa okruga Prnjavora delegati su bili: Jovo Mrđa, radnik iz Srpca, Aleksa Suvajac iz Lepenice, Gavro Ćirić, radnik iz Kaoca, Vid Nježić iz Vijačana, Boško Hadžić iz Sočanice, Ljubo Janković iz Potočana, Ignac Kunecki iz Prnjavora, Vasilj Semak iz Prnjavora, Hadži Sulejman Sarajlić iz Lišnje, Džemal Mahmutćehajić iz Prnjavora, Milan Rončević[1169] iz Prnjavora, Adem Hercegovac iz Teslića, Edhem Pobrić iz Teslića, Kosta Jotić[1170] *Kojo* iz Ljeskovih Voda, Mitar Subotić iz Osredaka, kao i još nekoliko drugova i drugarica pozvanih da prisustvuju kao gosti na ovom zasjedanju.

Prema dobijenim direktivama lično odgovorni za bezbjedan dolazak ovih delegata na odredište imali su Ilija Kostić, sekretar Okružnog komiteta KPJ za okrug Prnjavor i Josip Mažar *Šoša*, koji je, takođe, bio delegat, komandant 11. divizije sa odgovarajućom vojnom pratnjom – Trećim bataljonom 14. srednjobosanske NOU brigade, zbog obezbjeđenja ove značajne delegacije. Ova grupa delegata je prenoćila u Šipragama.

Sutradan, 22. novembra, priključila im se grupa delegata sa okruga Kotor-Varoš i područje oko Banjaluke, u stvari sa sreza Kotor-Varoš i dijela sreza Travnik i to: Milutin Đurić,[1171] zemljoradnik iz Rastika, Sredo Đukarić, zemljoradnik iz Kobilje, Mihajlo Pavlović, zemljoradnik iz Bastaja, Sabit Hozić, trgovac iz Kotor-Varoša,[1172] Hadži Mehmed Mujkić, vjeroučitelj iz Kotor-Varoša, Ilija Slavnić iz Korićana i Dušan Josipović, apsolvent Srednje poljoprivredne škole iz Donjeg Obodnika.

Delegati srednje Bosne stigli su u Mrkonjić-Grad 24. novembra uveče, gdje su se sutradan sreli sa Banjalučanima: Osmanom Karabegović, Rudijem Kolak, Šefketom Maglajlić, Dušanom Ivezić, dr Vasom Butozan, Radom Vranješević i dr.

Na prvom zasjedanju Zemaljskog antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Bosne i Hercegovine (ZAVNOBiH) za vijećnike iz srednje Bosne su izabrani: dr Vaso Butozan iz Banjaluke, Džemal Mahmutćehajić, geometar iz Prnjavora, Sredo Đukarić, zemljoradnik iz Kobilje, Sabit Hozić, trgovac iz Kotor-Varoša, Adem Hercegovac, student iz Teslića i politički komesar Prnjavorskog NOP odreda, Boško Hadžić, zemljoradnik iz Sočanice, Hadži Sulejman Sarajlić, vjeroučitelj iz Lišnje, Hadži Mehmed Mujkić, vjeroučitelj iz Kotor-Varoša, Dušan Ivezić, industrijalac iz Banjaluke, Dušan Josipović, apsolvent Srednje poljoprivredne škole iz Donjeg Obodnika, Ignac Kunecki, radnik iz Prnjavora, Osman Karabegović, student iz Banjaluke, politički komesar Prvog bosanskog korpusa, Rudi Kolak, pravnik iz Banjaluke, Skender Kulenović, književnik iz Travnika, Šefket Maglajlić, radnik iz Banjaluke, Josip Mažar *Šoša*, namještenik iz Banjaluke, komandant 11. divizije, Vid Nježić, zemljoradnik iz Vijačana, dr Danica Perović, ljekar iz Banjaluke, Edhem Pobrić, đak iz Teslića, Vasilj Semak, krojač iz Prnjavora, Pero Radiša, zemljoradnik iz Trebevuše, Mitar Subotić, zemljoradnik iz

---

[1169] Milan Rončević se u Šipragama razbolio i nije mogao nastaviti put, pa je vraćen kući.

[1170] U sastavu delegacije srednje Bosne nisu bili uključeni Simo Lukić i Ignjat Radojčić, iako su učestvovali u radu ZAVNOBiH-a zato što su birani za delegate na dijelu dobojskog sreza koji je tada pripadao istočnoj Bosni, pa su pripadali a i putovali u okviru istočnobosanske delegacije.

[1171] Milutuna Đurića su kao odbornika kasnije ubili četnici.

[1172] Sabit Hozić je umro juna 1944. godine.

Osredaka, Jure Begić, šumski nadsavjetnik iz Dervente i Mustafa Porobić, pravnik iz Dervente.

U okviru diskusije iz srednje Bosne i grada Banjaluke govorili su: Osman Karabegović, Vid Nježić, Boško Hadžić, Ilija Slavnić, Dušan Ivezić, Hadži Sulejman Sarajlić, Ignac Kunecki, Vasilj Semak, Pero Radiša, Rada Vranješević i dr Mehmed Tatlić.

Na ovom prvom zasjedanju iz srednje Bosne za članove Predsjedništva ZAVNOBiH-a izabrani su dr Vaso Butozan, Dušan Ivezić, Osman Karabegović i Hadži Mehmed Mujkić.

Za članove AVNOJ-a na istom zasjedanju izabrani su iz srednje Bosne uključiv i Banjaluku: Hadži Mehmed Mujkić, član i Dušan Josipović[1173] njegov zamjenik iz kotorvaroškog sreza; Vid Nježić, član, a njegov zamjenik Džemal Mahmutćehajić iz prnjavorskog sreza; Mitar Subotić, član, a njegov zamjenik Adem Hercegovac iz tešanjskog sreza; dr Vojislav Kecmanović, Osman Karabegović i dr Vaso Butozan članovi, a za zamjenika Dušan Ivezić iz Banjaluke; Skender Kulenović, književnik, a njegov zamjenik Pero Radiša iz travničkog sreza; Jure Begić, član, a njegov zamjenik Mustafa Porobić iz derventskog sreza i Edhem Pobrić, član iz teslićkog sreza.

Vjećnici ZAVNOBiH-a, po završetku zasjedanja, krenuli su u srednju Bosnu istom maršrutom kojom su i došli, a izabrani članovi AVNOJ-a ostali su u Mrkonjić-Gradu, pa su u Jajce stigli sutradan ujutro, 29. novembra, na dan drugog zasjedanja AVNOJ-a.

Na drugom zasjedanju ZAVNOBiH-a održanom u Sanskom Mostu, od 30. juna do 2. jula 1944. za vjećnike iz srednje Bosne još su izabrani: Mustafa Hasić, zemljoradnik iz Palivuka, Mihajlo Pavlović iz Bastaja, Savo Vasić iz Teslića i Ilija Slavnić iz Korićana.

Na trećem zasjedanju ZAVNOBiH-a, održanom u oslobođenom Sarajevu od 23–26. aprila 1945. godine, za članove ZAVNOBiH-a na ovom zasjedanju izabrani su iz Banjaluke i srednje Bosne: Gligorije Đerić, trgovac i bankovni činovnik iz Prnjavora, Bećir Galijašević, činovnik iz Tešnja, Asim Alihodžić, Lepa Perović, Dušanka Kovačević i Ruža Oljača iz Banjaluke, dr Ivo Sunarić iz Travnika i Fadil Imamović iz Zenice.

Nekoliko podataka o doprinosu delegata iz srednje Bosne kao vijećnika ZAVNOBiH-a i AVNOJ-a. Učesnike prvog zasjedanja AVNOJ-a u Bihaću pozdravio je Osman Karabegović kao politički komesar Prvog bosanskog korpusa NOVJ, a Rada Vranješević u ime Antifašitičkog fronta žena. Na Prvom zasjedanju AVNOJ-a Veselin Masleša je imao referat „Narodnooslobodilačka borba i osnivanje Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije". Na Prvom zasjedanju ZAVNOBiH-a Osman Karabegović je imao referat „Značaj Zemaljskog naorodnooslobodilačkog vijeća narodnog oslobođenja Bosne i Hercegovine". Na Drugom zasjedanju ZAVNOBiH-a dr Vaso Butozan imao je referat „O zdravstvenim problemima Bosne i Hercegovine u oslobodilačkom ratu" i Dušan Ivezić imao je referat „Privredni zadaci naše narodne vlasti" itd.

„Svi delegati birani u srednjoj Bosni i u Banjaluci časno su izvršili svoje dužnosti i doista su bili istinski narodni predstavnici u tom velikom prelomnom vremenu…"[1174]

[1173] Kad je vršeno verifikovanje mandata članovima AVNOJ-a u Jajcu, Dušanu Josipoviću verifikovan je status člana AVNOJ-a, ali on ovom zasjedanju AVNOJ-a nije prisustvovao.

[1174] Dušan Josipović, *Predstavnici Banjaluke i srednje Bosne na zasjedanjima ZAVNOBiH-a i AVNOJ-a*, ovaj rad ima 11 kucanih stranica, jedna kopija ovog rada je u posjedu autora, pa je korišćena iz njega

20. Pripreme za II kongres USAOJ-a i izbor delegata

Oblasni komitet SKOJ-a za Bosansku Krajinu uputio je, 7. decembra 1943. godine, pismo svim okružnim i sreskim komitetima SKOJ-a na terenu Bosanske Krajine i centralne Bosne[1175]u kome su detaljno razrađene pripreme za II kongres USAOJ-a. Između ostalog, data su precizna uputstva za takmičenje u oblasti kulturno-prosvjetnog rada i, s tim u vezi, pripremanje festivala iz ove oblasti. Za sve okruge predviđeno je šta da pripreme, ali okruzi Banja Luka i Prnjavor nisu bili obuhvaćeni tim planom, vjerovatno zato što su prilike na terenu bile takve da se to nije moglo od njih tražiti. Festival je pripreman za 20-27. decembar, kako bi se ujedno obilježila i godišnjica održavanja I kongresa USAOJ-a.

U istom pismu napravljen je raspored za izbor delegata po okruzima, pa je za okrug Banja Luka predviđeno da izabere 25 delegata sa terena i po jednog iz svakog odreda. Naglašeno je da pri izboru delegata treba uzeti u obzir najbolje omladince i omladinke koji su se istakli u radu i koji imaju uslova da se razvijaju u rukovodioce. Posebno je podvučeno da treba da dođu delegati i sa neoslobođene teritorije. Od svih okruga traženo je da pripreme hranu za učesnike festivala i II kongresa, pa se posebno od centralne Bosne tražilo da hranu što prije prebaci u Jajce.

Od početka 1944. godine (izuzev perioda dok je trajala VI ofanziva), pa sve do održavanja II kongresa USAOJ-a u Drvaru 1944. godine 2, 3. i 4. maja 1944, na terenu okruga Banja Luka odvijale su se pripreme u zavisnosti od političke i vojne situacije. Odvijalo se takmičenje između radnih četa, analfabetskih tečajeva i drugih pitanja u okviru kultirno-prosvjetnog rada, u aktivnostima oko obrade pojedinih materijala i sl.

Sa okruga Banja Luke – srezova Travnik i Kotor-Varoš, izabrani su slijedeći delegati za II kongres USAOJ-a: Pero Kolunđija, Nevenka Petrić, Marko Zec, Boja Vučković, Mitar Bojić, Branko Bojić, Arso Benić, Savo Popović, Janko Knežević, Augusta Filipović-Skorup, Pavle Jovetić, Drago Raca, Smajo Karaselimović iz XIV brigade i dr.[1176]

Delegati okruga Banja Luke, 26. aprila 1944. godine, priključili su se u Skender Vakufu grupi delegata Vojvodine, istočne Bosne, okruga Prnjavora i njihovih područnih jedinica i zajedno s njima putovali su na II kongres USAOJ-a i nazad. Od delegata je formirana četa, čiji komandir je bio Drago Stefanović – *Šico*, delegat iz istočne Bosne, a komesar Mićo Rakić, tada sekretar Oblasnog komiteta SKOJ-a za istočnu Bosnu, delegat iz istočne Bosne. Ova četa sastavljena od delegata je bila podjeljena na vodove, desetine itd., kako bi u svakoj situaciji mogla da prihvati borbu, u slučaju da do nje dođe. Izvjesno vrijeme delegati su proveli u Sanici, pošto je

---

većina podataka o vijećnicima ZAVNOBiH-a i AVNOJ-a. Pored toga, korišćene su i knjige: *ZAVNOBiH – dokumenti 1943–1944*, Sarajevo 1968, *Prvo i Drugo zasjedanje AVNOJ-a*, Beograd 1953;
Politički referat sekretara PK KPJ za BiH i potpredsjednika ZAVNOBiH-a Đ. Pucara Starog na Drugom zasjedanju ZAVNOBiH-a, održanom u Sanskom Mostu od 30.06-02.07.1944, original pisan na mašini, ćirilicom. Arhiva CK SK BiH.

[1175] Pismo Oblasnog komiteta SKOJ-a za Bosansku krajinu od 7. decembra 1943. g., upućeno svim okružnim i sreskim komitetima SKOJ-a na terenu Bosanske krajine i centralne Bosne, IPIRP Sarajevo, stara sign. 12/15563, nova sign. 46/1, str. 4.

[1176] Kazivanje Pere Kolundžije, Auguste Filipović-Skorup, Marka Zeca, Jusufa Skorupa, Boje Vučković i Janka Kneževića autoru.

zbog bezbjednosnih razloga skrivan i tačan datum i mjesto gde će se održati kongres. Za to vrijeme delegati su bili raspoređeni po kućama, ali četa delegata je imala organizovan život, posebno u vezi sa idejno-političkim radom. Tako je za vrijeme tih radnih sastanaka, između ostalog, vježbano govorništvo. Delegati su govorili, kao da govore na kongresu, kako bi bolje mogli govoriti na kongresu, jer tada niko nije pisao govore.

Za vrijeme putovanja ove čete, sastavljene od delegata za II kongres USAOJ-a, od Skender-Vakufa do Sanice, razvijala su se drugarstva, prijateljstva, o čemu je ponegdje i trag ostao. Tako, na primjer, u Ratnim pribilješkama I (radnom notesu iz toga perioda),[1177] autora ove knjige, tokom tog zajedničkog putovanja delegata za II kongres, na prvih 13 strana potpisao se 51 delegat, a poneko od njih je dodao još par riječi. Na prvoj strani, prije potpisivanja zabilježeno je:

str.1

„Delegati Vojvodine, istočne Bosne i centralne Bosne, s kojima sam provela mnogo lijepih momenata zajedničkih u omladinskoj četi, formiranoj od istih delegata:[1178]

Slobodan Gajin III bat, 15 Majvićka brigada.
Šemsa Galijašević, SK SKOJ-a Tešanj-Teslić.

Kao Centralne Bosne
Vrhovi kameniti
Tako su moje na tebe uspomene
Uvek će te se sjećati
Mirko Sančanin
Motajički odred

Kurbagić Mujo, Kladanjski odred.
Milorad Kovačević, Vukosavci, Majevica, O-K- SKOJ-a

str. 2

Milutin Marjanović, kurir 1. divizije.
Milka Đukić, Romanijski odred.
Smail Kisić (možda Hisić, nap. aut.),16.muslimanska brigada, 4. bataljon.
Đoka Šijački, 4. vojvođanska brigada, 2. bataljon, 1. četa.
Malešević Đuro, 4. (nečitko –možda 9.) brigada, 3. četa.

str. 3

Najić Slobodan, 3. bataljon, 1. vojvođanska brigada.
Petković Bogdan, Romanijski odred, Goražde.

Kada trebaš šajkaču ili dolamicu
Ti se seti na vašu šnajdericu.

[1177] Nevenka Petrić ima sačuvane samo tri bilježnice–ratna notesa iz perioda NOB-e: Ratne pribilješke I – datira od dana polaska iz Skender–Vakufa grupe delegata na II kongres USAOJ-a – 26.04.1944. godine.
[1178] Danas, 26. aprila 2003. godine, dok ovo pišem, tačno je 59 godina od dana kada se naša grupa delegata sa okruga Banjaluka, priključila četi delegata Vojvodine, istočne Bosne i okruga Prnjavora u Skender-Vakufu.

Milena Lazarević, 17. brigada …(nejasne 3 riječi), Srbijanka.
Mnogo uspeha u radu želi ti Dule (Milosav Gonja) O. K. Zapadni Srem.

str. 4

Milorad Borovčanin, član O-K- SKOJ.a za Romaniju.
Mudrinić Čedomir, borac V vojvođanske brigade, I bataljon „Bačka”.
Stevan Perić, borac 18. hrvatske brigade, 38. divizije.
Klišmavić (možda i drugačije, nije jasno) Jovo (ili Jozo), I bat, XVIII hrvatska br.

Sjeti se ovog našeg interesantnog života u ovoj našoj četi, Grubor Đuro, IV bataljon, II krajiška brigada, 27. divizija.

str. 5

Dežman Željko, XII slavonska brigada, rukovodilac SKOJ-a brigade.
Simanić Ljubo, Javorski odred.
Mrđa Petar, III četa, VI bat., II krajiška NOU brigada.

Drugarica Nevenka neka se sjeti Mirajević Miloša, Dugo Polje, Vučjak.
Dušan Mirgoski, 17. majevička brigada, I bat. II četa.
Ribić Mirko, 16. divizija, I vojvođanska brigada, II bat. I četa.

str.6

Mile Vukadinović, 17. majevička brigada.

Drugarici Nevenki,
„Što se ono Travnik zamaglio…”
Želim ti, drugarice, da zapališ Travnik omladinskim žarom u kojem će izgoreti svi neprijatelji naših naroda. Pozdravi omladinu tvoga kraja – isporuči joj pozdrave omladine ravne Semberije – naših poljoprivrednih brigada.

Nepismeni
Jovo Bogdanović, Sreski komitet SKOJ-a
Bijeljina.

str. 7.

Kraj Travničke ceste
Jedan cvetak vene,
Uzberi ga drugarice
I seti se mene.
Za uspomenu i dugo sećanje
Sa puta na II kongres od

Kardošević Zdravka
VI vojvođ. brigada, I bat, II četa.

Napomena: do kraja strane još tri osobe potpisane i dodato po par riječi, ali je nečitko.

str. 8

Sakib Maglajlić, II bataljon, 5. kozarske brigade, sekretar Bataljonskog biroa SKOJ-a.
Petar Stević, rukovodilac SKOJ-a u 5. kozarskoj brigadi.
Jovanka Đaković, 5. kozarska brigada.
Bogdan Tubić, 5. kozarska brigada.
Kriščević (Meri) Leposava, II (ili V) vojvođanska Brigada, XXXVI diviz.

Slavica Bogdanović, zapadni Srem, srez Šid, terenski radnik.

Drugarice Nevenka,
Nikada ne mogu zaboraviti drugarstvo naše
Kada smo zajedno boravili u četi.
Neka se naše jedinstvo i očekivanje probudi,
Što će tvoja pisma vrlo često podsjećati
Na naš zajednički
Život (ovo je nadimak druga koji je pisao, a ne znam njegovo ime, napomena. aut.).

str. 9

Draga Nevenka, nikada u životu i borbi nisam osjećala tako istinito drugarstvo kao onda kada sam se upoznala sa vama. Mnogo lepih momenata provedoh u igri, a naročito koje si ti povela nikada neću zaboraviti. Ja ti obećajem da neće to samo biti (preostale tri četvrtine napisanog teksta nečitke) Završava se … od nove drugarice
Meri.

str. 10

Bojčić Nemanja, Omladinska kultur.-propag. ekipa za ist. Bosnu, selo Balatun, Bjeljina.
Ibrić Fikret, bombaš 16. muslimanske udarne brigade, 2. bataljon
Adresa: Ibrić Fikret, Komanda mjesta, Gradačac.

Drugarice Nevenka,
Naša četa ostaće mi mnogo u uspomeni, a naročito III vod
od kojeg smo se rastali. Mnogo ću se puta sjećati na
naše naporne marševe i drugarstvo
Mali Fikret
Esad Zečević, 16. muslimanska brigada, 3. bataljon, 2, četa.

str. 11

Drugarice Nevenka!
Put ka Kongresu doveo je do zbliženja Vaš Treći vod, vas iz centralne Bosne sa nama Istočnobosancima. Kratak period vremena tako nas je zbližio da smo postali nerazdvojni Sada kad dolazi vrijeme rastajanja i teško mi je, ali pri pomisli na borbu, kažem ne treba žaliti – svijesni smo postavljenih nam zadataka. Na kraju te mnogo pozdravlja
drug Zec

str. 12

Uspomena od ratnog druga Ivana za dugo sjećanje drugarici Nevenki.
Moslovac Ivan, I četa, III bat. 12 slavonska udarna brigada.

Nikodin Slatinac, Glogovac
Momir Radimirović, Opštinski komitet SKOJ-a, Vijačani.

Str. 13.

Živko Crnomarković, II Bataljon, 12. krajiška NOU brigada.
Mandić Đuro, rukovodilac SKOJ-a 12. krajiške NOU brigade.
Zdravko Simatović, I bataljon, 5. kozarska NOU brigada.
Nadža Biser, delegat 16. muslimanske brigade.
Šico, Istočnobosanac, Oblasni komitet SKOJ-a.

Lazica, Vojvodina, član Pokrajinskog USAOJ-a."[1179]

II kongres USAOJ-a održan je u Drvaru 2. 3. i 4. maja 1944. godine, a održavan je samo noću, navedenog datuma, iz bezbjednosnih razloga.

Iz Skender-Vakufa delegati okruga Banjaluke, zajedno sa navedenim delegacijama, na kongres su otišli preko Baljvina, zatim preko Vrbasa itd., a morali su se vratiti preko Kozare, Podgradaca i Prnjavora, gde su stigli tek 24. maja, a na svoje odredište kasnije – u Šiprage tek 3 juna. Tako su se delegati sa kongresa vratili poslije više od mjesec dana odsustvovanja sa svoga terena, s obzirom na ratne prilike, odnosno potrebu zadržavanja kod pojedinih prelaza (na pr. ceste Banjaluka-Gradiška, što se moralo čekati par dana) i sl. U izvještaju Okružnog komiteta SKOJ-a Banja Luka, od 21. juna 1944. godine, upućenom Oblasnom komitetu SKOJ-a, stoji slijedeće: "Šaljemo vam izvještaj nakon dva, tri mjeseca, pošto drugovi za vrijeme moga odsustva od 2 mjeseca nijesu uopšte slali izvještaje. Sa kongresa smo stigli ovamo 3. juna… Po našem povratku mi smo zatekli lošije stanje na terenu nego što smo ga ostavili. Nijedna masovna omladinska organizacija nije radila, niti su aktivi išta radili među omladinom. Povratkom našim mi smo stavili sebi zadatak da formiramo SK SKOJ-a Kotor Varoš…okruga Banjaluke.[1180]

U istom izvještaju stoji da na okrugu ima 5 aktiva sa 25 članova, u ustanovama 42 člana SKOJ-a, i u odredima 46, odnosno ukupno 113. članova SKOJ-a. Dalje se govori o vrlo skromnim aktivnostima u oblasti rada USAOJ-a.[1181]

Okružni komitet KPJ za Banja Luku, u svom izvještaju od 5. maja 1944. godine, pored ostalog kaže: "I pored toga što se u izvjesnom djelu sela osjetila veća aktivnost omladinskih organizacija, omladinski rad još nije dovoljno razvijen. Ima izvjesnih opština (Skenderska, Vrbanjačka) gdje uopšte ne postoje organizacija USAOJ-a, ili ukoliko postoje ne osjeća se njihova aktivnost…"[1182]

S obzirom na teškoće u vezi sa povratkom delegata Drugog kongresa USAOJ-a na njihov teren, zbog sedme neprijateljske ofanzive, sa sprovođenjem zadataka sa kongresa počelo se dva mjeseca kasnije.

Centralni komitet SKOJ-a poslije II kongresa USAOJ-a, uputio je direktivno pismo 23. maja 1944. godine, svim organizacijama i rukovodstvima SKOJ-a[1183] u kome su podvučeni zadaci. Među navedenim zadacima bila je najznačajnija borba za onu omladinu koja se nije nalazila u redovima USAOJ-a, odnosno onu koja se nalazila u sredinama gdje je još uvjek uticaj NOB-e bio mali, kako bi se omladini pružila svesrdna politička pomoć itd. Ovaj zadatak za rukovodstva KPJ i SKOJ-a u srezu Kotor Varoš, kao i OK SKOJ-a Banja Luka, koji je u stvari i djelovao na teritoriji sreza Kotor Varoš i Travnik, kao i u odredima, bio je veoma ozbiljan, s obzirom na mnoge otpore koji su postojali u vezi sa nastojanjima da se omladina masovnije okupi.

Nasuprot izvjesnom poletu u selima, iz kojih je bilo više boraca u našim jedinicama, u sredinama kao što su bile Šiprage, koje su od maja 1943. godine do oslobođenja stalno

---

[1179] U *Ratnim pribilješkama I* Nevenke Petrić, pored 51 potpisanog delegata na putu za Drugi kongres USAOJ-a, potpisana su još tri delegata, ali nije čitko da bi se zabilježila i njihova imena.
[1180] *Izvještaj OK SKOJ-a Banja Luka* od 21. juna 1944. godine.
[1181] *Ibid*.
[1182] *Izvještaj OK KPJ za Banja Luku* od 5. maja 1944, g. upućen Oblasnom komitetu KPJ-a za Bosansku krajinu, IPIRP Sarajevo, star sign. 13/2207.
[1183] *Pismo CK SKOJ-a svim organizacijama i rukovodstvima SKOJ-a* od 23. maja 1944. g., IPIRP Sarajevo, stara sign. 26/16113, nova sign. 115/1.

bile slobodna teritorija, nije bio organizovan rad sa omladinom. Iz izvještaja ćelije KPJ Šiprage, za oktobar 1944. godine, stoji: "SKOJ. Aktiva SKOJ-a nemamo. Uspio sam da formiram jednu čitalačku omladinsku grupu od dvije sestre Mutić (Kuzmanović) i Ravke Obradović. Sa njima ću održati prvi sastanak u nedelju.[1184]

SKOJ-evski aktiv u ovom periodu u Šipragama nije postojao, jer su raniji članovi SKOJ-a i aktivnija omladina svi otišli u partizane. U mjestu je ostala samo ženska omladina – članovi USAOJ-a, od kojih je partijska ćelija osnovla čitalačku grupu. Međutim, kao što se zna, između mnogih grešaka u radu, bilo je i mnogo slučajeva sektašenja, pa brojni omladinci i omladinke nisu primani u SKOJ i pored njihove izuzetne aktivnosti, iako su se mnogi u redovima USAOJ-a već bili dokazali da treba da budu primljeni u SKOJ.

U selima, u kojima je bilo više poleta poslije II kongresa, odvijale su se određene aktivnosti, kao na primjer: u Korićanima i Kruševu Brdu omladina je učestvovala u izgradnji škole u svojim selima, omladina Travničkog sreza učestvovala je na izgradnji partizanskog puta, sakupljanju hrane i odjeće za bolnice, prenošenju ranjenika, kao i cjelih bolnica, sječi drva za partizanske bolnice i partizanske ustanove, prenosu žita iz Župe, u prvcu Šipraga, zatim oružja itd.

Na sjednici OK SKOJ-a Banja Luka, održanoj 7. jula 1944. godine, iznijeto je da u okrugu ima oko 600 omladinaca, ali da ni blizu nije sva okupljena. Na istoj sjednici iznijeto je i slijedeće: u Koričanima, od ukupno 150 omladine obuhvaćeno je oko 70, u Imljanima oko 60, od ukupno 140, u Kruševu Brdu oko 30 od ukupno 100, u Grabovici oko 20 od preko 40 itd.[1185]

Najrazvijena aktivnost među omladinom tada je bila u Koričanima, uz sve otpore koji su i tu postojali. Sastanci aktiva SKOJ-a održavani su dva puta nedeljno (jedan radni, jedan teoretski), radna četa skoro svakodnevno je bila na nekim zadacima, a brojala je oko 40 članova, omladinski hor brojao je 11 članova, a postojao je i pionirski odred, radio je analfabetski tečaj za omladinu i za starije, a djeca dorasla za školu pohađala su nastavu, pošto je bila otvorena tzv. partizanska škola.[1186]

U vezi sa pripremama II kongresa USAOJ-a, Mile Trnjaković, tada sekretar OK SKOJ-a za okrug Prnjavor zabilježio je slijedeće: „Već u decembru 1943. godine, otpočinju pripreme za II kongres USAOJ-a… U vezi s tim, radi pružanja pomoći, došao nam je član PK SKOJ-a za Bosnu i Hercegovinu Nijaz Dizdarević… Trebalo je razviti široku političku aktivnost među omladinom na terenu i u vojsci i razviti takmičenje, na svim poljima djelatnosti u to vrijeme. Dobili smo i zadatak da organizujemo prikupljanje hrane za ishranu delegata. Pored toga trebalo je da aktiviramo skojevce i omladince koji su ilegalno radili u Bosanskom Brodu, Derventi, Tešnju i Doboju, gdje su postojali aktivi, jer je Okružni komitet sa njima održavao vezu. U tako široko organizovnom radu i zamahu za kratko nas je prekinula VI neprijateljska ofanziva, poslije napada na Banjaluku. Pripreme za II kongres USAOJ-a djelimično su nastavljene u brigadama XI divizije i u nekim odredima. Sjećam se slučaja u VI neprijateljskoj ofanzivi kada smo prvog dana ofanzive zanočili sa XIV brigadom u Vijačanima, poslije borbi i ostupanja, borci do kiše pokisli – susnježica i veliko blato, borci su se grijali i sušili oko otvorenih

---

[1184] *Izvještaj o radu partiske ćelije Šiprage za oktobar 1944. g.*, upućen Sreskom komitetu KPJ Kotor-Varoš, potpisao Ante Šantić, sekretar (ovaj document je u Ličnoj arhivi N. P.).
[1185] N. Petrić *Ratne zabilješke I*, str. 21.
[1186] *Ibid*.

vatri po kućama, a od nas Nijaz Dizdarević traži da organizujemo proučavanje I referata kojeg je OK SKOJ-a ranije pripremio.

Sva vojska, izbjegli narod, naročito iz Prnjavora, odstupao je preko Vijačana, Uzlomca, kroz neprijateljski raspored preko komunikacije Maslovare-Obodnik ka Šipragama i to po velikom snijegu i preko nabujalih riječica i potoka, gdje je većina boraca i slabo obučenog naroda ostalo boso, te je bilo puno promrzlih. Za 1 – 2 dana ponovo smo se vratili u prnjavorski kraj, kada su XIV srednjobosanska i XII slavonska brigada ponovo napale i oslobodile Prnjavor.[1187]

> U ovoj ofanzivi Nijemci i četnici, a naročito Čerkezi, učinili su masovni zločin – ubistva i silovanja žena počev od djevočica do starih baba. Četnici su u ovoj ofanzivi, posebno zlostavljali muslimanski, ukrajinski i poljski živalj, pogotovo one ljude, žene, omladince i omladinke koji su do ofanzive aktivno radili za NOP. Najteže je padalo omladinkama koje su četnici mazali po glavi katranom ili ih šišali do glave. Direktiva za sakupljanje potpisa za II kongres USAOJ-a bila je da se obustavi ova aktivnost, s obzirom na posljedice ofanzive. Već 18. januara 1944. godine OK SKOJ-a održao je svoj sastanak u Prnjavoru, na kome je analizirano stanje na terenu i u organizacijama SKOJ-a i USAOJ-a poslije ofanzive…. Tad su učinjene velike organizacione izmjene u sreskim i opštinskim rukovodstvima, pa i u akltivima SKOJ-a, s obzirom da je 46 najboljih skojevaca i skojevki otišlo u našu vojsku, kao i mnogi omladinski kadrovi. Trebalo je ponovo organizovati pretkongresno takmičenje omladine za II kongres USAOJ-a… Da bi se bolje razvio rad USAOJ-a pristupili smo formiranju omladinskih radnih četa, otvaranju omladinskih domova, zasijavanju omladinskih bašti i dr.

Prvog februara 1944. godine u Prnjavoru je održano partijsko savjetovanje, uz prisustvo Avde Hume i Hasana Brkića. Na ovom savjetovanju oprostio se sa radom dotadašnji sekretar OK KPJ Ilija Kostić, a dužnost je preuzeo Miloš Stojaković…

… našem OK SKOJ-a dato je zadatak, pošto smo imali organizovanu saradnju sa ilegalnim organizacijama okupiranih gradova centralne Bosne, da nabavimo materijala za izgradnju kongresne sale (eksere, klanfe i slično) za II kongres USAOJ-a, zatim da prikupimo i pošaljemo hrane za sve delegate, kao i da pripremimo doček i prihvat delegata za Kongres iz istočne Bosne, Vojvodine i da sa njima dođemo na kongres. Dvadest i petog aprila 1944. godine krenula je Prnjavorska četa delegata zajedno sa istočno-bosanskim i vojvođanskim delegatima iz Prnjavora preko Borja, Skender-Vakufa…

[1187] Kad je započela Šesta neprijateljska ofanziva autor ovog rada zatekla se u Korićanima u kojim se tada nalazio 2. bataljon 1. proleterske brigade. Svi politički radnici koji smo se tu zatekli krenuli smo sa ovim bataljonom, poshto se znalo da dolazi „najezda" Čerkeza. Kako je tu bio i Jovo Lukrecija, zamjenik komandanta Banjalučkog područja, ja sam mu rekla da idem s njim – pošto je bio stariji, iskusan čovjek, dobro je poznavao moje roditelje i, tokom rata preveo je porodicu da živi u Maslovarama.Tako sam ga gledala kao nekog starijeg, bliskog rođaka. Povlačili smo se do Jajca, zatim smo se obreli na Glamočkom Polju gdje je naša kolona bombardovana (poginula je između ostalih učiteljica Ranka iz Jajca). Ne znam gdje sve nisam stigla, dugo se zadržavši daleko od Korićana gdje je bilo sjedište Sreskog komiteta KPJ za Travnik, čiji član sam bila. Još sam imala samo 16 godina, i kako dugo niko nije znao o meni u mom kraju, i u porodici i u Komitetu su me ožalili. Kad sam, napokon stigla kod majke, da je vidim prije odlaska na moje dužnosti, ona je pala u nesvjest zbog moje neočekivane pojave „iz mrtvih". U prilogu ove knjige ima i članak druga Vlade Dudara koji govori o ovim događanjima u Šestoj neprijateljskoj ofanzivi.

Početkom juna 1944. godine dolazi do manjih kadrovskih promjena. Miću Jovanović *Korčagina*, uveli smo u OK SKOJ-a, a Mladen Janjić postavljen je za sekretara SK SKOJ-a Prnjavor, a Bernard Rozmus (Poljak) upućen je za rukovodioca SKOJ-a novoformiranog Poljskog bataljona. U ovo vrijeme dolazi do oslobođenja Teslića i Tešnja, a i njihovog brzog gubljenja kojom prilikom je iz pomenutih gradova izašao veliki broj omladine i skojevaca na oslobođenu teritoriju ili u partizane. Nešto kasnije dolazi do predaje domobranskog puka i oslobođenja Dervente, poslije čega je formirana XVIII, a zatim i XIX srednjobosanska NOU brigada. I u ovim brigadama trebalo je organizovati organizaciju SKOJ-a, gdje smo poslali i dio kadra sa terena. U ovo vrijeme dolazi i do formiranja SK SKOJ-a za Derventu."[1188]

21. Osamnaesta. i devetnaesta. srednjobosanska brigada i Srednjobosanska divizija u završnim operacijama, od druge polovine 1944, u srednjoj Bosni

Jedanaesta divizija bila je angažovana na položajima koji su imali zadatak da sačuvaju slobodnu teritoriju s ciljem da se održava veza između sjevernih i južnih dijelova srednje Bosne. Drugim riječima, trebalo je osiguravati veze od Prnjavora, preko Čečave i Borja, prema Maslovarama, Šipragama i Skender-Vakufu, pa dalje preko Baljvina i Vrbasa prema Bosanskoj krajini. Jedinice koje su štitile slobodnu teritoriju bile su: Banjalučki odred, zatim bataljoni 12. krajiške i 5. krajiške (kozarske) brigade. Tada je glavnina snaga 11. divizije bila usmjerena na neprijateljska uporišta Derventu (napad na ovo uporište je izvršen 27. juna, Teslić (koji je oslobođen 10. jula, ali uskoro opet napušten, pa ponovo oslobođen 4. septembra) i dr. „Oslobađanje, pa napuštanje ovih srednjobosanskIh gradova dovelo je do masovnog izlaska omladine, skojevaca i stanovništva na slobodnu teritoriju ili su direktno po izlasku stupali u partizane. Nešto kasnije dolazi do predaje domobranskog puka i oslobođenja Dervente, poslije čega je formirana XVIII, a zatim i XIX srednjobosanska brigada. I u ovim brigadama trebalo je organizovati orgnaizaciju SKOJ-a, gdje smo poslali i dio kadra sa terena…Član OK SKOJ-a Prnjavor Drago Stojović, postavljen je za zamjenika političkog komesara 18. srednjobosanske brigade."[1189] Iz sastava 14. brigade njen 5. (poljski) bataljon ulazi u sastav nove 18. srednjobosanske i postaje njen 3. bataljon. U ovaj bataljon OK SKOJ-a Prnjavor poslao je Bernarda Rozmusa (Poljaka), člana SK SKOJ-a Prnjavor za rukovodioca SKOJ-a u tome bataljonu.

Na dan proslave 26-godišnjice Crvene armije, 23. februara 1944, bila je u Prnjavoru smotra 5 krajiške (kozarske) i 12. krajiške brigade. Tada je dužnost komandanta 11. dovizije preuzeo Miloš Šiljegović, umjesto Josipa Mažara *Šoše*, koji je odlazio na dužnost u Štab 5. korpusa.Vršene su pripreme za odlazak 11. krajiške divizije (5. krajiške kozarske i 12. krajiške brigade) u istočnu Bosnu. U to vrijeme preko kotorvaroškog sreza prelazi cijela 6. proleterska divizija *Nikola Tesla*, popularno nazvana *Šesta lička*, koja se, takođe, kretala prema rijeci Bosni, zatim prema Srbiji.

[1188] Mile Trnjaković, *n. d*., str. 10 – 14.
[1189] Mile Trnjaković, Neka sjećanja na rad SKOJ-a i omladine u centralnoj Bosni (maj 1943 – februar 1945), str. 14.

U drugoj polovini jula 1944. godine započeto je formiranje Štaba Srednjobosanske divizije – nove divizije u srednjoj Bosni. Ona je osnovana jula mjeseca 1944,[1190] poslije odlaska 5. krajiške (kozarske) i 12. krajiške brigade u istočnu Bosnu, odnosno Srbiju.

„U okviru velike operacije jedinica Petog korpusa NOVJ na neprijateljev garnizon u Banjaluci, koja je započela 18 septembra 1944 godine i jedinica Srednjobosanske divizije (14. i 18 srednjobosabska brigada i Banjalučči NOP odred) imale su svoj udio i zadatak. U vrijeme te operacije četnici su izvršili koncentraciju na prostoru Kotor-Varoš – Čelinac sa jasnim ciljem da jedinice NOV i POJ napadnu s leđa, ali je ta njihova namjera osujećena. Po naređenju Štaba Korpusa iz Krajine je došla 13. krajiška brigada (garava), koja je učestvovala i u napadu na Banjaluku, kao i djelovi 15 krajiške brigade. Poslije te banjalučke ošperacije, koja nije bila okončana punim uspjehom, ocjenjeno je da je četništvo u srednjoj Bosni uveliko oslonjeno na ustaško uporište u Kotor-Varošu, pa i više od toga, jer je bilo oslonac i četničkim aspiracijama za prodor i u Bosansku krajinu. Zato je bilo nužno likvidirati to uporište i na tome je Štab Korpusa više puta insistirao… U toku ljeta 1944. godine na to uporište izvršena su dva veća i organizovana napada: prvi 19 jula u kome su učestvovale snage 14. i 12. brigade, i taj napad nije uspio, i drugi, tri mjeseca kasnije, 11. oktobra, kada su u napadu učestvovale 18. srednjobosanska brigada, Uzlomački i Banjalučki NOP odred, te Artiljerijski divizion Srednjobosanske divizije, ali ni taj napad nije bio uspješan… Ta dva neuspjela napada… na Kotor.Varoš imali su za posljedicu da je to uporište još više utvrđeno, a oko njega se koncentrisala veća masa četnika i ustaša, koji su sve do kraja rata angažovali dio snaga Divizije i terorisali okolno stanovništvo…”[1191]

Tada dolazi do osnivanja 19. srednjobosanske brigade, koja je osnovana odlukom Štaba Srednjobosanske divizije,[1192] 7. septembra 1944. godine, od Tešanjsko-teslićkog odreda. Stoga je ona je u prvo vrijeme nosila naziv Tešanjsko–teslička brigada, pošto je i nastala od Tešanjsko-tesličkog odreda, a kako je Teslić bio ponovo oslobođen, 4. septembra 1944, došla je nova grupacija mladih koja je željela da stupi u partizansku jedinicu, a isto tako došla je omladina i iz Tešnja i Dervente. Stvoreni su uslovi da ova novoosnovana jednica brojčano ojača, pa je uskoro dobila odgovarajući naziv –19 srednjobosanska NOU brigada, koji je ostao do kraja rata…

„Prvi štab ove Brigade sačinjavali su: Momir Lalović, komandant, zamjenik komandanta Mile Trkulja, politički komesar Kosta Pjčin, zamjenik političkog komesara Lutvo Hajdaragić. U 1. bataljonu komandant je bio Dragan Milašin, dotadašnji komandant TT odreda, a politički komesar Franjo Pleša, koji je do tada bio komesar istog odreda. Za komandanta 2. bataljona postavljen je Pejo Penava, dotadašnji zamjenik komandanta TT odreda, a za političkog komesara Vojin Hadžistević, do tada pomoćnik komesara TT odreda. U 3. bataljonu, koji je u naredbi imenovan kao 4, na dužnost komandanta postavljen je Vaskrsije Milinčić *Kićo*, do tada komandant Komande mjesta u Maslovarama, a za političćkog komesara Mirko Lukić, koji je prije Franje Pleše bio komesar TT odreda.

[1190] Srednjobosanska divizija je kasnije, 10 decembra 1944. godine, dobila naziv 53. divizijai pod tim nazivom je dočekala oslobođenje zemlje..

[1191] Mile Trkulja, Advan Hozić, n. d., str. 174-175.

[1192] Naredba Štaba Srednjobosanske divizije br. 14. od 7. septembra 1944. godine, Arhiv VII, kut. 1421, dok. br. 14/1.

„Između 8. i 10. septembra, u borbama u Doboju, nakon dogovora u Derventi, u redove Srednjobosanske divizije pristupilo je preko 2.000 dotadašnjih domobrana, od kojih je više stotina raspoređeno u novu Tešanjsko-teslićku brigadu, a isto tako tih dana Brigadi je pristupilo i oko 250 dotadašnjih pripadnika seoskih milicija s područja Žepča i Maglaja. U noći između 10. i 11. septembra oslobođen je Tešanj.

Sedamnaestog septembra jedinice Divizije, bez TT (Tešanjsko-teslićke, napom. aut.) brigade, pošle su u napad na neprijateljski garnizon u Banjaluci u okviru velike operacije Petog korpusa NOVJ. Tešanjsko-teslička brigada je tada dobila zadatak da neprestanom aktivnošću prema neprijatelju štiti slobodnu teritoriju na pravcima prema prema Doboju i Maglaju, kao i da neposredno obezbjeđuje Teslić i Tešanj od mogućih pokušaja četnika da upadnu u ta mjesta. Taj svoj zadatak Brigada je uspješno obavljala pa su, između ostalog, njeni dijelovi 22. septembra razbili četnike *Teslićke brigade* u Vlajićima, Vrućici i Buletiću."[1193]

Krajem septembra 1944. u srednjoj Bosni, kao toliko puta ranije, četnici su još jednom pokazali svoje pravo lice: napali su u Pribinića kolonu od dvadeset zaprežnih kola sa ranjenicima, upućenim u Divizisku bolnicu u Šiprage. U ovu kolonu uključio se i karavan sa žitom za Bosansku krajinu, a kolonu je pratila samo jedna četa Tešanjsko-teslićke brigade, sastavljena mahom od domobrana koji su se nedavno predali i sa oružjem ostali u ovoj Brigadi, a bili su još nevični ratovanju protiv četnika. Kako je upravo tih dana iz okoline Banjaluke krenulo oko 1000 četnika u sastavu *Srednjobosanskog četničkog korpusa*, čim su vidjeli da je to kolona ranjenika, odmah su je napali. Mnogi ranjenici, koji su imali sa sobom svoje oružje, kad su vidjeli da su to četnici, izvršili su samoubisto. To je učinila i referent saniteta 14. srednjobosanske brigade, koja je ranjenike pratila, dr Frida Gutman, a predhodno dok je imala municije branila je ranjenike i posljednim metkom svoga pištolja se i ona se ubila. Pokretni ranjenici pokušali su da se spasu, međutim četnici su sve što su stigli poubijali, pošto su na nezaštićenu kolonu navalili u masovnom jurišu i sve je bilo, u stvari, pokolj nezaštićenih ljudi. Četa koja je pratila ovu kolonu spasila je manji dio ranjenika, neki su se posakrivali, a većina iz pratnje odmah se razbježala ostavivši kolonu nezaštićenu. Mi koji smo bili u neposrednoj blizini ovog događanja, zgražavali smo se nad ovim još jednim nasrtajem četnika na nedovoljno zaštićene ranjenike. Tragična vijest brzo se prenijela širom srednje Bosne i šire.

Ta ista grupacija četnika sutradan je susrela Kostu Pajčina, političkog komesara Tešanjsko-teslićke brigade, u pratnji samo trojice kurira, uhvatila ih je i odmah ih je streljala. Već sutradan, Tešanjsko-teslićka brigada napala je ove četnike, i spasila je žive trojicu ranjenika, koje je prdhodnog dana četnička rulja povela sa sobom. Vidi se iz zapisa, da je u TT brigadi tih dana bila reorganizacija u smislu boljeg rasporeda boraca, tako da ne budu cijele čete sastavljene samo od dojućerašnjih domobrana, zatim, sređena je sanitetska služba u brigadi, na čije čelo dolazi Nada Mažar.

U drugoj polovini 1944. godine, teritoriju kotorvaroškog sreza štitile su snage dva odreda – Banjalučki i Uzlomački NOP odredi. Od sklapanja prvih ugovora o prisnoj saradnji između četnika i ustaša i dalje je ta njihova saradnja odlično funkcionisala.

[1193] Advan Hozić, *Devetnaesta srednjobosanska (Tešanjsko-teslićka) brigada*, otkucan tekst na pisaćoj mašini koji mi je V. Kecman ustupio; većina podataka u ovom dijelu uzeta je iz knjige Mladena Vukosavljevića i Drage Karasijevića „Pedeset treća NOU srednjobosanska divizija", „Zadrugar", Sarajevo 1969.

Između ostalog o tome svjedoči i Izvještaj Mirka Džombića,[1194] komandanta *Vrbaske četničke brigade*, koji je napisao 7. avgusta 1944, komandantu *Srednjobosanskog četničkog korpusa*, u kojem, između ostalog, obvještava da se sporazumio sa ustaškim zapovjednikom Zvonimirom Jovićem i dobio obećanje da će četnicima redovno davati so i municiju. Dolaskom 14. brigade na položaje oko Kotor-Varoša, s namjerom da stalno uznemirana neprijatelja u okruženju, četnici su odmah krenuli da ustašama pružaju pomoć u skladu sa ranije potpisanim ugovorom.

Četnici su pratili pokrete većih vojnih jedinica NOVJ da bi mogli iskoristiti neku svoju šansu, pošto su imali iluziju da je odlazak 11. divizije sa područja srednje Bosne upravo ta njihova očekivana šansa. Međutim, to je bila loša politička procjena. Njihove dotadašnje brigade su se radikalno smanjile – na oko po 150-ak vojnika, pa je četnički komandant zapadne Bosne Vranješević izvršio reorganizaciju svojom naredbom da se te dotadašnje tri četničke brigade – Jošavačka, Crnovrška i Župska brigada rasformiraju i od njih je osnovao jednu – *Banjalučku četničku brigadu*. Jer, na strani partizanskog pokreta bila je većina naroda; u srednjoj Bosni u kratkom vremenu osnovane su dvije nove srednjobosanske brigade – 18. i 19, a postojeći NOP odredi, na primjer, prilikom formiranja 14. brigade, dali su po jedan ili dva bataljona, ali su uskoro ponovo tako brojno ojačali da su za neprijatelja sve više postajali još ozbiljniji protivnik.

Kako su jedinice Petog korpusa NOVJ, u okviru velikih operacija napada na neprijateljsku posadu u Banjaluci, 18. septembra 1944. godine, imale određene pokrete, i četnici su preduzimali svoju akciju – da napadaju jedinice NOV i POJ s leđa oko Čelinca, i tako pruže pomoć opkoljenim snagama neprijatelja u Banjaluci – Nijemcima i ustašama, da im koliko – toliko pomognu da lakše odolijevaju napadoma jedinica NOVi POJ.

„Na jugoslovenskom ratištu okupatori i njegovi sateliti trpjeli su velike poraze i nastojali da se izvan granica naše zemlje izvuku. U tom pogledu nije moglo biti više nikakvih dilema. U srednjoj Bosni, pored ranije oslobođenih mjesta – Prnjavora, Teslića, Skender-Vakufa i Tešnja, ofanzivnim operacijama NOV i POJ (1. marta 1945. preimenovana u Jugoslovensku armiju), oslobođeni su u prvoj polovini aprila, u dolini rijeke Bosne gradovi Zenica, Žepče, Zavidovići, Maglaj i Doboj, zatim i Derventa, a 22. aprila 1945. i Banjaluka. U cijeloj srednjoj Bosni ostao je neoslobođen još samo Kotor.Varoš u kojem je bila ustaško-domobranska posada… Po naređenju Štaba Pedeset treće divizije, odmah poslije oslobođenja Banjaluke, Osamnaesta srednjobosanska udarna brigada je pošla ka Kotor-Varošu, a njen Prvi bataljon je 24. aprila zauzeo Podbrđe, Zabrđe i Skatavicu i potisnuo ustaše u Kotor-Varoš... Istog dana Drugi i Treći bataljon te brigade izvršili su napad na Kotor-Varoš, ali do večeri nisu uspjeli da prodru u uporište… stigla je i Devetnaesta srednjobosanska udarna brigada i Arteljeriski division 53. divizije… Kotor-Varoš je konačno oslobođen 25. aprila ujutro.”[1195]

Pored lokalnih četnika, u srednjoj Bosnu 22. aprila našla se veća grupa četnika – 11.500 na čelu sa Dražom Mihajlovićem, koji su bili krenuli na Zapad, gajeći iluzije da će, možda doći do nekog značajnijeg političkog preokreta, tako što će oni dobiti neku

---

[1194] Arhiva VII, Beograd, dok. BiH, br. V–12048

[1195] Mile Trkulja, Advan Hozić, *n. d*. str. 176; Sa područja bivšeg sreza Kotor-Varoš u NOV i POJ aktivno je učestvovalo 1.823 borca. Od toga je u raznim jedinicama širom Jugoslavije poginulo 309 boraca (sa teritorije sadašnje Opštine Kotor-Varoš u NOV i POJ bilo je 925, a poginulo 163 borca, dok je sa sadašnje Opštine Skender-Vakuf učestvovalo 898, a poginulo 146 boraca).Ovim brojkama treba dodati i 224 žrtve fašizma, među kojima je bilo i žena i djece.

podršku od Engleske i Amerike. Demoralisana, očajna, gladna i dezorganizovana četnička vojska skoro besciljno je lutala, pa su ih jedinice 53. divizije zarobljavale na stotine odjednom. Tri bataljona 19. srednjobosanske brigade stigli su spomenutu četničku grupaciju na Petrovu Polju, gdje je došlo do većeg okršaja. Kad se 19. brigadi pridružila i 18. srednjobosanska brigada, došlo je do još veće konfrontacije. Već je bio oslobođen i Travnik, pa se 19. brigada prebacuje vozom, da bi četnicima presjekla otstupnicu na Neretvi. U svom povlaćenju, četnici su zauzeli Fojnicu, opljačkali je i potom zapalili, pa tada dva bataljona 19. srednjobosanske ponovo oslobađaju Fojnicu od četnika. Na kraju, 18. maja ovu četničku grupaciju 19. srednjobosanska brigada je potpuno razbila.[1196]

22. Pripreme i rad okružnih konferencija USAOJ-a u 1944. godini za okruge Banjaluka (21. avgusta) i Prnjavor (juna)

Kao vid sprovođenja zadataka II kongresa USAOJ-a, odmah po povratku delegata sa kongresa počele su se vršiti pripreme za održavanje okružne konferencije USAOJ-a za obadva okruga – i za okrug Banja Luku i za okrug Prnjavor.

Na sastanku OK SKOJ-a Banja Luka, održanom 7. jula 1944. godine,[1197] naročito je zaoštreno pitanje osnivanja novih odbora USAOJ-a. Kada je riječ o muslimanskoj omladini, s obzirom da se u ta sela teže prodiralo, zaključeno je da se u njima omladinska organizacija zove Ujedinjeni savez muslimanske omladine i da se u ovim selima za vrijeme religioznog praznika barjama organizuju priredbe i sl.[1198]

Na sastanku Sreskog komiteta SKOJ-a za Travnik, održanom 16. jula 1944. godine, treća tačka dnevnog reda bila je priprema za održavanje Okružne konferencije USAOJ-a za okrug Banjaluka. Dogovoreno je da se izabere 70 delegata, da se vodi računa da i iz svih muslimanskih i hrvatskih sela neko dođe, kao i da se iz sela gdje nemamo nikakve oslonce pronađe neko ko bi prisustvovao ovoj Okružnoj konferenciji USAOJ-a. Na sastanku je utvrđen tekst parola koje omladina treba da donese kao transparente na pomenutu konferenciju, a to su: "Živio ZAVNOBiH – nosilac bosansko-hercegovačke državnosti!, Živio ZAVNOBiH državna zajednica BiH!, Živjele savezničke vojske II fronta" i dr.[1199]

Utvrđeno je da iz sreza Travnik treba da bude pripremljeno 8 diskutanata o slijedećim pitanjima: politička situacija, bratstvo i jedinstvo, problemi četništva, život za vrijeme stare Jugoslavije (neki radnik da o tome govori), o takmičenju. Potencijalni diskutanti utvrđeni za ovu konferenciju bili su: Jelka Slavnić iz Korićana, Milan Pajić iz Čorkovića, Arso Benić iz Petrova Polja i dr.[1200]

U vezi sa održavanjem prvih okružnih konferencija USAOJ-a u jednom direktivnom pismu PK SKOJ-a za BiH u vezi sa omladinskim pokretom u srednjoj Bosni, između ostalog se kaže: „… u ovim krajevima počeo (je) da se razvija omladinski pokret, naročito u centralnoj Bosni. Poslije VI ofanzive narod u Centralnoj Bosni počeo je sve više prilaziti na našu stranu, jednim dijelom i radi toga, što je neprijatelj nad njim vršio

---

[1196] Podaci o posljednim operacijama 19. srednjobosanske brigade većim djelom uzeti su iz knjige: Mladen Vukosavljević, Drago Karasijević, *Pedeset treća NOU srednjobosanska divizija*, Sarajevo 1969.
[1197] Nevenka Petrić, Ratne pribilješke I, str.21.
[1198] Ibid.
[1199] Ibid., str. 36.
[1200] Ibid., str. 42. i 43.

veliki teror. U tim krajevima postoje i narodne manjine (Poljaci, Ukrajinci i dr.) koji još uvjek pasivno posmatraju našu borbu i teško se odlučuju da odlaze u našu vojsku. Četnički uticaj u srednjoj Bosni sve više opada. Uslovi za rad svakim danom su sve povoljniji i pred Ob. Komitet SKOJ-a se postavilo da tim krajevima treba posvetiti naročitu pažnju i pružiti što veću pomoć omladinskim organizacijama. Tim organizacijama je postavljen zadatak da se održe okružne konferencije omladine za oba okruga na kojima bi učestvovalo 200 do 300 omladinaca i omladinki. Te će konferencije sigurno imati svog velikog značaja za prodiranje u ona sela gdje se to još nije uspjelo…

Nakon ukidanja skojevskih kurseva, počelo se sa produženim petodnevnim vaspitnim sastancima, koji se dijele na politički i vaspitni dio…

Smrt fašizmu – Sloboda narodu!

Drugarski pozdrav
Za PK SKOJ-a za B i H
Mile, s. r."[1201]

Okružna konferencija USAOJ-a za okrug Banja Luka održana je 21. avgusta 1944. godine u osnovnoj školi u Grabovici.[1202] Istina, prema podacima jednog dokumenta ova konferencija je održana 6. avgusta 1944. godine. Naime, u izvještaju OK SKOJ-a za Banja Luku, od 18. jula 1944. godine, stoji da će se održati okružna konferencija USAOJ-a 6. avgusta 1944. godine,[1203] ali ta namjera nije realizovana, o čemu govori nekoliko izvora.

Na sastanku omladinske grupe na desnoj strani Kruševa Brda, održanom 6. avgusta, prisustvovala je N. Petrić, pa se i po ovom podatku može zaključiti da toga datuma nije održana Okružna konferencija USAOJ-a, već kasnije.[1204] Na sastanku sa omladinskim aktivom Grabovice, održanom 9. avgusta 1944. godine, bio je slijedeći dnevni red: " 1. Šta je aktiv i šta su mu zadaci; 2. konkretni zadaci – a/pitanje vraćanja dezertera, b/pletenja i pranja vune Okružnog odbora, c/okružna konferencija omladine (što više posuđa i 2-3 lampe."[1205] Postoji još jedan izvor o pripremi suđa za tu konferenciju.[1206] Na sastanku aktiva SKOJ-a sela Koričani, održanom 15. avgusta 1944. godine,[1207] takođe se raspravljalo – o pripremama za okružnu konferenciju USAOJ-a što ukazuje da nije održana 6. avgusta.

U radu konferencije učestvovalo je oko sto delegata – omladine i omladinskih rukovodilaca iz svih mjesta u kojima su postojali odbori USAOJ-a, kao i iz sela gdje su postojala samo uporišta, počev od koja su preko rijeke Ugar – Šišave, Mudrika, Vitovlja, zatim opština Šiprage, Skender Vakuf, Maslovare i Vrbanjci, zatim predstavnika iz Banjalučkog i Vlašičkog odreda i jedinica koje su u to vrijeme bile u ovome kraju. Na ovoj konferenciji osnovno izlaganje imao je Pero Kolunđija, a u ime OK KPJ pozdravio je sekretar Vojo Savić. Konferenciju su, takođe, pozdravili i neki rukovodioci SKOJ-a iz

---

[1201] Pismo PK SKOJ-a CK SKOJ-a, dana 13.IV.1944., potpisao Mile Perković, sekretar, str. 1 – 16, citirani dio na str.2.
[1202] Nevenka Petrić, Ratne zabilješke I, str. 44.
[1203] Izvještaj OK SKOJ-a Banjaluka od 18. jula 1944. godine upućen Oblasnom komitetu SKOJ-a za Bos. Krajinu, Arhiv CK SKBiH, Fond SKOJ-a, kat. br. 3341, Inv. br. 16226.
[1204] Ibid., str. 44.
[1205]Nevenka Petrić, Ratne pribilješke I, str. 50.
[1206] Ibid str. 52.
[1207] Ibid. str. 53.

brigada kao, na primjer, Milutin Đurđević, rukovodilac SKOJ-a V krajiške (kozarske) NOU brigade i dr.

Na ovoj konferenciji izabran je Okružni odbor USAOJ-a za okrug Banja Luku, a za predsjednika Okružnog odbora USAOJ-a za ovaj okrug izabrana je Nevenka Petrić, tada član Okružnog komiteta SKOJ-a za isti okrug.

Održavanje ove konferencije i preuzimanje zadataka u svjetlu tadašnje vojnopolitičke situacije, doprinijelo je daljem razmahu omladinskog pokreta na ovom okrugu. Ali, još uvjek se radilo u otežnim i veoma skučenim uslovima s obzirom na vršljanje četnika, njihove upade u sela, batinjanje odbornika NOO-a, pojedinih omladinaca, članova SKOJ-a ili aktivista i sl.

U izvještaju Okružnog komiteta SKOJ-a za Banja Luku (za oktobar 1944), upućenom Oblasnom komitetu SKOJ-a za Bosansku Krajinu, između ostalog se kaže: "Sadašnje političko stanje je slijedeće: poslije prvog odstupa sa K. Varoša stanje se bilo pogoršalo, ali nije tako jako jer je odmah posljee toga održana okružna konferencija USAOJ-a. Polet koji je zavladao na našem terenu poslije konferencije bio je zadovoljavajući sve do napada na Banja Luku. Prolaskom četničkih brigada kroz skoro sva naša sela i odstupanjem od Banja Luke i Kotor Varoša stanje se u mnogom pogoršalo… Mase koje su bile neutralne prolaskom četnika kroz naša sela (Tešanovića korpusa i Trivunčića brigade), te neutralne mase velikim djelom postale su još neutralnije… To je omogućilo četnicima da mobilišu nove ljude i organizuju u Vlatkovićima bataljon i u Skender Vakufu četu (Živinice) i jedan dio svih dezertera iz naših jedinica (odreda) mobilišu u svoje redove… Mi danas na našem terenu nemamo ni jednog potpuno slobodnog sela gde bi mogli raditi bez jače patrole. Selo Imljane koje nam je bilo najbolje, danas u to selo banda svaki dan dolazi… Četnici su uspjeli da mobilišu od Skendera do Banja Luke 200 omladinaca, koji se sada nalaze na njihovom kursu u Jagarama…"[1208]

Dakle, i iz ovoga izvještaja se vidi da se još u oktobru 1944. godine, bila bitka za svakog omladinca u sredini u kojoj su četnici, kao i drugi kolaboracionisti ostavili dublji trag, u sredini u kojoj je vladala zaostalost kao naslijeđe iz ranijih vremena, odnosno režima, sredini u kojoj se relativno razvijenija aktivnost na opismenjavanju razvijala zajedno sa razvijanjem snaga samog narodno-oslobodilačkog pokreta, ali u vrijeme pogoršanih vojno-političkih uslova, politički su se spoticali i mladi ljudi, pogotovo oni koji se nisu ni bili čvrsto vezali za NOB, pa su lako postajali plijenom neprijateljskog uticaja i propagande.

I pored otežanih uslova rada Sreski komitet SKOJ-a Kotor Varoš organizovao je šire aktivnosti na sprovođenju zadataka okružne konferencije USAOJ-a. Na sastanku, koji je održao 11. oktobra 1944. godine, između ostalog, razmatrane su pripreme za formiranje opštinskih odbora USAOJ-a za Šiprage i Skender Vakuf. Dogovoreno je da se u te odbore izabere po 15-20 omladine, a da se na opštinskim omladinskom zborovima, prilikom izbora ovih opštinskih odbora, istovremeno vrše pripreme i za izbor Sreskog odbora USAOJ-a za Kotor Varoš, kao i da se izabere 70-80 delegata za sresku konferenciju USAOJ-a ovog sreza. U ovo vrijeme na terenu sreza Kotor-Varoš bilo je samo 8 aktiva SKOJ-a sa 32 člana i 4 aktiva SKOJ-a u ustanovama sa 20 članova SKOJ-

[1208] Izvještaj OK SKOJ-a Banjaluka za oktobar 1944. godine upućen Oblasnom komitetu SKOJ-a za Bos. Krajinu, IPIRP Sarajevo, nova sign. 8/2.

a, tako da je ukupno bilo 52 člana SKOJ-a.[1209] Na istom sastanku je konstatovano da u srezu ima 14 vaspitnih grupa sa 42 člana, sa oko 650 članova u USAOJ-u. U Imljanima je 30 omladinaca tada bilo van radne čete, u Kruševu Brdu je postojao samo radni vod sa 13 članova od ukupno oko 100 omladinaca. U samo 14 sela djelovao je Sreski komitet SKOJ-a,[1210] što ilustrativno govori koliko je rada i entuzijazma trebalo i omladinskim rukovodiocima i ukupnim našim snagama da se prevazilaze barijere u omasovljavanju USAOJ-a, odnosno NOP-a, u tom periodu.

U to vrijeme počela se razvijati i dopisnička mreža. Tako je 18. oktobra 1944. godine održan sastanak sa slijedećim dopisnicima iz omladinske organizacije: Mustafa Karaselimović i Smilja Petrić iz Maslovara; Sakib Zukanović iz Komande mjesta Maslovare, Čedo Šodolović iz Skender Vakufa, Todor Dukić iz Bastaja, Savo Popović iz Živinica, Milan Pajić iz Čorkovića, Rade Škeljić iz Imljana, Arso Benić iz Petrova Polja, Miloš Milić iz Kruševa Brda i Pero Jokanović iz Šipraga. Bile su uključene i Vukica i Jovanka Marinković iz okoline Skender Vakufa.[1211]

Na sastanku OK SKOJ-a Banja Luka, održanom 17 oktobra 1944. godine, utvrđeno je da se naredne nedelje održe opštinske konferencije SKOJ-a na kojima treba da se rasprave zaključci sa oblasnog savjetovanja SKOJ-a, održanog 2. i 3. septembra 1944. godine u Lušci Palanci. Sa kotorvaroške regije ovome savjetovanju prisustvovali su: Pero Kolunđija, Veljko Vejinović, Nevenka Petrić, Milan Marčeta, Marko Zec, Boja Vučković i dr. Na ovom savjetovanju, u referatu o organizacionom stanju SKOJ-a na terenu Bosanske Krajine, između ostalog se kaže: "Tako su u centralnoj Bosni stvarali najpre aktive, a zatim odbore USAOJ-a." [1212] Dalje se kaže: "U okruzima kao što su: Glamoč, Jajce, Prnjavor, Banja Luka, Prozor i Mrkonjić, naše organizacije tek su počele da rade. One su samo djelimično uspjele da okupe omladinu u Ujedinjeni savez, koji je okupio više srpsku omladinu, dok muslimanske, a naročito hrvatske mase još uvjek stoje po strani."[1213]

U radu na sprovođenju zadataka Okružne konferencije USAOJ-a za Banja Luku vidjelo se da problemi u srezu Kotor Varoš u vezi sa radom omladine nisu bili toliko specifični samo za kotorvaroški srez, što se vidi i iz jednog djela navedenog referata: "Drugovi iz centralne Bosne uporno su sazivali konferencije, i tu, gdje su mišljenja i uticaj neprijatelja toliko različiti, trebalo je naročito obratiti pažnju na pojedinačni rad sa najboljima. U Pougarju stvarane su radne čete, iako omladina nije bila spremna da uđe u njih – bojeći se mobilizacije. Konferencije se održavaju radi konferencija, kako se to često dešava u Drvaru, Grmeču i Kozari. Ne zato da se stvari razbistre, nego zato jer je to uobičajeno. Konferencije dosađuju omladini, SKOJ-evski rukovodioci malo uče i ubjeđuju. Oni vole da naređuju… Zato su iz Palanke NOO-i morali prisilno odvesti omladinu na žetvu. Zato je 67 omladinaca sa Drvarskog okruga pobjeglo u poslijednje vrijeme od naše mobilizacije u četnike."[1214] Navedeni djelovi referata, predstavljali su svojevrsnu kontraverzu u odnosu na dotadašnja viđenja rada omladine u Drvarskom i

---

[1209] Nevenka Petrić, Ratne pribilješk I, str. 72.
[1210] Ibid.
[1211] Ibid., str. 74.
[1212] *Referat o organizacionom stanju SKOJ-a na terenu Bosanske krajine,* podnijet na Oblasnom davjetovanju SKOJ.a, održanom u Lušci-Palanci 2. i 3. septembra 1944.godine. Kopija ovog referata je u Ličnoj arhivi Pere Kolundžije.
[1213] Ibid., str. 2.
[1214] Ibid., str. 6.

Podgrmečkom okrugu, od strane omladinskih radnika kotorovaroškog kraja, i bili su im i svojevrstan podsticaj da se suoče sa novim zadacima na svome terenu. To se vidi iz izvještaja OK SKOJ-a za Banja Luku za mjesec oktobar, gdje se, između ostalog, o opštinskim konferencijama SKOJ-a kaže: "Održali smo dvije opštinske konferencije SKOJ-a (Skender-Vakuf i Maslovare). Konferencije su uspjele. Dnevni red je bio: politička situacija, položaj četnika i njihovih vođa, o dugu Njemačke, o Kongresu i preradi zaključaka sa savjetovanja, koje smo prilagodili samome terenu, gdje smo napomenuli da njihovo današnje djelovanje mora biti više ilegalno."[1215] Sudeći po izvještaju OK SKOJ-a Banja Luka, od 29. novembra 1944. godine, OK SKOJ-a Banjaluka i SK SKOJ-a Kotor Varoš i dalje se bore za svakog omladinca i omladinku. Od ukupno 670 omladine na okrugu, odnosno srezu, okupljeno je svega 200 omladinaca (postoje 6 odbora USAOJ-a). "Ostala omladina je u uporištima (kojih ima 11) i vaspitnim grupama. Ima uslova da se stvore uporišta i odbori USAOJ-a u selima: Palivuk, Lasići i Crepovi", - kaže se u navednom Izvještaju. Politička i vojna situacija na terenu, kao što se i iz ovih primjera vidi, diktirala je da se sugestija data na Oblasnom savjetovanju SKOJ-a u Lušci Palanci, obilato koristila, jer je, novembra 1944. godine, jedna od osnovnih formi rada bila stvaranje uporišta među omladinom.

U zajedničkom radu N. Petrić i M. Trnjaković „O osnovnim karakteristikama omladinskog pokreta u području oko Banjaluke 1941 – 1945"[1216] o stanju na području okruga Banjaluke u ovom periodu navedeno je i slijedeće: „Poslije održavanja II kongresa USAOJ-a akcije u okviru omladinskog pokreta bile su raznovrsne. Tako. Na primjer, u Korićanima i Kruševu brdu, omladina je učestvovala u izgradnji škole u svojim mjestima, na izgradnji puta Petrovo Polje – Kruševo Brdo, na branju jagoda za partizanske bolnice,[1217]na prikupljanju odjeće i hrane za partizanske jedinice, u analfabetskim tečajevima. Rade već dvije osnovne škole.[1218] Izvode se veće akcije na sječi drva za partizanske ustanove, posebno za partizanske bolnice.[1219] Na omladinskim sastancima se prorađuju materijali sa II kongresa USAOJ-a, Oblasnog skojevskog savjetovanja za Bosansku krajinu, održanom početkom septembra 1944, i drugi materijali. Tada je bilo okupljeno u USAOJ-u:

u Korićanima 70 omladine od ukupno 150
u Vitovlju oko 50
u Šišavi oko 50
u Imljanima 60 od ukupno140
u Kruševu Brdu 30 od ukupno oko 100
u Grabovici 20 od ukupno oko 40.

[1215] Izvještaj OK SKOJ-a za okrug Banjaluka od 29.XI.1944. godine, Arhiv CK SK BiH, Fond SKOJ-a br. 312.

[1216] N. Petrić – M. Trnjaković, *O osnovnim karakteristikama omladinskog pokreta u području oko Banjaluke 1941 – 1945*, Beograd, jula 1976, str. 1-29, rađen je kao prilg za Ediciju *Srednja Bosna u NOB*, ali nije objavljena zato što je ova Edicija, poslije objavljena tri toma, prestala da objavljuje naredne tomove zbog nedostatka finasijskh sredstava.

[1217] Omladina sela s lijeve strane Kruševa Brda 11 i po kg jagoda, sela s desne strane Kruševa brda 16 i po kg, selo Korićani 25 kg – navedeno u zabilješkama N. Petrić.

[1218] U Kruševu Brdu u školi je učiteljica Dušanka Petrić (zaklali su je četnici 20 oktobra 1944. na njen 20-i rođendan), u Korićanima je učiteljica Cica Tvrz – u ovoj školi bilo je 42 djece.

[1219] Partizanske bolnice u to vrijeme bile su u: Šipragama, Borcima, Grabovici i dr.

Na sastanku Okružnog komiteta SKOJ.a za okrug Banjaluka, održanom 7. jula 1944. konstatovano je da ima ukupno 600 organizovane omladine, a da je najrazvijeniji rad bio u selu Korićanima…”[1220]

Okružna konferencija USAOJ-a na okrugu Prnjavor održana je polovinom juna 1944. godine.[1221] Rad USAOJ-a bio je već dobro razvijen „Do 20. avgusta bilo je formirano 25 radnih četa sa 750 omladinaca i omladinki, od kojih smo formirali 3 – 4 omladinska bataljona za radove na žetvi i na izgradnji ciglane kod Prnjavora…”[1222]

„U septembru 1944. došlo je do nekih organizacionih promjena, pa time i kadrovskih na prnjavorskom okrugu. Za sekretara SK KPJ Derventa–Doboj određen je Dimitrije Andrić, a za sekretara SK SKOJ-a Rada Ostojić. Za tesličko-tešanjski srez za sekretara je otišao Edhem Pobrić, a za sekretara SK SKOJ-a Šemsa Galijašević. U Motajički partizanski odred otišao je iz OK SKOJ-a Dargo Subotić za pomočnika političkog komesara, a umjesto njega u OK SKOJ-a su primili Mirka Sančanina.

Negdje krajem septembra 1944. godine, sve okružne ustanove prebačene su u Teslić gdje je bilo i sjedište Štaba 11. krajiške divizije. Odmah po dolasku ovih ustanova četnici su izvršili napad na Teslić. Ja sam iz OK KPJ poslan u Komandu mjesta Teslić da vidim šta su preduzeli za odbranu. Komanda mjesta već je bila preduzela mjere odbrane, postavljajući zasjede na periferiji grada i spremila je jedan vod vojnika i blindirani voz sa 3 vagona, koji je sa političkim komesarom Miodragom Filipovićem trebalo da krene prema Banji Vrućici….Voz je laganom vožnjom omogućio otvaranje vatre iz vagona u pravcu napada četnika, te smo njihov napad brzo odbili.

U ovo vrijeme – organizaciono stanje na okrugu Prnjavor, na godišnjicu formiranja novog OK SKOJ-a – 2.10.1944. godine bilo je:

a) Organizacija SKOJ-a
   OK SKOJ-a 1, članova …….. 4
   SK SKOJ-a 3, članova ……15
   Opšt. Komiteta SKOJ-a ……. 6, a članova 44
   Odredski komitet ……. 1, a članova 5
   Bataljonski komitet ……. 1, a članova 4
   42 aktiva sa 287 članova i 4 člana nevezana.
   U NOV je otišlo 80 članova SKOJ-a, u vremenu od 15.09 – 2.10.1944. g.
b) USAOJ
   Okružni odbor USAOJ-a …… 1, sa članova 55
   Sreskih odbora USAOJ-a …….. 3, sa članova 70
   Opštinskih odbora USAOJ-a …….25, (8 u Tesliću i 17 u Prnjavoru)

Već na sjednici OK SKOJ-a od 1. oktobra 1944. godine, konstatovano je da na okrugu ima 52 aktiva sa 355 članova SKOJ-a.

Na prnjavorskom srezu formiran je radni bataljon sa 130 članova i 14 samostalnih omladinskih radnih četa sa 700 članova. Već 17. oktobra formirana je radna brigada „Novak Pivašević” sa oko 450 omladinaca i omladinki, čiji je komandant bio Ibro

---

[1220] N. Petrić – M. Trnjaković, *n. d.*, str. 20.

[1221] Polovinom juna 1944. godine održana je Prva okružna konferencija SKOJ-a na ovom okrugu, osnovanom početkom septembra 1943. godine uz učešće 110 delegata. Po završetku ove konferencije SKOJ-a sa istim delegatima odmah je, u produžetku rada, održana i Okružna konferencija USAOJ-a za okrug Prnjavor.

[1222] Mile Trnjakovioć, *n. d.*, str. 16.

Dervišić iz Lišnje, a politički komesar Savko Jenjić iz Vijačana. Na tešanjskom srezu bio je formiran i jedan radni bataljon sa 250 članova i 5 samostalnih radnih četa, sa po 25 članova. Ukupno u omladinskim radnim jedinicama bilo je 1.320 omladinaca i omladinki.

Formirali smo jedan bataljon pionira sa 120 članova, a ukupno je bilo organizovanih oko 500 pionira. Svega organizovanih članova USAOJ-a na okrugu bilo je 3.500.

Na sastanku OK KPJ za Prnjavor, održanom 12. oktobra 1944. godine, pored ostalog, izvršene su kadrovske promjene u SKOJ-u i KPJ. OK KPJ za Prnjavor imao je tada 4 Sreska kimiteta KPJ, 4 opštinska komiteta KPJ, 14 ćelija u vojnim ustanovama i područnim jedinicama, 20 ćelija na selu, 4 ćelije u Motajičkom odredu, 3 ćelije u OZN-i. Ukupno je bilo 42 ćelije sa oko 200 članova KPJ.

U OK SKOJ-a su ostali: Mile Trnjaković, Miloš Glišić, Mirko Sančanin i Rada Ostojić (Mićo Jovanović-Korčagin je otišao u Srbiju, Drago Subotić u Motajički odred, Dule Vidović u 5. krajišku (kozarsku) brigadu i Drago Stojović za zamjenika političkog komesara 18. srednjobosanske brigade. Sekretari sreskih komiteta SKOJ-a bili su: Za Tešanj Fahim (tačno je, napom. aut. Tahir) Imamović, Teslić Mladen Janić, u Prnjavoru Savko Jenjić i u Derventi Todor Dukić.

Na istoj sjednici OK SKOJ-a fromiran je odbor za pripremu proslave oslobođenja Beograda – što se očekivalo uskoro. Predviđeni su mitinzi, zborovi, konferencije, palenje vatri. Tada smo počeli izdavati i Omladinski bilten i izašla su dva broja. 19. oktobra u Tesliću imali smo prvu konferenciju dopisnika (njih 66). Konferenciji je prisustvovao i Juraj Marek.

5. decembra 1944. godine održano je zajedničko savjetovanje rukovodilaca SKOJ-a iz novo-formirane 53. divizije u Tesliću sa omladinskim rukovodiocima sa terena. Raspravljalo se o još efikasnijoj borbi protiv četnika i većoj sardnji na terenu u vezi sa mobilizacijom novih boraca…”[1223]

23. Spajanje okruga Banjaluka i Prnjavor – osnivanje OK KPJ i OK SKOJ-a za centralnu Bosnu

Poslije Oblasnog savjetovanja SKOJ-a u Lušci Palanci, održanog početkom septembra 1944. godine, na kome je prisustvovala brojna delegacija uz srednje Bosne (zasebno sa svakog okruga), razmatrane su, između ostalog bitne novine:

- da predsotoji organizovanje Narodnooslobodilačkog fronta (NOF-a), što je bio značajan politički događaj i novi podstrek za široke političke aktivnosti, NOF-a kao masovne političke organizacije, čiji integralni dio je bio i USAOJ, AFŽ, SUBNOR i dr.
- da treba otpočeti pripreme za I kongres omladine Bosne i Hercegovine i već je bilo predviđeno da se održi u slobodnom Sarajevu,
- dat je stav da se, pogotovo u centralnoj Bosni, ide na formiranje Saveza muslimanske omladine, odnosno Saveza hrvatske omladine, odnosno Saveza poljske omladine i sl. u cilju lakšeg i masovnijeg okupljanja omladine. No, do ovoga nije došlo u vezi sa muslimanskom i hrvatskom omladinom, pošto u praksi, na terenu, pripadnici pomenutih nacionalnosti, odnosno konfesije (ili naroda) nisu osjećali potrebu za

[1223] Mile Trnjaković, *n. d.*, str. 17–20 (sa izvjesnim skraćenjima).

izdvajanjem omladine na ovaj način iz USAOJ-a. Međutom, osnovan je Ujedinjeni savez antifašističke poljske omladine.

Susret Crvene armije i jedinica NOR-a, polovinom septembra na Đerdapu, te oslobođenje Teslića, Tešnja i Dervente, krajem septembra i početkom oktobra, kao i drugi uspjesi naših snaga širom zemlje, doprinosili su dobrom raspoloženju mladih i porastu vjere u skoro oslobođenje zemlje, iako su na srezu Kotor-Varoš i šire četnici uveliko širili laž, odnosno pronosili su glasine da nije istina da se Crvena armija primiče

Beogradu, već da je to samo komunistička propaganda.

„U decembru 1944. godine dolazi do ponovne reorganizacije svih okružnih rukovodstava u srednjoj Bosni, koji su osnovani na teritorijalnom principu.

Sredinom decembra došli su u Šiprage sekretar Oblasnog komiteta KPJ za Bosansku krajinu Osman Karabegović i član toga komiteta Ilija Došen. Oni su Okružnom komitetu KPJ Banjaluk-Kotor-Varoš prenijeli stav Oblasnog komiteta da je potrebno postojeća okružna rukovodstva Partije, SKOJ-a i drugih odgovarajućih institucuija u srednjoj Bosni, koja su do tada postojala za okrug Banjaluka–Kotor-Varoš i okrug Prnjavor, spojiti u jedinstvena tijela, odnosno organe koji bi djelovali na cijelom području srednje Bosne. Te stavove Oblasnog komiteta oni su obrazložili time da se želi tadašnju teritorijalnu organizaciju više približiti uslovima koji su se predviđali neposredno nakon oslobođenja zemlje. Tako je 14. decembra u Tesliću izvršeno objedinjavanje okružnih narodnooslobodičačkih odbora. Izabran je jedinstven Okružni narodnooslobodilački odbor za centralnu Bosnu. Sutradan, 15. decembra, izvršeno je konstituisanje okružnih komiteta KPJ za područje centralne Bosne (ili srednje Bosne, pošto su oba naziva bila u upotrebi).

Iz sastava Okružnog komiteta KPJ za okrug Banjaluka – Kotor-Varoš u sastav novog OK izabrani su: Dušan Josipović *Duško* i Vojo Savić, s tim što je istovremeno Duško izabran i za sekretara Okružnog NOO-a. Sjedište tog novog Okružnog komiteta i svih drugih okružnih institucija bilo je tada u Tesliću, koje su tu funkcionisale sve do oslobođenja zemlje.

Novoosnovani Okružni komitet KPJ za srednju Bosnu tada su sačinjavali: Miloš Stojaković, sekretar, Vojo Savić, organizacioni sekretar, Dušan Josipović *Duško*, (NOO), Zdravko Preradović *Braco*, politički komesar Komande područja za sednju Bosnu, Edhem Pobrić (NOO), Živana Vićentijević *Seka*, (AFŽ), Rade Kantar (OZN-a), Mile Trnjaković (SKOJ), Derviš Gazić *Dedo* (član plenuma Okružnog komiteta KPJ i sekretar SK KPJ za Tešanj).”[1224]

O istom pitanju govori se u još jednom izvoru: „Prema odluci Oblasnog komiteta KPJ za Bosansku krajinu, trebalo je u centralnoj Bosni ponovo objediniti okruge Banjaluku i Prnjavor i formirati novo jedinstveno rukovodstvo okruga centralne Bosne. Po tim i drugim zadacima došao je u centralnu Bosnu Osman Karabegović i Ilija Materić. Prvo su bili u OK KPJ Banjaluka sa sjedištem u Šipragama i razgovarali sa sekretarom OK KPJ Vojom Savićem i sekretarom OK SKOJ-a Veljkom Vejinovićem, a zatim su došli u OK KPJ za prnjavorski okrug u Teslić.

15.decembra 1944. godine održan je prvi sastanak novog Okružnog komiteta KPJ. U OK KPJ ušli su: Miloš Stojaković, sekretar, članovi: Rade Kantar, Edhem Pobrić, Duško Josipović, Seka Vićentijević, Zdravko Preradović *Braco* i Mile Trnjaković

[1224] *Opštine Kotor-Varoš i Skender-Vakuf u NOB,*monografija, *n. d.*, str 85.

(SKOJ). U OK SKOJ-a ušli su: Mile Trnjaković, za sekretara, Veljko Vejinović za organizacionog sekretara – uskoro otišao u IX brigadu. Zatim članovi: Miloš Glišić, Mirko Sančanin, Nevenka Petrić, Rada Ostojić i Milka Pilipović na prvoj sjednici OK SKOJ-a za centralnu Bosnu koja je održana 20. decembra 1944. godine, te krajem januara održana je, poslije opštinskih i sreskih konferencija USAOJ-a, Okružna konferencija USAOJ-a za okrug centralnu Bosnu, na kojoj je izabran za predsjednika Miloš Glišić, a za sekretara Nevenka Petrić."[1225]

Prva sjednica OK SKOJ-a za centralnu Bosnu, održana je 20. decembra 1944. godine u Tesliću, na kojoj su svi članovi dobili zadatak da do 27. 01. 1945. godine idu na teren po određenim zadacima, kada je bila zakazana Okružna konferencija USAOJ-a za okrug centralne Bosne.

Političke radnike na terenu za vrijeme NOR-a, između ostalog, krasio je veliki radni elan i entuzijazam. Ovu tvrdnju pokušaćemo ilustrovati navođenjem, samo kao jednog od mnobrojnih primjera političkih radnika na terenu, kratkom informacijom, zabilježenom u Ratnim pribilješkama o radnim zadacima za šest dana – tj. period odmah poslije prve sjednice OK SKOJ-a, održane 20. decembra do 27. decembra:

(-21.12. put u Prnjavor, veliki snijeg – saone):
-22.12. Skojevska konferencija garnizonske organizacije i aktiva SKOJ-a radnika u Prnjavoru, Ratne pribilješke II, str. 26.
-22.12 sastanak Sreskog komiteta SKOJ-a Prnjavor. Glavna tačka dnevnog reda: Prikupljanje žita i organizovanje prebacivanja u Bos. Krajinu.(Tada je trebalo sakupiti 150 vagona žita i transportovati u Bosansku krajinu, pa se to pitanje našlo na svim sastancima SKOJ-a u to vrijeme) – str. 28.
-23.12. Savjetovanje Skojevske organizacije opštine Prnjavor. Glavna tačka: Pomoć NOO u prikupljanju žita i prebacivanju u Bos. Krajinu. – str. 29.
-24.12. Opštinsko savjetovanje SKOJ-a za opštinu Štrbce. Glavna tačka dnevnog reda Pomoć NOO u prikupljanju žita i otprema za Bos. Krajinu. – str. 35.
-25.12. Opštinsko savjetovanje SKOJ-a za opštinu Vijačane. Glavna pitanja: Pomoć NOO u prikpljanju žita za slanje u Bos. Krajinu i sječa i rezanje drva. – str. 39.
-26.12. Konferencija komandnog kadra radne brigade „Novaka Pivaševića". Štab brig. „Novak Pivašević" objavio takmičenje Štabu brig. „Stanko Vukašinović"– str. 41.i 43.

-26.12. Sastanak skojevskog aktiva grada Prnjavora. Glavna tačka dnev. reda Pripreme za sresku konferenciju USAOJ-a i da se primi u SKOJ komandni kadar rad. Brigade – str..43
-27.12. Sastanak Sreskog komiteta SKOJ-a Prnjavor. Glavno pitanje: Pomoć NOO u sječi drva, održavanje opštinskih i sres. konferencije USAOJ-a. – str. 44–50.[1226]

Nekoliko detalja sa navedenih 10 sastanaka održanih za 6 dana u kontinuitetu od 22 – 27. decembra 1944. godine, koje dajemo samo kao jedan primjer rada jednog člana OK SKOJ-a za centralnu Bosnu. Dajemo po nekoliko detalja sa navedenih 10 sastanaka:

[1225] Mile Trnjaković, *Zabilješke Mile Trnjakovića*, sveska II, Muzej narodne revolucije Sarajevo, br. registra 40891/61.
[1226] Nevenka Petrić, *Ratne pribilješke II*, str. 26 – 71.

Prvi dan, 22.12, u Tesliću, Garnizonska konferencija SKOJ-a:

1. U radu Garnizonske konferencije SKOJ-a učestvovalo je 47 članova SKOJ-a. Garnizonski biro ima 5 članova (to je 5 sekretara aktiva SKOJ-a, koliko ima u Garnizonu). I grupa ima 4 člana (kovačka radionica i šusteraj). Održavaju po planu redovne i radne i vaspitne sastanke; II grupa – sedlarska, šnajderska i za 15 dana biće i mehanička. Od ukupno zaposlenih u ovoj grupi radionica, omladine je ukupno 60. Šegrti nedisciplinovani; III grupa – slab odnos šegrta prema majstorima…
2. Cijeli Garnizon ima svoj pjevački hor sastavljen od omladine. Dali su jednu priredbu. Svakih 15 dana izdaju zidne novine, članovi SKOJ-a najviše sarađuju u pisanju ovih zidnih novina.
3. U Garnizonu ima 5 aktiva SKOJ-a sa 31 članom. Zatim, pri Komandi mjesta 7 članova, pri Komandi Područja 8 članova, pri Okružnom NOO-u 5 članova. Od 17. oktobra svi aktivi su održali po 6 radnih i 6 vaspitnih sastanaka i 3 druga su naučili pisati…

22.12.1944. u Prnjavoru, sastanak Sreskog komiteta SKOJ-a:

1. Dnevni red: a). Pitanje održavanja opštinskih konferencija SKOJ-a; b) Orgamizacioni izvještaj; c) Pomoć NOO-ima u prikupljanju žita i prebacivanju u Bosansku krajinu; d) Razno. Na ovom sastanku dogovoreno je da se održe tri opštinske konferencije SKOJ-a: za Prnjavor, Štrpce i Vijačane.

Drugi dan, 23.12.1944. u Prnjavoru, Opštinska konferencija SKOJ-a Prnjavor

Na opštinskoj konferenciji, održanoj u Prnjavoru bio je dnevni red: a)Politička situacija (Nevenka); b) Organizacioni izvještaj; c) Pomoć NOO-ima po slijedećim pitanjema: prikupljanje žita, pitanje drva i otprema radnika za Tvorniciu u Tesliću; d) Razno. Poslije iznijete političke situacije prešlo se na drugu tačku: Opštinski komitet ima 6 članova. Prisustvuje 23 člana SKOJ-a. Ima 4 aktiva SKOJ-a sa 26 članova, organizovano je omladine u USAOJ-u 120. Radna četa je dala 528radnih dana. Na svom vaspitnom sastanku Opštinski komitet SKOJ-a razmatrao je „Ekonomski razvitak društva”, Materijale o ZAVNOBiH-u i NOF-u. U analfabetskom tečaju obuhvaćeno16. čl., od toga su žene 7. Napisano 6 članaka za zidne novine br. 2; 15 omladinki u pjevačkom horu; pionirima nije posvećena odgovarajuća pažnja… Dalje se detaljnije govori o organizacionom stanju u aktivima SKOJ-a: Ratkovac, Lušani, Majčino Brdo…

U trećoj tački dnevnog reda iznijeto je da za narod i vojsku u Bosanskoj krajini, koji su dali sve od sebe, treba sakupljati žito: prvo, dobrovoljno, drugo, ko neda dobrovoljno uzeti prisilnim otkupom na priznanicu koja važi kao novac. Prvo se proračuna višak žita i koliko je potrebno da ostane porodici za jednu godinu i za sjetvu. Govoriti narodu za priznanice da su vrijednosne. NOO-ri će organizovati slanje žita. Zadatak omladinskih radnih četa je da se one angažuju na tovarenju žita u kola. Sreski NOO Prnjavor je predvidio da se drva donesu u Prnjavor. U črtvrtak će biti sakupljene 2 radne brigade omladine sa alatom. Nastojati da dođe što više omladine – oni treba da obrade drva. I to je ispit skojevske organizacije. Za sakupljanje radnika za tvornicu u Tesliću nije ništa određeno. Na kraju su navedeni zadaci po rednom broju do broja 14. 1. Pismenei izveštaj o radu Opš. kom SKOJ-a Prnjavor najkasnije do 27. januara sa svim statističkim podacima, 2. Koliko ima radnih dana i na kojim poslovima, 3. koliko je prikupljeno

dobrovoljnih priloga, 4. koliko je omladine u odborima NOF-a, 5. koliko je omladine otišlo u NOV od januara do decembra 1944, 6. koliko je održano konferencija, 7. koliko je održano priredbi, 8. koliko prela, 9. koliko je materijala poslano na neoslobođenu teritoriju, 10. u koliko novih sela je prodrto, 11. koliko ima škola i analf. tečajeva sa koliko đaka, 12. tačno koliko aktiva SKOJ-a, sa koliko muških-žrnskih, 13. koliko omladine nije obuhvaćeno USAOJ-em, 14. na zanat u Teslić poslati iz Vijačana 3, iz Štrbaca 2 omladinca.

Treći dan, 24.12.1944, Opštinsko savjetovanje SKOJ-a za Štrpce

Dnevni red u Štrpcima: 1)Politička situacija, 2) Organizacioni izvještaj, 3) a. Pomoć NOO u prikupljanju žita, b. pitanje rezanja drva, c. rad u Tesliću u Tvornici, 4. Razno. Prisutno 13 čl. SKOJ-a…[1227] Sekretar Opštinskog komiteta SKOJ-a Nikodin Slatinac. Opšt. kom. SKOJ-a 6 čl. 4 aktiva SKOJ-a. sa 17 članova. U random bataljonu 160 omladine. Donji Štrpci aktiv SKOJ-a 6 čl., dobra disciplina, 2 vaspitna 5 radnih sastanaka. Gornji Štrpci aktiv broji 5 čl.; 3 radna i 2 teoretska sastanka. Prodire na neoslobođenu teritoriju Kremine – ima uslova za formiranje analf. tečaja. Teror nad skojevcima-četnici… Aktiv Glogovca naročito se začaurio. U straži se uopšte ne osjeća da imaju mlade komuniste. Na zanat u Teslić će ići Slavko Domus i Ranko Todorović…

Četvrti dan, 25.12.1944, Opštinsko savjetovanje SKOJ-a za Vijačane

Dnevni red u Vijačanima: 1) Politička situacija, 2. Izvještaj o radu i stanju u organizaciji, 3. a. Pomoć NOO u prikupljanju žita, b. Rezanje drva, c. Radnici za teslićku tvornicu. 4. Razno. Prisutno 23 člana SKOJ-a. Sekretar Opštinskog komiteta SKOJ-a je Đurađ Milanović. Opštinski komitet ima 9 članova, 5 aktiva SKOJ-a sa 26 članova. Radna četa u Vijačanima ima 33 člana, radna četa u Drenovi 100 članova. Aktiv u straži Vijačana 1 sa 3 člana, u Gornjoj Mravici 2 ranjena, jedan mrtav. U Opš. Kom. održano 8 radnih, 9 vaspitnih sastanaka. Straža sprema komad za Božić. Radna četa 53 člana dala 565 radnih dana…[1228]

Peti dan, 26. 12.1944, Prnjavor, Konferancija komandnog kadra Radne brigade „Novaka Pivaševića”.

Dnevni red: 1) Politička situacija, 2) Izvještaj o radu na ozgradnji zemlje, 3) a. Pomoć NOO na kupljenju žita, b. sječa drva, 4. Razno

Radna brigada „Novaka Pivaševića” ima 3 bataljona (Štrbci, Prnjavor, Vijačani) i 2 nepovezane radne čete (jedna u Galjipovcima). U Štrpcima I bataljon, 4 radne čete (u Glogovcu četa oprala 100 pari veša, pomogla na izgradnji 6 kuća…); u Prnjavoru II bataljon, 4 radne čete, 103 člaba bataljona; oprali 400 pari veša…; u Vijačanima III bataljon 3 rane čete, 167 članova. Najbolje se ističe četa u Drenovi, ali su sada nešto bolesni…; Donja Mravica 50 članova, 80 radnih dana, dovezli 13 kola drva… Takmićenja: Vijačani objavili takmićenje Štrbcima; Prnjavor objavio takmićenje Štrpcima; Štrpci objavili takmićenje Vijačanima… Brigada „Novaka Pivaševića” daje povjerenje Štabu svoje brigade da oni objave takmićenje radnoj brigadi „Stanko Vukašinović”.

Sastanak aktiva SKOJ-a grada Prnjavora, 26.12.1944, u Prnjavoru.

Dnevni red: 1) Pitanje omladinskih konferencija, 2) Pripreme za Sresku izbornu konferenciju USAOJ-a za srez Prnjavor, 3) Razno. Dogovoreno je da se prime u radnu

---

[1227] Nevenka Petrić, Ratne pribilješke II, od str. 35 – 39.
[1228] Ibid., str. 39 – 41,

četu 3 druga koji su bili izbačeni. Zatim utvrđen je dnevni red za sastanke koje će organizovati u gradu i okolini koja pripada gradu: 1) Biranje odbora USAOJ-a, 2) Prijem novih članova u USAOJ. Primiti u SKOJ komandni kadar Radne čete u Prnjavoru.

Šesti dan, 27.12.1944, „Sastanak Sreskog komiteta SKOJ-a Prnjavor.
Dnevni red: 1) Izvještaj po sektorima, 2) a. Pomoć NOO u sakupljanju žita, b. sječa drva, 3) Razno. SK SKOJ-a broji 8 članova, imaju 6 opštinskih komiteta (sa 49 članova),33 aktiva SKOJ-a sa 156 članova. Samo u decembru formirano novih 6 aktiva sa 28 članova. Nepovezano 5 aktiva SKOJ-a: Kulaši, Boškovići, St…(nečitko), Milosavci, Drugovići… U Milosavcima aktiv SKOJ-a 6 članova – svi u gerilskoj grupi za borbu protiv četnika… Formirati novi opštinski komitet SKOJ-a za: Milosavce, Drugoviće i Boškoviće. U Lišnji na Opštinskoj konferenciji nije prisustvovao aktiv SKOJ-a Otpočivaljke. Tu nije rasčišćeno pitanje bratstva. U tom aktivu izbačena iz SKOJ-a Lutka zato što je plesala sa prvoslavcem – zato što stariji to ne vole… Najbolji aktivi SKOJ-a su: Drenova, Lužani, Štrpci, Potočani i Orašje. Osjeća se potreba, a to je i želja skojevaca da se odži sreska konferencija o vaspitnom radu SKOJ-a… U Drugovićima omladina traži da se vrati Dragoslav na rad na terenu kod njih (a nesposoban je za pokretnu jedinicu)… Od 16. usvojenih zaključaka navešćemo nekoliko: „… 5. Radmila da se ne povlĆI U Prnjavor, već da ide s jedinicama i prodire u nove opštine u kojima nema ništa, makar to ne pripadalo njenoj opštini, 6. U Viječanima i Lišnji suziti opštinske komitete SKOJ-a – da budu samo sekretari aktiva SKOJ-a; 7. Voditi računa o higijeni i čeistoći u stražama; 8. Ne održavati vaspitne sastanke opštinskih komiteta SKOJ-a zbog pzbiljne vojničke situacije; 9.Pozivati sekretare opštinskih komiteta na radne i vaspitne sastanke u SK SKOJ-a Prnjavor; 10. Da se drug Savko Jenić, sekretar Sreskog komiteta SKOJ-a više vezuje za SK KPJ Prnjavor radi bolje saglasnosti u radu; 11. Prihvaćene su parole u pripremama za I kongresa USAOBiH-a: Živio I kongres USAOBiH-a!, Spremajmo se za I kongres USAOBiH-a!, Živio USAOJ – stub NOF-! 12, Svaki član SK SKOJ-a Prnjavor na idući sastanak treba da dopnesu po jedan članak, kao i sekretari opštinskih komiteta SKOJ-a; 13. Drug Ibro, član SK SKOJ-a zadužen je za dopisništvo. Određuju se za dopisnike: opština Prnjavor – Dušanka; opština Vijačani – Velimir Popović; opština Štrpci – Petar Tomaš; opština Galjipovci – Marinko Grujić; opština Potočani – Milovan Babić; opština Lišnja – Himzo; opština Drugovići – Bosa Bundalo; opština Pojezna – Vojin Lukić; 14. Za Božić zajednički zborovi sa omladinskim priredbama; za Novu godinu specijalne omladinske zborove sa omladinskim priredbama. Za Božić otpočeti sa sportskim aktivnostima, a za Novu godinu organizovati takmićenja (Glogovac u skijanju). 15. Za 9. januar 1945. zakazana sjednica SK SKOJ-a Prnjavor – izvještaji po slijedećoj raspodjeli rada: Savko, sekretar – politički sector; Todor – organizacioni sector; Marica Sinkijević USAOJ; Živković – rad dvije radne brigade; Suljo-Ibro – kulturnoprosvjetni rada; Vele – Savez pionira; Veseljko – raspodjela amterijala.; 16. Za 4-5 dana SK SKOJ-a da uspostavi kurirsku vezu SA OK SKOJ-a u Tesliću.
Izvršena je raspodjela za obilazak terena: Suljo – Štrbci¸Veseljk– Pozna; Vele – Prnjavor i okolina; Todor – Galjipovci…”[1229]

„Na okrugu je tada bilo 4 Sreska komiteta KPJ, 7 opštinskih komiteta KPJ, 75

[1229] Nevenka Petrić, Ratne pribilješke II, str. 44 – 51.

partijskih ćelija sa 446 članova KPJ i 83 kandidata. Tada je rasformiran SK KPJ za Derventu, a sela koja su pripala ovom novom okrugu podjeljena na prnjavorski i tešanjski srez."[1230]

Okružni odbor USAOJ-a za okrug Banjaluku, izabran na Okružnoj konferenciji USAJ-a, 21. avgusta 1944. godine,[1231] kao i Okružni odbor USAOJ-a za okrug Prnjavor, prestali su da postoje i rade januara 1945. godine, pošto je 15. decembra 1944. godine došlo do spajanja okruga Banja Luka i Prnjavor u okrug centralne Bosne.

Okružna konferencija USAOJ-a za centralnu Bosnu, 27. decembra1944. godine

Tako su delegati srezova Kotor Varoš, Prnjavor, Teslić i Tešanj 27. januara 1945. godine, došli u Teslić da učestvuju u radu Okružne konferencije USAOJ-a za centralnu Bosnu. Na ovoj konferenciji izabran je novi Okružni odbor USAOJ-a za centralnu Bosnu. Za predsjednika ovog Odbora izabran je Miloš Glišić, a za sekretare izabrano je dvoje – Nevenka Petrić i Mile Trnjaković. U "Ratnim pribilješkama II" Nevenke Petrić, u vezi sa ovim, zabilježeno je slijedeće: "27. ov. mj. naveče moram se vratiti u Teslić na sjednicu Odbora. Svi članovi odbora USAOJ-a treba da stignu. Za izbor: predsjednik Miloš, sekretari Nevenka i Mile. Dnevni red sjednice: 1. Politićka situacija (Nevenka), 2. Referat o NOF-u (Mile), 3. Formiranje odbora za centralnu Bosnu i zadaci koji stoje pred njim i 4. Razno."[1232]

„ Polovinom februara 1945. PK SKOJ-a BiH preko Štaba 53. divizije poslao je depešu da predam dužnost i da se čim prije javim u Jajce, radi odlaska u Beograd na rad u CK SKOJ-a – 20 februara 1945. predao sam dužnost i tada izvršio rekapitulaciju stanja omladinskog pokreta u centralnoj Bosni (u svojim zabilješkama) u kojima stoji:

Brojno stanje SKOJ-a i USAOJ-a na okrugu centralne Bosne

SKOJ

OK SKOJ-a sa 6 članova (Mile, Miloš, Mirko, Nevenka, Rada, Milka).
4 SK SKOJ-a Prnjavor, Tešanj, Teslić, Kotor-Varoš (K.V. sa 2 člana)
11. opštinskih komiteta
3 odredska komiteta SKOJ-a; Uzlomački, Banjalučki i Motajički,
1 bataljonski komitet – u Područnom bataljonu,
1 garnizonski komitet SKOJ-a pri Komandu Područja.

Socijalni sastav članova SKOJ-a

Radnika ……. 89

Seljaka …… 560

[1230] Mile Trnjaković, Neka sjećanja na rad SKOJ-a i omladine u centralnoj Bosni (maj 1943 – februar 1945. godine), šapirografisani tekst u Ličnoj arhivi N. Petrić . – U to isto vrijeme dio zeničkog sreza SK KPJ Kotor-Varoš predao je OK KPJ za Sarajevo i dio travničkog sreza OK KPJ za Jajce, *Opštine K- Varoš i S.Vakuf u NOB*, str. 83. (Napom. aut.).

[1231] *Izvještaj OK SKOJ-a za okrug Banjaluku od 29.XI 1944. godine*, Arhiv CK SK BiH, Fond SKOJ-a, br. 312.

[1232] Nevenka Petrić, *Ratne pribilješke II*, str. 70-71.

Đaka …… 22

Intelektualaca ……. 2

Ukupno: 684

Aktiva SKOJ-a na terenu:

Prnjavorski srez ……. 57 aktiva sa 207 članova – 56 žena

Tešanjsski srez ……. 14 aktiva sa 98 članova 49

Teslićki srez …….. 5 aktiva sa 37 članova 5

Kotorvaroški srez …….. 17 aktiva sa 108 članova 22

Maglaj (ilegal.u gradu) ….. 1 aktiv sa 8 članova 3

Derventa (” ”) ….. 1 aktiv sa 4 člana 4

Okruž. kultur. ekipa ……. 1 aktiv sa 5 članova 2

Kuriri pri Okr. NOO ……. 1 aktiv sa 3 člana

Svega: 77 470 141

U vojsci:

Uzlomački odred ……..… 3 aktiva sa 21 članom 3 žene
Motajički odred …….. 5 aktiva sa 45 članova 2
Banjalučki odred ……. 6 aktiva sa 48 članova 3
Područni bataljon …… 4 aktiva sa 50 članova 2
Garnizonski komitet …… 4 aktiva sa 32 člana 1
Zaštitnica OK KPJ …….. 1 aktiv sa 8 članova
Divizijska bolnica ……. 1 aktiv sa 8 članova 6
Svega: 24 208 17

Svega na okrugu članova SKOJ-a 684, 101 aktiv i ženskih članova 158.

USAOJ

Okružni odbor USAOJ-a ……. 100 članova
Sreskih odbira USAOJ-a 3, sa …… 67 članova
Opštinskih odbora USAOJ-a 5 ……. 35 članova
Dvije radne omladinske brigade ……1.200 članova
Radnih četa 45 sa ……. 2.500 članova
Analf. teč. 51, škola 24, pionirskih odreda 29
Pjevačkih horova 30, dramskih sekcija … 25
Omladinskih domova ……19
Kulturnih ekipa ……. 7
Muzičkih sekcija …… 4
Omladine u NOF-u (nije navedeneo, napom. aut.)
U NOV (poslano) 561 omladinac, 27 čl. SKOJ-a (nije navedeno na koje se vrijeme odnosi, napom. aut.).

Svega članova USAOJ-a: 6.903 člana.

Ovi podaci riječito govore o ogromnim naporima i uspjesima KPJ i SKOJ-a, da se omladina svih nacionalnosti i zanimanja u centralnoj Bosni masovno i organizovano uključi u NOP, uprkos velikim stradanjima i torturama od strane četnika.

Ni 2 – 3 nepriojateljske ofanzive nisu uspjele poremetiti niti slomiti dobro organizovanu političku bazu na okrugu.

Intenzivan i organizovan politički rad Partije i SKOJ-a urodio je plodom i pored niza slabosti i naših grešaka, jer se narod centralne Bosne u potpunosti uključio u sveopštu narodnooslobodilačku borbu, dajući svoj doprinos: tri partizanske NO brigade, 6 NO partizanskih odreda, pored uključivanja u ostale jedinice…

Centralna Bosna dala je divnih boraca i pregalaca koji su pali za dobro naših naroda ili su nastavili sa daljnjom izgradnjom socijalizma u našoj zemlji."[1233]

Poslije odlaska Mile Trnjakovića dužnost sekretara OK SKOJ-a primio je Miloš Glišić, a članovi su bili: Nevenka Petrić, Mirko Sančanin, Rada Ostojić i Milka Pilipović. Nešto kasnije Miliš Glišić odlazi na novu dužnost, kao i Milka Pilipović. Prije polaska na I kongres USAOBiH-a, početkom maja 1945. godine u sastavu OK SKOJ-a za centralnu Bosnu bili su Nevenka Petrić, Mirko Sančanin i Rada Ostojić, tako da su, zajedno sa delegatima srednje Bosne za I kongres USAOBiH-a, putovali u Sarajevo i više se nisu vraćali u Teslić, već su otišli na nove dužnosti po rasporedu koji su predhodno dobili.

24. Članovi SKOJ-a i napredni omladinci u udarnim grupama za borbu protiv četnika

Komanda Banjalučkog područja predložila je oktobra 1944. godine da se povjerljivim ljudima po selima daju puške za razbijanje četničkih snaga. S tim u vezi, Okružni komitet SKOJ-a za Banja Luku dao je predlog u svom izvještaju za mjesec oktobar 1944. godine da se i "… svim boljim SKOJ-evcima da oružje, koji bi ostali u svojim selima, kod svojih kuća, ali u isto vrijeme da budu u tim grupama." U tom izveštaju, između ostalog, stoji: "Odanost članova SKOJ-a je dobra, to se vidi iz toga što bi svaki po odluci svoje organizacije pošao u vojsku".[1234]

U izveštaju Okružnog komiteta SKOJ-a za Banja Luku, od 29. novembra 1944. godine, kaže se i sledeće: "U prvom izveštaju koji smo vam poslali stanje na našem terenu općenito bilo je slabo, dok se danas malo popravilo na jednom djelu. Sada je stanje slijedeće:

Šipraška opština, izuzev Grabovice, nešto se popravila. Ovo se odnosi na neka sela (Imljani, Kruševo Brdo) što je uslovilo usled formiranja udarnih grupa u koje je ušlo 6 SKOJ-evaca. Ove udarne grupe omogućile su u pomenutim selima mnogo bolji rad nego do sada."[1235]

Tako su članovi SKOJ-a, kao primarni zadatak imali uključivanje u udarne grupe za borbu protiv četnika. Na primjer, u Maslovarama u udarnu grupu su odmah stupili Vojo

---

[1233] Mile Trnjaković, *n. d.*, od str. 20 – 24 (u izvodima).

[1234] *Izvještaj OK SKOJ-a Banjaluka upućen Oblasnom komitetu SKOJ-a BK*, oktobar 1944. godine, IPIRP Sarajevo, nova sign. 8/2.

[1235] Izvještaj OK SKOJ-a Banjaluka upućen Oblasnom komitetau SKOJ-a za BK, od 29. novembra 1944. godine, Arhiv CK BiH, Fond SKOJ-a, br.312.

Petrić i Đoko Bubić, novembra 1944. godine.[1236] Iz sela Benića cio aktiv SKOJ-a od 4 člana je stupio u udarnu grupu na čelu sa Mihajlom Marićem.[1237]

U izvještaju Okružnog komiteta SKOJ-a za Banja Luku, od 1. decembra, 1944. godine, u vezi sa udarnim grupama za borbu protiv četnika se kaže: "Što se tiče udarnih grupa koje su oformljene, iste su mnogo pomogle da se može delovati bar nešto na terenu, ako ne masovno, a ono pojedinačno ili grupno. U te grupe stupili su najbolji SKOJ-evci iz sela."[1238]

Mnogi skojevci su hrabro ginuli tokom cijele narodnooslobodilačke borbe. Ginuli su i skojevci iz ovih udarnih grupa, a neki i poslije oslobođenja, nekoliko godina.

25. Pripreme za Prvi kongres USAOBiH-a održan u Sarajevu, 6-9.05.1945. godine

Pripreme za I kongres USAOBiH-a započele su neposredno poslije Oblasnog savjetovanja SKOJ-a za Bosansku Krajinu, održanog 2. i 3. septembra 1944. godine,.na kome su učestvovale dvije brojne delegacije sa dva okruga iz srednje Bosne – sa okruga Banjaluka i sa okruga Prnjavor.

Pokrajinski komitet SKOJ-a za Bosnu i Hercegovinu, 20. avgusta 1944. godine, uputio je svim oblasnim komitetima SKOJ-a pismo[1239] u kome je dao šira uputstva za pripreme ovoga kongresa. Tada se očekivalo da će oslobođenje zemlje biti uskoro, pa se predviđalo održavanje kongresa u drugoj polovini septembra 1944. godine. Za oblast Bosanske Krajine predviđeno je oko 350 delegata. U ovom pismu je naglašeno da se ubuduće "…svi zadaci koji stoje pred omladinom treba da izvršavaju pod parolom izvršavanja zadataka II kongresa USAOJ-a i priprema za I kogres USAOBiH-a.[1240] U narednom pismu istog Komiteta, datiranog 6. oktobra 1944. godine, kaže se da će se I kongres USAOBiH održati 5. novembra 1944. godine, i da se ubrza sa izborom delegata i drugim pripremama.[1241]

Saglasno ovim direktivama Oblasni komitet SKOJ-a za Bosansku Krajinu napravio je raspored delegata po okruzima. OK SKOJ-a za Banjaluku obavješten je da treba da izabere 25. delegata za I kongres omladine Bosne i Hercegovine.

[1236] Na sastanku OK SKOJ-a Banjaluka, održanom 10. novembra 1944, odlučeno je slijedeće: „U organizaciju SKOJ-a Maslovare uključiti Voju (Petrić, napom. autora) i Đoku (Bubić, napomen. autora). Povezati se sa Sreskim komitetom SKOJ-a po tom pitanju." Nevenka Petrić, Ratne pribilješke II, str. 91. Vojo Petrić (rođen 1928) i Đoko Bubić (rođen 1924) su od 1941. godine, kao članovi porodica Vase Petrić i Gostimira Bubića iz Maslovara, od kojih su svi članovi učestvovali u NOP od 1941.1945. Kao borci sa oružjem u ruci stupili su u Uzlomački odred čim je osnovan, a 1944. godine postaju članovi grupe KNOJ-a za borbu protiv I na ova dva primjera se vidi koliko je bilo sektaštva u prijemu mladih u SKOJ. (Vojo je poginuo u borbi protiv četnika 30. maja 1945. godine, sa 16 i po godina – poslije oslobođenja, bacivši sam pod sebe bombu, kad je ostao bez municije).

[1237] Nevenka Petrić, Ratne pribilješke I, str. 97.

[1238] Izvještaj OK SKOJ-a Banjaluka upućen Oblasnom komitetu SKOJ-a za Bos. Krajinu, 1. decembra 1944. godine, IPIRP Sarajevo, stara sign. 1/17148, nova sign. 158/2.

[1239] Pismo PK SKOJ-a BiH upućeno oblasnim komitetima SKOJ-a 20 avgusta 1944. godine, IPIRP Sarajevo, nova sign. 130/2.

[1240] Ibid., str.2.

[1241] Pismo PK SKOJ-a BiH oblasnim komitetima SKOJ-a od 6. oktobra 1944. godine, IPIRP Sarajevo, nova sign. 139/2.

Poslije toga, održana je sjednica OK SKOJ-a Banja Luka 17. oktobra i utvrđen je raspored kako i u kojim selima, odnosno jedinicama treba izabrati predviđeni broj delegata.

„ Sastanak OK SKOJ-a za Banjaluku , dne 17-X-44.

Dnevni red:

1. Pitanje brošure
2. Pitanje proširenih vaspitno-obrzovnih sastanaka
3. Odlazak na Konferenciju u Bugojno
4. Pitanje sastavljanja i slanja izvještaja
5. Razno: kuriri, Dana, sastanak sa dopisnicima

Tražiti karbit preko našeg Okružnog NO odbora od jajačkog okruga. Obavjestiti drugove koji pođu na kurs da ponesu sa sobom: porciju, kašiku i ćebe; obezbjediti kurira, ekonoma, popravku soba za kurs, so i suđe. Predavači kursa Nevenka (Petrić, napom. aut.) i Milka (Pilipović, napom. aut.). Milka ide na konferenciju USAOJ-a u Bugojno.- Milka da održi konferenciju u Čorkovićima; Savo Popović u Živinicama, Nevenka tražiti od Rajka kurira.

Sastanak sa dopisnicima – članci: o pionirima sela.Garića (uzeti podatke iz Veljkovog članka); o dva tovara voća, o napadu na K. Varoš – oduševljenje naroda; šta je omladina uradila za ranjenike; o omladini Skender-Vakufa i njenom radu; o pripremama i radu omladine za zimu za porodice koje nemaju radne snage i dr. Za sastanak sa dopisnicima zaduženi Veljko i Nevenka. Na sastanku sa dopisnicima: Veljko o političkoj situaciji, Nevenka o usmenoj i pisanoj agitaciji i propagandi i uopšte o propagandi.

Zadaci

U nedelju opštinske konferencije SKOJ-a. Osnovne tačke dnevnog reda za sve:

Dnevni red:

1. I kongres omladine BiH, a) zadatak nošenja ranjenika b) zborovi za biranje delegata za I kongres USAOBiH-a u iduću nedelju
2. Politička situacija
3. Zaključci sa savjetovanja.[1242]

Izvršiti izbor delegate za I kongres USAOBiH-a kako slijedi:

Sa terena

Živinice ……..	1	Imljani ……	1
Bastaje	1	Ćorkovići	1
Obradovići	1	P. Polje	1
Borak	1	Grabovica	1
Maslovare-Vojo Petrić i Đoko Bubić …	2	Prisečka	1
		Kruševo Brdo	1
		Obodnik Luka Kragić	1
G. Maslovare ……..	1	Borci - Ratko Božičković ……..	1
Garići ……..	1		

Vojska:

Banjalučki odred 1

Uzlomački … 1

[1242] Ibid., str. 77.

Vlašički ……. 2
OK SKOJ-a 4
SK SKOJ-a K. Varoš …… 2
Ukupno: 25”[1243]

U Izveštaju OK SKOJ-a Banja Luka, od 1. decembra 1944. godine, između ostalog, stoji: “Mi ćemo da dademo sve da se kroz takmičenje popularišе I kongres”[1244]. Dalje se kaže da se šalje prva brošura, rađena u vezi sa pripremama I kongresa USAOBiH-a koju su zajedno napisali Veljko Vejinović i Nevenka Petrić pod nazivom: “Omladina Banjalučkog okruga u pripremama za bosanskohercegovački kongres omladine.”. Sadržaj ove brošure je: 1. Uvod, 2. Rezultati rada, 3. Zadaci u pripremama za I kongres USAOBiH-a[1245]

U srezu Kotor Varoš dalje je razvijena mreža analfabetskih tečajeva, kao dio pripreme za I kongres omladine BiH. U opštini Vrbanjci radila su dva tečaja; u Kukavicama tečaj sa 10 polaznika, Maslovarama sa 42, Skender Vakufu sa 30, Imljanima sa 30, Garićima sa 22, Čorkovićima sa 28, a u Drugovićima sa 18 polaznika.[1246]

Sa svih pretkongresnih skupova obično su slata pozdravna pisma I kongresu USAOBiH-a. Navodimo jedan primjer sačuvanog teksta jednog pozdravnog pisma tada poslanog:

Na odredskoj konferenciji SKOJ-a Banjalučkog odreda, održanoj iza 17. oktobra 1944. godine, usvojen je tekst pozdravnog pisma I kongresu USAOBiH-a slijedećeg sadržaja:

“Sazivačkom odboru I kongresa Bosne i Hercegovine,

Mi omladina Banjalučkog odreda, okupljeni na ovoj konferenciji šaljemo vam tople pozdrave.

Mi, omladina ovog Odreda, prišli smo izvršavanju zadataka koji su pred nas postavljeni na našem II kongresu USAOJ-a i to: ubijajući fašiste i njihove sluge ustaše i četnike, otimajući im oružje i razbijajući ih kao vojnu formaciju kad se skoncentrišu.

Izvršavajući zadatke našeg II kongresa USAOJ-a, vršili smo pripreme za naš I kongres BiH, gde smo imali vidne rezultate.

Obećavamo da ćemo i dalje raditi na političkom i kulturnom polju, ubijati fašiste i njihove sluge, da bi naš I kongres omladine Bosne i Hercegovine, taj najveći praznik bosanskohercegovačke omladine, dočekali s rukama punih djela, svjetla lica.

Živio I kongres omladine Bosne i Hercegovine!

Živio Sazivački odbor I Kongresa omladineBosne i Hercegovine!

Učesnici Odredske konferencije SKOJ-a Banjalučkog odreda”[1247]

[1243] Nevenka Petrić, Ratne pribilješke II, str. 77-80.
[1244] Izvještaj OK SKOJ-a Banja Luka od 1.XII 1944 upućen Oblasnom komitetu SKOJ-a za BK, IPIRP Sarajevo, stara sign. 1/17148, nova sign. 158/2.
[1245] Nevenka Petrić, Ratne pribilješke I, str. 70, takođe stoj podaci o spomenutoj brošuri.
[1246] Ibid, str. 74.
[1247] Nevenka Petrić, *Ratne pribilješke I*, str. 82. i 83. Ovo pozdravno pismo Prvom kongresu USAOBiH-a Bosne i Hercegovine napisala je je Nevenka Petrić u toku rada Odredske konferencije SKOJ-a Banjalućkog odreda, održanoj oko 17. oktobra 1944. godine, u svojim *Ratnim pribilješkama I*, na str. 82. i 83. i pročitala tekst učesnicima koji su ovaj prijedlog aplauzom prihvatili. Poslije je ovo pismo prekucano i poslano

Međutim, i u vrijeme održavanja ovih pretkongresnih skupova, četnici su i dalje vršili upade u mnoga sela. U izvještaju OK SKOJ-a za mjesec oktobar, između ostalog, stoji: "U Kruševu Brdu posle slučaja sa Dušankom Petrić rad je sasvim stao."[1248] Dalje se u istom Izvještaju kaže: "Pored ovako teškog stanja možemo reči da jedan dio omladine ima mnogo volje za rad. To se, između ostalog, vidilo na jednoj seoskoj konferenciji u Vrbanjcima gde su meci doletjeli do mjesta konferencije, a omladina je, i pored toga, razvila živu diskusiju o dolasku Crvene armije u našu zemlju, kao i o drugim događajima."[1249]

Na sastancima opštinskih i Sreskog komiteta SKOJ-a za Kotor Varoš, u obavezne zadatke uvjek je stavljao i "osvajanje" novih sela, koja su tada kontrolisali četnici u koja se moglo ići jedino sa patrolom ili desetinom.[1250] U tim se selima nije vjerovalo da je Crvena armija došla u našu zemlju, iako je bio već novembar 1944. godine.

„Sastanak aktiva SKOJ-a Maslovara

dne 12-X-44.

Dnevni red:

1. Biranje sekretara
2. Pregled rada
3. Zadaci
4. Razno

Lauševići 7 u Odboru (USAOJ-a, napom. aut.).
Maslovare 5 " " " "
Maslovare selo 5 " " "
Borci selo 5 " " "
Kampo (Edhem Džabić, napom. aut.) izabran za sekretara iva SKOJ-a.
Smilja Petrić, organizacioni sector i zadužena za dopisništvo.
Milan Bubić, zadužen za USAOJ.

Pisanje plakata za ZAVNOBiH. Prorada na sastancima odbora referata „Bratstvo i jedinstvo omladine u borbi protiv okupatora". (Završeno „Najosnovnije stvari koje treba da zna svaki SKOJ-evac.")[1251]

Oblasnom odboru USAOJ-a Bosanske krajine. Ali, trag o tome pismu ostao je u ovim *Ratnim pribilješkama I* N. Petrić, pa je otuda prepisano u ovaj rukopis. I Kongres USAOBiH-a održan je od 6–9. maja 1945. godine u oslobođenom Sarajevu, ali očekivalo se da će se mnogo brže odvijati završnica Drugog svjetskog rata, pa je tako i na Okrugu Banjaluka izbor delevgata vršen u žurbi, već oktobra 1944. godine završen je njihov izbor.

[1248] Izvještaj OK SKOJ-a za oktobar 1944. godine , IPIRP Sarajevo, nova sign 8/2. Dušanku Petrić četnici su zvjerski mučili, zatim zaklali i bacilli u jednu od jama. U momentu stradanja bila je sekretar Opštinskog komiteta KPJ za Kruševo Brdo, obavještajac Sjevrnog obavještajnog centra (SOC-a), a istovremeno i učiteljica u osnovnoj školi, kako bi koliko je to moguće bile prikrivene njene osnovne dužnosti. Najveću afirmaciju imala je kao omladinski radnik, pošto je na tim poslovima radila od 1941. do druge polovine 1943. godine.

[1249] Ibid.

[1250] Za nas političke radnike dobijanje ove pratnje bilo je na deklerativnom nivou. Ne sjećam se da sam ikad dobila patrolu ili desetinu za odlazak u neko selo. A nikad se nije dogodilo da politički radnik ne ode u ono selo gdje je neki skup ili konferencija bila zakazana.

[1251] Nevenka Petrić, Ratne pribilješke I, str. 76

Tokom oktobra i novembra masovno su održavane predkongresne konferencije USAOJ-a i pored otežanih uslova za rad. Djeca dorasla za školu bila su brojnije okupljena analfabetskim tečajevima, kao na primjer u: Garićima 32, Ćorkovićima 12, Prisečkoj 12, Borku 13, Mitrovićima 28, Kukavicama 26, Draguljicama 16 itd.[1252] DOVDE

Na svim sastancima odbora USAOJ-a i aktiva SKOJ-a razmatrane su pripreme za I kongres omladine BiH. U Selu Bastajima, na sastanku aktiva SKOJ-a, 25. novembra 1944. godine, razmatrane su konkretne akcije i postignuti rezultati. Ali skojevci ovoga sela imali su i problema, pošto im je pisani transparent povodom Kongresa neko sjekirom rasjekao. Parola je glasila: "I Kongres – pojačajte rad na obnovi!"[1253]

Sreski komitet SKOJ-a Kotor Varoš, na svojoj sjednici održanoj 13. novembra 1944. godine, utvrdio je sledeće organizaciono stanje SKOJ-a na svom terenu: 8 aktiva SKOJ-a na terenu sa 34 člana, a u ustanovama 3 aktiva sa 20 članova. Omladinaca okupljeno u USAOJ-u bilo je 670. Na ovoj sjednici, kao jedan od glavnih zadataka, bilo je postavljeno popularisanje NOF-a, kao i potreba da se prilikom osnivanja odbora NOF-a po selima u svaki odbor uključe i predstavnici omladine.[1254]

U okvirima datih uslova za rad, s obzirom na upade četnika u sela, na terenu se razvijalo takmičenje u vezi sa aktuelnim zadacima tog perioda, kao na primer – koje selo će više omladine dati u jedinice, ko će više radnih dana dati za obnovu, sakupiti više omladine na analfabetske tečajeve i u druge oblike kulturno-prosjvetnog rada, obraditi tzv. omladinse bašte, obraditi više aktuelnih političkih pitanja ili pisanih tekstova na masovnim sastancima itd. U odredima se, takođe, odvijalo pretkongresno takmičenje kao na primjer: ko će više fašista zarobiti ili likvidirati, obraditi više aktuelnih političkih pitanja, okupiti omladinu u analfabetske tečajeve i opismeniti ih, ili ih okupiti u druge oblike kulturno-prosvjetnog rada itd.[1255]

U izvještaju OK KPJ za Banja Luku, od 8. decembra 1944. godine, u vezi rada sa omladinom kaže se: "U toku poslednja dva mjeseca oformljena su dva opštinska komiteta SKOJ-a (Skender-Vakuf i Šiprage), a formirano je 5 novih aktiva (3 u selima i 2 u stražama). Na terenu (osim odreda) ima 15 aktiva sa 72 člana SKOJ-a… Na terenu ima svega okupljeno u USAOJ oko 680 omladine…"[1256] Ovi podaci govore o svojevrsnom poletu u radu sa omladinom, krajem 1944. godine, i pored relativno teških uslova rada.

Na sastanku OK SKOJ-a centralne Bosne, održanom 29. januara 1944. godine,[1257] bilo je utvrđeno kako treba da izgleda prelazna udarnička zastavica u pretkongresnom takmičenju, koja je predavana na sjednici Sreske konferencije USAOJ-a, a izgledala je kako slijedi:

(Gore gdje je sada crta treba da bude nacrtana udarnička prelazna zastavica – ona je po formi trougao, jednom ivicom navućen na drvernu dršku, tj. koplja. Kako dvije ivice

[1252] Nevenka Petrić, Ratne pribilješke I, str. 81.
[1253] Ibid., str, 103. Parolu je napisao i napravio transparent za nošenje Aleksa Svjetlanović.
[1254] Ibid., str. 92.
[1255] Ibid., str. 12 – 27.
[1256] Izvještaj OK KPJ za Banjaluku od 8. decembra 1944. godine IPIRP Sarajevo, stara sign.118/3049.
[1257] Nevenka Petrić, Ratne probilješke II, str. 34-58, 84, 86, 92. i 99.

trougla idu „u susret” prema špicu te trouglaste zastavice, po gornjoj ivici trougla – prema špicu trougla piše: „Sreska konferencija USAOJ-a” (a iza riječi USAOJ-a treba da bude naziv sreza u koji je došla ta zastavica). Po donjoj ivici te trouglaste zastavice treba da stoji „Za udarnike”. Osoba koja bude radila pripremu rukopisa za štampu treba da ucrta na matricu ili slično ovu zastavicu – nacrtati je po slici u mome ratnom notesu).

Opštinske konferencije USAOJ-a, povodom predkongresnog takmičenja, održane su u Maslovarama 1. februara sa 170 prisutnih, u Šipragama 5. februara sa 120 prisutnih, a Skender Vakufu (nečitko) februara 1945. godine. U Maslovarama su osnovana 3 odbora USAOJ-a sa 100 članova, a u Šipragama sa 140 članova. U srezu Kotor Varoš, u USAOJ-u je bilo okupljeno 355 od ukupno 500 antifašističke omladine, što govori o postojanju određenog kriterijuma za prijem omladine u USAOJ, s jedne, ali i izbjegavanju od strane pojedinih mladih ljudi da uopšte budu uključeni u neku organizaciju, s druge strane, zbog prijetnji četnika, ali i zbog sasvim drugih razloga _ nezainteresovanost i sl.. Osnovano je šest pionirskih četa, četiri na opštini Maslovare, jedna na opštini Šiprage i jedna na opštini Skender Vakuf. Omladina je dobila članske knjižice USAOJ-a. U centru svih aktivnosti do oslobođenja bile su pripreme za I kongres USAOBiH, koji je održan odmah poslije oslobođenja od 6. do 9. maja 1945. godine u Sarajevu.[1258]

Već se nazirao kraj rata, pošto se na sastancima razgovaralo o dolasku oslobođenja. Ali na terenu, u praksi, malo toga se mjenjalo, pogotovu u odnosu na prilike na terenu u nekim drugim krajevima, gdje nije bilo četnika koji su se do oslobođenja (ali i poslije oslobođenja) u manjim grupicama ili pojedinačno vrzmali tamo gdje nije bilo u blizini nikakve straže, boraca brigade KNOJ-a ili vojnih jedinica i sl.[1259] S druge strane, neprijatelj je žilavo nastojao da se, putem masovne predaje domobrana i četnika, ubacuju i neprijateljski elementi koji su nastojali da djeluju i u vojnim jedinicama. O tome se govori u Izvještaju sekretara Pokrajinskog komiteta KPJ BiHĐure Pucara Starog, upućenog Centralnom komitetu KPJ za mart 1945. godine, pa navodimo samo neke izvode iz toga Izvještaja:

„… Ima još krajeva u Bosni i Hercegovini, kao što je okolica Banjaluke i Kotor-Varoša, područje Ozrena i Trebave, Romanije, kao i djelovi sjeverne Hercegovine u kojima se još uvjek osjeća uticaj četnika, ali taj uticaj znatno je slabiji danas nego ranije i narod u tim krajevima ispoljava interes za NO pokret.”[1260]

U istom Izvještaju govori se o infiltriranju neprijatelja u 19. srednjobosansku brigadu, pa navodimo samo jedan izvod:

„53. divizija: Ova je divizija formirana od odreda i velikog broja domobranaskog ljudstva. Osim toga u njoj se nalazi i veliki broj muslimana iz tešanjskog i teslićkog

---

[1258] Izvještaj OK SKOJ-a upućen Oblasnom komitetu SKOJ-a za BK, od oktobra 1944. godine, nova sign. 8/2.

[1259] N. Petri. Ratne pribilješke I i II (na više stranica nalaze se bilješke koje govore o ovom problemu).

[1260] Sekretar PK KPJ BiH Đuro Pucar Stari dostavlja 22. marta 1945. CK KPJ Informaciju o političkoj situaciji i radu partiske organizacije u Bosni i Hercegovini, Original pisan na mašini, latinicom, nalazi se u Arhivu CK KPJ, Fond CK KPJ, br. 1945/70; objavljen u: Đuro Pucar Stari, Dokumenti i članci (1926–1945), str. 904.

sreza. Problem prihvatanja novog ljudstva i učvršćivanja Divizije nije mogla da riješi partorganizacija, zato što u novoformiranim jedinicama nije bilo sigurnog partijskog jezgra i sam Štab Divizije bio je nepotpun i nije stigao da vojnički prihvati toliko ljudstvo Uslijed tih unutrašnjih slabosti neprijateljski elementi uspjeli su da razviju razoran rad i otpadao je veliki broj ljudstva. Hitno je ukazana pomoć u dodjeljivanju vojnog i političkog kadra. Reorganizovan je Štab Divizije i postavljen novi komesar. I u brigadama pojačan je kadar. Poslan je izvjestan broj starih boraca u te jedinice. Ove mjere koje smo mi preduzeli kao i mjere koje je preduzeo Štab Korpusa, znatno su pomogle sređivanju ove divizije. Ona se sada u mnogome oporavlja. Njena borbenost je porasla. Partijska organizacija se doduše još bori za rukovodstvo, ali je već danas uspjela da utiče na rješavanje svih važnijih pitanja, da razvije živ politički rad u jedinicama. Ostaci neprijateljskih elemenata još uvjek se ponegdje nađu. Nedavno je otkriveno oko 37 ustaša i gestapovaca u XIX brigadi. Za uzdizanje kadra organizovali smo kurseve u Diviziji i sada će otpočeti dva kursa. Sada postoji čvršće partijsko rukovodstvo u diviziji i ono će, nadamo se moći da savlada ove probleme."[1261]

Poslije povratka skojevske delegacije okruga Prnjavora sa Oblasnog skojevskog savjetovanja Bosanske krajine, održanog početkom septembra u Lušci Palanci, na okrugu Prnjavoru započete su aktivnosti u vezi sa pripremama I kongresa USAOBiH-a. Delegati su birani na opštinskim konferencijama SKOJ-a, kao i na okrugu Banjaluka, u jesen 1944. godine.

Naprijed je rečeno da je na okrugu Banjaluka izabrano 25 delegata, prije spajanja okruga Banjaluka i Prnjavora u okrug za centralnu Bosnu. U istraživanju, međutim, nisu utvrđeni podaci o broju izabranih delegata za I kongres USAOBiH-a na ranijem okrugu Prnjavor. Pošto je okrug Prnjavor prilikom spajanja imao tri sreza – Prnjavor, Teslić i Tešanj može se pretpostaviti da je najmanje birano oko sedamdeset do osamdeset delegata na ova tri sreza, uključiv i vojne jedinice koje su tada bile na ovoj teritoriji. Kada su krenuli delegati okruga centralne Bosne na I kongres USAOBiH-a bilo nas je nešto preko sto delegata. Iz Teslića je delegacija krenula pješice i tako je putovala sve do Zenice. U toj grupi delegata izvršena je podjela u vezi sa izvođenjem kulturnog program, pa je na tom putu usput je dala jednu veoma uspješnu i dobro posjećenu kulturnu priredbu u tek oslobođenom Žepču, kao i u Zenici, koja je. takođe, tek bila oslobođe, pa je kulturna priredba koju su dali delegati bila veoma dobro posjećena. Od Zenice do Sarajeva delegacija je putovala vozom. Sa ovom delegacijom išla su tri člana Okružnog komiteta SKOJ-a za centralnu Bosnu – Rada Ostojić, Mirko Sančanin i Nevenka Petrić.[1262] Kongers je radio od 6 – 9. maja 1945. godine u Sarajevu.

Po završetku njegovog rada navedena tri člana Okružnog komiteta SKOJ-a otputovali su po predhodno dobijenom rasporedu na svoje nove dužnosti, a delegati srednje Bosne u svoja mjesta ili jedinice, gdje su birani za delegate.

Kako raspolažemo još jednim pozdravnim pismom Sazivačkom odboru Prvog kongresa USAOBiH-a navodimo ga:

[1261] Ibid., str. 910

[1262] Miloš Glišić je otišao iz Okružnog komiteta SKOJ-a za centralnu Bosnu na novu dužnost, marta ili aprila 1945. godine, tako da nije išao u Sarajevo na I kongres USAOBiH-a.

„SAZIVAČKOM ODBORU I KONGRESA USAOBiH-a

Vama a preko vas svim delegatima istočne Bosne, Hercegovine i ponosne Krajine šalje svome omladinske-bratske pozdrave omladina šipraške opštine, omladina ispod snijegom zasutog Vlašića.

Na ovoj konferenciji se pokazalo vidnije nego ikada do sada, koliko smo proširili i učvrstili bratstvo i jedinstvo srpske i muslimanske omladine. Ovim novoskovanim oružjem odbili smo i odbijaćemo i ubuduće sve pokušaje četničkih i ustaških prvaka da nas zavade i razjedine. Govorimo glasno i poručujemo im de se ne usude stavljati prste u našu najveću tekovinu, stvorenu kroz 3-godišnju borbu, jer će ih stići isto ono što je stiglo bugarske minister i krivce za rat.

Obečavamo vam da je omladina spremna da prihvati i izvrši sve zadatke, koji će I Kongres USAOBiH-a postaviti pred nas.

Zaklinjemo se da ćemo nasleđe stare Jugoslavije – veliki procenat nepismenosti smanjiti za skoro vrijeme na nulu.

Mi smo shvatili važnost i ulogu omladine u izgradnji zemlje. Mi ćemo kao stub NOF-a na ovoj opštini dati sve od sebe za pomoć NOO-a, za izgradnju naše uže domovine, federalne Bosne u Hercegovine u sastavu oreporođene demokratske, federativne Jugoslavije, jer i na taj način ćemo sebi i svojima osigurati bolji i srećniji život.

Živilo Zemaljsko Antifašustičko Vijeće Narodnog Oslobođenja Bosne i Hercegovine!
Živio I kogres USAOBiH-a!
Živila Narodno Oslobodilačka Fronta Bosne i Hercegovine!
Živio Maršal Tito!
Slava palim borcima za slobodu naše domovine.
Živilo jedinstvo i bratstvo omladine svih naroda Jugoslavije!
Hoćemo Tita – nećemo kralja! Smrt fašizmu – Sloboda narodu!

Delegati prve opštinske konferencije
USAOJ-a za opštinu Šiprage

Šiprage, dne 11-II-1945. god.”[1263]

[1263] Lična arhiva Nevenke Petrić.

S A D R Ž A J

I ZVIJEZDE SMO DOSEZALI II

Revolucionarni omladinski pokret srednje Bosne 1941-1945. godine

Str.
PREDGOVOR (dr Slavoljub Cvetković, naučni savjetnik) 3
UVODNE NAPOMENE (autor N. P.) 1

UVOD
1. Pojam srednje Bosne sa osvrtom na njegov nastanak i razvoj 1
2. Kraći pregled razvoja revolucionarnog omladinskog pokreta u BiH i značaj Četvrte partijske konferencije BiH (1938) za omladinski pokret srednje Bosne ……..…… 2
a)Skojevski kurs kod Bugojna (avgust 1940) i učešće iz Bosan. kr……. 7
b) Šesta zemaljska konferencija i SKOJ u srednjoj Bosni …… 8
c) Prva oblasna konferencija SKOJ-a za Bos. kr. 1940. g. …….. 9
d) Pokrajinsko savjetovanje SKOJ-a BiH (1940) i partijski kurs u Crepoljskom 1940. g. …… 11
e) Druga oblasna konferencija SKOJ-a za Bos. kr.11.01.1941. …..…… 12
3. Položaj omladine u srednjoj Bosni prije Drugog svjetskog rata i kretanje i uspon revolucionarnog omladinskog pokreta …… 13
4. Stanje u srednjoj Bosni nakon aprilskog rata 1941. i dalji razvoj antifašističkog pokreta 25
5. Položaj omladine srednje Bosne za vrijeme okupacije 27

Prvi dio

UČEŠĆE OMLADINE SREDNJE BOSNE U PRIPREMAMA ZA USTANAK 1941. I U NOR-u DO NOVEMBRA 1942. GODINE

Uvod 30
1. Napredna omladina srednje Bosne u predustaničkom periodu 31
Banjaluka 31
Bosanski Brod 35
Čelinac 37
Derventa 38
Doboj 41
Kotor Varoš i Skender-Vakuf 44
Laktaši 54

Maglaj 56
Odžak 59
Prnjavor 61
Srbac 64
Teslić 66
Tešanj 71
Travnik, Novi Travnik i Turbe 76
Vitez 79
Zavidovići 80
Zenica 81
Žepče 83

2. Neposredne pripreme za ustanak u Bosanskoj krajini i u okviru njih u srednjoj Bosni
- Oblasna partijska konferencija za Bosansku krajinu 11.01 1941. 86
- Oblasno partijsko savjetovanje na Šehitlucima 8.06.1941. i učesnici iz srednje Bosne 86
- Partijsko savjetovanje na Šehitlucima za pripreme ustanka u srednjoj Bosni, 13.06.1941. i učesnici 87
- Dolazak Mahmuta Bušatlije; osnivanje Oblasnog vojnog komiteta za Bosansku krajinu 88
- Skojevsko savjetovanje u vezi sa poripremama ustanka, održano u Banjaluci oko 19.06.1941 ..... 88-89.

3. Osvrt Đure Pucara na značaj učešća srednje Bosne u periodu ustanka 1941. i 1942. godine 1
4. Osnivanje Prvog partizanskog odreda u srednjoj Bosni 2
5. Osnivanje Prve čete Bos. krajine sa četiri odreda od kojih su u srednjoj Bosni djelovali 2. i 4, a treći djelimično; zadaci odreda u radu sa omladinom 4
6. Osnivanje 2. krajiškog NOP odreda Prve čete Bos. krajine 2. sept. 1941. i okupljanje omladine oko njega 7
7. Osnivanje III krajiškog NOP odreda (nova reorganizacija), okružnog komiteta KPJ i SKOJ-a Jajce koji su djelovali i u srednjoj Bosni 13
8. Prve aktivnosti u organizovanju omladine u ustanku 1941. godine
   a) Osnivanje prvih aktiva SKOJ-a na terenu srednje Bosne 20
      Aleksići 21
      Maslovare 25
      Skender-Vakuf 23
      Šiprage 30
      Imljani 31
      Kruševo Brdo 32
      Agino Selo 32
      Čečava 33
      Lišnja 35
      Vijačani 38
      Potočani 39
      Hrvaćani, Slatina, Crni Vrh 41

Otpočivaljka 43
Štrpci 45
Nožičko 45
Srbac, Kaoci 47
b) Ilegalni kanali saradnje između štabova partizanskih jedinica i rukovodstava KPJ i SKOJ-a sa pripadnicima NOR-a i NOP-a u okupiranim gradovima srednje Bosne 49
c) Osnivanje aktiva SKOJ-a u partizanskim jedinicama srednje Bosne 1941/42. 73
9. Prvo okružno savjetovanje SKOJ-a za srednju Bosnu, Karač, 7.01.1942.godine 76
10. Osnivanje opštinskih komiteta SKOJ-a u srednjoj Bosni, 1942. g. 78
11. Osnivanje Narodnooslobodilačkog saveza omladine Bosne i Hercegovine u srednjoj Bosni početkom 1942. g. 79
12. Angažovanje djece, odnosno mladih na opasnim zadacima u prvim danima ustanka 1941. godine 83
13. Djeca stupaju u NOVJ radi spasavanja golog života 88
a) Brojni kuriri u jedinicama NOVJ – bili su djeca-borci znatno mlađi od punoljetstva (18 godina) u sjećanju Dragoja Lukića 89
b) Djeca borci 53. srednjobosanske divizije u sjećanju Mladena Vukosavljevića 93-96
14. Dioba 3. krajiškog NOP odreda na 3. i 4. krajiški NOP odred 1
15. Neuspjeli napad na Kotor-Varoš, 19. februara 1942. godine i negativne posljedice na dalji razvoj ustanka u srednjoj Bosni 6
16. Dalji razvoj revolucionarnog omladinskog pokreta na prvim slobodnim teritorijama u srednjoj Bosni, do četničkih pučeva 17
17. Rasprava o SKOJ-u na Oblasnoj konferenciji KPJ Bosanske krajine, 21-23.02.1942.godine 28
18. Druga okružno savjetovanje SKOJ-a za srednju Bosnu, Branešci, 17. i 18.03.1942. godine 33
19. Drugo okružno savjetovanje SKOJ-a srednje Bosne u sjećanju Safeta Fejzića 35
20. Smotra kulturnoprosvjetnog rada omladine srednje Bosne, Skender-Vakuf 5, 6. i 7.04.1942. 37
21. Odluka o osnivanju Okružnog komiteta KPJ srednje Bosne 23.02.42; Okružni komitet KPJ srednje Bosne, 21.03. i 2.05.942. 38
22. Razvoj narodne vlasti u srednjoj Bosni i angažovanje omladine 42
23. Osvrt na ocjene u Izvještaju Lepe Perović (Mare) člana PK KPJ BiH o radu SKOJ-a u srednjoj Bosni do Oblasne konferencijie KPJ Bosanske krajine, Skender-Vakuf, 21-23.02.1942. godine 76-90
24.Izvjesni zastoj u razvoju revolucionarnog omladinskog pokreta u srednjoj Bosni u periodu april – decembar 1942. godine 1
a) Osnivanje četn. organiz. u srednj. Bosni prije Drugog svj. rata 2
b) Osnivanje četn. organiz. u srednj. Bosni u Drugom svj. ratu 2
c) Opšti uslovi prije izdaje četnika u sred. Bosni i potezi rukovodstva NOR-a 5
25.Četnička izdaja–pučevi i zvjerska ubistva boraca i rukovodilaca

NOR-a u partizanskim jedinicama i bolnicama 8
26.Nekoliko vođa četničkog pokreta u srednjoj Bosni; četnička izdaja viđena i u Regesti dokumenata o srednj. Bosni u NOB 1941-1943. 29
27.Paktiranje četnika sa ustašama i Nijemcima; tajne četničke trojke „Z" 44
28.Neke aktivnosti SKOJ-a i NOSOBiH-a u sred. Bosni poslije četničke izdaje; stupanje omladine u partizanske jedinice u aprilu 1942. 51
29.Dolazak Prve proleterske divizije u srednju Bosnu novembra 1942; stupanje omladine u njene jedinice; razbijanje četničkih snaga 65
30.Reorganizacija četničćkih odreda i obrazovanje novih jedinica; prisilna mobilizacija mladih u četnike u srednjoj Bosni 69
31.Retrospektivni pogled političkog komesara 4. krajiškog NOP odreda Voje Stupara na događaje u srednjoj Bosni od završetka Skendervakufske konferencije KPJ (23.02.1942) do dolaska proletera, novembra 1942. 74-84

Drugi dio

UČEŠĆE U NOB I AKTIVNOST OMLADINE SREDNJE BOSNE OD DECEMBRA 1942. DO OSLOBOĐENJA
Uvod 1
1. Povratak srednjobosnkih kadrova iz partizanskih jedinica i sa političkih dužnosti iz Bosanske krajine preko Vrbasa za politički rad u srednjoj Bosni 4
2. Osnivanje Povjereništva Okružnog komiteta SKOJ-a za srednju Bosnu; formiranje SK SKOJ-a za Kotor-Varoš, Prnjavor i Tesličko-tešanjski srez i oživljavanje masovno-političkog rada sa omladinom 7
3. Političke prilike u srdnjoj Bosni do 31.01.1943; četvrta neprijateljska ofanziva 11
4. Obnovljanje IV krajiškog NOP odreda 3. februara 1942. i njegovo djelovanje 15
5. Organizacija KPJ i SKOJ-a u Prvom bataljonu 4. KNOP odreda 22
6. Kulturnoprosvjetni rad i ostale aktivnosti u 4. KNOP odredu 29
7. Kadrovske promjene u OK KPJ i OK SKOJ-a srednje Bosne, 29.05.1943. godine 30
8. Ponovno formiranje Sreskog komiteta KPJ i Srskog komiteta SKOJ-a za Kotor-Varoš i formiranje SK KPJ i SK SKOJ-a za Travnik 32
   a) Ponovno formiranje SK KPJ i SK SKOJ-a Kotor-Varoš 32
   b) Formiranje SK KPJ i SK SKOJ-a za Travnik 35
   c) Dalji razvoj omladinskog pokreta na srezovima Kotor-Varoš i Travnik 41
9. Osnivanje Jedanaeste krajiške divizije (1.06.1943);Dioba Banjalučkog NOP odreda na Banjalučki i Prnjavorski NOP odred (10.06.1943. 44
10. Viđenje političke situacije u srednjoj Bosni u Izvještaju Đure Pucara Starog, upućenog PK KPJ BiH, 14.05.1943. godine 47
11. Dioba OK KPJ i SKOJ-a centr.Bos.na dva OK KPJ i OK SKOJ-a za Kotor-Varoš i područje oko Banjaluke i Prnjavor 50
12. Okružno savjetovanje SKOJ-a za okrug Kotor-Varoš i

područje oko Banjaluke (septembar 1943) 53
13. Sreska konferencija SKOJ-a za srez Kotor-Varoš, oktobra 1943. god. i formiranje SK KPJ i SK SKOJ-a za Teslić-Tešanj 55
14. Osnovanje Saveza pionira Jugoslavije u srednjoj Bosni 55
15. Skojevski i partijski kursevi u srednjoj Bosni 58
16. Rad SKOJ-a u odredima srednje Bosne od sredine 1943. 63
a) Partizanski odredi na okrugu Banjaluka 63
Banjalučki NOP odred 63
Vlašički NOP odred 67
Uzlomački NOP odred 69
b) Partizanski odredi na okrugu Prnjavor 72
Prnjavorski NOP odred i dalji razvoj aktivnosti omladine 73
Motajički NOP odred 74
Tešanjsko-teslički NOP odred 76
17. Četrnaesta srednjobosanska NOU brigada; 12. slavonska NOU brigada 77
18. Viđenje političkog stanja u okruzima Banjaluka–Kotor-Varoš i Prnjavor i srednjobosanskim jedinicama u Izvještaju sekretara Oblasnog komiteta KPJ za Bosansku krajinu za period maj – novembar 1943. godine 80
19. Vijećnici ZAVNOBiH-a i AVNOJ-a iz srednje Bosne 86
20. Pripreme za II kongres USAOJ-a i izbor delegata 89
21. Osnivanje Osamnaeste i Devetnaeste srednjobosanske brigade i učešće u sastavu Srednjobosanske divizije u završnim operacijama, od druge polovine 1944. u srednjoj Bosni 96
22. Pripreme i rad okružnih konferencija USAOJ-a za okruge Banjaluka (21. avgusta) i Prnjavor (juna) 1944. 100
23. Spajanje Okruga Banjaluka i Prnjavor – osnivanje OK KPJ i OK SKOJ-a za centralnu Bosnu (15.12. 1944); 1
Okružna konferencija USAOJ-a za centralnu Bosnu 27.12.1944.107
24. Članovi SKOJ-a i napredni omladinci u udarnim grupama za borbu protiv četnika 114
25. Pripreme za Prvi kongres USAOBiH-a održan u Sarajevu 6–9.05.1945. godine 115–122
26. Narodni heroji Jugoslavije u srednjoj Bosni 1
27. Narodni heroji Jugoslavije u srednjoj Bosni u ogledalu statistike 68 – 74

Treći dio

VODEĆI KADROVI SKOJ-a I USAOJ-a SREDNJE BOSNE, ODNOSNO OKRUGA ZA BANJALUKU I PRNJAVOR, 1941 – 1945. GODINE

Uvod 1

1. SEKRETARI OKRUŽNIH KOMITETA SKOJ-a I PREDSJEDNICI OKRUŽNIH ODBORA USAOJ-a U SREDNJOJ BOSNI 1941-1945.

Sekretari okružnih komiteta SKOJ-a za Jajce, odnosno srednju
Bosnu od 1941.do kraja septembra 1943. godine 8
Sekretari OK SKOJ-a u srenjoj Bosni od razdvajanja na dva okruga –
kraj septembra 1943. do spajanja u jedan okrug 15.12.1944. 8
Sekretari OK SKOJ-a srednje Bosne od 15.12.1944. do 15.05.1945. 8
Predsjednici Okružnog odbora USAOJ-a za:
Banjaluku, Prnjavor i srednju Bosnu..... 8
Sekretari okružnog komiteta SKOJ-a koji su bili članovi Okružnog
Komiteta KPJ Jajce, odnosno Okružnog komiteta KPJ za srednju Bosnu .. 9
Sekretari OK SKOJ-a koji su dali život za svoje ideale 9
Sekretari OK SKOJ-a koji su proglašeni za narodne heroje 9
Ostali podaci (sastav po polu, nacionalni sastav, školska sprema) 9
B i o g r a f i j e sekretara okružnih komiteta SKOJ-a 10
Prvi predsjednici okružnih odbora USAOJ-a u srednjoj
Bosni za okruge Prnjavor, Banjaluku i srednju Bosnu 26

2. SEKRETARI OKRUŽNOG KOMITETA
KPJ ZA JAJCE I SREDNJU BOSNU …… 28
Sekretari OK KPJ za Jajce, odnosno srednju Bosnu do kraja septembra
1943. …… 28
Sekretari OK KPJ u srednjoj Bosni od kraja septembra 1943 – 15.12.1944. 28
Sekretar OK KPJ od 15.12.1944 – 15.05.1945. …….. 29
Sekretari OK KPJ koji su dali život za svoje ideale …… 29
Sekretari OK KPJ koji su proglašeni za narodne heroje ……. 29
Ostali podaci (sastav po polu, nacionalni sastav, školska sprema) …….. 29
B i o g r a f i j e sekretara okružnih komiteta KPJ od 1941 – 1945. godine 29

3. SASTAVI OK SKOJ-a ZA JAJCE, ODNOSNO
SREDNJU BOSNU OD 1941–1945.
Sastavi OK SKOJ-a za: za Jajce u 1941. i 1942.; srednju Bosnu od:
7.02.1942. do kraja septembra 1943. i od 15.12.1944. do15.05.1945.
Zatim, sastavi OK SKOJ-a za Banjaluku i Prnjavor od kraja
septembra 1943. do 15.12.1944.zasebno po okruzima ……. 37
4. SASTAVI OK KPJ ZA JAJCE, ODNOSNO
SREDNJU BOSNU OD 1941 – 1945.
Partijsko rukovodstvo od 28. avgusta 1941. godine 44
Sastavi OK KPJ za Jajce, odnosno za srednju
Bosnu od 1941. do 21.marta 1943 45
Partijsko rukovodstvo za područje bivšeg IV KNOP odreda 47
Sastav Povjereni[tva OK KPJ aa srednju Bosnu 47
Sastavi OK KPJ za Banjaluku –Kotor-Varoš i OK KPJ Prnjavor
od kraja septembra 1943. do 15.12.1944. 49
Sastavi Okružnog komiteta KPJ za srednju
Bosnu od 15.12.1944 – 15-05-1945. 49

5. SASTAVI SRESKOG KOMITETA SKOJ-a KOTOR-VAROŠ,1942-45... 50

6. SASTAVI SRESKOG KOMITETA KPJ KOTOR-VAROŠ, 1942–1945. 54-55

ZAKLJUČAK ..... 28 str.
Izvori i literatura .....
Rezime
Summary .....
Registar imena .....

Prilozi:

1. Spisak sekretara Okružnog komiteta SKOJ-a za Jajce, odnosno srednju Bosnu 1
2. Spisak sekretara Okružnog komiteta KPJ za srednju Bosnu 2
3. Spisak narodnih heroja srednje Bosne 2
4. Sastavi opštinskih komiteta SKOJ-a i KPJ sreza Kotor-Varoš; srskih komiteta SKOJ-a i KPJ sreza Travnik i delimimični sastavi komiteta 3
5. Parcijalni spisak djece boraca opština Kotor-Varoš, Skender-Vakuf. i dr. 9
6. „Pitanja za prijem u KPJ i SKOJ”– dokument koji su pisali Ivica Mažar i Živojin Preradović *Živo* 1940. godine 22
7. Odluka četničkih odreda o saradnji sa NDH, Zapisnik od 7. lipnja (7. juna)1942. sklopljen u Javoranima 24
8. Sporazum Odreda „Borje” i predstavnika NDH o saradnji, Zapisnik od 9.lipnja (9.juna)1942, godine sklopljen u Banjaluci 29
9. Faksimili iz ratnih notesa I u II Nevenke Petrić 31
10. Autorizovana izlaganja sa promocije knjige *Dr Nevenka Petrić Biobibliografija 1945–1995.* 17
11. Autrizovana izlaganja na promociji knjige dr Nevenke Petrić „I zvijezde smo dosezali”, Banjaluka, 17. novembar 2001. 16
12. Autorizovana izlaganja na promociji knjige dr Nevenke Petrić „I zvijezde smo dosezali”, Beograd, 12. decembra 2001. 26
13. Reagovanja povodom objavljivanja knjige “I zvijezde smo dosezali” 21

.